

*Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ОСВІТА, НАУКА І КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ

Збірник наукових праць

Т. 21

**Присвячено 200-річчю від дня народження
Тараса Шевченка**

Кам'янець-Подільський
2014

УДК 371+001+008(477.43)(082)
ББК 74.03(4Укр–4ХМЕ)+71
О-72

Голова редакційної колегії:
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
О.П. Реєнт

Відповідальний редактор:
доктор історичних наук, професор
О.М. Завальнюк

Редакційна колегія:

доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов; доктор історичних наук, професор В.П. Газін; доктор історичних наук, професор О.П. Григоренко; доктор габлітований, професор Ф. Кірик (м.Краків, Республіка Польща); доктор історичних наук, професор С.А. Копилов; доктор історичних наук, професор В.С. Лозовий; доктор історичних наук, професор В.В. Нечитайло; доктор історичних наук, професор Р. Петраускас (м.Вільнюс, Литовська республіка); доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук; доктор історичних наук, професор В.С. Степанков; доктор історичних наук, професор А.Г. Філінюк; кандидат історичних наук, доцент В.А. Дубінський; кандидат історичних наук, професор І.В. Рибак; кандидат історичних наук, доцент С.В. Трубчанінов (заступник відповідального редактора); кандидат історичних наук, професор О.М. Федьков; кандидат історичних наук, доцент О.Б. Комарніцький (відповідальний секретар); кандидат історичних наук В.Г. Байдич

*Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Протокол №11 від 27 листопада 2014 р.*

Рецензенти:
доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
С.С. Падалка (м. Київ)
доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
П.П. Гай-Нижник (м. Київ)

Президією ВАК України (Постанова №2-05/1 від 19 січня 2006 р.)
збірник зареєстровано як наукове фахове видання з
історії України, археології, етнології, історіографії та джерелознавства.

ISSN 2309-8384

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

**EDUCATION, SCIENCE AND CULTURE
ON PODILLYA**

Collection of research papers

Issue 21

**It is devoted to the 200th anniversary
of the birth of Taras Shevchenko**

Kamianets-Podilskyi

2014

Head of the editorial board:

Doctor of Historical Science, Professor,
Corresponding Member of the National Academy Science of Ukraine
O.P. Reient

Editor-in-chief:

Doctor of Historical Science, Professor
O.M. Zavalniuk

Editorial board:

L.V. Bazhenov, Doctor of Historical Science, Professor; V.P. Gazin, Doctor of Historical Science, Professor; O.P. Grygorenko, Doctor of Historical Science, Professor; Feliks Kiryk, Dr.Habil. (Kraków, Republic of Poland); S.A. Kopylov, Doctor of Historical Science, Professor; V.S. Lozovyi, Doctor of Historical Science, Professor; V.V. Nechytailo, Doctor of Historical Science, Professor; Rimvydas Petrauskas, Doctor of Historical Science, Professor (Vilnius, Republic of Lithuania); V.S. Prokopchuk, Doctor of Historical Science, Professor; V.S. Stepankov, Doctor of Historical Science, Professor; A.G. Filinyk, Doctor of Historical Science, Professor; V.A. Dubinskiy, Candidate of Historical Science, Assistant Professor; I.V. Rybak, Candidate of Historical Science, Professor; S.V. Trubchaninov, Candidate of Historical Science, Assistant Professor (deputy editor); O.M. Fedkov, Candidate of Historical Science, Professor; O.B. Komarnitskiy, Candidate of Historical Science, Assistant Professor (chief secretary); V.G. Baidych, Candidate of Historical Science.

*The publication is recommended of the Scientific Board
of Kamyanets-Podilsky Ivan Ogienko National University
Protocol №11 of 27 November 2014*

Reviewers:

Doctor of Historical Science, Leading Scientific Coworker
S.S. Padalka (Kiev)

Doctor of Historical Science, Leading Scientific Coworker
P.P. Hai-Nyzhnyk (Kiev)

HAC Presidium of Ukraine (Resolution №2-05/1 of 19 January 2006)
this publication registered as a Special editions of
History of Ukraine, archeology, ethnography, historiography and studying of sources

ISSN 2309-8384

*Министерство образования и науки Украины
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко*

ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И КУЛЬТУРА НА ПОДОЛИИ

Сборник научных трудов

Т. 21

**Посвящено 200-летию со дня рождения
Тараса Шевченко**

Каменец-Подольский
2014

УДК 371+001+008(477.43)(082)
ББК 74.03(4Укр–4ХМЕ)+71
О-72

Глава редакционной коллегии:
доктор исторических наук, профессор,
член-корреспондент НАН Украины
А.П. Реент

Ответственный редактор:
доктор исторических наук, профессор
А.М. Завальнюк

Редакционная коллегия:
доктор исторических наук, профессор Л.В. Баженов; доктор исторических наук, профессор В.П. Газин; доктор исторических наук, профессор А.П. Григоренко; кандидат исторических наук, профессор Ф. Кирик (г.Краков, Республика Польша); доктор исторических наук, профессор С.А. Копылов; доктор исторических наук, профессор В.С. Лозовый; доктор исторических наук, профессор В.В. Нечитайло; доктор исторических наук, профессор Р. Петраускас (г.Вильнюс, Литовская республика); доктор исторических наук, профессор В.С. Прокопчук; доктор исторических наук, профессор В.С. Степанков; доктор исторических наук, профессор А.Г. Филинюк; кандидат исторических наук, доцент В.А. Дубинский; кандидат исторических наук, профессор И.В. Рыбак; кандидат исторических наук, доцент С.В. Трубчанинов (заместитель ответственного редактора); кандидат исторических наук, профессор А.Н. Федьков; кандидат исторических наук, доцент А.Б. Комарницкий (ответственный секретарь); кандидат исторических наук В.Г. Байдыч

*Рекомендовано к печати ученым советом Каменец-Подольского
национального университета имени Ивана Огиенко.
Протокол №11 от 27 ноября 2014 г.*

Рецензенты:
доктор исторических наук, ведущий научный сотрудник
С.С. Падалка (г. Киев)
доктор исторических наук, ведущий научный сотрудник
П.П. Гай-Нижник (г. Киев)

Президией ВАК Украины (Постановление №2-05/1 от 19 января 2006 г.)
сборник зарегистрирован как научное издание
по истории Украины, археологии, этнологии, историографии и источниковедения

ISSN 2309-8384

До 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка

УДК 94(477.4)“17-18”(081)

А.Г.Філінюк

Тарас Шевченко та історична пам'ять українського народу

У статті зроблена спроба на основі широкого масиву джерел і наукової літератури з'ясувати внесок Тараса Шевченка в дослідження й популяризацію історичного минулого українського народу. В розвідці підкреслено, що постать великого Кобзаря досліджується та переосмислюється у науковій літературі щонайменше останніх 150 років, однак найбільше щодо вивчення та осмислення його наукового доробку українська історична наука просунулася за останні десятиліття. Проте досі дослідження історіософії Шевченка перебуває поки що на початковій стадії.

Передусім охарактеризовано становище України у складі Російської імперії і своєрідну ситуацію в середовищі української інтелігенції. Відзначено винятково важливу роль творчості Т.Шевченка в з'ясуванні того, як вибудовувалися українсько-російські взаємини в різні періоди історії, зокрема в XIX ст. Особливий акцент зроблено на тому, що поетичні твори видатного українського митця слугують вагомим історичним джерелом для вивчення епохи, в яку він жив, творив і прагнув змінити вектор розвитку України в інтересах рідного народу.

Одним із ключових у роботі є аналіз творчої спадщини Т.Шевченка через призму своєрідності його історіософії, тобто світоглядного комплексу, який включає як глибокі знання про минуле України, погляди на історію, її дослідження та вивчення, так і використання історичного матеріалу як засобу досягнення художньої мети, і як специфічної суб'єктивної форми сприйняття, вираження та розуміння історії. Зазначено, що Т.Шевченко однією з наскрізних тем мав розкриття героїчних сторінок часів Гетьманщини, нескореності українського народу та його прагнення досягти можливостей існування України у вигляді окремої держави. Наголошено на постаті великого Кобзаря як національного міфотворця та впливі його творів на формування історичної та національної свідомості українців. Зроблено висновок про те, що минуле українського народу в творах Т.Шевченка представлено як поле битви. В них заго-стрено питання про необхідність знищення національного рабства на основі

селянської революції. Його спадщина є потужним чинником досягнення в Україні свободи через відродження держави.

Ключові слова: Тарас Шевченко, історична правда, пам'ять, минуле, несправедливість, національне гноблення, національна самосвідомість, боротьба, воля, свобода, самостійна Україна.

Упродовж 2014 р. в різних куточках України майже синхронно проходять заходи з відзначення 200-х роковин від дня народження великого Кобзаря. На Черкащині нині відбувається Міжнародне Шевченківське свято “В сім’ї вольній, новій” та проводиться Всеукраїнський Шевченківський форум “Свою Україну любіть” і Міжнародний Шевченківський науково-мистецький конгрес. У Хмельницькій області, передусім на базі вищих навчальних закладів, пройшли наукові заходи, присвячені цій ювілейній даті. І це закономірно, оскільки кожна епоха, особливо ювілеї, що відзначаються в надзвичайно критичний період у житті сучасної України, відкривають нам Тараса Шевченка, який своєю творчістю та особистою громадянською позицією дають вичерпні відповіді на найскладніші питання, пов’язані з відродженням української нації та утвердженням самостійної української держави. Можна без перебільшення сказати, що Тарас Шевченко є потужним символом єдності українців.

До осмислення творчої спадщини Т.Шевченка, через призму якого розкривається наше минуле, кожен проходить особисто. Адже з дитинства в нашому уявленні Т.Шевченко поставав поетом-мучеником, таким собі народним самородком, який зумів вибитися у люди в умовах Російської імперії. За радянських часів Т.Шевченка вважали “революціонером-демократом”. Його біографія слугувала унаочненню соціальної несправедливості (пекло кріпацтва) та суворого ставлення до інакомислячих (засудження і заслання) у царській імперії. Його навчання в Академії мистецтв у Петербурзі та дружбу з російськими митцями й інтелігенцією розглядали як історію братання двох слов’янських народів. “Молодшого” українського брата “старший” російський брат мав повсякчас підтримувати у його розвитку в сферах культури та науки.

У незалежній Україні переваги набув інший спосіб прочитання творів Т.Шевченка, що його поширювала патріотична інтелігенція. Поет і мислитель у їх розумінні постає борцем проти російського царизму за незалежність України, за що і був жорстоко покараний. Так поступово образ поета звільняється від радянських фальсифікацій. Його стражденний життєвий шлях пропонується вважати зразком, яким довелося пройти українській нації до незалежності. Ім’я Т.Шевченка дедалі більше ототожнюється з українською нацією. За словами видатного літературознавця, академіка НАН України І.Дзюби, мало кому із найбільших геніїв судилося стати символом своєї нації і своєї країни.

Запропонована розвідка має на меті розкрити місце і роль Великого українця у втворенні критичної маси українського світу і започаткуванні виведення його з російського, де корінні мешканці України відчували себе не малоросами, а українцями; у виборенні та утвердженні історичної пам’яті нашого народу своєю

науковою спадщиною і формуванням українського національного дискурсу. До її підготовки автора певною мірою підштовхнуло те, що в доволі фундаментальній двотомній монографії київського дослідника О.Яся про визначних постатей українського історіописання [46] не знайшлося місця для розміщення бодай одного речення про реалізацію історичних пошуків Т.Шевченка.

Відзначення 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка закономірно загострює увагу не лише на безцінній поетичній і мистецькій спадщині великого сина українського народу, а й на розкритті в його творах суспільних проблем. Артикулюючи на величезному внеску мислителя у вітчизняну літературу та науку, винятково важливо наголосити на його ролі як історика України, котрий залишив помітний слід у з'ясуванні суті та особливостей його боротьби за витворення історичної пам'яті українського народу як винятково важливого чинника його майбутнього.

Насамперед, зазначимо, що в середовищі істориків побутує справедлива думка про те, що творча спадщина великих письменників є важливим історичним джерелом для вивчення епохи, в яку вони постали. І це закономірно, адже українська література, зокрема поезія, ніколи не була схоластичною. За висловом В.Шевчука, вона виступає живим нервом складного, важкого, повного трагічних катаклізмів політичного життя українського народу, бо саме поезія активно і вчасно реагувала на актуальні події визвольної боротьби нашого народу, що простяглася у віках і була значною мірою, виразником стану суспільного думання тієї чи іншої доби [40, с. 22]. Вона, з одного боку, відтворює певні історичні події, процеси та явища, з іншого – віддзеркалює індивідуальні і колективні уявлення й судження про нашу історію. В цьому контексті творчий доробок Тараса Шевченка, чиє 200-ліття від дня народження в цьому році відзначають як Україна, так і вся світова спільнота, оцінений як вершинне явище української культури ХІХ ст. Він, без перебільшення, зберігає значення найголовнішого з життєвих явищ українського літературного, культурологічного та націєтворчого процесу, а тому стає найважливішим предметом літературно-критичного, культурологічного, політологічного осмислення [16, с. 50, 66] та відкриває широкі можливості для дослідників вітчизняного минулого. Історична складова творчої спадщини, Шевченкова модель національної історії, що виходить далеко за літературні рамки і, за оцінкою відомого українського дослідника Ю.Барабаша, є “вельми значною за обсягом і чи не найвагомішою за змістом...”

За останній період українська історична наука значно просунулася у вивченні та осмисленні його наукового доробку, з'ясуванні того, як вибудовувалися українсько-російські взаємини в різні періоди історії, зокрема в ХІХ ст. Істотний внесок в осмислення проблеми зробили Ю.Андрухович [47], В.Анісов [1], Д.Антонович [2], Ю.Барабаш [3-4], Г.Грабович [5], І.Дзюба [6-9], П.Жур [10], О.Забужко [11], П.Зайцев [12], С.Єфремов [13], Ю.Івакін [14], Л.Коваленко [17-18], І.Ковальов [19], М.Марченко [22], І.Марцінковський [23], В.Мацько [24], І.Назаренко [25], І.Наливайченко [26], І.Огієнко [27], М.Рябчук [48], Г.Сергієнко [29], М.Тарасова [30], З.Тарахан-Бережа [31], М.Тимошик [32-33], В.Тихомир [34], П.Филипович

[35], М.Чалий [36], С.Цвілюк [37], В.Яременко [41–45] та ін. Водночас, за висловом І.Дзюби, “Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний. Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове, вбираючи в себе нові дні й новий досвід народу” [8, с. 5].

У незалежній Україні переваги набуває інший спосіб прочитання видатного мислителя, поширений вітчизняною патріотичною інтелігенцією. Поет стає борцем за незалежність України. Доля митця пропонується в якості зразка стражденого шляху, що його українській нації довелося пройти до незалежності. З його іменем і надалі проводиться така інтенсивна політика, свідчить про те, що його постать у дискусіях в сфері культури пам’яті та політики історії використовується передусім для того, щоб обговорювати питання політичної і культурної орієнтації України. На думку академіка НАН України І.Дзюби, його ототожнили з нацією: “Мало кому із найбільших геніїв судилося стати символом своєї нації і своєї країни. (...) Тарас Шевченко – це Україна” [7, с. 8].

Зображаючи епоху ХІХ ст. і самого Т.Шевченка, російські науковці, претендуючи на історичну правду, проводять думку про те, що в царській Росії не все було погано. Більше того, були умови для самореалізації українців. Міг же Т.Шевченко звільнитись від кріпосництва, отримати вищу художню освіту і навіть стати академіком. Нічого, що великий син українського народу майже 35 років був у неволі – кріпацтві та солдатах – і помер 47-річним через передчасну втрату здоров’я в гнітючій атмосфері казарменого життя в Орській фортеці у Оренбурзьких степах та Новопетровському укріпленні на березі Каспійського моря, де митець відбував 10-річне покарання.

Значно глибше і більш об’єктивно відтворено місце Т.Шевченка в українській науці як історика в багатьох працях вітчизняних учених. Проте незважаючи на підвищений інтерес науковців до проблеми відображення історичного минулого українського народу в спадщині Т.Шевченка, тема минулого України поки що не знайшла широкого висвітлення в національній історіографії. Адже, як відомо, в літературі акцент робиться на його дружбі з російськими митцями та інтелігенцією, котра неодмінно розглядається через призму братання двох слов’янських народів. Дух істини про історію українського народу залишається поза увагою вітчизняних дослідників.

Автор цієї розвідки не відносить себе до систематичних шевченкознавців. Між тим, упродовж більше 20 років систематично займається вивченням історії України, зокрема Правобережжя ХІХ ст., зробив низку доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях про епоху Т.Шевченка, його внесок в українське національно-культурне відродження. Відчуваючи свою причетність і відповідальність до реконструкції минулого українського народу ХІХ ст., вважаю за необхідне ще і ще раз осмислити глибину та значимість немеркнучої творчої спадщини Великого сина українського народу і її місця у витворенні його історичної пам’яті.

Першу свою наукову доповідь мені вдалося зробити на Всеукраїнській науковій конференції “Шевченко і Поділля” в 1999 р., присвятивши її національно-

культурному відродженню у Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. і місці в ньому Тараса Шевченка. Другу доповідь на черговій Всеукраїнській науковій шевченківській, що відбулась у 2001 р. виголосив про вплив інкорпораційної політики російського самодержавства на культурно-національне відродження в Правобережжі упродовж кінця XVIII – першої половини XIX ст. Третя моя доповідь на Міжнародній конференції до 190-річчя від дня народження Великого Кобзаря рівно 10 років назад стосувалась історії встановлення пам'ятника Тарасові Шевченку у Вашингтоні. До цього мене наштовхнула книга Антона Драгана “Шевченко у Вашингтоні: до історії пам'ятника Кобзареві України у столиці Америки” (1984). Цьогоріч автор цієї розвідки свої доповіді про Т.Шевченка як дослідника проблеми українсько-російських відносин та про Тараса Шевченка як історика України були виголошені у Черкасах на Всеукраїнській науковій конференції “Шевченко єднає Україну” і на Всеукраїнській науковій конференції, що відбулася на базі нашого університету 24 квітня.

Зазначимо, що у XIX ст. культурна діяльність була єдиною цариною, де позбавлені держави українці могли виразити свою самобутність. Тому дуже часто провідну роль “будителів народу” і фундаторів нової національної демократичної інтелігенції відігравали поети, письменники, вчені. Проте важко знайти інший приклад людини, творча спадщина та особистість котрої з такою повною мірою втілила національний дух, як це для українців зробив Т.Шевченко [50].

В свою творчу лабораторію Тарас Шевченко відчинив вікно, наголошуючи на важливості розуміння історичної та художньої правди в літературному творі. Як поет-романтик і неперевершений мислитель він не лише запозичив, але й геніально узагальнив та майстерно переробив і доопрацював історичну тематику України [43, с. 208]. У цьому зв'язку митець особливо зазначав: “Теплий кожух, / Тільки шкода – / Не на мене шитий, / А розумне ваше слово / Брехнею підбите”. Поряд із пориваннями до істини, в його уявленні важливим було тяжіння до героїчної історії рідного народу.

Свою літературну та мистецьку творчість Т.Шевченко, основними темами якої були український народ, його історія та національний дух, боротьба з поневоленням за волю і державність [49], розпочав у Санкт-Петербурзі в 1837 р. ще будучи кріпаком і не маючи вищої освіти. В числі перших, у 24 роки, поет написав “Катерину”, присвятивши її своєму вчителю В.Жуковському [38, с. 19-36]. 1838 р. 3-під його пера вийшли поезії “Тарасова ніч” [38, с. 37-40], 1839 р. – “До Основ'яненка” [38, с. 52-54], 1840 р. – “Н.Маркевичу” [38, с. 56-58], 1841 р. – найвизначніший історичний твір раннього етапу поетичної творчості – “Гайдамаки” [38, с. 98].

Найбільш плідним періодом поетичної діяльності митця з акцентом на минуле рідного народу стали 1843–1847 рр. Саме тоді побачили світ його знамениті твори “Розрита могила” [38, с. 141-142], про Чигирин [38, с. 142-144], гострополітична поема “Сон” (“У всякого своя доля”) з критикою самодержавної системи Російської імперії [38, с. 152-165], “Гоголю” [38, с. 169-171], містерія “Великий льох” [38, с. 173-185]. Будучи всебічно обізнаним з працями російської

і прогресивної зарубіжної історіографії першої половини XIX ст. [20, с. 25] та під враженням побаченого під час першої поїздки в Україну, Т.Шевченко написав низку творів, серед яких, на наше глибоке переконання, найбільш вагомим є поема “Сон”. У 1844 р. було опубліковано передрук першого видання “Кобзаря” з додатком радикальної за змістом поеми “Гайдамаки”, де змальовано панораму зруйнованої України.

Восени та взимку 1845 р., в ході другого перебування в Україні, вже зрілий митець написав такі поезії, як от: “Іван Гус” (“Єретик”), “Сліпий”, “Наймичка”, “Кавказ” [38, с. 187-190], “І мертвим, і живим...” [38, с. 191-197], “Холодний Яр” [38, с. 197-199], “Три літа” [38, с. 209-211], а після важкого захворювання, наприкінці того ж року – вірш “Заповіт” [38, с. 211], у якому проголосив заклик до боротьби за визволення поневоленого народу.

На час першої та другої поїздок на Батьківщину (1843–1845) Т.Шевченко написав поетичні твори, котрі були вилучені у нього 17 квітня 1847 р. під час арешту в справі Кирило-Мефодіївського товариства і через яскраво антирежимний характер і небезпечне самотійництво не могли бути надруковані, а тому роками розповсюджувалися в рукописних списках. Поет переписав їх для себе у спеціальний зошит-альбом і визначився з їх назвою “Три літа”. Загалом його поезії мали своєю темою історичні подвиги українців як представників незалежної нації, брутално підкореної московськими та польськими гнобителями [21, с. 350].

Прагнення митця не асимілюватися в російськомовному середовищі столиці імперії сформувало його життєву позицію і його бажання поетичної творчості про Україну. Перебуваючи в середовищі передової української інтелігенції першої половини XIX ст., Т.Шевченко, що був звільнений від кріпацтва (викуплений, але не куплений – А. Ф.), не став представником російської еліти. Разом з тим, став одним із перших діячів, хто гостро поставив перед суспільством “національне питання” й по-справжньому відстоював і боровся засобом слова за національне самовизначення українського народу. Своєю поетичною творчістю з усією об’єктивністю показав справжнє обличчя російського самодержавства, силою зброї нав’язаний українцям найвідсталіший, найнесправедливіший феодально-кріпосницький устрій і “братські” взаємини українців і росіян, особливо в духовно-культурній сфері, яка внаслідок нав’язаного діалогу, опинилася на межі зникнення. Акумуляючи в собі колективну думку своїх сучасників і колег, своїм гострим словом Т.Шевченко не лише посилив українські акценти, а й одним із перших вітчизняних митців почав створювати український національний дискурс і на його основі – критичну масу українського світу, виокремив українське від російського, де корінні мешканці відчували себе не малоросами, а українцями, повноцінною частиною українського світу. Цим засвідчив внутрішню спільність із поетами і борцями за національне відродження інших народів імперії [19, с. 20].

Обурення Т.Шевченка соціальною несправедливістю українсько-російських відносин нероздільно переплітається з його ненавистю до національного гноблення в Україні, за його висловом, “нашій несвоїй землі”. Але поет ніколи не

ототожнював нещадно критикований ним царизм із Росією та істинними росіянами. Непримиренний ворог самодержавства, він закликав до самовизначення України задовго до того як цю ідею підтримали його помірковані колеги-інтелекенти. Така спрямованість з усією очевидністю проступає в його тлумаченні історії України, цієї найулюбленішої з його тем. Б. Хмельницький для митця – і “геніальний бунтар”, і людина, відповідальна за фатальний союз України з Росією, внаслідок чого Україна втратила своє самоврядування.

З багатьох творів переконуємось про симпатії поета до козацьких ватажків, зокрема до П.Полуботка, котрі повставали проти царів. Водночас тих же, хто потурав Москві, він нещадно засуджував. Тим більше не приховував своєї ненависті до Петра I, називаючи його “тираном” і “катор”, та й до Катерини II милість ставився не краще. Полемізуючи з російським поетом О.Пушкіним, який вихваляв цих монархів, він писав: “Тепер же я знаю: Це той Первий, що розпинав Нашу Україну, А Вторая доконала Вдову-сиротину. Кати! кати! Людоїди”. Своє гостро негативне ставлення до насильницької інтеграції та колоніальної політики царизму поет виявив у поемах “Іржавець” і “Сліпий”. У першій розкрив політику Петра I щодо України, в другій – ліквідацію Катериною II Запорізької Січі.

Між тим націоналізм Т.Шевченка не був шовіністично обмеженим, він вважав прагнення України до свободи складовою всезагальною боротьби за справедливість. Як свідчать поема “Єретик”, присвячена знаменитому чеському великомученику Янові Гусу, та поема “Кавказ”, поет симпатизує пригнобленим народам усього світу.

Т.Шевченко обґрунтував і розвинув тезу про пік колоніального наступу на Україну, який припав на першу чверть XVIII – кінець XVIII ст., особливо, коли було закріпачено селян (1763 р.) та юридично оформлено кріпосне право в Лівобережній Україні (1783 р.) і перенесено у Правобережжя (1793 р.) й тим самим позбавлено селян і велику частину козаків волі та ліквідовано її автономний устрій.

Українське минуле простежується в творчій спадщині митця через призму відтворення політичних, соціальних, історичних, культурних, релігійних, мовних проблем. Проникливістю і глибиною думки, гостротою і пристрасністю слова відзначається містерія “Великий льох”, багато інших поезій Т.Шевченка, що стали потужним засобом відродження історичної пам’яті українського народу, чинником формування національної самосвідомості та закликом до національно-визвольної боротьби, і не лише в 40-х рр. XIX ст., а й для наступних десятиліть боротьби з імперським режимом, аж до його повалення.

Мислитель вперше поставив на порядок денний питання визволення України як частини стратегічного завдання, яке може бути розв’язане тільки методами національно-визвольної боротьби чи шляхом перемоги демократичної революції [31, с. 344]. На наш погляд, достатньо яскраво і національно сконцентровано звучить гасло поета: “Борітеся – поборете, / Вам бог помагає! / За вас правда, за вас сила / І воля святая!”.

Лейтмотивом творів Т.Шевченка слугувала вимога щодо активізації національно-визвольних рухів на українському ґрунті. Він був переконаний, що здобуття національної свободи є невід'ємною частиною справедливого розв'язання національних і соціальних проблем. Здобуття волі для України “завше відкритий до чужих страждань” [28, с. 365] великий Кобзар пов'язував з одночасним знищенням кріпацтва і царського самодержавства. Очевидно, саме тому в його творах часто застосовано такі словосполучення, як от: вольний світ, вольна земля, вольний степ, вольне поле, вольне село, вольная воля, вольная дума, вольні козаки, вольна сім'я.

Т.Шевченко був непримиренним борцем проти царизму та російських поміщиків, проти великодержавних шовіністів, українських магнатів і націоналістів. Чим глибше ми пізнаємо та осмислюємо наше минуле в складі Російської імперії через Шевченків історичний дискурс, у якому мислитель чітко відрізняв російську і українську ідентичності, тим більше усвідомлюємо згубний вплив метрополії на міжнаціональні взаємини росіян та українців. Адже в їх полотно самодержавство цілеспрямовано влітало не партнерство, братерську дружбу і взаємодопомогу, а насильство, примус, зверхність, неблаганну грубість і жорстокість. Відтворюючи реальну дійсність і соціальне становище українців покріпаченої Батьківщини, поет протиставив нещасне, злиденне життя українського народу та сите, райське життя вельмож і царів.

Однак поет не шукав ворогів серед сусідів. Митець неодноразово наголошував, що гнобити народ і поневолювати Україну царизмові допомагала місцева поміщицька знать, в обмін на царські привілеї. У першій частині твору “Великий льох” (Три душі), поет розкрив етапи кріпосницької і національно-колоніальної політики царизму в Україні, внаслідок якої український народ опинився в замурованому великому льосі. У 3-му розділі цього твору – “Лірники” – та у вірші “Стоїть в селі Суботові” (1845 р.) Т.Шевченко викрив соціальну сутність колоніальної політики царизму в Україні, відобразив сучасні йому народні погляди на історичну діяльність Б.Хмельницького та ставлення царських урядових кіл до нього, а також до союзу України з Росією.

Кобзарів-лірників, представників знедоленого народу Т.Шевченко протиставив царським ісправникам і “начальству мордатому”, що й собі приїхало подивитися, як будуть розкопувати льох, шукати скарби, щоб “було чим пожитись”. На Богдана і його славні діла царські чиновники, в протигагу народів, дивляться з презирством: “льохи твої розкопують та тебе ж і лають” (“Стоїть в селі Суботові”).

Своєрідною квінтесенцією осмислення і реконструкції минулого України з виявом готовності прийти слабшому на допомогу став твір-заповіт “І мертвим, і живим, і ненародженим...”, в якому, розкриваючи безчинства російського імперського режиму, Т.Шевченко назвав головним винуватцем всього самих українців, котрі гірше ляха розпинають Україну. Це поет зображає на прикладі двох Іванів-близнюків: один буде, як той Гонта, катів катувати! / Другий буде... оце наш! / Катам помагати [39, с. 255].

Серед того дієвого, що зробив мислитель для визволення селянства з кріпацької неволі, була збірка його поза цензурних віршів, яка побачила світ у 1859 р. в Лейпцигу під назвою “Новые стихотворения Пушкина и Шевченки” і, як пише київський дослідник М.Тимошик, завдала чимало клопотів стовпам Російської імперії [32, с. 18]. Адже його епічні твори мали своєю темою історичні подвиги українців як представників незалежної нації і, за висловом П.-Р.Магочія, брутально підкореної московськими та польськими гнобителями [21, с. 350].

Т.Шевченко не лише зумів захистити надломлену українську ідентичність і посилити українські акценти, а й одним із перших митців почав створювати український національний дискурс і на його основі – критичну масу українського світу, якого найбільше боялося самодержавство. Власне, саме за такі твори поет і був покараний. В таємній інформації шефа жандармів графа О.Ф.Орлова про Кирило-Мефодіївське товариство 1847 р. зазначалось, що всі члени Українсько-Слов’янського товариства “у своїх листах, а художник Шевченко, колишній вчитель Куліш і Костомаров навіть у надрукованих ними творах, зображаючи неправильно справжнє становище України, яка ніби перебувала в тяжкому становищі, захоплено говорили про колишню Малоросію, надаючи їй надзвичайно великого значення; історію цього краю подавали мало не ви значнішою за всі історії, наїзди гайдамаків описували як рицарства, наводили приклади колишньої вольниці, натякаючи, що дух свободи не простиг і досі таїться серед малоросіян” [15, с. 177-178]. А в обвинувачувальному вирокі в справах Т.Шевченка, за яким отримав покарання на 10 років солдатської служби, прямо зазначалося, що той “писав вірші малоросійською мовою найобурливішого змісту” і що “його вірші ще більш шкідливі і небезпечні” й тому “за підбурливий дух і зухвалість, що виходили за межі, його потрібно було визнати одним з найважливіших злочинців...” [15, с. 179-180].

Т.Шевченко до останнього подиху залишався цілісним у своєму людинолюбстві, а відтак і в бунтарстві супроти зла, яке руйнує моральність людини. Його гнів не переходив у людиноненавистництво: любов до України він поєднував повагою до інших народів, а в майбутньому знаходив місце для кожного, хто хоче жити за принципом гуманізму і ненасильства над людиною. Варто назвати хоча б відозву “Братья великороссияне и поляки!”, що спрямовувалася на створення слов’янського союзу з рівністю та свободою. На переконання митця, тільки боротьба з царизмом у майбутньому може принести успіх і перемогу. Велика заслуга його в тому, що, “доклавши стільки зусиль для пробудження національного самоусвідомлення українського народу й виховання національної гідності, поет спрямував їх не в бік національної замкненості, винятковості чи ворожнечі, а в бік взаємопізнання та взаємоповаги, рівноправного спілкування, дружби і братерства народів” [6, с. 356].

Відтак, аналіз засвідчує, що унікальна і неповторна творчість Тараса Шевченка, пошана до якого перетворилася на всенациональну, є надзвичайно сучасною та винятково важливою домінантою для об’єктивного, правдивого відтворення багатьох проблемних питань і всієї багатоглобової, героїчної, драматичної

й стражденної історії України. Адже його історична думка була звернена не лише до сучасного та минулого, а й до майбутнього українського народу і всього людства. Т.Шевченко першим поставив на наукову основу осмислення феномену малоросійства та політичних, етносоціальних, культурних обставин, в яких він виник і став характерною складовою буття українців.

Найглибше сутність суспільного життя у XVIII–XIX ст. та становища в ньому українців розкрито в поезіях “Великий льох”, “Розрита могила”, “Сон” і “Суботів”, у поемах “Гамалія”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”, які стали вершиною Шевченкового слова. Геніально осмисливши історичне минуле, поет розкрив “справжні братерські взаємини” українців і росіян, де москалі – чужі люди, що знушаються над українцями. Твори Т.Шевченка не були простою фіксацією подій. У них Україна і українці не тільки жертви ненаситного російського експансіонізму, але й соціальної роз’єднаності. Звертаючись до повсякдення, поет показав катастрофічну прірву між рівнем життя дворян, чиновників і величезною масою українського селянства. Уперше душевний стан людей, відкинутих і беззастережно засуджених суспільством, став предметом співчутливої і пильної уваги мислителя. Будучи переконаним, що на боці українців сила правди як ознаки справедливого суспільства, він послідовно й твердо боровся за дружбу вільного від гніту українського народу з російським та іншими слов’янськими народами.

Історична заслуга поета полягає не лише в тому, що рецепція минулого українського народу в його творах представлена як поле непримиренної боротьби і вперше загострено питання про необхідність знищення національного рабства на основі селянської революції, але й що ними нанесено потужний удар по великодержавному шовінізму і тим самим покладено початок системного відновлення історичної пам’яті нашого народу, досягнення в Україні свободи через відродження держави.

Великий Кобзар заклав ключові смислові, суспільно-політичні, культурно-духовні та етнонаціональні орієнтири для українців. Глибоко та проникливо побачивши руїну, до якої довів Україну режим Російської імперії, Т.Шевченко внутрішньо відчув, своєю місією – відродити історичну пам’ять українського народу і національну свідомість людей, дати зрозуміти своїм співвітчизникам, що вони є представниками великої європейської нації. Мислитель допомагає українцям дозріти та усвідомити, що вони навіть в період державної незалежності України продовжують перебувати в принизливому становищі колоніального рабства. І позбутися цього можна лише через повагу до себе, до своїх традицій, рідної української мови, через усвідомлення своєї національної ідентичності. Нині з творами Т.Шевченка ми починаємо усвідомлювати себе і глибше розуміти справжні причини того, що відбувається в країні, які цілі ставить перед собою Росія, ведучи сьогодні підступну гібридну війну з Україною і що допоможе великій європейській нації здобути перемогу над окупантами й піднятися до рівня справжньої цивілізованості. Підняті геніальним автором проблеми історії і майбутнього нашого народу будуть важливими в найближчій і більш віддаленій перспективі.

Список використаних джерел і літератури

1. Анісов, В. Літопис життя і творчості Т.Г.Шевченка / В. Анісов, Є. Серета. – вид. друге, доп. – К.: Дніпро, 1976. – 392 с.
2. Антонович, Д. В. Шевченко – маляр / Д. В. Антонович. – К.: Україна, 2004. – 272 с.
3. Барабаш, Ю. “Коли забуду тебе, Єрусалиме...”: Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії / Ю. Барабаш. – Харків: Акта, 2001. – 373 с.
4. Барабаш, Ю. Тарас Шевченко: імператив України: історію й націософська парадигма / Ю. Барабаш; Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”, Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – К.: Академія, 2004. – 181 с.
5. Грабович, Г. Шевченко, якого ми не знаємо: з проблематики символічної автобіографії та рецепції поета / Григорій Грабович. – К.: Критика, 2000. – 317 с.
6. Дзюба, І. У всякого своя доля / І. Дзюба. – К.: Рад. письменник, 1989. – 371 с.
7. Дзюба, І. Тарас Шевченко: життя і творчість / Іван Дзюба. – 2-ге вид., доопрац. – К.: Києво-Могилян. академія, 2008. – 718 с.
8. Дзюба, І. Шевченко і Петефі // Дзюба І. З криниці літ: У 3-х т. – Т. 2 / Іван Дзюба. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 8-47.
9. Дзюба І. Шевченкофобія у сучасній Україні / Іван Дзюба. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – 60 с.
10. Жур, П. В. Труді і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т.Г.Шевченка / П. В. Жур; вст. ст. М. М. Павлюка. – К.: Дніпро, 2003. – 520 с.
11. Забужко, О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.
12. Зайцев, П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – 2-е вид. – К.: Обереги, 2004. – 480 с.
13. Єфремов, С. О. Шевченкознавчі студії / С. О. Єфремов. – К.: Україна, 2008. – 368 с.
14. Івакін, Ю. О. Коментар до “Кобзаря” Шевченка. Поезії до заслання / Ю. О. Івакін. – К.: Наук. думка, 1964. – 371 с.
15. Історія української культури: Зб. матеріалів і документів / Упоряд.: Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін.; за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. – К.: Вищ. шк., 2000. – 607 с.
16. Історія української культури. У 5-ти т. Т 4. Кн. 2: Українська культура ХІХ століття. – К.: Наук. думка, 2005. – 1293 с.
17. Коваленко, Л. А. Исторические взгляды революционера-демократа Т.Г.Шевченко / Л. А. Коваленко // Вопросы истории. – 1951. – № 7. – С. 26-44.
18. Коваленко, Л. А. Историчні погляди революціонера-демократа Т.Г.Шевченка / Л. А. Коваленко // Вісник АН УРСР. – 1951. – № 3. – С. 15-25.
19. Ковальов, І. І. Т.Г.Шевченко – борець проти національного гноблення народів / В. І. Ковальов // Т.Г.Шевченко: постать на тлі століть: Міжвузівська наук.-практ. конф., 5 березня 2014 р.: [присвячена 200-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка : тези] / редкол.: О. І. Черевко [та ін.]; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х.: ХДУХТ, 2014. – С. 19-20.
20. Копилов, С. А. Леонід Антонович Коваленко: вчений, педагог, особистість / С. А. Копилов, В. С. Степанков; Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка. – Кам’янець-

Подільський: Аксіома, 2008. – 192 с.

21. Магочій, П.-Р. Україна. Історія її земель та народів / П.-Р. Магочій. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с.

22. Марченко, М. І. Історичне минуле українського народу в творчості Т.Г.Шевченка / М. І. Марченко. – К.: Рад. шк., 1957. – 192 с.

23. Марцінковський, І. Б. Дециця до шевченкіани Миколаївщини / І. Б. Марцінковський. – Миколаїв: НУК, 2013. – 348 с.

24. Мацько, В. Тарас Шевченко в новітній парадигмі наукового знання / Мацько Віталій // Слово і Час. – 2014. – № 3. – 73-120.

25. Назаренко, І. Д. Світогляд Т.Г.Шевченка / І. Д. Назаренко. – К.: Держ. вид-во худож. літератури, 1957. – 244 с.

26. Наливайко, Д. Історія і міфологія у Шевченка (у контексті європейського романтизму) / Д. Наливайко // Тарас Шевченко і європейська культура: Зб. праць наукової шевченківської конференції (20-22 квітня 1999 року). – К.: Черкаси, 2000. – С. 12-25.

27. Огієнко, І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М. Тимошика. – К.: Наша культура і наука, 2003. – 423 с.

28. Попович, М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К.: АртЕк, 1998. – 728 с.

29. Сергієнко, Г. Я. Т.Г.Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство / Ін-т історії АН Української РСР / Г. Я. Сергієнко – К.: Наук. думка, 1983. – 206 с.

30. Тарасова, М. О. Романтична історична візія України Тараса Шевченка / М. О. Тарасова // Вісник Запоріж. Нац. ун-ту: філол. науки. – 2008. – № 2. – С. 208-217.

31. Тарахан-Береза, З. Святиня. Науково-історичний літопис Тарасової гори / Зінаїда Тарахан-Береза. – К.: Родовід, 1998. – 543 с.

32. Тимошик, М. Канадська Шевченкіана митрополита Іларіона / Микола Тимошик // Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М. Тимошика. – К.: Наша культура і наука, 2003. – С. 5-36.

33. Тимошик, М. С. Українське питання / М. С. Тимошик (укр. переклад, упоряд., передм. та приміт.). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. – 218 с.

34. Тихомир, В. П. Шляхи вирішення українського національного питання в ХІХ столітті та їх оцінка у творчості Т.Г.Шевченка / Віктор Тихомир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kukim.org/articles/shlyahi-virishennya-ukrayinskogo-nacionalnogo-pitannya-v-hih-stolitti-ta-yih-ocinka-u>.

35. Филипович, П. П. Шевченкознавчі студії / Павло Петрович Филипович; Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Черкас. держ. ун-т ім. Б.Хмельницького, Черкас. наук. центр шевченкозн. досліджень. – Черкаси: Брама, 2002. – 219 с.

36. Чалий, М. К. Життя і твори Тараса Шевченка: (звід матеріалів до його біограф.) / М. К. Чалий; пер., післям. та комент. В. Л. Смілянської. – К.: Веселка, 2011. – 2011. – 263 с.

37. Цвілюк, С. А. Історична мудрість Великого Кобзаря: Історизм і соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка / С. А. Цвілюк. – О.: “Маяк”, 2008. – 312 с.

38. Шевченко, Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – Донецьк: ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. – 480 с.
39. Шевченко, Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Дніпро, 2004. – 325 с.
40. Шевчук, В. Козацька держава / Валерій Шевчук. – К.: Абрис, 1995. – 392 с.
41. Яременко, В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи / В. Яременко // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 19-27.
42. Яременко, В. “І світ ясний, невечерній тихо засяє...” / В. Яременко // Слово і час. – 2003. – № 3. – С. 24-29.
43. Яременко, В. Історіософські аспекти відображення діяльності Богдана Хмельницького у творчості Тараса Шевченка / В. Яременко // Укр. іст. журн. – 1995. – № 4. – С. 106-114.
44. Яременко, В. Новочасні текстологічні та історіософські студії над Шевченковою поемою “Тарасова ніч” / В. Яременко // Проблеми літературознавства і художнього перекладу / Збірник наукових праць і матеріалів. – Львів, 1997. – С. 56-96.
45. Яременко, В. Про історизм поеми “Москалева криниця” (До проблеми історіософії Т.Г.Шевченка) / В. Яременко // Укр. іст. журн. – 1993. – № 4/6. – С. 14-26.
46. Ясь, О. Історик і стиль. Визначні постагі українського історіописання у світлі культурних епох [початок XIX – 80-ті роки XX ст.]: монографія: У 2 ч. / Олексій Ясь; За ред. В. А. Смолія. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – Ч. 1. – 587 с.
47. Андрухович, Ю. Shevchenko is OK / Юрій Андрухович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://andruhovych.info/shevchenko-is-ok/>.
48. Рябчук, М. Диктатор Шевченко / Микола Рябчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/ryabchuk/_diktator-shevchenko/152430.
49. Тарас Григорович Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Шевченко_Тарас_Григорович.
50. Тарас Шевченко після повернення із заслання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/438/49/1/2/>.

Anatoly Filinyuk

Taras Shevchenko and Ukrainian people's historical memory

In the article there is an attempt to clarify the Taras Shevchenko's contribution in the study and promotion of the historical past of the Ukrainian people based on a wide array of sources and scientific literature. In exploration author stresses that the great poet figure has been investigated and reinvented in the literature at least the last 150 years, but most of studying and understanding its scientific achievements Ukrainian historical science has made over the past decade. However, the study of Shevchenko historiosophy is still at the early stage.

First of all it is described the situation in Ukraine as a part of the Russian Empire and peculiar situation among the Ukrainian intelligentsia. It is noted the important role of Shevchenko's creativity to ascertain how Ukrainian-Russian relations were built in different periods of history, especially in the nineteenth century. Particular emphasis is placed on the fact that the poetry of the famous Ukrainian artist served as an important historical source for the study of the age in which he lived, worked and tried to change the vector of development of Ukraine in the interests of their people.

One of the key work in the investigation is the analysis of the Shevchenko's creative heritage in the light of originality of his historiosophy, that ideological complex that includes a deep knowledge of the past Ukraine, views at the history of its study and research, and the use of historical material as a means to achieve artistic goals and as a specific form of subjective perception, expression and understanding of history.

It is indicated that Shevchenko's one of the cross-cutting themes was opening the heroic Hetmanshchyna times, unruliness of Ukrainian people and their desire to achieve the possible existence of Ukraine as a separate state. The scientist emphasizes that the figure of the great poet can be interpreted as a national myth and it impacts on the formation of historical works and Ukrainian national consciousness. It is concluded that the Ukrainian national past in Shevchenko's works presented as a battlefield. His creative heritage raises the question about needed destruction of national slavery based on peasant revolution. His legacy is a powerful factor of achievement of freedom through the revival of the state Ukraine.

Keywords: *Taras Shevchenko, historical truth, memory, past, injustice, national oppression, national identity, struggle, will, freedom, independent Ukraine.*

А.Г.Филинюк

Тарас Шевченко и историческая память украинского народа

В статье сделана попытка на основе широкого массива источников и научной литературы выяснить вклад Тараса Шевченко в исследование и популяризацию исторического прошлого украинского народа. В исследовании подчеркнуто, что личность великого Кобзаря изучается и переосмысливается в научной литературе не менее последних 150 лет, однако наибольшие в изучении и осмыслении его научного наследия украинская историческая наука продвинулась за последние десятилетия. И всё же исследование историософии Шевченко находится лишь в начальной стадии.

Прежде всего охарактеризовано становление Украины в составе Российской империи и своеобразную ситуацию в среде украинской интеллигенции. Подчеркнута исключительно важная роль творчества Т.Шевченко в понимании того, как выстраивались украинско-российские взаимоотношения в разные периоды истории, в частности в XIX ст. Особенный акцент сделан на том, что поэтические сочинения выдающегося украинского деятеля служат важнейшим историческим источником для исследования эпохи, в которой он жил, творил и стремился изменить вектор развития Украины в интересах родного народа.

Одним из ключевых в работе является анализ творческого наследия Т.Шевченко через призму своеобразия его историософии, то есть мировоззренческого комплекса, который включает как глубокие знания о прошлом Украины, взгляды на историю, её исследования и изучение, так и использование исторического материалы как средства достижения художественной цели, и как

специфической субъективной формы восприятия, выражения и понимания истории. Отмечено, что Т.Шевченко одной из сквозных тем имел раскрытие героических страниц времён Гетманщины, непобедимости украинского народа и его стремление достичь возможностей существования Украины в форме отдельного государства. Обращается внимание на личности великого Кобзаря как национального творца мифов и влияния его сочинений на формирование исторической и национального самосознания украинцев. Сделан вывод о том, что прошлое украинского народа в творчестве Т.Шевченко представлено как поле битвы. В них обострѐн вопрос о необходимости уничтожения национального рабства на основе крестьянской революции. Его наследие является мощным фактором достижения в Украине свободы через возрождение государства.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, историческая правда, память, прошлое, несправедливость, национальное угнетение, национальное самосознание, борьба, воля, свобода, самостийная Украина.

Одержано 2 червня 2014 року

УДК 821.161.2.09:94(477.43)

В.С.Прокопчук

Тарас Шевченко і Поділля

Проаналізовано документальні факти й наукові публікації, щоденник, поетичні і прозові твори Тараса Шевченка, що стосуються його відрядження восени 1846 року, за розпорядженням генерал-губернатора Д.Г.Бібікова на Поділля для збору документальних матеріалів, виявлення оригінальних пам'яток минулого, легенд і переказів про них.

Доведено, що Тарас Григорович, тридцятидволітній співробітник Комісії з розгляду давніх актів (Київської археографічної комісії), наприкінці вересня – початку жовтня 1846 року протягом тижня перебував у Кам'янці-Подільському, губернському центрі Поділля, відвідав міську чоловічу гімназію, Подільську духовну семінарію, Кам'янецьку фортецю, вивчав пам'ятки історії і культури, фольклор, особливо про ватажка повсталих Устима Кармалюка, контактував з багатьма відомими кам'янчанами Антоном Коціпінським, Павлом Гліцинським, Петром Чуйкевичем, який записав у Тарасовому альбомі три народні пісні “Пливе цука з Кременчука”, “Зійшла зоря ізвечора”, “Ой, Кармалюче, по світу ходиш”.

Показано, як подільські мотиви відображені в творчості Кобзаря, зокрема в поемі “Варнак” та однойменній повісті, у його “Щоденнику”.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Кобзар, Поділля, Кам’янець-Подільський, фольклор.

Яскрава особистість Шевченка, його життя і творчість були предметом дослідження не одного покоління подолян і знайшли різнопланове відзеркалення в думках і почуттях, щоденникових записах, листах, офіційних документах, працях істориків, літературознавців, художників, письменників. Сьогодні, дякуючи літературознавчим пошукам багатьох подвижників, стали відомі імена подолян-сучасників Тараса Григоровича, їх роль і місце в житті і творчості Кобзаря. А також факт його перебування на Поділлі восени 1846 року.

Ще 1894 року цього факту торкнувся О.І. Левицький, в “Киевской старине” опублікувавши низку документів: розпорядження київського, подільського і волинського генерал – губернатора Д.Г.Бібікова, його листи до подільського губернатора Афанасія Радішева і глави Подільської єпархії архієпископа Арсенія та інші, які стали джерельною базою дослідження цієї події [10].

Не обійшли увагою творчість Кобзаря ректор Кам’янець-Подільського державного українського університету професор Іван Огієнко (митрополит Іларіон), подоляни Павло Богацький та Кость Широцький.

Тема завжди була небезпечною, у радянські часи могла бути “прохідною” за умови представлення особи Тараса Шевченка як революціонера-демократа, а в його творчості – антикріпосницьких, класових, атеїстичних аспектів. Саме під цим кутом зору зафіксувала факт перебування Т.Г.Шевченка в губернському Кам’янці-Подільському “Історія міст сіл Української РСР. Хмельницька область”, відмітивши: “Видатні представники російської і української культури цікавилися багатовіковою історією Поділля, сповненою драматичними подіями народної боротьби проти гнобителів. Так, поет революціонер Т.Г.Шевченко, який 1846 року побував у Кам’янці, розпитував про виступи селян проти поміщиків під проводом Кармалюка. Це знайшло відбиток у його “Щоденнику” та повісті “Варнак” [7].

Після смерті Й.Сталіна Я.Крочек і М.Карпович в статті про перебування Т.Шевченка на Поділлі вмістили в кам’янецькій міськрайонній газеті “Прапор Жовтня” [8]. Однак, не володіючи достатньою документальною базою, не змогли розкрити питання всесторонньо. Досить помітними історико-літературознавчими ретроспекціями стали публікації Л.Баженова, О.Будзея, В.Вінокової, І.Винокура, О.Відоменка, О.Завальнюка, В.Мацька, Є.Назаренка, А.Паравійчука, В.Прокопчука, І.Рибак, П.Свідера, Є.Сохацької, Л.Третяк, С.Федоренка та ін. [1; 3; 4-6; 12; 13; 15-18].

Але, на наш погляд, найбільш вагомим внеском в осмислення епізодів життя і творчості Т.Г.Шевченка, пов’язаних з Поділлям, є публікації літературознавця Анатолія Сваричевського. Ще 1969 року в статті “Земля, яку сховає Тарас” на архівних матеріалах він достовірно окреслив тижневе перебування Кобзаря в

Кам'янци-Подільському [20]. 1973 року його статтю з цього ж питання оприлюднив журнал "Народна творчість та етнографія" [19]. Загалом вказаній темі А.В.Сваричевський присвятив більше 30 публікацій – статей, повідомлень, рецензій. Найбільш вагомими є окремі видання "Шевченко і Поділля", "На прекрасній Подолі", "Проскурів літературний", "Зустрічі далекі і близькі" [21-24]. Невипадково "Шевченківський словник", підготовлений Інститутом літератури імені Т.Г.Шевченка, посилається на єдиного з Хмельниччини шевченкознавця А.В.Сваричевського та його статтю "Археографічна подорож Т.Г.Шевченка на Поділля" [25].

Мета цієї статті – узагальнити відомі факти, представити документальну базу й хроніку перебування Тараса Шевченка на Поділлі, у краї, визнаному Лесею Українкою окрасою України, простежити вплив Поділля на творчість поета, а його відвідин Кам'янца-Подільського – на науковий, літературознавчий і поетичний пошук подолян.

Відомо, що 21 вересня 1846 року (за старим стилем) київський, подільський і волинський генерал-губернатор Дмитро Гаврилович Бібіков підписав розпорядження про відрядження Тараса Шевченка в експедицію для збору фольклорно-етнографічного й документального матеріалу для Київської археографічної комісії, яка діяла під його патронатом: "Поручаю Вам отправиться в разные места Киевской, Подольской и Волынской губерний и постараться собрать следующие сведения:

1-е. О народных преданиях, местных повестях и сказаниях и песнях, и всему, что Вы узнаете, составит описание, а песни, рассказы и предания сколько можно списать в том виде, как они есть.

2-е. О замечательных курганах и урочищах, где и в каком месте они есть и какие на счет собственно их существуют на месте предания и рассказы, а также и исторические сведения. С этих курганов снять эскиз на счет их формы и величины и списать каждый по собранным сведениям.

3-е. Осмотреть замечательные монументальные памятники и древние здания и составить им описание, чтобы можно было распорядиться снять с них в будущем году рисунки. Если бы где Вы имели возможность достать какие-либо древности, письменные грамоты и бумаги, то таковые доставить ко мне, или, узнав, где они находятся, о том донести.

4-е. Кроме сего отправитесь в Почаевскую Лавру и там снимите: а) общий наружный вид Лавры, б) внутренность храма и в) вид на окрестность с террасы.

Все собранные Вами сведения, описания и рисунки, по возвращении Вашем в Киев представить ко мне.

Подорожнюю и примерно на прогоны и кормовые 150 руб. серебром при расходной тетради вы получите из моей канцелярии" [10, с. 240].

Того ж дня підписав генерал-губернатор і лист на ім'я подільського цивільного губернатора генерал-майора Афанасія Радішева з проханням надати всіляке сприяння Т.Шевченкові у виконанні доручення:

"Сотруднику учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древ-

них актов, свободному художнику Шевченке поручено мною собрать в управляемой Вами губернии разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, замечательных памятниках древности и т.п.

Сообщая о сем вашему превосходительству, имею честь покорнейше просить не оставить распоряжением вашим, чтобы г. Шевченке при исполнении сего поручения было оказываемо надлежащее законное содействие” [10, с. 240].

Аналогічного листа задресував Подільському архієрею архієпископу Арсенію: “Высокопреосвященный владыко, милостивый архипастырь!

Сотруднику учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древних актов свободному художнику Шевченке поручено мною собрать в управляемой Вами губернии разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, замечательных памятниках древности и т.п.

Сообщая о сем вашему высокопреосвященству, имею честь всепокорнейше просить не оставить распоряжением Вашим, чтобы г. Шевченке оказываемо было со стороны духовных лиц надлежащее содействие в отношении поручения, в случае осмотра им каких церквей и монастырей” [3].

Водночас отримав Тарас Григорович “Открытое предписание”, своєрідне посвідчення з вимогою до міської та земської поліції сприяти відрядженому у виконанні покладених на нього завдань:

“Предъявителю сего, сотруднику высочайше учрежденной при мне Временной комиссии для разбора древних актов свободному художнику Шевченке поручено собрать в Киевской, Подольской и Волынской губерниях разные сведения о народных преданиях, рассказах, о курганах, древних памятниках, а также древние акты, бумаги и т.п. Почему предписывается градским и земским полициям Киевской, Подольской и Волынской губерний оказывать господину Шевченке при исполнении сего поручения самое деятельное законное содействие. Киев, октября ... дня 1846 года” [3].

Зі свого боку Т.Шевченко дав розписку про отримання документів і 150 рублів на витрати (до речі, сума на той час була у два рази більшою річної зарплати бібліотекаря фундаментальної книгозбірні Подільської духовної семінарії. – Авт.).

Коли ж виїхав на Поділля тридцятидворічний співробітник Тимчасової комісії для розгляду давніх актів “вільний художник Шевченко”, так представлений в листах самим генерал-губернатором. Вже в цьому питанні думки дослідників розбіглися. Петро Жур, відомий шевченкознавець, твердить, що відбув він у середу 25 вересня 1846 р., а прибув під кінець дня у п’ятницю 27 вересня. Адже поштові екіпажі з Києва до Кам’янка-Подільського відправлялися двічі на тиждень – у середу і суботу.

Євген Назаренко в нарисі “Тарас Шевченко і подоляни” доводить, що міг він виїхати з Києва лише в суботу 28 вересня, а прибути до Кам’янка в понеділок 30-го. Аргументує свою версію тим, що Д.Г.Бібіков 26 вересня своєю резолюцією дозволив скарбникові прийняти від Т.Шевченка, який повернувся з відрядження на Полтавщину, залишки невитрачених грошей. Мовляв, не відчитавшись за попередню, Тарас Григорович не міг отримати наступну суму [13].

А Валентин Бендюг висунув свою недостатньо аргументовану версію про те, що Т.Шевченко взагалі міг не бути в Кам'янці-Подільському, бо в "Подольских губернских ведомостях", які, як правило, вміщали повідомлення про приїзд посадовців із Києва, про нього не згадано. Наявність наведених нами документів, листа-відповіді подільського архієрея на адресу Д.Бібікова про те, що він дав розпорядження духовним установам і особам "о надлежащем содействии по собранию художником Т.Шевченко разных сведений о народных преданиях, древностях и о прочем", листа подільського губернатора аналогічного змісту, а також рапорту Т.Шевченка від 31 грудня 1846 р. на ім'я генерал-губернатора та повернення залишку 34 руб. 69 коп. із відпущених йому 150 руб., автором газетної статті "То чи ж відвідав Кам'янець Великий Кобзар" до уваги не була взята. Або ж ці документи йому не були відомі. Однак стаття викликала помітний резонанс [2].

Петро Жур, вивчивши розклад руху поштових екіпажів, встановив маршрут Тараса Шевченка на Поділля: Київ – Біла Церква – Серби – Могилів-Подільський – Курилівці – Літнівці (так тоді називалася Нова Ушиця, нині райцентр Хмельницької області) – Миньківці – Сцібори – Рахнівка – Кам'янець-Подільський.

У повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали" (1858 р.) згадує: "Нужно мне было съездить в Каменец-Подольский, я и Трофима взял с собой, а чтобы занять его чем-нибудь в дороге, я дал ему чистую тетрадку и велел записывать все, что случилось во время дороги, начиная с названия почтовых станций, сел, городов и рек" [14, с. 253]. Звичайно, якби зберігся такий зошит, він би допоміг розставити крапки над багатьма дискусіями, версіями.

Кожен із згаданих нами авторів зробив більший чи менший внесок у мозаїку фактів, подій, з якої історики та літературознавці вимальовували картину перебування Тараса Григоровича на Поділлі, його контактів з тогочасниками, природно-географічним, історико-культурним середовищем, палітру взаємовпливів краю на Кобзаря, а його творчості – на наукове, літературно-мистецьке життя подолян. Історики відтворили мозаїчну картину семиденного перебування поета в Кам'янці-Подільському, а літератори – олюднили її.

Документально доведено, що київський гість відвідав канцелярію губернатора і консисторію Подільської православної єпархії, можливо був прийнятий найвищими особами – губернатором генерал-майором А.Радіщевим і архієпископом Арсенієм (Ф.П.Москвіним), отримав від них поради. Як не як, а представник самого генерал-губернатора Д.Бібікова приїхав.

Побував він і в чоловічій гімназії, мав зустрічі з директором М.І.Вошиним, викладачем географії П.О.Чуйкевичем. Недарма ж 1992 року на приміщенні колишньої гімназії (нині – історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) з'явилася меморіальна дошка: "У цьому будинку 1846 року перебував великий український поет, художник, революційний демократ Т.Г.Шевченко".

Найбільше часу провів у товаристві Петра Омеляновича Чуйкевича, з яким познайомився ще в Києві. Дворянин з Глухівського повіту Чернігівської губернії

Петро Чуйкевич був одним з кращих вихованців Михайла Максимовича, ще студентом Київського університету св. Володимира збирав фольклор, любив і майстерно виконував народні пісні. Познайомив їх П.Куліш. Не раз спілкувалися в колі людей, які згодом були притягнуті до відповідальності в справі Кирило-Методіївського братства. Заарештований, але згодом відпущений Петро Омелянчик на допиті підтвердив, що мав з Тарасом Григоровичем щонайменше три зустрічі [29]. Але це було пізніше.

У Кам'янці-Подільському ж їм було про що поговорити. Одного цікавили київські новини, другого – історія й об'єкти культурної спадщини Кам'янця. Прогулянки містом, зустрічі зі знайомими і друзями П.Чуйкевича, відвідини фортеці, розповіді про Устима Кармалюка наповнили їх спілкування цікавим змістом і приємними емоціями. А на прощання в альбомі Тараса записав ще й три пісні: “Ой, Кармалюче, по світу ходиш”, “Зійшла зоря ізвечора”, “Пливе шука з Кременчука” [24].

Міг бути Т.Шевченко і в Подільській духовній семінарії, яка знаходилася неподалік гімназії, поруч з Іоанно-Предтеченським кафедральним собором. Збирач фольклору Тарас Шевченко, а це було одне із завдань, визначених розпорядженням Д.Т.Бібікова, не міг обійти Павла Гліщинського, викладача і бібліотекаря семінарської фундаментальної книгозбірні, який збирав матеріали про історію церков і парафій Подільської єпархії.

Ймовірно, побував він і на Кармалюковій горі неподалік Кам'янця, щоб більше дізнатися про легендарного подільського месника. Ця поїздка майстерно описана Миколою Магєрою в повісті “Кам'янецькими стежками” [11].

Найбільше вабило саме місто з багатомісячною історією і чисельними пам'ятками. Можливо скористався послугами міського архітектора Корчевського, який досконало знав історію архітектурних об'єктів. Зокрема Миколаївської церкви XIVст., домініканського, тринітарського соборів тощо.

Не менший інтерес для Т.Г.Шевченка міг скласти Антон Коціпінський, музикант, педагог, збирач подільського пісенного фольклору – укладач збірки “Пісні, думки і шумки руського народу на Поділлі, Україні і Малоросії”, композитор, аранжувальник, автор відомої “Тандзі”. Саме в цей час під його педагогічним керівництвом опанував основами музичної грамоти дунайчанин Владислав Заремба (1833–1902) – майбутній композитор і музикант, автор романсів “Дивлюсь я на небо”, “Повій, вітре, на Україну”, музичних обробок “Де грім за горами, де сонечко сяє”, “Ой зійди, зійди ти, зиронько та вечірняя”, “Чи я в лузі не калина була”, “Ой, місяцю, місяченьку! Не світи нікому”, “Сонце низенько, вечір близенько”, “Козак від'їжджає, дівчинонька плаче”, які ввійшли в золотий фонд фортепіанної музики. Під впливом творчості, а можливо й зустрічі в Кам'янці-Подільському, згодом написав він біля 30 творів на слова Т.Шевченка. Серед них “Якби мені, мамо, намисто”, “Утоптала стежечку”, “Якби мені черевички”, “Калина” та ін. [16].

Дорога з Поділля на Волинь у жовтні 1846 року простелилася в напрямку Нігина. У далині залишилися Гуменці, Кармалюкова гора, потім Тинна, Ярмо-

линці, Проскурів. Запам'яталася вражаюча своїми багатометровими мурами Меджибізька фортеця, дещо менша – Летичівська. Неподалік неї, десь за цвинтарною загорожею, покоїлося тіло підступно вбитого Устима Кармалюка. Так закінчувалася подорож Поділлям.

Все це потім, на засланні, Т.Г.Шевченко згадає в повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали”, міркуючи над причинами існування в Подніпров'ї безлічі курганів, а на Поділлі – фортець і замків: “Они говорят о рабстве и свободе. Бедная, малосильная Волынь и Подолия, они охраняли своих распинателей в неприступных замках и роскошных палатах. А моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина туго начинала своим вольным и вражьем трупом неисчислимые огромные курганы. Она славы на поталу не давала, ворага-деспота под ноги топтала и, свободная, нерастленная, умирала. Вот что значат могилы и руины. Не напрасно грустны и унылы наши песни, задумчивые земляки мои. Их сложила свобода, а пела тяжкая одинокая неволя” [14, с. 292].

А риси Устима Кармалюка проглядають в образі Варнака – таврованого каторжника в однойменних поемі та повісті [26-27]. І хоч сивий дід-герой поеми “Варнак”, як і Кирило (Ян, Ясь) у повісті “Варнак”, – воляняни, все ж долею вони дуже схожі на подолянина Устима Кармалюка. Як і він наділені гострим розумом. Кожному випало служити при дворі сільських поміщиків і бачити їх розбещеність зсередини. Помстившись кривдникам, обрали вони “зелену хату і кімнату у гаю темному”, стали керівниками ватаг і “... різали все, що паном звалось, без милосердя і зла...” [27, с. 67]. Та й методи, і регіон дій нагадують все того ж Устима. “Рыцарскими подвигами я снискал любовь крестьян на Подолии и Волыни”, – свідчив старий каторжник Кирило з повісті “Варнак” [27, с. 144]. Він “немилосердно грабував багатих” і бідним роздавав. Саме про такого Кармалюка розповідають десятки переказів, пісень.

Образ подільського ватага Устима Кармалюка супроводжував Тараса Шевченка і після заслання. 20 травня 1858 року в своєму “Щоденнику” записав він відомі рядки з пісні:

Зовуть мене розбійником,
Кажуть, що вбиваю, –
Я нікого не вбив іще,
Бо сам душу маю.
Возьму гроші в багатого,
Убогому даю,
І, так людей поділивши,
Сам гріха не маю.

Ще й приписав: “Сочинение этой весьма немудрой песни приписывают самому Кармелюку. Клевещут на славного рыцаря. Это рукоделье мизерного Падуры” [28, с. 215].

Не забув він і записані Петром Чуйкевичем народні пісні. У повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали” в російськомовній транскрипції наводить слова з пісні:

Зийшла зоря извечора,
не назорилася,
Прийшов мильї из походу,
я не надывылася [14, с. 351].

Згадує і фінал свого відрядження: “Измеривши вдоль и поперек Вольты и Подолию и дождавшись в Житомире осенней грязи, мы возвратились благополучно в Киев” [14, с. 353].

Життя і творчість Великого Кобзаря знайшла благодатний відгук у краї, який відвідав майже 170 років тому. У назвах населених пунктів, площ і вулиць, у пам’ятках. Його ім’я присвоєно багатьом закладам, 1994 року встановлена обласна премія його імені. Серед 32 лауреатів – письменники Микола Магера, Микола Федунець, Григорій Храпач, директор Дунаєвської районної бібліотеки Тамара Прокопчук, літературознавець Анатолій Сваричевський, актор Леонід Діса і десятки інших митців Хмельниччини [9].

Його вивчають, досліджують історики, літературознавці, краєзнавці. Колектив упорядників-працівників наукової бібліотеки Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, підготувавши до 200-річчя Великого Кобзаря бібліографічний покажчик “Шевченкіана Хмельниччини”, зафіксував у ньому більше 1000 публікацій, присвячених Т.Шевченку та його перебуванню в краї.

У “Слові про Тараса” хмельничанин Петро Карась так охарактеризував силу діянь і слова поета:

Щоб викресать божественні слова,
Себе палив він, як свічу воскову,
Його життя – вмістилище любові,
Воно людей і досі зігрива!

Список використаних джерел і літератури

1. Баженов, Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. / Л. В. Баженов. – Кам’янець-Подільський, 1993.
2. Бендог, В. То чи ж відвідував Кам’янець Великий Кобзар / Валентин Бендог // Подільські вісті. – 2006. – 21 лип. (№ 102); 25 лип. (№ 103).
3. Будзей, О. Кобзар і Кам’янець. Документи / Олег Будзей // Подолянин. – 2014. – 28 лют. (№9). – С. 8.
4. Відоменко, О. Оплаканий і зражений: нариси і статті / О. Відоменко. – Хмельницький: Поділля, 2000. – 152 с.
5. Його ж. Сумна та радісна шевченкіана / О. Відоменко. – Хмельницький: Поділля, 1996. – 54 с.: іл.
6. Його ж. Чи варто знімати кіно про нерозділене кохання Т.Шевченка? / О. Відоменко // Подільський кур’єр. – 1999. – 5 берез. (№9).
7. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К., 1971. – С. 303.
8. Крочек, Я. Т.Г.Шевченко і Поділля / Я. Крочек, М. Карпович // Прапор Жовтня. – 1960. – 23 листоп.
9. Кульбовський, М. Подільська шевченкіана. Лауреати обласної премії імені

Тараса Шевченка. 1993–2000 / М. Кульбовський. – Хмельницький: Поділля, 2001. – 96 с.

10. Левицкий, О. Археологические экскурсии Т.Г.Шевченка в 1845–1846 гг. / О. Левицкий // Киевская старина. – 1894. – Т. XLIV. – С. 231-244.

11. Магера, М. М. Кам'янецькими стежками: повість / М. М. Магера. – Хмельницький, 1989. – 158 с.

12. Мацько, В. П. Шевченко у серці моїм / В. П. Мацько. – Хмельницький, Поділля, 1996. – 60 с.

13. Назаренко, Є. Д. Тарас Шевченко і подоляни / Є. Д. Назаренко. – Хмельницький: НВП “Евріка” ТОВ, 2003. – 32 с.

14. Прогулка с удовольствием и не без морали // Шевченко Т.Г. Твори: в 5 томах. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 4: Повісті. – С. 226-358.

15. Прокопчук, В. С. Т.Г.Шевченко в долі Дунаєвчини / В. С. Прокопчук // Тарас Шевченко і сучасність: зб. матер. і тез міжнар. наук.-теор. конф. 21 травня 1996 р. – Рівне, 1996. – С.225-227.

16. Його ж. З народних глибин. Славетні подоляни / Віктор Прокопчук. – Хмельницький: Облполіграфвидав, 1991. – С. 12.

17. Його ж. З Шевченком у серці / В. С. Прокопчук // Спадщина Т.Г.Шевченка в контексті гуманізації сучасної освіти: зб. наук. статей. – Хмельницький, 2001. – С.98-102.

18. Його ж. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В. С. Прокопчук. – К.: Рідний край, 1995. – С.42-43.

19. Сваричевський, А. В. Археографічна подорож Т.Г.Шевченка на Поділля / А. В. Сваричевський // Народна творчість та етнографія. – 1973. – № 2.

20. Його ж. Земля, яку сходить Тарас / А. В. Сваричевський // Радянське Поділля. – 1969. – 9 берез.

21. Його ж. Зустрічі далекі і близькі / А. В. Сваричевський. – Хмельницький: НВП “Евріка” ТОВ, 2003. – 44 с.

22. Його ж. На прекрасній Подолії. Сторінки подільської шевченкіани / А. В. Сваричевський. – Хмельницький: НВП “Евріка” ТОВ, 2001. – 55 с.

23. Його ж. Проскурів літературний від давнини до сучасності: нариси / А. В. Сваричевський. – Хмельницький: НВП “Евріка” ТОВ, 1998. – 156 с.

24. Його ж. Шевченко і Поділля. Земля, яку сходить Тарас / А. В. Сваричевський. – Хмельницький, 1994. – 62 с.

25. Шевченківський словник. – К., 1978. – Т. 2. – С. 268.

26. Шевченко, Т. Г. Твори: в 5 томах / Тарас Шевченко. – К.: Дніпро, 1984. – Т.2: Поетичні твори (1847–1861). – С. 63-68.

27. Його ж. Твори: в 5 томах / Тарас Шевченко. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. – С. 122-154.

28. Його ж. Твори: в 5 томах / Тарас Шевченко. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 5: Автобіографія. Щоденник. Вибрані листи. – С. 215.

29. Шевчук, С. Петро Чуйкевич: учитель, етнограф, фольклорист / Степан Шевчук // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури: зб. матер. і тез наук. конф., 29-30 вересня 1998 р. – Рівне, 1998. – С. 205-210.

Victor Prokopchuk

Taras Shevchenko and Podillia

The article analyses the documents, scientific publications, diary, poetry and prose of Taras Shevchenko which refer to his mission to Podillia in the autumn of 1846 which was made according to the order of general-governor D.G.Bibikov for the collection of documents, revelation of original monuments of the past, legends and narrations which are connected with them.

It was proved that Taras Shevchenko, a thirty-two year old employee of the Commission of investigation of ancient acts (Kyiv archeographic commission) spent a week in Kamianets-Podilskiy, a government centre in Podillia, at the end of September – Beginning of October 1846, visited a town male gymnasium Podillia ecclesiastical seminary, Kamianets-Podilsk fortress, researched the monuments of the history of culture, folklore, especially the kind of folklore telling about the leader of rebels Ustym Karmaliuk; with a lot of famous residents of Kamianets-Podilskiy: Anton Kotsipinskyi, Pavlo Hlishcynskyi and Petro Chuikevych, who wrote down three folk songs: “A pike swims to Kremenchuh”, “A star has risen in the evening”, “You are going around the world, Karmaliuk” into Shevchenko’s album.

Keywords: Taras Shevchenko, “Kobzar”, Podillia, Kamianets-Podilskiy, folklore.

В.С.Прокопчук

Тарас Шевченко и Подолье

Проанализированы документальные факты и научные публикации, дневник, поэтические и прозаические произведения Тараса Шевченко, касающиеся его поездки осенью 1846 по распоряжению генерал-губернатора Д.Г.Бибикова на Подолье для сбора документальных материалов, выявление оригинальных памятников прошлого, легенд и преданий, касающихся их.

Доказано, что Тарас Григорьевич, тридцатидвухлетний сотрудник Комиссии по рассмотрению древних актов (Киевской археографической комиссии) в конце сентября – начале октября 1846 в течение недели находился в Каменце-Подольском, губернском центре Подолья, посетил городскую мужскую гимназию, Подольскую духовную семинарию, Каменецкую крепость, изучал памятники истории и культуры, фольклор, особенно о предводителе восставших Устима Кармалюка, контактировал со многими известными каменчанами – Антоном Коципинским, Павлом Глицинским, Петром Чуйкевичем, записавшим в Тарасовом альбоме три песни “Плывет иука з Кременчука”, “Зийшла зоря извечора”, “Ой, Кармалюче, по свету ходиш”.

Показано, как подольские мотивы отражены в творчестве Кобзаря. В частности в поэме “Варнак” и одноименной повести, в его “Дневнике”.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, Кобзарь, Подолье, Каменец-Подольский, фольклор.

Одержано 2 червня 2014 року

УДК 378.4(477.43)“1919/20”

О.М.Завальнюк

Ушанування Тараса Шевченка колективом Кам'янець-Подільського університету в контексті державних меморіальних заходів у 1919–1920 рр.

На основі архівних і опублікованих джерел, праць українських дослідників аналізуються різнобічні заходи колективу Кам'янець-Подільського державного українського університету, спрямовані на відзначення на державному рівні роковин Тараса Шевченка за Директорії УНР. У хронологічному порядку висвітлюється представництво вишу у багатолюдних загальноміських святкових заходах (маніфестації, вистави, виступи перед громадськістю і молоддю, участь у зборах Українського клубу), внутрішньоуніверситетська програма із шанування поета (проведення за участю міської влади й інтелігенції спеціального відкритого засідання ради професорів, зборів колективу історико-філологічного факультету, зібрання гуманітарної секції університетського Наукового товариства, на яких виголошувалися доповіді вчених (Л.Т.Білецький, Д.І.Дорошенко, М.А.Плевако, М.М.Васильківський) про роль і значення цієї постаті для культури, історії та сьогодення України, реалізація ректором вишу, професором І.І.Огієнком задуму щодо словника мови і граматики Тараса Шевченка). Звернено увагу на поширення підготовленої науковцями друкованої шевченкознавчої продукції (матеріали П.Г.Клепатського, Д.І.Дорошенка, Л.Т.Білецького, В.О.Біднова, М.А.Плевако), опублікованої переважно у місцевій пресі до роковин Кобзаря, у яких на дослідницькому чи науково-популярному рівні розкриваються різні аспекти його поезії, мистецтва і життєвого шляху (народність / національність / релігійність у творчості поета, еволюція суспільно-політичних поглядів діяча та динаміка оцінок його ролі у літературному процесі, участь у Кирило-Мефодіївському братстві, виховання емоційно-образного мислення в процесі вивчення його творчості, її зв'язок з сучасним творенням української Церкви, лінгвістичний аналіз тексту Шевченкових творів, художня складова його творчості тощо). Встановлено авторство однієї із найбільш змістовних газетних статей про Кобзаря. Висновки стверджують про унікальність усіх цих заходів, які мали б стати прикладом для інших вишів, української інтелігенції в подальшому національному відродженні країни, яке у великій мірі було пов'язане з іменем поета.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, Тарас Шевченко, професорсько-викладацька корпорація, Наукове товариство, студентство, маніфестація, українська преса, публіцистика, шевченкознавство.

Формування і консолідація молодого української нації наприкінці ХІХ – в десятих роках ХХ ст. тісно пов'язані з іменем Великого Кобзаря, який пересіченими українцями сприймався як великий син свого народу, а також батько,

учитель, наставник, незламний захисник української спільноти від влади поневолювачів, яка вперто не визнавала права його братів на своє національне, державне і культурне існування. Слово поета, близьке, зрозуміле й незмінно шановане упродовж десятиліть, влучно передавало його незатухаючий біль і справедливий гнів щодо національного приниження українців, закликало, з одного боку, до радикального спротиву російському поневоленню, а з іншого, до набуття історичного права на творення власного, повноцінного державного простору, у якому назавжди зникнуть старі утиски і несправедливість, будуть поважати законні права українців.

Не випадково, в роки Української національно-демократичної революції (1917–1921), коли нація приступила до реалізації своєї державницької мрії, постає Шевченка незмінно супроводжувала цей дуже складний, суперечливий і болісний процес. Академік В.М.Литвин пояснює цей факт тим, що “період революційних змагань згенерував надзвичайно потужний імпульс у творенні національного культу Т.Шевченка, в якому дедалі більше місця посідали образи поета-бунтаря й провісника-революціонера” [1, с. 21].

Свою велику шану Кобзареві активно висловлювали подоляни, зокрема наукова і педагогічна інтелігенція, студентство, шкільна молодь, пересічні мешканці-українці. Цей процес захопив педагогічні колективи нових українських шкіл. Утім найбільш масово, змістовно, виразно і повчально матеріалізували у зовнішньому вимірі своє внутрішнє ставлення до постаті національного генія і його невмирущої літературної і художньої творчості професорсько-викладацька корпорація, допоміжний персонал і студентство Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918–1921) – закладу, який був створений в ході Української революції і добре прислужився різним складовим багатогранного національного відродження, став визнаним світочем культурно-освітнього поступу країни, надійним рушієм в регіоні щодо справи підвищення рівня національної свідомості її громадян. У цій складній і унікальній місії він використовував, зокрема, важливі події українського історичного календаря, особливо 105-у і 106-ту річницю від дня народження Великого Кобзаря, які припали на дуже складні державно-політичні умови існування Української Народної Республіки.

Піднята тема, як важлива складова великої і комплексної національно-патріотичної, ідейно-виховної та організаційно-державної роботи в добу Директорії УНР, побічно з’ясовувалася при висвітленні різних питань історії навчального закладу і національно-культурного відродження загалом (А.О.Копилов [2, 3], О.М.Завальнюк [4, 5, 6, 7], А.І.Машталір [8, 9, 10] та ін.), утім цілісно і синтетично, на жаль, не досліджена, що й пояснює необхідність продовження і поглиблення її вивчення, зокрема, при підготовці до відзначення на державному рівні знаменної ювілейної дати – 200-ліття з часу народження українського генія і пророка Тараса Шевченка.

Метою нашої статті є встановлення низки публічних заходів колективу Кам’янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) щодо

відзначення Шевченківських днів у 1919–1920 рр. та з'ясування їх змісту в контексті державної політики із вшанування Великого Кобзаря та підвищення рівня національної свідомості і патріотичності громадян України, в умовах гострого воєнного протистояння зовнішній агресії для збереження державного суверенітету і забезпечення мирного поступу країни.

Як відомо, вільне і масове вшанування постаті Шевченка вперше відбулося навесні 1917 р. у різних містах і містечках України з ініціативи різних громадських і політичних структур. До того, всупереч офіційній забороні, “українці-сепаратисти” не раз відзначали напівлегально роковини Кобзаря у різних формах (зокрема, у 1911 р., з нагоди 50-річчя його смерті, подільські просвітяни підготували і видали спеціальний збірник, присвячений поетові і висвітленню меморіальних заходів на його честь [11, с. 263-264]). За Української Народної Республіки, попри прийняття урядом 6 березня 1918 р. ухвали про відзначення Шевченківського свята як національного і доручення всім міністерствам виробити відповідну програму [12, с. 180], реалізувати їх повномасштабно в країні, яка ще не повернула з-під ворожого контролю усієї своєї території, на жаль, не вдалося через надзвичайно стислі терміни підготовки до проведення цих урочистостей (відповідні заходи в школах, вистава в оперному театрі, розміщення державних прапорів на офіційних і приватних будинках). Попри це, у Кам'янці-Подільському з ініціативи місцевих діячів з'явився проспект Шевченка [13].

Ще складніше було організувати всенародне вшанування Кобзаря у березні 1919 р., коли більша частина України була підконтрольна неукраїнській владі, а керівні органи УНР, починаючи з початку лютого, вимушено мігрували до західної частини держави. Попри це, міністр освіти І.І.Огієнко розпорядився провести у навчальних закладах на підконтрольній території урочисті заходи до 105-ї річниці від дня народження Т.Шевченка з метою з'ясування значення цієї постаті “для розвою нашого народу і його визволення з духовної та політичної неволі” [14, арк. 170]. Аналогічне розпорядження вийшло і від Подільського губернського комісара, яким пропонувалося 10 березня 1919 р. “якомога краще відзначити роковини Т.Шевченка”, зокрема провести “скрізь лекції, концерти, вечірки та ін.”, зробити цей день вихідним, щоб усі державні службовці змогли взяти участь у панакхиді [15].

Найбільш масово і показово святкування відбулося у Кам'янці-Подільському, де зосередилася значна кількість патріотично налаштованої української інтелігенції (переважно науковці, освітяни, члени “Просвіти”) і на той час повноцінно діяли інституції УНР. Уже в січні 1919 р. тут було створено оргкомітет з відзначення Шевченківських роковин, до якого, крім членів губернського, повітового і міського самоврядування, “Просвіти”, українського національного хору, увійшли і представники К-ПДУУ [16]. Окремим наказом начальник міської залогої отаман Жуківський вимагав від усіх громадських і приватних установ в день святкування виставити на своїх будинках державні прапори, а власникам крамниць закрити свої підприємства [17]. Цей наказ, як і всі інші заходи із підготовки до урочистостей, був виконаний. Місто прикрасили не лише державною симво-

лікою, а й жовто-блакитними стрічками, ялинковим гіллям і портретами Шевченка [18].

Представники К-ПДУУ взяли активну участь у загальноміському дійстві, присвяченому річниці Великого Кобзаря. Так, 10 березня 1919 р. у багатолюдній маніфестації на Соборній площі коло кафедрального собору св. Олександра Невського, крім представників міської думи і управи, земських структур, військовиків, педагогів, учнів військових і частини загальноосвітніх шкіл, взяли участь представники професорсько-викладацького складу і студентського контингенту університету. Зокрема, після панахиди і виступу українського хору, слово надали професору В.О.Біднову, який звернувся до “Заповіту” Т.Шевченка, згадав царські часи, коли заборонялося відзначати такі національні події, як нинішня, пов’язав розбудову української державності з іменем Великого Кобзаря. Після останніх слів промовця хор виконав “Заповіт”; на честь поета курсанти військових шкіл пройшли урочистим маршем, а різновікові колони цивільних маніфестантів, позначені синьо-жовтими стягами, дефілювали містом [19, с. 21]. Біля Шевченківського дому, зокрема, професура, управлінці й студенти К-ПДУУ, які були серед маніфестантів, поклали коло портрета Кобзаря вінки [20, с. 165-166].

Наступного дня представники університету взяли участь у заході, присвяченому 58-м роковинам від дня смерті Кобзаря. Загальноміське дійство відбулося у Шевченківському домі, де в концерті-виставі виступали артисти Українського театру, яким керував М.К.Садовський. У переповненій школярами залі до них звернувся приват-доцент К-ПДУУ М.А.Плевако. Він розповів про заслуги поета перед українською нацією, зупинився на ідеях і характері Шевченкової поезії, обґрунтував тезу про Шевченка як провісника майбутнього для українців [19, с. 22]. Ця промова, як і професора В.О.Біднова, виголошена днем раніше на Соборній площі, запала в душі дорослих і підростаючих кам’ячан, які у драматичну революційну добу, коли вирішувалося бути чи не бути Українській державі, все більше і більше усвідомлювали поетове слово, його зв’язок із сучасністю, підтримували українську ідею і готові були у різний спосіб брати участь у подальшому національному відродженні.

Через тиждень, 19 березня, відбувся ще один міський, дещо камерний захід, присвячений 105-й річниці від дня народження Тараса Шевченка. На цей раз його провели в Українському клубі за участю М.С.Грушевського (виступив з полум’яною промовою про сучасний політичний момент і дотримання ідеалів Кобзаря), представників місцевої інтелігенції, зокрема й двох посланців К-ПДУУ – професора В.О.Біднова і приват-доцента М.А.Чайковського [21].

Крім участі у загальноміських заходах, професура організувала відзначення Шевченкових роковин і в стінах університету. На відкрите академічне засідання ради професорів, яке відбулося наприкінці лютого 1919 р., прибуло чимало представників міської інтелігенції. Присутні заслухали доповіді приват-доцентів Л.Т.Білецького “Народність чи національність творчості Т.Шевченка”, Д.І.Дорошенка – “Еволюція поглядів на Т.Шевченка” (пізніше у свої спогадах доповідач

напише, що він розкрив вплив польської революційної ідеології “на генезу політичного світогляду Шевченка” [22, с. 436]) і М.А.Плевако – “Т.Шевченко і Кирило-Мефодіївське братство в світлі нових матеріалів” [23], [24]. Коли стало відомо, що Шевченківські дні будуть відзначати за новим стилем і на державному рівні, було прийнято рішення провести урочисте і відкрите засідання колективу історико-філологічного факультету. Щоправда, через хворобу кількох доповідачів в умовах поширення грипу, інших захворювань, цей захід довелося перенести аж на 23 березня, коли шевченкознавці виявилися готовими до праці. Зал засідання прикрасили великим портретом Кобзаря. Чоловічий студентський хор виконав Шевченківський “Заповіт”, інші національно-патріотичні твори. Велелюдна аудиторія, яку склали і представники міської громади, схвально сприйняла наукові доповіді приват-доцентів Л.Т.Білецького (“Національний елемент у творах Т.Шевченка”), Д.І.Дорошенка (“Еволюція поглядів Т.Шевченка”) і М.М.Васильківського (“Релігійність Т.Шевченка у його поетичних творах”). На завершення усі учасники зібрання колективно виконали гімн України [25], [26]. На хвилі великого патріотичного піднесення, присутні на заході іногородні хлопці і дівчата згодом, за дорученням ради Української студентської громади, що діяла в університеті, організували відзначення роковин Кобзаря у різних населених пунктах Поділля (переважно сільських), де до цього з різних причин, переважно через відсутність осередків “Просвіти”, не провели загальною вшанування поета [27]. На жаль, звіту про їх діяльність в архівних джерелах не виявлено.

Важливу складовою комплексу шевченківських заходів стала підготовка і публікація у місцевій пресі розлогіх публіцистичних матеріалів, присвячених аналізу життєвого і творчого шляху Кобзаря, для посилення національно-патріотичної складової державного й громадського інформаційного поля, яке поширювалося на різні групи міського і сільського населення. У низці статей висвітлювалися різноманітні аспекти шевченківської теми, які для багатьох пересічних читачів були справжнім відкриттям. З-поміж півдесятка опублікованих різними авторами матеріалів виділялися статті приват-доцентів К-ПДУУ П.Г.Клепатського “Т.Шевченко – апостол любові, братерства і праці” і Д.І.Дорошенка – “Чужі люди про Шевченка”, опубліковані 15 березня 1919 р. у журналі “Село”, що видавала і поширювала Подільська губерньська народна управа на підконтрольній їй території [7, с. 19-22, 23-25]. Оскільки публікації були розраховані переважно на селянство, то вони, як й інші уміщені у цьому числі матеріали М.С.Грушевського, С.Ф.Черкасенка і А.П.Животка про Кобзаря, мали на меті донести до читача найголовніші науково-популярні і громадсько-політичні меседжі щодо сприймання цієї постаті як незмінного духовного наставника, ідеї та конкретні заклики якого мали актуальне значення для утвердження української державності в умовах кровопролитної збройної боротьби.

У дні вшанування Тараса Шевченка у Кам’янці-Подільському увазі науково-педагогічної і учительської громадськості, а також студентів була запропонована змістовна брошура приват-доцента Л. Т.Білецького “Виховання емоційно-образного мислення і твори Т.Шевченка”, видана наприкінці 1918 р. за резуль-

татами статей цього автора, опублікованих у журналі “Вільна Українська Школа” [28]. Розкриваючи тему, Л.Т.Білецький вжив низку словосполучень, зокрема таких, як “величний дух Шевченка”, “сонце ... нації”, “національний геній”. Усі підібрані і проаналізовані автором 50 ліричних творів Кобзаря, які пропонується використовувати у навчальному процесі української загальноосвітньої школи, згруповані за 1) образними творами без символів (вони подаються у порядку зростання складності), 2) творами, у яких образ є символом настрою поета і 3) твори, у яких образи викликають у душі поета емоції (іншими словами, твори чистого настрою). Запропоновану класифікацію (а вона у брошурі наповнена конкретними прикладами) рекомендувалося враховувати учителям української мови і літератури у навчальній праці на уроках у школі для кращого засвоєння творів Шевченка і виховання на їх основі, зокрема, традиційної для абсолютної більшості українців моралі (творити добро). Цей прикладний аспект мав позитивне значення не лише для вивчення творчості Кобзаря у шкільному курсі нової української літератури, а й для студентської аудиторії, яка прагнула присвятити своє життя яскравому служінню українській нації, просвітянських діячів, що у Шевченківські дні намагалися донести до широких мас краю різні відтінки безсмертного поетового слова, усіх, хто по-справжньому цікавився шевченкознавством і був невтомним пропагандистом української ідеї у широкому її вимірі.

У набагато складніших умовах відбувалося вшанування Тараса Шевченка у зв'язку з відзначенням 106-х роковин від дня його народження. Особливістю того моменту стало різке погіршення воєнно-політичного становища Української Народної Республіки, починаючи з середини листопада 1919 р., а відтак і зниження ролі державного чинника у проведенні багатьох меморіальних заходів на честь поета. Річ у тім, що ще наприкінці осені 1919 р., коли підконтрольна їй територія звузилася до кількох повітів у Подільському регіоні, вищі органи державної влади і управління змушені були покинути свій центр (столицю) і на п'ять з половиною місяців виїхати із звичного Кам'янець-Подільського. Місто і частина навколишньої території, за домовленістю Голови Директорії УНР С.В.Петлюри і Вождя Речі Посполитої Юзефа-Клеменса Пілсудського, на невизначений час перейшли під польське військове і цивільне адміністрування. Для опікування українськими державними і громадськими інституціями, а також зносин з польською владою уряд залишив у Кам'янці-Подільському міністра ісповідань І.І.Огієнка (до того ж він посідав ще й посаду ректора місцевого державного університету), якому надав повноваження Головноуповноваженого Ради Народних Міністрів УНР. Працювати він повинен був разом зі спеціальним органом – Комітетом Головноуповноваженого, який ще належало утворити. Відповідні новації були зафіксовані в урядовому документі “Повноважність” [29], [30]. Тобто виходило, що у місті буде українська міні державна влада, який собі невеликий зліпок з центральних державних структур (з числа працівників різних міністерств створювалися ще й референтури – органи, що курували певні напрямки діяльності), а ще мали прибути польські військові і цивільні чинники, які, як передбачалося, витворять свої владні структури. Так і сталося. Утворилося

справжнє, але нерівноправне двовладдя, у якому більш відчутне значення мали польські цивільно-адміністративні органи, підкріплені своєю поліцією, військом, а також самовільно набутим правом регулювати певні сторони життя місцевої громади, які, за українським законодавством, належали до компетенції державної влади УНР і її повноважного представника, а також місцевого самоврядування. Досить часто між обома центрами влади виникали непорозуміння і навіть суперечності із-за різного сприймання сфери діяльності, своїх прав і обов'язків щодо регулювання різних питань загальноміського життя, а також торговельно-економічних, майнових відносин тощо.

Ці риси проявилися, зокрема, у березневі дні 1920 р., коли українська громадськість велелюдно вшанувала Великого Кобзаря. За розпорядженням І.І.Огієнка, органів місцевого самоврядування та громадських інституцій, Шевченківське свято мало пройти як на загальноміському рівні, так і у дошкільних, шкільних, університетському колективах 9–10 березня, оголошені вихідними. Сценарії заходів у кожному випадку складали українські діячі, враховуючи можливості своєї установи. Місту запропонували загальний сценарій, який був відмінний від минулорічного. Дошкільнята, учнівська і студентська молодь, просвітяни, члени інших громадських організацій, пересічні мешканці, представники міського самоврядування, італійські дипломати зібралися на великій площі біля собору Олександра Невського. Але основне дійство відбулося не тут, а у Казанському соборі, що знаходився у Старому місті, і, за сприяння І.І.Огієнка, став першим Українським православним храмом. Сюди й направилася святкова колона з національними прапорами. Приват-доцент К-ПДУУ отець П.В.Табінський провів службу Божу, присвячену Кобзареві, а наприкінці її виголосив про поета теплу, патріотичну промову [31]. Після цього дійство, яке набрало виключно світського характеру, перемістилося в інше місце – на площу біля міського відділення Держбанку. Піднесений святковий настрій забезпечували духовий оркестр, кілька українських хорів, які виконали національний гімн, різні твори на слова Шевченка, декламанти шевченківських творів, а також кілька яскравих відомих промовців (В.М.Чехівський, Л.М.Старицька-Черняхівська) про значення шевченкового слова у скрутний час державного існування України. До присутніх звернувся також професор К-ПДУУ В.О.Біднов, який закликав бути вірними ідеалам Тараса Шевченка і боротися за самостійну Україну [32].

Того ж дня відбулося святкове відкрите засідання Ради професорів університету за участю представників від місцевої територіальної громади, відомої української інтелігенції. Аудиторія слухала виступи студентського хору, у програмі якого звучала Шевченківська тема, а також, як свідчить преса, з цікавістю сприйняла три спеціально підготовлені наукові доповіді, виголошені приват-доцентами М.А.Плевако – “Еволюція поглядів на Т.Шевченка”, Л.Т.Білецьким – “Текст Шевченка у виданнях його творів” і Ю.Й.Сіцінським – “Т.Шевченко як маляр” [31]. Один із доповідачів – Л.Т.Білецький у своїх спогадах згодом вкаже дещо інший варіант своєї доповіді – “Твори Шевченка в його виданнях” [33, с. 163], що практично не змінює її сутності.

10 березня, згідно із попередніми домовленостями з польською владою, у Кам'янці-Подільському відбулася багатолюдна маніфестація з нагоди 59-ї річниці від дня смерті Кобзаря. Відповідно до сценарію, колони патріотично налаштованих українців, з національними прапорами, портретом Шевченка, з піснями на слова поета тощо мали пройти вулицею біля будинку правління Головноуповноваженого уряду УНР, де їх мав вітати представник вищої української влади. Очевидно, цей захід І.І.Огієнко схвалив, добре пам'ятаючи про подібну ходу 22 жовтня 1918 р., де у такий спосіб багатоголосе школярство, дорослі кам'янчани різного віку на чолі з радними міської думи і членами управи відзначили велику загальноукраїнську національно-культурну подію – відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Настрій від того був надзвичайно високий, і всі учасники дійства сприйняли свято як дуже велике і незабутнє. На цей раз такий великий рух людей був пов'язаний з іменем Тараса Шевченка. І відбувався він уперше в рамках державних меморіальних заходів на честь поета, причому в силу різних причин, переважно воєнно-політичних, подібного не провели у жодному іншому населеному пункті України. Словом, маніфестація стала унікальним з погляду форми та змісту заходом із вшанування Кобзаря на території, яка спільно контролювалася українською і польсько-адміністративною владними структурами. За І.І.Огієнком, на це дійство зібралися “багатотисячні лави”, які з піснями і стягами проходили мимо української державної установи, де він їх вітав, стоячи на автомобілі (сотник О.Доценко, який був ад'ютантом С.В.Петлюри, послуговуючись інформацією, надісланою ГУ з Кам'янця-Подільського голові Української дипломатичної місії у Речі Посполитій по свіжих слідах, пише про майже 15 тис. маніфестантів – українців і євреїв [34, с. 322]).

Одна із колон, сформована із студентів-галичан та інших вихідців з-за Збруча, виконала образливу для поляків, але патріотичну для галицьких українців пісню на слова І.Я.Франка “Не пора” (зовсім недавно, 29 червня 1919 р., під час масового святкування у Кам'янці-Подільському другої річниці Першого Універсалу Української Центральної Ради, її виконував хор залізничників [35]), яка закликала до боротьби за національне визволення з-під польського і російського ярма (І.І.Огієнко стверджував: того співу – не чув, що цілком ймовірно, адже різні групи людей одночасно виконували різні пісенні твори, до того ж не на високому художньому рівні) [36, с. 162, 218].

Маніфестанти продовжували веселитися, збиралися невеликими групами, які вносили свій колорит у величну святкову подію. Міське життя протікало без громадських ексцесів. Хоча один інцидент того дня таки стався, але не за участі представників міської громади, а запрошеного до Шевченківського дому на святкування роковин Кобзаря польського коменданта міста і повіту капітана Оцегкевича. Перед початком вистави він не підвівся у своїй ложі тоді, коли зал, стоячи, дружно виконував український гімн. Цей факт справив “надзвичайно гнітюче вражіння на доверху переповнений театр” [34, с. 322]. Очевидно, у такий спосіб польський офіційний представник виявив зневагу до одного із символів

української державності у відповідь на годинами раніше здійснений демарш, що стався під час маніфестації.

Наступного дня той же чиновник перейшов до більш рішучих кроків. Так, офіційно не згадуючи виконавців пісні “Не пора”, він став наполягати на негайних санкціях проти галичан, що проживали поза межами своєї малої батьківщини. 11 березня 1920 р. І.І.Огієнко отримав від Оцеткевича офіційне повідомлення про заплановану поляками через 9 днів депортацію вихідців з Галичини до місця проживання їх родин. При цьому польський розпорядник робив українцям невеличку поступку, запропонувавши Головноуповноваженому підготувати список тих осіб, які краще необхідні йому для виконання державних справ, щоб забронювати їм право на подальше тимчасове проживання у Кам’янці-Подільському [37, арк. 1], [34, с. 292].

Під адміністративний удар потрапили переважно студенти, зараховані на навчання влітку – восени 1919 р. після того, як разом із Українською галицькою армією і біженцями вони, рятуючись від переслідувань польського режиму, прибули на Поділля. За даними канцелярії студентських справ університету, їх нараховувалося 168 осіб (12% усього студентського загалу) [38, арк. 2]. Втрата такої чисельної групи студентів могла негативно позначитися на роботі вишу, який прагнув залучити до підготовки фахівців з вищою національною освітою якомога більше молодих українців, сподіваючись у недалекому майбутньому (1922–1923 рр.) дати країні відповідно понад 400 і близько 1000 учителів, агрономів, правників і священників. Захищаючи галицьку студентську молодь, І.І.Огієнко від імені української держави заявив рішучий протест проти порушення прав українців жити у соборній країні і проводити діяльність, яка не суперечить українсько-польським домовленостям і цілком узгоджується із базовими людськими цінностями, визнаними у Європі. Для більшої певності ГУ звернувся до генерала Крайовського, який час від часу приїжджав з Чорткова до Кам’янця-Подільського. Офіційний демарш і звернення до високого військового чина проти покарання учасників Шевченківської маніфестації таки подіяли, хоча польська сторона аж ніяк не відмовилася від своїх первісних намірів, а лише їх скорегувала – перенесла дату примусового виселення [36, с. 163, 207], [37, арк. 9].

До цієї теми поляки поверталися ще не раз. Але активним втручанням авторитетного представника української держави і враховуючи даліше українсько-польське зближення, яке увінчалася укладенням політичного і військового міждержавного союзу наприкінці квітня 1920 р., нарешті, спільною воєнною кампанією проти більшовицького режиму в Україні, вдавалося щораз змінювати день депортації молоді до окупованої Галичини (1,30 квітня, 31 травня, 20 червня 1920 р.) [38, арк. 3, 11]. Тож, як видно, відгомін святкування Шевченкових роковин тривав більше 3-х місяців, так і не призвівши до запланованого чужою владою у Кам’янці-Подільському покарання галицьких патріотів, які відкрито демонстрували свою національну ідентичність і готовність продовжувати боротьбу за визволення Східної Галичини з-під польської окупації.

Свій внесок у відзначення роковин Тараса Шевченка внесло і Наукове товариство К-ПДУУ. Його найбільш чисельна і продуктивна історико-філологічна секція провела наприкінці березня 1920 р. попередньо анонсоване у пресі спеціальне засідання, присвячене цій події. З доповідями виступили приват-доценти Л.Т.Білецький – “До питання про переклад Біблії Шевченком”, М.А.Плевако – “Забутий поет”, П.Г.Клепатський – “Гайдамаки Шевченка в світлі історії”, а також Ф.Голубченко – “До питання про вплив Т.Шевченка на українську поезію” [39]. На жаль, ці та інші матеріали, присвячені Кобзареві і виголошені на інших поважних університетських зібраннях, так і не були опубліковані в періодиці, що не дало змоги серйозно збільшити умови для реалізації існуючого попиту на представлене бачення різних аспектів постаті поета і мислителя, його творчості. Очевидно, цього не сталося не через прорахунок в процесі формування святкового інформаційного поля, а із-за більш банальних причин. По-перше, партійна преса розраховувала переважно на матеріали про Шевченка від осередків, які їх фінансували. По-друге, періодичні видання державних і самоврядних органів мали обмежений формат. По-третє, в умовах польської окупації і поглиблення економічної кризи частина газет перестали виходити.

Попри це, періодика березня 1920 р. відгукнулася на Шевченківське свято і внесла певний вклад у шевченкіану, опублікувавши добірку спеціальних матеріалів, авторами кількох з яких були вчені університету. Так, читачам “Нашого шляху”, який утримувався на державні кошти і фінансувався через Комітет (Раду) Головноуповноваженого уряду УНР, було запропоновано різноманітну тематику, яка відображала, з одного боку, авторські уподобання й наукові інтереси, а з іншого, її затребуваність, зокрема й через відповідні замовлення національно-патріотичними діячами, які вирішили використати медійні можливості для посилення українського інформаційного впливу на населення, виховання його у дусі відданості національним ідеалам і християнським цінностям через легко доступне і нескладне публіцистичне шевченкознавство.

У цьому контексті варто виділити статтю професора В.О.Біднова “Т.Шевченко та справа українізації церкви”, у якій автор стверджує, зокрема, про те, що український геній при написанні свого “Букваря южнорусского” (1861) використав текст Святого Євангелія, навів молитви, які, на його думку, підвищують інтерес до слова Божого і свідчать про актуальність релігійного виховання дівтори, яке забезпечує “братолюбіє, справедливості, віру в перемогу добра над злом, любов до ближнього”. Що ж до ставлення до українізації церкви, як складової культурного відродження українського народу, то у статті наводяться цікаві уривки із листування Т.Лебединцева і Т.Шевченка, на основі яких наголошується, що поет цікавився цією справою, зокрема перекладом українською проповіді архієпископа чернігівського Філарета Гумилевського, і глибоко співчував їй. Звідси робився загальний висновок про те, що “українізація церкви необхідна для духовного розвитку нашого народу” [40]. Тож В.О.Біднов, як декан богословського факультету К-ПДУУ, член ради міністра ісповідань УНР і голова правління Кирило-Мефодіївського братства, використав Шевченківське свято

не лише для поширення певних знань про великого поета і пророка, а й для того, щоб переконати православних громадян у необхідності сприймати державні заходи із українізації церкви, що розроблялися і частково реалізовувалися під керівництвом міністра ісповідань І.І.Огієнка, як такі, що пов'язані з іменем Кобзаря.

Інше, більш піднесене звучання мала стаття приват-доцента М.А.Плевако "Шевченкові заповіти" (автор залюбки взяв участь у заходах, присвячених Кобзареві, оскільки ще у 1914 р. був причетний до проведення у Харкові студентської маніфестації до 100-річчя від дня його народження і виготовлення від імені харківської студентської громади нелегальної листівки-відозви, поширеної у місті, яка закінчувалася так: "Не словами, а ділами оживе Україна". За це він був заарештований і ув'язнений [41, с. 23-24], [42, с. 767]). Попри складну життєву долю Кобзаря, автор називає його "великим поетом", "оборонцем прав народних", "пророком", який опікувався інтересами свого народу, намагався спрямувати його до визволення з-під ярма, залишивши такі, легко доступні широким масам, невмирущі заповіти: 1) "любити край свій і народ" і 2) "любити цілий всесвіт, усіх людей і жити ради їх, за їх віддати душу, за правду й волю боротися і справедливість, рівність та братерство на землю принести", 3) мріяти "про вічну правду, про царство справедливості, про вільне й праведне життя" (цей заповіт М.А.Плевако називає "найбільшим і найвеличнішим"). У статті розлого цитується Шевченкова поезія, особливо що стосується козаччини, ідеалом якої було вільне життя і вільна Україна, заклику любити рідний край – "свою Україну", віри поета в неминуче національне визволення ("На оновленій землі / Врага не буде, супостата / А буде син і буде мати / І будуть люде на землі"). Підсумовуючи аналіз, автор наголосив, що українці люблять Шевченка "за його високу науку любови до рідного краю, до рідного народу і до всієї людськості", "за його натхнену і благородно високу поезію – поезію любови, справедливості і правди на світі" [43]. В умовах нескінчених загроз існуванню української держави, життю і правам пересічних громадян, незалежно від віку, статі, національності, віросповідання і політичної орієнтації, звернення до Шевченка, як людинолюба і поборника справедливості, мало неабияке значення, адже зігрівало людські душі, наповнювало їх вірою у можливість припинення війни і повернення до мирного життя, яке має принести національну і соціальну справедливість, можливість вільно розвиватися, здобувати освіту і працювати на потреби свого народу.

У двох сусідніх числах (ч.ч. 48, 49) "Наш шлях" умістив велику статтю "Шевченко і критика", підписану "Пр. Плевако". Можна однозначно стверджувати, що тут немає помилки. Скоріш за все, М.А.Плевако, один із чотирьох братів, підписався іменем старшого Петра (у той час він знаходився у Європі, і, за його твердженням, до 1922 р. не підтримував з братом жодних зв'язків [44, с. 758-759]), ймовірно, через те, що у ч.49 тієї ж газети було опубліковано його вже згадані тут "Шевченкові заповіти". Тож вимушено прикриваючись братовим іменем (за тодішніми неписаними правилами, дві статті одного і того ж автора у одному числі періодичного видання було недопустимим перебором), Микола

Антонович наповнив святкові випуски “Нашого шляху” ще однією добротною і цікавою статтею, присвяченою висвітленню літературної творчості Тараса Шевченка тодішньою критикою. На неспростовне підтвердження за М.А.Плевако авторства цієї статті вказує його публікація у харківському місячнику “Червоний Шлях” (ч. III і IV–V) за 1924 р. матеріалу “Шевченко й критика. (Еволюція поглядів на Шевченка)”, а також вихід у світ того ж року однойменної брошури до 110-ї річниці від дня народження Кобзаря [45, с. 791].

Аргументом для вибору теми статті стало те, що, на думку 29-річного вченого, “не все, і геть не все зроблено для дослідження, вияснення і оцінки літературного надбання Шевченкового”. Недоліком шевченкознавства він вважав також відсутність як повної біографії, так і бібліографії та академічного видання творів поета. Віддаючи належне внеску М.П.Драгоманова, І.Я.Франка, Б.Д.Грінченка та інших вчених у дослідження шевченкової спадщини, М.А.Плевако вважав, що після них нічого нового у цій царині створено не було (автори лише повторювали думки М.І.Костомарова, П.О.Куліша, М.О.Добролюбова та інших).

Сучасникам вчений нагадав, що тривалий час світ оцінював твори поета через подачу російської критики (української не було взагалі), яка, наприклад, перше видання “Кобзаря” у переважній більшості випадків зустріла “глузуванням з самого Шевченка, з української мови і всього народу українського”. “Поезії Шевченка зустріли критики петербурзьких журналів [“Отечественные записки”, “Сын Отечества”, “Библиотека для чтения”. – Авт.] так само вороже, як і твори Котляревського, Квітки й інших українських письменників”. Виняток становив лише журнал “Маяк”. Найбільше не сприймав М.А.Плевако випадки проти Шевченка, зроблені В.Г.Белінським, оскільки думки і оцінки цього критика сприймалися російською громадськістю як істинні і не потребували перевірки, хоча, на думку автора, Белінський так і не зрозумів ні особистості поета, ні його творчості. Саме несприймання російськими критиками україномовної поезії, як вважає автор статті, спонукали Шевченка до створення кількох творів російською мовою, що у підсумку призвело до збільшення потоку критики, на цей раз з українського табору.

Автор статті рішуче не сприймає окремі оцінки Шевченка, які появились серед українців. Йдеться, зокрема, про М.Й.Євшана, який поставив поета в один ряд з тими, хто мріяв про царські ордени і відзнаки. Захищаючи його, М.А.Плевако наголошував, що “у перших творах Шевченка виявився його талант, його глибокий ліризм, його висока і благородна любов до рідного краю і навіть демократизм із нотками соціальними, все те, що не має нічого спільного ні “з галушками та гопаком”, ні з “горілкою та хохляцьким патріотизмом” [46]. Не поділяв автор і оцінок М.О.Добролюбова, що стосувалися Шевченкової україномовної поезії і взагалі використання української мови в офіційному науковому і літературному середовищі. Твори Кобзаря він розглядав позитивно лише в контексті народної мови українців, оскільки бачив у ньому передусім народного поета, у якого “цілий круг його думок і почувань є в повній згоді з думками й устроєм народнього життя. Він вийшов з народа, жив з народом і не тільки

думкою, але й обставинами життя був з ним сильно й кровно зв'язаний” [47]. Попри ці та інші позитивні відгуки М.Добролюбова щодо творчості Т.Шевченка, які схвально сприймалися аналітиком, він висловив свою рішучу незгоду з російським критиком у тому, щоб звужувати значення великого українського поета до його народності, яку він, на його думку, черпав у народних думках і піснях. М.А.Плевако стверджував: “Якщо Белінський зовсім не зрозумів Шевченка, то Добролюбов не зрозумів його до кінця”; він намагався оцінювати Шевченка ширше, ніж це робили і російські, і деякі українські критики, замикаючись лише на народному характері його творчості, пов'язаної з минулим. Зокрема, під його критику потрапив П.О.Куліш, який вважав, що “Шевченко голосно на всю Україну озвався, мов усі співи народні і всі людські слюзи разом заговорили. Підняв він із домовини нашу пам'ять, визвав на суд нашу своєчасну старосвітщину і поставив перед нею Українця, який він єсть тепер яким він через свою Історію стався”. Не сприймав М.А.Плевако звуження значення Кобзаря до “елементарного, стихійного співця народнього”. На його думку, більш повним і сутнісним є пізніша (1882 р.) оцінка Куліша, дана поетові, як “національному пророку”. Заперечував він і проти твердження М.І.Костомарова, що Шевченко є поетом “загальноросійського” значення.

Попри неповний аналіз праць про Т.Шевченка (вони датовані переважно 40–60-ми рр. XIX ст. і належали кільком найбільш відомим російським і українським критикам), автор розраховував, очевидно, на підготовлену читачку аудиторію, обізнану з творчістю поета і здатну до її самостійного критичного сприймання. Тож його бачення слабких місць у шевченкознавстві XIX ст. могло добре прислужитися у навчальній праці на уроках з історії української літератури у середній школі і навіть для підготовки учителів-українознавців.

У контексті відзначення роковин Кобзаря варто згадати і про задуманий І.І.Огієнком великий науковий проект, який стосувався підготовки “Словника граматики мови Тараса Шевченка” і був розрахований для наукового ужитку, а також використання історико-філологічними факультетами українських університетів у навчальному процесі і студентській науково-дослідній роботі. Точно не відомо, коли саме з'явилася ця ідея. 7 і 9 березня 1920 р., напередодні відзначення Шевченкових днів у Кам'янці-Подільському, часопис “Наш шлях” повідомив, що професор І.І.Огієнко працює над цим словником і вже виконав значну частину роботи, яка буде корисною у першу чергу для студентської молоді [48], [49]. Надалі преса не повідомляла, як реалізується цей проект. Складалося враження, що через велику зайнятість і ускладнення державно-політичних умов, у яких перебувала УНР, укладач словника перервав роботу над ним. Проте І.І.Огієнко мав наполегливий характер, і не відмовився від попереднього задуму. В еміграції він вирішив завершити проект, утім під рукою, на жаль, не було тих напрацювань, які вимушено залишив на батьківщині. У січні 1926 р. він написав листа секретареві президії ВУАН А.Ю.Кримському і попросив взяти під захист Академії всі його матеріали, що залишилися у Кам'янці-Подільському, зокрема дуже багато карток, де значилися “усі твори Шевченка та Котляревського, бо

задумав дати розвідки [не словник! – Авт.] про мову цих письменників” [50, с. 22]. Прохаючи зберегти дуже потрібну картотеку, вчений сподівався у такий спосіб порятувати свій “Шевченківський проект”, розпочатий в УНР. Утім відповіді на своє болісне звернення так і не отримав, оскільки в Україні йшли переслідування діячів, які мали “заплямовану”, з погляду радянського режиму, репутацію і підтримували зв’язки з “одіозними емігрантами”, такими як І.І.Огієнко і багато інших творців українського відродження 1917–1921 рр. Тож укладачеві довелося повертатися до витоків і заново опрацьовувати шевченкові твори. Робота затягнулася і побачила світ аж... у 1961 р., напередодні 100-річчя від дня смерті Кобзаря. У передовиці словника зазначено, що його ідея народилася в Україні, під час ректорства у Кам’янець-Подільському державному українському університеті [51, с. 35]. Про цю подію дізналися в емігрантських колах, зокрема й тих, які у минулому були пов’язані з Поділлям, його адміністративним центром.

Отже, Українська революція 1917–1921 рр. вперше винесла на державний рівень відзначення роковин Тараса Шевченка, як однієї із найбільш важливих і ціннісних національно-історичних подій, пов’язаних із отриманою свободою, творенням в умовах національного відродження державних структур, які мали опікуватися як загальним поступом молодій країні, так і високим моральним та патріотичним духом українсько-європейської нації – запорукою її дальшого єднання, поборення усіх тогочасних доленосних викликів, зокрема самозбереження в умовах агресії сусідніх країн і здобуття миру, як головної передумови для розв’язання успадкованих від неукраїнської влади соціально-економічних, політичних, культурно-освітніх та інших проблем.

В контексті прориву в офіційному вшануванні поета, світоча і пророка нації та свідомої реалізації цих можливостей на рівні одного, але досить сильного за потенціалом колективу, стали меморіальні заходи Кам’янець-Подільського державного українського університету, які увійшли до державної програми з відзначення 105-ї і 106-ї річниць від дня народження Кобзаря і стали одним із перших новітніх прикладів формування відповідної традиції. Професорсько-викладацька корпорація, навчально-допоміжні працівники, студентство взяли участь у міських організаційно-меморіальних заходах на честь поета; у святковому слові перед багаточисельною аудиторією дорослих і молоді науковці з’ясували велике значення творчості Т.Шевченка для української культури і сучасного державотворення. Найбільш виразно кам’яничани засвідчили своє шанобливе ставлення до Кобзаря, як творця невмирущої народної поезії, що кликала до національного визволення, героя і пророка резонансною вуличною ходою, яка у складних умовах того дня виявила велику згуртованість української спільноти, а також викликала несподівано негативну реакцію польської окупаційної влади через демарш студентів-галичан. Неодноразові спроби депортувати національно свідому галицьку молодь, інших представників Зазбруччя, які брали участь у меморіальній ході 1920 року і закликали не коритися підкоренню Східної Галичини Річчю Посполитою, тим самим поєднуючи шевченківські ідеали

з боротьбою за визволення своєї батьківщини, успіхом не увінчалася. Вони і далі продовжували бути прикладом нескореності, гордо несучи заповіді Кобзаря і Франка.

Уперше на рівні державного вищого навчального закладу офіційно проведено урочисті засідання ради професорів та колективу історико-філологічного факультету, приурочені Шевченківським дням, з виголошенням доповідей вчених про різні складові життєвого і творчого шляху поета, його багатогранного таланту, що стало внеском у новітнє шевченкознавство і схвально сприйнято. Свою шану Кобзареві склала і гуманітарна секція Наукового товариства К-ПДУУ. Її члени не тільки влаштували спеціальне засідання, присвячене поетові, а й розповсюдили в університетському середовищі змістовну брошуру про нього, виступили у місцевій україномовній пресі з матеріалами про різні аспекти його творчості, ставлення до них відомих російських і українських критиків минулого століття. Тим самим вони поширили у відкритому інформаційному просторі свої погляди на постать Кобзаря, дали змогу ознайомитися з ними широкому читачькому загалу, більшість якого шукали відповіді на непрості тодішні питання і у зв'язку з цим намагалися глибше пізнати природу українства, його революційні домагання і значення для них Шевченкового слова.

Загалом зусилля колективу Кам'янець-Подільського державного українського університету із вшанування пам'яті Тараса Шевченка у 1919–1920 рр. стали практичним дороговказом для інших навчальних закладів щодо формування державної традиції із відзначення велико-значущих дат історико-культурного календаря України.

Список використаних джерел і літератури

1. Литвин, В. Образи Великого Кобзаря в українській інтелектуальній історії (до 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка) / В.Литвин // Голос України. – 2014. – 6 березня. – № 43 (5793). – С. 20-21.
2. Копилов, А. Професор І.І.Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / А.Копилов // Тези доповідей науково-теоретичної конференції “Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження” (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 3-7.
3. Копилов, А. О. Кам'янець-Подільський український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 4. – С. 41-50.
4. Завальнюк, О. М. І.І.Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919 – липень 1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1997. – Т. 1 (3). – С. 143-158.
5. Завальнюк, О. М. І.І.Огієнко і українське студентство / О. М. Завальнюк // Творчі вершини вченого: збірник наукових праць до 60-річчя від дня народження д.і.н., професора М.Г.Кукурудзяка. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 242-248.
6. Завальнюк, О. М. Публіцистична діяльність викладачів і працівників Кам'я-

нець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові раці Кам'янець-Подільського національного університету: збірник за підсумками звітної наук. конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвячена 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 30-31.

7. Завальнюк, О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, Т. 11. – С. 3-19.

8. Машталір, А. І. Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917–1920 рр. / А. І. Машталір // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 13. – С. 25-31.

9. Машталір, А. І. Шевченкіана у періодичних виданнях Поділля у 1919–1920 рр. / А. І. Машталір // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 396-401.

10. Машталір, А. І. Святкування шевченківських роковин в навчальних закладах Поділля в добу Директорії УНР / А. І. Машталір // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: матеріали всеукр. наук. конференції, м. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – С. 368-372.

11. Мацько, В. П. Т.Г.Шевченко і Подільська “Просвіта” / В. П. Мацько // Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття: збірник наук. праць за матеріалами всеукр. симпозиуму (19-20 травня 2000 року). – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 263-264.

12. Подолянин. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 7 березня.

13. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. У двох томах / [Відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Наук. думка, 1997. – Т. 2. – 424 с.

14. Державний архів Вінницької області, ф. д-255, оп. 1, спр. 133, 269 арк.

15. Всім державним та громадським установам [м.Кам'янець-Подільський] // Життя Поділля. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 10 березня.

16. Повідомлення // Життя Поділля. – 1919. – 30 січня.

17. Наказ // Життя Поділля. – 1919. – 9 березня.

18. Шевченківське свято 10 березня // Життя Поділля. – 1919. – 12 березня.

19. Шевченківське свято 10 березня // Освіта. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 15 березня. – № 6. – С. 20-21.

20. Гусейнов, Г. Олімпіала Пащенко. Тарасові річниці / Г. Гусейнов // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – Березень. – № 1448. – С. 165-166.

21. Український Клуб // Життя Поділля. – 1919. – 21 березня.

22. Дорошенко, Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920) / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен: Укр. Вид-во, 1969. – 529 с.

23. Академічне засідання Ради професорів К[ам'янець] – Под[ільського] Державного Українського Університету пам'яті Т.Шевченка // Життя Поділля. – 1919. – 23 лютого.

24. Академічне засідання Ради професорів К[ам'янець] – Под[ільського] Держав-

ного Українського Університету пам'яті Т.Шевченка // Освіта. – 1919. – 1 березня. – С. 29.

25. Вшанування пам'яті Т.Шевченка в університеті // Життя Поділля. – 1919. – 21 березня.

26. З університетського життя // Життя Поділля. – 1919. – 23 березня.

27. До членів української студентської громади // Життя Поділля. – 1919. – 12 квітня.

28. Білецький, Л. Виховання емоційно-образного мислення і твори Т.Шевченка / Л. Білецький. – В.: Видання педаг. журн. “Вільна Українська Школа”, 1918. – 16 с.

29. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1065, оп. 1, спр. 65, арк. 2-2зв.

30. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 21, арк. 1-1зв.

31. Хроніка // Наш шлях. – 1920. – 9 березня.

32. Шевченківське свято // Наш шлях. – 1920. – 16 березня.

33. Білецький, Л. Т. Мої спомини (1917–1926 рр.) / Л. Т. Білецький; підготовка тексту, вступна стаття та іменний покажчик В.Р.Адамський. – Кам'янець-Подільський: Мембери-2006, 2013. – 239 с.

34. Доценко, О. Літопис Української революції: матеріали і документи по історії Української революції. 1917–1922 / Олександр Доценко. – К., Львів, 1923. – Т. II. Кн. 5. – 400 с.

35. Свято в м.Кам'янці // Трудова громада. – 1919. – 2 липня.

36. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Рятуння України / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) / [Упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик]. – К.: Наша культура і наука, 2005. – 464 с.: іл.

37. Державний архів Хмельницької обл., ф. р-582, оп. 1, спр. 123, 103 арк.

38. Державний архів Хмельницької області, ф. р-302, оп. 1, спр. 5, 181 арк.

39. Університетське життя // Наш шлях. – 1920. – 28 березня.

40. Біднов, В. Т.Шевченко та справа українізації церкви / В. Біднов // Наш шлях. – 1920. – 10 березня.

41. Костюк, Г. Микола Антонович Плевако. Життя та діяльність (27.XI.1890 – 25.IV.1941) / Григорій Костюк // Плевако Микола А. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали / Микола А. Плевако. – Нью-Йорк, Париж, 1961. – С. 13-47.

42. Плевако-Оранський, Ю. Те, що залишилося в пам'яті. (фрагментарні нотатки) / Юрій Плевако-Оранський // Плевако Микола А. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали / Микола А. Плевако. – Нью-Йорк, Париж, 1961. – С. 760-776.

43. Плевако, М. Шевченкові заповіти / М. Плевако // Наш шлях. – 1920. – 10 березня.

44. Плевако, П. З минулого нашої родини. (спогад) / Петро Плевако // Плевако Микола А. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали / Микола А. Плевако. – Нью-Йорк-Париж, 1961. – С.747-759.

45. Праці М. Плевако // Плевако Микола А. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали / Микола А. Плевако. – Нью-Йорк-Париж, 1961. – С. 789-793.

46. Плевако, Пр. Шевченко і критика / Пр. Плевако // Наш шлях. – 1920. – 9 березня.

47. Плевако, Пр. Шевченко і критика. (Кінець) / Пр. Плевако // Наш шлях. – 1919. –

10 березня.

48. Наукова розробка творів Т.Шевченка // Наш шлях. – 1920. – 7 березня.

49. Наукова розробка творів Т.Шевченка // Наш шлях. – 1920. – 9 березня.

50. Тимошик, М. “Смиренний богомолець за кращу долю українського народу”. Маловідомі сторінки життя й діяльності Івана Огієнка / М. Тимошик // Огієнко Іван (митрополит Лларіон). Історія української літературної мови / Іван Огієнко (митрополит Лларіон). – К.: Либідь, 1955. – С. 7-47.

51. Митрополит Лларіон. Граматично-стилістичний словник Шевченківської мови / Митрополит Лларіон. – Вінніпег: Накладом тов.-ва “Волинь”, 1961. – 256 с.

Olexander Zavalniuk

The honoring of Taras Shevchenko by Kamianets'-Podil'sky university staff in the context of public memorial events in 1919–1920

On the basis of archival and published sources, as well as works of the Ukrainian historians, the diverse activities of Kamianets'-Podil'sky state Ukrainian university staff, aimed at the state-level celebration of the anniversary of Taras Shevchenko in the days of the Directory of the UNR, are being investigated. Chronologically the author depicts the partaking of the high school in crowded city-wide celebrations (manifestations, performances, speeches to the public and youth, participation in the Ukrainian club meetings), the university program to honor the poet (a special open meeting of the Council of Professors with the local authorities' participation, staff gatherings of the History and Philology department, the meeting of the Humanities section of University Scientific Society, where the reports of the scientists (L.Biletsky, D.Doroshenko, M.Plevako, M.Vasylykivsky) devoted to the role and importance of this figure for the history and culture of today Ukraine were delivered, the high school president's, professor Ivan Ohienko, implementation of the plan for the language and grammar dictionary of Taras Shevchenko). The attention is drawn towards spreading of printed materials on Shevchenko studies prepared by scientists (the materials of P.Klepatsky, D.Doroshenko, L.Biletsky, V.Bidnoff, M.Plevako), published mainly in the local press to Kobzar anniversary, where on research or scientific and popular level the different aspects of his poetry, art and life course are being revealed (nationality / ethnicity / religion in the poet's work, the evolution of social and political views and dynamic assessments of its role in the literary process, participation in the Cyril and Methodius Brotherhood, the emotional and imaginative thinking in the study of his creative work, its relation to the creation of modern Ukrainian Church, linguistic analysis of the texts of Shevchenko, artistic component of his work, etc). The author of one of the most informative newspaper articles about Kobzar is being identified. The conclusions prove the unicity of all these activities, which should be the example for other high schools, Ukrainian intelligentsia in the further national revival of the state, which is connected with the poet's name greatly.

Keywords: Kamianets'-Podil'sky state Ukrainian university, Taras Shevchenko, professors corporation, Scientific society, students, manifestation, the Ukrainian press, non-fiction, the Shevchenko studies.

А.М.Завальнюк

**Чествование Тараса Шевченко коллективом
Каменец-Подольского университета в контексте государственных
мемориальных мероприятий в 1919–1920 гг.**

На основе архивных и опубликованных источников, а также трудов украинских историков анализируются разносторонние мероприятия коллектива Каменец-Подольского государственного украинского университета, направленные на празднование на государственном уровне двух годовщин Тараса Шевченко во времена Директории УНР. Освещается в хронологическом порядке участие вуза в многолюдных общегородских мероприятиях (манифестации, представления, выступления перед общественностью и молодежью, участие в собрании Украинского клуба), внутриуниверситетская программа по чествованию поэта (проведение при участии городской власти и интеллигенции специального открытого заседания совета профессоров, собрания коллектива историко-филологического факультета и гуманитарной секции университетского Научного общества, на которых прозвучали доклады ученых (Л.Т.Билецкий, Д.И.Дорошенко, Н.А.Плевако, Н.М.Васильковский) о роли и значении этой личности для культуры, истории и современной Украины, реализация ректором университета, профессором И.И.Огиенко проекта по созданию словаря языка и грамматики Тараса Шевченко). Обращено внимание на распространение, подготовленной учеными, печатной шевченковедческой продукции (материалы Л.Т.Билецкого, Д.И.Дорошенко, Н.А.Плевако, Н.М.Васильковского), опубликованной преимущественно в местной печати до годовщин Кобзаря, в которых на исследовательском или научно-популярном уровне раскрываются различные аспекты его поэзии, искусства и жизненного пути (народность / национальность / религиозность в творчестве поэта, эволюция общественно-политических взглядов деятеля и динамика оценок его роли в литературном процессе, участие в Кирилл-Методиевском обществе, воспитание эмоционально-образного мышления в процессе изучения его творчества, связь последней с современным строительством украинской Церкви, лингвистический анализ произведений Шевченко, художественная составляющая его творчества и т.п.). Установлено авторство одной из наиболее содержательных газетных статей о Кобзаре. Выводы подчеркивают уникальность всех этих мероприятий, которые должны были стать примером для других вузов, украинской интеллигенции в дальнейшем национальном возрождении страны, которое у большей мере было связано с именем поэта.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, Тарас Шевченко, профессорско-преподавательская корпорация, Научное общество, студенчество, манифестация, украинская пресса, публицистика, шевченковедение.

Одержано 26 травня 2014 року

УДК 94(477.43)“1919/1920”:355

С.В.Олійник

Постать Т.Шевченка в культурно-освітній та національно-пропагандистській діяльності Української Галицької армії на Поділлі

Стаття присвячена з'ясуванню місця і ролі постаті Т.Шевченка в культурно-освітній та національно-пропагандистській діяльності Української Галицької армії на Поділлі.

Визначається актуальність даної проблематики. Аналізується історіографія проблеми, яка засвідчує, попри наявність певної кількості публікацій, необхідність відповідної наукової студії.

Зазначаються основні структурні підрозділи Української Галицької армії, які займалися культурно-освітньою і національно-пропагандистською діяльністю. Наголошується, що у всіх підлеглим їм ланкам лунало шевченківське слово. Вказується на активне використання творчості Т.Шевченка в репертуарі театральних труп та хорів, які функціонували в структурі галицького війська.

Значна увага приділена участі Української Галицької армії у відзначенні, спільно з подолянами, роковин Т. Шевченка у березні 1920 року. Відмічається ґрунтовна підготовка по всій вертикалі галицького війська до проведення цього заходу.

Здійснено спробу реконструювати участь галицьких підрозділів у шевченківському святі, яке проходило за активної участі місцевого населення і охопило велику кількість населених пунктів. З'ясовано, що найбільш гучніші святкування відбулися в Ольгополі, Бершаді та Балті.

Найбільш глибоко реконструйовано проведення заходу, присвяченого постаті Т.Шевченка в Ольгополі. На основі фактичного матеріалу доведено, що шевченківське свято у цьому населеному пункті виконало свою національно-патріотичну роль. Є підстави вважати успішним проведення даного заходу та вагомую роль у ньому Української Галицької армії.

Ключові слова: Українська Галицька армія, галицьке військо, Т.Шевченко, Поділля, подоляни, культурно-освітня робота, національно-пропагандистська діяльність.

Історія Української Галицької армії тісно пов'язана із Поділлям. Протягом липня 1919 – травня 1920 років галицьке військо не лише вело збройну боротьбу за українську державність, а й виступало вагомим чинником культурно-мистецького та національно-пропагандистського життя на теренах краю. Останнім аспектам присвячено низку наукових публікацій. Однак їх аналіз засвідчує, що В.Бережинський [1], М.Литвин і К.Нуменко [2], О.Дольницький [3], Н.Гірняк [4] та ін. [5; 6] обмежилися лише констатацією факту, пов'язаного з шануванням галицьким військом постаті Т.Шевченка, як уособлення патріотизму, вико-

ристання його імені й творчості у культурно-освітній та національно-пропагандистській діяльності, як в середині армії, так і серед місцевого населення. Фактично залишилася осторожність галицької складової подільської шевченкіани і в дослідженні А.Машталіра, присвяченому постаті Кобзаря в контексті національного відродження у Наддніпрянській Україні 1917–1920 років [7]. Змістовну інформацію про місце і роль постаті Т.Шевченка в культурно-освітній та національно-пропагандистській діяльності галицького війська в регіоні подано у монографії “Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.)” [8].

Однак, попри певні здобутки науковців щодо висвітлення постаті Тараса Шевченка в контексті національно-патріотичної діяльності УГА, варто конкретизувати окремі складові, що й спонукає до подальших дослідницьких зусиль.

В УГА значну увагу приділяли культурно-просвітній та національно-пропагандистській роботі як серед стрільців, так і серед подолян. Ці функції координували “Відділ для освіти при Команді етапу УГА” [9] та освітні гуртки, які створювалися галицькими військовими у місцях постою [10], а також Бюро пропаганди (Пресова квартира) [11]. Для підвищення ефективності пропагандистської роботи при військових частинах створювалися школи національної свідомості. При кожному вишколі була “Школа національного освідмлення”, стрілецькі приюти і чайні. Поширеним явищем стали стрілецькі читальні. У всіх цих установах часто лунало слово Кобзаря [8, с. 169-172; 12]. Творчість Т.Шевченка брали до репертуару театральні трупи та хорові колективи. Так, зокрема, серед вистав “Львівського Нового Театру”, який діяв в структурі УГА, попитом користувалися шевченківські “Катерина”, “Невольник” і “Гайдамаки” [13-15].

Вагомим подією як для галицьких стрільців, так і подолян, стало відзначення роковин Т.Шевченка у березні 1920 року. Дійство відбувалося в складних військово-політичних умовах, коли на теренах краю поширювався більшовицький режим, а галицьке військо, опинившись у безвиході, вимушено перейшло у підпорядкування Червоної армії.

Напередодні беззневих урочистостей Начальна Команда Червоної УГА видала розпорядження про відзначення роковин Т.Шевченка. У наказі зазначалося, що “дня 9-го березня 1920 року святкуємо роковини нашого великого поета, борця за народні права, пророка революції – Тараса Шевченка. Давно Його немає між нами, однак Його поезії, в яких Він оспівав страждання муки нашого Народу, Волю, якої він так прагнув, і досі пам’ятаємо” [16, с. 228]. У документі висловлювалися сподівання, що це свято “додасть нам більше енергії, більше сил – взятися до праці й ужити всіх заходів”, щоб визволити Галичину від польських загарбників та здобути славу і волю Вітчизні [16, с. 228]. Наказ закінчувався інструкцією, згідно якої передбачалося “всім галицьким частинам в місцях постою уладити в цей день святочні походи з публічними промовами до стрільців, в яких належить вияснити велике значення нашого Батька – Тараса Шевченка для революції взагалі, а для України зокрема. Комісарам і командирам належить на мітингах (вічах) з’ясувати характер слів Шевченка як вираз протесту покріпаченого мужика, жидівського

наймита і панського холопа, і що Його цілим бажанням було визволення від гніту панів. Наказую ужити всіх заходів, щоби день 9-го березня пройшов як найбільш святочно. Частини, які мають свої хори і музику, мають влаштувати для стрільців концерт з творів Шевченка” [16, с. 228].

Святкування проходило за активної участі місце-вого населення і охопило велику кількість населених пунктів. Найбільш гучніші відбулися в Ольгополі, Бершаді і Балті. Ініціаторами проведення шевченківського свята в адміністративному центрі Ольгопольського повіту були місцеві мешканці. Вони звернулися за дозволом до голови повітового Ревкому Попова. Останній не став чинити перешкод святкуванню. Було створено відповідний комітет із місцевих громадян. До нього запросили також представників 1-ї бригади ЧУГА. Серед них був і П.Мигович, який у своїх мемуарах, що вийшли у 1930-х роках, зафіксував цікаву інформацію про ті події [17].

Зазначений комітет негайно приступив до праці. Першим ділом ним було розроблено план свята, яке мало проходити два дні. 9 березня перед обідом планували в кожній школі провести святкові заходи зі співом, декламуванням і вступним словом для молоді цих навчальних закладів. Увечері того ж дня мав відбутися безкоштовний концерт. На ранок наступного дня передбачався молебень у школі, на який запросили місцевий хор. Свято завершувала урочиста хода вулицями Ольгополя за участю школярів, місцевих професійних товариств і галицького війська в повному озброєнні (із кулеметами та гарматами), а також урочисті промови, присвячені Кобзареві. На вечір всіх бажаючих запросили на святковий концерт, який відкривав вступним словом представник 1-ї бригади ЧУГА. В основній частині концерту виступили і галицькі самодіяльні артисти.

Для більшої вагомості шевченківського свята згаданий комітет вирішив видати коротку відозву-життепис Т.Шевченка, яку мали розповсюдити в пропагандистських цілях серед всього населення Ольгопільського повіту. На видатки свята Ревком асигнував 20000 крб. [17, с. 11-12].

Насправді, сценарій свята зазнав змін в процесі святкування. Бійці Галицького війська не змогли взяти участі у її ранковій частині через те, що 9 березня 1920 р., згідно із наказом командування, 7-й полк залишав Ольгопіль і почав передислокацію до Бершаді. Замість цього на святкування прибув 10-й полк галичан, який і взяв участь у заході. Більше того до вшанування Кобзаря долучилися представники 7-го полку, який через погіршення погодних умов дійшов лише до с.Рогізна, що за 7 км північніше Ольгополя, де й вимушено розташувався. Скориставшись зупинкою старшини і окремі бійці цього підрозділу наступного дня приєдналися до своїх товаришів з 10-го полку для участі у вечірньому концерті.

Вступне слово виголосив хорунжий В.Микелита. Як згадував П.Мигович, його промова сподобалася усім, і публіка, яка переповнювала зал, віддячила гучними оплесками [17, с. 12]. Сподобалося присутнім і соло “Гетьмани”, виконане артилеристом 9-ї бригади чотарем Бабієм. Його чарівний баритон так захопив слухачів, що він змушений був виступати на біс [17, с. 12]. Чудово виконав

поєми “Україна” та “Вечорниці” місцевий український хор. Загалом концерт справив на галичан велике враження. Завершилося святкування вечорницями з танцями [17, с. 12].

Шевченківське свято в Ольгополі виконало свою національно-патріотичну та культурно-освітню функцію. Свідченням цього може слугувати інформація, вміщена у спогадах П.Миговича: “Після концерту запитав я голову Повітового Ревкому Попова, як подобається йому концерт. Він мовчав. Видно було по нім, що він не дуже був нашим концертом задоволений, бо концерт був наскрізь націоналістичний. Йому це не подобалося” [17, с. 12].

Як згадував М.Дольницький, проведенню свята в Бершаді передувала довга і копітка робота, за підтримки місцевих жителів, насамперед інтелігенції. Заходи проходили впродовж двох тижнів. 9 березня відбувся урочистий концерт, наступного дня – панахида, урочиста хода вулицями, а завершилась вона політичними промовами біля церкви [4, с. 120].

У Балті в контексті Шевченківського свята відбулася велика маніфестація, було виголошено чимало промов. У святкуванні взяла участь вся військова залага. У Деннику Начальної Команди відмічалось, що “свято відбулося величаво”, завершенням якого став вечірній концерт [16, с. 228].

Підсумовуючи шевченківські святкування дописувач “Денника Начальної Команди” зазначав, що “Шевченківське свято галицькими військовими частинами відсвятковане з урочистостями”, а галицькі стрільці “скрізь віддали гідно честь великому своєму пророку і духовному Батьку” [16, с. 228].

Отже, Українська Галицька армія, під час свого перебування на Поділлі, розуміючи усю вагомість постаті Кобзаря, активно використовувала його ім’я і творчість в культурно-освітній та національно-пропагандистській діяльності, як серед галицьких вояків, так і подолян.

Список використаних джерел і літератури

1. Бережинський, В. Г. Червона Українська Галицька армія / В. Г. Бережинський; [Акад. Збройн. сил України]. – К., 1997. – 39 с.
2. Литвин, М. Р. Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 1995. – 368 с.
3. Литвин, М. Р. Історія галицького стрілецтва / М. Р. Литвин, К. Є. Науменко. – Львів: Каменяр, 1991. – 200 с.
4. Дольницький, М. Шевченківське свято в Бершаді на Великій Україні / М. Дольницький // Український скиталець. – 1923. – № 5. – С. 14-16.
5. Завальнюк, О. М. Подільські містечка в добу Української революції. 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам’янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 320 с.
6. Олійник, С. В. Галицька армія – національно-політичний, культурно-просвітній і морально-психологічний чинник впливу на населення Правобережної України (літо 1919 – весна 1920 рр.) / С. В. Олійник // II міжнародний науковий конгрес українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”. Кам’янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення; [Українське історичне

товариство, Інститут історії України НАН України, Кам'янець-Подільський державний університет]. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог: Вид-во НаУОА, 2007. – Т. 3. – С. 301-307.

7. Машталір, А. І. Постать Т.Шевченка в контексті національного відродження у Наддніпрянській Україні (1917–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Андрій Іванович Машталір. – Черкаси: Черкаський нац. ун-т ім. Б.Хмельницького, 2013. – 20 с.

8. Завальнюк, О. М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): монографія. – Вид. 2-е, доп. і перероб. / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2013. – 292 с.

9. Левицький, О. Пропаганда й преса / О. Левицький // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег: Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 325-333.

10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2188, оп. 3, спр. 47, арк. 1-3.

11. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 2, спр. 132, арк. 108-116.

12. ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 1, спр. 117, арк. 5-6, 8-9.

13. Демчук, Т. Військові театри при ГА / Т. Демчук // Календар Червоної Калини на 1924 рік: Ювіл. вид. в десятиліття виступу УСС, 1914–1924. – Львів; К.: Червона Калина, 1923. – С. 153-155.

14. Клим, Т. До історії Нового Львівського театру при Начальній Команді Галицької Армії / Т. Клим // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 3. – С. 7-8.

15. Клим, Т. “Новий Львівський Театр” при Начальній Команді Галицької Армії / Т. Клим // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1931. – № 6. – С. 7-9.

16. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1974. – 325 с.

17. Мигович, П. При 1-й Бригаді Червоних Українських Січових стрільців / П. Мигович // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1938. – Ч. 10. – С. 11-15.

Sergiy Olijnyk

T.Shevchenko's figure in cultural, educational and national-propagandistic activity of Ukrainian Galician Army in Podillya region

The article is devoted to position and role of Shevchenko's figure in cultural, educational and national-propagandistic activity of Ukrainian Galician Army in Podillya region. The article determines the actuality of such theme. It analyzes the historiography of the problem, which proves the necessity of appropriate scientific studies, despite the existence of a number of publications.

The main structural units of the Ukrainian Galician Army, engaged in cultural, educational and national-propagandistic activity are indicated here. The article proclaims that Shevchenko's word arises in all subordinate chains of these units.

It points on active usage of Taras Shevchenko's works in theatrical and choirs' repertory which functioned within the structure of Galician army.

Important attention is paid to the participation of Ukrainian Galician Army and Podilian people in memorial anniversary of Taras Shevchenko in March 1920. It is noted profound preparation among all segments of Galician Army for this event.

It was made an attempt to reconstruct the participation of Galician units in Shevchenko's holiday, that took place with the active participation of local people, and covered a large number of settlements. It was found out that the loudest celebrations were held in Olhopol, Bershada and Balta.

The most profound reconstruction of event, dedicated to the figure of Shevchenko, was held in Olhopol. On the basis of factual material, it was proved, that Shevchenko's holiday has performed its national-patriotic role in this village. There are reasons to consider this event like successful and the role of Ukrainian Galician Army like important.

Keywords: *Ukrainian Galician Army, Galician Army, T. Shevchenko, Podillya region, Podilian people, cultural, educational and national-propagandistic activity.*

С.В. Олійник

**Фигура Т.Шевченко в культурно-образовательной
и национально-пропагандистской деятельности
Украинской Галицкой армии на Подолье**

Статья посвящена выяснению места и роли личности Т.Шевченко в культурно-образовательной и национально-пропагандистской деятельности Украинской Галицкой армии на Подолье. Определяется актуальность данной проблематики. Анализируется историография проблемы. В частности указывается, что несмотря на наличие определенного количества публикаций, назрела необходимость соответствующего научного исследования.

Отмечается, что во всех структурных подразделениях УГА, которые занимались культурно-образовательной и национально-пропагандистской деятельностью, звучало шевченковское слово. Творчество Т.Шевченко активно использовалось в репертуаре театральных трупп и хоров, которые функционировали в структуре УГА.

Особое внимание уделено участию УГА в праздновании годовщины Т.Шевченко в марте 1920 г. Отмечается основательная подготовка галицкого войска к проведению этого мероприятия. Предпринята попытка реконструировать участие галичан в Шевченковском празднике, который проходил при активном участии местного населения и охватил большое количество населенных пунктов. Наиболее значительные празднования состоялись в Ольгополе, Бершадь и Балте. Наиболее полно произведена реконструкция мероприятия в Ольгополе. На основе фактического материала доказано, что шевченковский праздник в этом населенном пункте выполнил свою национально-патриотическую роль. Есть основания считать успешным проведение данного мероприятия и весомой роль в нем Украинской Галицкой армии.

Ключевые слова: *Украинская Галицкая армия, Т.Шевченко, Подолье, подольяне, культурно-просветительная работа, национально-пропагандистская деятельность.*

Одержано 26 травня 2014 року

Розвиток культурно-освітньої сфери Поділля: сторінки історії

УДК 79+78.94(477.43)“179/182”

В.А.Захар'єв

Театралізовані дійства та розвиток музичного мистецтва у “Миньковецькій державі”

Майже два століття увагу дослідників привертає так звана “Миньковецька держава”, проголошена наприкінці XVIII ст. польсько-українським реформатором Ігнацієм Сцібор Мархоцьким. Історіографія цієї квазидержави, яка проіснувала на Поділлі понад 30 років, налічує десятки праць. У багатьох з них згадується про театралізовані дійства у Миньківцях та музичні уподобання І.Мархоцького. Метою даного повідомлення є з'ясування місця театралізованих дійств і музичного мистецтва у реформах І.Мархоцького на території Миньковецької держави. Задля цього використано спогади сучасників, архівні документи, дослідження істориків та мистецтвознавців.

Як свідчать різні автори, вміння грати на музичних інструментах добре допомогло І.Мархоцькому в юності, коли він переживав найскрутніший період свого життя (у Варшаві він навіть давав уроки музики). Ставши у 1788 р. господарем Миньковецького ключа – містечка і півтора десятка довоколишніх сіл, І.Мархоцький не шкодував грошей на театралізовані дійства і розвиток музичного мистецтва. Музиканти були шанованими людьми у Миньковецькій державі. Домашній хор і оркестр господаря Миньківець виконували складені ним пісні. У Миньківцях було засновано театр і капелу. Останню планувалося перетворити на музичну академію для музично обдарованих дітей.

У маєтностях І.Мархоцького влаштовували урочисті святкування річниці прийняття “Права міста Миньковець” (31 грудня), затвердження “Законів рільників” (1 січня) та обжинків (15 серпня). Найбільш видовищним із них, з добре режисованим театралізованим дійством, було свято обжинків, яке часом неофіційно називали “святом Церери”. Знаний фахівець етнографії та звичаїв європейських народів К.Копержинський стверджував, що хоча І.Мархоцький запозичив для організації свята обжинків західноєвропейські зразки (у т.ч. досвід французьких революційних святкувань, польські традиції), але разом з тим використовував і місцеві українські звичаї. На його переконання,

Миньковецьке свято було в значній мірі українським, що забезпечило йому популярність серед населення.

Ключові слова: *Миньковецька держава, Ігнацій Сцібор Мархоцький, реформи, театралізоване дійство, музичне мистецтво.*

Увагу дослідників вже майже два століття привертає так звана “Миньковецька держава”, яку наприкінці XVIII ст. проголосив на Поділлі Ігнацій Сцібор Мархоцький (1749 або 1755–1827). Про цю квазідержаву, що понад 30 років існувала неподалік Кам’янець-Подільського, писали численні польські, українські та російські автори XIX – початку XXI ст.: мемуаристи, історики, письменники. Польська та українська історіографія і художня література про життя і діяльність І.Мархоцького ґрунтовно проаналізовані у статтях відомого сучасного поділлязнавця Л.Баженова [2; 3; 4]. Він підкреслює, що переважна більшість дослідників життя і діяльності І.Мархоцького вважали його “диваком”, другі прагнули бачити в ньому фантаста-романтика, треті – зрозуміти суть і значення його реформ, четверті – розвінчати міфи про нього й виокремити його негативні сторони [4, с. 241].

Автори спогадів, науково-популярних нарисів чи наукових розвідок про І.Мархоцького так чи інакше у своїх працях торкалися видовищ у Миньківцях та музичних уподобань польсько-українського реформатора. На жаль, більшість з них не зрозуміла місця видовищ і музичного мистецтва у “Миньковецькій державі”, а дехто сліпо повторює вигадки недоброзичливців про “свято Церери”, які з’явилися ще в 20-х роках XIX ст. На жаль, архіви “Миньковецької держави”, які протягом трьох десятиліть вели фахівці Юстиціаріума – установи, що відповідала за ведення юридичних справ, були вилучені та знищені російськими чиновниками після конфіскації Миньковецького маєтку у сина І.Мархоцького Кароля за його участь у польському повстанні 1830–1831 рр. Проте, на щастя, не всі документи про функціонування мистецького сектору “Миньковецької держави” безслідно зникли. Так, у архівних справах Подільського губернського правління і Подільського головного суду, які збереглися в Державному архіві Хмельницької області, міститься інформація про спроби представників влади і культу довести провину І.Мархоцького як адепта язичництва [9; 10]. Опубліковані спогади сучасників І.Мархоцького – Ф.Ковальського [13] і Б.Шашора [31], які бували у “Миньковецькій державі”, дослідження українського етнографа К.Копержинського (1894–1953) середини 20-х років XX ст. про “свято Церери” у Миньківцях [16, с. 29-55] та інші матеріали. Серед творів художньої літератури, в яких зображено постать І.Мархоцького, особливе місце займає повість польського письменника і публіциста, подолянина Сильвестра Венжика Грози (1793–1849) “Граф Сцибор на Острівці”, в якій детально описано “свято обжинків” у Миньківцях (у повісті названо містечком Мингрод) [26, с. 25-45].

Все це дає змогу обрати метою нашого дослідження нез’ясовану проблему у мархоцькознавстві – про місце театралізованого дійства та значення музичного мистецтва у реформах І.Мархоцького.

Первинно виникає запитання – звідки у твердого, навіть скрупульозно педантичного, впроваджувача економічно-господарських реформ пристрась до музичного мистецтва? Очевидно, він був від природи осінений музичним талантом. Крім того, незважаючи на те, що в малолітстві І.Мархоцький залишився сиротою і потрапив під опіку суворого дядька Войцеха, він, напевно, отримав початкову музичну освіту. Проте, де саме і як – поки що остаточно не з'ясовано. Так, сучасник І.Мархоцького Б.Шашор, який знав його уже літньою людиною, відзначав ґрунтовну освіту старого графа, яку, на його думку, могли дати лише найкращі навчальні заклади. Зокрема, він згадував і про прекрасну гру І.Мархоцького на фортепіано та скрипці. Б.Шашор також стверджував, що І.Мархоцький, після того як у молодості посварився з багатим дядьком, жив у Варшаві та заробляв на життя музичними лекціями, завдяки їм він познайомився з майбутньою дружиною [31, s. 360]. Відомий дослідник історії Поділля Ю.Ролле вважав, що майбутній реформатор отримав домашню освіту [21, с. 9]. Польський біобібліографіст Е.Рабовіч і сучасний історик Т.Цесельський стверджують, що І.Мархоцький навчався у школах ордену ченців-піарів та єзуїтів у Золочеві та Львові [30, s. 550-551; 22, с. 17].

Вміння грати на музичних інструментах і знання основ музики допомогли І.Мархоцькому в скрутні роки життя. Коли 1782 року він посварився з комендантом Кам'янецького гарнізону Й.Вітте і змушений був назавжди покинути військову службу, то подався до Варшави. Там він давав уроки музики [22, с. 18]. Польський маєткознавець Р.Афтаназі стверджує, що І.Мархоцький у Варшаві “заробляв на життя музичними лекціями” [23, s. 256].

Ставши після смерті дядька у березні 1788 року господарем Миньковецького ключа – містечка і півгора десятка довколишніх сіл, Ігнацій Мархоцький так бачив завдання і цілі своєї подальшої діяльності: “Приступивши до управління спадковими володіннями, я вирішив вести уособлений, тихий, трудовий спосіб життя, що відповідає цілям і видам правлячих монархів. Я вирішив присвятити свою діяльність вдосконаленню землеробства й освіти моїх підданих, я хотів полегшити становище кріпаків і замінити рабство розумною свободою. Я подарував їм права, або точніше, я уклав з ними договір, викладений у доступній для них формі. Можу повторити слова Солона, я дав моїм підданим не такі закони, які їм належало б дати, але такі, які вони здатні виконувати” [5, с. 49].

Судячи із запланованих засад свого подальшого життя, викладених 1796 року, реформатор передбачав: “Кінцевим є відкриття аптеки, лікарні, притулку для сиріт, а насамперед, парафіяльних шкіл. Обов'язком адміністрації є контроль і направлення виконання тих приписів для одержання позитивних результатів. Як тільки будуть задоволені вище перераховані потреби, перші в них доходи необхідно виділити на фінансування оркестру під назвою «Академія музична»” [21, с. 33]. К.Копержинський наголошує: “Осередком своїх маєтностей зробив Мархоцький м.Міньківці, якому надав особливих прав і старався про те, щоби цей властиво пункт прийняв вигляд справжнього міста, столиці «панства», з театром, капелюю, що мала була перетворитися на Музичну Академію” [16, с. 30].

У друкарні в Миньківцях вперше побачили світ переклади всесвітньовідомих творів з французької і німецької мов на польську. Тут 1805 року було вперше надруковано польською мовою “Гамлет” В.Шекспіра у перекладі відомого діяча польського театру Яна Непомуцена Камінського (1777–1855). Мистецтвознавці допускають, що саме у Миньківцях трупа Я.Н.Камінського також вперше представила громадськості свого “Гамлета” [15, с. 119; 29, s. 89]. Дослідники історії театру вважають, що І.Мархоцький став прототипом одного з героїв комедіо-опери “Сирена з Дністра” Я.Н.Камінського, яка була надзвичайно популярною у польському театрі в I пол. XIX ст. Її прем’єра відбулася на львівській сцені у 1813 р. [7; 8]. Восени 1822 року цю виставу могли бачити мешканці Кам’янець-Подільського, коли там гастролювала трупа Я.Н.Камінського [15, с. 126-127].

У вільні від повсякденних справ хвилини І.Мархоцький навіть складав релігійні пісні. Ю.Ролле, зокрема, зауважував, що граф повнобляв відправляти вечірні молитви співом у сімейній каплиці маєтку Притулія. Для цього використовував домашній хор і оркестр. “Хор, – уточнює дослідник, – звичайно, виконував ним складені пісні. Кілька фоліантів таких творів віднайдено в архівах, що колись належали миньковецькому пану. Отож заголовок одного з них: «Служба Божа, гімни, псалмодії, молитви на різні урочистості, молитви присвячені пам’яті сходження Духа Параклета утішителя, Духа святого, Духа божого, мудрості, розуму і правди, в сольній обробці, для обходу в святинях Отрокова* і Притулії» [21, с. 60]. Ф.Ковальський зазначає, що І.Мархоцький переклав з давньоєврейського оригіналу на польську мову “Псалми Давидові”, сам співав і братство миньковецьке навчив співати [13, с. 96].

За спогадами та архівними матеріалами відомі прізвища окремих миньковецьких музикантів. Так, капельмейстер Крісбах організовував інструментальну музику з дворових людей І.Мархоцького, а також навчав музики панських дітей [6, с. 16; 31, s. 366]. Перед гостями І.Мархоцького виступав його син Кароль, який грав на серипці в супроводі домашньої капели [31, s. 370]. Із судової справи відомо, що у 1818 р. 16-літній шляхтич Іван Шарлінського був литавщиком, а 37-річний шляхтич Теодор Малявський – трубачем. Перед тим Малявський кілька років обіймав у І.Мархоцького посаду капельмейстера, а згодом покинув цю роботу і став працювати на свою сім’ю біля землі [16, с. 33]. Регентом костельного Миньковецького хору у 1818 р. був 40-літній Г.О.Веселовський. Про це він свідчив на допиті, що і зафіксовано у його виказі [16, с. 35].

Відомо, що у маєтностях І.Мархоцького влаштовували три великих свята: 31-го грудня, 1-го січня, 15-го серпня. Відповідно, на честь: 1) прийняття “Права міста Миньковець” (1791 р.), 2) відмови від “дармовизни” (1795 р.) та затвердження “Законів рільників” (1804 р.), що відмінювали кріпацтво, 3) завершення

* У маєтку Отроків була літня резиденція миньковецького володаря. Посеред парку “Бело-вежа”, прикрашеного гротами, колонами, статуями Вольтера, Руссо, Церери, у будинку, названому Ермітажем, І.Мархоцький приймав представників самоуправління, селян, затверджував судові вироки тощо. Ряд авторів називали Ермітаж язичницьким храмом [18].

жнив (обжинки). Окремі дослідники згадують також і четверте Гайове свято, яке проводили у травні [14, с. 406]. А уродженець Поділля польський письменник Олександр Словицький (1804–1877) поряд із святом Церери згадує ще й свято Бахуса [27, с. 244].

Найбільш видовищним з них, звичайно, було те, що проводили влітку. Цьому сприяло все: і погодні умови, і причина, і обставини. З часом воно отримало ще й іншу неофіційну назву – “свято Церери”. Напевно, цю назву придумали ті, хто мав бажання довести відступництво графа від християнства. Хоча їм це не вдалося, проте завдяки матеріалам доносів священиків, допитів учасників подій, рапортів повітових та губернських перевіряючих, ми маємо змогу відтворити в загальному вигляді сценарій проведення святкування обжинків у Миньковецькій державі Ігнація Мархоцького та роль у цьому видовищі місцевих музикантів.

Як відомо, 15 серпня католики відзначають велике свято Внебовзяття Богородиці, православні (за ст. ст.) – Успіння Божої матері (Перша Пречиста). І саме цього дня відбувалися найбільш грандіозні святкові урочистості у Миньківцях. Варто підкреслити, що сам І.Мархоцький неодноразово наголошував, що Свято жнив заповідане Богом та шановане костьолом*. Він лише прагнув надати йому у своїх землях належного статусу. Святкуючи 15-го серпня, І.Мархоцький “мав намір рільників** заохочувати до праці і до рільництва, показуючи важливість тієї праці і плодів її”. Це святкування запроваджувалося у відповідності з параграфом XXXI договору селян Миньковець із своїм дідичем на пам’ять про даровану їм волю [10; 20, арк. 45; 24].

На думку К.Копержинського, урочисте святкування обжинок було започатковане І.Мархоцьким у 1795 р. [16, с. 31]. Ю.Ролле вказує, що “початок їх датуються 1796 роком, святкувалися вони аж до смерті Мархоцького, mimo протистояння єпископа і архирея, підтримуваних місцевим губернатором, котрі намагалися їх остаточно занехаяти. Але то ніяк не допомагало. Мархоцький з упертістю стояв на своєму” [21, с. 10-11]. До 1814 р., коли розпочалася судова тяганина з приводу заборони свята, воно щороку відбувалося за схожим сценарієм, після 1814 р. відбуваються певні зміни [16, с. 31-32]. Так, узв’язку із забороною свята, 1817 року воно проводилося 8 вересня (на Різдво Пресвятої Богородиці). Причому, щоб обманути владу, наказ про святкування І.Мархоцький видав 7 вересня, перед цим таємно прибувши до Миньковець з Кам’яця-Подільського [10].

* Польська назва свята Внебовзяття Богородиці – “Matki Boskiej Zielnej”. Цього дня в костьолі приносять перші плоди нового врожаю, святять вінки із зілля, букети квітів, колосся збіжжя та фрукти. – В.З.

** І.Мархоцький називав селян рільниками, хліборобами. А от вживане на той час найменування селянина польськими поміщиками – “хлоп”, ним було заборонене у своїх володіннях [13, с. 93]. У своїх спогадах Ф.Ковальський наводить слова тосту, який виголосив І.Мархоцький на святі: “за доров’я моїх працьовитих, шанобливих і коханих землеробів” [13, с. 101]. Таке саме звернення до селян (“мої дорогі землероби”, “дорогі хлібороби”) подає від імені графа Сцибора у своєму романі С.Гроза [26, с. 37, 39].

Свято традиційно розпочиналося месою у миньковецькому костьолі та службою в церквах. З прибуттям І.Мархоцького з гостями до костьолу починалася “важлива відправа з прекрасною проповіддю до такого великого свята”. Після закінчення служби, обійшовши тричі костьол, урочиста процесія вирушала за місто, у рівне поле, що височіло над Миньківцями [13, с. 96].

К.Копержинський так описує урочисту процесію: “Спереду їхав літаврщик на білм коневі та бив у літаври, потрапляючи очевидно в такт музиці, яка йшла трохи позаду. Одягнутий був літаврщик в білий сукняний плащ з золотими галунами та в білу шапку (каска) подібну до драгунської. Поряд із ним, так само одягнутий, їхав трубач та грав на своєму струменті. За трубачем та літаврщиком несли червону корогву (р. 1818-го – дві), супроводжену сільськими музиками. Вигравали ці музики марша. Другу частину процесії випереджала троїста музика. За нею їхав верхи сивий чоловік з серпом у руках. За ним йшли дівчата в два ряди, в найкращих сільських строях. В кожній в руці – серп, пучок квітів або галузка дерева. За дівчатами несено корогву, грали музики” [16, с. 32-33].

Слідом у колоні в ті ж два ряди крокували святково вдягнені жінки, що несли в руках серпи і кошики з різною городиною. За ними несли кілька блакитних корогв з зображеннями картинок роботи людей в полях та на токах – оранкою, сівбою, косінням, складанням снопів, обмолотом збіжжя. К.Копержинський уточнює: “Далі в два ряди йшли селяни-парубки (нежонаті) з вилами, ціпами, граблями. За ними, верхи, на сірих конях, їхало двоє трубачів у білих плащах та в касках. Вигравали вони марша. Тут такі несено червоні корогви* з такими самими зображенням. Корогву (з музиками) несено між кожним відділом (Виказ Михальського). Далі йшли, в два ряди, жонаті селяне – з вилами (спереду) та з косами (ззаду), а за ними сільські музики.

Сивий чоловік, про якого в нас згадано, їхав не тільки перед рядами дівчат. Такий самий їздець випереджав і другі відділи процесії. Він ніс у руці землеробське знамя того відділу, перед яким шов і вдягнений був у подібну до римської тоги опанчу, прикрашену шнурами та китицям. Музики грали по черзі. Далі – плуги їх везли по два в ряд – усього до двохсот” [16, с. 33-34].

Найбільшого значення серед вище згаданих сільськогосподарських інструментів для первинного обробітку землі відігравав пофарбований зеленою фарбою гарної теслярської роботи плуг. Його везли до поля на спеціальному возі, якого тягли шість-вісім волів з позолоченими рогами. Ярма на їхніх шиях були оббиті бронзовою бляхою та обвиті різнокольоровими стрічками і квітками. На плузі сидів і тримався за ніж підліток з родини господаря в одязі аркадійського пастуха. Зазвичай це був син І.Мархоцького Кароль чи син сестри. Він мав на голові солом’яного бриля, за плечима торбу, був вдягнений у коротку куртку і широкі шаровари.

* За свідченням етнографів, на обжинках у різних народів найчастіше використовувалися червоний та золотисто-жовтий кольори. За повір’ями, червоний колір береже рослинність від шкоди, золотисто-жовтий – сприяє дозріванню [17, с. 122].

Обабіч плугу йшло восьмеро вбраних по-сільському доньок місцевої дрібної шляхти віком від 6 до 12 років. На голові у кожної був віночок з літніх польових квітів. Вони несли сплетену з зелених гілок гірлянду. Пізніше церемонію супроводження тріумфального плугу було удосконалено. У 1819 р. дівчат з гірляндою з квітів та колосся було вісімнадцять, їх супроводжувало стільки ж хлопчиків, які трималися за чепіги. Плуги ніби приманювали до себе людей, бо біля них йшло чимало стариків, молоді та дітей. Всі – у святковому одязі. При цьому парубки несли охайно підготовлені до свята заступи, коси, ціпи, граблі, жінки – пучки різного збіжжя, букети з польового зілля, вінки. За плугами в два ряди йшли музики.

Наступним елементом процесії був запряжений парою відбірних українських волів величезний вкритий килимами віз. На ньому лежали мішки з житом, пшеницею та іншим вимологом. На кугах возу стовбичили два житніх та пшеничних снопи і чималий вінок з колосся. На боковинах возу сиділи четверо дівчат з вінками на головах. Услід за цим возом крокували представники місцевих ремісничих цехів і несли три цехових прапори.

“Спів та гра – попеременно. Пісні польські, зложені самим господарем та українські, очевидячки обжинкові, – уточнює К.Копержинський. – Далі в переднесенні хреста йшла капела. Співаки з капели – їх дванадцяттеро – вбрані були в білі (косцьольні) сорочки. Один з них був у червоному плащі, а поверх нього одягнув таку саму сорочку. Селянин Григорій Олексійович Весоловський, головний співець-регент цієї капелі (з якого часу – невідомо), р. 1818-го свідчив, що вони несли (очевидячки спереду) великий срібний хрест, вазу з водою та кропило. Співалися латинські пісні на честь усіх святих” [16, с. 35].

До того як католицький біскуп Боргіаш Лукаш Мацевич (обіймав кафедру у Кам’янці у 1809–1842 рр.), а за ним і архієпископ Подільський та Брацлавський Іоаннікій заборонили духовенству брати участь у миньковецькому святі, окремі групи процесії складало духовництво: спочатку ксьондзи, далі – панотці: відповідно, попереду і позаду колони з членами родини Мархоцького і гостей [11, с. 42].

Шестеро вбраних у накидки з галунами, пір’ям та яскравими стрічками коней тягнуло прикрашений килимами ридван з тронем. Кожного коня супроводжував один з кращих конюхів “держави”. На троні сидів, як справжній Юпітер з визолоченою патерицею-тризубцем в руці та в пурпуровій довгій тозі, граф Мархоцький. На ридвані біля східців трону стояла гарна дівчина з серпом. З боків від ридвану бігли і пританцьовували дванадцять дівчаток, у білому, з вінками на головах. Позаду йшли та їхали верхи на конях парубки з різними рільними знаряддями. Далі – кавалькада родичів та запрошених на врочистості поміщиків, чиновників із повітової Ушиці та губернського Кам’янця, офіцери з полків, що були розквартировані на Поділлі.

За панамі і священиками в два ряди зі свічками та своїми корогвам йшли миньковецькі цехові майстри, громади сіл під керівництвом економів. Коли процесія потрапляла на поле – мелодії оркестрів і спів селян затихали, адже тут мала розпочатися релігійна церемонія. Православне і католицьке духовництво розташовувалося окремо, зайнявши кожен свою частину лану обабіч дороги на Дунаївці.

“Для водосвяття (у православних) приготовано було стіл, вкритий білим обрусом: на ньому дві свічки з лихтарями та хрест і кадушка з водою. Після відповідної відправи (по требнику) панотці благословляли знесене з воза збіжжя. Перший серед них хрестообразно кидав семена і чотири вінки – на чотири часті, окроплював потім присутніх свяченою водою та благословляв і вітав пана” [16, с. 36]. Майже ідентичну церемонію проводили і католики. Коли ж у 1818 р. духівництво побоялося взяти участь в святі, обов’язки його виконував сам І.Мархоцький – за вівтарем, якого влаштували щороку.

К.Копержинський додає, що “коло вкритого обрусом столу з хрестом та чотирма свічками вкопано було по боках два слупи, до яких прив’язано по вазону з медом та фруктами. Праворуч від столу зложено було в копу 30 снопів пшениці, – та стільки само жита – ліворуч.

Принесено було також півкорця жита зерном. Після відправи *In festo Assumptionis B. V. M. Bendictio herbarum et processio* (Див. книжечку видрук. Мархоцьким у Мінківцях з таким заголовком); все це благословлялося. Благословляли також тріумфальний плуг...” [16, с. 36-37].

Раніше, закінчивши промову, І.Мархоцький сховався з ридвану й приступав до заорювання лану, але з 1814 р. через похилий вік, цей обряд став виконувати за нього син Кароль [12, с. 154]. За ним виорювали 100 скиб найповажніші господарі. Скиби освячували ксьондзи та попи. По закінченню ритуалу І.Мархоцький запрошував присутніх на святкове чагування, що приготували його слуги у двох альтанках на краю лану [13, с. 100].

Граф з католицьким духівництвом та польськими поміщиками сідали за стіл в одній альтанці; українське духівництво, дрібна шляхта, представники громад, ремісників та міщан розташовувалися в іншій. Їли гречану кашу. Пили узвар. У цей час музиканти грали різні спокійні мелодії. Згодом розпочиналося народне гуляння з піснями і запальними танками.

Основне ж чагування переносилося на вечір. Його проводили на подвір’ї миньковецької резиденції І.Мархоцького на горі Бельмонт. Через велику загальну кількість простих громадян “Миньковецької держави” – туди потрапляли лише найдостойніші. Знаком, що в замку готові приймати селян, був підвечірній сигнал сурмача. Згідно документів, що збереглися у Державному архіві Хмельницької області, вирушали вони без особливого порядку. Проте попереду їхав тріумфальний віз. На ньому сиділо четверо дівчат з вінками з колосся на головах – відповідно до кількості фільварків, що були у “державі”. Вони співали обжинкових пісень. За возом йшли у два ряди люди, які тримали в руках ліхтарі чотирьох кольорів згідно фільварків. Крім того кожен четвертий учасник процесії ніс запалений смолоскип. Гостей супроводжувала музики [9; 10].

В’їзд до замку на Бельмонті був прикрашений килимами, в воротах стояв стилізований трон. На ньому сиділа в різний час покійна дружина графа Ева або доньки Пульхерія чи Емілія, котрим випадало грати роль Церери. Перед імпровізованою богинею на накритому пурпуровим оксамитом із золотими френдзями, кутасами й галунами столику лежала купка срібних карбованців.

До неї підводили дівчат, що приїхали на тріумфальному возі. Знявши з їхніх голів вінки, та пов'язувала волосся стрічками і дарувала карбованця. Після цієї церемонії всіх запрошували до вечері. Селяни йшли до величезного павільйону, збудованого з дощок серед замкового двору. Крім різноманітних закусок на столи ставили також горілку, пиво, мед і наливки. Граф, хоч і був противником споживання алкоголю, паління, мисливства та різних азартних розваг, дозволяв налити і собі келих вина, щоб сказати перший тост, дати старт святковій вечері і піти в замок, де засідали високоповажні гості та духівництво. Всю ніч звеселяли людей три оркестри [13, с. 99]. Слід зазначити, що на допомогу миньковецьким музикантам прислали своїх дворових музик сусідні поміщики. Крім того, іноді брали участь у хліборобському святі і військові оркестри (у 1817 р. – музиканти Володимирського полку) [15, с. 134].

Навіть 1818 року, коли І.Мархоцькому довелося провести святкування обжинків не за звичайним сценарієм, а в Отрокові, значимість музичного супроводу не зменшилася. “В процесії, за плугами, везли тріумфального воза, яким керував неповнолітній син шляхтянки Ганицької. При боках цього плугу йшли недолітки-дівчата й фамілія Мархоцького – несли гірлянду. Далі, з Мархоцьким, ішло до 12 малолітніх співців у білих сорочках. Вони несли спереду великий срібний хрест, кадильницю, ладан, вазу з водою й кропило” [16, с. 39].

Як і попереднього року, функції ксьондза виконав старий пан. Звичайним порядком освячено було воду та плоди. Срібну вазу з водою подавав органіст Миньковецького костелу Голковський. Не було святкового ридвану та закуски на полі. Наказавши після відправи громадам завернути з поля до Отрокова, Мархоцький з родичами поїхав наперед. Біля замку з процесії виділився традиційний прикрашений снопами віз. На цей раз в ньому сиділо не четверо, як завжди, а семеро дівчат з вінками на головах. Віз спереду супроводжували музики, а з боків ішли з піснями дівчата й молодиці. Віз зупинили перед каплицею, яка знаходилася коло Отроківського замку. Саме там середня донька Мархоцького Емілія прийняла традиційні вінки і вручила стрічки та срібні карбованці.

“Коли Емілія йно почала обряд приймання вінків, хтось вийшов з каплиці та в дверях крикнув, що пан граф велить дівчатам і молодицям, які перед каплицею співали, йти до каплиці й там співати пісень. Наказ – виконали. В каплиці співали аж поки Емілія не скінчила приймання вінків.

Коло самої каплиці селянам роздавали пиво. Михальський з одним економом (Червинським) заходився коло накриття столів для селян – коло замку. Вечерю відкрив сам пан. Він виголосив в кінці тост за Олександра І. У відповідь почувлися вигуки: *Wiwat!* Потім, як звичайно, були танки під музику” [16, с. 40].

Відомо, що після особистої зустрічі І.Мархоцького з імператором Олександром І у 1818 р. останній наказав чиновникам припинити розпочату ними судову справу проти реформатора і більше не займати шанованого старця за обжинкове свято [1, с. 70; 11, с. 42]. У листі-роз'ясненні до І.Мархоцького графа В.Кочубея (9 серпня 1820 р.) було викладено позицію царя щодо святкування обжинок: “Не забороняється Вам запроваджувати свята, які Ви для заохочення

селян ваших, або в нагороду їх, встановлювати побажаєте, даючи їм назви, як Ви це робили: Церери або інші; але не повинні Ви в святкування такого роду замішувати святиню чи обряди церковні” [19, арк. 163-165].

Ф.Ковальський, який бачив рільниче свято у Миньківцях 1820 року, у своїх спогадах наголошував: “я не здатен описати те захоплююче й справді театральне дійство” [13, с. 101]. З описаної ним церемонії видно, що І.Мархоцький відродив повну пишність обряду. Навіть разом із процесією в поле знову вирушили ксьондзи, а традиційний карбованець та стрічки отримали від “Церери” аж 12 дівчат. Під час усього торжества сільські хори виспівували обжинкові пісні. Дослідники зазначають, що святкування у Миньківцях щороку більше удосконалювалося: докладним планом регулювався хід церемонії, костюми, “живі картини” тощо [28, с. 58].

Якщо останній день жнив, підкреслював у своїй книзі К.Копержинський, “навіть за найдавнішої доби, вимагав деяких попередніх приготувань”, то “Свято Мархоцького вимагало ще більших...”, зокрема і запросити задалегідь, світів, дружок, робітників, “рівно ж і музиків”. Останні у мудрого пана слугують толочній праці. Наприклад, поміщик з сусіднього Миньківцям с.Глібів не поскупився на шестеро музик зі скрипками та цимбалами. Тому працівники жали панську толоку жартуючи, часом прискакуючи та приспівуючи під мелодію музик. Той же пан по роботі запрошує всіх до вечері й пильнує, щоби кожен мав що їсти-пити. На столі, до речі, ставлять молоко, сметану, вареники, м’ясо, 3–4 бочки горілки. Потім ідуть на тік. Переходять сюди й музики. Починаються танці. Танцюють до глибокої ночі. В кінці пан посилає до людей свого економа з хлібом та горілкою. Той роздає їм по чарці. Музики грають “віват”. З звичайними побажаннями що до наступного року та обопільними подяками люди розходяться по домах [16, с. 44-45].

Як знаний фахівець етнографії та звичаїв європейських народів науковець К.Копержинський стверджував, що І.Мархоцький “безперечно використав для свята західно-європейські зразки (головно німецькі), зокрема, скористав досвід французьких революційних святкувань, скористав також з польських панських і королівських традицій, але разом з тим помірковано поставився до місцевих українських традицій, ткав нову мережу на старому традиційному ритуалі святкування”. При цьому зауважив, що “у музиці й бенкеті на полю, у бенкеті та танках під гру музиків у замку виявляється своєрідна традиційна слов’янська риса Миньковецького свята”. Врешті на його переконання “Миньковецьке свято з боку складу його учасників (українці), їхньої мови (укр. пісні) було в значній мірі українським. Все це, а також його форма, робила те, що забезпечило йому популярність серед населення” [16, с. 54].

На думку письменника С.Грози, усе дійство в Миньгороді (Миньківцях. – В.3.) “було на кшталт ритуалу на честь богині Церери, який відбувався колись під час жнив у Греції й Римі. Між іншим, наше слов’янство також мало свій символ землеробства, божество, котре називали Дзидзілля. І хоча духовенство на те бурчало, бо граф, мовляв, відроджує поганські часи, та він одначе не надавав тому

всьому більшого значення, окрім вшанування рільництва та заохочення своїх селян до праці” [26, с. 41-42].

Таким чином, саме в народності була основна причина того, що навіть під страхом потрапити у в’язницю за непокору царській владі, громадяни “Миньковецької держави” підтримували дії свого керманіча і святкували обжинки. Ні про яке відродження язичництва не йшлося. Як справедливо зазначав польський історик і письменник Мар’ян Дубецький, І.Мархоцьким керували “високі правдиві людські помисли, лише дивакувато оформлені... такі мотиви запам’ятають, їх не збагнуть, не приймуть, а форми осміють” [25, с. 145]. Погоджуємося з твердженням К.Копержинського, що за допомогою проведення триумфального свята обжинок І.Мархоцький прагнув надати своїм Миньківцям вигляду справжньої столиці “панства” [16, с. 46]. Музиканти робили належний внесок у впровадження І.Мархоцьким його реформ та були шанованими людьми “Миньковецької держави”. На жаль, немолодий вік та проблеми з владою і заздрісними сусідами-кріпосниками не дали графу-просвітнику можливості здійснити всі заплановані заходи, у т.ч. відкрити у Миньківцях навчальний заклад для музично обдарованих дітей та створити постійнодіючий театр.

Список використаних джерел і літератури

1. А. Г. Борьба местной епархиальной власти с языческим чествованием древней богини Цереры / А. Г. // Прибавление к “Подольским Епархиальным Ведомостям”. – 1889. – № 33-43.
2. Баженов, Л. Граф Ігнацій Мархоцький у зарубіжній та українській історіографії ХІХ – поч. ХХІ ст. / Л. Баженов // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Миньківці на Ушиці, 2009. – Т. 1. – С. 7-12.
3. Баженов, Л. В. Граф Ігнацій Сцибор-Мархоцький в українській та польській історіографії ХІХ – початку ХХІ ст. / Л. В. Баженов // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2010. – Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. – С. 199-208.
4. Баженов, Л. Життя і діяльність графа Ігнація Мархоцького в українській і польській художній літературі та історіографії ХІХ – початку ХХІ ст. / Лев Баженов // Україна - Європа - Світ: міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2011. – Вип. 5: Україна - Європа - Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку: у 2-х ч. – Ч. 2. – С. 241-247.
5. Білий, О. П. Миньковеччина: історичний нарис / О. П. Білий, П. А. Білий. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2004. – С. 44-80.
6. Богданов, В. О. Кріпосні капели і оркестри в Україні (на прикладі Подільської й Чернігівської губерній) / В. О. Богданов // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2008. – № 14. – С. 14-20.
7. Гарбузюк, М. Ігнацій Сцибор Мархоцький як прототип одного з героїв опери “Сирена з Дністра” Я. Н. Камінського (1814) (гіпотеза на маргінесах історії польського театру у Львові) / Майя Гарбузюк // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 123-138.
8. Гарбузюк, М. Комедіо-опера “Сирена з Дністра”: до генези українських персонажів у польському театрі першої половини ХІХ ст. / Майя Гарбузюк // Науковий вісник

Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – К., 2013. – Вип. 13. – С. 8-35.

9. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 120, оп. 1, спр. 330.

10. ДАХМО, ф. 227, оп. 1, спр. 1003.

11. Евтихийев, Е. Миньковецкое государство / Е. Евтихийев // Новое слово. – СПб., 1913. – № 3. – С. 34-52.

12. Захар'єв, В. А. Кароль Сцібор Мархоцький: гідний син батька-реформатора / В. А. Захар'єв // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2013. – Т. 20. – С. 153-163.

13. Ковальський, Ф. Спогади. Щоденник (К., 1859. – Т. 2) / Ф. Ковальський; переклад П. Даниляка // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 89-104.

14. Колесник, В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник / В. Колесник. – Вінниця: ВМГО “Розвиток”, 2007. – 1007 с.

15. Копержинський, К. Театральне та музичне життя на Поділлі наприкінці XVIII та в перші три десятиліття XIX ст. / Кость Копержинський // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн. VII-VIII. – С. 113-143.

16. Копержинський, К. О. Обжинки. Обряди збору врожаю у слов'янських народів нової доби розвитку / Кость Копержинський. – Одеса: [Одеське наукове при Українській Академії наук товариство], 1926. – 60 с.

17. Копержинський, К. О. Обряди збору / Кость Копержинський // Фольклористичні зошити: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2010. – Вип. 13. – С. 109-157.

18. Копылов, А. Ф. Миньковецкое государство. Исторический очерк / А. Ф. Копылов // Русский вестник. Журнал литературный и политический. – СПб., 1895. – № 1. – С. 175-195; № 5. – С. 85-119.

19. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛНБ, ВР), ф. 5, спр. 4038.

20. ЛНБ, ВР, ф. 5, спр. 8039/II.

21. Ролле, А. Ю. Граф Редукс / Антоній Юзеф Ролле; переклад з польської В. Ганушака. – Дрогобич, 2008. – 81 с.

22. Цесельський, Т. На Поділлі і на Чорному морі – родина Сцібор-Мархоцьких / Т. Цесельський // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2011. – Т. 3. – С. 16-36.

23. Aftanazy, R. Dzieje rezydencje na dawnych kresach Rzeczypospolitej (Warszawa, 1996. – Т. IX. – С. 255-265) / Roman Aftanazy; переклад з польської П. Даниляка // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Хмельницький, 2014. – Т. 6. – С. 167-186.

24. Dubiecki, M. Przymierze dziedzica z poddanyimi rolnikami / Marian Dubiecki // Archiwum do dziejow literatury i oswiаты w Polsce. – Kraków, 1905. – Т. XIII. – С. 1-32.

25. Dubiecki, M. Z wrażeń odeskich (Na kresach i za kresami. – Kijów, 1914. – С. 305-320) / Marian Dubiecki; переклад з польської Г. Черниш // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т. 6. – Хмельницький, 2014. – С. 140-151.

26. Groza, S. W. Hrabia Ścibor na Ostrowcu: powieść z pierwszych lat wieku XIX. Cz. 1 / Sylwestr Wężyk Groza. – Warszawa: G. Sennewald, 1848. – 130 s.

27. Jełowicki, A. Moje wspomnienia / Alexandr Jełowicki. – Paryż, 1839. – Ks. I. – 301 s.

28. Komorowski, J. Polskie życie teatralne na Podolu i Wołyniu do roku 1863 / Jarosław Komorowski; Polska Akademia Nauk. Instytut Sztuki. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. – 204, [2] s., 30 s. tabl.

29. Kurek, K. Jan Nepomucen Kamiński and his romantik Hamlet / Krzysztof Kurek // *Hamlet East – West*. – Gdańsk, 1998. – S. 85-98.

30. Rabowicz, E. Marchocki Jerzy Ignacy (1755–1827) / Edmund Rabowicz // *Polski Słownik Biograficzny*. – Wrocław: Ossolineum, 1974. – T. XIX. – S. 550-553.

31. Szaszor, B. Ignacy hr. Ścibor Marchocki. Opowiadanie: Wspomnienia z pierwszej ćwierci XIX w. / Bozydar Szaszor // *Przegląd Europejski, Naukowy, Literacki i Artystyczny*. – Warszawa, 1863. – R. 1. – T. IV. – S. 359-389. 408

Volodymyr Zaharyew

Theatrical performances and the development of music in “Myn’kovets’ky state”

Since two centuries already attracts the attention of researchers the so-called “Myn’kovets’ky state” which was proclaimed at the end of the XVIII century through the Polish-Ukrainian reformer Ignacy Stsibor Marchots’kyy. Historiography of the quasi state that existed on the territory of Podillya more than 30 years, contains dozens of works. Many of them refer to the theatrical performances in Myn’kovets and musical tastes of I. Marchots’kyy. The aim of the message is to elucidate the place of theatrical performances and music arts in the reforms of I. Marchots’kyy on the territory of Myn’kovets’ky state. To reach this aim the memoirs of contemporaries, archival documents and researches of art historians were used.

According to various authors, the ability to play musical instruments well helped I. Marchots’kyy in his youth, when he experienced the most difficult period of his life (in Warsaw he even gave music lessons). After he has become in 1788 the master of the Myn’kovets’ky town itself and a dozen surrounding villages, I. Marchots’kyy spared no expense on the development of theatrical performances and music. The musicians were respected people in Myn’kovets’ky state. Home Choir and Orchestra of the Myn’kovets host performed songs composed by him. A theater and a chapel were established in Myn’kovets. The chapel was planned to be transformed to a Music Academy for musically talented children.

Solemn celebrations of the “city Myn’kovets rights” (31 December), approval of the “Husbandmen laws” (January 1) and reaping (15 August) were arranged in I. Marchots’kyy estates. The most spectacular of them, well directed theatrical performance was the reaping festival, which sometimes informally was called the “feast of Ceres”. Well-known specialist in ethnography and customs of European nations K.Koperzhyns’kyy argued that although I. Marchots’kyy had borrowed Western samples for the holiday of reaping (including experience of French revolutionary parties, Polish traditions), but at the same time also had used the local Ukrainian customs. He believes that the Myn’kovets’ky holiday was mostly Ukrainian, and provided him popularity among the population.

Keywords: *Myn’kovets’ky state, Ignacy Stsibor Marchots’kyy, reforms, theatrical performance, musical art.*

В.А.Захарьев

Театрализованные представления и развитие музыкального искусства в “Миньковецком государстве”

Уже два века внимание исследователей привлекает так называемое “Миньковецкое государство”, провозглашенная в конце XVIII в. польско-украинским реформатором Игнацием Сцибор Мархоцким. Историография этого квазигосударства, которое просуществовало на Подолье более 30 лет, насчитывает десятки работ. У многих из них упоминается о театрализованных представлениях в Миньковцах и музыкальных предпочтениях И.Мархоцкого. Целью данного сообщения является выяснение места театрализованных действий и музыкального искусства в реформах И.Мархоцкого на территории “Миньковецкого государства”. Для этого использовано воспоминания современников, архивные документы, исследования историков и искусствоведов.

Как свидетельствуют различные авторы, умение играть на музыкальных инструментах хорошо помогло И.Мархоцкому в юности, когда он переживал трудный период своей жизни (в Варшаве он даже давал уроки музыки). Став в 1788 хозяином Миньковецкого ключа – города и полтора десятка близлежащих сел, И.Мархоцкий не жалел денег на театрализованные представления и развитие музыкального искусства. Музыканты были уважаемыми людьми в “Миньковецком государстве”. Домашний хор и оркестр хозяина Миньковец выполняли составленные им песни. В Миньковцах был основан театр и капеллу. Последнюю планировали превратить в музыкальную академию для музыкально одаренных детей.

В имениях И.Мархоцкого устраивали торжественные празднования годовщины принятия “Прав города Миньковец” (31 декабря), утверждение “Законов земледельцев” (1 января) и жатвы (15 августа). Наиболее зрелищным из них, с хорошо режиссируемым театрализованным действием, был праздник жатвы, который неофициально называли “праздником Цереры”. Известный специалист этнографии и обычаев европейских народов К.Копержинский утверждал, что хотя И.Мархоцкий позаимствовал для организации праздника жатвы западноевропейские образцы (в т.ч. опыт французских революционных празднеств, польские традиции), но вместе с тем использовал и местные украинские обычаи. По его убеждению, Миньковецкий праздник был в значительной степени украинский, что обеспечило ему популярность среди населения.

Ключевые слова: “Миньковецкое государство”, Игнаций Сцибор Мархоцкий, реформы, театрализованное действо, музыкальное искусство.

Одержано 2 червня 2014 року

УДК 028-058.244(477.43/44)“185/188”

Т.Р.Карова

Читацькі уподобання подільських селян у 1850–1880 рр.

Для українського суспільства з переважаючим селянським населенням питання засвоєння цієї верствою у другій половині XIX ст. нової технології отримання інформації – читання – було визначальним щодо подальшої його трансформації. Саме тому перед дослідниками, які вивчають стан розвитку культури українського, у т.ч. й подільського, села у другій половині XIX ст., інколи постають непрості питання: скільки, що і навіщо читали селяни? Метою даної статті є з'ясування змін у ставленні подільських селян до читання як нового способу комунікації у 1850–1880-х рр. Досліджуваний період охоплює етап самостійного поширення читання на теренах Подільської губернії, коли ні держава, ні громадськість, яку стримувала влада, практично не втручалися у “природний” перебіг подій.

У статті з'ясований потенційний розмір селянської читацької аудиторії, окреслено її коло книжкових інтересів та читацькі смаки. Розглянуто інтенсивність читання та подано загальну характеристику читацької культури селян Подільської губернії 50–80-х років XIX ст. Зокрема, наголошується, що попри значне зростання протягом досліджуваного періоду кількості письменних селян (майже у 4 рази), звичка читати ще не набула значного посилення. Активне індивідуальне читання було доступним лише вузькому колу селянства. Нагальної потреби у читанні, як технології засвоєння нової інформації, селяни не відчували.

У той же час, під впливом релігійної книги формувалася глибока повага селян до книги як такої. Активно поширювалися у селянському середовищі повчальна та житійна література. З початку 1860-х рр. друкуються книги, призначені “народному читачу”. Популярності набула “лубочна” література, яку селяни називали “казками”. Серед лубочних видань були твори української тематики.

У 1880-х рр., коли на арену активного селянського господарчого життя виходить нове покоління, частина селянської молоді починає шукати відповіді питання, що виникали, у книзі як підручнику життя. Однією з небагатьох поширених у селянському середовищі книг був календар.

Долучення селян до читання газет відбувалося дуже повільно. Для ідеологічного впливу на селянство, запобігання невірних трактувань указів уряд з 1881 р. почав випускати щоденну газету “Сельський вестник”, що безкоштовно розсилалася усім волосним правлінням.

Ключові слова: селянство, читання, читацька культура, Подільська губернія.

У модернізації бездержавного українського суспільства другої половини XIX ст. чимале значення мав культурний чинник, який об'єднував спільноту, формуючи єдиний інформаційний простір. У цих умовах читання як технологія

засвоєння нового досвіду та інформації набувало неабиякого значення, відповідно масовість читачької аудиторії могла стати показником успішності модернізаційних процесів. Для українського суспільства з переважаним селянським населенням питання засвоєння цією верствою населення нової технології отримання інформації було визначальним щодо подальшої його трансформації. Тому метою даної публікації є з'ясування змін у ставленні селян до читання як нового способу комунікації. Досліджуваний період охоплює етап самостійного поширення читання на теренах Подільської губернії, коли ні держава, ні громадськість, яку стримувала влада, практично не втручалися у “природний” перебіг подій.

Систематичного вивчення читання у Подільській губернії досліджуваного періоду не проводилося, тому загальні особливості цього процесу за участю селян розглядаються на основі студій, здійснених в інших регіонах України М.Корфом (Південна Україна) [11], Х.Д.Алчевською (Харківщина) [27], С.А.Анським (С.А.Рапопортом) (Катеринославщина) [1; 2]. Традиційно у вітчизняній гуманітарній науці читачів вивчають бібліотекознавці (Т.В.Новальська [16], І.В.Тимошенко [25]), яких, природно, цікавить контингент, який обслуговували бібліотеки. Читання окремими соціальними верствами, як такими, залишаються поза їхньою увагою, хоча ще у 1920-х роках співробітники Кабінету вивчення книжки та читача при Українському науковому інституті книгознавства Д.Балика [3] і В.Іванушкін [9] наголошували на необхідності таких студій. Частково виправляти таку ситуацію взяли сучасні соціальні історики та соціологи читання. Серед дослідників “народного” читання Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. треба згадати росіян Б.В.Банка [4], А.С.Рейבלата [22], О.Е.Шапошнікова [28], К.Мельникову [13], С.В.Оболенську [17], американця Дж.Брукса [5; 29]. Українське історичне читачезнавство на цьому тлі залишається недостатньо розробленим.

Для того, щоб читати, щонайменше треба було володіти технічними навичками. А грамотного населення на Поділлі було обмаль. За допомогою реверсивного методу прогнозування нами з'ясовано, що у сільській місцевості кількість письменних зросла з 4,7% (1847) до 15,7% (1887), або в абсолютних цифрах від 64 тис. (1847) до 256,2 тис. (1887) осіб. Попри значне зростання, майже у 4 рази, кількості письменних, ці показники ще не є свідченням звички читати. На практиці до книг зверталася істотно менша частина населення. Тим більш, що серед сільського населення були й представники інших соціальних груп. Активне індивідуальне читання було доступним вузькому колу селянського населення, решта мала задовольнятися пасивним читанням – слуханням під час колективних читань.

У 1850-х рр. читачі у селянському середовищі Подільської губернії були рідкісним виключенням (крім старообрядців, серед яких більшість чоловіків були письменними). 1862 року подільський священик нотував з цього приводу: “Селянські діти й їх батьки ніяковіють й соромляться однієї думки вчитись грамоти, вважаючи цю справу вищою свого стану, справою людей вільних,... справою панською” [26, с. 42]. Селянське населення неохоче віддавало своїх

дітей до школи. Американський дослідник читання Дж. Брукс вважає, що в Російській імперії поширеною була практика короткотривалого навчання у школі. Навіть у 1911 р., за його підрахунками, лише 24% дітей у віці від 7 до 14 років могли навчатися у початковій школі третій рік, і удвоє менше – четвертий. І це у порівнянні з 70% дітей, які ходили у школу тільки рік, і 57% – два роки. Він вказує, що оскільки навчання не було обов'язковим, батьки відправляли дітей до школи лише заради конкретних результатів (навчитися “прочитати” і порахувати) і через відносно короткий термін забирали їх звідти [5, с. 83]. Вітчизняні дослідники ментальності українського селянства О.В. Михайлюк [14], Ю.П. Присяжнюк [19], розглядаючи зміни в системі сільської освіти, також звертають увагу на двосте ставлення селян до неї: з одного боку, як до засобу підвищення соціального статусу, з іншого, – як марної для селян справи. Науковці вважають, що селянське середовище насторожено-негативно ставилося до освічених селян.

Нагальної потреби у читанні, як технології засвоєння нової інформації, селяни не відчували. Традиційна картина їхнього світу передавалася в усній формі, засвоювалася у повсякденному спілкуванні з оточуючими. Трудова діяльність, заснована на відтворенні давно сформованих форм натурального ведення сільського господарства, не припускала раціоналізації, отже, виключала і звернення до читання відповідної літератури з метою технологічних нововведень, оптимізації господарювання. Селянин не потребував читання, за його уявленням, треба було працювати, а не читати. У “традиційному суспільстві” основною формою навчання була особиста участь дітей у продуктивній праці дорослих. Трансляція відповідних знань досягалася у безпосередній конкретній діяльності. Тому значущість знань, що передавалися через письмо, була низькою й не сприймалася.

Водночас, якщо до звільнення з кріпосної залежності селянин знаходився під опікою свого пана, тепер він став самостійним і перетворився на суб'єкт права, вступив у чисельні стосунки з державою та владою. “Уставні грамоти, люстраційні документи, податкові книги, циркуляри, приговори, розпорядження, облік, – все це несподівано постало перед селянином з усією необхідністю” [21, с. 244]. Утилітарні мотиви підштовхували його до вивчення грамоти, а згодом до читання, як технології отримання корисної інформації.

Треба відзначити, що до книги як такої селянин ставився з глибокою повагою. Таке ставлення до друкованого світу склалося під впливом релігійної книги, яка першою проникла у народне середовище. Не випадково на Поділлі майже у кожному селянському господарстві, навіть у неписьменних господарів, був Псалтир (за його допомогою тривалий час навчали писати та читати). Неписьменні для його читання запрошували знавців [15, с. 479-480].

Тривалий час читати та писати вчили тільки церковнослов'янською мовою. Як вважає російський дослідник А.С. Рейтблат, у населення закріплювалася думка про те, що книга та читання передусім пов'язані із сакральною сферою [22, с. 134-135]. Під читанням розумілося певне дійство – компонент релігійної обрядової практики – вимовляння вголос священного тексту. Читання мало

ритуально-магічне значення, не пов'язане з повсякденним життєвим циклом. Закріплювалося в такий спосіб читання як технічне вміння, а не читання як змістовне, високого культурного статусу дійство. Формувалося благоговійне ставлення до релігійних книг, що відзначалося тодішніми дослідниками та спостерігачами народного читання. Вони вказували на поширену практику зберігання духовних книг біля образів, на покуті, в той час як світські книги такою пошаною не користувалися [1, с. 85; 15, с. 479]. С.А. Ан-ський зауважував, що народний читач “часто вважає саме читання релігійної книги богоугодною та душєрятівною справою”, “механічний процес читання набуває для більшості народних грамотіїв самодостатнього значення, і значення неабиякого, в сенсі, переважно, релігійному” [1, с. 86]. Сам факт володіння релігійною книгою ніби збільшував ступінь доброчесності власника.

Селяни не опікувалися якістю подібної літератури. Самий її статус вже робив в їхніх очах кожен релігійно-повчальну книгу значущою. Хоча представники офіційної церкви неодноразово нарікали на поширеність шкідливих, з богословської точки, зору видань. На Поділлі популярністю користувалися апокрифічні збірники “Сон Пресвятої Богородиці в граде Вифлеєм” (Од., 1883) та “Лист Божий” (б.м., б.р.), що вражали грубою мовою (вульгаризмами, мовними хибамі), кількістю друкарських помилок та поширювали невірне трактування основ християнської релігії, сприяли закріпленню марновірства. Попри постійний брак грошей, селяни готові були платити 1 руб. за рукописну копію тільки частини книги, що містила власне переказ “Сна Пресвятої Богородиці”, адже вважалося, що цей текст є свого роду оберегом від нещасливих випадків [15, с. 482]. Активно поширювалися у селянському середовищі повчальна та житійна література. Особливо подолани шанували брошури з житієм Св. Варвари та Феодосія Чернігівського [15, с. 480]. Біблія майже не зустрічалася, адже побутувало уявлення, що, якщо повністю прочитати її, то можна збожеволіти [13; 15, с. 478].

Поширення письменності, збільшення зовнішніх контактів (торговельна діяльність, військова повинність, контакти з міським середовищем), розвиток видавничої діяльності, орієнтованої на селян (з початку 1860-х рр. почали друкувати книги, призначені “народному читачу”), призвели до поступового проникнення світської літератури у сільське середовище. Популярності набула доволі розвинута низова міська література, яку тодішня інтелігенція називала, “лубочною”, а селянство – “казками” [22, с. 147]. Лубочна книга мала низьку ціну, характерне оформлення (невеликий обсяг на грубому папері з ілюстраціями – лубками), доступну інформацію, навіть примітивного характеру, відверту повчальність [1, с. 86-87; 2, с. 167-168]. Селяни почали розділяти книги на добрі, які читати – то добра справа, і погані – то пусті. До перших відносили, зазвичай, книги релігійні, до других – світські, які могли сприйматися навіть як шкідливі, що збивають з вірного шляху. Подібне ставлення до читання підтримувалося представниками церкви. Так, у 1887 р. архієпископ Подільський і Брацлавський Донат (1828–1896) у повчанні про користь письменності неодноразово наголошував на можливості використання читання для сатанинських, недобрих справ,

навіть стверджував, що у деяких випадках вчення – це тьма [7]. Інший священник стверджував: “Вони [світські книги] можуть тільки розладнати уяву народу і згубно впливати на його християнський світогляд” [15, с. 483].

Лубочні видання, генетично близькі до фольклору, фіксуючи усну народну словесність та використовуючи “народну” поетику, набували нових прихильників серед селян. Такий стиль легко сприймався ними на слух, особливо у процесі колективних читань – у колі сім’ї, сусідів. Х. Д. Алчевська зауважувала, що у середовищі молодого покоління читачів деякі лубочні видання настільки бережуть, що “перечитують лише іноді та у власних сім’ях, а до рук нікому не дають” [27, т. 1, с. 557-558]. Ще одним важливим аргументом на користь лубочних видань була їхня низка видавнича собівартість – від 0,6 коп. до 3-5 коп. Книга за 10 коп. у другій половині XIX ст. вважалася вже дорогою [24, с. 108]. За відсутності розвинутої регіональної книготорговельної мережі саме лубочна книга мала можливість потрапити у найвіддаленіший населений пункт. Здавна на кожному українському ярмарку (Поділля тут не є виключенням), у його “культурній” частині, де пропонували прикраси, можна було придбати книги. У другій половині XIX ст. російські офені – рознощики дрібного краму (Правобережну Україну обслуговували вихідці з Ковровського повіту Володимирської губернії [6, с. 533]) – добиралися до кожного населеного пункту з ярмарками та базарами, де активно пропонували й лубочні книги та картинки. (На відміну від російських губерній в Україні офені не торгували у віддалених селах). Спочатку офені пропонували російську лубочну літературу релігійно-повчальної (“Како подобает стоять в церкви Божией”, “Смерть закоренелого грешника и праведного”) та світської тематики (“Еруслан Лазаревич”, “Бова-Королевич”, “Битва русских с кабардинцами, или Прекрасная магометанка умирает на гробе своего мужа”, “Приключения аглинского милорда Георга и маркграфини Фридерики-Луизы” (або “Английский милорд”), “Туак, или Непреоборимая верность”, “Солдат и черти”, “Львица, воспитавшая царского сына”, “Ночь у сатаны”, “Мертвые без гроба”). Особливу групу складала так звана “повсякденна” література: календарі, збірники анекдотів, сонники (“Новейший сонник”, “Миллион снов”), оракули (“Полный оракул – гадалка на картах, бобах, кофе и других сподручных предметах”, “Круг счастья царя Соломона. Хиромантия, физиогномика, игры, забавы, анекдоты, загадки”) [15; 20]. Освоєння російськими офенями українських просторів викликало появу лубочних видань української тематики: “Наймичка. Повесть из малороссийской жизни”, “Иван Степанович Мазепа – малороссийский гетман”, “Нагалка-Полтавка. Повесть из малороссийской жизни”, “Ведьма из-за Днепра”. Після 1881 р., коли до Емського указу було внесено деякі зміни, зокрема, дозволено друкувати народні пісні та казки, з’явилася можливість друку численних пісенників, збірників жартів, анекдотів та казок українською мовою. На книжковому ринкові з’явилася українська лубочна книга, призначена, насамперед, українському селянину.

У місті з секуляризацією світогляду і зростанням релігійної індиферентності для все більшої кількості городян “світобудівничу” функцію починає виконувати

книга, що “конструювала” для своїх читачів образ світу. Саме на цій стадії відбувається істотна зміна у ставленні до книги. Поступово закріплюється судження, за яким основним, найбільш достовірним джерелом знань про світ є друковане слово. Розширення контактів з міським середовищем, досвід перебування чоловіків на військовій службі, розвиток переробної промисловості на селі, – все це сприяло поширенню міських зразків поведінки у сільському середовищі, відкривало перед селянами нові форми трансляції культури.

У 1880-х рр. на арену активного селянського господарчого життя виходить нове покоління, становлення якого співпало з усвідомленням безповоротності змін традиційних соціальних відносин і світоглядних уявлень. Частина селянської молоді починає шукати відповіді питання, що виникали, у книзі як підручнику життя. Тим більш, у межах селянського способу життя саме юнацький вік (втім, як і старечий, але стосовно до іншого типу літератури – релігійної) вважався часом, коли читання допустиме, нормальне, у той час як для дорослого чоловіка, який займається сільськогосподарською працею, воно сприймалося за дурощі “дурощі”.

Лубочні видання не могли задовольнити пошуки нового читача, а інші були недоступні через вартість, знаходження селян поза відповідними каналами поширення (книжкові магазини у містах, пересилка поштою) та слабку орієнтацію у літературі. Але навіть якщо читач мав гроші й приїздив у місто, де міг купити книгу, він стикався з черговим, майже нездоланим бар’єром – за рівнем складності, мовою та проблематикою “інтелігентська” книга була не зрозуміла та не цікава йому. Освічені культурні прошарки, представники різних світоглядних позицій: монархісти, клерикали, консерватори, ліберали, демократи, вважаючи лубочну літературу низькопробною, всіяко підтримували ідею поширення світських видань серед соціального низу. Для охоплення народу своїм впливом вони намагалися створити “книгу для народу”, що почало реалізовуватися лише у 1880-х рр. До кінця 1890-х років у Російській імперії діяли понад сотню видавництв, які спеціалізувалися на підготовці подібної літератури [10, с. 165]. Найвідомішими серед них були видавництво “Посредник”, Петербурзький та Московський комітети грамотності. Вони прагнули зробити не тільки змістовно якісну книгу для народу, а й не дорожчу за лубочну, тобто 5-7 коп. [24, с. 63]. Оформлення, стиль, шляхи поширення таких видань робили звичними для селянина – “лубочними”. Нова світська книга – не “казка”, не “байка”, не небилиця. Вона відображала реальне середовище, картини життя й побуту селян та робітників.

Ще одним свідченням перемін стало проникнення періодичних видань на село. У 1868 р. у всій Подільській губернії був 991 передплатник щоденних, 285 – щотижневих, 596 – щомісячних часописів з тих, що видавалися у Санкт-Петербурзі, де знаходилися редакції ³/₄ усіх тогочасних періодичних видань імперії [6, с. 898]. Тобто, у губернії надходило понад 270 тис. примірників періодичних видань петербурзького друку, і можна припустити, що разом з часописами інших місць друку та місцевими часописами, це число могло досягти 350 тис. примірників. А вже у 1891 р. в губернії розповсюдили 2 069 447 примірників легаль-

них періодичних видань [18, с. 71], здебільшого у сільській місцевості, адже міське населення регіону зростало дуже повільно. Звісно, цей канал доступу до читання не був основним. Лише незначна частина селян могла собі дозволити передплачувати газету або журнал. Якщо це відбувалося, то часто в результаті складчини, причому перевага надавалася недорогим виданням. Масове читання або слухання читання газет і журналів у селянському середовищі набуло поширення тільки на межі ХІХ–ХХ ст.

Долучення до газети відбувалося дуже і дуже повільно, причина крилася не лише у низькому рівні письменності селян (в селі поширеним було колективне читання). Основною перешкодою у її поширенні була різка відмінність образу світу, пропонованого газетою, і селянського образу світу. Селяни жили у межах циклічно повторюваного часу (річний природний цикл), а простір кола їхніх інтересів замикався на власній громаді та сім'ї. Показово, що однією з небагатьох поширених у селянському середовищі книг був календар, що охоплював (і навіть передбачав) події року (подібний календар містив також чисельні відомості господарчого, медичного та т.п. характеру і служив універсальним довідником). Остання третина ХІХ ст. відзначена (після відміни монополії Академії наук на друк календарів) появою низки різних календарів, що продукувалися значними накладками. Наприклад, щорічний відривний календар І.Д.Ситіна друкувався накладом до 8 млн примірників [24, с. 73]. Метафорично можна сказати, що календар був функціональним еквівалентом газети у селянському середовищі. Газета ж за своїм поглядом на світ різко відрізнялася від світогляду селян, вона цікавилася не вічністю, а поточними подіями, не навколишнім середовищем, а далекими народами та територіями. Тільки з 1880-х рр. вона поступово стає складовою громадського життя на селі [10, с. 127]. Каталізаторами цього процесу ставали події у зовнішньому світі, що зачіпали інтереси селян (податки, воєнні події, зокрема російсько-турецька війна 1877–1878 рр. [12, с. 8-9]). Для ідеологічного впливу на селянство, запобігання невірних трактувань указів уряд з 1881 р. почав випускати щоденну газету “Сельский вестник”, що безкоштовно розсилалася усім волосним правлінням.

“Укорінення” друкованого слова у селянському середовищі виявляло особливості селянської читацької культури. На цьому етапі це були переважно колективні читання та слухання, котрі слід розглядати як складові традиційної культури. Селяни звикали до екстенсивного читання світських, нових та різноманітних текстів. Сільськогосподарська праця диктувала сезонний характер інтересу до читання. Як правило, книги добре куплялися та читалися восени та взимку. Літній період призначався активній праці. Селяни практично ніколи не захоплювалися настільки книгою, щоб забути про навколишнє життя, свої повсякденні турботи. Лише взимку, у свято вони спокійно просиджували по 3–4 години, слухаючи книгу. Решту часу, якою б не була захоплюючою книга, селяни за потреби кидали читання, тільки в особливих випадках уникали цього. До книги вони уважно ставилися тільки за умови, що чули щось корисне, якість повчання, підказку як жити. Традиційний для селян практичний, раціональний

погляд поширювався на книгу як річ, яка має бути корисною у господарстві [1, с. 99]. Прикметним було ставлення до безкоштовної роздачі книг: “задарма мені не потрібно, задарма взяв, так за книгу треба замоловати”, “що це за книга, коли її дають задарма”, “дармова, так дармова вона і є, добру книгу не подарять” [8, с. 322].

В цілому читачі добре розуміли сюжет. За спостереженнями відомого громадського діяча О. Лотоцького, який проводив колективні читання у с. Білоусівка Брацлавського повіту, “довгі описи природи, дуже довгі та тонкі описи почувань героїв оповідання чи самого автора доводилось скорочувати, висуваючи головним чином акцію оповідання, що виявляється найбільше у вчинках та розмовах дієвих осіб” [12, с. 18-19]. Але роздуми автора щодо певних важливих тем вислуховувалися уважно. “Конче треба було викидати всякі вульгаризми, особливо лайку, якою наші белетристи часто пересипували свої народні оповідання, особливо байки. Слухачі з великою взагалі повагою ставились до друкованого слова і всякий надмірний вульгаризм вважали за профанацію того слова, кажучи звичайно: “і для чого то таке друкувати? Ми й так сього досить чуємо””. Сюжети на теми невірного кохання складно давалися до публічного читання з почуття перебільшеної соромливості слухачів, проте охоче читалися на самоті. “Побутові оповідання, – яких так багато в нашому письменстві, – слухалися охоче”, – відзначав О. Лотоцький [12, с. 78-79].

Поступово, дуже повільно, поряд з колективними читаннями поширювалася практика індивідуального вибору читання.

Отже, селянська читацька культура тривалий час розвивалося самостійно у межах дозволеного цензурою книжкового простору. Тільки у 1890-х рр. з появою мережі провідників читання (народних шкіл, безкоштовних народних бібліотек, народних читань, книжкових складів), з можливістю вільного поширення небажаної літератури, держава започаткувала регламентацію народного читання.

Селянська читацька аудиторія Подільської губернії досліджуваного періоду в абсолютних цифрах виглядає не переконливо, але головне змінювалося ставлення селян до читання та книги. Допоки традиційний уклад залишався незмінним, потреби в активному читанні не виникало, не змінювалося коло читання. “Укорінення” читання у селянському способі життя означало, що старі, звичні форми комунікації перестали повністю задовольняти селян, у них виникла потреба у нових формах, поширених у модерному суспільстві. Це була книжкова комунікація. Її яскравим уособленням на досліджуваному етапі стала лубочна література, яка створювала книжкове середовище, де книга була звичним, буденним явищем. Вона прищеплювала смак до читання, створювала певні умови та передумови для його розвитку. Попри масово-розважальний характер, вона запроваджувала у побут новий спосіб комунікації. Дешева народна книга вже стала наступним етапом звикання до книги.

Повільне зростання масштабів споживання та соціального престижу друкованого слова, породжене чисто соціальними потребами, на початку ХХ ст.

зміняться різким посиленням ролі читання, спровокованого політичними потрясіннями (війнами та революціями) та політичною боротьбою за прибічників. Читання внесе істотний внесок у підготовку революцій, що кардинально змінять економічні та політичні основи соціального життя.

Список використаних джерел і літератури

1. Ан-ский, С. Народ и книга (Из личных наблюдений и впечатлений) / С. Ан-ский // Русское богатство. – 1902. – № 6. – С. 82-104.
2. Ан-ский, С. А. Очерки народной литературы / С. А. Ан-ский // Русское богатство. – 1892. – № 7. – С. 146-175; № 8. – С. 139-175; № 9. – С. 173-206; № 10. – С. 39-74.
3. Балика, Д. Вивчення українського читача / Д. Балика // Бібл. журн. ВБУ. – 1925. – № 8-10. – С. 68–76.
4. Банк, Б. В. Изучение читателей в России (XIX в.) / Б. В. Банк. – М.: Книга, 1969. – 262 с.
5. Брукс, Дж. Грамотность и печать в России, 1861–1928 / Дж. Брукс // Чтение в дореволюционной России: сб. науч. тр. – М., 1992. – Вып. 1. – С. 82-100.
6. Военно-статистический сборник. Вып. 4. Россия / под ред. Н. Н. Обручева. – СПб., 1871. – 922, 235 с.
7. Донат. Поучение о пользе грамотности / Донат, архиепископ Подольский и Брацлавский // Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1887. – № 39. – С. 856-858.
8. Епархиальная хроника // ПЕВ. – 1882. – № 26. – С. 321-323.
9. Іванушкін, В. Проблема читачівства та її вивчення: форми орг. та методи роботи Каб. вивч. кн. та читача при УНД ІК / В. Іванушкін; Укр. ін-т книгозн. – К., 1926. – 31, [2] с.
10. Книга в России. 1881–1895 / под ред. И. И. Фроловой; Рос. нац. б-ка. – СПб., 1997. – 430 с.
11. Корф, Н. А. Образовательный уровень взрослых грамотных крестьян / Н. А. Корф // Русская мысль. – 1881. – № 10. – С. 1-33 (паг. 2).
12. Лотоцький, О. Сторінки минулого. Ч. 1 / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – 287 с. – (Праці Укр. наук. ін-ту. Т. 6; Сер. мемуарів. Кн. 2).
13. Мельникова, К. Воображаемая книга: очерки по истории фольклора о книгах и чтении в России / К. Мельникова. – СПб.: Изд-во Европ. ун-та в Санкт-Петербурге, 2011. – 182 с.
14. Михайлюк, О. В. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: соціокультурні процеси / О. В. Михайлюк. – Дніпропетровськ: Іновація, 2007. – 456 с.
15. Н. Д. Что читает наш народ? / Н. Д. // ПЕВ. – 1899. – № 20-21. – С. 479-486.
16. Новальська, Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – поч. ХХІ ст.) / Т. В. Новальська. – К., 2005. – 252 с.
17. Оболенская, С. В. Народное чтение и народный читатель в России конца XIX в. / С. В. Оболенская // Одиссей. Человек в истории. 1997. – М., 1998. – С. 204-232.
18. Почта и телеграф // Обзор Подольской губернии за 1892 г. – Каменец-Подольск, 1893. – С. 70-76.
19. Присяжнюк, Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціомен-

тальна історія другої половини XIX – початку XX ст. / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси: Вертикаль, 2007. – 640 с.

20. Приходько, В. О лубочной литературе / В. Приходько // Православная Подолия. – 1907. – № 6. – С. 125-130; № 7. – С. 177-185.

21. П-ский, Б. Воспоминания из недалекого прошлого (о школе и грамотности в Киевской губернии) / Б. П-ский // Киевская старина. – 1885. – Т. XI. – С. 241-267.

22. Рейтблат, А. И. От Бовы к Бальмонту и другие работы по исторической социологии русской литературы / А. И. Рейтблат. – М.: Новое лит. обозрение, 2009. – 448 с.

23. [Реклама журналу “Школьная жизнь”] // ПЕВ. – 1873. – № 20 (неоф. ч.). – С. 695.

24. Сытин, И. Д. Жизнь для книги / И. Д. Сытин. – М.: Госполитиздат, 1962. – 279 с.

25. Тимошенко, І. В. Читачі публічних бібліотек України: основні напрями вивчення (1900 – 1930-й рр. XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / І. В. Тимошенко. – К.: Нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2001. – 19 с.

26. Ц. В. Вести из епархии о сельских школах Винницкого уезда / Ц. В. // ПЕВ. – 1863. – № 1. – С. 38-45.

27. Что читать народу? Критический указатель книг для народного и детского чтения: в 3 т. / сост. Алчевская Х. Д. [и др.]. – СПб., 1884–1906.

28. Шапошников, А. Е. История чтения и читателя в России (IX–XX вв.) / А. Е. Шапошников. – М.: Либерия, 2001. – 80 с.

29. Brooks, J. When Russia Learned to Read / J. Brooks. – N.-Y.: Princeton University Press, 1978. – XXII, 450 p.

Tetiana Karoyeva

Reading preferences peasants Podillia in the 1850-1880-s

The researchers who study the state of development of Ukrainian culture, including and Podillia, sat in the second half of the XIX c., sometimes there are difficult questions: how, what and why read the peasants? Potential size of rural readership is elucidated in the article and reading concernment and tastes of that community are outlined. Reading rate is concerned and general characteristic of reading culture of Podillia province 1850–1880-s country people is presented.

The paper clarified the potential size of a peasant audience, marked her book circle of interests and tastes of readers. In the 1880-s when the arena of active economic life of the peasant comes a new generation of the peasant, youth begins to look for answers to questions that arise in the book as a textbook of life.

Keywords: *peasantry, reading, reading culture, Podillia province.*

T.P.Кароева

Читательские предпочтения подольских крестьян в 1850–1880 гг.

Для украинского общества с преобладающим крестьянским населением вопрос усвоения этим слоем во второй половине XIX в. новой технологии

получения информации – чтения – был определяющим в ходе дальнейшей его трансформации. Именно поэтому перед исследователями, которые изучают состояние развития культуры украинского, в т. ч. и подольского, села во второй половине XIX в., иногда возникают непростые вопросы: сколько, что и зачем читали крестьяне? Целью данной статьи является выяснение изменений в отношении подольских крестьян к чтению как нового способа коммуникации в 1850–1880-х гг. Исследуемый период охватывает этап самостоятельного распространения чтения на территории Подольской губернии, когда ни государство, ни общественность, которую сдерживала власть, практически не вмешивались в “естественный” ход событий.

В статье выяснен потенциальный размер крестьянской читательской аудитории, обозначены ее круг книжных интересов и читательские вкусы. Рассмотрены интенсивность чтения и представлена общая характеристика читательской культуры крестьян Подольской губернии 50–80-х годов XIX в. В частности, отмечается, что, несмотря на значительный рост в течение исследуемого периода количества грамотных крестьян (почти в 4 раза), привычка читать еще не получила развития. Активное индивидуальное чтение было доступно только узкому кругу крестьян. Необходимости в чтении, как технологии усвоения новой информации, крестьяне не ощущали.

Под влиянием религиозной книги формировалась глубокое уважение крестьян к книге как таковой. Активно распространялись в крестьянской среде поучительная и “житийная” литература. С начала 1860-х гг. печатаются книги, предназначенные “народному читателю”. Популярность приобрела “лубочная” литература, которую крестьяне называли “сказками”. Среди лубочных изданий были произведения украинской тематики.

В 1880-х гг., когда на арену активной крестьянской хозяйственной жизни выходит новое поколение, часть крестьянской молодежи начинает искать ответы на вопросы, которые возникали, в книге как учебнике жизни. Одной из немногих распространенных в крестьянской среде книг был календарь.

Приобщение крестьян к чтению газет происходило очень медленно. Для идеологического воздействия на крестьянство, предотвращения неверных трактовок указов правительство с 1881 г. начало выпускать ежедневную газету “Сельский вестник”, который бесплатно рассылался всем волостным правлениям.

Ключевые слова: крестьянство, чтения, читательская культура, Подольская губерния.

Одержано 26 травня 2014 року

УДК 94(477.43)“18/19”:27-472

Б.О.Опря, І.А.Опря

Діти православного духовенства та їх освіта на Поділлі (60-ті роки XIX – початок XX ст.)

У статті проаналізовано особливості виховання та освіти дітей з сімей православного парафіяльного духовенства на Поділлі у 60-ті роки XIX – на початку XX ст. Визначено мотиви отримання дітьми духовної освіти, вказано на зміни у цій мотивації та поступовій втраті престижу роботи священика серед частини молодого покоління.

З'ясовано, що етично-моральні принципи та початкові знання формувалися в сім'ї у рамках домашнього виховання. У статті визначено відмінності в освіті хлопчиків і дівчат із духовного стану, що пояснювалося їх різними перспективами та життєвими сценаріями. Основна увага приділялася освіті синів, яких вважали продовжувачами батьківської справи та опорою в старості. З цієї причини освіта хлопчиків вважалася обов'язковою, а освіта дівчат лише бажаною. Важливою проблемою для батьків були матеріальні витрати по-в'язані з освітою дітей, а оскільки дітей було багато, то й фінансові проблеми зростали пропорційно до їх кількості.

У статті проаналізовано всі ступені духовної освіти – домашня освіта, духовне училище, семінарія, духовна академія. З'ясовано, що на кожному з цих етапів існували свої труднощі, недоліки в організації освіти, недостатня мотивація до навчання, нестача кваліфікованих вчителів тощо. Втім, зроблено аргументований висновок про те, що повна семінарська освіта все ж забезпечувала той рівень базової богословської підготовки, котрий дозволяв випускникам семінарії якісно виконувати роботу православного парафіяльного священика.

Ключові слова: духовенство, освіта, духовне училище, семінарія, духовна академія.

У другій половині XIX – на початку XX ст. православне духовенство зберігало замкнутість свого стану, що позначалося на вихованні та освіті дітей з сімей духовенства. Система навчання у сім'ях і духовних закладах; проблеми, що існували у цій сфері та шляхи їх вирішення лише частково розкриті у працях таких дослідників як А.Лисий [1], Г.Степаненко [2], Г.Надтока [3], Т.Леонтєва [4] та ін. Крім того, в історіографії зберігається неоднозначність оцінки ролі православного духовенства у суспільному житті та ефективності й спрямованості духовної освіти. Тож існує необхідність продовжити науковий пошук у цьому напрямку.

Важливим батьківським обов'язком у родинах православного духовенства було виховання та надання освіти своїм дітям. Сім'ї членів причту в основному вирізнялися багатодітністю, що пояснювалося двома причинами. По-перше, обов'язковість шлюбу, по-друге, заборона будь-яких способів обмеження народ-

жуваності. За підрахунками Б. Міронова, духовенство було самим багатодітним станом у Російській імперії [5, с. 224]. Ставлення до дітей у родинх священників носило традиційний для тогочасного суспільства характер. Перш за все у них бачили продовжувачів роду й опору в старості.

Особлива увага в родинх духівництва відводилася релігійно-моральному вихованню дітей, обов'язковими елементами якого виступали відвідування церкви та співи у церковному хорі. Як зазначав один зі священників, “дати дітям своїм релігійне виховання і релігійний напрямок – ось перше, що повинен мати на думці батько-священик” [6, с. 188]. Хлопчики часто допомагали своїм батькам, беручи участь у богослужінні як читці й співаки. Більш відчутною ця допомога ставала у міру їх дорослішання, коли вони приїздили додому на канікули з духовних шкіл [7, с. 40]. У такий спосіб проходила практична підготовка хлопчаків до майбутнього священнодійства, а також сприйняття останніми релігійно-моральних принципів, що передавалися від батька до сина [8, арк. 3 зв.].

За станом здоров'я дітей наглядала мати, котра мала слідкувати, щоб діти були одягнені та нагодовані. Через багатодітність досить часто домашня підготовка дітей залишалася незадовільною. Адже у батьків не завжди вистачало часу, щоб приділити увагу всім своїм дітям, крім того, завдання виховання молодших дітей часто покладалося на їхніх старших братів та сестер. Питання домашнього виховання обговорювалося на сторінках духовних періодичних видань. В одному з них зазначалося, що батьки, зайняті своїми обов'язками, привчали дітей до зовнішніх проявів релігійності, тоді як внутрішня релігійність залишалася поза увагою [9, с. 400-401]. Проте сільський священник, постійно зайнятий чи то виконанням треб, чи клопотами по веденню свого господарства, мав мало часу на виховання дітей та заспокоював себе надією, що ці прогалини виправить школа. Причетники приділяли ще меншу увагу вихованню дітей. Будучи людьми малоосвіченими, вони вважали, що варто навчити дитину читати, писати і співати, щоб її прийняли в училище, решта – клопіт школи. Ця неувага до внутрішнього морального розвитку дитини залишалася основним недоліком домашнього виховання дітей кліриків [10, с. 254].

Постійна зайнятість батьків через побутові проблеми, призводила до того, що нерідко діти поступали в училище малопідготовленими. Як наслідок, вони не справлялися з навчальною програмою, за що їх карали штрафами, призначали тілесні покарання, залишали на другий рік, а інколи і виключали з училища. З цієї причини членів причту закликали приділяти своїм дітям більше уваги, оскільки від домашнього виховання значною мірою залежало їх майбутнє [11, с. 354].

Отож, отримавши домашнє виховання, хлопчики з сімей духовенства направлялися до духовного училища. Завдання чоловічих духовних училищ полягало у наданні початкової освіти майбутнім семінаристам та виховання церковнослужителів. У свій перший навчальний заклад юних поповичів відправляли в 6–7-річному віці. У першому класі їх вчили читати та співати, навчали каліграфії, короткої священної історії, латинської мови, простому катехізису. У другому

продовжували вивчати співи, каліграфію, латинську мову, російську граматику і арифметику. У третьому класі вивчали, окрім вище зазначених предметів, грецьку і слов'янську мови, церковний статут і катехізис, церковну історію і географію [4, с. 57]. Як додаткові предмети у деяких чоловічих духовних училищах викладалися: малювання, музика, гімнастика [12, с. 201]. У вересні 1891 р. Св. Синодом видається розпорядження, за яким правління духовних училищ за власний коштів, за наявності належного місця, мали розбивати сади та городи та проводити у цих місцях практичні заняття для вихованців училищ із садівництва та городництва [13, с. 621].

Клірикам непросто було дати освіту усім своїм дітям, оскільки навчання кожного з них потребувало фінансових витрат. Як зазначав благочинний 4-го округу Сквирського повіту Київської губернії, при розподілі дотацій між священниками варто звертати увагу на те, скількох синів навчав пастир в духовному училищі. Адже приїзд та від'їзд учня додому на канікули, одяг, взуття коштували за найскромнішими розрахунками 110 руб. у рік на одного сина [14, арк. 1-1 зв.]. Тому досить часто члени причту зверталися до керівництва училищ з проханням перевести їх синів на повне єпархіальне утримання. В одному з таких прохань священник Ф. Місокевич с. Крипечани Кам'янецького повіту повідомляв, що він навчав трьох синів у чоловічому духовному училищі та двох дочок у жіночому духовному училищі, а тому йому не вистачало коштів на освіту усіх дітей. З цієї причини останній просив прийняти його сина на повне єпархіальне утримання. До цього прохання додавалася відомість про його матеріальне й сімейне становище, у якій зазначалося, що у пастиря було 10 дітей [15, арк. 366-367]. Як бачимо, саме багатодітність стала причиною скрутного матеріального становища останнього. Подібне прохання подав псаломщик Ф. Шпачинський м. Вільківці Ушицького повіту. У ньому він повідомляв, що йому 64 роки, через старість і матеріальну скруту церковну землю він не обробляв, а віддав селянам в оренду. Прибутків від землі йому ледь вистачало на прогодування своєї сім'ї. З цієї причини він просив прийняти двох його синів на повне єпархіальне утримання в училище [15, арк. 334]. Аналогічних прохань в архівних справах консисторій збереглося чимало.

Додаткові витрати у сім'ях духовенства передбачалися ще й на житло під час навчання дітей у духовних училищах. Для проживання учня у місті, як правило, знімалася квартира. Здавали помешкання в основному міщани, церковнослужителі, чиновники. Нові умови життя помітно відрізнялись від домашніх. Нерідко траплялося так, що через кілька років перебування у місті у закритому навчальному закладі хлопчики сильно мінялися: деформувався характер, страждала психіка, втрачалися надії на майбутнє [16, с. 33]. У своїх споминах про роки навчання в Шаргородському духовному училищі О. Лотоцький писав, що "твердо засвоїв основну мораль бурсацьку, що скаржитися не можна. Усі труднощі доводилося долати самотужки [17, с. 15].

Заходи впливу на учнів далеко не завжди були педагогічно виправдані та гуманні, проте бурсаки часто самі накликали на себе гнів керівництва, пору-

шуючи встановлені правила поведінки та проявляючи байдужість до навчання, внаслідок чого нерідко їх залишали на повторний курс навіть по 3–4 рази [18, с. 178-179].

Значною мірою подібне відношення до навчання у підлітків зумовлювалося успадкованим упередженим ставленням до освіти як до чогось непотрібного. Учні не стільки думали про успіхи в навчанні, скільки про те, щоб якомога довше побути вдома. Вони часто запізнювалися на заняття після літніх і різдвяних канікул. Адміністрація Кам'янецького і Барського духовних училищ, щоб якось подолати цю проблему, запровадила штраф у 5 руб. за порушення строків явки на навчання [19, с. 15-16]. У Богуславському духовному училищі для стимулювання учнів до навчання використовувалося покарання різками [20, с. 29]. У Тульчинському духовному училищі за пропуск занять більше тижня без поважної причини – учня могли відрахувати з навчального закладу [21, арк. 12 зв.].

Попри складні умови навчання та повсякденного життя, бурсаки все ж отримували необхідний запас знань для подальшого навчання у семінарії, або зайняття причетницької посади. Таку школу проходила досить значна частина молоді. За підрахунками І.Преображенського, за 25 років з 1867 по 1891 рр. кількість учнів духовних училищ на Поділлі становила 15 000 осіб, на Волині – 16 420 осіб, на Київщині – 21 832 особи [22, с. 94-95].

Клірики в основному зосереджували увагу на тому, щоб дати освіту синам. Однак з часом у середовищі духовенства визріло бажання надати можливість своїм донькам через здобуття елементарної освіти посісти належне їм за правом походження місце у суспільстві. Гарна освіта дівчат ставала основою для самостійного трудового життя у випадку сирітства, чи не одруження [23, с. 517].

Доньки членів причту, які здобували освіту, могли навчатися в духовних та світських учбових закладах, готуючись, як правило, до педагогічної діяльності. Закінчивши церковнопарафіяльну школу, чи отримавши домашнє виховання, вони поступали до духовних єпархіальних училищ, учительських семінарій [24, с. 50]. Однак, у світських навчальних закладах навчалася незначна частина доньок кліриків. У рапортах священиків Київського повіту за 1865 р. зазначалося, що діти жіночої статі священно- та церковнослужителів не навчалися в світських навчальних закладах через матеріальну неспроможність їх батьків забезпечити їм таку освіту [25, арк. 1-3]. Через сорок років стан справ залишився майже без змін. У Вінницькій жіночій гімназії у 1903 р. навчалася 311 учениць, з яких лише 11 походили з сімей духовенства [1, с. 150]. Така ситуація пояснювалася не лише матеріальними витратами, пов'язаними з навчанням, а й з небажанням батьків віддавати своїх доньок до світських навчальних закладів, де вони могли відвернутися від віри та духовності. З цієї причини у більшості випадків батьки намагалися забезпечити донькам духовну освіту.

До кінця першої половини XIX ст. на українських землях існувала лише незначна кількість навчальних закладів для дівчат при деяких жіночих монастирях. Більші можливості для отримання освіти у дівчат з'явилися з 60-х років XIX ст. із заснуванням жіночих духовних училищ. Зокрема, у червні 1864 р.

зусиллями владики Леонтія в Кам'янці-Подільському засновується жіноче єпархіальне училище, а трохи пізніше такий же заклад відкривається у м. Тульчині [26, с. 125]. У наступні роки владики усіяло опікувався цими закладами освіти, проте забезпечити освіту для всіх не було змоги [27, л. 104]. Перевищення кількості бажаючих навчатися над кількістю місць у жіночих навчальних закладах спостерігалось й у Київській губернії [28, с. 431].

Основне завдання духовних жіночих училищ полягало у вихованні дружин майбутніх парафіяльних священиків, котрі мали б допомагати своїм чоловікам в утриманні церковної будівлі в належному стані, готувати ліки для хворих, займатися вихованням дітей та вести домашнє господарство [29, с. 212]. Навчальний план цих освітніх закладів передбачав вивчення Закону Божого, російської мови, теорії словесності, історії, російської літератури, арифметики, загальних основ геометрії, загальних відомостей з фізики, географії, практичного ознайомлення зі слов'янською мовою, педагогіки, чистописання і церковного співу. До необов'язкових предметів, котрі викладалися за окрему плату, відносились іноземні мови, музика і малювання [30, с. 250]. Хоча майже в кожній єпархії існували жіночі училища, багато дівчат з сімей кліриків залишалося без освіти через відсутність у їхніх батьків достатніх коштів для навчання.

Розширення мережі жіночих духовних навчальних закладів потребувало значних фінансових витрат і без допомоги з боку держави їх функціонування було проблематичним [31, с. 26]. Питання освіти доньок духовенства неодноразово піднімалося на церковних з'їздах, обговорювалося на сторінках духовної періодичної преси. Основний зміст пропозицій учасників дискусій зводився до необхідності розширення мережі навчальних закладів та зменшення чи взагалі відміни платні за навчання.

На перешкоді жіночої духовної освіти стояли не лише фінансові, а й інші перепони. У досліджуваній період зберігалася неоднозначність оцінки необхідності жіночої освіти. Частина суспільства бажала бачити в особі сільської матушки "освічену жінку", зв'язок якої з населенням парафії буде тим міцніше, "чим більше культурних та освітніх засобів у неї буде в запасі" [32, с. 528]. З іншого боку, давався взнаки поширений у суспільстві стереотип про непотрібність освіти для дівчат, оскільки в духовних училищах їм лише "забивали голову" різними дурницями. Для чого, питається, майбутнім сільським матушкам вивчати французьку мову? – обурювався один з прихильників такої точки зору. З ким вони в селі будуть нею спілкуватися? Чи навіщо вивчати гру на фортепіано і танці? Невже дівчата з духовного стану мали стати показними музикантами й танцівницями? Противники жіночої освіти зазначали, що майбутня матушка повинна вміти зварити борщ та пошити собі сорочку, а випускниці духовних училищ часто цього не вміли, а тому були неготові до побуту, котрий їх чекав у сільській парафії після одруження [33, с. 1361-1362]. Таким чином, суть нарікань зводилася до того, що здобуття освіти відкривало перед дівчатами перспективи, які в подальшому житті залишалися нереалізованими. Між тим, поява можливості отримання освіти дівчатами з духовного стану все ж стала важливою віхою у

процесі здобуття жінками рівноправ'я (з відповідним розширенням не лише прав, а й обов'язків та зростанням відповідальності за власну долю).

Наступною сходинкою в духовній освіті для юнаків після закінчення духовних училищ ставали семінарії. На українських землях, що входили протягом досліджуваного періоду до складу Російської імперії, діяло 9 православних духовних семінарій, а в Правобережній Україні їх було 3 – Київська, Волинська та Подільська духовні семінарії. У кожній з них навчалось щорічно близько 200 – 300 осіб [34, с. 147]. Ці заклади духовної освіти знаходилися в адміністративних центрах губерній і надавали освіту як дітям, що походили із родин духовенства, так і цивільним особам. Основною метою семінарій залишалася підготовка кадрів парафіяльного духовенства, викладачів для початкових церковних шкіл та нижчих духовних училищ. Вік вступників коливався від 12 до 18 р., строк повного навчання складав 6 років.

У процесі навчання підлітки засвоювали основи біблійської і церковної історії, вивчали тонкощі літургії, гомілетики, апологетики та ін. Спеціальні дисципліни доповнювалися розширеним циклом природничих наук, мовами. В основному орієнтуючись на підготовку сільських священників, в семінаріях викладалися основи агрономії, медицини, топографії та ін. [4, с. 63] Навчальна програма могла корегуватися відповідно до вимог часу. Так, у зв'язку з поширенням штундизму в ряді духовних семінарій запроваджуються місіонерські курси, котрі знаходилися під опікою Місіонерської ради при Св. Синоді [35, с. 13].

Загальне навантаження було досить великим і учні часто залишалися на другий та третій рік в одному класі. Для переходу у наступний клас вимагалось отримати задовільні оцінки з усіх предметів. Навіть одна “двійка” з другорядного предмету ставала підставою для залишення учня на повторне навчання [36, с. 1070]. Частина семінаристів не вирізнялася активністю та наполегливістю, що зумовлювалося обмеженими кар'єрними перспективами: довчившись до шостого курсу, студент міг стати усього лише священником.

Мотиви вступу до семінарії в основному залишалися досить прозаїчними – інколи для дітей кліриків це була єдина можливість отримати середню освіту [37, с. 25]. Також частина семінаристів могла розраховувати на часткове чи повне утримання і на можливість отримання пільг з військової повинності [38, с. 60-61]. Можливо саме ці причини й послугували тому, що досить рельєфно почала проявлятися така тенденція як “втеча семінаристів”: кращі вихованці духовної школи стали ухилятися від зайняття священницьких посад, особливо в бідних парафіях, і поступати до вищих світських навчальних закладів або на цивільну службу [38, с. 90]. Цьому також сприяли закони, котрі приймаються у 60-ті роки ХІХ ст., а саме: 1863 р. – випускники духовних семінарій дістали право вступати до університетів [39, с. 51]; 1864 р. – дітям кліриків дозволили навчатися у гімназіях [40, с. 172]; 1866 р. – вступати до військових училищ [41, с. 479]. Нарешті у 1867 р. скасовуються станові обмеження для вступу православних до духовних семінарій, причому навчання в цих закладах було безкоштовним для усіх верств суспільства [42, с. 498]. Причиною таких змін стало бажання

влади, й у першу чергу тодішнього обер-прокурора Св. Синоду Д. Толстого, обмежити поширення атеїзму в суспільстві. Відкриваючи семінаристам доступ в університети, він сподівався посилити консерватизм студентства. Проте нерідко семінаристи демонстрували ще більш радикальні погляди, ніж світські студенти. Тому надходження семінаристів в університети ще більше радикалізувало студентство [43, с. 194-195]. Як зазначав відомий історик Д. Дорошенко, на початку ХХ ст. за умов активізації національного руху в Україні значну частину його діячів становили молоді священики. Вчорашні семінаристи заповнювали собою ряди українських революційних партій, редакцій перших українських газет, організаторів міських і сільських “Просвіт”, народних театрів, популярних видавництв [44, с. 46-47].

У 1914 р. з 2 187 випускників 57 семінарій, що існували на той час у Російській імперії, лише 47,1% залишилися в духовному відомстві, решта поступила до світських навчальних закладів (39,1%), на цивільну службу (4%), вчителями в школи і т. д. [5, с. 107]. Серед причин, котрі зумовлювали “втечу семінаристів”, самі ж церковні діячі називали відсутність належного релігійного виховання в сім’ях духовенства [9, с. 400-401] та незадовільне матеріальне забезпечення духовенства й життя в глушині [45, с. 277]. Як зазначав у своїх споминах В. Приходько, “в той час, коли стара Подільська провінція (батьки), ще так високо ставила “званіє окончившого”, то самі “окончившіє” уже переставали уважати себе вершком бажаних і можливих для людини досягнень. На цім ґрунті навіть повставав певний розлад між “батьками” й “дітьми” [46, с. 95]. Батьки священно-і церковнослужителі, як правило, наполягали на тому, щоб їх діти пов’язували своє життя із служінням Богу [47, с. 64-65]. Наслідвання батьківського місця служби сприяло збереженню замкнутості духовного стану, що викликало критику з боку ліберально налаштованої частини суспільства. Проте спадковість у інших сферах діяльності не засуджувалася. Зокрема, архієпископ Анатолій (Мартинівський) зазначав, що виходець з військового роду, котрий продовжував справу своїх батька, діда, прадіда заслуговував на загальне схвалення. Подібний крок священицького сина розцінювався негативно, хоча насправді саме в духовному середовищі дитина могла отримати моральні якості, необхідні для виконання священицького обов’язку [48, с. 233-234].

Веніамін (Федченков) у своїх споминах зазначав, що його мати, котра походила з духовного стану, мріяла, щоб хоч один син став батюшкою. Адже у суспільній думці становище священика залишалось досить високим – нижчим від поміщиків, але вищим за усіх інших [49, с. 77]. Однак діти з сімей кліриків нерідко по-іншому ставились до перспективи пов’язати своє життя зі священницьким саном [50, с. 1]. Історик церкви Є. Голубинський з цього приводу писав: “Що зробити, щоб кращі семінаристи не тікали від попівства? Кращих – ніяк не втримаєш, оскільки академії й університети завжди будуть мати перевагу в порівнянні з сільським попівством. А некрращих слід утримувати поліпшенням побуту” [51, с. 283]. М. Грушевський також зазначав, що посади парафіяльних священиків займали далеко не найкращі випускники семінарій. За вказівками

церковного керівництва вони “сліпо тримались російської книжки й культури, настрашені урядовими нагінками і заборонами всякого «українського сепаратизму»” [52, с. 154]. Як не дивно, ці міркування збігаються з тезою радянських істориків, котрі вважали, що з семінарій виходили “слухняні чиновники олтаря і престолу, сліпі виконавці волі керівництва” [53, с. 235]. Проте вказаний стереотипний образ не можна застосовувати до усіх випускників семінарій. Кращі їх представники склали основу інтелектуальної і адміністративної еліти в єпархіях, саме вони ставали також дієвими суб’єктами місцевого культурного життя, зокрема у сфері організації історичних досліджень [54, с. 300].

Отож, незважаючи на недоліки духовної школи, для значної частини дітей кліриків чоловічої статі навчання у семінаріях залишалося традиційним варіантом отримання середньої освіти. По закінченню семінарського курсу, учні отримували атестат і разом з ним свободу, котрій вони раділи “як турецькі невільники, котрих відпустили з полону” [55, с. 67].

Значна частина випускників все ж йшла шляхом священництва, тобто одружувалась, висвячувалася в священники, отримувала парафію і жила традиційним життям парафіяльного духовенства. Але зустрічалися і більш амбіційні юнаки, котрі прагнули отримати вищу духовну освіту. Таку освіту давали чотири імператорські академії. Вони готували священників для столиці та великих міст, наставників семінарій та училищ, кандидатів на вищі церковні посади. На українських землях функціонувала єдина Київська академія. За підрахунками Г.Надтоки, на 1908 р. вищу освіту мали лише 21% протоієреїв, 1,6% священників та один псаломщик [3, с. 42]. У звіті про стан Волинської єпархії за 1894 р. вказувалося, що майже в усіх парафіях священниками були випускники семінарій [56, л. 21]. Як бачимо, більшість молодих поповичів задовольнялася семінарським курсом. Низький відсоток рядових священнослужителів з вищою освітою пояснювався не їх небажанням вчитися, а тим, що для виконання своїх обов’язків їм вистачало рівня семінарії. Якщо ж комусь і щастило продовжити навчання в академії, то він навряд чи пов’язував свою долю з сільською парафією.

Загалом, попри недоліки духовної освіти, духовенство у другій половині XIX – на початку XX ст. залишалося однією з найосвіченіших верств населення. За підрахунками Б.Міронова, у Російській імперії представники духовного стану за рівнем освіченості не поступалися дворянству. У 1857 р. середній рівень освіченості серед дворян старших 9 років становив 77%, а серед духовенства – 72%, у 1897 р. – відповідно 86% і 89% [5, с. 104]. Важливим було й те, що духовенство переважало дворянство за рівнем освіченості, оскільки значна його частина мала не лише початкову, а й середню або й вищу професійну освіту, яку здобувала навчаючись в семінаріях та академіях. У 1860 р. повну семінарську освіту мали 83% священників, у 1880 р. – 87%, 1890 – 88%, що правда у 1904 р. цей показник різко знизився до 64% [57, р. 455]. Зазначимо, що в Україні рівень освіченості духовенства перевищував загальноімперські показники. За підрахунками Г.Надтоки, на 1908 р. середню освіту мали 94% священників [3, с. 42].

Отже, освіта дітей духовенства включала кілька рівнів. Етично-моральні принципи та елементарні знання закладалися в сім'ї. Далі йшла початкова освіта, для забезпечення якої існували чоловічі й жіночі духовні училища. Освіта дівчат на цьому найчастіше закінчувалася, а хлопці продовжували навчання у семінарії. Остання готувала їх до подальшої роботи у сані священика. Тодішня духовна школа мала ряд проблем, але повна семінарська освіта все ж забезпечувала той рівень базової богословської підготовки, котрий дозволяв випускникам семінарії якісно виконувати роботу православного парафіяльного священика.

Список використаних джерел і літератури

1. Лисий, А. К. З історії жіночої освіти у Вінниці (1900–1919) / А. К. Лисий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 9.
2. Степаненко, Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Г. В. Степаненко. – К., 2002.
3. Надтока, Г. М. Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект / Г. М. Надтока. – К.: Знання, 1998.
4. Леонтьева, Т. Г. Вера и прогресс: православное сельское духовенство России во второй половине XIX – начале XX вв. / Т. Г. Леонтьева. – М.: Новый хронограф, 2002.
5. Миронов, Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.) / Б. Н. Миронов: в 2 т. – Т. 1. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2003.
6. Певницкий, В. Священник. Приготовление к священству и жизнь священника / В. Певницкий. – К.: Типография А.Н.Иванова, 1886.
7. Конюченко, А. И. Православное духовенство России во второй половине XIX – начале XX века: автореф. дис. ... док. ист. наук / А. И. Конюченко. – Челябинск, 2006.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф. XIII, спр. 2784.
9. Одна из главных причин бегства семинаристов из духовного звания // Руководство для сельских пастырей. – 1905. – № 33.
10. Домашнее воспитание детей духовного звания // Руководство для сельских пастырей. – 1861. – № 10.
11. Практические замечания о первоначальном обучении священнических детей до поступления их в училище // Руководство для сельских пастырей. – 1861. – № 30.
12. Весподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода по ведомству православного исповедания за 1905–1907 годы. – СПб.: Синодальная типография, 1910.
13. Обзор деятельности ведомства православного исповедания за время царствования императора Александра III. – СПб.: Синод. тип., 1901.
14. Центральний державний історичний архів України в м.Києві, ф. 127, оп. 875, спр. 748.
15. Державний архів Хмельницької області, ф. 744, оп. 1, спр. 1.
16. Леонтьева, Т. Г. Быт приходского православного духовенства в пореформенной

России (по дневниковым записям и мемуарам) / Т. Г. Леонтьева // Из архива тверских историков. Сборник научных трудов. – Вып. 1. – Тверской государственный университет, 1999.

17. Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький: у 3 кн. – Частина перша. – Варшава: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, 1932.

18. Борзаковский, П. Майские рекреации в бурсе (из воспоминаний) / П. Борзаковский // Киевская старина. – 1896. – № 5.

19. Олесницкий, И. Исторические сведения Каменецком и Барском духовных училищах / И. Олесницкий. – Каменец-Подольск: Типография Подольского Губернского Правления, 1891.

20. Клебановский, П. Богуславское духовное училище (по школьным воспоминаниям) / П. Клебановский // Киевская старина. – 1894. – № 10.

21. Державний архів Вінницької області, ф. Д-444, оп. 1, спр. 12.

22. Преображенский, И. В. Отечественная церковь по статистическим данным всеподданнейших отчетов с 1840–1841 по 1890–1891 годы / И. В. Преображенский. – СПб.: Синод. тип., 1895.

23. Необходимость женских школ для дочерей псаломщиков, дьяконов и бедных священников // Подольские епархиальные ведомости. – 1897. – № 21.

24. Леонтьева, Т. Г. Женщины из духовного сословия в самодержавной России / Т. Г. Леонтьева // Женщины. История. Общество / ТвГУ. – Вып. 1. – Тверь, 1999.

25. Центральний державний історичний архів України в м.Києві, ф. 127, оп. 798, спр. 151.

26. Ровінський, В. Православ'є на Подолі (історичні нариси) / В. Ровінський, О. Миханчук. – Кам'янець-Подільський: Дзвін, 1995.

27. Российский государственный исторический архив, ф. 797, оп. 97, р. V, ед. хр. 607.

28. Торжественный акт в киевском училище девиц духовного звания по случаю 1-го выпуска воспитанниц // Киевские епархиальные ведомости. – 1866. – № 13.

29. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1902 год. – СПб.: Синодальная типография, 1905.

30. Сесак, І. В. Жіночі духовні училища православного відомства на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX ст. / І. В. Сесак // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10.

31. Из переписки протоиерея Петра Гавриловича Лебединцева с митрополитом киевским Платоном // Киевская старина. – 1902. – № 10.

32. Из светской печати // Православно-русское слово. – 1903. – № 16.

33. Почему духовне невесты, дочери священно-церковнослужителей не всегда выходят замуж за духовных женихов, кандидатов священства // Подольские епархиальные ведомости. – 1897. – № 50.

34. Римский, С. В. Российская церковь в эпоху великих реформ (Церковные реформы в России 1860–1870-х годов) / С. В. Римский. – М.: Крутицкое Патриаршее Подворье: Общество любителей церковной истории, 1999.

35. Миссионерское обучение в семинариях и сектантство в России // Церковный вестник. – 1875. – № 1.

36. Павлович, А. Из воспоминаний старожила о Подольской духовной семинарии / А. Павлович // Подольские епархиальные ведомости. – 1898. – № 40-41.
37. Фирсов, С. Л. Русская Церковь накануне перемен (конец 1890-х – 1918 гг.) / С. Л. Фирсов. – М.: Наука, 2002.
38. Никон (Рклицкий, Н. П.). Митрополит Антоний (Храповицкий) и его время, 1863–1936 / Никон (Н. П. Рклицкий). – Нижний Новгород: Изд-во Братства во имя св. князя Александра Невского, 2003.
39. Федоренко, С. А. Еволюція православної релігійної освіти в Російській імперії у XIX ст. / С. А. Федоренко // Інтелігенція і влада. – Серія: Історія. – 2010. – Вип. 19. – Одеса: Астропринт, 2010.
40. Высочайше утвержденный Устав гимназий и прогимназий ведомства министерства народного просвещения. – 19 ноября 1864 г. // Полное собрание законов Российской империи: собр. 2-е. – СПб.: Типогр. II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. – Т. XXXIX: 1864 г. – Отд. 2. – № 41472.
41. Высочайше утвержденные Положения: I) о военных начальных школах, II) об учительской семинарии военного ведомства и III) о военно-чертежной школе. – 24 декабря 1866 г. // Полное собрание законов Российской империи: собр. 2-е. – СПб.: Типогр. II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1868. – Т. XLI: 1866 г. – Отд. 2. – № 44042.
42. Высочайше утвержденный Устав православных духовных семинарий. – 14 мая 1867 г. // Полное собрание законов Российской империи: собр. 2-е. – СПб.: Типогр. II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1871. – Т. XLII: 1867 г. – Отд. 1. – № 44571.
43. Поспеловский, Д. В. Православная церковь в истории Руси, России и СССР / Д. В. Поспеловский: учебное пособие. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 1996.
44. Дорошенко, Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу / Д. Дорошенко. – Берлін, 1940.
45. Бегство семинаристов из духовного ведомства // Руководство для сельских пастырей. – 1905. – № 45.
46. Приходько, В. Під сонцем Поділля / В. Приходько. – Нью-Йорк; Мюнхен: Криниця, 1967.
47. В сочельник // Православная Подолия. – 1906. – № 1.
48. Анатолий (Мартьяновский). Досуги архиепископа Анатолия / Анатолий (Мартьяновский). – СПб.: прот. Василий Гречулевич, 1868.
49. Митрополит Вениамин (Федченков). На рубеже двух эпох: [Воспоминания] / Митрополит Вениамин (Федченков Иван Афанасьевич). – М.: Отчий дом, 1994.
50. Из повременной печати // Подолия. – 1907. – № 13.
51. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. – Т. 3: Православ'я в Україні. – К.: Український центр духовної культури, 1999.
52. Грушевський, М. З історії релігійної думки на Україні / М. С. Грушевський. – К.: Освіта, 1992.
53. Церковь в истории России (IX в. – 1917 г.). Критические очерки / отв. ред. Н. А. Смирнов. – М.: Наука, 1967.
54. Степаненко, Г. В. Детермінуючі чинники участі представників православного духовенства у процесі формування і активізації наукового потенціалу у сфері джерельної

евристики та історичної регіоналістики (кінець XVIII ст. – 1860-ті рр.) / Г. В. Степаненко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України, 2010. – Вип. XVII.

55. Брянский. Националист / Брянский // Сельский священник. – 1907. – январь.

56. Российский государственный исторический архив, ф. 796, оп. 442, ед. хр. 1495.

57. Freeze, G. The Parish Clergy in Nineteenth-Century Russia: Crisis, Reform, Counter-Reform / G. Freeze. – Princeton: Princeton University Press, 1983.

Bohdana Oprya, Igor Oprya

Children Orthodox clergy and their education on the Podillia (60 years of XIX – early XX century)

In the paper the features of upbringing and education of children from the families of Orthodox parish clergy on the Podillia of the 60 years of XIX – early XX century are analyzed. Defined motifs children receiving spiritual education, given the changes in the motivation and the gradual loss of prestige of the priest among the younger generation.

It was found that ethical and moral principles and basic knowledge formed within the family home education. The article outlines the differences in the education of boys and girls from the clerical family, owing to their different perspectives and life scenarios. The article focused education the children who considered the case and continuing parental support in old age. For this reason, education was considered mandatory for boys and education only desirable for girls. An important challenge for parents was material costs related to education of children, and as children were much, and financial problems increased in proportion to the number of children.

The article analyzes all stages of theological education – home education, religious school, seminary, Theological Academy. It was found that each of these stages has its own difficulties, shortcomings in the education, lack of motivation to learn, lack of qualified teachers and so on. However, made reasoned conclusion that the full seminar education is provided at the level of basic theological training, which allowed graduates to perform quality work seminaries Orthodox parish priest.

Keywords: clergy, education, religious school, seminary, Theological Academy.

Б.А.Опря, И.А.Опря

Дети православного духовенства и их образование в Подолии (60-е годы XIX – начало XX в.)

В статье проанализированы особенности воспитания и образования детей из семей православного приходского духовенства на Подолье в 60-е годы XIX – начале XX вв. Определены мотивы получения детьми духовного образования, указано на изменения в этой мотивации и постепенной потере престижа работы священника среди части молодого поколения.

Выяснено, что нравственно-моральные принципы и начальные знания формировались в семье в рамках домашнего воспитания. В статье определены различия в образовании мальчиков и девочек из духовного сословия, что объяс-

нялось их различными перспективами и жизненным сценарием. Основное внимание уделялось образованию сыновей, которых считали продолжателями отцовского дела и опорой в старости. По этой причине образование мальчиков считалась обязательным, а образование девушек только желательным. Важной проблемой для родителей были материальные расходы, связанные с образованием детей, а поскольку детей было много, то и финансовые проблемы росли пропорционально их количеству.

В статье проанализированы все степени духовного образования – домашнее образование, духовное училище, семинария, духовная академия. Выяснено, что на каждом из этих этапов существовали свои трудности, недостатки в организации образования, недостаточная мотивация к обучению, нехватка квалифицированных учителей. Впрочем, сделано аргументированный вывод о том, что полное семинарское образование все же обеспечивало тот уровень базовой богословской подготовки, который позволял выпускникам семинарий качественно выполнять работу православного приходского священника.

Ключевые слова: духовенство, образование, духовное училище, семинария, духовная академия.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК [373.3+373.5](477)“1917/1918”

Е.М.Мельник

Становлення національної початкової і середньої школи в Україні в добу Української Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)

На основі архівних і опублікованих джерел, а також праць українських істориків досліджується діяльність Міністерства освіти, органів місцевого самоврядування та громадських організацій України, спрямованих на становлення і розвиток національної загальноосвітньої школи. Її створення відбувалося переважно двома шляхами, через українізацію існуючих освітніх закладах і через відкриття нових шкіл з українською мовою навчання земствами, “Просвітами”, Товариством шкільної освіти, Всеукраїнською спілкою вчителів, кооперативними організаціями. Процес становлення нової системи загальної освіти висвітлюється через аналіз різних її ланок – нижчої і вищої початкової та середньої школи, забезпечення їх належними приміщеннями, необхідними коштами, українською навчально-методичною літературою, яка видавалася як державними, так і приватними видавництвами в Україні і за кордоном,

оскільки тодішні умови і обставини творення української школи були досить складними. Подаються статистичні дані шкільної мережі загалом і реформованих закладів освіти, зокрема, які дають змогу показати реальні здобутки українізації в умовах протидії з боку певних педагогічних колективів середніх навчальних закладів і частини батьківської громадськості. З'ясовано імена найбільш діяльних представників української інтелігенції, які докладали необхідних зусиль до цієї справи.

Ключові слова: Генеральний секретар освіти, нижча початкова школа, вища початкова школа, гімназія, навчальні плани, учителі, Міністерство освіти, товариства, українізація.

Перемога Лютневої революції в Росії (1917 р.) відкрила широкі можливості для будівництва національної школи в Україні. У зв'язку з цим голова Української Центральної Ради М.С.Грушевський в першій відозві ЦР до українського народу 9 березня 1917 р. писав: “Народе Український! Впали військові пуга. Прийшла воля всьому пригніченому людові, всім поневоленим націям Росії. Настав час і твоєї волі і пробудження до нового, вільного, творчого життя після більше як двохсотлітнього часу... Ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав, які тобі природно належать і які ти повинен мати. А в найближчій часі право на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих...” [17, с. 38]. Потреба в цій роботі як першочерговій диктувалася тим, що на 1917 р. загальний освітній рівень українського народу був дуже низький, а неписьменність серед населення становила близько 70%. У деяких регіонах цей показник сягав навіть більше 80% [5, с. 195]. Зокрема, на Правобережжі покращення в освіті було мінімальним, а культурний рівень цього краю – найнижчим у всій європейській частині Росії [16, с. 377]. На жаль, ця проблема не знайшла належного висвітлення у науковій літературі в радянські часи і лише частково відображена в сучасній історіографії [11].

Мета даної статті – з'ясувати, як тогочасні українські уряди й громадські організації докладали необхідних зусиль для становлення початкової і середньої освіти в Україні.

Основою, на якій споруджувалася національна школа в добу УЦР, була нижча початкова школа. Основи її заклали рішення 1-го та 2-го Всеукраїнських учительських з'їздів, які відбулися навесні-влітку 1917 р. у Києві. Вона мала бути демократичною і українізованою, де діти різних станів могли б безкоштовно здобувати освіту з наступним її продовженням у середніх, спеціальних та вищих навчальних закладах.

Нижча початкова школа охоплювала 1–4 класи, навчання у якій діти починали з 6–8 років. Кількість учнів у класі на одного вчителя була встановлена Головною Шкільною Радою (березень 1918 р.) до 40. Переважну більшість нижчих початкових шкіл складала державні, але були і громадські та приватні [5].

З початку 1917–1918 н.р. розпочалась широка українізація початкових шкіл. Їх тоді було в державі близько 4,4 тис., в яких працювало 62 тис. вчителів. Зокрема, в 1917 р. в Подільській губернії було українізовано і взято на державне утримання

37 нижчих початкових шкіл. У Волинській губернії 31 нижчу початкову школу. У Маріупольському повіті було українізовано 265 однокласних і 26 двокласних нижчих початкових шкіл, у яких навчалось 26, 9 тис. учнів [6]. Процес українізації існуючих нижчих початкових шкіл і взяття їх на державне утримання продовжувався і надалі.

Мережа українських нижчих початкових шкіл відчутно зростала і за рахунок відкриття нових закладів (переважно за рахунок держави і місцевих громад). Зокрема, до осені 1917 р. у Києві стало до ладу 15 нових початкових шкіл, у Волинській губернії – 41. В Подільській губернії були відкриті громадами 30 початкових шкіл [7].

Відчутним джерелом зростання мережі початкових шкіл також стало за рахунок реорганізації і передачі у відання освітнього відомства церковнопарафіяльних (ЦПШ) і залізничних шкіл. Так, у 1917 р. 150 ЦПШ перейшло у розпорядження Липовецького повітового земства. В січні 1918 р. Чернігівське повітове земство на своєму засіданні вирішило прийняти у своє відання всі ЦПШ повіту. В 1918 р. кількість нижчих початкових шкіл Бердичива поповнилась 34 реорганізованими ЦПШ, Чигиринського повіту – 148, Старокостянтинівського – 53, Кам'янецького – 152, Уманського – 155 [11, с. 17]. Отже, всі різні типи нижчі початкові школи об'єднувались до одного типу.

Як вказує С.Постернак, за часів Української революції точної статистики шкіл в Україні не було проведено. Тому даних про нижчі початкові школи за 1917 р. немає. У 1918 р. в Україні діяло 38026 нижчих початкових однокласних шкіл та 1373 двокласних [11, с. 58].

Свої нижчі початкові школи мали в Україні і окремі національні меншини. Зокрема, були відкриті єврейські, польські і німецькі початкові школи.

В українських нижчих початкових школах вивчали такі предмети: рідна мова, історія України, географія (краєзнавство), арифметика, закон Божий, російська мова, природознавство і співи. Їх розподіл за окремими класами з урахуванням кількості навчальних годин на тиждень подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Навчальний план для нижчої початкової школи на 1917–1918 н.р. [10, с. 80].

	Кількість годин на тиждень				
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	Разом
Рідна мова і письмо	12	12	10	10	44
Арифметика	6	6	4	4	20
Закон Божий	2	2	2	2	8
Російська мова	–	–	3	3	6
Пропедевтичний курс:					
а) географія	–	–	3	3	6
б) історія України	–	–	2	2	4
в) природознавство	–	–	2	2	4
Співи	2	2	2	2	8
Всього	22	22	28	28	100

Навчальний план основну увагу приділяв вивченню рідної мови і арифметики. Пізніше його було вдосконалено. Принциповою новизною стало те, що він ставив на перше місце рідну мову, на яку в 1 класі відводилось 45,4% всіх навчальних годин, в 2 – 43,6% і в 3–4 класах – 32%. Наголошувалось, що основне завдання даного предмету полягало в тому, щоб “дати гарну, яскраву, широнародну українську мову дітям”. Водночас із розширенням мережі початкових шкіл виникла потреба і в будівництві й вищих початкових шкіл (ВПШ). У зв’язку з цим відомий український освітній діяч А.Воронець відзначав: “Український народ прагнув освіти. Поживши небагато вільним життям, народ побачив свою темноту і всіма силами своєї душі прагне освіти. Про це поривання до освіти свідчать чисельні приговори сільських сходів про відкриття все нових і нових шкіл. Треба зазначити, що в більшості населення не задоволене тими школами, які воно мало до цього часу. Зокрема, нема згадки про так колись розповсюджені церковнопарафіянські школи, школи грамоти і т.п. В сільських приговорах чувся потяг до вищої науки. І до цього часу ця вища для села наука вбачалася в вищій початковій школі”. Внаслідок цього в багатьох місцях України відкривався цей тип школи, і не через те, що вона цілком задовольняла людей, а саме через те, що школа ця була вища, вона давала перспективи на щось вище і приваблювала до себе симпатію людей. “Коли ми темні – нас не вчили, то хай хоч діти наші будуть трошки розумнішими”, не раз заявляли селяни [8, с. 17].

До революції 1917 р. на території України було тільки 356 ВПШ і з них 343 утримувалися на державні кошти, а 13 – на приватні й громадські. У 1917 р., незважаючи на те, що Російське міністерство народної освіти (МНО), не виділило кошти на відкриття нових ВПШ, внаслідок стихійного потягу українського народу до школи в Україні було відкрито 215 нових ВПШ на приватні та громадські кошти (сіл, земств, містечок, міст) [13, с. 20].

Велика робота з організації ВПШ, надання їй матеріальної підтримки проводилася місцевими адміністраціями, громадами. Зокрема, жителі с.Березотчі, Лубенського повіту на Полтавщині на загальних зборах вирішили відкрити у своєму селі ВПШ, зібрати необхідні кошти, закупили підручники й запросили для роботи досвідчених учителів. 18 жовтня 1917 р. школу було відкрито. На сільське свято приїхали представники від Лубенських громадських і просвітніх організацій і після молебну вітали селян з новою школою [14, с. 61]. Аналогічні рішення приймалися громадами багатьох сіл у всіх губерніях України. Особливо швидко в цей період зростала мережа ВПШ на Поділлі. Цей процес відбувався двома шляхами. По-перше, перетворенням у такі навчальні заклади шкіл іншого типу. Наприклад, на Поділлі у ВПШ була перетворена Гороцька міська школа (осінь 1917 р.). По-друге, збільшення кількості ВПШ на Поділлі відбувалося переважно за рахунок відкриття нових. У 1918 р. МНО прийняло на свій бюджет 248 ВПШ, у т.ч. на Поділлі – 29, що раніше відкрилися на місцеві кошти. Загалом, МНО було відкрито на Поділлі 50 нових ВПШ [15].

Після Лютневої революції 1917 р. розпочалася українізація ВПШ. Проте зазначений процес відбувався дуже складно, оскільки цей тип шкіл, на відміну

від НПП, на думку Всеукраїнської учительської спілки, “далі стоїть од народу, і через те більше має ворогів української школи”. Незважаючи на ці перешкоди, протягом 1917 р. в Україні було українізовано 262 ВПШ, у т.ч. на Поділлі – 34. Внаслідок цього українізовані школи становили тут майже 92% [16, с. 154].

Багато українських дітей після закінчення ВПШ бажали продовжити своє навчання в середніх школах, але їх ще не вистачало. У зв’язку з цим український уряд й громадські організації доклали необхідних зусиль для становлення середньої освіти в Україні. Процес цей відбувався переважно двома шляхами: а) перетворення російськомовних шкіл в українські; б) відкриття нових українських шкіл.

Більш простим здавався перший шлях, бо не потребував витрат великої кількості додаткових коштів, яких в державі не вистачало. Але, з іншого боку, переведення російських середніх шкіл в українські викликало б протест професійно налаштованих вчителів, батьків, учнів цих шкіл. Справа ускладнювалася ще й тим, що хоча до революції в Україні й існували середні навчальні заклади, але серед них не було української школи. У зв’язку з цим відомий український освітній діяч С.Постернак відзначав: “Середня школа на Україні за часи революції була тим осередком, біля якого йшла запекла боротьба проти української школи й української культури. Народну школу, особливо на селі, вороги української культури здали майже без бою українцям, але тим гостріше поставилися до питання про дерусифікацію чи українізацію середньої школи” [17, с. 377]. З огляду на це, представники поміркованих українських кіл схилилися до того, щоб українізацію школи проводити тактовно й обережно, поступово, дотримуючись “мудрої розважкості”. В силу зазначених обставин увесь тягар облаштування нових українських середніх шкіл лягав на плечі бюджетних та громадських організацій. Серед організацій, які відкривали українські школи, були органи місцевого самоврядування, товариство “Просвіта”, Товариство шкільної освіти, Всеукраїнська спілка вчителів, кооператив та ін.

У березні 1917 р. заходами українських громадських організацій було покладено початок “Українського національного фонду”. Тимчасове завідування фондом було доручено М.Синацькому та О.Андрієвському. Протягом весни-літа 1917 р. проходили дні і тижні збору грошей до “Українського національного фонду” [18, с. 38]. Надавали допомогу національному фонду меценати, громадяни, учні. Зокрема, 11 березня 1917 р. на другому зібранні учнів-українців середніх шкіл м.Переяслава було надіслано листа до УЦР, в якому йшлося про те, що на підтримку української школи зібрано на Національний фонд 23 крб. [7].

Зібрана за недовгий час велика сума грошей понад 1 млн. крб., дала можливість уже навесні 1917 р. почати будівництво нових українських шкіл. Невдовзі було профінансовано відкриття в Києві українських гімназій і 15 шкіл та заснування національних шкіл в інших містах України [1, арк. 30].

Генеральний секретар освіти І.М.Стешенко надавав особливого значення відкриттю національних середніх шкіл в Україні. Зокрема, 4 червня 1917 р. він звернувся з проханням до всіх громадських установ про те, щоб вони повідом-

ляли його про справи рідної школи в регіонах, а також висловлювали свої побажання та надавали йому необхідну інформацію й пропозиції, відзначаючи, “що особливо цінні будуть повідомлення про те, де і в яких місцях є бажання створити нові середні школи, або перетворити старі і які є для цього необхідні умови” [2, арк. 2].

Важливе місце в діяльності освітнього відомства займала українізація середніх закладів. З огляду на це, в жовтні 1917 р. Генеральний секретар розіслав усім директорам середніх шкіл України обіжник, в якому повідомлялося: “Генеральний Секретаріат України визнає принципально потрібним, щоб в усіх середніх та вищих початкових школах, які користуються державними правами, були заведені предмети: українська мова і література, історія та географія України” [6]. Він також вважав бажаним, щоб уже з 1917 р., коли знайдуться учителі, в середніх школах з більшістю учнів-українців навчання провадилось українською мовою, із забезпеченням прав національних меншостей [6].

Уже навесні 1917 р. органами самоврядування, громадськими організаціями, учителями Поділля проводилася активна робота по створенню українських середніх навчальних закладів для задоволення потреб краю. Так, учителі с.Юрківці Ямпільського повіту докладали багато зусиль для того, щоб у 1917 р. там була відкрита середня школа. Згадуючи ці бурхливі часи, вони писали: “У нас був гурток із шести учителів, всі ми болячи відчували кривду за свій народ, знали ми, куди треба звернути його думки, але сама сільська громада того часу була човном на бурхливому морі загального політичного життя”. І тільки після двохмісячної наполегливої громадської роботи учителям разом з громадою пощастило заснувати в с.Юрківці один перший клас реальної школи з викладанням співів та столярства. Вступні іспити розпочалися 2-го січня 1918 р. Із 65 бажаних вчитися прийнято було 35 учнів. Кошти гімназії за перше півріччя навчання склалися: 1) 800 крб. – пожертва Юрківського споживчого товариства; 2) 405 крб. – пожертва приватних осіб; 3) 1100 крб. – громадських коштів; 4) 1140 крб. – із платні за навчання. Із них витрати були зроблені на платню учителям, на утримання будинку, на книжки і кабінет. Навчання закінчилося 13 червня 1918 р., в другий клас переведено було 29 учнів. При гімназії був батьківський комітет. На черговому сході комітету один із батьків дав високу оцінку діяльності закладу, відзначивши, що “це школа, де не б'ють і не лають, а діти ночами сидять та вчаться” [13]. У добу Центральної Ради українські середні школи відкривалися в багатьох містах і селах України. Так, у 1917 р. на Поділлі було засновано 8 середніх шкіл, а у 1918 р. – 2 середніх заклади, на Волині у 1917 р. – 1, Катеринославщині – 3, Київщині – 19, у 1918 – 2, у 1917 р. на Полтавщині – 14, Харківщині – 3, Чернігівщині – 26. Всього – 78 середніх шкіл [3, арк. 1].

Підводячи підсумки нетривалого існування незалежної української школи, Генеральний секретар освіти І.Стешенко на сьомій сесії УЦР, що відбулася 29 жовтня 1917 р., констатував: “Незважаючи на перешкоди в справі українізації як середньої, так і вищої школи, секретарство повело свою справу ще й іншим

шляхом окремої української школи. Таким чином, заведено коло 25 українських гімназій” [18, с. 76].

Стан початкової і середньої освіти в Україні в добу УЦР значною мірою залежав від забезпечення її необхідними підручниками, посібниками та відповідним приладами, без яких, цілком зрозуміло, не могла існувати школа. Складність розв’язання цієї проблеми полягала в тому, що, по-перше, до революції в Україні не було власної національної системи книговидавництва, а, по-друге, необхідно було в таких екстремальних умовах і за короткий проміжок часу створити шкільні підручники нового типу, написані українською мовою, які б відповідали новим програмним вимогам українських закладів. Зокрема, ще у грудні 1917 р. було прийнято рішення про обов’язкове викладання в навчальних закладах українознавчих дисциплін, по школах було розіслано список рекомендованих підручників. Але більшість із них були розраховані на початкову школу, або молодші класи себредньої школи, крім того 6 із них запланованих 17 книг ще не вийшли з друку [10, с. 80].

Для видання шкільних підручників у січні 1918 р. Міністерство освіти придбало друкарське обладнання та отримало 500 тис. крб., що забезпечило роботу друкарні протягом січня-квітня 1918 р. Рада народних міністрів постановила “асигнувати в розпорядження народного Міністерства освіти 5 млн. крб. для утворення оборотного фонду на видання шкільних підручників”. Передбачалося також приступити до видання українською мовою не менш, як 50000 примірників кожне, підручників Грінченка, Черкасенка, Чепігі та інших авторів, виділивши для цього не менше, як 1,5 млн.крб. Це дало змогу розгорнути широкомасштабне видання підручників [11, с. 80]. Всього в 1917 р. книжкова продукція України складала 1373 назви, в т.ч. 747 назв українською мовою. Але цей масив ще не задовольняв усіх потреб школи [16, с. 145].

Отже, УЦР, органи народної освіти та громадські організації України доклали багато зусиль для того, щоб створити і розширити мережу національних українських початкових і середніх шкіл, що були принципово новим у порівнянні з дореволюційною системою освіти в Україні. Завдяки їх активній діяльності в зазначений період відкрилося близько 5, 4 тис. українських початкових шкіл, 321 вища початкова школа, 55 гімназій і середніх шкіл, запровадилося викладання українознавчих предметів більш як у ста середніх школах та інших навчальних закладах [4, арк. 6].

Список використаних джерел і літератури

1. Центральний державний історичний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2581, оп. 1, спр. 106, 182 арк.
2. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 16, 24 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 150, 118 арк.
4. ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 2, спр. 9, 46 арк.
5. Білик, Б. І. Історія української та зарубіжної культури. Навчальний посібник / Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, А. С. Калакура. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001. – С. 326.
6. В Генеральному Секретарстві. До справи українізації середньої школи // Нова

Рада. – 1997. – 17 жовтня.

7. Вісник товариства “Просвіта” у Катеринославі. – 1917. – 18 березня.
8. Воронець, А. З життя шкільного та позашкільного / А. Воронець // Освіта. – 1818. – № 3. – С. 16-24.
9. Комарніцький, О. Б. Єврейська національна школа в містечках Правобережної України 1917–1918 рр. / О. Б. Комарніцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 3. – С. 139-149.
10. Кравченко, А. Українська загальноосвітня школа в період визвольних змагань (1917–1920 рр.) / А. Кравченко // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 74-82.
11. Кукурудзяк, М. Г. З історії національної школи і педагогічної думки в УНР / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам’янець-Подільський: Абетка, 1997. – 175 с.
12. Мельник, Е. М. Українські середні навчальні заклади на Поділлі в 1917–1920 рр. / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 48-67.
13. Освіта. – 1919. – № 5. – С. 20-26.
14. Постернак, С. Із історії освітницького руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. / С. Постернак. – К., 1920. – С. 127.
15. Розовик, Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національної демократичної революції (1917–1920): Монографія / Д. Ф. Розовик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 311 с.
16. Сірополко, С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко. – Львів, 1937. – 174 с.
17. Субтельний, О. Україна: Історія / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 510 с.
18. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. – Київ “Наукова думка”, 1996. – Т. 1. – 590 с.
19. Чайковський, Ф. Як дбають селяни про свою освіту? / Ф. Чайковський // Нова Рада. – 1917. – 28 жовтня.

Eduard Melnyk

The formation of national primary and secondary schools in Ukraine during the Ukrainian Central Rada (March 1917 – April 1918)

Based on archival and published sources and works of Ukrainian historians this article examines the activities of the Ministry of Education and local governments and community organizations in Ukraine aimed at establishment and development of national secondary schools. Their creation occurred mainly in two ways: by means of Ukrainianization of existing educational institutions and by opening new schools with the Ukrainian language teaching, these were carried out by “Enlightenment” (“Prosvita”), Society of schooling, the All-Ukrainian Union of Teachers, cooperatives and organizations. The process of establishing a new system of public education is highlighted by analyzing its various parts: the lower and higher primary and secondary schools, providing them with adequate facilities, providing funds, Ukrainian teaching literaturesupplying, which was published at the expense of both private and public publishers in Ukraine and abroad. Thus on those days the conditions and circumstances of the creation of Ukrainian schools were quite complex and difficult.

We give statistic data about the school system in general and reformed institutions in particular to show real achievements of Ukrainianization in resistance to some pedagogical stuff of schools and part of parent community. In the article there are the names of the most active representatives of Ukrainian intelligence to contribute to this case.

Keywords: *General secretary of Education, lower primary school, higher primary school, gymnasium, curricular, teachers, The Ministry of Education, communities, Ukrainianization.*

Э.М.Мельник

Становление национальной начальной и средней школы в Украине в период Украинской Центральной Рады (март 1917 – апрель 1918)

На основании архивных и опубликованных источников, а также работ украинских историков исследуется деятельность Министерства образования, органов местного самоуправления и общественных организаций Украины, направленных на становление и развитие национальной общеобразовательной школы. Ее создание происходило преимущественно двумя путями, через украинизацию существующих образовательных учреждений и через открытие новых школ с украинским языком обучения земствами, “Просвитами”, Обществом школьного образования, Всеукраинским союзом учителей, кооперативными организациями. Процесс становления новой системы общего образования освещается через анализ различных ее звеньев – нижней и высшей начальной и средней школы, обеспечение их соответствующими помещениями, необходимыми средствами, украинский учебно-методической литературой. Даются статистические данные о школьной сети в целом и реформированных учебных заведений, в частности, позволяющие показать реальные достижения украинизации в условиях противодействия со стороны определенных педагогических коллективов средних учебных заведений и части родительской общественности. Называются имена наиболее деятельных представителей украинской интеллигенции, которые прилагали необходимые усилия в этом деле.

Ключевые слова: *Генеральный секретарь образования, низшая начальная школа, высшая начальная школа, гимназия, учебные планы, учителя, Министерство образования, общества, украинизация.*

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 2-725:378.096(477.43/44)КПДУ(045)

В.Р.Адамський

Заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація

В статті розглядається проблема заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету – від публічного озвучення ідеї до підписання гетьманом П.П.Скоропадським відповідного закону. Автором аналізуються доробки відомих українських науковців, предметне поле яких є дотичним до розгляду піднятої проблеми. Показана роль громадських організацій та відомих у краї представників інтелігенції у просуванні ініціативи щодо відкриття теологічного відділення у вищому навчальному закладі на Поділлі. Окремо зосереджено увагу на вирішенні низки спірних питань, які виникали у представників Міністерства народної освіти та Міністерства ісповідань Української держави у ході реалізації проекту, зроблено спробу комплексно з'ясувати підходи обох відомств до їх вирішення. У цьому ж контексті аналізується діяльність адміністрації та професорсько-викладацького складу Київської духовної академії з розв'язання питань, які мали допомогти якісній організації навчально-виховного процесу, зокрема складання базового варіанту навчального плану. Визначено історичну значимість заснування богословського факультету в структурі Кам'янець-Подільського державного українського університету для становлення національної вищої теологічної освіти в Україні.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, богословський факультет, Міністерство ісповідань, Міністерство народної освіти, Рада Київської духовної академії, М.П.Василенко, В.В.Зінківський, І.І.Огієнко.

Проблема заснування богословського факультету в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, так само як і дослідження його багатоглибкої діяльності на ниві освіти і науки, церковного відродження України в останні роки розробляється науковцями достатньо активно. Цьому факту є цілком певне пояснення. Річ у тім, що функціонування даного підрозділу у вищій школі на Поділлі являє собою єдиний приклад підготовки практичних богословів у державних університетах доби Української революції 1917–1920 рр., що надає неоціненний матеріал для відповідного аналізу з метою використання вироблених національною практикою позитивних напрацювань і для сьогоденного культурно-освітнього будівництва.

Із усього розмаїття праць виокремимо доробки, автори яких щонайближче підійшли до розкриття різних аспектів предметного поля запропонованої теми. Зокрема, відомий знавець церковної проблематики доби гетьманату Павла Скоропадського В.І.Ульяновський, розглядаючи у фундаментальному посібнику

широкий комплекс різнопланових питань державно-церковного життя, окрему увагу приділив ідеї відкриття богословських факультетів у світських вищих навчальних закладах [1]. Інший, не менш знайий у науковому середовищі дослідник національної університетської освіти періоду Української революції 1917–1920 рр. О.М.Завальнюк, на двох фахових конференціях виніс для обговорення ґрунтовні матеріали, в яких заналізовано підготовку богословів у Кам'янецькому університеті [2] та простудійовано участь професорсько-викладацької корпорації підрозділу у розгортанні церковного відродження на Поділлі в добу Директорії УНР [3]. Характерним для обох науковців є також особливе ставлення до розроблення царини біографістики, завдяки чому вітчизняна історіографія збагатилася змістовними сюжетами про життєвий шлях та культурно-громадську діяльність непересічних представників національної еліти, котрі творили на богословському факультеті в адміністративному центрі Поділля [4; 5]. У контексті сформульованої теми необхідно відмітити й праці А.Л.Зінченка [6], В.П.Ляхощького [7], М.С.Тимошика [8], І.І.Тюрменко [9], Е.О.Зваричук [10], М.І.Баюка [11], В.Р.Адамського [12], в яких розкриваються окремі аспекти навчальної, наукової, суспільної й духовної діяльності важливої структурної ланки навчального закладу.

Метою представленого дослідження є аналіз доволі непростого процесу, пов'язаного з виникненням самої ідеї заснування нового для вітчизняної освітньої практики підрозділу в Кам'янець-Подільському державному українському університеті та її практичної матеріалізації до етапу підписання гетьманом П.П.Скоропадським відповідного законодавчого акту, що відбулося 20 листопада 1918 р.

Як окрема проблема можлива підготовка богословів у Кам'янець-Подільській вищій школі постала відразу після переведення ідеї з реалізації університетського проекту в практичну площину. Принаймні, уже у перший приїзд до міста в квітні 1918 р. уповноваженої радою лекторів Київського народного університету (І.М.Ганицький, І.І.Огієнко, К.Д.Титаренко) та Міністерством народної освіти (В.В.Дуб'янський) спеціальної делегації, відбулася ділова нарада з університетською комісією міської думи, на якій предметом дискусії, зокрема, виступала й майбутня структура навчального закладу. Факультети планувалося відкривати почергово у два етапи: початково природничий та філологічний – ця пропозиція сприймалася усіма членами зібрання і не викликала заперечень. Щодо факультетів другої черги, то їх відкриття прямо пов'язувалося із специфікою місцевих обставин. При цьому як можливі варіанти І.М.Ганицьким пропонувалося відкриття торговельного, економічного, правничого, агрономічного або помологічного підрозділів. У свою чергу І.І.Огієнко висловився у тому сенсі, що переважне право вибору факультетів другої черги має належати міському самоврядному органу. І додав: “Що торкається богословського факультету, то відкриття його можливе як відділ на фільольогічнім факультеті, але останнє вирішення цієї справи треба відложити” [13].

Пропозиції, що лунали від учасників наради під час обговорення питання, вирізнялися значним розмаїттям. З-поміж них ідею про об'єктивну необхідність

функціонування богословського відділу активно підтримали О.М.Пашченко та К.Г.Солуха, котрі власне ініціювали університетський проект у Кам'янці-Подільському. Тому, коли справа дійшла до підсумкового голосування усі присутні одноставно висловилися на підтримку відкриття богословського відділу, хоча при цьому й зафіксували певне застереження: це мало статися після винесення позитивного рішення з цього питання самим духовенством та надання Церквою відповідної матеріальної допомоги [14]. Таким чином, побажання кам'янчан стали відомими в Міністерстві народної освіти.

Однак невдовзі стався державний переворот, внаслідок якого до влади прийшов П.П.Скоропадський. Нова адміністрація не відмовилася від ідеї творення національної вищої школи. Міністр освіти М.П.Василенко, намагаючись зберегти університет св. Володимира у старому форматі, цілком серйозно поставився до ідеї щодо зміни статусу Київського народного університету на державний та необхідності заснування українських вищих шкіл поза межами столиці, зокрема у Кам'янці-Подільському. Наполегливим лобістом останнього питання в урядових кабінетах виступав І.І.Огієнко [15], котрого рада лекторів КУНУ 22 травня 1918 р. обрала в.о. ректора майбутнього навчального закладу. Переконаючи очільника освітнього відомства, як з політичних мотивів, так і з вирішення суто освітніх завдань у важливості функціонування на західних теренах держави повноцінного вищого навчального закладу, Іван Іванович, очевидно, коли йшлося про структуру університету, наводив неспростовні аргументи на користь існування якщо не богословського підрозділу, то бодай теологічного відділу філологічного факультету [16].

Проте позитивне вирішення даного питання залежало не лише від доброї волі Міністерства народної освіти, а й від ставлення до нього інших державних та церковних інституцій: Міністерства ісповідань, а відтак й професорської Ради Київської духовної академії, митрополита Київського та власне самого гетьмана.

Подальший розвиток подій засвідчив, що офіційні репрезентанти цих відомств мали відмінне бачення шляхів розвитку богословської думки. Зокрема, як зазначав П.П.Скоропадський у своїх споминах, “було одне питання, в якому Антоній, по-моєму, був цілком правий. Він був проти богословських факультетів при наших університетах та вважав необхідним лише зосередити всі свої зусилля досягнути більш високого рівня серед студентства Духовної Академії. Я з ним згідний, що створення цих богословських факультетів за нашої сучасної розрухи в церковному житті передчасно, в усякому разі, якщо зовсім не зайве” [17]. Наразі слід відмити, що ні гетьман, ні митрополит не проявляли особливої активності у цьому питанні. Принаймні виявлені архівні документи не дають підстав стверджувати, що прибічники усталеної практики підготовки богословів якимись чином намагалися завадити відкриттю відповідних підрозділів у світських вищих навчальних закладах.

Натомість позиція міністра народної освіти М.П.Василенка та міністра ісповідань В.В.Зіньківського була концептуально іншою. Вона вирізнялася не лише прихильністю в ставленні до задекларованої ідеї, а й проявлялася у надмірній

активності та наполегливості з її реалізації. В той же час необхідно наголосити, що міністри по-різному вбачали систему підпорядкованості та контролю над богословськими факультетами. Як наслідок, ця проблематика стане чи не основним предметом неодноразових фахових обговорень.

На центральному рівні першим офіційне листування з даного питання започаткував М.П.Василенко. 27 травня 1918 р. він звернувся із спеціальним листом до В.В.Зінківського, в якому повідомив про намір освітнього відомства заснувати нові українські державні університети, зокрема в Кам'янці-Подільському. Микола Прокопович цікавився думкою міністерства культів й наразі різних верств духовенства на предмет можливого відкриття поряд із факультетами, що функціонували в Російських вищих навчальних закладах і богословського підрозділу, як це мало місце в західноєвропейській практиці. Засадничо М.П.Василенка цікавила відповідь на чотири принципових питання: “1) в якій формі взагалі і принципово бажано чи не бажано утворення на Україні теологічних факультетів; 2) який програм їх навчання і напрям їх діяльності був би найбільш прийнятним; 3) що могло би Міністерство Ісповідань взяти на себе в справі організації теологічного факультета у Кам'янці на Поділлі, де з осені відкривається Міністерством Освіти державного українського університету в складі поки що історико-філологічного та природничого факультетів; 4) наскільки духовенство м.Кам'янець, з ініціативи Міністерства Ісповідань пішло би назустріч відкриттю теологічного факультета, що воно принципово підтримувало місяць тому назад перед делегацією Міністерства Освіти, – отведенням помешкання духовної семінарії під пропонуємий теологічний факультет” [18].

За три дні Міністерство ісповідань, у свою чергу, з поміткою “терміново” звернулося до Ради Київської духовної академії з проханням розглянути по суті сформульовані освітянським відомством питання, зробивши свій мотивований висновок, та наразі делегувати трьох представників професорської корпорації навчального закладу до міністерства, аби спільно із співробітниками державної установи з'ясувати окремі деталі піднятих проблем та окреслити засоби до їх вирішення [19].

Обидва документи стали предметом спеціального обговорення на раді академії 7 червня 1918 р. Після тривалої дискусії усі наставники навчального закладу висловились за позитивне вирішення цього питання. Що прикметно, в ухвалі було зафіксовано дві присутні тези. По-перше, чітко вказано про бажаність відкриття підрозділу саме в Кам'янці-Подільському, а, по-друге, окремо застережено положення, що факультет має належати до православної конфесії. За умов врахування цієї позиції академія висловлювала готовність посилено сприяти у вирішенні організаційних питань, пов'язаних з реалізацією ідеї шляхом надання допомоги у виробленні програми викладання та рекомендацією фахових спеціалістів [20]. При цьому пропозиція доцента В.Белолікова про те, щоб богословські факультети знаходилися під наглядом Церкви більшістю голосів була відхилена [21].

9 червня 1918 р. ректор академії єпископ Василій підписав посвідчення, яким уповноважував професорів В.П.Рибінського, П.П.Кудрявцева та В.Д.Попова

бути представниками створеної при Міністерстві ісповідань комісії для вирішення питання про заснування богословських факультетів при університетах [22]. Водночас керівник духовного закладу повідомив В.В.Зінківського про рішення академії щодо позитивного ставлення до питання відкриття богословських факультетів у світських установах та висловив готовність надати допомогу шляхом рекомендації фахових викладачів, виробленням навчальних програм та з інших питань [23].

12 червня 1918 р. при Міністерстві ісповідань відбулося досить важливе засідання за участі представників обох міністерств та Київської духовної академії. Нарада заслухала три комплекси питань. Перше з них стосувалося об'єктивної потреби, а відтак самої можливості заснування теологічних факультетів при університетах. Базово воно ґрунтувалось на аргументах, вироблених Радою Київської духовної академії та представників церковної громадськості і пояснювалось позитивною дією двоєдинних чинників: розвитком самої богословської науки та як “противага однобокому матеріалістичному напрямкові в науці та суспільній думці, і в решті – в цілях християнізації суспільства і задоволення релігійних прагнень та віковичних вимог Духа певної частини нашої університетської молоді” [24]. Поза цим, була висловлена надія на те, що студенти, які одержать вищу богословську освіту в університетах, хоча б частково стануть в ряди служителів Церкви. “А в широко освічених діячах на ниві Христової Церкви на Україні потреба тепер більша, ніж коли”, – авторитетно констатував Міністр ісповідань В.В.Зінківський [25].

Друге важливе питання, яке потребувало dokonаної відповіді полягало у визначеності концептуальної конструкції богословських факультетів, а саме: чи мають вони бути інтерконфесійними, чи суто православними. Нарада визначилась на користь останніх, зауваживши при цьому, що “свобода університетського викладання зробить можливим поставити цій свободі тільки необхідні межі, які виходять з розуміння дійсно православного богослов'я; все ж те, що душить богословську думку, необхідно рахуватись з специфічним для Російських Духовних Академій вимогами традиційного освітлення теологічних питань, що не має жадної підстави в правдивім розумінні православ'я, – не буде мати місця в університетських викладах богословських дисциплін” [26].

З огляду на те, що Київській духовній академії від самого початку відводилася провідна роль у справі заснування богословських факультетів, нарада звернулася до професорів цього навчального закладу з проханням взяти під свою опіку почесну місію щодо вироблення навчальних програм богословських факультетів та відповідного розподілу наукових дисциплін поміж курсами [27].

Врешті на нараді постала ще одна делікатна проблема. Раді Київської духовної академії запропонували висловитись з велими принципового питання: „чи можливо заснувати теологічний факультет при Київському Університеті, і чи не пошкодить це існуванню Київської Духовної Академії” [28].

Про рішення першого спільного засідання В.В.Зінківський повідомив окремим листом керівництву освітнього відомства. Таким чином питання набувало

додаткової значимості, ставало об'єктом уваги значно ширшого кола фахівців, причетних до розбудови національної вищої школи. Принаймні, в портфелі документів департаменту вищої школи, що готувались на розгляд спеціальної комісії В.І.Вернадського, перше засідання якої відбулося 20 червня 1918 р., із тринадцяти питань порядку денного значилася й справа про богословські факультети у зв'язку із організацією такого підрозділу в Кам'янці [29]. Однак воно таки не стало предметом детального обговорення, що в принципі й зрозуміло, адже поки що не була вирішена більш комплексна проблема щодо самої організації системи вищої школи в Україні.

Натомість рада Київської духовної академії на своєму засіданні 3 липня 1918 р. розглянула частину питань, доручених їй на нараді в Міністерстві ісповідань 12 червня. Передусім темою публічної дискусії стала найбільш принципова для духовного закладу проблема. Вона відносилася до можливості відкриття богословського факультету при Київському університеті св. Володимира. У результаті одинадцять членів ради висловились в негативному сенсі, а шість – підтримало дану ідею. Двоє професорів (П.Кудрявцев та А.Глаголев) від голосування утрималися, а член ради С.Остроумов висловив окрему думку: “Вважаю питання, винесене на голосування, цілковито не з'ясованим, а тому від голосування відмовляюся” [30]. Отже, відкриття богословського факультету у Києві визнали небажаним, доручивши скласти мотивовану відповідь Міністерству ісповідань спеціальній комісії у складі професора Н.Маккавейського та приват-доцента О.Лук'яненка [31]. Поряд із цим колективний орган утворив ще одну комісію, до якої увійшли ординарний професор В.Рибінський, екстраординарний професор В. Попов та приват-доценти О.Лук'яненко і Н.Бесарабов. Їй належало виробити детальну програму викладання на богословських факультетах. 5 липня 1918 р. про ухвалені рішення ректор академії єпископ Василій повідомив В.В.Зиньківського [32].

Виконуючи дані доручення, обидві комісії спрацювали достатньо оперативно. Уже 13 липня 1918 р. підготовлені ними матеріали стали предметом спеціального обговорення на засіданні Ради академії.

Першим розглядався проект програми. Слід наголосити, що вона розроблялася адресно для богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету. На цьому етапі цей факт уже не піддавалося жодному сумніву ані членами комісії, ані Радою академії, хоча на ньому й продовжували наголошувати окремо [33].

Наразі думки різнилися з інших, не менш принципових питань. Зокрема, професор С.Голубев критично оцінив позицію комісії у визначеності богословських факультетів при університетах як суто православних. На його глибоке переконання, означені структурні підрозділи повинні були стати богословськими “у повному значенні цього слова, а не в обмежувальному – православними богословськими”. За наявності православних духовних академії в останніх особливий потреби не існувало. У той же час, констатував С.Голубев, комісія вочевидь ототожнювала богословські факультети з православними духовними

академіями, не беручи до уваги той факт, що завдання одних та інших, або точніше шляхи, якими вони торують до осягнення істини, не завжди співпадають. Професор визнавав, що перші у власних дослідженнях можуть ігнорувати керівництво Церкви у справах віри, а для других – це є обов'язковою нормою. При цьому він уточнював надто принциповий момент: “Я цим не хочу сказати, що богословські факультети за вказаної свободи мають бути розсадниками різних ересей. Поміж членів даних факультетів можуть знайтись і надто ревниві захисники православ'я, справжні сини Церкви православної; але не возбранно бути поруч з ними і свободолобивим вченим інших настроїв. Для Церкви Христової останні не становлять небезпеки: як правило, вони дають поштовхи рухам, що призводять до укріплення її засад, більшої її слави та могутності”.

Щобільше, на думку С.Голубева, заснування при університетах богословських факультетів (за повної свободи викладання) має бути надто корисним і для самої православної Церкви з огляду, принаймні, на дві обставини: по-перше, це зніме з неї, а відтак з усієї православної спільноти підозру в тому, що начебто вона є противником вільних досліджень, а по-друге, це дасть можливість у найоптимальніший спосіб реалізувати настанови Всеукраїнського церковного собору про „поглиблення церковності в наших духовно-навчальних закладах, у тому числі й вищих, час для чого давно уже настав” [34].

Відмінні міркування висловив також професор М.Поснов. На його думку, представленою проекту не вистачало єдності основного принципу – звідси певна штучність, механічний його характер та вражаюча громіздкість. Він являв собою поєднання завдань щонайменше трьох факультетів – історико-філологічного, богословського та юридичного. У більш ширшому контексті даний проєкт виступав калкою академічного статуту. Але якщо змішаний характер навчальної частини в духовних академіях природно впливав із історичних обставин виникнення цих інституцій, коли з метою залучення тієї частини молоді, яка не проявляла особливого призвання до занять винятково богословськими науками, доводилось розширювати програму загальноосвітніми предметами за рахунок спеціально-богословських, то нагромадження різно-рідних предметів в світських вищих навчальних закладах лише мало призвести до “незрозумілого анахронізму” та “жалюгідного дилетантизму”. М.Поснов пропонував при формуванні богословських факультетів взяти за зразок європейський досвід, де вони отримали свою певність та завершеність. Заперечення проти наслідування практики західних факультетів як “інославно” не можна було визнати хоч скільки-небудь вагомим, оскільки даний елемент проявляв себе лише в характері та спрямованості, а не в сутності науки. Врешті, застосувати та адаптувати західні зразки мали люди, котрі повинні були добре розумітися “і в православ'ї, і в кривослов'ї”. Природно, що за такої філософії особисто М.Поснов виступав за інтерконфесійні богословські підрозділи [35].

Формулюючи власні пропозиції з обговорюваного питання, професор запропонував опертися на програму викладання Берлінського університету. Його

схема організації науки на богословському факультеті передбачала наявність трьох відділів: біблійно-екзегетичного (включав десять дисциплін і практичні заняття у новозавітних семінарах та особливі вправи з критики тексту), історичних наук (також десять дисциплін і гомілетичні та катехизисні вправи в практико-богословських семінарах), систематичних богословських наук (включав християнську догматику, християнську етику з історією, апологетичний нарис про особу Ісуса Христа, релігійну психологію та практичні заняття в систематичному богослов'ї).

Основна перевага цієї схеми, на думку М.Поснова, полягала в тому, що вона була позбавлена не властивих для неї елементів: у ній не було місця філософським наукам, громадянській історії та мовам: "...навіщо спеціальні кафедри і професора з філософії чи громадянської історії на богословському факультеті, коли за стіною, на історико-філологічному (по західному – філософському) факультеті професор вже читає лекції з даних наук", – задавався питанням професор. Між тим, у спеціальних своїх частинах М.Поснов допускав розширення програми до яких завгодно середніх курсів, в залежності від різних обставин [36].

Однак принципові зауваження обох колег залишилися без відповідної реакції.

Наступним питанням на засіданні ради розглядалася відповідь Міністерству ісповідань, підготовлена професором Н.Маккавейським та приват-доцентом О.Лук'яненко щодо можливості відкриття богословського факультету в університеті св. Володимира. Спершу, ніж сформулювати відповідь на цю проблему, автори коротко зупинились на історичному значенні академії в житті України. За три сторіччя свого існування вона вписала багато сторінок, сповнених глибокого смислу та високого значення, в історію культури і освіти усєї Росії. Власне тут була колиска вищої освіти, тут сформувався центр для боротьби з католицизмом, протестантизмом та уніатством, тут працювали знані корифеї православної богословської думки. При цьому навчальний заклад завжди перебував у тісному зв'язку з народом, служив його інтересам, беручи участь у всіх знакових подіях його історії.

За наявності таких реалій академія "ясним поглядом зустрічає майбутнє" та жодним чином не хвилюється за своє подальше існування. Тим більше вона не очікує будь-яких проблем для себе у разі відкриття при університеті св. Володимира богословського факультету. Академія вітала б цей проект, якби в ньому була потреба. Але якраз цього, принаймні в сучасний момент, вона не бачила. Отже, не було жодних підстав для того, аби сумніватися у можливості духовної інституції своїми власними засобами забезпечити богословсько-навчальні запити української молоді. Як висновок із цих міркувань "Рада Київської Духовної Академії вимушена дати негативну відповідь на питання Міністерства ісповідань, визнаючи відкриття богословського факультету в Києві зайвим та небажаним" [37]. Більшістю голосів члени ради схвалили представлений текст та вирішили надіслати його духовному відомству Української держави [38].

Питання богословських факультетів постало у новому вимірі і в комісії В.І.Вернадського. У зв'язку з цим її голова 16 липня 1918 р. звернувся до В.В.Зінківського з проханням надіслати до департаменту вищої школи Міністерства

народної освіти напрацьовані матеріали, що мали принципове значення, зокрема програму богословських факультетів та висновки Міністра [39].

Відповідь В.В.Зіньківський підготував за три дні. 19 липня за його підписом на ім'я Володимира Івановича було спрямовано листа з роз'ясненням найбільш принципового питання, пов'язаного із заснуванням богословських факультетів. Воно стосувалося порядку контролю за науковою та навчальною діяльністю даних структурних підрозділів. Міністр ісповідань вважав за необхідне ще раз наголосити на тому факті, що в його розумінні "теологічні факультети мусять стати вищим розсадником теологічної науки в тім сталім змісті, характері та напрямку її, які виникають з розуміння православного богословія".

В.В.Зіньківський висловив побоювання, що зовсім вільний від обмежуючого церковного авторитету політ богословської думки міг стати джерелом релігійного вільнодумства та висвітлення наукових питань у неправославному напрямкові. Тому, на його думку, було б дуже прикро, коли б при заснуванні даних структурних підрозділів не було взято на увагу, окрім позитивних моментів, й те негативне значення, яке, наприклад, мали для протестантизму протестантські богословські факультети [40].

22 липня 1918 р. адміністрація Київської духовної академії направила до Міністерства ісповідань проект розподілу наукових дисциплін між курсами православних богословських факультетів, зокрема при Кам'янець-Подільському [41] та відповідь Ради щодо можливості відкриття даного структурного підрозділу в університеті св. Володимира [42].

Низка питань, які розглядалися на спеціальній нараді в Міністерстві ісповідань 26 липня, обговорювались винятково в контексті відкриття богословського факультету в Кам'янці-Подільському. В її роботі взяли участь Міністр ісповідань В.В.Зіньківський, Міністр народної освіти М.В.Василенко, представники освітнього відомства В.І.Вернадський та І.І.Огієнко, голова Ученого комітету при Міністерстві ісповідань П.П.Кудрявцев, члени цього комітету професори В.З.Завиткевич, О.М.Лук'яненко, Н.Ф.Мухін, В.Д.Попов, В.І.Екземплярський, відряджений до Міністерства ісповідань протоієрей П.Я.Светлов, професор В.П.Рибінський та товариш Міністра ісповідань К.К.Мирович.

Оголосивши засідання відкритим, В.В.Зіньківський сформулював порядок денний, який містив чотири групи питань: де відкривати богословські факультети – в Кам'янці, Києві чи іншому місті?; яким має бути навчальний план богословських факультетів?; як будуть їхні права?; хто має управляти богословськими факультетами – Міністерство народної освіти чи Міністерство ісповідань?

Як бачимо, незважаючи на те, що нарада присвячувалася заснуванню структурного підрозділу у місті над Смотричем, В.В.Зіньківський надав можливість ще раз обговорити це питання. Він запропонував розглянути його першим, застерігши при цьому, що в засіданні має відбутися лише обмін думками без можливості прийняття жодних рішень. Отже, неприховано кидається у вічі той факт, що В.В.Зіньківський не мав певності до якої думки остаточно пристануть учасники наради.

З інформацією про місце заснування богословських факультетів виступав голова Вченого комітету П.П.Кудрявцев. Він відразу зізнався, що у Вченому комітеті не було вироблено єдиного бачення. Прихильники однієї позиції наполягали на необхідності підтримки думки Ради Київської духовної академії про небажаність відкриття в сучасний момент богословського факультету в Києві, інші – навпаки, вказуючи на певну трудність заснування богословського факультету в Кам'янці-Подільському, схилились до думки про доцільність відкриття богословського факультету в столичному університеті св.Володимира. Однак обидві течії об'єднувала думка про своєчасність та бажаність заснування богословських факультетів.

Міністр народної освіти М.П.Василенко, розпочинаючи дискусію з даного питання, зазначив, що питання про заснування богословських факультетів вперше було сформульовано ним у контексті відкриття університету в Кам'янці. При цьому дана ідея витікала передусім із національно-політичних причин. Місто над Смотричем за своїм географічним становищем розташовувалося поблизу західного кордону, а відтак Поділля першочергово доводилося витримувати натиск унії та пов'язаних з нею засад денаціоналізації. Величезну роль у справі відторгнення цього натиску й повинен відіграти богословський факультет, який в очах православного населення Поділля та усієї України мав стати оплотом православної віри і національної ідеї.

Позицію Міністра народної освіти підтримала переважна більшість присутніх. У виступах професорів О.М.Лук'яненка, В.П.Рибінського, Н.Ф.Мухіна містилися цінні уточнення, що мали б сприятливо позначитися на заснуванні факультету в Кам'янці-Подільському. У цьому контексті знову наголошувалося на важливості географічного розташування міста, наявності достатньо підготовлених молодих викладацьких кадрів, готових їхати працювати на Поділля, сприяння існування факультету для підняття загального культурного рівня місцевого духовенства.

В обговоренні даного питання взяв участь і І.І.Огієнко. Його виступ містив інформацію з усіх проблемних моментів, що були окреслені на засіданні. Зокрема він повідомив, що в "Кам'янці приміщення для богословського факультету вже є. Національно-політичне ж значення відкриття богословського факультету саме в Кам'янці величезне, оскільки Поділля в протилежному разі чекає участь Холмщини" [43].

На користь Києва висловився лише протоієрей П.Я.Светлов. На його думку, відкриття богословського факультету в головному культурному центрі країни, де перебувала достатня кількість підготовлених кадрів, було цілком виправданим. Паралельне існування підрозділу поряд з Духовною академією не мало зашкодити останній, позаяк вона перебувала всередині Церкви, а богословські факультети нагомість виступали світською та вільною школою. У результаті обміну думками нарада прийшла до висновку, що відкриття богословського факультету з осені 1918 р. у м.Кам'янці-Подільському є можливим і не зустріне особливих ускладнень [44]. Засідання закрили, не розглянувши інших питань порядку денного.

30 липня 1918 р. відбулася чергова нарада в Міністерстві ісповідань, присвячена розглядові навчального плану богословського факультету в Кам'янці, виробленого Радою Київської духовної академії та погодженого Вченим комітетом. Як і на попередньому засіданні був присутнім міністр В.В.Зіньківський, академік В.І.Вернадський, голова Вченого комітету П.П.Кудрявцев, професори В.З.Завітневич, О.М.Лук'яненко, Н.Ф.Мухін, В.Д.Попов, товариш міністра ісповідань К.К.Мирович, відряджений до Міністерства ісповідань протоієрей П.Я.Светлов та представник Духовної академії професор В.П.Рибінський.

Відкрив засідання В.В.Зіньківський, котрий запропонував відразу заслухати доповідь голови Вченого комітету П.П.Кудрявцева. Останній повідомив, що в основу запропонованого навчального плану було покладено проект, розроблений для Духовних академії в Петрограді комісією з дванадцяти професорів за участі спеціально запрошених професорів Петроградського університету. Рада Київської духовної академії, обговоривши даний план, дещо скоригувала його, намагаючись увібрати все найкраще, що було в планах обох навчальних закладів.

Засадничими положеннями документу виступали наступні: по-перше, богословські факультети проектувалися переважно як наукові інституції, а, по-друге, усі предмети мали поділятися на загальнообов'язкові та групові. Студенти спочатку повинні були прослухати загальні курси, а потім простудіювати спеціальні дисципліни та відбути визначені практичні заняття. Загальнообов'язковими визнавалося сімнадцять предметів, решту розбили на п'ять груп.

Таким чином, на перший погляд, план виявився доволі завантаженим та багатопредметним, але, як наголошував П.П.Кудрявцев, для об'єктивних суджень з цього питання не можна концентруватися лише на складності його побудови. Необхідно спробувати увійти в становище студента, котрий вирішив вступити на богословський факультет. З цієї точки зору план, не порушуючи принципів наукової єдності та повноти, дає слухачам як широкі знання із загальноосвітніх предметів, так і надає можливість ґрунтовно вивчити ті предмети, до яких вони за своїми індивідуальними нахилами відчувають найбільший потяг.

З принциповою критикою запропонованого проекту навчального плану виступив протоієрей П.Я.Светлов. На його думку, документ був обтяжений багатопредметністю. Він виступив проти поділу предметів на п'ять груп, зауваживши, що існування в плані богословсько-словесного відділу не виправдовується необхідністю, оскільки даний підрозділ є майже тотожним слов'яно-російському відділу на історико-філологічному факультеті.

Услід за цим Міністр ісповідань сформулював чотири групи питань, які мали стати предметом спеціального обговорення та прийняття відповідних рішень. Це стосувалося, зокрема, кількості відділів; програми кожного з них; кількості професорських та доцентських кафедр; організації першого курсу. Після цього він залишив засідання, доручивши вести нараду професору П.П.Кудрявцеву.

Незважаючи на жваве обговорення та певну відмінність думок, з усіх обговорюваних питань вдалося ухвалити позитивні рішення. Була підтримана позиція щодо збереження в навчальному плані п'яти відділів та визначена їхня

предметна завантаженість. Встановлено для факультету 26 кафедр, з яких 20 професорських та 6 доцентських. На першому році навчання працює мало розпочати шість професорів. Також на пропозицію В.І.Вернадського, Вченому комітету при Міністерстві ісповідань доручили скласти приблизний порядок курсів, якими мали розпочатись слухання [45].

3 серпня 1918 р. В.В.Зінківський спеціальним листом особисто подякував ректора академії єпископа Василя за виконану роботу, в якому, зокрема, зазначалося: “Вважаю приємною для себе повинністю висловити в Вашій Особі Раді Київської Духовної Академії свою глибоку подяку за ту щирість, з якою Рада Академії пішла на зустріч Міністерству Ісповідань в справі виробу програмів першого в нас теологічного факультету, та всім п.п. професорам, які брали участь у Комісії в цій справі та доложили свого педагогічного досвіду і своєї ерудиції задля успішного вирішення поставленого Комісії завдання” [46].

Слід відзначити, що Київська духовна академія і в подальшому намагалася допомагати в організації нового структурного підрозділу. На звернення І.І.Огієнка щодо пожертви бібліотеці Кам’янець-Подільського державного українського університету якомога більшої кількості книг, Рада академії підтримала це клопотання і виступила з пропозицією задовольнити його [47]. Також духовний навчальний заклад погодився допомогти й у питанні формування першого складу професорської корпорації богословського факультету [48].

У день урочистостей з нагоди відкриття вищої школи у Кам’янці-Подільському, що мало місце 22 жовтня 1918 р., Київську духовну академію представляв член Ради академії Н.П.Смирнов. Він зачитав послання, підписане ректором КДА єпископом Васиєм. У ньому, зокрема, йшлося про безпосередню участь академії в реалізації проекту із заснування богословського факультету: “Киевская академия столь долгое время несущая труд по распространению на родине высшего знания, искренно радуется учреждению нового светоча Украинской культуры, и в день открытия Каменец-Подольского Университета шлет ему свой привет и пожелания развития и процветания. Академия полна надежд, что в Новом Университете утвердится готовность беззаветно служить высшим запросам родной страны с ее богатой и прекрасной природою, великим историческим прошлым и обилием естественных богатств.

Академия чувствует себя связанною с Новым Университетом и особыми отношениями. Когда в соответствии с пожеланиями общества, решено было учредить при Каменец-Подольском Университете богословский факультет, Академия, радуясь новому труженнику в деле разработки богословской науки и признавая, что учреждение богословских факультетов содействует полноте и законности того круга знания, которому должна удовлетворять высшая школа, как universitas scientiarum по просьбе Министерства приняла на себя труд научного конструирования богословского факультета и распределения на нем предметов преподавания. Что выработала Академия путем длительного научно-педагогического опыта, то с великою радостью верила она своему собрату по разработке богословского ведения.

Культуру України Академія не может представить вне связи с верою православного народа, коей Академія служит уже четвертое столетие. Да возьмет же и крепко держит Новый Университет высокоподнятым национально-православное знание. И пусть благопожелания Киевской Академіи, этой Матери многих школ и на Украине и по всей Руси, сопутствуют самой юной высшей школе Украины, и да станет Новый Университет истинною *alma mater* для своих питомцев” [49].

Хоча на відкритті Кам’янець-Подільського державного українського університету багато говорилося про новий структурний підрозділ як про доконаний факт, проте спеціальний закон, яким регламентувалася його діяльність гетьман П.П.Скоропадський підписав лише 20 листопада 1918 р. [50]. У цьому нормативному документі фіксувалася відповідь на усі суперечливі питання, які на попередньому етапі виступали предметом доволі гострих дискусій. Водночас документ став основою сталого розвитку теологічної освіти у світському навчальному закладі.

Таким чином, заснування Кам’янець-Подільського державного українського університету було позначено відкриттям у його структурі нового підрозділу – богословського факультету. Ініціатива місцевого громадянства, підтримана Міністерством народної освіти та Міністерством ісповідань, у дуже стислі строки була втілена у практичне життя. Вагому допомозі у реалізації цього проекту надала професорсько-викладацька корпорація Київської духовної академії. Незважаючи на почасті гострі дискусії навколо розв’язання проблемних питань, можна підставово стверджувати, що спеціальний закон увібрав у себе усі прогресивні норми, які відповідали європейській освітній практиці та сприяли духовному відродженню української нації.

Список використаних джерел і літератури

1. Ульяновський, В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навчальний посібник / В. І. Ульяновський. – К.: Либідь, 1997. – С. 191-198.
2. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко і підготовка богословів у Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920) / О. М. Завальнюк // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона Огієнка: Збірник доповідей та матеріалів / Упорядники: архієпископ Димитрій (Рудюк), В. Ляхоцький. – К.: Київська православна богословська академія УПЦ КП, 2007. – С. 67-75.
3. Завальнюк, О. М. Кам’янець-Подільський державний український університет і церковне відродження Поділля (1919–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне”. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського, 2008. – С. 95-100.
4. Ульяновський, В. І. В.О.Біднов / В. І. Ульяновський // Український історичний журнал. – 1992. – № 10-11. – С. 80-94.

5. Завальнюк, О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 632 с.

6. Зінченко, А. Л. Благовістя національного духу (Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.) / А. Л. Зінченко. – К.: Освіта, 1993. – 256 с.

7. Ляхоцький, В. П. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.

8. Тимошик, М. С. “Лишуть навіки з чужиною...”. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови, 2000. – 548 с.

9. Тюрменко, І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / І. І. Тюрменко. – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1998. – 282 с.

10. Зваричук, Е. О. Богословський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету / Е. О. Зваричук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 105-110.

11. Баюк, М. І. Місце церковно-релігійної політики у процесі національно-культурного відродження Поділля в період УНР / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 335-346.

12. Адамський, В. Р. Доля професорсько-викладацького складу богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. Р. Адамський // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / Завальнюк О. М. (голова), Войтенко В. І. (співголова), Баженов Л. В. (відповідальний редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 437-444.

13. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф. Р. 582. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 3.

14. Там само.

15. Огієнко, І. Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва / І. Огієнко // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рятуння України / Упорядник, автор передмови і коментарів М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – С. 94.

16. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко і підготовка богословів ... / О. М. Завальнюк. – С. 67-68.

17. Скоропадський, П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський / Головний редактор Я. Пеленський. – К., Філадельфія, 1995. – С. 200.

18. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІА України). – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 4-4 зв.

19. Там само. – Арк. 6.

20. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 115-116.

21. Там само. – Арк. 116.

22. Там само. – Спр. 3998. – Арк. 10.

23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – Арк. 6.

24. Там само. – Арк. 5.

25. Там само.
26. Там само.
27. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 11.
28. Там само. – Арк. 11-11 зв.
29. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 329. – Арк. 18.
30. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3977. – Арк. 140.
31. Там само.
32. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – Арк. 7.
33. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3977. – Арк. 160.
34. Там само. – Спр. 3996. – Арк. 4-4 зв.
35. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 165-166.
36. Там само. – Арк. 166-167 зв.
37. Там само. – Спр. 3998. – Арк. 18-19.
38. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 154.
39. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – Арк. 8.
40. Там само. – Арк. 9-10.
41. ЦДІА України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 14-17 зв.
42. ЦДАВО України. – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 409. – Арк. 5-5 зв.
43. Там само. – Спр. 265. – Арк. 16-25.
44. Там само. – Арк. 24.
45. Там само. – Арк. 28-29.
46. ЦДІАК України. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3998. – Арк. 2.
47. Там само. – Спр. 4001. – Арк. 2 зв.
48. Там само. – Спр. 3977. – Арк. 67 зв.
49. Там само. – Спр. 4007. – Арк. 2.
50. Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вісник. – 1918. – 22 листопада.

Victor Adamskyj

The foundation of the Theological faculty of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University: concept and realization

The problem of foundation of Theological faculty of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University from the public articulation of the idea to signing by the hetman P.P.Skoropadskyi proper law has been studied in the article. The author analyses the works of the famous Ukrainian scientists, whose subject sphere is tangent to the study of the risen problem. The role of public organizations and famous in the region representatives of intelligentsia in the initiative advancement as for the foundation of theological department in the educational establishment of Podillia region has been shown. Apart the attention is concentrated on solving of a number of disputable questions, which had some representatives of the Ministry of People's Education and the Ministry of Confessions of Ukrainian state in the course of the project's realization, the attempt is made to describe in complex the approaches of both departments to the most important problems. In this context the activity of

administration and professorial and teaching staff of Kyiv Ecclesiastical Academy as for solving questions, which could help qualitative organization of educational process, in particular compiling the base variant of the curriculum has been analyzed. Historical importance of foundation of theological faculty in the structure of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University for the formation of higher theological education in Ukraine has been determined.

Keywords: Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, theological faculty, Ministry of Confessions, Ministry of People's Education, Council of Kyiv Ecclesiastical Academy, M.P.Vasylenko, V.V.Zinkivskyi, I.I.Ohiyenko.

В.Р.Адамский

**Основание богословского факультета
Каменец-Подольского государственного украинского университета:
замысел и реализация**

В статье рассматривается проблема основания богословского факультета Каменец-Подольского государственного украинского университета – от публичного озвучивания идеи до подписания соответствующего закона гетманом П.П.Скоропадским. Автором анализируются наработки известных украинских ученых, предметное поле которых касается рассмотрения поднятой проблемы. Показана роль общественных организаций и известных в крае представителей интеллигенции в продвижении инициативы по открытию теологического отделения в высшем учебном заведении на Подоллии. Отдельно уделяется внимание на решении ряда спорных вопросов, которые возникали у представителей Министерства народного образования и Министерства исповеданий Украинского государства в ходе реализации проекта. Предпринята попытка комплексно определить подходы обеих ведомств к их решению. В этом же контексте анализируется деятельность администрации и профессорско-преподавательского состава Киевской духовной академии по решению вопросов, которые должны были помочь качественной организации учебно-воспитательного процесса, в частности составление базового варианта учебного плана. Определена историческая значимость основания богословского факультета в структуре Каменец-Подольского государственного украинского университета для становления национального высшего теологического образования в Украине.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, богословский факультет, Министерство исповеданий, Министерство народного образования, Совет Киевской духовной академии, Н.П.Василенко, В.В.Зиньковский, И.И.Огиенко.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 378.4(477.43)“1918/1920”:057.87:023.5

А.Л.Донець

Студенти і вдосконалення роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського університету (1918–1920 рр.)

На основі архівних і опублікованих джерел, праць українських істориків досліджується роль студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету у вдосконаленні роботи фундаментальної бібліотеки в 1918–1920 рр., зокрема, взаємодія студентської громади з адміністрацією вишу у процесі використання навчальної та наукової літератури, налагодженні роботи читального залу.

Автор використовує унікальні документи, які зафіксували жорсткі оцінки молоді роботи бібліотечних структур та їх працівників у різний час, а також низку скарг і пропозицій, спрямованих на негайне вирішення виявлених нею поточних проблем і поліпшення якості обслуговування її читачьких інтересів та запитів. Встановлено імена окремих студентів і з'ясовано їх участь у практичній роботі з удосконалення бібліотечного фонду, його наповнення різноманітною літературою з різних книгозбірень регіону і столиці. Каталогізацію придбаних видань прищвиджував процес користування ними, що позитивно впливало на якість підготовки фахівців різних спеціальностей.

Значну увагу звернуто на об'єднання студентів історико-філологічного факультету в бібліографічний гурток, де вони отримували теоретичні знання з наукової бібліографії, перший корисний практичний досвід зі створення опису дослідницьких і науково-популярних праць відомих українських діячів.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, ректор, бібліотекар, помічник бібліотекаря, студенти, фундаментальна бібліотека, бібліографічний гурток.

Як свідчить сучасна практика, жоден університет світу не може обійтися без бібліотечних фондів, які формувалися впродовж віків і нагромадили величезну науково-технічну інформацію – основу формування наукового світогляду майбутніх фахівців. Історія вищих навчальних закладів переконує: там, де були створені потужні бібліотеки, як підрозділи вишів, успішно відбувався навчально-виховний процес, організовувалася ефективна науково-дослідна робота. Це добре розуміли фундатори одного із двох державних українських університетів – Кам'янець-Подільського, яким довелося займатися створенням бібліотеки практично з нульової відмітки.

У працях дослідників (О.М.Завальнюк [16], [17], [19], [20], О.Б.Комарницький [21], [22], В.С.Прокопчук [25], [26] та ін.) ґрунтовно простежено різні аспекти заснування і розвитку бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) у 1918–1920 рр. Утім, участь у цьому процесі студентської молоді відображено все ще недостатньо. Метою нашого повідомлення є розкриття ролі студентства у раціональному використанні бібліо-

течного фонду, а також налагодженні якісної роботи читальні. Кризові соціально-економічні процеси, які погіршували становище України в умовах світової війни і революції аж ніяк не означали, що спочатку треба було досягти виходу із кризи, а вже потім братися до розв'язання актуальних освітньо-культурних проблем. За такого підходу Україна 1917–1920 рр. не мала б ні своїх університетів, ні університетських бібліотек, ні інших цінних з культурного погляду інституцій.

Як свідчать документальні джерела, підвалини бібліотечного фонду К-ПДУУ склала подарована різножанрова і різнотематична література. Ректор І.Огієнко, передавши університету частину своїх книг, особистим прикладом закликав громадськість “докласти й свою долю до збудування нового культурного осередка і подарувати в бібліотеку Університету книжок, що їх тепер відчувається особливою потреба і що їх тепер немає змоги придбати навіть за великі гроші” [27]. Невдовзі на заклик керівника відгукнулися громадські об'єднання, наукові інституції, навчальні заклади, духовенство. До університету перевозили бібліотеки покинутих маєтків та розформованих або розгромлених державних установ [25, с. 15, 16, 18, 19].

Крім навчальної літератури, надходили примірники газет, які друкувалися у Кам'янці-Подільському: “Свято Поділля”, “Подольский край”, “Подольская Мысль”, “Подільські губерніальні відомості”, “Поділля”, “Життя Поділля”, “Україна”, “Новий шлях”, “Наш Шлях”, “Трудова громада”, “Громада”, “Селянська думка”, “Робітнича газета”, “Вісник Української народної Республіки”, “Боротьба” та ін. З березня 1920 р. університет почав отримувати україномовну пресу зі Львова [13, арк. 34].

У своїх спогадах приват-доцент університету Л.Білецький вказує, про те, що на початку вересня 1918 р. під бібліотеку у головному навчальному корпусі було відведено дві невеликих кімнати першого поверху, внизу праворуч сходів, що вели нагору [30, арк. 90].

Працівники впорядковували бібліотечний фонд, структурували його за десятиальною системою. До кінця 1919 р. в інвентарній книзі було зафіксовано 20045 видань (8410 – були ще не зареєстрованими), поділених на 10 груп: 1) загальні твори, 2) філософія, 3) релігія, 4) соціальні науки, 5) філологія, 6) точні науки, 7) прикладні науки, 8) мистецтвознавство, 9) література і 10) історія [9, арк. 43 зв. –45] – це засвідчило, з одного боку, наявність видань з усіх основних галузей науки, представлених у навчальних планах, а з іншого, як зазначав І.І.Огієнко, перевагу гуманітарної складової над іншими. Україномовної літератури було порівняно небагато, тож читачі користувалися переважно російськомовними виданнями, яких також не вистачало.

Крім загальної (фундаментальної) бібліотеки, спільної для всіх спеціальностей, були започатковані факультетські книгозбірні, літературу для яких закупляли переважно вчені, які побували у різних відрядженнях [20, с. 250].

Рациональному використанню літератури молоддю сприяло відкриття читального залу. Про це 21 вересня 1919 р. повідомила місцева преса [29]. З цього часу літературу з бібліотечного сховища почали видавати у новий підрозділ для

користування, і вже до 1 січня 1920 р. відвідувачі читального залу опрацювали 1416 примірників. Студентство, а також ті громадяни міста (за вересень-грудень 1919 р. таких нараховувалося 48), яким ректор дозволив тут працювати, охоче скористалися можливістю короткочасної роботи з книгами. За 10 днів вересня 1919 р. кількість відвідин читальні становила 64, у жовтні – 438, листопаді – 885 і грудні – 1851 [9, арк. 43 зв. -45].

Читачі активно користувалися залом і наступного року. Так, у січні 1920 р. 1198 відвідувачів, зокрема й 35 сторонніх осіб, побували тут 1408 разів, у лютому – відповідно 1247 і 1483 [28]. У березні кількість відвідувань зросла до 1445, у квітні – 569 читачів 601 раз побували у читальні; у травні зафіксували 625 відвідувань, у червні – 915, липня – 610, серпні – 381 і вересні – 167 [11, арк. 5].

Зменшення показників у квітні-травні можна пояснити тим, що студенти були змушені займатися заробітками працювали в різних установах, а також обробляли городи, носили воду, рубали дрова, у червні – вересні – канікулярним періодом (лише частина студентів мала академзаборгованість і працювала над її ліквідацією). З 1 жовтня 1919 р. до 1 жовтня 1920 р. у читальні 115 студентів отримали для опрацювання 6812 примірників літератури (в середньому по 5,9 видань на одного відвідувача) [11, арк. 2 зв.].

У липні-вересні 1920 р. читальня видала 410 видань, які групувалися так: загальна література – 46, філософія – 25, релігія – 32, соціальні науки – 70, філологія – 12, точні науки – 49, історія – 45. Обслуговування в читальному залі здійснювали двоє працівників – О.Н.Кімалє та О.І.Федорова. На жаль, не всі вимоги читачів вони задовольняли. За М.І.Ясінським, у травні-червні 1920 р. 357 замовлень на літературу не виконали через об'єктивні причини [32].

Через дефіцит вільних приміщень читальня займала відносно невелику кімнату на першому поверсі, поруч з двома іншими, які використовувала бібліотека. Замовлені читачами книги доводилося переносити через коридор, що ускладнювало роботу працівників [8, арк. 6].

Окремі студенти відіграли важливу роль у формуванні бібліотечних фондів. Молодим людям вдалося розшукати і вручити ректору один із трьох Литовських статутів XVI ст. [23, с. 673] Студент Широцький подарував університету “Требник 1695 р.” [31, арк. 65].

Наприкінці 1918 р. саме студентом було перевезено бібліографічні раритети з дворянської бібліотеки, що знаходилася в одному із маєтків Могилівського повіту Поділля. Власниця прибула до університету і запропонувала купити її книгозбірню, в основному російські, англійські, французькі і німецькі книги. Здійснити важливе доручення погодився студент фізико-математичного факультету Сергій Квасницький. Керівництво забезпечило його необхідними посвідченнями і перепустками. Діставши у розпорядження вагон, він написав на ньому “Бібліотека для Кам'янець-Подільського Університету”. Транспорт почергово причіпляли до різних потягів, “і він просувався далі, часом стоячи серед поля вночі під час стрілянини”, – згадував С.Квасницький після того, як успішно завершив свою місію [23, с. 672].

У січні 1919 р. за дорученням ректора, помічник бібліотекаря Ю.Гудзій, секретар студентських справ М.Грінченко (обидва студенти) та приват-доцент Л.Білецький отримали завдання перевезти з Києва книги, подаровані університетом св.Володимира, Духовною академією та закуплені в столичних книгарнях. “В дорозі не раз до нашого вагону з книжками, де вартували ми з М.Грінченком, на деяких станціях хотіли вдертися козаки “невідомої армії і невідомої формації”, дуже багато їх тоді блукало на станціях [...] По дорозі виявилося, що до того ж потягу був причеплений вагон з вибухівкою. Тому всі пасажери боялися зірватися в повітря разом з книжками. Знову були поломки вагону. Але зі страхами вдалося все-таки добратися на початку лютого 1919 року до Кам’янця і доставити так необхідну для університету літературу”, – згадував Ю.Гудзій [6, с. 231].

У вересні 1919 р. до Кам’янця-Подільського прибув студент Київського географічного інституту (діяв при університеті св. Володимира) Лев Биковський [1], який поповнив контингент історико-філологічного факультету К-ПДУУ [17, с. 583]. Навчаючись у столиці, він захопився бібліотечною справою і періодично працював у Національній, а згодом Всенародній бібліотеці України при Українській Академії наук. Його досвід став справжньою знахідкою для організації роботи бібліотеки.

Л.Биковський отримав посаду другого помічника бібліотекаря в К-ПДУУ. Про нове місце роботи він згадував так: “Всі стіни в два поверхи від гори до долу, довкруги бібліотечної зали (колишньої церкви) були щерть виповнені полицями з книгами на них. Вони вже там не містилися й почали обосновувати полицями мури-стовпи, що стояли серед приміщення, підпираючи стелі. Окрім того, в окремі залі була уряджена студентська читальня з підручною книгозбірною. Абетковий каталог був почасти злягоджений і давав доступ до більшої частини книжок” [3, с. 45].

Володіючи належною підготовкою, студент швидко увійшов до колективу бібліотекарів, працював над книгозбором, порядкував та опрацьовував його, виконував доручення, наглядав за роботою працівників бібліотеки, читального залу, робив відповідні зауваження і пропозиції [2, с. 4].

У жовтні 1919 р. керівництво університету доручило йому перевезти з містечка Янів Вінницького повіту цінну бібліотеку графа А.Холоневського – кілька тисяч томів. Обставини військового часу загрожували книгозбірні знищенням, представники графа звернулися до ректора з проханням перевезти книги до університету й включити їх на правах депозиту в університетську бібліотеку. І.Огієнко погодився, і відрядив Л.Биковського з відповідними повноваженнями до економії маєтку. В обставинах військового часу (УГА саме відступала від Києва) студенту вдалося без перешкод добратися до маєтку. Українська залога, що стояла в селі, пішла на зустріч – стрільці допомогли пакувати книги й доставити на залізницю, роздобувши відповідний вагон. Але доправити його з бібліотечним вантажем до Кам’янця-Подільського Л.Биковському не судилося. Чекаючи відправлення із Жмеринки до Проскурова, він контактував

з хворими козаками Наддніпрянської армії УНР і заразився тифом. Щоб не втратити літературу і контроль над собою, довелося негайно передати вантаж до місцевої української гімназії під розписку. Сам повернувся до університету без літератури [3, с. 50-51]. “Тремтячи від гарячки, ... встиг скласти ректорові жалюгідне справоздання з невдалої виправи й добігти до хати, де хвороба звалила ... з ніг і викреслила з ... життя майже шість тижнів часу” [3, с. 52].

Одужавши наприкінці січня 1920 р., повернувся до навчання і бібліотечної роботи, додатково виконував обов'язки члена міського бібліотечного товариства та університетського бібліографічного гуртка. У 1920 р. місцева щоденна газета “Наш шлях” періодично вміщувала замітки Л.Биковського на бібліографічні теми: “Нова українська бібліографічна організація”, “Бібліографія. (Що таке бібліографія?)”, “Міжнародна бібліографія”, “Українські бібліографічні організації”, “Журналістика українського студентства”, “Бібліографія творів з бібліотекознавства українською мовою”, “Українська державна бібліографія” та ін. Л.Биковський вважав, що “стан бібліографії є найкращим показником ступеня культури даного народу” [4].

Архівні джерела свідчать, що на постійній посаді помічника бібліотекаря працював студент фізико-математичного факультету Іван Ардатов [14, арк. 9].

Бібліотека стала найбільш жвавим підрозділом університету, до якого тягнулися практично усі викладачі і студенти – тут містилися книги і журнали, потрібні одним для розробки курсів лекцій, іншим – для підготовки до занять, залків, іспитів, виконання рефератів тощо. Причому попит на літературу з обох сторін був досить високий і підвищувався з ростом професорсько-викладацької корпорації і студентського контингенту та придбання нових видань [20, с. 251].

Наприкінці 1919 р. в університеті почало діяти бібліографічне товариство (інша назва – науковий бібліографічний гурток), яке об'єднало студентів. Його очолив приват-доцент М.А.Плевако. Товариство мало на меті “формування наукової бібліографії творів українського красного письменства, фольклору, історії, літератури й критики”. Про це йшлося у “Статуті наукового бібліографічного гуртка студентів історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету” [24]. Керівник присвятив одну зі своїх лекцій актуальним питанням сучасної бібліографії. Після того робота членів товариства (гуртка) значно активізувалася. У січні-квітні 1920 р. вони склали бібліографію праць Бориса Грінченка і творів про нього [4].

Попри здобутки, вистачало і проблем. Траплялося, що хлопці і дівчата не могли отримати рекомендовані професурою книги. Так, через відсутність підручників для підготовки до іспитів студенти сільськогосподарського факультету у березні 1920 р. висловилися за перенесення екзаменаційних випробувань на більш пізній термін з тим, щоб встигнути направити своїх товаришів до Львова і Кракова для закупівлі дефіцитної навчальної літератури [7].

Щоб виявити подібні проблеми, донести їх до відома керівництва і спільно знайти шляхи розв'язання, у 1919 р. молодь започаткувала “Книгу студентських пропозицій” [8, арк. 5-10]. Вона стала своєрідним прото-форумом і є нині над-

звичайно цікавим джерелом до вивчення роботи бібліотеки та студентського побуту.

Юнаки і дівчата залишали у книзі свої пропозиції і зауваження щодо роботи читального залу, а також перелік тих видань, які були потрібні студентам для навчання. У січні 1920 р. бібліотекар С.О.Сірополко, опрацювавши “Книгу”, повідомляв І.І.Огієнкові, що студентська молодь висловила за придбання літератури з сільського господарства, сферичної тригонометрії, політичної економії, хімії, української літератури, вказавши праці М.І.Туган-Барановського, С.М.Реформаторського, В.К.Винниченка, О.Поліщука, словники Шумлянського, “Велику енциклопедію” під редакцією Южакова та ін. книги, яких бракувало у фонді [7, арк. 36], [8, арк. 5, 5 зв., 21 зв.]. Декілька записів з того ж джерела нарікають на відсутність єврейської літератури і прохають придбати такі видання в оригіналі або у перекладі [8, арк. 5-10].

Першочерговими невирішеними проблемами тривалий час залишалися опалювання і тепло в читальному залі. У багатьох студентів не було можливості опалювати і освітлювати ті приміщення, де вони проживали, або не вистачало елементарних предметів умеблювання, тому читальня залишалася єдиним місцем, де молоді люди могли займатися самонавчанням. “Є конче негайно зарядити опалювання!!! В читальній, бо в такій зимі неможливо учитися і для тих, як я, які вдома (на квартирі) учитися не можуть і мусять вчитися якнайбільше в читальні... бо, (студенти – Авт.) вдома не можуть читати за браком стола, спокою необхідного для науки”, – писав студент-математик [8, арк. 2]. Потрібних меблів не вистачало і у читальному залі. Студенти просили в адміністрації додаткову шафу для книг, стільці, столи [8, арк. 3 зв.]. Подібних побажань було чимало.

Серед інших зауважень студентів було наприклад, впорядкування каталогу, зокрема побажання конкретно вказувати книги, які знаходилися не на відповідному місці. Найбільше такі пропозиції стосувалися богословської літератури, наприклад: “Каталог відділу “Релігія” треба з більшою увагою ще раз систематизувати по відділам. Праці вчених, які тлумачать Святе Письмо, віднести у відповідний відділ, а не у відділ патрології” [8, арк. 1 зв.].

Для того, щоб якимось поліпшити своє матеріальне становище, зранку студенти працювали, тож навчальний процес відбувався у другій половині дня. “Бажано було б, якби давали читати книжки з читальні дома”, – пропонував студент правник М.Карабут [8, арк. 2 зв.]. “Позаяк велика кількість студентів мають змогу навчатися тільки вночі, було б бажано, аби книги видавали з книгозбірні”, – висловлювався студент-природник [8, арк. 3]. Одним з варіантів вирішення цієї проблеми було продовження роботи читального залу: “З огляду на те, що велика кількість студентів мають вранці посади, а ввечері слухають лекції, часу для читання книжок не залишається. Тому, якщо книжки не видаються додому, то треба продовжити час читання до 10-ї години ввечера і по святах цілий день держати читальню одкритою, бо це єдиний час, коли можна надовше і більш серйозно сісти над книжкою,” – наголошував студент правничого факультету Ю.Корчак-Чепурківський 7 листопада 1919 р. [8, арк. 3].

Університет передплачував чимало періодичних видань. Саме в читальному залі студенти отримували інформацію про військово-політичні події в Україні та світі, стан культурних справ в регіоні. Часто працівники бібліотеки, користуючись можливістю, забирали газети завчасно для власних потреб, чим викликали невдоволення студентів. Очевидно, читальний зал був чи не єдиним місцем, де молоді люди дізнавалися про останні новини у той тривожний час [8, арк. 15, 15 зв., 17 зв., 18].

Керівництво вишу вчасно реагувало на повідомлення студентів. 11 листопада 1919 р. ректор І.Огієнко залишив у “Книзі” власноручний запис: “Усе зазначене тут почитав і наказую: 1. Шафу принести. 2. Вивісити оповістку, що в читальні забороняється говорити. 3. Наказую палити в обох пічках. 4. Читальню відчиняти і по неділях та святах від 10 годин ранку і до 8 годин вечора. Зарплату урядовців розбити по 5 годин в зміну. 5. Додому видавати книжки по постанові РСП [Ради студентських представників – Авт.] 6. Переробити електрику в читальні. 7. Усі часописи повинні доставлятися в читальню не пізніше 1 години ранку” [8, арк. 3 зв.-4].

Чимало зауважень студентів стосувалися професури, котра, користуючись книгами з бібліотеки, не повертала їх вчасно. Відповідно до “Правил бібліотеки” викладачі могли отримувати терміном на 1 місяць не більше 15 книг, студенти – 3 книги. Щоправда, у примітці зазначалося, що викладачам термін міг бути продовжений до завершення викладання ними їх лекційних курсів, тому література тривалий час не поверталася і це відверто не подобалося студентам [10, арк. 18]. В університетському молодіжному журналі “Нова думка”, спарене число якого явилось у березні 1920 р., студент Філь Гай з іронією запитував адміністрацію: “Чому одну й ту ж книжку студент може прочитати за два дні, а професор читає її два місяці? Я вже скільки думав, але ніяк цього питання вирішити не могу. Таке важке воно” [5, с. 79].

Ще у січні 1920 р. бібліотекар доповідав ректорові, що студенти нарікають на поведінку професури, яка вчасно не повертає до фонду книги, а професор М.М.Столяров взагалі взяв додому майже всі книги з аналітичної геометрії [10, арк. 29]. Попри старання працівників бібліотеки дисциплінувати читачів з-поміж професорсько-викладацької корпорації (направляли письмові нагадування), результати загалом були невтішні. Ті, хто потрапив під критичний приціл, виправдовувалися і запевняли, що “повернути книжки вони не можуть, бо вони потрібні для викладання лекцій” [10, арк. 30].

Зауваження студентів стосувалися і тих працівників університету, які поєднували виконання посадових обов’язків з навчанням на різних факультетах (заочного відділення тоді не існувало). 26 жовтня 1920 р. студент Микола Гадзінський у заяві на ім’я ректора, підтриманій 27 його товаришами, поскаржився на привілейоване становище працівників канцелярії студентських справ і бібліотеки, які могли використовувати по 2 підручники упродовж цілого місяця. “Привілею цю вони використовують так широко, що я, – стверджував скаржник, – наприклад, вимагаю вже три місяці один підручник, але мені не вдалося

його і побачити, позаяк він переходить з рук в руки. Аналогічних випадків у цій справі як зо мною, так і з іншими студентами, було дуже багато” [12, арк. 116].

Того ж дня правління університету, реагуючи на скаргу, заборонило службовцям-студентам брати з бібліотечного фонду додому навчальну і наукову літературу, але не белетристику (дозволялося по кілька примірників), що у підсумку зняло непотрібну напругу з-поміж студентства [15, арк. 3].

Один з читачів систематично скаржився на те, що не усі студенти поводять себе в читальному залі дисципліновано: сміються та розмовляють. Нижче один із дотепників виправивши своїм чорнилом граматичні помилки у записі скажника, зауважив, що перш, ніж нарікати, варто було б вивчити українську граматику [17]. Такі записи відображають гумор та настрої юнаків і дівчат, тієї складної революційної доби.

Отже, студентство К-ПДУУ брало активну участь у вдосконаленні роботи вишівської бібліотеки, яка стала одним із центрів навчального життя студентства. Університетська молодь найактивніше проявила себе у процесі впорядкування бібліотечного фонду, вдосконаленні роботи читального залу. Деякі студенти (Л. Биковський, І. Ардатов) працювали на постійній основі помічниками бібліотекаря, Л. Биковський залишив помітний слід в діяльності університетської бібліотеки, поширенні бібліографічних знань.

Студенти з цікавістю працювали у бібліографічному гуртку. Точкою взаємодії студентства і адміністрації вишу стала “Книга для записів студентських пропозицій”. На її основі здійснювалися заходи із поліпшення обслуговування читачів, створення кращих матеріально-побутових умов для відвідувачів читального залу. Тим самим молодь залучилася до колективного життя, відчувала свою приналежність до університетської спільноти і вдосконалення *alma mater*.

Список використаних джерел та літератури

1. Баран, М. Биковський Лев / М. Баран // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / [За ред. М. М. Романюка]. – Львів, 2003. – Вип. 10. – С. 483-484.
2. Биковський, Л. Бібліотека Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету (Спомини) / Л. Биковський. – Нью-Йорк – Вінніпег, 1949. – С. 4.
3. Биковський, Л. Книгарні – бібліотеки – академія: Спомини (1918–1922) / Л. Биковський. – Мюнхен – Денвер: Видавництво “Дніпрова хвиля”, 1971. – 154 с.
4. Биковський, Л. Нова українська бібліографічна організація / Л. Биковський // Наш шлях: Щоденна демократична газета. – Кам’янець-Подільський. – 1920. – 20 травня. – Ч. 98. – С. 4.
5. Гай, Ф. Про читальню / Філь Гай // Нова думка. – Кам’янець на Поділлі, 1920. – Ч. I-II. – С. 78-79.
6. Гудзій, Ю. З життя Кам’янець-Подільського державного українського університету. Спомини лікарського помічника й скарбника університету (1918–1920) / Ю. Гудзій. – С. 290-295.
7. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. р-582, оп. 1, спр. 72, 76 арк.

8. ДАХО, ф. р-582, оп. 1, спр. 75, 23 арк.
9. ДАХО, ф. р-582, оп. 1, спр. 89а, 80 арк.
10. ДАХО, ф. р-582, оп. 1, спр. 99, 60 арк.
11. ДАХО, ф. р-582, оп. 1, спр. 100, 6 арк.
12. ДАХО, ф. р-582, оп. 1, спр. 101, 144 арк.
13. ДАХО, ф. р-582, оп. 1, спр. 137, 207 арк.
14. ДАХО, ф. р-302, оп. 1, спр. 194, 49 арк.
15. ДАХО, ф. р-582, оп. 2, спр. 224, 66 арк.
16. Завальнюк, О. М. Громадсько-політичне життя Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920рр.) / О. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – Т. 4 (6). – С. 195-205.
17. Завальнюк, О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 631 с.
18. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2005 рр.): сторінки історії / О. Завальнюк, О. Комарніцький // Український історичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 81-92.
19. Завальнюк, О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 3-19.
20. Завальнюк, О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): монографія / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 644 с.
21. Комарніцький, О. Б. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О. Комарніцький, Н. Макогончук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 20-31.
22. Комарніцький, О. Б. Профспілкова організація студентів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичний нарис / О. Комарніцький, М. Моштак. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2006. – 216 с.
23. Пашенко, О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / Олімпіяда Пашенко // Наша культура. – 1936. – Кн.10 (18). – С. 671-677.
24. Плевако, М. А. В справі вивчення Поділля. (До кам'янецьких дослідувачів старовини, вчених, самовидавців минулого і всього подільського громадянства) / М. А. Плевако // Освіта. – Кам'янець на Поділлі, 1919. – 1 березня. – № 5. – С. 8.
25. Прокочук, В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного універ-

ситету: роки становлення й розвитку: історичний нарис / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 284 с.

26. Прокопчук, В. С. І.Г.Сливка – організатор і перший керівник фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – Вип. 2. – С. 20-30.

27. Сливка, І. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету // Свято Поділля: Одноденна газета. – Кам'янець-Подільський: Видавництво Подільського Українського товариства “Просвіта”. – 1918. – 22 жовтня. – С. 7-8.

28. Університетське життя // Наш шлях. – 1920. – 3 березня. – Ч. 43. – С. 4.

29. Університетська читальня // Трудова громада. – 1919. – 21 вересня. – № 65. – С. 7.

30. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3876, оп. 1, спр. 3, арк. 90.

31. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 187, арк. 65.

32. Ясинський, М. Матеріали до статистики фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського Університету / М. Ясинський // Наше життя. – Кам'янець на Поділлі, 1920 р. – Ч. II-III. – С. 75.

Anastasia Donets

The students and the improvement of work of the Library of Kamjanets-Podilskiy university (the 1918–1920s)

On the basis of archive and published documents, works of Ukrainian historians it is being researched the role of the students of Kamjanets-Podilskiy state Ukrainian university in improvement of the work of the fundamental library in the 1918–1920s, in particular, the interaction of the student community with the administration of the higher education establishment in the process of use of educational and scientific literature, setting up the work of the reading room.

The author uses unique documents, that noted a hard assessment of the youth regarding the work of library structures and their workers at different time, and a range of complaints and suggestions, aiming at an immediate solving of urgent problems, discovered by it, for improvement of the quality of service of reader's interests and inquiries. The names of peculiar students have been found out and their participation in practical work for improvement of the library fund has been established, its filling with varied literature from different libraries of the region and the capital. The cataloging of the acquired editions was accelerated by the process of their use having a positive effect on the quality of preparation of specialists in different majors.

A great attention has been paid to joining of the students of historical and philological department into a bibliographic society, where they got theoretical knowledge in scientific bibliography and the first practical experience in creating a list of research and popular science works of famous Ukrainian figures.

Keywords: *Kamjanets-Podilskiy state Ukrainian university, rector, librarian, assistant librarian, students, fundamental library, bibliographic society.*

А.Л.Донец

Студенты и усовершенствование работы библиотеки Каменец-Подольского университета (1918–1920 гг.)

На базе архивных источников, работ украинских историков исследуется роль студентов Каменец-Подольского государственного украинского университета в усовершенствовании работы фундаментальной библиотеки в 1918–1920 гг., в частности, взаимоотношение студенческого сообщества с администрацией высшей школы в процессе использования учебной и научной литературы, налаживании работы читального зала.

Автор использует уникальные документы, в которых зафиксировано жёсткое оценивание молодёжью работы библиотечных структур и их работников в разное время, а также, цепочку жалоб и предложений, направленных на срочное решение обнаруженных текущих проблем и улучшения качества обслуживания читательских интересов и запросов. Установлены имена отдельных студентов и выяснено их участие в практической работе по усовершенствованию библиотечного фонда, его наполнения разнообразной литературой из библиотек региона и столицы. Каталогизацию приобретённых издательств ускорял процесс их использования, что положительно влияло на качество подготовки профессионалов разных специальностей.

Значительное внимание уделено объединению студентов историко-филологического факультета в библиографический кружок, в котором они получали теоретические знания по научной библиографии, первый полезный опыт над созданием описи исследовательских и научно-популярных работ известных украинских деятелей.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский государственный украинский университет, ректор, библиотекарь, помощник библиотекаря, студенты, фундаментальная библиотека, библиографический кружок.*

Одержано 10 червня 2014 року

УДК 378(477.4)“192”:057.87

О.Б.Комарницький

Студентство педагогічних навчальних закладів УСРР у другій половині 1920-х рр.: формування контингенту (на матеріалах Правобережної України)

Досліджується процес формування студентського контингенту вищих педагогічних навчальних закладів радянської України, у т.ч. Правобережжя, складовою частиною якого є Подільський регіон, у другій половині 1920-х рр. Зокрема, показано хід виконання щорічних планів прийому молоді. Автор, використавши архівні документи та матеріали тогочасної періодики, доводить, що відсоток виконання плану держзамовлення у педвишах був значно вищим у порівнянні з вишами інших типів. Для покращення наборів вони залучали до профорієнтаційної роботи студентів старших курсів. Наведено конкретні приклади прийомів до окремих навчальних закладів Правобережної України (Київського, Волинського, Кам'янець-Подільського інститутів народної освіти, ряду педагогічних технікумів, які почали функціонувати з 1925–1926 навчального року). Аналізуючи соціальний склад вступників, автор показав поступове збільшення робітничо-селянського прошарку. З'ясовано, що переважна більшість абітурієнтів педвишів була позапартійною (за показником забезпечення партійним прошарком вони випереджали медичні і мистецькі ВНЗ, водночас поступаючись іншим типам вишів), а набір жінок і чоловіків здійснювався на паритетній основі. У статті доводиться, що провідне місце серед представників різних національностей посідали українці. Автор зазначає, що комплектування педвишів відбувалося переважно за рахунок випускників профіскіл педагогічного профілю, освітній рівень яких був низьким.

Ключові слова: студент, інститут, технікум, абітурієнт, прийом, захування, заява.

Упродовж 20-х рр. ХХ ст. в УСРР було здійснено декілька спроб реорганізації вищих педагогічних навчальних закладів, метою яких була підготовка висококваліфікованих і відданих радянській владі кадрів вчителів. На них покладався відповідальність за навчання і виховання покоління, здатного втілити в життя проєкти правлячої партії щодо побудови нового суспільства. Відповідно зростали вимоги до приймальних комісій педвишів, які мали забезпечити прийом лояльних до влади студентів. Окремі аспекти цієї проблеми вивчали радянські вчені Ф.Г.Паначин [37], О.Б.Слуцький [14], Г.І.Ясницький [29], сучасні українські дослідники О.О.Лаврут [13], В.К.Майборода [31], В.В.Липинський [40], І.І.Ніколіна [30], Н.П.Москальова [34], І.Б.Автушенко [35] та ін. У нашій публікації покажемо як виконувалися плани прийомів студентів педагогічних ВНЗ у другій половині 1920-х рр., проаналізуємо соціальний, партійний, національний та статевий склад першокурсників.

Щорічно педвишам України доводився план прийому студентської молоді. У 1926–1927 навчальному році (далі – н.р.) планувалося набрати в інститути

народної освіти (ІНО) республіки 2070 студентів, педтехнікуми – 3340 [1, спр. 2491, арк. 100; 2, с. 74]. У тому навчальному році план прийому в ІНО виконали на 96%. Загалом, у 12 ІНО заяви подали 3299 осіб (1,59 осіб на місце), з яких склали екзамени 1366, а зарахували 1988. У 61 педтехнікумі УСРР виявили бажання навчатися 6758 осіб, склали екзамени – 3266, зарахували – 4074 осіб (виконання плану прийому склало 121,97%) [3, с. 9]. Дослідники Я.Звігальський та М.Іванов у своїй праці подають дані про фактичний прийом в ІНО 2020 студентів, а в педтехнікуми 3751 студента [4, с. 314]. Відсоток виконання плану держзамовлення у педвишах був значно вищим у порівнянні з вишами інших типів. Загалом, у УСРР в інститутах відсоток виконання плану склав 95,4%, а в технікумах – 97,3% [5, с. 187; 6, с. 72].

У 1927–1928 н.р. ІНО мали поповнити 2010 студентів, а педтехнікуми – 3340 [1, спр. 2491, арк. 100; 7, спр. 399, арк. 83]. На сторінках журналу “Студент революції” знаходимо дещо інші дані. Так, в інститути системи педосвіти планувалося набрати 1740 осіб, а в технікуми – 3440 [8]. У тому навчальному році бажання навчатися в ІНО виявили 5030 абітурієнтів (2,5 особи на місце), з яких прийняли на навчання 2309 [7, спр. 399, арк. 83], у педтехнікумах – відповідно 8512; 2,54 і 4672 [7, спр. 399, арк. 109]. Таким чином, відсоток виконання плану прийому в ІНО склав 114,87%, у педтехнікуми – 135,81%. Незважаючи на це, у 19 педтехнікумах УСРР спостерігався недобір студентів. Зокрема, у Шепетівському педтехнікумі він становив 10 студентів, при плані у 80 студентів, Бердичівському – відповідно 17 і 60, Київському єврейському – 17 і 40, Київському польському – 23 і 80, Коростенському – 28 і 80 [7, спр. 399, арк. 130]. В УСРР в усіх вишах показник виконання плану складав: в інститутах – 109,3%, у технікумах – 96,1% [5, с. 187].

У 1928–1929 н.р. в ІНО зарахували 3210 студентів, у педтехнікуми – 6403 [9, с. 9]. На жаль, ми не маємо даних щодо плану прийому, а відтак і про виконання плану. Деякі архівні документи дають зрозуміти, що цей відсоток у порівнянні з минулим роком був нижчим. Так, 27 серпня 1928 р. на одній із вишівських нарад зверталася увага на слабкі темпи подачі заяв у педвиші, у зв’язку з чим виникла небезпека не заповнення місць. Наприклад, у Кам’янець-Подільський ІНО на 200 місць було подано лише 140 заяв [10, спр. 263, арк. 2-2 зв.]. Тому НКО УСРР прийняв рішення про продовження терміну подачі заяв, а також вжиття заходів до залучення у ряди студентства комуністів і комсомольців, робітників і селян [10, спр. 263, арк. 2]. Проведена робота не дала бажаного ефекту. 26 вересня ректор Кам’янець-Подільського ІНО Ф.Кондрацький на нараді, яку проводив окружний партійний комітет, інформував про значний недобір студентів. Основними причинами цього керівник назвав “збільшення вимог [до вступників] і не випуск [у 1928 р.] профшкіл”. Він також констатував слабку підготовку абітурієнтів [10, спр. 263, арк. 8]. Крім того, як з’ясувалося пізніше, серед прийнятих на І курс були “небажані елементи”, які “скрили” своє соціальне положення [11, спр. 24, арк. 39]. Подібною були ситуація і у Волинському ІНО, де на 28 серпня 1928 р. було подано лише 140 заяв [12, спр. 16,

арк. 29]. У вишах УСРР усіх типів відсоток виконання плану прийому склав 97,8%. [13, с. 8]

Не кращим було становище і у 1929–1930 н.р. Радянський історик О.Б.Слуцький повідомляв, що при комплектуванні перших курсів педагогічних вишів залишилося сотні вакантних місць [14, с. 171]. Він вважає, що причиною хронічних недоборів були “недостатня робота серед робітничо-селянської молоді, грубі помилки, що їх допускала республіканська студентська організація “Пролетстуд” у підготовці прийому до вузів, недостатня кількість трудящої молоді з середньою освітою, нечітка діяльність Наркомосу УРСР” [14, с. 170]. Для стабілізації становища і покращення наборів виші залучали до профорієнтаційної роботи студентів. Зокрема, 20 лютого 1930 р. на засіданні Подільського окружного бюро пролетарського студентства ухвалили всім профкомам відрядити студентів-лекторів, які б на різних підприємствах, закладах і установах проінформували про підготовку до нового прийому у виші, допомогли у “вербовці” працівників на підготовчі курси, що формувалися при вишах [15, спр. 5, арк. 100]. Загалом, у 1929–1930 н.р. в 11 ІНО зарахували 4141 студента [16, спр. 1819, арк. 8-12], у 33 педтехнікуми – 2931 студента [16, спр. 1819, арк. 1-3].

Архівні джерела, матеріали тогочасної періодики свідчать про прийом в окремі навчальні заклади Правобережної України. Щорічно найбільший контингент першокурсників мав Київський ІНО. Зокрема, у 1928 р. на факультет соціального виховання планували набрати 128 осіб (шкільний відділ – 120, дошкільний – 8), професійної освіти – 220 (суспільствознавчий – 70, техознавчий – 90, природознавчий – 60). Планувалося відкрити відділ іноземних мов на 60 осіб [17]. Наступного року до Київського ІНО вступили 782 особи [16, спр. 1819, арк. 9]. У Волинському ІНО в 1926 р. план прийому студентів було перевищено із 100 до 103 осіб. У зв’язку з цим, 6 листопада ректор ІНО отримав листа від заступника народного комісара освіти УСРР Я.Ряппо, у якому він просив повідомити з “чийого дозволу проводився прийом поперх норми” [18, спр. 12, арк. 40; 19, спр. 150, арк. 48]. У тому році на початку вступної кампанії активність абітурієнтів була низькою. Основною причиною пасивності було те, що більшість вступників мали дуже слабку підготовку і потенційно відчували, що в них виникнуть труднощі із складанням вступних екзаменів. Лише після розпорядження НКО про зарахування без екзаменів вчителів, які бажали покращити свій фаховий рівень, від них “посипалися” заяви. Хоча конкурс при вступі був невеликий. На 100 місць подали лише 135 заяв [18, спр. 12, арк. 50]. У 1927–1928 н.р. на 100 місць надійшло 173 заяви [12, спр. 16, арк. 13]. У 1929–1930 н.р. Волинський ІНО поповнили 274 студенти [16, спр. 1819, арк. 8].

В Кам’янець-Подільському ІНО у 1926 р. бажання навчатися виявили 130 осіб. Після вступних екзаменів зарахували до складу першокурсників 92 особи [11, спр. 6, арк. 20, 84]. У 1927 р. конкурс на вступних екзаменах склав 2,8 особи на одне місце [20]. Вступна кампанія 1928 р. характеризувалася низькою активністю абітурієнтів. Як вже зазначалося, на 25 червня на 200 вакантних місць надійшло лише 140 заяв. 91 вступник представляв Кам’янецький округ, 13 –

Могилівський, 11 – Вінницький, 10 – Проскурівський, 6 – Тульчинський, 5 – Шепетівський, 2 – Першотравневий, 1 – Білоцерківський, 1 – Автономну Молдавську СРР [10, спр. 263, арк. 5]. За іншими даними, в ІНО подала заяви лише 91 особа, з яких допустили до конкурсу – 89 осіб, прийняли до вишу – 58 [21, спр. 5, арк. 441]. Тому керівництво вишу змушене було оголосити додатковий прийом, під час якого набрали ще 12 осіб [21, спр. 5, арк. 368]. У 1929–1930 н.р. студентами Кам'янець-Подільського ІНО стала 151 особа [16, спр. 1819, арк. 8].

Окремі дані маємо щодо результативності вступних кампаній у педтехнікумах. Так, в Житомирському українському педтехнікумі у 1926 р. вступники подали 115 заяв, з яких до вишу зарахували 56 осіб. Найбільше абітурієнтів делегував Волинський округ – 69 осіб. З Бердичівського округу прибула 31 особа, Коростенського – 9, Шепетівського – 3, Тульчинського – 2, Київського – 1 [22, спр. 125, арк. 148 зв.-149]. Цілком провальною була вступна кампанія в 1926 р. у Новоград-Волинському педтехнікумі. Того року до вишу прийняли лише 11 осіб (план прийому складав 40 осіб) [23, спр. 5, арк. 22]. До Житомирського українського педтехнікуму в 1927 р. зарахували 46 осіб (загальний конкурс склав 2,5 особи на місце) [22, спр. 175, арк. 40], у Новоград-Волинському – відповідно 40 і 2,1 [23, спр. 7, арк. 2]. Що стосується останнього навчального закладу, то 40 вступників представляли Волинський округ, 18 – Коростенський, 14 – Шепетівський, 5 – Бердичівський, 2 – Ніжинський, по 1 – Білоцерківський і Проскурівський [23, спр. 7, арк. 2 зв.]. Поступово зростала кількість заяв від абітурієнтів, які вступали у Житомирський єврейський педтехнікум. Якщо у 1926 р. їх було 75, то вже у 1927 р. – 109. У 1927 р. вступники прибули з Житомирського, Шепетівського, Бердичівського, Коростенського, Первомайського, Одеського, Миколаївського, Херсонського округів [19, спр. 239, арк. 215-216, 224].

До Житомирського українського педтехнікуму у 1928 р. надійшло від абітурієнтів 182 заяви [22, спр. 237, арк. 12]. Після проведення вступних іспитів зарахували 78 осіб [22, спр. 239, арк. 296-297 зв.]. В 1929 р. у Бердичівський педтехнікум вступила 41 особа, Коростишівський – 112, Коростенський – 90 [16, спр. 1819, арк. 1]. В Шепетівський педтехнікум у 1927 р. було подано 237 заяв [24, спр. 230, арк. 73]. На екзамені з'явилися 188 осіб, у т.ч. з Шепетівського округу – 180, Бердичівського – 4, Волинського – 3, Автономної Молдавської СРР – 1 [24, спр. 230, арк. 153 зв.]. Зарахували до вишу 72 особи [24, спр. 230, арк. 73]. У 1928 р. до технікуму прийняли 81 особу [24, спр. 230, арк. 115-115 зв.], у 1929 р. – 66 [16, спр. 1819, арк. 2].

Певні проблеми з набором студентів відчувалися у Проскурівському педтехнікумі. У зв'язку з цим у лютому 1926 р. директор технікуму К.Г.Гайовий у своєму звіті зазначав: “Щодо укомплектування 1 курсу, можемо лише констатувати, що, на жаль, в нашій окрузі є лише одна сільськогосподарська профшкола, і вона не може дати відповідної кількості кандидатів для технікуму. З числа тих, що бажали до технікуму вступити та не пройшли профшколи, прийшлося прийняти по іспитах все-таки кращих...” [25, спр. 5302, арк. 1]. У 1927 р. НКО УСРР встановив для технікуму норму прийому у 60 осіб. У той же час школи Поділля

потребували значно більшої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів. З цього приводу керівник закладу в серпні 1927 р. у зверненні до НКО писав: “...установлена НКО норма до прийому... Проскурівщину не задовольняє. Умови Проскурівщини вимагають, аби в наступному році було прийнято 80 чоловік. Проскурівський педтехнікум обслуговує частково Кам’янецьчину й Шепетівщину”. Щоправда, у записці відверто наголошувалося, що “пропускна можливість технікуму з боку аудиторій – 40 чоловік”. Все ж НКО УСРР пішов на зустріч і 2 вересня 1927 р. повідомив, що план набору на I курс збільшено до 80 осіб [26, с. 340; 27, с. 446]. У 1929 р. до Проскурівського педтехнікуму набрали 79 осіб [16, спр. 1819, арк. 2].

Досить високим був конкурс при вступі до Вінницького українського педтехнікуму. Туг у 1928 р. на 120 місць претендували 500 осіб [28, спр. 34, арк. 63]. У 1929 р. до Білоцерківського педтехнікуму зарахували 135 студентів, Тульчинського – 124, Ржищівського – 86, Могилівського – 84, Корсунського – 80 [16, спр. 1819, арк. 1-2].

Навянні праці радянських та сучасних українських дослідників, архівні джерела та матеріали періодики дають можливість прослідкувати соціальний, партійний, національний та статевий склад першокурсників.

Аналіз соціального складу вступників показує поступове збільшення робітничо-селянського прошарку. Радянський історик Г.І.Ясницький повідомляв, що у 1926–1927 н.р. серед прийнятих до педвишів робітники становили 13%, селяни – 20,8%. У 1927–1928 н.р. робітників було 20%, селян – 33,4%, службовців – 44,1%, інших – 2,1%, у 1929–1930 н.р. – відповідно 32,3%, 37,9%, 27,3%, 2,2% [29, с. 202]. На нашу думку, ці показники були дещо завищеними. Найбільш вірогідними є такі дані: у 1926–1927 н.р. робітники становили 13,6%, селяни – 20,8%, вчителі – 42,1%, службовці – 21,7%, кустарі – 1,3%; у 1927–1928 н.р. – відповідно 13,2%, 22,4%, 49,2%, 13,8%, 1,2% [30, с. 225]; у 1928–1929 н.р. робітників було 20,4%, селян – 32,2%, наймитів – 1,2%, службовців – 44,1%, інших – 1,8% [9, с. 10]. Таким чином, наприкінці десятиліття робітничо-селянський прошарок за чисельністю почав домінувати у студентському середовищі. За даними В.К.Майбороди, у 1929–1930 н.р. кількість студентів-робітників зростає на 4,7%, селян – 8,5% порівняно з попереднім навчальним роком [31, с. 70]. Водночас, сучасник тих подій В.Мускін спростовує ці дані. Він зазначає, що під прийому у педвиші робітники і селяни становили 46% [32, с. 4]. Все ж, якщо порівняти вищенаведені дані із загальнореспубліканськими, то вони будуть не на користь педвишів. Так, в 1926–1927 н.р. у середовищі новоспечених першокурсників робітники становили 28,5%, селяни – 42%, [6, с. 73] у 1927–1928 н.р. – відповідно 34,1% і 27,4% [33, с. 86; 34, с. 72], у 1928–1929 н.р. – 34,2% і 32,5% [35, с. 9; 36, с. 685]. Загалом, у педвишах, як свідчать Б.Володарський і Й.Косман “пролетарський” прошарок був найменшим. Вони зазначають: “Це загрозливий стан, бо ці вузи з погляду пролетарського виховання поколінь є найважливіші, і виправдати небажання робітничих юнаків та дівчат йти до педвузів не можна ні в якому разі”. Про це ж йшлося на жовтневому (1928 р.) пленумі ЦК ВЛКСМ, який ухвалив відрядити

1000 комсомольців до педвишів. Однією із причин недостатнього прагнення молоді до цих вишів було порівняно гірше матеріальне забезпечення педагогів, ніж інженерно-технічних фахівців [9, с. 13].

Дещо сприятливішою для більшовицької влади було становище у педтехнікумах. Тут у 1926 р. серед першокурсників робітники становили 12,6%, селяни – 59,7%, вчителі – 8,1%, службовці – 14%, кустарі – 3,7%, інші – 1,9%; у 1927 р. – відповідно 13,2%, 57,8%, 11,2%, 13,6%, 3%, 1,2% [7, спр. 399, арк. 109]. Приблизно такими ж були загальнореспубліканські показники. У 1926–1927 н.р. у технікумах УСРР серед першокурсників робітники і селяни становили 77,1% [6, с. 73]. У педтехнікумах всього СРСР у 1928–1929 н.р. удільна вага робітників і селян становила 71,6%, що було набагато більше ніж у педінститутах. У 1927–1928 н.р. серед зарахованих тут було 19,5% робітників і 33,2% селян [37, с. 40].

Окремі архівні документи повідомляють про соціальний стан вступників окремих навчальних закладів. Так, у 1928–1929 н.р. до Кам'янець-Подільського ІНО вступили 3 робітники, 32 селянина, 34 службовці [21, спр. 5, арк. 368, 441]. У 1926 р. серед прийнятих до Волинського ІНО було 4 робітники, 38 селян, 46 вчителів, 13 службовців, 2 кустарі [18, спр. 12, арк. 50; 19, спр. 12, арк. 50; 19, спр. 150, арк. 48]. У 1927–1928 н.р. вступники за соціальним станом розподілялися так: робітники – 15 осіб, селяни – 32, трудова інтелігенція – 39, службовці – 11, кустарі – 3 [12, спр. 16, арк. 13]. У 1928 р. на навчання до Вінницького українського педтехнікуму прийняли 22 робітники і 66 селян-незможників (загальна кількість місць – 120) [28, спр. 34, арк. 63]. За соціальною ознакою із 72 першокурсників Шепетівського педтехнікуму у 1927 р. 7 осіб були вихідцями із робітників, 33 – селян, 19 – вчителів, 8 – службовців, 5 – кустарів [24, спр. 230, арк. 73]. У 1928 р. до вишу зарахували 81 особу, у т.ч. 56 осіб належали до селян, по 8 – до робітників, службовців, трудової інтелігенції, 1 – кустарів [24, спр. 356, арк. 115-115 зв.].

Як і раніше переважна більшість абітурієнтів педвишів була безпартійною. У 1926–1927 н.р. комуністи становили 12,1% всіх вступників інститутів народної освіти республіки, комсомольці – 20,5%, у 1927–1928 н.р. – 14% і 21,5% [7, спр. 399, арк. 112], у 1928–1929 н.р. – 13,3% і 32% [9, с. 18]. У педтехнікумах нижчим був відсоток комуністів, але вищим – комсомольців. Так, у 1926–1927 н.р. члени КП(б)У серед першокурсників становили 2,9%, члени ЛКСМУ – 37,6%, у 1927–1928 н.р. – відповідно 2,6% і 39,7% [7, спр. 399, арк. 109], у 1928–1929 н.р. – 3,3% і 39,4% [9, с. 18]. За показником забезпечення партійним прошарком педвиші випереджали медичні і мистецькі ВНЗ, водночас поступалися – індустріально-технічним і соціально-економічним, були майже на одному рівні із сільськогосподарськими вишами (див. табл. 1).

Що стосується педвишів Правобережжя, то, наприклад, у Волинському ІНО у 1926–1927 н.р. серед 103 випускників було 8 комуністів і 22 комсомольці [19, спр. 150, арк. 48], у 1927–1928 н.р. – відповідно 10 і 21 [12, спр. 16, арк. 13]. У Кам'янець-Подільському ІНО серед 92 першокурсників комсомольці складали

Таблиця 1

Прийом студентів за партійним складом до вишів УСРР
у 1928–1929 н.р. [9, с. 18]

Типи вишів	Прийом в інститути (%)		Прийом у технікуми (%)	
	комуністи	комсомольці	комуністи	комсомольці
Індустріально-технічні	36,1	30,6	15,1	31,5
Індустріально-технічні робітничі	-	-	21,8	34,6
Сільськогосподарські	15,9	34,8	11,6	39,4
Соціально-економічні	33,4	33,5	23,2	32,2
Педагогічні	13,4	32,0	3,3	39,4
Медичні	9,5	28,0	3,5	24,1
Мистецькі	4,8	21,3	4,9	26,8
Разом	18,4	31,4	8,7	36,4

46 осіб [11, спр. 6, арк. 20, 84]. Після зарахування першокурсників серед завдань партійного осередку останнього вишу визначалися такі: втягнути молодь у громадсько-політичне життя; дати кожному студенту посильне партійне навантаження, яке б, у свою чергу, не стало б на заваді навчальному процесу [38, спр. 5а, арк. 86 зв.]. У 1928–1929 н.р. відсоток молоді із партійною приналежністю був значно меншим. Тоді вступали до інституту 70 студентів, у т.ч. 3 члени КП(б)У і 23 – ЛКСМУ [21, спр. 5, арк. 441]. Тоді ж у Вінницький український педтехнікум зарахували 3 комуністів і 41 комсомольця [28, спр. 34, арк. 63]. В Шепетівському педтехнікумі у 1927 р. серед 72 першокурсників були 2 члени КП(б)У і 23 – ЛКСМУ [24, спр. 230, арк. 73], у наступному році – відповідно 81, 5 і 27 [24, спр. 356, арк. 115].

У педвишах УСРР перші позиції серед представників інших національностей тримали українці. Друге місце за чисельністю займали євреї. У 1926–1927 н.р. представники титульного етносу серед вступників ІНО УСРР становили 69,9%, євреї – 16,8%, росіяни – 9,6%, поляки – 0,7%, німці – 1,0%, інші – 2,0%, у 1927–1928 н.р. – відповідно 70,7%, 16,3%, 8,4%, 0,4%, 1,6%, 2,6% [7, спр. 399, арк. 113]. У 1928–1929 н.р. українців було 69,2%, євреїв – 15,4%, росіян – 11,8%, інших – 3,6% [9, с. 20]. Подібне мало місце і в педтехнікумах: у 1926–1927 н.р. українці становили 76,2%, євреї – 11,2%, росіяни – 5,1%, інші – 7,5%; у 1927–1928 н.р. – відповідно 79%, 10,2%, 4,2%, 6,6% [7, спр. 399, арк. 109], у 1928–1929 н.р. – 72,3%, 13,8%, 8,3%, 5,6%. За показником представництва серед першокурсників українців педвиші поступалися лише сільськогосподарським вишам, де в інститутах українці становили 78,8%, у технікумах – 81,5% [9, с. 20]. Водночас, розподіл новоспечених першокурсників за національністю мав суттєві відмінності від загальнодержавного показника. Так, у 1926–1927 н.р. українці в інститутах усіх типів становили 59,4%, євреї – 24,9%, росіяни – 14,7%, німці – 0,6%, поляки – 0,7%, інші – 2,7%; у 1927–1928 н.р. – відповідно 58,9%,

22,6%, 14,7%, 0,9%, 0,6%, 2,3%; у 1928–1929 н.р. – 62,8%, 18,7%, 14,7%, 0,8%, 0,6%, 2,4% [39, с. 6; 40, с. 169].

Серед педвишів Правобережжя, наприклад, у Кам'янець-Подільському ІНО в 1926 р. у середовищі першокурсників абсолютно переважали українці – 81 особа, євреї становили 9 осіб, німці – 1, поляки – 1 [11, спр. 6, арк. 20, 84]. У 1928 р. серед 70 першокурсників були 51 українець, 17 євреїв, 1 росіянин, 1 поляк [21, спр. 5, арк. 441]. У Шелетівському педтехнікумі у 1927 р. на І курс прийняли 60 українців, 9 євреїв, по одному росіянину, поляку, білорусу [24, спр. 230, арк. 154]. У 1928 р. тут було 65 українців, 14 євреїв і 2 поляки [24, спр. 356, арк. 115-115 зв.].

Комплектування педвишів відбувалося переважно за рахунок випускників профшкіл педагогічного профілю. Частина абітурієнтів навчалися на робітфаках, у трудових школах, закінчили дореволюційну середню школу, чи отримали домашню освіту. Підготовка через робітфаки не була домінуючою, що спростовує офіційну версію радянської історіографії про пріоритетність цієї системи підготовки. Про це свідчать такі дані. У 1926 р. 15,2% осіб, прийнятих до ІНО, закінчили робітфаки, 19% – профшколи, 13% – трудові школи, 26,5% – дореволюційну середню школу, 4,3% – отримали домашню освіту, у 1927 р. – відповідно 8,9%, 25,2%, 8,1%, 31,1%, 7,8% (ще 13% вступників закінчили педтехнікуми) [7, спр. 399, арк. 113]. У педтехнікумах освітній рівень вступників був таким: у 1926 р. 1% абітурієнтів закінчили робітфаки, 2,5% – профшколи, 0,1% – професійні курси, 88,9% – трудові школи, 0,8% – дореволюційні середні школи, 0,1% – партшколи, 1,9% – навчалися у підготовчій групі, 1,2% – дитячому будинку, 0,1% – перевелися з інших вишів, 3,5% – здобули домашню освіту, у 1927 р. – відповідно 0,5%, 22,7%, 0,6%, 56,3%, 2%, 0,2%, 10,5%, 0,6%, 2,6%, 4% [7, спр. 399, арк. 110]. Загалом, освітній рівень абітурієнтів був низьким. Нарком освіти УСРР М.О.Скрипник з приводу послаблення вимог при вступі до вишів зазначав: “Зниження умов прийому [для робітників і селян] – це велика помилка, і тепер, підраховуючи наслідки прийому, треба нам зробити відповідний висновок, бо зниження умов прийому для робітників і селян під час прийняття до вузів не забезпечує робітництво своєю пролетарською справжною інтелекцією. Намагання пролізти, як-небудь обійти, знайти засоби прикрити своє навчання, курс на прийняття з одним-двома незадовільними оцінками – це шлях до розбещеності пролетарської молоді, до класового переродження, до поширення дрібно-буржуазного впливу на нашу робітничо-селянську молодь. Нам [слід дбати] не про механічне побільшення відсотку, а про органічне піднесення всіх заходів, щоб дати вузам хороше підготовану, озброєну знанням робітничо-селянську молодь. Ми мусимо бити на якість... Приймати робітників і селян до вузів з недостатніми знаннями це не що інше, як готувати самім собі прірву...” [9, с. 24].

Про слабку підготовку абітурієнтів повідомляли з різних педагогічних навчальних закладів. Наприклад, у грудні 1928 р. з Могилів-Подільського педтехнікуму надійшла інформація, що “склад абітурієнтів слабкий [переважали ті, хто закінчив 7-річну школу, випускників профшкіл фактично не було]. Письмові роботи [вступників] здивовують своєю примітивністю й малограмотністю”.

Тому на I курсі викладачі змушені були проходити з студентами матеріал підготовчого курсу [7, спр. 404, арк. 11]. Недостатньою була підготовка абітурієнтів Кам'янець-Подільського ІНО [10, спр. 263, арк. 4; 20]. Так, у 1928 р. із 58 студентів основного набору робітфак закінчили 6 осіб, профшколу – 5, трудову школу – 21. Ще 26 осіб навчалися у трудовій школі, але не закінчили її [21, спр. 5, арк. 441]. У 1927–1928 н.р. 31 вступник Волинського ІНО закінчив профшколу, 29 – дореволюційну середню школу, 23 – педшколу, 12 – трудшколу [12, спр. 16, арк. 13]. У 1926 р. 44 новоспечені першокурсники Шепетівського педтехнікуму закінчили трудові школи, 12 – професійні школи, 1 – дворічні курси. Домашню освіту здобули 2 особи, перевелися з інших ВНЗ – 2. Вчителювали до вступу у виш 9 осіб. 2 особам не вдалося завершити навчання у профшколі [21, спр. 230, арк. 154]. 70 абітурієнтів, які вступали у 1928 р., закінчили трудові школи, 8 – профшколи, 3 – здобули домашню освіту [24, спр. 356, арк. 115 зв.].

У педвишах набір жінок і чоловіків здійснювався на паритетній основі. Виключенням став 1926 р., коли чоловіки становили 63% набору в ІНО. У 1927 р. серед новоспечених першокурсників було 58,1% чоловіків і 41,9% жінок [7, спр. 399, арк. 113], у 1928–1929 н.р. – відповідно 55,1% і 44,9% [39, с. 170]. Для порівняння загальнореспубліканські показники були такими: у 1926–1927 н.р. серед вступників інститутів УСРР чоловіки становили 73,8%, жінки – 26,2%, у 1927–1928 н.р. – відповідно 70,2% і 29,8%, у 1928–1929 н.р. – 69,3% і 30,7%. Найменше жінок було в індустріально-технічних, соціально-економічних та сільськогосподарських ВНЗ. У медичних, як і в педвишах, жінок і чоловіків було приблизно порівну [39, с. 170]. У педтехнікумах на перших курсах у 1926–1927 н.р. навчалось 51,2% чоловіків і 48,8% жінок, у 1927 р. – відповідно 50,7% і 49,3% [7, спр. 399, арк. 109].

Таким чином, у другій половині 1920-х рр. влада значну увагу приділяла формуванню студентського контингенту майбутніх вчителів, які мали забезпечити навчання і виховання покоління, здатного втілити в життя проекти правлячої партії щодо побудови нового суспільства. Використавши архівні документи та матеріали тогочасної періодики, ми дійшли висновку, що відсоток виконання плану держзамовлення у педвишах був значно вищим у порівнянні з вишами інших типів. Для покращення наборів виші залучали до профорієнтаційної роботи студентів старших курсів. Аналізуючи соціальний склад вступників, констатуємо поступове збільшення робітничо-селянського прошарку. Переважна більшість абітурієнтів педвишів була безпартійною (за показником забезпечення партійним прошарком вони випереджали медичні і мистецькі ВНЗ, водночас поступаючись іншим типам вишів). Набір жінок і чоловіків здійснювався на паритетній основі. Провідні позиції серед представників інших національностей тримали українці. Комплектування педвишів відбувалося переважно за рахунок випускників профшкіл педагогічного профілю, освітній рівень яких був низьким.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп. 20.
2. Сборник действующего законодательства УССР по народному просвещению

/ [сост. М. А. Глейзер; под ред. Я. П. Ряппо]. – Харьков: Юридич. изд-во Наркомюста УССР, 1926. – 208 с.

3. Народня освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1 січня 1927 р. // Статистика України. – Серія VII. Статистика народньої освіти. – Вип. 2. – Т. VIII. – № 152. – Харків: Центр. стат. управл. УССР, 1929. – 66 с.

4. Звігальський, Я. Професійна освіта на Україні / Яків Звігальський, Микола Іванов; Народний комісаріат освіти УСРР. – Б.м., б.в., 1927. – 410 с.

5. Лаврут, О. О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук / Ольга Олександрівна Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 220 с.

6. Ряппо, Я. П. Народна освіта на Україні за десять років революції / Я. П. Ряппо. – [Харків], 1927. – 126 с.

7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 8.

8. Хроніка // Студент революції. – 1927. – № 2-3. – С. 109.

9. Володарський, Б. Про набір до вищої школи. З додатком програм до вступу у вузи та робфаки / Б. Володарський, Й. Косман. – Харків: Держ. вид-во України, 1929. – 64 с.

10. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. П. 3, оп. 1.

11. Там само, ф. П. 4, оп. 1.

12. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф. П. 211, оп. 1.

13. Лаврут, О. О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ольга Олександрівна Лаврут; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 19 с.

14. Слуцький, О. Б. Радянське культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни / О. Б. Слуцький. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 212 с.

15. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. Р. 3510, оп. 1.

16. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9.

17. Прийом до Київського ІНО // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський, 1928. – 12 липня. – Ч. 79 (455). – С. 4.

18. ДАЖО, ф. Р. 98, оп. 1.

19. Там само, ф. Р. 266, оп. 1.

20. Геринович, В. Інститут Народньої освіти в Кам'янці на Поділлі в 1927–28 академ. рік / В. Геринович // Червоний кордон. – 1928. – 7 лютого. – Ч. 17 (393). – С. 6.

21. ДАХО, ф. Р. 1584, оп. 1.

22. ДАЖО, ф. Р. 344, оп. 1.

23. Там само, ф. Р. 412, оп. 1.

24. ДАХО, ф. Р. 1086, оп. 1.

25. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6.

26. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Хмельницька область / [ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К.: Знання України, 2010. – 447 с.

27. Сороколіт, Т. С. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія / Т. С. Сороколіт // Матеріали III науково-краєзнавчої конференції “Місто Хмельницький в контексті

історії України” / [редкол.: Л. В. Баженов (гол.), Ю. І. Блажевич, С. М. Єсюнін та ін.]. – Хмельницький: Мельник А. А., 2011. – С. 442-452.

28. ДАВО, ф. П. 249, оп. 1.

29. Ясницький, Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932 рр.) / Г. І. Ясницький. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 256 с.

30. Ніколіна, І. І. Формування учительських кадрів загальноосвітніх шкіл України в умовах суспільно-політичного життя 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. / І. І. Ніколіна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. пр. / [редкол.: П. С. Григорчук (відп. ред.), Л. В. Баженов, В. П. Газін та ін.]. – Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2006. – Вип. XI. – С. 223-232.

31. Майборода, В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К.: Либідь, 1992. – 196 с.

32. Мускін, В. Вивершимо реконструкцію вищої і середньої школи: Перша Всеукраїнська вишівська нарада / Василь Мускін. – Харків: ДВОУ “Молодий більшовик”, [1930]. – 36 с.

33. Вища школа Української РСР за 50 років / [кер. авт. кол., відп. ред. В. І. Пічов]. – К.: Київ. держ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 1967. – 395 с.

34. Москальова, Н. П. Вища школа України у 20–30-ті роки: технології формування / Н. П. Москальова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. М. Вашкевич (гол. ред.), І. Н. Войцехівська, Б. М. Гончар та ін.]. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 65 (10). – С. 70-74.

35. Автушенко, І. Б. До проблеми розвитку освіти України в 1920–1930-і роки / І. Б. Автушенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: історія / [редкол.: В. Ф. Колесник (відп. ред.), М. В. Гримич, Б. М. Гончар та ін.]. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – Вип. 71-72. – С. 7-10.

36. Історія України від найдавніших часів до сьогодення: зб. док. і матеріалів / [за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес]. – К., Чернівці: Книги. – ХХІ, 2008. – 1100 с.; додатки.

37. Паначин, Ф. Г. Педагогическое образование в СССР. Важнейшие этапы истории и современное состояние / Ф. Г. Паначин. – М.: Педагогика, 1975. – 224 с.

38. ДАХО, ф. Р. 1605, оп. 1.

39. Голуб, Ф. ЛКСМУ в культурно-національному будівництві / Ф. Голуб. – Б.м.: Держ. вид-во України, 1929. – 60 с.

40. Липинський, В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія / В. В. Липинський. – Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. – 247 с.

Olexander Komarnitskyi

Students of teacher training institutions of USSR in the second half of the 1920s, forming of contingent (based on materials of Right-Bank Ukraine)

This article describes the formation of the student contingent of higher educational institutions of the Soviet Ukraine, including Right Bank, part of which is Podolsk region in the second half of the 1920s. Particular, the implementation of the annual plans of taking young people is shown. By using archival documents and materials

of contemporary periodicals, the author shows that the percentage of the procurement plan in pedagogical universities was significantly higher compared to other types of universities. The publication presented specific examples of methods to individual schools right-bank Ukraine (Kyiv, Volyn, Kamianets-Podilsky Institute of Public Education, a number of pedagogical colleges, which became operational in the 1925–1926 school year). Analyzing the social composition of entrants author showed a gradual increase in the worker-peasant layer. It was found that the majority of students of pedagogical universities was non-partisan, and set men and women carried on an equal basis. The paper argues that a leader among the other nationalities holding Ukrainian. An author marks that completing of pedagogical universities took place mainly due to the graduating students of professional schools of pedagogical type, an educational level of which was low.

Keywords: student, institute, college, university entrants, reception, transfer, application.

А.Б.Комарницкий

Студенчество педагогических учебных заведений УССР во второй половине 1920-х гг. : формирование контингента (на материалах Правобережной Украины)

Рассказывается о формировании студенческого контингента высших педагогических учебных заведений советской Украины (на материалах Правобережья) во второй половине 1920-х гг. В частности, показано ход выполнения ежегодных планов приема молодежи. Автор, используя архивные документы и материалы тогдашней периодики, доказывает, что процент выполнения плана госзаказа в педвузах был значительно выше по сравнению с вузами других типов. Для улучшения наборов они привлекали к профориентационной работы студентов старших курсов. Приведены конкретные примеры приемов в отдельных учебных заведениях Правобережной Украины (Киевского, Волынского, Каменец-Подольского институтов народного образования, ряда педагогических техникумов, которые начали функционировать с 1925–1926 учебного года). Анализируя социальный состав поступающих, автор показал постепенное увеличение рабоче-крестьянского слоя. Выяснено, что подавляющее большинство абитуриентов педвузов была беспартийной (по показателю обеспечения партийной прослойкой они опережали медицинские и художественные вузы, одновременно уступая другим типам вузов), а набор женщин и мужчин осуществлялся на паритетной основе. В статье доказывается, что ведущие позиции среди представителей разных национальностей удерживали украинцы. Автор отмечает, что комплектование педвузов происходило преимущественно за счет выпускников профшкол педагогического профиля, образовательный уровень которых был низким.

Ключевые слова: студент, институт, техникум, институты, прием, зачисление, заявление.

УДК 378(09):004.9:316.77

О.О.Говоровська

Антропологічні аспекти інформатизації вищої освіти

В даній статті розглядаються історичні аспекти еволюції вищої освіти. Досліджуються сучасні процеси інформатизації українського суспільства, зокрема його розуміння, інтерпретації, її місце та роль. Аналізуються різноманітні економічні, соціальні, політичні, культурологічні, філософські аспекти інформатизації. Висвітлюються найважливіші питання та особливості антропологічних основ інформатизації освіти, їх базу і спрямовання. Наводяться численні приклади можливостей для цивілізаційного поступу України, які відкриває світ інформаційних технологій перед сучасною сферою освіти.

Наголошується, що сутнісний характер процесу інформатизації в сучасному суспільстві проявляється у тому, що він змінює динаміку соціальних процесів і загалом соціальну реальність. Техніка в інформаційному суспільстві представляє собою потужне і невичерпне джерело нескінченного технічного розвитку. У такий спосіб процес інформатизації змінює не тільки реальність сучасного оточення, але і способи його розуміння. Підкреслюється, що безмежні можливості інформаційних технологій в освіті обумовлюють її нову модель і якісно нову парадигму підготовки фахівців зорієнтовану на засвоєння знань і умінь не лише в загальноосвітньому чи вищому навчальному закладі, а й після їх закінчення.

Відзначено зростаючу потребу в перегляді, як методологічних, так і світоглядних установок процесу інформатизації освіти, створенні та реалізації відповідних освітніх програм, удосконаленні викладання інформатики в цілому. Зроблено акцент на необхідності розробки педагогічних фундаментальних ідей в філософії і теорії освіти; створенні експериментальних та альтернативних закладів освіти; демократизації усіх типів і форм навчальних закладів, створення системи неперервної освіти через призму комп'ютеризації, вільного вибору програм навчання і освіти й формування на основі їх самостійності сучасного освітнього середовища.

Ключові слова: антропологія, інформатизація вищої освіти, інформаційне суспільство, якість освіти.

Історичний шлях розвитку суспільства України, так само як і досвід інших країн, свідчить, що інформатизація соціальної реальності є по суті одним з найбільш визначальних напрямків розвитку всіх його сфер. Важливість всебічного дослідження проблем цього процесу підсилюється тим, що на сучасному етапі суспільство знаходиться в стадії переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного), що передбачає істотні зміни в соціальній структурі та характері суспільних відносин. Обумовленість цього процесу тим актуальніша, що дані зміни носять не зовнішній чи поверховий, а передусім сутнісний характер.

Сутнісний характер процесу інформатизації в сучасному інформаційному суспільстві проявляється в тому, що він змінює як динаміку соціальних процесів, так і характер розвитку соціуму. Процес інформатизації впливає не тільки на реалії сучасного постіндустріального суспільства, але і на способи його розуміння, інтерпретації, зачіпає різні економічні, соціальні, політичні, культурологічні, філософські аспекти. Інформаційне суспільство розвивається як принципово новий вид товариства, задаючи особливий характер соціальних зв'язків.

Перспективи розвитку інформаційного суспільства, представлені у працях теоретиків постіндустріального суспільства, знаходять підтвердження в реальній соціальній практиці. Необхідно відзначити, що перехід від індустріального до постіндустріального суспільства багато в чому залежить від того, наскільки розвинене суспільство в області комп'ютерних технологій. Однак, незважаючи на різний рівень комп'ютеризації суспільства – розвиток її економіки в цілому, є загальною тенденцією і являє собою універсальну модель розвитку сучасного суспільства в цілому. Економіка в постіндустріальному суспільстві характеризується тим, що промисловість за показниками зайнятості і основної частки в національному продукті все більше заміщується сферою послуг, яка орієнтується на виробництво і обробку інформації. В інформаційному суспільстві, де інноваційні процеси мають першорядну значимість, неухильно зростає роль освіти. Поряд зі змінною ролі освіти в постіндустріальному суспільстві розширюється також розуміння сутності самого освітнього процесу. Саме тому в числі стратегічних напрямів розвитку освіти, визначених у “Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року”, затвердженій 25 червня 2013 р., визначено її інформатизацію, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки. В розділі “Інформатизація освіти” особливо наголошується, що “Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві” [11].

Розглядаючи антропологічні аспекти інформатизації освіти, слід акцентувати увагу на тому, що мова йде про соціальні засади освітньої діяльності. Процес інформатизації в певному контексті розглядається в цілому, першочергово спрямований на гуманітаризацію освіти. Антропологічні основи інформатизації освіти базуються і спрямовуються розвитком антропологічної та онтологічної філософії, призводять до переосмислення сутності людини [10, с. 2].

Людина як духовна істота наділена безліччю розумових, фізичних, духовних, моральних якостей. Наявність розуму не є індивідуальною ознакою, що притаманна певному біологічному виду і тому не може бути специфічною ознакою, яка б виділяла людину з простору природи, навпаки, як і інші істоти, людина наділена розумом.

Проте суспільний характер життєдіяльності людства, спосіб його буття породжує, з одного боку, необхідність його соціалізації, з іншого обумовлює потребу в співпраці та спілкуванні з іншими людьми та спільнотами. Людське буття являє

собою складну взаємодію біологічного (природного) і соціального (суспільного), що характеризує не тільки існування людини, але і його сутність. Суперечливість єдності сутності людини та її існування – процес взаємодії людства з природою. Цілісність існування людини визначається його соціально-діяльністю сутності, вища властивість людини – розум, здатність вступати в спілкування (Аристотель). Якщо сутність людини – це загальна характеристика одичного представника людського роду, то існування індивідуально, воно не вичерпується сутністю. Індивід – це завжди “один із багатьох”, і він завжди безособовий [6, с. 17]. Під особистістю розуміється, насамперед, індивідуальність людини, причому не біологічна, а соціальна. Інакше кажучи, особистість – це і є соціальна індивідуальність, тобто сукупність характерних для людини соціальних якостей, його соціальна самобутність. Тільки діяльність формує особистість, неодмінною умовою її творчої діяльності є свобода дій і відповідальність.

З виділенням людини з природи біологічна еволюція людства припинилася, що призводить до підпорядкування людства соціальним, а не біологічним законам. Відмінності в ознаках поведінки, у здібностях людей створюється соціальним середовищем їхнього життя. Звідси і сутність людини має суто соціальний характер. “Сутність людини-продукт історії, вона змінюється і розвивається разом з суспільством, виявляється в реально існуючих типах особистостей, породжуваних цим суспільством”. Соціальність, певна система знань, норм і цінностей, засвоєння якої дозволяє людині функціонувати в якості повноправного члена суспільства.

Саме тому людина і потребує освіти. Освіта постає як спосіб становлення людини, як середовище, в якому відбувається формування людини, як онтологічний процес, поза яким неможливе існування людини. Оскільки завдячуючи процесу освіти відбувається становлення людини як самодостатньої сутності, онтологічну значимість набувають будь-які процеси, що сприяють утворенню людини, розширюють розуміння освіти в рамках сучасної інтерпретації людини, як самостійного суб’єкта. Інформатизація освіти, повинні бути побудовані таким чином, щоб сприяти процесу утворенню людини. У рамках сучасного розуміння людина постає не як трансцендентальний суб’єкт пізнання, а як реальний суб’єкт комунікації. Процес інформатизації освіти суспільства передбачає можливість розвитку комунікативних навичок людини, які сприяють його становленню як соціального суб’єкта в інформаційному просторі. Реальність інформаційного суспільства ставить нові тип комунікативних відносин – комунікації за допомогою інформаційних каналів, орієнтується на формування комунікативних навичок у відповідності з потребами сучасного суспільства, в основі якого антропологічне світогляд – інтегроване знання про людину, її природу, закономірності розвитку.

Інформатизація освіти суспільства повинна здійснюватися в рамках сучасних антропологічних ідей, котрі поєднують у собі технологічні і гуманітарні аспекти, етичні орієнтації та духовні цінності, які стверджують гуманізм як спосіб життєдіяльності суспільства. Адже, як зазначає академік В.Г.Кремень, “Розвиток творчих потенцій людини, які засновані на розумі, знанні мудрості, “душевному

відчутті”, “пізнанні серцем”, на всьому тому, що перетворює людину на особистість. Це – кредо сучасного людиноцентризму в освіті” [4, с. 5].

Сутнісний характер процесу інформатизації в сучасному суспільстві проявляється в тому, що він змінює як динаміку соціальних процесів, так і характер соціальної реальності. У такий спосіб процес інформатизації змінює не тільки реальність сучасного оточення, але і способи його розуміння, інтерпретації. Інформатизація сучасного суспільства набуває сьогодні глобальний характер, оскільки процеси, що лежать в основі інформаційного суспільства, визначають сутність, характер, динаміку та перспективи розвитку соціальних процесів у цілому. Інформаційне суспільство розвивається як принципово новий вид товариства, задаючи особливий характер соціальних зв’язків.

Актуалізація теми освіти в інформаційному суспільстві значною мірою обумовлена специфікою устрою його сучасного стану. Суть розкривається в розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій, причому специфічною рисою останніх є їх безперервне вдосконалення. В цьому полягає сутнісна відмінність техніки індустріального суспільства від інформаційних технологій постіндустріального суспільства. Якщо техніка в індустріальному суспільстві сприймається як щось чуже людині, як різновид машини, то інформація несе в собі інші ознаки. Інформація об’єднує в собі матеріальний носій і інтелект, і в цьому сенсі вона сприймається як різновид інтелекту, грань між людиною і технікою стає невловимою. Інформація виступає не як допоміжний засіб у сучасній освіті, а як “сміслоутворювальний” фактор. Техніка в інформаційному суспільстві представляє собою потужне і невичерпне джерело нескінченного технічного розвитку.

Якщо обмеженість технічних характеристик машин в епоху індустріального суспільства, а також відсутність інтелекту, дозволяє протиставляти даний вид техніки людині, то з розвитком інформаційних технологій змінюється сам підхід до сутності техніки. Інформаційні технології являють собою джерело нескінченного розвитку, вдосконалення і в цьому сенсі надають не обмежені можливості для розвитку науки і освіти.

Традиційна освіта, що панувало у всьому світі аж до 70-х рр., передбачала певну освітню модель, яка сформувалася в рамках індустріального суспільства. Метою такої освіти було засвоєння певного детермінованого масиву знань у рамках освітніх програм. Однак розвиток і поширення інформаційних технологій, що відбувається в рамках переходу до інформаційного суспільства, змінює систему освіти в цілому [3, с. 5].

Насамперед, безмежні можливості інформаційних технологій в освіті обумовлюють нову модель освіти: освіта не обмежена просторовими, часовими та інституціональними рамками, оскільки з’являються нові форми освітніх практик, які не вписуються в традиційну схему навчання. Безмежні когнітивні можливості масової інформації роблять неможливим закінчений освітній процес. Постійне вдосконалення і розвиток інформації вимагає безперервного навчання не тільки в рамках освітніх інститутів, але і соціальних інститутів в цілому. Освіта

спрямована не стільки на засвоєння знань, скільки на можливість управління ним. Таким чином, сучасна освіта розгортається в соціальному просторі і включає в себе нетрадиційні форми освітньої практики. Статус освітніх набувають будь-які процеси, які спрямовані на утворення суб'єкта [9, с. 5]. Йдеться про переосмислення парадигми сучасної освіти в рамках соціальних перетворень, про формування сучасної концепції освіти, що включає теоретичний (концепція освіти) і практичний аспекти (освітня практика).

Інформатизація освіти призводить до того, що необхідно визначити підстави нової моделі освіти, розуміння фундаментальних понять, насамперед, суб'єкта освіти. Водночас, суспільство набагато більшою мірою зацікавлене в тому, щоб його громадяни були здатні самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до мінливих умов життя.

На відміну від встановленої моделі підготовки фахівців зорієнтованої на засвоєння знань і умінь, перед вищими поставлена завдання формувати у студентів практичні навички, а згодом орієнтувати випускників на відповідні фахові компетенції. Ще недавно вирішити ці завдання не представлялося можливим в силу відсутності реальних умов для їх виконання при традиційному підході до освіти, традиційних засобах навчання, більшою мірою орієнтованих на класно-урочну систему занять. За останні 10–15 років такі умови якщо не створені повністю, то створюються в різних країнах із різним ступенем успішності.

По суті перебудова системи освіти здійснюється на основі потреб її у відповідності освітньої стратегії та можливостей її реалізації. Важливість та актуальність процесу інформатизації для розвитку освіти і сучасного суспільства в цілому усвідомлюється на всіх рівнях: теоретичному, практичному, інституціональному. Проте як теорія, так і реальна практика освіти сьогодні ще далекі від вирішення всіх насутих освітніх проблем. Можна виділити ряд ключових причин.

Одна з них пов'язана з недоліками діючої практики розробки та проведення курсів з інформатики, які є обов'язковими як для середньої, так і вищої освіти. Дані навчальні дисципліни спрямовані на формування необхідних знань і навичок у поведженні з сучасними засобами комунікації. Такий спосіб викладання в галузі інформатики є традиційним для сучасної освіти. Проте в рамках інформатизації сучасної освіти, тих вимог, які пред'являються випускникам середніх, середньо професійних і вищих навчальних закладів, такий рівень підготовки виявляється недостатнім.

Проблеми інформатизації освіти проявляються сьогодні у надзвичайно вузькому розумінні інформатики і способі її викладання в освітніх установах. Викладання інформатики проводиться ізольовано від інших предметів і курсів, що розглядають проблеми інформатизації сучасного суспільства [8, с. 14]. Незважаючи на те, що усвідомлюється недостатність на самих різних рівнях, цей пробір ще не заповнено. Цілком виправдане твердження про те, що інформатика сьогодні – це одна із стратегічно важливих напрямів зростання світової науки. Навколо цього формується цілий комплекс нових наукових досліджень, які перебувають на стику інформатики з іншими науками. До їх числа відноситься

соціальна інформатика (наука про процеси інформатизації суспільства), біологічна інформатика (наука про інформаційні процеси в біологічних системах), соціальна когнітологія (наука про розвиток інтелектуального потенціалу суспільства) та інші. Відтак, у сучасному розумінні інформатика являє собою комплексний науковий напрямок, що має міждисциплінарний характер.

В сучасних умовах надзвичайно гостро постає нагальна потреба в перегляді, як методологічних, так і світоглядних установок процесу інформатизації освіти. Ця потреба усвідомлюється як в рамках самої освіти, так і з боку суспільства. З одного боку, випускники освітніх установ повинні мати певний запас знання в області інформатики. Під цим мається на увазі не тільки операціональний пласт знання (уміння роботи з комп'ютером, базами даних, операційними системами, Інтернетом тощо), але й знання про характер соціуму, процеси інформатизації в суспільстві, про зміни у мові, культурі, відбуваються внаслідок інформатизації суспільства і т.п. Вони також повинні самостійно орієнтуватися в сучасному світі, вміти поводитися з потоками інформації тощо [7, с. 212]. З іншого боку, суспільство постійно заявляє про потребу не тільки в компетентних фахівцях, але і людей, що вміють самостійно вирішувати професійні проблеми, перш за все, здатних до безперервної освіти в процесі своєї діяльності. Реалії інформаційного суспільства свідчать про те, що сьогодні, як в нашій країні, так і за кордоном надзвичайно затребувані фахівці, які мають достатній рівень професійних знань в області інформаційних технологій. Перш за все, кваліфікаційні вимоги до таких фахівців наголошують на формуванні таких якостей, як адаптивність, здатність до постійного навчання як в рамках своєї діяльності, так і в області масової комунікації.

Недостатня розробленість антропологічного аспекту освіти в області телекомунікаційних технологій обумовлює ряд серйозних прогалин в процесі інформатизації сучасної освіти. Цей недолік повинен бути заповнений як в теоретичному, так і в практичному плані.

В певній мірі зазначена проблема обумовлена тим, що до недавнього часу антропологічні аспекти інформатизації освіти перебували поза сферою наукового дослідження, оскільки дані проблеми (філософсько-антропологічного характеру) розглядалися як вторинні. На перший план, як правило, виходять проблеми технічного, когнітивного, економічного характеру, що занадто обмежує очікуваний результат.

У рамках такого цільового підходу формуються відповідні освітні програми, спосіб викладання інформатики, рівень інформатизації освіти в цілому. Необхідно переосмислити проблематику в іншому ключі. Інформатизація повинна проводитися з урахуванням потреб і можливостей студентів, цільового спрямування з освітою в суміжних областях. Комплекс практичних знань і навичок в галузі інформатики повинен бути корельований із знаннями по інформаційному просторі, соціальних механізмах, мові, історії розвитку інформаційних технологій і та інше. Людина має не тільки вільно орієнтуватися в потоці інформації, але також оперувати інтегративним знанням, знанням, що включає технічні і гу-

манітарні компоненти. Тільки в цьому випадку можливо визнати гармонічну освіту людини, адже інформатизація освіти, в кінцевому рахунку, переслідує саме ці цілі.

Спираючись на наведену тезу, вочевидь постає необхідність у теоретичному плані осмислити антропологічні аспекти інформатизації освіти. Говорячи про підстави, слід згадати, що мова йде про освітню діяльність в цілому. Процес інформатизації потрібно розуміти і розглядати безперервно в рамках безперервного освітнього комплексу загальна середня освіта – бакалаврат – магістратура і далі самовдосконалення на протязі життя. Іманентні цілі освіти визначають генеральні тенденції та перспективи розвитку процесу інформатизації. У практичному плані необхідна розробка освітніх стратегій, курсів спеціалізації тощо, спрямованих на гуманітаризацію освіти. На методологічному рівні ця потреба проявляється в розробці нових методів навчання, спрямованих на формування комплексних знань про світ.

Традиції в освіті були засновані на ідеалах класичної філософії. Людина розуміється в аспекті Розуму, сутність людини ототожнюється з його розумом. Формування нового образу людини відбувається внаслідок розвитку антропологічної, лінгвістичної філософії та філософії мови [10, с. 2]. Метою освіти є розвиток розумних задатків людини, що ототожнюються з духовними характеристиками. Враховуючи це, а також говорячи про антропологічні засади інформатизації освіти, слід визначити найбільш значущі параметри в освіті, які актуалізуються сьогодні в світлі сучасної постмодерністської філософії [7, с. 211]. Таку освіту можна вважати більш прогресивною і гармонічною, оскільки гарантує психічне, духовне, моральне вдосконалення людини.

Проте сучасна практика, криза освіти, що вибухнула на початку другої половини ХХ ст. свідчить про недостатність такого розуміння освіти, і насамперед про підстави самої освітньої діяльності. Розвиток антропологічної, онтологічної філософії спонукає до переосмислення сутності людини. Людина розуміється як духовна істота, як певна цілісність, наділена безліччю розумових, фізичних, духовних, моральних задатків. Наявність розуму не виділяє людину з простору природи, навпаки, як і інші істоти, людина наділена розумом. Але що дійсно відрізняє людину від тварини, так це наявність духу, спрямованості назовні, бажання досягнути самореалізації і усвідомлення своєї місії. У цьому сенсі людина має суттєві відмінності від інших представників тваринного світу.

Людина розуміється як творча, “діяльна сутність”, яка не може бути самостійно усвідомлена або визначена. Визначення відбувається у просторі мови, в соціальному оточенні, коли людина знаходить свою сутність, утворює себе [5, с. 231]. Цей процес, в першу чергу, відбувається через освіту. Освіта постає як засіб становлення людини, як середовище, в якому відбувається формування людини. У повному вимірі освіта постає як процес, екзистенційно характерний людині, як онтологічний процес, поза яким неможливе існування людини як індивіда, так і суспільства а цілому. Внаслідок такого підходу зростає значущість освіти не тільки в соціальному, але і перш за все в екзистенціальному сенсі.

Визнання парадигми, що в просторі освіти відбувається становлення людини як “діяльної істоти”, спонукають з великою увагою сприймати онтологічну значимість будь-яких процесів, що сприяють утворенню людини [2, с. 112]. Тому сьогодні релевантними є не тільки процеси навчання за традиційною схемою, але і будь-які процеси, що мають освітню цінність для людини: ігрові, комунікативні, інтерактивні, комунікація через Інтернет і та інше. Все це спонукає розширити розуміння освіти в рамках сучасної інтерпретації сутності людини. Освіта, інформатизація освіти повинні бути побудовані таким чином, щоб сприяти утворенню людини.

У рамках релятивістського погляду людина постає не як трансцендентальний суб’єкт пізнання, а як реальний суб’єкт комунікації [3, с. 5]. За допомогою комунікації людина утворює необхідне життєво важливе середовище. Комунікація з іншими суб’єктами виступає як спосіб реалізації людини, як освітній простір, який людина набуває з моменту народження, і в якому він перебуває все життя.

Тому інформатизація освіти сприяє розвитку комунікативних навичок людини, становлення його як соціального суб’єкта в інформаційному світі [1, с. 330]. Реальність інформаційного суспільства, в свою чергу, спонукає нові форми комунікативних відносин – комунікації за допомогою інформаційних каналів. Тому інформатизація освіти повинна не тільки враховувати формування комунікативних навичок суб’єкта, а свідомо направляти його навчання відповідно до потреб сучасного суспільства.

Це обумовлює необхідність розробки нових освітніх технологій, які поєднують як технічне, так і гуманітарне навчання в рамках освітніх цілей і завдань [8, с. 3]. В якості таких сьогодні може бути спільна навчально-пізнавальна, дослідницька, творча або ігрова діяльність, організована на основі комп’ютерної телекомунікації, що має загальну проблему, мету, узгоджені методи і способи розв’язання проблеми, спрямовану на досягнення спільного результату.

Індивідуальна або групова проектна робота надає унікальну можливість для самостійної роботи суб’єктів (студентів, аспірантів), коли вони виявляють творчі здібності у вирішенні поставлених ним завдань. Специфіка проектної роботи полягає в тому, що в даному випадку для вирішення якихось реальних практичних або змодельованих завдань потрібне застосування комплексу знань в області інформаційних технологій, а також в конкретній науковій галузі: специфіка телекомунікаційних проектів полягає, як вже йшлося, насамперед, у тому, що вони за своєю суттю завжди міжпредметні. Вирішення проблеми, закладеної у кожному проекті, завжди вимагає залучення інтегрованого знання. Але в телекомунікаційному проекті, особливо міжнародному, потрібна, як правило, більш глибока інтеграція знання, що передбачає не тільки вивчення власне предмета досліджуваної проблеми, але і знайомство з особливостями національної культури партнера, його світовідчуття. Це завжди – діалог культур [12, с. 34].

Особливе значення даної освітньої стратегії полягає в тому, що така робота може проводитися як в рамках різних предметних завдань, так і в процесі

навчання за спеціалізацією. Тому дана освітня стратегія вже сьогодні широко використовується в провідних вітчизняних та зарубіжних освітніх установах.

Поряд із зазначеними проєктними завданнями, слід виділити ще одну позитивну освітню стратегію, якою виступає медіа-компетенція. Медіа-компетенція – це освітня стратегія, спрямована на формування навичок поведінки з інформаційними засобами зв'язку. Під цим маються на увазі не тільки технічні, але й гуманітарні знання в області телекомунікаційних технологій, які спрямовані на те, щоб сформувати певні навички у поведінці з мас-медіа. Важливо враховувати, що інформаційні засоби зв'язку (мас-медіа) впливають на людину, як позитивне, так і негативне, використовуючи при цьому сукупність художніх, інформаційних, естетичних засобів.

При практичному спілкуванні або комунікації за допомогою мас-медіа суб'єкт повинен вміти поводитися з ними, мати уявлення про негативний, маніпулятивний вплив на його свідомість. Технічний компонент є первинним і необхідним елементом медіа-компетенції, оскільки він робить свідомою і неупередженою комунікацію між суб'єктами. Розвиток медіа-компетенції в сучасній освіті необхідні для набуття певних знань і навичок у поведінці з інформаційними засобами комунікації і в той же час подолати негативний вплив масової інформації. Медіа-компетенція як сучасна освітня стратегія гармонійно поєднує в собі технологічні і гуманітарні аспекти у вивченні інформатики, долаючи тим самим вузькість сучасного способу викладання інформатики у вищих навчальних закладах.

Узагальнюючи зазначене, можна аргументувати висновок про те, що інформатизація сучасної освіти повинна бути адаптована в рамках сучасних антропологічних ідей. Аналіз сучасних напрямів розвитку процесу інформатизації освіти та досвіду викладання інформатики обумовлює потребу в доповненні і розширенні новими освітніми технологіями, спрямованими на формування гуманітарного знання у сфері інформатики. В свою чергу, тематизація антропологічного принципу дозволить істотно змінити процес інформатизації освіти і тим самим сприяти гуманізації освіти в цілому. Для розв'язання цієї проблеми необхідні скоординована взаємодія фахівців освіти і науки, а також ефективна підтримка цієї взаємодії з боку державної влади та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел і літератури

1. Белл, Д. Соціальні рамки інформаційного суспільства / Деніел Белл // Нова технократична хвиля на заході. – М.: Прогрес, 1986. – С. 330–342.
2. Гершунский, Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных концепций) / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
3. Гершунский, Б. С. Философия образования для XXI века / Б. С. Гершунский. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 512 с.
4. Еліта: витоки, сутність, перспектива / [Авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролєєв та ін.]; за ред. В. Г. Кременя; НАПН України, Ін-т обдар. дитини, Т-во “Знання” України [та ін.]. – К.: Т-во “Знання” України, 2011. – 526 с.

5. Кремень, В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во “Знання” України, 2011. – 526 с.
6. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації: [освіта в контексті “кризи” духовності. Ідеал людини в розвитку мудрості та знання. Ціннісні смисли освітнього процесу] // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 17-30.
7. Пінчук, Є. А. Соціально-філософські підстави необхідності реформування освіти в сучасному суспільстві / Є. А. Пінчук // Практична філософія. – 2009. – № 2 (32). – С. 211–217.
8. Политика в области образования и новейшие информационные технологии (Национальный отчёт Российской Федерации на II Международном конгрессе ЮНЕСКО), 1996 г. – М.: Госкомвуз, 1996.
9. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С. 5-14.
10. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти // Упр. школою. – 2008. – № 19/21. – С. 2-9.
11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
12. Gehlen, A. Der Mensch. Seine Natur und seine Stellung in der Welt / A. Gehlen. – Frankfurt am Main, 1971. – S. 31–51.

Olga Govorovska

Anthropological aspects informatization of higher education

In this article are being reviewed the historical aspects of the evolution in the higher education. Are being investigated the modern processes of informatization of Ukrainian society, including its understanding, interpretation, its place and role. Are being analyzed a variety of economic, social, political, cultural, philosophical aspects of informatization. Highlights key issues and characteristics the anthropological basis informatization of education and their base areas. Are given numerous examples the opportunities for Ukrainian civilization progress, which opens up a world of information technology for modern education sector.

It stressed that the essential nature of the process of informatization in the modern society is manifested in the fact that it changes the dynamics of social processes and social reality in general. Technics in the Information Society is a powerful and inexhaustible source of endless technological development. In this way the process of informatization changes not only the realities of the modern environment, but also ways of its understanding. Is underlined that the limitless possibilities of information technology in education determines its new model and qualitatively new paradigm for training specialists oriented on the assimilation of knowledge and skills not only in a secondary or high school, but after graduating.

It noted on the increasing need for revision as methodological and philosophical systems of the process of informatization of education, also on the creation and realization of education programs, and improving the teaching of informatics in general. It made emphasis on necessity of develop of pedagogical fundamental ideas

in the philosophy and theory of education; in the creation of experimental and alternative educational institutions; in the democratization of all types and forms of educational institutions, creating a system of continuous education through the prism of computerization, and free choice study programs and education also formation on the basis of their independence modern educational environment.

Keywords: *anthropology, higher education informatization, information society, education quality.*

О.А.Говоровская

Антропологические аспекты информатизации высшего образования

В данной статье рассматриваются исторические аспекты эволюции высшего образования. Исследуются современные процессы информатизации украинского общества, в частности его понимания, интерпретации, её место и роль. Анализируются различные экономические, социальные, политические, культурологические, философские аспекты информатизации. Освещаются важнейшие вопросы и особенности антропологических основ информатизации образования, их базис и направление. Наводятся многочисленные примеры возможностей для цивилизационного продвижения Украины, которые открывают мир информационных технологий перед современной сферой образования.

Подчеркивается, что сущностный характер процесса информатизации в современном обществе проявляется в том, что он изменяет динамику социальных процессов и в целом социальную реальность. Техника в информационном обществе представляет собой мощный и неисчерпаемый источник нескончаемого технического развития. У такой способ процесс информатизации изменяет не только реалии современного окружения, но и способы его понимания. Подчеркивается, что безграничные возможности информационных технологий в образовании обуславливают её новую модель и качественно новую парадигму подготовки специалистов ориентированную на усвоение знаний и умений не только в общеобразовательном или высшем учебном заведении, но и после их окончания.

Отмечено возрастающую потребность в пересмотре как методологических, так и мировоззренческих установок процесса информатизации образования, создании и реализации соответствующих образовательных программ, усовершенствовании преподавания информатики в целом. Сделан акцент на необходимость разработки педагогических фундаментальных идей в философии и теории образования; создании экспериментальных и альтернативных образовательных заведений; демократизации всех типов и форм учебных заведений, разработки системы непрерывного образования через призму компьютеризации, свободного выбора программ обучения и образования и формирования на их основе независимой современной образовательной среды.

Ключевые слова: *антропология, информатизация высшего образования, информационное общество, качество образования.*

УДК 94(477):378:37.014.24

В.С.Лозовий

Перспективні форми розвитку міжнародних зв'язків українських вищих навчальних закладів

У статті, в контексті процесів інтернаціоналізації вищої освіти, дано характеристику перспективних форм розвитку міжнародних зв'язків в освітній сфері. Зазначена необхідність мобільності освітніх послуг в умовах реформування системи вищої освіти. Констатується, що в контексті глобалізації світових відносин, проходять процеси інтернаціоналізації вищої освіти, які потребують систематичної інтеграції міжнародної складової в освітню, наукову та громадську діяльність вищих навчальних закладів. Розвиток міжнародних зв'язків відіграє істотну роль не лише як інструмент інтеграції українських вузів в міжнародний освітній простір, але і як чинник, що сприяє формуванню якісно нових трудових ресурсів, здатних зайняти гідне місце на вітчизняному та світовому ринках праці.

Питання щодо проблем міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, підвищення її ефективності та якості порушувалися в працях вітчизняних дослідників, які висвітлювали та аналізували освітні модернізаційні процеси в умовах входження України в світовий освітній простір, вказували на необхідність тісної міжнародної співпраці в галузі вищої освіти. Але проблема висвітлення тенденцій інтернаціоналізації вищої освіти, визначення перспективних форм розвитку міжнародних зв'язків у сфері освіти потребує подальших досліджень.

Зроблено висновок, що перспективними формами розвитку міжнародних зв'язків в сфері вищої освіти є: співпраця з міжнародними організаціями та навчальними закладами, дипломатичними представництвами; участь студентів і співробітників в програмах академічної мобільності; реалізація програм подвійних дипломів; надання освітніх послуг іноземним громадянам; запровадження курсів, які викладаються англійською мовою; міжнародний обмін лекторів і викладачів. Зазначено, що міжнародний вектор залишається важливим напрямом освітньої та наукової діяльності українських вишів. Участь вітчизняних вищих навчальних закладів у освітньо-наукових програмах, інтернаціоналізація освіти, є позитивним явищем, оскільки сприяє побудові конкурентоспроможної освітньої та наукової системи в Україні.

Ключові слова: вища освіта, інтернаціоналізація освіти, міжнародні зв'язки, українські ВНЗ, академічна мобільність, програми подвійних дипломів, освітні послуги, обмін лекторів та викладачів.

У контексті глобалізації світових відносин проходять процеси інтернаціоналізації вищої освіти, які потребують систематичної інтеграції міжнародної складової в освітню, наукову та громадську діяльність вищих навчальних закладів. Розвиток міжнародних зв'язків відіграє істотну роль не лише як інструмент інтеграції українських вузів в міжнародний освітній простір, але і як чинник, що

сприяє формуванню якісно нових трудових ресурсів, здатних зайняти гідне місце на вітчизняному та світовому ринках праці.

Питання щодо проблем міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, підвищення її ефективності та якості порушувалися в працях В.Андруценка, М.Згуровського, Л.Барановської, М.Барановського, М.Бондаренка, Г.Шубартовського, Л.Жулевої, Д.Мацкевіча, Т.Антонюк та інших. Зазначені автори висвітлювали та аналізували освітні модернізаційні процеси в умовах входження України в світовий освітній простір, вказували на необхідність тісної міжнародної співпраці в галузі вищої освіти. Мета статті – висвітлити тенденції інтернаціоналізації вищої освіти, дати характеристику перспективних форм розвитку міжнародних зв'язків у сфері освіти, показати необхідність мобільності освітніх послуг в умовах реформування системи вищої освіти в Україні.

Розбудова міжнародної співпраці ВНЗ України відбувається на тлі зростаючої загальної активності в цій сфері. Провідні українські виші підтримують зв'язки із посольствами іноземних держав, міжнародними установами, фірмами та фондами. Одним з лідерів серед вітчизняних ВНЗ в царині міжнародної співпраці є Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”, який активно співпрацював з посольствами США, Канади, Бразилії, Аргентини, Німеччини, Франції, Польщі, Росії, Японії, Китаю та ін. Лише на рівні університету з цими країнами було здійснено 118 переговорів, зустрічей, заходів. У 2013 році, порівняно з 1999 роком, кількість міжнародних заходів збільшилась у 8 разів. КПП представляв Україну в 38 країнах, а в університеті побували делегації з 43 країн світу. Провідну роль у західному регіоні України відіграє Львівський національний університет, який у рамках двосторонніх партнерських угод із зарубіжними освітніми та науковими закладами співпрацює з 98 партнерами з 34 країн світу [1].

Для більшості розвинених країн міжнародна мобільність вчених, студентів, висококваліфікованих фахівців залишається важливим питанням освітньої та науково-технічної політики. Важливою формою міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти є участь студентів і співробітників університетів в програмах академічної мобільності. Це обумовлено нестачею кадрів у пріоритетних сферах діяльності. У 2004 р. ЄС започаткував освітню програму Еразмус Мундус (Erasmus Mundus), спрямовану на активізацію міжнародної співпраці та підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців європейських університетів та вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах. У рамках цієї програми студенти старших курсів і науковці з України, Молдови та Білорусі можуть отримувати стипендії від Європейського Союзу для продовження свого навчання або проведення наукових досліджень у країнах ЄС.

Актуальною для українських університетів є участь у проєкті в рамках програми ЄС Еразмус Мундус EMINENCE, яка передбачає інтеграцію сусідніх східноєвропейських регіонів через співробітництво у вищій освіті.

Країни ЄС, з якими найбільше співпрацює Україна, мають намір і далі підтримувати академічну мобільність через програми Еразмус Мундус і планують, що

до 2020 року 20% європейських студентів будуть проходити частину навчання або стажування за кордоном. У 2013 р. в Україні для навчання за магістерськими програмами Еразмус Мундус було відібрано 87 студентів. З шести країн Східного сусідства українські студенти отримали більше 50% стипендій. Ще 7 чоловік навчатимуться за докторськими програмами (PhD). У 2013 р. у результаті конкурсу програми Еразмус Мундус студенти Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”, Київського, Львівського та Дніпропетровського національних університетів та інших навчальних закладів України отримали можливість навчатися в Німеччині, Нідерландах, Бельгії, Франції, Великобританії та інших країнах ЄС [2]. Європейська програма інтернаціоналізації вищої освіти знайшла своє продовження в програмі “Еразмус для всіх”, яка стартувала в 2014 р.

Українські ВНЗ беруть участь у Трансєвропейській програмі мобільності для навчання в університетах ТЕМПУС (TEMPUS), спрямованій на вдосконалення вищої освіти, поглиблення взаємозв’язку освіти та науки. Цією програмою встигло скористатися чимало українських закладів вищої освіти. Насамперед, це Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”, Київський, Одеський і Харківський національні університети, Тернопільська академія народного господарства та інші ВНЗ. У контексті виконання програми ТЕМПУС окремим ВНЗ вдалося налагодити продуктивні науково-освітні контакти з колегами з європейських університетів, навчатися сучасному менеджменту дослідницькими та освітніми проектами, перейняти вкрай потрібний досвід управлінської діяльності у сфері освіти і науки [3]. Так, у Національному технічному університеті України “Київський політехнічний інститут” після реалізації (через перші проекти ТЕМПУС) інституціональних змін на рівні університету, процеси модернізації сфокусовано на змісті навчального процесу. Це завдання вирішується факультетами, інститутами, які відчували потребу в проектах ТЕМПУС (серед 29 заявок, поданих від університету в 2013 р., більшість складала заявки за фаховими напрямками від підрозділів, причому 6 з них виграли). У 2014 р. університет є учасником 10 проектів за програмою ТЕМПУС, що є найкращим результатом серед університетів України, та трьох проектів за програмою EURASIA [4].

Активним учасником європейських проектів за програмою ТЕМПУС є Київський міжнародний університет, який отримав фінансування Європейської комісії на виконання 6 проектів [5].

У контексті європейської інтеграції України велике значення в системі міжнародних зв’язків вітчизняних ВНЗ та політичних і освітніх структур Європи відіграє програма “Жан Моне” – Розуміння Європейської Інтеграції (Jean Monnet Programme – Understanding European Integration). Основними цілями діяльності “Жан Моне” є такі: поширення знань про євроінтеграційні процеси, підвищення рівня поінформованості суспільства через заохочення університетів, кафедр, викладачів до викладання дисциплін з європейської інтеграції та проведення досліджень; активізація науково-теоретичних дискусій та громадських обго-

ворень актуальних тем і проблем, осмислення сучасних феноменів європейської інтеграції, інтерпретація її минулого та пошук майбутнього шляхом організації науково-практичних конференцій, публічних дискусій і дебатів; підтримка навчальних та науково-дослідних закладів, асоціацій, мереж, що спеціалізуються на європейських студіях. Активну участь в діяльності Програми імені Жана Моне бере Національний університет “Кієво-Могилянська академія”. З 2010 року, за результатами міжнародного конкурсу, в університеті було відкрито першу в Україні кафедру ім. Жана Моне з права Європейського Союзу. З 2011 року було започатковано Центр ім. Жана Моне з європейських студій [6].

У конкурсі 2013 року за Програмою Жана Моне серед 199 обраних для фінансування проектів – п'ять проектів за участі українських університетів та організацій: Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників; Одеського національного університету ім. І.І.Мечнікова; Міжнародної асоціації інституційних студій, підтримки інформаційної та дослідницької діяльності. Проект “Кафедра Жана Моне” буде реалізований у Національній академії державного управління при Президентові України та Київському національному університеті імені Т.Шевченка [7].

На фінансування програми обміну вченими “Marie Curie”, якою скористалися упродовж 2007–2012 рр. 63 українські інституції і 99 учених, виділено з бюджету Європейського Союзу 4 млн. євро. Основними складовими програми “Marie Curie” є ITN – початкове навчання науковців (44 українські вчені), ІПФ – міжнародна внутрішня стипендія та COFUND – співфінансування регіональних, національних і міжнародних програм (41 вітчизняний науковець) та ін.

В Україні діє програма навчання студентів та стажування аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних закордонних вищих навчальних закладах. Проте, за цією програмою у 2012 році за кордон направлено лише 353 особи, з них: 180 студентів, 73 аспіранта та 100 науково-педагогічних працівників [8]. Водночас, за стипендіальною програмою Бразилії “Наука без кордонів”, започаткованою у 2011 році, планується до 2014 р. відправити 75 тис. студентів у країні університети світу [9].

Крім запровадження програм мобільності студентів, аспірантів та викладачів треба вживати заходів для спрощення системи нострифікації, яка успадкована від радянських часів і не стимулює бажання української молоді отримати диплом іноземного вишу. Це сприятиме поступовій інтеграції вітчизняної освітньої та наукової системи до світової. У Європі існує спектр угод про взаємне визнання дипломів. В Україні тільки близько 30 угод із різними країнами, тоді як вона могла б мати 100 [10].

Для підвищення рейтингу вітчизняних ВНЗ, і відповідно, розширення міжнародних зв'язків, велике значення має об'єктивна оцінка якості вищої освіти. Для запровадження міжнародної експертизи і акредитації спеціальностей передові українські університети розпочали контакти з європейськими агенціями гарантування якості вищої освіти: з Європейською асоціацією гарантій якості вищої освіти ENQA, з Мережею агентств гарантій якості вищої освіти Центральної

та Східної Європи CEENQA, з Міжнародною організацією інженерної педагогіки IGIP. Міжнародна експертиза спеціальностей вітчизняних ВНЗ і їхня подальша акредитація – це складний і достатньо витратний процес, досвіду якого університетам України ще бракує. Але розпочинати цей процес дуже важливо.

Перед університетами стоїть завдання підготувати випускника, здатного працювати в умовах професійної мобільності та міграції трудових ресурсів. Наприклад, Європейський Союз розглядає питання про стандартні мінімальні вимоги до освіти у зв'язку з мобільністю робочої сили. Відповідно до цього багато вузів переглядають свої навчальні плани. Велике значення в контексті міжнародних відносин у сфері вищої освіти має практика отримання спільних дипломів. Можливість отримання подвійних дипломів відкриває для студентів нові можливості майбутнього працевлаштування, розширює коло отриманої у процесі навчання інформації, сприяє мовному стажуванню.

Європейський проект INTERUV сфокусований на підтримці створення програм спільних дипломів серед ВНЗ ЄС та регіонів – сусідів ЄС. Потрібно налагодити та розвивати пряму співпрацю українських та закордонних університетів, зокрема у напрямі пропагування навчання іноземців в Україні за сумісними навчальними програмами, які передбачають видачу подвійних дипломів. Так, програма подвійних дипломів діє в Національному технічному університеті України “Київський політехнічний інститут” з провідними німецькими, французькими, американськими та турецькими ВНЗ. Зазначена програма стала показником рівня підготовки студентів університету, які добре зарекомендували себе, навчаючись у європейських вишах [11]. У 2013 році за 11 програмами типу “Подвійний диплом” з університетами Німеччини, Франції, Кореї, Болгарії, Бразилії, Чехії, Греції, Словаччини 67 студентів КПІ виїжджали на навчання. Львівський національний університет імені Івана Франка має 9 угод, укладених з зарубіжними університетами на навчання студентів за програмою “Подвійний диплом” [12]. Активно працюють у цьому напрямі й інші університети.

В українській освітній системі треба задіяти інструменти, завдяки яким Європа забезпечує гармонізацію своєї освіти, тобто слід повністю ввести провідник трансферу кредитів, кожен студент має отримати європейський додаток до диплома. З 2012 року такі інструменти гармонізації національної вищої освіти відповідно до європейської, як Національна рамка кваліфікацій та додаток до диплома європейського зразка, Україна почала активно впроваджувати [13].

Розвиток економіки, отримання значних коштів є основною мотивацією інтернаціоналізації освіти. Наприклад, внесок експорту освітніх послуг в економіку Австралії у 2010 р. становив 19,1 млрд. доларів США на рік [14]. Міжнародна освіта сприяє підготовці конкурентоспроможної робочої сили, “циркуляції мізків”, допомагає залучити іноземні інвестиції.

У європейських країнах створено спеціалізовані служби сприяння експорту освітніх послуг та академічному обміну викладачів та студентів, такі як французькі “EduFrance”, “Egide” чи німецька DAAD (Deutscher Akademischer Austausch Dienst). Так, DAAD планує запрошувати ще більше студентів з-за кордону. До 2020 року

понад 350-ти тисячам молодих іноземців запропонують можливість навчатися в Німеччині. У 1998 році укладено Меморандум про співпрацю між Міністерством освіти і науки України і Німецькою службою академічних обмінів, що передбачав створення представництва DAAD у м. Києві. Україна бере активну участь у програмах DAAD, однієї з найбільших у світі організацій у галузі освіти, що забезпечує мобільність студентів, аспірантів і викладачів, і надає можливість талановитій молоді усього світу пройти наукове стажування або підвищити кваліфікацію у Німеччині. Значну увагу DAAD приділяє підтримці міжвузівського партнерства: якщо між українським та німецьким ВНЗ існує офіційна угода про партнерство, то вона може бути фінансово підтримана з боку DAAD. На кошти DAAD ВНЗ можуть фінансувати, наприклад, обмін науковцями та студентами або спільні проекти [15].

В українських ВНЗ є достатній потенціал для боротьби за частку ринку освітніх послуг. За даними міністерства освіти і науки України (МОНУ), у вишах України здобувають освіту 60 тисяч студентів з 146 країн світу. Нині освітній потенціал України дав їй змогу увійти у топ-10 країн-лідерів у галузі міжнародної освіти, а за ступенем інтернаціоналізації ВНЗ – до 5 країн-лідерів у світовій системі міжнародної освіти. Фінансові надходження від іноземних студентів, які сприяють розвитку української економіки, склали у 2012/2013 рр. до 4,3 млрд. грн. [16]. Українські виши могли б пропонувати іноземцям, в тому числі і європейській молоді (в Україні навчається 4 тисячі студентів з Європейського союзу), вивчення фундаментальних дисциплін, оскільки наші фізико-математична та хімічна школи визнані у всьому світі. Крім стаціонарної освіти провідні українські ВНЗ можуть надавати послуги дистанційної вищої освіти. Однак, є певні проблеми щодо створення спільного розуміння суті дистанційного навчання між українськими та зарубіжними університетами.

Міжнародні експерти зазначають, що одним з недоліків інтернаціоналізації вищої освіти в Україні є незначна кількість курсів, які викладаються англійською мовою. Одним з лідерів в Україні щодо впровадження англійської є НаУКМА. Керівництво ВНЗ продовжує стратегію щодо двомовності НаУКМА у викладанні та визначення тих пріоритетних спеціальностей, на яких буде передбачено 20–30% викладання англійською мовою серед загального обсягу курсів. Англійське викладання у НаУКМА є основним компонентом забезпечення функціонування двосторонніх академічних обмінів з іноземними університетами, а отже й залучення іноземних студентів до навчання у НаУКМА. Навчання іноземних студентів сприяє досягненню визнання світовою спільнотою через існування міжнародного алуміні і утримання певного необхідного статусу “міжнародності”, а також є підставою для міжнародного співробітництва в перспективі [17].

Таким чином, перспективними формами розвитку міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти є: співпраця з міжнародними організаціями та навчальними закладами, дипломатичними представництвами; участь студентів і співробітників в програмах академічної мобільності; реалізація програм подвійних дипломів; надання освітніх послуг іноземним громадянам; запровадження

курсів, які викладаються англійською мовою; міжнародний обмін лекторів і викладачів.

Отже, міжнародний вектор залишається важливим напрямом освітньої та наукової діяльності українських вишів. Участь вітчизняних вищих навчальних закладів у освітньо-наукових програмах, інтернаціоналізація освіти, є позитивним явищем, оскільки сприяє побудові конкурентоспроможної освітньої та наукової системи в Україні.

Список використаних джерел і літератури

1. Зі звіту проректора С.І.Сидоренка на Вченій раді НТУУ “КПІ” 10.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icd.kpi.ua/?p=535>; Міжнародна співпраця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/intrels/index.php?lang=ua&id=collaboration>.
2. Українці були обрані для навчання в Європі за програмою Еразмус Мундус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universityetiv-ta-studentiv/erazmus-mundus-2009-2013/975-94-ukrajinci-buli-obrani-dla-navchanna-v-jevropi-za-programoju-jerazmus-mundus.html>.
3. Звіт Ректора Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова Андрущенка Віктора Петровича за 2003–2010 роки. – К., 2010. – 184 с.
4. Зі звіту проректора С.І.Сидоренка на Вченій раді НТУУ “КПІ” 10.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icd.kpi.ua/?page_id=76.
5. Міжнародна діяльність Київського міжнародного Університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kymu.edu.ua/international-activities.html>.
6. Центр ім. Жана Моне з європейських студій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jmce.ukma.kiev.ua/uk/about>.
7. Вітання переможцям – учасникам програми Жана Моне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universityetiv-ta-studentiv/programma-zhan-mone/1004-vitanna-peremozhcam-uchasnikam-programi-zhanamone.html>.
8. Виступ Міністра освіти і науки України Табачника Дмитра Володимировича на загальних зборах НАПН України 4 квітня 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/img/zstored/.../vystup_Ministra_NAPN_04042013.doc.
9. Иностранные студенты меняют свои предпочтения [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eduabroad.ru/journal/universityworldnews/1>
10. Портрет студента // Статті з питань освіти // Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/1256.html>.
11. Наше головне завдання – це підготовка фахівців на рівні світових стандартів – Ю. Якименко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nagolos.com.ua/ua/news/22059-nashe-golovne-zavdannya—tse-pidgotovka-fahivtsiv-na-rivni-svitovih-standartiv—yu.-yakimenko>
12. Міжнародна співпраця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/intrels/index.php?lang=ua&id=collaboration>
13. Історія успіху // Освіта України. – 2012. – № 25, 18 червня; Табачник, Д. Цього року вперше видано наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, за яким усі ВНЗ зобов’язані видати додаток до диплома європейського зразка / Д. Та-

бачник // Освіта України. – 2012. – № 23, 4 червня.

14. Пасько, Н. А. Історія, сьогодення та перспективи міжнародної освіти Австралії в контексті світового освітнього ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc...3/140.pdf>

15. Співпраця з Німецькою службою академічних обмінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mon.gov.ua/ua/activity/71/_v_galuzi_osviti/spivpr_nimeck_sl11/

16. Дмитро Табачник: Майже на кожному засіданні уряд розглядає питання освіти та науки. Інтерв'ю Міністра освіти і науки для спеціального випуску газети “Урядовий кур’єр” від 29 серпня 2013 року № 155 (5041).

17. Грант випускників “За кращий англomовний курс” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alumni.ukma.kiev.ua/Grant.html>.

Vitaly Lozovyi

Perspective forms of development of international relations for Ukrainian higher educational institutions

In the context of the processes of internationalization of higher education the article characterizes perspective forms of development of international relations in educational sphere. The paper underlines the necessity of mobility of educational services in against the background of reforms in higher education.

The article identifies that in the context of globalization higher education become internationalized, and these processes need systematic integration of the international component to the educational, scientific and public activities of higher education institutions. The development of international relations plays an essential role not only as a tool for integration of Ukrainian universities into the international educational space, but also as a factor contributing to the formation of a totally new labor force, capable to take a decent place in the domestic and international labor markets.

The problems of international cooperation in the field of higher education, increase its efficiency and quality have been discussed in the works of Ukrainian researchers who highlighted and analyzed educational modernization processes in the conditions of Ukraine's entry into the world educational space, pointed to the need for close international cooperation in the field of higher education. But the problem of outlining tendencies of internationalization of higher education, identification of promising forms of development of international relations in education requires further research.

The article concludes that prospective forms of development of international relations in the sphere of higher education are as follows: cooperation with international organizations and educational institutions, diplomatic missions; students and staff participation in the programs of academic mobility; implementation of the dual degree program; providing educational services for foreign citizens; introduction of English-speaking courses; international exchange of lecturers and teachers.

Keywords: Higher education, internationalization of education, international relations, Ukrainian universities, academic mobility, double degree programs, educational services, exchange of lecturers and tutors.

В.С.Лозовый

Перспективные формы развития международных связей украинских высших учебных заведений

В статье, в контексте процессов интернационализации высшего образования, дана характеристика перспективных форм развития международных связей в образовательной сфере. Указана необходимость мобильности образовательных услуг в условиях реформирования системы высшего образования. Констатируется, что в контексте глобализации мировых отношений, проходят процессы интернационализации высшего образования, которые нуждаются в систематической интеграции международной составляющей в образовательную, научную и общественную деятельность высших учебных заведений. Развитие международных связей играет существенную роль не только как инструмент интеграции украинских вузов в международное образовательное пространство, но и как фактор, способствующий формированию качественно новых трудовых ресурсов, способных занять достойное место на отечественном и мировом рынках труда.

Вопросы по проблемам международного сотрудничества в области высшего образования, повышение его эффективности и качества затрагивались в трудах отечественных исследователей, которые освещали и анализировали образовательные модернизационные процессы в условиях вхождения Украины в мировое образовательное пространство, указывали на необходимость тесного международного сотрудничества в области высшего образования. Но проблема освещения тенденций интернационализации высшего образования, определение перспективных форм развития международных связей в сфере образования требует дальнейших исследований.

Сделан вывод, что перспективными формами развития международных связей в сфере высшего образования являются: сотрудничество с международными организациями и учебными заведениями, дипломатическими представительствами; участие студентов и сотрудников в программах академической мобильности; реализация программ двойных дипломов; предоставление образовательных услуг иностранным гражданам; введение курсов, которые преподаются на английском языке; международный обмен лекторов и преподавателей. Отмечено, что международный вектор остается важным направлением образовательной и научной деятельности украинских вузов. Участие отечественных высших учебных заведений в образовательно-научных программах, интернационализация образования, является положительным явлением, поскольку способствует построению конкурентоспособной образовательной и научной системы в Украине.

Ключевые слова: *высшее образование, интернационализация образования, международные связи, украинские ВУЗы, академическая мобильность, программы двойных дипломов, образовательные услуги, обмен лекторов и преподавателей.*

Ідеологія, політика та культура

УДК 94(477.4)“185/186”:378.113.1

Ю.С.Земський

Недільні школи Українського Правобережжя середини ХІХ ст. – об'єкт протистояння інтересів громадськості та імперської влади

Ліберальна політика та реформа з ліквідації кріпосного права в Російській імперії, після поразки у Кримській війні (1853–1856 рр.), спричинилися активізацією громадськості. Зокрема, в Україні національна еліта одним із чільних своїх завдань бачила надання грамотності представникам соціальних низів й задля цього, на благочинних засадах, започаткувала створення мережі недільних шкіл. Особливу активність в налагодженні роботи закладів просвітницької діяльності серед простолюду виявила освічена громадськість Українського Правобережжя. В статті розглядаються конкретні приклади сприяння та опору з боку окремих чиновників різних щаблів владної ієрархії в справі створення недільних шкіл на Поділлі.

Влада імперії, занепокоєна втратою контролю дворян-кріпосників над селянами та сподіваючись на виконання недільними школами “виховної”, про-імперської ролі, певний час давала згоду і навіть заохочувала до їхнього створення. Проте, не маючи можливості контролювати роботу шкіл та отримавши інформацію про поширення у школах ліберальних ідей, царат заборонив та ліквідував мережу недільного шкільництва. Водночас самодержавство спромоглося розколоти громадськість Російської імперії за національними ознаками. Польський та український національні рухи були звинувачені у замаху на єдність та недоторканість кордонів вітчизни-імперії, а разом із тим серед росіян було поширено псевдопатріотичні, промонархічні та проімперські настрої.

Ключові слова: недільні школи, грамотність, громадськість, лібералізм, імперська політика.

Недільні школи в Україні 50–60-х рр. ХІХ ст. безумовно, були надзвичайно вагомою складовою культурницької роботи, яку проваджувала українська націо-

нальна еліта як боротьбу за самоствердження української ідентичності, проти зросійщення, проти денационалізації. Проте, не менш важливо, у цьому контексті, говорити також про закладання, тим самим, основ нового типу суспільних відносин – власне, відносин громадянського типу, кардинально відмінних усталених в Російській імперії ієрархічно-становій системі. Адже, предстаниками національної еліти були на той час переважно вихідці з упревілейованих верств – шляхтичі-дворяни, поповичі, але (всупереч своїм становим традиційним інтересам) метою їхньої справи було не лише надання грамоти, але й закладання в українських селян та жителів міст основ правової свідомості, власне сприяння в усвідомленні ними власних громадянських прав, а зокрема усвідомлення рівності перед законом.

Проблема діяльності недільних шкіл в Україні середини XIX ст. традиційно розглядається українською історіографією в контексті досліджень національно-духовного відродження. У цій царині з'явилося досить багато сучасних праць, котрі містять чимало актуальної та важливої інформації для розкриття змісту, в тому числі, діяльності недільних шкіл. Серед найбільш вагомих монографічних досліджень назвемо праці Людмили Іванової [17], Андрія Катренка [18], Анатолія Коцура [19; 20], Віталія Сарбея [22; 23], Сергія Світленка [24], Надії Щербак [27]. Окрім того, значний інформаційний потенціал містять також публікації Ігоря Гирича [13], Євгена Годованого [14], Віктора Дудка [15], Романа Сербина [25], Василя Ульяновського [26]. Проте, в даній статті недільне шкільництво розглядатиметься, як засіб налагодження нового типу взаємин у суспільстві.

Розглядаючи генезу системи недільного шкільництва в Українському Правобережжі середини XIX ст., головну увагу приділятимемо меті, яку переслідувала імперська влада, погоджуючись і навіть, певною мірою, підтримуючи на початку їхнього створення, ініціативу недільного навчання нижчих соціальних верств суспільства. Водночас, з'ясуємо ближчу та віддалену перспективу результатів діяльності недільних шкіл, на які покладалися представники української національної еліти, започатковуючи свою подвижницьку діяльність.

Ганьба програту Кримської війни (1853–1856 рр.) стала справжнім струсом і для суспільства, і для владних кіл Російської імперії. Ця поразка, ніби тектонічний злам завершила епоху “жандарма Європи” і змусила Росію, усвідомивши справжнє, а не вдаване своє місце серед провідних європейських країн, терміново розпочати пошук шляхів “спасіння власного обличчя”. Ось як писав анонімний патріот іще до завершення війни, але вже тоді, коли доля Севастополя була вирішена – в другій половині 1855 р.: “Навіщо зав'язали ми справу, не розрахувавши наслідків, або чому не противилися із обережності до таких наслідків...? Всюди панує у нас бажання сіяти добро силою. Всюди зверхність, а не любов... Невже результати нинішньої системи визнаються задовільними? Невже пагубний вплив цієї системи досі не доведено ні зовнішніми невдачами, ні внутрішніми недоліками, ні всезагальною недовірою до нашого начальства...? Невже благородство промов не сумісне з благородством справ і російський дворянський стан повинен говорити мовою, в якій чуються відголоски Золотої

орди разом із вітєватістю семінарії... Росія – гладеньке поле, на якому воля Уряду не зустрічає жодних перепоп. Чи не скаже він народу: “Нехай буде істина поміж нами” [4, арк. 4-11].

Тоді ж, все більше, ширше та сильніше почали звучати голоси із закликами щодо необхідності оновлення Росії. Репрезентант самодержавства, який формував на той час офіційну ідеологію поведінки імператора М.Погодін розпочав писати, так звані, політичні листи, в яких жорстко критикував внутрішню та зовнішню політику Миколи I, з вимогою змінити: “... всю систему, систему паперового діловодства, систему взаємного обману та загального мовчання, систему пільми, зла і розпусти в личині підлеглості та законного порядку” [21, с. 419]. Суспільство, здавалося, в повному та цілісному порозумінні зробило належні висновки з цього історичного уроку: “Ми здалися не перед зовнішніми силами західного союзу, а перед нашим внутрішнім безсиллям” – писав Ю.Самарін [21, с. 420]. “Севастополь повинен був впасти, щоб в ньому явилася нам Божа справа, тобто унаочнення всієї гнилі урядової системи, всіх наслідків принципу душення” – стверджував І.Аксаков [21, с. 420]. А далі, в пориві боротьби за правду, проти головного зла – тотальної брехні, запрацювала журналістика та художня література.

Як зазначав літературний критик початку ХХ ст. П.Сакулін, в справі викриття брехні у різних сферах суспільного життя, з’явилася, на середину ХІХ ст., навіть певна спеціалізація. А.Кошелев викривав брехню поміщицьку (тобто кріпосного права), А.Хомяков – брехню церковну, Ю.Самарін – брехню урядову, М.Пирогов виступив грізним карателем брехні на якій тримається вся цивілізація, яка лише за назвою християнська, а за своїми виявами істинно варварська [21, с. 420].

Отож, Кримська війна принесла всезагальне розуміння необхідності змінити життя в Росії, оскільки випробування історією матеріальних та духовних сил імперії були вщент провалені. Розбурхана російська громадськість бажала змін, бажала очищення правдою. В такому стані успадкував Російську імперію Олександр II, з такої прелюдії розпочалася, так звана, “епоха реформ” в Російській імперії. Імператор, підписавши принизливий Паризький мирний договір, практично втратив авторитет не лише зовнішній, але й перед своїми підданими, а отже він розумів і визнавав, а також подавав сигнали про те, що час і обставини змушують поступатися. Імператор Олександр II та його оточення вимушені були шукати нових шляхів для вибудовування владної вертикалі серед підданих.

Згадуваний вже М.Погодін, в своїх публічних записках критикував політику Миколи I за її надмірну увагу до справ європейських. Він назвав її зрадою національного духу, оскільки в Росії “народ любить свого царя, як батька”, а отже, уряд повинен більше уваги приділяти внутрішнім потребам – пресі, освіті, умовам життя селян тощо. Разом з тим, М.Погодін закликав до “гласності”, що дозволило б імператору почути голос свого народу, минаючи чиновників, які приховують від нього правду [16, с. 26-28]. Таким чином, Олександр II пропонувався демонструвати відкритість у стосунках з власним народом, бути для нього “турботливим батьком”, опікуном. Саме таку позицію і займав правлячий двір,

з часу сходження Олександра II на трон. За висловом сучасного американського дослідника Річарда Вортмана для Олександра II було розроблено і впроваджено “сценарій любові”. В усіх церемоніях, промовах, діях, вчинках в імператора простежувалося прагнення створити образ, надати ореолу безпосередньої близькості до народу та безмежної взаємної любові царя та його підданих [11, с. 37-88].

Логічною закономірністю, за таких умов, стає лібералізм в політиці правління Олександра II. Хоча в сутності, цей лібералізм виглядав не інакше як загравання з підданими – демонстрація власної відкритості, щирості, відданості, довіри та любові зі сподіванням на таку ж взаємність і готовність народу до всепрощення за недолугості управління ним.

В умовах ліберальної політики середини XIX ст. відбулося, насправді, багато зрушень та змін в суспільно-політичному житті Російської імперії, але найголовніше – почалося формування елементів громадянського суспільства. Надзвичайна громадська активність заманіфестувала себе в Україні. Як згадував Борис Познанський, на зміну веселощам та розгулам, які були найпершою ознакою студентського життя до середини 50-х рр., в цей час своєрідною модою поведінки приходить реакційна протилежність – суворий аж до крайностей пуризм. Попередня моральна розпуста студентів навіть підтримувалася та заохочувалася владою. Зокрема, це мало місце в часи генерал-губернатора Д. Бібікова, який вважав, що нестримні гуляння молоді будуть найнадійнішою осторогою від всіляких неблагоннадійних занять, а особливо від усякої політики. Тож легендами про бібіковські часи залишилися студентські гульбища, які сягнули аж зруйнування цілого “будинку розпусти” (заклад Камбали на Андріївському узвозі) [12, с. 13-14]. Натомість, пуризм протиставив безтямному буйству ввічливість та скромність.

Повне усунення п’янства, ціломудреність, стримання в їжі та скромність в одязі – ці зовнішні риси пуристів поєднувалися з організацією ними громадської роботи. Студенти об’єднувалися у, так звані, гміни – своєрідні земляцтва, які формувалися за принципом належності студента в минулому до певної гімназії. Гміни були київські – перша та друга, житомирська, немирівська, білоцерківська тощо. Але скоро земляцька основа була замінена політичною.

Показово звернути увагу, як у цей час – політичного лібералізму – відстоювалося перед владою право студентів на їхню громадську діяльність. Зокрема, 30 жовтня 1858 р. від генерал-губернатора І.Васильчикова на ім’я полечителя Київського навчального округу М.Пирогова надійшов лист із інформацією, що в місті ходять чутки про поширення між студентами якогось таємного товариства пуристів, в зв’язку з чим, останнього спонукали до дій, аби встановити істинну [10, арк. 1-1 зв.]. Подібного змісту лист було повторно написано 25 листопада [10, арк. 10]. Але практично лише місяцем пізніше, 19 грудня М.Пирогов доволі емоційно відреагував на домагання генерал-губернатора. В своєму листі, він поставив проблему моральності таємно займатися нишпоренням поміж студентами. Традиційно – писав М.Пирогов – для вирішення подібних завдань

“застосовується між іншим два головних засоби: 1) перегляд листів, які отримують із пошти запідозрені в чомусь; 2) підслуховування розмов та випитування суджень таємними агентами. Але чи може і чи повинна університетська поліція застосовувати хоч один із засобів? Ні у попечителя, ні в інспектора немає ніякої секретної інструкції про те, як би вони могли послугуватися цими засобами... Ці засоби, які терпить суспільство, як вимушене зло, не можуть і не повинні бути зброєю університетського, винятково морального нагляду, який передбачає довіру, відкритість та відвертість” [10, арк. 16-18].

Водночас, М.Пирогов ставив проблему: чи можна сподіватися якоїсь моральності, довіри та відкритості, якщо підпорядковані моральному нагляду університетської поліції почнуть здогадуватися і підозрювати, що їхні листи затримуються, відкриваються і читаються інспектором? Що інспектор, знаючи вільнодумство деяких, навмисне старається підтримати його і довести до подальших наслідків, аби очевидніше виявити винуватого і краще довести свою власну запопадливість перед начальством? Що інспектор підсилає таких людей, які провокуючи навмисне бесіду про політичні події, дізнаються про судження, або ж, що інспектор обіянками та грішми перетворює в таємних агентів найкращих друзів...? “Поліція в руках одного університетського начальства, якщо може ще приносити користь, то звичайно, діючи лише виключно морально, інакше вона буде драгувати і озброювати проти себе студентів без будь-якої користі для них і для суспільства” [10, арк. 18-20].

Безумовно, що така сміливість М.Пирогова у відстоюванні прав студентів на певну громадську позицію цілком узгоджувалася із загальною тенденцією громадської боротьби із брехнею та злом, про що вже говорилося вище, і, висловленою вголос, така позиція могла бути, завдячуючи тому ж таки лібералізму політики наприкінці 50-х років. А окрім того, М.Пирогов, безумовно, знав про настрої, прагнення, розмови поміж студентами, які, звичайно, засвідчували прогресивність поглядів молоді та їхню готовність безпосередньою працею долучитися до справи гармонізації суспільного життя, до реальної зміни тієї деспотичної атмосфери, яка утвердилася в імперії, гнітила дух та принижувала людську гідність.

Саме з надр громадської активної діяльності київського студентства, в цей час, народився широкий, просвітницького змісту, рух створення недільних шкіл для надання елементарної грамотності верствам простолюду. Характерно, що зародившись в Києві ця громадська добродійна ініціатива дуже швидко набула розголосу, а відтак підтримки та впровадження по всій території України, а також і Росії.

24 вересня 1859 р. генерал-губернатор князь І.Васильчиков отримав листа від попечителя Київського навчального округу М.Пирогова в якому йшлося, що “деякі студенти університету Святого Володимира із почуття людинолюбства виявили готовність зайнятися у вихідні дні безкоштовним елементарним навчанням дітей робітничого класу чоловічої статі... Беручи до уваги користь, яку недільні школи принесуть дітям ремісничого та робітничого класу, котрі не мають ані часу, ні засобів відвідувати звичайні школи, а тому залишаються в повному

невіглавстві, не знаючи ні грамоти, ні Закону Божого, я дозволив, – писав почитель, – відкрити недільну школу в будинку Київського Подольського повітового дворянського училища під наглядом та керівництвом проф. Павлова та штатного наглядача Слепушкіна... В школі будуть викладатися Закон Божий, російська та слов'янська граматики, російське письмо та арифметика. Законовчитель буде особливу увагу приділяти моральності християнського вчення” [6, арк. 2-3].

З цієї інформації почалася активна робота по створенню недільних шкіл, які, на той час, сприймалися трохи не способом спокутування гріхів перед простолюдом – так можна сказати, зважаючи на активність та ентузіазм з яким масово студентська молодь, а це, в першу чергу, вихідці зі шляхетських кіл, а крім студентів також аристократія і навіть військові, включилися до реалізації цієї вкрай важливої та перспективної ініціативи.

Як стверджував, досліджуючи цю проблему Гнат Житецький – син відомого громадівця Павла – перша недільна школа була відкрита 11 жовтня 1859 р. на Подолі в будинку повітової дворянської школи на розі вулиць Костянтинівської та Хоревої [1, арк. 5]. За два тижні було відкрито другу недільну школу, так звану, Новоостроєнську по вулиці Жилианській. Згідно документального свідчення – це сталося 23 жовтня” [6, арк. 15]. Через рік – в кінці жовтня 1860 р. відкрилася, так звана, Печерська недільна школа на Кловщині, в Липках, а у 1861 р. в аудиторіях університету ще й четверта школа [1, арк. 5-9]. Ці чотири недільні школи були для навчання учнів чоловічої статі. Але окремо, в Києві було відкрито ще й три жіночі школи. Перша жіноча школа розпочала навчання 31 січня 1860 р. в будинку другої гімназії. Як доповідав генерал-губернатору М.Пирогов: “пані Нельговська та її класні дами пансіону виявили бажання за прикладом існуючих вже чоловічих недільних шкіл, відкрити таку ж жіночу. Я доручив директору другої гімназії надати для цієї школи приміщення в гімназії” [6, арк. 5]. В кінці того ж 1860 р. з’явилося ще дві жіночі школи, зокрема друга – 6 листопада в будинку фундуклівської гімназії, а третя, трохи згодом, на Подолі [1, арк. 6].

Цілком впевнено можна стверджувати, що поява цих шкіл викликала надзвичайний розголос в громадськості, а разом з тим, зацікавленість та, значною мірою, бажання якщо не долучитися, то, принаймні, сприяти цьому процесу. Зокрема, Київський генерал-губернатор 18 лютого 1860 р. отримав відповідь на запит від міністерства внутрішніх справ про те, що воно не бачить жодних перепон в тому, аби на відкриття та утримання недільних шкіл збиралися добровільні пожертви [6, арк. 12].

Важливо відзначити, що в цей початковий період появи недільних шкіл, влада, перебуваючи ще в ліберальному дусі, не лише спокійно, але й із зацікавленням та навіть певним сприянням ставилася до цієї громадської ініціативи. Ще 23 листопада 1859 р. – тобто на самому початку появи недільного руху, до Київського генерал-губернатора було адресовано лист начальника казанської губернії, в якому той говорив, що дізнався із газет, в тому числі із “Київського телеграфа” про недільні школи, в зв’язку з чим, просив поділитися досвідом про умови їх відкриття, про способи і засоби утримання і “взагалі про все, що сто-

сується шкіл” – писав він у листі [6, арк. 4-4 зв.]. А вже в березні 1860 р. міністерство внутрішніх справ повідомляло, що недільні школи відкриті в Санкт-Петербурзі та Архангельську, але при цьому застерігало, що за ними має бути нагляд на предмет благонадійності і відповідальність за те цілковито покладається на місцеву владу [6, арк. 26].

Засторога щодо благонадійності стала досить швидко знаковою, а в підсумку саме ця проблема й привела до ліквідації шкіл. Надзвичайно показовим є, в цьому сенсі, лист адресований в грудні 1860 р. попечителю М.Пирогову. Погоджуючись в цілому із корисністю початкового навчання простолюду, начальник краю князь І.Васильчиков висловлював думку, що надзвичайно важливо, аби навчання відбувалося “у відповідності із інтересами Уряду”, крім того, має бути впевненість, що “школи не стануть провідниками не благих намірів”. А далі він писав: “до відома мого дійшло, що у відкритих в Києві недільних школах не завжди перебувають особи, які уповноважені навчальним керівництвом наглядати за навчальним процесом... Відсутність нагляду відкриває викладачам можливість відхилитися від прийнятої системи навчання і, ніби то, в одній зі шкіл учням викладається історія, причому не за підручником, виданим для навчальних закладів, а усно. В справі навчання, історія є надзвичайно важливим предметом. Викладання її в недільних школах, якщо і могло б бути дозволеним для деяких більш обдарованих учнів, то не інакше як із крайньою розбірливістю та обережністю в оповіданні історичних подій, а до того ж, не усно, а за виданими для нижчих навчальних закладів підручниками. Викладач, оповідаючи історичні факти, може іноді зловмисно або в захопленні передавати своїм слухачам події не в тому вигляді або недоступно їх розумінню. Слухачі ж ці, через простоту свою, легко довіряючи кожному слову, сказаному викладачем, і, незрозумілі для них події, витлумачуючи по-своєму, можуть впасти в оману, наслідки якої можуть бути несприятливими і навіть пагубними для них самих” [6, арк. 82-83]. Зрозуміло, що князь І.Васильчиков усвідомлював малопривабливість справжньої історії Російської імперії і тому наполягав, що її треба “дуже правильно”, як він пише – “з крайньою розбірливістю та обережністю” переповідати. Однак це ще був час ліберальних настроїв в імперській владі, а отже, подібні застереження сприймалися людьми громадських вболівань як зайві та надмірні перестороги. Зокрема, М.Пирогов відповідав у січні 1861 р. генерал-губернатору, що за недільними школами, яких на той час було у Києві сім, наглядають: помічник попечителя, інспектор казенних училищ, а ще директори та штатні наглядачі повітових дворянських училищ, крім того, всі школи ведуть навчання відкрито для всіх бажаючих, а отже вони перебувають, таким чином, під наглядом кожного із відвідувачів і тому будь які відхилення у навчанні не можуть залишатися не поміченими [6, арк. 95-95 зв.]

У цьому ж часі, разом із семи недільними школами в Києві, шкільництво поширювалося і по всій Україні, особливо на Правобережжі. Причому, до ініціативи студентів приєдналися представники інших верств. Так, у вересні 1860 р. генерал-губернатор отримав клопотання про дозвіл відкрити недільну школу

при другій саперній бригаді, яка дислокована у Печерській частині міста Києва. Командир бригади генерал-майор Крепке, доповідав, що у планованій школі сподіваються навчати дітей усіх верств [6, арк. 46]. Про ще дивовижнішу ініціативу, М.Пирогов доповідав генерал-губернатору у жовтні 1860 р. Він писав, що студент Київського університету Євген Білогруд, за дорученням товаришів ініціював започаткувати недільні бесіди за зразком недільних шкіл для арештантів. При цьому, студентом запропонована програма: проводити бесіди не для всіх, а лише для бажаючих. Предметами навчання пропонуються: Закон Божий, читання, письмо, арифметика, а також “інформація, яка була б корисною в домашньому побуті того середовища, до якого, більшим числом, належать арештанти”. Заняття з арештантами проводити не за предметами, а по групах, в які добирали кандидатів, враховуючи їхній вік, віросповідання, моральність та розумові здібності, ступінь грамотності, а також враховуючи причину ув’язнення. Часи для занять має призначити адміністрація в’язниці [6, арк. 76-77]. Щоправда, з подальшого листування щодо цієї ініціативи постає зрозуміло, що вона не мала продовження, в першу чергу, через заборону відвідувати арештантів будь-кому, окрім їхніх найближчих родичів [6, арк. 81].

У січні 1861 р. недільна школа була відкрита при Немирівській гімназії Брацлавського повіту. Директор гімназії, з ініціативи якого школа й була створена, доповідав, що в школі навчаються 36 чоловік від дванадцяти до двадцятирічного віку, із них: 3 дворян, 2 з духовенства, 12 з однодворців, 1 із вільних людей і 18 із селян; за віровизнанням: православних – 25, римо-католиків – 10 і 1 – лютеранин [6, арк. 109].

У містечку Білозерську, Черкаського повіту недільну школу було відкрито священиком, її відвідувало 115 чоловік віком від 8 до 45 років [6, арк. 116]. У містечку Тараща, недільна школа була відкрита в березні 1861 р. офіцерами 8-ї артилерійської бригади [6, арк. 121].

В місті Бердичеві в жовтні 1861 р. була відкрита недільна школа для малолітніх арештантів при в’язниці. Як доповідав повітовий стряпчий, до початку навчання ним особисто було забезпечено в клас ікону Святого Миколая Чудотворця, 30 букварів, 5 лавок і дошку, а отже, підкреслював він, відкриття школи не потягло за собою жодних витрат із казенних грошей. З перших занять в школі навчалось 16 хлопчиків, але після настійливих прохань, до них дозволено було доєднатися ще 4-м дорослим арештантам. Навчання проводили двоє дворян, які також були арештантами [6, арк. 144-144 зв.]

Констагуючи надзвичайно піднесений ентузіазм громадськості в благородній справі надання грамотності всім, хто того потребував, вже відзначалося, що у початковий період зростання цієї ініціативи, влада із певним зацікавленням навіть сприяла йому. Про це може свідчити листування, яке відбулося між Київським генерал-губернатором та губернаторами Правобережжя восени 1860 р. На запит начальника краю його підлегли доповідали не лише про досягнуті успіхи у створенні недільних шкіл, але й, при цьому, висловлювали свої міркування щодо перспектив подальшого їх поширення. Так, Волинський губернатор 14 жовтня

доповідав, що цілком певним є бажання громадськості відкрити недільну школу в Житомирі. Вже є бажуючі бути вчителями – писав він – визначилося також приміщення, це буде місцева гімназія. Наостанок, він запевнював, державна казна витрат не понесе [6, арк. 56].

Київський губернатор, листом від 25 жовтня повідомляв, що в м. Сквирі недільна школа вже відкрита, в м. Черкасах громадськість виявила щодо того бажання, а в містах Бердичеві, Радомишлі та Умані цілком певною є потреба в недільних школах, однак громади тих міст не хочуть брати на своє утримання належні витрати. Що ж до інших міст, то ні місцеве начальство, ні громадськість – відзначав губернатор – не висловлюються ніяк стосовно шкіл, а отже в їх створенні немає можливості [6, арк. 59].

Найбільш очевидно, зацікавлено-стримана позиція влади стосовно недільних шкіл, постає із листа Подільського губернатора. В Подільській губернії саме навесні, того ж, 1860 р. відбулася ротація. На посаду губернатора вступив Рудольф Брауншвейг, щойно змінивши Володимира Пфеллера. А отже, новопризначений Подільський губернатор почувався новачком і зміст справ у підпорядкованому йому краї лише осягав. Тож у відповідь на запит генерал-губернатора він доповідав 15 листопада, що свого часу лист від міністерства внутрішніх справ про можливість відкриття недільних шкіл на Поділлі, отримав ще його попередник – 22 березня 1860 р., і він же таки – Пфеллер – вимагав від миської думи Кам'янця, розмірковувань про умови відкриття таких шкіл. В подальшому, контроль за цим питанням вів уже безпосередньо Брауншвейг. Саме останній (і про це він доповідав генерал-губернатору) отримав новий циркуляр від міністерства внутрішніх справ з дозволом відкриття шкіл, за умови лише, що їхнє утримання покриватиметься засновниками. Позитивно щодо недільних шкіл висловилися і Кам'янецька дума, сподіваючись, що навчання в недільних школах добре впливатиме, щонайперше, на моральність вихованців. Водночас, дума відмовила у виділенні матеріальних засобів, пояснюючи, що таких немає, і обмежилася лише наданням приміщення для недільної школи, визначивши для того флігель миського будинку, а також запропонувала, до часу віднайдення інших коштів, брати 150 рублів із грошей верстви ремісників міста, а зараз думка вирішила запросити ремісників та не ремісників (міщан), аби прислали до школи у недільні дні своїх дітей [6, арк. 68-70]. До пошуку коштів на відкриття та утримання недільних шкіл самостійно викликався гласний (тобто депутат) Кам'янецької думи Качинський [6, арк. 70 зв.]. Доповівши генерал-губернатору про ці свої старання у питанні відкриття недільних шкіл, далі Брауншвейг окремо розповів про власні перипетії у стосунках із директором Кам'янецької гімназії щодо тієї ж проблеми.

З настроєм, мабуть, певного подивування, новопризначений Подільський губернатор, зіткнувся з тим, що на його усні звернення до директора Кам'янецької гімназії, висловитися щодо можливості відкриття недільних шкіл, останній, тривалий час просто ігнорував його, жодним чином не відповідаючи. Зрештою, як згадував губернатор, він звернувся з тим же питанням офіційним

листом до директора, запитуючи разом, чи не визнає той можливим для більшої зручності в нагляді за недільною школою, розмістити її, згідно дозволу міністра народної освіти, в одному із будинків, які займає підпорядкований йому навчальний заклад, а також чи не визнає можливим залучити до викладання в недільній школі когось із підлеглих вчителів, або здібних учнів вищих класів гімназії [6, арк. 71].

На такий запит було отримано, також листом, офіційну відповідь директора. Він писав, що наскільки знає зі зносин з попечителем Київського навчального округу, справа створення недільних шкіл є справою виключно благочинною, а отже – відкриття таких шкіл можливе лише у міру дійсної в тому потреби, за вимогою певних ініціаторів – засновників. І тому, не можна наперед визначити в яких саме місцях потрібно буде відкрити школи – це треба цілком передати в руки приватної благодійності з тим, щоб саме ті, хто бажає відкрити недільну школу у підпорядкованій йому дирекції, звернулися до нього листом, де вказувалося б в якому місті та в якому приміщенні бажають вони (благодійники) відкрити школу, а вже тоді він (директор) на підставі такого звернення повинен буде вийти у листування з начальником округу і чекати від того остаточних розпоряджень [6, арк. 71 зв.-72 зв.]

Звісно, що така позиція директора була не просто виявом черствості функціонера-посадовця, а швидше демонстрацією відвертої ворожості та протесту громадському руху шкільництва. Адже цілком очевидно, що лібералізм політики офіційної влади цього періоду не міг бути привабливим абсолютно для всіх, а отже догматично переконані консерватори-морнархисти противилися “моді часу” як могли, дочекуючись повернення “старих, добрих” часів режиму імперського деспотизму. І звичайно, їхні настрої та очікування не були марними, адже відомо як швидко і тотально вся ця система, громадськістю ініційованого руху, була враз і щент знищена досить скоро – вже влітку 1862 р., розпочавши тим самим повернення антиліберальних, деспотично-тоталітарних настроїв в політиці імперії. Однак, ще тоді – в листопаді 1860 р., Подільський губернатор доповідав генерал-губернатору, що не дивлячись ні на що, він дуже сподівається в швидкому часі на відкриття у м. Кам’янці-Подільському недільної школи, оскільки незважаючи навіть на не підтримку училищного начальства та обіцянки лише на перспективу Кам’янецької міської думи, він особисто знає багатьох приватних осіб, які готові присвятити цій справі свою працю та турботу. А окрім того, він повідомляв, що відкриття недільної школи можливе також в Немирові (вище вже говорилося, що це сталося у січні 1861 р.), а також доцільність таких шкіл актуальна, на його думку, для міст і містечок з великим числом ремісничого класу, а зокрема недільні школи варто було б відкрити у містах Могилеві, Вінниці, Балті та в містечках Тульчині й Чорному Острові [6, арк. 73-73 зв.]

Із цієї ж справи довідуємося, що на Поділлі відкриття недільних шкіл відбулося двічі у губерньському місті – одна була створена в будинку гімназії, а інша при штабі Сєвського піхотного полку, який квартирував у Кам’янці-Подільському, а також у містечках Немирові та Новій Ушиці [6, арк. 151 зв.]

Разом з тим, з інших документів дізнаємося, що ідея шкільництва в цьому часі: наприкінці 50-х – перших років 60-х – набула надзвичайно широкої підтримки також серед приватних осіб і, в першу чергу, серед місцевої польської шляхти, і, зокрема на Поділлі, була дуже активно впроваджувана. Школи в значному числі організовувалися в приватних помістях, або при костелах. Зрозуміло, що на відміну від публічних, вільнодоступних недільних шкіл, вони мали часто закритий, або напівзакритий характер і саме ця обставина дуже стурбувала владу. Наприклад, Ушицький земський справник у січні 1859 р. повідомляв рапортом Київського генерал-губернатора, що поміщик частини села Осламова граф Йосип Ге влаштував на власному утриманні сільську школу в якій навчається 26 сільських хлопчиків, а також 5 хлопчиків місцевих та навколишніх однодворців і громадян. Діти віком від 7 до 12 років, вміють читати і писати російською та польською, а також знають арифметику. Вчителем, на запрошення поміщика Й.Ге, працює дворянин Летичівського повіту Владислав Ялтуховський. Він людина проста, писав справник, і знає не набагато більше того, чого навчає дітей [5, арк. 1-2].

Прецедент зі школою графа Й.Ге, як швидко з'ясувалося, виявився цілком безпечним. Влада після перевірки, не запримітила якихось особливих небезпек, тому що “поміщик православного віросповідання і жодних підозр не викликає ні він, ні його школа” [5, арк. 7], хоча при цьому було відзначено, що Ялтуховський не має належної освіти, а тому і навчати в школі не має права [5, арк. 4].

Значно складніше владі було зберігати спокій, дізнавшись про створення шкіл поміщиками поляками або служителями католицизму. Хвилю занепокоєння викликав, зокрема, рапорт Гайсинського повітового справника, який доповів у листопаді 1860 р. генерал-губернатору, як він сам писав: “точні свідчення про школи у ввіреному повіті”. З'ясувалося, що школа існує в м.Ладижині при костелі. Навчається в ній 39 учнів – хлопчиків католицької віри – сини шляхти та економів, а опікуються школою ксьондз та місцевий поміщик. У м.Теплику, у жіночому монастирі, під опікою графа Олександра Потоцького, навчанням семи сиріт дівчаток займається монахиня, причому, навчає читанню та письму польською мовою, а також різним рукоділлям. У м.Куні, у костелі настоятель навчає трьох хлопчиків сиріт польської та лагінської мовам, вони живуть на повному утриманні настоятеля. У с.Грузьському в помісті Цеслава Ярошинського, його рідна сестра, дівчина 16-ти років Марія Ярошинська, навчає дванадцять селянських дівчаток молитвам, читанню, письму та рукоділлям, а також двох дітей економів навчає польській мові. У м.Гранові, донька полковника Завирилева дівчина Олександра, яка закінчила курси наук в Санкт-Петербурзі в Інституті Святої Катерини, навчає десять дівчаток – дітей бувших військових, а також бідних дворян російській та французькій мовам, Закону Божому, арифметиці і рукоділлям [8, арк. 1-2 зв.] Таке гроно не санкціонованих шкіл, було виявлено, уявімо собі, лише в межах одного із дванадцяти повітів Поділля, а скільки їх було в межах всієї губернії? А в трьох губерніях Правобережжя?

Звичайно, що відкривши для себе такий стан справ, влада відреагувала на вказані школи не інакше, як на самоуправство, а особливо обурювало те, що

навчанням займалися найчастіше поляки-католики і навчали польській мові, тож розпорядженням губернаторів та генерал-губернатора школи почали закривати. На Поділлі, за збереження шкіл намагався вступитися місцевий предводитель дворянства І.Сулятицький [8, арк. 4-5 зв.]. Він апелював до права простолюдинів отримати знання основ віри, в незалежності від конфесії їхнього віросповідання. На такий закид предводителя, генерал-губернатор відповів, що давати знання основ Божих і молитов не заборонено, але “не дозволено нікому заводити навчання у ступені шкіл і надавати першопочаткову освіту без дозволу начальства” [8, арк. 9].

На захист Подільських шкіл виступив також єпископ Кам’янецької римо-католицької єпархії А.Фіалковський. Між ним та генерал-губернатором зав’язалося тривале та інтенсивне листування. Єпископ засипав, буквальне, листами канцелярію “начальника края” [8, арк. 17-119], однак жодних позитивних наслідків в долі шкіл це не мало.

Безумовно, що прямого зв’язку між недільними школами та школами приватними не було. Але показово, що їхнє існування співпадало в часі, а отже, можна припустити, що це був, певною мірою, паралельний процес, який відбувався у взаємоспонуванні, а разом він підкреслює великий громадянський порив суспільства в цей період ліберальної політики, із щирою вірою у правдиве реформування суспільних стосунків в імперії та формування громадянських відносин між окремими верствами суспільства.

Надзвичайно показовими є слова юного Володимира Антоновича, якого наприкінці 1860 – на початку 1861 р. поліція взяла під нагляд, зі звинуваченням у створенні українофільського гуртка серед студентів Київського університету, які “виявляли в своїй поведінці підозрілу симпатію і навіть якусь любов до місцевих селян”, а тим самим, викликали у поміщиків занепокоєння, оскільки останні вважають, що студенти підбурюють селян до антивладних виступів, а можливо навіть до різанини – гайдамаччини. Пояснюючи перед слідчою комісією ці безпідставні наклепи поміщиків, В.Антонович говорив, що, насправді, студенти розуміють істинні наслідки економічної реформи, яка вже йде (малася на увазі реформа звільнення селян за маніфестом 19 лютого 1861 р., зазначимо, що допит слідчої комісії відбувався вже 27 лютого, того ж року) [7, арк. 233]. Студенти усвідомлюють, говорив В.Антонович, що “майбутні громадянські відносини, які мають настати, вимагатимуть інших стосунків із селянами, а тому намагаються вивчити стан життя самих селян, щоб краще їх розуміти. Поміщики ж дивляться на це ревно, не розуміючи, як можна радіти змінам стану селян, адже це, на їхню думку, має привести до занепаду господарства” [7, арк. 236].

Ще яскравіше значимість формування засад громадянських стосунків в українському суспільстві, передає лист Пантелеймона Куліша до Тадея Рильського. Цей лист, датований 1862 роком, був перлюстрований, а отже, таким чином, зберігся у фонді канцелярії генерал-губернатора. П.Куліш, зокрема, писав: “Добре ви робите, що створюєте живі зразки здорової громадської думки в особах тих

людей, які надають перевагу службі сільській перед міською... Нехай держава діє засобами бюрократії, а ми будемо діяти засобами живого слова... Де нам вдасться утвердити розуміння про громадянські права серед всієї громади, там наступи чиновних варварів будуть самі собою руйнуватися. Де ми встигнемо гарантувати заробіток населення – на противагу закритим самими законами грабунковим стягненням – там з’явиться достаток, а разом з достатком і прагнення до вищої культури, яка тепер поступається турботам про хліб повсякчасний. Все це Ви вже усвідомили і Ваші дії, позбавлені політичної замріяності, радують кожного гуманіста, відданістю ідеї внутрішньої, а не зовнішньої революції” [9, арк. 21-22].

Отже, П.Куліш підкреслював найвагоміше значення “внутрішнього зламу” в свідомості людей – усвідомлення ними власних громадянських прав, сприяння утвердженню їхньої поведінки як громадян: вільних, самодостатніх особистостей, що, в свою чергу, можливе лише за умови економічної незалежності, тобто тоді, коли у них з’явиться достаток – говорить він. Але цілком зрозуміло, що повноцінні громадянські відносини в суспільстві, жодним чином не можуть співіснувати із деспотизмом організації влади в цьому самому суспільстві.

Тож громадськість та імперська влада увійшли в конфлікт із якого царат вийшов переможцем, спекуюючи на національних почуттях. Український національний рух було пов’язано із, так званою, “польською інтригою” (напередодні Січневого повстання 1863 р.), а відтак – українців із поляками оголошено було загрозою “єдності вітчизни-імперії”, що дозволило “мобілізувати усіх патріотів Росії” на боротьбу проти “її ворогів”, власне, відродивши серед росіян промонархічний та проімперський псевдо-патріотизм.

Зіткнувшись зі стрімким підйомом громадянської ініціативи та активності, в умовах певних ліберальних послаблень, що з’явилися в політиці за результатами поразки у Кримській війні, імперська влада постала перед вибором: або продовжити власне реформування, демократизуючи всі сфери життя в Росії, або ж все повернути під власний централізований жорсткий контроль, з чіткою регламентацією кому, що і яким чином робити, в тому числі й у сфері освіти.

Саме проблема відсутності надійного контролю за навчанням як в недільних школах, так і, тим паче, в приватних, обумовила їхнє тотальне закриття. Самодержавство погоджувалося на їхнє створення, сподіваючись, що можна буде, не витрачаючись із державної скарбниці (а лише на громадському ентузіазмі), створити систему шкіл, які б “виховували” простолюду у настроях лояльності до існуючої в імперії системи, за умов послаблення контролю з боку поміщиків, після селянської реформи.

Недільні школи зовсім не виправдали сподівань, вони не стали провідниками поширення серед простолюду “почуття любові” до царя та його імперії. Тож, природно, самодержавство не могло дозволити, щоб серед підданих хтось когось безконтрольно навчав, оскільки жодної довіри ні до кого у деспотизму немає і бути не може – всі мають перебувати під наглядом, боячись відступитися від інструкції, правил чи повеління.

Отож, з'ясувавши, що організовані за громадянською ініціативою школи ніяк не сприятимуть вихованню вірнопідданості серед нижчих верств суспільства, протягом літа 1862 р. недільне шкільництво було цілком припинене та заборонене, а в продовження цієї політики – вже влітку 1863 р. з'явився сумновідомий Валуєвський циркуляр.

Список використаних джерел та літератури

1. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУ), ф. Х, спр. 17357-17358.
2. ІР НБУ, ф.160, спр. 265.
3. ІР НБУ, ф.160, спр. 270.
4. ІР НБУ, ф.160, спр. 296.
5. Центральний державний історичний архів України у м.Києві (далі – ЦДІАК), ф. 442, оп.809, спр. 21.
6. ЦДІАК, ф. 442, оп.809, спр. 179.
7. ЦДІАК, ф. 442, оп.810, спр. 132.
8. ЦДІАК, ф. 442, оп.810, спр. 182.
9. ЦДІАК, ф. 442, оп.812, спр. 28.
10. ЦДІАК, ф. 707, оп.261, 1858, спр. 4.
11. Вортман, Р. Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии / Ричард Вортман. – М., 2004. – Т. 2: От Александра II до отречения Николая II. – 528 с.
12. Воспоминания Б.С. Познанского // Украинская жизнь. – 1913. – № 2. – С.10-26.
13. Гирич, І. Польська емансипація і українська самостійницька ідея на Наддніпрянщині у другій половині XIX – на початку XX століть / Ігор Гирич // Війни і мир, або “Українці – поляки: брати/вороги, сусіди...” [за загальною редакцією Лариси Івшиної; видання друге стереотипне]. – К.: Вид-во ЗАТ “Українська прес-група”, 2007. – С. 382-390.
14. Годованій, Є. Ф. Суспільно-політичний рух 30–60-х рр. XIX ст. в Україні та його висвітлення на сторінках української преси / Є. Ф. Годованій. – К., 1999. – 35 с.
15. Дудко, В. Аудиторія журналу “Основа” (1861–1862): кількісний вимір / Віктор Дудко // Київська старовина. – 2001. – № 6. – С. 73-85.
16. Захарова, Л. Г. Самодержавие и отмена крепостного права в России 1856–1861 / Л. Г. Захарова. – М., 1984. – 168 с.
17. Іванова, Л. Г. Україна між Сходом і Заходом: українська національна ідея в суспільно-політичній думці 50–60-х рр. XIX ст.: [монографічне дослідження] / Л. Г. Іванова. – К.: Дніпро, 2008. – 304 с.
18. Катренко, А. М. Український національний рух XIX ст.: у 2-х частинах / А. М. Катренко. – К., 1999. – Ч. II: 60–90-ті роки XIX ст. – 190 с.
19. Коцур, А. П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX ст. / А. П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 424 с.
20. Коцур, А. П. Національна ідея в інтелектуальній спадщині української та російської еліти XIX–XX ст. / А. П. Коцур. – Чернівці, 2000. – 203 с.
21. Сакулин, П. Н. Русская литература 60-х годов / П. Н. Сакулин // История России

в XIX веке. Эпоха реформ. – М., 2001. – С. 402-477.

22. Сарбей, В. Г. Становлення української нації / В. Г. Сарбей // “Українське питання” в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): Колективна наукова монографія в трьох частинах; [відпов. редактор д.і.н., проф. В.Г. Сарбей]. – К., 1999. – Ч. I. – С. 28-60.

23. Сарбей, В. Г. Українське національне відродження / В. Г. Сарбей. – К.: Наукова думка, 1999. – 334 с. – (Серія: “Україна кризь віки”).

24. Світленко, С. І. Народництво в Україні 60–80-х років XIX ст.: Теоретичні проблеми джерелознавства та історії / С. І. Світленко. – Дніпропетровськ: Вид-во “Навчальна книга”, 1999. – 239 с.

25. Сербин, Р. Київ – не Варшава. Погляд українофілів на студентське служіння народів у 1861–62 роках / Роман Сербин // Війни і мир, або “Українці – поляки: брати/вороги, сусіди...”; [за загальною редакцією Лариси Івшиної. Видання друге стереотипне]. – К.: Вид-во ЗАТ “Українська прес-група”, 2007. – С. 391-396.

26. Ульяновський, В. “Ранній” Володимир Антонович: поза контекстами / Василь Ульяновський // Київська старовина. – 1999. – № 1. – С. 117-145; № 2. – С. 122-153.

27. Щербак, Н. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Надія Щербак. – К., 2005. – 615 с.

Yuriy Zemsky

Sunday schools of Right-bank Ukraine in the middle XIX century are an object opposition of interests to public and imperial power

The Liberal politics and reform of serf liquidation in the Russian empire, after a defeat in Crimean war (1853–1856), was due to the public activation. In Ukraine the national elite one of the most prominent problems has seen the literacy of the lower classes. That is why on the basis of charity, a network of Sunday schools were established. The special activity in organization of elucidative work establishments' activity among the common people of the well-educated Right-bank people of Ukraine was educed. In the article the concrete examples of assistance and resistance from the side of separate officials of the different stages of imperious hierarchy are examined in questions of Sunday schools creation in Podillia.

The power of the empire was concerned about the loss of control over the feudal nobility above peasants. Hoping to perform Sunday schools “educational” pro-imperial role, the government gave permanent approval and even encouraged their creation. Not able to control the operation of schools and receive the information about the spread of liberal ideas in schools, the government banned and eliminated the Sunday schools network. At the same time, the Autocracy could split the community of the Russian Empire according to national signs. The Polish and Ukrainian national movement was accused of the motherland-empire assassination of the borders integrity unity. However, among the Russians the false patriotic, monarchic and pro-imperial sentiment has been spread.

Keywords: Sunday schools, literacy, public, liberalism, imperial politics.

Ю.С.Земский

**Воскресные школы Украинского Правобережья
середины XIX в. – объект противостояния интересов
общественности и имперской власти**

Либеральная политика и реформа по ликвидации крепостного права в Российской империи, после поражения в Крымской войне (1853-1856 гг.), были обусловлены активизацией общественности. В частности, в Украине национальная элита одним из главных своих заданий видела предоставление грамотности представителям социальных низов и ради этого, на благотворительных принципах, положила начало созданию сети воскресных школ. Особенную активность в организации работы заведений просветительской деятельности среди простонародья выявила образованная общественность Украинского Правобережья. В статье рассматриваются конкретные примеры содействия и сопротивления со стороны отдельных чиновников разных ступеней властной иерархии в деле создания воскресных школ на Подолье.

Власть империи, обеспокоенная потерей контроля дворян-крепостников над крестьянами и в надежде на выполнение воскресными школами “воспитательной”, проимперской роли, определенное время давала согласие и даже поощряла к их созданию. Однако, не имея возможности контролировать работу школ и получив информацию о распространении в них либеральных идей – царизм запретил и ликвидировал всю сеть воскресных школ. В то же время, самодержавие смогло расколоть общественность Российской империи по национальным признакам. Польское и украинское национальные движения были обвинены в покушении на единство и неприкосновенность границ отчизны-империи, а вместе с тем среди россиян были распространены псевдопатриотические, проимперские и промонархические настроения.

Ключевые слова: воскресные школы, грамотность, общественность, либерализм, имперская политика.

Одержано 10 червня 2014 року

УДК 027(477.8)

Н.Е.Кунанець

Вплив бібліотек монастирів на розвиток соціальних комунікацій західноукраїнських земель

У статті розглянуті основні тенденції розвитку соціокомунікативних зв'язків за участю бібліотек монастирів. Саме монастирським бібліотекам вдалося сформувати процеси соціального комунікування, бути своєрідними центрами духовності, виконували роль індикатора суспільно-політичного та духовного розвитку регіону, здійснюючи постійний прямий чи опосередкований вплив на події і процеси, що у ньому відбувалися. Бібліотеки монастирів впродовж тривалого часу впливали на національний устрій, формування науково-культурного потенціалу, громадської думки.

Ключові слова: монастир, бібліотека, соціальні комунікації, західноукраїнські землі, книги.

Духовне відродження України, потреба реконструкції сторінок національної історії спонукали до переосмислення діяльності таких могутніх і впливових інститутів минулого, як монастирі, незважаючи на їх конфесійну належність, орієнтуючись лише на їхню соціальну функцію. З перших років свого становлення монастирі органічно інтегрувалися у соціально-комунікаційні процеси, активно впливаючи на релігійне, культурне, соціальне, економічне і політичне життя регіону. Їхня культурна місія зумовлена гуртуванням у них освічених людей, заснування при монастирях скрипторіїв, друкарень, бібліотек та шкіл.

Монастирі різних конфесій сформувалися як релігійні соціальні інститути, що скеровували діяльність на реалізацію ідеї досконалого християнського життя, постійно розвивалися. В Україні їх функціональність формувалася не лише уставами чернецтва чи певними формами організації чернечого життя, а й розвитком соціально-комунікаційних процесів у суспільстві. Це зумовлювало перетворення монастирів у центри освіти, мистецтва, соціального впливу та опіки, активних учасників політичного, економічного, соціального та культурного життя краю. Монастирські богословські школи створювали передумови сучасної університетської освіти.

Мета статті розглянути основні тенденції розвитку соціокомунікативних зв'язків за участю бібліотек монастирів.

Діяльність бібліотек поодиноких монастирів досліджувала значна кількість науковців, серед яких І.Огієнко¹, С.Мудрий², М.Косак³, І.Крип'якевич⁴, М.Голубець⁵, М.Ваврик⁶ та ін., проте роль монастирських бібліотек в соціокомунікативних процесах не аналізувалася. Найбільшою є кількість праць, що стосуються дослідження бібліотек василіанських монастирів, оскільки це був найпоширеніший чин на теренах західних областей. Дослідження монастирів чину оо. Василіан започатковане самими отцями-василіанами. Із середини XIX ст. розпочато укладення історичних каталогів ЧСВВ у Галичині, зокрема у 1867 р.

з'явилася праця М.Коссака (ЧСВВ), у якій консолідовано розрізнені відомості про функціонування на теренах Перемишльської єпархії 106 монастирів⁷. Можна сміливо стверджувати, що у них у всіх обов'язково була бібліотека. Ю.Никорович (ЧСВВ) у 1879 р. уклав каталог, що подавав відомості вже про 160 монастирів⁸. Аналітично опрацювавши наявні на той час відомості, І.Крип'якевич⁹ спростував існування деяких інституцій. У низці праць його сучасників, серед яких М.Голубець¹⁰ та Р.Лукань (ЧСВВ)¹¹, подані доповнені відомості. Залученням значного архівного матеріалу у монографічне дослідження М.Голубця про Лаврівський монастир надало значної ваги його праці¹². Бібліографічну історію василіанських монастирів уклав М.Ваврик¹³, залучивши велику кількість невідомих джерел із Ватиканського архіву та завершивши укладення каталогу монастирів. Отець-василіанин Й.Скрутенъ приділив багато уваги вивченню рукописної спадщини василіанських бібліотек¹⁴. І.Луб проаналізував монастирські пом'ятники¹⁵. Вагомий доробок у Р.Луканя, який, перейнявшись ідеєю створення "Василіанської Енциклопедії", зібрав доволі багатий бібліографічний матеріал з історії ЧСВВ, зокрема про їх бібліотеки¹⁶.

Монастирські інституції, та їх бібліотеки, що були своєрідними центрами духовності, виконували роль індикатора суспільно-політичного та духовного розвитку регіону, здійснюючи постійний прямиий чи опосередкований вплив на події і процеси, що у ньому відбувалися. Бібліотеки монастирів впродовж тривалого часу впливали на національний устрій, формування науково-культурного потенціалу, громадської думки. Незважаючи на декларуваний статусу ізольованої інституції, бібліотеки монастирських обителів задавали тон у відродженні та формуванні національної пам'яті, в еволюційних змінах соціально-комунікаційних складових суспільства – письменництва, перекладацької справи, літописання, освіти, книгодрукування тощо. Саме при бібліотеках монастирів гуртувався впродовж багатьох років інтелектуальний потенціал, що складався із церковних, громадських та культурних діячів. Без цієї важливої соціально-комунікаційної складової було б неможливе національне відродження, розвиток вітчизняної культури, визначення напрямку церковної політики.

Тут доречно згадати розпочату у 1882 р. Добромилівську реформу, завдяки якій при монастирях було створено низку шкіл, відкрито друкарні, що сприяло активному входженню їх бібліотек в систему передачі інформації у просторі та часі. Цей процес поступово активізувався до кінця XIX ст.

Монастирські бібліотеки століттями збирали результати інтелектуальної діяльності людства. Це надає значущості монастирським бібліотекам як соціальним інститутам, які концентрували духовну спадщину століттями, а у XI–XIV ст. були важливими центрами переписування книг. М.І.Слуховський вважає: "Книгописання по суті не відрізнялося від інших феодальних ремесел. І в економічному, і в правовому сенсі робота монастирського переписувача була абсолютно однаковою з роботою інших монахів: одні борошно мололи, інші хліб пекли, треті ікони малювали, четверті обробляли город, а ось деякі множили монастирську бібліотеку і навіть продавали свою продукцію книгописання на

приватному ринку. Крім ідеологічного характеру, ця праця, таким чином, нічим не відрізнялася від інших видів праці у феодальному господарстві¹⁷. Пізніше розпочалося заснування при монастирях друкарень. Що також долучило їх до процесу книгорозповсюдження, а у бібліотеках накопичувалися плоди їх діяльності. Біля джерел заснування соціальних комунікацій як наукової галузі стояли також стояли святі отці, які на урочистому голосуванні Другого Ватиканського Собору 4 грудня 1963 року в присутності Папи Івана XXIII прийняли Декрет Другого Ватиканського Собору про засоби соціальних комунікацій, тобто вперше застосували цей термін¹⁸.

Іван Огієнко переконає, що майже в кожному населеному пункті українських земель існував монастир, у деяких місцевостях навіть більше¹⁹. Зростання кількості монастирів насамперед сприяв общинний чернечий поділ за статтю на чоловічі та жіночі. Саме ці осередки сприяли розвитку комунікативних процесів в суспільстві, поширенню грамотності та просвітництва.

Густа мережа монастирів забезпечувала охоплення широких територій. Один із перших галицьких дослідників монастирів А.Петрушевич ще наприкінці XIX ст. налічив у Галичині близько 160 середньовічних монастирів²⁰. Згодом на початку XX ст. І.Крип'якевич подає відомості про 346 монастирських осель, які існували у XI–XV ст.²¹ Наприкінці XX ст. професор С.Мудрий, спираючись на відомості історика Р.Луканя, твердив про існування на галицьких землях 374 монастирів. Із них у Львівській єпархії автор нараховує 145 чернечих осель, Перемишльській – 165, Станіславівській – 64 монастирі²². Але очевидно, що наведена чисельність є неповною, оскільки частина невеликих та бідних середньовічних монастирів не користувалися жодними правами, привілеями і, як наголошує С.Мудрий, підпорядковувалися лише місцевим єпархіям²³. Багато монастирів на західноукраїнських землях тривалий період існували без статутів і фактично жили своїм власним общинним чернечим життям²⁴, інколи підпорядковуючись світській владі титора або єпархіального священика.

За даними 1943 р., з урахуванням Мукачівської і Пряшівської єпархій та Лемківської апостольської адміністрації на західноукраїнських землях діяло 4488 церков і каплиць, 203 монастирі, богословська академія, п'ять духовних семінарій, у яких було 2987 священиків, 1610 монахів і монахинь, 540 богословів, 35 видавництв. Не викликає сумніву, що переважна більшість цих установ опікувалася бібліотеками, які вирізнялися обсягом фондів і лише частково тематичним складом фондів. Сьогодні дослідження фондів цих бібліотек привертає увагу все більшої кількості дослідників, хоча вивчення їх діяльності відбувається у кількох площинах.

У XI–XVII ст. провідна роль бібліотек монастирів у формуванні писемної культури була зумовлена активним інтегруванням самих обителів, і церкви загалом, у соціально-комунікативний простір регіону, впливаючи не лише на релігійне, а й на соціально-політичне, національне і культурне життя в Україні. На бібліотеках монастирів позначилися усі етапи історичного розвитку регіону, оскільки ці інституції були осередками духовної культури, а їх бібліотеки – схови-

щем соціальної пам'яті суспільства, тобто становили книжково-документну базу, якою закріплювався розвиток усіх галузей побутування суспільства, в такий спосіб досягаючи не лише культурного, але й певного економічного значення. Бібліотеки були пов'язані спочатку з переписуванням книг, а потім – з друкарством. Інколи бібліотеки уособлювали в собі освітній заклад та книжкову майстерню. Бібліотеки монастирів та соборів були певним лакмусовим папірцем історичного та культурного розвитку суспільства, оскільки занепадали на важких етапах суспільного життя і воскресали під час культурного піднесення держави, органічно виконуючи вагому соціально-комунікаційну роль. Праця багатьох поколінь монахів – охоронців книжкових скарбів – утверджувала у суспільстві культурну традицію, виховувала потяг до писемних пам'яток культури, до книжкового збирання, до поширення знань.

Безперечно, поштовхом до включеності західноукраїнських монастирів у соціально комунікаційні процеси стала відносно висока концентрація тут грамотних людей, що обумовлювалася богослужбовими, богословськими, проповідницькими, місіонерськими потребами, ширшими можливостями ченців щодо навчання, вчення мови, перекладацької справи, читання літератури, зокрема полемічної, публіцистики, а також переписування книг, книгодрукування, гравірування та малярство, архітектура. М.Грушевський слушно підкреслив – в Україні “раптом прокидається сильний культурний і просвітницький рух”, навколо монастирів гуртуються літературні, освітні, наукові, мистецькі сили. Сьогодні багато науковців погоджуються із думкою, що могутній національно-культурний стрибок було зроблено в значній мірі завдяки українському чернецтву. В кризових ситуаціях, перед реальною загрозою населення шукало захисту в своєму “найбільш монолітному, відмобілізованому духовному загоні – в чернцтві”²⁵.

Більшість пам'яток духовної культури пов'язана з іменами авторів та переписувачів ченців. Звичайно цьому сприяли і релігійні традиції. Т.Г.Горбаченко наголошує, що “... релігія, як і філософія, має здатність бути структуруючим ядром світогляду. Вона втручається в усі форми суспільної свідомості й у такий спосіб отримує доступ до найвіддаленіших куточків духовного життя суспільства, в тому числі і до писемної культури”²⁶, діалектика якої невід'ємна від бібліотечної культури. Проектуючи це твердження на бібліотечну справу, можна вважати, що писемна культура є підґрунтям для становлення і розвитку книжної й бібліотечної культури. Дослідниця слушно пропонує розглядати бібліотеку як її функціональну підсистему, упорядкований та ієрархізований комплекс²⁷. Проте бібліотечно-інформаційний ресурс, що накопичувався у бібліотеках монастирів, цілком можна вважати підсистемою соціальної пам'яті суспільства.

Слід зазначити, що Студійський статут, запроваджений на Русі у другій половині XI ст., який зобов'язував монастирі створювати у себе бібліотеки²⁸, скрипторії, школи, іконописні майстерні, шпиталі й інші заклади²⁹, успішно діяв і у західноукраїнському регіоні. У структуру монастирів Студійним уставом було зараховано бібліотеки, фонди яких формували ченці-бібліотекарі.

Побуває думка, що першими бібліотеками на історичних українських землях були саме монастирські книгозбірні, оскільки цьому сприяло зосередження у їх стінах учених мужів, письменників та інших творчих особистостей. Вони перетворювалися на активні соціокомунікативні осередки. Отже, чернецтво та його бібліотеки завжди відігравали важливу роль у культурно-освітньому житті населення західноукраїнського регіону. Відомості про визначні монастирські бібліотеки подає довідник, створений Ф. Радзішевським, що вийшов друком у XIX ст.³⁰, який серед монастирів, що мали доволі великі бібліотеки, подає відомості про монаші інституції оо. Василян у Бучачі, Володимирі, Дермані, Добромилі, Золочеві, Крехові, Лаврові, Любарі, Львові, Овручі, Підгірцях, Почаєві, Самборі, Холмі та ін. Доволі вагомі книгозбірні мали оо. Домінікани у Золочеві, Львові, Любарі, Луцьку, Підгірцях, Тернополі, Чорткові, Ярославі. Опікалися книгозбірнями оо. Єзуїти у Львові, Луцьку, Ярославі та оо. Бернардини у Дубні, Львові, Луцьку, Самборі, Сокалі. Складовими монаршого чину оо. Кармелітів були книгозбірні у Львові, Луцьку, Сусідівцях (поблизу Самбора), Теревовлі та оо. Францисканці, володіючи книжковими скарбами у Львові, Луцьку, Перемишлі, Сяноку. Менш численними були мережі бібліотек монастирів оо. Тринітаріїв, Реформаторів, Капучинів, Піярів, Августиніанців, місіонаріїв та ін.³¹

До XVII ст. усі монастирі діяли як автономні релігійні одиниці. Згодом вони переходили до василіянського чину, до складу якого остаточно увійшли у 1739 р.³². Ситуація з монастирями різко змінилася наприкінці XVIII ст. За йосифінськими реформами для чинності монастиря необхідними були наявні при ньому школи, шпитали, а також не менше 8 монахів³³. Переважна більшість монастирів не відповідала цим вимогам. У зв'язку з цим збереглися лише обителі, що забезпечували діяльність школи, а решту було ліквідовано.

Як вважає В. Фрис, монастирські бібліотеки “обслуговували літургійні потреби, але, крім того, вони враховували потреби шкіл, колегіумів та інших навчальних закладів, що існували при монастирях”, тобто перетворювалися на активні соціальні інституції³⁴. Джерела поповнення їхніх фондів були різноманітними, але переважними все ж були дарунки, придбання та обмін. Традиційно з ліквідацією монастиря найвагоміші здобутки, зокрема книги передавали до центрального монастиря. У період масового закриття монастирів значні масиви видань передавалися до бібліотеки Львівського університету, але, як вважає Ф. Яворський, це був золотий вік для галицьких любителів і колекціонерів, особливо львівських³⁵. У 1786 р. до Львова було звезено близько 40000 примірників, з яких найбільш цінні, рідкісні негайно потрапляли до приватних зібрань або впливових бібліотек, і в такий спосіб розпорошувалися. Очевидно у бібліотеку Львівського університету не потрапив жоден кириличний рукопис, оскільки відомо, що започаткував університетську колекцію кириличних рукописів Антон Петрушевич, подарувавши їй у 1885 р. 25 кириличних рукописних кодексів, які він придбав в монастирях Буковини та Галичини³⁶.

Отже, до 1939 р. в багатьох містечках Галичини обов'язково були монастирі, а в них формувалася бібліотека, яка інтегрувалася у соціально-комунікаційні

відносини регіону, активно впливаючи на освітні та наукові процеси. Інвентарі засвідчують, що книги у фондах бібліотек монастирів чітко розділені на дві групи: церковні та бібліотечні. До першої групи належали книги, що постійно перебували в церкві, ними користувалися при богослужінні чи для підготовки проповідей. Ця група в різних монастирях і в різний час була неоднаковою за обсягом. Монастирські бібліотеки відзначає внутрішня самобутність, вони пройшли довгий шлях культурного розвитку, який відбувався у єдиному процесі з вітчизняною культурою. Цілеспрямована праця багатьох поколінь монастирських охоронців книг утверджувала у суспільстві культурну традицію, виховувала потяг до книги, до поширення знань. Упродовж віків монастирські бібліотеки були найбільшими книжковими зібраннями, які існували на території західноукраїнських земель. Завдяки цьому до нашого часу збереглися неоціненні пам'ятки писемної культури. Слід відзначити, що діяльність кожного ордену віддзеркалювалася у складі і змісті бібліотечного фонду. На обсяг книжкового фонду монастирської книгозбірні впливав масштаб діяльності монастиря, його місце серед інших монастирів ордену цієї провінції, матеріальний стан, взаємозв'язок з меценатами.

Примітки

1. Огієнко, І. Початок друкарства в Уневі / Іван Огієнко // Ювілейний збірник НТШ у Львові в п'ятдесятіліття основи. 1873–1823. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1925. – С. 1-20. – (Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. CXLI-CXLIII).
2. Мудрий, С. По василіанських монастирях Галичини / С. Мудрий // Галицька брама. – 1999. – № 1/2 (49–50).
3. Косак, М. Монастирі Галичини (передрук праці 1867 р.) / М. Косак // Лавра. – 1999. – № 7. – С. 41–55; № 8. – С. 49-54; № 9. – С. 51-56; № 10. – С. 51-56.
4. Крип'якевич, І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу (передрук праці 1930 р.) / І. Крип'якевич // Лавра. – 1999. – № 5. – С. 45-64.
5. Голубець, М. Лаврів (Історико-археологічна студія) / М. Голубець // Записки ЧСВВ. – Жовква, 1927. – Т. II, вип. 1/4. – С. 30-69, 317-335.
6. Ваврик, М. По василіанських монастирях / М. Ваврик. – Торонто, 1958. – 286 с.; Його ж. До історії василіанських капітул у Галичині в XVIII–XIX ст. / М. Ваврик // Записки ЧСВВ. – Рим, 1958. – Серія II, секція. II. – Т. 3. – С. 46-68; Його ж. Василіанські монастирі в Перемиській землі / М. Ваврик // Перемишль. Західний бастион України. Збірник матеріалів до історії Перемишля та Перемишльської землі. Під редакцією проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк, Філадельфія, 1961. – С. 86-96; Його ж. Історичний нарис чернечого життя і василіанських монастирів на Бой-ківщині / М. Ваврик // Бойківщина – монографічний збірник матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту. – Філадельфія, 1980. – С. 251-290 та ін.
7. Косак, М. Назв. праця.
8. Никорович, Ю. Церкви та монастирі Перемишля та Перемишльської єпархії (передрук праці 1879 р.) / Ю. Никорович // Лавра. – 1999. – № 11. – С. 46-55; № 12. – С. 50-54.
9. Крип'якевич, І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу / І. Кри-

п'якевич // Крип'якевич І. Записки ЧСВВ / Крип'якевич І. – Жовква, 1926. – С. 70-105.

10. Голубець, М. Матеріали до каталогу василіянських монастирів у Галичині (перевидання 1930 р.) / М. Голубець // Лавра. – 2000. – № 2. – С. 53-55.

11. Лукань, Р. Василянські монастирі в перемиському повіті / Р. Лукань // Нова Зоря. – 1938. – Ч. 30. – С. 5.

12. Голубець, М. Лаврів (Історико-археологічна студія) / М. Голубець.

13. Ваврик, М. Церковні друкарні й видання в українській Каголицькій церкві 17 ст. / М. Ваврик // Записки ЧСВВ. – Рим, 1974. – Серія II, секція II. – Т. IX. – С. 111-123; Його ж. Нововідкриті почаївські друки 18 сторіччя / М. Ваврик // Там само. – Рим, 1979. – Серія II, секція II. – Т. X. – С. 370-378; Його ж. Отець Іриней Іван Назарко (ЧСВВ) (1905–1976 рр.) та його церковно-історична письменницька спадщина / М. Ваврик // Там само. – Рим, 1979. – Серія II, секція II. – Т. X. – С. 394-404 та ін.

14. Скрутень, Й. Бібліотека Львівських ОО. Василян / Й. Скрутень // Записки ЧСВВ. – Жовква, 1923. – Т. I. – С. 161-176; Т. II. – С. 65-75.

15. Луб, І. (ЧСВВ) Лаврівський пом'яник XVII–XIX ст. / І. Луб // Записки ЧСВВ. – Львів, 1935. – Т. VI, вип. 1/2. – С. 313-317.

16. Ваврик, М. Роман Лукань ЧСВВ, як історик і бібліофіл (1907–1943) / М. Ваврик // Записки ЧСВВ. – Рим, 1956. – Серія II, секція II. – Т. 2, вип. 3/4. – С. 459-465.

17. Слуховский, М. И. Библиотечное дело в России до XVIII века / М. И. Слуховский. – М., 1968. – С. 231.

18. Різун, В. В. Зі статті “Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії” / В. В. Різун. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf. – Назва з екрану.

19. Огієнко, І. Українське монашество / Іван Огієнко (митрополит Іларіон). – К.: Наша культура і наука, 2002. – С. 83-84.

20. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 77, од. зб. 918/101, арк. 2.

21. Крип'якевич, І. Назв. праці.

22. Мудрий, С. Назв. праця. – С. 2.

23. Там само. – С. 2-3.

24. Огієнко, І. Українське монашество / Іван Огієнко (митрополит Іларіон). – С. 83-84.

25. Історія релігії в Україні / Колодний А. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18791206/religiyeznavstvo/ukrayinske_chernetstvo_umnovah_inozemnego_panuvannya_ukrayini.

26. Горбаченко, Т. Г. Вплив християнства на становлення писемної культури Русі–України: філософсько-релігійнознавчий аспект: автореф. ... дис. д-ра філос. наук / Т. Г. Горбаченко. – К., 2002. – С. 8.

27. Там само. – С. 6.

28. Греков, Б. Д. Культура Киевской Руси / Б. Д. Греков. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1944. – С. 53.

29. Брайчевський, М. Ю. Утвердження християнства на Русі / М. Ю. Брайчевський. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 226.

30. Radziszewski, F. Wiadomość histor.-statystyczna o znakomitych bibliotekach i archiwach publ. i prywatnych w królestwie Polskim Galicji / Porządkiem abecedowym

miejsce ułożone przez. F. Radziszewski. – Kraków: nakł. aut., 1875. – 126 s.

31. Шостак, І. Луцько-Житомирська діацезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / І. Шостак. – Білий-Дунаєць; Острог, 2005. – С. 177-182. – (Бібліотека “Воляння з Волині”. – Т. 42).

32. Патрило, І. Нарис історії Василян. 1743–1889 / І. Патрило // Записки Чину Святого Василя Великого. – Рим, 1992. – С. 187.

33. Кріль, М. Суспільно-політичні процеси на Старосамбірщині (XV – друга третина XVIII ст.) / М. Кріль // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2004. – Вип. 8. – С. 191-190.

34. Фрис, В. Бібліотеки монастирів / В. Фрис // Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. / Фрис В. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І.Франка, 2003. – С. 157-163.

35. Jaworski, F. Lwowskie znaki biblioteczne / F. Jaworski. – Lwow, 1907. – S. 24.

36. Фрис, В. Назв. праця.

Natalia Kunanets

Influence of the monastery libraries in the development of social communications of Western Ukraine

The article describes the main development trends of social and communicative contacts with the participation of the monastery libraries. The monastic libraries were successful to form the processes of social communication, to be the original centers of spirituality, to perform the role as indicator of socio-political and spiritual development of the region, making the permanent direct or indirect influence on the events and processes that took place in it. The monastery libraries have influenced on the national system, the formation of scientific and cultural potential and the public opinion for a long time.

Keywords: *monastery, library, social communication, West-Ukrainian lands, books.*

Н.Э.Кунанец

Влияние библиотек монастырей на развитие социальных коммуникаций западноукраинских земель

В статье рассмотрены основные тенденции развития социокоммуникативных связей при участии библиотек монастырей. Именно монастырским библиотекам удалось сформировать процессы социального общения, быть своеобразными центрами духовности, исполняя роль индикатора общественно-политического и духовного развития региона, осуществляя постоянное прямое или опосредствованное влияние на события и процессы, происходящие в нем. Библиотеки монастырей на протяжении длительного времени влияли на национальный уклад, формирование научно-культурного потенциала, общественного мнения.

Ключевые слова: *монастырь, библиотека, социальные коммуникации, западно-украинские земли, книги.*

УДК 2-754(477):“1881/1882”

С.А.Щур

“Подільська дружина” – терористична організація семінаристів Подільської духовної семінарії 80-х рр. XIX ст.

У статті відображена діяльність народовольської організації “Подільська дружина”, яка діяла в 1881–1882 рр. у Кам’яниці-Подільському. Висвітлене її ставлення до насильницьких методів антиурядової боротьби. Показано поступовий перехід у Наддніпрянській Україні від пропаганди народницьких ідей до політичної боротьби шляхом терору. Звернено увагу на те, що багато вихідців із Подільської губернії відіграли значну роль у революційному житті Російської імперії.

Показано, що “Подільська дружина” була не першою нелегальною організацією в Кам’яниці-Подільському. Наприкінці 60-х рр. XIX ст. тут діяла “народна комуна”. Розкрито, що “дружина” виникла на основі окремих гуртків семінарії та чоловічої і жіночої гімназій. На базі цих гуртків у середині 1881 р. була створена “Подільська дружина”, діяльність якої в теоретичному та практичному плані передбачала влаштування зборів, на яких читалися нелегальні твори О.Герцена, М.Чернишевського, М.Добролюбова та інших авторів; вироблення власної програми; пропаганду серед селян, робітників та молоді; збір пожертв; звільнення арештантів; терористичні акти; зв’язки з іншими антиурядовими організаціями. Показано, що “Подільська дружина” ідейно тяжіла до “Народної Волі”.

У квітні 1883 р. один із організаторів організації – М.Стародворський відбив у конвоїрів колишнього семінарста Н.Волянського, а 16 грудня того ж року в Петербурзі став виконавцем вбивства жандармського офіцера Г.Судейкіна.

Відзначено, що з організацією підтримував зв’язки майбутній письменник М.Коцюбинський, під впливом якої формувався його революційний світогляд. Описано розгром організації та вказано міру покарання для її учасників.

Ключові слова: *Подільська духовна семінарія, Подільська губернія, Кам’янець-Подільський, “Подільська дружина”, тероризм, народовольство, М.Стародворський, М.Коцюбинський, В.Дзюбинський*

У другій половині 70-х рр. XIX ст. пропаганда народницьких ідей в суспільстві стали втрачати колишню популярність. Поступово більшої ваги набув терористичний напрямок діяльності та суспільно-політичної думки. Прихильники тероризму відокремилися від “Землі і Волі” та створили власну організацію – “Народну Волю” на чолі з “Виконавчим Комітетом”, перейнявши останню назву в ліквідованої на початку 1879 р. терористичної групи В.Осинського. Народовольство відрізнялося схвальним ставленням до застосування терористичних методів та в прагненні до політичної боротьби, яку ортодоксальне народництво повністю заперечувало. За часів існування “Землі і Волі” наддніпрянські рево-

люційні гуртки були самостійні, хоч і підтримували з нею тісні стосунки. “Народна Воля”, організувавшись частково з українців і вихідців з України, та перейнявши методи і теоретичні напрацювання тутешніх революціонерів, була продуктом загальноросійського антиурядового руху. На початку 80-х рр. adeptами цього напрямку стали учасники таємної організації “Подільська дружина”, яка прийняла терористичну народовольську програму.

Хоча основна революційна діяльність велася у столицях, а на території Наддніпрянської України – здебільшого в університетських містах (Київ, Одеса, Харків), але прикордонна Подільська губернія дала революційним організаціям чимало відомих революційних особистостей. У Кам’янці-Подільському здобували освіту багато в майбутньому відомих революціонерів. У місті навчалися: Іван Ковальський (1850–1878) – вихованець гімназії та семінарії, adept тероризму, який скоїв перший збройний опір арешту в імперії. Це був перший політичний арештант, якого чекала доля Дмитра Каракозова – він був страчений. Микола Миролубов (1852–1904) – друг І.Ковальського з гімназії і учасник його гуртка в Одесі. Ідалія Польгейм (1852–?) – гімназистка, учасниця гуртка “південних бунтарів”, а згодом коханка жандармського офіцера Г.Гейкінга, якого вбили терористи у 1878 р. Володимир Дебогорій-Мокрієвич (1848–1926) – відомий “бунтар”, автор унікальних спогадів про революційний рух 70-х років, політкаторжанин, а після втечі друг М.Драгоманова в еміграції, разом із яким долучився до видання журналу “Самоуправление” і “Свободная Россия”. Іван Дебогорій-Мокрієвич (1846–1880) – відомий революційний діяч, засновник комуни у Кам’янці-Подільському. Микола Стародворський (1863–1918) – терорист, учасник вбивства жандармського офіцера Г.Судейкіна, член “Подільської дружини”.

У Тульчині Подільської губернії народився Лев Дейч (1855–1941) – народник, один із організаторів “Чигиринської змови”, терорист, згодом соціал-демократ, співзасновник марксистської групи “Освобождение труда”. В Кам’янці-Подільському народився Сергій Інгерман (1868–1943) – діяч російського і міжнародного соціалістичного руху, з 1888 р. член групи “Освобождение труда”. Також у місті народився Володимир Малавський (1853–1886), який свого часу був арештований по “Чигиринській справі”, а потім його неправдива інформація з в’язниці стала приводом до замаху на прокурора М.Котляревського. Володимир Дзюбинський (1860–1927) – народоволець, член “Подільської дружини”, депутат 3-ї і 4-ї Державних Дум від Тобольської губернії [9]. Безумовно, цей список не повний, їх було набагато більше. Подільська губернія дала революційному рухові в Російській імперії багато відомих, а також рядових діячів.

Метою цієї публікації є висвітлення діяльності “Подільської дружини”, а також ставлення її членів до насильницьких методів антиурядової боротьби.

Дослідження діяльності організації було започатковане в радянські часи. Першими публікаціями з даної теми стали статті О.Чернушенка [15] і С.Сосновчика [14]. У сучасній українській історіографії “Подільській дружині” присвятив увагу дослідник народництва С.Світленко [13]. Діяльність нелегальної

організації детально висвітлена у справах Ф. 301 “Подільське ГЖУ” Центрального державного історичного архіву України у м. Києві.

З початку 1880-х рр. семінарія була охоплена народницьким рухом. У ній масово розповсюджувалася заборонена література та продовжували жити традиції організаторів і керівників народної комуни – І.Дебогорія-Мокрієвича, Г.Мачета, О.Романовського, О.Разумовської, які діяли наприкінці 60-х рр. [15, с. 27]. У 1882 р. семінарист К.Циколовський звинувачувався в отриманні поштою, від студента Харківського університету В.Лосятинського двох номерів газети “Чорний Переділ”, відозв від центрального гуртка Петербурзького університету і “програми народної партії”, які призначалися семінаристу С.Вороніну [8, с. 15].

Ректор семінарії професор М.Сіماشкевич не сприймав ідей визвольного руху, не поділяв радикальних поглядів своїх вихованців і засуджував їх діяльність. Тому, в навчальному закладі були частими жандармські обшуки та допити [11, с. 23].

“Дружина” виникла на основі окремих гуртків семінарії та чоловічої і жіночої гімназій. Її організаторами були Г.Львович, В.Старинкевич, М.Стародворський, В.Дзюбинський, Н.Гладиш, які й склали керівний центр. Наприкінці 1880 р. семінаристи Г.Львович та В.Старинкевич створили в Кам’янці-Подільському таємний гурток [2, арк. 36], який незабаром поділили на два, які вони очолили. До першого ввійшли семінаристи В.Крупський, В.Боржковський, М.Лосятинський, І.Прохієвич. До другого – М.Марценко, В.Томасевич, Т.Бачинський, А.Степанковський та інші [2, арк. 36].

На базі цих гуртків у середині 1881 р. була створена “Подільська дружина” [14, с. 69]. Незабаром, “дружина”, з метою конспірації і здійснення оперативного керівництва, була поділена спочатку на 6 гуртків, а згодом на 9 гуртків по 7–8 осіб, під загальним керівництвом Г.Львовича [2, арк. 36]. До її складу ввійшло більше 60 семінаристів і гімназистів [15, с. 28].

Діяльність “Подільської дружини” в теоретичному і практичному плані передбачала влаштування зборів, на яких читалися нелегальні твори; вироблення власної програми; пропаганди серед селян, робітників та молоді; збір пожертв; звільнення арештантів; терористичних актів; підтримання зв’язків з іншими антиурядовими організаціями.

Керівна група “дружини” підтримувала зв’язки зі своїми гуртками. Вона координувала їх діяльність, допомагала у підготовці таємних сходок [15, с. 28].

На зібраннях обговорювалися питання становища селян і робітників, необхідність підготовки народної революції і збирання коштів для допомоги полікаторжанам. На них читалися нелегальні статті і твори М.Чернишевського, М.Добролюбова і інших. Семінаристами і гімназистами була створена підпільна бібліотека з 215 книг, серед яких були праці О.Герцена, В.Белінського, М.Чернишевського, М.Добролюбова і інших [15, с. 28]. Члени організації розповсюджували нелегальні видання, прокламації, вели агітацію серед учнівської молоді й селян Кам’янець-Подільського та Ушицького повітів [14, с. 70].

“Подільська дружина” ідейно тяжіла до “Народної Волі”. Вона підтримувала відносини з її київською, роменською (через В.Конашевича) та іншими групами,

від яких одержувала нелегальну літературу [15, с. 29]. Програмні документи організації розкривали соціалістичну діяльність гуртківців в українському селі Поділля, де, на відміну від російських губерній, було відсутнє общинне землеволодіння. З цього приводу в програмі зазначалося, що коли у Росії політичний переворот потягне за собою економічний, то в Україні він навпаки віддасть соціальну революцію. Це може стати гальмом для розвитку ідей соціалізму в Російській імперії, оскільки в передбачуваному Земському соборі представники від України і інших місцевостей де переважає подвірне землеволодіння, будуть противниками економічних реформ у соціалістичному дусі. Тому, вони вважали необхідним приступити до згуртування сил, що знаходилися в Подільській губернії. При організації керуватися лише економічними і юридичними умовами даної місцевості, на національні ж особливості звертати увагу остільки, оскільки це необхідно, щоб не зашкодити успіху боротьби [14, с. 70].

Таким чином, далася взнаки теоретична база гуртківців, які виховувалися на російській народницькій літературі і прийняли програму “Народної Волі”. “Подільська дружина” не мала зв’язку з українофільськими чи драгоманівськими ідеями, і у своєму антиурядовому характері була ближчою до загальноросійського революційного руху ніж до українського.

Виготовленням прокламацій переважно займалися Г. Львович і В. Крупський, які для цього використовували гектограф. Однак, вони планували розширити діяльність організації, влаштувавши друкарню. Для цього ними було зібрано 600 рублів пожертв [2, арк. 36]. Члени “Подільської дружини” планували видавати власний журнал – “Листок Подільської дружини”. Для цього написали й відгектографували статті, які були знищені після першого арешту 18 березня 1882 р. [14, с. 70].

Діяльність організації передбачала звільнення політичних арештантів. У 1883 р. М. Стародворський, один із організаторів “дружини”, напав на двох поліцейських конвоїрів і звільнив колишнього семінариста, політичного арештанта Н. Волянського [12, с. 176]. Останній був спійманий жандармами з двома фальшивими паспортами на прізвища В. Короніна та В. Франковського [7, арк. 11-12]. Попри прийняття терористичної боротьби “Народної Волі”, членами “Подільської дружини” не було скоєно жодного терористичного акту. Проте, члени гуртка повністю схвалювали її терористичну тактику. Вони планували охопити своєю діяльністю всю Подільську губернію, яка мала бути умовно поділена на райони, в кожному з яких мало діяти 1–2 агенти організації. Якби хтось із агентів вважав за потрібне скоїти терористичний акт, то мав повідомити про це центральний гурток, у віданні якого знаходилася спеціальна, так звана “бойова дружина” [14, с. 71].

Варто відзначити, що пізніше М. Стародворський разом із В. Конашевичем 16 грудня 1883 р. у Петербурзі став виконавцем гучного вбивства жандармського офіцера Г. Судейкіна, на квартирі провокатора С. Дегаєва. Обидва вдало зникли з місця скоєння злочину. Проте, М. Стародворський був спійманий 16 березня 1884 р. в Москві, і зізнався у вбивстві. Таким чином, колишньому семінаристу судилося стати не св’ященником, а вбивцею.

З організацією підтримував зв'язки майбутній письменник М.Коцюбинський. Наприкінці 1881 р. він приїхав до Кам'янець-Подільського і перебував тут до весни 1882 р. Під впливом учасників “дружини” формувалася його революційний світогляд. Один із її членів – О.Саліковський зазначав, що М.Коцюбинський був присутнім на багатьох таємних зібраннях семінаристів і гімназистів, та знав особисто керівників організації В.Дзюбинського, Г.Львовича, В.Старинкевича та М.Стародворського [10].

У квітні 1882 р. було виявлено існування нелегальної організації. У річницю вбивства народовольцями Олександра II, група семінаристів на чолі з керівниками влаштувала в урочищі, за кладовищем нелегальні збори, в яких брало участь до 20 осіб. На ній Г.Львович прочитав прокламацію з приводу річниці вбивства імператора Олександра II, а також говорив про ймовірне злиття “Чорного переділу” і “Народної Волі” [10].

Семінарист Т.Бачинський, який там був, перелякався наслідків своєї участі в організації. Він спочатку завдяки анонімкам, а згодом особисто розкрив ректору М.Сімашкевичу діяльність Г.Львовича і В.Старинкевича [5, арк. 11-12]. Отже, організація була викрита. 7 квітня ректор відібрав у Т.Бачинського №№ 2-12 польського революційно-соціалістичного журналу “Równość” (“Рівність”) і на основі діючого “Положення про заходи безпеки і охорони державного порядку і громадського спокою” віддав його в ув'язнення в тюремний замок [4, арк. 2]. У І.Прохневича та В.Томасевича були виявлені номери газети “Народная Воля” і інше [8, с. 16]. При обшуку на початку травня в приміщенні семінарії знайдено у М.Марценка “програму запитань з вивчення становища робітничого класу”, складену Г.Львовичем. У В.Боржковського виявили каталог забороненої літератури, а у В.Крупського – червоний порошок для приготування чорнил до гектографа [2, арк. 36]. Гектограф, який зберігався у Г.Львовича, жандарми не знайшли [5, арк. 11-12]. В.Дзюбинського обшукали 4 липня 1882 р. у будинку його батька виявили “Програму соціалістичної діяльності в малоросійському селі”, “Програму гуртка малоросійських народників” та інші рукописи революційного змісту. Тоді ж В.Дзюбинського заарештували й ув'язнили в Кам'янець-Подільській тюрмі [9].

20 учасників дружини були поміщені у в'язницю, пізніше заарештували і ув'язнили у Шліссельбурзькій фортеці М.Стародворського за вбивство Г.Гейкінга. Загалом, тоді жандармам вдалося встановити таких членів “Подільської дружини”: Г.Львович, В.Старинкевич, М.Марценко, І.Прохневич, В.Томасевич, Б.Зазулін, М.Лосятинський, А.Степанковський, В.Крупський, О.Саліковський, В.Боржковський, П.Ловицький, В.Дзюбинський, Т.Кочеровський, В.Злогичанський П.Будний, Т.Бачинський [5, арк. 47].

Незабаром після розгону “Подільської дружини” жандарми виявили у Кам'янці-Подільському діяльність “Подільської групи партії “Народної Волі””, яку очолювали І.Ткаченко та К.Сенькевич – колишній студент Петербурзького університету і учасник польського повстання 1863 р. [3, арк. 27; 6, арк. 65]. До організації також входили: гімназист 8 класу В.Левенталь, фельдшер 35 драгун-

ського полку А.Протасов, Н.Франчук, колишній гімназист А.Ярошевський та інші. 1 квітня 1883 р. ними міською поштою було розіслано кілька примірників друкованої в Києві відозви “До інтелігенції від партії “Народної Волі””, що спричинило арешти керівників, дворянина Ф.Машевського, А.Протасова, В.Левенталя і А.Ярошевського. У І.Ткаченка виявили прокламації “Від київських соціалістів “Народної Волі” українському народу” і інші. Крім того у нього була відібрана його рукописна стаття з приводу роковин вбивства Олександра II і звернення до членів групи стосовно її діяльності згідно програми “Виконавчого Комітету Народної Волі” [6, с. 35].

Отже, діяльність “Подільської дружини” була не тривалою. Утворившись на основі кількох гуртків у 1881 р., вона була виявлена правоохоронними органами через рік. До її складу входили семінаристи, а також гімназисти, які ідейно тяжіли до програми “Народної Волі”. Члени організації також планували скоювати терористичні акти, але через арешти не встигли їх організувати. Натомість, один із її організаторів – М.Стародворський, який уник арешту по справі “Подільської дружини”, незабаром довів свої терористичні погляди будучи учасником вбивства жандармського офіцера Г.Гейкінга.

Список використаних джерел і літератури

1. Центральний державний архів України у м.Києві (далі – ЦДДАУК), ф. 301, оп. 1, спр. 19.
2. ЦДДАУК, ф. 301, оп. 1, спр. 93.
3. ЦДДАУК, ф. 419, оп. 1, спр. 1076.
4. ЦДДАУК, ф. 419, оп. 1, спр. 914.
5. ЦДДАУК, ф. 419, оп. 1, спр. 916.
6. Обзор важнейших дознаний, производившихся в Жандармских Управлениях Империи за время с 1-го Января по 1-е Июля 1883 г., по делам о государственных преступлениях. – 120 с.
7. Ведомость по дознаниям, производившимся в Жандармских Управлениях Империи за время с 1-го Июля 1883 по 1-е Января 1884 г., по делам о государственных преступлениях. – 38 с.
8. Ведомость по дознаниям, производившимся в Жандармских Управлениях Империи за время с 1-го Января по 1-е Мая 1882 г., по делам о государственных преступлениях. – 36 с.
9. Деятели революционного движения в России. – Т. 2. Семидесятые годы. – 1929. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru>
10. Бабляк, В. М. Коцюбинський у Кам’янці-Подільському / В. Бабляк // Прапор Жовтня. – 1984. – 15 вересня.
11. Григорук, О. Б. Церковний і культурний діяч Поділля Олександр Павлович / О. Б. Григорук // Наукові записки. Том 78. Історичні науки. – Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С.20-23.
12. Попов, И. Владимир Иванович Дзюбинский / И. Попов // Каторга и ссылка. – 1928. – Книга VII (44). – С. 176-178.
13. Світленко, С. І. Молодіжний рух на Поділлі у 80-х роках XIX ст. / С. І. Світленко

// Тези доповідей чотирнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 5 вересня 1995 р. – Вінниця, 1995. – С. 29-30.

14. Сосновчик, С. О. “Подільська дружина” / С. О. Сосновчик // Матеріали третьої Подільської історико-краєзнавчої конференції, травень 1969 р. / Кам’янець-Поділ. держ. пед. ін-т ім. В.П.Затонського; [ред.кол.: Л. А. Коваленко (відп. ред.), С. І. Білецький, І. С. Винокур, С. К. Гуменюк, В. І. Тищенко]. – Львів: Каменяр, 1970. – С. 69-71.

15. Чернущенко, О. А. Подільська народницька революційна дружина / О. А. Чернущенко // Тези доповідей на звітній науковій сесії кафедр Кам’янець-Подільського педінституту за 1965 р. Кам’янець-Подільський, 1966. – С. 26-29

Sergiy Shchur

“Podillya union” is a terroristic organization of Podillya theological seminary students of the 80s of the XIXth century

The article reflects the activity of the commonablege organization “Podillya union”, which existed in 1881–1882 in Kamianets-Podilskij. The author highlights its attitude to violent methods of anti-government struggle. The author also shown a gradual shift in Dnieper Ukraine from populism to commonablege activity, that had terrorism approval character. Attention is paid to the fact that a lot of people from Podillya province played a significant role in the revolutionary life of the Russian Empire.

The post graduate student asserts that “Podillya union” was not the first illegal organization in Kamianets-Podilskij. In the late 60’s there also functioned the people’s commune. The author reveals the fact that “Podillya union” appeared on the basis of individual groups of the seminary as well as male and female gymnasiums. On the basis of these circles in the middle of 1881 there was created “Podillya union” which activities in theoretical and practical dimensions included arranging gatherings where illegal writings by Herzen, M.Chernyshevskij, N.Dobrolyubov and other authors were read. The organization also created its own program; spread its views among the peasants, workers and the youth; it gathered donations; the organization also assisted in the release of prisoners and set acts of terrorism. Moreover “Podillya union” had connections with other anti-government organizations. It is shown in the article that “Podillya union” ideologically tended to “People’s Will”.

In April 1883 one of the leaders of organization, M.Starodvorskyj retook the former seminarian N.Wolanskyj from the guardians and on the 16th of December of the following year in St. Petersburg he killed the gendarmerie officer G.Sudeikin.

It is noted that the organization maintained contacts with the future writer M.Kotsiubynskij, and this also played a great role in formation of his revolutionary ideology. The article describes the defeat of the organization and illustrates the punishment for its members.

Keywords: *theological seminary of Podillya, Podillya province, Kamianets-Podilskij, “Podillya union”, terrorism, phenomenon of commonablege relations, M.Starodvorskyj, M.Kotsiubynskij, V.Dzjubynskij.*

С.А.Щур

“Подольская дружина” – террористическая организация семинаристов Подольской духовной семинарии 80-х гг. XIX в.

В статье отражена деятельность народовольческой организации “Подольская дружина”, которая действовала в 1881–1882 гг. в Каменце-Подольском. Освещено её отношение к насильственным методам антиправительственной борьбы. Показан постепенный переход в Надднепрянской Украине от народничества к народовольчеству, которое одобрительно относилось к терроризму. Указано, что многие выходцы из Подольской губернии сыграли значительную роль в революционном движении Российской империи. Отмечена перспективность исследования этой проблемы.

Показано, что “Подольская дружина” была не первой нелегальной организацией в Каменце-Подольском. В конце 1860-х гг. здесь действовала “народная коммуна”. Раскрыто, что “дружина” возникла на основе отдельных кружков семинарии, мужской и женской гимназий. На базе этих кружков в середине 1881 г. была создана “Подольская дружина”, деятельность которой в теоретическом и практическом плане предусматривала устройство сходов, на которых читались нелегальные произведения А.Герцена, Н.Чернышевского, Н.Добролюбова и других авторов; выработку собственной программы; пропаганду среди крестьян, рабочих и молодежи; сбор пожертвований; освобождение арестантов; террористические акты; связи с другими антиправительственными организациями. Показано, что “Подольская дружина” идейно тяготела к “Народной Воле”.

В апреле 1883 г. один из организаторов организации – Н.Стародворский отбил у конвоиров бывшего семинариста Н.Волянского, а 16 декабря того же года в Петербурге стал исполнителем убийства жандармского офицера Г.Сулейкина.

Подчеркивается, что с организацией поддерживал связь будущий писатель М.Коцюбинский, под влиянием которой формировалось его революционное мировоззрение. Описаны разгром организации и указано меру наказания для её участников.

Ключевые слова: Подольская духовная семинария, Подольская губерния, Каменец-Подольский, “Подольская дружина”, терроризм, народовольство, Н.Стародворский, М.Коцюбинский, В.Дзюбинский.

Одержано 10 червня 2014 року

УДК 329.78(477.43)“19”

Н.І.Земзюліна

Участь учнівської і студентської молоді в діяльності організацій політичних партій у Подільській губернії на початку ХХ ст.

У статті висвітлюється питання діяльності учнівської та студентської молоді в організаціях політичних партій Подільської губернії на початку ХХ ст. Роль політичних партій у суспільному житті Російської імперії у досліджуваній період була досить визначною. Завдяки їх діяльності населення імперії намагалося реалізувати свої політичні, соціально-економічні та культурні запити. Саме в цей період відбувається радикалізація настроїв підростаючого покоління, яке політичні партії активно залучали до своєї участі.

На території Подільської губернії на початку ХХ ст. існувала розгалужена система середніх шкіл (гімназії, реальні та комерційні училища, духовна семінарія тощо). Це були елітні навчальні заклади де небагатьом представникам подільської молоді щастило здобути середню освіту. Навчалися у них, як правило, діти із заможних родин, батьки яких могли платити за їхнє навчання протягом 3–8 років. Для більшості випускників середньої школи це була вершина їхнього освітнього рівня, адже в досліджуваній період вищих навчальних закладів на Поділлі не було. Лише незначна частина юнаків і дівчат краю продовжила навчання в університетах України, Росії і Європи.

Найбільшим авторитетом в середовищі учнівської та студентської молоді того часу користувалися такі політичні партії як Революційна українська партія, Українська соціал-демократична робітничка партія, Російська соціал-демократична робітничка партія, Партія соціалістів-революціонерів, Бунд та ін. Як правило, учні та студенти займалися агітацією і пропагандою поглядів відповідних політичних сил серед місцевого населення, друкували й поширювали нелегальну літературу, а в окремих випадках навіть очолювали осередки політичних партій.

Ключові слова: Поділля, Подільська губернія, Подільська духовна семінарія, Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, Вінницьке реальне училище, учні, студенти, РСДРП, ПСР, Бунд, сіоністські організації.

Сучасний етап розвитку історичної науки вимагає перегляду цілого ряду положень, принципів, що стосуються вивчення та дослідження діяльності політичних партій в Україні початку ХХ ст. Зусиллями учених створені узагальнюючі монографічні дослідження з історії окремих політичних партій, які діяли на території України. Протягом останнього часу з'явилися дослідження, присвячені вивченню історії українських політичних партій, Так, опубліковані праці О.Висоцького [23], О.Голобуцького [25], В.Головченка [26], А.Голуба [27], Г.Касьянова [31], А.Павка [39]. Серед науковців, які досліджують історію російських політичних партій, заслуговують на увагу монографії М.Леонова [32], К.Морозова [34], С.Тютюкіна [43], І.Урилова [45], В.Шелохаєва [46]. Цінними

узагальнюючими працями є енциклопедичні видання з історії політичних партій Росії. В них подаються відомості не лише з історії російських політичних партій, а також національних партій [38]. Ознайомлення з ними дозволяє простежити весь спектр партійного життя Російської імперії, своєрідним відбитком якого була Подільська губернія.

Висвітленню діяльності політичних партій і просвітницьких організацій на території Правобережної України, зокрема, Подільської губернії, присвячені дослідження А.Глушковецького [24], В.Лозового [33], О.Симчишина [42], О.Федькова [44]. Однак у цих та інших наукових виданнях регіональні аспекти партійно-політичного життя; діяльність місцевих осередків політичних партій і союзів та участі у них учнівської та студентської молоді висвітлені недостатньо. Незважаючи на наявну значну літературу з історії політичних партій у Російській імперії і, зокрема, в Наддніпрянській Україні, на сьогодні маємо лише дослідження радянської доби, в яких частково висвітлюється досліджувана тематика. Це праці – А.Зекцера [28], І.Зеленюка [29], П.Новикова [37], нариси історії обласних партійних організацій [35; 36].

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі архівних джерел, наукового доробку учених охарактеризувати участь учнівської і студентської молоді в діяльності організацій політичних партій у Подільській губернії на початку ХХ ст.

Роль політичних партій у суспільно-політичному житті Російської імперії на початку ХХ ст. була досить визначною. Завдяки їх діяльності населення імперії намагалося реалізувати свої політичні, соціально-економічні та культурні запити. Саме в цей період відбувається радикалізація настроїв учнівської молоді, яку політичні партії активно залучали до своєї участі.

В структурі системи освіти на Поділлі, яка склалася наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., чільне місце займали середні і середні професійні навчальні заклади. Оскільки вищих навчальних закладів у краї в досліджуваний період не було, то для більшої частини подільської молоді закінчення середніх навчальних закладів було вершиною в одержанні освіти. В системі освіти краю того часу виділялися такі типи навчальних закладів: 1) гімназій; 2) технічне, реальні і комерційні училища; 3) духовні навчальні заклади (духовна семінарія, єпархіальне і духовні училища, церковно-вчительська школа) та ін. [41, с. 18]. У 1910 р на території Подільської губернії нараховувалося 16 гімназій, 3 реальних, 3 комерційних училища, технічне училище та жіноча прогімназія [30, с. 274].

Український національно-визвольний рух на Поділлі не був таким масовим, особливо серед робітників, котрі були представлені переважно євреями або зрусифікованими українськими селянами. Його важливим осередком була Подільська духовна семінарія в м.Кам'янці-Подільському. Це пояснюється тим, що в гімназіях і училищах губернського центру здобували освіту переважно діти міщан, дворян, чиновників та інших верств суспільства з проросійськими настроями. У духовній семінарії навчалися переважно вихідці із сіл, які потенційно склали соціальну базу українського руху. Тому активними діячами і симпатиками українських партій часто були саме випускники цього закладу.

Суб'єктивним чинником, що сприяв активізації національно-свідомих учнів, стала поява в семінарії у 1901–1902 рр. представників українського руху. Саме тут на початку ХХ ст. працював викладачем В.Чехівський українській соціал-демократ, відомий діяч Революційної української партії (РУП), згодом Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), а в майбутньому – голова уряду УНР часів Директорії. Він надзвичайно активно переймався вихованням майбутніх українців й разом із першими національно-свідомими семінаристами Г.Степурою та П.Богацьким (пізніше його брат Дмитро у червні 1905 р. був затриманий як пропагандист РУПу, що розповсюджував у с. Чорна Кам'янецького повіту прокламації цієї партії “До робітників”) [22, арк. 7-8] проводив агітацію серед семінаристів [40, с. 52].

В духовній семінарії була створена підпільна бібліотека, в якій знаходилися революційні книги, переважно українською мовою. З часом рух набрав загрозливих для адміністрації розмірів. Це викликало відповідні репресивні заходи, внаслідок яких було звільнено з роботи В.Чехівського разом з багатьма семінаристами старших класів. Але зупинити рух було вже неможливо. Він, правда дещо стриманіше, продовжував розвиватися і в подальшому. Серед учнів семінарії, крім уже згаданих, слід назвати тих, хто в майбутньому відзначилися, зокрема: В.Піснячевського – дописувача “Громадської Думки” та “Ради”, В.Голубовича – майбутнього прем'єр-міністра уряду Центральної Ради, Т.Туркала – активного члена УСДРП, В.Приходька – діяча Подільської “Просвіти”, Л.Юркевича – активіста РУПу та УСДРП. Останній був виключений із семінарії за революційну діяльність й згодом вів там агітацію вже як рупівець. Також ним було передано до підпільної бібліотеки (якою після звільнення В.Чехівського керував вчитель С.Іваніцький) брошури видавництва РУП, серед яких: “Солдагики” В.Винниченка, “Павуки та мухи” К.Лібкнехта, “Дядько Дмитро”, “Добра порада в лиху годину” та ін. [40, с. 58-59, 80-82, 96, 98-104].

Другим містом діяльності РУП на Поділлі була Вінниця. У червні 1902 р. тут з'явилися перші агітатори, що співпрацювали з Київською вільною громадою партії. У жовтні-листопаді 1904 р. у місті та навколишніх сс. Сокиринці та Хижинці розповсюджувалися прокламації “Робітники та селяни”, “Товариші”, “До запасних” видавництва РУП [19, арк. 2; 20, арк. 4; 15, арк. 6-6 зв.]. Внаслідок проведених жандармами оперативних заходів було заарештовано гімназиста С.Вікула – сина місцевого священика. 3-го жовтня 1905 р. під час обшуку в його квартирі поліція виявила 628 найменувань друкованих брошур, газет, прокламацій і листівок переважно видавництва Спілки та РУП [17, арк. 32].

У Подільській губернії в досліджуваній період найактивнішу діяльність проявляли осередки РСДРП. Так, наприкінці травня 1903 р. у м.Могилів-Подільському утворився гурток Південно-російської групи РСДРП чисельністю 20 осіб. Його очолив місцевий лікар С.Вайнштейн. Серед членів гуртка були представники студентської та учнівської молоді, зокрема: А.Вайнштейн – студентка Лейпцігського університету, Н.Вайнштейн, Л.Вайнтрауб, С.Беккер – учениці одеських гімназій. Члени гуртка вносили одночасно на його потреби

3 руб., а потім щомісячно платили членські внески у розмірі 50 коп. Періодично проводилися зібрання на різних квартирах, де читалася й обговорювалася різноманітна нелегальна література, яку доставляли з Одеси [4, арк. 9-10].

2 серпня 1905 р. при спробі проведення агітації на станції Калинівка Вінницького повіту був заарештований учень 6-го класу Вінницького реального училища І. Грінштейн. Під час обшуку у нього було вилучено брошуру “Все-народное учредительное собрание” видавництва ЦК РСДРП [5, арк. 3].

Влітку 1905 р. у м. Кам’янець-Подільському було створено бюро соціал-демократичної групи до складу якого увійшли С. Когутов, М. Бать, брати Ільницькі та ін. [28, с. 13; 36, с. 40]. Серед її активних діячів були представники учнівської та студентської молоді. Ними з осені 1905 р. розпочалася активна пропаганда соціал-демократичних ідей серед солдат 74-го піхотного Ставропольського полку 12-го армійського корпусу [6, арк. 16-16 зв.]. Так, 27 листопада під час обшуку квартири місцевого міщанина В. Чернявського було викрито таємне зібрання у складі господаря квартири, студента Новоросійського університету С. Ільницького та 4-х рядових 74-го піхотного Ставропольського полку (Крालичкіна, Перкуна, Кирилова, Пекарського). Було вилучено 18 екземплярів прокламації “К солдатам” видавництва Кам’янець-Подільської групи РСДРП [16, арк. 15].

На початку грудня 1907 р. жандарми викрили діяльність Летичівської групи РСДРП на чолі з учителем Війтовецької церковнопарафіяльної школи Є. Баланюком. Серед членів цієї організації були студент М. Шпіркан, учень Летичівського міського училища В. Шпіркан. В результаті обшуку було вилучено декілька екземплярів прокламації “РСДРП” видавництва Летичівської групи РСДРП [18, арк. 1-2].

У середині 1910 р. в м. Вінниці діяла організація РСДРП. До її складу входили П. Шрайберг – слухачка вищих курсів у м. Юрьєво, Е. Фельберг – слухачка курсів Київського комерційного інституту М. Довнар-Запольського, І. Баркун та Я. Рубінштейн – студенти Харківського технологічного інституту. Під час обшуку у них було вилучено нелегальну літературу закордонного видавництва РСДРП [11, арк. 50-50 зв.].

За даними Подільського губернського жандармського управління, станом на вересень 1911 р у Вінницькому повіті (м-ка Ворошилівка, Стрижавка, с. Со-сонка) діяв гурток РСДРП. Очолював його студент Київського комерційного інституту міщанин м-ка Стрижавки І. Клейнерман. До складу гуртка входили: І. Бурштейн – учень 6 класу Вінницького комерційного училища, А. Гарвін – учень 7 класу Вінницького реального училища, Р. Клейнерман – учениця Могилів-Подільської жіночої гімназії, А. Приймак – слухачка вищих жіночих курсів у м. Києві, Б. Шпірман – студент юридичного факультету Київського комерційного інституту та ін. [2, арк. 21-21 зв., 27; 12, арк. 208-208 зв.].

На початку XX ст. на Поділлі розпочала також свою діяльність Партія соціалістів-революціонерів (ПСР). У середині 1905 р. в м. Вінниці діяли досить потужні революційні організації ПСР, РСДРП та Бунду. Починаючи з жовтня-листопада, вони стали об’єднувати зусилля в спільній боротьбі проти царського

режиму. Саме з числа їх представників восени 1905 р. утворилася Вінницька позапартійна бойова дружина [3, арк. 591]. Одним із провідних діячів цієї організації був студент місцевого реального училища дворянин І.Г.Лухівський, якого 27 квітня 1906 р. затримано з нелегальною літературою видавництва ПСР, РСДРП та рукописом “Устав боевого летучего отряда” (так називали бойову дружину у м.Вінниці) [7, арк. 2, 31-31 зв.].

При Вінницькій позапартійній бойовій дружині створено Бойову учнівську організацію з числа учнів Вінницького реального училища П.Г.Гиньковського, І.Приймака, А.Харжевського та ін. Ними 11 жовтня 1906 р. було підірвано снаряд біля стін училища. На момент вибуху в приміщенні закладу відбувалося засідання комісії Київського навчального округу. Внаслідок вибуху ніхто з присутніх не постраждав [8, арк. 32 зв.].

Починаючи з 1905 р., серед військових частин м.Вінниці (47 піхотний Український полк та 12 артилерійська бригада) есери проводили масову агітаційно-пропагандистську роботу. Наслідком цієї роботи стало створення наприкінці 1905 – на початку 1906 рр. в 12 артилерійській бригаді Корпусної військової організації ПСР. Її організатором виступив учень Вінницького реального училища О.Савін, а керівником (головою) став штаб-капітан С.Одолоєв. До складу організації також входили А.Бойко, Ф.Гаркуша, Р.Кульматицький та інші, загалом 23 особи [10, арк. 19-20].

На початку ХХ ст. серед єврейської молоді Подільської губернії найбільшим авторитетом користувалися такі політичні партії, як Загальний єврейський робітничий союз в Литві, Польщі і Росії (Бунд) та різноманітні сіоністські партії (Єврейська соціал-демократична робітничка партія “Поалей Ціон”, Сіоністсько-соціалістична робітничка партія, Соціалістична єврейська робітничка партія), які ставили за головну мету відновлення єврейської державності.

20 липня 1905 р. в Могилів-Подільському під час обшуку квартири місцевого міщанина, студента Лейпцігського університету С.-Д.Лямперта поліція виявила 603 екземпляри нелегальної літератури (прокламації, газети, брошури) переважно закордонного видавництва Бунду [21, арк. 3 зв.].

За даними Подільського ГЖУ, на початку 1908 р. в м-ку Городку Кам’янецького повіту активно проводила свою діяльність організація Бунду. Її очолювала Л.Оксман. Активістами-бундівцями були П.Розенбліт і Л.Погорелес – учениці однієї із гімназій м.Одеси. Члени організації вели активне листування з ЦК Бунду. На початку травня цього року планувався приїзд представника ЦК з м.Одеси [9, арк. 26].

4 січня 1909 р у м.Кам’янець-Подільському відбулося затримання двох підозрюваних осіб. Між поліцією та революціонерами сталася зброяна сутичка, внаслідок якої один із останніх загинув, а інший був важко поранений. Особу пораненого вдалося встановити за учнівським квитком. Ним виявився учень 7 класу місцевої чоловічої гімназії М.Ейкельман – міщанин м-ка Віньківці Ушицького повіту. В ході подальшого слідства встановлено, що в 1907 р. у Віньківцях утворилася місцева група Бунду, яку, не зважаючи на свій молодий вік, очолю

М.Ейкельман. Після закінчення Новоушицького двокласного училища він поступив у Кам'янець-Подільську чоловічу гімназію, де й навчався. 22 грудня 1908 р. на Різдвяні канікули він мав відпочивати в м.Віньківці у своїх батьків. Натомість, поїхав у м-ко Жванець Кам'янецького повіту до власника аптечного магазину Розенбліта, який обіцяв йому зробити паспорт на чуже ім'я для перетину кордону. Ймовірно, М.Ейкельман планував перетнути кордон з метою забезпечення своєї організації нелегальною літературою [1, арк. 1-3 зв.].

На початку 1914 р. у м.Могилеві-Подільському Л.Мошковим – учнем місцевого комерційного училища був створений гурток сіоністської молоді. До його складу входило 150 осіб. Зібрання членів гуртка відбувалися кожної п'ятниці ввечері або кожної суботи вранці. Серед сіоністів шляхом продажу поширювалися марки із зображенням красивидів Палестини та провідних єврейських діячів [13, арк. 21-21 зв.].

У середині 1916 р. сіоністська організація діяла й у м.Балті. Очоловав її М.Штерн – студент Бернського університету. Керівним органом цієї організації була президія, до складу якої входили М.Штерн, К.Грінберг – учитель єврейського училища, М.Зольц – приватна учителька, Г.Жебін – завідувач єврейського училища. Загалом до складу цієї організації входило близько половини місцевої інтелігентної молоді. Її члени добивалися покращення свого правового становища, а також збирали кошти для допомоги євреям Палестини у боротьбі за відновлення своєї державності [14, арк. 36-37 зв.].

Таким чином, на початку ХХ ст. в Подільській губернії учнівська та студентська молодь брала активну участь у діяльності організацій політичних партій. Найбільшим авторитетом в середовищі молоді того часу користувалися такі політичні партії як РУП (УСДРП), РСДРП, ПСР, Бунд та ін. Як правило, учні та студенти займалися агітацією і пропагандою поглядів відповідних політичних сил серед місцевого населення, друкували й поширювали нелегальну літературу, а в окремих випадках навіть очолювали місцеві осередки політичних партій.

Список використаних джерел і літератури

1. Центральний державний історичний архів України у м.Києві, ф. 276, оп. 1, спр. 196, 13 арк.
2. Там само, спр. 375, 272 арк.
3. Там само, ф. 301, оп. 1, спр. 564, 879 арк.
4. Там само, спр. 568, 40 арк.
5. Там само, спр. 738, 72 арк.
6. Там само, спр. 739, 20 арк.
7. Там само, спр. 891, 48 арк.
8. Там само, спр. 1127, 94 арк.
9. Там само, спр. 1238, 278 арк.
10. Там само, спр. 1346, 177 арк.
11. Там само, спр. 1417, 94 арк.
12. Там само, оп. 2, спр. 60, 266 арк.
13. Там само, спр. 125, 94 арк.

14. Там само, спр. 186, 48 арк
15. Там само, ф. 419, оп. 1, спр. 3913, 13 арк.
16. Там само, спр. 3918, 79 арк.
17. Там само, ф. 442, оп. 855, спр. 5, 36 арк.
18. Державний архів Хмельницької області, ф. 281, оп. 1, спр. 7759, 6 арк.
19. Там само, спр. 7809, 7 арк.
20. Там само, спр. 7828, 21 арк.
21. Там само, спр. 7869, 24 арк.
22. Там само, спр. 7890, 36 арк.
23. Висоцький, О. Українські національні партії початку ХХ століття: соціалістичний сегмент (УСДРП та УПСР у компаративістському вивченні): Монографія / О. Висоцький. – Дніпропетровськ: ДДФЕІ, 2001. – 160 с.
24. Глушковецький, А. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії: Монографія / А. Глушковецький. – Кам'янець-Подільський: ПП. Буйницький О., 2010. – 400 с.
25. Голобуцький, О. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ століття / О. Голобуцький, В. Кулик. – К.: Смолоскип, 1996. – 124 с.
26. Головченко, В. Від “Самостійної України” до Союзу визволення України: Нариси з історії соціал-демократії початку ХХ ст. / В. Головченко. – Х.: Майдан, 1996. – 189 с.
27. Голуб, А. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття) / А. Голуб. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. – 92 с.
28. Зекцер, А. 1905 рік на Поділлі. Частина II. Робітничий рух та діяльність революційних організацій 1904–1906 рр. / А. Зекцер. – Вінниця, 1925. – 125 с.
29. Зеленюк, І. Революційний рух на Поділлі в період народної революції 1905 – 1907 рр. / І. Зеленюк // Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Наукові записки. Т. III. – Хмельницький: Хмельн. обл. вид-во, 1956. – С. 3-50.
30. Єсюнін, С. Проскурівські реальне та комерційні училища на початку ХХ століття / С. Єсюнін // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Т. 6. “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХІ ст.”. Матеріали другого столу. – Кам'янець-Подільський, 2006. С. 273-278.
31. Касьянов, Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ – ХХ століть. Соціально-політичний портрет / Г. Касьянов – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
32. Леонов, М. Партия социалистов-революционеров в 1905–1907 гг. / М. Леонов – М.: РОССПЭН, 1997. – 512 с.
33. Лозовий, В. Діяльність Подільської “Просвіти” в 1906–1914 рр. / В. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі. – Кам'янець-Подільський: Видання Подільського братства “Кам'янець на Поділлі”, 1996. – С. 5-20.
34. Морозов, К. Партия социалистов-революционеров в 1907–1914 гг. / К. Морозов – М.: РОССПЭН, 1997. – 623 с.
35. Нариси історії Вінницької обласної партійної організації / Відп. ред.: Тарату-та В. М. та ін. – Одеса: Маяк, 1980. – 343 с.
36. Нариси історії Хмельницької обласної партійної організації / відповідальний редактор Купратий В. І. та ін. – Львів: Каменярь, 1982. – 271 с.
37. Новиков, П. Революционное движение в Подольской губернии в годы первой русской революции (1905–1907 гг.) / П. Новиков – Новосибирск, 1967. – 25 с.

38. Общественная мысль России XVIII – начала XX века: Энциклопедия / [Ред. кол. В. В. Журавлев, А. В. Репников и др.] – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. – 604 с.; Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия / [Ред. кол. В. В. Шелохаев (отв. ред.), В. П. Булдаков, И. Д. Ерофеев и др.] – М.: РОССПЭН, 1996. – 872 с.

39. Павко, А. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX ст.: зародження, еволюція, діяльність / А. Павко – К.: Іван Федоров, 1999. – 250 с.

40. Приходько, В. Під сонцем Поділля / В. Приходько – Львів: Червона калина, 1935. – 251 с.

41. Сесак, І. Освіта на Поділлі. У 2-х ч. Ч. 2. Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. / І. Сесак – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – 184 с.

42. Симчишин, О. Зародження бундівських осередків на території Правобережної України та їх діяльність на першому етапі революції 1905–1907 рр. / О. Симчишин. // Гуманітарний журнал. – 2005. – № 1-2. – С. 72-77.

43. Тютюкин, С. Рождение российской многопартийности / С. Тютюкин // политические партии в российских революциях в начале XX века. – М.: Наука, 2005. – С. 112-130.

44. Федьков, О. Політичні партії і селянство в 1905–1907 рр. (діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України): Монографія / О. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. – 248 с.

45. Урилов, И. История российской социал-демократии (меньшевизма) / И. Урилов. – М.: Собрание, 2005. – Ч. 3. – 416 с.

46. Шелохаев, В. Либеральная модель переустройства России / В. Шелохаев. – М.: РОССПЭН, 1996. – 280 с.

Natalia Zemzyulina

The participation of pupils and students in the activities of the youth organizations of political parties in the Podillia province in the early XX century

The article deals with the activities of pupils and students in the organizations of political parties of Podillia in the early twentieth century. The role of political parties in the social life of the Russian Empire in the period was quite significant. Their activities helped the population of the empire realized their political, socio-economic and cultural needs. During that period the radicalization of attitudes of the younger generation increased and political parties actively involved them to participation.

On the territory of Podillia in the early twentieth century there was an extensive system of secondary school (gimnasia, real and commercial school, seminary etc.). These were the elite schools where little members of Podillia's youth were lucky to get a secondary education. As usual, the children from wealthy families whose parents could pay for their education for 3–8 years studied there. For most high school graduates, it was the top of their educational level, because in the study period there weren't higher education institutions at all. Only a small proportion of boys and girls of the region continued teaching at universities in Ukraine, Russia and Europe.

The greatest authority among pupils and students youth had such political parties

as the Revolutionary Ukrainian Party, Ukrainian Social Democratic Labour Party, the Russian Social-Democratic Labour Party, the Socialist-Revolutionaries, Bund etc. As a rule, pupils and students spread agitation and propaganda views of relevant political parties among the local population, printed and distributed illegal literature, and in some cases even led the political parties.

Keywords: *Podillia, Podillia province, Podillia Seminary, Kamyanetz-Podilsk male high school, Vinnytsia real specialized school, pupils, students, RSDLP, PSR, the Bund, the Zionist organizations.*

Н.И.Земзюлина

Участие ученической и студенческой молодёжи в деятельности организаций политических партий в Подольской губернии в начале XX в.

В статье освещены вопросы участия ученической и студенческой молодёжи в деятельности организаций политических партий в Подольской губернии в начале XX в. Роль политических партий в общественной жизни Российской империи в исследуемую эпоху была определяющей. Благодаря их деятельности население империи пыталось реализовать свои политические, социально-экономические и культурные потребности. Именно в этот период произошла радикализация настроений молодёжи, которую политические партии активно привлекали к участию в их работе.

На территории Подольской губернии в начале XX в. существовала разветвлённая сеть средних школ (гимназии, реальные и коммерческие училища, духовная семинария). Это были элитные учебные заведения, в которых немногим представителям подольской молодёжи приходилось получать среднее образование. Учились в них, как правило, дети богатых родителей, которые могли платить за их обучение на протяжении 3–8 лет. Для большинства выпускников средней школы это была вершина их образовательного уровня, ведь в исследуемый период высших учебных заведений не было. Только незначительная часть юношей и ещё меньше девушек региона продолжали обучение в университетах Украины, России и Европы.

Наибольшим авторитетом в среде учащейся молодёжи того времени пользовались следующие политические партии: Революционная украинская партия, Украинская социал-демократическая рабочая партия, Российская социал-демократическая рабочая партия, Партия социалистов-революционеров, Бунд и др. Как правило, ученики и студенты занимались агитацией и пропагандой взглядов соответствующих политических организаций среди местного населения, печатали и распространяли нелегальную литературу, а, в отдельных случаях даже возглавляли ячейки политических партий.

Ключевые слова: *Подолье, Подольская губерния Подольская духовная семинария, Каменец-Подольская мужская гимназия, Винницкое реальное училище, ученики, студенты, РСДРП, ПСР, Бунд, сионистские организации.*

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 007(438):94(477.4)“1905/1914”

С.І.Оліпер

Польська періодика Правобережної України (1905–1914 рр.): між цензурою та політичними таборами

Завоюванням революції 1905–1907 рр. у Російській імперії для її національних меншин стало надання права створювати свої легальні товариства, клуби, видавати рідною мовою літературу, газети, журнали. Ним скористалася польська меншина Правобережної України. У статті розглядається заснування і видання польських часописів у Києві та інших містах упродовж 1905–1914 рр. З'ясовується, що в той період тільки у Києві виходило 12 польських газет, 14 тижневиків і 8 журналів, з яких найбільш впливовими і популярними були суспільно-політичні, економічні, літературні й релігійні часописи “Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosy Ukraiński”, “Swit”, “Nasza przyszłość”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Zjednoczenie”, “Lud Boży” та ін.

Дослідженнями, здійсненими на основі здобутків історіографії (Д.Бовуа, А.Сліш, О.Білобровець, Л.Баженов, А.Путова та ін.) та документів фондів ЦДА України і Держархіву Хмельницької області, встановлюється у статті, що польська періодика опинилася між молотом і ковадлом, тобто між утисками цензури і можновладців та протиборством “лівого” і “правого” таборів громадсько-політичних сил місцевої польської меншини, а також залежністю від багатих спонсорів і видавців. У статті наводяться приклади переслідування владою редакцій польських часописів аж до закриття видань за вміщення публікацій, спрямованих проти самодержавства і на підтримку революційного руху в країні. Аналізуються ідейно-політичні засади, демократична або консервативна спрямованість низки польських газет та журналів, їх роль у суспільному, культурному, просвітницькому та духовному житті Правобережної України, як цінне джерело інформації про її становище, устремління та діяльність, виразника пошуків компромісу у налагодженні співпраці з українською титульною нацією.

Крім київської польської періодики, розглядаються видання у Проскуріві та Ярмолинцях Подільської губернії у 1910–1914 рр. тижневика “Tygodnik Podolski” та газети “Nasza Wieś”, подвигництво їх редакторів С.Зембржуського та В.Барановського.

Ключові слова: Правобережна Україна, польська меншина, польська періодика, газети, журнали, редакція, публікації, цензура, репресії.

На суспільно-політичний і культурний розвиток поляків Правобережної України початку ХХ ст. особливо великий вплив чинила преса і публіцистика. Польські газети і журнали виходили значними накладками і, незважаючи на цензуру, доносили до населення провідні ідеї сучасності, чимало періодичних видань вміщували літографії та фотографії, що збільшувало їх поширення. При

цьому відбувалася спеціалізація видань, орієнтація на певну соціальну аудиторію. Газети стали прибутковими і перетворились у вигідне підприємство. Преса відкривала читачам очі на світ, порушувала проблеми, які хвилювали суспільство. Польська періодика легальна та нелегальна початку ХХ ст., у першу чергу була виразником польської національної меншини України, консолідувала її, відображала різні сторони її діяльності, складні соціально-економічні, політичні суперечності та устремління, стала джерелом для вивчення її політичних течій, громадського, просвітницького і культурного життя. Все це йшло врозрід з етно-політикою царату, яка впроваджувала насильницьку русифікацію як українського народу, так і в його складі національних меншин. Тому офіційна цензура була знята згідно з вимогами самодержавної влади для того, щоб, зокрема, польські часописи за своїм змістом не виходили за межі її вимог й репресувати ті періодичні видання, які ставали в опозицію до існуючого режиму.

Тому за мету цього дослідження ставимо розглянути ідейно-політичну спрямованість польської періодики, її залежність від угруповань польської меншини та утиски її з боку царської цензури, яка контролювала і боролася, насамперед, з опозиційними самодержавству польськими періодичними виданнями в Правобережній Україні у період російської революції 1905–1907 рр. і після неї. В основу розробки проблеми ми поклали здобутки історіографії, насамперед, праці Д.Бовуа [1], А.Сліша [15], А.Путової [2], А.Заводовського [3], О.Білобровець [4], Л.Баженова [5] та ін. Проте головним джерелом для створення статті стали документи фонду 295 (Київський тимчасовий комітет друкованих видань) Центрального державного історичного архіву України в Києві) та фонду 228 (Подільський цивільний губернатор) Державного архіву Хмельницької області й інші матеріали.

Як відомо, до початку революції 1905–1907 рр. польська меншина Правобережної України не мала жодного свого легального періодичного видання, що послаблювало її позиції в супротиві політиці русифікації регіону. В цих умовах вона змушена була послуговуватися періодичними виданнями Польщі, Литви та зарубіжжя й отримувати її переважно нелегально, наражаючись при цьому зазнати репресій з боку влади у випадку її виявлення при таємному транспортуванні або під час обшуків квартир поляків.

Під впливом масових виступів під час революції 1905–1907 рр. самодержавство змушене було значно демократизувати внутрішню національну політику, визнати культурно-автономістські права низці національних меншин і етнічних груп, дозволити їм мати власні громадсько-політичні установи, товариства, освітні заклади, здійснювати видання рідною мовою літератури, газет і журналів. Досить ефективно цими здобутками революції скористалися політичні угруповання, інтелігенція і клерикали польського населення Правобережної України.

Використовуючи п. 15 додатку до ст. 114 “Тимчасових правил про періодичні видання та їх цензуру в Російській імперії” від 24 листопада 1905 р., який дозволяв видавати лояльну режиму періодичку мовами національних меншин [6], упродовж 1905–1914 рр. тільки у Києві виходило 12 польських газет, 14 тижневиків

і 8 журналів [5, с. 112]. За своєю спрямованістю, польську пресу можна поділити на такі основні групи:

- 1) соціалістичні видання (“Robotnik”, “Hasła”);
- 2) суспільно-політичні, економічні і літературні часописи (“Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Kurier Kijowski”, “Tygodnik Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosa Ukraiński”, “Świt”, “Nasza przeszłość”, “Przegląd krajowy”, “Pocztą Stepowa”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Wola kresowa”), “Zjednoczenie” та інші;
- 3) мистецько-літературні (“Biały Paw”, “Roznymi szlaki”);
- 4) католицькі (“Lud Boży”, “Słowo Boże”, “Głos katolicki”, “Oracz”, “Gazeta dla dzieci” й інші) [7].

Також періодично видавалися польські часописи в Бердичеві (“Biblioteka parafialna”), Проскуріві (“Tygodnik Podolski”, “Nasza Wieś”, “Nasze życie”), Одесі (“Dziennik Odeski”, “Życie Polskie”) та інших містах, де компактно проживали поляки [8]. Крім того, з початку XX ст. у польському середовищі Правобережжя таємно і легально поширювалося понад два десятка періодичних видань Королівства Польського, Литви та Західної України, серед яких популярними були “Dziennik Powszechny”, “Przegląd Polski”, “Kurier Polski”, “Głos”, “Gazeta Warszawska” тощо [9, арк. 257].

Отже, така кількість періодики, що заповонила Правобережну Україну у 1905–1914 рр., була свідченням активізації місцевої польської громади та поляризації в її середовищі різних громадських та політичних організацій та партій, стала доказом їх поділу на прихильників налагодження польсько-української співпраці та прибічників схилення своїх читачів до участі в польському національно-визвольному русі, до консервативної ізоляції місцевих поляків від інтересів українського народу.

Польські часописи могли існувати за умови матеріальної підтримки меценатів, на кошти аристократів і багатіїв своєї меншини, котрі й формували ідеологічну орієнтацію газет та журналів переважно в консервативному дусі, на угодовство з самодержавством, на національний сепаратизм. Така спрямованість мало влаштовувала пересічного поляка. До того ж, офіційна цензура всіляко переслідувала ці часописи. Зокрема, редакція головної польської газети в Україні “Dziennik Kijowski” впродовж 1905–1912 років за опубліковані опозиційні до самодержавства матеріали сплатила штраф у сумі 2400 рублів [10, арк. 8-18, 32]. Зокрема, засновника і спонсора цієї газети, відомого дяча польської громади Правобережжя, графа В.Грохольського за статті “3 Вільно”, “Варшавські листи”, “Справа про Виборзьку відозву” в “Dzienniku Kijowskim” за 19 і 21 вересня, “Справа про Виборзьку відозву” за 16 грудня 1907 р. було оштрафовано за порушення цензурних правил і “тенденційне висвітлення матеріалу” на 600 руб. [10, арк. 8, 10]. За критичні публікації на підтримку революційних подій в Росії, Україні та Польщі “Під знаком циркуляру”, “Герой дня” і “Ліквідована законність” в газеті “Głos Kijowski” у 1906 р. редакторів оштрафовано на 3000 руб. [11, арк. 12], тижневик “Świt” у 1907 р. сплатив штраф 500 руб. за вміщену статтю “Кінець

епопей” в числі №52 за 30 грудня [12, арк. 5-6]. Київський генерал-губернатор за поданням цензорів у січні 1907 р., “враховуючи шкідливі публікації” щодо самодержавства, призупинив видання польської газети “Kresy” та його додатку журналу “Lud Boży” [13, арк. 7-8]. Не обминули репресії навіть поміркований літературний журнал “Biały Paw” (“Білий пава”) за вміщення статті “Цирк конституціоналізму” (число 14 від 26 серпня 1908 р.). Київський губернатор постановив: “маючи на увазі, що в журналі поміщена стаття “Цирк конституціоналізму”, яка заборонена до публічного поширення... редактора журналу Владислава Радзівського піддати штрафу до 100 руб.” [14, арк. 4].

Водночас влада вдавалась до арешту редакторів і кореспондентів польських часописів, до тимчасового або повного закриття опозиційних видань. Зокрема, в квітні 1911 року за опубліковану статтю “Таємні польські школи” були кинуті до в’язниці на два тижні редактори “Dziennika Kijowskiego” Фома Михайловський і Антоній Четвертинський й тимчасово було припинено видання цієї газети [10, арк. 27].

Дійшло до того, що обурені редактори польських часописів звернулися в грудні 1907 р. із іронічною заявою до київського губернатора з тим, що “оскільки повторюються адміністративні санкції до редакцій просимо дозволити подавати йому для попереднього перегляду матеріали призначені до публікації”. Губернатор на це відповів “...перегляд призначеного матеріалу для розміщення в газетах... вельми бажано” [11, арк. 3-4].

Постійне втручання чиновників від цензури, визиски, штрафи, нестача передплатників стали причиною короткочасного існування більшості польських часописів у Правобережній Україні. Окремі газети і журнали виходили в світ кілька місяців (“Głos Kijowski” (1906–1907 pp.); “Hasła”, “Robotnik” (1909), інші – один-два роки (“Świat” (1906–1908), “Wola kresowa” (1907), “Kresy” (1906–1908), “Tygodnik Kijowski” (1907–1908), “Gazeta Kijowska” (1912), “Słowo Kijowskie” (1914), “Kurier Kijowski” (1914), “Kłosa Ukrainskie” (1914) та ін.). Найдовше функціонували такі, особливо впливові часописи, як “Dziennik Kijowski” (1905–1916), “Nasz świat” (1907–1914), “Lud Boży” (1907–1918) [15, s. 44, 47, 48].

Щоденна суспільно-політична газета “Dziennik Kijowski” була створена у вересні 1905 р. на кошти графа Володимира Грохольського (1857–1914) [16, s. 590-591], і з 1 лютого 1906 року редагувалася С.Бартошевичем, Л.Янковським, С.Зелінським, Е.Пашковським, В.Михайловським та ін. [10, арк. 1-2]. Метою часопису було об’єднати представників різних таборів польської “правиці”, які сповідували національно-християнські цінності. Редакція не приховувала наміру створити на Правобережній Україні польську націонал-демократичну партію в Україні, обрати в “коло” від Королівства Польського 1-ї Державної Думи діячів “кресів”, у тому числі від Правобережжя, для їх спільної політичної діяльності, що викликало гостру критику в суспільстві У 1907 р. часопис підтримав ініціативу польської магнатерії (Р.Сангушко, Ю.Потоцький, Собанські та ін.) створити для обстоювання її соціально-економічних і політичних інтересів партію “Stronictwo Krajowe” (“Партія крайова”), яка б не підтримувала польські ліві та революційні

організації. Проте успіху в реалізації цього проекту не було. Польська меншина його не підтримала, і створена партія проіснувала менше року. Газета зверталась як до великих землевласників, промисловців, підприємців, так і до інших верств поляків, закликаючи об'єднатися в єдиному солідарному і консервативному русі [16, с. 591].

У роки революції 1905–1907 рр. надзвичайно загострилися стосунки між селянами і великими землевласниками. В цій ситуації редакція “Dziennika Kijowskiego” намагалась перекласти відповідальність за антагонізм між селянами та поміщиками на царську адміністрацію, яка так і не спромоглася в Південно-Західному краї налагодити добробут, освіту, лад. “Самі ж поляки, – стверджував “Dziennik Kijowski”, – не виступають натхненниками репресій, оскільки не вбачають уросійському уряді, адміністрації і армії єдиного порятунку від українського народу” [16, с. 561]. Насправді ж, ситуація була достеменно навпаки.

Отже, автори “Dziennika Kijowskiego”, може самі того не бажаючи, визнавали, що в роки Першої російської революції гострий етносоціальний конфлікт між польською аграрно-промисловою елітою Київщини, Волині, Поділля та українським (у своїй більшості селянським) народом винятково загострився.

Таким чином, хоча часопис “Dziennik Kijowski” за своїм спрямуванням більше посідав консервативні суспільно-політичні позиції, місцевий генерал-губернатор в своїх оцінках, висловлених у липні 1915 р., відніс його до помірковано-прогресивних друкованих органів, який “захищає ідеї не тільки польського націоналізму, але й загальнослов'янську та антинімецьку платформу., газета видається коректно й цікаво і є цілком благонадійним періодичним виданням” [10, арк. 44]. Тільки за таких умов влада дозволяла довгострокові видання польських часописів.

Відверто органом польського поміщицько-консервативного табору в Україні виступили щоденна газета “Kresy” (1906–1908) та до неї додаток журнал “Lud Boży”, які заснував 24 жовтня 1906 р. присяжний повірений І.В.Лиховський. Редакторами газети були сам засновник та журналіст В.А.Дворжачек, а додатку “Lud Boży” – ксьондзи за чергою К.К.Ставинський та К.Р.Седлецький [13, арк. 1, 16]. Редакція “Кресів” співробітничала з петербурзькою політичною газетою “Край”, вороже ставилася до революції 1905–1907 рр., всіяко у своїх публікаціях захищала інтереси польських власників, культивувала польський націоналізм та автономізм своєї меншини. Окремі статті, на думку цензорів, були “настільки шкідливими” для суспільства і держави, що влада кілька разів у 1907 р. призупиняла це видання, а також і додатку “Lud Boży” [13, арк. 7, 10, 11].

Після закриття цензурою газети “Kresy” у 1908 р., продовжувачем її ідейних позицій виступили, як самостійні друковані органи, клерикальний “Lud Boży”, який мав свої додатки “Nasza Wies”, “Słowo Boże”, “Gazetka dla dzieci”, щомісячний літературний, громадсько-політичний та історичний журнал “Nasza Przeszłość” (“Наше минуле”) (1908–1909), засновником і редактором якої був уродженець Поділля, письменник та громадський діяч консервативного напрямку О.Т.Глинка (1851–1912) [16, с. 59; 17, арк. 1-3]. Будучи виразником інтересів правого табору

місцевої польської меншини, все-таки це видання відрізнялося від газети “Kresy” тим, що воно відступило від угодовства з царизмом, прагнуло примирити різні політичні табори в середовищі поляків [15, s. 46]. На шпальтах часопису друкувалися відомі польські історики і краєзнавці А. Яблоновський, Е. Рупіковський, М. Дубецький, А. Маньковський та ін. [PSB, 1959, t. VIII, s. 59].

Якщо “Dziennik Kijowski”, “Kresy”, “Nasza Przeszłość”, “Lud Boży”, “Kurier Kijowski”, “Tygodnik Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosa Ukraiński” були флагманами польської преси, що виступали проти революційного руху в Україні, сповідували ідеї відродження колишньої Речі Посполитої в кордонах 1772 р., всіляко захищали інтереси дворянства і заможних кіл й мало в чому за своїми ідейно-політичними позиціями різнилися між собою, то ним протистояв невеликий загальний польських ліворадикальних і ліберальних демократичних газет та журналів, що видавалися або розповсюджувалися в Правобережній Україні.

Ліва преса опиралась на соціалістів, соціал-демократів, прогресивну інтелігенцію, робітників та молодь польської меншини, пропагуючи революційні перетворення, співдружність з українським народом у боротьбі з російським самодержавством. До таких часописів варто віднести короткочасні нелегальні видання польської соціалістичної партії (ППС) “Robotnik”, “Hasła”, “Czerwony Sygnał”, які нелегально друкувались у Києві час від часу у 1901–1911 р. Крім того, що газета ППС “Robotnik” з початку XX ст. постійно таємно завозилася на Правобережну Україну з Королівства Польського, в 1901, 1906, 1909 і 1911 рр. мала свої друкарні в Києві, які викривала і ліквідувала поліція. З червня 1906 р. почав видаватися для України орган ППС газета “Hasła”, розрахований у першу чергу на польську меншину її Правобережжя [15, s. 47–48]. Проте видання ППС, впроваджуючи політичні та ідеологічні засади партії, були спрямовані на використання революційних процесів для здобуття незалежності Польщі, своїми публікаціями прагнули залучити до польського національно-визвольного руху якомога більше поляків Київщини, Волині та Поділля.

У 1906–1907 рр. “Dzienniku Kijowskiemu” та іншим правим польським виданням протистояла політична, громадська, економічна і літературна газета “Głos Kijowski”, яка спиралась на польську демократичну інтелігенцію України. Вона була заснована 27 грудня 1905 р. яку редагували Д. Скаржинський та А. Сливинський [11, арк. 1]. У першому числі газети, яка побачила світ 1 (14) березня 1906 р., у статті “Від редакції” так було визначено мету і завдання часопису: ““Głos Kijowski” буде виразником громадських рухів., буде газетою незалежною, яка висвітлюватиме суспільне життя на засадах істинного демократизму. Ми хочемо “Głos Kijowski” перетворити в широку трибуну вільної і незалежної суспільної думки... Прагнемо разом з українським народом, а також іншими народностями краю без різниці під прапором демократизму приступити до виконання своїх обов’язків” [18, с. 1]. Подальший зміст публікацій газети свідчить, що редакція і автори прагнули об’єктивно висвітлювати події революції, засуджували ізоляціонізм польської меншини, угодовство її верхів з царизмом, шукати примирення між поляками і українцями.

За чітку ліворадикальну та антидержавну спрямованість публікацій, ця газета зазнала справжнього терору з боку влади. 4 листопада 1906 р. “ввиду вредного направлення” її видання було призупинено на 10 днів і звільнено працівників І.К.Брусилівського та М.Є.Цукермана, а 23 травня 1907 р. постановою генерал-губернатора взагалі закрито [11, арк. 3, 7, 12, 21].

Однак найбільш радикальною з-поміж легальних видань польської преси того часу виступив тижневик “Swit” (“Світанок”), заснований 31 грудня 1906 р. і редагований діячами “Корпорації польських студентів Київського університету” Р.Д.Новинським, І.В.Кнотте, Р.Ц.Нейманом [12, арк. 1, 2]. Часопис з самого початку вийшов за своїм змістом за межі вузьконаціональних польських інтересів і став на платформу соціал-демократії. Видання прагнуло об’єднати різні угруповання “лівиці” польської меншини від лібералів до соціал-демократів і знаходилося під значним впливом ППС. З тижневиком співпрацювали і вміщували свої статті такі відомі політичні діячі, вчені і літератори як Станіслав Бжозовський, Януш Корсак, Вігольд Заблоцький, Аврелій Дрогошевський, Іван Бодуен де Куртіне, а з відомих українців – Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко [15, s. 44]. Газета зазнала репресій з боку влади. За статтю “Кінець епопеї” (1907, 30 груд., №52), яка критикувала владу за придушення революції та інші подібні матеріали, розпорядженням генерал-губернатора від 12.01.1908 р. редактори були оштрафовані, а видання припинило свою діяльність [12, арк. 5, 6].

У 1909 р. ідеї українсько-польського співробітництва пропагувала газета “Goniec Kijowski”, редагована відомим польсько-українським діячем В’ячеславом (Вацлавом) Липинським. Вона користувалася популярністю, насамперед, поміж дрібних чиновників та службовців [15, s. 45]. Ця газета проіснувала трохи більше року. Відновлена 5 січня 1914 р. як щоденна газета, Іваном-Тадеушем Врублевським, випускником Варшавського технічного училища. Проте зміст цієї газети був іншим, спрямований на ідеї відродження незалежної Польщі, що також переслідувалося владою. За публікацію статті “Дві відозви” (1914, 6 серп., №105) редактор Врублевський був штрафований на 1000 руб. із загрозою арешту [19, арк. 1-3].

З приходом до редакції двотижневика “Kłosy Ukraińskie” (1914–1917) журналіста І.О.Урсина-Замораєва це видання набрало лівого ухилу і стало друкованим органом організації “Польська незалежна демократична група в Україні” [15, s. 45]. Кореспондентами тижневика виступили Аврелій Дрогошевський, Люціан Кноль, Казімеж Ілякович та інші відомі діячі польської меншини. Київський губернатор так охарактеризував цю газету: ““Kłosy Ukraińskie” проводять ідеї, що Україна, Волинь і Поділля, як країни Старої Польщі, зі співчуттям ставляться до так званого українського руху... до створення Польської держави і війська польського...” [20, арк. 5].

Поява у 1905–1914 рр. численних польських часописів свідчило про польське національне відродження в Україні. Вони стали трибунами, керманічами польської громади, фактором активізації її суспільно-політичної і культурної

діяльності в умовах наростання загальної кризи в Україні та подій Першої світової війни. Часописи сприяли утворенню в 1905–1914 рр. у Києві, Житомирі, Одесі, Бердичеві, Луцьку, Кам'янці-Подільському, Вінниці, Проскурові, Барі та інших містах польських клубів, “домів”, “полоній”, “філарей”, музично-драматичних і літературних товариств, спортивних організацій “Сокіл”, розбудові римокатолицької церкви. На шпальтах польської періодики друкувались статuti, відозви, об'яви, інформації та репортажі про діяльність цих об'єднань та осередків. Усі газети та журнали, незалежно від політичних орієнтацій, прагнули вмістити мистецькі, поетичні, прозові й публіцистичні добірки на різні смаки читача, уривки з наукових праць, висвітлити інші запити творчої інтелігенції, що призвело до відродження польської культури в Україні в перше десятиліття ХХ століття.

Прикладом може слугувати тепер маловідомий тижневик “Tygodnik Podolski”, який фактично вперше на Поділлі легально видавався польською мовою у м.Проскурові (нині м.Хмельницький) з 18 грудня 1910 по 28 травня 1912 року. Всього побачило світ 72 числа [5]. Його засновником виступив присяжний повірений Стефан Вікентійович Зембржуський (Zembrzusi, 1878 р. народж.), який закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету і працював адвокатом у м.Сідлець Королівства Польського. З метою активізувати польське патріотичне і культурне життя на Поділлі 22 вересня 1910 р. прибув до Вінниці, звідки за рекомендаціями з 16 жовтня цього ж року по 10 червня 1912 р. оселився в мешках з сім'єю у м.Проскурові Подільської губернії й став діячем місцевої польської громади [21, спр. 7985, арк.1, 180, 185, 202].

Вже 30 вересня 1910 р. С.Зембржуський подав клопотання подільському губернатору про дозвіл на заснування в Проскурові польського тижневика “Tygodnik Podolski”, органу політичного, громадського і літературного, в якому виклав програму цього видання: друкувати статті, нариси, матеріали економічного, суспільного, політичного, просвітницького та літературного характеру, хроніку, кореспонденції, листи, об'яви тощо. Пройшовши дозвільні митарства від Петербурга, Києва і Кам'янця-Подільського, 8 листопада 1910 р. він одержав свідоцтво на право видання часопису [8, спр. 7985, арк. 3, 4].

18 (31) грудня 1910 р. у першому числі “Tygodnika Podolskiego” в зверненні до читачів від імені редактора С.Зембржуського писалося: “В ім'я Бога, випущений сьогодні у світ перший номер часопису шле під Ваші дахи польське друковане слово!”, а далі обгрунтовувалася мета і завдання видання: “наш тижневик повинен принести суспільству ту користь, як наш орган на далеких східних кресах... [який] виражав би інтереси і потреби місцевої польської людності... міг би зацікавити найширші маси, впливати на поширення польського читачтва... докладно інформувати читачів про справи польські, поміщати кореспонденції з Варшави, Вільни, Києва, Кракова, Львова і Познані про різні сторони життя польського народу”. Загалом редакція часопису брала на себе зобов'язання гуртувати польську громаду, пробуджувати її до політичного, суспільного життя в контексті піднесення патріотичного національного духу. На жаль, у цій відозві

немає жодного слова про відображення тижневиком стосунків місцевих поляків з корінним українським населенням, про вироблення спільних інтересів і співжиття в умовах політичної кризи російського самодержавства. Часопис сповідував польський автономізм, захищав польського власника, що було свідченням його консервативних засад у польській національній меншині.

С.Зембржуський вів активну громадсько-політичну діяльність. Він влітку 1912 р. поїхав на фронт Балканської війни і, як очевидно, описав її події в своїй газеті, виступав з лекціями на суспільно-політичні теми в контексті вольського питання у Проскуріві, Вінниці, Житомирі. Така діяльність викликала підозри з боку влади. У його квартирі проводилися обшуки, під час яких виявлено без дозвільних документів друкарський польський шрифт і верстак, який він отримав з Варшави, і хотів обладнати власну друкарню. Його також штрафували за окремі публікації в газеті. Тому він змушений був припинити у 1912 р. видання тижневика “Tygodnik Podolski” і з сім’єю перебраться до Києва, де продовжував відкривати і редагувати польські часописи [8, спр. 7985, арк. 48, 60, 133, 140].

Чому польська газета видавалась саме у м.Проскуріві – тоді відсталому повітовому місті Подільської губернії? Відповідь на ці запитання містять статистичні матеріали, вміщені на сторінках власне “Tygodnika Podolskiego”. За даними тижневика, станом на 1910 р. у сільській місцевості губернії мешкало 272020 католиків, у тому числі 52194 поляка (сюди віднесені українці-католики. – С.О.) було у Проскурівському повіті, який за кількістю польського населення посідав перше місце в Україні [21]. Це і зумовило відкриття першої польської друкарні імені Г.Голованівської і видавництва “Tygodnika Podolskiego” у Проскуріві, які знаходились на Аптекарьській вулиці в будинку під номером 39.

Після припинення тижневика “Tygodnika Podolskiego” у 1912 р. у м.Проскуріві продовжив видавати вже в грудні 1912 – у 1914 рр. двотижневу суспільно-політичну, економічну, літературну і релігійну газету польською мовою “Nasza Wieś” (“Наше Село”) В.Ц.Барановський, ксьондз Ярмолинецького костелу цього ж повіту, активний діяч місцевої польської громади консервативного спрямування, відкривав таємних польських шкіл. Редактором працював Й.Л.Росинський. Газета видавалась тиражем до 2 тис. примірників і розповсюджувалася через костели переважно безкоштовно серед поляків землевласників, католиків і селян Проскурівського повіту [8, спр. 8172, арк. 1, 5, 9]. Цензори та чиновники пильно стежили за змістом виданих газет “Nasza Wieś” і, зрештою, зробили висновок: “Ксьондз Барановський є діячем різних партій... брав участь у відкритті в Ярмолинцях польської школи, навчає дітей у костелі... у своїй газеті прагне нав’язати місцевому польському населенню ідеї сепаратизму, отожднити католиків з польською національністю... газета є тенденційним органом в політичному відношенні” [8, спр. 8172, арк. 11]. Дійсно, газета носила клерикальний характер, пропагувала переваги католицької віри, збереження і розвиток польської мови та культури, спрямовувала до залучення поляків до політичного життя на благо відродження незалежності Польщі. Переслідування з боку влади призвели до того, що Барановський був змушений розібрати в друкарні набір

газети №15, яка мала вийти в липні 1914 р., і припинити видання [8, спр. 8172, арк. 18, 24].

Таким чином, польська громада Правобережної України вперше за часів перебування в складі Російської імперії сповна використала завоювання революції 1905 р. у своїх суспільно-політичних, культурних і етнічних інтересах й заснувала найбільшу кількість з-поміж інших національних меншин власних періодичних видань. Однак польські часописи упродовж 1905–1914 рр. опинилися ніби між молотом і ковадлом. З одного боку, її переслідували і різними методами пресували царська цензура та можновладці, а, з іншого, вона залежала від польської меншини та від її ворогуючих “лівих” і “правих” таборів політичних сил. Тим не менше, польська періодика відіграла позитивну роль у політичному, суспільному та культурно-просвітницькому житті поляків України, стала цінним джерелом інформації про її становище, устремління та діяльність, виразником пошуків компромісу у налагодженні співпраці з українською титульною нацією.

Список використаних джерел і літератури

1. Бовуа, Д. Битва за землю в Україні. 1963–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах / Даніель Бовуа; перекл. на укр. З. Борисюк. – К.: Критика, 1998. – 334 с.
2. Путова, А. Католицькі періодичні видання Києва на початку ХХ сторіччя / А. Путова // Українська періодика: історія та сучасність. Доп. та повід. восьмої всеукр. науково-теоретичної конференції. Львів, 24–26 жовтня 2003. – Львів, 2003. – С. 837–842.
3. Заводовський, А. І. Волошиновський і його “Світова Зірниця” / А. І. Заводовський // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам’янець-Подільський, 2000. – С. 318–321.
4. Білобровець, О. М. Польська преса в суспільно-політичному житті поляків України на початку ХХ ст. / О. М. Білобровець // Волинські історичні записки: Збірник наук. праць Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Історія. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – Т. 9. – С. 161–167.
5. Баженов, Л. В. Польська преса в Україні між 1905–1917 рр. / Л. В. Баженов // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність: наук. зб. – Житомир, 1998. – С. 111–113.
6. Держархів Хмельницької обл., ф. 228, оп. 1, спр. 8329, арк. 1, 2.
7. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАУК), ф. 295, оп. 1, 1905–1914 рр., спр. 19, 39, 53, 92, 96, 98, 100, 143, 144, 147, 156, 161, 207, 209, 2010, 211, 401, 412, 417, 423, 448, 495, 515, 522.
8. Держархів Хмельницької обл., ф. 228, оп. 1, спр. 7985, 8196, 8329, 8172.
9. Там само, спр. 7686.
10. ЦДАУК, ф. 295, оп. 1, спр. 100.
11. Там само, спр. 39.
12. Там само, спр. 53.
13. Там само, спр. 19.
14. Там само, спр. 143.
15. Slisz, A. Presa polska w dobie wojny i rewolucji (1915–1918) / A. Slisz. – Warszawa, 1968.

16. Polski Słownik Biograficzny. – Warszawa; Kraków; Wrocław, 1960. – Т. VIII, z. 39.
17. ЦДІАК, ф. 295, оп. 1, спр. 156.
18. Głos Kijowski. – 1906. – 1.03. – № 1.
19. ЦДІАК, ф. 295, оп. 1, спр. 55.
20. Там само, спр. 495.
21. Tygodnik Podolski (Płoskirów). – 1911. – 28 maja.

Svitlana Oliper

The polish publications of the Right-Bank Ukraine (1905–1914): between of censorship and political groups

By the conquest of revolution 1905–1907 in the Russian empire the grant of right to create the legal societies, clubs, publish in native language literature, newspapers, magazines became for her national minorities. This the Polish minority of Right-bank Ukraine took advantage of. In the article, founding and edition of the Polish periodicals is examined in Kyiv and other cities of region during 1905–1914. It is set that in a that period 12 Polish newspapers, 14 weeklies and 8 magazines, from that most influential and popular were social and political, economic, cultural, literary, religious newspapers and magazines of “Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosy Ukraiński”, “Swit”, “Nasza przeszłość”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Zjednoczenie”, “Lud Boży” of and other, were printed only in Kyiv.

By researches, realizable on the basis of achievements historiography (D. Bovua, A. Slis, O. Belobrovets, L. Bazhenov, A. Putova and other) and studies of documents of funds of CDHA of Ukraine and State archive of the Khmelnytsk area, it is shown in the article, that the Polish periodicals appeared between a hammer and anvil, id est between oppressions of censorship and authorities, by opposition “left” and “right” camps of social and political forces of the local Polish minority, and also by dependence on rich sponsors and publishers. In the article the examples of pursuit are pointed by autocracy of releases of the Polish newspapers and magazines up to their closing for the placed publications directed against the existent mode and support of revolutionary motion in a country. Ideological and political platforms, democratic or conservative orientation of row of the Polish newspapers and magazines, their role, are analysed in public, cultural, elucidative and spiritual life of Right-bank Ukraine, as an important information generator about her position, aims and activity, expressions of searches of compromise in adjusting of collaboration with Ukrainian title nation.

Except the Kyiv Polish periodicals, editions are examined in Proskurov and Yarmolinty of the Podolsk province in 1910–1914 weekly “Tygodnik Podolski” and newspaper “Nasza Wieś”, activity of their editors of C. Zevbrzhutskiy and V. Baranovskiy.

Keywords: Right-Bank Ukraine, the polish publications, polish minority, newspapers, magazines, release, publications, censorship, repressions.

С.И.Олипер

**Польская периодика Правобережной Украины (1905–1914 гг.):
между цензурой и политическими группировками**

Завоеванием революции 1905–1907 гг. в Российской империи для ее национальных меньшинств стало предоставление права создавать свои легальные общества, клубы, издавать на родном языке литературу, газеты, журналы. Этим воспользовалось польское меньшинство Правобережной Украины. В статье рассматривается основание и издание польской периодики в Киеве и других городах региона на протяжении 1905–1914 гг. Устанавливается, что в тот период только в Киеве печаталось 12 польских газет, 14 еженедельников и 8 журналов, из которых наиболее влиятельными и популярными были общественно-политические, экономические, культурные, литературные, религиозные газеты и журналы “Gazeta Kijowska”, “Dziennik Kijowski”, “Głos Kijowski”, “Goniec Kijowski”, “Gazeta Kresowa”, “Przegląd Ukraiński”, “Kłosa Ukraiński”, “Swit”, “Nasza przeszłość”, “Kresy”, “Nasz świat”, “Zjednoczenie”, “Lud Boży” и др.

Исследованиями, осуществленными на основе достижений историографии (Д.Бовуа, А.Слиш, О.Белобровець, Л.Баженов, А.Путова и др.) и изучения документов фондов ЦГИА Украины и Госархива Хмельницкой области, показано в статье, что польская периодика оказалась между молотом и наковальней, то есть между притеснениями цензуры и властей, противостоянием “левого” и “правого” лагерей общественно-политических сил местного польского меньшинства, а также зависимостью от богатых спонсоров и издателей. В статье наводятся примеры преследования самодержавием редакций польских газет и журналов вплоть до их закрытия за помещенные публикации, направленные против существующего режима и поддержку революционного движения в стране. Анализируются идейно-политические платформы, демократическая или консервативная направленность ряда польских газет и журналов, их роль в общественной, культурной, просветительской и духовной жизни Правобережной Украины, как важный источник информации о ее положении, целях и деятельности, выражения поисков компромисса в налаживании сотрудничества с украинской титульной нацией.

Кроме киевской польской периодики, рассматриваются издания в Проскурове и Ярмолинцах Подольской губернии в 1910–1914 гг. еженедельника “Tygodnik Podolski” и газеты “Nasza Wieś”, деятельность их редакторов С.Зембржуского и В.Барановского.

Ключевые слова: Правобережная Украина, польское меньшинство, польская периодика, газеты, журналы, редакция, публикации, цензура, репрессии.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 94(477.43/44)“1918”:351.854/855.3

О.М.Бачинська

Порядок отримання дозволів на культурно-мистецькі заходи за гетьманату П.Скоропадського (на прикладі Поділля)

Культурно-просвітні товариства, творчі колективи і окремі митці за гетьманату П.Скоропадського могли здійснювати діяльність лише за умов отримання ними спеціальних дозволів від державних органів влади. Порядок і процедура отримання потрібних дозволів, а також здійснення державного контролю за проведенням культурно-мистецьких заходів в Українській Державі ще не були предметом спеціального дослідження. У статті показано діяльність місцевих державних органів влади щодо надання дозволів для проведення культурно-мистецьких заходів та відкриття відповідних закладів.

На основі комплексу опублікованих та архівних джерел з'ясовано порядок і процедуру отримання необхідних дозволів на театральні вистави, концерти та інші заходи. Вказується, що порядок і процедура видачі дозволів на проведення культурно-мистецьких заходів регламентувалися законами і обіжниками Міністерства внутрішніх справ Української Держави, а також розпорядженнями Подільського губернського старости. Наведено приклади звернень культурно-просвітніх товариств і окремих осіб щодо проведення культурно-мистецьких заходів та відповідних дій місцевих органів державної влади. Також показано види, методи і форми державного контролю за проведенням культурно-мистецьких заходів. Зокрема, вказується на обов'язкову звітність та пояснення щодо проведених вистав, концертів тощо, які мали подавати організатори заходів місцевим органам державної влади. З'ясована відповідальність за ухиляння чи несвоєчасне подання організаторами культурно-мистецьких заходів звітності до канцелярії губернського старости.

Викладений у статті матеріал дає можливість більш повніше відобразити культурно-просвітню та мистецьку діяльність на Поділлі за гетьманату П.Скоропадського.

Ключові слова: дозвіл, відчит, вистава, кінематограф, концерт, Поділля, гетьманат П.Скоропадського.

Наукова, публіцистична і мемуарна література репрезентує різні оцінки доби Української Держави П.Скоропадського. Більшість прихильників гетьманату вважали його справжньою українською державою, де функціонували дієздатні органи влади, наводився лад та порядок, де діяв відновлений інститут приватної власності, що призвело до нормалізації економічного та громадського життя, а заходи уряду у сфері науки і культури мали вражаючий успіх [24, с. 3]. Різноманітні аспекти освітньо-культурного і мистецького життя Поділля за гетьманату П.Скоропадського висвітлені у роботах О.Завальнюка [18; 19; 20], О.Комарницького [20], В.Стецюка [18], А.Антонишина [6; 7], Т.Герасимова [15], О.Кравчука, Н.Марценюк [22], низці наших публікацій [8; 9; 10; 11]. Дослідниками

показано функціонування культурно-мистецьких закладів, висвітлено діяльність культурно-просвітніх організацій, охарактеризовано гастрольні виступи театральних труп, хорових колективів та окремих артистів естради, цирку тощо. Відомо, що для проведення культурно-мистецьких заходів творчим колективам, культурно-просвітнім товариствам та окремим артистам необхідно було мати спеціальні дозволи. Проте порядок і процедура видачі цих дозволів ще не стали предметом спеціального дослідження.

Метою даної статті є з'ясування вимог законодавства та відповідних дій місцевої влади за доби гетьманату П. Скоропадського щодо надання дозволів на відкриття закладів та проведення заходів культурно-мистецького спрямування. Для цього необхідно виконати наступні дослідницькі завдання: показати здійснення контролю за проведенням мистецьких, культурно-просвітніх заходів та підзвітність їх організаторів.

У дослідженні були використані матеріали фонду 1793 “Подільський губернський староста Української Держави” Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також документи і матеріали збірників, що присвячені діяльності місцевих органів влади на Правобережжі у добу Гетьманату та “Просвіти” Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. [3; 16; 25].

За Гетьманату державна влада на місцях була представлена губернськими та повітовими старостами. До повноважень старост належали підтримка правопорядку в губернії, ознайомлення населення із законами, інформування уряду про ситуацію в губерніях, контроль за діяльністю повітових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, політичний нагляд за державними і громадськими організаціями. На посаду губернського старости Поділля було призначено С. Кисельова [23, с. 195; 14, с. 329].

11 травня 1918 р. Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) оповістило про заборону “всіх зборів, з'їздів і зборищ” без згоди губернських старост. Наступного дня це розпорядження було розіслано повітовим комісарам і начальникам міліції для подальшого інформування [1, арк. 1-3]. Дана оповістка викликала чимало запитань. Так, вже 13 травня 1918 р. Кам'янецький повітовий комісар дізнавався чи поширювалася дана заборона на міські думи, повітові ради, волосні ради та інші установи. 15 травня з таким запитанням звернувся до міністра внутрішніх справ і губернський староста [1, арк. 4, 6]. На що 5 липня департамент Державної варті МВС повідомив, що при роз'ясненні питання стосовно зібрання земських інституцій слід керуватися обіжником МВС по департаменту місцевого самоврядування від 5 червня 1918 р. [1, арк. 13].

16 червня 1918 р. Подільський губернський староста, зважаючи на необхідність забезпечення порядку і спокою в регіоні, видав обов'язкову постанову, яка забороняла без отриманого дозволу (у Кам'янці безпосередньо від губернського старости, а в інших місцях – від відповідних повітових старост) збір пожертвувань, а також різні вечори, гуляння, концерти, вистави, бали, маскаради, лотереї, лекції, читання та інші заходи, як у приміщеннях, так і у відкритих місцях. За невиконання цієї постанови порушникам загрожував штраф розміром

до 3000 руб. або арешт тривалістю до 3 місяців. Контроль за виконанням цієї постанови був покладений на начальників Державної варти. Складені на порушників протоколи мали представлятися губернському старості (у Кам'янці безпосередньо, а в інших місцях через повітових старост) [1, арк. 10; 16, с. 164].

21 червня 1918 р. департамент Державної варти МВС циркулярно повідомив міських отаманів Києва, Одеси, Миколаєва, Севастополя і губернських старост про те, що згідно з резолюцією міністра внутрішніх справ, видання дозволів на всі збори, з'їзди і зібрання знаходиться у компетенції місцевої влади (у Києві, Одесі, Миколаєві, Севастополі – міських отаманів, в інших містах Української Держави – губернських старост), яка, зважаючи на військове становище, повинна про всі дозволи повідомляти губернським і міським (у Києві, Одесі, Миколаєві і Севастополі) комендантам. Даний циркуляр було розіслано у повіти Поділля 3 липня 1918 р. [1, арк. 12]. На запит з Ямполья повідомити, котра з отриманих постанов (16 червня чи 3 липня 1918 р.) повинна виконуватися, було роз'яснено від імені губернського старости: циркуляр департаменту Державної варти має на увазі збори, з'їзди і зібрання, метою яких є обговорення різних питань, а обов'язкова постанова – вечірки, спектаклі, бали тощо, котрі не торкаються жодних обговорювань [1, арк. 14-14 зв., 15].

Наприкінці липня 1918 р. департамент загальних справ МВС надіслав обіжник губернським старостам та міським отаманам, який роз'яснював умови надання дозволів на зібрання професійним робітничим організаціям [1, арк. 17]. На прохання Міністерства народної освіти МВС пропонувало губернським старостам та міським отаманам підтримувати наукові, культурно-просвітні товариства та вчительські спілки у їх діяльності [1, арк. 23].

У вересні 1918 р. департамент загальних справ МВС розіслав новий обіжник губернським і окружним старостам, столичному і міським отаманам. Залишалося в силі правило, що спілки, товариства, союзи тощо, а також приватні особи, влаштуовуючи з'їзди або зібрання, мають одержувати на це попередній дозвіл. У департаменті загальних справ МВС потрібно було отримувати дозвіл на проведення Всеукраїнських і обласних з'їздів. На зібрання спілок і союзів, членами котрих були лише мешканці певної губернії чи міста, дозволи надавались губернськими і окружними старостами, столичним і міськими отаманами. В обіжнику пропонувалося йти на зустріч при розгляді прохань на дозвіл з'їздів та зібрань спілок і союзів, особливо наукових і культурно-просвітніх товариств, вчительських спілок, а також кооперативів з метою обговорення професійних справ. Забороняти з'їзди і зібрання потрібно було лише у разі припущення протидержавних дій або, коли політичне становище, чи ж інші місцеві обставини не сприятимуть проведенню вище зазначених заходів. Зазначеними принципами слід було керуватися і при наданні дозволів на проведення публічних карнакових зборів на потреби різних організацій [1, арк. 24].

У свою чергу Подільський губернський староста 10 вересня 1918 р. циркулярно повідомив повітових старост та повітових і міських начальників Державної варти про спрощення процедури отримання дозволів. Він наголосив,

що до нього часто поступають клопотання від “Просвіт”, кооперативів та інших просвітніх і наукових товариств про видачу їм дозволів на влаштування вистав, зборів і вечорів, які він після їх розгляду передавав повітовим старостам з повідомленням про те, що не заперечує проведенню вистав чи зборів. Але через проблеми поштово-телеграфного зв’язку ці дозволи часто запізнювалися і товариствам доводилося не раз відкладати запланований захід. Тому, вважаючи такий порядок вкрай незручним та йдучи назустріч цілям товариств, було встановлено наступний порядок в отриманні дозволів на влаштування вистав, вечорів і зборів: за кілька днів до запланованого заходу товариство повинно було повідомити відповідного повітового старосту чи найближчого начальника Державної варти, які у назначений день повинні були командирувати для присутності на зібранні, вечорі чи виставі чина Державної варти [1, арк. 27-27 зв.; 25, с. 138-139].

Незважаючи на втручання старост у роботу, обмеження і навіть заборону їхньої діяльності, на Поділлі продовжували функціонувати органи самоврядування [24, с. 18-19]. Серед питань культурно-мистецької сфери, які доводилося вирішувати міським самоврядуванням, були дозволи на гастролі артистів. Так, у Вінниці протягом 1918 р. розглядалися питання про продовження гастролей у міському театрі єврейської трупи, здачу в оренду приміщення міського театру, про доцільність звільнення благодійних видовищ від міського збору з публічних видовищ і розваг тощо [5, арк. 14-15, 149, 160-162; 203-203 зв.].

До губернського старости часто зверталися з клопотанням окремі особи і організації про дозвіл влаштувати гуляння на користь безробітних колишніх офіцерів, чиновників та інших осіб на новому бульварі у Кам’янець-Подільському. У зв’язку з цим староста навіть планував звернутися до міської управи з тим, щоб вона розглянула дане питання і гуляння на бульварі для нужденних надалі влаштовувало би місто [3, арк. 175-175 зв.].

До канцелярії Подільського губернського старости надходили і прохання про дозволи на відкриття чи продовження діяльності вже існуючих культурно-мистецьких закладів. Так, губернський староста не заперечував щодо відкриття кінематографу у Смотричі за умови дотримання вимог “Нормальних правил по влаштуванню і утриманню театрів кінематографів” від 8 травня 1911 р. Ці правила визначали норми з облаштування приміщення (залу), належне утримання кінематографічного обладнання, вимоги для зберігання кінематографічних фільмів тощо. Клопотання про відкриття кінематографу С.Кисельовим було перепроведжено начальнику повітової міліції [3, арк. 11; 4, арк. 4-6]. У липні завідувач культурно-просвітнім кінематографом відділу Проскурівського союзу “Споживчих Товариств “Самопоміч” просив губернського старосту продовжити дозвіл на функціонування кінематографу. Дане прохання було перепроведжено начальнику Кам’янецької міської Державної варти з проханням дати відповідь “по цьому питанню” [3, арк. 142].

Вінницький повітовий староста надав дозвіл на відкриття з 1 листопада у Вінниці музично-драматичної і кінематографічної студії В.Снарського. Також

відкривалося відділення його кінофабрики. Першими зйомками мали стати види міста і його околиць. В пресі анонсувався майбутній показ відзнятого матеріалу у місцевих кінематографах. На кінозйомки також було надано дозвіл Вінницьким повітовим старостою. Найперше планували відзняти вокзал: прибуття до перону кур'єрського потягу, від'їзд автомобіля з вокзалу до міста. Далі мали фільмувати масток графа З.Грохольського, на що власник дав особисту згоду [27, с. 1-2]. Принагідно зауважимо, що саме В.Снарському серед багатьох претендентів театральна комісія віддала в оренду міський театр терміном на один рік з вересня 1918 р. [11, с. 52].

29 червня 1918 р. на прохання ініціативної групи губернський староста дав дозвіл на відкриття 30 червня Українського національного хору у Кам'янці-Подільському [2, арк. 164; 8, с. 283]. Не заперечував він і щодо концерту Першого Українського національного хору Києва у Пушкінському Народному домі, що був призначений на 23 жовтня 1918 р. [1, арк. 37]. Перший Український національний хор Києва і Український національний хор Кам'янця-Подільського взяли участь у святі відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету 22 жовтня 1918 р., надавши цій події величчя і незабутності. Ректор університету І.Огієнко 23 жовтня виніс хорам подяку за участь у святі [19, с. 351].

Окрім театрального гуртка “Просвіти” українські вистави у Кам'янці-Подільському показувало товариство української молоді “Рання Зірка”. 18 липня 1918 р. губернському старості від товариства було надіслано прохання про надання дозволу на показ 20 липня 1918 р. у Пушкінському Народному домі вистави “Нахмарило”. Прибуток з вистави планувалося передати у розпорядження комісії з організації курсів українознавства у Кам'янці-Подільському. Виставу було дозволено, але за “умовою відчиту” до канцелярії губернського старости. 23 липня артистично-музичною комісією товариства у складі голови комісії Корніча і членів комісії Л.Кичинського, Панасюка, О.Гофмана, Ю.Приходька в присутності голови товариства Фугоровича було складено акт обрахунку прибутків і витатків вистави. Від проведеного заходу було одержано 1105 карб. прибутку (вхідні квитки – 807 карб., буфет – 15 карб., конфетті і квіти – 283 карб.). Витатки по виставі склали 1094 карб., з яких на музичний супровід вистави товариство витратило 460 карб., оренду приміщення – 200 карб., прокат ламп – 13 карб., за костюми було сплачено 60 карб., за послуги гримера – 35 карб., сплата “благодійного збору” до державної скарбниці склали 80 карб. 70 коп.* тощо. Таким

* Збір з публічних видовищ і розваг у Російській імперії існував з 2-ї пол. XVIII ст. Урегульований законом від 5 травня 1892 р. Благодійним збором на користь “Відомства установ імператриці Марії” обкладалися квитки на всі вистави, концерти, бали, маскаради тощо в театрах, цирках, клубах, садах і т.п. Сплату збору засвідчували особливі марки, які наклеювалися на квитки. Законом від 22 листопада 1915 р. встановлено тимчасовий військовий податок на додаток до благодійного збору. Це викликало занепад театральної діяльності. Тому законом від 30 серпня 1916 р. розмір податку було зменшено. Половина цього податку поступала до державного скарбу як військовий податок, а друга – на користь “Відомства установ імператриці Марії”. У добу Гетьманату був ухвалений закон про оподаткування театральних видовищ і гулянок (14 червня 1918 р.), який замінив та доповнив закони від 22 листопада 1915 р. і 30 серпня 1916 р. [17; 13, с. 108-109].

чином, прибуток склав лише 11 карб., які були передані скарбникові товариства [3, арк. 205-207, 143]. На 11 серпня товариство української молоді “Рання Зірка” прохало дозволу на показ наступної вистави [3, арк. 236].

Подючи прохання про дозвіл на проведення культурно-мистецького заходу, його організаторам потрібно було вказати програму та мету заходу. Так, наприкінці серпня товариство “Просвіта” у Жванці отримало дозвіл на проведення 1 вересня заходу на користь товариства за програмою, яка складалася з вистави “Наталка Полтавка” і дивертисменту. На закінчення заходу планувалися танці [3, арк. 282-283]. З повідомлень подільської преси відомо, що вистава пройшла успішно. Даний захід відвідали і мешканці навколишніх сіл [12]. Відчит від товариства за виставу з наданням пояснень щодо цін на квитки, з врахуванням “благодійного збору” та отриманих прибутків надійшов начальнику Державної варти Жванця 12 жовтня 1918 р. [3, арк. 284-285]. Варто зазначити, що просвітяни Жванця планували відкрити зимовий театр з просторим глядацьким залом, великою сценою, вбиральнями і фойє [11, с. 57].

29 липня правління Гаврилівського товариства “Просвіта” сповістило начальника Державної варти 1-го району Кам’янецького повіту про влаштований ним 21 липня захід у Гаврилівській народній школі. На ньому, окрім вистави, читалися дозволені декламації. Вхідні квитки для глядачів коштували – 1 карб., 2 карб. і 2 карб. 50 коп. Найбільше було продано квитків за найнижчою ціною. Загальний прибуток від заходу склав 151 карб. 50 коп. Начальнику Державної варти товариством було передано 3 зшитки з квитками на вказану суму. Про це було проінформовано канцелярію Подільського губернського старости [3, арк. 118, 120, 123].

У разі не пред’явлення зшитків з використаними квитками та квитанції про сплату театрального податку, здійснювалися примусові дії з його стягнення. Так, не отримавши до середини серпня корінців квитків і сплати “благодійного збору” від Учнівського комітету комерційної школи В.Подгурського за дозволений і проведений 28 липня вечір-виставу, управління міської Державної варти пропонувало начальнику 3-ї дільниці Кам’янець-Подільського витребувати їх та стягнути “благодійний збір”. У разі відмови потрібно було скласти про це протокол, щоб подати до управління Державної варти, попередньо витребувавши корінці квитків та підрахувавши суму збору. Відчит за даний захід був надісланий лише 28 грудня 1918 р. – вже до канцелярії Подільського губернського комісара [3, арк. 150-151, 153-154 зв., 156-157, 159].

Нерідко у пресі інформувалося про перешкоди у культурно-просвітній діяльності “Просвіт” регіону з боку місцевої влади. Так, у журналі “Село” за 5 жовтня 1918 р. повідомлялося, що просвітяни з с.Левади-Карабчієвської Кам’янецького повіту, витративши кошти на підготовчу роботу, не змогли поставити жодної вистави через неможливість отримати дозвіл на неї [26]. Але поміж наданих дозволів Подільським губернським старостою знаходимо повідомлення за 17 червня 1918 р., яким було дозволено влаштувати виставу товариству “Просвіта” с.Левади-Карабчієвської на його прохання від 21 травня 1918 р. [3, арк. 44]. У

вересні 1918 р. департамент Державної варти МВС звернувся з проханням до губерньського старости Поділля перевірити відомості департаменту позашкільної освіти Міністерства народної освіти про те, чи дійсно Брацлавський повітовий староста перешкоджає скликанню зборів членів товариства “Просвіта” та Кам’янецький повітовий староста не дозволяє постановку вистав Лянцкорунському товариству “Просвіта” [2, арк. 447-447 зв.].

Стосовно заборони Лянцкорунському товариству “Просвіта” вистав “По ревізії” і “Москаль-чарівник”, повітовий староста відповів, що ним дійсно 20 червня 1918 р. було отримано телефонограмою клопотання від представника товариства про дозвіл вистави на 25 червня. Але через те, що клопотання не було оплачено гербовим збором і не було вказано розпорядника, воно не розглядалося. Повітовий староста наголосив, що 23 липня було отримано нову заяву про дозвіл вистави на 28 липня, вже з оплатою гербового збору та зазначенням відповідального розпорядника, яку й було задоволено та повідомлено про це начальнику Кам’янецької повітової Державної варти [2, арк. 482-482 зв.]. Проте переписка щодо отримання дозволу на вище зазначенні вистави свідчить, що письмове звернення Лянцкорунського товариства “Просвіта” повітовий староста отримав 25 червня, але залишив його без розгляду через пізнє отримання. Тоді ж голова Ради товариства прохав дозволу для проведення вистав 30 червня, на що отримав знову ж таки відмову [25, с. 89]. 26 червня клопотання про дозвіл поставити вистави було надіслано губерньському старості Поділля з наступним поясненням: “Кам’янецький Повітовий Староста без ніякої причини не дозволяє поставити ... 30 зього червня спектакль. ... Мало бути поставлено: “Москаль-Чарівник” і “По ревізії” Котлярєвського. А також не розрішає співати хору, котрий вже давно організований Т[овариств]ом і котрий являється також і церковним хором. ... хор ніяких революційних пісень не співає, а тільки прості народні ...”. Не маючи заперечень до постановки вистав і проведення співанок С.Кисельов перепровадив дане клопотання на розгляд повітовому старості. І лише після цього товариство “Просвіта” отримало необхідний дозвіл [25, с. 89-90, 3, арк. 54]. 14 липня 1918 р. Кам’янецький повітовий староста, отримавши телефонограму від того ж товариства про дозвіл поставити цього дня вистави “По ревізії” і “Бувальщина”, відповів: “По телефону распоряджений не даю и заявлений подобного рода не принимаю. А.Подерни. 14/VII – 1918 г.” [25, с. 94]. Товариство отримало дозвіл на проведення вистав “По ревізії” і “Бувальщина” на 28 липня 1918 р. лише 23 липня, надіславши повітовому старості письмове звернення [25, с. 96-97].

До канцелярії губерньського старости від єврейських організацій і приватних осіб часто надходили прохання про дозвіл на показ вистав єврейською мовою та інші мистецькі заходи. Так, про дозвіл на показ вистави “Хася Сиротка” 18 травня 1918 р. в народній єврейській школі у Жванці губерньський староста просив сповістити організаторів начальника Кам’янецької повітової міліції. При цьому наголошувалося, щоб “обрахунок з оправдуючими документами” з вистави був надісланий до канцелярії старости [3, арк. 7-9, 12, 41]. Губерньський

староста дозволив провести у Кам'янці-Подільському духовний концерт на прохання Єврейського духовного хору при Кам'янецькій великій синагозі, концерт на прохання диригента єврейської народної музики в Кам'янці К.Гур-фінкеля [3, арк. 55, 56]. На 17 серпня 1918 р. спортивний клуб "Маккабі" у Кам'янці-Подільському прохав дозволу на проведення вечору з виставою і танцями на свою користь в приміщенні єврейської дешевої їдальні [3, арк. 345].

Траплялися випадки самоуправства місцевих чиновників, які довільно трактували своє право на видання відповідних дозволів. Так, до Міністерства єврейських справ надійшло повідомлення з Гайсина про відмову начальника міліції видати дозвіл на благодійну виставу єврейською мовою. Київська газета "Последние новости" повідомила, що він мотивував свою відмову тим, що "тепер єврейській язык не дозволяється". Урядовці сповістили про це повітового старосту, вказавши на незаконність дій начальника міліції по відношенню до єврейського населення [21].

Дозвіл на проведення "Палестинського тижня" протягом 24–31 серпня 1918 р. увсіх подільських містах і містечках був даний губернським старостою Подільському губернському Комітету Сіоністської організації на підставі довідки МВС до Центрального бюро Сіоністської організації. У довідці зазначалося, що згідно наказу міністра внутрішніх справ, зі сторони міністерства до влаштування лекцій, зібрань, карнавкових зборів та інших заходів на користь Сіоністської організації перешкод принципово не було. Проте за дозволом в окремих випадках належало звертатися до місцевої влади, тобто у Києві, Одесі, Миколаєві і Севастополі до міських отаманів та в інших містах Української Держави до губернських старост. Програма "Палестинського тижня" включала серед іншого показ вистав, влаштування вечорів з "живими картинками", музикою та піснями [3, арк. 243-244, 246]. Так, у Вінниці протягом "Палестинського тижня" були зіграні вистави "Доктор" і "Мазль Тов" у Народному домі (26 серпня) і "Цузейт ун Цушпрейт" у міському театрі (30 серпня); у Кам'янці-Подільському показали виставу "Іоел" в театрі "Гігант" (26 серпня) [11, с. 59].

31 травня 1918 р. завідуючий польським початковим училищем у Городку С.Новицькій отримав дозвіл на влаштування аматорських вистав і одноденного карнавкового збору (13 червня) на користь польського навчального закладу і громадської бібліотеки. Після показаної 9 червня вистави було отримано прибутку 446 руб. (444 руб. – за квитки, 2 руб. – пожертвувань). Видатки по виставі склали 286 руб.: 41 руб. 50 коп. за роботу режисера, 50 руб. – перукаря, 5 руб. 25 коп. – хореографа, 40 руб. коштували типографські послуги, 18 руб. 25 коп. було витрачено на керосин під час репетицій тощо. Чистий прибуток склав 160 руб. Його розподілили між драматичною секцією (40 руб.) та 120 руб. передали під розписку касиру польського навчального закладу [3, арк. 13-14, 25-25 зв.].

Частими були звернення про надання дозволів на проведення однієї чи кількох вистав, які надходили від окремих артистів та представників аматорських труп. Так, дозволи були надані губернським старостою артистам О.Арказанову, Ковлевському, артисту "руської драми" М.Раєву, уповноваженому польської

трупи Г.Яблонському, уповноваженому гуртка артистів і аматорів Г.Загорняку. Представнику товариства військовослужбовців Афанасьєву на постановку п'єси "Дні нашого життя" в Тульчині надав дозвіл губернський староста, оскільки повітовий староста не мав переліку дозволених цензурою п'єс і тому не наважувався дати необхідний дозвіл [3, арк. 52, 287, 135, 82, 55, 129, 279, 280]. Подільським губернським старостою нерідко перенаправлялися клопотання на розгляд до відповідних повітових старост з поміткою, що він не заперечує щодо проведення згаданих заходів [3, арк. 51, 54, 61, 137]. Всього ж, за підрахунками А.Антонишина, Подільським губернським старостою було надано близько 540 дозволів на проведення різних зборів, з'їздів і зібрань [6].

Отже, у добу гетьманату проведення всіх зборів, з'їздів і масових заходів на території Української Держави пильно контролювалося державною владою та місцевим самоврядуванням. Місцеві органи влади могли забороняти проведення вистав культурно-просвітніми товариствами та професійними і аматорськими творчими колективами. Від такого надмірного контролю особливо потерпали культурно-просвітні товариства та приватні особи, які планували проведення культурно-мистецьких заходів.

Список використаних джерел і літератури

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО) України, ф. 1793, оп. 1, спр. 138, 45 арк.
2. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 139, 493 арк.
3. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 2, спр. 25, 379 арк.
4. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. Д-255, оп. 1, спр. 24, 7 арк.
5. ДАВО, ф. Д-262, оп. 1, спр. 28, 234 арк.
6. Антонишин, А. Діяльність просвітніх організацій на Поділлі в добу Гетьманату П.Скоропадського / А. Антонишин // Вісник Київського національного лінгвістичного університету: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.staitionline.org.ua/histori/86/15665-diyalnist-prosvitnix-organizacij-na-podilliv-dobu-getmanatu-p-skoropadskogo.html>
7. Антонишин, А. П. Поділля в добу гетьманату П.Скоропадського: автореф. дис... канд. іст. наук / Антонишин Андрій Павлович. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. – 19 с.
8. Бачинська, О. М. Кам'янець-Подільський Український національний хор за доби гетьманату П.Скоропадського / О. М. Бачинська // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. – Т. 19: 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. – С. 281-288.
9. Бачинська, О. М. Культурно-мистецька Вінниця у добу гетьманату П.Скоропадського / О. М. Бачинська // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2013. – С. 325-331.
10. Бачинська, О. Культурно-мистецьке життя Могилева-Подільського в добу гетьманату П.Скоропадського за матеріалами газети "Жизнь Подолли" / О. Бачинська // Четверта Могилів-Подільська науково-краєзнавча конференція (28–29 вересня 2012 року). – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2012. – С. 200-205.

11. Бачинська, О. М. Театральне життя на Поділлі у добу гетьманату П.Скоропадського / О. М. Бачинська // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2013. – Т. 20: 95-річчю заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету присвячується. – С. 50-61.

12. Вистави в Жванці. По Поділля // Село (Кам'янець). – 1918. – 28 вересня. – С. 23.

13. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) / Павло Павлович Гай-Нижник. – К., 2004. – 430 с.

14. Галатир, В. В. Становлення та функції місцевих органів державної влади на Правобережній Україні у період гетьманату П.Скоропадського / В. В. Галатир // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 4: На пошану професора А.О.Копилова. – С. 328-336.

15. Герасимов, Т. Ю. Соціально-побутова історія подільських міст доби гетьманату П.Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.): автореф. дис... канд. іст. наук / Герасимов Тимофій Юрійович. – Черкаси: Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького, 2013. – 20 с.

16. Діяльність місцевих органів державної влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Скоропадського. Збірник документів, матеріалів та світлин / [упоряд. В. В. Галатир, Ю. В. Олійник, Т. Д. Павлунішена]. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. – 310 с.

17. Жуковский, Э. А. Сбор с публичных зрелищ и увеселений. (Исторический очерк) / Э. А. Жуковский // Русская старина, 1893. – Т. 77. – № 2. – С. 481-487. – Сетевая версия – М. Вознесенский 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://memoirs.ru/texts/Sbor_RS93T77N2.htm

18. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 220 с.

19. Завальнюк, О. М. І.Огієнко і національно-культурне відродження на Поділлі: хроніка діяльності (1918 р.) / О. М. Завальнюк // Матеріали Х-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред. кол.: І. С. Винокур (відп. ред.), Л. В. Баженов, Ю. І. Блажевич та ін. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – С. 342-356.

20. Завальнюк, О. М. Подільські містечка в добу Української революції 1917–1920 рр.: [монографія] / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 320 с.

21. Запрещение спектакля. Театр // Последние новости (Київ). – 1918. – 9 липня. – С. 4.

22. Кравчук, О. М. Діяльність владних структур української держави на Поділлі у національно-культурній сфері / О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету. – С. 225-240.

23. Леміжанська, О. Органи місцевого самоврядування в державно-політичній

моделі гетьманату П.Скоропадського (квітень-грудень 1918 року) / О. Леміжанська // Український історичний збірник. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 193-201.

24. Лозовий, В. С. Поділля в період гетьманату (1918 р.): Навчально-методичний посібник / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: "МЕДОБОРИ" (ПП Мошак М.І.), 2007. – 36 с.

25. "Трєсвітї" Поділля в добу Української революції (1917–1920): збірник документів і матеріалів / упорядкування, вступна стаття В. Адамського, Б. Кришука. – Кам'янець-Подільський: "Медобори-2006", 2014. – 571 с.

26. С. Левада-Карабчєвська Кам'янецького пов. По Поділля (від власних дописувачів) // Село (Кам'янець). – 1918. – 5 жовтня. – С. 25.

27. Слово Подоли (Вінниця). – 1918. – 27 вересня. – 2 с.

Olesya Bachynska

The order of receiving of permissions for the cultural and art measures in the time of Hetmanat of P.Skoropadsky (on the example of Podillya)

Cultural and enlightenment societies, creative groups and individual artists in the time of Hetmanat of P.Skoropadsky could act only when they receive the special permissions from the state authorities. The order and procedure of receiving of the needed permissions and also fulfilling of the state control over conducting of the cultural and art measures in the Ukrainian State has not been a subject of a special research yet. The article shows the activity of the local state authorities on the example of Podillya concerning giving the permissions for conducting of the cultural and art measures and opening of the establishments of cultural and art direction.

The order and procedure of receiving of the needed permissions for theatrical performances, concerts and other measures is clarified on the basis of complex of the published and archival sources. It is pointed out that the order and procedure of giving out of the permissions for conducting of the cultural and art measures was regulated by the laws and circulars of the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian State and also by the prescripts of the province headman of Podillya. The examples of the appeals of the cultural and enlightenment societies and individual persons concerning conducting of the cultural and art measures and appropriate actions of the local state authorities are given. The kinds, methods and forms of the state control over conduction of the cultural and art measures are shown. In particular it is pointed out on the necessary reporting and explanations concerning the conducted performances, concerts etc. which had to be presented to the local state authorities by the organizers of measures. The liability for evasion or untimely giving of reporting to the chancery of the province headman of Podillya by the organizers of the cultural and art measures is clarified.

The material exposed in this article gives an opportunity to reflect the cultural and enlightenment and art activity on Podillya in the time of Hetmanat of P.Skoropadsky more fully.

Keywords: permission, reporting, performance, cinematograph, concert, Podillya, Hetmanat of P.Skoropadsky.

А.М.Бачинская

Порядок получения разрешений на культурно-художественные мероприятия в период гетманата П.Скоропадского (на примере Подолья)

Культурно-просветительные организации, творческие коллективы и отдельные артисты в период гетманата П.Скоропадского могли осуществлять деятельность лишь после получения ими специальных разрешений от государственных органов власти. Порядок и процедура получения необходимых разрешений, а также осуществление государственного контроля над проведением культурно-художественных мероприятий в Украинской Державе еще не были предметом специального исследования. В статье показано деятельность местных государственных органов власти на примере Подолья по предоставлению разрешений на проведение культурно-художественных мероприятий и открытие заведений культурно-художественного направления.

На основании комплекса опубликованных и архивных источников выяснено порядок и процедуру получения необходимых разрешений на театральные представления, концерты и другие мероприятия. Указывается, что порядок и процедура выдачи разрешений на проведение культурно-художественных мероприятий регулировались законами и циркулярами Министерства внутренних дел Украинской Державы, а также распоряжениями Подольского губернского старосты. Приведены примеры обращений культурно-просветительных организаций и отдельных лиц на проведение культурно-художественных мероприятий и соответствующих действий местных органов государственной власти. Также показаны виды, методы и формы государственного контроля над проведением культурно-художественных мероприятий. В частности, указывается на обязательную подотчетность и объяснения о проведенных спектаклях, концертах и т.п., которые должны были подавать организаторы мероприятий местным органам государственной власти. Выявлена ответственность за уклонение или несвоевременную подачу организаторами культурно-художественных мероприятий отчетности в канцелярию Подольского губернского старосты.

Изложенный в статье материал дает возможность более полно отобразить культурно-просветительную и художественную деятельность на Подолье в период гетманата П.Скоропадского.

Ключевые слова: разрешение, отчет, спектакль, кинематограф, концерт, Подолье, гетманат П.Скоропадского.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 008 (177)+37

П.Я.Слободянюк

Поняття “українське національно-культурне відродження” та його зв’язок з діяльністю клубних закладів.

У статті уточнюється зміст поняття “національно-культурне відродження України”. Окреслюється роль клубних закладів, даються змістовно – функціональні характеристики їх діяльності у реалізації трьох головних напрямків національно-культурного відродження України: фольклорно-етнографічному, мовно-культурницькому, державницькому. На цій основі пропонується нове поняття клубу в сучасних суспільно-політичних умовах, яке визначає його функціональну соціокультурну діяльність в процесах національного відродження.

Ключові слова: національно-культурне відродження, клубні заклади, національна ідея, національна свідомість, національно-культурна ідентичність, традиційна народна культура, історична пам’ять, українська мова.

Формування і утвердження української державності – найважливіша історична, загальнонаціональна справа, що вимагає вирішення ряду невідкладних як внутрішніх, так і зовнішніх політичних, економічних, соціальних та інших проблем. Але чи не найголовнішим питанням є питання національного відродження етносу, здатного забезпечити відродження України та успішність державного будівництва.

Українське національне відродження – це категорія духовно-культурна, яка ідентифікується з поняттям національно-культурного відродження, оскільки пов’язана з формуванням національної свідомості українців: відродженням й утвердженням національної духовності і культури, мови, усвідомленням своєї національної єдності та своєрідності, розумінням свого місця і ролі у світовій цивілізації. Національно-культурне відродження базується на ідейних переконаннях, психологічних установках, світоглядних принципах національної життєдіяльності й духовності індивіда, що дає підстави співвідносити категорії національної свідомості і культури як єдино цілісного процесу українського націєствердження і державотворення.

Таким чином, концепція національного (національно-культурного) відродження включає в себе і таку важливу ділянку духовно-культурного життя й ідеологічної діяльності як соціально-культурна, культурно-просвітницька діяльність, важливе місце в якій займають заклади культури клубного типу. Тому уточнення сутності поняття “національне відродження України” та його зв’язок з діяльністю клубних закладів є досить важливою і актуальною проблемою в сучасних соціополітичних умовах.

Мета статті – конкретизувати зміст категорії “національно-культурне відродження” та проаналізувати діяльність клубних закладів у сучасних процесах українського націє- і державотворення.

Вивченням питань українського національного відродження займалися відомі українські мислителі В.Липинський, Д.Дорошенко, І.Крип'якевич, І.Чижевський та інші. Різним аспектам національного самоусвідомлення присвячені дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених В.Андрушенка, Дж.Армстронга, А.Бичко, М.Брайчевського, Ю.Бромлея, М.Боришевського, Е.Вільсона, М.Вівчарика, Б.Гаврилишина, Е.Гелнера, М.Головатого, Р.Додонова, Л.Дробіжевої, В.Жмира, Г.Касьянова, І.Кресіної, І.Кураса, В.Лісового, Д.Міллера, С.Мофи, Л.Нагорної, І.Надольного, М.Пірен, Ю.Римаренка, Е.Сміта, В.Смолія, В.Степанкова, П.Ситника, Л.Шкляра, Р.Шпорлюка, О.Шморгуна та інших. На основі аналізу різних процесів націогенезу автори розглядають актуальні питання національного відродження, у тому числі формування повноцінного духовно-культурного поліетнічного середовища.

Але одним із перших в пострадянській Україні комплексно дослідив питання національного відродження України XIX – початку XX ст. В.Сарбей. У його монографії “Національне відродження України”, що вийшла 1999 р., учений, опираючись на дослідження відомих українських та діаспорних істориків, розкриває поняття “українське національне відродження”, його зміст, історіографію, проблеми, географічні та хронологічні межі [4].

Українське національне відродження – багатогранний соціокультурний феномен: це водночас національна свідомість, національна культура й принцип політики національної державності. Об’єктивна мета процесу національного відродження полягає в самоусвідомленні української нації у реалізації національної ідеї – створення власної української незалежної, демократичної, правової, соціально справедливої та економічно ефективної державності. Головним чинником досягнення цієї мети є свідомі громадяни, їхня національна свідомість як система ціннісних орієнтацій, чітких ідеологічних переконань, духовних і моральних координат [3].

Еволюції українського національного відродження притаманна європейська триєдина система (за чеським ученим М.Грохом), яка відповідає не тільки головним історичним концептам формування національної свідомості, але й стала базовим напрямком розвитку сучасних процесів української націогенези:

1. Академічний (фольклорний, кінець XVIII – перша пол. XIX ст.) концепт – започаткований національно-культурним, просвітницьким рухом української інтелігенції, що ознаменувався осмисленням історичного минулого, спільності мови та культури, побуту, звичаїв, традицій народу – свідчень української етнічної ідентичності й національної окремішності.

2. Культурницький (мовний, 60-90-ті роки XIX ст.) – характеризується переростанням народницького руху в національний, насамперед, тим, що українська мова стає однією з головних ознак української нації. Після “Енеїди” І.Котляревського (1798) українська мова набуває широкого загальнонаціонального поширення, вживається в громадсько-політичному, літературно-мистецькому, науковому середовищі. Українофільський рух Західної, Центральної та Східної України, культурно-просвітницька діяльність напівлегальних організацій – громад, гуртків

різночинної інтелігенції стають основними засобами поширення національно-визвольних ідей за національно-культурну автономію України. Внесення національного самоусвідомлення у різні сфери життєдіяльності суспільства здійснювалось утворенням товариства “Просвіта”, мережі читалень, бібліотек, хорів, театрів, спортивних секцій, кооперативів, недільних шкіл, виданням підручників української мови, збиранням і публікацією історико-етнографічних та фольклорних матеріалів.

3. Політичний (державницький) – у всіх регіонах України відбувається формування теорій українського націоналізму у культурі та громадсько-політичному житті. Національна самосвідомість широких народних мас стає визначальною у вимогах політичного самоврядування, національно-державного суверенітету та утворення власної української держави.

У поняття українського національного відродження вкладаються не окремі жорсткі дефініції, а скоріше всього його варіантні контекстні особливості вироблені в процесах розвитку націогенези. Це у певній мірі відбиває складний характер українського націєтворчого та державотворчого процесів у їхньому соціально-політичному, духовно-культурному, ідеологічному, психологічному вимірах.

Здобувши державну незалежність, Україна отримала можливість вирішення завдань усіх трьох раніше існуючих напрямків і завдань національного відродження. Але, як показує практика, на цьому шляху національно-державний прогрес стримують кризові явища в політичному, економічному житті, соціальному середовищі. Тому клубні заклади, як комплексні інституції соціокультурної діяльності, мають все більше включатися у процеси національного відродження і вирішення ідеологічних, національно-виховних завдань українського державотворення. Спрямовуватися на інтелектуалізацію національно інфантильного дозвіллево-розважального середовища.

Щодо реалізації завдань академічного напрямку національного відродження, то на відміну від цілеспрямованого відновлення замулених джерел національно-етнічної, духовно-культурної самобутності народу, в Україні зростає деєтнологізація духовно-культурного життя. Відбувається безперешкодна підміна в українському середовищі високогуманістичних етнонаціональних витоків і традицій антигуманними іноземними зразками антикультури, космополітизму, безідейності, посилюється денационалізація, деморалізація молодіжного середовища, примівітизуються сфери дозвілля й відпочинку молоді. Тому клубні заклади мають стати важливими центрами збереження національної ідентичності, відродження, збереження і розвитку народної культури, організації різних національних форм і цивілізованих видів змістовного дозвілля різних категорій населення.

Гостро проблемними є вирішення мовно-культурницьких завдань національного відродження. Відродження національної культури гальмується інфантильністю (неефективністю) державної культурної політики. Розбалансування структурної цілісності державної культурно-мистецької мережі, на ряду з край незадовільним державним фінансово-економічним забезпеченням україн-

ської культури та соціальним захистом творчої інтелігенції призводить до поширення негативних явищ і процесів в духовно-культурному житті, стримують процеси формування національної свідомості народу України.

Провокативні закони, політичні спекуляції навколо мовної толерантності не сприяють національній єдності та утвердженню демократичних принципів багатонаціонального українського суспільства. На протигагу цьому клубні заклади проводять цілеспрямовані заходи зі збереження і відродження української мови, мов національних меншин, сприяють розвитку різних видів нематеріальної національно-культурної спадщини [2]. Неоціненна роль клубних закладів у пропаганді серед широких верств населення кращих зразків вітчизняної й світової культури, збереженні і розвитку народного аматорського і професійного мистецтва.

Нарешті, залишаються гострими проблеми третього напрямку національного відродження – формування й удосконалення політичного самоврядування, забезпечення реальної державної політичної, економічної суверенності, оборони та державної безпеки як політико-правових норм національної свідомості. Політичну єдність народу, насамперед, руйнує відсутність центральної державної ідеології розвитку нації і держави, а національну політичну свідомість шматують міжпартійні та міжконфесійні чвари. В цій ситуації клубні заклади відіграють національно-виховну, консолідаційну, національно об'єднуючу роль у пропаганді ідей державності, відродженні історичної пам'яті народу, утвердженні суспільної злагоди. Джерелом національного самоусвідомлення минулого, розуміння головних національних інтересів та визначення цілей і завдань національного відродження, розбудови національної державності була і залишається історична пам'ять народу, відродження якої є важливим аспектом націєтворчої роботи клубних закладів. У клубних закладах проводяться заходи до відзначення державних, народних, професійних свят, щодо героїзації історичних подій, вшанування знакових національних постатей тощо [5, с. 358–365].

Поняття “національне відродження” базується на основоположних світоглядних принципах націоналізму як специфічного стану свідомості етносу і соціально-психологічних орієнтацій різних етнічних угруповань країни на спільну власну державність. Український націоналізм – ідеологія, теорія і соціальна практика – світоглядні категорії етнонаціонального патріотичного руху народу України, спрямованого на здобуття і утвердження власної державності, незалежності, самостійності як форм й засобів організації повноцінного національного життя. Саме тому усі поневоловачі спотворювали духовність українського народу, поширювали псевдопогляди про відсутність у нього національної самобутності, патріотизму, ідеї національного державотворення. Почуття українського націоналізму трактувалося як антипод російському, польському, австрійському, радянському патріотизму. Тавро українського націоналіста прищеплювалося свідомим патріотам, які жертовно боролися за долю України, за краще майбутнє свого народу, віддавали своє життя за незалежність української держави.

Позитивні зрушення в сторону орієнтації та активне включення клубних закладів у процеси національно-культурного відродження розпочалися у другій

половині 1980-х років в період перебудови суспільного, особливо духовно-культурно життя на принципах демократизації. У цей переломний період як увсій українській історії та культурі, так і конкретно у діяльності клубних закладів, вибухово спрацював національний духовно-культурний потенціал української творчої інтелігенції (Народний Рух України, товариство української мови ім. Т.Шевченка “Просвіта”, громадське об’єднання “Меморіал” та ін.), започаткований національно-культурним явищем, яке узагальнено називається “шістдесятництвом”.

Важливе значення має спільна діяльність клубних закладів і державних органів влади та місцевого самоврядування, політичних і громадських організацій, сім’ї, школи, інших соціальних інститутів у справі формування національної свідомості населення.

Слід зазначити, що державна культурна політика, позначена сучасною практикою реформування культурно-просвітницької роботи, дозволяє окреслити основні принципи – закономірності, узагальнюючі положення, які визначають суть, спрямованість, зміст і форми діяльності клубних закладів у процесах національно-культурного відродження, зокрема:

1. Національно-державницька спрямованість роботи клубних закладів, єдність освітніх та національно-виховних засад у залученні населення до цінностей вітчизняної і світової культури, формуванні національної свідомості і державницької самосвідомості громадян (як усвідомлення національної і державницької суверенності, розуміння шляхів і проблем постсоціалістичної трансформації українського суспільства, стимулювання соціально-культурної активності, об’єктивне осмислення національної історії, відчуття національної ідентичності й гордості та подолання психології національної меншовартості, утвердження високогуманістичних морально-етичних якостей, естетичної культури, розвиток української мови, збереження міжнародної терпимості й міжетнічної злагоди) та зміцнення основ українського державотворення.

2. Науковість, об’єктивний національно орієнтований підхід до аналізу історичного минулого та сучасної соціальної дійсності, обґрунтування мети, змісту, форм і методів національно-виховного процесу у клубних закладах на основі використання досягнень суспільних наук (історії, соціології, культурології, педагогіки, етнології, психології, мистецтвознавства, естетики, політології, конкретної економіки, теорії управління, народознавства) у формуванні національного світогляду людей.

3. Комплексність (за Н.Цимбалюк) принципів реформування національної спрямованості форм дозвілєвої діяльності закладів культури клубного типу: децентралізація та демократизації дозвілля, рух від стандартизації та уніфікації до строкатості та багатобарвності форм дозвілля, врахування в організації та змісті дозвілля специфіки регіональних і місцевих культурних практик, традицій, звичаїв, обрядів та їх оновлення, безперервність та наступність дозвілєвих форм, врахування соціальних, національних, вікових, індивідуальних особливостей і потреб різних вікових категорій населення, модернізація дозвілєвих

технологій, підтримка ініціативи, добровільності, самоорганізації дозвілля, допомоги молоді в організації дозвілля, естетизації дозвіллевих заходів [6].

4. Цілеспрямованість, системність, оперативність, неперервність, та конкретність заходів клубних закладів, їх органічний зв'язок з життям, кращими традиціями місцевих громад та завданнями трансформації тоталітарного суспільства у демократичне. Спільна діяльність державних органів влади та місцевого самоврядування, політичних і громадських організацій, сім'ї, школи та інших соціальних інститутів з клубними закладами у справі формування національної свідомості населення.

5. Добровільність, загальнодоступність, ініціативність та самодіяльність у вільному виборі особою національно значимих культурних клубних занять. Відповідність змісту і форм національно-виховної роботи клубів інтересам, індивідуальним потребам особи, єдність інформаційно-логічного та емоційно-образного впливу на національну свідомість, почуття і поведінку учасників національно-культурної діяльності.

Такі принципи діяльності клубних закладів, на нашу думку, є органічно поєднаною цілісною системою єдиного процесу національно-виховної, соціально-культурної, дозвіллевої діяльності клубних закладів як складової національно-культурного відродження. І тому, найбільш доцільним, на нашу думку, було б розглядати сучасний клуб як багатофункціональну соціально-культурну структуру, об'єднання чи установу різної форми власності для розумної організації вільного часу і проведення національно-виховної роботи з різними категоріями населення, спрямованої на збереження і розвиток української мови та мов національних меншин, національних та іноетнічних духовно-культурних витоків, традицій, звичаїв, зміцнення міжнаціональної злагоди та міжконфесійної толерантності, сприяння всебічному духовно-інтелектуальному і фізичному розвитку особистості, її культурно-творчій участі у засвоєнні кращих надбань вітчизняної і світової культури, протистояння поширенню в українському суспільстві анти-українських ідеологічних впливів та аморальних явищ і, тим самим, сприяти утвердженню українського патріотизму, національної свідомості та самосвідомості громадян на користь української державності.

Разом з тим, розвиток клубної справи в контексті національного відродження гальмується безліччю проблем, складність і гострота яких в значній мірі обумовлені недосконалістю національної ідеологічної доктрини державотворення і неефективністю державної культурної політики. В Українській державі існують суперечності між продекларованими завданнями державотворення й реальними результатами їх здійснення [1, с. 11-13]. Немає чітко визначеної розгорнутої концепції соціально-економічного та духовно-культурного досягнення цілей незалежного розвитку на національному та регіональному рівнях. Формування суспільної думки віддано головно на відкуп приватним ЗМІ з їх деструктивними програмами кримінально-негативістського і нещадного рекламного зомбування. Тому без кардинальних перетворень та психологічних зрушень у національній свідомості людей національне відродження та успішне державотворення України неможливе.

Вимагає піднесення ролі клубних закладів як найбільш доступних центрів дозвілля і поширення завдань українського державотворення та утвердження ідей національного відродження України у місцевих громадах. Особливо гостро постає проблема наступальності, контрпропагандистської спрямованості клубної роботи щодо захисту українського суспільства від деморалізації, фальсифікації української історії, компрометації видатних українських діячів, подолання почуття національної меншовартості, розвінчування згубного ідеологічного впливу та поширення низькопробних зразків зарубіжної масової ерзацкультури.

Водночас слід зазначити, що наведені проблеми не можуть перешкодити діяльності клубних закладів у процесах національного відродження України. Сучасний зміст клубної справи в Україні зумовлений докорінними якісними демократичними перетвореннями, високим патріотичним піднесенням у складних обставинах життя українського суспільства. При цьому відбувається формування нової інформаційно-методологічної бази (програм, норм, стандартів, проєктів, планів, сценаріїв, методичних розробок) щодо задоволення культурно-дозвіллевих потреб та організації національних форм змістовного відпочинку та виховання різних категорій населення засобами клубної роботи. Розвивається інтеграція клубних закладів з іншими соціальними інститутами освіти і виховання. Їх діяльність все більше стає характерною рисою українського націєтворення, сприяє зростанню національного самоусвідомлення українського народу.

Список використаних джерел і літератури

1. Гель, І. Грані культури / Іван Гель (Степан Говерля). – Львів, 1993. – 216 с.
2. Звіт про роботу Вінницького обласного центру народної творчості за 2012 рік // Поточний архів Вінницького ОНМЦ за 2012 р. – Вінниця, 2013. – 70 с.
3. Карлова, В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості / В. Карлова // Державне управління: теорія і практика: електрон. наук. фах. вид. – 2010. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2010_2/txts/10kvvms.pdf.
4. Сарбей, В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с.
5. Слободянюк, П. Я. Фестивалі, конкурси, свята на Поділлі: новітні пошуки розвитку в умовах незалежної України / Слободянюк П. Я., Жалюк О. П. // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіом, 2010. – Т. 16: Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”, (22 жовтня 2010 року). – С. 356–368.
6. Цимбалюк, Н. М. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти: монографія / Н. М. Цимбалюк. – К.: ДАКККіМ, 2003. – 224 с.

Petro Slobodyanyuk

National-Cultural Revival of Ukraine and its Connection with the Activity of Club Establishments

The essence of the term “national-cultural revival” has been specified in the article. It involves three dimensional European system (according to Czech scientist

M.Hroch) of development of modern base processes of Ukrainian national genesis, which organically combines consolidation of national-cultural identity, development of Ukrainian language and culture, and formation of national-state consciousness of the members of Ukrainian community.

By the profound analysis of the scientific sources, actual examples of activity of club establishments of Vinnytsia and Khmelnytskyi regions in the processes of national-cultural revival its direction to the solving of the following tasks has been clarified: consolidation of the ideas of state self-government, preserving national unity and territorial integrity of Ukraine, forming conscious participation of members of the society in the processes of state building; renewal truthful national history, self-realizing national-cultural originality and overcoming the psychology of the nation's less value, which was brought up during the years; development of Ukrainian language and folk artistic creativity, realization of state cultural policy; revival and preserving earlier forbidden and forgotten national traditions, festivals, rituals, folklore, and on this basis, forming highly spiritual moral-ethic society; support of national-cultural revival of national-ethnic minorities, their language, culture, religion, and consolidation of tolerance of inter-ethnic, international, interconfessional relationships.

On the grounds of solving the tasks of the club establishments' activity in the processes of national-cultural revival, the author's categorical term "club" has been determined.

Keywords: national-cultural revival, club establishments, national identity, national culture, national memory, Ukrainian language.

П.Я.Слободянюк

Понятие “украинское национально-культурное возрождение” и его связь с деятельностью клубных учреждений

В статье уточняется содержание понятия “национально-культурное возрождение Украины”. Определяется роль клубных учреждений, даются содержательно-функциональные характеристики их деятельности в реализации трех главных направлений национально-культурного возрождения Украины: фольклорно-этнографического, языково-культурного, государственного. На этом основании предлагается новое понятие клуба в современных общественно-политических условиях, которое определяет его функциональную социокультурную деятельность в процессах национального возрождения Украины.

Ключевые слова: национально-культурное возрождение, клубные учреждения, национальная идея, национальное сознание, национально-культурная идентичность, традиционная народная культура, историческая память, украинский язык.

Одержано 3 червня 2014 року

Історіографія, джерелознавство та методологія

УДК 71(4УКР-7США)(05)

А.М.Трембіцький

Часопис “Нотатки з мистецтва” (Філадельфія) об’єднання мистців українців в Америці про життєві шляхи і творчу діяльність мистців-подолян

В статті розкрито історію започаткування, розвитку і причин припинення видання мистецького часопису Об’єднання мистців українців в Америці, щорічника “Нотатки з мистецтва” (Філадельфія, 1963–1990), який послідовно “віднотковував” “явища та події в українському мистецтві й духовній культурі” і врешті став значним явищем і подією в мистецькому житті української діаспори в багатьох країнах світу та України, зокрема.

Розкрито внесок україномовного мистецького часопису у висвітлення на його сторінках художнього життя визначних українських мистців-емігрантів, уродженців Поділля, або життя чи творчість яких пов’язанні з подільським краєм. Зокрема, в щорічнику були опубліковані цінні мистецтвознавчі статті про творчу діяльність і мистецьку спадщину української родини мистців-малярів Володимира, Юрія і Оксани Мошинських; про нащадка славетного козацького роду, визначного мистця експресіоністського стилю і великого поета Василя Хмелюка; про одну з “маркантних постатей” західноукраїнського мистецтва в міжвоєнний період Василя Дядинюка; про живописця і педагога Олексу Новаківського; знаного мистецтвознавця, архітектора Володимира Січинського; про мистця-маляра та графіка Софію Левицьку; про автора багатьох краєвидів і портретів, театральних декорацій та костюмів, настінних декоративних “мальовил” Василя Перебийніса.

В статті звернено увагу на те, що на сторінках “престижового і одного мистецького журналу поза межами України” подано цінні відомості про індивідуальні, збірні й тематичні мистецькі виставки Василя Хмелюка, Василя Перебийніса, Володимира Січинського; Ольги Дядинюк, Володимира, Юрія та Оксани Мошинських, Євгенії Туркало-Розгін; про “багату мистецьку хроніку й інформацію про діяльність Української мистецької студії у Філадельфії” та її членів: В. Січинського, В., Ю. та О. Мошинських; оприлюднено

чорно-білі та кольорові репродукції мистецьких праць В.Січинського, Є.Туркало-Розгін, М.Битинського, В. і О. Дядиноків, О.Повстенка, С.Левицької, В., О. та Ю. Мошинських; опубліковано статті-некрологи присвячені пам'яті померлих мистців-подолян: Софії Левицької, Володимира Січинського, Миколи Битинського, Олекси Повстенка, Євгенії Туркало-Розгін, Василя Хмелюка, Володимира Мошинського, Олександра Пащенка.

Зроблено висновок, що “Нотатки з мистецтва” зробили значний внесок у популяризацію українського мистецтва: архітектури, малярства, графічного мистецтва, скульптури, народного й ужиткового мистецтва, творчої спадщини українських мистців, у т. ч. й мистців, вихідців із Подільського краю. Його матеріали є досить цінними для сучасних українських дослідників, адже вони дозволяють у нових аспектах розкрити життєві шляхи, мистецьку діяльність і творчі здобутки подільських мистців, які жили і творили в еміграції.

Ключові слова: часопис, Об'єднання мистців українців в Америці (ОМУА), “Нотатки з мистецтва”, мистці-подоляни, Володимир Січинський, Олекса Повстенко, Софія Левицька, Ольга Дядинок, Василь Дядинок, Василь Хмелюк, Володимир Мошинський, Микола Битинський, Євгенія Туркало-Розгін, Олекса Новаківський, Василь Перебийніс, Олександр Пащенко, 1963–1990 рр.

Мистецтвознавчий періодичний добре ілюстрований часопис Об'єднання мистців українців в Америці (далі – ОМУА) “Нотатки з мистецтва” (Філадельфія) започаткували вісім членів філадельфійського відділу ОМУА за ініціативи Петра Мегика, в подальшому незмінного головного редактора часопису. Засновники часопису з власних коштів утворили видавничий фонд і поповнюваний його з прибутків від продажу часопису, друк ілюстрацій оплачували самі автори, а якщо репродукувалися твори померлих мистців, тоді видатки покривалися з видавничого фонду або сплачувалися фундаторами. Для його видання в останні роки залучалися кошти Української шадниці, Мистецької фундації ім. А.Кирилюка [1, с. 2] та ін. Відомий український мистецтвознавець із Торонто І.Кейван у статті “35 літ праці мистців у Філядельфії” (1985) пише, що заходами ОМУА виходив “друком на Божий світ” “одинокий український періодик”, щорічний мистецький журнал “високої якості під кожним аспектом”, присвячений виключно образотворчому мистецтву [2, с. 61].

“Нотатки з мистецтва”, “дитя”, велика турбота й “життєве призначення” П.Мегика, роблять велику роботу. Перше число часопису побачило світ у травні 1963 р. і планувалося видавати декілька чисел на рік, однак через різні обставини щороку виходило по одному числу, лише в 1966 і 1968 рр. по два [1, с. 2; 2, с. 61]. Обсяг часопису та його наклад щораз зростали від 500 примірників на 48 сторінках до 1000 – на 100 сторінках, практично подвоївся ілюстративний матеріал. Не зважаючи на складні еміграційні умови, тематика щорічника “була дуже багата й многогранна”, висвітлювалися майже “всі галузі з ділянки образотворчості, почавши від архітектури й скульптури, почерез малярство й графіку, аж до кераміки й прикладного мистецтва” [2, с. 61].

Таким чином, часопис упродовж 1963-1990 рр., послідовно “відновував” “явища та події в українському мистецтві й духовній культурі” і врешті сам став “явищем і подією в мистецькому житті та мистецтвознавстві”, “зажив слави найшанованішого мистецького видання української діаспори” [1, с. 2].

Історію виникнення часопису, його розвиток і причини припинення розкрили відомі мистецтвознавці з української діаспори П. Андрусів у статті “Вступ” (ч. 1, 1963), “Б’є дванадцята” – (ч. 30, 1990), В. Дорошенко – “Десяте” (ч. 10, 1970), В. Шиприкевич “Оглянувшись назад” – (ч. 25, 1985), Ю. Турченко – “Нотатки з мистецтва” як явище в українському мистецтвознавстві” (ч. 30, 1990) [1, с. 2; 3, с. 124]. До проблеми творення часопису та висвітлення на його сторінках життєвих шляхів і творчої спадщини українських мистців-емігрантів зверталися дослідники з української діаспори П. Мегик (1964) [4], В. Сімянцев (1979) [5], П. Андрусів (1984) [6], І. Кейван (1985) [2], П. Лопата (1987) [7], В. Баран (1988, 1990, 1991) [8; 9; 10], сучасна українська дослідниця В. Карпенко (2008) [1] та інші (1972, 1974) [2; 11].

Знаний мистецтвознавець Ю. Турченко (Франція, 1990) пише, що україномовний мистецький часопис “Нотатки з мистецтва” “завоював собі визнання” та “об’єднав навколо себе поважний гурт” мистців, мистецтвознавців і “шанувальників мистецтва”, які “своєю працею й публікаціями сприяли його розвиткові й успіхові” [3, с. 124]. Часопис маючи головну мету – “висвітлювати художнє життя українців у діаспорі та в Україні”, публікували на своїх сторінках змістовні статті відомих українських мистців, мистецтвознавців та інших дослідників із загальнотеоретичних, історико-біографічних, практично-мистецьких, пізнавально-навчальних проблем [1, с. 2].

Серед них беззаперечний інтерес для сучасних науковців мають оглядові статті С. Гординського “На переломі”; П. Мегика – “За культурне обличчя”; подоланина О. Повстенка – “З рідним народом – до вершин рідного мистецтва” [3, с. 126], Ю. Турченка про сукупну характеристику самого журналу “Нотатки з мистецтва”, де перелічив “цілий ряд цінних та позитивних прикмет” часопису, “в першій мірі його мистецтвознавчі статті та репродукції картин” [10] та ін.

Так, П. Андрусів у статті “Огляд українського мистецького життя в ЗСА” [3, с. 126; 6] пише, що українське образотворче мистецтво є “однією з активніших галузей культурно-творчих процесів нашої збірноти в діаспорі”. Автор зауважує, що важливими центрами українського мистецького життя були: Львів, в якому жили і “творчо проявлялося чимало чільних мистців”, у т. ч. П. Холодний старший, подолани О. Новаківський, О. Повстенко; Прага, де навчалися й творили українські мистці, в т. ч. П. Холодний молодший; Варшава, де в мистецьких школах та академіях студіювала українська молодь, у т. ч. П. Мегик, Н. Хасевич, П. Холодний молодший; Краків, де в академії мистецтв училися українці, серед них подоланин О. Новаківський [6, с. 15-16], В. Хмелюк, В. Перебийніс [13, с. 11]; Париж, де українські мистці “пробували шукати признання і слави”, серед них подолани С. Левицька, В. Хмелюк, В. Перебийніс [6, с. 16]. По закінченні Другої світової війни значна частина відомих українських мистців емігрувала в США.

10 травня 1952 р. у Нью-Йорку 25 українських мистців-емігрантів створили ОМУА. На перших своїх зборах головою ОМУА обрали званого скульптора С. Литвиненка, а заступниками В. Січинського і С. Гординського, секретарем Ю. Соловія, скарбником І. Паливоду, членами головної управи П. Холодного-мол., М. Черешньовського, М. Радіша, П. Андрусіва, І. Кучмака [6, с. 17; 14]. На цих зборах була присутня О. Дядинок, дружина відомого мистця подолянина В. Дядинока. ОМУА “стало найактивнішим центром, до якого тяжіли” українські мистці з Австралії, Аргентини, Венесуели, Іспанії, Канади, Німеччини, США, Франції, що брали участь в річних, індивідуальних і збірних виставках, багатьох “важних культурних подіях”. Члени ОМУА, в т. ч. й подолянин О. Повстенко, були досить активними при побудові пам’ятників Т. Шевченку у Вінніпегу, Вашингтоні, Буенос-Айресі [6, с. 17-18].

Значну цінність мають загальнотеоретичні та суто мистецькі статті Є. Блакитного “Національне та інтернаціональне в мистецтві” і “Сучасні течії в архітектурі”; Є. Гринишина – “Проблема нашого церковного будівництва в ЗСА”; В. Кричевського – “Розуміння українського стилю”; П. Мегика – “До джерел”; П. Палашевського – “Може до церкви – на вечерю”; С. Рожка – “Що виявляє нам живопис” і “Мистецтво і традиція” [3, с. 126; 11]. А також О. Тарнавського про 48 Конгрес міжнародного об’єднання письменників ПЕН [7]; С. Гординського про твори “сучасних малярів України, як самостійної групи, але не включеної в збірні союзні виставки, де їх національність не є згадана”; В. Шиприкевича про українську церковну архітектуру, де описано “дерев’яні та муровані церкви, передаючи їх історичний розвиток, змінливість їх архітектурних стилів, від первинних турецьких, через ренесанс, барокко, яке описує докладно, до класицизму, і вкінці до опису церков, під впливом романтизму почали знову включати форми давніх церков”, а також висвітлено внутрішнє оформлення церков [9] та ін.

Подолянин О. Повстенко в статті “З рідним народом – до вершин рідного мистецтва” (1966) подав “роздуми про українську еміграцію, її вплив (спорудження пам’ятників Шевченку у Вінніпезі та Вашингтоні тощо) на свідомість підсоветських українців (видання в Україні замовчуваних клясиків укр. літ.) та про значення її у творенні національних культурних цінностей і збереженні мистецьких традицій” [15, с. 5-9]. А в статті “Мистецька данина Шевченкові у творчості київських графіків” (1966), зробив “огляд альбомів з творами київських графіків, виданих в Україні до 150-річчя від дня народження Т. Шевченка” [16, с. 49-55].

Варто зауважити, що П. Мегик у статті “За рівень культурних явищ”, присвяченій 15-літтю масового переселення українців до Америки після Другої світової війни, пише, що “рятуючи загрожене фізичне існування, мало хто завважує зниження загального культурного рівня”, а українмовна діаспорна преса “надто захвалює деякі мистецькі події – виставки або виступи мистецько-хорових колективів; переймається низькою якістю друкованої продукції – святочних карток, запрошень, каталогів”, але чомусь преса не “звертає увагу на проблеми, що стоять перед організаціями мистців”, у т. ч. й ОМУА. На сторінках часопису

автор закликав “меценатів до цілком конкретної справи – видання праць В.Січинського”, який “залишив ряд рукописів, готових до видання”. Серед них дуже цінна праця “Словник українських мистців, архітектів, будівничих-майстрів”, які будували дерев’яні церкви, майстрів українського золотарства, гончарів і ін. – від княжої доби до наших часів”. Ця праця, – це “свідectво культурної сили даного народу”. Її видання, – це “монумент на десятки років і поколінь” [17, с. 9].

У 1966 р. П.Мегик, тобто після смерті “послідовного дослідника багатьох ділянок української мистецької культури” В.Січинського, надрукував його працю “Сучасна українська книжна графіка”, яка була написана в 1946 р. у Німеччині [18, с. 37]. При цьому П.Мегик у післямові до праці зазначив, що на теренах “післявоєнного поселення багато мистців, які сформувалися ще в Європі, розширили свою мистецьку працю в ділянці книжної графіки, або з’явилися нові” [18, с. 38]. В.Січинський висвітлюючи історію української книжної графіки вказує, що “ніщо не постає зі звичайного випадку чи примхи, все є наслідок попередніх досягнень, минулих культурних надбань, синтеза давніших витворів, поглиблених та удосконалених новітньою творчістю”. І великий розквіт сучасної графіки, на думку вченого, “зумовлюється попередніми досягненнями і глибокими культурними переживаннями, що губляться в глибині віків” [18, с. 15].

У праці дослідник подав стислі характеристики українських мистців-графіків: М.Алексієва, типового графіка книжної обкладинки з “суворою клясициною формою і виробленим друкарським шрифтом” “ренесансового стилю” [18, с. 21]; П.Андрусіва, плодовитого мистця-ілюстратора багатьох книжок, майстра “фігуральних рисунків навіть при найскладніших композиціях” в українській графіці [18, с. 38]; В.Баляса, автора книжної графіки і дереворитів на теми українського побуту і обрядовості [18, с. 32-33]; М.Білинського, талановитого мистця з певною індивідуальною графічною манерою з “деякими стилістичними шуканнями” [18, с. 36]; М.Бутовича, маляра, гравера і графіка, творця “українського стилю в змісті, формі і манері модерної графіки” з урахуванням “народного побуту, мітології, фольклору та анекдотичного змісту” [18, с. 26]; С.Васильківського, майстра козацького побуту і краєвиду [18, с. 16]; подолянина Володимира Гагенмейстера, одного з небагатьох графіків, що “дав цінні тонові і кольорові автолітографії з краєвидами і архітектурними пам’ятниками Кам’яця” і “неабияк прислужився до культури української книги своїми бібліофільськими виданнями Мистецько-промислової школи” з українського народного мистецтва [18, с. 25-26]; Я.Гніздовського, мистця “нових інспірацій, зачерпнених зі старого українського мистецтва та нових стилістичних і технічних засобів, які надають його працям свіжості та оригінальності” [18, с. 36]; С.Гординського, майстра досконалого відчуття українського стилю і духу минувшини в книжній графіці з “класичним трактуванням сюжету та вишуканою формою графічної мови” [18, с. 28]; М.Григорієва, графіка “великого поступу” в книжній графіці, який відповідно передає “характер дійових осіб та стилістичні особливості тієї доби, яку змальовує літературний твір” [18, с. 33]; М.Дмитренка, відомого маляра-оформлювача книги у виразному українському стилі з враженням “справді української формо-

творчості” [18, с. 34-36]; подолянина Василя Дядинюка, визначного українського маляра і гравера, що плевав книжну графіку [18, с. 28]; А.Ждахи, майстра чисто-малярського народницького напрямку з етнографічним трактуванням сюжету, який одним із перших “застосував український народний орнамент до оздобу книжки, зокрема обкладинок” [18, с. 16]; І.Їжакевича, майстра “ідилічно” трактованих образів з козацького і селянського побуту [18, с. 15]; В.Касіяна, одного з найбільших сучасних граверів, що своїми різноманітними техніками започаткував “зовсім нову сторінку в українській гравюрі” [18, с. 34]; П.Ковжуна, маляра, графіка, організатора мистецького життя “поза межами досягу “братньої руки”, мистецького критика і найоригінальнішої постаті в українському мистецькому житті 20–30-их років ХХ ст. [18, с. 26]; Е.Козака, графіка-ілюстратора з яскравим “чисто-українським гумором” з перевагою “гротескового елемента” [18, с. 28]; Г.Колцуняка, майстра чисто-малярського народницького напрямку з етнографічним трактуванням сюжету, дослідника народного мистецтва Гуцульщини [18, с. 16]; В.Конашевича, званого мистця в “царині кольорової літографії”; О.Кравченка, майстра чудових екслібрисів та ілюстрацій у деревориті й офорті зі своєю оригінальною манерою різьблення, з незвичайною гармонійністю і гармонією форм; В.Кричевського-старшого, відомого і заслуженого мистця книжної графіки в українському стилі, що ґрунтується на бароковій українській гравюрі та народній орнаментіці [18, с. 18]; Б.Крюкова, званого графіка з “легким рисунком і делікатним штрихом лінії” і своїм “супрематичним трактуванням деяких ілюстрацій” [18, с. 21-22]; О.Кульчицької, “сеньйори сучасного українського граверства”, ілюстратора дитячих книжок, де “змальовує з невідомим реалізмом неволю України в образі бідних дітей, в драматичних і дещо символізованих рисунках страждань і душевних переживань” творених “під безпосереднім враженням натури”, особливо з “тонко відчутною психологією дитини” [18, с. 17-18]; О.Куриласа, ілюстратора дитячих книжок; П.Лапина, реалістичного маляра чисто-малярського народницького напрямку з етнографічним трактуванням сюжету, незрівняного майстра ілюстрації з тваринного світу [18, с. 16]; М.Левицького, майстра-графіка з “вишуканою гармонією та свіжістю задуму” та прекрасним відчуттям українського стилю [11, с. 33-34]; О.Литвиненка, званого майстра книжної і промислової графіки, його обкладинки, екслібриси, ілюстрації та видавничі знаки, це “зразки зрівноваженої композиції, гармонії і графічної декоративності” [18, с. 18]; Р.Лісовського, майстра розважної і продуманої в загальних графічних принципах книжної графіки в стилі українського барокко; Л.Лозовського, молодого майстра “староукраїнської мініатюри і народної керамічної орнаментики” в модерній книжній графіці [18, с. 21]; Г.Мазепи, мистця “легкого рисунку в дусі французької школи”, що “спрощує форму до найвищого ступеня, часто в дусі примітивів” які “більше наближаються до стилістичного розв’язання в дусі української школи”; П.Мегики, майстра “вишукано-простих і гармонійних композицій обкладинок, де яскраво виступає український стилістичний елемент” [18, с. 33]; М.Михалевича, майстра лаконічного і простого “графічного вислову” [18, с. 32]; С.Наліпінської-Бойчук, графіка

якої базується на “народних примітивних і старому українському граверстві” [18, с. 24]; Ю.Нарбуга, основоположника сучасної української графіки, її ідеолога і найяскравішого виразника, мистецького генія в графічному мистецтві, що створив “наскрізь своєрідну і глибоко національну книжну графіку і графіку державних знаків” [18, с. 18] “нарбутивського стилю”, що повсякчас нагадує “про життєздатність і непереможність української культури і українського руху” [18, с. 20-21]; Г.Павловича, званого майстра-графіка гумористичного трактування казкового елементу тваринного світу [18, с. 16]; І.Падалки, найоригінальнішого гравера і блискучого стиліста, “що тонко відчував українське народне мистецтво” [18, с. 24]; А.Петрицького, відомого модерного графіка, званого мистця з театрального оформлення та театрального костюма [18, с. 21]; О.Рубана, майстра-віртуоза мініатюрних дереворитів, у т. ч. кольорових [18, с. 24]; М.Самокиша, славетного графіка-баталіста [18, с. 16]; О.Сахновської, найвизначнішого гравера із власним стилем і способом різьблення деревориту з “м’яким штрихом та тонкою, еластичною лінією” [18, с. 24-25]; А.Середі, особливо своєрідного мистця української книжної графіки, знавця поліграфічного мистецтва [18, с. 21]; О.Сластьона, одного з найвизначніших представників романтично-народницької школи [18, с. 16]; М.Стефановича, оригінального мистця-ілюстратора [18, с. 26]; А.Страхова, відомого графіка і “плакатиста” [18, с. 22]; О.Судомора, майстра чисто-малярського народницького напрямку з етнографічним трактуванням сюжету, стилізатор казкових ілюстрацій [18, с. 16]; Н.Хасевича, майстра шрифтів в українському стилі [18, с. 32]; П.Холодного-молодшого, оригінального мистця у змісті та формі, з “елегантною і легкою лінією” [18, с. 26-28]; П.Холодного-старшого, оригінального мистця з “глибокою настановою та науководослідницьким підходом до різних малярських проблем”, який створив оригінальні концепції з “глибоким розумінням української минувшини, головне візантійсько-романської доби” [18, с. 26]; В.Цимбала, видатного графіка з індивідуальною манерою і стилем [18, с. 32] та ін. Усі згадані мистці-графіки “належать до різноманітних мистецьких напрямків і шкіл та дають цілу скало індивідуальних відмін”, але спільною рисою у “манері рисунку та формальному сприйманні зовнішнього світу” є національна приналежність мистців [18, с. 18]. Нам “не бракує талантів і першорядних сил, – стверджує В.Січинський, – тільки вони хронічно не знаходять відповідних умов для своєї праці та не мають змоги вповні розвернути свого діяльність” [18, с. 37].

Часопис також публікував статті, матеріали й спогади про життя окремих мистців, подавав огляди їхньої творчої діяльності та мистецької спадщини. Зокрема були опубліковані характеристики творчості митців з української діаспори – М.Дмитренка і М.Дольницької (1970), Я.Гніздовського (1983), Ю.Кульчицького [3, с. 125] та ін. А також статті С.Рожка [3, с. 125; 10], В.Жили [19; 20] та І.Райнера, про відомого діаспорного мистецтвознавця, мистця, педагога і редактора журналу, уродженця Буковини П.Мегика; І.Райнера [21] і В.Шиприкевича про скитальський шлях визначного мистця-скульптора скульптора В.Сім’янцева; про латвійського мистця Я.Струпуліса, який виконав цілий ряд медалей,

з портретами славних українців, у т.ч. М.Грушевського [10]; О.Безручка-Росса про 100-ліття з дня народження О.Архипенка, одного з “чолових мистців”, “інноватора в конструкції різьби” і творця “нового стилю мистецтва” та мистецької техніки; В.Жили про поліхромію собору Святої Покрови в Мюнхені роботи С.Гординського, де автор подав “детальний опис іконостасу та ряду релігійних і історичних сцен, які прикрашують стіни церкви”, відзначивши, що в картинах “Київська Митрополія” та “Галицька Митрополія” зображено 41 постать, із них 30, це “автентичні портрети церковних достойників” [8].

Цінні мистецтвознавчі статті подав часопис про успіхи мистців, уродженців Поділля. Зокрема, про українську родину мистців-малярів Мошинських з Денвера (Колорадо), в т.ч. про її голову Володимира, сина Юрія і доньку Оксану, які “здебільша спільно влаштовують малярські виставки і втішаються пошаною та популярністю серед місцевого американського громадянства” [22]; М.Скалі-Старицького про нащадка славетного козацького роду, великого мистця і поета Василя Хмелюка [23], збірки “портретів, мертвої природи, квітів, краєвидів” якого “виявляють і довгу терпеливість, і сильну шляхетність мистця, який знає, що нічого гарного не твориться без відповідного часу” [22, с. 47], а його творами, в яких “дійсність показана без зайвих прикрас”, “пишаються і гордяться” музеї Лондона, Люцерни, Львова, Парижа, Стокгольма та інших міст Європи [23, с. 47]; С.Гординського про одну з “маркантних постатей західньоукраїнського мистецтва в період між двома світовими війнами”, подолянина Василя Дядилюка (01.01.1900, с. Лучинець, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл. – 21.01.1944, Відень), який будучи “активно заангажований у визвольній боротьбі, не міг залишитися дома і мусів перейти з рештками української армії” на еміграцію, де під впливом “порівняно сформованих” мистців П.Холодного-старшого, подолянина О.Новаківського та багатьох інших [24, с. 29] активно працював у малярстві та організації мистецьких виставок, заробляв “на прожиток малюванням портретів – реалістичних і кольористично дуже ефектовних, та копіюванням”, “добре співав і, особливо, добре грав на чельо”, добре “знав рисунок і вмів перетворити його в картину”, йому були відомі “всі технічні засоби давніх майстрів”, які “умів їх рафіновано відтворювати” [24, с. 30], а переборюючи “хаос різних супротивних сил” знайшов “власний шлях, власні естетичні й ідейні принципи” [24, с. 31], особливо в “модернізованому візантійському стилі” чи “модернізованому барокко” [24, с. 32], але не копіював, а “свідомо шукав майже академічного реалізму, бо той стиль означав лад серед хаосу поімпресіоністичного малярства”, добре усвідомлюючи, “що саме механічне перенесення старого стилю в сучасність не розв’яже проблеми монументального малярства і що треба шукати тих стичних, що еднають старе з новим” [24, с. 33].

А також опубліковано статті та спогади про життя окремих мистців з України, зокрема В.Кармазін-Каковського про А.Ждаха, Є.Блакитного про Ф.Кричевського, Д.Горняткевича про українського живописця і педагога, подолянина Олексу Новаківського (02.03.1872, с. Слободо-Ободівка, Тростянецький р-н, Вінницька обл. – 29.08.1935, Львів) [3, с. 125], М.Дмитренка про Ю.Михайлова

[11]. Все це сприяло “заповненню певних прогалин в українському мистецтвознавстві” та ознайомленню широкого читача і фахівців, з “творчістю тих українських мистців, діяльність яких в підсоветській Україні замовчується або перекручується з політичних мотивів” [3, с. 125]. Так, уродженець Брацлавщини К.Мазур у статті “Спогад про О.Новаківського” (1986) [7; 25] зауважує, що в 1921–1926 рр. він працював “рисівником” у Національному музеї в Львові, де директором був філолог-славист і знавець церковного мистецтва, професор І.Свенціцький. “Рисівників” у цьому ж музеї було декілька і серед них “Володимир Січинський, архітект”, що “не дуже годився із Свенціцьким і, по деякім часі, покинув музеї і виїхав до Чехії” [25, с. 37]. Музей відвідувало багато різних людей “своїх українців і чужинців”, серед них знані художники П.Холодний-старший, Ю.Могалевський, П.Ковжун, сестри Олена й Ольга Кульчицькі, Л.Гец, М.Анастасівський, А.Монастирський, О.Курилас, які декілька разів влаштовували в музеї виставки свої творів. Лише “два малярі, дуже вже знані” І.Труш і Олекса Новаківський, “в ті часи трималися осторонь”. І.Труш “майже не показувався ніде” і “дуже рідко можна було здібати” його чудові краєвиди на виставках. Дуже оригінальний мистець О.Новаківський “тримався свого помешкання і своїх образів за жадні гроші не годився продавати, хоч мав купців”. Декілька разів улаштував виставки своїх праць “у власнім помешканні, мав великий успіх, як серед українців, так і поляків”. Жив мистець бідно, хоча “міг мати великі гроші за свої образи”, але він завжди казав, що “образи це мої діти, дітей не купують і не продають. Образи купують багаті до своїх хоромів. Я син бідного українського народу і хочу, щоби мої образи дістались тільки моєму народові” [25, с. 37]. Далі К.Мазур зауважує, що прийде той час, коли О.Новаківський, який народився на Брацлавщині, “займе належне для нього місце в історії українського малярства” [25, с. 38].

Крім того, на сторінках “Нотаток з мистецтва” подано короткі відомості про мистців-графіків: Л.Гуцалюка, В.Дорошенка, Х.Зелінську, І.Кейвана, Н.Климовську, Ю.Кульчицького, Б.Певного, Б.Стебельського, Б.Титлу та ін., творчість яких була майже не доступна, або які сформувались як митці вже перебуваючи на еміграції в США [18, с. 38].

Особливо тривало й плідно співпрацював із журналом Володимир Попович (псевдонім “В.Ладизинський”), автор “численних ґрунтовних монографічних статей про творчість українських мистців” [3, с. 124], у т. ч. й про мистців-подолян. Зокрема в праці “Софія Левицька (1874–1937). До 30-ліття смерті” [26] про українського мистця-майлара та графіка Софію Левицьку (09.03.1874, с.Вихилівка, Ярмолинецький р-н, Хмельницька обл. – 20.09.1937, Париж), активну учасницю паризьких Незалежного та Осіннього мистецьких салонів, виставки кубістів “Експозиціон де ля Сексіон д’Ор”, ілюстратора “Альмана де Кокань”, “Вечори на хуторі біля Диканьки” (М.Гоголя), поеми “Ле Серпан” (Поль Валері), твору “Ле жар діне” (Гофруа де Люш), багатьох краєвидів і портретів [26, с. 36–38], зокрема, брата Модеста, О.Шульгіна, власника галереї Самбона та його дружини і двох дітей, вчительки англійської мови, американського туриста,

колекціонера Вінє, жінок із Савої, дочки Ольги та інших, дереворитів до “Жуєнвільського Літопису”, “Ревю Мюзікаль”, “Трезор де ля бібліотек”, графічних праць: “Автопортрет” (шовкодрук), “Свято Купала”, “Амазонки на конях”, “Буря на морю”, “Парк у місячному світлі”, “Винозбір”, “Америка”, а також багатьох екслібрисів [26, с. 40].

У своїй великій “енциклопедичної ширини та докладности” статті “Василь Хмелюк (31.07.1903, с. Березівка, Бершадський р-н, Вінницька обл. – 02.11.1986, Париж)” [13], В.Попович “зачисляє” подолянина, який писав українською та французькою мовами, до “визначних мистців експресіоністичного стилю” [9], що “не позбавлений ні життєвого практицизму, ні своєрідного раціоналізму” [13, с. 14]. На його думку, місце В.Хмелюка “в українському малярстві є серед небагатьох експресіоністів, між якими він висунувся у перший ряд не так психологічним висловом своїх персонажів і композиції, як незвичайно сильними кольорами”. В.Хмелюк, це “неперевершений майстер картин малого формату з поетичними, чудовими квітами, автор сильних композицій з людськими фігурами, співець і шанувальник жіночої принади, маляр казкових ліричних краєвидів французьких провінцій”, що “пристрасно захоплений кольорами, один із найсильніших і темпераментних кольористів в українському та в європейському малярстві середини ХХ ст.” [13, с. 19].

В.Попович у статті “Українські мистці в Парижі”, розкриваючи діяльність 42 українських мистців у світовому центрі мистецтва, вказує, що на початку ХХ ст. вони “почали прибувати щораз численніше до Парижа”, одні “щоб учитися, другі, щоб оглянути численні музеї, галерії і вистави та подихати паризькою атмосферою, інші, щоб працювати і спробувати щастя на індивідуальних чи збірних виставах”. Деякі з них залишалися тут на довгі роки, а деякі “зосталися на ціле життя” [4, с. 17] і творили “паризьку групу українських мистців”, хоча “офіційної організації мистців не було, але була тісна співпраця при влаштуванні спільних виставок” [4, с. 25]. У 1906–1912 рр. українські мистці гуртувалися довкола Михайла Бойчука, який працював у “новому напрямку – неовізантинізм” [4, с. 18], тобто “шукав синтезу традиційного візантійського мистецтва із сучасним” [4, с. 20]. До найбільш активних мистців, які в міжвоєнний період творили в Парижі, належать подоляни Софія Левицька, Василь Перебийніс, Василь Хмелюк, а також Василь Дядинок, який на короткий час приїздив до Парижу [4, с. 25].

Так, подолянка Софія Левицька впродовж 1905–1937 рр., тобто до самої смерті, перебувала в Парижі, де на початку ХХ ст. разом із О.Архипенком зацікавилися “авангардним паризьким мистецтвом”. О.Архипенко перший почав різьбити кубістичні скульптури, а С.Левицька перші свої “малярські твори komponувала в дусі кубізму”. Їхня участь у перших збірних виставках кубістів викликали бурю протестів і гостру критику [4, с. 20]. Пізнішу її творчість можна зарахувати до постімпресіонізму. Крім малярства вона багато займалася графікою, працювала в техніці дереворізу та оформила своїми дереворізами декілька “бібліофільських луксусових” видань. Саме за графіку французи високо її цінили [4, с. 22].

Визначним “кольористом” був мистець і поет, подолянин Василь Хмелюк, “добрий майстер малих форм – квітів, мертвих природ і більших праць – краєвидів, портретів і людських фігур”. Його умовно зачисляли до експресіоністів: його рисунок “лаконічний, нервовий, часто тривожний, іноді брутальний”, кольори “дуже сильні, контрастові і темнуваті” [4, с. 27].

“Душею і аніматором усяких спільних дій, виставок, дописів до мистецьких журналів і контактів із мистцями” був живописець і графік, подолянин Василь Перебийніс (01.01.1896, с. Малі Пузирки, Красилівського р-ну, Хмельницької обл. – 13.11.1961, Лондон), автор багатьох краєвидів і портретів, театральних декорацій та костюмів, настінних декоративних “мальовил по містах північної Франції, які були знищені під час Другої світової війни”, багатьох ілюстрацій для львівських видань, різних календарів (біля 500 рисунків зберігалися у музеях Львова) [4, с. 30].

Не менш цінними є оприлюднені в часопису праці В.Поповича про Н.Хасевича, відомого “з його упівських дереворитів”, який загинув геройською смертю [10], “Неовізантиністи і псевдовізантиністи в українському іконописному малярстві” [3, с. 126], “Графіка і кераміка Юрія Кульчицького”, “Альбом Анрі Руссо для Архипенка” [11], “Екслібриси Т.Венгриновича і М.Левницького”, “Українська тематика в творах Григора Крука” [7] та ін.

“Нотатки з мистецтва” подавали цінні відомості про індивідуальні, збірні й тематичні мистецькі виставки. Зокрема йдеться про збірні виставки в Парижі (виставка української групи з Парижу, 1930; виставка групи паризьких українських мистців, 1934; виставка трьох: В.Хмелюк, М.Кричевський, В.Перебийніс, 1934; виставка мистців в екзилі, 1947); Львові (Перша виставка АНУМ з участю французьких, італійських, бельгійських мистців та української паризької групи, 1931; виставка Українського товариства прихильників мистецтва, 1932; виставка паризької групи українських мистців з участю французьких та італійських мистців, 1933); Варшаві (ретроспективна виставка українського мистецтва зі збірки Українського національного музею у Львові, 1934); Нью-Йорку (Четверта виставка ОМУА, 1956), в яких приймав участь знаний мистець подолянин В.Хмелюк. Подано відомості і про його індивідуальні виставки в Парижі (1931, 1933, 1935–1939, 1942, 1943, 1945–1951, 1955, 1956, 1960, 1967), Лондоні (1938), Нью-Йорку (1946, 1962), Женеві (1949), Берні (1949), Мюнхені (1958) і Кельні (1964, 1969) [13, с. 20], а також про його виставку в галереї Дюранд-Рюеля в Парижі упродовж 8 червня – 8 липня 1972 р. [13, с. 20; 27].

“Нотатки з мистецтва” також висвітлили відкриття та перебіг: 9-ої виставки праць мистців-українців членів і не членів ОМУА у Нью-Йорку в листопаді 1962 р., де були представлені 87 праць 46 українських мистців із малярства, графіки та скульптури. 7 грудня відбулося прилюдне обговорення виставлених праць, на якому виступили мистці Л.Кузьма і А.Малоца та одночасно відбулася виставка праць подолянина Володимира Січинського [28, с. 43]; 7-ої мистецької виставки жіночої творчості в Українському народному домі в Нью-Йорку організованої 64 Відділом Союз Українок Америки, у якій 27 відомих жінок-мистців,

у т. ч. подолянка Ольга Дядинюк, упродовж 20 жовтня – 3 листопада 1963 р. показали майже 80 праць урізних техніках [29, с. 47; 30]; виставок мистецьких здобуктів українського мистця подолянина Володимира Мошинського, його сина Юрія та доньки Оксани, зокрема олії та акварелі в Літературно-Мистецькому Клубі в Нью-Йорку, 22 травня – 5 червня 1966 р. [31]; у Конрад Гілтон готель у Чикаго в рамках конвенції США, 5-7 липня 1968 р. [32]; акварелі, ікони, олії й туш у Банку “Кей Сейвінг енд Лон Ассосіейшен” (Денвер, Колорадо), 26 червня – 10 липня 1970 р. [33]; акварелі у галереї Денвера, 23 січня – кінець лютого 1972 р. [34]; виставки у галереї Мошинських у Денвері, 19 березня – кінець квітня 1972 р. [35]; виставки картин квітів у галереї родини Мошинських у Денвері, відкритої 18 жовтня 1974 р. [36]; художніх полотен у мистецькій галереї Мошинських у Денвері, відкритої 20 червня 1976 р. [37]; 15-ої річної виставки Об’єднання мистців українців в Америці в галереї Літературно-Мистецького Клубу в Нью Йорку в якій впродовж 15-29 грудня 1968 р. 35 українських мистців, у т. ч. й О. Дядинюк, показали 113 праць [38, с. 57]; персональної виставки Ольги Дядинюк у галереї ОМУА в Нью-Йорку в період 12–27 листопада 1978 р., де показано 41 працю, переважно ретроспективи, олії й кілька темпер, створених маляркою в 1947–1978 рр., також видано картковий каталог із однією репродукцією та світлинною молодої малярки (1930 р.) й короткою біографією [39, с. 67; 40]; 12-ої мистецької виставки жіночої творчості в Нью-Йорку, де брала участь подолянка Євгенія Туркало-Розгін [41, с. 67; 42]; виставки мистецьких здобуктів семи українських мистців, у т. ч. подолянина Василя Хмелока, впродовж 12 листопада – 10 грудня 1978 р. у галереї Ніагара (Канада) [43, с. 67]; виставки різних творів із мистецької збірки-спадщини Якова та Сузанни Макогін-Розумовських в Українському інституті Америки (Нью-Йорк) 17 грудня 1978 р. – 28 лютого 1979 р., де було показано 34 картини мистця подолянина Василя Дядинюка з його циклу “Володарі України” та інші дуже цінні експонати з посмертного заповіту Макогін-Розумовських [44, с. 69; 45, с. 71; 46]; виставки картин Ольги Дядинюк у галереї ОМУА в Нью-Йорку впродовж 4-15 грудня 1983 р. [47, с. 66; 48]; літніх 1984 р. виставок українських мистців у Гантері (Нью-Йорк), зокрема в motel “Ксеня” (30 червня); у власних галереях Я.Вижницького та Л.Морозової (1 липня) [49]; 22 українських мистців, у т. ч. Ольги Дядинюк, в Українському культурному осередку при церкві св. Івана Хрестителя (7 липня – кінець серпня) [50, с. 71]; індивідуальної виставки Ольги Дядинюк у Никифоряківці (15 липня) [49]; 79 виставок і “відчитів на мистецькі теми” в 1990 р. [8] та ін.

На сторінках цього “престижного і самотнього мистецького журналу поза межами України” [7] подано “багату мистецьку хроніку й інформацію про діяльність Української мистецької студії у Філадельфії” [11] та її членів. Зокрема, 15 грудня 1962 р. Наукове Товариство ім. Шевченка влаштувало в Українському інституті Америки (Нью-Йорк) наукову конференцію щодо вшанування пам’яті професора В.Січинського. На конференції професори Д.Горняткович, Б.Загайкевич, А.Малюца та архітектор І.Жуковський в своїх доповідях порушували “різносторонньо життя і творчість проф. В.Січинського” та звернули “окрему увагу

на залишені в рукописах праці, особливо на значення “Словника українських мистців” від найдавніших часів аж до сучасної доби”. Доповідачі зауважили, що “видання цього словника ОМУА вже кілька років тому, ще за життя проф. Січинського, порушувало, шукаючи можливостей видання цієї дуже цінної для української мистецької культури праці”, але безрезультатно [28, с. 43]. А також короткі повідомлення про родину українських малярів Мошинських – батька Володимира, доньку Оксану та сина Юрія з Денвера [51]; про статтю у газеті “Сандей Денвер Пост” від 29 березня 1968 р. з великою пів сторінки репродукцією великого релігійного образу знятого з хреста Христа та чотирьох постатей, похилених над Ним, у т. ч. Матері Божої роботи В.Мошинського, а також подано світліну “абсолютки високої мистецької школи” О.Мошинської, яка нахилившись “над столом з усмішкою розмальовує українські вишивки, пригтовляючи їх до книжки, яка має незабаром появитися” [22; 52]; про статтю Вероніки Долян “Подорож родини на волю” про родину Мошинських із їхніми світлинами та світлинами ікон і картин у газеті “Сандей Денвер Пост” від 19.01.1969 р. [22; 53]; про те, що 17 вересня 1986 р. Володимира Мошинського вшановано титулом “The American by Choice” за “серію образів з історії стейту Колорадо” [54]; про ініціативу галереї Мошинських проведення щовівторка з 1 квітня 1971 р. 5-хвилинних англомовних доповідей “Рефлекшенс он Арт” про мистецтво [55]; про підписання Ю.Мошинським договору з радіо Денвера щодо проведення в 1972 р. 5-хвилинних радіопередач про мистецтво [56].

“Нотатки з мистецтва” подавали багато чорно-білих та кольорових репродукцій мистецьких “оліїв, акварель, акрилів, різьб” [12], лише станом на 1979 р. подано 257 [5] “малярських, графічних і скульптурних праць” [11], “не лише знаних, а й початкуючих авторів” [3, с. 125] які працювали, або працюють поза межами України, із зазначенням назви твору, автора, року створення й техніки. Загалом, це лінорит Я.Гніздовського “Конвалії”; кольоровий твір Ю.Нарбута “Еней, ілюстрація до Енеїди”; відбитки поліхромій М.Дмитренка з церкви св.Юра в Нью-Йорку; репродукція Б.Крюкова “Дон Кіхот” [7]; портрет скульптора В.Сім’янцева роботи П.Мегики; “кольористично багатий портрет австралійського поета Андрю М.” роботи Т.Мисака [9]; портрет старшої жінки роботи Є.Курилович-Чапельської [10]; ліногравюри І.Селіванова “Києво-Печерська Лавра” і “Золоті Ворота”, В.Куткіна “Музей Шевченка в селі Шевченка”, Ю.Зубковського “Форт Шевченка. Верба посаджена Т. Г.Шевченком”; Ю.Логвина “Будівництво Канівської ГЕС” [16, с. 50-53]; світлина 1930 р. групи 23 українських мистців у Парижі, де в другому ряді зліва направо п’ятим стоїть подолянин Василь Хмелюк [57]; хрест священничий з XII ст. та антмінси з минулих віків; “поважний документ, який вказує до якої спільноти себе переділював” відомий скульптор О.Архипенко [5] та ін. Зокрема, В.Січинський в праці “Сучасна українська книжна графіка”, подає репродукції зразків книжної графіки, в т. ч. обкладинок роботи С.Баляса, М.Бутовича, Я.Гніздовського, С.Гординського, П.Ковжуна, Е.Козака, В.Кричевського, Ю.Нарбута; еклібрису Н.Хасевича; листівок М.Михалевича; ілюстрацій М.Бутовича і Е.Козака та ін. [18, с. 16-36].

А також репродукції праць мистців-подолян: есклібриси Є. Туркало-Розгін [41]; печатка М. Битинського [58, с. 56]; мистецькі здобутки В. Дядиного: портрети професора Шендірика (Архіваря Митрополита А. Шептицького) [59, с. 73], дружини Ольги з Козакевичів (1942, темпера), Князь Ігор (914–946) (1931–1932, темпера) та Л. Яцкевича у Філадельфії (кольорова темпера), полотна “Преображення” (композиція на поліхромію, темпера), “Успіння”, Страдче біля Львова (1932, темпера), Княгиня Ольга (946–960) (1931–1932), (темпера) [24, с. 31–34], “Св. Князь Володимир (980–1015)” [60, с. 8]; полотна В. Хмелока “Натюр-морт” (1940, олія) [13, с. 15], “Голова дівчини” (1945, олія) [61], “Краєвид” (1945, олія) [62], “Порт” (1948, олія кольорова) [63], “Краєвид над морем” (1949, олія) [64], “Профіль Філетти” (1954, олія кольорова) [13, с. 18], “Хлопець у червоному” (1954, олія) [13, с. 13], “Соняшники” (1955, олія кольорова) [65], “Краєвид із Франції” (1960, олія) [66]; полотна В. Мошинського “Портрет директора школи” (1947, олія) [67, с. 45; 68] і “Мойсей” (олія) [69]; полотна О. Новаківського “Автопортрет” (1911, олія) [70], “Жінка в саду” (олія) [71] і “Митрополит Андрей Шептицький” (1920/1921, вугіль на полотні) [72]; малюнок О. Повстенка роботи М. Шрамченка (олівець, 1945) [73]; мистецькі твори С. Левицької: “Автопортрет” (кольоровий шовкодрук), кінцівка до книжки Поля Валері “Ле Серпан” (1926), дереворізи “Збір яблук”, “Ілюстрації до М. Гоголя” (1921), ілюстрація “Жуєвільський Літопис” і “Заставка до Ревю Мюзікаль”, лінорит “Визволення України” (1919), “Винозбір” (1933, олія), есклібрис [26, с. 35–41]; інші чорно-білі репродукції та ілюстрації, що охоплюють різні роди мистецтва: краєвиди, мертву природу, портрети, релігійне мистецтво, архітектуру та різьбу різних малярських напрямів [8; 9; 10]. Зокрема світлини мозаїки “У пошуках кращого майбутнього” на фронтній стіні галереї Мошинських у Денвері (Колорадо), роботи В. Мошинського, О. Мошинської, Ю. Мошинського [74]; побудованих за проектами відомого архітектора В. Січинського сакральних споруд – “Церква в Уніон да Вікторія” (Парана, Бразилія) [75, с. 57], “Церква в Пряшівщині. 1939” [76] та однієї з останніх праць “Нагробник на могилі бл. п. Романа Савицького” (Філадельфія) [77, с. 45]; світлина проекту церкви [de l’eglise ukrainienne orthodoxe saint Simon a Paris] О. Повстенка [78]; світлина знищеної большевиками в 1934 р. церкви Різдва Христового в Києві 1814 р., архітектор Андрій Миленський [15]; світлина проекту Р. і С. Бабулевичів надгробника на могилі О. Повстенка в Бавнд Бруку [79]. На думку І. Кейвана, ілюстрації в щорічнику, це “галерея нашого мистецтва ретроспективного характеру: різних стилів, напрямків, манер, різних жанрів, включно з репродукціями праць учнів Української мистецької студії” [2, с. 61].

Часопис подавав ґрунтовні статті-некрологи присвячені пам’яті померлих мистців: М. Андрієнка-Нечитайла, О. Архипенка, Д. Горняткевича, О. Грищенко, М. Кміта, П. Ковжуна, Б. Крюкова, Р. Лісовського, П. Омельченка, В. Цимбала, Л. Геца, Б. Лучаковського, С. Зарицької-Омельченко [3, с. 125; 11]. Відомого мистця-малювача (середню освіту отримав у Кам’янці-Подільському – авт.), викладача школи прикладного мистецтва й інших фахових шкіл у Варшаві, основника і голова мистецького гуртка “Спокій” у Варшаві, основника ОМУА, основного

і довголітнього директора Української мистецької студії у Філадельфії, редактора і видавця часопису “Нотатки з мистецтва” та “Книги творчості українських мистців поза Батьківщиною”, промотора мистецького життя у Філадельфії, члена УВАН та НТШ в Нью-Йорку, співорганізатора та учасника багатьох мистецьких виставок у Берліні, Варшаві, Львові, Празі та інших містах Європи, Канади і США, Петра Мегика (24.06.1899, Буковина – 26.08.1992, Філадельфія), який похований на історичному українському православному цвинтарі св. Андрія в Бавнд Бруку [80; 81]. А також мистців-одолян Софію Левицьку [3, с. 125], заступника голови ОМУА, архітектора і графіка, історика мистецтва, професора Володимира Січинського (24.06.1894, Кам’янець-Подільський – 25.06.1962, Нью-Йорк), який також похований на українському цвинтарі в Бавнд Бруку [82, с. 45] та інші короткі життєписи, завжди зі світлиною, якщо їй вдається дістати, про 41 мистця, станом на 1979 р. [5].

Зокрема подано некрологи про подолян: українського мистця і геральдика, Миколу Битинського (24.11.1893, Літин – 24.12.1972, Торонто), автора праць: “Альбом гербів українських земель” (32 табл.), “Герби українських гетьманів” (20 табл.), “Уніформи Українського Війська доби Визвольної Боротьби 1917–21 рр.” (186 табл.) та цілого ряду відзнак, надгробників-пам’ятників, хоругв і знамен, стягів, обкладинок для журналів і книжок [83, с. 68]; архітектора, мистецтвознавця і мистця, “закоханого у красу мистецтва України” Олексу Повстенка (25.02.1902, с.Хашцова, Поділля – 15.01.1973, Вашингтон), автора монументальної праці “Катедра св. Софії в Києві” (Нью-Йорк, 1954) в українській і англійській мовах, редактора і видавця журналу “Золотоверхий Київ”, співробітника журналу “Нотатки з мистецтва”, який “усе своє життя прожив у святому горінні перед силою й величчю українського мистецтва” [84, с. 67]; графіка та ілюстратора книг Євгенію Туркало-Розгін (29.03.1895, с. Немиринці, Городоцький р-н, Хмельницька обл. – 19.06.1980, Дітройт), яка в 1919 р. працювала в групі М.Бойчука при “розмальовуванні Луцьких касарень”, як художній керівник у Видавництві “Книгоспілка” (Харків), де виконала 75 обкладинок, у США виконувала ілюстрації до казок Мосендза, для дитячого журналу “Соняшник”. Похована на історичному цвинтарі в Бавнд Бруку [41, с. 67]; видатного представника української Паризької школи малярства, мистця-майлора та поета, найславнішого українського кольориста ХХ ст., Василя Хмелюка (1903–1986) [3, с. 125; 85, с. 55], автора багатьох композицій з людськими фігурами, квітами, мертвою природою та красвидами, які відзначаються “передовсім прекрасними шляхетними кольорами”, учасника мистецьких виставок у різних галереях Парижу і Нью-Йорку, в інших мистецьких осередках Європи, численних ліричних поезій [85, с. 55], який разом із Грищенком та Андрієнко-Нечитайлом входив у склад трійці найкращих українських майлярів Парижа; українського різьбляра, скульптора і майляра Андрія Дарагана (†1987), творця пам’ятника Тараса Шевченка в Вінніпезі [8]; мистця-майлора, найстаршого іконописця в еміграції, портретиста Володимира Мошинського (18.06.1895, Турбів, Вінницька обл. – 12.09.1988, Денвер), учасника Визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр.,

церковного маляра, що розмалював багато церков в Ізмаїлі, автора великої кількості ікон, понад сотні портретів, у т. ч. югославського короля Олександра і “відомого піонера радіомовлення та творця сінерами (широкоекранного кінового образу)”, поета Ловелла Томаса, співавтор (разом із сином Юрієм та дочкою Оксаною) серії портретів, що “представляли минуле стейту Колорадо”, власника мистецької галереї в Денвері [67, с. 45-46]; найвизначнішого митця ХХ ст., маляра та графіка Петра Холодного мол. (1902–1990), автора багатьох ікон, вітражів, мозаїк, який розмальованим ним церквам “надав обличчя опертого на традиціях нашого релігійного малярства, вплітаючи в нього елементи модерного мистецтва та виразно відчуту присутність української духовності” [10].

Часопис також оприлюднював стислі повідомлення про творчий і життєвий шлях із зазначенням дати й місяця народження і смерті, місяця поховання померлих українських мистців-емігрантів, у т. ч. й мистців-подолян [1, с. 3]: архітектора, графіка, історика мистецтва, Володимира Січинського (24.06.1894–25.06.1962) [86]; графіка Олександра Пашенка (01.09.1906, с. Лука, Немирівський р-н, Вінницька обл. – 13.06.1963, Київ) [87]; мистця-геральдиста Миколу Битинського (24.11.1893 – 24.12.1972) [83]; архітектора, мистецтвознавця Олексу Повстенка (25.02.1902 – 15.01.1973) [84]; графіка Євгенію Туркало-Розгін (29.03.1895 – 19.06.1980) [41; 87]; мистця Василя Хмелюка (31.07.1903 – 02.11.1986) [85]; маляра, іконописця, портретиста Володимира Мошинського (18.06.1895 – 12.09.1988) [67]. “Нехай їх велика любов, – пише П.Мегик, – до мистецької культури України буде дороговказом для українських молодих мистців на чужині, які не мали щастя виростати на своїй землі, серед свого народу” [84, с. 67].

Незмінний головний редактор часопису П.Мегик і члени редколегії – П.Андрусів, М.Дмитренко, В.Дорошенко, С.Рожок, М.Стругинська, В.Шиприкевич, митці й мистецтвознавці які активно співпрацювали з журналом – Є.Блакитний, С.Гординський, В.Кармазин-Каковський, І.Кейван, О.Тарнавський, Л.Кузьма, П.Лопата, М.Скала-Старицький [3, с. 124-125], Я.Гніздовський, Д.Горняткевич, В.Кричевський, В.Павловський, В.Пачовський та багато інших [12], зробили значний внесок у популяризацію українського мистецтва: архітектури, малярства, графічного мистецтва, скульптури, народного й ужиткового мистецтва, творчої спадщини українських мистців, у т. ч. й мистців, вихідців із Подільського краю.

І.Кейван у статті “35 літ праці мистців у Філядельфії” (1985) оцінюючи значення щорічника стверджує, що за своїм “високоякісним змістом та репродукціями” часопис “можна сміливо вважати, свого роду, енциклопедією українського мистецтва”, а з його “багатих” матеріалів “може користати не один мистецтвознавець” адже “Нотатки з мистецтва”, це “прецінний скарб” [2, с. 61-62]. На його ж думку, писати без “Нотаток з мистецтва” “історію еміграції було б неможливо, як і неможливо буде написати повну історію українського мистецтва без матеріалів, що зібрані” в журналі. Адже часопис дає “картину мистецького життя поза Батьківщиною”, матеріал для історії, а також “дає обриси, напрямок стремління, ширину засягу і досягнень” українських мистців-емігрантів [5].

Мистецтвознавець В.Баран стверджує, що часопис “Нотатки з мистецтва”

тридцять літ “радував любителів мистецтва своєю єдиною появою кожного року” та “своїми статтями, звітами про події в українському мистецькому світі”. Цей “єдиний, незаступимий” журнал був “жвавим, речевим джерелом інформації, про пульс мистецької живучості діяспори і до певної міри, краю”. Щорічник давав “не тільки поодиноким” українським мистцям можливість “показати світові свої надбання”, але й можливість українським мистецтвознавцям та історикам мистецтва оприлюднювати статті, які “інакше ніколи не були б написані та опубліковані” [10].

Ю. Турченко, характеризуючи україномовний мистецький щорічник “Нотатки з мистецтва”, пише, що він впродовж “трьох десятиліть поза межами України” був “вагомим і унікальним явищем в українському мистецькому житті та мистецтвознавстві”, “найбільш солідним та найбільш поліграфічно досконалим” періодичним мистецьким виданням українців США, Канади, Західної Європи, Південної Америки та Австралії [3, с. 124]. Завдяки самовідданій і безкорисній праці групи мистців-ентузіастів – членів редколегії “єдиного українського журналу мистецтва на терені Америки” [8], “українська культура збагатилася корисним періодичним виданням, яке є всі підстави оцінити, як важливий внесок у розвиток українського мистецтва і мистецтвознавства” [3, с. 126]. Матеріали часопису є досить цінними для сучасних українських дослідників, адже вони дозволяють по-новому розкрити життєві шляхи, мистецьку діяльність і творчі здобутки подільських мистців, які жили і творили в еміграції.

Список використаних джерел і літератури

1. Карпенко, В. Показчик змісту журналу “Нотатки з мистецтва” / Віра Карпенко // Пам’ятки України : історія та культура (Київ). – 2008. – № 4. – С. 2-123.
2. Кейван, І. 35 літ праці мистців у Філядельфії / Іван Кейван // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1985. – Ч. 25. – С. 61-63.
3. Турченко, Ю. “Нотатки з мистецтва” як явище в українському мистецтвознавстві / Юрій Турченко // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1990. – Ч. 30. – С. 17-19; Пам’ятки України. Історія та культура (Київ). – 2008. – № 4. – С. 124-126.
4. Ладжинський, В. Українські мистці в Парижі / [Володимир Попович] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1973. – Ч. 13. – С. 17-33.
5. Сімянцев, В. “Нотатки з мистецтва” з аспекту пройдених років / В. Сімянцев // Свобода (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 250. – 2 листопада. – С. 6.
6. Андрусів, П. Огляд українського мистецького життя в ЗСА / Петро Андрусів // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 15-21.
7. Лопата, П. “Нотатки з мистецтва” / Павло Лопата // Свобода (Нью-Йорк). – 1987. – Ч. 80. – 29 квітня. – С. 6.
8. Баран, В. Про вартісний мистецький журнал / Володимир Баран // Свобода (Нью-Йорк). – 1988. – Ч. 205. – 27 жовтня. – С. 3.
9. Баран, В. Нове число “Нотаток з мистецтва” / Володимир Баран // Свобода (Нью-Йорк). – 1990. – Ч. 52. – 20 березня. – С. 3.
10. Баран, В. Чи останнє число “Нотаток з мистецтва”? / Володимир Баран // Свобода (Нью-Йорк). – 1991. – Ч. 159. – 21 серпня. – С. 2.

11. Відділ ОМУА у Філадельфії видав уже 12-ий випуск “Нотаток з мистецтва” // Свобода (Нью-Йорк). – 1972. – Ч. 142. – 5 серпня. – С. 3.
12. Появилось чергове число журналу “Нотатки з мистецтва” // Свобода (Нью-Йорк). – 1974. – Ч. 158. – 31 серпня. – С. 4.
13. Попович, В. Василь Хмелюк (1903–1986) / Володимир Попович // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1988. – Ч. 28. – С. 11-20.
14. Пачовський, Р. Десять років Об’єднання Мистців Українців в Америці / Роман Пачовський // Свобода (Нью-Йорк). – 1962. – Ч. 139. – 24 липня. – С. 2.
15. Повстенко, О. З рідним народом – до вершин рідного мистецтва / Олекса Повстенко // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1966. – Ч. 5. – С. 5-9.
16. Повстенко, О. Мистецька данина Шевченкові у творчості київських графіків / Олекса Повстенко // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1966. – Ч. 4. – С. 49-55.
17. Мегик, П. За рівень культурних явищ / Петро Мегик // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1964. – Ч. 2. – С. 5-9.
18. Січинський, В. Сучасна українська книжна графіка / Володимир Січинський // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1966. – Ч. 4. – С. 15-38.
19. Жила, В. Мистець кольористичного багатства / Володимир Жила // Свобода (Нью-Йорк). – 1992. – Ч. 225. – 27 листопада. – С. 2.
20. Жила, В. Мистець кольористичного багатства / Володимир Жила // Свобода. – 1992. – Ч. 226. – 28 листопада. – С. 2.
21. Райнер, І. Філадельфійські сенйори вшанували мистців П.Мегика і В.Сім’янцева / Ірина Райнер // Свобода (Нью-Йорк). – 1990. – Ч. 50. – 16 березня. – С. 3.
22. Успіхи мистецької родини Мошинських // Свобода (Нью-Йорк). – 1969. – Ч. 83. – 6 травня. – С. 5.
23. Скала-Старицький, М. Василь Хмелюк / М. Скала-Старицький // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1967. – Ч. 6. – липень. – С. 47-48.
24. Гординський, С. Василь Дядинок / С. Гординський // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1975. – Ч. 15. – С. 29-35.
25. Мазур, К. Спогад про О. Новаківського / Кирило Мазур // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1986. – Ч. 26. – С. 37-38.
26. Попович, В. Софія Левицька (1874-1937). До 30-ліття смерті / Володимир Попович // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1968. – Ч. 7. – С. 33-42.
27. Хмелюк, В. [твори]. Париж // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1973. – Ч. 13. – С. 78.
28. Наукове Т-во ім. Шевченка влаштувало в Нью-Йорку 15 грудня 1962 р. в Українському Інституті Америки наукову Конференцію для вшанування пам’яті професора Володимира Січинського // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1963. – Ч. 1. – С. 43.
29. В Українському Народному Домі в Нью-Йорку від 20 жовтня до 3 листопада 1963 р. відбулася сьома Мистецька Виставка жіночої творчості // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1964. – Ч. 2. – С. 47.
30. 7-ма вист[авка] жіночої творчості: 80 праць у різн[их] техніках // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1964. – Ч. 2. – С. 47.
31. Мошинський В., Мошинська О., Мошинський Ю. [олії, акварелі]. Нью-Йорк // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1966. – Ч. 5. – С. 64.

32. Мошинські, родина (батько, донька, син). Шікаго // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1968. – Ч. 8. – С. 59.
33. Мошинський В. [олії, ікони], Мошинська О. [олії, акварелі], Мошинський Ю. [олії, туш] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1971. – Ч. 11. – С. 64.
34. Мошинська О. [акварелі]. Денвер // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1972. – Ч. 12. – С. 66.
35. Мошинські Вол[олодимир], Окс[ана], Юрій [праці]. Денвер // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1972. – Ч. 12. – С. 68.
36. Мошинські. Гал[ерія] родини Мошинських мала вист[авку] картин квітів у Денвері, Колорадо // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1975. – Ч. 15. – С. 70.
37. Відкрито мистецьку галерію Мошинських у Денвері, Колорадо // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1976. – Ч. 16. – С. 72.
38. У нас. Мистецька хроніка // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1968. – Ч. 8. – С. 57.
39. У галерії ОМУА в Нью Йорку відбулася виставка картин Ольги Дядинок / // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1978. – Ч. 18. – С. 67.
40. Дядинок О. [ретроспективи, олії, темпері] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1978. – Ч. 18. – С. 67.
41. Євгенія Туркало-Розгін (1895-1980) [некролог] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1981. – Ч. 21. – С. 67.
42. Туркало-Розгін Є. Екслібриси // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1981. – Ч. 21. – С. 67.
43. У галерії Ніягара, в Канаді, влаштовано виставку праць українських мистців // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1978. – Ч. 18. – С. 67.
44. Мистецька хроніка. У нас // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1979. – Ч. 19. – С. 69.
45. Український Інститут Америки в Нью Йорку влаштував виставку “Володарі України” із збірки Якова і Сузанни Макогін-Розумовських // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1978. – Ч. 18. – С. 71.
46. “Володарі України” В.Дядинюка та ін[ших] мистців картини й ін[ші] цінні експонати із збірки Я. і С. Макогін-Розумовських // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1978. – Ч. 18. – С. 71; 1979. – Ч. 19. – С. 69.
47. Виставку картин Ольги Дядинок влаштувало Об’єднання Мистців Українців Америки // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 66.
48. Дядинок О. [картини] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 66.
49. Літні [1984] виставки українських мистців у Гантері // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 71.
50. Виставка творів 22 українських мистців // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 71.
51. Мошинський В., Мошинська О., Мошинський Ю. [малярство]. Денвер, Колорадо // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1966. – Ч. 4. – С. 68.
52. “Денвер Пост” від 29.03.1969 вмістила репродукцію плащини В. Мошинського // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1969. – Ч. 9. – С. 61.
53. Газета “Сандей Денвер Пост” від 19.01.1969 вмістила статтю В.Долен про

родину Мошинських // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1969. – Ч. 9. – С. 61.

54. Володимира Мошинського вшановано титулом “The American by Choice” // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1987. – Ч. 27. – С. 72.

55. З ініціативи галерії Мошинських (Денвер, Колорадо) // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1971. – Ч. 11. – С. 66.

56. Юрій Мошинський підписав умову з радіо Денвера // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1972. – Ч. 12. – С. 65.

57. Група українських мистців у Парижі. 1930 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1966. – Ч. 5. – С. 49.

58. Микола Битинський: Печатка // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1968. – Ч. 7. – С. 56.

59. Василь Дядинюк (1900–1944): Портрет проф. Шенідрика (Архіваря Митр. А.Шептицького) // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1977. – Ч. 17. – вересень. – С. 73.

60. Василь Дядинюк (1900–1944): Св. Князь Володимир (980-1015) // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1989. – Ч. 29. – С. 8.

61. Хмелюк В. Голова дівчини. 1945 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 13.

62. Хмелюк В. Краєвид. 1945 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1981. – Ч. 21. – С. 36.

63. Хмелюк В. Порт, 1948 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1988. – Ч. 28. – С. 3.

64. Хмелюк В. Краєвид над морем. 1949 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1987. – Ч. 27. – С. 55.

65. Хмелюк В. Соняшники. [1955] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1967. – Ч. 6. – С. 49.

66. Хмелюк В. Краєвид із Франції. 1960 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1967. – Ч. 6. – С. 46.

67. Володимир Мошинський (1895–1988) [некролог] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1988. – Ч. 28. – С. 45-46.

68. Мошинський В. Портрет директора школи. 1947 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1988. – Ч. 28. – С. 45.

69. Мошинський В. “Мойсей” // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1975. – Ч. 15. – С. 56.

70. Новаківський О. Автопортрет. [1911] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1966. – Ч. 5. – С. 21.

71. Новаківський О. Жінка в саду // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1966. – Ч. 5. – С. 20.

72. Новаківський О. Митрополит Андрей Шептицький. 1920/21 // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1984. – Ч. 24. – С. 3.

73. Шрамченко М. О. Повстенко, нарис із 1945 р. / М. Шрамченко // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1968. – Ч. 8. – С. 68.

74. Мошинський В., Мошинська О., Мошинський Ю. “У пошуках кращого майбутнього” // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1977. – Ч. 17. – С. 36.

75. Січинський Володимир: Церква в Уніон да Вікторія, Парана, Бразилія // Нотатки

з мистецтва (Філядельфія). – 1968. – Ч. 8. – С. 57.

76. Січинський В. Церква в Пряшівщині. 1939. // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1967. – Ч. 6. – С. 52.

77. Січинський В. Нагробник на могилі бл. п. Романа Савицького в Філадельфії // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1963. – Ч. 1. – С. 45.

78. Повстенко О. Проект церкви [de l'église ukrainienne orthodoxe saint Simon a Paris] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1973. – Ч. 13. – С. 3.

79. Нагробник на могилі О. Повстенка в Бавнд Бруку // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1978. – Ч. 18. – С. 63.

80. У Філядельфії помер мистець П. Мегик // Свобода (Нью-Йорк). – 1992. – Ч. 165. – 28 серпня. – С. 1.

81. Петро Мегик [Некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1992. – Ч. 168. – 2 вересня. – С. 3.

82. “В. Й. П.”. Бл. п. Володимир Січинський [некролог] / В. Й. П. // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1963. – Ч. 1. – С. 45.

83. “П. М.” Микола Битинський (1893-1972) [Петро Мегик] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1973. – Ч. 13. – червень. – С. 68.

84. “П. М.” Олекса І. Повстенко (1902-1973) [Петро Мегик] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1973. – Ч. 13. – С. 67.

85. “В. Ш.” Василь Хмелюк (31 липня 1903 – 2 листопада 1986) [некролог] / В. Ш. // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1987. – Ч. 27. – С. 55.

86. Володимир Січинський, архітект, графік, історик мистецтва // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1963. – Ч. 1. – С. 45.

87. “П. М.”. Олександр Пашенко, графік / [Петро Мегик] // Нотатки з мистецтва (Філядельфія). – 1964. – Ч. 2. – С. 50.

Anatoly Trembitsky

**Manuals of the annuals Ukrainian artists in America Association
“The Notes of Art” (Philadelphia) as for lives and creative work
of artists from Podillya**

A history of foundation, development and reasons of suspension of publishing the artistic annuals Ukrainian artists in America Association, yearbook “The Notes of Art” (Philadelphia, 1963–1990) which consistently described “phenomena and events in Ukrainian art and spiritual culture” and eventually became an important phenomenon and event in artistic life of Ukrainian diaspora in artistic life of Ukrainian diaspora in many counties of the world and particularly Ukraine.

Contribution of the Ukrainian artistic manual to the enlightening on its pages the artistic life of significant Ukrainian artists-immigrants, born in Podillya or whose life and creative works are connected with Podillya land is described.

Precious artistic articles about creative activity and heritage of the Ukrainian extended family of painters Volodymyr, Yuriy and Oxana Moshynsky were published in the yearbook. A descendant of a famous Cossacks' clan significant artist and a great poet Vasyl' Kmelyuh about one of the “remarkable persons” of western Ukrainian art Vasyl' Dyadymyuk; painter and pedagogue Oleksa Novakivskyi; well-known

art-critic architect Volodymyr Sichynskiy; artist-painter and graphist Sophia Levytska author of a plenty of landscapes and portraits, scenery and costumes, wall decorations Vasyl' Perebyinis are also mentioned.

The attention is paid to the fact that on the pages of fashionable and lonely artistic magazine out of Ukraine data about individual, gathered and topical artistic exhibitions of Vasyl' Khmelyuk, Vasyl' Perebyinis, Volodymyr Sichynskiy are given. Olga Dyadynyuk, Volodymyr, Yuriy and Oxana Mushynsky, Evhenia Jurkalo-Rozgin are also mentioned.

About "rich artistic chronicals and information about activity of Ukrainian artistic studio in Philadelphia" and its colourful reproductions of artistic works of V. Sichynskiy, E. Turkalo-Rozgin, M. Bytynskiy, V. and O. Dyadynyuky, O. Povstenko, S. Levytska, V., O. and Yu. Mushynsky; articles dedicated to the memory of dead artistics of Podillya are published: Sophia Levytska, Volodymyr Sichynskiy, Mykola Bytynskiy, Oleksa Povstenko, Evhenia Jurkalo-Rozgin, Vasyl' Kmelehuh, Volodymyr Moshynskiy, Oleksandr Pashchenko.

As a conclusion "The Notes of Art" made an important contribution in popularization of the Ukrainian art: architecture, painting, graphical art, sculpture, folk and everyday art, creational heritage of Ukrainian artists including artists from Podillya.

The materials are valuable for modern Ukrainian researchers, because they give an opportunity to disclose lives and artistic activity and heritage of Podillya artists who lived and created in emigration.

Keywords: *manuals, Ukrainian artists in America association, "The Notes of Art", artists from Podillya, Volodymyr Sichynskiy, Oleksa Povstenko, Sophia Levytska, Olga Dyadynyuk, Vasyl' Dyadynyuk, Vasyl' Kmelehuh, Volodymyr Moshynskiy, Mykola Bytynskiy, Evhenia Jurkalo-Rozgin, Oleksa Novakivskiy, Vasyl' Perebyinis, Oleksandr Pashchenko, 1963–1990.*

А.М. Трембицкий

**Журнал "Нотатки з мистецтва" (Філадельфія) об'єднання
художників українців в Америці о життєвому шляху
і творчєської діяльності художників-подільян**

В статтє раскрыто историю возникновения, развития и причины прекращения издания искусствоведческого журнала Объединения художников украинцев в Америке, ежегодника "Нотатки з мистецтва" (Філадельфія, 1963–1990), который последовательно "фиксировал" "явления и события в украинском искусстве и духовной культуре" и стал значительным явлением и событием в художественной жизни украинской диаспоры во многих странах мира и Украины, в частности.

Раскрыто вклад украинского искусствоведческого журнала в отражении на его страницах художественной жизни известных украинских художников-эмигрантов, уроженцев Подолья, а также тех, чья жизнь или творчество

связаны с Подольским краем. В частности, в ежегоднике были опубликованы ценные искусствоведческие статьи о творческой деятельности и художественном наследии семьи художников Владимира, Юрия и Ксении Мошинских; о наследнике славного казацкого рода, известного художника экспрессионистского стиля и великого поэта Василия Хмелюка; об одной из “маркантных личностей” западно-украинского искусства в междувоенный период Василие Дядинюке; о живописце и педагоге Алексее Новаковском; известном искусствоведке, архитекторе Владимире Сичинском; о художнике и графике Софии Левицкой; об авторе многих пейзажей и портретов, театральных декораций и костюмов, настенных декоративных “художеств” Василии Перебийносе.

В статье обращается внимание на то, что на страницах “престижного и единственного искусствоведческого журнала за пределами Украины” поданы ценные сведения об индивидуальных, сборных и тематических художественных выставках Василия Хмелюка, Василия Перебийноса, Владимира Сичинского; Ольги Дядинюк, Владимира, Юрия и Ксении Мошинских, Евгении Туркало-Разгон; о “богатой художественной хронике и информации о деятельности Украинской художественной студии в Филадельфии” и ее членов: В. Сичинского, В., Ю. та К. Мошинских; опубликованы черно-белые и цветные репродукции художественных работ В. Сичинского, Е. Туркало-Разгон, Н. Бытынского, В. и О. Дядинюков, А. Повстенка, С. Левицкой, В., К. та Ю. Мошинских; опубликовано статьи-некрологи посвященные памяти умерших художников: Софии Левицкой, Владимира Сичинского, Николая Бытынского, Алексея Повстенка, Евгении Туркало-Разгон, Василия Хмелюка, Владимира Мошинского, Александра Пащенко.

Делается вывод о том, что “Нотатки з мистецтва” сделали значительный вклад в популяризацию украинского искусства: архитектуры, живописи, графического искусства, скульптуры, народного искусства, творческого наследия украинских художников, в т.ч. и художников, выходцев из Подольского края. Его материалы очень ценны для современных украинских исследователей, потому что они дают возможность в новых аспектах раскрыть жизненный путь, художественную деятельность и творческие достижения подольских художников, которые жили и созидали в эмиграции.

Ключевые слова: журнал, Объединение художников украинцев в Америке (ОМУА), “Нотатки з мистецтва”, художники-подольяне, Владимир Сичинский, Алексей Повстенко, София Левицкая, Ольга Дядинюк, Василий Дядинюк, Василий Хмелюк, Владимир Мошинский, Николай Бытынский, Евгения Туркало-Разгон, Алексей Новаковский, Василий Перебийнос, Александр Пащенко, 1963–1990 гг.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 391:800.879

Л.А.Іваневич

Історіографія питання про традиційний стрій українців Поділля (1990-ті рр. – початок ХХ ст.)

У статті висвітлюється сучасний стан історіографії проблеми дослідження традиційного вбрання українців Поділля ХІХ – початку ХХ ст. Подається класифікація, характеристика та наукова оцінка історіографічного матеріалу 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст., присвяченого вивченню крою, оздоблення, носіння та поєднання у цілісні комплекси складових подільського народного костюма. Зокрема серед віднайдених нами джерел проаналізовані передусім індивідуальні й колективні монографії, дисертації та історико-етнографічні праці, у яких досліджено безпосередньо комплекси вбрання українців у цілому і поділян у тому числі, а також їх окремі складові, а саме, сорочки, головні убори, прикраси, плечовий одяг тощо. Крім цього, подано оцінку спорідненим і дотичним до теми підручникам, посібникам, довідникам, словникам, енциклопедіям та закордонним виданням. З метою глибокого історичного вивчення й порівняльної оцінки усіх складових декору національної ноші і, насамперед, вишивки як художнього явища використано теоретичний та практичний досвід досліджень різноманітних сфер традиційно-побутової культури українців Поділля, зокрема, ґрунтовних узагальнених праць і наукових розвідок. За роки незалежності побачив світ цілий ряд альбомів та комплектів листівок, у яких на фоні загальної характеристики народного строю й вишивки етнографічних регіонів України, заразом і Поділля розглядаються їх декоративно-технічні прикмети. Загальна кількість віднайдених нами науково-популярних статей та краєзнавчих розвідок, що безпосередньо або дотично стосуються процесів створення й прикрашання традиційної одіжжі українців усіх субрегіонів Поділля складає понад 120 одиниць. Однак аналіз зазначених вище матеріалів засвідчує, що розглядувана тема розкрита не в повній мірі, а тому потребує глибокого наукового переосмислення та створення узагальноної характеристики розвитку художньо-стильових особливостей народного вбрання поділян і його сучасної інтерпретації.

Ключові слова: традиційний стрій, народне вбрання, національний костюм, ноша, одіжж, українці Поділля, етнографічний регіон, субрегіони, історіографія, сучасний стан, монографії, дисертації, історико-етнографічні праці, підручники, посібники, довідники, словники, енциклопедії, закордонні видання, альбоми, комплекти листівок, наукові статті, краєзнавчі розвідки, сорочки, головні убори, прикраси, оздоблення, вишивка.

В історіографії проблеми про традиційний стрій українців Поділля можна виділити чотири періоди: перший (початок досліджень – 1910-ті рр.) – накопичення джерел і виділення українського костюма як самодостатнього явища в національній культурі; другий (20-ті – 40-ті рр. ХХ ст.) – концепція генези

народної одіжі та мистецтва декорування її складових компонентів за допомогою вишивки; третій (50-і – 80-і роки ХХ ст.) – створення підґрунтя для аналізу характерних спільних ознак і відмінностей традиційних комплексів убрання й орнаментики та колористики вишивки різноманітних історико-етнографічних регіонів України; четвертий (90-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.) – виокремлення й оцінка регіональних і локальних особливостей крою, оздоблення, носіння та формування в ансамблевих комплексах народної ноші українців усіх етнографічних регіонів, а також їх субрегіонів і районів.

Отже справжній науковий і пізнавальний інтерес до традиційного одягу Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля та способів його прикрашання відродився саме у часи розбудови незалежної, самостійної, соборної і суверенної держави, демократизації та лібералізації суспільства, ліквідації цензурних й ідеологічних перешкод у дослідженні української історії, обрядів, звичаїв і традицій, піднесення патріотичного духу, самосвідомості й розвитку національної культури.

Тому не даремно 90-і рр. ХХ – початок ХХІ ст. вважається періодом ґрунтовного аналізу регіональних і локальних рис народного вбрання історико-етнографічних регіонів України у загальнонаціональному контексті. На цьому фоні виділяється зростання актуальності дослідження і популяризації й традиційного костюма українців Поділля. Зазначеній проблематиці присвячується в рамках дисертаційної роботи і наша стаття.

Серед існуючих на сьогодні монографій, що стосуються тематики подільської народної одіжі найважливішою є монографія Л.Булгакової-Ситник “Подільська народна вишивка” (2005)¹. У ній уперше досліджено народний досвід вишивки Поділля у генетичному взаємозв’язку матеріалу і техніки виконання, топографії вишивки та крою окремих компонентів натільного, поясного, плечового й верхнього вбрання. Науковець визначила типи та стилістичні особливості технік, орнаментальних мотивів і кольорової гами подільської вишивки. Ґрунтовно охарактеризувала їх специфічні ознаки та спільні національні риси в контексті традиційної української вишивки, на основі чого склала відповідні карти-схеми й таблиці з графемами композицій-мотивів. Також учена вперше подала класифікацію жіночих і чоловічих вишитих сорочок подолян за способами крою, оформленням плечової частини, пазушного розрізу, вирізу горловини й низу рукавів та розміщенням узорів на сорочках. Аналізуючи конструктивні та декоративні риси подільських сорочок Л.Булгакова-Ситник створила основні топокомплекси вишивки й дослідила орнаментальні мотиви, характерні для південних, північних і центральних районів Поділля. Однак автор у своїй монографії опирається на експонати подільських вишивок, що входять до складу колекцій окремих закордонних та вітчизняних обласних і столичних музеїв, минувши багатство матеріалів музеїв місцевого регіонального значення. Окрім того, дослідниця окреслила крайні межі локального типу подільської вишивки за лінією контурів сучасних адміністративних кордонів Вінницької, Тернопільської і Хмельницької областей, хоча до Поділля ніколи не відносили усі райони Тернопілля

й Хмельниччини. Досить вузькою є й хронологічна межа зазначеної теми – від середини до кінця XIX ст. Але все-таки варто віддати належне першій науковій спробі зведення історичних і джерелознавчих матеріалів, що стосуються специфіки крою жіночих та чоловічих вишиванок подолян та інших видів їх одягу, способів розміщення вишивки на виробі і орнаментальних сюжетів, розповсюджених на Поділлі в єдину систематизовану роботу з глибоким аналізом та чіткими висновками.

Монографія Р.Захарчук-Чугай “Народна вишивка Західної України XIX–XX ст.: (проблеми, традиції)” (1995)² містить у собі часткову інформацію про регіональні та локальні стилістичні відміни технік, кольорової гами й орнаментів вишивки Поділля. Змістовним є матеріал про сучасний стан збереження, популяризації та розвитку народного досвіду вишивки українців.

Велике значення для вивчення характерних ознак і відмінностей традиційного вбрання українців Придністровського Поділля має монографія Г.Кожолянка “Етнографія Буковини” (1999)³. У ґрунтовному двотомному виданні науковець проаналізував історію становлення народної ноші українського населення Буковини, в тому числі Буковинського Поділля. Зокрема розкрив різноманіття матеріалів і технік виготовлення усіх складових частин костюма, а також локальні особливості їх оздоблення, носіння й поєднання у комплекси.

Певну цінність складає колективна робота вітчизняних науковців “Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах” (1999)⁴. Особливе зацікавлення у ній становлять дослідження Т.Ніколаєвої в області історії народної одягу, особливостей українського строю XIV–XVIII ст. і регіональних комплексів національного вбрання XIX – поч. XX ст., Т.Кари-Васильєвої в галузі вишивки і ткацтва та Г.Щербія і Н.Гурушевої – про символіку народної ноші й розвиток сучасного традиційного костюма.

Дотичною до окресленої теми є монографія Г.Стельмашук “Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження” (2006)⁵, у якій охарактеризовано складові елементи і цілісні комплекси національного строю регіону, що межує з Поділлями. З огляду на це матеріали цього видання мають особливу вартість для порівняння й аналізу у досліджуваній роботі.

У колективній монографії “Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання” (2008)⁶ під редакцією В.Піскуп, А.Ціпка, Т.Шептицької та ін. показано історичні форми культурного, духовного та естетичного вираження українців через убрання. Крім цього подано особливості творення нашими пращурами і сучасниками одягу на основі глибокого внутрішнього світогляду, своєрідного відчуття колористики та з відповідною обов’язковою знаково-символічною системою.

Важливе місце в історіографії заданої проблематики займає дисертація В.Косаківського “Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття)” (2013)⁷. У ній дослідник здійснив комплексний аналіз традиційно-побутової культури української людності містечка Чечельника XIX – початку XXI ст. в контексті етнокультурної характеристики Південно-Східного Поділля. Крім цього науковець визначив

регіонально-специфічні й загальноукраїнські риси духовної та матеріальної культури південно-східних подолян, зокрема, що є цінним, його традиційних господарських занять і народної одяжі.

Завдяки висвітленню методів і методології наукової розробки окресленої теми або дотичних проблем значний інтерес представляють дисертації: М.Селівачова “Українська народна орнаментика XIX–XX ст.” (1996)⁸, Е.Гаврилук “Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту” (1999)⁹, В.Малини “Народне мистецтво півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей” (1999)¹⁰, Л.Пономар “Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX століття” (2000)¹¹, І.Шевченко “Колір як естетичний феномен” (2000)¹², Ю.Нікіщенко “Орнамент як джерело дослідження етнічної культури України (на матеріалах XIX – початку XX ст.)” (2004)¹³, Л.Мельничук “Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX ст.)” (2004)¹⁴, І.Багиревої “Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст.” (2006)¹⁵, О.Дякової “Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни)” (2007)¹⁶.

Безпосередньому дослідженню компонентів подільського народного костюма XIX – поч. XX ст. та їх класифікації присвячено й окремі праці. Зокрема, вартісною вважаємо історико-етнографічну роботу “Поділля” (1994)¹⁷ під редакцією Л.Артох, В.Балушка, З.Болгарович. У цьому виданні найбільше значення мають статті А.Пономарьова про проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень, Т.Ніколаєвої – історичні передумови формування традиційного строю Поділля, Т.Кари-Васильєвої – художні особливості мистецтва вишивки подолян, М.Селівачова – орнаментальні мотиви вишивки українців Поділля, Г.Щербія – проблеми використання народних традицій у сучасному одязі подолян, Г.Горинь – мистецтво художньої обробки шкіри та О.Боряк – традиції ткацтва на Поділлі.

Цінними є також ґрунтовні праці вітчизняних науковців Є.Причепія і Т.Причепій “Вишивка Східного Поділля: Альбом” (2007) та “Вишивка Східного Поділля” (2009)¹⁸. У них подано характеристику крою натільного жіночого і чоловічого одягу, особливості технік і колористики вишивок, структури й семантики їх узорів, а також запропоновано нову своєрідну за методологією класифікацію образів і сюжетів орнаментальних мотивів.

Загальний аналіз процесів виникнення, формування та трансформації традиційного строю українців у цілому та усіх історико-етнографічних регіонів, зокрема, в тому числі й Поділля подано у багатьох наукових працях. Найпершою з них в історіографії періоду незалежної України стала перевидана робота видатного українського етнолога О.Воропая “Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис” (1993)¹⁹. У розділі “Український народний одяг” учений подав характеристику національного вбрання українців, насамперед, його матеріалу, крою, оздоблення, носіння та класифікацію його складових елементів. Однак регіональні риси й відміни народної ноші у праці розглянуто побіжно.

Наступним важливим виданням стало комплексне дослідження “Українська мінувшина: Ілюстрований етнографічний довідник” (1994). Найбільшу вартість для нас мають наступні його підрозділи: “Різновиди традиційного одягу”²⁰ Т.Ніколаєвої – про особливості усіх компонентів ансамблевого комплексу українського народного строю та “Символіка народного костюма”²¹ Г.Щербія – про звичаї, способи декору та символіку, пов’язані із традиційним убранням українців. Проте подані матеріали відображають передусім загальнонаціональні ознаки ноші.

Цінні регіональні фактологічні джерела містить наукова робота “Буковинський традиційний одяг” (1994)²² Я.Кожолянка. Вчена здійснила аналіз комплексу народного строю буковинців (як українців, так і молдаван), класифікувала його складові елементи, описала матеріали для їх виготовлення, різновиди їх крою, шиття, прикрашання та зодягання. Також розглянула жіночий і чоловічий костюм усіх локальних зон Буковини ХІХ – першої половини ХХ ст., в т.ч. Буковинського Поділля. Варто відзначити, що автор окремо подала оцінку дитячого одягу даної території України.

Ще одним змістовним дослідженням вищезазначеного історико-етнографічного субрегіону стала книга “Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність” (1996)²³ М.Костишеної. Науковець, опираючись на масивну джерелознавчу базу, висвітлила загальнонаціональні, регіональні та локальні ознаки й відмінності традиційного буковинського строю ХІХ – початку ХХ ст. у всьому його розмаїтті. Значну увагу приділено характеристичній народної ноші українців Буковинського Поділля. Поряд з цим розкрито тенденції популяризації народних традицій у сучасному одязі українців Буковини впродовж ХХ ст.

Особливе значення для роботи має підручник “Історія українського костюма” (1996)²⁴ Т.Ніколаєвої та його перевидання “Український костюм. Надія на ренесанс” (2005)²⁵. Вчена ґрунтовно дослідила історію появи, розвитку та сучасних змін у традиційному строї українців різноманітних соціальних прошарків. Але найбільше місце у її працях відведено класифікації одіжі ХІХ – початку ХХ ст., аналізу матеріалу її компонентів та виокремленню регіональних комплексів традиційної ноші, в тому числі й Поділля. Причому, розглядаючи вбрання подільян, науковець виділила три основні комплекси: північно-західний, східний та надністрянський. Разом із тим автор чітко визначила художні особливості українського костюма, зокрема, прийомів формування його складових частин, способів нанесення та розміщення декору на них і формування їх у ансамблі. Варто також зауважити на насиченості другого видання дослідниці значною кількістю раритетних світлин та якісних художніх малюнків.

Найбільш вартісним науковим виданням з термінології предметів національного строю вважаємо “Український народний одяг: Етнографічний словник” К.Матейко²⁶. Автору вдалося зібрати й проаналізувати великий об’єм інформації щодо загальноукраїнської, регіональної та локальної специфіки назв і трактувань різноманітних елементів одягової тканини й складових традиційного костюма. Вчена показала багатоваріантність українського говору в позначенні назв народної ноші та широкі етнокультурні взаємозв’язки українців з іншими етносами.

Значну цінність складають ґрунтовні наукові дослідження “Українській стрій” (2000, перевидання 2011)²⁷ М.Білан і Г.Стельмашук. У них розглянуто особливості матеріалів, народного крою, шиття, декорування та символізм народної ноші XIX – початку XX ст. в загальному. Висвітлено ансамблеві комплекси вбрання усіх етнографічних регіонів України, заразом і Поділля. Подано характеристику локальних відмінностей подільського костюма, проте тільки західного й східного. Важливим і цікавим доповненням є опис регіональних та локальних особливостей весільного строю. Також книги доповнено словником термінів українського строю та інтерпретованими моделями сучасного вбрання з використанням народних традицій.

Важливе місце в історіографії займає змістовна двотомна наукова робота “Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т.1. 11000 років до н.е. – XIII ст. н.е.” (2003)²⁸ та “Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т.2. XIII – початок XX ст.” (2006)²⁹ З.Васіної. У ній автор на масивному джерельному й багатому фактологічному матеріалі відобразила закладення основ специфіки національної ноші, шляхи її формування у різні історичні періоди, а також трансформації до початку XX ст. У другому томі детально проаналізовано традиційний стрій українців у цілому й окремих регіонів, зокрема й Поділля Західне, Східне і Центральне (поза увагою залишилась Буковинська локальна зона). Подано класифікацію одягу, розкрито різновиди крою її складників, особливості їх оздоблення та формування в комплексі.

Певну вартість мають праці “Кептарі українських Карпат” (2003)³⁰ І.Карпинець та “Сорочка-вышиванка кінець XX – начало XX вв.” (2003)³¹ Л.Лиганові. Перша робота присвячена особливостям формоутворення і пошиття, способам нанесення і розміщення декору, різновидам орнаментальних мотивів і колориту оздоблення кептарів гірських районів Карпат, а також подільських кептарів Буковини. Друга – висвітлює спільні й відмінні ознаки нагільного одягу Донецької області та їх класифікацію. Книги вміщують оригінальний ілюстративний матеріал і схеми крою описаних складових традиційного строю.

Не менш цінним можна назвати наукове дослідження О.Никорак “Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. – Ч.1. Інтер’єрні тканини (за матеріалами західних областей України)” (2004)³². Науковець здійснила систематизацію та розробила типологію народних тканих виробів XIX – серед. XX ст., визначила найхарактерніші регіональні й локальні риси традиційних тканин досліджуваного регіону. Крім цього охарактеризувала сучасний стан ткацтва та обґрунтувала естетичну цінність західноукраїнських традиційних тканин як своєрідного мистецького явища на тлі аналогічних виробів інших регіонів України. Книга також доповнена величезною кількістю якісного фактологічного матеріалу у вигляді світлин та малюнків.

Велике значення для означеної тематики складає другий том ґрунтовної роботи “Україна й українці. За репродукціями І.Гончара” (2006)³³. У ньому відображені регіональні ознаки різноманітних комплектуючих частин народного вбрання й існуючих способів його прикрашання двох історичних територій

Галичини та Буковини (у тому числі подільської локальної зони). Багатоваріантність комплексів традиційної ноші цих країв підтверджують понад 500 оригіналів і репродукцій світлин та 200 малюнків відомого етнографа І.Гончара. Представлені матеріали широко презентують народну одіж як невід’ємну складову матеріальної й духовної культури українців.

Значне місце в історіографії проблеми посідає двотомне видання О.Косміної “Традиційне вбрання українців”. У першому томі досліджено український національний стрій кінця XIX – початку XX ст. етнографічних макрорегіонів Лісостепу і Степу (2008)³⁴, у другому – Полісся і Карпат (2010)³⁵. Варто зауважити, що науковець продемонструвала багатство, розмаїття та регіональні відмінності комплексів української народної ноші на основі оригінальних зразків із приватних колекцій та багатьох музеїв України. Роботу також доповнено невеликим словником термінів. Автор окремо подала оцінку локальних рис костюмів Буковинського, Західного й Східного Поділля. Однак подільський традиційний стрій досліджений ученою лише на основі фондів музеїв Вінниці, Києва та Львова. Тобто знову ж таки абсолютно не враховані матеріали районних музеїв і навіть окремих обласних, а саме Тернопільського й Хмельницького.

Цікавими з точки зору локальних досліджень є праці “Борщівські сорочки з колекції Віри Магковської” (2008) Л.Булгакової-Ситник і “Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров’я” (2013, упорядники Л.Булгакова-Ситник та Т.Лозинський)³⁶. Автори на основі аналізу експонатів із приватних і музейних колекцій здійснили спробу вдосконалити класифікацію жіночих та чоловічих вишиванок Борщівського району Західного Поділля й Заставнівського району Буковинського Поділля. По-новому було розглянуто розмаїття способів крою, технік прикрашання, колористики й орнаментів вишиванок кінця XIX ст. – другої половини XX ст.

Наукову вагомість також має робота “Твоя країна – Україна: Енциклопедія українського народознавства” (2009)³⁷. Її укладач Н.Кусайкіна у довідковому вигляді сформулила короткі характеристики і регіональні відміни складових компонентів традиційних комплексів убрання усіх етнографічних регіонів України, в т.ч. й Поділля. Таким чином дане дослідження має необхідне загальне інформаційне, порівняльне й методологічне навантаження для розглядуваної нами проблематики.

Останнє видання Г.Стельмашук “Українське народне вбрання” (2013)³⁸ висвітлює історичний розвиток та побутування традиційного строю українців від найдавніших часів до початку XX ст. Також учена без глибокої деталізації проаналізувала ансамблеві комплекси ноші усіх історико-етнографічних регіонів України, зокрема й Поділля.

У вивченні історії, соціально-економічних умов формування та характерних ознак народного строю українців Поділля від козацьких часів до початку XX ст. певну роль відіграють наступні наукові праці: “Назви одягу та взуття Правобережного Полісся” (1995)³⁹ Н.Никончука – про специфіку народних термінологій щодо назв предметів традиційного костюма українців Полісся; “Традиції і житте-

діяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців” (2000)⁴⁰ В.Борисенко – про звичаї, пов’язані із носінням певних видів одягу та їх етнографічний опис; “Спадщина: Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік” (2003)⁴¹ В.Мельниченко – про спільні й відмінні риси деяких складових елементів національного одягу.

Детальній характеристиці народних головних уборів України та Поділля в т.ч. присвячені змістовні наукові праці Г.Стельмашук “Традиційні головні убори українців” (1993) та “Українські народні головні убори” (2013, монографія)⁴². Автор дослідила історію розвитку головних уборів і зачісок від найдавніших часів до сучасності як сільського так і міського чоловічого та жіночого населення України. Окрім цього науковець розкрила функції й значення національних головних уборів у звичаях українців, роль символів і знаків у обрядових головних уборах. І, що особливо є цінним, подала класифікацію традиційних головних уборів та висвітлила їх головні загальноукраїнські, регіональні, а подекуди і локальні схожості й відмінні.

Історія процесу виготовлення виробів з бісеру на теренах України від зародження, давньоруського періоду і до початку ХХ століття глибоко досліджена у праці О.Федорчук “Українські народні прикраси з бісеру” (2007)⁴³. Вчена вивчила та проаналізувала різноманіття головних і допоміжних матеріалів, технік виконання й композиційно-художні особливості цих оздоб, зокрема, орнаментальні сюжети і колорит за регіональною приналежністю. Цінність роботи посилено запропонована автором типологія українських прикрас зі скла та бісеру ХІХ – першої пол. ХХ ст., наявність фактологічного і порівняльного ілюстративного матеріалу.

Найширшу класифікацію традиційних прикрас українок у залежності від структури матеріалу, з якого вони виготовлені подала Г.Врочинська у своїй ґрунтовній науковій роботі “Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст.” (2008)⁴⁴. Також дослідниця розкрила історичні аспекти виникнення та розвитку виробництва прикрас у домашніх, а пізніше й фабричних умовах. Крім цього вона проаналізувала розмаїття технологій створення традиційних прикрас та їх характерні національні, регіональні й локальні особливості. Варто відзначити насичення роботи багатими ілюстративними зображеннями з музейних і приватних колекцій з усієї України.

Аналізу виникнення, поширення, класифікації та сучасним тенденціям у розвитку виробництва одного з поширених типів народних оздоб присвячене дослідження “Українські дукачі” науковця М.Самкова (2013)⁴⁵. У ньому автор описує дукачи та дукачі, характерні й для Поділля.

Витоки та розвиток подільських ремесел і промислів, пов’язаних із виробництвом матеріалів для вбрання чи окремих предметів народної ноші та їх декорування безпосередньо висвітлені у збірнику “Подільське традиційне ткацтво” (2009)⁴⁶. У ньому дослідники торкаються питань виготовлення і способів прикрашання домотканих тканин. Народна тканина як елемент традиційної культури нашої нації відображена в роботі Є.Шевченка “Українська народна

тканина. Словник” (2000)⁴⁷. Автор розкрив особливості народної термінології українців щодо сировини, тканини, барвників, ткацьких і вишивальних технік, оздоблювальних елементів тощо.

Суттєвим внеском у процес пізнання регіональних ознак мистецтва створення традиційного строю стали праці подільських дослідників В.Косаківського та Л.Пономар у виданнях “Одвічна Русава (етнографія та фольклор с.Стіна на Поділлі)” (2003)⁴⁸ та “Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині” (2010)⁴⁹.

Художньо-стильові особливості національної ноші українців Поділля в загальному розкриті у красознавчих роботах Г.Медведчук “Краса подільської народної вишивки” (1993)⁵⁰ та “Берегиня скарбів народних...” (2010, 2013)⁵¹. У першому дослідженні автор подала короткий аналіз поширених на Поділлі технік вишивання, їх кольорової гами й орнаментальних мотивів. Друге видання містить декілька аналітичних статей, присвячених характеристиці регіональних і локальних рис народного костюма Західного й Східного Поділля, технологій виготовлення матеріалів, крою і прикрашання одягу та використання в сучасному предметів традиційного вбрання.

З метою глибокого вивчення й порівняльної оцінки усіх складових декору національної ноші і, насамперед, вишивки як художнього явища використано теоретичний та практичний досвід досліджень різноманітних сфер традиційно-побутової культури українців, зокрема, наступних ґрунтовних праць про: “Історія декоративно-прикладного мистецтва України (13–18 ст.)” (1992)⁵² О.Тищенко – мистецтво вишивки в загальних аспектах; “Українська народна вишивка” (1996)⁵³ Т.Кари-Васильєвої, А.Заволокіної – особливості традиційної вишивки, її місцеві характеристики різних областей, головні техніки шиття; “Мистецтво української вишивки: Техніка і технологія” (1996)⁵⁴ О.Кулинич-Стахурської – науково-дослідницьку роботу з відновлення давно забутих швів української народної вишивки на основі музейних класичних зразків і підтвердження народних майстрів різних регіонів України; “Технологія вишивки” (1997)⁵⁵ В.Радкевич, Г.Пашенко – розмаїття технік української вишивки та їх класифікацію; “Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту” (1999)⁵⁶ І.Свійонтек – локальні відмінності гуцульської вишивки, її кольорову гаму й орнаментальні мотиви; “Українська вишивка” (2002)⁵⁷ Т.Кари-Васильєвої й А.Чорноморець – історію самобутньої української вишивки від Х до ХХ ст., її локальні особливості та відміни, основні техніки, колористику й взори; “Вишивка рідного краю” (2004)⁵⁸ О.Возниці – притаманні техніки, колорит і орнаментику вишивки Ходорівщини; “Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині” (2004)⁵⁹ В.Винничука – походження, витоки, проблеми збереження й реставрації забутих технік вишивання та взори польсько-волинської зони; “Гуцульські вишивки” (2005)⁶⁰ М.Шандро – історичні й етнографічні ознаки вишивки гуцулів; “Народне мистецтво України на межі тисячоліть” (2007)⁶¹ Л.Орел, Л.Стогній – трансформацію мистецтва вишивки, її технік та орнаментів у сучасному періоді; “Історія української вишивки. З англ. перекладом. Nestory

of Ukrainian embroideri” (2008)⁶² Т.Кари-Васильської – зародження й еволюцію мистецтва вишивки, її загальнонаціональні, регіональні та локальні риси і відмінності; “Українська вишивка” (2009)⁶³ С.Нечипоренко – особливості технік, кольорової гами й орнаментальних мотивів вишивки українців різноманітних етнографічних регіонів.

Інші сучасні наукові дослідження містять інформацію, що стосується семантики архаїчних символів і сюжетів орнаментів народної вишивки України, в тому числі Поділля, та їх філософські, художні, міфологічно-релігійні, побутові сутність і значення. Найцікавішими та найбільш ґрунтовними серед низки робіт є: П.Гриценка “Ареальне варіювання лексики” (1990)⁶⁴, М.Селівачова “Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія)” (2005)⁶⁵, І.Нечуй-Левицького “Світгляд українського народу. Ескіз української міфології” (1992)⁶⁶, А.Голана “Миф и символ” (1994)⁶⁷, А.Кульчицької “Орнамент трипільської культури: українська вишивка ХХ ст.” (1995)⁶⁸, “Словник символів” (1997) під редакцією О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка, В.В.Куйбіди і його перевидання “Словник символів культури України” (2005)⁶⁹, В.Манько “Українська народна писанка” (2001)⁷⁰, М.Чумарної “Код української вишивки” (2009)⁷¹ та “Вишивання долі: символіка і техніки шитва” (2009)⁷². У названих працях проводяться цікаві паралелі із символічними системами інших народів планети, показано функціонування українських символів у язичництві, християнстві, фольклорі, творах художньої літератури тощо.

Певна інформація про народну ношу українців Поділля подається у навчальних посібниках: “Культура і побут населення України” (1993)⁷³ В.Наулка, Л.Артюх, В.Горленка, “Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст.” (1994)⁷⁴ О.Косміної, “Народознавство Поділля. Хрестоматія” (1995)⁷⁵ В.Струмаського, “Етнографія України” (2004)⁷⁶ С.Макарчука, “Костом в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ ст.” (2004)⁷⁷ Н.Камінської та С.Нікулєнка, “Українське народознавство” (2006)⁷⁸ С.Павлюка й “Українське народознавство” (2006)⁷⁹ Г.Лозко.

Матеріали про подільську народну вишивку і особливості її орнаментики в загальному висвітлені й у навчальних посібниках: “Декоративно-прикладне мистецтво” (1993)⁸⁰ Є.Антоновича, Р.Захарчук-Чугай і М.Станкевича, “Мова та грамастика українського орнаменту” (2003)⁸¹ А.Гурської, “Українське народне вишивання” (2006)⁸² К.Сусак і Н.Стеф’юк.

Пошуку відомостей про традиційний стрій подолян допомагають наступні довідники: “Вінниччина музейна” під редакцією К.Висоцької (2008)⁸³ та “По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області” під редакцією С.Шенькарука (2009)⁸⁴.

Проблема дослідження подільської народної одіжі у контексті українського традиційного вбрання частково розкрита і в закордонних виданнях. Так у Канаді та США побачила світ ґрунтовна колективна робота “Український народний одяг” (1992)⁸⁵. Праця крім оцінки ансамблевих комплексів одіжі усіх етнографічних регіонів України, в тому числі Західного, Наддністрянського й Східного

Поділля містить аналіз історіографії окресленої проблеми та словник вживаних термінів. Історичний розвиток народної вишивки українців очима австралійської діаспори поданий у вартісному дослідженні “Українські вишивки” (1990)⁸⁶ М.Куценко.

За роки незалежності побачив світ цілий ряд альбомів і комплектів листівок, у яких на фоні загальної характеристики традиційного строю й вишивки етнографічних регіонів України розглядаються їх декоративно-технічні прикмети, зокрема: “Українські народні типажі в малонках І.Гончара” (випуск 1 – 1990, випуск 2 – 1991)⁸⁷; “Знаки 155 стародавніх українських вишивок” (1992)⁸⁸, упорядник Т.Островська; “Українська вишивка: Альбом” (1993) та “Українська сорочка: Альбом” (1994)⁸⁹ Т.Кари-Васильєвої; “Вінницький обласний краєзнавчий музей. Етнографічна колекція” (2003)⁹⁰; “Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція” (2005)⁹¹ Н.Гатальської та Г.Вашків; “Українська вишивка: Орнаменти, шрифти, тематичні композиції” (2005)⁹² Г.Кисіля; “Український костюм, народний та сучасний” (2006)⁹³ В.Миронова й А.Перепелиці; “Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара” (2006)⁹⁴; “Українське народне вбрання. Альбом” (2006) та “Традиційне вбрання українців” (2008)⁹⁵ О.Косміної; “Українська вишивка : Альбом” (2008)⁹⁶ Р.Захарчук-Чугай; “Українське народне вбрання” (2009)⁹⁷ З.Васіної; “Запрошення на весілля. Invitation to a Wedding” (2010)⁹⁸ Л.Волинець. Локальні особливості й відміни народної ноші українців Борщівщини (Західне Поділля) розкриті в альбомі–каталозі музейних фондів Борщівського краєзнавчого музею “Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї” (1994)⁹⁹. Фотоальбом Т.Стан “Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини” (2006)¹⁰⁰ і довідник “Народні майстри Вінниччини” (укладачі: Т.Цвігун, Н.Сентемон, Т.Гец) (2009)¹⁰¹ сприяють вивченню та аналізу змін у подільському національному костюмі, які відбулися протягом 20-их рр. ХХ – на початку ХХІ ст. Сучасним провідникам етномоди присвячене видання “Ганна Вінтоняк: Альбом” (упорядник О.І.Никорак, 2011)¹⁰². Альбом убрання подолян О.Лихогляд “На подіум історія виходить” (2012)¹⁰³ подає екскурс до етнографічних скарбів Хмельницького обласного краєзнавчого музею.

У цілому чисельність віднайдених нами науково-популярних статей та краєзнавчих розвідок, що безпосередньо або дотично стосуються процесів створення й декорування традиційної одіжі українців усіх субрегіонів Поділля складає понад 120 одиниць. Але більша частина з них має швидше описовий, ніж науково-оцінювальний характер.

Отже, історіографічний аналіз питання про народну ношу українців Поділля переконливо засвідчує, що розглядувана тематика розкрита не в повній мірі. Тому наразі не викликає сумнів необхідність і доцільність вивчення поставленої проблеми, її глибокого наукового переосмислення, створення узагальної характеристики розвитку художньо-стильових особливостей традиційного строю подолян та його сучасної інтерпретації. Саме з метою повернення історичній науці надбань українців Буковинського, Західного, Східного та Центрального

ного Поділля у галузі мистецтва виготовлення й оздоблення народного вбрання та поєднання його в самобутні й оригінальні ансамблеві комплекси нами проводиться дисертаційне дослідження.

Примітки

1. Булгакова-Ситник, Л. Подільська народна вишивка: Етногр. аспект / Л. Булгакова-Ситник. [Ред. О. М. Козакевич]. – Л.: Ін-т народознав-та НАН України, 2005. – 328 с.

2. Захарчук-Чугай, Р. Народна вишивка Західної України XIX–XX ст.: (проблеми, традиції): дис. ... д-ра мистецтвознавства / Р. Захарчук-Чугай; НАН України. Ін-т народознавства. – Л., 1995. – 397 с.

3. Кожоляно, Г. Етнографія Буковини. Монографія / Г. Кожоляно. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 384 с.

4. Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 2. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – 544 с.

5. Стельмашук, Г. Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Монографія / Г. Стельмашук. – Луцьк: Волинська обл. друкарня, 2006. – 280 с.

6. Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання / В. Піскун, А. Ціпка, Т.°Шептицька та ін.; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 271 с.

7. Косаківський, В. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття): автореф. дис. ... канд. іст. н. / В. Косаківський; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського. – К., 2013. – 20 с.

8. Селівачов, М. Українська народна орнаментика XIX–XX ст.: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. / М. Селівачов; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського. – К., 1996. – 44 с.

9. Гаврилюк, Е. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту: дис. ... канд. філол. н. / Е.°Гаврилюк; Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. – Л., 1999. – 188 с.

10. Малина, В. Народне мистецтво півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей: дис. ... канд. мистецтвознав. / В. Малина; Львівська академія мистецтв. – Л., 1999. – 174 с.

11. Пономар, Л. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX століття: автореф. дис. ... канд. іст. н. / Л. Пономар; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 2000. – 16 с.

12. Шевченко, І. Колір як естетичний феномен: дис. ... канд. філософ. н. / І.°Шевченко; Київ. нац. техн.-й ун-т будів-ва і архітек-ри. – К., 2000. – 162 с.

13. Нікішенко, Ю. Орнамент як джерело дослідження етнічної культури України (на матеріалах XIX – початку XX ст.): дис. ... канд. іст. н. / Ю. Нікішенко; Національний ун-т “Києво-Могилянська академія”. – К., 2004. – 206 с.

14. Мельничук, Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. н. / Л. Мельничук; Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 32 с.

15. Батирева, І. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. н. / І. Батирева; Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 20 с.

16. Дяків, О. Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX–XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни): автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / О. Дяків; Львів. нац. акад. мистец. – Л., 2007. – 18 с.

17. Пономарьов, А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. Пономарьов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болгарович З. Є. та ін.]. – К.: Вид. НКЦ “Доля”, 1994. – С. 5-13; Ніколаєва, Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля / Т. Ніколаєва // Там само. – С. 258-275; Кара-Васильєва, Т. Художні особливості вишивки / Т. Кара-Васильєва // Там само. – С. 404-413; Селівачов, М. Орнаментика / М. Селівачов // Там само. – С. 465-484; Щербій, Г. Сучасний одяг: проблеми використання традицій / Г. Щербій // Там само. – С. 276-282; Горинь, Г. Художня обробка шкіри / Г. Горинь // Там само. – С. 430-434; Боряк, О. Ткацтво / О. Боряк // Там само. – С. 484-497.

18. Вишивка Східного Поділля: Альбом / [П 77 Автори: Є. М. Причепій, Т. І. Причепій, керівник проєкту: Л. П. Лихач]. – К.: Родовід, 2007. – 344 с.; Причепій, Є. Вишивка Східного Поділля / Є. Причепій, Т. Причепій. [Відп. за вип.: Л. Лихач]. – К.: Родовід-Оранта, 2009. – 108 с.

19. Воропай, О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай. [Перевидання 1966 р. (Мюнхен)]. – К.: Оберіг, 1993. – 592 с.

20. Ніколаєва, Т. Різновиди традиційного одягу / Т. Ніколаєва // Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. [Ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фаргух, Т. В. Косміна та ін.]. – К.: Либідь, 1993. – С. 110-132.

21. Щербій, Г. Символіка народного костюма / Г. Щербій // Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. [Ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фаргух, Т. В. Косміна та ін.]. – К.: Либідь, 1993. – С. 133-138.

22. Кожоляно, Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожоляно. – Чернівці; Саскатун, 1994. – 262 с.

23. Костишена, М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / М. Костишена. – Чернівці: Рута, 1996. – 190 с.

24. Ніколаєва, Т. Історія українського костюма / Т. Ніколаєва. [Л. З. Васіної, Л. °Міненко, Т. Ніколаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт]. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.

25. Ніколаєва, Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – К.: Дніпро, 2005. – 320 с.

26. Матейко, К. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. Матейко. – К.: Наукова думка, 1996. – 112 с.

27. Білан, М. Українській стрій / М. Білан, Г. Стельмашук. – Л.: Фенікс, 2000. – 328 с.

28. Васіна, З. О. Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т. 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е.: Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. / З. О. Васіна. — К.: Мистецтво, 2003. – 448 с.

29. Васіна, З. О. Український літопис вбрання: [Книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст.: Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. / З. О. Васіна. – К.: Мистецтво, 2006. – 448 с.

30. Карпинець, І. Кептарі українських Карпат / І. Карпинець. – Л.: Панорама, 2003. – 55 с.
31. Лыганова, Л. А. Сорочка-вышиванка конец XX – начало XX вв. / Л. А. Лыганова. – Донецк: ДОКМ, 2003. – 76 с.
32. Никорак, О. Українська народна тканина XIX–XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. – Л., 2004. – 583 с.
33. Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями І. Гончара / І. Гончар. – К.: УЦНК “Музей Івана Гончара”, ПФ “Оранта”, 2007 – 304 с.
34. Косміна, О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К.: Балтія-Друк, 2008. – Т. I. Лісостеп. – 160 с.
35. Косміна, О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. – К.: Балтія-Друк, 2011. – Т. II. Полісся. Карпати. – 160 с.
36. Булгакова-Ситник, Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської / Л. Булгакова-Ситник. НАН України. Інститут народознавства. – Л.: Укрпол, 2008. – 255 с.; Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом / [Упор. Л. Булгакова-Ситник, Т. Лозинський]. – Л.: Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013. – 336 с.
37. Твоя країна – Україна: енциклопедія українського народознавства / [Уклад. Н. Д. Кусайкіна]. – Х.: Школа, 2009. – 496 с.
38. Стельмашук, Г. Г. Українське народне вбрання / Г. Г. Стельмашук. – Л.: Апріорі, 2013. – 256 с.
39. Назви одягу та взуття Правобережного Полісся / [Під ред. проф. Н. В. Никончука]. – Житомир, 1995.
40. Борисенко, В. К. Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців / В. К. Борисенко. – К., 2000. – 191 с.
41. Спадщина: Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік / [Автор-упорядник В. М. Мельниченко; під ред. В. І. Гука; художник М. О. Кокора]. – Черкаси: Монограф, К.: Новий друк, 2003. – 384 с. – (Серія : “Календар–XXI”).
42. Стельмашук, Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмашук; НАН України. Інститут народознавства. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.; Ї ж. Українські народні головні убори / Г. Стельмашук. – Л.: Апріорі, 2013. – 276 с.
43. Федорчук, О. Українські народні прикраси з бісеру / О. Федорчук. – Л.: Свічадо, 2007. – 119 с.
44. Врочинська, Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст. / Г. Врочинська. – Вид. 2-е, доп. – К.: Родовід, 2008. – 230 с.
45. Самков, О. Українські дукачі / О. Самков. – Черкаси: Задруга, 2013. – 134 с.
46. Подільське традиційне ткацтво: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф., м. Вінниця, 30 вересня – 1 жовтня 2008 р. / [ред. кол.: Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 152 с.
47. Шевченко, Є. Українська народна тканина. Словник / Є. Шевченко. – К.: Артанія, 1999. – 410 с.
48. Косаківський, В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський / Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі). [Наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. – Вінниця: Вінницький обл. центр народної

творчості, 2003. – С. 39-53; Його ж. Термінологічний словник та словник імен / В. Косаківський // Там само. – С. 119-126; Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) / Л. Пономар // Там само. – С. 63-80.

49. Косаківський, В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині. [Ред. В. А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусев та ін.]. – К.: Майстерня книги, 2010. – С. 209-248; Пономар, Л. Народний одяг / Л. Пономар // Там само. – С. 253-264.

50. Медведчук, Г. Краса подільської народної вишивки / Г. Медведчук. – Хмельницький: Поділля, 1993. – 32 с.

51. Медведчук, Г. Український народний одяг подільських селян XVII – I пол. XX ст. / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... [Упор. А. М. Трембіцький, О. Г. Погорілець]. – Хмельницький; Меджибіж: ПП Мельник А.А., 2010. – С. 142-158; Медведчук, Г. Використання в сучасному жіночому одязі елементів традиційного вбрання / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... Вид. 2-е, випр. і доп. У 2-х кн. [Упор. А. М. Трембіцький]. – Хмельницький: ІРД, 2013. – Кн. 1. – С. 448-458.

52. Тищенко, О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (13–18 ст.) / О. Тищенко. – К.: Либідь, 1992. – 192 с.

53. Кара-Васильєва, Т. Українська народна вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Заволокіна. – К.: Либідь, 1996. – 96 с.

54. Кулинич-Стахурська, О. Мистецтво української вишивки: Техніка і технологія / О. Кулинич-Стахурська. – Л.: Місіонер, 1996. – 176 с.

55. Радкевич, В. О. Технологія вишивки / В. О. Радкевич, Г. М. Пащенко. – К.: Вища школа, 1997. – 299 с.

56. Свійонтек, І. Гуцульські вишивки Карпат. Мистецтво орнаменту / І. Свійонтек. – К., 1999. – 267 с.

57. Кара-Васильєва, Т. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. – К.: Либідь, 2002. – 160 с.

58. Возниця, О. Вишивка рідного краю / О. Возниця. – К., 2004. – 91 с.

59. Винничук, В. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині / В. Винничук. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 157 с.

60. Шандро, М. Гуцульські вишивки / М. Шандро. – Чернівці: Букрек; Клуз-Напока (Румунія: Критеріон, 2005. – 51 с.

61. Орел, Л. Народне мистецтво України на межі тисячоліть / Л. Орел, Л. Стогній. – К.: Автоексперт, 2007. – 359 с.

62. Історія української вишивки / Т. Кара-Васильєва. – К.: Мистецтво, 2008. – 463 с.

63. Нечипоренко, С. Українська вишивка / С. Нечипоренко. – К., 2009. – 100 с.

64. Гриценко, П. Ареальне варіювання лексики / П. Гриценко. – К.: Наук. думка, 1990. – 272 с.

65. Селівачов, М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Селівачов. – К.: Редакція вісника “Ант”; Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005. – 400 с.

66. Нечуй-Левицький, І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – К.: Обереги, 1992. – 87 с.

67. Голан, А. Миф и символ / А. Голан. – М.: Руслит, 1994. – 375 с.
68. Кульчицька, А. Я. Орнамент трипільської культури: українська вишивка XX ст. / А. Я. Кульчицька. – Л.: Б. в., 1995. – 71 с.
69. Словник символів / [ред. О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко, В. В. Куйбіда]. – К.: Народознавство, 1997. – 156 с.; Словник символів культури України / [ред. В. П. Коцур, О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіда]. – 3-е вид. – К.: Міленіум, 2005. – 352 с.
70. Манько, В. Українська народна писанка / В. Манько. – Л.: Монастир Монахів Студитського Уставу, Видавничий відділ “Свічадо”, 2001. – 46 с.
71. Чумарна, М. Код української вишивки / М. Чумарна. – Л.: Априорі, 2008. – 188 с.
72. Чумарна, М. Вишивання долі: символіка і техніки шитва / М. Чумарна. – Л.: Априорі, 2009. – 87 с.
73. Культура і побут населення України: навч. посібник / [В. І. Наулко, А. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]. – 2-е вид., доп. та перероб. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
74. Косміна, О. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець XIX – поч. XX ст.: Наочний посібник / О. Косміна. – К.: Хрешатик, 1994. – 52 с.
75. Одяг // Народознавство Поділля. Хрестоматія / [Упорядник В. П. Струманський]. – Кам’янець-Подільський, 1995. – С. 170-186.
76. Етнографія України: навч. посібн. / [За ред. проф. С. А. Макаручука]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520 с.
77. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI ст. / Н. Камінська, С.°Нікулєнко. – Х.: Золоті сторінки, 2004. – 207 с.
78. Українське народознавство: навч. посіб. / [За ред. С. П. Павлюка, передмова М. Г. Жулинського]. – 3-тє вид., випр. – К.: Знання, 2006. – 568 с.
79. Лозко, Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – 3-є вид., доповнене та перероблене. – К.: АртЕк, 2006. – 472 с.
80. Антонович, Є. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. – Л.: Світ, 1993. – 272 с.
81. Гурська, А. Мова та грамати́ка українського орнаменту: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А. Гурська. – К.: Альтернатива, 2003. – 144 с.
82. Українське народне вишивання. Техніки, методологія, методика. Навч. посіб. / К. Сусак, Н. Стеф’юк. – К.: Науковий світ, 2006. – 281 с.
83. Вінниччина музейна: Довідник / Вінниц. обл. краєзн. музей; відп. за випуск К. І. Висоцька. – Вінниця, 2008. – 96 с.
84. По музеях навчально-виховних закладів Хмельницької області. Довідник / [Відповідальний за випуск: Шенькарук С. М.]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2009. – 228 с.
85. Український народний одяг (укр. і англ. мовами). – Торонто; Філадельфія, 1992. – 311 с.
86. Куценко, М. Українські вишивки / М. Куценко. – Австралія, 1990. – 126 с.
87. Українські народні типажі в малюнках І. Гончара. Комплект. 15 листівок з текстовками укр. та рос. мовами / І. Гончар. – К.: Мистецтво, 1990. – Випуск 1. – 15 с.; Українські народні типажі в малюнках І. Гончара. Комплект. 15 листівок з текстовками укр. та рос. мовами / І. Гончар. – К.: Мистецтво, 1991. – Випуск 2. – 15 с.
88. “Знаки 155 стародавніх українських вишивок” / [Упоряд. та авт. вступ. ст.

Т. О. Островська]. – К.: Соняшник, 1992. – 72 с.

89. Українська вишивка: Альбом / [Авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва]. – К.: Мистецтво, 1993. – 264 с.; Кара-Васильєва, Т. В. Українська сорочка. Альбом / Т. В. Кара-Васильєва. – К.: Томіріс, 1994 – 30 с.

90. Вінницький обласний краєзнавчий музей. Етнографічна колекція (комплект листівок). – Вінниця: Вінницький обласний краєзнавчий музей, 2003. – 9 с.

91. Поетика волинського вбрання. Науково-художня реконструкція / [Реконструкція, упорядкування, текст Наталі Гагальської, художник Галина Івашків]. Комплект. 20 карток з текстами укр., рос. та англ. мовами. – Луцьк: ІНІЦІАЛ, 2005. – 20 с.

92. Кисіль, Г. Українська вишивка: орнаменти, шрифти, тематичні композиції / Г. Кисіль. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – Вип. 1. – 42 с.

93. Український костюм, народний та сучасний (комплект откриток з особистої колекції) / [Упор. та автор тексту В. Миронов. Худ. А. Перепелиця]. – К., 2006. – 20 с.

94. Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші) / І. Гончар. – К.: УЦНК “Музей Івана Гончара”, ПФ “Оранта”, 2006. – 344 с.

95. Косміна, О. Українське народне вбрання. Альбом / О. Косміна. – К.: Балтія-Друк, 2006. – 64 с.; Традиційне вбрання українців (комплект листівок) / [Упорядник Оксана Косміна, фото Віталія Машкова]. – К.: Балтія-Друк, 2008. – 12 с.

96. Захарчук-Чугай, Р. Українська вишивка: Альбом / Р. Захарчук-Чугай. – Л.: Аверс, 2008. – 72 с.

97. Українське народне вбрання. Комплект. 18 листівок із текстітками укр., англ. та рос. мовами / Автор-художник Зінаїда Васіна. – К.: Мистецтво, 2009. – 18 с.

98. Запрошення на весілля. Invitation to a Wedding / Любов Волинець. – К.: Родовід, 2010. – 224 с.

99. Борщівщина. Народне мистецтво, побут та звичаї. Альбом – каталог музейних фондів Борщівського краєзнавчого музею. – Борщів, 1994. – 54 с.

100. Стан, Т. Майстри декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини. Фотоальбом / Т. Стан. – Хмельницький, 2006. – 60 с.

101. Народні майстри Вінниччини: довідник / [укладачі: Т. О. Цвігун, Н. А. Сен-темон, Т. Г. Гец]. – Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2009. – 120 с.

102. Ганна Вінтоняк: Альбом / [Авт. і упоряд. О. І. Никорак]. – Л.: Інститут народознавства НАН України, 2011. – 200 с.

103. Лихогляд, О. На подіум історія виходить / О. Лихогляд. – Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак, 2012. – 36 с.

Liliya Ivanevich

The Historiography of study The Ukrainians from Podillia traditional attire during The Times of independence of Ukraine

On the basis of analysis the modern state of the historiography of the problem of studying the Ukrainians from Podillia traditional attire of the XIXth – the beginning of the XXth century is shown in the article. The classification, characteristics and scientific valuation of literary sources in the 90's of the XXth – the beginning of the XXIst century which are dedicated to the study of cutting and finishing and wearing

and combination of the components of national costume from Podillia are made. In the particular among the found sources we analyzed first of all the individual and collective monographs and dissertations and historical and ethnographical works, which study the complexes of Ukrainians attire itself in general and Podillia Ukrainians including, and also their individual components, such as shirts, headwear, adornment, upper clothes and so on. Besides, we valuated related and indirect to this theme textbooks, manuals, reference books, dictionaries, encyclopedias and foreign publications. With the aim of the deep historical study and comparative appraisal of all the decoration components the national attire and above all, embroidery as artistic phenomenon, we used theoretical and practical experience of the investigations the deferent spheres of traditional and manners culture the Ukrainians from Podillia, and in particular, the fundamental generalized works and scientific searchings. During the years of independence the world saw the whole of row the albums and set of post cards, in which on the background of general characteristics of the folk attire and embroidery the ethnographic regions from Ukraine, including Podillia, their decoration and technical signs are concidered. Total quantity of the scientific and popular articles and region study searchings which we refound and which are direct or immediate concern the processes of the creation and decoration the traditional attire of Ukrainians from all subregions of Podillia comprises more than 120 digits. However analysis of the mentioned above materials testifies that the observed theme is disclosed not completely, and therefore it demands the deep scientific generalisation and creation of the generalized characteristics of the artistic and stylistic peculiarity of the folk attire Podillia Ukrainians development and its modern interpretation.

Keywords: *traditional attire, folk attire, national costume, attire, clothes, the Ukrainians of Podillia, ethnographic region, subregions, historiography, modern station, monographs, dissertations, historical and ethnographical works, textbooks, manuals, reference books, dictionaries, encyclopedias, foreign publications, albums, a set of post cards, scientific articles, region study searchings, shirts, headwear, adornment, finishing, embroidery.*

Л.А.Иваневич

Историография вопроса о традиционной одежде украинцев Подолья (1990-е гг. – начало XX в.)

В статье раскрывается современное состояние историографии проблемы исследования традиционного убранства украинцев Подолья XIX – начала XX в. Подается классификация, характеристика и научная оценка историографического материала 90-х гг. XX – начала XXI века, посвященного изучению кроя, украшения, ношения и сочетания в целостные комплексы составляющих подольского народного костюма. В частности среди отысканных нами источников проанализированы, прежде всего, индивидуальные и коллективные монографии, диссертации и историко-этнографические работы, в которых исследо-

вано непосредственно комплексы нарядов украинцев в целом и подолян в том числе, а также их отдельные составляющие, а именно, сорочки, головные уборы, украшения, плечевая одежда и тому подобное. Кроме того, подано оценок сродным и косвенным к теме учебникам, пособиям, справочникам, словарям, энциклопедиям и зарубежным изданиям. С целью глубокого исторического изучения и сравнительной оценки всех составляющих декора национальной одежды и, прежде всего, вышивки как художественного явления использовано теоретический и практический опыт исследований разнообразных сфер традиционно-бытовой культуры украинцев Подолья, в частности, фундаментальных обобщающих работ и научных разысканий. За годы независимости увидел мир целый ряд альбомов и комплектов открыток, в которых на фоне общей характеристики народной одежды и вышивки этнографических регионов Украины, в том числе и Подолья, рассматриваются их декоративно-технические приметы. Общее количество отысканных нами научно-популярных статей и краеведческих разысканий, что непосредственно или косвенно касаются процессов создания и украшения традиционного одеяния украинцев всех субрегионов Подолья составляет более 120 единиц. Однако анализ обозначенных выше материалов свидетельствует, что рассматриваемая тема раскрыта не в полной мере, а поэтому требует глубокого научного переосмысления и создания обобщенной характеристики развития художественно-стилистических особенностей народного убранства подолян и его современного интерпретирования.

Ключевые слова: традиционная одежда, народное убранство, национальный костюм, наряд, одеяние, украинцы Подолья, этнографический регион, субрегионы, историография, современное состояние, монографии, диссертации, историко-этнографические работы, учебники, пособия, справочники, словари, энциклопедии, зарубежные издания, альбомы, комплекты открыток, научные статьи, краеведческие разыскания, сорочки, головные уборы, украшения, отделка, вышивка.

Одержано 3 червня 2014 року

930.2:37(477)"1917/1920"

Н.В.Крик

Джерела про забезпечення шкіл України навчально-методичною літературою у 1917–1920 рр.

Проаналізовано спектр наявних джерел з проблеми забезпечення українських шкіл підручниками та посібниками в революційну добу 1917–1920 рр.: архівні документи, періодичну пресу, мемуарну літературу. Подаються відомості про законодавчі акти (закони, накази, універсали та інші офіційні документи органів влади і управління), які відображають етапи та шляхи формування правового поля й законодавчої основи діяльності органів освіти при проведенні українізації шкіл та комплексного чи часткового вирішення проблеми забезпечення їх навчально-методичною літературою. Висвітлюється діловодна документація, яка містить доповіді, звіти, розпорядження, законопроекти, звернення, накази, інструкції, службові листування, статистичні відомості, тобто матеріали, що розкривають складний процес реалізації планів надання під навчально-виховний процес кожному початковому і середньому закладі освіти необхідних україномовних підручників і посібників. Розглядаються опубліковані збірники документів і матеріалів, які містять певну інформацію про наради, тексти постанов, розпоряджень, ухвал, які стосувалися забезпеченості навчальних закладів зазначеною літературою. Характеризуються матеріали періодичної преси доби Української революції 1917–1920 рр., в яких публікувалися різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали, друкувалися документи урядових структур, зокрема різноманітні рішення освітянського міністерства. За матеріалами цих газет простежується послідовність розв'язання завдань із українізації школи та забезпечення її навчально-методичними виданнями. Проаналізовано мемуари діячів українського національно-визвольного руху, що дають певне уявлення про тогочасне суспільно-політичне життя в Україні і погляди різних прошарків населення на процеси українізації школи та навчання дітей на основі україномовних підручників і посібників.

Ключові слова: джерела, архівні фонди, мемуари, періодична преса, українська національно-демократична революція, українська школа, підручники, видавництво, видавнича діяльність.

Тривалий час в Україні найбільш болісною проблемою була відсутність української школи та необхідних для навчання підручників. З розгортанням національно-демократичної революції 1917–1920 рр. ця проблема з теоретичної площини перейшла у сферу конкретної діяльності нових органів влади. В цілому за весь цей час були здійснені реальні кроки по створенню української школи та забезпеченні її навчальною літературою. У роки виборювання державності було запроваджено ряд організаційних заходів з українізації, а саме перехід шкіл на викладання українською мовою, введення до структури освіти українознавчих

дисциплін, створення українських підручників, словників, методичної літератури. Актуальність дослідження цієї теми зумовлена не лише схожістю подібних процесів і проблем, яких зазнало українське суспільство в ті роки та за сучасних умов у розбудові національної школи, а й відсутністю комплексної розробки з вказаної проблеми.

Дослідження проблеми забезпечення шкіл навчально-методичною літературою неможливе без всебічного вивчення широкого кола джерел та ґрунтовного аналізу документальної бази. Частково дослідженням з вказаної проблематики присвячені окремі праці О.Назарука¹, В.Приходька², Д.Дорошенка³ та ін. Однак вони не містять комплексного дослідження проблеми. У зв'язку з цим мета нашої статті полягає в окресленні джерельної бази, в якій міститься інформація щодо забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів України навчально-методичною літературою в добу національно-демократичної революції.

Джерельну базу з даної проблематики складає фенументальний комплекс, сформований різними державними і громадськими структурами у той час, який нині розміщений у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного історичного архіву України у м.Києві, державних архівів Вінницької, Сумської, Хмельницької, Київської та Житомирської областей.

Умовно джерельну базу можна розподілити на такі групи: перша група – законодавчі акти (закони, накази, універсали та інші офіційні документи органів влади і управління, що дали змогу вивчати етапи та шляхи формування правового поля й законодавчої основи, на які спирались у своїй діяльності органи освіти при проведенні українізації шкіл та забезпеченні її навчально-методичною літературою); друга – діловодна документація (постанови, звіти, інформаційно-аналітичні матеріали тощо); третя – опубліковані збірники документів і матеріалів; четверта – матеріали періодичної преси доби Української революції 1917–1920 рр.; п'ята – мемуари діячів українського національно-визвольного руху.

Так, першу групу джерел складають документи центральних органів влади – ф. 1064 “Рада Міністрів Української Держави”; ф. 1065 “Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки”; ф. 1115 “Українська Центральна Рада”, за якими простежується державна політика вищих органів влади, зокрема і щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою. Прикладом може слугувати допомога видавничій справі, завдяки закону від 30 грудня 1919 р. про утворення “Управління преси та інформації” (до його складу входили українське телеграфне агенство, управління всіх радіотелеграфів в Україні, бюро друку, центральне інформаційне бюро, управління у справах друку та державна друкарня).

Друга група – діловодна документація про освітнє будівництво того часу. Так, ф. 166 “Міністерство освіти України”; ф. 2201 “Міністерство освіти Української Держави”; ф. 1792 “Подільський губернський комісар Тимчасового уряду”; ф. 2582 “Міністерство народної освіти Української Народної Республіки” містять величезний масив інформації та аналітичних документів, які віддзеркалюють

освітній рівень у 1917–1920 рр. Частина документів безпосередньо присвячена ставленню освітніх діячів до проблеми вирішення та забезпечення шкіл навчальною літературою. Характерною особливістю цього роду документів є послідовність записів ходу засідань, зборів, конференцій із занесенням до них ухвал і рішень, що приймалися в ході обговорення. Практично у кожному з них вказувались дати засідань, перелічувались учасники та зазначалась їх кількість. Важливу цінність мають протоколи, в яких детально висвітлювався хід засідань, тез виступів, аналіз статистичних даних, рецензії підручників та інші інформаційні матеріали. Зокрема, у ф. 2582 “Міністерство народної освіти Української Народної Республіки” містяться доповіді, звіти, розпорядження, законопроекти, звернення, накази, інструкції, службове листування, статистичні відомості, тобто матеріали, що дозволяють вивчати шляхи реалізації планів щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою. У зазначеному фонді міститься також інформація про роботу педагогічної місії у Відні та висвітлюється організація роботи департаменту державного видавництва шкільних підручників.

Значним інформаційним джерелом про національні надбання України, про наміри домогтися повернення в Україну наукової та навчальної літератури, що знаходилися на території Росії, є ф. 2201 “Міністерство освіти Української Держави”. Саме у цьому фонді багатий матеріал про листування з Київською, Полтавською, Волинською, Катеринославською губернськими управами щодо рецензування й друку підручників, з видавництвами, школами та приватними особами – про видання підручників для шкіл України, з видавничим відділом – про виділення коштів для друкування шкільних підручників. Документи фонду висвітлюють роботу видавничого відділу, комісій із розгляду шкільних підручників з різних дисциплін та надання рецензій на підготовлені рукописи і пояснюючі записки до них.

У ф. 2581 “Народне міністерство освіти Української Народної Республіки” виявлено інформацію про закони і постанови Центральної Ради з освіти та законопроекти, підготовлені Секретарством освіти, про діяльність шкільних рад, формування комісій, призначення засідань, штат ради, організацію місцевих учительських спілок, їхні статути, протоколи з’їзів, листування з школами про забезпечення їх підручниками. Значний інтерес представляють, зокрема, повідомлення учителів шкіл повітів, міських і земських управ про стан українізації та наявність шкільних підручників, де звертається увага і на пропозиції авторів підручників з окремих предметів щодо підготовки текстів до видання.

У ф. 1113 “Управління преси і пропаганди Української Народної Республіки” знаходимо відомості про діяльність цієї структури, яка складалася з чотирьох департаментів та окремого відділу експедиції. Так, департамент преси та друку видавав офіційні періодичні видання, сприяв заснуванню органів громадської думки в Україні, вів реєстрацію та статистику друкованої продукції, друкував літературу, допомагав усіма матеріальними і духовними засобами максимальному розвитку української видавничої справи, виданню й поширенню серед різних верств населення літературної продукції. Важливий факт: саме від міні-

стерства преси та інформації УНР у певній мірі залежала поінформованість населення з різних питань.

У ф. 166 “Народний комісаріат освіти Української РСР” зберігається чимало відомостей про листування товариства “Просвіта” у Києві з міською управою про дозвіл на відкриття бібліотек та читалень, випуск науково-популярних книжок українською мовою, шкільних підручників, словників та ін.

Не менш цінна інформація міститься у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, зокрема ф. 707 “Управління Київського навчального округу” багатий на матеріал, присвячений листуванню з навчальними закладами про забезпечення їх навчальними програмами і шкільними підручниками.

До джерельної бази залучені матеріали Інституту рукопису національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, зокрема листи українських суспільно-політичних, освітніх та культурних діячів. Особливе значення має лист М.М. Грінченко про її згоду на передрук “Граматики” і “Читанки” Б.Д. Грінченка (ф. 170).

Інформація про навчально-методичне забезпечення українських шкіл в контексті революційних подій 1917–1920 рр. міститься також в держархівах різних регіонів. Так, з-поміж численних матеріалів Держархіву Хмельницької області виділяється ф. Р-6 “Відділ народної освіти Кам’янецького повіту виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів”. У ньому зберігаються розпорядження, доповіді, відомості і звернення відділу народної освіти про школи Кам’янецького, Ушицького і Проскурівського повітів у справі забезпечення їх навчальною літературою, а також інструкції та листування з культосвітніми установами про організацію та укомплектування бібліотек.

У ф. Р-260 “Подільська губерньська народна управа” зібрані доповіді звернення та повідомлення відділу народної освіти про відкриття у Кам’янецькому повіті нових початкових шкіл та забезпечення їх підручниками, про вихід російсько-українського словника, листування з школами у справі комплектування шкільних бібліотек. Окремі документи висвітлюють роботу видавництва у справі книгодрування, зокрема щодо друку посібників та підручників для школи.

Важливими для дослідження є також матеріали Держархіву Вінницької області, зокрема ф. Д-74 “Могилів-Подільська чоловіча гімназія” та ф. Д-173 “Жмеринська приватна жіноча гімназія А.Я. Лукашевича”, де подані циркуляри та розпорядження Київського шкільного округу, звіти про стан шкіл та проблема їхньої забезпеченості підручниками. Винятково важливу роль для висвітлення діяльності кооперативних товариств, листування з видавництвами, торговельними конторами в справі забезпечення шкіл необхідною навчальною літературою містять ф. Р-137 “Вінницький союз сільськогосподарських і кредитно-кооперативних товариств” та ф. Р-157 “Вінницьке відділення державного видавництва України”.

У ф. Д-255 “Вінницька повітова земська управа” виявлено циркуляри закони, накази та розпорядження уряду Директорії УНР, частина з яких присвячена забезпеченню шкіл навчально-методичними виданнями. З-поміж численних

матеріалів виділяються ф. 172 “Вінницький окружний суд” та ф. Р-1196 “Подільський Губернський комендант”, в яких міститься інформація про діяльність Женишківської “Просвіти” Летичівського повіту, статут товариств “Просвіта”, передплата шкільної літератури та ін.

З-поміж матеріалів Держархіву Сумської області виділяється ф. 997 “Роменська міська управа”, в якому зберігаються циркулярні розпорядження, укази Полтавського генерал-губернатора, протоколи засідань управи, заяви, листування з міською думою з питань народної освіти та забезпечення шкіл навчально-методичною літературою.

До джерельної бази варто залучити й матеріали Держархіву Київської області. Так, у ф. 1447 “Товариство “Просвіта” м.Київ”, зберігаються листування з сільськими товариствами “Просвіта”, прохання надіслати зразки статутів, вказівки про організацію товариств “Просвіта”, про внесення до списків новозаснованих просвітянських організацій зареєстрованих товариств “Просвіта” з додатками статутів, зафіксовано поступ їх видавничої справи тощо.

Цінну інформацію про діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта”, їх склад та статуту товариств містять документи Держархіву Житомирської області – ф. Р-31 “Інспектура народної освіти Волинського губерньського виконавчого комітету рад робочих, селянських і червоноармійських депутатів”.

Третю групу джерел становлять документи і матеріали, опубліковані в період державної незалежності України. Це насамперед збірник “Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 р.”⁴, документи і матеріали якого, віддзеркалюють формування нових традицій, містять певну інформацію про забезпечення шкіл україномовною навчальною літературою. У інших збірниках документів – “Українська Центральна Рада: документи і матеріали” Т. 1. (4 березня – 9 грудня 1917 р.)⁵ та “Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: документи і матеріали” Т. 1. (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)⁶ – подаються відомості про наради, тексти постанов, розпоряджень, ухвал, які стосувалися забезпеченості навчальних закладів підручниками та посібниками.

Змістовним та цікавим є збірник “Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині”⁷ (автор-упорядник Г.Іванущенко). Опубліковані у ньому документи і матеріали частково стосуються проблеми забезпечення шкіл необхідною для навчання літературою.

Особливу групу джерел становлять матеріали періодичної преси 1917–1920 рр. (четверта група), в яких публікувалися різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали. Так, у 1917–1920 рр. побачило світ кілька центральних офіційних періодичних видань, серед яких провідне місце займали “Вісник Генерального секретаріату УНР”, “Державний Вістник”, “Вісник Української Народної Республіки”, “Вісник Ради Народних Міністрів УНР”, у яких друкувалися документи урядових структур, зокрема різноманітні рішення освітянського міністерства. За матеріалами цих газет можна простежити послідовність вирішення проблем українізації школи та забезпечення її навчально-методичною літературою.

На особливу увагу заслуговують публікації газет товариства “Просвіта”. Велика кількість матеріалів розповідають про життя місцевих осередків “Просвіти”, напрямки діяльності та їх роль у поширенні патріотичних українських ідей серед населення. Багато статей і повідомлень з різних куточків України стосувалися питань забезпеченості шкіл навчальними підручниками та посібниками. Подібні матеріали знаходимо на сторінках газет “Вісник товариства “Просвіта” у Катеринославі”, “Життя Поділля”, “Село” (Кам’янець-Подільського товариства “Просвіта”), “Народна воля” (товариства “Просвіта” у Києві) та інших.

Цінними є також публікації журналів “Вільна українська школа” (орган Всеукраїнської учительської спілки), який виходив з вересня 1917 р. до грудня 1919 р. та “Книгарь” (літопис українського письменства) (виходив з вересня 1917 р. до березня 1920 р.), що друкувалися видавничим товариством “Час”. Так, до складу редколегії часопису Всеукраїнської спілки учителів входили відомі українські педагоги: О.Дорошкевич (редактор), О.Музиченко, Я.Чепіга, С.Сірополко, С.Русова, П.Холодний та інші. На сторінках цього видання друкувались матеріали учительських та професійних з’їздів, повідомлялися освітянські новини. Майже у кожному його номері відводилось місце для поточної інформації з місць про життя учительських професійних спілок, давались звіти про роботу окремих організацій та Центрального бюро Всеукраїнської учительської спілки. У рубриці “Критика” друкувались рецензії на українську навчальну літературу. На сторінках журналу виступали учителі різних шкіл України та висловлювали свої позиції щодо якості нових українських підручників, ділилися досвідом своєї роботи тощо.

“Книгарь” вміщував інформацію про діяльність різних видавничих товариств України, давав перелік видань, що друкувалися чи готувалися до видання, знайомив населення з новою друкованою продукцією, що давало підставу для висновку про масштаби видавничої діяльності українських видавництв і особливо щодо випуску в світ шкільних підручників та забезпечення ними учнів.

Найбільш цінні матеріали щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою виявлено у тодішніх центральних та місцевих газетах (безпартійних та різного політичного забарвлення), зокрема “Новій Раді” (Київ, 1917–1919), “Народній волі” (Київ, 1917–1918), “Трудовій громаді” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Киевской жизни” (Київ, 1919), “Віснику Генерального Секретаріату Української Народної Республіки” (Київ, 1917), “Державному вістнику” (Київ, 1918), “Віснику Ради Народних Міністрів УНР” (Київ, 1918), “Новинах” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Подольской мысли” (Кам’янець-Подільський, 1918), “Промени” (Київ, 1919), “Черниговской земской газете” (Чернігів, 1917), “Рідному слові” (Полтава, 1917–1919), “Відродженні” (Київ, 1918), “Слові” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Земському ділу” (Харків, 1918), “Робітничій газеті” (Київ, 1918), “Київській земській газеті” (Київ, 1917), “Житті Поділля” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Україні” (Кам’янець-Подільський, 1919), “Трибуні” (Київ, 1918), “Вільній Україні” (Рівне, 1919), “Громадському слові” (Київ, 1920), “Трудовому шляху” (Кам’янець-Подільський, 1919),

“Нашому Шляху” (Кам’янець-Подільський, 1919–1920), “Боротьбі” (Кам’янець-Подільський, 1919), журналах “Освіта” (Кам’янець-Подільський, 1918–1919) та ін.

Газетні публікації дозволяють відтворити весь спектр підготовки українських підручників та забезпечення ними навчальних закладів, висвітлити діяльність спеціальних комісій, які діяли при Міністерстві народної освіти, проаналізувати роботу державних та приватних видавництв. Утім, до окремих опублікованих у пресі матеріалів треба ставитися критично.

Важливе значення має п’ята група джерел – мемуарна література. Цінними для нашого дослідження є спогади відомого українського історика церкви і церковного права, знаного громадського і державного діяча О. Лотоцького, видані у Варшаві в середині 30-х рр. (у 1966 р. їх перевидали уже в Нью-Йорку)⁸ та О. Назарука⁹, видані у Відні, що дають нам змогу розширити уявлення про суспільно-політичне життя в Україні у період революції і погляди різних прошарків населення на процеси українізації школи та забезпечення її навчально-методичною літературою.

І. Мазепа у мемуарно-документальній праці “Україна в огні і бурі революції 1917–1921”¹⁰ розповідає про ставлення українських урядовців до національно-визвольного руху, життя на захопленій більшовиками території, нищення освітньої галузі, зокрема шкільних закладів.

З-поміж мемуаристів відзначимо подолянина В. Приходька. Він знайомить читачів з розвитком громадсько-політичного і культурного життя на Поділлі, згадував власну участь у товаристві “Просвіта”, наголошуючи, що “справа з шкільними підручниками стояла дуже зле, бо українських підручників для жодних шкіл, а в тому числі й для народних, до революції 1917 р. зовсім не було. Причиною цього слугувало те, що на просторі цілої Великої України нігде не було жодної української школи, отже не було для кого складати та видавати підручники. Існували українські школи та були підручники в Галичині, але своїми відмінностями в мові, змістом і програмою вони не надавались для простого передруку, були лише вітанім допоміжним матеріалом для складання нових підручників для Наддніпрянщини”¹¹

На жаль, окремим мемуаристам не вдалося уникнути суб’єктивного підходу, тому до їх різних свідчень слід підходити критично.

Отже, розглянуті джерела містять багато корисної і важливої інформації для з’ясування процесу забезпечення нової української школи навчально-методичною літературою. Кожне із них цінне само по собі, утім скласти загальну і цілісну картину наповнення шкільних закладів україномовними підручниками й посібниками можна лише за умови комплексного використання усіх тут перелічених джерел.

Примітки

1. Назарук, О. Рік на вільній Україні: спомини з української революції / О. Назарук. – Відень, 1920. – 344 с.
2. Приходько, В. Під сонцем Поділля: спогади / В. Приходько; упорядники і автори

передмови Ю. Легун, О. Кравчук. – Вінниця: ТОВ “Консоль”, 2011. – Ч. 2. – 416 с.

3. Дорошенко, Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.) / в чотирьох частинах: Галицька руїна – доба Центральної Ради – доба Гетьманщини – доба Директорії: друге видання / Д. Дорошенко. – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – 529 с.

4. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: док. і матеріали / [упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін.]. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 1024 с.

5. Українська Центральна Рада: док. і матеріали. У 2-х т. / [упоряд. В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін.; відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 1997. – Т. 1.: (4 березня – 9 грудня 1917 р.). – 590 с.

6. Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: док. і матеріали. У двох томах, трьох частинах / [упоряд. В. Верстюк (керівн.) та ін.]. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.

7. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині / Авт.-упор. Іванушенко Г. М. – Суми: ФОП Наталуха А. С., 2010. – Т. 1. – 280 с.

8. Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1934. – Ч. 3. – 393 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 1. – 279 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 2. – 460 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 3. – 393 с.; Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 4. – 172 с.

9. Назарук, О. Зазначена праця / О. Назарук. – 344 с.

10. Мазепа, І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр. / Ісак Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 607 с.

11. Приходько, В. Зазначена праця / В. Приходько. – С. 204.

Nazar Kryk

Sources on the providing the schools in Ukraine educational-methodical literature in the 1917–1920

The range of present sources concerning the problem of providing the Ukrainian schools with textbooks and manuals in the revolutionary period 1917–1920, i.e. the archived documents, periodicals, memoir literature have been analysed in the research. The investigator represents the information about legislative acts (laws, orders, universals and other official records of authority and bodies of government), that reflect the stages and ways of forming the legal sphere and legislative basis of organs of education activity during the Ukrainization of schools and complex or partial problem solving to provide them with educational and methodical literature. The author of the research ascertains the administrative documents containing reports, statements, decrees, legislative bills, appeals, orders, instructions, official correspondence, statistic data, i.e. materials that expose the complicated process of plans realization as to concession of the necessary Ukrainian textbooks and manuals in the teaching and educational process to every elementary and secondary esta-

blishment. The published collections of documents and materials, that contain certain information about conferences, texts of resolutions, decrees, decisions concerning the provision of educational establishments with mentioned literature, are examined in the investigation. The researcher characterizes periodicals of the Ukrainian revolution period (1917–1920), which contains materials of various kinds, genres and origin, the documents of governmental structures, in particular various decisions of Ministry of Education. The examiner traces the sequence of solving the problems concerning school Ukrainization and providing it with educational and methodical editions on the materials of these newspapers and analyses the memoirs of the Ukrainian national liberation movement figures, that give a certain idea about social and political life in Ukraine and beliefs of different population layers on the processes of school Ukrainization and studies on the basis of the Ukrainian language tutorials.

Keywords: *sources, archived funds, memoirs, periodicals, the Ukrainian national-democratic revolution, the Ukrainization of school, textbooks and manuals, publisher, publishing activity.*

Н.В.Крик

Источники об обеспечении школ Украины учебно-методической литературы в 1917–1920 гг.

Проанализирован спектр имеющихся источников по проблеме обеспечения украинских школ учебниками и пособиями в революционную эпоху 1917–1920 гг.: архивные документы, периодическую прессу, мемуарную литературу. Предоставлены сведения о законодательных актах (законы, приказы, универсалы и другие официальные документы органов власти и управления), которые отражают этапы и пути формирования правового поля и законодательной основы деятельности органов образования при проведении украинизации школ и комплексного или частичного решения проблемы обеспечения их учебно-методической литературой. Освещается делопроизводственная документация, содержащая доклады, отчеты, распоряжения, законопроекты, обращения, приказы, инструкции, служебную переписку, статистические сведения, то есть материалы, раскрывающие сложный процесс реализации планов предоставления под учебно-воспитательный процесс в каждом научном и среднем учебном заведении необходимых украиноязычных учебников и пособий. Рассматриваются опубликованные сборники документов и материалов, содержащих определенную информацию о совещаниях, текстах постановлений, распоряжений, касающихся обеспеченности учебных заведений указанной литературой. Характеризуются материалы периодической прессы периода Украинской революции 1917–1920 гг., в которых публиковались разнообразные по видам, жанрам и происхождению материалы, печатались документы правительственных структур, в частности различные решения образовательного министерства. По материалам этих газет прослеживается последовательность решения задач по украинизации школы и обеспечения ее учебно-

методическими изданиями. Проанализированы мемуары деятелей украинского национально-освободительного движения, которые дают некоторое представление об общественно-политической жизни в Украине в то время и взгляды различных слоев населения на процессы украинизации школы и обучения на основании украиноязычных учебников и пособий.

Ключевые слова: источники, архивные фонды, мемуары, периодическая пресса, Украинская национально-демократическая революция, украинская школа, учебники, издательство, издательская деятельность.

Одержано 17 червня 2014 року

УДК 378.6 (477.4)“19”

В.В.Покалюк

Архівні джерела про сільськогосподарські виші Правобережної України на початку 20 рр. ХХ ст.: структурні зміни, формування викладацького та студентського складу

У статті на основі архівних джерел, насамперед Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, показано процеси структуризації сільськогосподарських інститутів на початку 1920-х рр., які створювалися на базі колишніх університетів, інститутів (Київський ветеринарно-зоотехнічний та Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститути). Водночас, технікуми організовувалися на базі дореволюційних середніх технічних і агрономічних шкіл (Сутиський, Могилів-Подільський сільськогосподарські, Кам'янець-Подільський сільськогосподарський технікум імені Карла Лібкнехта, Маслівський насінньово-сортивничий технікум, Кам'янець-Подільський технікум цукроваріння). Автор на конкретних прикладах зобразив діяльність дорадчих органів у сільськогосподарських вишах, які допомагали керівникам у справі управління закладом, зокрема вони брали участь у роботі різних комісій, виконували окремі доручення, складали звіти, кошториси, доповіді. Досліджується структурні зміни у конкретних навчальних закладах: інститути поділялися на факультети, а технікуми на відділи. Автор показав процес формування професорсько-викладацького колективу, дослідив їхній персональний, кількісний та якісний склад, діяльність приймальних комісій, які складалися з представників губернських партійних комітетів, органів професійної освіти, ради профспілок, комітету незаможних селян. Значну увагу приділив

з'ясуванню кількісного складу студентської молоді, довів, що кількість студентів в різні роки не була сталою. Певний інтерес викликають дані про освітній та віковий ценз студентства.

Ключові слова: *інститут, технікум, факультет, відділ, студент, професор, викладач.*

На початку 20-х рр. ХХ ст. значних реформувань вища зазнала освіта в Україні. Реформаційні процеси значно торкнулися й сільськогосподарської освіти. Сільськогосподарські інститути (СГІ) створювалися на базі колишніх університетів, інститутів, а технікуми організовувалися на базі дореволюційних середніх технічних і агрономічних шкіл [2].

Зокрема, 10 червня 1921 р. ветеринарний факультет Київського політехнічного інституту перетворили в Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут [4, арк. 24]. Першим його ректором був професор В.Ліндерман, який обіймав цю посаду до 5 травня 1922 р. 3 3 червня 1922 р. інститут очолив професор Х.З.Омельченко [4, арк. 24 зв.].

У зв'язку з реорганізацією Кам'янець-Подільського державного українського університету з 1 червня 1921 р. почав діяти сільськогосподарський інститут. У 1921–1926 рр. керівництво інститутом здійснював професор М.М.Баєр [9, арк. 6].

Влітку 1920 р. було створено Сутиський сільськогосподарський технікум імені Тараса Шевченка. Відповідне розпорядження видала 20 серпня колегія губпрофосвіти Поділля. Заклад дислокувався в с.Сутиска Тиврівського повіту на Вінниччині [6, арк. 43; 8, арк. 2]. Першим його керівником значився Ф.П.Приймак, який обіймав цю посаду до серпня 1923 р. 3 1 вересня 1923 р. по лютий 1924 р. технікум очолював Є.Д.Домбровський, а з лютого по грудень 1924 р. директором був Ф.А.Кондрацький [6, арк. 2 зв.; 8, арк. 817]. 23 серпня 1920 р. колегія губпрофосвіти Київщини видала розпорядження про відкриття в с.Маслівка Шевченківської округи Канівського повіту насіннєво-соргівничого технікуму [7, арк. 13], директором якого на початку 20-х рр. був І.І.Троцький [7, арк. 16 зв.]. 25 січня 1921 р. на базі міської технічної школи виник Кам'янець-Подільський технікум цукроваріння. Директором закладу працював доцент О.М.Городецький [10, арк. 29]. Влітку 1921 р. започаткували Могилів-Подільський сільськогосподарський технікум. Відповідно до розпорядження колегії губпрофосвіти Поділля від 8 серпня 1921 р. виш мав функціонувати в с.Немія Яришевської волості Могилів-Подільського повіту [5, арк. 9, 18]. Першим директором технікуму на початку 20-х рр. значився Ю.Г.Борисів [5, арк. 9]. 1 листопада 1922 р. згідно з рішенням губпрофосвіти Поділля технікум цукроваріння, шляхом злиття існуючих в Кам'яниці трьох технікумів – агрономічного, цукрового та кооперативного, ввійшов до складу нового навчального закладу – Кам'янець-Подільського сільськогосподарського технікуму імені Карла Лібкнехта. Своє існування заклад розпочав 1 грудня 1922 р. Його основним завданням була підготовка фахівців-практиків у галузі сільського господарства [3, арк. 1]. Керівником закладу був директор колишнього агрономічного технікуму М.Г.Шнес [3, арк. 17].

У сільськогосподарських вишах функціонували дорадчі органи, які допомагали керівникам у справі управління закладом. Їхні члени брали участь у роботі різних комісій, виконували окремі доручення, складали звіти, кошториси, доповіді тощо. Так, у Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті спочатку вищим органом була Організаційна комісія в складі ректора В.Ліндермана, ветеринарних лікарів А.К.Скороходька, М.Леонтовича, С.П.Амітрова, Нуромського, В.Стелецького, яких обрали на загальноміських зборах ветлікарів та ветфельдшерів, а також професорів Київського політехнічного інституту В.П.Устьянцева та В.Колкунова. Після введення в дію нового “Положення про вищі школи України” від 25 липня 1921 р. та згідно з відношенням Укрголовпрофосвіти від 7 жовтня 1921 р. Оргкомісія скасовувалася та було затверджено новий орган – бюро інституту, у складі ректора В.Ліндермана, проректора професора В.П.Устьянцева, декана ветеринарного факультету А.К.Скороходька та секретаря бюро М.Леонтовича [4, арк. 24 зв.].

Вищим органом Кам’янець-Подільського СГІ значилася Науково-шкільна рада, яка була утворена 12 травня 1921 р. І головою обрали приват-доцента О.М.Полонського. Вона складалася з усіх викладачів і представників від студентства [9, арк. 26].

Вищим органом в технікумах був комітет технікуму, до якого входили директор, завідувачі відділів та секретар [2, арк. 6].

У ході реформування сільськогосподарських вишів змінювалася їхня структура. Зокрема, Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут об’єднував два факультети – ветеринарний та зоотехнічний [4, арк. 24 зв.]. Існували також факультетські комісії, комісії по заміщенню вакантних посад на кафедрах, наукова рада, кафедри – зоогієни (завідувач кафедри проф. А.К.Скороходько), нормальної і патологічної анатомії (проф. С.П.Дуброва) та хірургії (доц. К.М.Шевандін) [4, арк. 15]. Кам’янець-Подільський сільськогосподарський інститут у своїй структурі мав лише один агрономічний факультет, який готував агрономів-організаторів [8, арк. 6]. У Могилів-Подільському сільськогосподарському технікумі було два відділи – рільничий та овочевий [5, арк. 9]. Кам’янець-Подільський технікум цукроваріння мав відділ цукроваріння, що готував техніків цукроваріння [10, арк. 27 зв.]. До складу Кам’янець-Подільського сільськогосподарського технікуму імені Карла Лібкнехта входили відділи – агрономічний та сільськогосподарської технології [3, арк. 1]. У структурі Маслівського насінньовосортівничого технікуму функціонували відділи – селекції та насінництва [7, арк. 13 зв.]. У структурі Сутиського сільськогосподарського технікуму діяло три відділи – садівництва і городництва, насінництва та бджільництва [6, арк. 2].

Поступово формувався викладацький колектив. Наприклад, у Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті у 1921–1922 навчальному році (н.р.) працювали 12 професорів (В.Ліндерман, Х.В.Омельченко, В.П.Устьянцев, Делоне, Черняхівський, Гермайзе, В.Колкунів, В.І.Стелецький, С.П.Дуброва, П.О.Кучеренко, В.Ю.Чаговець, І.І.Клодницький), 5 лекторів, 8 асистентів, 2 прозектори, 10 лаборантів [4, арк. 12]. У 1923–1924 н.р. тут були 1 академік

(О.В.Фомін), 27 професорів (В.Ліндерман, Х.В.Омельченко, В.П.Устьянцев, Делоне, Черняхівський, Гермайзе, В.Колкунів, В.І.Стелецький, С.П.Дуброва, П.О.Кучеренко, В.Ю.Чаговець, І.І.Клодницький, А.К.Скороходько, П.І.Сперанський, М.Леонтович, Савицький, Клісенко, Кучеренко, Слесаревський, Калкатін, С.П.Амітров, Стелецький, Доманицький, Качаловський, Щербина, Канторов, Цешківський), 10 доцентів (І.М.Фалєєв, П.Євтушенко, К.М.Шевандін, В.В.Боровський, Малченко, А.Г.Терниченко, Бобирь-Бухановський, В.П.Плужник, Іваниця, Селецький), 14 асистентів та 2 прозектори [4, арк. 27].

У Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті трудилися 20 професорів (М.М.Баєр, С.І.Назаревич, І.А.Олійник, М.Т.Герашенко, О.М.Полонський, Н.Т.Гаморак, В.П.Храневич, В.П.Живан, С.А.Плюйко, О.В.Кравцівський, С.М.Красніков, С.І.Городецький, Е.Н.Сердюк, М.О.Пахарь, О.С.Мельник, А.Ф.Папенгут, А.А.Оленич, М.Журавський, Б.К.Дудолькевич, Р.Р.Заклинський), 7 доцентів (М.Л.Бернацький, О.М.Городецький, П.Доброніченко, М.А.Степовський, А.С.Волощук, Ю.А.Олійник, Є.Шташевський), 9 асистентів (Д.О.Богацький, В.П.Васильєв, Ш.Г.Гольдберг, А.П.Добуш, А.Г.Михайловський, О.В.Мішневський, К.З.Мілотченко, Д.О.Плевако, П.А.Сованський), 3 лаборанти (Г.М.Андрусевич, Т.Т.Падалка, В.І.Пальчевський) [9, арк. 8]. СГІ намагався поповнити свій викладацький склад кваліфікованими професорами, доцентами, асистентами. Перед прийомом на роботу претенденти мали відчитати дві пробні лекції одну з яких обирали на свій розсуд, тематику іншої визначав інститут. Зокрема, випробування перед прийняттям на роботу пройшли доценти М.Л.Бернацький, О.М.Городецький, П.Доброніченко [9, арк. 26]. Великою втратою для інституту стала смерть професорів Е.Н.Сердюка (12.11.1921 р.), М.О.Пахаря (23.05.1922 р.), А.Ф.Папенгута (20.02.1923 р.), А.А.Оленича (26.05.1923 р.), О.М.Городецького (20.06.1923 р.) [9, арк. 35].

У Могилів-Подільському сільськогосподарському технікумі викладацький колектив складався лише з 5 викладачів (Ю.Г.Борисів, К.Л.Захаревський, І.Г.Копестинський, М.В.Кривинюк, О.В.Лянківський) [5, арк. 9 зв.]. Таким чином технікум потребував зміцнення викладацького колективу [5, арк. 11]. У Сутиському сільськогосподарському технікумі спочатку викладали 16 педагогів (Ф.П.Приймак, Є.Д.Домбровський, Ф.А.Кондрацький, М.П.Покутній, О.М.Соломоновський, Ф.О.Рой, В.І.Старонкевич, М.А.Корницький, Ф.Я.Зарчбоя, К.А.Клейст, В.А.Стафіянок, П.О.Кушніренко, М.А.Карницький, М.Ц.Лучинський, К.С.Гуменко, А.З.Мойсенко) [6, арк. 3 зв.], [8, арк. 817 зв.]. У 1923–1924 н.р. у виші працювали 26 викладачів [8, арк. 814]. У Маслівському насінньовосортівничому технікумі нараховувалося 16 викладачів (І.І.Троцький, В.І.Іванів, М.Г.Логінов, М.П.Луховський, Д.К.Лоріонов, І.В.Ліндерман, А.П.Єрмоленко, С.О.Юдін, В.А.Семко, Д.Ф.Козловський, С.Ф.Козловський, А.С.Молостов, М.П.Масамтін, П.Т.Марченко, І.М.Шмінке, Д.Я.Трухан) [7, арк. 16 зв.].

У Кам'янець-Подільському технікумі цукроваріння викладацький колектив складався з кваліфікованих викладачів, які в свій час здобули вищу освіту в Петроградському, Томському, Київському університетах, Київських політех-

нічному і промислового інститутах та Харківському технічному інституті. Серед них – 3 доценти (О.М.Городецький, Н.К.Бернацький, С.М.Красніков, та 27 викладачів (І.Н.Романкевич, В.Ф.Білошеїн, О.М.Адамович, К.Ф.Анціпо-Чікунська, Ф.О.Лисенко, В.Є.Ус, Г.І.Пендовський, В.М.Роговський, Є.Я.Козинець, О.Д.П'янків, В.П.Васильєв, Є.Лукашевич, Л.Бачинська, С.Білешицький, Г.Чорнописський, І.Бучак, П.Калінський, О.Набовчук, І.Богущ, А.П.Мілославський, Л.В.Мілославська, К.Ковальський, Д.Ган, Є.Я.Козинець, Павловський, М.Г.Шнес, В.Ямпільський) [10, арк. 29]. Викладацький склад Кам'янець-Подільського сільськогосподарського технікуму імені Карла Лібкнехта складався з викладачів розформованих закладів, а також висококваліфікованих фахівців в сільськогосподарській галузі. Серед них – 2 доценти (О.М.Городецький і С.М.Красніков), та 15 викладачів М.Г.Шнес, І.Н.Романкевич, В.П.Василів, Д.О.Плевако, О.М.Адамович, О.А.П'янків, В.Х.Білошеїн, А.П.Пендовський, Л.В.Мілославська, К.В.Ковальський, Є.А.Кочинець, А.П.Мілославський, Т.В.Крамаренко, С.К.Наговчук) [3, арк. 17].

Значна увага у вишах приділялася формуванню студентського складу, для чого створювалися приймальні комісії в складі представників губернських партійного комітету органів професійної освіти, ради профспілок, комітету незаможних селян (КНС), які враховували рівень освіти і соціальне походження абітурієнтів, відбирали потрібну кількість молоді. Прийом студентів здійснювався по направленнях КНС і профорганізацій з вступними випробуваннями. Вихідці з родин поміщиків, буржуазії, колишніх військовослужбовців царської та української армій взагалі не допускалися до вишів. За плановим відбором пролетарського студентства стежив політкомісар. Від студентів вимагали достатніх знань з мови, літератури, математики, історії. У той же час майбутні студенти не мали належної навчальної підготовки. В зв'язку з цим при вишах функціонували підготовчі курси [2, с. 7].

Окремі архівні документи повідомляють про кількісний склад студентської молоді. Так, в Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті у 1921–1922 н.р., на першому курсі налічувалося 133 студенти, на другому – 36 [4, арк. 27 зв.]. Після нового набору молоді на 1 жовтня 1922 р. у виші вже студіювали 218 осіб: на I курсі – 136 осіб, II-му – 61, та на III-му – 21 (на ветеринарному факультеті – 17 осіб, зоотехнічному – 4) [4, арк. 34 зв.]. У Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті кількість студентів в різні роки не була сталою. Так, у 1920–1921 н.р. у виші нараховувалося 424 особи, у 1921–1922 н.р. – 230, 1922–1923 н.р. – 282, 1923–1924 н.р. – 313 [9, арк. 83]. У Могилів-Подільському сільськогосподарському технікумі навчалися переважно студенти з Подільської губернії [5, арк. 14 зв.]. У 1921–1922 н.р. тут здобували освіту лише 7 осіб. Цікаво, що перед початком навчального року заяви про бажання навчатися у закладі подали лише 9 осіб. На початку 1922–1923 н.р. на підготовчому курсі навчалися 14 осіб, I-му курсі – 7. У 1923–1924 н.р. – студентський і слухацький контингент становив вже 57 осіб (підготовчий курс – 16 осіб, I-й курс – 25, II-й – 16) [5, арк. 9 зв., 19, 30]. У Сутиському сільськогосподарському технікумі навчалися

переважно студенти з 4-х повітів Вінницького, Брацлавського, Жмеринського та Ямпольського [6, арк. 3]. При виші діяли підготовчі курси. У 1922–1923 н.р. тут проходили підготовку 28 осіб, а у 1923–1924 н.р. – 27 [6, арк. 8 зв., арк. 59 зв.]. Станом на 1 жовтня 1922 р. у виші здобувало освіту 83 особи. З них на першому курсі 26 осіб, II-му – 33, III-му – 24. На 1 жовтня 1923 р. було 132 студенти, у т.ч. 56 першокурсників, 43 другокурсників, 33 третьокурсників [6, арк. 1, арк. 59 зв.]. У 1924 р. навчався 131 студент [8, арк. 816]. У Маслівському насіннєво-сортівничому технікумі станом на 1 жовтня 1923 р. у виші студіювало 107 осіб, у т.ч. на першому курсі 36 осіб, II-му – 37, III-му – 34. На 1 жовтня 1924 р. навчалось 125 осіб, відповідно 42, 32, 51 [7, арк. 17]. У Кам'янець-Подільському сільськогосподарському технікумі навчалися переважно студенти з Поділля та Полтавщини [3, арк. 5]. Їх кількість в різні роки не була сталою. Так, у березні 1923 р. в технікумі навчалось 106 осіб, з яких на підготовчому курсі – 35 осіб, I-му – 29, II-му – 22, III-му – 20 [3, арк. 35]. У Кам'янець-Подільському технікумі цукроваріння навчалися переважно студенти з 3-х повітів Подільської губернії – Кам'янецького, Прокурівського та Ушицького. Були у технікумі і студенти з Харківської та Полтавської губерній [10, арк. 27]. У 1920–1921 н.р. тут навчалось на підготовчому курсі 37 осіб, I-му курсі – 21, II-му – 9, III-му – 6, а на початку 1921–1922 н.р. – відповідно 45, 29, 22, 9, у 1922–1923 н.р. – 39, 32, 25, 20 [10, арк. 28].

До вступу у вищі навчальні заклади студенти отримували певну освіту. Так, до вступу у Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут домашню освіту здобули 10 осіб, середню – 23, трудову школу закінчили 14 осіб, профшколу – 33, ветеринарну школу – 19, технікум – 2 та робітничий факультет – 1 особа [4, арк. 34 зв.]. У Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті у 1922 р. до вступу у виш трудову школу закінчили 8 осіб, середню – 99, неповну середню (5–7 кл.) – 38, професійну школу – 69, технікуми – 4, домашню освіту здобула 1 особа [8, арк. 17]. Серед студентів Кам'янець-Подільського сільськогосподарського технікуму імені Карла Лібкнехта нараховувалося – 65 осіб, які були випускниками трудових шкіл середньої – 5, неповної середньої (5–7 кл.) – 36 [3, арк. 36].

За віковим цензом у Київський ветеринарно-зоотехнічному інституті навчалися особи віком від 18 до 30 і більше років. Переважну кількість становили студенти віком 23–25 років – 52 особи, 21 р. – 30, 20 р. – 29, 26–28 р. – 27, 22 р. – 24, більше 30 р. – 20, 29–30 р. – 12, 19 р. – 12 та 18 р. – 7 осіб [4, арк. 35 зв.]. У Сутиському сільськогосподарському технікумі у 1922–1923 р. переважну кількість становили особи віком 20 р. – 16, менше 18 р. – 15, 23–25 р. – 12, 21 р. – 12, 19 р. – 12, 18 р. – 9, 26–28 р. – 2 [6, арк. 1 зв.]. У Кам'янець-Подільському технікумі цукроваріння у 1922 р. студіювали особи від 16 до 25 і більше років. Найбільше було осіб віком 18 р. – 27 осіб, 16 р. – 26, 17 р. – 19, 19 р. – 16, 20 р. – 11, 21 р. – 6, 24 р. – 4, 23 р. – 3, 22, 25 і більше років – по 2 особи [10, арк. 7]. У Могилів-Подільському сільськогосподарському технікумі навчалися особи від 16 до 23 років [4, арк. 30].

Таким чином, аналіз архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також наявних матеріалів, дає змогу прослідкувати процес виникнення сільськогосподарських вишів їх структури, викладацький склад та формування студентського контингенту.

Список використаних джерел і літератури

1. Тарнавська, С. В. Мережа та структура вищих навчальних закладів УСРР в 1920–1933 роки / С. В. Тарнавська // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. – Вип. 50 (8). – К., 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
2. Шевчук, В. К. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках / В. К. Шевчук – К.: Вид-во АН УРСР, 1963.
3. Центральный державный архив вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 2, спр. 1066.
4. Там само, спр. 1078.
5. Там само, спр. 1098.
6. Там само, оп. 3, спр. 206.
7. Там само, спр. 214.
8. Там само, спр. 378.
9. Державний архів Хмельницької області, ф. Р. 195, оп. 1, спр. 9.
10. Там само, ф. Р. 1405, оп. 1, спр. 10.

Vadym Pokalyuk

Archival sources of agricultural universities of Right-Bank Ukraine in the early 1920s of XX century .: structural changes, the formation of teachers and students

The article shows structuring processes of agricultural institutes in 1920s, which were created from former universities and institutes (Kyiv Veterinary and Zootechnical and Kamenetz-Podilskiy agricultural institutes), based on archive sources, first of all Central state archive of public authority and governance of Ukraine. Technical Schools have been established from pre-Revolutionaries secondary technical and agronomic schools (Sutiski, Mogiliv-Podilskiy agricultural, Kamenetz-Podilsk agricultural college in name of Karl Liebknecht, Maslivskyy seed-sort technical school, Kamenetz-Podilsk college of sugar manufacturing). The author by means of specific examples represents functioning of advisory boards in agricultural higher educational institutions, which assisted heads of institutes in administrative cases, especially they participated in various committees, execute orders, made reports, estimates, reviews. Where investigated structural changes in specific educational institutions: the institutes were divided into the faculties, the technicians into the departments. The author described the formation process of the teaching staff, researched their personal, quantitative and qualitative components. In the article describes the work of selection committees which consisted of representatives of government party committee of professional education, council of Trade Unions, committee of poor peasants. Researcher pays attention to quantitative composition of student youth, demonstrates how quantity of students in different years was not constant. Information about educational and age limit of students has certain interest.

Keywords: institute, college, faculty, department, student, professor, teacher.

В.В.Покалюк

**Архивные источники о сельскохозяйственных вузах
Правобережной Украины в начале 20х гг. XX в.: структурные изменения,
формирование преподавательского и студенческого состава**

В статье на основании архивных источников, прежде всего Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, показано процессы структуризации сельскохозяйственных институтов в начале 1920-х гг., которые создавались на базе бывших университетов, институтов (Киевский ветеринарно-зоотехнический и Каменец-Подольский сельскохозяйственный институты). В то же время, техникумы организовывались на базе дореволюционных средних технических и агрономических школ (Сутиский, Могилев-Подольский сельскохозяйственные, Каменец-Подольский сельскохозяйственный техникум имени Карла Либкнехта, Масловский семенно-сортовой техникумы, Каменец-Подольский техникум сахароварения). Автор на конкретных примерах показал деятельность совещательных органов в сельскохозяйственных вузах, которые помогали руководителям в управлении учреждениями, в частности они участвовали в работе различных комиссий, выполняли отдельные поручения, составляли отчеты, сметы, доклады. Исследуются структурные изменения в конкретных учебных заведениях: институты подразделялись на факультеты, а техникумы на отделы. Автор показал процесс формирования профессорско-преподавательского коллектива, исследовал его персональный, количественный и качественный состав, деятельность приемных комиссий, которые состояли из представителей губернских партийных комитетов, органов профессионального образования, советов профсоюзов, комитетов бедноты. Значительное внимание уделил выяснению количественного состава студенческой молодежи, доказал, что количество студентов в разные годы не была постоянной. Определенный интерес вызывают данные об образовательном и возрастном цензе студенчества.

Ключевые слова: институт, техникум, факультет, отдел, студент, профессор, преподаватель.

Одержано 17 червня 2014 року

УДК 94(477.4)“19”:378:61

В.В. Пагор

Архівні джерела про становлення вищої медичної освіти Правобережної України в 1920-х рр.: фінансово-матеріальний аспект

У статті на основі матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України і держархіву Вінницької області охарактеризовано проблеми матеріального та фінансового забезпечення вищих медичних навчальних закладів Правобережної України у 20-х рр. ХХ ст. Розглянуто такі ключові питання: державне фінансування начальних закладів, матеріальне забезпечення навчального процесу, особливості функціонування їдалень і гуртожитків, фінансове і матеріальне забезпечення викладачів та студентів. Аналізуючи архівні матеріали, автор приділив увагу дослідженню бюджетів навчальних закладів, дохідна та видаткова частини яких дозволяє зрозуміти матеріальну грань організації навчальної роботи, окреслити матеріально-технічну базу, забезпечення викладачів та студентів. Дослідник, проаналізувавши архівні джерела доводить, що навчальні заклади стикалися з прогресуючою інфляцією, яка поглиблювала фінансово-матеріальну кризу у вищій школі. Проблема особливо загострювалася при реорганізації навчальних закладів. В окремих з них гостро бракувало начальних площ, а ті, що були, потребували капітального ремонту (Київський медичний інститут, Вінницький фармацевтичний технікум, Київський хіміко-фармацевтичний інститут). На основі джерел доводиться, що всі вищі медичні навчальні заклади Правобережжя вирішували питання закупівлі навчальної літератури та приладдя для лабораторій. Виникала проблема з функціонуванням їдалень та гуртожитків. Покращення матеріального забезпечення, особливо фінансового, потребували викладачі.

Ключові слова: медична освіта, архіви, Київський медичний інститут, хіміко-фармацевтичний інститут, клінічний інститут, Вінницький, Київський фармацевтичний технікум, матеріально-технічна база, студенти, викладачі.

Матеріально-технічну базу радянських технікумів, медичних і хіміко-фармацевтичних інститутів було сформовано переважно на основі попередньої університетської інфраструктури часів Російської імперії та Української революції 1917–1920 рр. Утворені впродовж 1920–1921 рр. медичні навчальні заклади здебільшого розквартирувалися в приміщеннях реорганізованих медичних університетів, жіночих інститутів, академій тощо.

Важливим аспектом функціонування вищої медичної школи України 1920-х рр. є діяльність вищів Правобережної України. Цю проблему ми прослідкуємо на основі матеріалів ф. 166 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві (ЦДАВО України). Допоміжним засобом для висвітлення різних проблем в статті використано матеріали молодіжного видання харківського студентства – журналу “Студент революції”.

Проблеми фінансово-матеріального забезпечення вищої медичної освіти Правобережної України на матеріалах ЦДАВО України (1920-ті рр.) не знайшли відображення в історіографії. Метою цієї статті є висвітлення вказаної проблеми.

Державне фінансування не в повній мірі задовольняло потреби вищої медичної школи. Тогочасна преса інформує, що видатки на функціонування вищих навчальних закладів РСФРР були вищими ніж в Українській СРР [7, с. 6].

З проблемою фінансування стикалися і медичні виші Правобережжя, а саме: Київські медичний, хіміко-фармацевтичний і клінічний інститути. Певні труднощі мав і Київський фармацевтичний технікум. Вінницький технікум утримувався з місцевого бюджету. Однак, у листопаді 1922 р. рішенням губернського відділу медичної освіти заклад перевели з державного фінансування на самозабезпечення [18, арк. 19]. У зв'язку з цим, щоб зекономити на навчальному процесі, навіть розглядалося питання про реорганізацію Вінницького технікуму у фармацевтичну школу. Цю ідею на щастя не реалізували, оскільки 20 травня 1924 р. Подільський губернський відділ "Всемедиксанпраця" "виказу[вав] побажання про те, щоб технікуми українського типу, де навчання проводилося за методами вищої школи були збережені" [20, арк. 24]. Мало хто з представників органів влади переймався долею технікуму. Його фінансування було майже відсутнє. Окрім заробітної плати, коштів на потреби навчального закладу не виділялося [22, арк. 21].

Через важке матеріальне становище дирекція неодноразово ставила питання про переведення технікуму на державний бюджет [22, арк. 27]. У зв'язку з тим, що фармтехнікум зробив значні кроки в підготовці значного контингенту кваліфікованих кадрів, нарком освіти ухвалив з 1926 р. перевести навчальний заклад на державне утримання [1, с. 4].

В перші роки радянської влади чимало фінансів потребувало будівництво нових та капітальні ремонти існуючих навчальних корпусів і клінік. Так, при формуванні матеріально-технічної бази Київського медінституту виникла проблема з фінансуванням клінік. На початку 1920-х рр. через недофінансування, влада змушена була ініціювати закриття колишньої Олександрівської лікарні, при якій функціонували 9 клінік медінституту. На думку дирекції, це "тягло за собою закриття і Київського медичного інституту" [15, арк. 132]. Закривши клініки, на щастя вдалося зберегти інститут – один з провідних центрів медичної освіти України.

Не достатніми були навчальні площі і в Київському хіміко-фармацевтичному інституті. У 1922 р. виш, не маючи власних приміщень, спершу розквартирувався ледь не по всьому Києву. Для налагодження навчальної роботи інституту було передано лабораторію колишніх фармацевтичних курсів [13, арк. 2]. Основна частина студентів навчалася в приміщеннях Київського політехнічного інституту та колишнього комерційного училища [13, арк. 3зв.]. Щоправда, в Київській політехніці панували настрої "як найшвидше позбутися чужих студентів".

Певні кошти виділялися на відкриття та діяльність клінічних інститутів України – важливих осередків стаціонарного лікування, навчальної і наукової

роботи. Щоправда, витрати держави на роботу таких закладів були не значними. Зокрема, дирекція Київського клінічного інституту зазначала, що структура організації вишу побудована таким чином, що заклад потребує мінімальної кількості власних затрат, які переважно ідуть на функціонування лікувальних установ. Це дозволяє перенаправляти додаткові кошти в інші сфери діяльності, як в даному випадку, облаштування клінік і ремонт приміщень [16, арк. 6].

Впродовж 1921–1922 рр. Київський клінічний інститут облаштовував під клініку приміщення колишнього Маріїнського товариства Червоного Хреста [14, арк. 86]. На будівництво виділили понад 1 млн. крб. З них, половина суми надійшла від губернського відділу охорони здоров'я, решту – забезпечив інститут [16, арк. 4 зв.]. Ремонтні роботи до березня 1922 р. вдалося завершити. Того ж місяця було відкрито хірургічну клініку. Клінічний інститут зміг в короткий термін облаштувати 6 клінік: хірургії з урологією і стоматологією, терапії, акушерства, гінекології, офтальмології, оториноларингології. В цьому ж приміщенні функціонувала поліклініка, діяли лабораторії. У 1922 р силами Київського клінічного інституту було проведено ремонт їдальні, покрівлі, закінчено зведення сараю, оновлено опалення [16, арк. 1-4 зв.].

Не кращим було матеріальне становище технікумів. Вінницький фармацевтичний технікум не мав власного приміщення, тому заняття відбувалися в приміщенні 2-ї трудової школи. Вирішення проблеми в перспективі вбачалося у передачі технікуму профспілкового приміщення медично-санітарних працівників. Власне, профспілка надала для потреб закладу лише дві кімнати, які були зайняті під лабораторію [10, с. 281]. Загалом, у розпорядженні технікуму були лише дві аудиторії, лабораторія та аптека [11, с. 155-156]. В Київському фармтехнікумі у 1923 р. діяла лише одна аудиторія, яка вміщала 90-100 студентів [21, арк. 121 зв.].

Важливим напрямком діяльності медичних вишів залишалися закупівлі навчальної літератури, приладдя для лабораторій, наприклад забезпечення діяльності навчально-дослідних установ. Виділяли кошти на придбання літератури і приладдя для лабораторій та закупівлю медичних інструментів для клінік в 1922 р. у Київському клінічному інституті [16, арк. 4 зв.].

В Київському хіміко-фармацевтичному інституті впродовж першої половини 1922–1923 н.р. відсутньою була бібліотека. Книги, якими користувалися студенти знаходилися у лабораторіях. Через недофінансування, наукової літератури не вистачало. Достатньою була кількість книг лише з хімії, судової медицини, гігієни, фармації і бактеріології [13, арк. 4 зв.]. У Вінницькому фармтехнікумі не вистачало мікроскопів. Студенти мали змогу користуватися на заняттях лише 8 приладами [21, арк. 137]. Керівництво закладу звернулось до влади з проханням про виділення мікроскопів та хімічних компонентів для виготовлення ліків [22, арк. 21 зв.]. Дирекція констатувала, що при переході на самофінансування не буде можливості закупити навчальну літературу, облаштувати одну з лабораторій, сплачувати орендну плату за користування аптекою тощо [18, арк. 13]. Студенти готувалися до навчальних занять переважно в гуртожитку, частково

в аудиторіях навчального корпусу. Нормальній навчальній роботі заважала швейна майстерня, яка у 1928 р. містилася у навчальному корпусі вишу. Окрім цього, під майстерню відвели одне з приміщень лабораторії технікуму [3, арк. 18].

Порівняно кращим було становище у Київському фармацевтичному технікумі. У 1923 р. при ньому діяли аптека і лабораторія [17, арк. 9], функціонували фармацевтичні курси. Лабораторії технікуму були обладнані необхідним приладдям, столами і шафами. Про задовільний стан кабінетів і лабораторій свідчать фотосвітлини, що збереглися разом зі звітною документацією вишу в архівах. До послуг студентів були хімічна, біологічна, бактеріологічна, гігієнічна і фармацевтична лабораторії. У фондах бібліотеки зберігалось понад 1200 томів медичної літератури [21, арк. 120-120 зв., 123 зв.].

У 1924 р. держава виділила 5 тис. крб. медінститутам України для закупівель навчального приладдя за кордоном. Кошти надійшли Катеринославському, Харківському, Одеському, Київському медінститутам та Одеському фармацевтичному інституту [19, арк. 9].

Важливим питанням при вивченні матеріального забезпечення вищих медичних закладів є фінансова державна підтримка викладачів. На початку 20-х рр. ХХ ст. виплати зарплат викладачам і технічному персоналу часто затримувалися. У 1922 р. влада констатувала, що значна частина висококваліфікованих спеціалістів країни в області медицини, викладачів і науковців знаходяться у важкому матеріальному становищі. Тому відділ медичної освіти УСРР клопотався перед Раднаркомом УСРР про переведення кращих професорів і науковців країни на спеціальне забезпечення (пайки) [12, арк. 8].

Архівні джерела повідомляють, що у 1921–1922 рр. виникла проблема з виплатами заробітної плати викладачам Київського медичного інституту. Тоді ж через недофінансування нерегулярно надходили ліки для хворих, обмежені були закупівлі лабораторного матеріалу для підготовки студентів [15, арк. 132 зв.]. У 1922 р. заборгованість із виплати зарплати була і в Київському фармацевтичному інституті [14, арк. 9 зв.].

Важким було матеріальне становище викладачів Київського клінічного інституту. Штат закладу складав 12 професорів (1 з них працював на громадських засадах без оплати праці). 18 приват-доцентів інституту знаходилися на власному утриманні. Не регулярно оплачувалася праця адміністративного і технічного персоналу. В 1922 р. заборгованість із виплати заробітної плати склала близько 4 млн. крб. Очікування адміністрації від введення платного лікування хворих себе не виправдали [16, арк. 4-5].

Порівняно невисокою була зарплата викладачів та адміністрації Вінницького фармтехнікуму. У 1927–1928 н.р. місячна заробітна плата директора технікуму становила 100 крб., помічника директора – 75 крб., секретаря з студентських справ – 39 крб., бухгалтера – 55 крб., секретаря – 45 крб., техпрацівниць – 18-50 крб., опалювача – 27 крб. [24, арк. 65]

Щоби покращити матеріально-фінансове становище викладацького контингенту на початку 1920-х років ввели пайок для професорів Київського медичного

інституту. Проте його не видавали за відсутності державного фінансування, що робило цю допомогу лише декларованою. На початку 1921 р. особливо скрутною ситуація була з харчуванням викладачів та хворих при клініках медінституту. Середня кількість продуктів на особу, що надходила в інститут та клініки складала лише 100 гр. [15, арк. 132зв.]

В контексті фінансування вищої медичної освіти України доречно з'ясувати матеріальне становище студентства. На початку 1920-х рр. швидко зростало число малозабезпечених студентів.

Важливу роль у забезпеченні молоді відігравали студентські організації, каси взаємодопомоги, комітети. У зв'язку з важким економічним становищем студентства такі організації було створено у Київському медінституті. Активністю відзначалася інститутська каса взаємодопомоги, в якій станом на 1923 р. числилося 800 студентів [6, с. 119].

Частина молоді вносила плату за навчання. Важливим фактором забезпечення студентів були державні стипендії [7, арк. 6]. Особливо гостро постала проблема зі стипендіальним забезпеченням студентів технікумів. У 1925 р. Наркомат освіти УСРР виділив лише 5 стипендій в розмірі 12 крб. для кращих студентів Вінницького фармацевтичного технікуму. У звіті про роботу вишу дирекція констатувала, що державною підтримкою не було задоволено всіх студентів, котрі потребували стипендій [22, арк. 9]. У 1927 р. стипендію одержували вже 52 студенти у розмірі 41 крб. [9, с. 30]. У тому ж році молодь отримала право пільгового проїзду залізницею [23, арк. 2-6].

Кожний медичний виш Правобережної України намагався по мірі можливостей вирішити проблему розквартирування студентства. Досить складною була житлова проблема у Вінницькому фармацевтичному технікумі. Навесні 1928 р. у технікумі навчалося 517 студентів, з яких у гуртожитку проживали лише 90 [3, арк. 18]. Решта за власні кошти винаймали житло. Гуртожиток був перенаселений студентами, адже він був розрахований на 65 осіб [4, арк. 252]. Підвальні приміщення займали лікарі, які не дивлячись на неодноразові клопотання дирекції технікуму до міської влади, надалі проживали поряд із студентами. Крім того в підвалі розміщувалася лабораторія. В ній проводили відобування сірководню, який за словами студентів “отруйно впливав на мешканців гуртожитку, примушував навіть задихатися” [3, арк. 18].

Недостатнім було обладнання гуртожитку. На 90 студентів було лише 86 ліжок. З ліжкового приладдя наявним було лише 44 матраци, 22 простирадла та 26 ковдр. Ліжка були дерев'яними, тому дирекція технікуму планували їх замінити на залізні. Бракувало в гуртожитку стільців та столів, ремонт приміщень проводився зрідка [3, арк. 18].

Потрібно було вирішувати проблеми гігієни студентів. В одному з архівних документів зазначалося, що “умивальню влаштовано в дівочій половині гуртожитку, а чоловіки умиваються в кімнатах над бочками та надворі” [3, арк. 18]. Молодь користувалася водою із водогону, яка була не стерилізованою. Якість води не давала можливості використовувати її навіть для технічних потреб.

Значною проблемою в дослідженні життя студентів медичних вишів України було налагодження харчування молоді, важливою умовою якого було фінансування їдалень, що діяли при інститутах і технікумах. У журналі “Студент революції” (за 1922 р.) повідомлялося, що “матеріальне становище студентів [Київського, – Авт.] медінституту в зв’язку з непом значно погіршилося: припинилася видача пайків і закрилася студентська їдальня” [5, с. 102].

Багато студентів недоїдали. Вирішення проблеми адміністрація вбачала у відкритті більшої кількості їдалень. Так, при гуртожитку технікуму у Вінниці діяли кухня та їдальня, яка містилася в підвалі “де дуже мокро, на стінах грибки” [3, арк. 18]. Кухня обслуговувала 138 осіб. Студентська їдальня була в руках “приватної особи”. Обід та вечеря коштували 16 крб. на місяць [3, арк. 18].

Чимало студентів мали проблеми із здоров’ям. У понад 75% київських студентів, що зверталися за медичною допомогою в столичні поліклініки, було виявлено туберкульоз. Однією з його причин було недоїдання. Лише за перше півріччя 1924 р. в поліклініки Києва надійшло 35 192 студентських звернень. Привертає увагу й те, що 25% (8798) серед загальної кількості звернень надійшли від студентів Київського медичного інституту [2, с. 46-48].

Поліклініка для київського студентства не могла забезпечити належної медичної допомоги. Наприклад, при ній працював лікар, який лікував хвороби вуха, горла і носа лише тричі на тиждень. Студенти, щоб зайняти чергу до лікаря, змушені були з 7-ї ранку приходити в поліклініку. Через велику кількість хворих було так, що студенти “тижнів два підряд ходять до поліклініки і ніяк не зможуть захопити чергу до цього лікаря” [8, с. 44].

Отже, вища медична освіта України, особливо на початку 1920-х рр., переживала недофінансування. Наявних коштів бракувало для проведення першої хвилі реформи медичної освіти у 1921–1922 р., коли будівництво і ремонт корпусів навчальних закладів йшло повільними темпами. Недофінансування з боку держави пояснюється важким економічним становищем в країні. Разом з вищими Правобережної України матеріально-фінансові труднощі переживала вся вища освіта України.

Значний вплив на матеріальне становище викладачів і студентів мала інфляція і економічний стрес, пов’язаний з НЕПом на початку 20-х рр. Професорсько-викладацький і студентський контингент з ентузіазмом долучалися до будівництва вищої медичної школи. Створювалися студентські комітети взаємодопомоги, при вишах діяли економічні осередки, викладачі за власні кошти відправлялися у відрядження, забезпечували навчально-методичний і науковий рівень викладання різних дисциплін закладів.

Список використаних джерел і літератури

1. Вінницький фармтехнікум буде на державному утриманні // Червоний край. – Кам’янець-Подільський. – 1925. – 23 квітня. – № 90 (317). – С. 4.
2. Глезер, М. Здоров’є Київського пролетарського студентства / М. Глезер // Студент революції. – Харьков. – 1925. – № 3. — С. 46-48.
3. Держархів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. П. 29, оп. 1, спр. 414.

4. ДАВО, ф. Р. 595, оп. 2, спр. 306.
5. Деятельность экономических организаций высших школ Киева. В Мединституте // Студент революції. – 1923. – № 2-3. – С. 102.
6. Из жизни Мединститута // Студент революції. – 1923. – № 2-3. – С. 119.
7. Немоловський. І. Ще про болюче питання / І. Немоловський // Студент революції. – 1924. – № 3-5. – С. 6.
8. Овчаренко, М. Не вистачає лікарської допомоги / М. Овчаренко // Студент революції. – 1925. – № 4. – С. 44.
9. Паламарчук, С. Робота ОБПС та студорганізацій вузів Вінниччини / С. Паламарчук // Студент революції. – Харків. – 1927. – № 5. – С. 30.
10. Поділля в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.): зб. док. і мат. / [редкол.: І. О. Пшук (відп. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. Вінковецький, В. П. Воловик, М. І. Панасенко]. – Вінниця, 1957. – 628 с.
11. Суровий, А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках / А. Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 147-171.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 2, спр. 1516.
13. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1524.
14. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 421.
15. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 422.
16. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 299.
17. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 727.
18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 731.
19. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 525.
20. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 528.
21. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 534.
22. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 589.
23. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 5582.
24. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 5585.

Valentyn Pahor

Archival sources on the formation of higher medical education in Right-Bank Ukraine in the 1920s.: financial and material aspect

In the article on the basis of the Central State Archive of higher authorities and government of Ukraine and the State Archive of Vinnitsa region described problems of material and financial support in higher educational institutions of Right Bank Ukraine in the 20's. The twentieth century. We consider the following key issues: public funding education institutions, financial security training, especially the operation of canteens and hostels, financial and material support of teachers and students. Analysis of archival materials, the author paid attention to the research budgets of educational institutions, revenues and expenditures which allows us to understand the material facet of academic work, outline the physical infrastructure, providing teachers and students. The researcher analyzed the archival sources shows

that schools faced with progressive inflation, which deepened the financial and financial crisis in higher education. The problem is particularly exacerbated in the reorganization of schools. In some of them desperately lacking Initial areas, and those who were in need of major repairs (Kyiv Medical Institute, College of Pharmacy Vinnitsa, Kyiv Chemical-Pharmaceutical Institute). Based on sources we prove that all the top medical schools decide questions of right bank purchases of textbooks and supplies for laboratories, there were problems with the operation of canteens and dormitories. Improved material support, especially financial, needed teachers.

Key words: *medical education, archives, Kyiv Medical Institute, Chemical and Pharmaceutical Institute, Clinical Institute, Vinnitsa, Kyiv College of Pharmacy, materialno base, students, teachers.*

В.В.Пагор

Архивные источники о становлении высшего медицинского образования Правобережной Украины в 1920-х гг.: финансово-материальный аспект

В статье на основании материалов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины и госархива Винницкой области охарактеризованы проблемы материального и финансового обеспечения высших медицинских учебных заведений Правобережной Украины в 20-х гг. XX в. Рассматриваются такие ключевые вопросы: государственное финансирование учебных заведений, материальное обеспечение учебного процесса, особенности функционирования столовых и общежитий, финансовое и материальное обеспечение преподавателей и студентов. Анализируя архивные материалы, автор уделит внимание исследованию бюджетов учебных заведений, доходная и расходная части которых позволяет понять материальную грань организации учебной работы, очертить материально-техническую базу, обеспечение преподавателей и студентов. Исследователь, проанализировав архивные источники доказывает, что учебные заведения сталкивались с прогрессирующей инфляцией, которая усугубляла финансово-материальный кризис в высшей школе. Проблема особенно обострялась при реорганизации учебных заведений. У некоторых из них остро не хватало учебных площадей, а те, что были, требовали капитального ремонта (Киевский медицинский институт, Винницкий фармацевтический техникум, Киевский химико-фармацевтический институт). На основе источников доказывается, что все высшие медицинские учебные заведения Правобережья решали вопрос закупки учебной литературы и оборудования для лабораторий. Возникла проблема с функционированием столовых и общежитий. Улучшение материального обеспечения, особенно финансового, требовали преподаватели.

Ключевые слова: *медицинское образование, архивы, Киевский медицинский институт, химико-фармацевтический институт, клинический институт, Винницкий, Киевский фармацевтический техникум, материально-техническая база, студенты, преподаватели.*

УДК (477.43/44)“19”

О.М.Широка

Архівні документи державних органів влади та управління як джерело вивчення становища церкви та релігійних організацій на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.

В статті аналізуються різні за формою, змістом і походженням архівні документи про становище церкви та релігійних організацій на Поділлі у 20-х роках ХХ ст., зокрема: картки реєстрації релігійних громад та наглядові справи відділу культів виконкомів рад, а також обіжники та інструкції виконкомів, циркуляри та розпорядження наркомату внутрішніх справ УСРР, губернського адмінвідділу, листування з релігійними громадами районів у справах їх діяльності, протоколи комісій по вилученню церковних цінностей, судових засідань, звіти про діяльність губадмінвідділу, відомості по нагляду за діяльністю релігійних громад, справи релігійних громад, протоколи засідань окривконкомів із обмеження культових споруд, списки причту, дані про реєстрацію релігійних громад усіх конфесій, статuti релігійних громад, договори на користування церквами та молитовними будинками, описи майна релігійних общин.

Ключові слова: Поділля, релігійна громада, церква, влада, наглядова справа, циркуляр, інструкція, реєстраційна картка.

З часу здобуття Україною незалежності церква відіграє значну роль у житті суспільства. З огляду на це актуальним є дослідження проблем релігійного життя в період утвердження авторитарної системи. Ця тема у загальноукраїнському масштабі висвітлена у монографіях українських дослідників А. Колодного [1], В. Пащенко [2], О. Ігнатюші [3], А. Киридон [4]. Окремі аспекти розглядаються у працях російських церковних істориків Д. Поспеловського [5] та протоієрея Владислава Ципіна [6]. Питанню церковного життя на Поділлі присвячені роботи Л. Місінкевича [7], О. Галамай [8], А. Зінченка [9] та інших. Разом з тим, у перелічених працях поза увагою дослідників залишились реєстраційні картки релігійних громад та наглядові справи відділу культів виконкомів рад робітничих, селянських та червоногвардійських депутатів, обіжники та інструкції виконкомів, циркуляри та розпорядження наркомату внутрішніх справ, губернського адмінвідділу, листування з релігійними громадами районів у справі їх діяльності, які є досить важливим джерелом для вивчення становища церкви та релігійних організацій на Поділлі у 20-х роках ХХ століття.

Метою даної статті є аналіз зазначених архівних документів та вміщеної в них інформації щодо умов церковного та релігійного життя на Поділлі у 1920-х рр.

Багатий фактичний матеріал значної історичної цінності зосереджений у фондах Центрального державного архіву вищих органів державної влади і органів державного управління України (далі – ЦДАВО України). Документи фонду Народного Комісаріату Внутрішніх Справ (ф. 5) цього архіву зберігають дані про

кількість релігійних общин, монастирів, священнослужителів. У справах фонду є також циркуляри НКВС, розпорядження губвиконкомів, звіти про діяльність адмінвідділів, матеріали про роботу відділу по відокремленню церкви від держави при НКВС УСРР, протоколи засідань губернських мекосо, вказівки щодо порядку реєстрації статутів. Важливою для вивчення становища церкви є листування вищих органів влади з адмінвідділами окрвиконкомів про діяльність релігійних общин та про закриття монастирів, церков і молитовних будинків.

Важливі дані щодо контролю держави за релігійним життям викладено у проекті положення про реорганізацію адмінвідділу із відокремлення церкви від держави у відділ культів. У новій структурі вводилась посада співробітника, який спостерігав за всіма релігійними громадами та займався безпосереднім керівництвом губернськими ліквідаційними комісіями і звітував лише наркомову внутрішніх справ [10, арк. 4]. Цей документ зафіксував повноваження відділу культів із контролю за релігійним життям: облік релігійних громад усіх конфесій в Україні, нагляд за ними через аналіз відповідних матеріалів, розгляд скарг на діяльність окружних та губернських ліквідкомів, давав санкції на закриття молитовних будинків, церков та інших культових споруд різних конфесій. Співробітник відділу контролював, щоб у навчальних закладах не допускалось викладання Закону Божого, інструктував губернські ліквідкоми по роботі, що пов'язана з відокремленням церкви від держави та школи від церкви. Обов'язками працівників відділу були спостереження за роботою, керівництво діяльністю, контроль за утворенням та комплектацією губернських ліквідаційних комісій, збір даних для зведених відомостей про діяльність ліквідкомів та спрямування до центральних органів влади. Вони формували збірники нормативних актів по відділу культів, узгоджували роботу з головним управлінням політосвіти по антирелігійній пропаганді. Зі змісту архівних справ можемо зробити висновок також і про штат відділу культів при НКВС. До складу цього відділу входили: завідуючий відділом, експерт, секретар і особа, відповідальна за ведення документації [10, арк. 2].

Витяги зі звітів та протоколів засідань президії Подільського губвиконкому надсилалися до НКВС і свідчать про те, що радянські органи влади проводили антирелігійну кампанію під час вилучення церковних цінностей на користь голодуючим [11, арк. 14]. Конфіскація церковних цінностей не завершилася і після подолання наслідків голоду. В одному з циркулярів НКВС УСРР (1928 р.) йдеться про передачу культового майна з вмістом срібла, міді, бронзи та інших кольорових металів на користь держави, до комітету із заготівлі кольорових металів, для задоволення потреб державної металургійної промисловості [12, арк. 48]. Дані про здачу такого майна збиралися за визначеною формою. Приймалися дзвони, канделябри, підсвічники як цілком, так і у вигляді лому. Вказувалась орієнтовна кількість майна, його вага, де воно знаходилось та хто його власник [12, арк. 51].

Циркуляри НКВС УСРР про порядок реєстрації статутів товариств та спілок, орієнтували місцеві органи влади, зокрема, на здійснення нагляду і контролю за реєстрацією релігійних громад [13, арк. 1зв], визначали порядок їх пере-

реєстрації [13, арк. 5], давали рекомендації щодо порядку нагляду за діяльністю релігійних організацій [13, арк. 5зв].

Зі звітів адмінвідділів до центральних органів влади бачимо, що особлива увага приділялась статутам релігійних громад. Відповідно до рішень НКВС такі статuti розглядалися на окремому засіданні комісії при відділі культів [14, арк. 43]. Протоколи, що зберігаються в архівних справах, свідчать, що реєстрація статутів затверджувалась на засіданнях губернських міжвідомчих комісій у справах про товариства і спілки. З аналізу зареєстрованих статутів можемо робити висновок як про контроль за діяльністю усіх без винятку релігійних громад, так і про їх кількість [15, арк. 12, 15, 16, 19], а зі змісту матеріалів про діяльність ліквідкомісій – що статuti були однаковими для всіх релігійних громад. Насамперед, це назва релігійної громади, а потім – у відповідності до розділів – завдання, склад, засоби існування, управління справами, зміни до статуту, порядок закриття молитовного будинку [16, арк. 91].

Циркуляри НКВС про порядок реєстрації релігійних общин та облік монастирів надавали право дозволу на реєстрацію лише тій релігійній громаді, яка мала молитовний будинок. Заяви про реєстрацію новостворених громад разом зі статутами надсилались на затвердження до окрадмінвідділу, після чого документи повертали до райадмінвідділу, який проводив їх технічну реєстрацію [17, арк. 3]. Матеріали про діяльність адмінвідділів окрвиконкомів містять дані про притягнення до суду винних у несвоєчасній реєстрації релігійної громади. Архівні джерела свідчать, що однією із причин такого явища була бідність членів релігійних громад та причту. Зокрема, у протоколі допиту начальника відділу культів Кам'янець-Подільського окрадмінвідділу в ході судового засідання у справі релігійної громади Троїцької церкви міста Кам'янця-Подільського є його свідчення про те, що громада не зареєструвала статут через нестачу коштів [18, арк. 101].

У циркулярах НКВС знаходимо вказівки про створення місцевими органами влади у всіх районах комісій з перевірки культового майна релігійних організацій, які допускали зловживання (крадіжки чи приховування різних речей). Справи про такі випадки передавалися до міліції [19, арк. 12]. У звітах про діяльність відділень культів адмінвідділів окрвиконкомів зафіксовано випадки крадіжок культового майна (хоругви, килими, хрести, тори, чаші) у церквах, костьолах та синагогах [20, арк. 140]. Про запровадження контролю з боку влади за станом культової споруди йшлося у листуванні НКВС з адмінвідділами окрвиконкомів. Місцеві органи влади збирали дані про технічний стан церков чи молитовних будинків та про випадки несвоєчасного ремонту [21, арк. 5]. У матеріалах про діяльність адмінвідділів Подільської губернії є свідчення про надання дозволу представникам кількох релігійних громад користуватись одним і тим же храмом. Цим заохочувалась боротьба між представниками різних конфесій за право вести богослужіння. Через одночасне володіння храмом представниками різних релігійних громад траплялись випадки бійки між священиками. В архівних справах є дані про те, що священики зривали один з одного ризи, влаштовували бійку за право увійти у вівтар [22, арк. 33]. Звіти

про діяльність адмінвідділів свідчать про втручання органів влади не лише в порядок проведення молитовних зібрань, а й про контроль за скликанням з'їздів духовенства [23, арк. 23]. Вивчаючи накази та циркуляри губернського та повітових виконкомів, бачимо, що для релігійних організацій встановлювалась найвища (після ресторанів та закладів торгівлі) ціна на електроенергію [24, арк. 93].

Важливими для з'ясування становища церкви в означений період є плани роботи відділу із відокремлення церкви від держави та губліквідкомів, а також звіти про їх діяльність. Окрім інших документів, тут зберігаються і скарги щодо непомірного оподаткування, надіслані Подільським єпархіальним управлінням до вищих органів влади від імені православних церков міста Кам'янця-Подільського. Зі змісту видно, що платити податок вони не мали можливості, як і взагалі ніяких інших членських внесків і зборів. А коштів, що збиралися у стінах церкви, ледве вистачало на її утримання. На основі встановлених норм оподаткування НКВС УСРР відмовляв релігійним громадам у звільненні від сплати податку або у зменшенні його розміру [25, арк. 5]. Офіційних даних про вартість будівель церков та молитовних будинків у НКВС не було, тому користувались приватними даними, за якими у 1923 р., наприклад, Тринітарський костюл міста Кам'янця-Подільського був обкладений податком на 300 крб. У багатьох випадках вартість будівництва церков чи молитовних будинків була завищеною, тому прибуток їх був незначним і парафіяни не могли сплачувати податки. Через це за II півріччя 1923 р. в регіоні влада зачинила 3 молитовні будинки і лише один молитовний будинок повернула релігійній громаді [25, арк. 5 зв].

Не менш важливими для дослідників є масив документів Державного архіву Вінницької області. У фонді Вінницького окружного адміністративного відділу окружного виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. 196) зберігають обіжники Подільського губадмінвідділу, листування з губвиконкомом, а також з районними виконавчими комітетами про діяльність релігійних громад. Окремо виділено справи з відомостями по нагляду за діяльністю релігійних громад окрадмінвідділом, а також обіжники та інструкції виконкомом. Фонд містить реєстраційні картки службовців культу та справи релігійних громад різних конфесій. Фонд Подільського губернського адміністративного відділу Подільського губернського виконкому Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. 197) містить циркуляри та розпорядження наркомату внутрішніх справ, адмінвідділу, протоколи засідань окрвиконкомів із обстеження культових споруд, списки причту, дані про монастирі та їх мешканців, реєстрацію релігійних громад усіх конфесій, циркуляри НКВС УСРР, адресовані губвиконкому і губадмінвідділу. Важливими документами для вивчення становища церкви є також листування з окружними губадмінвідділами про антирелігійну роботу, облік релігійних культів, заборону хресних ходів, закриття монастирів.

В обіжниках Подільського губернського адміністративного відділу та листуванні про діяльність релігійних громад знаходимо додаткові інструкції НКВС УСРР, узгоджені з народним комісаріатом юстиції та розіслані усім місцевим

органам влади для керівництва при здійсненні декрету “Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви”. За вказаними документами, групи віруючих, які не мали достатньої для реєстрації релігійної громади кількості в 50 осіб (до них відносилися сектантські об’єднання та групи осіб, що належали до національних меншин), могли об’єднуватися для утворення релігійної громади у масштабі не вище району. В статуті такої громади, як правило, вказувалась адреса проведення молитовних зібрань. Реєстрація релігійних громад здійснювалась губернськими міжвідомчими комісіями у справах про товариства і спілки (губмекосо) в порядку, встановленому постановою ВУЦВК від 1 листопада 1922 р. “Про реєстрацію товариств та спілок” та інструкцією НКВС “Про порядок реєстрації релігійних громад” від 10 липня 1923 р. До цієї інструкції додався зразок статуту релігійної громади, який визначав її становище та відношення до культів, а також більш детальні вказівки щодо розподілу функцій між уповноваженими та громадами у сфері завідування культовою будівлею та майном [26, арк. 45]. Релігійні громади були зобов’язані публікувати оголошення про факт реєстрації своїх статутів в офіційній пресі на підставі розпорядження губадмінвідділу [26, арк. 58]. Листування з релігійними громадами у справі їх діяльності в 1926 р. показує особливий порядок перереєстрації тих громад, які надали матеріали для реєстрації, але з якихось причин не отримали відповідь. НКВС визначав, що такі статуту не реєструвалися повторно, а для вирішення цього питання релігійним громадам необхідно було звертатися до центральних органів влади [27, арк. 186]. Райвиконком вимагав, щоб райвідділи міліції контролювали ті іудейські релігійні громади, які без реєстрації статутів проводили молитовні зібрання та здійснювали релігійні обряди. Для виявлення незареєстрованих громад пропонувалось після завершення богослужіння у синагозі складати протокол на осіб, що проводять богослужіння. Протоколи надсилалися до суду з вимогою притягти до відповідальності тих, хто порушував накази влади. Судові органи звітували в райвиконком про виконання таких вказівок [27, арк. 104].

Про становище іудейських релігійних громад інформує також листування губернського центру та районних виконавчих комітетів у справі діяльності релігійних громад. Представникам правлінь цих обцин було заборонено об’єднувати кілька громад в одну з метою скорочення витрат на реєстрацію. Так, у м.Літин не дозволили чотирьом релігійним громадам об’єднатись в одну, аргументуючи відмову наявністю у містечку чотирьох храмів. А за існуючими на той час нормами одна релігійна громада могла користуватись лише одним храмом [28, арк. 83]. В обіжниках губадмінвідділу акцентувалася увага на недопустимість існування незареєстрованих іудейських релігійних громад. Уповноважених таких громад викликали до райвиконкому та зобов’язували їх під розписку у двотижневий термін зареєструвати громаду, попередивши про кримінальну відповідальність [29, арк. 125].

Цінним джерелом для характеристики становища церкви є обіжники та інструкції окрвиконкому, які показують, що держава контролювала кількість культового майна навіть у дрібницях. Про це свідчить, зокрема, роз’яснення

окрадмінвідділу всім райвиконкомам Вінницької округи про те, що рушники, хустки, полотно і рядна, які надходять до молитовних будинків від сільських релігійних громад (разом з оплатою за виконання релігійних обрядів), вважалися не культовим майном, а такими, що мають ужитковий характер, а тому не описувалися. Релігійні громади мали право продавати ці речі, включаючи в свої піврічні звіти відомості про виручені від цього кошти [30, арк. 6].

Користування культовими спорудами та майном регламентувалося циркулярами та розпорядженнями наркомату внутрішніх справ УСРР. В архівних справах знаходимо зразки угод на користування культовим майном [31, арк. 128]. Влада контролювала технічний стан культових споруд. Райадмінвідділи подавали губадмінвідділам за окремим зразком списки молитовних будинків, які потребували капітального ремонту, були недобудовані або знаходились в аварійному стані [31, арк. 18]. У листуванні Вінницького окрадмінвідділу є, наприклад, звернення завідуючого окрадмінвідділом та завідуючого відділом культів до Дашівського райвиконкому з поверненим листом про закриття церкви у с.Бондури та актом огляду технічної комісії для належного оформлення. Акцентовано увагу на тому, що необхідно керуватись обіжником окрадмінвідділу, в якому встановлено порядок закриття храму. А саме: якщо старі молитовні будинки знаходяться в аварійному стані, то, незалежно від того, чи функціонують вони, чи ні – їх закривали. Упродовж місяця оголошували про їх передачу у користування сільської ради чи райвиконкому. Для передачі молитовних будинків віруючим райвиконком приймав постанову, в якій вказувався термін проведення ремонту. Якщо через місяць не було бажаних взяти у користування такі будинки, то від попереднього власника бралася підписка про відмову від проведення необхідного ремонту. Її разом з актом технічного огляду та іншими документами про клопотання щодо закриття молитовних будинків надсилали до окрадмінвідділу [32, арк. 171].

Інструкції окрадмінвідділу, які розсилались райвиконкомам як пояснення до обіжників НКВС, передбачали вирішення органами влади питання щодо користування культовими спорудами таким чином, щоб внести розбрат та невдоволення між представниками різних релігійних громад. Так, у зверненні Вінницького окрадмінвідділу до всіх райвиконкомів повідомлялося, що на підставі обіжника НКВС №747 від 2 вересня 1927 р. новоутворена малочисельна православна релігійна громада отримувала право на одноразовий дозвіл щодо проведення одного молитовного зібрання в будинку, який здано п'ятдесятці від іншої громади. Цей дозвіл не обмежував прав, наданих п'ятдесятці іншої громади на користування у той самий час молитовним будинком [33, арк. 5]. Такі факти, очевидно, використовувались для антирелігійної пропаганди, а одночасне користування храмом давало можливість одній із релігійних громад відмовити у праві на користування приміщенням храму. Прикладом може слугувати відмова губадмінвідділу по заяві релігійної громади при Троїцькій церкві міста Кам'янець-Подільського щодо повернення їй приміщення храму через несвоєчасну реєстрацію статуту, а також через те, що цим приміщенням вже користується інша громада [34, арк. 12].

Інструкції Вінницького виконкому в 1927 р. свідчать про контроль органів державної влади за проведенням зборів релігійних громад, на котрих розглядалися питання ремонту молитовного будинку, стану та кількості культового майна, перевиборів ради уповноважених. Організація таких зборів дозволялася лише за умови повторного повідомлення райвиконкому про час і місце зібрання. Така ж вимога ставилась і до сектантських об'єднань, які склалися переважно з невеличких груп по різних селах. Малочисельні сектантські релігійні групи, що не мали змоги об'єднатись в громади, могли влаштовувати свої зібрання в приватних будинках з обов'язковим повідомленням райвиконкому про час і місце зборів. При одержанні даних від уповноважених релігійних громад про час, місце та порядок денний зборів, райвиконком пропонував сільській раді направити свого представника на ці збори. Після зборів релігійна громада представляла до райадмінвідділення протокол у двох примірниках, один з яких надсилався до окрадмінвідділу [35, арк. 7].

Важливим інформаційним джерелом є обіжники губадмінвідділу та листування з губвиконкомом про діяльність релігійних громад. В цих документах зафіксовано факти про встановлення нагляду НКВС за підприємствами, які обслуговували ритуальні потреби єврейського населення, настанови щодо заборони релігійним організаціям мати будь-які прибутки від експлуатації кладовищ та обкладати будь-якими поборами віруючих при похованні за іудейським обрядом [36, арк. 32], здійснення органами влади постійного контролю за релігійними громадами з питань повторного підписання угод на користування храмами. Для цього з округу на район надсилались відповідні інструкції [36, арк. 33, 36]. НКВС зобов'язував губадмінвідділи перед підписанням угод з релігійними громадами про користування культовими спорудами та майном перевіряти наявність культового майна та передачу його здійснювати за новими списками з зазначенням матеріалу, металу, ваги та вартості кожного предмету культу. Укладання таких угод мало проводитись за місцем знаходження молитовного будинку [36, арк. 34]. Місцеві органи влади порушували право громадян на користування культовими спорудами. Приводом до суперечки ставали питання передачі храму під будинок культури. Селян під тиском змушували відмовлятися від церкви [36, арк. 35].

Цікаві дані містяться у циркулярах наркомату внутрішніх справ, губвиконкому, губадмінвідділу, а також у листуванні з ними та окружними адмінвідділами про антирелігійну роботу, облік релігійних культів, заборону релігійних церемоній, закриття монастирів та з інших питань. Згідно з рішеннями НКВС місцеві органи влади давали дозвіл на здійснення релігійних церемоній. Губліквідком, на території якого знаходився кінцевий пункт релігійної церемонії, мав надавати в НКВС детальний звіт про це дійство [37, арк. 155].

Досить цікавим видом документів є реєстраційні картки служителів культу. На кожного священика заводилася окрема реєстраційна картка, де вказувались прізвище, ім'я та по-батькові, дата народження, місце проживання на той час та до революції, майновий стан, освіта, у якій армії служив, час та місце рукопо-

ложення у сан. Тут фіксувалися імена засуджених членів родин священнослужителів, мова богослужіння, належність до релігійної конфесії, розмір платні від релігійної громади. Також подавались дані про минулі покарання у судовому, адміністративному або духовному порядку (якщо такі були) [38, арк. 20].

Питання, пов'язані з оподаткуванням служителів культу, релігійних громад та молитовних будинків відтворюють циркуляри та розпорядження Подільського адмінвідділу. В цих документах знаходимо дані про обкладення місцевими та державними податками, а також про випадки завищення суми оподаткування, додаткову плату за користування земельною ділянкою з будинками, що знаходились у розпорядженні служителів культу (її розмір перевищував аналогічний, що встановлювався за користування земельними ділянками та будівлями на них для інших громадян та організацій) [39, арк. 73].

Вагомим інформаційним джерелом при вивченні становища церкви та релігійних організацій є зосереджені у фондах Держархіву Хмельницької області справи про реєстрацію релігійних громад та наглядові справи, що стосуються різних конфесій (ф. 1454). Документи цих фондів, а також фонди виконкомів (ф. 638, 912, 1010) та відділів культів при виконкомах (ф. 1573, 1924) проливають світло на здійснення контролю за релігійними громадами. У зазначених фондах зберігаються статuti релігійних громад, договори на користування церквами та молитовними будинками, описи майна релігійних общин і дані про кількість церков, облік священнослужителів та протоколи засідань комісії по вилученню церковних цінностей. Крім того, нами виявлено матеріали про реєстрацію та перереєстрацію релігійних громад. Фонди районних відділів міліції (ф. 281, 285, 804) інформують про роботу міліцейських підрозділів на місцях по нагляду за релігійними організаціями, про порядок обліку та перевірки законності їх діяльності. Важливим є також вивчення фонду Подільського губернського суду (ф. 2232), який містить справи по касаційних скаргах щодо виселення священників з церковних будинків, встановлення фактів звільнення від військової служби за релігійними переконаннями, про несвоєчасну реєстрацію релігійних общин та інші.

Важлива інформація, що свідчить про нагляд за ходом передачі церковних цінностей, міститься в актах приймання місцевими органами влади вилучених церковних цінностей, а також у зведених відомостях про хід вилучення церковних цінностей. Для здійснення обліку вилученого майна склалися акти про передачу цінностей виконкомам [40, арк. 3], які видавали документи про прийняття конфіскованого [40, арк. 8].

Протоколи засідань губернської комісії допомоги голодуючим у 1922 р. дають дослідникам інформацію про хід вилучення цінностей [41, арк. 14]. Одним із джерел вивчення роботи повітових комісій з контролю за ходом вилучення цінностей церков, костьолів, синагог та передачу їх у фонд комісії з допомоги голодуючим є постанови, накази та розпорядження губернського та повітових виконкомів, комісії із надання допомоги голодуючим, а також листування з волосними установами про вилучення церковних цінностей. Ці документи показують, що за невиконання завдань із конфіскації церковних цінностей комісія

у повному складі відповідала перед судом ревтрибуналу [42, арк. 11]. Вищі органи влади контролювали хід вилучення церковних цінностей. Відслідковувалися інциденти під час конфіскації цінностей, кількість складених актів про відсутність описів інвентарних книг та актів про недостачу цінностей згідно з описом. У звітах вказувалася кількість церков, з яких вилучено цінності, наявність або відсутність спротиву віруючих. Вимагалось вказувати кількість, вагу вилучених цінностей та матеріал, з якого вони зроблені, випадки залишення частини цінностей релігійній громаді, за чийм наказом та на який термін. Фіксувалася інформація про кількість церков, які зовсім не мали цінностей [42, арк. 13].

Циркуляри та телеграми Подільської губернської комісії та протоколи засідань волосних комісій із вилучення церковних цінностей вміщують настанови і вказівки щодо проведення місцевими органами влади агітації за добровільну передачу державі коштовностей, розміщення у пресі публікацій з відомостями про вилучення церковного антикваріату. Вимагались дані про проведені збори, на яких приймалися резолюції з вимогою вилучення культових цінностей, кількість присутніх на них та перелік підприємств, на яких ці заходи не відбулися. Такі ж дані збирались щодо червоноармійців, селян та інших громадян. Давався чіткий наказ виявляти тих, хто, з одного боку підтримував, а з іншого, виступав проти вилучення церковних цінностей. Слід було інформувати також про притягнення до відповідальності за приховування або втрату інвентарних книг, кількість осіб, засуджених ревтрибуналом до ув'язнення або розстрілу [43, арк. 3]. Президія губвиконкому вимагала звітувати про хід вилучення церковних цінностей телеграфно кожні 48 годин. Здійснювався суворий контроль за своєчасними повідомленнями [43, арк. 20].

Реєстраційні картки передбачали фіксацію конфесії, назви населеного пункту та молитовного будинку, час реєстрації статуту громади та перевірки культового майна [44, арк. 1]. У картках обліку релігійних громад вказувалась кількість членів громад за віком та статтю, освітнім рівнем, соціальним та майновим становищем [44, арк. 2]. Встановлювався порядок грошової та матеріальної звітності релігійних громад перед відділом культів виконкому районної ради за півріччя [44, арк. 3]. Кожна релігійна громада мала типовий статут, в якому визначались її функції та склад, право на користування коштами та майном. Окремими розділами передбачався порядок керівництва справами громади, зміни статуту та її ліквідації [44, арк. 17 а]. Для перереєстрації релігійної общини жителям села необхідно було подати заяву з проханням надати будівлю храму в безкоштовне користування для відправлення богослужіння та церковних треб. Обов'язково вказувалась мова богослужіння. Реєстрацію підписував керівник міліцейського підрозділу, а голова сільської ради затверджував підписи членів сільської громади [44, арк. 15].

Цікавими та змістовними є документи, що свідчать про участь підрозділів міліції у проведенні антирелігійної кампанії. Це – списки церковних старост та релігійних громад, дані про їх перереєстрацію, списки уповноважених сектантських релігійних громад, акти опису майна церков та костьолів. Усі районні

відділи міліції зобов'язувалися надавати відомості про перереєстрацію релігійних громад, знайомити їх зі змістом розпоряджень окрадмінвідділу. Начальники райвідділів міліції подавали точний список сільрад району, контролювали кількість релігійних громад, стан їх майна та молитовних будинків у відповідності з наказом НКВС [45, арк. 9].

Яскравим прикладом участі відділів міліції у конфіскації релігійного майна є листи до них від окрадмінвідділів до райадмінвідділів, в яких вимагалось подати точні дані про кількість по церквах, костельках та синагогах металевих шаф, скриньок чи кас для передачі їх органам влади під приводом того, що немає де зберігати таємні справи [45, арк. 11]. А свідченням виконання таких вимог є дані про перевірку наявності цих шаф та скриньок у власності релігійних громад [45, арк. 12-28] та акти про детальний опис майна релігійної громади [45, арк. 29-33]. Працівники районної міліції приймали участь у закритті церков та молитовних будинків [45, арк. 34].

Циркуляри та вказівки окрадмінвідділу районним підрозділам міліції про порядок обліку та перевірки законності діяльності різних релігійних культів показують, що однією із форм контролю органів влади за релігійним життям було спостереження за діяльністю різних організацій від релігійних громад. Ставилась вимога посилити контроль за реєстрацією таких товариств, оскільки їх вплив на населення був досить значний. [46, арк. 1].

Досить багата інформація щодо контролю органів влади за релігійним життям Поділля міститься у наглядових справах релігійних громад різних конфесій. У таких справах знаходяться списки членів релігійних громад та їх фундаторів, протоколи загальних зборів, звіти, угоди на користування молитовними будинками та культовим майном. В угоді члени релігійних громад зобов'язувалися перед виконкомом рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів берегти передану їм власність і користуватись нею за призначенням. Передбачався пункт про неможливість порушення громадою або окремими її членами закону про відокремлення церкви від держави, а також пункт про заборону політичних зібрань, ворожих радянській владі [47, арк. 1]. Наявність культового майна та споруд, їх стан відображалися в інвентарних книгах, які додавались до справи [47, арк. 4-8]. Без дозволу місцевих органів влади релігійна громада не мала права скликати загально-церковне зібрання. Голова релігійної громади був зобов'язаний подавати до райвиконкому заяву про дозвіл на проведення загальних зборів. Така заява подавалась у трьох примірниках із зазначенням конкретної дати цих зборів та їх порядку денного. До матеріалів справи долучалися протоколи загальних зборів, з яких видно, що віряни на таких зборах, як правило, розглядали питання про життя релігійної громади, необхідності ремонту культових споруд [47, арк. 9]. Розглядалися й інші питання церковного життя. Так, на зборах релігійної общини при Свято-Покровській церкві села Іванківці Проскурівського району присутні уповноважили представника релігійної громади подати скаргу про те, що всупереч декрету про відокремлення церкви від держави та школи від церкви, що забезпечував повну свободу віро-

сповідання (циркуляр НКВС №123037 від 3 лютого 1919 р.), на церковне життя в селі здійснювався тиск громадськими організаціями та органами місцевої влади. У заяві наведено факти обмежень релігійних свобод, що виявлялися у затримці видачі різного роду документів, якщо передбачалася релігійна реєстрація актів громадянського стану, проти волі родини нав'язувались громадські похорони з погрозами виключення з комнезаму селянина або дитини зі школи [47, арк. 10]. Поряд з цим, на різдвяні свята жителям цього села заборонялося ходити з традиційною колядою, а на Водохреща сільська рада не дозволяла освячення води на річці. Здійснювався також податковий тиск на церковний причет. Так, на настоятеля церкви накладався податок у розмірі 200 крб., в той час як звичайний розмір прибуткового податку був всього 18 крб. [47, арк. 12].

Окрему групу джерел, що свідчать про становище священиків, становлять матеріали Подільського губернського суду. Ухвалою суду священика могли виселити за несплату оренди за користування житлом, яке належало релігійній общині [48, арк. 3, 8]. Сільська влада могла зайняти будинок священика та використати його під сільраду. Якщо він відстоював свої права, його намагалися виселити з села [49, арк. 3]. Мали місце факти виселення священиків з їхніх помешкань для організації в них сільського будинку культури та канцелярії сільської ради [49, арк. 8] або організації хати-читальні [49, арк. 9].

Отже, архівні документи органів державної влади і управління засвідчують, що радянська держава у 1920-х рр., формально визнаючи засади відокремлення церкви від держави і школи від церкви, свободу релігійних культів, насправді здійснювала тотальний контроль за релігійними громадами всіх конфесій, здійснювала відверте адміністративне втручання у справи релігійних громад на Поділлі.

Список використаних джерел і літератури

1. Історія релігії в Україні: У 10 т. / Ред.: Колодний А., Климов В. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – Т. 3: Українське православ'я. – 560 с.
2. Пашенко, В. Свобода совісті в Україні: міфи і факти 20–30-х рр. / В. О. Пашенко. – К., 1994. – 249 с.
3. Ігнатуша, О. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX – 30-ті рр. XX ст.) / О. Ігнатуша. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 440 с.
4. Киридон, А. М. Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917–1930-ті рр.) / А. М. Киридон. – К., 2006. – 531 с.
5. Поспеловский, Д. В. Русская Православная Церковь в XX веке / Д. В. Поспеловский. – М.: Республика, 1995. – 511 с.
6. Цыпин, В. История Русской Православной Церкви 1917–1990 / прот. В. Цыпин. – М., 1994. – 144 с.
7. Місінкевич, Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20–30-ті рр. XX ст.) / Л. Місінкевич. – К., 2001. – 254 с.
8. Галамай, О. М. Реалізація політики відокремлення церкви від держави у 20-х рр. XX ст. на Поділлі / О. М. Галамай // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського: Зб. наук. пр. Серія: Історія / За заг. ред.

проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2001. – Вип. III. – С. 81-83.

9. Зінченко, А. Л. Благовістя національного духу / Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. / А. Л. Зінченко. – К.: Освіта, 1993. – 256 с.

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 5, оп. 1, спр. 2184, 8 арк.

11. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 1804, 25 арк.

12. ЦДАВО, ф. 5, оп. 3, спр. 1052, 57 арк.

13. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 2260, 59 арк.

14. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 1166, 51 арк.

15. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 2271, 434 арк.

16. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 2191, 190 арк.

17. ЦДАВО, ф. 5, оп. 3, спр. 1054, 12 арк.

18. ЦДАВО, ф. 5, оп. 2, спр. 117, 150 арк.

19. ЦДАВО, ф. 5, оп. 3, спр. 1054, 12 арк.

20. ЦДАВО, ф. 5, оп. 2, спр. 2167, 265 арк.

21. ЦДАВО, ф. 5, оп. 2, спр. 2166, 97 арк.

22. ЦДАВО, ф. 5, оп. 2, спр. 117, 150 арк.

23. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 1166, 51 арк.

24. ЦДАВО, ф. 5, оп. 1, спр. 1196, 346 арк.

25. ЦДАВО, ф. 5, оп. 2, спр. 194, 86 арк.

26. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. 196, оп. 1, спр. 386, 156 арк.

27. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 814, 409 арк.

28. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 387, 859 арк.

29. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 386, 156 арк.

30. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 1391, 12 арк.

31. ДАВО, ф. 197, оп. 3, спр. 3, 175 арк.

32. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 814, 409 арк.

33. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 1391, 12 арк.

34. ДАВО, ф. 197, оп. 3, спр. 5, 90 арк.

35. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 1391, 12 арк.

36. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 386, 156 арк.

37. ДАВО, ф. 197, оп. 8, спр. 6, 256 арк.

38. ДАВО, ф. 196, оп. 1, спр. 817, 95 арк.

39. ДАВО, ф. 197, оп. 3, спр. 5, 90 арк.

40. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. р. 1010, оп. 1, спр. 374, 12 арк.

41. ДАХО, ф. р. 1010, оп. 1, спр. 505, 17 арк.

42. ДАХО, ф. р. 638, оп. 1, спр. 16, 168 арк.

43. ДАХО, ф. р. 1010, оп. 1, спр. 343, 476 арк.

44. ДАХО, ф. р. 1924, оп. 1, спр. 1, 63 арк.

45. ДАХО, ф. р. 281, оп. 1, спр. 8, 41 арк.

46. ДАХО, ф. р. 804, оп. 1, спр. 7, 15 арк.

47. ДАХО, ф. р. 1924, оп. 1, спр. 1, 63 арк.

48. ДАХО, ф. р. 2232, оп. 1, спр. 1300, 8 арк.

49. ДАХО, ф. р. 2232, оп. 1, спр. 13, 42 арк.

Olga Shyroka

**Archive sources of the state body of authority and administration
as a source of studying the condition of church
and religious organizations on Podillia in 1920's**

The article considers archive documents different by configuration, content and origin about condition of church and religious organizations on Podillia in 1920's, in particular: the registrational cards of religious communities and supervisonal affairs of cults department of counsel executive committees and also circulars and instructions of executive committees, circulars and directions of commissariat of internal affairs USSR, provincial administrative department, correspondence with district religious communities concerning cases of their activity, protocols of commissions on removal of church property, court sessions, reports about activity of provincial board department, information on the supervision about activity of the religious communities, affairs of religious communities, protocols of meetings of district executive committees on survey of religious buildings, lists of the clergy, information about the registration of religious communities of all confessions, statutes of religious communities, contracts on using churches and houses of worship, the description of property of religious communities.

Keywords: Podillia, religious community, church, authority, supervisory case, circular, instruction, registration card.

О.Н.Широкая

**Архивные документы государственных органов власти и управления
как источник изучения положения церкви и религиозных организаций
на Подолии в 20-х гг. XX ст.**

В статье анализируются различные по форме, содержанию и происхождению архивные документы о положении церкви и религиозных организаций на Подолии в 20-х гг. XX в., в частности: карточки регистрации религиозных общин и наблюдательные дела отдела культов исполкомов советов, а также циркуляры и инструкции исполкомов, распоряжения наркомата внутренних дел УССР, губернского админотдела, переписка с религиозными общинами районов по делам их деятельности, протоколы заседаний комиссий по изъятию церковных ценностей, судебных заседаний, отчеты о деятельности губадминотдела, сведения по надзору за деятельностью религиозных общин, дела религиозных общин, протоколы заседаний окрисполкомов по обследованию культовых зданий, списки причта, данные о регистрации религиозных обществ всех конфессий, их уставы, договора на пользование церквями и молитвенными зданиями, описи имущества религиозных общин.

Ключевые слова: Подолье, религиозная община, церковь, власть, надзорное дело, циркуляр, инструкция, регистрационная карточка.

Одержано 17 червня 2014 року

УДК 398.21(477.43)

В.В.Шевчук

Подільська легенда як форма відображення історизму: теоретичний аспект висвітлення

У статті висвітлюється питання історизму фактичної інформації шляхом історико-порівняльного аналізу народних легенд із Поділля. Історизм охарактеризовано як форму відображення трансформованої моделі у фольклорі. Фольклорний мотив легенд розглядається на спільності ідейно-художніх норм, які мають різні прояви своєрідної циклічності. Зазначено, що в жанрі народної легенди відображені, як правило, ті події, які не були зафіксовані в історичних джерелах. Вони окреслюють значущість формування не лише певної віхи історії творення символічної назви того чи іншого об'єкта, а й систему долі цілого народу. Зокрема, на основі прозових текстів, пояснюється еволюція змін у суспільстві. Відтак, доступною та досконалою формою збереження реального стану дійсності стали жанри неказкової прози (легенди, перекази, народні оповідання).

Ключові слова: фольклор, Поділля, легенди, історизм, жанр, міфологія, образ, часо-простір, мотиви, поетика неказкова проза.

Народна творчість як синтез переосмислення певної віхи дійсності у житті подоланні цілковито сприяє розкриттю змін народу у своєчасному подоланні бар'єру повновладдя з боку загарбників (монголо-татари, литовці, поляки, росіяни та ін.). Саме суспільно-політичні, релігійні та соціально-економічні фактори створили структуру змін у процесі історизму. Його виражальними ознаками стали фактичні норми, які відбулися в спадщині Подільського етно-регіону. Саме відродження національної культури етносу призвело до посилення в суспільстві загального інтересу до історії, яка в поодиноких випадках змалювувалась у співвідношенні до оповідного (першочергово, легендарного) змісту, який своєчасно набував широкої трансформації образів, що відкрили сприятливі умови для розширення проблематики історико-фольклористичних досліджень. Вони й стали суміжним доробком духовного надбання етносу.

Історизм як основна проблема художнього змісту у зв'язках із оточуючою дійсністю ґрунтується на тяжінні до минулого. Зокрема, робить спробу пояснити принцип вивчення оцінки предметів та явищ у їх історичному розвитку¹, себто пояснює еволюцію змін у суспільстві. До питання вивчення історизму зверталися здавна. Ідейно-художня забарвленість фольклорних текстів привертала увагу дослідників у збиранні та обробці тих чи тих жанрів і мотивів легенд на теренах Поділля. Важливим джерелом цього дослідження є праці авторитетних науковців, як М.Сімашкевича, В.Афанасьєва, Ю.Сіцінського, П.Чубинського, А.Афанасьєва-Чужбинського та інших поціновувачів українського фольклору.

Залежно від способу змалювання дійсності розрізняють міфологічні, героїчні та апокрифічні легенди. Тому-то, предметом нашого дослідження став легендарний

цикл текстів поширений у населених пунктах Поділля і зібраний під час етнологічних експедицій навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

“Проблему етнографічних витоків фольклорних сюжетів і образів можна переосмислити так: де, коли і за яких умов зародились ті чи інші елементи сюжету”². Це спонукало фольклористів до подальших пошуків досліджень еволюції соціального жанру легенди, кожна з яких має свою визначену в часі та просторі специфіку.

Фольклорна легенда – це складне явище духовної культури народу, сюжети та образи якої увібрали в себе як прадавні міфологічні сюжети, так і релігійні й, навіть, історико-героїчні. Зокрема на території Поділля виявлено значну кількість цих народних текстів (близько 280 записів). З них на міфологічну тематику – 144. Ці твори зберегли залишки прадавніх дохристиянських вірувань (космогонія, антропоморфізм, уявлення про небесні світила, явища природи, зоогонію, світ добрих та злих духів, зокрема про домовиків, упирів, русалок, водяників, лісовиків, блуд тощо). Традиційно такі тексти ґрунтуються на фантастичному баченні світу, широкому використанні антропоморфізованих образів алегоризмів та символіки (“Легенда про Долю”³, “Чума”⁴, “Легенда про Щастя”⁵ та інші). Доля у легендах стала синонімічним явищем у зіставленні з Щастям. Доля (Щастя) виконує у текстуральній основі спорідненість вірувань подолян у те, що нам її саме Бог посилає. Згідно з легендою, було узвичаєно, що можна побачити майбутнє новонародженого, ставши під віконце. У подільській легенді мова ведеться про те, що солдат йшов додому і залишився заночувати в одній з осель, де в цей час перебувала породілля. Він приліг на возі, що стояв на подвір’ї й опівночі почув, як хтось говорить під вікном, це були Доля. В цей час вони вирішували, яке життя має бути у дитини... До подібної версії трактувань вдався й В.Гнатюк⁶.

Як бачимо, фактичний матеріал для дослідження міфологічної легенди різноманітний. Подоляни у своїй духовній культурі зберегли й елементи прадавніх поганських вірувань, що яскраво відобразилися в багатьох фольклорних жанрах, зокрема міфологічних легенд. Це тексти, зафіксовані на території Хмельницької (Дунаєвецький, Чемеровецький, Кам'янець-Подільський, Вінковецький, Ярмолинецький, Городоцький р-ни), Тернопільської (Гусятинський, Борщівський, Чортківський, Монастирський р-ни) та Вінницької (Барський, Муровано-куриловецький, Тивровський р-ни) областей.

У низці прозових творів бачимо виразне домінування біблійних (старозавітних та новозавітних) тем і сюжетів, інколи й пряме їхнє використання. Тут можемо говорити про народне християнство та “народну Біблію”, характер яких яскраво представлено в апокрифічних (біблейських) легендах (їх зафіксовано на Поділлі близько 70). Вони затримують одвічні духовні та матеріальні теми: роль Бога на Землі, початок і кінець всього сущого, життя Ісуса та його учнів, людська спокуса перед дияволом тощо. Такі твори записано в Хмельницькій (Теофіпольський, Новоушицький, Кам'янець-Подільський, Чемеровецький,

Волочиський райони), Тернопільській (Борщівський, Гусятинський, Чортківський райони) та Вінницькій (Шаргородський район) областях.

Загалом, апокрифічні легенди – це важлива складова народної культури, оскільки мотиви, образи та сюжети ввібрали в себе єство фольклорної традиції, чинником якої виступає релігія. Зміст та структуру апокрифічних легенд складають розповіді про реальних (квазіреальних) осіб Старого та Нового Завітів. Так, агіографічні (житійні) легенди фактично створюються в наш час, адже основою їхнього змісту є розповіді про життя святих. Утворення нових текстів може бути пов'язане з життям святих ХХ ст., наприклад, діяльністю забороненої комуністичним режимом греко-католицької церкви. Чимало священників і вірних церкви не прийняло “блаґ” комуністичної влади і продовжило свою подвижницьку діяльність у підпіллі чи в концентраційних сталінсько-брежнєвських таборах – про складні випробування, які випали на їхню долю можна записати чимало цікавих народних текстів. Однак це будуть переважно бувальщини чи перекази й оповідання, тим більше, що лише одиниці з них канонізовано як святих. Прикладом можуть бути історії, пов'язані з діяльністю патріарха УГКЦ Йосипа Сліпого чи монаха Миколи Чернецького. Тому в агіографічних легендах сюжети, мотиви та художні образи виразно співвідносні з біблійною традицією, яка, своєю чергою, виступає поштовхом процесу творення нового і значною мірою доповненого народним домислом сюжету.

Важливою умовою повнокровного функціонування жанрів неказкової прози Поділля є зрозумілість їхнього змісту. Одним із найбільш інтенсивних джерел збагачення фольклорних текстів стали події минулого, що відбулися на території подільського краю. Так, історичні легенди подільського регіону складають чи не найчисельнішу групу текстів народної епіки в тематичному і в хронологічному діапазонах. Найбільш значуща кількість текстів у досліджуваному ареалі припадає на Кам'янець-Подільський, Дунаєвський, Чемеровецький та Ярмолинський р-ни Хмельн. обл., а також Борщівський р-н Тернопільської обл. і становить більше 100 текстів народної прози.

Вивчення специфіки сприйняття таких творів у народному середовищі підведе нас до утвердження того, що згасання живого побутування жанру легенд безпідставні. Результати фольклорних експедицій Поділлям показали, що легенди досить активно існують в числі інших жанрів фольклору цього регіону. Це пов'язано з тим, що легенди як народні свідки локальної історії для подолан важливі не стільки документальністю змісту, хоча це теж важливо, але передусім своєю етичною й естетичною наповненістю. О.Дей у статті “Легенди та перекази” зазначав: “включення до історико-героїчних легенд атрибутів зі сфери надприродного віддавна відображало не стільки віру в ці надприродні сили, скільки мало на меті рельєфніше донести бажану творцям легенд тенденцію, відігнати історичні події і героїв засобами домислу, освітити їх сильним промінням фантазії”⁷. Цей різновид легенд цікавий уже тим, що в ньому виявляється ставлення людей до певної події або факту, діяльності історичного діяча тощо.

Відмітимо, що їх опис здебільшого зберігся в змалюванні загальної картини

обставин наскоків турків і татар на Поділля. Подеколи вбачається зміст версій про стійкість народу у неволі, позначення непоборності перед ворожим етносом та його сміливі вчинки через окремих героїв, які ладні були віддати своє життя за оборону рідного краю та його жителів (“Вихватнівці”⁸, “Весілля під Товтрами”⁹ і т.д.).

Подільські легенди історичної тематики далеко не завжди достовірно відтворювали історичні факти, замінюючи їх усталеними фантастичними чи просто вигаданими сюжетами. І. Франко так писав про сутність народної легенди: “вона не парадокс, коли один із новіших учених говорить, що не одна легенда має в собі більше правди, ніж не одна історія”. Це закономірно, адже в легендах важливим є пояснення певного явища, яке має образне та ідейне наповнення, використовує домисел та елементи фабули, які маюють відтворити дух певного часу, притаманне йому вірування або заборону. Саме тому у творах про нашестя турків і татар на подільські землі йдеться про персонажів, які втікаючи від ворога, звертаються за допомогою до Бога: “Лучче ланню, як ханською рабиною”. І сталося диво. На очах в татар Лана перетворилась в кізочку (легенда “Кізігори” записана в с. Воскодавинці Красилівського р-ну Хмельн. обл.)¹⁰, чи просто перетворюється в рослину: (“Мальва”¹¹, “Татарське-зілля”¹² тощо).

З проаналізованих текстів зрозуміло, що подоляни і в трагічних сюжетах бачили оптимізм. Саме тому легенди про боротьбу з турками й татарами насичені мотивами мужності й нескоренності, героїзму у відстоюванні незалежності та права на своє віросповідання. Зрозуміло, зустрічаємо й картини спустошень подільських земель та глумливого ставлення загарбників до його жителів. Водночас персонажами подільських героїчних легенд як ішлося, є не історичні постаті, а звичайні люди, що не дає підстав вважати оповідь у таких творах вигаданою, адже сама розповідь містить установку на достовірність, має локальний характер.

В уснонародному жанрі свій відбиток знайшли ті події, які здебільшого не отримали свого відображення в історичних джерелах. Проте окреслюють значущість формування не лише певної віхи історії творення символічної назви того чи іншого об’єкта, а й систему долі цілого народу. Сюди можемо віднести героїчний мотив легенд “Про Устима Кармалока”¹³, “Про Івана Сірка”¹⁴, “Про походження назви села Товстобаби”¹⁵ (тепер село Високе, Монастирський район, Тернопільської обл.) тощо. Загальновідомо, що “героїчні легенди базуються переважно на мандрівних сюжетах, пов’язаних із героїчними вчинками самих людей. Героїзм вбачається у боротьбі з ворогами чи природними стихіями”¹⁶.

Отже, можна говорити і про те, що художньо закодовані соціально-історичні, моральні та ідеологічні стереотипи у подільських легендах позначають канву загальнонаціонального інтересу, зокрема колективний досвід загальнолюдського буття, який позначав певний етап історичного життя подолян, оскільки “основоу формування локальних варіантів культури є неоднозначність історичного, соціально-економічного та етнокультурного розвитку окремих частин України”¹⁷. Проте стильова взаємозалежність цих творів дає можливість обґрунтувати історико-фольклорний процес.

Примітки

1. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. Білодіда та ін. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 4. – С. 50.
2. Анфертьев, А. Об историзме в изучении этнографических истоков фольклора / Анфертьев А. Н. // Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов. – Л., 1984. – С. 246.
3. Зап. 08.07.1996 р. Новосад С. Т. від Чорного Василя Петровича, 1935 р.н., осв. 7 кл., пасічник, українець, у м.Монастириськ Тернопільської обл. // Рукописні фонди Навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (далі – РФ ННЛЕ). – Зшиток № 51, 1996 р. – С. 199.
4. Зап. 05.09.1979 р. Корольок Т. І. від Млинчука Архипа Григоровича, 1957 р.н., осв. середня, колгоспник, українець, у с.Пісочна Городоцького району Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 65, 1976–1980 рр. – С. 205.
5. Зап. 09.07.1995 р. Ярема Н. М. від Живої Тетяни Петрівни, 1908 р.н., осв. 4 кл., українка, у с.Кисилівка Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 41, 1993 р. – С. 126.
6. Гнатюк, В. Нариси української міфології / В. Гнатюк. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – С. 62.
7. Дей, О. Легенди та перекази / Олексій Дей // Легенди та перекази / упоряд. та приміт. А. А. Іоаніді; вступ. ст. О. І. Дея. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 13.
8. Зап. 29.07.1982 р. Ігнат'єва М. В. від Герасименка Афеногена Павловича, 1910 р.н., осв. поч., українець, у с.Вихватнівці Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 2, 1982 р. – С. 280.
9. Зап. 10.11.2003 р. Собко В. В. від Яворського Івана Миколайовича, 1939 р.н., осв. 8 кл., комбайнер, українець, у с.Думанів Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 115, 2005 р. – С. 13.
10. Зап. 15.07.1998 р. Боцяновська О. М. від Цезарії Антонівни Шаманської, 1910 р.н., освіта 4 кл., колгоспниця, українка, народилася у с.Воскодавинці Красилівського р-ну, а з 1978 р. проживає у м.Красилів Красилівського р-ну Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток №83, 1979–1999 рр. – С. 294.
11. Зап. 19.07.2000 р. Бас О. В. від Людмили Феофанівни Ддідох, 1940 р.н., осв. 8 кл., ланкова, українка, у с.Великий Лазучин Теофіпольського р-ну Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 97, 2000 р. – С. 15.
12. Зап. 23.07.1994 р. Ковцун І. М. від Петра Григоровича Швед, 1920 р.н., осв. 7 кл., колгоспник, українка, у с.Капустяни Новоушицького р-ну Хмельницької обл. / РФ ННЛЕ. – Зшиток № 39, 1994 р. – С. 45.
13. Зап. 08.07.2000 р. Мельник О. І. від Мельник Євгенії Павлівни, 1924 р.н., осв. 4 кл., українка, у с.Маків Дунаєвського району Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 97, 2000 р. – С. 19.
14. Зап. 17.08.1991 р. Подлюк Л. М. від Іваннікової Тетяни Веронівни, 1939 р.н., осв. 5 кл., українка, у с.Губча Старокостянтинівського району Хмельницької обл. / РФ ННЛЕ. – Зшиток № 17, 1991 р. – С. 126.
15. Зап. 04.07.1997 р. Кашон Н. Є. від Кулик Нелі Павлівни, 1932 р.н., осв. середня, вчитель, українка, у с.Божиківці Деражнянського району Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ. – Зшиток № 68, 1997 р. – С. 215.

16. Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад. і заг. ред. Михайла Чорнопиского. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – С. 222.

17. Пономарьов, А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. Пономарьов // Артюх Л., Балушок В., Болтарович З. та ін. Поділля. Історико-етнографічне дослідження. – К.: НКЦ “Доля”, 1994. – С. 6.

Vjatcheslav Shevchuk

The legend of Podillia as a form of reflection on historicism: theoretical aspect coverage

The article clears up the issue of historicism factual information by historical and comparative analysis of national legends of Podillya. Historicism was described as a form of displaying the transformed model in folklore. Folk motive of legends are considered on the common ideological and artistic standards that have different manifestations kind of cycling. It is noted, that in the genre of folk legends reflected, usually, those events that were not recorded in historical sources. They outline the importance of the formation not only of certain milestones of the creation of the symbolic name of an object, but also the fate of the whole nation system. In particular, based on the prose texts, explains the evolution of changes in society. Therefore, affordable and perfect form of preservation of the real state of reality becomes non-fabulous prose genres (legends, traditions, folk stories).

Keywords: *folklore, Podillya, legends, historicism, genre, mythology, image, time-space, motifs, poetics, non-fabulous prose.*

В.В.Шевчук

Подольская легенда как форма отображения историзма: теоретический аспект освещения

В статье освещается вопрос историзма фактической информации путем историко-сравнительного анализа народных легенд Подольского региона. Историзм охарактеризован как форма отражения трансформированной модели в фольклоре. Фольклорный мотив легенд рассматривается в контексте идейно-художественных норм, имеющих различные проявления своеобразной цикличности. Отмечено, что в жанре народной легенды отражены, как правило, те события, которые не были зафиксированы в исторических источниках. Они определяют значимость формирования не только определенной вехи истории создания символического названия того или иного объекта, но и систему судьбы целого народа. В частности, на основании прозаических текстов, объясняется эволюция изменений в обществе. Следовательно, доступной и совершенной формой сохранения реального состояния действительности стали жанры сказочной прозы (легенды, предания, народные рассказы).

Ключевые слова: *фольклор, Подолье, легенды, историзм, жанр, мифология, образ, время и пространство, мотивы, поэтика, сказочная проза.*

УДК 913(477.43/44)“1919/1930”

С.В.Трубчанінов

Дослідження історичної географії Поділля та Південної Волині у 1920-х – на початку 1930-х років

На основі архівних і опублікованих джерел, праць українських дослідників аналізується стан дослідження історичної географії Поділля та Південної Волині у 1920-х – на початку 1930-х рр. Зазначається, що в 1919 р. у системі УАН почала діяти Постійна комісія для складання історично-географічного словника української землі, яка стала головним осередком історично-географічних досліджень у Наддніпрянській Україні. Протягом усього часу існування чисельність співробітників комісії завжди була невеликою, окремі члени комісії працювали на громадських засадах. З 1926 р. комісія в офіційних документах стала називатися Історично-географічною. Зусиллями штатних і нештатних співробітників комісії в основному і здійснювалися історично-географічні дослідження протягом 1920-х – початку 1930-х рр. У дослідницькій діяльності Історично-географічної комісії Поділля та Південна Волинь займали одне з пріоритетних місць.

Три статті про Поділля в “Історично-географічному збірнику”, який видавався в 1927–1931 рр., належало Михайлу Карачківському, уродженцю Поділля, колишньому студенту Кам’янець-Подільського державного університету, дослідникові історії кам’янець-подільських і київських цехів та міст Поділля. Влітку 1928 р. за дорученням Історично-географічної комісії він обстежив північно-західну частину Молдавської АССР – район, що раніше входив до складу Балтського повіту Подільської губернії. Експедиційна діяльність співробітників Історично-географічної комісії через фінансові обмеження в основному поширювалася на близькі до Києва місцевості. Проте для Історично-географічного словника збиралися матеріали, що стосувалися окремих населених пунктів Поділля та Південної Волині. Дослідженням історії заселення Південної Волині займався учень М.Грушевського Олексій Баранович. Перейшовши на роботу до Історично-географічної комісії він працював над словником Південної Волині та монографічними дослідженнями.

У 1920-х – на початку 1930-х років у царині історичної географії працювали також науковці інших установ УАН, окремі дослідники на місцях. У 1927 р. було опубліковано повідомлення священика Л.Ленчевського з Ружина, яке стосувалося місцезнаходження літописного Кам’яця. Найбільш відомим дослідником з провінції, який займався питаннями історичної географії Поділля, був Володимир Геринович. Упродовж 1920–1930-х рр. В.Геринович видав значну кількість робіт (підручників для навчальних закладів, монографій та путівників) з історії та географії України і Поділля. Особливої уваги заслуговує двотомна праця В.Гериновича “Кам’яничина”. Декілька статей було опубліковано ним у харківському журналі “Краєзнавство”. Для наукового збірника ВУАН “По-

люднева Україна” В.Геринович підготував дві статті з історичної географії Поділля та Північного Причорномор’я. На жаль, весь наклад збірника був знищений органами ДПУ, які розпочали репресії проти історичної школи М.Грушевського.

Ключові слова: історична географія, Поділля, Південна Волинь, Історично-географічний словник, комісія, М.Карачківський, О.Баранович, В.Геринович.

Чимало відомих учених другої половини XIX – початку XX ст. займалося науковими дослідженнями з історичної географії в Україні. Особливо помітну роль відіграв засновник Київської наукової школи Володимир Антонович, якого називають основоположником української історичної географії [1, с. 248]. У 1918 р. автори пояснювальної записки до Комісії для вироблення законопроекту про організацію Історично-філологічного відділу Української Академії наук на чолі з учнем В.Антоновича Дмитром Багалієм наголошували: “Історична географія являється основою, з одного боку, для української історії, а з другого – для сучасної географії” [2, с. 118]. У 1919 р. в структурі УАН почала діяти Постійна комісія для складання історично-географічного словника української землі, яка стала головним осередком історично-географічних досліджень у Наддніпрянській Україні. У 1920-х – на початку 1930-х років у царині історичної географії працювали також науковці інших установ УАН (з 1921 р. – Всеукраїнська Академія наук), окремі дослідники на місцях. Історично-географічні студії в системі Української Академії наук у 1919 – на початку 1930-х років стали предметом дослідження Г.Вербиленко [3; 4] та С.Трубчанінова [5; 6].

На жаль, немає спеціальних робіт, у яких би аналізувався розвиток історично-географічних досліджень у 1920-х – на початку 1930-х років на регіональному рівні. Метою нашої статті є заповнення даної прогалини на матеріалах регіонів Поділля та Південної Волині. Для цього необхідно виконати наступні дослідницькі завдання: з’ясувати місце історично-географічних студій названих регіонів у діяльності установ УАН (ВУАН), встановити вклад окремих науковців та охарактеризувати головні праці 1920-х – початку 1930-х рр. з історичної географії Поділля та Південної Волині.

Постійна комісія для складання історично-географічного словника української землі розпочала свою діяльність у Києві весною 1919 р. Директор Постійної комісії був обраний на Спільному зібранні УАН 29 березня. Ним став професор Олександр Грушевський, учень В.Антоновича, молодший брат видатного українського історика, колишнього голови Центральної Ради М.Грушевського [5, с. 235-236]. 23 квітня 1919 р. відбулося перше засідання Постійної комісії під головування академіка Д.Багалія, на якому професор О.Грушевський виступив з доповіддю про план роботи по складанню словника. На другому засіданні Постійної комісії, після того, як її членів було закріплено за певними регіонами України, було вирішено залучити до роботи над Словником “нові сили”, у т.ч. науковців з Харкова та **Кам’янець-Подільського університету** (виділення мос. – С.Т.) [5, с. 236].

Протягом усього часу існування чисельність співробітників Постійної комісії завжди була невеликою. Так, у травні 1919 р. вона працювала в такому складі: голова (О. Грушевський), два постійних члени (Євген Перфецький та Осип Гермайзе) і співробітник для складання покажчика (Микола Ткаченко). Окремі члени комісії працювали на громадських засадах. У 1922 р. зі скороченням штатів в академії у комісії залишився лише один штатний співробітник – директор О. Грушевський, проте участь у її роботі брали 10 позаштатних співробітників. За новими штатами ВУАН (жовтень 1925 р.) комісія для складання історично-географічного словника української землі мала складатися з керівничого комісії та трьох наукових співробітників. З 1926 р. комісія в офіційних документах стала називатися Історично-географічною (хоча і стара назва також вживалася в окремих документах навіть на початку 1930-х рр.). У 1927 р. в Історично-географічній комісії працювали: Олександр Грушевський (керівник); штатні співробітники Олексій Баранович, Микола Ткаченко, Ганна Шамрай; “співробітники звичайні” Сильвестр Глушко, Ольга Грушевська, Надія Жданова, Сергій Шамрай, Віктор Юркевич [6, с. 246-247]. На початку 1930-х рр. співробітниками комісії були О. Баранович, К. Антипович, В. Романовський, Н. Жданова та О. Нецадименко [6, с. 248-249].

Епізодичну участь у діяльності комісії брали й інші науковці. У 1920-х – на початку 1930-х рр. співробітники академії часто суміщали роботу на різних кафедрах та в комісіях. Так, Михайло Карачківський, який був аспірантом Науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського, у 1926–1929 рр. працював співробітником Комісії старої історії України, у 1928–1930 рр. – Українсько-молдавської комісії, у 1930–1933 рр. – Комісії історії Києва і Правобережжя, був також нештатним співробітником Історично-географічної комісії [7, с. 145].

Саме зусиллями названих науковців в основному і здійснювалися історично-географічні дослідження в Наддніпрянській Україні протягом 1920-х – початку 1930-х рр. Спробуємо з’ясувати, яке ж місце займало дослідження Поділля та Південної Волині у діяльності Історично-географічної комісії. Слід зазначити, що протягом 1927–1931 рр. комісією видавався “Історично-географічний збірник” за редакцією О. Грушевського. Всього вийшло в світ чотири томи збірника, які вмістили 42 статті, присвячені питанням з історії заселення окремих регіонів, історії окремих міст, підприємств, персоналіям тощо. Авторство цих статей належало 15 особам: штатним і нештатним співробітникам комісії, працівникам академії та краєзнавцям. Найбільше статей було присвячено Київщині, Чернігівщині та Полтавщині (по 9). А от Поділля (5 статей) було на четвертому місці серед охоплених дослідженнями регіонів України. З цього числа три статті належало М. Карачківському, по одній – Т. Фаранюк і С. Шамраю [підраховано нами за: 8-11].

Інтерес М. Карачківського до подільської тематики був не випадковим. Він був уродженцем Поділля, сином народного вчителя із с. Кормильче (тепер Чемеровецького району Хмельницької області), студентом Кам’янець-Подільського державного українського університету, у 1923–1924 рр. був аспірантом

Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри природи, сільського господарства й культури Поділля. М.Карачківський здобув авторитет своїми дослідженнями з історії кам'янець-подільських і київських цехів, історії міст Поділля [7, с. 145].

Влітку 1928 р. (з 1 до 15 серпня) за дорученням Історично-географічної комісії М.Карачківський обстежив північно-західну частину Молдавської АССР – район, що раніше входив до складу Балтського повіту Подільської губернії. Під час подорожі поріччям горішньої Кодими, поріччям річки Молокиш перед впадінням її до р.Дністер та узбережжям Дністра він оглянув та описав близько 30 населених пунктів (у т.ч. зробив спостереження географічного характеру щодо поселень правого берега Дністра). Поселення обслідувалися за однією схемою, а саме: проїжджаючи певною місцевістю М.Карачківський робив опис загально-географічного змісту, відзначаючи, по-перше, характер рельєфу – долини, горбки, гори; по-друге, характер водних ресурсів – багно, річка, став; по-третє, характер рослинності тощо. В селі зазначав загальне становище – форму села, загальний вигляд, забудову. Далі – склад населення, назва села, вимова тієї назви, пояснення походження назви. Коли траплялися якісь давні будівлі – оглядав їх. Докладно оглядалися церкви, а також кладовища, надгробки, найстаріші написи на них тощо. Учений розпитував у місцевих мешканців, чи пам'ятають вони старовину, про заселення села, найстаріші часи, “панські” часи та інші події. Наприкінці подавалися відомості про сучасне становище поселення [10, с. 159].

Наслідком цієї експедиції стала публікація “Північно-Західна Балтщина (Історично-географічні матеріали на підставі подорожі влітку 1928 року)” у третьому томі “Історично-географічного збірника” [10, с. 159-202]. Нотатки про обстежені у 1928 р. М.Карачківським населені пункти, які мали стати основою відповідних статей Історично-географічного словника, зберігаються в окремій справі фонду 1235 “Грушевські – історики, лінгвісти” Центрального державного історичного архіву України в м.Києві [12]. Матеріали М.Карачківського, зібрані ним під час подорожі на Північно-Західну Балтщину не втратили свого значення і у наш час [13, р. 209].

Слід зазначити, що експедиційна діяльність співробітників Історично-географічної комісії через фінансові обмеження в основному поширювалася на близькі до Києва місцевості, а з початку 1930-х років пріоритетним стало вивчення Донбасу. Збереглися замітки для Історично-географічного словника, які стосуються окремих районів Поділля та Південної Волині. Вони демонструють кричущу нерівномірність у вивченні регіону. Так, у матеріалах по Проскурівському повіту знаходимо змістовні статті з посиланнями на джерела про Доброгошу, Грузевицю, Волківці Вищі, Журавлинці, Гринівці Лісові, Гречани, Глезнів, Глядки та деякі інші села [14]. Заміток про населені пункти Вінницького повіту небагато, вони досить короткі, деякі містять лише інформацію про місцезнаходження [15]. А от у матеріалах по Літинському повіту є лише 4 невеликих замітки [16].

Співробітники Історично-географічної комісії публікувалися не лише в “Історично-географічному збірнику”, але і в інших наукових виданнях, які виходили

в Академії наук. Так, у Звідомленні УАН за 1926 р. зазначалося, що історично-економічна підсекція Історичної секції під керівництвом О.Грушевського, вивчаючи соціально-економічні відносини України XVI–XVIII ст., перенесла центр ваги на відносини “географічно-колонізаційні” і, таким чином, стала історично-географічною. На її засіданнях було зачитано 10 розвідок, які пізніше вийшли друком [17, с. 241]. Як відомо, Історична секція координувала свою роботу з науково-дослідною кафедрою історії України ВУАН, яку очолював М.Грушевський. На цій кафедрі розпочав наукову діяльність український історик, уродженець м. Старокостянтинова (в Житомирі закінчив другу чоловічу гімназію) Олексій Баранович, який закінчив тут аспірантуру та був зарахований науковим співробітником кафедри після захисту роботи “Нариси магнатського господарства на півдні Волині у XVIII ст.” [7, с. 26-27, 138-139].

На кафедрі М.Грушевського визначився головний напрямок досліджень О.Барановича на наступні роки (у т.ч. і під час його роботи в Історично-географічній комісії): історія заселення Південної Волині. У 1925 р. вийшла друком перша стаття О.Барановича, яка присвячена цій проблематиці [18]. На засіданні Історично-географічної комісії 13–14 жовтня 1930 р. було намічено завдання для її співробітників на п’ятирічку. Зокрема, у 1931–1932 рр. О.Баранович мав підготувати районний словник Південної Волині (35 арк.), а в 1933 р. – словник Західного Поділля (20 арк.). На 1931–1932 рр. було заплановано монографічне дослідження О.Барановича “Залюднення Подільського воєводства в першій половині XVII ст. з мапою 1629 року” (12 арк.). У 1932 р. мали бути закінчені роботи О.Барановича “Залюднення українських земель в межах литовської держави в першій половині XVII ст.” (15 арк.) та М.Ткаченка “Залюднення Київського, Брацлавського, Чернігівського воєводств в першій половині XVII ст.” (20 арк.). У 1933 р. мала бути підготовлена монографія О.Барановича “Залюднення в першій половині XVII ст. Західно-Українських земель” (20 арк.) [19, арк. 1-1зв.].

Замість запланованої монографії “Залюднення Подільського воєводства” О.Баранович наприкінці 1930 – на початку 1931 р. видав раніше підготовлену книгу “Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст.” [20]. Вона містила ґрунтовну розвідку “Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. (1629 р.)” [20, с. 3-29], а також скрупульозно підготовлені додатки. Так, у додатку “Екстракти з виказів про подимне (Список за володільцями)” подаються дані про чисельність димів 889 власників [20, с. 30-113]. “Реєстр поселень (за абеткою) з зазначенням числа димів кожного” [20, с. 114-140] містить інформацію про 2219 населених пунктів. “Реєстр дідичів (за абеткою фамілій, з зазначенням числа димів кожного)” подає інформацію про 249 “фамілій” чи груп дідичів [20, с. 141-155]. У записці від імені Історично-географічної комісії до Видавництва ВУАН від 18 березня 1931 р. стверджується, що О.Баранович продовжував роботу над словником “Південна Волинь” та монографією “Залюднення Подільського воєводства в першій половині XVII ст. з мапою 1629 року” [21, арк. 1].

Все перше півріччя 1932 р. О.Баранович заміняв О.Грушевського на посаді голови Історично-географічної комісії. Члени комісії намагалися “пов’язати свою роботу науково з практикою соціалістичного будівництва”. В дусі часу була визначена головна тема діяльності комісії – “Сталінщина в аспекті другої п’ятирічки” [22, арк. 1]. Таким чином, не стало можливостей на подальше дослідження таких регіонів як Поділля чи Волинь. У серпні 1933 р. “за повний саботаж у науковій роботі” О.Грушевського було звільнено з Академії наук. Через 5 років його було заарештовано як “одного з керівних учасників антирадянської української націоналістичної терористичної організації” [23, с. 259].

Із установами Академії наук співробітничали дослідники з провінції. Так, в “Історично-географічному збірнику” було опубліковано три замітки викладача Вінницького ІНО Івана Бойка, які були присвячені Переяславщині [9, с. 11-22; 10, с. 9-16; 11, с. 145-159]. Ще одна його стаття була подана до друку, але не була опублікована у зв’язку з припиненням виходу збірника [24]. І.Бойко брав участь у підготовці матеріалів до Історично-географічного словника по Переяславському повіту [25].

Уродженець Старокостянтинівщини Леонід Ленчевський, який тривалий час був настоятелем церкви св.Параскеви в Ружині, цікавився локалізацією літописних міст, зокрема підготував розвідки про “гради” Рогачів, Роставець і Неятин [26, с. 3-4]. 8 березня 1927 р. він виступив в Києві на засіданні порайонних комісій із повідомленням про літописний Кам’янець [27]. Текст доповіді зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського [28]. Його було опубліковано в “Записках Історичної Секції ВУАН” [29]. Проаналізувавши літописні згадки, Л.Ленчевський зробив висновок, що Кам’янець, який згадується у зв’язку з подіями XIII ст., знаходився на південному порубіжжі області Погорина, там де протікала р.Полтва. Таким чином, він спростовує гіпотезу М.Грушевського, який розміщував Кам’янець на р.Цвітоха (ця місцевість була східним пограниччям Погорини) [28, арк. 1-6]. Дослідник наголошував, що Теофіполь до 1740-х рр. називався Човганом або Чолганським Камінем, а в документах XV ст. – Камінем [28, арк. 3]. Опубліковані джерела та свідчення місцевих жителів привели Л.Ленчевського до висновку, що городище літописного Кам’янца найімовірніше слід ототожнювати з урочищем “Кемпа” (його частина у народі має назву “Острог”) за 7–8 км на північний захід від міста Теофіполя, [28, арк. 22].

Найбільш відомим дослідником з провінції, який займався питаннями історичної географії Поділля, був Володимир Геринович. Прикметний такий випадок. Коли у 1922 р. адміністрація Кам’янець-Подільського Інституту народної освіти (далі – ІНО) звернулася до ВУАН з проханням відкрити при інституті під керівництвом приват-доцента В.Гериновича науково-дослідної кафедри геології, мінералогії, фізичної географії Поділля та Галичини, то вона отримала відмову. Академік П.Тутківський, проаналізувавши опубліковані праці претендента, зробив висновок, що за спрямованістю наукових досліджень він більше історико-географ, ніж географ, і кафедрою завідувати не може [30, арк. 14, 20-21].

Уродженець Галичини В.Геринович найбільш плідні роки свого життя провів у Кам'янець-Подільському: з жовтня 1919 р. в.о. приват-доцента Кам'янець-Подільського державного українського університету, з жовтня 1923 по жовтень 1928 р. – ректор Кам'янець-Подільського ІНО, з лютого 1929 по травень 1932 р. – професор Кам'янець-Подільського вишу. Під керівництвом В.Гериновича ІНО став осередком наукового, громадського життя не тільки Кам'яниччини, а й всієї України. В.Геринович назвав м.Кам'янець-Подільський “Українським Гейдельбергом” – одним з найвизначніших культурних та наукових центрів УСРР [31].

Упродовж 1920–1930-х рр. В.Геринович видав значну кількість робіт (підручників для навчальних закладів, монографій та путівників) з історії та географії України і Поділля. Серед них: “Провідник по Поділлі” (1919 р.), “Теографія України. Ч.ІІ. Антропогеографія” (1920 р.), “Порадник екскурсанта Кам'яниччини” (1928 р.), “Екскурсант Кам'яниччини” (1928 р.) тощо [32].

В.Геринович цікавився розселенням давніх людей на Кам'яниччині. Він вважав, що ні одна частина України не мала стільки вигідних місць для поселення первісних людей як Поділля. “Особливо ж сприятливою для цього по своїм природнім умовам була яружна його частина. Тому й не дивно, що Поділля вже в глибоку старовину належало до найгустіше оселених країн України, через що і стало класичним тереном для археологічних дослідів” [33, арк. 1]. Разом із працівниками Кам'янець-Подільського археологічного музею В.Геринович провів обстеження і розкопки неолітичної стоянки біля с.Велика Мукша Кам'яничської округи. На його думку, ця стоянка є унікальною і заслуговує на спеціальну увагу. Вона цікава не лише археологам, але й антропологам та геологам [34, арк. 4]. За підсумками археологічних досліджень В.Геринович опублікував декілька праць [35; 36].

На засіданнях науково-дослідної кафедри при Кам'янець-Подільському ІНО В.Геринович неодноразово виступав із повідомленнями на історико-географічну проблематику. Так, впродовж 1926 р. він підготував до друку дослідження “Дністер як торговий шлях” та “М.Кромер як джерело історичної географії” [37]. А 21 грудня 1926 р. В.Геринович виступив на засіданні НДК з доповіддю “Спогади польського історика М.Кромера про Поділля” [38, арк. 51 зв.]. На засіданнях секції культури при НДК за період з 1 жовтня 1927 р. по 1 жовтня 1928 р. В.Гериновичем було прочитано 8 наукових доповідей, у т.ч.: “Напрямки економічної діяльності населення Західного Поділля” (18.10.27 р.), “Економічна діяльність населення Кам'яниччини” (15.11.27 р.), “Економічна роль Чорного моря та її значення для політичної кон'юнктури сходу Європи в другій половині XVIII ст.” (14.02.28 р.), “Економічні нариси Галичини” (3.04.28 р.) [39, арк. 148-148 зв.].

Особливої уваги заслуговує двотомна праця В.Гериновича “Кам'яниччина”. Перший том, присвячений природі краю, вийшов у 1926 р. Наступного року було видано другий том, присвячений населенню та його економічній діяльності. У першому розділі праці, спираючись на багатий археологічний матеріал та писемні джерела, В.Геринович проаналізував процес заселення Поділля,

зробив демографічний аналіз Кам'янецьчини, охарактеризував національні меншини Кам'янець-Подільського. У другому розділі він визначив передумови зародження економічних відносин у краї, проаналізував соціально-економічні аспекти. Зокрема, вчений вказав на важливу роль р.Дністер як торговельного шляху. В роботі ґрунтовно досліджено історію розвитку текстильної промисловості у м.Дунаївці під кутом зору економічної політики шляхетської Польщі щодо України. Центральне місце в роботі відведено Кам'янцю-Подільському, його унікальній історії. Через особливість розташування та забудови Володимир Геринович назвав місто “українським Нюрнбергом” [40, с. 143].

Цікавою знахідкою для краєзнавців, яка популяризувала Кам'янецьчину, стали книги В.Гериновича “Порадник екскурсанта Кам'янецьчини” (1928 р.) [41] та “Екскурсант Кам'янецьчини” (1928 р.) [42]. Учений розробив екскурсійний маршрут подорожей округою, з визначенням найбільш важливих історико-культурних місць Поділля.

Науково-популярні статті із залученням історично-географічного матеріалу публікувалися В.Гериновичем у харківському часописі “Краєзнавство”, офіційному друкованому органі Українського комітету краєзнавства. Його статті “Вірмени в Кам'янці” [43] та “Євреї в Кам'янці” [44] присвячені значенню національних меншин краю у соціально-економічному розвитку міста. Великий історичний екскурс міститься у статті В.Гериновича про розвиток шовківництва у Подністров'ї [45]. У 1930 р. в журналі “Краєзнавство” вийшла друком чергова стаття В.Гериновича під назвою “Кам'янець на Поділлі”. Автор подав історичний екскурс в минуле давнього міста, розмістив дев'ять фотографій з пейзажами м.Кам'янець, подав графічний план кам'янецького кам'яного замку 1699 р., схему Старого міста [46]. В цьому ж часописі В.Геринович опублікував статтю “Наші Товтри” [47]. Вона присвячена описові природи Товтр, проте автор включає до ілюстрацій дві світлини історичної пам'ятки, яка на сьогодні втрачена. Йдеться про башту “Баран” в долині р.Мукша, яка колись домінувала над південно-західною Кам'янецьчиною [47, с. 25, 26].

В.Геринович працював над статтями, які мали увійти до наукового збірника ВУАН “Степова Україна” [48, арк. 5]. Цей збірник, який потім дістав назву “Полуднева Україна”, готувався під егідою Комісії Степової України та Чорномор'я (її називали також Комісією районного дослідження Полудневої України), яку очолював М.Ткаченко. З 24 матеріалів, які були відібрані до першого випуску збірника, половина мала історико-географічне спрямування, у т.ч. дві статті В.Гериновича [див.: 49]. В лютому 1930 р. статті В.Гериновича “Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII сторіччя до імперіалістичної війни (Матеріали до географії дністровського сточища)” та “Економічна роль Чорного моря і її значення для політичного кон'юнктури Сходу Європи в другій половині XVIII століття” були підготовлені до друку. Як зазначалося у звітах ВУАН, Комісія Полудневої України була формально закрита в грудні 1929 р., проте продовжувалася робота над вивченням цієї території, готувалися публікації. Станом на 15 вересня 1930 р. робота по друкуванню збірника “Полуднева Україна” набли-

жалася до кінця [50, арк. 7-11]. Проте вже за кілька тижнів після цього на сесії ради ВУАН, що відбулася 29–30 жовтня 1930 р., Д.Багалій різко засудив індивідуалістичні принципи у плануванні роботи в Академії (як відомо, М.Грушевський виступив з критикою жорсткої регламентації планової роботи кожної кафедри і академіка). Восени 1930 р. було завдано удару по видавничих планах М.Грушевського. Було зупинено друк збірників, започаткованих М.Грушевським, у т.ч.: “Полуднева Україна”, “Західна Україна” та ін. [51, с. 177-178]. Збірник обсягом у 41 друк. арк. у грудні 1930 р. все-таки був видрукований. Проте у працях Н.Полонської-Василенко та О.Оглоблина, сучасників тієї епохи, вказується, що збірник був повністю знищений 1931 р. [49]. Правлені машинописні тексти статей збірника збереглися у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Неопубліковані статті В.Гериновича були видані у 2009 р. стараннями В.Острового [52].

У статті “Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII ст. до імперіалістичної війни (Матеріали до географії Дністровського сточища)” В.Геринович проаналізував історію розвитку міжнародної торгівлі в Придністровському регіоні з кінця XVIII ст. до початку Першої світової війни, а також вплив Дністра як потужної транспортної системи на розвиток економіки оточуючих регіонів. Дослідник вказав на зв’язок подій 1770-х – 1780-х рр. (Кучук-Кайнарджійський мир 1774 р., маніфест 1784 р., яким Катерина II відкрила чорноморські порти для усіх народів та ін.) з розвитком господарства Правобережної України та зміною політичних симпатій місцевих магнатів. “Тяжіння в сторону Чорного моря, яке ставило українського магната на сильні економічні ноги, робило його рівночасно васалом Росії, яка залишаючи непорушними суспільні відносини, розкривала перед ним знамениті господарські перспективи. Силою тих економічних передполюск назриває саморозклад польського політичного організму, східні частини якого почали гравітувати в сторону більш вигідного гегемона. В цьому процесі довелось відіграти й певну роль Дністрові, як водному шляхові” [53, арк. 4].

З використанням широкої джерельної бази В.Геринович написав статтю “Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон’юнктури Сходу Європи в другій половині XVIII ст.”. Зокрема, на підставі матеріалів польського часопису “Dziennik Handlowy” (“Торгівельний щоденник”), який видавався у Варшаві в 1786–1792 рр., В.Геринович охарактеризував не лише стан економіки Польщі, але й генезу політико-економічних відносин на півдні Східної Європи в останній чверті XVIII ст. Так, зростання експорту сільськогосподарської продукції до чорноморських портів, мало наслідком значне підвищення цін, особливо в етнографічній Польщі і на внутрішньому ринку взагалі. Задля зниження цін на продукти на внутрішньому ринку польський уряд вжив рішучих заходів. Універсалом Станіслава Августа від 22 листопада 1785 р. було встановлено досить значне мито на експортовані продукти. “Та боротися проти всемогутих «королев’ят» в такій складній політичній і економічній кон’юнктурі, в якій була Польща на заранні свого епілегу в XVIII ст., польському «королеві» було не по силі. Цюва політика польського уряду стрінулася з рішучим опором власників

великих маєтків, особливо українських, які й не дуже приміювалися до нього. Наслідком цього опору є другий універсал, який послідував майже безпосередньо після першого [9 грудня 1785 року], силою якою змякшується твердота попереднього” [54, арк. 11-12].

Таким чином, у 1920-х – на початку 1930-х рр. Поділля та Південна Волинь стали об’єктом історично-географічного дослідження як місцевих дослідників (головний осередок – Кам’янець-Подільський інститут народної освіти), так і науковців Всеукраїнської Академії наук (головний осередок – Історично-географічна комісія). Особливо плідно працювали О.Баранович, В.Гериневич та М.Карчківський.

Список використаних джерел і літератури

1. Кіян, О. Історична географія в науковій спадщині Володимира Антоновича / О. Кіян // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне, 2008. – Випуск 12. – С. 248-253.
2. Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1993. – 571 с.
3. Вербиленко, Г. Історико-географічні дослідження в історично-філологічному відділі ВУАН у 20–30-х роках ХХ ст. / Галина Вербиленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 120 с.
4. Вербиленко, Г. Роль історико-філологічного відділу ВУАН у розвитку історичної географії в 20–30-х роках ХХ ст. / Галина Вербиленко // Регіональна історія України: Збірник наукових статей. – 2011. – Вип. 5. – С. 195-208.
5. Трубочанінов, С. Олександр Грушевський і становлення української історичної географії в 1919–1931 рр. / С. В. Трубочанінов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. 41. – С. 235-241.
6. Трубочанінов, С. “Реорганізація” історичних установ ВУАН та її вплив на розвиток історично-географічних досліджень / Сергій Трубочанінов // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2014. – С. 246-251.
7. Оглоблин, О. Українська історіографія (1917–1956): пер. с англ. / Олександр Оглоблин; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. Історичний факультет, Державний комітет архівів України. – К.: [б.в.], 2003. – 252 с.
8. Історично-географічний збірник: видає Комісія для складання Історично-Географічного Словника України / За ред. директора комісії проф. Олександра Грушевського. – К.: З друкарні Української Академії Наук, 1927. – Т. 1. – [2]+176+II+[2] с. – (Збірник Історично-філологічного відділу УАН, №46).
9. Історично-географічний збірник: Видає Комісія для складання Історично-Географічного Словника України / За ред. директора Комісії проф. Олександра Грушевського. – К.: З друкарні Української Академії Наук, 1928. – Т. 2. – [2]+209+III с.+[1] вкл. аркуш. – (Збірник Історично-філологічного відділу УАН, №46б).
10. Історично-географічний збірник: Видає Комісія для складання Історично-Географічного Словника України / За ред. директора Комісії проф. Олександра Грушевського. – К.: З друкарні Української Академії Наук, 1929. – Т. 3. – [2]+224 с. – (Збірник

Історично-філологічного відділу УАН, №46в).

11. Історично-географічний збірник: Видас Комісія для складання Історично-Географічного Словника України / За ред. директора комісії проф. Олександра Грушевського. – К.: З друкарні Української Академії Наук, 1931. – Т. 4. – [2]+224 с.

12. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф. 1235, оп. 1, спр. 1218 “Записки нестановленого автора з історії с.с.Рибниці, Гидирим, Вихватинця та інших населених пунктів на р.Дністер (Бесарабія)”. – 22 арк.

13. Kushnir, V. The evolution trend of the Balta region Moldavian population in 19th – 1920s / Viaceslav Kushnir // The Annals of “Dunarea de Jos” University of Galati. – 2006. – Fasc. XIX, History. – Tome V. – P. 209-214.

14. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1233 “Статті до історично-географічного словника України по Проскурівському повіту Подільської губернії”. – 75 арк.

15. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1230 “Статті до історично-географічного словника України по Вінницькому повіту Подільської губернії”. – 15 арк.

16. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1231 “Статті до історично-географічного словника України по Літинському повіту Подільської губернії”. – 4 арк.

17. Історія Національної академії наук України. 1924-1928: Документи і матеріали. – К.: НБУВ, 1998. – 764 с.

18. Баранович, О. З історії заселення південної Волині / Ол. Баранович // Записки історично-філологічного відділу / За головним редагуванням акад. Михайла Грушевського. – К.: З друкарні УАН, 1925. – Книга VI (1925). – С. 10-19.

19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. X, спр. 11828. – 3 арк.

20. Баранович, О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. / Ол. Баранович; Всеукраїнська Академія Наук, Соціально-економічний відділ, Комісія історично-географічна. – К.: [б.в.], 1930. – 156 с. – [На обкладинці: Баранович, О. Залюднення України перед Хмельниччиною. І. Волинське воєводство / Ол. Баранович; Всеукраїнська Академія Наук, Комісія історично-географічна. – К.: [б.в.], 1931].

21. ІР НБУВ, ф. X, спр. 11743. – 1 арк.

22. ІР НБУВ, ф. X, спр. 11612. – 2 арк.

23. Матяш, І. “Він ніколи не був ні шовіністом, ні націоналістом, а лише українцем...” Життєва драма О. Грушевського / Ірина Матяш // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 252-264.

24. ІР НБУВ, ф. X, спр. 1751. – 1 арк.

25. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1225 “Статті до історично-географічного словника України по Переяславському повіту”. – 32 арк.

26. Ленчевський, Л. Історія минулого Ружинщини: історико-краєзнавчий нарис / Леонід Ленчевський; упоряд. Г. Шкляр. – Житомир: Полісся, 2000. – 60 с.

27. ІР НБУВ, ф. 90, спр. 409. – 1 арк.

28. ІР НБУВ, ф. X, спр. 15029. – 24 арк.

29. Ленчевський, Л. Літописний город Кам’янець. Спроба розвідки в царині історичної географії / Л. Ленчевський // Науковий збірник за рік 1927. Записки Українського Наукового Товариства в Києві (тепер Історичної Секції Всеукраїнської Академії Наук) / Під редакцією М.Грушевського. – К.: Державне Видавництво України, 1927. – Т. XXIV. – С. 14-26.

30. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф.Р-302, оп. 2, спр. 126 “Особова справа викладача Гериновича Володимира Олександровича, 1922–1933 рр.” – 169 арк.

31. Островий, В. М. В.О.Геринович – ректор Кам’янець-Подільського інституту народної освіти (1923–1928 рр.) / В. М. Островий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 6: Матеріали другого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку ХХІ ст.” – С. 122-133.

32. Островий, В. М. Поділля в працях В.О.Гериновича / В. М. Островий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т.9: Матеріали п’ятого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 31-41.

33. ІР НБУВ, ф. Х, спр. 14948 “Геринович В.О. Трипільська стоянка в с.Кадіївцях на Кам’яничині (стаття). – Кам’янець-Подільський, 1926, машинопис”. – 6 арк.

34. ІР НБУВ, ф. Х, спр. 14949 “Геринович В.О. Стоянки неолітичної людини біля села Великої Мукші, Китайгородського району Кам’янець-Подільської округи. – Кам’янець-Подільський, 1926 (стаття надрукована на машинці)”. – 4 арк.

35. Геринович, В. О. Стоянка неолітичної людини біля с.Велика Мукша Китайгородського району Кам’янець-Подільської округи / В. О. Геринович // Записки Кам’янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам’янець-Подільський: друк. ім. Леніна, 1926. – Т. 1. – С. 14-17.

36. Геринович, В. О. Ново-відкриті трипільські стоянки на Кам’яничині / В. О. Геринович // Науковий збірник за рік 1926. Записки Українського Наукового Товариства в Києві (тепер Історичної Секції Всеукраїнської Академії Наук) / Під редакцією М.Грушевського. – К.: Державне Видавництво України, 1926. – Т. ХХІ. – С. 3-6.

37. Короткий звіт науково-дослідної кафедри при Кам’янець-Подільському ІНО за 1925–26 рік // Наука на Україні. Бюлетень Укрнауки ДВУ, 1927. – № 2-4. – С. 187-189.

38. ДАХО, ф. Р-302, оп. 1, спр. 856 “Протоколи засідання науково-дослідної кафедри інституту, 1926–1927 рр.” – 59 арк.

39. ДАХО, ф.Р-302, оп. 1, спр. 1086. – 160 арк.

40. Геринович, В. О. Кам’яничина / В. О. Геринович. – Кам’янець на Поділлі: [б.в.], 1927. – Ч. 2: Населення і його економічна діяльність. – 168 с.

41. Геринович, В. О. Порадник екскурсанта Кам’яничини. З планом Кам’янецького замку з року 1699 / В. О. Геринович; Кам’янець-Подільський окр. краєзнав. комітет. – Кам’янець-Подільський: Друк ім. Леніна, 1928. – 102 с.

42. Геринович, В. О. Екскурсант Кам’яничини (З планом Кам’янецького замку з року 1699 з “La Galerie agrivable du Monde” і маршрутом) / В. О. Геринович. – Кам’янець-Подільський : [б.в.], 1928. – 75 с.

43. Геринович, В. О. Вірмени в Кам’янці / В. О. Геринович // Краєзнавство. – Харків: Український комітет краєзнавства, 1928. – № 1 – С. 20-25.

44. Геринович, В. О. Євреї в Кам’янці (До історії заселення Кам’яничини) / В. О. Геринович // Краєзнавство. – Харків, 1929. – № 3-10. – С. 44-48.

45. Геринович, В. О. До історії шовківництва на західній Придністрянщині (В межах УСРР) / В. О. Геринович // Краєзнавство. – Харків, 1929. – №3-10. – С. 69-74.

46. Геринович, В. О. Кам'янець на Поділлі / В. О. Геринович // Краєзнавство. – Харків, 1930. – № 1-5. – С. 8-16.
47. Геринович, В. О. Наші Товтри / В. О. Геринович // Краєзнавство. – Харків, 1930. – № 1-5. – С. 16-29.
48. ДАХО, ф.Р-302, оп. 1, спр. 1054 “Річний звіт інституту за 1927–1928 учбовий рік”, 1928 р. – 9 арк.
49. Папакіна, Т. П. З історії втрачених видань Всеукраїнської Академії Наук: Збірник “Полуднева Україна” / Т. П. Папакіна // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 24-32.
50. ІР НБУВ, ф. X, спр. 1685.
51. Федорук, Я. Життя Михайла Грушевського в Москві та його організаційна діяльність (1931–1934) / Ярослав Федорук // Загартована історією. Ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження. – К.: Інститут археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 2013. – С. 175-204.
52. Володимир Геринович: з неопублікованого / упоряд., автор вступ. статті та приміток В.М.Островий. – Хмельницький: ЦНТІ, 2009. – 136 с.
53. ІР НБУВ, ф. X, спр. 15291 “Геринович Володимир. Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII сторіччя до імперіалістичної війни (Матеріали до географії дністровського сточища)”, 1930. – 30 арк.
54. ІР НБУВ, ф. X, спр. 15292 “Геринович Володимир. Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон’юнктури Сходу Європи в другій половині XVIII століття”, 1930. – 22 арк.

Sergiy Trubchaninov

**The study of historical geography
of Podillia and Southern Volyn in the 1920s – early 1930s**

The article analyzes the state of the study of historical geography of Podillya and South Volyn in the 1920s – early 1930s on the basis of archival and published sources, works of Ukrainian researchers. It is noted that in 1919 in the Ukrainian Academy of Sciences launched the Standing Commission for the compilation of Historical-geographical dictionary of the Ukrainian land, which became the main center of the historical-geographical research in Dnieper Ukraine. The number of employees commission has always been a small, and individual members of the Commission generally worked on a voluntary basis. Since 1926 the Commission in official documents began to refer to the historical-geographical. Commission staff carried out the historical-geographical research during the 1920's – early 1930's. Podillya and South Volyn were priorities in research of historical-geographical commission. Mykhailo Karachkivsky and Olexiy Baranovych, students of M. Grushevsky, worked fruitfully in the historical-geographical commission.

In 1920 – the beginning of the 1930s in the field of historical geography worked as scientists from other institutions Ukrainian Academy of Sciences, some researchers from the province. For example, in 1927, it was reported from the priest L.Lenchevskiy of Ruzhin, which expressed the hypothesis about the whereabouts of the chronicle

Kamyanetc. The most well-known researcher from the province that deal with historical geography Podillya, was Volodymyr Gerynovych. In the 1920-1930's he has published a considerable number of works on the history and geography of Ukraine and Podillya.

Keywords: *historical geography, Podillya, South Volyn, Historical-Geographical Commission, M.Karachkivsky, O.Baranovych, V.Gerynovych.*

С.В.Трубчанінов

Исследования исторической географии Подольи и Южной Волыни в 1920-х – начале 1930-х годов

В статье анализируется состояние изучения исторической географии Подолья и Южной Волыни в 1920-х – начале 1930-х гг. на основании архивных и опубликованных источников, трудов украинских исследователей. Отмечается, что в 1919 г. в составе Украинской Академии наук начала действовать Постоянная комиссия для составления историко-географического словаря украинской земли, которая стала главным центром историко-географических исследований в Приднепровской Украине. Численность сотрудников комиссии всегда была небольшой, а отдельные члены комиссии вообще работали на общественных началах. С 1926 г. комиссия в официальных документах стала называться Историко-географической. Сотрудники комиссии осуществляли историко-географические исследования в течение 1920-х – начале 1930-х гг. Подолье и Южная Волынь были приоритетами в исследовательской деятельности Историко-географической комиссии. Плодотворно работали в Историко-географической комиссии ученики М.Грушевского Михаил Карачкивский и Алексей Баранович.

В 1920-х – начале 1930-х годов в области исторической географии работали также ученые других учреждений УАН, отдельные исследователи на местах. Например, в 1927 г. было опубликовано сообщение священника Л.Ленчевского из Ружина, в котором высказывалась гипотеза о местонахождении летописного Каменца. Наиболее известным исследователем из провинции, который занимался вопросами исторической географии Подолья, был Владимир Геринович. В 1920–1930-х гг. он опубликовал значительное количество работ по истории и географии Украины и Подолья.

Ключевые слова: *историческая география, Подолье, Южная Волынь, Историко-географическая комиссия, М.Карачкивский, А.Баранович, В.Геринович.*

Одержано 24 червня 2014 року

Діячі освіти, культури і науки на Поділлі

УДК 281.96:929-051ОСТРОЗЬКИЙ В.(477)(045)

Ю.І.Блажевич

Князь Костянтин-Василь Острозький – захисник українського православ'я

В статті на основі документальних джерел і праць українських дослідників висвітлено роль князя Острозького в справі захисту православ'я на теренах України, зокрема й Волині і Поділля. Автором розкрито доробок цієї непересічної особистості щодо підтримки духовно-моральних православних цінностей в боротьбі з католицьким і уніатським впливом в умовах тогочасного складного періоду. Проаналізовано також деякі сторони діяльності князя Костянтина Острозького як гуманіста, реформатора, державо творця і європеїзатора України – Русі. Наведено низку конкретних фактів і прикладів щодо релігійності князя Острозького, його зв'язків з православними патріархами, глибокого розуміння суті уніатства, намагання утвердити в Києві незалежну православну патріархію, розвиток церковно-парафіяльних шкіл при храмах, монастирях, братствах. Надано оцінку реформаторським діям князя щодо створення Острозької академії для підготовки кадрів для потреб церкви, освіти і культури, судової справи, місцевого самоврядування тощо. Детально проаналізовано клопітку десятирічну роботу Острозького та десятків перекладачів і друкарів над створенням Острозької Біблії – першого повного перекладу з грецьких та латинських текстів на церковнослов'янську мову. Підкреслено роль князя Острозького як надійного оборонця не тільки самобутнього українського православ'я, але й кордонів України-Русі.

Ключові слова: Костянтин Острозький, захисник православ'я, гуманіст, реформатор, державотворець, церква, релігійні діячі.

В умовах, коли Україна конституційно стверджує свою суверенність і незалежність, розвиває демократичні інституції, шукає шляхи виходу з політичної, економічної та соціальної кризи і покращення життя народу, особливого значення набуває історичний досвід попередніх поколінь, що жили, трудилися і боролися за кращу долю, зокрема й на теренах нашого краю.

Серед тих, хто самовіддано і мужньо відстоював інтереси нашого краю, духовно-моральні православні цінності, прагнув до процвітання подолян, творив європейську Русь – Україну, ми бачимо князя Костянтина Острозького – відомого далеко за межами України гуманіста, реформатора, державотворця і захисника православної віри. Тому його діяння і справи співзвучні з нашим новим життям, що розбудовується нині в Україні і її регіонах. На жаль, історики й дослідники діяльності князя Острозького в минулому, в силу тих чи інших переконань або релігійно-світоглядних поглядів, надто далеких від об'єктивності, по-різному оцінювали, відносилися, а іноді просто осуджували постать цієї людини. Так, польські історики націонал-шовіністичного напрямку К.Несецький, В.Стебельський та інші в особі князя бачили тільки польського магната-шляхтича, конкурента Корони. Російські дослідники П.Батюшков, М.Биков, К.Левицький, М.Теодорович, М.Костомаров розглядали особу Острозького тільки як захисника російської віри. А такі вчені як П.Куліш, М.Грушевський, М.Максимович, І.Огієнко, на жаль, зводили обставини життя і діяльності князя, як правило, до випадковостей, відсутності смислу і логіки в його діях і вчинках тощо. В працях українських та російських радянських істориків О.Барановича, К.Гуслистого, І.Голініщева-Кутузова, Е.Немировського та деяких інших постать Острозького трактувалась відповідно до критеріїв і вимог марксистсько-ленінської ідеології виключно як феодала-експлуататора, вірнопідданого польських королів, а його подвижницькі потуги в різних сферах життя – як предтеча возз'єднання України і Росії.

Лише за часів незалежності України така тенденційна оцінка життя і діяльності князя Острозького була переборена в об'єктивних дослідженнях О.Журка, М.Ковальського, Л.Семаки, В.Мончака, Є.Назаренка, О.Русина, Д.Ліщука, П.Ричкова, В.Луца, В.Ульяновського та ін.

Метою статті є дослідження ролі князя Острозького в справі захисту православ'я на теренах України, зокрема й Волині і Поділля, а також розкриття доробку цієї непересічної особистості щодо підтримки духовно-моральних православних цінностей в боротьбі з католицьким і уніатським впливом.

Відомий державний діяч, вчений, філософ і церковний діяч Іван Огієнко в своїх творах неодноразово підкреслював, що українські магнати, усі разом, не зробили для України стільки, скільки зробив К.-В.Острозький. І дійсно, вдивляючись крізь багатотисячолетню пелену часу, аналізуючи його діяльність, бачимо потужну високоосвічену постать, заслуги якої на духовно-просвітницькій і державотворчій нивах вражають увагу й понині. Князь Костянтин-Василь Острозький – видатний державний і військовий діяч в історії Європи і України, воєвода, просвітителю в галузі освіти, науки, культури, захисник прикордоння тогочасної України-Русі. Однак метою нашого дослідження є, насамперед, висвітлення особи князя як оборонця самобутнього українського православ'я, будівничого сотень православних церков і десятків монастирів, де відкривалися і діяли церковнопарафіяльні школи, в яких навчалися діти козаків, селян і ремісників.

Народився князь К.-В.Острозький 2 лютого 1526 р. Освіту отримав домашню, глибоко захоплювався творами грецьких, римських та західноєвропейських

просвітителів, богословів і філософів. У молоді роки, добре знаючи історію і діяння свого роду, вирішив відновити становище і славу родини Острозьких, що викликало повагу до нього магнатів Литви, зокрема, могутніх Радзивілів. На початку 50-х рр. XVI ст. К.Острозький отримує місце у великокнязівській раді, в середині 50-х рр. – він стає маршалком Волинської землі. Завдяки вигідному шлюбу на представниці великого магнатського роду Тарнавських (дружина Софія Тарнавська принесла йому великі маєтки в Малопольщі), князь посідає високе становище в аристократії Великого князівства Литовського. У 1559 р. К.Острозький стає київським воєводою, а пізніше – першим сенатором Речі Посполитої. Таким чином, під його вплив і владу фактично потрапляє майже все Правобережжя і Волинь, він стає найбільш впливовим управителем українських земель [5, с. 6].

Водночас князь Острозький продовжив справу свого батька – князя Костянтина Івановича Острозького, також славного полководця (літописці стверджують, що він одержав перемоги в 60-ти битвах) і ревного захисника християнської віри східного обряду (очоловав православну “партію”, надавав матеріальну і політичну підтримку розвитку церковно-культурного життя на українських теренах), особливо боровся за відновлення і становлення духовної величчя Києво-Печерської лаври. Син і спадкоємець такого видатного діяча став не тільки одним із найвпливовіших військово-політичних діячів Речі Посполитої (федеративної держави, що виникла у 1569 р. в результаті об’єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського), але й авторитетним та енергійним меценатом і захисником православної віри, борцем за збереження і розвиток української православної культури під час утисків, а пізніше й неприкритих гонінь із боку католицької церкви та посталої після Берестейського собору 1596 р. уніатської ієрархії.

Отримавши, як вже зазначалось, гарну домашню освіту, князь Острозький став різнобічно освіченою людиною, володів кількома мовами, добре розумівся на основах православного, католицького та протестантського богослов’я. Водночас він був надзвичайно побожною людиною, на його кошти було збудовано сотні православних церков і десятки монастирів, а при них – церковно-парафіяльні школи. В кількох церквах і в Чеснохрестенському монастирі під Дубно були зроблені відповідні спеціальні місця для князя із решітковими загорожами. Острозький у перший день великого посту одягав на себе чернече вбрання, зачинався на всю першу седмицю посту й посилено молився [7, с. 127]. Про це ж свідчить інформація автора-єзуїта першої третини XVII ст. Рафала Янчинського (редакція Вроцлавського Оссолінему): “Муж багатий маєтностями, завдяки військовому мистецтву отримав Київське воєводство, про всю Волинь і Україну турбувався. Оскільки був прихильником грецького обряду і відмежувався від Унії з Римською Церквою, мав серед русинів таку славу, що вони визнавали його третім після Бога. Бо перше місце після Бога віддавали найсвятішій і найчистішій Богородиці, друге – святому Миколаю, а третє – йому. Заробив собі авторитет у народу завдяки своїй побожності... Як священник він

читав псалми і гімни, в храмах свого обряду мав ораторії вищі свого високого зросту, шириною в 2 лікті, з вікнами по обидва боки. Вони були більш схожі на кімнату, в якій він міг випростатися, стояти на колінах і сидіти зручно. Кожного разу як заходив в ці ораторії, закривав за собою двері так, щоб ніхто не спостерігав за його молитвою. Найсвятішим для нього був час Великого посту, якого він дотримувався згідно обряду – у перший день посту ішов з Острога до Дубенського монастиря, де є церква Найсвятішого Спасителя, і, знявши з себе князівський одяг і одягнувши монашу рясу, брав участь у всіх богослужіннях, промовляв псалми і гімни в своїй келії та читав Святе Письмо. Всю 40-десятницю вживав грубу їжу, не перестаючи суворо поститися навіть в глибокій старості” [6, с. 242].

Сучасний польський дослідник, автор капітальної монографії про К. Острозького Томаш Кемпа, спираючись на листи Острозького і красномовчі дослідження, стверджує, що Василь-Костянтин також чимало часу присвячував виконанню релігійних обрядів у замковій острозькій Богоявленській церкві, де лежали його предки й з “небес” могли спостерігати за його набожністю [4, с. 92]. Князь мав декількох сповідників і духовників. Серед них вирізнялися Іов Княгиницький (Залізо) і Дем’ян (Даміан) Наливайко – брат Северина Наливайка, сотника надвірної корогви князя Острозького, легендарного ватажка козацького повстання. 1595–1596 рр. Іов Княгиницький або Іов Почаївський (в миру – Іван Желізо) на запрошення князя Костянтина Острозького прибув до міста Дубно і став ігуменом Лубенського Чеснохресного монастиря на Волині, де попрацював 20 років. Всі ці роки він був сподвижником, сповідником і духовником великого князя, поділяв його наміри і дії щодо захисту українського православ’я, не визнавав постанов Берестейського унійного собору 1596 р. За складних тогочасних умов і релігійного протистояння він зумів відстояти свій і всі волинські монастирі від зазіхань католиків і уніатів. Для пропагування ідей К. Острозького Іов організував у Дубні гурток, до складу якого входили переписувачі книг та письменники – літератори, серед яких був і він, як письменник полеміст і перекладач писань святих отців. За згодою князя Іов пішов ігуменом Почаївського монастиря, де й закінчилося його земне життя [8, с. 198].

Дем’ян (Даміан) Наливайко навчався в Острозькій академії, активно співпрацював з Іваном Федоровим, займав посаду сповідника князя Острозького, був пресвітером в Онуфріївській церкві, парохом в Миколаївській церкві в Острозі. Після перенесення друкарні з Острога в Дерманський монастир він керував цією друкарнею, а коли в 1605 р. князь знову переносить її в Острог, Дем’ян Наливайко продовжує керувати видавничою справою активно займається літературною творчістю і перекладами [5, с. 39-40]. Ознакою внутрішньої релігійної потреби Острозького було й те, що він постійно тримав при собі (дома і в дорозі) образ Ченстоховської Богоматері (копію з чудотворної ікони), який займав чільне місце у княжому мідному складні-триптиху [8, с. 133].

Окрім цього князь Костянтин шанував культ архангела Михаїла, ікони якого в коштовних шатах зберігалися з часів князя-батька в замковій Острозькій церкві та Троїцькій церкві Межирицького монастиря. А церква Степанського монастиря

отримала посвяту в честь Михаїла Архангела згідно з волею князя Костянтина-Василя Острозького, який заснував цю чернечу обитель. Архангеловий монастир і церква набули при ньому дуже цікавого статусу – князь сам призначав на настоятельство грецьких ієрархів. Із 1599 р. тут був настоятелем Белградський митрополит Лука, з 1603 р. – митрополит Ієремія, пізніше – могаčovський митрополит Сергій Тисмянський. До речі, за князя Острозького за його кошти були прикрашені коштовними ризами ікони намісного ряду іконостасу, а також більшість ікон інших рядів прекрасного дерев'яного іконостасу. Варто також зазначити, що чимало князівських коштів було витрачено на панікадило, ліхтарі та світильники, підсвічники, коштовне мальоване єпископське крісло та мальований аналой. Церква мала також окремих приділ Св. Георгія Побідоносця, що пояснюється особливим шануванням його Острозьким, чий рід походить від польської гілки династії Рюриковичів [8, с. 137-138].

Важливою стороною релігійності князя Острозького було запровадження канонічних норм функціонування церковної структури у своїх маєтках, зокрема невтручання у суто церковні справи (богослужіння, духовні суди, шлюби, розлучення, хрещення, похорони, сповідання та причащення) світських керівників різних рангів, які намагались підмінити духовні суди, займались поборами, приймати мандрівних священиків і надати їм парафії тощо. Дбав князь Костянтин і про господарську діяльність монастирів, церков, церковнопарафіяльних шкіл, священиків та церковного кліру (диякони, дяки, псаломщики, проскурники, паламарі, монахи, послушники), постійно допомагав коштами щодо ремонтів храмів, оновлення церковного начиння, забезпечення лісом, медом, воском, збіжжям та іншими необхідними речами. Відмінне знання азів і канонів православ'я дозволяло йому слідкувати за додержанням церковних приписів всіх духовних осіб, відповідно карати недбалих і непослушних, прислухатись до думок і прохань пересічних мирян. Недаремно польський король публічно іменував його “опікуном і оборонцем Церкви”, а патріарх Ієремія величав його “стражником Святої Церкви” і надав князю (світській людині) титул патріаршого екзарха [7, с. 145]. Напевне така висока оцінка не була перебільшенням, адже Костянтин-Василь був великим господарем, його маєтки рахувалися не тільки в Україні, але й в Польщі, Литві, Австрії, Молдавії. Це – 57 міст і містечок, 857 сіл, 111 фільварків, 2 млн. моргів землі, де проживало і працювало 15 тисяч чиншовиків-орендаторів, діяли сотні храмів і десятки монастирів. Його річний дохід складав більше 1 млн. злотих, він втричі був багатішим від польського короля. Завдяки своїм людським і діловим якостям, його кандидатуру висували на престол Речі Посполитої, а також на престоли Угорського короля і Московського царя. Лише православна віра, якій він не зраджував ніколи, була перешкодою на цьому шляху для поляків і угорців [2, с. 220].

Усвідомлюючи значення освіти, науки, культури, духовності, друкарства, князь Острозький власним коштом заснував в Острозі греко-слов'яно-латинську колегію, яку називали також академією. Це був перший на східнослов'янських землях навчальний заклад європейського типу. Твердження єзуїтів про немож-

ливість розвивати вищу освіту на засадах православ'я було спростовано. При острозькій академії зібрався гурток високоосвічених православних вчених різних національностей. Були тут греки, які вже здобули вищу освіту в університетах Західної Європи (наприклад, Кирило Лукаріс – згодом патріарх, але переважали українці та білоруси). Найшановнішими серед них були богослови й філологи Герасим Смотрицький та його син Максим (в чернецтві Мелетій), церковні полемісти Іван Вишенський і Василь Красовський, письменник і вчений Дем'ян (Диміан) Наливайко, старший брат Северина Наливайка. Був тут і князь Андрій Курбський, який утік з Московії від гніву Івана Грозного. У 1575 р. на прохання князя Острозького зі Львова до Острога переїхав першодрукар Іван Федоров (в Україні був відомий як Федорович), який також був змушений покинути Москву. В різні часи тут працювали Василь Суразький, Іов Борецький та багато інших. За дослідженням історика П. Саса, грек Кирило Лукаріс, ректор і викладач грецької мови у період навчання Петра Конашевича-Сагайдачного в Острозькій академії, відіграв вирішальну роль у формуванні його духовного і політичного світогляду. Ідейні та культурно-освітні засади православ'я яскраво проявилися в його подальшій діяльності, коли він став воїном, а потім гетьманом Війська Запорізького. Очолюючи козаків Петро Сагайдачний відіграв вирішальну роль у розгромі військ турецького султана Османа II при Хотині у 1621 р. Захищаючи православну (як тоді говорили грецьку) віру, гетьман разом з усім Військом Запорізьким стали братчиками Київського колегіуму (пізніше Києво-Могилянської академії, що зазнавали утисків від уніатів) [5, с. 35].

В Острозькій академії навчали дітей різних станів грецькій, латинській та руській мовам, богослов'ю, арифметиці, філософії, логіці, риториці тощо. Фактично академія готувала своїх випускників до священницької та світської діяльності. Вона відіграла значну роль у духовному відродженні всієї української культури, показала шлях виходу з кризи, в якій перебувала православна церква в ті часи. Костянтин Острозький також сприяв діяльності шкіл при церковних братствах, а також при окремих храмах і монастирях, направляв туди випускників академії, допомагав фінансово і матеріально.

Необхідно зазначити, що з появою академії зав'язуються контакти острозьких діячів з видатними європейськими вченими і науковими закладами, ведеться листування з державними і релігійними діячами багатьох країн. В Острозі князь часто приймав іноземних послів, представників преси, місіонерів, заключав різні договори і угоди.

Покладаючись на вчених і просвітителів, на їх творчий потенціал, князь задумав грандіозну справу – видання різноманітної релігійної та навчальної літератури, особливо видання Біблії церковно-слов'янською мовою. На той час вже існували переклади окремих книг Старого і Нового Заповітів. Проте були вони поодинокими екземплярами у різних країнах православно-слов'янського світу, рясніли допущеними перекладачами й переписувачами неточностями і грубими помилками, містили різночитання, що спотворювали тлумачення Святого Письма. Острозький енергійно взявся за організацію видання Біблії,

прекрасно розуміючи, які труднощі стоять на цьому шляху. На його особисті кошти були відправлені до різних міст і країв спеціально підготовлені люди, що займалися пошуками біблійних грецьких текстів і слов'янських перекладів. Оригінали й копії везли в Острог, де їх звіряли, редагували і зводили в єдину книгу, яка одержала назву “Острозька Біблія”. Оздоблену високохудожніми гравюрами, її було видано друком у 1581 р. А готували її до друку десять років 72 перекладачі та укладачі. Обсяг Біблії становив 1252 сторінки, а тираж – 1200 примірників з номінальною вартістю по 35 золотих за кожний [3, с. 8].

Видання “Острозької Біблії” за умов польсько-католицького тиску і невтішного стану православ'я загалом (після розорення монголами князівств Київської Русі та загибелі під ударами хрестоносців і турків Візантійської імперії) було духовним і культурно-просвітницьким подвигом князя Костянтина Острозького і його прибічників. Слов'яни східного обряду отримали біблійні тексти зрозумілою їм мовою. Примірники “Острозької Біблії” почали швидко розходитись українсько-білоруськими землями Речі Посполитої, потрапляючи до Московського царства, а також до болгар і сербів, які перебували під владою Туреччини. Цим виданням широко користувалися православні аристократи й церковнослужителі. Проте особливу роль ця книга відіграла в православних братствах, які масово виникали в містах України та Білорусії у другій половині XVI ст. Братства були осередками православної освіченості, мали школи і бібліотеки.

Варто зазначити, що найбільш широку діяльність Острозька друкарня розгорнула у 90-х рр. XVI ст., в часи боротьби з унією. Тут були надруковані важливі твори полемічної літератури, книги отців церкви, листи патріархів тощо. Серед них – “Ключ царства небесного” Герасима Смотрицького (1587), книга “Про єдину істину православну віру...” Василя Суразького (1588), “Оповідання” (Універсал із закликом протидіяти унії, яку готували єпископи) К.Острозького (1595) та багато інших [1, с. 74].

Для зростаючих потреб друкарні в 1595 р. Острозький заснував мануфактуру з виробництва паперу. За його сприяння у 1592 р. була відкрита друкарня у Львівському братстві. Всі вони допомагали відродженню православної церкви і національної культури. Почалось масове друкування релігійної, полемічної та навчальної літератури, зокрема й Букваря, для церковнопарафіяльних шкіл при храмах, церковних братствах, монастирях, на Запорізькій Січі.

Наполегливість, великий організаторський талант, сила волі і фінансові можливості допомогли князю Костянтину-Василу Острозькому здійснити свою заповітну мрію і мету – захист істинної православної віри. Завдяки цим зусиллям в Україні вперше досить широко постали її духовні провідники і наставники – випускники Острозької академії, що посіли державні і військові посади у воеводствах, повітах, староставах, очолили сейми, ремісничі, промислові і торгові артілі, братства, релігійні конфесії, монастирі, стали священнослужителями, бурмистрами, судьями, адвокатами, скарбниками, дипломатами, вченими, викладачами, друкарями тощо. Це була армія підготовлених князем бійців, які в жорстокій та нерівній боротьбі протистояли полонізації, окатоличенню, а також русифікації

і мусульманізації, тому що не тільки Польща вважала українські землі своїми, але й Москва зазіхала на Чернігівщину і Сіверщину, Туреччина і Крим взагалі рахували Україну своїм улусом, де безперешкодно можна було брати ясир. Острозькому певною мірою вдавалося применшити такий важкий феодальний, національний і релігійний гніт, однак все це вимагало величезних фізичних і матеріальних зусиль.

Необхідно також зазначити, що князю Костянтину належить особлива роль у боротьбі із запровадженням унії на українсько-білоруських землях наприкінці XVI – на початку XVII ст. Берестейську унію 1596 р. деякі православні ієрархи готували таємно від своїх мирян, від рядових священнослужителів, ченців та громадськості. Тому проголошення унії з римсько-католицькою церквою було для них повною несподіванкою. Унія внесла розбрат в українсько-білоруське суспільство у найвідповідальніший момент його історії. Водночас польська влада створила умови для покатоличення представників вищих верств українського суспільства, надавши шляхті латинського обряду права, якими була обділена православна шляхта. У цій ситуації всебічного тиску на віруючих візантійського (грецького) обряду князь Костянтин Острозький виявився одним з найстійкіших захисників самобутнього українського православ'я серед непокатоличенної української шляхти (окрім нього ще були князі Збаразькі, Корецькі та деякі інші). Адже перед цим такий розвій духовно-релігійного життя спонукав князя до думки перенести патріаршество з Константинополя до Києва і організувати самостійний православний центр України. З цією метою Острозький обрав кандидатом на посаду патріарха архімандрита Дорогобузького монастиря Діонісія Раллі. Цей доволі освічений чоловік, який здобув освіту в Римі, видавав себе за нащадка візантійської імперської династії Палеологів і, судячи з усього, умів справляти враження на людей, зокрема й на князя Костянтина. У 1584–1585 рр. Острозький домовився через Туреччину, яка мала вирішальний вплив на східних православних патріархів, зокрема й особливо на Константинопольського, про висвячення Діонісія, і той відбув до Царгорода. Невідомо, яким чином розвивалися події далі, але Діонісія висвятили на митрополита Тарнавського (Болгарського). Очевидно на його вибір вплинуло те, що він мав неабиякі амбіції і прагнув проводити самостійну політику. А в Києві за нього все б вирішував Острозький, як в Константинополі – Турецький султан [9, с. 34–35].

Як вже зазначалося, Костянтин Острозький став найпалкішим захисником українського православ'я, непримиримим борцем з унією. У широко розповсюдженому листі князь проголосив ініціаторів унії “вовками в овечій шкурі”, що зрадили свою паству, й закликав віруючих парафіян до відкритих виступів. Він також надіслав офіційний протест польському королю Сігізмунду III, однак той його проігнорував. Тоді князь Острозький вступив у антикатолицький союз із польськими протестантами, погрожуючи підняти збройне повстання. Під його впливом українська шляхта, що залишилася вірною православ'ю, збиралася на повітові сейми, де виступала проти унії. Провідні монастирі також висловили неприйняття унії. Цими рішучими діями Костянтину Острозькому разом із своїми

сподвижниками вдалося значною мірою зірвати плани приведення до стану унії всього українсько-білоруського православ'я. Однак можливості протистояти уніатству і католицькому натиску не скрізь були однаковими. У найближчій до Польщі Галичині й на значній частині Волині позиції католицизму наприкінці XVI ст. були досить сильними і влада належала католикам, зокрема й з вельможних західноукраїнських родів. А в Середній Наддніпрянщині польсько-католицький вплив був малопомітний. Одна з причин – посаду київського воєводи зберігав за собою Костянтин-Василь Острозький. Тому підпорядкуванню папі римському тут рішуче противилися, особливо духівництво, козаки й городяни [1, с. 74-75].

Однак й роки та постійна боротьба з противниками православ'я знесилювали князя, він почав міняти орієнтири, загравав то з протестантами, то з уніатами, шукав нову форму об'єднання без папи римського, зав'язував переписку з московськими царями Федором Івановичем і Борисом Годуновим, з православними патріархами. Змінюється й ставлення короля і польської шляхти до першого сенатора Речі Посполитої. Смерть 82-літнього К.-В.Острозького в 1608 р. посилює негативні тенденції в Україні. Їх розв'язка на певний період наступить в 1648 р., коли розпочнеться національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, а в плані релігії – доба Петра Могили.

Таким чином, релігійна політика, боротьба проти унії на захист українського православ'я видатного державного, військового і політичного діяча Костянтина-Василя Острозького не увінчалася безумовним успіхом, однак призупинила натиск католицизму і уніатства на значній частині території України, вселила надію у мільйони православних вірян в торжество у майбутньому своєї рідної української віри.

Ми не повинні забувати тих, хто ніс в народ національну ідею, будував церкви, школи і монастирі, був непохитний у вірі, боронив рідний край від ворога. В особі князя Острозького Україна має видатного державного, військового і політичного діяча європейського рівня, захисника православ'я, яким наша держава повинна гордитися і в 2026 р. гідно відзначити 500-річчя від дня його народження.

Список використаних джерел та літератури

1. Громовенко, Л. Костянтин Острозький (1526 або 1528–1608) князь, просвітитель, меценат, воєвода київський / Л. Громовенко // 100 найвідоміших українців / Під заг. ред. д. філос. н., к. іст. н. Ю. Павленка). – К.: ТОВ “Автограф”, ТОВ “КД “Орфей”, 2005. – 640 с.
2. Журко, О. До питання про походження і роль Острозького роду в історії / О. Журко // Болохівщина: земля і люди. Матер. Всеукр. наук. конф. “Велика Волинь”. – Т. 20. – Хмельницький; Стара Синява; Любар: Хмельн. міська друкарня, 2000. – С. 217-221.
3. Журко, О. Князі Острозькі і Україна: епоха патріотів / О. Журко // Острогіана в Україні і Європі. Матеріали Міжнародного наукового симпозиуму (Велика Волинь). – Т. 23. – Старокостянтинів: Хмельницька друкарня, 2001. – С. 3-12.
4. Kempa, T. Konstanty Wasil Ostrogski (ok. 1524/1525–1608), wojewoda kijowski

i marszalek wołynskie / Т. Кемпа. – Торунь, 1997. – 288 с.

5. Ліщук, Д. С. Князь К.-В. Острозький. Воевода. Державний діяч. Просвітитель / Д. С. Ліщук // Чернівці: ПП Яворський С. Н., 2011. – 48 с.

6. Ossolineum (Wrocław). – Ркр. 11/627. – Wrocław: biblioteka, 1837. – 403 с.

7. Ульяновский, В. Невидимий світ віри в приватному і публічному житті кн. Василя Костянтина Острозького / В. Ульяновський // Пам'ять століть. Історичний науковий і літературний журнал. – № 5-6. – К.: ВДК університету “Україна”, 2009. – С. 126-148.

8. Хто є хто на Тернопільщині. Видатні земляки. Довідково-біографічне видання. Вип. перший / Авт. ідеї та авт.-упоряд. Вадим Болгов. – К.: ВАГ “Поліграфкнига”, 2004. – 224 с.

9. Шурхало, Д. Українська “якбитологія”: Нариси альтернативної історії. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Д. Шухало. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2007. – 318 с.

Yuriy Blazhevych

Prince Constantine-Basil of Ostrog as an Advocate of Ukrainian Orthodoxy

The article is based on documentary sources and works of Ukrainian historians lighting the role of the prince of Ostrog in the defense of Orthodoxy in Ukraine in general and Volyn and Podillya in particular. The author reveals input of this remarkable individual to support the spiritual and moral values of the Orthodox values in the fight against the Catholic and Uniate influence in difficult period of times. The author also analyzed some aspects of Prince Constantine of Ostrog as a humanist, reformer, state founder and a person who tried to make Ukraine-Rus a European country. There are a number of specific facts and examples of religiousness of Prince of Ostrog, his relations with the Orthodox patriarch, a thorough understanding of the Uniate ground, attempts to establish an independent Kyiv Orthodox Patriarchate, the development of church schools in temples, monasteries, brotherhoods. Also the author provides the assessment of Prince's reform efforts to establish Ostrog Academy for training to the needs of the church, education and culture, lawsuit, local government and others. A detailed analysis of the hard work of Prince of Ostrog and dozens of translators and publishers to create Ostrog Bible – the first complete translation of the Greek and Latin texts in Church Slavonic. The role of the Prince of Ostrog as a reliable defender of not only the original Ukrainian Orthodox Church, but also the borders of Ukraine-Rus' is emphasized.

Keywords: Constantine of Ostrog, defender of Orthodoxy, humanist, reformer, state founder, church, religious figures.

Ю.И.Блажевич

Князь Константин-Василий Острожский – защитник украинского православия

В статье на основе документальных источников и трудов украинских историков освещена роль князя Острожского в деле защиты православия на территории Украины, в частности Волыни и Подолья. Автором раскрыто

наследие этой незаурядной личности по поддержке духовно-нравственных православных ценностей в борьбе с католическим и униатским влиянием в условиях тогдашнего сложного периода. Проанализированы также некоторые стороны деятельности князя Константина Острожского как гуманиста, реформатора, государство создателя и европеизатора Украины-Руси. Приведен ряд конкретных фактов и примеров по религиозности князя Острожского, его связей с православными патриархами, глубокого понимания сути униатства, попытки утвердить в Киеве независимую православную патриархию, развитие церковно-приходских школ при храмах, монастырях, братствах. Дана оценка реформаторским действиям князя по созданию Острожской академии для подготовки кадров для нужд церкви, образования и культуры, судебного дела, местного самоуправления. Детально проанализировано кропотливую десятилетнюю работу Острожского и десятков переводчиков и печатников над созданием Острожской Библии – первого полного перевода из греческих и латинских текстов на церковнославянский язык. Подчеркнута роль князя Острожского как надежно защитника не только самобытного украинского православия, но и границ Украины-Руси.

Ключевые слова: Константин Острожский, защитник православия, гуманист, реформатор, государственный, церковь, религиозные деятели.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 82.09(477)(092):070“1953/1967

Є.І.Сохацька

**Іван Огієнко (митрополит Іларіон) – літературознавець
і літературний критик за сторінками “Віри й Культури”
(1953–1967 рр.)**

У статті охарактеризовано літературно-критичні праці митрополита Іларіона (Івана Огієнка), вміщені на сторінках його канадського часопису “Віра й Культура” (1953–1967 рр.), а також його відгуки на новинки літературознавства й художньої літератури, видані в материковій Україні. Літературознавчі відгуки та оцінки митрополита Іларіона розділено на дві групи: 1) це оцінки й коментарі до праць з проблем нового українського літературознавства (“дожовтневого”) і 2) – новітнього (“радянського”). До першої групи відносяться

критичні оцінки вченого праць М.Д.Бернштейна, М.П.Комішанченка, методологічна основа яких (марксистсько-ленінська) не могла бути ним сприйнята.

Чимало матеріалів на сторінках “Віри й Культури” присвячено окремим постатям українського літературного процесу нового періоду. Це його мовно-літературна розвідка “Мова Марка Вовчка. І. Життя Марка Вовчка” (“ВК”. – 1967. – Ч. 9-10 (161), коментарі до статей про І.Франка, які появились в материковій Україні до 100-річчя від дня народження поета (1956 р.), статті про А.Чайковського (“ВК”. – 1954. – Ч. 11; 1955. – Ч. 5 (17), матеріали про Наталену Королеву (“ВК”. – 1958. – Ч. 4 (52); 1958. – Ч. 5 (53), Б.-І.Антонича (“ВК”. – 1957. – Ч. 2 (50) тощо.

Менше уваги приділяв митрополит Іларіон працям українських літературознавців, присвячених творчості радянських письменників. Йому не імпувала їхня заангажованість комуністичною ідеологією. Це відбилось в його оцінках праці М.Сиротюка “Українська історична проза” (1958 р.), збірника “Радянське літературознавство. Число 1” (1959 р.) та ін.

Не оминав своєю увагою Іван Огієнко й видання художньої літератури в Україні. Взірцями комуністичної ідеології він називає твори “Атестат зрілості” В.Козаченка, “Світанок над морем” Ю.Смолича, “Данило Галицький” А.Хижняка та ін.

Інша тональність і стильова відмінність характерні для літературно-критичних відгуків митрополита Іларіона на праці науковців діаспори. Вони позбавлені іронічного підтексту, відвертого критицизму, ідеологічного несприйняття. Високої оцінки були удостоєні праці П.Зайцева “Життя Тараса Шевченка” (1955), Я.Славутича “Іван Франко і Росія” (1959) та ін.

Анонсує І.Огієнко видання, що появились на світ заходами УВАН в США.

У полі зору І.Огієнка-критика і твори відомих письменників діаспори – Д.Гуменної, І.Багряного, Уласа Самчука, Галини Журби та ін.

Обмежений рамками наукової діяльності, позбавлений професорської кафедри, митрополит Іларіон (Іван Огієнко) вдало поєднував на рівні глибокої зацікавленості й відданості науці свою релігійно-пастирську службу з науковою. Як вихованець історико-філологічної школи В.Перетця, автор багатьох філологічних досліджень, він був представником критики об’єктивної, позитивно незаангажованої, естетично наповненої та глибокої.

Ключові слова і словосполучення: Іван Огієнко (митрополит Іларіон), історико-філологічна школа, незаангажована критика, ідеологічні позиції, професійність.

Творча діяльність митрополита Іларіона (Івана Огієнка) була багатогранною. Важливою її складовою є літературознавча діяльність. На сторінках “Віри й Культури” (1953–1967 рр.) було вміщено величезну кількість його критичних відгуків на новини літературознавства, на появу нових художніх видань в материковій Україні та діаспорі, літературно-критичні праці про творчість окремих письменників його ж та інших авторів, спогади про літераторів тощо.

Часопис “Віра й Культура” був, як відомо, особистою трибуною митрополита Іларіона. Він мав змогу відбирати матеріал, готувати його до друку. Обмежений рамками наукової діяльності, позбавлений професорської кафедри (та й місця в академічній установі), він вдало поєднував на рівні ентузіазму та глибокої зацікавленості й відданості науці свою релігійно-пастирську службу з науковою.

В одному з номерів “Віри і Культури” вміщено передрук з київської “Літературної газети” про особливості літературної критики в радянській Україні: “З досади треба зазначити, що в *рядах критиків* [вид. мос. – С.С.] ще знаходять собі місця люди, які не знайомі навіть з початковими основами науки про літературу” [10, с. 2, обклад.]. На щастя, митрополит Іларіон не належав до них. Вихованець школи В.Перетца, автор багатьох філологічних досліджень, володів інструментарієм критики – об’єктивною, незаангажованою політично, естетично наповненою та глибокою.

Тут доречно ще процитувати влучну думку митрополита Іларіона, яка визначає його позицію щодо оцінок “советських” видань. Для нього засоби комуністичної агітації “це творчість за чужим диктатом” [46, с. 31]. Комуністичну ідеологію він не сприймав однозначно. Саме цей підхід є чи не основним у судженнях про рецензовані (чи анонсовані) видання.

Літературознавчі відгуки та оцінки митрополита Іларіона можна розділити на дві групи: 1) це оцінки й коментарі до праць з проблем нового українського літературознавства (“дожовтневого”) і 2) – новітнього (“радянського”).

Критично оцінив митрополит Іларіон працю М.Д.Бернштейна “Історія української літературної критики XIX ст.” (К., 1959). М.Бернштейн у ті часи висунувся в ряд провідних літературознавців в Україні. Того ж року появилася його монографія “Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50–60-х років XIX ст.” (К., 1959). Обидві монографії були присвячені характеристиці літературно-критичної думки першої половини XIX ст. До аналізу літературної критики “Основи” (1861–1862 pp.), передусім працю П.Куліша і М.Костомарова, дослідником згодом долучається матеріал критики 70-х pp. XIX ст. (праці М.Драгоманова, І.Білика, В.Навроцького, М.Павлика і молодого І.Франка).

Концепція аналітичних суджень М.Бернштейна базувалася на марксистсько-ленінському трактуванні літературних явищ минулого. Її складовими було трактування історії культури в минулому як співіснування двох культур (буржуазно-консервативної і революційно-демократичної), благодетельний (і не інакше!) вплив російської культури на українську, тенденційність в оцінці діячів ліберального табору тощо.

У монографії “Українська літературна критика 50–70-х років XIX ст.” М.Д.Бернштейна це й проявилось, приміром, у таких визначеннях, як “світогляд і політична програма Куліша в їх головних виявах мали ліберально-буржуазний, **націоналістичний** [вид. мос. – С.С.] характер” або “буржуазно-консервативна критика 70-х років” [1, с. 72-134] тощо. Ряд можна продовжити. Однак фактологічний матеріал монографії, фаховість і широкий літературно-критичний

контекст, безперечно, заслуговує похвали. Методологічна ж основа праці не могла бути сприйнята митрополитом Іларіоном. Він зазначає: “Звичайно, на все погляд марксистський та російський” [40, с. 28].

Праця М.П.Комишанченка “Літературна дискусія 1873–1878 років в Україні” (К., 1953) написана з тих же позицій, що й М.Бернштейна. Об’єктом аналізу вченого була дискусія, що розгорілася на сторінках галицького журналу “Правда” (1873–1878 рр.) щодо перспектив і шляхів розвитку української літератури.

Розпочав її М.Драгоманов статтею “Література російська, великоруська, українська і галицька” (Правда. – 1873. – №№ 4-2; 1874. – №№ 1-9). У полеміку вступив І.С.Нечуй-Левицький статтею “Сьогоднішнє літературне прямовання” (“Правда”. – 1878. – № 2). Долучився до дискусії й молодий І.Франко статтею “Література, її завдання і найважливіші ціхи” (“Молод”, 1878). Наміри М.Драгоманова були благородні: витягти український народівський рух з прірви провінційності, рутенщини, надати йому європейської енергійності, з’єднати його з передовими світовими ідеями. Однак дражливою для українців, особливо для галичан, була передусім росієцентрична концепція світу, окреслена М.Драгомановим, а також його концепція творення української літератури “знизу вгору” та подібне [55, с. 359-363]. Саме так визначається суть цієї полеміки в сучасному українському літературознавстві (І.Л.Михайлин).

У праці ж М.Комишанченка акцент зроблено на ідейно-естетичній **боротьбі** [вид. мос. – Є.С.] в українській літературній критиці 70-х років XIX ст. Боротьба, за вченим, велася між прогресивною, демократичною і буржуазно-націоналістичною критикою [51, с. 5]. До прогресивних відносився передусім І.Франко, до другої – О.Кониський, В.Барвінський, І.Нечуй-Левицький. М.Драгоманов названий борцем проти націоналістичної тенденційності (читай П.Куліша!) та “проповіді етнографічного правовірства” [51, с. 57], представником космополітичних поглядів в питанні розуміння суті і значення “передової російської літератури для розвитку літератури української” та ін. Світогляд ж його визначався як “ідеалістично-позитивістський” [51, с. 52].

Митрополит Іларіон, анонсуючи працю М.Комишанченка, написав: “Ідейно-естетична боротьба в українській літературній критиці цього часу. Головне виступи М.Драгоманова та І.Франка. Багато **агітаційного**” [вид. мос. – Є.С.] [41, с. 32].

Отже, у світлі вищесказаного зрозуміла така оцінка митрополита Іларіона. Він, представник вільної, об’єктивної науки, не міг позитивно оцінити фальсифікації постатей та літературних явищ радянськими літературознавцями, які були під гіпнозом вульгарного соціологізаторства і марксистсько-ленінських догм. На цьому тлі увиразнюється глибоко об’єктивна, справді наукова позиція митрополита Іларіона.

Цікавими є коментарі митрополита Іларіона до виданих в Україні праць, присвячених важливим постатям української літератури і культури. Так, з приводу нового академічного двотомного видання творів Григорія Сковороди (К., 1961 р.) він написав досить простору статтю “Нове академічне видання творів

Григорія Сковороди. Критичні замітки” [ВК. – 1962. – Ч. 12. – С. 12-18]. Вона складається з восьми розділів. У статті виявилася глибока обізнаність митрополита Іларіона з проблемами сковородизнавства. Йдеться про історію видання творів Г.Сковороди, проблеми текстології та правопису видань, а також про Біблійне джерело творчості Г.Сковороди тощо.

Віддавши належне упорядникам видання творів Г.Сковороди (це О.Білецький, Д.Острянин і П.Попов) за академізм і повноту, митрополит Іларіон висловив ряд критичних зауважень. Основні з них: є відхилення від автографу, відсутність наголосів в текстах (розділ I) (це стародавня традиція часу Сковороди), зміна розділових знаків (ставлять по-сучасному) (розділ II). У III-му розділі “Біблійна основа творів Г.Сковороди” до суттєвих недоліків видання він відносить те, що видавці не зазначили Біблійного джерела творчості Г.С.Сковороди. Адже, стверджує І.Огієнко, мова творів Сковороди завжди повна біблійними думками. Усі філософські твори Сковороди переповнені густо цитатами з Біблії – чи то дослівними, чи то з пам’яті, тобто не дослівними. “Без зазначення Біблії, як найголовнішого джерела творчості Сковороди, – зазначає митрополит Іларіон, – ми їх не зрозуміємо. Академія цього не зробила, бо їй треба конче показати, що Сковорода був ... **атеїст**” [вид. моє. – Є.С.] [43, с. 15].

Отже, прояви тенденційності і фальсифікація творчості класиків в угоду марксистсько-ленінським догмам з їх вульгарним соціологізаторством та нетерпимістю тонко помічалися критиком, свідчило про його об’єктивність і професійність.

Суттєвим недоліком видання є, на думку митрополита Іларіона, те, що Святі слова у виданні пишуться з малої букви. Це суперечить усталеному правилу, встановленого в Україні в XVII і XVIII віках. До того ж ці слова писалися скорочено, позначалися зверху титлами. Неприйнятним видається коментар видавців (VIII): “Вживання великих літер підпорядковане сучасним правилами. Сучасним – безбожним” [43, с. 16].

Остання репліка – зрозуміла. Богослов і глибоко релігійна людина, якою був митрополит Іларіон, не міг читати слова Бог, Біблія, Євангелія та ін. з малої букви. “Писання Святих слів з малої букви не тільки псує оригінал, але й сильно затемнює зміст його”, – заявляє митрополит Іларіон і відсилає читача (і видавців!) до своєї праці “Наша літературна мова” (Вінніпег, 1959. – С. 334-362).

Інші “перлини” видання: відсутність словника до Сковородиної мови (розділ V), а також предметного словника (розділ VI), немає хронологічної канви життя і праці Григорія Сковороди, відсутня бібліографія праць про Г.Сковороду (розділ II). У прикінцевому (VIII розділі), висловивши подяку Київській Академії Наук за виданий двотомник, митрополит Іларіон дає досить непривабливу загальну оцінку: виданий видане вбого, не точно, але “з ненауковими змінами”.

Навіть оглядовий, проблемний аналіз статті Іларіона “Нове академічне видання творів Григорія Сковороди. Критичні замітки” (ВК. – 1962. – Ч. 12 (108). – С. 12-18) дає підстави стверджувати про глибоку обізнаність митрополита Іларіона з творчою спадщиною минулого, про його перебування в “силовому

полі” української науки. Звичайно, в кращих умовах він не міг би зробити більше. Працював, по суті, самотньою, без наукового оточення. Але зроблене ним – вражає! Воістину в особі митрополита Іларіона “зосереджувалася” ціла наукова інституція, що була острівком вільної наукової думки!

До інших анонсованих видань, що появилися в материковій Україні, можна віднести праці: Д.Косарика “Життя і діяльність Т.Шевченка” (ВК. – 1956. – Ч. 8 (32). – С. 32), “Тарас Шевченко (1818–1861 рр.). Бібліографічний збірник” (К., 1955) (ВК. – 1955. – Ч. 9 (21). – С. 31), А.Каспрука “Яків Щоголів” (К., 1958 р.) (ВК. – 1958. – Ч. 1 (61). – С. 30), А.Брагинця “Філософські і суспільно-політичні погляди І.Франка” (Львів, 1956 р.) (ВК. – 1958. – Ч. 3 (51). – С. 28), О.Бабишкіна, В.Курашова “Лєся Українка. Життя і творчість” (К., 1955 р.) (ВК. – 1956. – Ч. 7 (31). – С. 29) та ін.

До переважної більшості цих відібраних для аналізу праць митрополит Іларіон обов’язково подає коментарі-оцінки. Вони, як і попередні рецензії, містять, можна сказати, уже типові зауваження методологічного характеру: фальсифікація літературного матеріалу, “підтягування” класиків до атеїстів, вип’ячування російсько-українського єднання тощо. Приміром, анонсуючи бібліографічний збірник “Тарас Шевченко” (до речі, вийшов у Києві 10-тисячним накладом за ред. А.М.Ніженець), він акцентує увагу на назвах розділів книги: “Російські революційні демократи про Т.Шевченка”, “Українські революційні демократи про Т.Шевченка”, “Шевченко – борець проти релігії і Ватикану”, “Шевченко – борець проти українського буржуазного націоналізму”, “Шевченко про передову російську культуру” тощо. Він резюмує: “Як із заголовків видно, в книжці повно різних советських агітацій проти всіх і вся” [14, с. 31].

До згадки про працю А.Брагинця (у “ВК”, – А.Брагинець – це, звичайно, друкарська помилка) він подає свій коментар до рецензії на неї М.Пархоменка у “вопросах философии” [М.Пархоменко], нападає на І.Франка, що він “не зажди був чуткий ... атеїст” [33, с. 28].

1956 – рік святкування 100-річчя від дня народження І.Франка, що зумовив появу нових досліджень про письменника, позначених “духом часу” – марксистсько-лінінським “підходом” до явищ минулого, що не могло бути сприйнятим митрополитом Іларіоном. З цього погляду стає зрозумілою гостра, в’їдлива критика на адресу “праці” землячка Дениса Лук’яновича “Іван Франко в боротьбі проти релігії, церкви і Ватикану” (К., 1955): “Комуністи-атеїсти випустили тепер Івана Франка в боротьбі проти Релігії. Уся країна готується до святкування століття з дня народження Франка, а безбожники хвагаються і за це, – щоб Франко бив Віру.. А землячок Д.Лук’янович постарався... У книжці розповідається про сильні й постійні виступи Івана Франка проти унії (греко-католицизму), католицизму та Ватикану, який нищив слов’янські народи” [17, с. 29–30].

Спокійно, науково виваженими були коментарі-анонси митрополита Іларіона до праці А.Каспрука “Яків Щоголів” (К., 1958). До них не подавалися критичні “стріли” щодо вульгарного соціологізаторства. Так, до праці А.Каспрука подано такі деталі: “У цьому нарисі охарактеризовано життя й творчість Я.І.Що-

голева у всій їх складності й суперечностях, що були зумовлені особливостями громадсько-політичного життя України середини й кінця XIX ст. [30, с. 30].

Свідченням зацікавленості митрополита Іларіона українською історико-культурною спадщиною було вміщення передруку з журналу материкової України “Радянська культура” (1962. – Ч. 81) статті Є.Кротевича “Яків Кухаренко. Сторіччя з дня смерті” (ВК. – 1966. – Ч. 12 (156). – С. 24). Митрополитові Іларіонові, звичайно, імпонували слова Є.Кротевича про обдарованість письменника, одного з представників романтизму 30–40-х років XIX ст., автора побутово-етнографічної драми “Чорноморський побит”, написаної під впливом “Наталки Полтавки” І.П.Котляревського. Йшлося про добру обізнаність Є.Кухаренка з тодішнім життям, уміння створювати яскраво колоритні, національні типи (Кабаци, Цвіркун і Цвіркунчика, Маруся та ін.). До того ж акцентувалася увага на тому, що Є.Кухаренко був великим патріотом та щирим другом Тараса Шевченка [52, с. 24].

Критичним й фаховим був відгук митрополита Іларіона на десяти томне видання “Історії руської літератури” [тобто російської. – Є.С.], за підписом Око (ВК. – 1959. – Ч. 5 (65). – С. 27-28). У дусі полеміки О.Піпін – О.Огоновський [55, с. 391-393] митрополит Іларіон торкається проблеми залучення російськими вченими масиву давньої української літератури до російської. “Взагалі у цих книгах, – зазначає рецензент, – багато присвячено й тому, що українці вважають своїм” [57, с. 27]. Вказує він і на ідеологічну зашореність видання (написана на основі марксистсько-ленінської ідеології).

Чимало матеріалів на сторінках “Віри й Культури” присвячено окремим постатям українського літературного процесу нового періоду (т.зв. “дожовтневого”). Серед них – пієтетне ставлення до класика української прози Марка Вовчка. У 1949 р. вийшла праця митрополита Іларіона “Історія української літературної мови” (перевидана в Україні професором М.Тимошиком у 1995 і 2004 рр.). У розділі XIII “Каменярі української літературної мови” саме з Марка Вовчка він розпочинає список імен, які сприяли розвитку української літературної мови. Вона, за висловом митрополита Іларіона, “двигнула цю мову значно вперед: вона глибоко знала народну мову, особливо народно складно, й мала великий талант до повістярства, чим і прислужилася розвитку нашої літературної мови. Її мова, завжди барвиста і жива, з багатою фразеологією, чистою складнею, довго буде в нас зразковою для вивчення, й ніхто її не перевищив; див. хоча б її “Повісті” 1861 року [напевне, 1862. – Є.С.] [58, с. 240].

У 1967 р. (ВК. – Ч. 9-10 (161)) було вміщено мовно-літературну розвідку митрополита Іларіона “Мова Марка Вовчка. 1. Життя Марка Вовчка”, в якій було чотири розділи: 1. “Марія Вилинська” [так писав митрополит Іларіон. – Є.С.]. 2. “Як Марія Маркович навчалася української мови”. 3. “Народні оповідання” Марка Вовчка. 4. “На хвилях житейського моря”. Стаття завершувалася приміткою: “Далі буде”. На жаль, часопис у 1967 р. припинив своє існування через хворобу митрополита Іларіона, і розвідка не була завершена. Представлені на “суд публіки” розділи дають підстави стверджувати, що в особі митрополита

Іларіона, знаходимо глибокого знавця і великого шанувальника творчості Марка Вовчка. В історії української літературної мови він відводить їй “не тільки місце найперше, але й неповторне” [49, с. 15]. Правильно визначає митрополит Іларіон генетичне походження письменниці, а саме: типовою росіянкою, як це визначала радянська наука, вона не була. Ще син Марії Богдан писав: “Родина Вилинських була скоріш польсько-українською, ніж польсько-московською” [49, с. 15]. Сама Марко Вовчок зізнавалася, що бабка по матері – полька, а батько уродженець західних губерній (Ів. Франко вважає, що із західноукраїнських) (див. детальніше: 62, С. 231-232).

Чітко вказує митрополит Іларіон на джерела опанування українською мовою Марком Вовчком. Це передусім дорога вивчення української мови від самого народу, а не з книжок. Живучи в передмістях Києва (1853–1855 рр.) вона, пише митрополит Іларіон, глибоко вивчала мову Куренівки, Шулявки, Борщагівки, Пріорки, Броварів та інших передмість Києва. Записувала все в зошити “свої маковим письмом”, які збереглися до наших днів і зберігаються у фондах Інституту фольклору й етнографії НАН України. До тих цікавинок входили записані українські приказки, фразеологічні вирази та цікаві слова. “Усе життя своє, – зауважує митрополит Іларіон, – Марковичка складала українського словника” [49, с. 17]. По-друге, знала Марко Вовчок впливу пісенної мови, що й відбилося в мові її творів. Сама знала їх напам’ять більше 900, чимало пісень узятих від неї ввійшло у збірник А.Метлинського “Народные южнорусские песни” (1854 р.). По-третє, чимало етнографічного матеріалу було в її чоловіка Опанаса Марковича, тому багато приказок та поговірок взяла від нього.

Науково виваженою й об’єктивною була оцінка митрополита Іларіона “Народних оповідань” (1857 р.) Марка Вовчка. Відзначив він їх глибоку актуальність, як на той час, ідейного змісту оповідань письменниці – їх антикріпосницьку спрямованість, а також неповторність їхнього стилю. “Мова оповідань була така, – пише митрополит Іларіон, – якою **доти ще ніхто не писав** [вид. мос. – С.С.], і власне й досі вона позостається неповторна. Це жива народна мова головно Київщини, вичищена від усіляких слідів нелітературности” [49, с. 18]. Це мова глибоко поетична, часто сильно емоціональна, глибоко експресійна. До рис новаторства прози Марка Вовчка відносить її психологізм, виявлений, зокрема, в оповідання “Від себе не втечеш” (сучасна назва “Павло Чорнокрил”). До Марка Вовчка, підсумовує митрополит Іларіон, “в нас ще це не було”.

В останньому розділі статті, що має назву “На хвилях життєвого моря”, митрополит Іларіон торкається питань взаємин Марка Вовчка з П.Кулішем, оцінок творчості Марка Вовчка Тарасом Шевченком та Іваном Тургенєвим. Треба зазначити, що вчений дотримується усталеного твердження про велику роль редакторської праці П.Куліша у виданні “Народних оповідань” Марка Вовчка. Натомість, ще В.Доманицький применшував цю роль і писав, “що поліпшення ті [П.Куліша. – С.С.] не зовсім щасливі і скоріше виглядають як погіршення” [62, с. 223].

Зважаючи на обставини, передусім відірваність від материкового наукового світу, митрополит Іларіон допускає певні неточності, помилкові дати. Приміром:

Пушкінський Дім в Москві (знаємо, що в Петербурзі), 1866 року повернулася Марко Вовчок до Петербургу (знаємо, що в 1887 р.), народилася письменниця 1834 р. (за сучасними дослідженнями 22 грудня 1833 року) тощо. Неточність, вірніше, перекручення, знаходимо в статті “Серед нових книжок. Красне письменство. Література” (1967. – Ч. 7 (43). – С. 29): “У французькому видавництві “Червона і золота бібліотека” появилася нове видання “Марусі” Марка Вовчка в опрацьованні славної французької письменниці Жорж Санд” [25, с. 28]. Знаємо, що співавтором і видавцем “Марусі” був Ж.-П.Етцель [3].

З великим пієтетом ставився Іван Огієнко до Івана Франка. Ще у своїй праці “Історія української літературної мови” йому присвячує розділ “Роль Івана Франка у розвої літературної мови”, в якому наголошує на розумінні письменником важливості літературної мови та ваги соборної літературної мови [58, с. 272-276]. На сторінках часопису “Віра й Культура” увага до творчості Івана Франка актуалізувалася святкуванням 100-річчя від дня народження (1956). Аналіз митрополитом Іларіоном відзначення Франкових торжеств в Україні, як важливого чинника комуністичної пропаганди, свідчить про Огієнкову цілеспрямовану лінію засудження русифікаторської політики в Україні та фальсифікації творчості Каменяра [Див. дет.: 64, с. 217-224]. Так, Іван Огієнко іронічно відгукується про статтю П. Тичини “Іван Франко – непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму”, рецензію на яку опублікував журнал “Дніпро” (1956. – Кн. 8. – Автор І.Бойчак). За Іваном Огієнком, рецензент “аж надто вихвалює її” [20, с. 32]. Позитивно оцінює Франкіану М.С.Возняка, зокрема його збірку статей “З життя і творчості Івана Франка”. Він писав: “Це остання праця, яку корегував перед смертю М.Возняк, який щиро любив літературу і глибоко знав її” [1957. – Ч. 9 (45). – С. 23].

Як справжній науковець, що послуговується критерієм об’єктивності й професійності, він оцінює спогади дочки Івана Франка Анни Ключко “Іван Франко і його родина. Спомини” (Торонто, 1956). Він зазначив: “Наймолодша дочка І.Франка, безумовно, має добрий талант розповідати, – мова її точиться легко й цікаво. Вона любить природу й уміє її мальовничо описувати. Спомини її цікаві й цінні”, Однак зауважує й певну суб’єктивність авторки у змалованні “ворогів” батька, зокрема М.Грушевського [23, с. 28].

На сторінках “Віри й Культури” знайшло своє продовження дружнє, шанобливе ставлення до поета Б.-І.Антонича, розпочате ще в його варшавський період. Тут уміщено було лист нареченої Ольги Олійник (Ксенжпольської) до митрополита Іларіона (1957. – Ч. 2 (50). – С. 19-21), в якому подавалася хронологічна канва життя й творчості поета та підбірка його поезій. Подавалося повідомлення про літературний вечір, присвячений поетові у 1964 р. (1964. – Ч. 10 (130). – С. 3, внутр. обклад.). Вміщував Іван Огієнко тексти поезій Б.-І.Антонича – “Зозуля”, “Мій цех” (із збірки “Зелена Євангелія”, 1937 р.). Можна констатувати, що зацікавлення митрополита Іларіона поезією Б.-І.Антонича було не спорадичним, а системним, сприяло утвердженню образу поета як символу національного відродження [63, с. 161-168].

На сторінках “Віри й Культури” вміщено цікаві матеріали про А. Чайковського і Наталену Королеву. Щодо першого, то тут видрукувані його листи 20–30-х рр. XIX ст., надані митрополиту Іларіону дружиною Наталією Чайковською. До речі, почали друкуватися ці листи ще у відновленій “Нашій Культурі” (Вінніпег. – 1952. – Ч. 10-11 (175-176); Ч. 12 (177); 1953. – Ч. 4-5 (181-182). Закінчення ж їх подано вже у “Вірі й Культурі” (1954. – Ч. 11; 1955. – Ч. 5 (17). Листи А. Чайковського привідкривають творчу лабораторію письменника, їхню несхитну віру в ідею державності України [5].

Наталена Королева, дружина В. Короліва-Старого, активного співробітника варшавського часопису Івана Огієнка “Наша Культура” [1935–1937 рр.], активно листувалася уже з митрополитом Іларіоном. У листі від 19 січня 1958 р. вона подає свою “Автобіографію” [ВК. – 1958. – Ч. 4 (52)], а в листі від 15 лютого 1958 р. – повідомлення “Моя літературна праця” [ВК. – 1958. – Ч. 5 (53)].

У “Вірі й Культурі” було ще видруковано статтю О. Чернової-Животко “Наталена і Василь Королів. – Старий” [ВК. – 1967. – Ч. 7-8 (160)], в якій йдеться про спорідненість душ яскравих особистостей, про їхню україноцентричність [65].

Менше знаходимо відгуків митрополита Іларіона на праці українських літературознавців, присвячених творчості радянських письменників. Післявоєнний час не радував появою літературних портретів представників сучасного літературного процесу. Олімп був “на замку”. Натомість більше появлялися праці узагальненого характеру. Приміром, “Історія української літератури. Т. II. Радянська література” (К., 1957). Ця праця в сучасній літературознавчій науці оцінюється як “політичний публіцистичний донос на всю історію української літератури”. “Пропонувалася – зазначає М. Наєнко, – типово ідеологічна версія літературної історії, в якій навіть специфічні питання художньої творчості трактувалися з позиції ідеології, політики...” [56, с. 237]. Подібне читаємо і в митрополита Іларіона: “Дано огляд праць усіх “совєтських письменників” [38, с. 28]. Словосполучення, взяте в лапки, говорить само за себе: це і фальшивість поняття, і його підміна. Творили ж бо ці письменники в угоду ідеї, а не відстоюючи правду життя.

Не сприйняв І. Огієнко ідеологічну настанову деяких статей у щойно виданому збірнику “Радянське літературознавство. Число 1” (1959): “Багато цінних статей, але часто ідеологія – чужа нам” [27, с. 25]. У такому ж ключі йдеться про працю М. Сиротюка “Українська історична проза” (К., 1958): “Описано всі праці історичного змісту, від Шевченка починаючи і до наших днів. Але скрізь – скрізь **комуністична ідеологія** [вид. моє. – С. С.] (ВК. – 1959. – Ч. 6 (66). – С. 31).

Відав належне митрополит Іларіон ювілеям радянських класиків – 60-річчю В. М. Сосюри (1958) і 50-річчю М. Т. Рильського (1960). Щодо першого – повідомив про ювілейний вечір в Українській Республіканській філармонії, який відкрив голова республіканської ювілейної комісії М. Рильський, а з доповіддю виступив поет П. Усенко. В’їдливо прокоментував факт народження В. Сосюри орденом Трудового прапора: “Заслужився!” [3, с. 3, обклад.]. Ця репліка зрозуміла. Ламання хребта поета закінчилося його творчими невдачами, як і більшості радянських письменників.

Згадав митрополит Іларіон про цінне видання, що появилoся в Ленінграді. Це бібліографічний покажчик В.Бограда “Журнал “Современник” 1847–1866 рр. (Л., 1959). – 826 с.”: “Цінний покажчик. У цьому журналі друкувалися: Т.Шевченко, П.Куліш, Марко Вовчок і багато інших. Тепер легко знайти, де саме що надруковано” [42, с. 28].

У полі зору митрополита Іларіона були й явища українського літературного процесу, зокрема видання художніх текстів. Правда, цей потік піддається остракізму, іронічному узагальненню. Про видання книг в материковій Україні, приміром, він пише: “Щороку в Україні випускається 8 тис. книг загальним тиражем 110 млн. прим. На сто чоловік населення республіки на рік припадає 279 книг, 33 примірники періодики. Так подає советська преса. І всі ці видання – сильна агітація за “старшим братом!” [45, с. 3, внутр. обклад.]. Отже, русифікаторська (а ще й комуністично агітаційна) зорієнтованість видань яскраво визначена критиком.

Навіть у виданнях, здавалось би, нейтрально культурного спрямування митрополит Іларіон вбачає їхню ідеологічну “забарвленість”. Так, збірник статей “Українська народна поетична творчість” (К., 1955), авторами яких були визначні вчені (М.Рильський, П.Попов, П.Павлій, Г.Сухобрус), він оцінив як такий, де “повно комуністичної агітації” [15, с. 31]. Про переспів Наталією Забілою “Слова про Ігорів похід” (К., 1954), вірніше про її коментар до книги, митрополит відгукується критично зневажливо. Н.Забіла оцінювала “Слово” як “спільну літературну пам’ятку і гордість росіян, українців і білорусів (с. 43). Парируючи їй, митрополит Іларіон пише: “Бачите, – перше росіян... А далі йде оцінка Н.Забіли “про єдність і дружбу” Радянської Країни” [12, с. 3 (внутр. обклад.)]. Зрозуміло, читати таке Іванові Огієнку, глибокому дослідникові “Слова” й автору його художньо досконалого перекладу, було неприємно. Його літературна монографія “Слово про Ігорів похід” (1945, 1949, 1967) тримається на концепції української державності, визначенні “Слова” як історичної пам’ятки українського народу [59, с. 159].

Там, де у виданнях не було ідеологічних фальсифікацій, просто номінується (анонсується) вихід творів класичної літератури, зокрема наголошується, що вони вивчаються в українських середніх школах материкової України. До своєрідного бібліографічного огляду митрополита Іларіона попали і видання творів Марка Вовчка (К., 1956), Л.Глібова (К., 1955), Ю.Федьковича (К., 1956), М.Коцюбинського (К., 1956), т. І. 20-ти томного видання творів І.Франка (К., 1956), О.Кобилянської (К., 1956); І.С.Нечуя-Левицького (К., 1958). Повідомлення про них подається у “Вірі й Культурі” у номерах відповідно: 1956. – Ч. 7 (31). – С. 29; 1956. – Ч. 5 (29). – С. 32; 1956. – Ч. 7 (31). – С. 30; 1957. – Ч. 1 (49). – С. 30; 1958. – Ч. 9 (57). – С. 25 та ін.

Перелічувалися й монографії про письменників нової української літератури: П.Хропка “Іван Петрович Котляревський”, А.Каспрука (ВК. – 1958. – Ч. 3 (63). – С. 23-24), О.Бабишкіної і В.Курашової “Леся Українка” (ВК. – 1956. – Ч. 7 (31). – С. 29-30); М.Сиваченка “Історія створення роману “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” Панаса Мирного (ВК. – 1958. – Ч. 9 (57). – С. 25-29) та ін.

Не оминав своєю увагою Іван Огієнко й видання художньої літератури в Україні. На те, що не було суголосне його ідеологічним постулатом, він відгукувався, як правило, або нейтральним анонсом, або короткою в'їдливою реплікою.

Взірцями комуністичної агітації він називає твори: “Атестат зрілості” В.Козаченка (1958. – Ч. 5 (53). – С. 25), “Новели” М.Хазана (1958. – Ч. 3 (51). – С. 27); “Світанок над морем” Ю.Смолича (там же). У цьому ряду “появився” Максим Рильський. Попри те, що у своїй монографії “Історія української літературної мови” (Вінніпег, 1949) та статтях варшавського періоду “Каменярь всеукраїнської літературної мови” (Рідна мова. – 1937. – С. 139-140); “Сучасна українська літературна мова” (Варшава, 1936) і “Мова Максима Рильського” (“Наша Культура”. – 1935–1936. – ЧЧ. 1, 3, 4, 17-20), він виділяє його з когорти сучасних українських поетів як автора творів, написаних класичною літературною мовою, але не може сприйняти у його творах 50-х років ХХ ст., де наявний крок у бік оспівувачів сталінського режиму та виступів проти “українських буржуазних націоналістів”. “Ви чуєте, іуди”, – вигукує надломлений М.Рильський у збірці “Орлина сім'я” (К., 1955). Присуд І.Огієнка чіткий і однозначний: “Уся ця розкішно видана книжка – ідеологічна комуністична отрута” [30, с. 30]. Незрозумілим був для Огієнка переклад М.Рильського поеми Вольтера “Орлеанська Діва” (К., 1956). Зі своїх релігійних позицій Іван Огієнко, попри відзначення “хорошої, добірної літературної мови” перекладу, запитує: “Чи варто на таку легеньку річ [акад. О.Веселовський назвав “Орлеанську Діву” Вольтера “сороміцькою”] витратити цінні сили? Хіба для **антирелігійної агітації**? [Вид. – Авт.]. Та ще й надруковано 16.000 прим.” [21, с. 30].

З цих же позицій він відгукується про збірку “Троянди й виноград” (К., 1958) М.Рильського: “Книжка складається з одного циклу віршів на різні теми, але об'єднаних наскрізною ідеєю. Це – краса природи, мистецтва і людська праця в гармонійному поєднанні, могутність людської творчості. Звичайно, опис не повний, бо автор основу забув – **Творця не згадав**” [вид. моє. – Є.С.] [32, с. 27].

Особливо не до вподоби І.Огієнкові був роман “Данило Галицький” Антона Хижняка (К., 1956). Критик акцентує на антикатолицькій спрямованості твору, що проявилось в описанні історії взаємин короля Данила Галицького з Папою Римським. Прийняття корони від Глави Католицької Церкви оцінюється в творі не як унія, а як умова, що Папа своїм військом піде проти татар. Але він, як звичайно [зазначає І.О. – Є.І.], її не виконав. Слушне уточнення Івана Огієнка: “Його, Данила, коронували там, де він “розтрощив папські війська” – на Дорогичині [Холмщина. – Є.С.] [19, с. 29]. Наведені відомості ще раз підтверджують питому українськість Холмщини, добре відому Іванові Огієнку з 1940–1944 років. Відзначає критик добру мову роману – літературну, а також багатий словник. Але ідеологічна спрямованість роману не може бути сприйнята рецензентом. “... видання “**совітське**”: автор перебільшено описує утиски князями своїх “смердів”, часом є й протикнязівська агітація” [19, с. 29].

Оригінальним був відгук на історичний роман Натана Рибак “Переяславська Рада”. Т. I-II” (К., 1953): “Багато кольорових малюнків” [13, с. 3, внутр. обклад.].

Всього-навсього одне речення, але ним все сказано: історично-ідеологічна платформа роману, на думку критика, не варта уваги. Малася на увазі, безперечно, проросійська агітація роману – про нібито “генетичну любов українців до “старшого” брата.

Цей же аспект (викривлення історичної й наукової правди) присутній у відгуку-анонсі на працю Л.А.Булаховського “Питання походження української мови” (К., 1956): “Цінна праця. Але автор, сам академік, скрізь боїться образити “старшого” брата, сказавши правду про походження української та російської мови. Бо не вільно цього сказати в країні окупантського насилля та обману! Згори наказано: український народ і його мова – з XIV ст. А перед тим – то спільне, але головню – Росія...” [29, с. 28] І.Огієнкові, авторові концепції про походження української мови, викладеній у його праці “Історія української літературної мови” (Вінніпег, 1949), не могла бути прийнятна концепція радянського мовознавства, виразником (чи демонстратором) якої був Л.Булаховський. Адже, за І.Огієнком, спільної “руської” мови ніколи не було, натомість “українська мова, як і російська, започаткувалася ще на слов’янській прабатьківщині, але, вийшовши звідти, розвивалися кожна окремо й самостійно”. Твори української мови існували уже в IX–XI ст., коли остаточно створилися українські племена [58, с. 83–93].

Як “комуністичні агітки” оцінив Іван Огієнко твори: “Кам’яне небо” М.Чабанівського (К., 1958) (ВК. – 1959. – Ч. 5 (65). – С. 31) і “Атестат зрілості” В.Козаченка (К., 1957) (ВК. – 1958. – Ч. 5 (53). – С. 25), але водночас відзначив в обох творах “хорошу мову”, захоплюючий сюжет, художню якість.

Високо відгукується І.Огієнко про збірник оповідань “На порозі” Ірини Вільде (К., 1955). Письменницю він називає філософом, що “глибоко знає й описує жіночу душу”, відзначає “її тугу як тугу вселенську”, як “тугу, по якій очищується душа”. Мову збірки називає “прехорошою літературною мовою”. Не обійшлося й без “ложки дьогтю”: “Але в збірнику тільки декілька оповідань колишньої Ірини Вільде, а решта – комуністична агітка” [16, с. 32].

Щасливим позитивним виявком про українського письменника є відгук на роман В.Підмогильного “Невеличка драма” (Париж, 1956 р.). І це тому, що твір виданий не у Києві. Твір, за І.Огієнком, є “ідкою сатирою на “нових” комуністичних вихованців у Києві: Читається з неослабленим захопленням” [22, с. 30].

Інша тональність і стильова відмінність характерні для літературно-критичних відгуків митрополита Іларіона (Івана Огієнка) на праці науковців діаспори. Вони позбавлені іронічного підтексту, відвертого критицизму, ідеологічного неприйняття. Вільне, ідеологічно незаангажоване літературознавство в Західному світі диктувало й свої підходи до літературних явищ, що й проявилось у анонсах і рецензіях І.Огієнка.

Цінною, по-справжньому науковою назвав І.Огієнко монографію Павла Зайцева “Життя Тараса Шевченка” (1955, Сарсель-Нью-Йорк) [ВК. – 1955. – Ч. 12 (24). – С. 29]. Цілком солідарним виявився І.Огієнко з професором Д.Чижевським в оцінці одіозної “Історії української літератури. Т. I” (К., 1954) (про неї йшла мова вище). Праця названа ненауковою, тенденційно-пропаган-

дистською (ВК. – 1955. – Ч. 11 (23). – С. 2, внут. обклад.). Як бачимо, оцінка цього радянського дослідження повністю збігається з сучасною [56, с. 326-327]. Це є доказом того, що ефективною (чи об'єктивною) може бути наука лише у вільному світі, не зашореному ідеологічними догмами. Як багато ми втратили за часи тоталітарного режиму!

Позитивно оцінена на сторінках “ВК” за підписом А.Сильвестр (з ним солідаризувався І.Огієнко, бо помістив в часописі. – Є.С.) праця Яра Славутича “Іван Франко і Росія” (Вінніпег – Канада: Вид-ня УВАН, 1959). У ній автор полемізує з радянським дослідником М.Пархоменком, автором книги “Іван Франко и русская литература” (М., 1950), який сфальшував сонет І.Франка “Багно гнилее...”. Бацила імперського гатунку вражала й російських радянських дослідників. Франкові слова про Росію як “багно гнилее між країв Європи” М.Пархоменко відкидає, натомість адресує їх Австро-Угорській монархії. Зіставмо: у М.Пархоменка: “... в циклі “Тюремные сонеты” характеризує [І.Франко – Є.С.] австрійську імперію, як “тюрьму народов”, як “гнилое, грязное болото среди стран Европы”. Он разоблачает “внешние признаки свободы” в “конституционной” Австрии:

Где станеш ты ногой – там стон народа,
Там с подданных сдирают третью шкуру.
Ты давишь всех, крича: “Даю свободу!”
И грабишь с воплем: “Двигаю культуру!”

.....
Лишь мразь и гниль несут твои порядки,
Живьем здесь гибнет мысль живая
Или бежит отсюда – без оглядки! [60, с. 19].

У Яр Славутича:

Багно гнилее між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою,
Розсаднице недумства і застою,
Росіє!(вид. моє. – Є.С.) Де лиш поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: “Даю свободу!”

Дреш шкуру й мовиш: “Двигаю культуру!” [61, с. 31].

У 50-ти томному виданні творів І. Франка (Т. 1) читаємо у сонеті XLIV:

Багно гнилее між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
О А[встріє]!(вид. моє. – Є.С.) Де ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: “Даю свободу!”
Дреш шкуру й мовиш: “Двигаю культуру!” [66, с. 172-173].

То де ж правда? Звідки взялося О А[встріє]? У коментарях до циклу “Тюремні сонети” у названому виданні (автори М.С.Грицюта і Н.Л.Калениченко) стверджується, посилаючись на М.Возняка, що у автографі І.Франка була така редакція: “... Росіє! Де лиш ти поставиш стопи...”). За цим твердженням автори коментарів наводять інші міркування. Повідомляється, що А.Кримський залишив спогад, що І.Франко надсилав йому друковані аркуші збірки “З вершин і низин” і робив на них помітки. Цей примірник збірки, за А.Кримським, перебуває в книгозбірні Комісії словника живої української мови. На с. 182 І.Франко закреслив слово “Росіє” і надписав “О Австріє”; а разом викреслив слово “лиш”, як позаметрове. Тому цей вірш має читатися: “О Австріє! Де ти поставиш стопи...” (Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1926. – Кн. 7-8. – С. 409). Редакція вчинила чесно, написавши у примітці: “Виявити цей примірник не пощастило” [66, с. 448].

Є автограф І.Франка, у якому є слово “Росія”, і нема примірника збірки із Франковими виправленнями. Ох, і тяжко було радянським коментаторам. Чесні люди [Ніна Калениченко, Євген Кирилук, Микола Грицюта – знала їх особисто. – Є.С.] мусли вдаватися до фальсифікацій. Отака доля науковців в тоталітарному суспільстві.

Як бачимо, фальсифікація у М.Пархоменка є очевидною. Тому справедливим є зауваження критика, що фальшування – типова ознака радянських дослідників. Крім М.Пархоменка, називається й ім’я П.Тичини, що “не втримався від фальсифікацій” (однак не наводився конкретний факт). Автор відгуку [Іван Огієнко] резонно зауважує: “Наші читачі на еміграції тепер мають можливість з цим познайомитися й розібратися”. Отже, у вільному світі все по-іншому.

Відзив про працю Я.Славутича завершується твердженням, що “повинне повстати справжня Франкіана, повна правди, без калічення й підробки про геніальну творчість великого Каменяра” [61, с. 30].

До вподоби І.Огієнку стала книга Юрія Артюшенка “На маргінесі книжки Юрія Смолича: З народом чи проти народу?” (Чікаго, 1958). Про неї він зауважив: “Сильна відповідь комуністам” (ВК – 1958. – Ч. 3 (63). – С. 30). У праці Ю.Артюшенка йшлося про спогади Юрія Смолича, в якій тенденційно відображені події часів УНР в Україні.

Лише анонсом відізвався І.Огієнко на працю Василя Чапленка “Пропащі сили. Українське письменство під комуністичним режимом 1920–1933 рр.” (Вінніпег: Накладом УВАН, 1960. – 144 с.). Жаль, що відзив лише номінальний, не розширений.

Знаходимо на сторінках “ВК” чималу хронологію українознавчих заходів під егідою НТШ і ВУАН в США та інших країнах Західного світу, а саме: відкриття в залі НТШ нового учебного року (27.09.1958 р.), де викладатимуть професори К.Кисілевський, В.Лев, В.Загайкевич, П.Ковалів, В.Січинський (архитектура) і Д.Горняткевич (мистецтво) (ВК. – 1958. – Ч. 3 (63). – С. 30); НТШ в Америці ініціює відзначення 100-річчя народження І.Франка (під протекторатом Українського Конгресового Комітету) (ВК. – 1955. – Ч. 12 (24) – С. 2, внутр. обклад.);

професор Г.Костюк підготовлює до друку драми й листування П.Куліша, що мають вийти у видавництві УВАН у США в порядку видань книги; він же закінчує працю “Україна після 1930 року” (ВК. – 1954. – Ч. 12. – С. 25); професор Ю.Шевельов дістав призначення на посаду професора в Колумбійській університет, де він читатиме курси “Вступ до історії української та білоруської мов”, “Порівняльна філологія і морфологія слов’янських мов”, “Інтерпретація старих церковно-слов’янських текстів”; він також вестиме семінар слов’янської філології (там само); виходить з друку роман В.Підмогильного “Місто” українською мовою у видавництві УВАНу США у порядку виконання програми видань української книжки для широкого читача за матеріальною допомогою, що її дістали УВАН і НТШ від Східно-Європейського Фонду (там само); НТШ влаштувало Урочисту Шевченківську наукову конференцію в Нью-Йорку (ВК. – 1965. – Ч. 7 (139). – С. 21).

Анонсує І.Огієнко видання, що появилися на світ заходами УВАН в США. Такою є, наприклад, праця О.Оглоблина “Опанас Лобисевич (1732–1805)” (Мюнхен – Нью-Йорк, 1966. – 100 с.). На жаль, ця книга поки що невідома українським науковцям. О.Лобисевич був попередником І.Котляревського, який переклав українською мовою “Буколіки” Вергілія. Дослідження цієї теми значно розширило б наші уявлення про початки нового українського письменства.

На сторінках “ВК” знаходимо анонси й оцінки діаспорних українських художніх видань. Вони численніші, ніж відзиви про художні твори материкової України. І це зрозуміло, бо вони були доступніші для митрополита Іларіона, бо видавалися у світі без обмежень і кордонів. Географія видань обширна: Буенос-Айрес, Нью-Йорк, Париж, Детройт, Мюнхен, Чикаго, Вінніпег та ін. Передусім придлялася увага українській класиці. Так, у видавництві “Світ” (1956) вийшов збірник “Ельдорадо”, куди ввійшли вибрані твори І.Котляревського, П.Гулака-Артемовського, Л.Боровиковського, Є.Гребінки, Л.Глібова, І.Франка, Б.Грінченка, В.Самійленка, С.Пилипенка та ін. Книга, як зазначалося в анонсі, збережена на читачів в Америці, Канаді, Англії, Австралії, Аргентині, Бразилії. У ній, зазначено, “зібрані літературні перлини згаданих вище письменників” (ВК. – 1956. – Ч. 8 (32). – С. 30). Товариство “Книгоспілка” у Нью-Йорку, повідомлялося, до 100-річчя народження та 40-річчя смерті Великого Каменяря (1956) готує видання 20-томної збірки художніх творів І.Франка.

Частими є відгуки І.Огієнка на твори його улюбленої авторки (ще з варшавських часів) **Софії Парфанович**. Лікарка за професією, вона писала нариси та оповідання. І.Огієнко називав її нашим Е.Сетон-Томпсоном (ВК. – 1959. – Ч. 10-11 (70-71). – С. 28). Такої назви вона удостоєна за збірку “Люблю Діброву. Нариси й оповідання” (Детройт, 1959). Ширшим був відзвик на її повість “Таким він був. Історія одного пса” (Нью-Йорк, 1964). Її І.Огієнко називає “відомою нашою трудящою письменницею”, а твір “цікавим описом життя українських емігрантів за час Другої світової війни, їх страждань” (ВК. – 1964. – Ч. 10 (130). – С. 31). Тема, близька митрополиту Іларіону. Згадаймо його роботу по рятуванню скитальників в перші роки прибуття в Канаду (1947–1949 рр.). Одержує схва-

лення і твір “На схрещених дорогах. Повесть” (Чикаго, 1963) С. Парфанович. Твір про тих, в “кого украли батьківщину”, – українських емігрантів, про “криваву Українську Голгофу для нас у бездушній Німеччині” [таборах Ді-Пі. – Є.С.] (ВК. – 1963. – Ч. 12 (120). – С. 31-32).

У полі зору І. Огієнка – критика і твори таких відомих письменників діаспори, як Д. Гуменна, І. Багрянний, Улас Самчук, Галина Журба та ін.

Докії Гуменної представлено два твори: “Хрещатий Яр: Київ 1941–1943. Роман-хроніка” (Нью-Йорк, 1956) і “Епізод із життя Європи Критської. Феєрія” (Нью-Йорк, 1957). Про перший митрополит Іларіон відзивається як про книгу “страшну, повну жаху й хаосу в Києві і в Україні за 1941–1943 рр.” (ВК. – 1956. – Ч. 9 (33). – С. 29). Цей відзив розставляє всі крапки над “і” щодо питання “І. Огієнко і німецькі окупанти”. Про гітлерівців І. Огієнко пише як про таких, які “подєсятерили большевицьке пекло”. Описи письменниці, за І. Огієнком, “майстерні” “усе жахливо реальне, усе морочно правдиве”; “це одна з найкращих книг нашого часу”. Другий твір Д. Гуменної “Епізод із життя Європи Критської” названий “філософським”, він “подає критику сучасних світових суперечностей між матеріальним і духовим [...] Це їдка критика сучасної Європи, її життя та “культури”. Технічно йдемо все вперед, а духово безконечно відстаємо” (ВК. – 1958. – Ч. 5 (53). – С. 24). Імпонує критикові виразний підтекст твору, його параболичність. Тут маємо натяк на поверхову, беззмістовну культуру в УССР (“гола культура”), на загальний стан української нації (“народ розслаблений, легковірний, розварений... Просто розбещений”). Відзначає критик високий художній стиль твору: “Авторка вміє писати легенько. Стиль ясний і прозорий, як дороге кружево” [36, с. 25].

Одержує схвалення роман “Буйний вітер”. Кн. 1: “Маруся Богуславка” (Мюнхен, 1957) Івана Багряного. І. Огієнко називає його найвидатнішим письменницьким твором за 1957-й рік. Відзначає правдивий опис жахів сталінського життя. Перед тим у 1950 р., наголошує критик, у письменника появився твір на ту ж тему “Сад Гетсиманський”. Отже, І. Огієнко стежив за українським літературним процесом, був обізнаний з ним. Разом з тим висловлені критичні зауваження: “роман розтягнутий; автор скупий на діалоги, а це утруднює читання і сприймання твору”. Але викликає захоплення в критика мова твору – вона “прехороша літературна мова, але про неї напишемо іншим разом” [35, с. 29].

Високо оцінює І. Огієнко твір Галини Журби (Домбровської) “Далекий світ. Автобіографічна розповідь” (Буенос-Айрес, 1955. – 376 с.), зокрема стиль письменниці. Твір, за критиком, “написаний в сильних кольорах та високопоетично”; мова твору “соковита, подільська мова, барвна та багата”; хоча є чимало полонізмів [18, с. 28]. Письменниця ж була за національністю полькою. Особливо вдалися письменниці описи тварин (собак, лисичок), вони можуть бути використані у шкільних хрестоматіях. Відбилися в рецензії і релігійні постулати І. Огієнка, його православна концепція Віри. Він зазначає, що “Далекий світ” – це вже минуле життя українських перевертнів, зрадників Православної Віри, які стали “католиками-поляками” і нищили Україну. В Україні були таких согні

тисяч, як вислід Берестейської унії 1596-го року” [18, с. 28]. Так характеризує І.Огієнко те середовище (представником якого була сама письменниця), яке описується в творі. Чи не надто строга характеристика? Але таким одержимим Вірою був митрополит Іларіон.

На сторінках “ВК” є короткий анонс про роман Уласа Самчука “Чого не гоїть огонь” (Нью-Йорк, 1959). Знову дразлива для І.Огієнка тема “Україна і гіглеризм”. Критик відзначає, що у романі правдиво описані ті “варварства”, які робили німці по всій Україні” [39, с. 28-29].

Привертає увагу І.Огієнка роман Оксани Керч “Альбатроси” (Буенос-Айрес, 1957). Письменниця за фахом художниця, тому, відзначає критик, “мова твору прехороша”, “сповнена кольорів і пахощів”, “єдина в своєму роді” [34, с. 27]. Об’єктом уваги авторки є представники львівської “богеми” 1920–1940 рр. та безтурботних “парижан”, які саме перебування в Парижі вважали за ознаку найвищої освіти. Альбатроси – птахи, які гарні, коли летять над морем, але на землі – незграбні, нечепурні та смішні. Усі образи в романі подані під псевдонімами. Серед них, зазначає І.Огієнко, “пізнаю Новаковського, М.Рудницького (Михницький), Д.Донцова, поета Б.Антонича... Гарними фарбами змальовується поет Богдан-Ігор Антонич (Богдан Явір)” [34, с. 27]. Визначає рецензент і особливості жанру роману: “це не роман, а безконечні кіно-нариси з життя львівського мистецького світу. Авторка дала один том. А могла дати і більше. Як “Волинь” Самчукова” [34, с. 27]. Як бачимо І.Огієнко добре орієнтувався в тонкошах літературознавчого аналізу, в тенденціях українського літературного процесу того часу.

Співзвучним настроєм І.Огієнка був і роман Євгена Слонівського “На руїнах минулого. Роман Г” (Буенос-Айрес, 1956 р.). У ньому, як зазначає критик, “автор описує страждання українського народу на початках більшовицької окупації України, головно на Херсонщині”. Про мову письменника відзивається, як про “хорошу українську мову” [28, с. 22]. Остання рецензія І.Огієнка дає підстави зробити висновки про його критерії вибору книг для анотацій. По-перше, це ідейний зміст твору, його антибільшовицька спрямованість і національна заангажованість; по-друге – мова твору (завжди на ній робиться акцент!). Щодо останнього, то це виразно проявляється в рецензії на збірку нарисів і оповідань Олексія Запорожця-Девлада “В одвічній боротьбі” (Буенос-Айрес, 1955). Більшу частину відзиву присвячено мові. Вона виявляє невправність початкуючого автора, бо у мові надто багато русизмів (“москалізмів”): “озера рибою кишлилі”, “хвастатись”, “проворно”, “нагрянули”, “вскоро” та ін., а також “чисто місцевих слів” (“діти кландають”, “ресимидило”, “плуганитесь” та ін.). Однак, “автор уміє цікаво розповідати” [26, с. 29].

Цікавим, дещо своєрідним є відзив І.Огієнка на роман “Місто” В.Підмогильного (ВК. – 1955. – Ч. 4 (16). – С. 28). Не вникаючи у складну художню тканину твору, його новаторську ідею (поглинання містом 20-х років ХХ ст. селянських дітей, складні взаємостосунки між ними) він обмежується акцентуванням на фрейдівській (психоаналітичній) тенденції роману: “Безумовно, це

мало відповідна книжка для українців під Советами своїми поглядами на жінку. Такої книжки юнак чи юнка взяти до рук не може” [8, с. 28]. І тут, до деякої міри, Огієнко-антикомуніст “перемагає” Огієнка-науковця. Знаючи добре про вище зазначені тенденції роману, які Г.Костюк назвав європеїзмом В.Підмогильного [53, с. 289], він у своєму відзиві натякає на подвійність стандартів у питанні моралі в радянському суспільстві. Те, що пізніше вилилося у відому фразу-афоризм: “В Советском Союзе секса нет”. В.Підмогильний, маючи “дар правдивого спостереження життя” (Ю.Клен-Освальд Бургарт), старанно зафіксував “усе чарівне й огидне, здорове й гниле, моральне й аморальне” в житті тодішнього Києва” (Г.Костюк). У поведінці головного героя Степана Радченка переплетені сильні й слабкі сторони. Не красить його історія стосунків з жінками (Надією, Тамарою Василівною (Мусінькою), Зоською), його чисто біологічний потяг до них, але водночас він герой сильної вдачі, цілеспрямованості, він переможець міста (як символу нового й великого). Він, за Г.Костюком, не людина-ангел, має свої слабкості. У багатстві суспільних подій 1917-го року В.Підмогильний не загубив – **Людини**. “Він знав людську силу, велич її розуму, її здібності, – пише Г.Костюк, але в той же час був свідомим всіх його слабкостей. В цьому – європеїзм Підмогильного” [53, с. 289].

Теплою і трагічною тональністю пройнятий відзив І.Огієнка про видання книги “Поезії Михайла Драй-Хмара” (Нью-Йорк, 1964. – 295 с.). Цінною назвав він вступну статтю до книги “Драй-Хмара як поет”, написану дочкою поета Оксаною Ашер. Цінним ж бо є зміст книги: зібрано в один том всі поетичні твори “замороженого советами в Сибіру, на Колімі, поета 19 січня 1939-го року” [4, с. 28].

Літературно-критичну платформу “ВК” доповнювали його “собрати” по духу, активні дописувачі часопису, його друзі. Це проф. П.Ковалів, П.Одарченко, д-р. Юрій Мулик-Луцик, інж. А.Нестеренко, О.Животко-Чернова та ін. Так, проф. П.Ковелів у рубриці “Рецензії на нові книжки” вмістив рецензію на поему Яра Славутича “Дочка без імени” (Буенос-Айрес, 1952). Заголовок рецензії промовистий “Партизанська боротьба за час окупації”. Переповівши коротко зміст, автор у прикінцевому підсумку визначає темою твору опис “усього жахіття під час німецької окупації, коли нищилися – спалювалися цілі села, а часто й з людьми. І все це робили ті, як автор виразно підкреслює, що несли ім’я Господне на пряхках: «Gottmituns»” [50, с. 30]. Як бачимо, негативне ставлення до гітлерівських окупантів очевидне (воно було суголосне й підтримане митрополитом Лларіоном). Відзначена гарна мова роману, легкий стиль, а найголовніше – глибокий патріотизм автора і любов до знедоленого народу. Образ головної героїні Оксани, чоловік якої в сотні УПА воює проти гітлерівців, є, наголошує автор, виявом “**незламного духу нації**” [вид. мос. – Є.С.].

Розлогою була рецензія О.Животко-Чернові на роман Леоніда Мосендза “Останній Пророк” (Торонто, 1960) (ВК. – 1963. – Ч. 6 (114). – С. 28-33). Роман присвячений, як пише рецензент, характеристиці суспільних процесів, які відбуваються в середовищі поневоленого народу (алюзія зрозуміла!). Власні розчарування письменника наслідками визвольної боротьби часів УНР (1919 р.) від-

билися в характеристиці основних груп Ізраїлю перед приходом месії – садукеїв і фарисеїв. Образ головного героя Івана Предтечі має ореол жертвовності. Пролита його кров від Іродіади є ще кров'ю жертвовною. За ним прийдуть інші покоління, які вже будуть знати, що є Правда і де вона. Роман, наголошує О.Животко-Чернова, учить, що “учення Христа ще не здійснено, право людини ще не визнано, народи ще поневолені” [7, с. 33]. Отже, ідея роману, його трактування повністю вкладається в Огієнкову концепцію націо-державотворення.

Перу О.Чернової належить і рецензія на книгу “Багато неба” Д.Гуменної [у тексті помилково А. – Є.С.] (ВК. – 1956. – Ч. 3 (27). – С. 26-28). Рецензент обронеє письменницю від нападів Ю.Шереха (Ю.Шевельова), який відгукнувся на книгу Д.Гуменної жорсткою рецензією, пройнятою тоном вищості, менторства. Критикував Ю.Шерех за підкреслення письменницею “стандартости” американської, тобто примішуючи нею роль емігрантів і аборигенів-індійців. О.Чернова, захищаючи письменницю, пише: “Багато неба” не великий твір і не мусить ним бути. У всіх авторів є твори різного рівня. Це тільки нариси, а пізніше може вийти знов великий твір, образ, рівний роману “Діти Чумацького Шляху” [67, с. 28].

Ідейно-естетичній платформі часопису (богословсько-просвітницькій) відповідала стаття П.Вороб'ївського “Письменник і читач” (ВК. – 1958. – Ч. 10-11 (58-59). – С. 11-13). У ній піддаються критиці постулати філософії Ніцше, особливості його теорія “понадлюдини”, відкидання Християнства. Завдання поезії, творчості загалом, на думку автора, “замість скучних пісень землі, співати ті високі напіві, що [чути] у небесних світах” [6. с. 13]. Отакий ідеалістичний крен завдання (“під захистом Неба вести цивілізацію до далеких перемог”) цілком був суголосний духовній суті митрополита Іларіона – нести Божу правду в маси, проповідувати добро, любов, істину.

На сторінках часопису віддано належне відомому критикові, однокурсникові І.Огієнка по Київському університету Леонідові Білецькому. Таку роль виконувала стаття д-ра Юрія Мулика-Луцка “У науковій лабораторії Леоніда Білецького” (ВК. – 1955. – Ч. 5 (17). – С. 4-8). У ній справедливо визначено Л.Білецького як представника психологічного напрямку в критиці, а найголовніше – як вченого, що “свідомо присвятив свою працю на полі науки для української національної справи” [54, с. 5]. Автор статті посилається на слова відомого славіста А.Брюкнера про українську літературу: вона була “сірим вовком за національні ідеали” [54, с. 4]. Таку ж роль виконувала (і виконує!) українська гуманітарна наука, представником якої і був Л.Білецький. Стаття була посмертною згадкою про вченого, який відійшов у вічність 5 лютого 1955 року.

У річичі названої проблеми можна розцінити вміщення віршів В.Антонюка (за псевдонімом В.Маринчук), видрукованих у львівській “Меті” (1863) і календарі Товариства “Просвіта” (Львів) за 1909 р. Поезії сповнені національних кличів до звитяг і перемог (“За волю, за славу, за нашу родину / Вони буйні голови клали” – українські лицарі, гайдамаки) (ВК. – 1958. – Ч. 6 (54). – С. 20).

Релігійно-просвітницька програма журналу проявилася в публікації матеріалів про богохульництво Дем'яна Бедного (Єфима Олексійовича Придворова),

сокурсника І.Огієнка по Київській військово-фельшерській школі (1896–1900 рр.). Спочатку свої спогади написав митрополит Іларіон (Іван Огієнко) (ВК. – 1963. – Ч. 10-11 (118-119). – С. 7-10). Із сумом і осудженням писав І.Огієнко про Дем'яна Бедного: "... ввесь свій талант віддав на брудні байки та на агітаційні або грубо безбожницькі віршики... І нічого поважного, чого б література не забула, Дем'ян Бедний не створив!" [9, с. 10].

Доповненням до статті І.Огієнка була публікація О.Близнюка (з Ганновера, Німеччина) "Поет Єсенін в обороні Віри" (ВК. – 1963. – Ч. 2 (122). – С. 15-16). О.Близнюк ніби підтверджує сказане раніше І.Огієнком про виступ проти Д.Бедного Сергія Єсеніна. Він наводить факт 1924 року, коли знаменитий російський поет творив пародії на твір богохульника Дем'яна "Свангеліє без ізяна свангеліста Дем'яна" [2, с. 16].

На сторінках "ВК" віддавали належне видатним вченим, сподвижникам української науки. Так, були розміщені некрологи Л.Білецькому (1955. – Ч. 4 (16). – С. 2, внутр. обклад.), М.Возняка (1955. – Ч. 3 (15). – С. 2, внутр. обклад.), С.Маслову (1957. – Ч. 7 (43). – С. 2, внутр. обклад.), С.Сірополку (1959. – Ч. 6 (96). – С. 2-3, внутр. обклад.).

Про М.Возняка, відомого літературознавця, І.Огієнко писав: "Був щирим українцем – соборником, людиною простою й працювитою. Вічна йому пам'ять" [10, с. 2, внутр. обкл.].

Некролог С.І.Маслову, однокурсникові І.Огієнка по Київському університету, колезі по "Семінарію російської філології" у проф. Перетца, був особливо шемливим, що проявилось в уточненні: "... близький приятель проф. І.Огієнка" [24, с. 2, внутр. обклад.]. Можна лише здогадуватися, що переживав І.Огієнко, пишучи про це. Як доля розвела людей! С.Маслов – у Києві (тут помер 11-го січня 1957 р.), а І.Огієнко – у Канаді. А могли б працювати разом, обабіч на благо української культури!

Відгукнувся І.Огієнко на ювілей видатного подолянина, одного із засновників Кам'янець-Подільського державного університету (1918–1920 рр.), – 75-ліття проф. В.Приходька. Відзначив його активну участь в українському національно-громадському житті (ВК. – 1961. – Ч. 9 (93). – С. 3, внутр. обклад.).

Відаючи належна заслуженим людям науки, І.Огієнко одержував і для себе децицію, про що й повідомляв читачів. Безсумнівно, це сприяло піднесенню авторитету й І.Огієнка, і часопису в цілому. Так, радісним було повідомлення, що про І.Огієнка – вченого, професора – йшлося у праці вченого Московської Академії Наук В.І.Пічетті "Белоруссия и Москва XV–XVI вв." (М., 1961). Там згадувалася його праця "Історія українського друкарства. Т. 1. – Львів, 1925" і зазначалося: "Об'єктивність і научність свойственны статьям Огиенко" (с. 782) [48, с. 22].

Виконуючий обов'язки декана УВУ в Мюнхені, Павло Зайцев просить митрополита Іларіона згоди увійти до складу Комісії щодо відбору кандидатів на здобуття наукових ступенів в УВУ, а також дякував за читання лекцій докторантам УВУ, які навчаються в Колегії Св. Андрія [47, с. 20]. Все це, безсумнівно,

радувало митрополита Іларіона, було доказом небезуспішності його наукової праці, вірніше життєвого подвигу. Додавало сил і натхнення йому те, що його не забували, знали і включали в обойму відомих сучасних вчених. Так, наприклад, його праці відібрані були для виставки з нагоди Світового Конгресу Фонетичних Наук в Токіо поряд з працями проф. Шевельова, проф. В.Яшура, проф. К.Кисілевського, Б.Климишина й ін. Такий конгрес мав відбутись до кінця серпня 1965 р. в Токіо (Японія) (ВК. – 1965. – Ч. 7 (139). – С. 20).

Список використаних джерел та літератури

1. Бернштейн, М. Д. Українська літературна критика 50–70-х років XIX ст. / М. Д. Бернштейн. – К.: Вид-во АН України, 1959. – 492 с.
2. Близнюк, О. А. Поет Ссенін в обороні Віри / О. А. Близнюк // Віра й Культура (далі – ВК). – 1963. – Ч. 2 (122). – С. 15-16.
3. Брандіс, С. Історія однієї дружби. Марко Вовчок та П.-Ж.Етцель. За матеріалами неопублікованого листування / С. Брандіс, Б. Лобач-Жученко // Всесвіт. – 1975. – № 2. – С. 193-209.
4. Кебузинська, К. Українська Жанна д'Арк: адаптація “Марусі” П.-Ж.Етцелем / К. Кебузинська // Три долі. Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі / Упор. Віра Агеєва. – К.: Вид-во “Факт”, 2002. – С. 201-221.
5. Виханський, Б. А. Світ взаємин Івана Огієнка і Андрія Чайковського (за матеріалами листування) / Б. А. Виханський // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: Серія істор. та філол. – Кам.-Под.: Кам-Под. нац. ун-т, 2008. – Вип. 5. – С. 167-173.
6. Вороб'ївський, П. Письменник і читач / П. Вороб'ївський // ВК. – 1958. – Ч. 10-11 (58-59). – С. 11-13.
7. Животко-Чернова, О. Леонід Мосендз: “Останній Пророк” (Торонто, 1960) / О. Животко-Чернова // ВК. – 1963. – Ч. 6 (114). – С. 28-32.
8. [Іларіон, митрополит]. Серед книжок. 5. Східно-Європейський Фонд. Валер'ян Підмогильний. Місто. Роман (Нью-Йорк: Вид-ня УВАН. – 281 с.) (Післямов., біограф. та бібліог. довід. Г. Костюка) / Іларіон // ВК. – 1955. – С. 27-28.
9. [Іван Огієнко]. Дем'ян Бедний (1883–1945). Спогади / Іларіон // ВК. – 1963. – Ч. 10-11 (118-119). – С. 7-10.
10. [Іларіон, митрополит]. З хроніки українського культурного життя: Помер Михайло Возняк / Іларіон // ВК. – 1955. – Ч. 3 (15). – С. 2 (внутр. обклад.).
11. [Іларіон]. З хроніки українського культурного життя. Отака советська “критика” / Іларіон // ВК. – 1955. – Ч. 3 (15). – С. 2 (внутр. обклад.).
12. [Іларіон]. Серед книжок / Іларіон // ВК. – 1955. – Ч. 3 (15). – С. 3 (внутр. обклад.).
13. [Іларіон, митрополит]. Нові книжки. Натан Рибак. Переяславська Рада. Роман. Т. 1-2 (К., 1953) / Іларіон // ВК. – 1955. – Ч. 4 (16). – С. 3 (внутр. обклад.).
14. [Іларіон]. З Шевченкознавства. Бібліографічний збірник про Т.Шевченка / Іларіон // ВК. – 1955. – Ч. 9 (21). – С. 31-32.
15. [Іларіон]. Серед нових книжок. Українська народна поетична творчість (К., 1955) / Іларіон // ВК. – 1956. – Ч. 2 (38). – С. 30-31.
16. [Іларіон, митрополит]. Серед книжок. Ірина Вільде. На порозі. Збірник оповідань (К., 1955) / Іларіон // ВК. – 1956. – Ч. 6 (30). – С. 32.

17. [Ларіон]. Серед нових книжок. Денис Лук'янович. Іван Франко в боротьбі проти релігії, церкви і Ватикану (К., 1955) / Ларіон // ВК. – 1956. – Ч. 8 (32). – С. 28-31.
18. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Галина Журба: Далекий світ. Автобіографічна розповідь (Буенос-Айрес, 1955. – 376 с.) / Ларіон // ВК. – 1956. – Ч. 8 (32). – С. 28-31.
19. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Антон Хижняк: Данило Галицький. Роман. Доповн. й переробл. вид-ня (К., 1956. – 470 с.) / Ларіон // ВК. – 1956. – Ч. 9 (33). – С. 29-31.
20. [Ларіон]. Серед нових книжок / Ларіон // ВК. – 1956. – Ч. 12 (36). – С. 31-32.
21. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Вольтер. Орлеанська Діва. Перекл. М. Рильського (К., 1956) / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 2 (50). – С. 30-32.
22. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Валер'ян Підмогильний. Невеличка драма. Роман (Париж, 1956.) / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 6 (42). – С. 30.
23. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Література. Анна Франко-Ключко: Іван Франко і його родина. спомини (Торонто, 1956) / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 7 (43). – С. 28-31.
24. [Ларіон, митрополит]. Хроніка українського культурного життя: С.І.Маслов / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 7 (43). – С. 2 (внутр. обклад.).
25. [Ларіон]. Серед нових книжок. Красне письменство. Література. “Маруся” Марка Вовчка / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 7 (43). – С. 28-31.
26. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Література. Олексій Запорожець-Девлад: В одвічний боротьбі. Збірка нарисів і оповідань (Буенос-Айрес, 1955) / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 7 (43). – С. 28-31.
27. [Ларіон]. Серед нових книжок. Література. Радянське літературознавство. Ч. 1, 1959 / Ларіон // ВК. – 1959. – Ч. 7 (67). – С. 24-26.
28. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство: С.Слонівський. На руїнах минулого. Роман I (Буенос-Айрес, 1956. – 296 с.) / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 9 (45). – С. 22-24.
29. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Мовознавство. Л.А.Булаховський. Питання походження української мови (К., 1956) / Ларіон // ВК. – 1957. – Ч. 12 (48). – С. 27-28.
30. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство / Ларіон // ВК. – 1958. – Ч. 1 (61). – С. 29-32.
31. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Оксана Керч. Альбатроси. Роман (Буенос-Айрес, 1957. – 312 с.) / Ларіон // ВК. – 1958. – Ч. 3 (51). – С. 26-27.
32. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. М.Рильський. Троянди й виноград (К., 1958) / Ларіон // ВК. – 1958. – Ч. 3 (51). – С. 26-30.
33. [Ларіон]. Серед нових книжок. Література. А.С.Брагинець: Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка (Львів, 1956) / Ларіон // ВК. – 1958. – Ч. 3 (51). – С. 26-30.
34. [Ларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Оксана Керч. Альбатроси. Роман (Буенос-Айрес, 1957. – 312 с.) / Ларіон // ВК. – 1958. – Ч. 3 (51). – С. 26-30.

35. [Лларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Іван Багрянний. Буйний вітер. Кн. І: "Маруся Богуславка" (Мюнхен, 1957. – 423 с.) / Лларіон // ВК. – 1958. – Ч. 4 (52). – С. 28-29.

36. [Лларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Докія Гуменна. Епізод із життя Європи Критської. Феєрія (Нью-Йорк, 1957. – 144 с.) / Лларіон // ВК. – 1958. – Ч. 5 (53). – С. 24-25.

37. [Лларіон]. Хроніка українського культурного життя. 60-річчя В.М.Сосюри / Лларіон // ВК. – 1958. – Ч. 6 (54). – С. 3 (внутр. обклад.).

38. [Лларіон]. Серед нових книжок. Література. Історія української літератури. Т. II. Радянська література / Лларіон // ВК. – 1958. – Ч. 12 (60). – С. 28-32.

39. [Лларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Улас Самчук. Чого не гоїть огонь. Роман (Нью-Йорк, 1959. – 288 с.) / Лларіон // ВК. – 1959. – Ч. 10-11 (70-71). – С. 28-30.

40. [Лларіон]. Серед нових книжок. Література. Бернштейн М.Д. Українська літературна критика 50-70-х років XIX ст. (К., 1959) / Лларіон // ВК. – 1960. – Ч. 3 (75). – С. 27-30.

41. [Лларіон]. Серед нових книжок. Література. Комишанченко М.П. Літературна дискусія 1873–1878 років в Україні (К., 1953) / Лларіон // ВК. – 1960. – Ч. 7 (79). – С. 32.

42. [Лларіон]. Серед нових книжок. Література / Лларіон // ВК. – 1960. – Ч. 8 (80). – С. 28.

43. [Лларіон]. Нове академічне видання творів Григорія Сковороди / Лларіон // ВК. – 1962. – Ч. 12 (108). – С. 12-18.

44. [Лларіон, митрополит]. Серед нових книжок. Красне письменство. Михайло Драй-Хмара: Поезії (Нью-Йорк, 1964. – 295 с.) / Лларіон // ВК. – 1964. – Ч. 8-9 (128-129). – С. 28-29.

45. [Лларіон]. Хроніка українського культурного життя. Інше / Лларіон // ВК. – 1964. – Ч. 10 (130). – С. 3 (внутр. обклад.).

46. [Лларіон]. Серед нових книжок / Лларіон // ВК. – 1965. – Ч. 3 (135). – С. 31.

47. [Лларіон, митрополит]. Великодні привіти: Український Вільний Університет / Лларіон // ВК. – 1965. – Ч. 7 (139). – С. 18-20.

48. [Лларіон, митрополит]. Наука і культура. Згадка про проф. І.Огієнка / Лларіон // ВК. – 1966. – Ч. 3 (147). – С. 22-23.

49. [Лларіон]. Мова Марка Вовчка. 1. Життя Марка Вовчка / Лларіон // ВК. – 1967. – Ч. 9-10 (161). – С. 15-22.

50. Ковалів, П., проф. Рецензія на нові книжки. II. Партизанська боротьба під час німецької окупації; Яр Славутич. Донька без імені (Буенос-Айрес, 1952. – 124 с.) / П. Ковалів // ВК. – 1954. – Ч. 9. – С. 29-30.

51. Комишанченко, М. П. Літературна дискусія 1873–1878 років в Україні / М. П. Комишанченко. – К., 1953. – 156 с.

52. [Кротевич Є.]. Яків Кухаренко. Сторіччя з дня смерти / Є. Кротевич // ВК. – 1966. – Ч. 12 (156). – С. 24.

53. Костюк, Григорій. Валер'ян Підмогильний / Валер'ян Підмогильний. Місто. Роман // Григорій Костюк. – Нью-Йорк: Вид-ня УВАН у США, 1954. – С. 283-293.

54. Мулик-Луцик, Юрій, д-р. У науковій лабораторії Леоніда Білецького / Юрій Мулик-Луцик // ВК. – 1955. – Ч. 4-8.

55. Михайлин, Л. І. Історія української журналістики ХІХ ст. Підручник / Л. І. Михайлин. – К.: ЦНА, 2003. – 720 с.
56. Наєнко, М. К. Історія українського літературознавства і критики. Навч. посібн. / М. К. Наєнко. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2010. – 520 с.
57. Огієнко [Іван Огієнко]. Культурне і наукове життя. Десяти томник: Історія руської літератури / Огієнко [Іван Огієнко] // ВК. – 1959. – Ч. 5 (65). – С. 27-28.
58. Огієнко, Іван (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик. – 2-ге вид., випр. / Іван Огієнко. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 436 с.
59. Огієнко, Іван (митрополит Іларіон). Слово про Ігорів похід / Упоряд., авт. перед. М. С. Тимошик / Іван Огієнко. – К.: Наша культура і наука, 2005 – 316 с.
60. Пархоменко, М. Іван Франко і русская литература / М. Пархоменко. – М.: Гослитиздат, 1950. – 200 с.
61. Сильвестр, А. Яр Славутич: Іван Франко і Росія (Вінніпег-Канада, 1959: Видня УВАН. – 28 с.) / А. Сильвестр // ВК. – 1959. – Ч. 6 (66). – С. 30-31.
62. Сохацька, Є. Про “фірму” Марко Вовчок. З історії літературно-естетичної думки початку ХІХ ст. (за матеріалами газети “Рада” 1907–1908 рр.) / Євгенія Сохацька // Сохацька Є.І. На варті українства. Статті з літературознавчого та культурологічного доробку. До 30-річчя наук.-педагог. діяльності. – Кам’янець-Подільський: Оіом, 2004. – 380 с.
63. Сохацька, Є. І. Історія однієї дружби: Іван Огієнко та Б.-І.Антонич / Є. І. Сохацька // Наукові праці Кам’янець-Подільського нац. у-ту імені Івана Огієнка. Філол. науки. – Кам’янець-Подільський: “Аміома”, 2009. – Вип. 18 – С. 161-169.
64. Сохацька, Євгенія. Іван Франко на сторінках часопису митрополита Іларіона (Івана Огієнка) “Віра й Культура” (1955–1957 рр.) / Євгенія Сохацька // Цивілізаційні ідеї Івана Франка та сучасні виклики перед Україною й українством. Матер. Всеукр. наук. конфер. Нагуєвичі, 28 серпня 2010 р. – Дрогобич: “Посвіт”, 2010. – С. 217-224.
65. Тюрменко, І. І. Наталена Королева та її сучасники: Іван Огієнко, Олександр Кошиць, Василь Королів-Старий (за матеріалами канадських архівів) / І. І. Тюрменко // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: серія істор. та філол. – Кам.-Под.: Кам-Под. держ. ун-т, 2006. – Вип. III. – С. 181-193; Поліщук, Я. Наталена Королева та митрополит Іларіон (спільність концепції віри) / Я. Поліщук // Там само. – Вип. IV. – С. 101-108.
66. Франко, Іван. Збір. тв.: У 50-ти тт. / Іван Франко. – К: Наукова думка 1976. – Т. І. (Голова ред. колегії: Є. П. Кирилук; упоряд., коментарі М. С. Грицюта і Н. Л. Калениченко). – 503 с.
67. Чернова, О. “Багато неба” (Рецензія на книжку А. [Д.] Гуменної) / О. Чернова // ВК. – 1956. – Ч. 3 (27). – С. 26-28.

Evgenia Sokhatska

**Ivan Ohienko (Bishop Ilarion) – literary scholar and literary critic
for the pages “Faith and Culture” (1953–1967)**

The article presents an overview of literary and critical works of Bishop Ilarion (Ivan Ohienko) published in his Canadian periodical “Faith and Culture” (1953–

1967) as well as his reviews of new books in literature studies and fiction published in continental Ukraine.

Bishop Ilarion's literary reviews and assessments can be divided into two groups: 1) assessments and commentaries of works on new Ukrainian literature studies ("pre-October") and 2) new ("Soviet").

The first group includes critical reviews of scientific research works of M.D. Bernstein, M.N. Komyshachenko whose methodological foundations (Marxist-Leninist) he couldn't accept.

Many materials on the pages of "Faith and Culture" are dedicated to single figures of Ukrainian literary process of the new period. Among them is his linguistic and literary research work "Marko Vovchok's language" ("BK": – 1967. Ч. 9-10/161), commentaries to I. Franko's articles which appeared in continental Ukraine to mark his centennial (1956), articles about A. Chaikovskiy ("BK": – 1954. Ч. 11; 1955. – Ч. 5/17), materials about Nataleta Koroleva ("BK": – 1958. Ч. 4/52; 1958. – Ч. 5/53), B-I. Antonych ("BK": – 1957. Ч. 2/50) etc.

Bishop Ilarion paid less attention to works of Ukrainian literature scholars dedicated to works by Soviet writers. He didn't like their Communist ideological bias. This was reflected in his assessment of works by M. Syrotiuk "Ukrainian historical prose" (1958), collection of papers "Soviet literature studies. N1" (1959) etc.

Ivan Ohienko also paid attention to works of fiction in Ukraine. He considers such works as "Амстат зрілості" by V. Kozachenko, "Світанок над морем" by J. Smolych, "Данило Галицький" by A. Hyzhniak to be the model of communist ideology.

Different tonality and style characterize Bishop Ilarion's literal and critical reviews of works by Ukrainian diaspora representatives. The reviews do not contain any ironical implicatures, direct criticism, ideological non-acceptance. Among highly praised works are those by P. Zajtzev "Життя Тараса Шевченка" (1955), J. Slavutych "Іван Франко і Росія" (1959) etc.

I. Ohienko as a critic also pays attention to works by famous diaspora writers D. Humenna, I. Bahriannuj, U. Samchuk, H. Zhurba etc.

Bishop Ilarion (Ivan Ohienko), who was limited within his scientific research, who was denied a professor's position, succeeded in combining his religious mini-stration and science.

As a student and representative of historical and philological school of V. Peretz and the author of numerous philological studies I. Ohienko symbolized the objective, free of political bias, esthetic and profound criticism.

Keywords and word-combinations: historical and philological school, free of political bias criticism, ideological position, professionalism.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 061.22:929-051 ОСТРОВСЬКИЙ В. (477.43/44) "1917/1921" (045)

Ю.В.Телячий

Просвітницька діяльність холмцака Володимира Островського на Поділлі (1917–1921 рр.)

У статті розкриваються сторінки біографії уродженця Холмщини Володимира Павловича Островського (1881–1950 рр.) на Поділлі в роки Української революції (1917–1921). Зазначено актуальність теми, причини замовчування імені В.П.Островського впродовж радянського минулого, простежено історіографію проблеми. Коротко реконструйовано його життєвий і творчий шлях Холмського періоду з часу народження, здобуття освіти, основ громадської, педагогічної, літературної роботи до початку Першої світової війни. Простежена біографія В.Островського в Чернігівський період. Характеризується його літературна творчість, видавнича, педагогічна, просвітницька праця у м.Вінниці в роки Української революції (1917–1921). Узагальнено результати роботи Володимира Островського на посаді інспектора вищого початкового училища Вінницького вчительського інституту, викладача приватної гімназії для дорослих, громадського діяча, організатора літературного та театрального гуртків, одного з перших в Україні шкільних кооперативів. Досліджено його внесок у створення перших підручників, посібників для загальноосвітньої школи, систематизацію етнографічних матеріалів Холмщини, розвиток української літератури революційного періоду. Аналізується особистий внесок В.П.Островського в українську культуру та освіту періоду української державності, простежується його життєва та громадянська позиція як патріота-інтелігента.

Коротко простежено його життєвий шлях після поразки Української революції впродовж 1920-х – 1940-х рр. у Польщі, на Волині, Прикарпатті.

Ключові слова: Володимир Островський, Холмщина, Поділля, революція, українська державність, просвітницька діяльність.

У період боротьби за українську державність 1917–1921 рр., у нелегкі часи революційного лихоліття, коли вирішувалася доля незалежності України кожний свідомий українець вважав своїм обов'язком прилучитися до справи національного будівництва в тій галузі, де міг принести найбільшу користь. Одним із когорти патріотів-інтелігентів, активних учасників культуротворчих перетворень революційної доби був уродженець Холмщини Володимир Павлович Островський (1881–1950 рр.) – громадський діяч, письменник, педагог, редактор, видавець.

Йому, як і мільйонам учасників, очевидців і свідків буремних подій першої половини ХХ століття, довелося перебувати в епіцентрі суспільно-політичного життя Холмщини, Поділля, Волині, Прикарпаття – українських земель, де судилося пройти терновою стежкою випробовувань, успіхів, невдач і героїзму. Упродовж тривалого часу в силу об'єктивних обставин різнобічні сторінки

біографії Володимира Островського не могли бути предметом уваги істориків, літераторів, краєзнавців як в Україні, так і в Польщі. Про нього в Україні заговорили лише аж із 1990-х років, хоча короткі довідки біографічного характеру містяться на сторінках енциклопедичних видань, підготовлених за кордоном за редакцією Є.Онацького (1962 р.) та В.Кубійовича (1966 р.) [1-2]. Варто зазначити, що одним із перших біографів В. Островського в Україні став М.Горний, котрий помістив біографічний нарис про нього в біографічному довіднику “Українці Холмщини і Підляшшя” (1997 р.) [3]. Ці починання продовжили М.Романюк (1999 р.), К.Завальнюк і Т.Стецюк (2008 р.) [4-5]. Популяризатором діяльності В. Островського на сторінках українського часопису Підляшшя “Між Бугом і Нарвою” (Польща) були Ю.Гаврилук, М.Горний, Ю.Телячий [6-8]. Загалом, незважаючи на наявні розвідки, сьогодні це ім’я недостатньо відоме широкому загалу громадськості, літераторам, педагогам, журналістам. Про нього навіть не існує окремого історико-біографічного нарисуву “Вікіпедії”.

Один із найбільш яскравих, наповнених змістом етапів життя й діяльності В.П.Островського випав на буремні роки Української революції. Перед тим, як простежити його участь у справі національно-культурного будівництва 1917–1921 рр., доцільно, бодай коротко, висвітлити становлення особистості майбутнього літератора, педагога, громадського діяча. Народився він 6 (18) жовтня 1881 р. в с.Рейовка Холмського повіту. Його шлях до освіти був, як і у всіх дітей із бідних родин складним і тернистим – після навчання в місцевій початковій школі спочатку столярював, за підтримки місцевого священика готувався до іспитів до гімназії, працював учителем церковно-парафіяльної школи в с.Володимир. У 1898 р. юнак поступив до Холмської вчительської семінарії, по закінченні котрої вчителював у Томашівському та Холмському повітах, а з 1905 р. – у м.Варшаві. В 1911 р. В.Островський працював учителем “зразкової школи” при Холмській учительській семінарії. Із педагогічною діяльністю він поєднував посаду редактора газети “Холмская Русь”, на сторінках котрої й опублікував перші поетичні твори [3, с. 33].

У зв’язку з подіями Першої світової війни в 1915 р. гімназія була евакуйована до м. Сураж Чернігівської губ. [9]. Відомо, що в цьому місті він мешкав із батьком (1853 р.н.), сином Олегом (1914 р.н.) і вихованкою-сиротою Клавдією Зелінською (1903 р.н.). Тут йому довелося скласти повторні іспити на звання вчителя початкової школи, після чого Володимир Островський продовжував займатися педагогічною та літературною діяльністю. На Чернігівщині його й застали революційні події 1917 р.

Вже в березні він був переведений на Поділля, у м.Вінницю, де отримав призначення на посаду інспектора вищого початкового училища Вінницького вчительського інституту. Так розпочалися подільські горизонти життя Володимира Островського доби Української революції (1917–1921 рр.) – один із найбільш складних, насичених епохальними подіями періодів вітчизняної історії, коли вирішувалася доля нації. Осторонь складових державотворчого процесу не залишився й В.Островський, котрий знання та вміння сконцентрував у галузі

національно-культурного відродження як подільського краю, так і рідної Холмщини. “Прибувши до Вінниці, – за спогадами Р.Горака (м.Львів), – В.Островський поринає у громадське життя міста. Організовує український літературний та театральний гуртки, закладає першу в Україні шкільну кооперацію”, створює лікнепи, викладає у приватній гімназії для дорослих. Відчуваючи брак добрих підручників для школи, видає “Методику розв’язання арифметичних задач”, складає букварці для дітей, читаночки та різні саморобні підручники. Працює над упорядкуванням зібраного на Холмщині великого етнографічного та фольклорного матеріалу, пише велику працю “Життя Холмщини в її піснях”, які так і не встиг видати. Село за селом описує він пам’ятки архітектури, історії, робить величезний альбом фотографій тамтешніх церков із короткими, але дуже цінними коментарями. Дивовижним шляхом ці матеріали та фотографії церков, монастирів, котрі на сьогоднішній день зруйновані..., потрапили у фонди ЦДА УРСР у м.Львові, де й зберігаються” [5, с. 109], [10]. Відомо, що впродовж 1–31 серпня 1918 р. він був слухачем місцевих курсів українознавства, які тоді масово відкривалися по всій Україні, працював секретарем педагогічної ради при цих курсах [11].

Вінницький період був сприятливий для розкриття творчого потенціалу В.Островського як журналіста, літератора. Враховуючи набутий досвід, йому доручили редагувати одну з найпопулярніших серед місцевого громадянства газету “Шлях” – друкований орган товариства “Просвіта”, яка виходила впродовж 15 серпня – 21 грудня 1919 р. в часи Директорії УНР. На шпальтах часопису періодично з’являлися поетичні та прозові твори й самого редактора: вірші “Божевільні”, “Думка”, оповідання “Марта”, “Рідна земля”, “Коло церкви”, “Козак”, “Червоний шлях” та ін. [12-14]. Так, зокрема, в поезії “Божевільні” (31 серпня 1919 р.) автор протиставив гармонійному розвитку природи жорстокі реалії громадянської війни в Україні, жахіття більшовизму:

...Природа.

Втома з тугою в обіймах могильних

Плачуть що-дня над труною життя.

Доля кривава для жартів безцільних

Сіє усюди зерно небуття.

Жахом червоним пілляні хатини.

Жорстокість, помства втопились у крові,

Мир світлоокий з країни відлинув.

Нарід благає спокою, любови.

Люде. А! Вам спокою?

Нам бою, ще бою,

Нам трупів гниючих,

Зсинілих, смердючих,

Пожеж нам і крові...

У своїх творах автор порушував тематику гіркої долі земляків-переселенців із охопленої війною Холмщини, героїзм захисників української державності,

жорстокість і свавілля більшовиків. У статті “Місія кооперації” В.Островський акцентував увагу на актуальності розвитку кооперативного руху, стверджуючи, що саме кооперативні товариства повинні взяти на себе опіку справами розвитку освіти, промисловості, сільського господарства, охорони здоров’я та ін. [15].

Після встановлення влади більшовиків на Поділлі наприкінці 1920 р. він ще деякий час працював на посаді завідувача учбової секції Вінницького повітового відділу народної освіти. В його службовій анкеті для слухачів школи українознавства при Вінницькому гарнізонному клубі зазначалося, що з 5 лютого 1920 р. В.Островський перебував на службі в радянських установах, але “...в партійній роботі не брав участі, по поглядах соціаліст” [5, с. 110-111].

Однак його громадянська позиція патріота-інтелігента не могла прийняти радянську владу з більшовицькими догмами, що й спричинило еміграцію до Польщі. Впродовж 1921–1945 рр. він жив і працював у м. Варшаві, Луцьку, Холмі, де активно займався видавничою, журналістською, музейною, громадсько-політичною діяльністю. Цьому повною мірою сприяв життєвий і творчий досвід, набутий уроки Української революції під час вінницького періоду біографії.

Доля розпорядилася так, що дитинство та юність, становлення особистості Володимира Островського як педагога, редактора пройшли на батьківщині, на Холмщині; культуротворча, літературна діяльність у роки Української революції (1917–1921) – на Поділлі; журналістська, видавничка, музейна, громадсько-політична робота в 1920-ті – 1940-і рр. – знову на території Польщі, в т.ч. на Волині; заключний етап життя, після депортації в ході операції “Вісла” (складовою котрою стало повернення до педагогічної праці), судилося провести на Прикарпатті, в м.Івано-Франківську, де 7 квітня 1950 р. за не до кінця з’ясованих обставин і завершився його земний путь [16].

Вищезазначене спонукає до створення повної біографії В.П.Островського, адже в його серці до останнього подиху жили любов до обкраденої Холмщини та мрія про незалежну Україну.

Список використаних джерел та літератури

1. Онацький, С. Островський Володимир / С. Онацький // Українська мала енциклопедія. – Буенос-Айрес, 1962. – Книжка X: літери Ол-Пер. – С. 1255.
2. Островський Володимир // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Видавництво “Молоде життя”, 1966. – Т. 5. – С. 1899.
3. Горний, М. Українці Холмщини і Підляшшя. Видатніші особи ХХ століття / М. Горний. – Львів, 1997. – С. 69-73.
4. Островський Володимир Павлович // Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 394.
5. Завальнюк, К. В. Червоний смерч над Поділлям / К. В. Завальнюк, Т. В. Стецюк. – Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2008. – С. 108-111.
6. Гаврилюк, Ю. “Князь Данило робив широ своє руське діло!” / Юрій Гаврилюк // Над Бугом і Нарвою. – 2007. – № 6 (94). – С. 35-38.

7. Горний, М. Володимир Островський: письменник, редактор, видавець / М. Горний // Над Бугом і Нарвою. – 2001. – № 3 (55). – С. 33.
8. Телячий, Ю. З Холмщиною в серці. Культуротворча діяльність Володимира Островського в роки Української революції (1917–1921) / Ю. Телячий // Над Бугом і Нарвою. – 2014. – № 3 (133). – С. 36–37.
9. Островський Володимир Павлович // Українська журналістика в іменах. – С. 394.
10. Островський, В. П. Методика розв’язування арифметичних задач: для вчителів нижчих шкіл і вчительських семінарій / В. П. Островський. – Вінниця: Вид-во товариства “Просвіта”, Нова друкарня, 1919. – Вип. I. – 79 с.
11. Островський Володимир Павлович // Українська журналістика в іменах. – С. 394.
12. Островський, В. Божевільні / В. Островський // Шлях. – 1919. – № 13. – 31 серпня.
13. Островський, В. Думка / В. Островський // Шлях. – 1919. – № 16. – 4 вересня.
14. Островський, В. Марта / В. Островський // Шлях. – 1919. – 1 жовтня.
15. Островський, В. Місія кооперації / В. Островський // Шлях. – 1919. – 9 листопада.
16. Завальнюк, К. В. “Як на вільне, на радісне свято...”. – Ч. 1: Українська поезія доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / К. В. Завальнюк, Т. В. Стецюк. – Вінниця: Видавництво-друкарня “Діло” СПД Данилюк В. Г., 2007. – С. 469-470.

Yurii Teliachyi

Educating Activity of Kholm region dweller Volodymyr Ostrovskiy in Podillia Region (1917–1921)

The pages of biography of the native of Kholm region Ostrovskiy Volodymyr Pavlovych (1881–1950) in Podillia region during the years of Ukrainian revolution (1917–1921) have been revealed in the article. The relevance of the topic, the reasons for ignoring of the name of V.P.Ostrovskiy during the Soviet past have been mentioned, historiography of the problem has been traced. His life and creative path of Kholm period from the moment of his birth, getting education, bases of social, pedagogical, literary work before the First World War has been briefly reconstructed. The biography of V.P.Ostrovskiy during the Chernihiv period has been traced. His literary, publishing, teaching, educational work, in Vinnytsia in the years of the Ukrainian revolution (1917–1921) has been characterized. The results of Volodymyr Ostrovskiy’s work in commission of inspector of higher primary college of Vinnytsia teachers institute, teacher of the private gymnasia for adults, public figure, organizer of literary and theatrical societies, one of the first in Ukraine school cooperatives. His contribution into the creation of the first textbooks, manuals for general educational school, systematization of ethnographic materials of Kholm region, development of Ukrainian literature of pre-revolution period has been studied. Personal contribution of V.P.Ostrovskiy into Ukrainian culture and education of the period of Ukrainian state has been analyzed, his life and civic position as a patriot-intellectual has been traced.

His life path after the defeat of Ukrainian revolution during 1920-s – 1940-s in Poland, Volyn', Carpathian region has been briefly traced.

Keywords: Volodymyr Ostrovskiy, Kholm region, Podillia region, revolution, Ukrainian state, educating activity.

Ю.В. Телячий

Просветительская деятельность холмщака Владимира Островского на Подолье (1917–1921 гг.)

В статье раскрываются страницы биографии уроженца Холмицины Островского Владимира Павловича (1881–1950 гг.) на Подолье в годы Украинской революции (1917–1921). Указаны актуальность темы, причины замалчивания имени В.П.Островского в продолжении советского прошлого, указана основная историография темы. Кратко реконструирован его жизненный и творческий путь Холмского периода со времени рождения, получения образования, основ общественной, педагогической, литературной работы до начала Первой мировой войны. Воспроизведена краткая биография В.Островского в Черниговский период. Характеризуется его литературное творчество, издательская, педагогическая, просветительская работа в г.Виннице в годы Украинской революции (1917–1921). Обобщены результаты работы Владимира Островского на должности инспектора высшего начального училища Винницкого учительского института, преподавателя частной гимназии для взрослых, общественного деятеля, организатора литературного и театрального кружков, одного из первых в Украине школьных кооперативов. Исследован его вклад в создание первых учебников, пособий для общеобразовательной школы, систематизацию этнографических материалов Холмицины, развитие украинской литературы революционного времени. Анализируется личный вклад В.П.Островского в украинскую культуру и образование периода украинской государственности, прослеживается его жизненная и гражданская позиция как патриота-интеллигента. Коротко исследован его жизненный путь после поражения Украинской революции в 1920-х – 1940-х гг. в Польше, на Волыни, Прикарпатье.

Ключевые слова: Владимир Островский, Холмицина, Подолье, революция, украинская государственность, просветительская деятельность.

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 334.73(477)“19”

В.П.Рекрут, О.П.Степченко

“Артільний батько” Левитський Микола Васильович на Поділлі

На основі аналізу опублікованих матеріалів та архівних документів розглядається стан вітчизняної історіографії про життя та діяльність відомого громадського діяча, кооператора і літератора Миколи Васильовича Левитського. Висвітлюється його участь у поширенні кооперативної ідеї на Поділлі на початку ХХ ст. З'ясовано, що дослідження документальної спадщини “артільного батька” здійснено низкою вітчизняних вчених, які переважно розглядали його діяльність в напрямках поширення кооперативної ідеї на теренах Російської імперії в контексті популяризації землеробських артілей та інших форм промислової кооперації. Автори, використовуючи архівні документи особового фонду М.Левитського, доводять, що на Поділлі внаслідок адміністративного тиску з боку влади поширення кооперативної ідеї, зокрема утворення землеробських та інших виробничих кооперативних товариств, значно відставало від інших регіонів України. Водночас географія пропагандистських заходів М.Левитського з питань популяризації кооперації охоплювала територію Європейської частини Російської імперії і країни Західної Європи. На початку ХХ ст. М.Левитський також відвідав Подільський край, зокрема м.Кам'янець-Подільський, де прочитав декілька лекцій, одну з яких нелегально в стінах місцевої духовної семінарії. Майстерно викладені лекції із застосуванням власних віршованих творів, позитивно сприймалися слухачами з числа семінаристів-українців й ефективно вплинули на формування їх патріотичного світогляду та, в певній мірі, активізували розвиток кооперативного руху на Поділлі. Значна кількість учасників лекцій згодом стали свідомими провідниками кооперативної ідеї та плідно працювали в системі кооперації краю.

Ключові слова: Микола Васильович Левитський, кооперація, артілі, Кам'янець-Подільська духовна семінарія, семінаристи, лекції, поезія.

Вставай до праці, прокидайтесь люде,
Тобі й нащадкам краще буде,
Кооперація, вже йде,
Вона до правди шлях веде.
М.Левитський [1, арк. 1].

У квітні 2014 р. в Україні майже непомітно минула 155 річниця з дня народження відомого в світі кооператора, громадського діяча і літератора Миколи Васильовича Левитського, одного з найактивніших провідників кооперативної ідеї, званого в світі як “артільного батька”. Саме він став розробником організаційних засад артільної форми виробництва в сільському господарстві і автором знаменитого “Артільного договору”. Микола Васильович, подібно до інших українських провідників кооперативної ідеї, бачив в артілі не тільки господарське утворення, що організоване за добровільною ініціативою її членів, а й можливість

нового, більш заможного та змістовного життя для селян. Крім того, він, беручи у 1896–1910 рр. участь у роботі 3-х конгресів Міжнародного Кооперативного Альянсу (1896 р. – Франція, 1907 р. – Італія, 1910 р. – Німеччина), став одним із перших українських кооператорів, які успішно репрезентували вітчизняну кооперацію на міжнародному рівні і тим привернули увагу світової спільноти до її значних здобутків [2, с. 15].

У вітчизняній історіографії діяльність М.Левитського розглядалася в низці наукових праць. Протягом останніх двох десятиліть вітчизняні вчені М.Аліман [3], В.Вовченко [4], Л.Горкіна [5], Ф.Ленченко [6], В.Марочко [7], Т.Оніпко [8], А.Пантелеймоненко [9], А.Фареній [10] та ін. досліджували і продовжують вивчати залишену ним джерельну спадщину й опубліковані матеріали про життя та діяльність “артільного батька”. Загалом дослідникам вдалося висвітлити основні віхи його біографії, розкрити напрямки кооперативної праці та проаналізували участь у громадсько-політичних заходах кінця XIX – початку XX ст. Утім постать М.Левитського вирізняється широким спектром різних справ і настільки багатогранна, що, навіть з урахуванням існуючих публікацій, ще до нині поза межами досліджень залишаються частина подій, які потребують додаткового вивчення та оприлюднення.

У статті висвітлюються маловідомі сторінки участі М.Левитського у поширенні кооперативної ідеї та розглядається його вплив на формування потенціалу кооперативних діячів Поділля на початку XX ст.

Зазначимо, що ідея кооперації, тобто співробітництва між людьми, для М.Левитського протягом життя стала головним пріоритетом у його творчій праці. Отримавши високу юридичну освіту в Харківському університеті, а з тим і перспективи на вагомій матеріальній вигоді від юридичної практики в статусі “присяжного повіреного”, Микола Васильович все ж таки обрав головною справою життя діяльність у сфері кооперації. Аудиторією діяча стало обездолене селянство, робітники, вихідці із середовища так званих дрібних власників та міська інтелігенція. У спілкуванні з ними його авторське слово, проста і зрозуміла жива мова мали неабиякий вплив. Засновані ним у 1894 р. перші артілі на Херсонщині швидко набули поширення по всій Росії, що зробило його неймовірно популярним і, як водиться у таких випадках, в знаки поваги у суспільстві його стали величати не інакше як “Артільний батько”. Висока довіра громадян змусила Миколу Васильовича левову частину часу приділяти популяризації започаткованої ним справи. У кінці XIX – на початку XX ст., подорожуючи з лекціями і виступами в Європейській частині Російської імперії, йому довелося відвідати Санкт-Петербург, Москву, Варшаву, Київ, Харків, Херсон, Одесу, Миколаїв, Ніжин, Самару, Вітебськ, Вороніж, В’ятку, Нижній Новгород, Перм та інші міста [2, с. 15]. За підрахунками О.Савича, внаслідок титанічної праці М.Левитського на теренах України до 1902 р. було утворено понад 180 артілей, а загалом на території Європейської частини Російської імперії до 1905 р. було утворено близько 500 промислових товариств, хоч це число досить нижче фактичних даних [11, арк. 6].

Відомо, що “артільний батько” не обминує і Подільський край.

Нагадаємо, що на теренах Подільської губернії кооперативна ідея знайшла благодатний ґрунт лише в кінці XIX ст. У містечку Городок (1874 р.), а згодом у Вінниці (1880 р.), Гайсині та Кам’янці-Подільському (1897 р.) з’явилися перші кооперативні осередки об’єднання громадян у кредитній та у сфері задоволення споживчих потреб [12, с. 54, 59]. Проте в системі сільськогосподарського і промислового виробництва для переважної більшості хліборобів і звичайних робітників кооперативні форми економічної співпраці були практично невідомі і сприймалися з великою недовірою. У першу чергу таке ставлення торкалося землеробських артілей. Більшість місцевих начальників всіляко гальмували артільне діло і попереджали, що поки вони будуть при владі “жодної землеробської артілі на їхній ділянці не буде”. При тому, владні упорядники вважали Миколу Васильовича за “небезпечну людину” і намагалися не допускати його бесід із селянами [13, с. 671]. Характерним прикладом може стати розклеєний по всіх селах наказ волосного старшини с.Сентово (теперішня Кіровоградщина) А.Гусака, де значилося таке: “...у випадку появи в селі засновника артілей п.Левитського для наради з селянами, заборонити таку нараду” [14, арк. 7].

Не менше перешкод існувало для діяльності промислових кооперативів. Перевершили всіх вінницькі поліцмейстери, які без натяків заявляли, що “Вінниця – це не Америка”, вимагаючи зняти вивіску з ремісничої артілі [13, с. 670]. Тому ідеї кооперації потребували потужних зусиль для подолання адміністративної протидії у розвитку кооперативного руху і налагодженні заходів щодо роз’яснення широким верствам населення основоположних правових та економічних засад утворення артілей та інших форм виробничих кооперативів.

Зазначимо, що існує на той час одне із перших в Україні Подільське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (далі – ПТСП), засноване місцевою магнатерією ще у 1898 р., опікувалося корпоративними інтересами землевласників, фабрикантів і заводчиків і до кооперування селянства ставилося прохолодно [15, с. 18]. Зусиллями фахівців цього товариства насаджувалися прогресивні технології та сучасні методи обробітку землі для отримання максимального врожаю. Для цього були певні причини, адже на світових ринках сільгосппродукція з України продавалася за цінами майже у два рази дешевше. Як зазначав Х.Лебідь-Юрчик, така диспропорція була “принизливою контрибуцією за нашу некультурність і недбалість” [16, с. 8]. Тому крупні заводчики і фабриканти переслідували покращення агрокультури, а з тим збільшення виробництва продукції в індивідуальних селянських господарствах, з метою закупівлі за низькими цінами отриманих ними сировинних ресурсів і подальшої переробки їх на власних млинах, гуральнях і цукроварнях та отримання надприбутків від реалізації готової продукції на світових ринках.

Ясна річ, що на початку XX ст. на Поділлі за відсутності українських періодичних видань і зацікавленості з боку влади, інформація про утворення кооперативних спілок, існування артілей та інших виробничих кооперативів у середовищі подільських ремісників, тим більше хліборобів, поширювалася на

рівні чуток. В кращому випадку, до рук хліборобів іноді потрапляли окремі друковані видання, що змогли таємними шляхами пробитися переважно з Галичини. Водночас, за висновками Ю.Магась-Демидас і О.Фелькова, в кінці XIX ст. на Поділлі виробничі артілі “знаходилися в зародковому стані” [12, с. 74]. Лише на початку наступного століття, коли “уряд почав ставитися до кооперативів більш позитивно, оскільки прагнув за їх допомогою покращити соціальне становище населення та послабити його революційну налаштованість”, відбулися реальні зрушення у справі виникнення значної кількості нових товариств у містах, містечках та селах [12, с. 75]. Тут варто додати ще фактор зростання активності частини одноосібних ремісників та кустарів, які усвідомили переваги колективної праці як засіб для покращення життя та матеріального стану власних родин. Характерним може стати витяг із угоди членів Немирівської кравецької артілі, утвореної в листопаді 1901 р. Зокрема там значилося таке: “...переконавшись, що працюючи одноосібно, ми ніколи не забезпечимо себе і свої родини необхідними засобами і не зможемо покращити свій стан взагалі і, що тільки об’єднавшись для спільної праці, при взаємній згоді..., ми зможемо вибитись із наших тяжких злиднів, зробивши свій матеріальний стан більш міцним і надійним” [17, арк. 1]. До речі, у підготовці артільної угоди безпосередню участь брав М.Левитський.

Аналіз інформації з рубрики “Артільна справа”, що в 1901–1904 рр. публікувалася в місцевій елісаветградській газеті, свідчить про надходження на адресу М.Левитського значної кількості дописів. Селяни, робітники і представники різних професій з широкою географією регіонів Російської імперії зверталися з проханням прибути до них та прочитати лекції з питань кооперації. Значна частина дописувачів прохала надати практичну допомогу в організації різного роду артілей і промислових товариств, а також скласти і надіслати проекти установчих документів [14].

З-поміж таких звернень було декілька листів з Поділля. Так, у 1903 р. працівники друкарень м.Вінниці виявили бажання утворити власну артіль і прохали скласти проект статуту. Декілька робітників, що працювали на тютюнових фабриках, вирішили влаштувати в селищі поблизу станції Жмеринки власне артільне товариство і також зверталися з проханням надати форму установчого договору [18, с. 3]. Однак це були лише поодинокі випадки утворення виробничих товариств, а на початку XX ст. на Поділлі артілей в сфері спільного землеробства взагалі не відбулося.

У змальованій вище ситуації прибуття на Поділля “артільного батька” виглядало як крок, що мав порушити провінційну патріархальну тишу, ретельно влаштовану місцевими чиновниками і діячами релігійного культу. Всенародна популярність М.Левитського і прихильність до артільної справи особисто імператора Миколи II, який своїм указом виділив 5 тис. крб. на підтримку праці Миколи Васильовича в справі створення робітничих артілей [19, арк. 10], змусила місцевих можновладців поступитися принципу “не пуцать” і здійснити певні кроки для встановлення контактів з відомим діячем російської кооперації.

Крім того, до жандармерії надійшло розпорядження Міністерства внутрішніх справ щодо усунення будь-яких перепон для розвитку артільної справи. Зокрема в циркулярі значилося, що “поки землеробські артілі будуть переслідувати виключно економічну мету – полегшення бідним селянам-землеробам більш успішний обробіток землі, вони не можуть не користуватися підтримкою державних чиновників” [20, арк. 35]. Зрозуміло, що зазначена декларація не могли залишитися без реагування. Тому в листопаді 1903 р. “артільному батьку” від імені Комісії з організації народних читань при Кам’янець-Подільському опікунству про народну тверезість надійшло запрошення відвідати місто та прочитати в народному домі ім. О.Пушкіна декілька лекцій про артілі: одну для звичайних громадян, а другу – для інтелігенції. Микола Васильович відгукнувся на пропозицію і надіслав програму своїх лекцій для узгодження з місцевою владою [18, с. 5]. Однак саме на той час “артільний батько” вирушив до Сімферополя, Новоросійська, Києва і Варшави і не мав можливості прибути на Поділля [20, арк. 25]. Тоді в кінці січня 1904 р. вищезазначена комісія ще раз запросила М.Левитського до Кам’янця-Подільського. На цей раз йому пропонували прочитати лекції з питань кооперації, зокрема про користь для робітників і ремісників кооперативних артільних організацій [21, с. 3]. Крім цього, ймовірно, Микола Васильович отримав запрошення керівництва ПТСП та міського кооперативу споживачів під головуванням М.Трублаєвича за підтримки колег-кооператорів, службовців канцелярії губернатора А.Рождественського і Г.Сенкевича [22, с. 66].

На початку травня 1904 р. на лекцію в Пушкінському домі зібралось значна кількість міських обивателів, серед яких був губернатор Поділля камергер, дійсний статський радник О.О.Ейлер. Значну частину слухачів склали семінаристи-українці, котрі, на відміну від іншої публіки, неабияк зацікавилися виступом лектора. Як зазначав учасник тих подій В.Приходько, спочатку російською, а згодом чистою українською мовою М.Левитський відверто і правдиво виклав основні причини трагічної долі переважної більшості заснованих артілей. Однак незважаючи на це, “...ми в один вечір стали гарячими прихильниками ідеї кооперативного господарства, як і самого артільного батька” [23, с. 87].

Позитивне враження склала лекція і на пана губернатора, який після зустрічі з М.Левитським в присутності М.Трублаєвича та їх “певної обробки”, став досить прихильно ставитись до артілей. Більше того, О.Ейлер погодився спрямувати на місця циркуляр (за редакцією М.Левитського), в якому повітовим справникам та Кам’янець-Подільському поліцмейстеру заборонялося втручатись в роботу об’єднань громадян, що утворювалися з метою покращення життя і побуту трудового населення. “Чини поліції, – значилося в документі, – зобов’язані тільки прискіпливо вести списки всіх діючих в їх службових районах артілей” [24, арк. 13]. Безперечно, це було одне із позитивних зрушень у напрямках зменшення поліцейського тиску і недовіри до кооперативного руху краю.

Водночас, ініціативна група патріотично налаштованих слухачів під враженням лекції М.Левитського, за погодженням із помічником інспектора семінарії В.Чеховським – одним із провідників українського руху в семінарії(майбутнім

головою уряду УНР), запросила Миколу Васильовича прочитати лекцію в стінах Духовної семінарії. Дійсно, наступного дня в режимі “таємничості” М. Левитський виголосив промову у вшент наповненій залі, де у властивому йому стилі докладності і простоти виклав основи кооперативної справи. У довгій за часом лекції, насиченій яскравими прикладами з діяльності артільей та інших кооперативів в зарубіжних країнах, Микола Васильович зумів переконати майбутніх проповідників слова Божого в їх особливій ролі щодо поширення ідей кооперації серед мирян та закликав активно брати участь у запровадженні кооперативних організацій. Хоч ці настанови Миколи Васильовича суперечили канонам Святійшого Синоду про заборону духовним діячам працювати в керівних органах кредитних кооперативних установ та правліннях споживчих кооперативів (втратила чинність у 1909 р.) [25, с. 399-400], семінаристи сприйняли виклики часу і згодом доклали чимало зусиль для розвитку подільської кооперації.

На завершення перебування в семінарії на прохання групи слухачів “артільний батько” сфотографувався разом з ними в семінарському саду. На жаль, нам не вдалося знайти цю світліну, але відомо, що на картці (9x12) були зображені 20 осіб, серед яких перебували П. Шевченко, В. Дуткевич, М. Іваницький, В. Сумневич, К. Щироцький, Сочинський, В. Голубович (майбутній міністр УНР), М. Великовський, П. Синицький, А. Голоскевич, Ярошевич, Т. Левитський, Бялковецький, П. Великотний, Л. Єзерницький [26, арк. 16-17 зв.].

Важливо зазначити, що лекції М. Левитського в Кам’янці-Подільському позитивно вплинули на розвиток кооперативного руху краю, а найголовніше, привернули до цієї громадської справи освічену і найбільш свідому частину духівників, що користувалися довірою народних мас. Сам Микола Васильович визнавав, що його виступи щиро зацікавили молодь і наголошував, що “зерно кооперації упаде не на камінь, а на добрий ґрунт і дасть добрий плід” [27, арк. 10]. Так, власне, і сталося. За згадками Миколи Васильовича значна частина духовенства, що слухала його лекції, приєдналася до діяльності української кооперації і він був приємно вражений наслідками виконаної ним роботи. “Через декілька років на з’їздах на Подольщині (в Вінниці) і на Всеросійськiм Київськiм з’їзді, – писав він, – до мене підходили уже дорослі, бородаті священники і інші приватні люде-кооператори з тих семінаристів., вітали мене із подякою згадували оту контрабандну лекцію” [27, арк. 10].

Варто назвати декількох з тих, хто не тільки очолював кооперативні установи, а брали активну участь у виробленні стратегії і тактики кооперативного руху. Зокрема, це пани-отці В. Боровський, І. Гандзюк, Гриневич, С. Дедевич, В. Змиловський, М. Ковальчук, Кульчицький, В. Лазарович, П. Лотоцький, С. Лясковський, А. Маричев, В. Мефодовський (о. Фома), І. Осаківський, А. Панов, Г. Пілін, М. Сендерко, Смерчинський, Чепурковський (о. Ніл), С. Якубовський та багато інших [28, с. 132-133].

Як згодом виявилось, серед слухачів тієї лекції “артільного батька” був ще один семінарист-подолянин Порфир Аристархович Пеліховський, який ускрутні часи зумів врятувати М. Левитського від жахливого існування. Мова йде про

період 1919–1920 рр., коли Микола Васильович на Кубані потрапив в денікінський полон і не мав змоги повернутися до Києва. Тоді П.Пеліховський очолюючи правління П'ятигорського споживчого товариства, широко відгукнувся на вирішення життєвих проблем М.Левитського. Про цей благородний вчинок він писав так: “П.А. Пеліховський дуже допоміг мені і просто визволив мене з нещастя ...на Кавказі в 1919–1920 році, де я мусив перебувати, не маючи можливості повернутися додому. Я тоді не мав ні помешкання, ні одежі, ні коштів на харчі і, взагалі, ніяких засобів до життя. ...П.А. Пеліховський разом з кооператорами П'ятигорська врятували мене від голодовки і загибелі” [27, арк. 10].

Повертаючись до подій у Кам'янці-Подільському, варто зупинитися ще на одній рисі характеру “артільного батька”, яка магічно діяла на аудиторію і притягувала свідомих українців до нього. Мова йде про безмежну любов Миколи Васильовича до Матері-України та неабиякий поетичний талант у віршованих творах змальовувати долю рідної землі та українського народу. Без сумніву, молодим семінаристам сподобалися рядки із написаної ним у 1900 р. та покладеної на музику (1902 р.) думи “Туга України”, яку з неймовірним успіхом виконували відомі кобзарі та іноді за це брався і сам автор. Наведемо декілька рядків із цієї проникливої туги сина рідної неньки України:

“Ой ти ненько Україно,	Доки ж будуть так прилюдно
Ти ж рідна мати,	Тебе грабувати,
За що ж маєш, сиротино,	Злі ж сусіди тебе, бідну –
<i>Отак пропадати...</i>	<i>Отак обдирати?”</i> [29, арк. 1].

Вчитуючись у вищенаведений фрагмент думи М.Левитського, не важко розпізнати неабияку актуальність твору на сучасному етапі боротьби українського народу за суверенність і державність та можливість вільно обирати шлях розвитку України.

Принагідно зазначимо, що після перебування у Кам'янець-Подільській духовній семінарії, Микола Васильович здійснив ще одну подорож, відвідавши давнього молодого товариша Вадима Пашенка в с.Носківці тодішньої Жмеринської волості Подільської губернії. Дружба між ними зав'язалася ще у кінці XIX ст. в С.-Петербурзі, де М.Левитський читав лекції з кооперативної тематики, а земляк-подолянин відвідував усі його виступи. Згодом, навчаючись в Одеському університеті, Вадим запросив “артільного батька” погостювати в маєтку своїх батьків (члени сім'ї більшість часу проводили за кордоном), де він, практично, був повним господарем. Заодно він прохав “побалакати з селянами про с.-г. артіль і допомогти селянам порадою щодо купівлі землі через “Крестьянский банк” [30, арк. 15]. Ясна річ, що Микола Васильович швидко завоював довіру досить великій групі селян, які дуже уважно слухали його лекцію. У підсумку виступ досвідченого оратора переконав місцевих хліборобів у необхідності кооперування у всіх сферах сільського життя.

Під кінець зустрічі господар маєтку запросив Миколу Васильовича виконати думу “Туга України”, що й зробив автор, акомпануючи собі на чудовій фісгармонії. Після завершення пісні М.Левицький був вражений реакцією на його спів. “Коли

я скінчив, – згадував він, – з великого гурту селян, що був раніш, – нема нікого, зосталася одна дівчина... і гірко плакала”. На питання Миколи Васильовича де поділися люди, дівчина відповіла, що всі почали ридати та повиходили з палацу [30, арк. 16].

З огляду на вищенаведені матеріали щодо перебування М. Левитського на Поділлі, можна зробити висновок, що Микола Васильович володів даром впливу на людей, неабияким талантом і вмінням переконувати, водночас викликаючи довіру і прихильність оточення до себе та до запропонованих ідей.

Таким чином, здійснені на початку ХХ ст. Миколою Васильовичем Левитським читання лекцій та спілкування з громадянами і молодим духовенством позитивно вплинуло на розвиток кооперативного руху і сприяло відродженню національної свідомості в сфері духовного життя українського населення. Його контакти з владними структурами, в певній мірі, сприяли зменшенню адміністративного тиску і бюрократичної тяганини з боку реєстраційних і наглядових органів, що дозволило відчутно активізувати розвиток артільної справи на Поділлі.

З відомих причин, властивих хліборобам Подільського краю (малоземелля, небезпека втратити майно, недовіра до справедливого розподілу врожаю і т.ін.), місцеве селянство не сприйняло ідею М. Левитського щодо спільного обробітку землі як ефективної форми покращення власного добробуту і тому землеробські артілі на Поділлі не прижилися. Разом з тим, запропоноване “артільним батьком” кооперування в частині забезпечення кредитними ресурсами, товарами повсякденного попиту, знаряддям праці, збуту виробленої продукції та наданні сфери послуг, знайшло досить відчутну підтримку і розуміння серед широких верств населення.

Водночас, залучення до поширення кооперативної ідеї священників та інших працівників релігійного культу стало визначальним для формування майбутньої потужної системи кооперативних товариств та їх спілок Поділля, яка проявила себе після соціальних заворушень 1905–1907 рр. та знайшла динамічний розвиток у роки Столипінської реформи.

Про участь М. Левитського в становленні кооперативної освіти та вплив на спілкове будівництво кооперації Подільського краю в другому десятилітті ХХ ст. доцільно розглянути в наступних публікаціях.

Список використаних джерел та літератури

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 327, од. зб. 235, 2 арк.
2. Фареній, І. А. Про артільного батька Миколу Левитського: Доповідь на урочистому засіданні Секції соціальної активності сільського населення з нагоди 150-річчя з дня народження Миколи Васильовича Левитського / І. А. Фареній; Наукове товариство істориків-аграрників. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець П. П. Кандич С. Г., 2010. – 36 с.
3. Аліман, М. В. Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї. 2-ге вид. / М. В. Аліман, Ю. М. Гавриленко. – Донецьк: Проект, 2000. – 295 с.

4. Вовченко, В. Доробок Миколи Левитського у становленні та розвитку кооперативного руху в Україні: історіографічний аспект / Вікторія Вовченко // Вісник Книжкової палати, 2012. – № 4. – С. 1-4.
5. Горкіна, Л. П. Нариси з історії політичної економії в Україні (остання третина XIX – перша третина XX ст.) / Л. П. Горкіна. – К.: Наукова думка, 1994. – 243 с.
6. Ленченко, Ф. І. Кооперативний рух на Україні та його діячі (1866–1921 рр.) / Ф. І. Ленченко. – К., 2000. – 143 с.
7. Марочко, В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / В. І. Марочко. – К., 1995. – 280 с.
8. Оніпко, Т. В. Споживча кооперація України в контексті міжнародного кооперативного руху: 20-і рр. XX ст.: монографія / Т. В. Оніпко. – Полтава: ПУЕТ, 2013. – 287 с.
9. Пантелеймоненко, А. О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: монографія / А. О. Пантелеймоненко. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
10. Фареній, І. Микола Левитський – “батько” промислової кооперації / Ігор Фареній // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У двох частинах. – Ч. 2. – С. 121-125.
11. ІР НБУВ, ф. 290, од. зб. 2423, 9 арк.
12. Магась-Демидас, Ю. І. Кооперативний рух у Подільській губернії 1980-і–1914 роках: монографія / Ю. І. Магась-Демидас, О. М. Федьков. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2010 – 144 с.
13. Краевой, Я. Полвека кооперативного движения на Юге России / Яков Краевой // Муравейник, 1916. – № 38-39. – С. 657-679.
14. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 1192, 30 арк.
15. Подільське товариство сільського господарства і сільськогосподарської промисловості. 1896–1918: історичний нарис / Вікторія Колесник. – Вінниця: Розвиток, 2007. – 159 с.
16. Лебедь-Юрчик, Х. Сельскохозяйственные товарищества / Харитон Лебедь-Юрчик // Кооперативный листок. – 1910. – № 4. – 24 с.
17. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 860, 3 арк.
18. Артельное дело // Елисаветградские новости. – 1903. – № 5. – С. 3.
19. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 1189, 18 арк.
20. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 1191, 160 арк.
21. Дневник // Елисаветградские новости. – 1904. – № 54. – С. 3.
22. Кузина, Б. С. Історія споживчої кооперації Поділля. 1861–1914 рр. / Б. С. Кузина. – Хмельницький: Видавець П. П. Цюпак А. А., 2010 – 192 с.
23. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Спогади. Ч. I / Віктор Приходько. – Нью-Йорк; Мюнхен: Видавництво “Криниця”, 1967. – 127 с.
24. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 1194, 52 арк.
25. Православная Подолия. – 1909. – № 13-14. – С. 399-400.
26. ІР НБУВ, ф. 290, од. зб. 75, 18 арк.
27. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 538, 19 арк.
28. Подолян, В. В. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897–1939 рр.) / В. В. Подолян, В. П. Рекрут. – Вінниця, 2005. – 456 с.

29. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 333, 2 арк.

30. ІР НБУВ, ф. 327, од. зб. 554, 35 арк.

Valery Rekrut, Olga Stepchenko

“Artel Father” Levyskiy Mykola Vasylyovych in Podillya

Based on the analysis of published materials and archival documents in the article it is considered the shape of national historiography on the life and activity of famous public figure, cooperator and writer Mykola Vasylyovych Levyskiy. It is analyzed his involvement in propagation of cooperative idea in Polillya in early 20th century.

It is discovered that the study of documentary heritage of ‘artel father’ was performed by the number of domestic scientists who have mainly highlighted his activity in light of cooperative idea propaganda in Russian Empire in the context of popularizing of agricultural cooperatives and other forms of industrial cooperation.

The authors, using the M.Levitsyi’s personal archive documents, proves that the development of the cooperative idea in Podil including the establishment of agricultural production and other cooperative societies was far behind to other regions of Ukraine due to considerable administrative pressure from the power.

However, the geography of M.Levitskiy’s promotional activities of cooperation popularization covered the European part of the Russian Empire and the Western Europe.

In early 20th century M.Levyskiy also visited Podilsky edge, particularly the town of Kam’yanets-Podilskiy, where provided several lectures including the local seminary where the lecture was totally illegal.

The authors proves that skillfully provided lectures with elements of personal poetic were positively accepted by students from seminarians-Ukrainians and effectively influenced the formation of patriotic outlook and, to some extent, intensified the development of the cooperative movement in Podil. Lately, the significant number of lecture participants became conscious developers of cooperative idea and actively worked in domestic cooperation system.

Keywords: *Mykola Vasylyovych Levysyi, cooperation, artels, Kam’yanets’-Podilskiy Seminary, seminarians, lectures, poetics.*

В.Ф.Рекрут, О.П.Степченко

“Артельный батька” Левитский Николай Васильевич на Подолии

На основе анализа опубликованных материалов и архивных документов рассматривается состояние отечественной историографии о жизни и деятельности известного общественного деятеля, кооператора и литератора Н.В.Левитского. Освещается его участие в распространении кооперативной идеи на территории Подолии в начале XX ст. Выяснено, что исследование документального наследия “артельного батька” проводили ряд отечественных ученых, которые рассматривали его деятельность в направлениях распространения кооперативной идеи на территории Российской империи в кон-

тексте популяризації сільськогосподарських артелів і інших форм промислової кооперації. Автори, використовуючи архівні документи особистого фонду Н. Левитського, доводять, що на території Подолі внаслідок адміністративного тиску поширення кооперативної ідеї, в тому числі створення сільськогосподарських товариств, значно відставало від інших регіонів України. Одночасно географія пропагандистських заходів Н. Левитського по питанню популяризації кооперації охоплювала територію Європейської частини Російської імперії і країни Західної Європи. В наслідок ХХ ст. Н. Левитський також відвідав Подільський край, в тому числі г. Каменець-Подільський, де прочитав декілька лекцій, одну з яких нелегально виступав в місцевій Духовній семінарії. Автори доводять, що майстерно викладені лекції з використанням фрагментів власних віршів, позитивно сприймалися слухачами з числа семінаристів-українців і суттєво впливали на формування їх патріотичного світогляду і в значній мірі активізували розвиток кооперативного руху на території Подолі. Велика кількість учасників лекцій внаслідок стали свідомими проводниками кооперативної ідеї і плідно працювали в системі кооперації країни.

Ключові слова: *Николай Васильевич Левитский, кооперация, артели, Каменец-Подольская духовная семинария, семинаристы, лекции, поэзия.*

Одержано 3 червня 2014 року

УДК 94(477)(092)

І.О.Старенький

Дмитро Ващук: історик та педагог

У статті розглядається дослідницька та педагогічна діяльність кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України Дмитра Петровича Ващука.

Ключові слова: *Д.П.Ващук, історичні дослідження, педагогічна діяльність, Велике князівство Литовське, Поділля.*

Історію творить людина, яка перебуває у певному соціокультурному просторі. Людина і досліджує історію. Одним із найвідоміших істориків-літваністів України є Дмитро Петрович Ващук.

На жаль, цій безумовно непересічній постаті в історіографії не приділено належної уваги. Як виняток, в біобібліографічному покажчику “Історія Української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.) (наукова школа)” міститься невелика інформація про дослідника¹. Мета нашої статті – до певної міри заповнити вказану історіографічну прогалину.

Народився Дмитро Петрович 22 серпня 1978 року в старовинному місті Кам’янець-Подільському. Протягом 1995–2000 рр. навчався на історичному факультеті Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту (нині Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка). У 2000–2001 роках працював вчителем історії Кам’янець-Подільського навчально-виховного комплексу №16, де і зараз працює за сумісництвом.

У 2001–2004 роках проходив підготовку в аспірантурі Інституту історії України Національної академії наук України². 2005 року під керівництвом кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Олени Володимирівни Русиної захистив кандидатську дисертацію на тему “Обласні привілеї Волині та Київщини: генеза і функціонування в другій половині XIV – першій половині XVI ст.”³, здобувши науковий ступінь кандидата історичних наук.

З 2004 року працював на посаді молодшого наукового співробітника, а з 2006 р. – наукового співробітника відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України. З 2009 року переведений на посаду старшого наукового співробітника цього ж відділу. У 2011 році Д.П.Вашуку присвоєно вчене звання “старший науковий співробітник” зі спеціальності історія України.

Сьогодні він також є заступником головного редактора наукового збірника “Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського” та членом редколегії “Українського історичного збірника”⁴.

До кола наукових інтересів Дмитра Вашука входить історія українських земель у складі Великого князівства Литовського в другій половині XIV – першій половині XVI століть. Серед такої об’ємної тематики можна виокремити певні напрямки досліджень.

Одним із перших можна назвати дослідження привілеїв, уставних земських грамот для Київщини та Волині, що стало темою дисертаційного дослідження. Науковець у своїх працях здійснював порівняльний аналіз привілеїв литовським євреям та уставних земських грамот Київщини та Волині другої половини XV – першої третини XVI ст.⁵, розв’язував проблему походження, датування та характеру обласних привілеїв Київщини та Волині⁶, вивчав вплив вказаних привілеїв на формування Першого Литовського Статуту⁷, характеризував майнові відносини через норми уставних земських грамот⁸. Окрему увагу Дмитро Петрович приділив питанням дослідження привілейованої верстви суспільства Великого князівства Литовського за правовими джерелами XV – першої половини XVI ст.⁹ та реконструкції протографа Київської уставної грамоти¹⁰.

В одній із публікацій дослідник звернувся до норм “Руської правди”, зокрема її рецепції в пам’ятках права Великого князівства Литовського¹¹. Дмитру Вашуку

вдалося аргументовано довести вплив пам'ятки давньоруського права на формування окремих аспектів правової системи Великого князівства Литовського.

Ще одним об'єктом досліджень стала судова система литовської держави. Вчений звернув увагу на загальні принципи судочинства Великого князівства Литовського¹², судову систему Волині¹³ та Київщини¹⁴, особливості судочинства єврейського населення¹⁵.

Цілий ряд праць дослідник присвятив інститутам “старини” та “новини”¹⁶. Дмитро Ващук стверджує, що інститут “старини” не був проявом елементів консерватизму в державній політиці Великого князівства Литовського, а лише історіографічною традицією другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. У державі легко приживалася “новина”, яка тією чи іншою мірою була вигідна для елітарної частини суспільства, перетворюючись з часом на “старину”. Дослідник відобразив вплив інститутів “старини” й “новини” на регулювання економічних відносин Великого князівства Литовського.

Результатом досліджень різних аспектів життя населення українських земель під владою Литви стало видання в 2009 році монографії “Абыхмо деръжали ихъ подле права ихъ земли”. (Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в ХV–ХVІ ст.)¹⁷. Крім того, Д.П.Ващук взяв участь у написанні колективних монографій “Україна: литовська доба 1320–1569” (2007)¹⁸, “Україна і Литва в ХІV–ХVІ століттях. Політико-правові та соціально-економічні аспекти”¹⁹.

Окремим напрямом досліджень Дмитра Ващука можна вважати студії з історії шляхетських родів. Значну увагу дослідник звертає на рід Острозьких та постать Василя-Костянтина Острозького²⁰. У цих працях автор опублікував цілий ряд віднайдених ним джерел, які стосуються судових процесів: між Василем-Костянтином Острозьким та Остафієм Воловичем; між князем та його невісткою Беатою; між Беатою Острозькою та Ф.Б.Мишкою та ін.

Д.П.Ващук активно досліджував і князівську родину Сангушків²¹. Зокрема, було опубліковано віднайдений істориком у Варшаві документ про судовий процес між володимирським старостою Федором Андрійовичем Сангушком та князем Василем Михайловичем Сангушком-Ковельським.

Крім того, Дмитро Петрович виявляє інтерес до постаті київського воєводи Фридриха Пронського, опублікувавши три документи, що стосуються цієї особи²².

Проте найбільш плідна робота проводилась у дослідженні шляхетських родів, зокрема історії князів Масальських і завершилася виданням у 2007 році археографічної збірки “Князі Масальські: документи і матеріали ХVІ ст.”²³.

Як окремий напрямок варто виокремити й археографічну роботу вченого. Зокрема, ним віднайдено й опубліковано матеріали з історії міста Луцька та Луцького повіту²⁴, міста Рівного²⁵, документи великого князя Свидригайла²⁶. Окремо слід відзначити участь Д.П.Ващука в упорядкуванні та виданні у Вільносі двох книг Литовської Метрики²⁷.

Незважаючи на те, що сферу наукових інтересів Дмитра Петровича становить Велике князівство Литовське, в його дослідженнях постійно присутня історія Поділля. Серед праць, присвячених регіону, можемо згадати такі: “Проблема

входження Поділля до складу Великого князівства Литовського в другій половині XIV ст.: історіографічний аспект”²⁸, “Подільське князівство за часів князів Коріатовичів: невідомий рукопис Ю.Сіцінського”²⁹, “Князі Коріатовичі – володарі Поділля”³⁰. Водночас учений бере активну участь у поверненні із забуття наукової спадщини таких відомих подільських істориків як Юхим Сіцінський та Юзеф Ролле. За його упорядкування вийшли книги Ю.Сіцінського “Поділля під владою Литви”³¹ та Ю.Ролле “Іван Богун – козацький полковник”³².

Невтомна праця у царині “литуаністики” стала помітною для державних органів влади. Зокрема, 2013 року Дмитро Вашук разом із своїм колегою Андрієм Блануцою за цикл наукових праць “Україна і Литва у XV–XVI ст.: соціально-економічні та політико-правові відносини” стали лауреатами державної премії Президента України для молодих вчених.

Дмитро Петрович займається також і педагогічною працею. Сьогодні історик працює в навчально-виховному комплексі №16 м.Кам’янець-Подільського. Маємо досить рідкісний випадок, коли кандидат історичних наук працює в школі. Його педагогічним кредо є принцип І.Канта, який говорив: “Потрібно навчити людей не думкам, а думати”³³. У педагогічній практиці Дмитро Вашук застосовує проблемно-пошукові методи навчання, інтерактивні технології, поєднання індивідуальних, парних, групових та фронтальних форм роботи. Педагогом відпрацьовані й ефективно впроваджуються різні типи уроків, а саме: урок-екскурсія, урок-подорож, урок-роздум, урок-захист проєктів, урок-конференція, урок-дискусія тощо.

В основу викладання предмета Д.П.Вашук покладає найширші демократичні засади вивчення історичної науки, повернення до витоків історичної пам’яті українського народу, культурно-історичної спадщини рідного краю, виховання в учнів громадянської позиції, загальнолюдських цінностей. Він ефективно впроваджує інтегровані навчальні курси, оптимально поєднує гуманітарні та суспільні складові шкільної освіти, їх практичні компоненти, програмовий матеріал спрямовує на формування науково-пошукового історичного світогляду.

Вимогливість учителя до учнів поєднується з гуманним, демократичним ставленням до кожного, прагненням розкрити індивідуальні особливості, розвинути інтелект. Логічним наслідком цього стало те, що 2011 року Дмитро Петрович став лауреатом всеукраїнського конкурсу “Вчитель року-2011” та був нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України³⁴.

Сьогодні педагог працює над темою “Проблемне навчання: від шкільного матеріалу до наукової дедукції”. Своїми педагогічними напрацювання Д.П.Вашук ділиться зі своїми колегами-вчителями, публікуючи статті методичного характеру в журналах “Історія України” та “Історія і суспільствознавство в школах України”³⁵, виступаючи на методичних семінарах. З 2012 р. він також є членом журі Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії.

Цікавим є і той факт, що Дмитро Петрович активно займається спортивним туризмом (майстер спорту України з 2005 року), керує гуртком “Водний туризм” Хмельницького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді,

організовує спортивні й історико-краєзнавчі подорожі. Серед його вихованців є кандидати у майстри спорту та майстри спорту України зі спортивного туризму.

Отже, незважаючи на молодий для історика вік, Дмитро Вашук зробив значний внесок у дослідження історії українських земель під владою Великого князівства Литовського. У той же час він досліджує і краєзнавчу тематику, повертаючи із забуття наукову спадщину відомих подільських істориків. Чималих успіхів Д.П.Вашук досяг і на педагогічній ниві.

Примітки

1. Дмитро Петрович Вашук // Історія Української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.) (наукова школа): біобібліогр. покажч. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І.Огієнка, 2009. – С. 113-117.

2. Там само. – С. 113.

3. Вашук, Д. П. Обласні привілеї Волині та Київщини: генеза і функціонування в другій половині XV – першій третині XVI ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Д. П. Вашук. – К., 2005. – 18 с.

4. Дмитро Петрович Вашук ... – С. 113.

5. Вашук, Д. П. Порівняльний аналіз привілеїв литовським євреям та уставних земських грамот Київщини та Волині (друга половина XV – перша третина XVI ст.) / Д. П. Вашук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2003. – Вип. 5. – С. 43-54.

6. Вашук, Д. П. Обласні привілеї Київщини та Волині: проблема походження, датування та характеру (XV – поч. XVI ст.) / Д. П. Вашук // Український історичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 90-101; Вашук, Д. П. До питання про датування та характер уставної земської грамоти Волинської землі / Д. П. Вашук // Сангушківські читання: зб. наук. пр. I всеукр. наук. конф. – Львів, 2004. – С. 129-133.

7. Вашук, Д. П. Вплив обласних привілеїв Київщини та Волині на формування Першого Литовського Статуту / Д. П. Вашук // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2004. – Вип. 4. – С. 177-194.

8. Вашук, Д. П. Майнові відносини у Київській землі в світлі уставних грамот (друга половина XV – перша третина XVI ст.) / Д. П. Вашук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2004. – Вип. 6. – С. 70-84.

9. Вашук, Д. П. Привілейовані верстви суспільства Великого князівства Литовського за правовими джерелами XV – першої половини XVI ст. (на прикладі Київської землі) / Д. П. Вашук // Еліта і цивілізаційні процеси формування націй. – К., 2006. – Т. I. – С. 199-204.

10. Вашук, Д. П. Реконструкція протографу Київської уставної грамоти (кінець XIV – перша третина XVI ст.) / Д. П. Вашук // METRICIANA: дослідвання і матеріялы Метрики Вялікого Княства Літоўскаго. – Мінск: Athenaem, 2007. – С. 102-123.

11. Вашук, Д. П. Рецепція норм Русской Правды в пам'ятках права Великого князівства Литовського (на матеріалах обласних привілеїв II половини XV в.) / Д. П. Вашук // Тезиси междунар. науч. конф. “Литва эпохи Миндаугаса и её соседи: исторические и культурные связи и параллели”. – М., 2003. – С. 13-15; Вашук, Д. П. Рецепції норм “Руської Правди” в пам'ятках права Великого князівства Литовського

(на матеріалах обласних привілеїв другої половини XV ст.) / Д. П. Ващук // П міжн. наук. конгрес українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”. – Кам’янець-Подільський; К.; Нью-Йорк; Острог, 2005. – Т. I. – С. 136-142.

12. Ващук, Д. П. Загальні принципи судочинства Великого князівства Литовського в другій половині XV – першій третині XVI ст. (на прикладі Київської землі) / Д. П. Ващук // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам’янець-Подільський, 2005. – Т. 16. – С. 20-30.

13. Ващук, Д. П. Судочинство Волинської землі другої половини XV – першої третини XVI ст.: до питання реалізації норм уставних земських грамот / Д. П. Ващук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2005. – Вип. 8. – С. 54-64; Ващук, Д. П. Судова діяльність “старости” на Волині та “воеводи” на Київщині в кінці XV – першій третині XVI ст. / Д. П. Ващук // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2005. – Вип. 5. – С. 157-172.

14. Ващук, Д. П. Судовий процес та його функціонування в Київській землі в другій половині XV – першій третині XVI ст. (аналіз статей уставних земських грамот) / Д. П. Ващук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2004. – Вип. 7. – С. 69-94.

15. Ващук, Д. П. Судопроизводство єврейського населення в Великому князівстві Литовському во II половині XV – I треті XVI вв. / Д. П. Ващук // Матер. XII єжегод. междунар. междуисц. конф. по иудаике. – М., 2005. – Вып. 18, ч. 2. – С. 84-93.

16. Блануца, А. В. Інститут “старини” й “новини” в правових та економічних джерелах Великої князівства Литовського (друга половина XV–XVI ст.) / А. В. Блануца, Д. П. Ващук // Український історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 11-23; Ващук, Д. П. Непорушність “старини”: “консерватизм” державної політики Великої князівства Литовського чи історіографічна традиція кінця XIX – першої третини XX ст.? / Д. П. Ващук // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2006. – Вип. 6. – С. 423-438; Ващук, Д. П. “Старина” і “новина” в правових источниках України XV – первой трети XVI веков / Д. П. Ващук // История идей и история общества: матер. V всерос. науч. конф. – Нижневартовск, 2007. – С. 43-46; Ващук, Д. П. “Старина” як інститут регулювання економічних відносин у Великому князівстві Литовському (кінець XV – перша третина XVI ст.) / Д. П. Ващук // Terra cossacorum: студії з давньої і нової України. Наук. зб. на пошану док. іст. наук, проф. Валерія Степанкова. – К., 2007. – С. 415-433; Ващук, Д. П. Соблюдение или использование института “старини” в Великому князівстві Литовському (на прикладі земської служби) / Д. П. Ващук // Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі: тези доп. – К., 2007. – С. 30-31; Ващук, Д. П. “Право близькості” та “Інститут опіки” ранньомодерної України: традиція “старини” одного документа / Д. П. Ващук // Гуржійські історичні читання: зб. наук. пр. – Черкаси, 2007. – С. 52-57; Ващук, Д. П. Дотримання та використання інституту “старини” у Великому князівстві Литовському в достагатовий період (на прикладі земської служби) / Д. П. Ващук // *Ukraina Lithuania: студії з історії Великої князівства Литовського*. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2009. – Т. I. – С. 34-42; Ващук, Д. П. Інститут “старини” у Великому князівстві Литовському (аналіз матеріалів Литовської Метрики) / Д. П. Ва-

щук // Український історичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 195-209; Ващук, Д. П. Інститут “старини” у повсякденній практиці Великого князівства Литовського (за матеріалами 32-ї Книги записів) / Д. П. Ващук // Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі: тези доп. – К., 2011. – С. 24-26; Ващук, Д. П. Матеріали Литовської Метрики до вивчення інститутів “старини” та “новини” у Великому князівстві Литовському / Д. П. Ващук // Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2011. – Вип. 11. – С. 207-216.

17. Ващук, Д. П. “АБЫХМО ДЕРЪЖАЛИ ИХЪ ПОДЛЕ ПРАВА ИХЪ ЗЕМЪЛИ”. (Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в XV–XVI ст.) / Дмитро Ващук. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2009. – 320 с.

18. Україна: литовська доба 1320–1569 / О. Русина, Л. Войтович, І. Сварник, А. Блануца, Д. Ващук, Б. Черкас. – К., 2007. – 176 с.

19. Україна і Литва в XIV – XVI століттях. Політико-правові та соціально-економічні аспекти / В. Г. Берковський, А. В. Блануца, Д. П. Ващук, А. О. Гурбик, Б. В. Черкас. – Луцьк: ПраТ “Волинська обласна друкарня”, 2011. – 256 с.

20. Ващук, Д. П. Князь Василь-Костянтин Острозький (за матеріалами 235-ї Книги судових справ) / Д. П. Ващук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2008. – Вип. 11. – С. 475-478; Ващук, Д. П. Василь-Костянтин Острозький у документах Литовської Метрики / Д. П. Ващук // Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2008. – Вип. 8. – С. 269-284; Ващук, Д. П. Родина Острозьких у документах 235-ї книги Литовської Метрики / Д. П. Ващук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2010. – Вип. 13. – С. 161-165.

21. Ващук, Д. П. Документи до історії князівської родини Сангушків на Волині середини XVI ст. / Д. П. Ващук // Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2007. – Вип. 7. – С. 373-386; Ващук, Д. П. До історії родинної суперечки князів Сангушків на початку другої третини XVI ст. / Д. П. Ващук // Український історичний збірник. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2009. – Вип. 12. – С. 468-474.

22. Ващук, Д. П. Київський воєвода Фридрих Пронський (за матеріалами 235-ї Книги судових справ) / Д. П. Ващук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2011. – Вип. 13. – С. 272-277.

23. Князі Масальські: документи і матеріали XVI ст. / упоряд.: А. В. Блануца, Д. П. Ващук. – К.: “Пульсари”, 2007. – Вип. 1. – 176 с.

24. Ващук, Д. П. Документи з історії міста Луцька та Луцького повіту початку XVI ст. / Д. П. Ващук // Український історичний збірник: зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 387-391; Ващук, Д. П. Місто Луцьк у документах Литовської Метрики XVI ст. / Д. П. Ващук // З’їзд європейських монархів у Луцьку 1429 року: матер. III міжн. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 580-й річниці з’їзду. – Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2009. – С. 41-47.

25. Ващук, Д. П. Місто Рівне у документах Литовської Метрики (за матеріалами 29-ї Книги записів) / Д. П. Ващук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2011. – Вип. 22. – С. 262-265.

26. Ващук, Д. П. Документи великого князя Свидригайла (за матеріалами 22 Книги Записів Литовської Метрики) / Д. П. Ващук // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2009. – Вип. 16. – С. 237-241.

27. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22. (1547): Užrašymų knyga 22 / Parengė A. Blauca, D. Vashchuk, D. Antanavičius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010. – 174 p.; Lietuvos Mekatri. Knyga Nr. 32. (1548–1549): Užrašymų knyga 32 / Parengė A. Blauca, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012. – XX, 144 p.

28. Ващук, Д. П. Проблема входження Поділля до складу Великого князівства Литовського в другій половині XIV ст.: історіографічний аспект / В. Д. Ващук // Зб. наук. пр. за підсумками міжн. наук.-практ. конф. “Кам’янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв’язків”. – Кам’янець-Подільський, 2004. – С. 40-42.

29. Ващук, Д. П. Подільське князівство за часів Коріатовичів: невідомий рукопис Ю. Сіцінського / Д. П. Ващук // Україна кризь віки: зб. наук. пр. на пошану академіка Валерія Смоля. – К., 2010. – С. 916-940.

30. Ващук, Д. П. Князі Коріатовичі – володарі Поділля / Д. П. Ващук // Краєзнавець Хмельниччини: наук.-краєзн. зб. – Кам’янець-Подільський: К-ПНУ ім. І.Огієнка, 2011. – Вип. 2. – С. 142-143.

31. Сіцінський, Ю. Й. Поділля під владою Литви / упоряд.: Д. П. Ващук, М. І. Мошак. – Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2009. – 160 с.

32. Д-р Антоній Й. Іван Богун – козацький полковник / упоряд.: Дмитро Ващук, Василь Кононенко. – К.; Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2012. – 192 с.

33. Свиридова, О. “Потрібно навчити людей не думкам, а думати” / Оксана Свиридова // Поділля-експрес. – 2011. – 25 лют. (№ 8). – С. 5.

34. Там само.

35. Ващук, Д. П. Про деякі аспекти проблемного навчання / Д. П. Ващук // Історія України. – 2011. – лист. (№ 41-42). – С. 12-18; Ващук, Д. П. Про концепцію Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії. Пропозиції та зразки завдань / Д. П. Ващук // Історія і суспільствознавство в школах України. – 2011. – № 6. – С. 21-31; Ващук, Д. П. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав. Історія України. 7 клас / Д. П. Ващук // Історія України. – 2011. – лист. (№ 41-42). – С. 12-18; 2012. – січ. (№ 1-2). – С. 30-35.

И.А.Старенький

Дмитрий Ващук: историк и педагог

В статье рассматривается исследовательская и педагогическая деятельность кандидата исторических наук, старшего научного сотрудника отдела истории Украины средних веков и раннего нового времени Института истории Украины НАН Украины Дмитрия Петровича Ващука.

Ключевые слова: Д.П.Ващук, исторические исследования, педагогическая деятельность, Великое княжество Литовское, Подолье.

Одержано 3 червня 2014 року

Наші ювіляри

УДК 378.011.3-057.175(092)

С.А.Копилов, І.М.Конет

Професор педагогіки (до 75-річчя від дня народження П.С.Атаманчука)

У статті розглядаються основні етапи життя, педагогічної і наукової діяльності доктора педагогічних наук, професора, академіка АНВО України Петра Сергійовича Атаманчука.

Ключові слова: П.С.Атаманчук, доктор наук, професор, академік, учений-методист.

Відомий український учений-методист Петро Сергійович Атаманчук народився 26 червня 1939 року в селі Каскада, 4-та сотня, Новоушицького району Кам'янець-Подільської (нині – Хмельницької) області.

Середню освіту здобував, навчаючись спершу у Каскадській семирічній школі (1946–1953 роки), а згодом у Новоушицькій середній школі (1953–1956 роки).

У 1956 році став студентом, а в 1961 році завершив навчання у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті, здобувши спеціальність учителя фізики та основ виробництва.

У 1961 році як дипломований фахівець розпочав працювати вчителем фізики у Калюсецькій середній школі Новоушицького району Хмельницької області. На цей посаді – до 20.09.62 р. з 20.09.62 р. – викладач математики і фізики Новоушицького технікуму механізації сільського господарства.

У цей же період, за погодженням з навчально-методичним кабінетом МСГ та республіканським науково-методичним кабінетом з ССО УРСР, під керівництвом П.С.Атаманчука проводився педагогічний експеримент більш ніж у 20-ти технікумах (щодо впровадження програмованого навчання і контролю), результати якого разом з осмисленням власного педагогічного досвіду спричинили до зародження ідеї впровадження у навчання фізики об'єктивного контролю (на основі еталонних вимірників якості знань).

Ця ідея знайшла свій розвиток у серії його публікацій та методичних посібників, а згодом у кандидатській дисертації “Дидактичні основи розробки і використання еталонів контролю навчальної діяльності учнів”, яка була написана у рамках тримісячної творчої відпустки і захищена у 1982 р. під науковим керів-

ництвом доктора педагогічних наук, професора А.М.Алексюка в Київському університеті імені Т.Г.Шевченка.

Навесні 1982 року П.С.Агаманчук отримав від тодішнього ректора А.О.Копилова запрошення на роботу в рідному ВНЗ і з 10.09.1982 р. розпочав науково-педагогічну діяльність у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті, а 26.05.1983 р. він очолив кафедру методики викладання фізики і технічних засобів навчання (зараз кафедра методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі), керівництво якою здійснює донині. Викладацьку діяльність будував на засадах співпраці і співтворчості зі студентською молоддю під девізом забезпечення готовності майбутніх вчителів фізики до науково-методичних перебудов, впровадження сучасних технологій та методик у навчання фізиці. У 1984 році започаткував, за підтримки ректорату, написання дипломних робіт випускниками. На сьогодні здійснив наукове керівництво понад 200 дипломних та біля 100 магістерських робіт. Майже 500 студентів на засадах отримання творчих науково-методичних завдань були залучені до створення серії навчально-методичних посібників, виданих з грифом Міністерства освіти і науки України. Щорічно 50–60 студентів (по лінії роботи наукових гуртків та проблемних груп кафедри) беруть участь в діяльності з розробки й модернізації фізичного устаткування, обладнання робочих місць для лабораторних практикумів, розширенні матеріально-технічної бази, комп'ютеризації навчального процесу, створенні програмних продуктів, використанні мережі INTERNET тощо. З 1983 року кафедра виконує колективне комплексне дослідження “Об’єктивізація контролю навчально-пізнавальної діяльності”, до якого постійно залучається творча студентська молодь. Традиційними стали щорічні студентські публікації (8–10) у фахових науково-методичних виданнях, їх участь у різних конкурсах, наукових конференціях тощо.

У 1997 р. Петро Сергійович опублікував першу монографію “Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності”, в якій обґрунтував власний концептуальний підхід до розв’язання цієї проблеми. У 1999 р., взявши піврічну творчу відпустку, опублікував другу монографію “Інноваційні технології управління навчанням фізики” і завершив написання докторської дисертації “Теорія і методика управління пізнавальною діяльністю старшокласників у навчанні фізики”, яку у цьому ж році подав на розгляд спеціалізованої вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова і у 2000 р. успішно її захистив.

За роки науково-педагогічної діяльності вчений-методист опублікував понад 600 наукових праць, серед яких 8 монографій, 2 підручники та понад 70 навчальних і навчально-методичних посібників, виданих з грифами Міністерств сільськогосподарства, середньої спеціальної освіти та освіти і науки УРСР та України. Здійснив наукове редагування 19-ти випусків збірника наукових праць Кам'янець-Подільського університету (серія педагогічна), внесеного до переліку фахових видань ДАК МОН України, в яких можуть публікуватись результати досліджень на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук.

У 2014 році збірник включено до міжнародної наукометричної бази “INDEX COPERNICUS” (Польща).

З 1997 року здійснює на громадських засадах наукове керівництво науково-дослідною лабораторією “Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності”. Забезпечує наукове керівництво та консультування дисертаційними дослідженнями аспірантів і докторантів.

З перших років трудової діяльності виконував низку довгострокових доручень, член республіканської методичної комісії з ТЗН, член методичної комісії з ТЗН Міністерства освіти України, керівник секції об’єднаної методичної комісії університету “Зв’язки зі школою та проходження педагогічної практики студентами”, голова методичної ради фізико-математичного факультету, голова інвентаризаційної комісії та ін. Був членом КПРС (1978–1991 рр.), головою первинної організації Товариства “Знання” (1968–1982 рр.) в технікумі, свого часу виконував обов’язки члена партбюро, профбюро та ін.

На громадських засадах здійснює керівництво науковою школою “Теоретико-технологічні аспекти об’єктивізації контролю навчальної діяльності”.

З 1993 року Петро Сергійович здійснює наукове керівництво держбюджетною темою, опис результатів досліджень з якої у 1994 році занесений до каталогу Міністерства освіти України рекламно-технічних описів найбільш суттєвих наукових і науково-технічних розробок вищих навчальних закладів і наукових установ та центрів. Ця діяльність та участь у понад як 200 наукових конференціях, симпозиумах, школах, семінарах різних рівнів дали змогу започаткувати наукові зв’язки і співпрацю з багатьма освітніми закладами України, ближнього і далекого зарубіжжя. Напрацювання, які пройшли широку апробацію, були покладені в основу проведення в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка щорічних міжнародних наукових конференцій.

Кандидат педагогічних наук за спеціальністю теорія та історія педагогіки (17.05.1982 р.); доцент (07.07.1988 р.); доктор педагогічних наук за спеціальністю теорія і методика навчання фізики (14.03.2001 р.); професор (26.02.2002 р.).

Під керівництвом Петра Сергійовича виконано і захищено 1 докторську та 6 кандидатських дисертацій, виконуються 4 докторські та 13 кандидатських дисертацій з актуальних проблем сучасної дидактики фізики.

Професор П.С.Атаманчук виступав офіційним опонентом на захисті 7 докторських та 14 кандидатських дисертацій, підготував 76 відгуків на автореферати дисертацій.

Виконує функції члена спеціалізованої вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова по захисту докторських та кандидатських дисертацій за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання фізики, а також члена Експертної комісії з розгляду наукових проектів при МОН України.

Усі відзнаки і нагороди Петро Сергійович Атаманчук отримав за результативну науково-педагогічну та громадську діяльність. Основні з них: занесення до Книги Пошани Новоушицького технікуму механізації сільського господарства

(1967 р.); занесення до республіканської Книги Пошани (1969 р.); медаль “За доблестный труд в ознаменование столетия со дня рождения В.И.Ленина” (1970 р.); переможець соціалістичного змагання (1972–1980 рр.); звання ударника комуністичної праці (1981 р.); Грамота МО УРСР (1987 р.); занесення на міську (м. Кам’янець-Подільський) Дошку Пошани (1988 р.); Грамота МО УРСР (1991 р.); знак “Відмінник освіти України” (1997 р.); диплом МО України та АПН України за участь у другій Міжнародній виставці престижних навчальних закладів “Сучасна освіта в Україні” (1999 р.); Почесна Грамота Хмельницької державної адміністрації (1999 р.); Грамота Хмельницької обласної ради (2000 р.); Грамота МОН України (2001 р.); занесення на обласну Дошку Пошани (2003 р.); звання Заслуженого працівника освіти України (2003 р.); знак НАПН України “Ушинський К.Д.” (2006 р.); атестаг академіка АНВО України отримав у 2007 р.; Подяка міської держадміністрації за вагомий науковий внесок (2008 р.); Нагрудний знак МОН України “За наукові досягнення” (2008 р.); знак “Петро Могила” (2009 р.); диплом переможця VI-го обласного конкурсу науково-дослідних робіт в номінації “Підручники і монографії” (2010 р.); Почесні дипломи I-ї та 2-ї Міжнародних виставок “Інноватика в освіті України” (2010 р.). Диплом Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “За визначні наукові досягнення в 2010 році” (2011 р.); Диплом та 3-тя премія переможця VII-го обласного конкурсу науково-дослідних робіт в номінації “Фундаментальні дослідження” (2011 р.); Диплом та 2-га премія переможця VII-го обласного конкурсу науково-дослідних робіт в номінації “Підручники і монографії” (2011 р.); Диплом та 1-ша премія переможця VII-го обласного конкурсу науково-дослідних робіт в номінації “Підручники і монографії” (2011 р.); Диплом Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “За визначні наукові досягнення в 2011 році” (2012 р.); Дипломом 14-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми і сучасні тенденції розвитку психології та педагогіки” (Лондон – Київ) за кращу наукову доповідь у рамках секції “Теорія навчання і виховання” (2012 р.); обрання на посаду віцепрезидента з міжнародних відносин Академічного Товариства Михайла Балудянського (20.04.2012; Словаччина); Диплом та 1-ша премія переможця VIII-го обласного конкурсу науково-дослідних робіт в номінації “Фундаментальні науки” (2012 р.); Сертифікат учасника Міжнародної науково-практичної конференції “Засоби і технології сучасного навчального середовища” (м. Кіровоград, 2012 р.); Certificate XXIV International Scientific and Practical Conference: “Problems of Internationalization of University Education” under the Conditions of European Integration” (Slovakia – Hungary, 10 may, 2012); Сертифікат учасника IV міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” (22–23 травня, 2012 р.); золота медаль та диплом “За високі творчі досягнення в удосконалення змісту навчально-виховного процесу” в ході XVI Міжнародної виставки навчальних закладів “Сучасна освіта в Україні – 2013” в номінації “Впровадження творчих педагогічних розробок та надбань в освітній процес” (2013 р.); золота та срібна медалі за участь в I турі

Європейсько-азіатської першості з наукової аналітики в галузі педагогічних наук (2013 р.); золота та бронзова медалі за участь в II турі Європейсько-азіатської першості з наукової аналітики в галузі педагогічних наук (2013 р.); золота та срібна медалі за участь в III турі Європейсько-азіатської першості з наукової аналітики в галузі педагогічних наук (2013 р.); Диплом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка "За визначні наукові досягнення в 2013 році" (2014 р.); 3 срібних медалі за участь у I турі Європейсько-азіатської першості з наукової аналітики в галузі педагогічних наук (2014 р.).

26–27 червня 2014 року в університеті відбулося підсумкове засідання міжнародної наукової інтернет-конференції "Управління якістю підготовки майбутнього вчителя фізико-технологічного профілю" та виїзне засідання секції фізики і астрономії АНВО України, присвячені 75-річчю від дня народження та 55-річчю педагогічної і наукової діяльності доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена АНВО України Петра Сергійовича Атаманчука. Зі славним ювілеєм П.С.Атаманчука від щирого серця, з глибокою повагою і вдячністю за його невтомну працю на ниві педагогічної освіти і науки вітали численні учні, друзі, колеги, зокрема:

С.А.Копилов, доктор історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

О.І.Ляшенко, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення загальної середньої освіти НАПН України;

М.І.Шут, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

М.Т.Мартинюк, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Л.Ю.Благодаренко, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної та прикладної фізики Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

В.П.Сергієнко, доктор педагогічних наук, професор, директор Центру моніторингу якості освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

А.І.Павленко, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дидактики та методики навчання природничо-математичних дисциплін Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

В.Ф.Заболотний, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики і методики викладання фізики, астрономії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

С.П.Величко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики та методики її викладання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

В.Д.Сиротюк, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики навчання фізики і астрономії Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

Б.А.Сузь, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної і теоретичної фізики Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”;

А.В.Касперський, доктор педагогічних наук, професор, академік АНВО України, завідувач кафедри технічної фізики та математики Інженерно-педагогічного інституту Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

І.Т.Богданов, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики та методики викладання фізики Бердянського державного педагогічного університету;

С.Л.Яблочников, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики Вінницького фінансового-економічного університету;

І.Т.Горбачук, доктор педагогічних наук, професор, академік АНВО України, завідувач кафедри методології і методики навчання фізико-математичних дисциплін вищої школи Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова;

М.І.Садовий, доктор педагогічних наук, професор, академік АНВО України, завідувач кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності, проректор з наукової роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

В.Ф.Савченко, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та методики викладання фізики Чернігівського державного педагогічного університету;

К.Г.Нікіфоров, доктор фізико-математичних наук, професор, академік РАПН, проректор з науково-дослідної роботи Калузького державного педагогічного університету імені К.Е.Цюлковського;

В.З.Нікорич, доктор наук, професор, конференціар кафедри прикладної фізики і інформатики Молдавського державного університету імені Т.Г.Шевченка.

До ювілею П.С.Агаманчука тиражем у 100 примірників опубліковано довідково-бібліографічне видання “Петро Сергійович Агаманчук (до 75-річчя від дня народження та 55-річчя педагогічної і наукової діяльності)” / С.А.Копилов, І.М.Конет. – Кам’янець-Подільський: Видавництво Абетка-Світ, 2014. – 144 с.

Свій 75-річний ювілей доктор педагогічних наук, професор, академік АНВО України Петро Сергійович Агаманчук зустрічає у розквіті життєвих і творчих сил. Як науковець, педагог, патріот, сильна, цілеспрямована, добре організована, потужна в науковому, педагогічному, громадському й людському сенсі особистість, він творить нові наукові ідеї і проекти, плекає якісні кадри українських науковців, душею і серцем вболіває за Україну, її теперішнє і майбутнє.

С.А.Копылов, И.М.Конет

Профессор педагогики (к 75-летию со дня рождения П.С.Атаманчука)

В статье рассматриваются и анализируются основные этапы жизни, педагогической и научной деятельности доктора педагогических наук, профессора, академика АНВО Украины Петра Сергеевича Атаманчука.

Ключевые слова: П.С.Атаманчук, доктор наук, профессор, академик, ученый-методист.

Одержано 3 липня 2014 року

УДК 378.011.3-057.175(092)

О.М.Завальнюк, І.М.Конет

**Зоряний час професора В.С.Прокопчука
(до 70-річчя від дня народження)**

У статті аналізуються основні етапи життя, педагогічної і наукової діяльності доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента Української академії історичних наук Віктора Степановича Прокопчука.

Ключові слова: В.С.Прокопчук, доктор наук, професор, бібліотека, член-кореспондент, учений-історик.

Як відомо, людина упродовж свого короткого чи більш тривалого життя набуває простих і складних знань, умінь і навичок, отримує певну освіту, стає особистістю та десятиліттями накопичує, зміцнює і реалізує свій гуманітарний і творчо-професійний потенціал, по-різному витрачає його на усі життєві і трудові справи, чимало з яких мають, особливо у наш теперішній час, не просте, утилітарне, а досить розмаїте, громадське і навіть державне значення.

Під такі критерії підпадає, зокрема, Віктор Степанович Прокопчук – неординарна, творча особистість, життя якої пройшло непрості випробування у недалекому минулому, яка вирізняється з-поміж багатьох тисяч своїми дуже чіткими людськими гранями, позитивною енергетикою, інтелектуальністю, величезною активністю і цілеспрямованістю, які стосуються різних сфер діяльності, блискучим умінням вирішувати усі без виключення поставлені перед ним завдання, успішним подоланням при цьому негараздів і перешкод, що траплялися не раз, та невпинним моральним і творчим вдосконаленням, які забезпечили

стрімкий ріст його громадського і професійного визнання у молоді, а ще більше у зрілі роки.

Він народився 20 липня 1944 р. у с. Блищанівка Дунаєвського району Кам'янець-Подільської області (нині – Хмельницька) у родині освітянина Степана Івановича (у мирний час завідував сільськими початковими школами), який, не повернувшись з жахливої війни, так і не зміг побачити сина – продовжувача свого роду. Ставити на ноги двох дітей (старшою була донька Олена) у той важкий час довелося матері Емілії Іванівні, яка трудилася у відновленому колгоспі; їй допомагали дідусь маленьких Прокопчуків Іван Якович, педагог за освітою, та бабуся Євдокія. Спільними зусиллями вони наповнили життя маленького Віктора та його сестрички великою турботою, дбали про щоденний шматок хліба, простенький одяг, хоч замінити батька ніхто не міг. Рано довелося взятися до домашньої роботи, допомагати матері, часто відмовляючись від простих дитячих розваг. Змалку чув розповіді старших про війну, історичні події, пов'язані з його рідним селом, сусідніми населеними пунктами, зокрема, Михайлівкою. Уже тоді у хлопчика розвивалася неабияка уява про прашурів, які колись жили на цих землях, працювали, захищаючи себе і своїх дітей від ворогів. Чи думалось йому тоді про своє майбутнє – скоріш за все, що ні, хоч не раз бажав стати дорослішим (як чимало старших, міцних сільських хлопців), щоб уміти захистити себе від несправедливості, образ тощо. А осмислення давніх сторінок історії свого краю прийде значно пізніше.

Освіту здобув у Блищанівській семирічці та Рахнівській середній школі, куди довелося щоденно, крім неділі, відмірювати пішою ходою загалом до 10 км. Вчитися любив. Навчальні завдання завжди вирішував швидко і якісно. Як єдиний у сім'ї чоловічина, завжди допомагав матері по господарству – і в садибі, і в колгоспі, особливо восени, коли треба було збирати врожай технічних культур. Якщо фізичної роботи було багато, до уроків готувався увечері, при нині неіснуючому способі освітлення – керосинній лампі. У шкільні роки багато читав, виробив вміння вчасно виконувати усі, у т.ч. й позанавчальні доручення учителів (зокрема, проявив себе у підшефному класі під час проведення виховних заходів) і громадського помічника бібліотекаря (допомагав популяризувати літературні новинки у середніх класах), добре організовувати себе і не допускати “хандри”, встигати скрізь, при цьому поєднуючи різні напрями діяльності.

Мама пишалася сином, його успіхами, схвальними відгуками, почутими від учителів, хоч не раз ховала гірку сльозу. А Віктор жив у світі дитячих цінностей, де шана до вчителя була незаперечним пріоритетом. Тож так хотілося бути схожим і на батька-педагога, якого бачив лише на фотокартках, і на тих освітян, яких запізнав упродовж десяти років і мав намір наслідувати професійно. І найкоротшим шляхом до цієї мрії виявилось працевлаштування в бібліотечно-освітній сфері. Учорашньому десятикласнику, відповідальному, дисциплінованому, вихованому і закоханому у книгу, навчальні успіхи якого були відзначені випускною срібною медаллю, відразу запропонували очолити Слобідськоракнівську бібліотеку, яка на певний час залишилася без керманіча. А коли в одній

із шкіл звільнилася посада піонервожатога, не роздумуючи попросився туди, адже розумів, що це стане кроком до омріяного педагогічного майбутнього. Керівництво районним відділом освіти вирішило посприяти юнакові, враховуючи як відповідну рекомендацію дирекції Рахнівської десятирічки, так і добру пам'ять про його батька-педагога, який назавжди вписав своє ім'я в освітній літопис Дунаєвеччини. Так з'явився другий запис у трудовій книжці – піонервожатаий Тернавської восьмирічної школи. Та незабаром він переїде до села Кривчика, де у місцевій восьмирічці, без педагогічної освіти, але з великим бонусом довіри, стане учителювати, навчаючи дітей російської мови та літератури. Щоб виправити цю невідповідність, запевнив, що обов'язково здобуде вищий освітній фах. Серйозно готувався до уроків, різних шкільних заходів, ловив кожне слово колег зі стажем, яке допомагало йому розбиратися в педагогічних премудростях, жадібно читав уславлених літературних класиків, критичний аналіз їх творчості. І якось влітку 1962 р., під час відпустки, показав директорові школи витяг із протоколу засідання приймальної комісії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту про зарахування його студентом історико-філологічного факультету (відділ російської мови і літератури). Звістка поширилася дуже швидко, було багато привітань. А він скромно мовчав, був задоволений тим, що не підвів тих, хто в нього повірив, хто побачив у його домаганнях непідробне, щире прагнення стати справжнім педагогом, присвятити своє життя школі, як це зробили свого часу його дідусь і батько.

Почався новий етап життя. На відміну від пересічної школи, яка привчила до свого життєвого ритму, довелося звикати до зовсім нового порядку, де контроль за працею студента не був щільним. Новим було й середовище, що формувалося здебільшого із зрілих людей, які пройшли службу у війську, мали значний стаж роботи. Але в колі своїх товаришів не губився, навпаки, ґрунтовні шкільні знання, лідерський запал, усвідомлення відповідальності і, не в останню чергу, природне уміння знаходити порозуміння з людьми, дуже швидко забезпечили "стажнику" провідне місце у молодіжному колективі: йому довірили очолити комсомольський осередок академічної групи. Після лекцій, разом із товаришами, займався у літературному і хоровому гуртках, виступав у десятках концертів, пробував себе на аматорській сцені.

Навчання у виші подобалося. Знав в обличчя ректора, проректора, інших представників управлінської команди. Ловив кожне слово глибоко шанованих ним викладачів-філологів та істориків, задумувався над прослуханим лекційним матеріалом, шукав відповіді на складні питання, які ставили лектори. До семінарських занять готувався сумлінно, не обмежуючись одними підручниками і посібниками. У його читацькому формулярі значилися хрестоматії, збірки творів багатьох письменників, десятки і десятки монографічних видань, фахових журналів тощо, матеріал яких конспектував, повторював, а вже на заняттях осмислено розповідав про ті чи ті події, пов'язані з темою, яка вивчалася, вміло аналізував твори літераторів, не раз висловлював власну думку, робив стислі висновки.

Попри філологічний профіль майбутньої професії, тягнувся також і до історичного пізнання минулого, якого студентів майстерно навчали І.С.Винокур (з ним наукові контакти простяглися на десятиліття), Л.А.Коваленко, А.О.Копилов та інші. Допитливий юнак задавав наставникам чимало непростих запитань, які свідчили про його велику зацікавленість різними проблемами історичного шляху свого народу, особливо регіональної історії. В результаті допитливості та настанов викладачів-істориків він робив перші науково-краєзнавчі проби, які згодом розвинув у більш серйозні сюжети, оприлюднені спочатку в місцевій пресі.

Розставання з вишем, який 1967 року закінчив блискуче, отримавши дипломом з відзнакою, було якимсь двозначним. З одного боку, звик до розміреного офіційного і неформального спілкування з викладачами-інтелектуалами (О.І.Брицина, І.С.Винокур, І.С.Зеленюк, Л.А.Коваленко, Г.М.Краєвська, Г.Л.Лебедик, Е.Й.Розенштейн, П.І.Свідер, В.І.Тищенко та ін.), з якого черпав мудрість і корисні поради, рекомендації до підтримання напруженого ритму повсякденної академічної праці і високого рівня самоорганізації, а з іншого, щемило у душі, відчувалася утрата чогось значного, сутнісного, через що не хотілося покидати гомінний навчальний корпус, де був у своїй стихії, серед надійних друзів. Але доля кликала у незвідане, на учительську роботу до Яромирської середньої школи на Городоччині, куди отримав державне направлення.

Робота захопила сповна. Встигав скрізь. Переймав педагогічний досвід старших колег, готувався до уроків. Викладав історію у випускних класах. Залучив учнів до роботи в краєзнавчому гуртку, ходив з ними у різні походи, зайнявся творенням шкільного музею. Однак розвинути здобутки на тому місці не судилося – посеред навчального року військкомат призвав на армійську службу.

Виконавши свій патріотичний обов'язок, на початку 1969 р. приступив до роботи на Дунаєвеччині, посівши посаду учителя історії Маківської середньої школи – одного із флагманів навчальних закладів району. 25-річному працівникові і вдумливому педагогу відкрилися широкі перспективи для розкриття своїх талантів. Хотілося зробити якомога більше і в навчальній, і позакласній, і виховній роботі з школярами, завоювати авторитет як серед колег-педагогів, так і батьківської громадськості. Ці напрямки роботи були постійними, забирали багато часу. Утім учитель, який працював за покликком серця, не нарікав, справлявся з багатогранною роботою, його ставили у приклад іншим.

Не на останньому місці було бажання розвивати свої науково-дослідні здібності. Саме у той час історики і краєзнавці регіону працювали над підготовкою величезного тому "Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область", який виконувався на загальнодержавному рівні, як складова частина 26-томного фундаментального всеукраїнського видання. Молодого дослідника запитали до збору матеріалу до ґрунтовно історичного нарису про с.Маків. Працюючи над цим складним і відповідальним завданням, він, пам'ятаючи настанови і уроки своїх викладачів, не раз виїжджав до обласного і центральних державних архівів, найбагатших бібліотек – Академії наук і республіканської, де за короткий час зібрав

величезний конкретно-історичний і дослідницький фактаж, на базі якого і появилася наукова праця.

Робота в архівах дала змогу виявити низку цікавих історичних документів, копії яких згодом розмістив у шкільному історико-краєзнавчому музеї, який сам і започаткував. Про ті чи інші сторінки історії села періодично писав замітки для районної газети, чим завоював собі авторитет серед мешканців Дунаєвеччини, особливо краєзнавчого загалу. У педагогічному колективі до нього ставилися із невідомою шанобою. Тож коли наприкінці 1969–1970 навчального року звільнилася посада керівника школи, ніхто не заперечував, щоб Віктор Степанович, якого цінували за простоту, вимогливість, великий професіоналізм, працьовитість і людяність, зайняв цю посаду. Звісно, кандидатуру, на перший погляд, без великого педагогічного стажу, але, безперечно, перспективну, з гарними професійними, організаційними і людськими якостями, реальними науковими і краєзнавчими здобутками, без зволікань схвалили на високому районному і обласному рівнях. Відкрився шлях до управлінської кар'єри. Однак “недолік” все-таки знайшовся – позапартійність. Для тодішнього керівника це було вкрай неприпустимо. Тож незабаром поповнив партійні ряди. Молодий директор працював невтомно: запозичував і примножував досвід свого попередника І.І.Сохатюка, вникав у всі складові внутрішньошкільного життя, успішно репрезентував колектив на сільському, районному і обласному рівнях. Перевірки роботи, здійснювані різними структурами, давали, зазвичай, втішні результати. Школа вийшла в передові і на обласному рівні. Керівника помітили і оцінили на різних нарадах, зборах та конференціях. А у 1972 р. Віктору Степановичу зробили пропозицію, від якої не було прийнято відмовлятися, – перейти на роботу до Дунаєвського райкому компартії України. Там пропрацював довгих вісім років, набувши великого досвіду управлінської роботи. Завжди треба було бути в гуці людей, цікавитися їхніми інтересами, запитами, проблемами, проводити різноманітні заходи не лише у райцентрі, а й багатьох населених пунктах. На все це не вистачало часу.

Неспокійною виявилася й посада завідувача відділом районної освіти, на яку він перейшов у 1980 р. Потрібно було приділяти велику увагу кожній школі, сприяти в розв'язанні матеріально-технічних, кадрових та інших проблем, дбати про підвищення якості загальної освіти в регіоні. Довелося робити сотні виїздів до сільських шкіл, аналізувати на місці їх відповідність існуючим стандартам, складати відповідний рейтинг, знайомитися із строкатою мережею дошкільних навчальних закладів, які були в розпорядженні сільськогосподарських та інших підприємств, шукати механізм вирішення існуючих проблем. Набравши потужної ходи, В.С.Прокопчук змушений був перервати кар'єру, оскільки знову покликали на партійну роботу. На цей раз – на посаду секретаря райкому партії і члена бюро. Доручили курувати знайому йому освітню галузь, а також культуру і медицину. До цього всього додалося ще й депутатство у райраді. У всіх трудових колективах добре знали секретаря-депутата, який не залишав без уваги питання їхньої життєдіяльності. Усіх керівників знав на пам'ять, охоче спілкувався з ними і в

телефонному, і живому форматі. Депутатський блокнот щотижня поповнювався в ході прийому виборців; конкретні проблеми громадян виборчого округу (бувало, що й інших округів) адресувалися для розв'язання в різні підприємства, заклади, організації, після чого депутат повідомляв заявникам про їх повне чи часткове вирішення.

Нові політичні віяння, спрямовані на демократизацію і гласність у країні, а також непересічні особисті якості (неабиякі вміння працювати з людьми, гнучкий організаційний хист, яскравий талант трибуна, який постійно вдосконалювався) стали підставою для його подальшого кар'єрного росту – 1985 року обрали другим секретарем райкому партії. Крім партійної роботи, не цурався й громадської, увійшовши до складу обласної організації Українського фонду культури, став заступником голови правління, а згодом – членом центрального правління, президії УФК.

Прогнозувати свою подальшу роботу в умовах, коли в країні загострювалася економічна і суспільно-політична криза, назрівали доленосні події, було важко. Зустрічаючись з трудовими колективами, говорив про існуючі проблеми чітко, ясно, не ховав правди, не боявся називати речі своїми іменами. Щоразу, після таких важких розмов, не знаходив душевної рівноваги, спокою, оскільки не бачив реального виходу із тодішньої соціально-економічної ситуації. І коли 1988 року звільнилася посада завідуючого відділом освіти, повернувся в колишнє крісло.

Тож найбільш тривалий період посадання однієї посади – цілих 16 років – припав на 1988–2004 рр., коли в Україні визрівала і відбулася національно-демократична революція, в результаті якої постала незалежна держава. Найважчими були 90-і роки. І справа тут не стільки у вирішенні надскладного завдання щодо становлення української школи в ході національно-культурного відродження, скільки в умовах, за яких доводилося його розв'язувати. Найгострішою проблемою була фінансова. Дефіцит грошових коштів призводив до затримання виплати заробітної платні до 6 місяців. Замість грошової оплати праці масово практикувалася натуральна. Матеріально-технічна база шкіл не розвивалася, гостро бракувало сучасних підручників і посібників. Серед освітян панували розчарування і зневіра. У селах, після розпаювання земельного фонду, зникли колективні господарства, які раніше утримували дошкільні навчальні заклади. Нові, поки що слабкі фермерські господарства не поспішали з допомогою. Сільради не мали коштів на ремонт, опалювання приміщень дитячих садків-ясел, виплату зарплати працівникам. Тому, у першу чергу, завідуючому треба було подбати про морально-психологічний настрій освітян, мобілізацію їх енергії, професіоналізму і учительського патріотизму на служіння новій, відродженій школі. Знову, як колись, об'їжджав школи, годинами розмовляв з сільськими педагогами, настроював на оптимістичний лад, особливо людей пенсійного і передпенсійного віку, відповідав на їх непрості запитання, запевняючи в скороминучості важких матеріальних проблем, у здатності молодой української держави в недалекому майбутньому вийти із кризового стану і розвивати якісну масову освіту. Побував у всіх 60 загальноосвітніх школах, 53 дошкільних і 5

позашкільних закладах району, де навчалося майже 10 тис. учнів, утримувались 1775 дошкільнят. Йому вірили. До нього прислухалися. Чимало з тих, хто приносив заяви на звільнення з роботи (а десятки учителів-жінок району тоді шукали заробітків в інших країнах), згодом відкликали їх, чим доставляли величезне задоволення керівникові галузі, який був упевнений, що кожна школа тримається передусім на справжніх майстрах педагогічної ниви. Вболівав за кожного шкільного працівника, допомагав тим, хто потрапив у найскрутніше становище.

Згодом кризові явища були в основному подолані. Поліпшилося фінансування. Учителі отримували без затримування зарплату. Розвіявся песимізм. Школи забезпечували підручниками, коштами на утримання будинків. Активізувалися усі складові педагогічної діяльності, що не могло не радувати В.С.Прокочука, який особисто доклав величезних зусиль для росту авторитету освітянина і української школи. Посилилася робота із обміну досвідом, на вимогу держави запроваджувалися нові, більш вищі стандарти загальної освіти. В районі появилися нові форми діяльності учительської спільноти, що привернуло увагу, зокрема, Академії педагогічних наук України, кілька інститутів якої обрали шкільні заклади Дунаєвщини майданчиком для апробації та впровадження нових освітньо-виховних технологій. Становлення нової української школи йшло повним ходом. Зокрема, у ній відбувалася комп'ютеризація, яка була на постійному контролі завідуючого відділом освіти. Так, у 2001–2003 рр. вдалося придбати 108 персональних комп'ютерів нового покоління для інформатизації навчального процесу. Понад 20 шкіл отримали доступ до мережі Internet. Відповідно до нової освітянської політики, в районі з'явилися профільне навчання і освітні округи. Почала працювати державна програма “Шкільний автобус”. Як успішного управлінця районної ланки, його запросили до участі у засіданні колеги Міністерства освіти і науки України, де розглядалося питання реформування освітянської сфери Хмельниччини. Отримав багато цінного, корисного, звірив свою діяльність з тими новими державними вимогами, про які йшлося на цьому поважному зібранні, накреслив свіжі плани розвитку галузі, які розпочав втілювати у життя.

Великим здобутком Віктора Степановича стало перетворення навчальних закладів в осередки історико-краєзнавчого руху, який розгортався із здобуттям Україною державної незалежності. За його ініціативи у 1992 р. почала функціонувати районна організація відродженої кількома роками раніше Всеукраїнської спілки краєзнавців (ВСК) (нині – Національна спілка краєзнавців України). Тісно співпрацюючи з її головою, академіком П.Т.Тронеком та керівними органами організації, визначив пріоритети діяльності осередків, сформував потужний актив. Головний краєзнавець району прагнув розширити поле краєзнавчого дослідження. Згодом, за його наполегливості, до цієї роботи прилучилися бібліотекарі, вчителі філології, географії, працівники культури, ветерани війни та праці і навіть лікарі. Краєзнавці створили півдесятка музеїв своїх видатних земляків, відкрили на фасадах будинків меморіальні знаки, які увічнювали події та імена, пов'язані з історією та культурою регіону. Школярі взяли шефство над 184 пам'ят-

никами. Були створені літературне об'єднання імені Володимира Бабляка, дитяча літературна студія “Джерельце” (світ побачили два альманахи творів учителів-літераторів та учнів району).

Одним із найбільш важливих напрямів діяльності краєзнавців Дунаєвеччини – від маститих знавців до школярів – стала дослідницька, пошукова робота. Її результати оприлюднювалися на науково-краєзнавчих конференціях, які проводилися у райцентрі за активної участі вчених із Вінниці, Житомира, Кам'янця-Подільського, Києва, Хмельницького та інших міст. Всього у 1992–2003 рр. було проведено 5 таких форумів, які, завдяки організаційному хисту В.С.Прокопчука, стали великою подією у житті краєзнавчої спільноти усієї області. Про талановитого керівника районного осередку, який зумів підняти роботу на високий рівень, забезпечити масовість і ефективність краєзнавчого руху в нових умовах життя країни (на Дунаєвеччині діяли 40 первинних організацій, у яких налічувалося 530 членів), заговорили у столиці. Йому надавали слово з високих трибун, вручали різні нагороди, найприємнішою з-поміж яких стало звання “Почесного члена Всеукраїнської спілки краєзнавців”, ввели до складу редколегії відродженого журналу “Краєзнавство”. А 1996 року обрали членом правління ВСК. Організаційно-краєзнавчий досвід дунаївчан поширився всією Україною. Оскільки історик активно популяризував усі галузі краєзнавства у пресі, виступав у різних друкованих органах із освітянськими, суспільно значущими матеріалами, то заслуженою відзнакою за це стало прийняття його у 1993 р. до Спілки журналістів України.

Стимулюючи активне краєзнавче життя, Віктор Степанович намагався бути у ньому лідером не лише за посадою. Попри величезну зайнятість керівними справами, у короткі після завершення робочого дня години, вихідні дні та під час відпусток брався за дослідження проблеми, пов'язаної із становленням та розвитком історичного краєзнавства в Подільському регіоні. У цьому контексті наполегливо працював у центральних і обласних державних архівах, низці наукових бібліотек, черпав історичний і дослідницький матеріал для кандидатської дисертації, тему якої підказали академік НАН України П.Т.Тронько і членкореспондент НАН України, земляк Ф.П.Шевченко. Одна за другою з'являлися наукові статті, розвідки, брошури, майже десяток книг. 1995 р. в ранзі кандидата історичних наук (дисертацію захистив роком раніше) опублікував монографію “Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність”, яка відкрила автора широкому науковому загалу як вдумливого, ґрунтовного дослідника, здатного науково осмислювати і узагальнювати у широкому хронологічному діапазоні добротний, цінний, викристалізований із маловідомих і невідомих джерел історичний матеріал. Про нього заговорили як про талановитого вченого з великим майбутнім. Ще однією значущою роботою, яка свідчила, з одного боку, про велику зацікавленість дослідника історією населених пунктів Дунаєвеччини, а з іншого – про формування дуже важливого напрямку його наукової біографії, став опублікований 1998 р. окремою книгою історико-краєзнавчий нарис “Лисець” (у спіавторстві). Це видання привернуло велику увагу місцевої спільноти, а в селі

Лисець було влаштовано резонансну презентацію, під час якої авторам висловлювали щирю вдячність за першу ґрунтовну наукову працю, присвячену минувшині їхньої громади.

1995 року сталася поворотна подія у житті В.С.Прокопчука: отримав запрошення від керівництва його *alma mater* стати викладачем-сумісником на історичному факультеті. Оформляючи у відділі кадрів університету документи, на вимогу працівників цього підрозділу довелося підрахувати кількість опублікованих ним наукових праць (загальна вимога для усіх науково-педагогічних працівників). Їх на той час набралось рівно 50 і охоплювали вони переважно історико-краєзнавчу тематику. На кафедрі, очолюваній професором І.С.Винокуром, вченому доручили кілька спецкурсів (як правило, їх пропонували найбільш досвідченим професорам і доцентам), а ректорат, відповідно до його керівного освітянського статусу і величезного досвіду роботи в галузі, запропонував головування у державних екзаменаційних комісіях, де належало оцінити рівень готовності випускників денної і заочної форм навчання того ж таки факультету до роботи у школі, дати узагальнюючу оцінку роботі професорсько-викладацького колективу цього вишівського підрозділу.

Дуже швидко освоїв методику викладацької праці, знайшов контакти зі студентами, поступово завойовував в колективі авторитет лектора-майстра, науковця, вихователя студентської молоді. Щоправда, давалося це дуже нелегко, адже доводилося готуватися до занять у вільний від виконання основних обов'язків час (особиста бібліотека мала достатню кількість необхідної літератури) та й добиратися до нового місця роботи за 32 км не завжди було просто, але це не стало перешкодою у реалізації себе на науково-педагогічному рівні. У середовищі своїх колишніх наставників і десятків інших науковців, які працювали на трьох кафедрах історичного факультету, почувався впевнено, хоча інколи і задумувався про необхідність здобуття ступеня доктора наук, адже у виші історики посідали перше місце за кількістю професорів. Тим часом, в колективі, де приділяли велику увагу науково-дослідній роботі і щороку публікували сотні праць, довелося посилювати свою творчу активність. За 1996–2003 рр. Віктор Степанович зумів підготувати і опублікувати 104 наукових і науково-методичних праць (у т.ч. і на допомогу вчителям), чим засвідчив свій неабиякий науково-творчий потенціал, а також довів відданість факультетській традиції. У доробку переважала історико-краєзнавча тематика. Головними працями того часу стали монографії: “Два села – одна доля” (Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – 272 с.) (історичні нариси про сс. Блищанівку і Михайлівку Дунаєвецького району) і “Професор М.П.Чорнобривий: нарис життя й науково-методичної діяльності” (Хмельницький, 2003. – 150 с.). Крім того, вчений досліджував життєвий шлях, професійну і громадську діяльність й інших відомих діячів подільського регіону (Павла і Дмитра Богацьких, І.С.Винокура, В.С.Завойка, О.М.Коханка, М.Магери, С.Маковецького, І.Ф.Онофрійчука, В.Д.Отамановського, С.Риндика, А.В.Сваричевського, І.Сварника, Ф.П.Шевченка та ін.). Його статті і розвідки друкувалися на історичному факультеті, у “Педагогічному віснику” (м.Хмельницький), а також

відомих київських виданнях – “Історія України: Маловідомі імена, події факти”, “Київська старовина”, “Краєзнавство” та ін. Почав друкуватися за кордоном (Австралія, Канада). Про важливі питання історичного краєзнавства він доповідав 30 разів на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях. Усе частіше брав участь у підготовці збірників наукових праць, очолив 3 редакційні колегії, ще до трьох увійшов як член. Не зникало його ім’я з шпальт обласної та районної газет – за той самий час опублікував майже 70 публіцистичних матеріалів. 1999 року В.С.Прокопчука за успіхи у навчальній, науковій і методичній роботі обрали доцентом кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін (відповідний міністерський атестат отримав 2001 р.). Тоді ж Академія історичних наук України, оцінивши великі наукові здобутки вченого, ввела його до свого складу в ранзі члена-кореспондента. Доцент-сумісник зумів за короткий час наздогнати, а за деякими параметрами навіть і випередити чимало колег-науковців історичного факультету, увійти до найбільш поважної групи вчених університету.

Найбільш продуктивним у трудовій і науковій біографії В.С.Прокопчука стали 2004–2014 рр., які пройшли у трудовому колективі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. На роботу сюди його запросили як знаного науковця, краєзнавця, який на Хмельниччині якнайкраще прислужився справі національного відродження України, після завершення кар’єри державного службовця. У це десятиліття максимально реалізувалися такі його найкращі якості, як вірність життєвій мудрості, надзвичайно висока організованість, величезна працездатність, закоханість у науку, готовність братися за реалізацію складних наукових проектів і доводити їх до успішного завершення, постійне самовдосконалення, вміння раціонально планувати і детально реалізовувати свій загальний поступ і раніш вироблені далекосяжні, стратегічні плани, по жертва власним дозвіллям, відпочинком, в якійсь мірі і родинними справами заради сходження на нові творчі і трудові висоти, цілеспрямоване запровадження у щоденній діяльності високоякісних стандартів праці тощо.

Новим полем діяльності вченого стала очолювана ним наукова бібліотека. Пригадалися перші трудові кроки, пов’язані із сільською книгозбірнею. Але найбільш цінним став досвід дружини Тамари Костянтинівни, яка на той час упродовж 25 років очолювала Дунаєвецьку районну бібліотеку і мала великий авторитет серед бібліотечних керівників області і України загалом. Склалася унікальна ситуація – в одній сім’ї щоденно спілкувалися два найвищі представники бібліотечної сфери – району і університету. Було про що поговорити, і зокрема окреслити найбільш важливі обрії директорської діяльності, пов’язаної із суто жіночим трудовим колективом. Перші зустрічі з ним засвідчили, що усі працівниці – знаючі, відповідальні і, за невеликим винятком, мають великий досвід роботи. Тож за кадрову складову новому директору можна було загалом не хвилюватися. Завдання полягало в тому, щоб максимально організувати бібліотекарів на вирішення низки першочергових завдань – впровадження сучасної організаційної структури і більш ефективних форм роботи (створення

нових відділів, інформатизація виробничих процесів, проведення щорічних акцій “Подаруй бібліотеці книгу”, співпраця з найбільш відомими бібліотеками України тощо), створення електронного каталогу і електронної бібліотеки, продовження комплектування та систематизації документального фонду, посилення методичної роботи, організація науково-дослідної роботи в галузі бібліотеко- і книгознавства, моральне і матеріальне стимулювання праці, аналіз роботи усіх відділів і структурних підрозділів, щорічна атестація працівників і підведення результатів роботи колективу до Всеукраїнського дня бібліотек України тощо.

Ефективно запрацювала бібліотечна рада. Велика увага приділялася росту фонду. Тільки за 2003–2007 рр. він поповнився на 90 тис. і досяг відмітки 930 тис. примірників. Сьогодні він сягає майже 1 млн. документів. Станом на 1 жовтня 2014 р. електронний каталог зафіксував 390 тис. примірників літератури, а бібліотека електронних видань – 16 тис. назв підручників, навчальних і методичних посібників, наукових праць, введених в електронну мережу. 2014 року бібліотека почала формувати інституційний репозитарій – архів праць викладачів університету, введених в світову електронну мережу. Запрацював відділ рідкісної книги, який нараховує понад 27 тис. документів і став справжньою скарбницею раритетів університетської книгозбірні. До цього структурного підрозділу звертаються багато вчених України і зарубіжжя. Щороку передплачується 350 назв журналів і газет, у т.ч. і зарубіжні, якими активно послуговуються члени трудового колективу і студентський загаль.

Бібліотека започаткувала видання “Бюлетня з проблем вищої школи”, “Календаря знаменних і пам’ятних дат університету”, біобібліографічних покажчиків серії “Постаті в освіті і науці” та бібліографічних покажчиків серії “Хмельниччина краєзнавча” та ін. Новим кроком у діяльності бібліотечного колективу стало проведення представницьких науково-практичних конференцій і круглих столів регіонального, всеукраїнського і навіть міжнародного рівнів. Чимало виголошених доповідей стосувалися етапів розвитку і сучасного стану університетської бібліотеки, найбільш відомих її працівників. Набуло розвитку бібліотечне краєзнавство. З ініціативи та активної участі Віктора Степановича вийшли у світ 3 випуски “Наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство”. Значно зріс науковий доробок працівників університетської бібліотеки. Наприклад, у 2009 р. ними було опубліковано 1 монографію, 58 статей, 12 бібліографічних і 12 персональних покажчиків. Лише у третьому випуску зазначеного збірника, який вийшов у 2013 р., розміщено 30 наукових та інформаційних праць членів колективу бібліотеки.

Без перебільшення, завдяки зусиллям В.С.Прокопчука очолюваний ним підрозділ бібліотеки набув сучасних рис, став відповідати високим вимогам нинішнього дня, перетворився на більш ефективний чинник у підготовці фахівців з різних спеціальностей та науковому житті закладу. Керівництво вишу щороку відзначає бібліотечних працівників грамотами і грошовими преміями, а для визнаних лідерів запровадило спеціальну премію імені Й.І.Токаря. Крім того, за вагомий внесок в розвиток бібліотечної справи, популяризацію української

мови та літератури, видання змістовних інформаційно-бібліотечних видань очолювана Віктором Степановичем бібліотека у серпні 2008 р. отримала обласну премію імені Мелетія Смотрицького.

Ще однією складовою нового періоду життя В.С.Прокопчука стала його активна і напрочуд результативна науково-педагогічна діяльність. На кафедрі архівознавства і спеціальних історичних дисциплін, де він посів посаду професора-сумісника, йому доручили викладати низку нормативних і спеціальних дисциплін для студентів-істориків денної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр”, “спеціаліст” і “магістр”. У зв’язку з цим оперативно розробив змістовні лекційні курси, які постійно вдосконалює. На допомогу студентам видав власно розроблені навчальні посібники, зокрема рекомендований до використання у вишах Міністерством освіти і науки України навчальний посібник “Шкільне краєзнавство”, які знайшли позитивний відгук і в сусідніх університетах. Керує виконанням бакалаврських і дипломних робіт, частина з яких пов’язана з тематикою, яку сам давно досліджує, а також підготовкою 5 кандидатських дисертацій. Найбільш успішні випускники аспірантури, які співпрацювали з Віктором Степановичем, вже підготували тексти робіт, схвалені кафедрою, окремі з них пройшли процедуру захисту і стали дипломованими науковцями.

Молоді члени наукової школи В.С.Прокопчука беруть приклад зі свого керівника, який за час повноцінної роботи в університеті досяг великих результатів. Вже восени-взимку 2004 р. він завершив розпочату ще в Дунаївцях монографію “Під егідою Українського комітету краєзнавства”. За рік появилася ще одна його монографічна праця – “Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту”, яка стала віхою у підготовці раніш обраної докторської дисертації. Вчений ґрунтовно проаналізував весь історіографічний і джерельний масиви з цієї теми, дослідив краєзнавчий рух на Правобережжі в умовах репресивної сталінської політики кінця 1920-х – початку 1950-х рр., проаналізував відродження й розгортання краєзнавчого руху та історико-регіональних досліджень у 50–80-ті рр. ХХ ст., велику увагу приділив історичному краєзнавству доби незалежної України. Зроблені автором ґрунтовні висновки належно підсумували роботу, стали цінним внеском в комплексне вивчення складної наукової проблеми. Поряд з цим він виробив пропозиції, що стосуються вдосконалення державної політики в галузі історичного краєзнавства, які були подані на розгляд відповідних дорадчих органів Національної Академії наук України. Рецензії на монографії, опубліковані у провідних наукових виданнях, засвідчили позитивну реакцію відомих представників наукової спільноти, віддали належне їх авторові, з одного боку, за розробку рідкісного сюжету науково-краєзнавчого життя у дуже складну добу, а з іншого, за систематизацію і узагальнення величезного матеріалу, пов’язаного з різними періодами історичного краєзнавства і майже 1,5 тис. персоналій в правобережному регіоні за більш як сім десятків років. Після цих здобутків вченого обрали старшим науковим співробітником Центру дослідження історії Поділля (2006).

Великий конкретно-історичний матеріал, важливі положення і висновки майбутньої докторської дисертації вчений виклав у кількох десятках ґрунтовних статей, які з'явилися в наукових збірниках, які виходили у Вінниці, Вінніпезі, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Києві, Луцьку, Острозі, Санкт-Петербурзі, Сіднеї, Харкові, Хмельницькому, Черкасах, Чернівцях та ін. містах. Про найбільш складні й принципові питання доповідав на більш як 30 міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях, вивіряв і шліфував концепцію, готувався до найсерйознішої події у його науковій біографії. Вона відбулася в лютому 2009 р. у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Учасники відкритого засідання спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій, на якому Віктор Степанович офіційно виборював найвищий науковий ступінь, добре пам'ятають його величезну змобілізованість, психологічну зосередженість, конкретність у судженнях і відповідях на запитання, які сипалися від офіційних опонентів, членів спецради. Упродовж майже трьох годин він довів присутнім, що де-факто є доктором історичних наук, а його дослідження, винесене на захист, заповнює в історичній науці одну із прогалів і представляє серйозний вклад у розвиток історіографії проблеми. Першим привітав з перемогою присутній на захисті 93-річний академік, Герой України Петро Тимофійович Тронько. Його змістовний виступ як наукового консультанта, піднесений, схвильований стан, якого не приховував перед членами спецради, яскраво свідчили про те, що він, як ніхто інший, дуже вболівав за свого талановитого учня і добре знав ціну його наукового злету.

Розв'язавши цю складну, важку і доленосну проблему, В.С.Прокопчук не збирався спочивати на лаврах, навпаки, отримав нове наукове дихання, усвідомлюючи, що тепер треба реалізовувати себе в новій якості. Передусім він завершив розпочату раніше разом із ученим секретарем наукової бібліотеки Л.Ф.Філінюк монографію з історії бібліотечної справи в Україні – “Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку: історичний нарис” (2009), яка стала першою синтетичною працею в царині дослідження діяльності окремих університетських бібліотек України. На прикладі цієї книгозбірні, яка почала формуватися далекого 1918 р., автори, мобілізувавши солідну архівну документальну базу, мемуарні видання і праці українських істориків, уперше ґрунтовно простежили усі найважливіші періоди її творення і функціонування, зробили цінні узагальнення і висновки, які мають не лише науково-теоретичне, а й важливе прикладне значення.

Новими кроками у дослідженні улюбленої історико-краєзнавчої проблематики стали його наступні праці, зокрема персональні монографії: “Інституалізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ – початку ХХІ ст.: етапи, форми, напрями діяльності” (2009), яка врахувала і результати захисту докторської дисертації, “Дунаєвеччина: край і люди” (2013), “Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність” (друге, доповнене видання) (2014). У складі авторських колективів взяв участь у підготовці двох фундаментальних праць – “Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспек-

тиви розвитку. Хмельницька область” (2010) та “Від університету педагогічного – до університету національного: Дослідження. Документи” (2011) (про сучасний розвиток Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Разом з двома колегами-істориками опублікував книгу з історії alma mater – “Кам’янець-Подільський учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження, документи і матеріали, спогади” (2010), яка викликала чималий резонанс у громадськості регіону.

Вчений багато працює над виданням зібраних наукових праць, зокрема як голова редакційної колегії забезпечив вихід у світ науково-красознавчої збірки “Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій” (вип. I–V). Як відповідальний редактор і заступник голови редакційної ради, брав найактивнішу участь у підготовці “Наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство” (вип. 1,2,3). Незмінний заступник голови редколегії “Красавця Хмельниччини” – щоквартального бюлетеня Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України (№№ 1,2,3,4,5,6). Також входить до складу редколегій інших відомих видань, таких як “Освіта, наука і культура на Поділлі” (т.т. 13-20), “Іван Огієнко і сучасна наука та освіта” (вип. VII, VIII, IX, X), журналів “Красназнавство” і “Педагогічний вісник”, наукових праць за підсумками XII, XIII і XIV Подільських історико-краєзнавчих конференцій (2007, 2010, 2014), матеріалів інших регіональних наукових форумів. Працював відповідальним редактором при підготовці до друку десятків різних видань, зокрема про Микиту Годованця (2008), Євгена Паранюка (2009, 2013), Євгенію Сохачьку (2009), Павліну Каньосу (2009), Семена Абрамовича (2010), Анатолія Сурового (2013).

У співавторстві з професором І.М.Конетом підготував довідково-бібліографічне видання “Доктори наук, професори Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”, яке було опубліковано до 95-річчя заснування цього вишу (2013).

Охоче береться за упорядкування окремих видань, яких у його активі кілька десятків, рецензування докторських і кандидатських дисертацій, монографій, брошур, збірок статей тощо. Як відомого українського вченого, Міністерство освіти й науки України двічі (2010, 2013 рр.) призначало членом спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності 07.00.01 – історія України, яка створена на історичному факультеті Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Беручи участь у процесі атестації молодих науковців, завжди вимогливий, справедливий, толерантно ставиться до їх думок, тверджень, висновків, у дискусіях не нав’язує свого бачення проблем, разом з тим зауваження робить цілком коректно, поважаючи гідність дисертантів та зроблене ними.

Знаходить час і для науково-методичної роботи, порадував студентів українських ВНЗ новим навчальним посібником “Шкільне краєзнавство” (2011), який був виконаний під однойменний навчальний курс на історичних факультетах.

Для майбутніх фахівців, які навчаються передусім у кам'янецьких вишах, видав "Топонімічний словник Кам'янець-Подільського" (у співавторстві) (2014).

Усі ці та інші праці Віктора Степановича дістали схвальний відгук у широкій науковій громадськості, постійно використовуються у навчально-виховному процесі, науково-методичній та дослідній роботі не лише зрілих науковців, але й аспірантів, учителів, студентів, архівних, бібліотечних і музейних працівників, учнів Малої Академії наук. А науковий доробок, який уже встиг зробити В.С.Прокочук, – досить потужний і нараховує загалом понад півтисячі праць, чотири десятки з яких – окремі видання, що принесли йому найбільшу відомість і заслужений авторитет. Як українського автора, його знають і у зарубіжних країнах (Австралія, Білорусь, Канада, Польща, Росія). У масових періодичних виданнях опублікував майже 250 науково-популярних і публіцистичних матеріалів.

Продовжує бути одним із найбільш активних членів обласної організації Національної спілки краєзнавців України, змістовно працює у її керівному органі – президії і на пленумах, завжди глибоко опрацьовує підготовлені матеріали, бере участь у виробленні тих чи тих рішень, націлених на вдосконалення спільнотного життя у його різних сегментах, вирішення назрілих завдань. Входить до складу правління НСКУ. Постійно обирається делегатом з'їздів спілки. Його промови на столичних форумах запам'яталися точністю, лаконічністю і конструктивністю.

Життєвий і професійний шлях, невтомна наукова, педагогічна і громадська діяльність вченого, високої проби особисті якості ґрунтовно висвітлено у більш як 140 публікаціях, авторами яких є відомі вчені (О.Г.Бажан, Л.В.Баженов, В.С.Берека, Ю.І.Блажевич, Г.В.Бондаренко, П.П.Брицький, О.П.Григоренко, М.М.Дарманський, О.М.Завальнюк, О.Б.Комарницький, І.М.Конет, С.А.Копилов, В.П.Ляхощький, В.П.Мацько, В.О.Савчук, П.Я.Слободянюк, Ю.В.Телячий, П.Т.Тронько, А.Г.Філінюк та ін.), краєзнавці (А.П.Гавришук, В.Захар'єв, А.Коляновський, Ю.Олійник, А.Роздобудько, А.Сваричевський та ін.), журналісти (В.Г.Добровольський, М.І.Красуцький, Т.Слободянюк та ін.). Найбільш ґрунтовною з них стало довідково-бібліографічне видання "Віктор Степанович Прокочук (до 70-річчя від дня народження та 50-річчя педагогічної і наукової діяльності)", що побачило світ влітку 2014 р. Його підготували професори ректор С.А.Копилов і проректор з наукової роботи І.М.Конет, які про здобутки ювіляра обізнані якнайкраще. Саме ці вчені звернули увагу на таку доміную в життєвій і професійній парадигмі ювіляра, як постійне відчуття нового. Інші дослідники й аналітики загострюють увагу на його мудрості (В.С.Берека), таланті дослідника (М.І.Красуцький), відданості справі (В.І.Горбатюк), винятковості у колі краєзнавців (Л.В.Баженов), вмінні творити власну долю (П.П.Брицький), людяності, чарівності і доброзичливості (В.П.Ляхощький).

Попри заслужене визнання у трудовому колективі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, нові сміливі плани щодо розвитку бібліотечної сфери вишу та цікаві і змістовні наукові проекти, своєю світлою душою завжди там, де власне сформувався як зрілий, високопрофесійний, визна-

ний в широких колах управлінець і вчений. Дунаївчани не раз відвідували і відвідують свого іменитого земляка, консультуються з різних питань історичного краєзнавства, отримують корисні поради. Саме в такій співпраці народилася ідея продовжити всеукраїнські науково-краєзнавчі конференції, присвячені історії рідного краю (тут вчений підставив своє надійне плече, поділився власним досвідом проведення попередніх подібних форумів, звертався до чільників району з відповідними вмотивованими пропозиціями). Після цього відбулися і залишили яскравий, незабутній слід у їх учасників IV і V конференції “Дунаєвеччина в контексті історії України” (2008, 2013). За їх результатами видано дві вагони збірки науково-краєзнавчих праць, які варто поставити в заслугу професору В.С.Прокопчуку.

Допомагав краєзнавцям у підготовці і виході в світ літератури з історії малої батьківщини, брав на себе наукове редагування таких видань. Не забував учений і про нарощення свого внеску в загальний доробок праць, присвячених Дунаєвеччині. Так, з-під його пера вийшли два цікаві і корисні довідкові видання про визначні особистості в історії краю, брошура про академіка П.Т.Тронька в контексті історико-краєзнавчого руху у мікрорегіоні, науково-краєзнавча праця, присвячена Мелетію Смотрицькому. Таких прикладів можна наводити десятки.

За свою піввікову освітанську, управлінську, науково-краєзнавчу, педагогічну і викладацьку діяльність В.С.Прокопчук удостоєний державних і відомчих нагород, зокрема звання “Заслужений працівник народної освіти України”, медалей “За трудову доблесть”, “25-ліття Українського фонду культури”, “Лауреат Хмельниччини”, багатьма Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, знаками “Відмінник освіти України”, “Петро Могила”. Він – лауреат всеукраїнської премії імені академіка Петра Тронька, обласної – імені Юхима Сіциньського. Десятки разів його нагороджували Почесними грамотами обласної державної адміністрації і обласної ради, низки райдержадміністрацій, Кам’янець-Подільської міської ради, рідного університету.

Надійним тилом, джерелом спокою і райського затишку Віктора Степановича завжди була його сім’я. Соратницею і надійною опорою у реалізації багатьох проєктів чоловіка впродовж 44 років зразкового подружнього життя стала його кохана дружина Тамара Костянтинівна (філолог за освітою), яка до того ж отримала відповідальний статус першої, вимогливої читачки рукописів чоловіка (вона znana як авторка і співавторка багатьох наукових, науково-популярних і публіцистичних праць: книг, брошур, нарисів, статей і заміток). Коли нещодавно берегиня роду несподівано потрапила на лікування, від неї ні на крок не відходив її чоловік: поселився неподалік відомої Одеської клініки, щодня годинами спілкуючись з нею, огортав її своєю ніжністю, зразковою чоловічою увагою, заспокоював і настроював на позитивний кінцевий результат. Доставляв їй необхідні ліки, делікатеси і особливо настирливо спілкувався з лікарями, намагаючись достеменно дізнатися про шанси дружини подолати кризу. Така зразкова опіка, зворушливе ставлення до коханої людини стали справжнім рушієм її одужання.

В інтелігентній українській родині Прокопчуків народилися і зросли дві донечки-голубки – Людмила і Ольга, які, як і їх батьки, обрали педагогічну професію. Створивши свої сім'ї, вони згодом подарували таткові і матусі можливість відчутти себе щасливими дідусям і бабусею. Троє онуків – Костянтин, Вадим і Віктор – нині найбільший скарб для них. Віктор Степанович підтримує з ними постійні зв'язки, жваво і цікаво спілкується, намагається прислужитися, особливо молодшим, своїм величезним життєвим і педагогічним досвідом, а найстаршого, який здобуває вищу освіту в столиці і отримує високі здобутки у навчанні, щомісяця заохочує своєю традиційною “стипендією”. “Онукотерапія” завжди приносить главі роду унікальне відчуття органічного зв'язку з майбутнім. А онуки безмежно раді з того, що мають не тільки ушлявленого, а й щиросердного, турботливого дідуся, який і порадить, і плече підставить, і, коли треба, надійно захистить, допоможе матеріально.

70-ліття від дня народження та 50-ліття педагогічної, наукової, громадської діяльності доктор історичних наук, професор, директор бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Віктор Степанович Прокопчук зустрів у zenіті свого розквіту, високими здобутками на науково-педагогічній та управлінській ниві. У цей зоряний час бажаємо йому – сильній, вольовій, яскравій, висококультурній, потужній науково-інтелігентній особистості – міцного здоров'я, родинного затишку, всіляких життєвих гараздів, невичерпного інтелектуального ресурсу, звичного, високого трудового ритму і успішної реалізації нових творчих задумів на благо вищого навчального закладу, історичної науки, улюбленої України.

Многая літа, шановний Вікторе Степановичу! З роси і води!

А.М.Завальнюк, И.М.Конет

**Звездное время профессора В.С.Прокопчука
(к 70-летию со дня рождения)**

В статье анализируются основные этапы жизни, педагогической и научной деятельности доктора исторических наук, профессора, члена-корреспондента Украинской академии исторических наук Виктора Степановича Прокопчука.

Ключевые слова: *В.С.Прокопчук, доктор наук, профессор, библиотека, член-корреспондент, ученый-историк.*

Одержано 24 липня 2014 року

УДК 378.11(092)

О.М.Завальнюк

Унікальна жінка, яка змінила свій факультет (до ювілею професора П.С.Каньоси)

У статті розглядаються та аналізуються основні етапи життя, педагогічної і наукової діяльності колишнього декана педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, професора Павлини Степанівни Каньоси.

Ключові слова: П.С.Каньоса, декан, педагогічний факультет, професор.

З-поміж активних будівничих незалежної України особливе місце посідають українські жінки, які, не відстаючи від чоловіків, дуже часто посідають лідерські позиції у різних сферах життя країни. Однією із таких невтомних, подвижницьких постатей є Павлина Степанівна Каньоса, яскрава представниця подільської науково-педагогічної інтелігенції.

“Мені завжди на життєвому шляху зустрічалися чудові наставники, доброзичливі, інтелігентні люди, високоосвічені педагоги”, – говорить вона. Тому й девізом свого життя обрала слова класика української літератури М.Т.Рильського: “Якщо хочеш зробити зло – сім раз відміряй – і не зроби, а добро роби – не міряючи”. Хто знає й зустрічається з цією врівноваженою, інтелігентною жінкою, той переконається у її відданості обраному кредо.

Народилася Павлина Степанівна Каньоса (Ткачук) 8 червня 1949 року в сім'ї колгоспників у мальовничому селі Грушківці (тоді ще Війтівці) Летичівського району Хмельницької області шостою дитиною. Повоєнні роки не були легкими для співвітчизників. Важкими вони були і для сільських дітей. Старші сестрички Галина – 16 років та 14-річна Марія (котрі вижили в лихоліття 1946–1947 рр.) опікувалися маленькою сестричкою. Батько з дарунками війни – контузії – помер, коли їй не було ще й року. Тягар виховання дітей (хоча для вдови це була єдина втіха) ліг на плечі матері – Олени Микитівни Ткачук.

“Важка доля випала матері, – розповідає Павлина Степанівна. – Народилася Олена Микитівна 1910 року в сім'ї селянина-середняка, в якого було декілька десятин землі, дві пари коней ... і шестеро дітей. Працювали на полі всі: від старшого до найменшого. У “славнозвісній 30-ті” сім'ю розкуркулили: забрали землю, коні, все з хати (навіть подушки і рядна). Єдине “щастя”, що не відправили діда Микиту до Сибіру. Рятувалися, як могли. Незважаючи на труднощі, Микита Федорович і Параска Федорівна розуміли, що в той час важливим було дати дітям освіту. Трьом дітям (найстарший – Григорій – набув фаху льотчика; Віталій – став бухгалтером; Люба закінчила вищий технічний навчальний заклад, після закінчення якого працювала інженером на одному із заводів у місті Горькому – нині Нижній Новгород) спромогли дати освіту, а інші (Настя, Олена та Віра) мали лікнеп. Не повернувся з війни Григорій – пропав безвісти; пройшовши через страху блокаду Ленінграда, повернувся Віталій; залишилися вдовами

Настя й Олена. Разом із односельцями відбудовували вдови сільське господарство.

Працювала мама в колгоспі на різних роботах, а в повоєнні часи була ланковою в польовій бригаді”.

З дитинства пам’ятає Павліна Степанівна, як вранці вставала, а мами дома вже не було – на полі, і тільки ввечері, повернувшись з роботи та обійшовши господарство, затемна входила до хати. Старші вже “вилетіли” з гнізда і єдиним помічником залишалася наймолодша донька. Незважаючи на такий шалений ритм роботи, мама завжди малій Павлінці (тільки так вона називала донечку) розповідала казку. Найчастіше це були вигадані нею ж розповіді, які запам’яталися на все життя. А ще згадує ювілярка: “Ніколи не пам’ятаю маму злого чи розлюченою, ніколи вона не підвищувала голос, але тихе, лагідне, переконливе слово мами було законом. Добррозичливість і теплота панували в сім’ї”.

У шість років Павліна пішла в перший клас Грушовецької семирічної (на той час) школи. У класі були діти віку від семи до десяти років і шестирічну дівчинку не записували до школи: у двох паралельних класах було понад шістьдесят дітей. Усі сусідські діти, з якими гралася Павліна на вулиці, пішли до школи і вона просила маму відвести її теж. Уже після першого вересня мати відвела доньку до школи, де навчала першокласників сільська вчителька – Зінаїда Сильвестрівна Канцелієва (Розпутняк). Дмовились: нехай дівчинка ходить з дітьми до школи, а як набридне, то залишиться дома до наступного року. “Дуже важко було Павлінці в школі. – пригадувала сестра Марія. – Ніяк не могла навчитися писати в рядок. Виходило лише по діагоналі: з одного кутка аркуша в інший”. Але і цю “проблему” досвідчена й уважна Зінаїда Сильвестрівна виправила: учениця навчилася писати й перейняла каліграфічний почерк своєї першої мудрої вчительки.

З вдячністю, повагою і любов’ю відгукується Павліна Степанівна про своїх учителів-односельчан, які багато сил і знань віддавали дітям: Настасію Іванівну Стецюк – вчительку української мови і літератури, вона ж навчила основ німецької мови; Ніну Павлівну Солопан (росіянку), яка вводила у світ російської мови та літератури; Антоніну Яківну Ковтун – учительку алгебри і геометрії; Ніну Василівну Гуменюк – учительку фізики. У школі вже на той час були обладнані кабінети фізики, хімії, математики, багата шкільна бібліотека, якою завідувала Ганна Макарівна. Період навчання був насичений різними заходами: збори загону, дружини (учні-піонери були членами піонерської дружини); у 8-му класі – комсомольські збори, вечори, присвячені різним календарним датам або вечори відпочинку, конкурси, огляди художньої самодіяльності. Жодні урочистості у селі не проходили без концертів, підготовлених учнями школи. Організаторами всіх заходів була старша піонервожата Тетяна Йосипівна Криськова. Все це гуртувало колектив, формувало вміння спілкуватися, триматися на подумі. Павліна завжди була серед організаторів і активних учасників різних заходів; обиралася головою ради загону, дружини. А дома треба було допомагати матері: нарвати кропиви свиням, іншого бур’яну чи трави для корови. Вже після сьомого класу разом

із однокласниками ходили на тік, до зерноочисних машин, допомагала в полі збирати картоплю, буряки.

1961 року відбулася реорганізація освіти, за якою стало обов'язковим 8-річне навчання. Однак багато з тих, хто народився до 1947 року, до 8-го класу не пішли. Після закінчення семирічки розійшлися і роз'їхалися: хто залишився у селі в колгоспі, а хто подався до міста. Частина з них виїхала на Цілину. З двох сьомих класів було сформовано один восьмий. Клас був дружний: учні активно працювали на полі, доглядали кроликів (при школах були створені міні-господарства із вирощення кролів). Восьмий клас закінчила з похвальною грамотою.

Продовжувати навчання вирішила в районній школі – в Летичеві, де у той час проживала з сім'єю сестра Марія. Складним був перший період навчання, коли до "селюків-новобранців" районні вчителі приглядалися надто пильно. Особливо пам'ятаються уроки хімії, української та російської мови і літератури, географії, а також німецької мови, що проводила класний керівник, уважна й добра до всіх учнів Аліса Анатоліївна Лукашук (випускниця Чернівецького університету). Завдяки їй Павліна ще глибше опанувала іноземну (німецьку) мову. Наполегливість і працьовитість брали верх. Нелегко було учням навколишніх сіл щоденно долати велосипедом (весна та осінь) 11 кілометрів, готуватися до уроків і в той же час допомагати у домашньому господарстві. Зате взимку можна було відпочити і взяти участь у роботі різних гуртків, відвідувати вечори відпочинку тощо. Школа на той час мала давати політехнічну освіту, тому по її закінченні випускники отримували свідоцтво про набуття спеціальності. Летичівська школа давала юнакам професію майстра-будівельника, а дівчатам – вихователя дошкільного закладу або піонервожатої. При підготовці піонерських вожатих передбачалося вивчення історії піонерської та комсомольської організації, народних і бальних танців, комсомольських і народних пісень, навчання організації позакласної та позашкільної роботи з дітьми тощо. Така професійна спрямованість лише переконала Павліну Степанівну, що вона буде вчителькою, що дитяча мрія здійсниться.

1966 рік ознаменувався тим, що у школі знову відбулися зміни: вона переходила на 10-річний термін навчання. Цього року відбулися останні випуски 11-х і перші 10-х класів. Вступ до вищих навчальних класів досить ускладнився. Зразу по закінченні школи Павліна Степанівна не витримала конкурсу на філологічний факультет (спеціальність "російська мова та література") Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Але вона не розгубилася: за направленням Летичівського районного комітету комсомолу обіймає посаду старшої піонервожатої Лисогірської восьмирічної школи, а через рік була переведена на таку ж посаду до Меджибзької середньої школи. Тоді ж одержала перші трудові відзнаки – грамоти райкому та ЦК комсомолу України. Робота піонервожатою переконує у правильності обраної професії. Працюючи у Меджибзькій середній школі, постійно відвідувала уроки вчителів, наполегливо готувалася до вступу у виш. Саме тоді вона переконалася, що рідне слово ближче до серця.

1968 року Ткачук Павлина стала студенткою українського відділу філологічного факультету Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Заступник декана М.А.Скорський, який ще на вступних помітив "толкову" дівчину, уперші ж дні навчання призначає її старостою групи. На другому курсі П.С.Ткачук обирають головою студентського профспілкового бюро факультету. Вона активно включилася в роботу: розподіл місць у гуртожитку, призначення стипендії, матеріальної допомоги малозабезпеченим студентам, організовує разом зі студентським профкомом і комсомольським бюро екскурсії до різних міст: Києва, Москви, Ленінграда, Одеси, Вінниці, Чернівців, Кишинєва та ін. Кожної осені разом зі студентами виїжджала в колгоспи для збирання урожаю.

Літні канікули студентка проводила не менш активно: працювала в піонерських таборах свого району, чим у значній мірі матеріально підтримала маму-пенсіонерку. В піонерському таборі зустріла свою долю – Миколу Каньосу. Після одруження продовжила навчання на денній формі.

П.С.Каньоса з глибокою вдячністю згадує своїх великих мудрих наставників і учителів: лагідного й інтелігентного викладача педагогіки, Педагога з великої літери – декана факультету Івана Юхимовича Гнатенка; вимогливого, доброго, але нетерпимого до ледарів, заступника декана – Миколу Андрійовича Скорського; спокійних і врівноважених куратора Тамару Андріївну Бабіну (викладача сучасної української літературної мови), Катерину Савівну Бащенко (викладача старослов'янської мови); енергійну, життєрадісну Марію Іванівну Чернушенко (викладача російської літератури). Пам'ятає, з яким захопленням слухали лекції з української літератури доцентів Семена Ілліча Білецького, Валентина Мусійовича Сапуна, Полікарпа Івановича Свідера, Матвія Мусійовича Хмелінського; багатство рідного слова відкривали викладачі сучасної української мови – Надія Яківна Грипас, Феодосій Якович Серєда, Олексій Олександрович Чехівський; російської мови навчали Семен Юхимович Вайнтриб і Валентина Борисівна Серєда. А скільки нового й незвіданого в царині зарубіжної культури та літератури відкривали неповторні Євгенія Мойсеївна Гінзбург і Ольга Миколаївна Рокаш...

Відмінне навчання й активна участь у громадському житті факультету й інституту не залишилися поза увагою керівництва факультету: на третьому курсі їй призначено Ленінську стипендію.

Непомітно промайнули чотири роки навчання. Розподіл на роботу. Уважний, доброзичливий ректор інституту Іван Вікторович Івах вислуховує при розподілі кожного студента й підтримує в проханні – направити на роботу в місто Кам'янець-Подільський. 1972 року закінчує навчання в інституті й призначається на посаду бібліотекаря, а також за сумісництвом вчителя української мови та літератури в загальноосвітню школу №10 м.Кам'янець-Подільського. З материнською увагою поставився до молодих педагогів (а прийшло їх тоді аж шість) директор школи Лариса Борисівна Марковська. Уважна й привітна вона щиро допомагала молодим педагогам передавати здобуті знання.

1973 року молода сім'я поповнилася – народився син Андрійко.

1974 року доля знову приводить П.С.Каньосу до alma mater – вона обіймає

посаду лаборанта кафедри української мови. О.О.Чехівський – завідувач кафедри – крім основних обов’язків, дає випускниці години з практикуму та сучасної української мови. На жодне заняття не йшла без конспекту (так було в школі). Одного лютого дня проректор з навчально-виховної роботи В.І.Тищенко відвідав заняття П.С.Каньоси з сучасної української мови, яке проводила зі студентами філологічного факультету, й відзначив, що проведене воно на високому рівні. У травні 1976 року запропонував їй перейти на посаду асистента кафедри педагогіки та методики початкового навчання викладати сучасну українську мову.

Одразу ж П.С.Каньоса активно займається складанням екзаменів кандидатського мінімуму, обранням і затвердженням теми дисертації. Дослідження мовних явищ потребує добору величезного фактичного матеріалу, а це – українська художня література. Вона із завзяттям поринає у багатство рідного слова, формує мовну картотеку (понад 12 тисяч) до теми дисертаційного дослідження.

1977 року, перебуваючи на стажуванні (керівник В.В.Лобода), складає кандидатський іспит зі спеціальності. Консультується в академіка М.А.Жовтобрюха та професора, завідувача кафедри української мови Київського педагогічного інституту ім. М.Горького (нині Київський національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова) А.М.Медушевського, в результаті чого затверджує наукову тему “Синтаксичні засоби вираження часових відношень у сучасній українській мові” в координаційній раді Інституту мовознавства АН України.

Ректор А.О.Копилов всіляко підтримував молодих викладачів у бажанні підвищувати свій фаховий і науковий рівень. 1979 року Павліна Степанівна вступила до аспірантури при кафедрі української мови Київського педагогічного інституту ім. М.Горького на заочну форму. Важко було поєднувати викладацьку роботу з навчанням. Але на кафедрі української мови Київського державного педагогічного інституту ім. М.Горького панувала доброзичлива атмосфера. З повагою ставилися до молодих колег-аспірантів досвідчені викладачі, відомі науковці: доктори філологічних наук, професори А.П.Грищенко, Г.М.Удовиченко, М.М.Пилинський, доктор філологічних наук (тоді ще доцент) М.Я.Площ, доценти Г.О.Козачук, Л.І.Мацько, Г.А.Довженко. Доктор філологічних наук, професор, дослідник синтаксичних словосполучень Григорій Михайлович Удовиченко був призначений науковим керівником. Завдяки його досвіду було чітко сплановано терміни виконання наукового дослідження. Вміле керівництво професора Г.М.Удовиченка, наполегливість аспірантки, підтримка сім’ї (чоловіка, матері, яка на той час переїхала до м.Кам’янець-Подільського) та й умови, що створювалися для молодих викладачів на кафедрі педагогіки та методики початкового навчання факультету підготовки вчителів початкових класів і в інституті, сприяли успішній роботі над дисертацією. Для завершення цієї роботи виш надав аспірантці можливість перейти на рік у денну аспірантуру. Наполеглива робота завершується успіхом – 24 вересня 1984 року відбувся захист дисертації, який увінчався присвоєнням П.С.Каньосі наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Результати наукових пошуків публікуються в журналах “Українська мова та література в школі”, “Культура слова”, “Українське мовознавство” та ін. Крім того, виходять з друку методичні посібники з сучасної української мови для студентів і вчителів початкових класів.

У квітні 1990 року П.С.Каньосі присвоєно вчене звання доцента кафедри української мови.

Навчаючись в аспірантурі заочно, молодий викладач завжди була активна в громадському житті факультету: вона член партбюро факультету, куратор академічної групи, організатор екскурсій зі студентами своєї групи. По закінченні аспірантури вона ще активніше займається громадською діяльністю, крім посадових обов’язків, їй доручено редагувати факультетську стіннівку, а 1987 року обрано членом партійного бюро факультету і миського комітету партії (навіть внесено до списків у резерв на посаду третього секретаря).

Значна увага приділялася зв’язкам з освітніми закладами, що насамперед проявлялися в участі й проведенні методичних засідань та семінарів учителів початкових класів, виступах з науковими і методичними повідомленнями перед учителями.

У вересні 1987 року на пропозицію декана В.Г.Кузя погоджується обійняти посаду заступника декана педагогічного факультету. Два роки на цій посаді додали досвіду керівної роботи, ще більше проявилися людські якості Павлини Степанівни. А 1989 року, після обрання В.Г.Кузя на посаду ректора Уманського педагогічного інституту, П.С.Каньоса одноголосно обирається на посаду декана педагогічного факультету. Тоді на факультеті з’являється чимало нових турбот: одержання навчального корпусу №6 вимагало значних зусиль щодо переобладнання навчальних аудиторій та лабораторій, що були призначені переважно для проведення занять з технічних дисциплін, для потреб підготовки учителів початкових класів. Ректорат і колектив факультету всіляко підтримував ініціативу декана. Вдосконалюється матеріальна база факультету.

Життя вимагало відкриття нових спеціальностей і спеціалізацій: ініціатива Павлини Степанівни щодо набору 1994 року студентів на спеціальність “Педагогіка і методика середньої освіти. Біологія” була підтримана ректоратом. З того часу здійснюється прийом на поєднані спеціальності “Педагогіка і методика початкового навчання” та “Педагогіка і методика середньої освіти. Біологія”.

Павлина Степанівна багато уваги приділяла активізації діяльності на усіх ділянках роботи як викладачів, так і формуванню активної життєвої позиції майбутніх учителів. Зміни у державі потребували нових підходів у підготовці спеціалістів. У 1995–1997 рр., коли виш проходив процедуру ліцензування та акредитацію, колектив факультету на чолі з Павлиною Степанівною доклав багато зусиль, щоб отримати якомога вищий рівень акредитації. Старання були не марними, і ВНЗ здобув четвертий акредитаційний рівень. Декана було нагороджено знаком “Відмінник освіти України”. У 1997 році П.С.Каньоса навчалася на курсах підвищення кваліфікації деканів педагогічних факультетів, влаштованих Міністерством освіти і науки України. У спілкуванні з колегами

ділилася своїм досвідом, виявляла переваги і невирішені проблеми свого колективу, запозичувала все нове, набуве в інших вишах і гідне наслідування.

То ж незабаром вона внесла зміни до розвитку факультету, з якими погодилася вчена рада навчального підрозділу. А вже 1999 року було здійснено набір на спеціальність “Педагогіка і методика початкового навчання. Спеціалізація: англійська мова в початкових класах”. Через 3 роки, за підтримки ректорату, вперше оголосили і здійснили прийом студентів зі спеціалізацією “Німецька мова в початкових класах”. Такий крок був зумовлений уведенням до шкільних програм вивчення іноземної мови з другого класу. Крім того, за активної участі декана успішно ліцензуються спеціальності “Дошкільне виховання”, “Педагогіка і методика середньої освіти. Географія”, “Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво”, “Педагогіка і методика середньої освіти. Музика” та “Екологія”. Активно включаються до підготовки ліцензійних матеріалів завідувачі кафедрми В.С.Карпалюк (мовознавчих дисциплін), В.М.Лабунець (теорії, історії музики та гри на музичних інструментах), М.Д.Матвєєв (біології, географії та екології), Н.Д.Моцик (математики з методикою викладання), Л.Б.Попова (педагогіки та методики початкового навчання), Н.О.Урсу (образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва), З.П.Яропуд (методики музичного виховання, вокалу та хорового диригування), О.С.Борейко (заступник декана з навчальної роботи), М.А.Печенюк (заступник декана з наукової роботи).

Факультет неухильно розширювався, зростав чисельно, зміцнював матеріальну базу, наукове та методичне забезпечення навчально-виховного процесу. У 2002 році за активної участі Павлини Степанівни ректорат відкриває навчально-методичний центр у м.Шепетівці (ініціювала цю справу разом із тодішнім проректором заочної форми навчання В.М.Федорчуком). Накопичення нових спеціальностей і спеціалізацій сприяло тому, що згодом на базі окремих з них з’явилися нові факультети (у 1992 році з’явився дефектологічний факультет, який переріс в інститут розвитку дитини (на сьогодні – це факультет психології та корекційної педагогіки); у 2004 році природнича складова очолюваного П.С.Каньосою підрозділу увійшла до новоствореного природничо-економічного факультету).

За пільну науково-дослідну (в активі Павлини Степанівни майже 150 наукових і науково-методичних праць) та навчально-виховну роботу декана неодноразово нагороджували грамотами університету, обласної, районної та міської адміністрацій, а також Міністерства освіти та науки України (1999, 2003 рр.), Президента України (2004 р.), АПН України (2010 р.).

Професор П.С.Каньоса – організатор і безпосередній учасник багатьох різноманітних конференцій з проблем українського мовознавства та питань удосконалення викладання рідної мови в освітніх закладах. У її послужному списку – кілька екологічних форумів, регіональні і Всеукраїнські наукові конференції, присвячені 120-, 125- і 130-річчю від дня народження М.Д.Леонтовича, Міжнародні – “Сучасна українська мова в системі підготовки вчителя початкових класів”, “Дитяча книжка як засіб виховання, навчання і розвитку особистості”, “Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти” тощо.

За її ініціативи та безпосередньої участі започатковуються та продовжуються зв'язки з науковими установами та навчальними закладами згідно з укладеними угодами про наукове співробітництво, а саме: Інститутом педагогіки НАПН України (продовжено “Угоду” 12.12.2013 р.); Жешівським університетом (Польща, “Угода” підписана 24.10.2013 р.); Академією музики, театру та образотворчих мистецтв (Республіка Молдова, укладена “Угода” 26.09.2013 р.); Приватною художньою школою Наталії Гебертсбауер (Німеччина, укладена “Угода” 18.08.2013 р.). В рамках цих важливих угод здійснюється підготовка та друк статей у наукових збірниках і журналах, що видаються партнерами. Крім того, науковці залучаються до рецензування десятків наукових праць.

З нагоди 80-річчя від дня заснування Кам'янець-Подільського університету (1998 р.) декан зініціювала перший випуск збірника наукових праць (серія педагогічна) викладачів факультету. З 2008 року згідно з “Угодою...” про співпрацю з Інститутом педагогіки НАПН України спільно здійснюється випуск збірника наукових праць: “Педагогічна освіта: теорія і практика”, внесеного до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних наук (Постанова Президії ВАК України від 26.05.2010 р. №1-05/4), а 2014 – до міжнародної науково-метричної бази INDEX COPERNICUS. Перший випуск у 2014 році (16 загалом) опубліковано з урахуванням зауважень комісії. Павліна Степанівна забезпечила їх вихід у світ, як відповідальний редактор. У її редакторському активі кілька десятків якісно відредатованих збірок матеріалів різних конференцій.

Спільно із колективом кафедри мовознавчих дисциплін П.С.Каньоса досліджує колективну тему “Формування комунікативних умінь в учнів початкових класів”. Крім того, продовжує досліджувати функціонування словосполучень і простих речень у синтаксичній системі української мови. З цих проблем у різних наукових виданнях опубліковано статті, виголошено повідомлення та доповіді на конференціях. Цікавить Павлину Степанівну проблема викладання української мови в початкових класах, впровадження інноваційних технологій у процесі підготовки вчителя початкової школи тощо. Із зазначених напрямів нею опубліковано чимало статей у журналах і збірниках як українських, так і в зарубіжних (Молдова, Республіка Білорусь, Російська Федерація, Польща).

Значну увагу П.С.Каньоса приділяє навчально-методичній роботі: у одноосібно і у співавторстві нею опубліковано ряд посібників для студентів спеціальності “Початкове навчання”, серед яких “Завдання для занять з української мови”, “Сучасна українська мова. Лексика, Фразеологія. Словотвір”, “Сучасна українська мова. Контрольні роботи з синтаксису української мови”, “Курс сучасної української мови”, “Односкладне речення в синтаксичній системі української мови”, “Риторика” тощо. Крім того, у співавторстві з доцентом А.Ф.Суриком опубліковано змістовну монографію “Педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення”, а до 50-річчя створення факультету – книгу-нарис “Педагогічний факультет: віхи розвитку”.

На високому науковому і навчально-методичному вона викладає лекційні курси зі “Вступу до мовознавства”, “Сучасної української мови”, “Української

мови професійного спрямування”, “Риторики”, “Лінгво-культури педагога”, “Основ комунікативної лінгвістики”, керує підготовкою курсових, дипломних і магістерських робіт.

Важливим етапом у житті колективу педагогічного факультету було відзначення у 2000 році 40-ка, 2005 – 45-ти, а 2010 – 50-річчя з дня створення педагогічного факультету, що стало своєрідним підведенням підсумків його діяльності. Велелюдні, яскраві і добре продумані організаційні заходи, які залишили чудові спомини у їх учасників – колишніх і теперішніх студентів, працівників дошкільної і шкільної освіти, представників багатьох вишів, художньо-творчої сфери, органів державної влади і місцевого самоврядування – готувалися і проходили за найактивнішої участі Павлини Степанівни.

Педагогічна діяльність Павлини Степанівни не обмежується факультетом та університетом: вона активно співпрацює з педагогічними колективами шкіл міста, району й області, де організуються і проводяться спільні засідання учителів та науковців з різних проблем організації навчально-виховного процесу; семінари, методичні об’єднання. Вона завжди знаходить час для спілкування з учителями: виступає з науковими повідомленнями, бере участь в обговоренні різних наукових і методичних проблем, приймає запрошення на участь у різних шкільних заходах, де передає свій багатий управлінський досвід, допомагає учительській спільноті зростати фахово. Не випадково, факультет підтримує творчі, ділові зв’язки з кількома десятками шкіл регіону, частина з яких стала базовими для проведення педагогічних практик.

Декан надзвичайно вболіває за кожного студента. Багато уваги приділяє індивідуальній роботі з ними: жодного не відрахувала з університету не поспілкувавшись, не з’ясувавши ситуацію, в якій перебуває студент. Добре знає, чим живуть її вихованці, які у них проблеми, життєвий тонус, що нового у гуртожитку. До неї невпинно йдуть зі своїми проблемами, сподіваючись на підтримку і пораду, бо бачать у ній свою другу маму, надійну і незрадливу.

Незважаючи на величезну завантаженість (крім професійних, вона ще й дружина, мати двох дорослих дітей, сердечна бабуся), завжди підтримує всі цікаві починання студентів: проведення КВК, конкурсів, тижнів “Казки”, рідної мови, біології, звітних концертів; організує огляд студентами виставок художників, концертів, всіляко залучає до ознайомлення з прекрасним. Сама ж вона закохана в літературу, особливо – поезію. У спілкуванні з молоддю намагається завжди повідомити щось нове, цікаве, посприяти у їхньому духовному розвитку.

За невтомну щоденну працю, організаторський і викладацький талант, велике і щире серце, її люблять і молоді, і старші. Професор Віктор Миколайович Федорчук вважає, що вона “належить до категорії людей, які чітко усвідомлюють, що в житті в першу чергу потрібно розраховувати на власні сили, фундамент яких закладається в дитинстві ... Гуманізм Павлини Степанівни пронизує усі сфери її багатогранної особистості. Адже вона на факультеті для студентів заміщає батьків і одночасно є їхнім наставником”. Доцент Неоніла Миколаївна Бурдаківська виділяє у постаті колеги професійність і особливі людські якості, поряд-

ність, щедрість душі, повагу до співрозмовника, незалежно від його вікового чи освітньо-наукового статусу, що свідчить про її високу інтелігентність.

Випускниця педагогічного факультету, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Тетяна Іванівна Конькова згадує: “Для кожного з нас Павлина Степанівна була символом перемоги добра, можливості бути почутим, вислуханим. Вже сама її присутність, її слова, ласкава усмішка, атмосфера творчої доброзичливості та взаєморозуміння, яка супроводжувала спілкування, спонукала нас на добро, прагнення бути кращими, чистішими, теплішими один до одного ... Вона вміла широко вислухати кожного, так ненав'язливо підтримати, дотепно вкратити живе слово, що нам усім хотілося довірити їй найскромніше”.

“Старійшина факультету”, кандидат педагогічних наук, доцент Степан Михайлович Дмитрієв відгукується про Павлину Степанівну так: “Вражає її людяність, комунікабельність і велике милосердя. Допомагають у роботі декана незлопам'ятність, правдивість, вірність слову ... Неоціненна заслуга Павлини Степанівни в тому, що вона згуртувала людей у працездатний, міцний колектив, який працює творчо, стабільно. Вона не принижує гідність підлеглих, шанує колег, не терпить свавілля, безладдя, безвідповідальності, до молодих відноситься з теплою, по-материнськи. Тисячі випускників педагогічного факультету дякують педагогу з великої літери, людині скромній, широко гуманній, чуйній, сильній духом, талановитій і завжди бадьорій”.

Очолюючи факультет упродовж 25-ти років (рекордний в університеті термін), Павлина Степанівна не втратила найкращих людських рис, вона і сьогодні виважена, толерантна, уважна й доброзичлива. Її величезний управлінський і організаторський досвід заслуговує на уважне вивчення, поширення і примноження, внесення до невмирущої всеукраїнської скарбниці, на якій будуть вчитися наступні покоління українців – чоловіків і жінок.

Література про П.С.Каньосу:

1. Гавришук, А. П. Висока державна нагорода [про П.С.Каньосу] / А. П. Гавришук // Студентський меридіан. – 2004. – 30 груд.

2. Завальнюк, О. М. Павлина Степанівна Каньоса / О. М. Завальнюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах / [творчий задум та загальна редакція О. М. Завальнюка]. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 2. – С. 200-216.

3. Костевич, І. Педагогічний почерк: [про П.С.Каньосу] / І. Костевич // Студентський меридіан. – 1995. – 8 берез.

4. Павлина Степанівна Каньоса – науковець, педагог, людина (до 35-річчя науково-педагогічної діяльності та 20-річчя перебування на посаді декана педагогічного факультету): біобібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека; [уклад.: Т. В. Сологуб, Н. Й. Сивак, Л. М. Лавська; редкол.: О. М. Завальнюк (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 84 с. + іл.

А.М.Завальнюк**Унікальна жінка, яка змінила свій факультет
(к юбилею професора П.С.Каньосы)**

В статті розглядаються і аналізуються основні етапи життя, педагогічної і наукової діяльності колишнього декана педагогічного факультету Каменець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, професора Павлины Степановны Каньосы.

Ключевые слова: П.С.Каньоса, декан, педагогічний факультет, професор.

Одержано 10 червня 2014 року

УДК 378.11(092)

О.М.Завальнюк**Академік АНВО України О.В.Кеба: зразкове служіння
українській освіті й науці (до 55-річчя від дня народження)**

Досліджується життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність Олександра Володимировича Кеби, академіка Академії наук вищої освіти України, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, відомого літературознавця, дослідника творчості А.П.Платонова, типологічних і генетико-контактних зв'язків у літературі ХХ ст., педагога і організатора науки.

Ключові слова: науково-педагогічна діяльність, університет, учений, літературознавство, компаративістика.

Олександр Володимирович Кеба – нині відомий учений, дослідник творчості А.П.Платонова, знавець типологічних і генетико-контактних зв'язків у літературі ХХ ст., педагог вищої школи і організатор науки – народився 31 липня 1959 року в місті Старокостянтинові Хмельницької області, в родині робітників і службовців. Батько, Володимир Васильович, напередодні Великої Вітчизняної війни навчався на учительських курсах, однак мрію стати педагогом перервала війна. Повернувся з фронту кавалером двох орденів Слави і ордена Червоної Зірки (був командиром відділення армійської розвідки, перед яким ставилося завдання здійснювати розвідку боєм і доставляти 3-за лінії фронту “язика” –

полоненого, який міг би надати необхідну інформацію для ефективного ведення бойових дій). Мати – Ганна Іванівна – після закінчення торговельного технікуму понад 40 років працювала бухгалтером у Старокостянтинівському управлінні змішаної торгівлі. Батьки з великою увагою ставилися до виховання та освіти двох синів – Віктора і Олександра. Обидва успішно навчалися, переходячи з класу в клас з Похвальними грамотами. Жили у звичайних для того часу умовах: утримували приватний будинок, допомагали батькам по господарству, щоліта виїздили до села Лапківці, що у Хмельницькому районі (мамина батьківщина), найкращі враження про яке зберегли до сьогодні. Попри дружбу і спільні інтереси, брати мріяли про різні професії: Віктор хотів стати військовим (згодом його найбільшим і водночас найважчим у морально-психологічному відношенні професійним досвідом стала війна в Афганістані), а Сашко – педагогом.

1976 року Олександр закінчив Старокостянтинівську середню школу №8, не дотягнувши до “золотої” медалі однієї оцінки. Єдину четвірку отримав за письмовий іспит з геометрії, недостатньо повно описавши доведення теореми. Цей нібито несуттєвий факт спричинив остаточний абітурієнтський вибір між математикою і філологією на користь останньої, хоча інтерес до точних наук зберіг і надалі, намагаючись і до лінгвістики та літературознавства застосовувати критерії точної і строгої науковості. Що ж до вибору вищого навчального закладу, то тут проблеми не існувало – у Кам’янець-Подільський захоханість була від першого перебування у місті над Смотричем в десятирічному віці. Відтак Олександр вступив на філологічний факультет Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського за спеціальністю “Російська мова і література”. Навчався з великим інтересом і наполегливістю, про що свідчить той факт, що у студентському матрикুলі за всі роки навчання не було жодної “четвірки”. Не в останню чергу цьому сприяла “здорова конкуренція” на курсі, п’ятнадцять студентів якого (випуску 1980-го року) отримали дипломи з відзнакою. Не випадково ціла низка однокурсників згодом стали науковцями, викладачами вишів, керівниками управлінь освіти. Це – Ірина Євгенівна Боднар (зараз начальник навчального відділу університету), Наталія Іванівна Дворницька (доцент кафедри слов’янської філології і загального мовознавства), Ірина Андріївна Казимірова (науковий співробітник Інституту мовознавства НАН України), Кучерява Франия Петрівна (начальник управління освіти Дунаєвського району Хмельницької області).

Залюбки Олександр займався громадською і культурно-масовою роботою: був студентським редактором факультетської стіннівки, брав участь у виставах драматичної студії, якою керувала доцент Г.М.Краєвська. Найбільшим успіхом у драматургічно-акторських спробах стала роль Лукаша в “Лісовій пісні” Лесі Українки і роль Валентина у популярній тоді п’єсі Вадима Рощина “Валентин і Валентина”. У 1980 році студенти-аматори декілька разів представляли цю п’єсу в стінах університету й у різних навчально-культурних закладах міста.

Важливою складовою студентського життя була участь у студентських будівельних загонах. Зокрема, 1978 року в складі інтернаціонального студентського будівельного загону “Дружба” відвідав Народну Республіку Болгарію, а 1979 року

працював у м.Шепетівці, частково над реконструкцією відомого музею Миколи Островського. У студентських будівельних загонах зав'язав дружбу зі студентами фізико-математичного факультету (вони склали більшість членів загону), з якими досі підтримує дружні зв'язки, як-от із відомим педагогом-організатором, директором школи у с.Слобіка Рахнівська Дунаєвського району Хмельницької області Сидорчуком Миколою Васильовичем.

Під час навчання в інституті особливо запам'яталися навчальні заняття професора Віктора Івановича Тищенка, доцента Галини Мефодіївни Красівської, майбутнього професора і знаного сьогодні у всьому світі вченого-літературознавця Семена Дмитровича Абрамовича.

Важливим кроком у майбутню професію науковця-літературознавця для Олександра стало виконання під керівництвом професора В.І.Тищенка дипломної роботи "Традиції Володимира Маяковського у творчості Андрія Вознесенського". На Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у 1980 році ця розвідка була удостоєна Диплома 1 ступеня, а її успішний захист спонукав членів Державної екзаменаційної комісії прийняти рішення про рекомендацію О.В.Кеби до навчання в аспірантурі.

У 1980–1981 роках О.В.Кеба працював учителем російської мови і літератури у Новосілівській середній школі Ярмолинецького району Хмельницької області. Тут збагатився першим педагогічним досвідом; уважно приглядався до роботи колег-учителів (особливо завдячує цьому директору школи, історику Володимирі Івановичу Лопатюку, його дружині Людмилі Іванівні, українському філологу, вчителю математики Олександрі Семеновичу Климчуку); навчився бачити й розвивати в кожному вихованцеві кращі людські якості.

У школі Олександр Володимирович мав намір працювати й далі, але так склалися обставини, що восени 1981 року до аспірантури Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди було оголошено додатковий набір, і нібито недостатньо підготовлена спроба вступу (бо вважав, що потрібно ще багато чого вивчити й осягнути) виявилася вдалою: витримавши конкурс (три особи на єдине місце) був зарахований до аспірантури за спеціальністю "Російська література". Навчався в аспірантурі з перервою, яку зайняла служба в Збройних Силах СРСР (1982–1983). У війську до високих чинів не дослужився, і був демобілізований у званні рядового, хоча й із відзнакою "Відмінник Радянської Армії".

Науковим керівником під час навчання в аспірантурі був відомий учений, доктор філологічних наук, професор Михайло Феодосійович Гетьманець, якому О.В.Кеба надзвичайно вдячний за надзвичайно корисні уроки професійного і людського зростання. З аспірантських часів триває дружба з теперішнім провідним професором Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди Силаєвим Олександром Сергійовичем, головою спеціалізованої вченої ради із захисту літературознавчих дисертацій.

Після завершення навчання в аспірантурі 1987 року повернувся до рідного навчального закладу, де розпочав викладацьку діяльність на посаді асистента

кафедри російської та зарубіжної літератури. Повернувся не один, а з молодого дружиною, випускницею Харківського педагогічного інституту, Тетяною Василівною, та дворічною донечкою Даринкою. Згодом сім'я поповнилася і сином Іллею.

1 квітня 1988 року на засіданні спеціалізованої вченої ради в Одеському державному університеті імені І.І.Мечнікова захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук Знаменно, що другим опонентом на захисті був колишній перший університетський учитель – професор С.Д.Абрамович.

У листопаді того ж року був призначений на посаду завідувача кафедри російської і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. На той час на кафедрі склалася непроста кадрова ситуація, спричинена передчасною смертю її незмінного завідувача впродовж багатьох років – професора В.І.Тищенка, виходом на пенсію відомого ученого, одного з перших кандидатів наук вишу (з 1948 року) Євгенії Мойсейівни Гінзбург – і вимушеним виїздом з Кам'янця декількох викладачів-літературознавців – доцентів Людмили Миколаївни Розанової, Ніни Іванівни Хоменко, Семена Дмитровича Абрамовича. Керівництво кафедрою довелося здійснювати без достатнього досвіду і організаторського уміння. Але завдяки допомозі тодішнього ректора професора Анатолія Олексійовича Копилова, першого проректора доцента Івана Йосиповича Козака, за підтримки таких досвідчених кафедралів, як доценти Г.М.Краєвська і О.М.Рокаш, тимчасове, як тоді здавалося, керівництво кафедрою розтягнулося аж на 10 років. Великою заслугою Олександра Володимировича стало створення на кафедрі атмосфери доброзичливості й високопрофесійної вимогливості кожного викладача до власного наукового й педагогічного зростання. У 1990 році кафедра запропонувала вченій раді інституту присвоїти О.В.Кебі вчене звання доцента, на що та відгукнулася одностайним голосуванням. Однак на той час документи на присвоєння вченого звання ще подавалися на затвердження у Вищу атестаційну комісію, яка засідала в Москві. Процес якраз припав на розпад Радянського Союзу, тому на відповідь, як здавалося, чекаги було годі. І вже тоді, коли Олександр Володимирович вирішив подавати документи в український ВАК, раптом із Києва повідомили, що Москва таки надіслала довго очікуваний доцентський атестат. Кажуть, що це був останній документ про вчене звання з Радянського Союзу. Вклали його в обкладинку із зображенням національного герба України, відтак свідчення про вчене звання має ознаки двох країн, вказуючи тим самим на переломну епоху в історії і її вплив на долі окремих вчених.

З 1988 року кафедра, очолювана професором О.В.Кебою, декілька разів змінювала назву, насамперед у зв'язку з оптимізацією діяльності філологічного факультету, розширенням напрямів підготовки вчителів-філологів різного профілю. Наразі це кафедра германських мов і зарубіжної літератури, яка є однією з найпотужніших у своєму науково-педагогічному потенціалі і за результатами наукових здобутків. Так, у 2013–2014 навчальному році всі науково-педагогічні

працівники кафедри мали науковий ступінь і вчене звання, а за результатами наукової діяльності вона зайняла перше місце в університеті. Сам Олександр Володимирович у цій справі є безперечним лідером і взірцем для наслідування – останні п'ять років він незмінно посідає місце в першій десятці індивідуального рейтингу науковців університету.

У 1998–2001 роках О.В.Кеба навчався в докторантурі Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди. Після успішного виконання докторантської програми (була написана монографія “Андрій Платонов і світова література ХХ століття: Типологічні зв'язки” й опубліковано близько 50-ти статей) і представлення докторської дисертації до захисту в липні 2002 року отримав пропозицію від ректора Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, професора Олександра Михайловича Завальнюка зайняти посаду декана новоствореного факультету іноземної філології, яку прийняв з почуттям високої відповідальності за висловлену довіру.

Набутий на посаді завідувача кафедри досвід, навички адміністративної роботи, організаторські здібності, чуйне і разом з тим вимогливе ставлення до колег та студентів, виваженість у прийнятті рішень дозволили Олександру Володимировичу створити на факультеті дієздатний та перспективний колектив, в якому вдало поєднувалися професійний досвід старших науково-педагогічних працівників та енергія, завзяття, потяг до новаторства молодих викладачів.

Продовжуючи наукові традиції своїх наставників, викладачів Кам'янець-Подільського педагогічного інституту 1970–1990-х років – професора В.І.Тищенко, професора С.Д.Абрамовича, доцента Г.М.Краєвської, О.В.Кеба створив на факультеті іноземної філології науково-дослідну лабораторію “Жанри і стилі в історико-літературному процесі”, результатом діяльності якої є десятки наукових досліджень, адресованих фахівцям у різних галузях літературознавства, вчителям, студентам, аспірантам. Лабораторія забезпечує здійснення комплексних досліджень в галузі теорії та методології літературознавства; апробацію новітніх технологій дослідження літературно-художніх явищ, зокрема щодо історико-літературного розвитку жанрів і стилів; розробку методів аналізу літературних текстів, зокрема в аспекті жанрово-стильових трансформацій; створення схем аналізу жанрових художніх структур; дослідження творів зарубіжної літератури в аспекті жанрових традицій і новаторства; виконання наукових досліджень за пріоритетною сучасною тематикою, що стосується жанрових і стильових процесів в історії літератури; проведення сумісних наукових досліджень з науковими центрами України та інших держав на основі двосторонніх угод; створення умов для виконання курсових, дипломних та магістерських досліджень студентів.

23 квітня 2003 року на засіданні спеціалізованої вченої ради в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка Національної Академії наук України захистив докторську дисертацію на тему: “Творчість А.П.Платонова в контексті світової літератури ХХ ст.” за двома спеціальностями: “російська література” і “порівняльне

літературознавство”. Сам захист пройшов, за визнанням очевидців, блискуче. Вчена рада, до складу якої входили більше 20 знаних в Україні і за її межами докторів філологічних наук, професорів, академіків НАН України, одноставно підтримала науковий пошук Олександра Володимировича. Під час захисту голова спеціалізованої вченої ради, академік НАН України Д.В.Затонський, зокрема, відзначав: “Це була дуже цікава робота. Цікава тим, що проблема поставлена в широкому історико-літературному і типологічному контекстах. Тут представлений не тільки Платонов, а через творчість Платонова – розріз усієї літератури доби...”, а на думку члена-кореспондента Національної Академії наук України, професора Д.С.Наливайко, “ця дисертація є з багатьох поглядів явище непересічне. Олександр Володимирович перший дав таке розгорнуте дослідження творчості Платонова в контексті європейської філософської думки і літератури. Це справжній прорив. Якщо виходити з масштабності Платонова, який, можливо, є найбільшим письменником у російській літературі першої половини ХХ ст., то введення його в європейський контекст – є безперечним внеском у сучасне літературознавство...”.

У дисертації О.В.Кеби творчість А.П.Платонова, видатного російського письменника ХХ ст., вперше було розглянуто в контексті новітньої світової літератури і на тлі філософсько-естетичної думки модерної доби. Дослідником було визначено, у який спосіб Платонов інкорпорує у свої твори ідеї О.Шпенглера, А.Бергсона, Ф.Ніцше, французьких письменників-екзистенціалістів. Проводячи зіставний аналіз творів А.П.Платонова, Дж.Джойса, Ф.Кафки, К.Чапека, У.Толдінга, М.Хвильового, вчений з’ясував, що типологічні паралелі між ними зумовлюються спільною модерністською установкою – “епістемологічною непевністю” митців щодо сутності буття і людини. Дисертант переконливо засвідчив спорідненість поетик досліджуваних авторів; її виявлено в принципах характерології (індетермінізм поведінки героїв, відсутність традиційних засобів характеристики), домінування символіко-міфологічного й хронотопного психологізму), особливостях сюжетно-композиційної організації творів (ослабленість дії, мотивний принцип оповіді, ускладненість хронотопу), підвищеній ролі словесно-семантичного наповнення тексту. В контексті провідних жанрових тенденцій новітньої літератури охарактеризовано специфічну рису творів Платонова – філософську метажанровість з властивим їй поєднанням ознак утопії та антиутопії, міфологізму і ліризму, меніппеї і притчі.

Розгляд докторської дисертації Олександра Володимировича у Вищій Атестаційній комісії України тривав відносно недовго, і 8 жовтня 2003 року рішенням президії ВАК йому було присуджено науковий ступінь доктора філологічних наук.

У 2005 році рішенням колегії Міністерства освіти і науки України О.В.Кебі було присвоєно вчене звання професора по кафедрі зарубіжної літератури та мовознавства.

З 1 вересня 2006 року по 28 серпня 2013 року О.В.Кеба обіймав посаду проректора з наукової роботи. Продовжуючи перспективний курс розвитку наукової діяльності університету, розроблений його попередником на цій посаді

професором Анатолієм Григоровичем Філінюком, і за підтримки ректора університету Олександр Володимирович Докладав значних зусиль для реалізації поставлених перед навчальним закладом завдань щодо виконання програми інтеграції науки і освіти. Проректор успішно здійснював координацію науково-дослідної, дослідно-експериментальної та пошукової роботи факультетів, кафедр, науково-педагогічних працівників, студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів і здобувачів університету за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, визначеними Кабінетом міністрів України. Пріоритетом його діяльності було забезпечення органічної єдності наукової діяльності і навчального процесу, впровадження отриманих результатів в економіку та соціальну сферу, спрямування роботи наукових шкіл, науково-дослідних центрів, лабораторій, творчих колективів, науково-педагогічних працівників і студентів на дослідження актуальних, перспективних, фундаментальних, прикладних і експериментальних проблем, розробку й створення нових знань, технологій і матеріалів.

Значну увагу приділяв О.В.Кеба роботі молодих науковців. У жовтні 2009 року в університеті було проведено першу наукову конференцію молодих учених, присвячену 91-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, а в січні 2010 року було опубліковано перший випуск "Збірника наукових праць молодих учених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка", в якому було вміщено доповіді та наукові повідомлення, виголошені на цій конференції. З того часу щороку в жовтні до дня заснування університету молоді вчені вишу проводять свою наукову конференцію, а її матеріали складають черговий випуск "Збірника наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка".

У 2009 році з ініціативи О.В.Кеби в університеті вироблено "Критерії оцінювання результатів наукової діяльності викладачів і кафедр Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка", за якими проводиться об'єктивна та всебічна оцінка результатів наукової діяльності викладачів і кафедр університету за поточний рік. Щороку редакційно-видавничим відділом університету публікується "Рейтинг наукової роботи професорсько-викладацького складу (штатних працівників) кафедр університету", і за результатами рейтингу наказом ректора університету науковці, які зайняли 1–20 місця, а також десять найкращих молодих учених університету, нагороджуються дипломами та грошовими преміями у розмірі місячного посадового окладу.

Одним із провідних напрямів діяльності проректора О.В.Кеби була підготовка і атестація наукових кадрів. За період з 2007 р. по 2012 р. науково-педагогічними працівниками університету захищено 14 докторських і понад 160 кандидатських дисертацій, 80 осіб отримали вчені звання професорів і доцентів, опубліковано понад 300 монографій і майже 120 навчальних і навчально-методичних посібників з рекомендаційним грифом Міністерства освіти і науки України.

У 2007 році О.В.Кебу обрано академіком Академії наук вищої освіти України. Ще одним підтвердженням високого рівня науково-педагогічної кваліфікації

Олександра Володимировича стало виконання ним обов'язків члена експертної ради з соціальних та гуманітарних наук Державної акредитаційної комісії України. За дорученням керівництва Міністерства освіти і науки України професор О.В.Кеба брав участь в акредитаційній експертизі як окремих філологічних спеціальностей у різних вишах України, й так і вищих навчальних закладів у цілому, зокрема таких, як Волинський національний університет імені Лесі Українки (тепер Східноєвропейський Український університет), Маріупольський державний університет, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Київський університет імені Бориса Грінченка, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Професор О.В.Кеба успішно виконує обов'язки члена двох спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій з літературознавчих спеціальностей: спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій: спеціалізованої вченої ради Д 52. 051. 05 у Таврійському національному університеті імені В.І.Вернадського (віднедавна він, із зрозумілих причин, склав свої повноваження) і спеціалізованої вченої ради Д 26.001.15 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

О.В.Кеба – Відмінник освіти України (з 2001 року), його праця на освітній ниві удостоєна державних відзнак – Почесної Грамоти Верховної Ради України (2003 р.) і Почесної Грамоти Міністерства освіти і науки України (2003 р.), Знаку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України “За наукові досягнення” (2009 р.).

Основні інтереси професора О.В.Кеби як науковця і викладача пов'язані з такими галузями філології, як порівняльне літературознавство, історія світової літератури ХХ ст. Його лекції відзначаються логічністю і стрункістю побудови, чіткими формулюваннями суджень, теоретичних положень і висновків, переконливою аргументацією, дохідливістю й легкістю сприймання студентами навчального матеріалу. Олександр Володимирович часто читає відкриті лекції. Усіх, хто відвідував їх, вражає те, що він читає лекції “без тексту”, орієнтуєчись лише на ключові тези на цитати з художніх творів. Практичні заняття, які проводить професор О.В.Кеба, орієнтовані на діалог зі студентами, актуалізують їхні творчі інтенції і спираються на наполегливу роботу з текстами і сучасними теоретичними джерелами. Відтак реалізується основне прагнення викладача – навчити студентів самостійно мислити й досягти глибинну сутність літературно-художніх явищ і процесів.

Професор О.В.Кеба постійно бере участь у наукових конференціях різного рівня. Серед найбільш престижних форумів останніх років – “Університети і общество: III Международная научно-практическая конференция. – Москва, МГУ имени М.В.Ломоносова, 23–24 квітня 2010 р.; “Наука будущего: научно-образовательный конгресс. Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, 22–23 жовтня 2010 р.; “Еволюция российской литературной теории XX ст.: система, периферия, гротеск” (Європейський університет Дзьоті, м. Токіо, 29 січня

2012 р.); Міжкафедральний науково-методичний семінар “Поетика художніх форм у сучасному сприйнятті” (Одеса, 4–6 травня 2012 р.); VI-й Міжнародний український конгрес викладачів зарубіжної літератури “Світова література на перехресті культур і цивілізацій” (Алушта, 15–18 квітня 2013 р.); VI Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики” (Кам’янець-Подільський, 10–11 жовтня 2014 р.).

Олександр Володимирович є автором більше 200 наукових праць. Це – монографії, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації вчителям і студентам, статті. Вони опубліковані в Україні і за кордоном (Росія, Польща, Чехія, Німеччина). Так, у 2009 році за результатами проведеної у Німеччині конференції, присвяченої 110-й річниці від дня народження А.П.Платонова, було опубліковано збірку наукових праць – черговий випуск журналу “Wiener Slawistischer Almanach”, який відкривався доповіддю О.В.Кеби “«Нечаянное» в творчестве Андрея Платонова и философско-эстетическая мысль первой половины XX века”. Інша стаття науковця – “Поэтика Андрея Платонова в свете художественно-философского опыта XX века” – увійшла до збірки кращих доповідей III-го Міжнародного симпозіуму “Русская словесность в мировом культурном контексте” (М.: Фонд Достоевского, 2012).

О.В.Кеба постійно перебуває у творчому пошуку, активно залучає молодь до наукової роботи, особито здійснює ефективне керівництво виконанням кандидатських і докторських дисертацій. У його послужному списку 14 кандидатів і один доктор наук, які наразі працюють у різних вищих навчальних закладах України – Хмельницькому національному університеті, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Таврійському національному університеті, Ялтинському гуманітарному університеті.

Професор О.В.Кеба регулярно виступає офіційним опонентом на захистах кандидатських і докторських дисертацій. За період з 2003 по 2013 рр. він на високому науковому рівні опонував 10 докторських і 21 кандидатську дисертацію, тим самим додавши своєму і без того відомому у наукових колах імені нове визнання.

Чуйність, доброзичливість, відданість справі й людям склали Олександрові Володимировичу Кебі репутацію гарної людини й фахівця високої кваліфікації. Науково-подвижницька праця 55-річного професора є чудовим прикладом для українських і зарубіжних колег у самовідданому служінні справі усього життя.

А.М.Завальнюк

Академик АНВО Украины А.В.Кеба: образцовое служение украинскому образованию и науке (к 55-летию со дня рождения)

В статтє рассказывается о жизни и научно-педагогической деятельности доктора филологических наук, профессора Александра Владимировича Кебы, заведующего кафедрой германских языков и зарубежной литературы, бывшего декана факультета иностранной филологии, проректора по научной работе Каменец-Подольского национального университета имени Ивана

Огиенко, известного литературоведа, исследователя творчества А.П.Платонова, типологических и генетико-контактных связей в литературе XX века, педагога и организатора науки, академика Академии наук высшего образования Украины.

Ключевые слова: научно-педагогическая деятельность, университет, ученый, литературоведение, компаративистика.

Одержано 24 липня 2014 року

УДК 378.12(092)

**А.І.Машталір, В.В.Галатир, В.В.Гудима,
В.А.Філінюк, С.В.Маркова, Ю.М.Лопатовський**

Наукові напрямки історичних досліджень В.С.Лозового (до 55-річчя від дня народження)

Йдеться про життєвий шлях і науково-педагогічну діяльність Віталія Станіславовича Лозового, доктора історичних наук, професора, головного наукового співробітника відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України.

Ключові слова: науково-педагогічна діяльність, учений, історія.

Упродовж десятиліть актуальні проблеми з історії України досліджує доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України В.С.Лозовий. Нещодавно ювіляр відзначив 55-річчя від дня народження.

Віталій Станіславович народився 29 квітня 1959 р. в м.Кам'янець-Подільському Хмельницької обл., у сім'ї службовців. Батько, Станіслав Степанович, працював у сфері побуту, мати – Анастасія Луківна – службовцем. Дитинство провів у Старому місті і, можливо, сама атмосфера кам'янецької старовини, вплинувши на молоду і чутливу натуру, спонукала до захоплення історією. У 1966–1976 рр. навчався у СШ №1, після закінчення якої вступав на історичний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Однак, не пройшовши за конкурсом, опанував професію токаря у профтехучилищі, і надалі працював за фахом на Кам'янець-Подільському приладобудівному заводі.

У 1979–1981 рр. перебував у лавах Збройних сил на мальовничій Волині, а після мобілізації таки вступив на історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Найбільшу зацікавленість викликали історія

України та філософія. Значний вплив на формування студента В.С.Лозового мали провідні викладачі факультету Ю.М.Тарасов, І.І.Винокур, А.О.Копилов, В.С.Степанков, О.М.Завальнюк. Під науковим керівництвом Ю.М.Тарасова виконав дипломну роботу, присвячену видатному історичному М.Костомарову. У 1986 р., отримавши диплом про вищу історичну освіту, став учителем Баговицької школи Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

У 1988–1989 рр. перебував на посадах наукового працівника та завідувача відділу Кам'янець-Подільського державного музею-заповідника. Із здобуттям Україною суверенітету, коли зникли ідеологічні обмеження щодо вивчення історії, зацікавився революційними подіями на Поділлі 1917–1920 рр. Як здобувач відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАН України, у 1998 р. під керівництвом доктора історичних наук, професора В.Ф.Верстюка захистив кандидатську дисертацію “Кам'янецька доба Директорії Української Народної Республіки (червень-листопад 1919 р.)” у спеціалізованій вченій раді Інституту історії України НАН України.

Надалі, у 2001 р., ректор Кам'янець-Подільського педуніверситету А.О.Копилов зробив пропозицію зайняти посаду завідувача університетської бібліотеки і водночас читати курс народознавства України на історичному факультеті. В.С.Лозовий забезпечував навчальні курси з української етнології, історії України (для неісторичних спеціальностей), був керівником архівно-музейної практики. Вчене звання доцента здобув у вересні 2003 р.¹ 3 грудня 2003 р. по грудень 2006 р. В.С.Лозовий навчався в докторантурі при кафедрі історії України Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. У 2010 р. захистив докторську дисертацію на тему “Ставлення селянства України до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)” у спеціалізованій вченій Раді Інституту історії України НАН України².

Віталій Станіславович є фахівцем у галузі новітньої історії України, зокрема історії Української революції 1917–1921 рр. У цій царині ювіляр зробив вагомі наукові напрацювання. Так, він дослідив головні сегменти соціально-економічного життя українського села на початку ХХ ст., еволюцію економіко-громадянських форм активності в українському селі доби Центральної Ради, гетьманату П.Скоропадського і Директорії УНР. Зокрема, ним досліджено формування селянських спілок в Україні після лютневої революції 1917 р., аграрну революцію в Наддніпрянській Україні та ставлення селянства до влади за Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.), селянську правосвідомість та суспільно-правове становище в період Гетьманату (1918 р.), аграрну політику уряду Павла Скоропадського та Директорії УНР та її реалізацію на Поділлі (1919 р.), правосвідомість українського селянства та його суспільно-правове становище в період Директорії УНР (1919 р.), тощо³. У своїх працях В.С.Лозовий намагається не згаджувати та виправдовувати протиправні дії “беззахисного”, “пригнобленого” українського селянства, а, навпаки, прагне віднайти першопричини селянського беззаконня, проникнути у свідомість сільського люду, не виправдовуючи і не приховуючи такі дії.

Професор В.Лозовий є науковим консультантом докторантки С.Маркової та надає їй відповідні консультації стосовно написання докторської дисертації на тему “Суспільні та політичні трансформації в українському селі в контексті формування тоталітарної системи (1917–1933 рр.)”. Також керує підготовкою кандидатської дисертації аспірантом В.Філінюком – “Повсякденне життя селянства Наддніпрянської України у період національно-демократичної революції 1917–1921 рр.”.

В поле зору вченого потрапила проблема формування та функціонування місцевих органів влади й самоврядування у 1917–1921 рр., зокрема створених селянами в ході революційного процесу 1917–1918 рр., відображення кризи старих адміністративних структур, створення волосних земств в Україні (1917) та ін.⁴.

Свої здобутки В.С.Лозовий передає здібній науковій молоді, зокрема, Ю.Лопатовському, який під керівництвом метра виконує кандидатську дисертацію “Формування та діяльність державних органів влади та місцевого самоврядування у Правобережній Україні (березень-жовтень 1917 р.)”.

Досліджуючи добу Гетьманату, Віталій Станіславович зацікавився питаннями встановлення гетьманської влади на Поділлі у травні 1918 р., формування селянських органів влади після гетьманського перевороту, продовольчої політики П.Скоропадського, становища Поділля та Кам’яця-Подільського, перебування австро-угорського окупаційного війська у квітні-грудні 1918 р., сплати державних податків⁵, політико-адміністративних заходів Подільського губернского старости С.Кисельова щодо стабілізації ситуації на селі⁶. Розглядаючи політику гетьманської адміністрації на Поділлі В.С.Лозовий, дійшов висновку, що влада гетьмана не мала широкої соціальної бази, а трималась лише на австрійських багнетах; що Гетьманат реалізовував вузько класову політику, спрямовану лише на задоволення інтересів великої буржуазії. Під керівництвом професора аспірант В.Галатир виконав та успішно захистив у лютому 2014 р. кандидатську дисертацію на тему “Формування та функціонування місцевих органів державної влади в Правобережній Україні у період Гетьманату П.Скоропадського”.

Вивчаючи державно-політичні процеси за Директорії УНР, В.С.Лозовий висвітлив комплекс питань, пов’язаних з кам’янецькою добою, політичною боротьбою між “лівими” та “правими” течіями українського національно-визвольного руху, що призвела до зміни політичних засад державного будівництва, за якими відкинуто класовий “трудоий принцип” та задекларовано перехід до парламентської системи на основі загальнодемократичних виборів. Окремо досліджено діяльність Директорії та уряду Української Народної Республіки, спрямовану на вирішення адміністративних, соціально-економічних та зовнішньополітичних проблем. Учений встановив, що основною перешкодою для реалізації вищезазначених завдань була внутрішня слабкість влади Директорії⁷. Окремі складові процесу формування та діяльності місцевих органів влади вчений висвітлив у таких працях: “«Трудоий принцип» чи демократія: вибір політичних засад державотворення в добу Директорії УНР”⁸, “Вищі органи

державної влади УНР Кам'янецької доби Директорії (червень-листопад 1919 р.)⁹; “Місцеві органи влади УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919 р.)”¹⁰ та ін. Напрацьована концепція використовується здобувачем В.Гудимою, який під керівництвом В.С.Лозового виконує кандидатську дисертацію “Формування та діяльність місцевих органів влади в добу Директорії Української Народної Республіки (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)”.

Частина історичного наукового доробку В.Лозового присвячена постаті Т.Шевченка, зокрема й вшануванню його пам'яті в 1917–1921 рр. У дослідженнях Віталія Станіславовича з'ясовано процес відновлення та діяльність товариств “Просвіта” в різних куточках Поділля та відзначення ними шевченківських свят, проведення мирних маніфестацій, які закінчувалися співом гімну “Ще не вмерла Україна” та Шевченкового “Заповіту” та формували національну самосвідомість. Як приклад, дослідник наводить численні заходи (шевченківські маніфестації), “які обставлялися як своєрідні політичні спектаклі”¹¹. Наукові інтереси професора В.С.Лозового досить широкі, зокрема, спрямовані на вивчення категорій пам'яті. Цій проблемі науковець присвятив чимало публікацій. Так, в одній із статей розкрито сутність категорії історичної пам'яті, використання її у політичній боротьбі Центральної Ради, зокрема щодо постаті Т.Шевченка, козацького періоду України, діяльності Б.Хмельницького, І.Мазепи тощо¹². Значний інтерес представляють роботи вченого, присвячені постаті Великого Кобзаря, зокрема, “Поширення культу Тараса Шевченка як складова формування української національної ідентичності в період революції 1917–1921 рр.”, “Культ Тараса Шевченка і український національно-визвольний рух після лютневої революції 1917 року”¹³. Під керівництвом В.С.Лозового А.Машталір виконав і успішно захистив кандидатську дисертацію “Постать Т.Шевченка в контексті національного відродження у Наддніпрянській Україні (1917–1920 рр.)” у листопаді 2013 р. у спеціалізованій вченій Раді Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

В.Лозовий є автором сотень наукових статей, кількох навчально-методичних посібників (“Поділля в період гетьманату (1918 р.)”, “Аграрна політика Директорії УНР і її реалізація на Поділлі (1919 р.)”, “Естетика”)¹⁴, низки монографічних досліджень: “Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)”, “Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення: Історичний нарис”, “Правосвідомість селянства в період Української революції 1917–1920 рр.: історичний аспект”)¹⁵. Заслуговує на особливу увагу монографія “Внутрішня і зовнішня політика Директорії УНР (Кам'янецька доба)”¹⁶, присвячена основним політичним процесам у кам'янецьку добу Директорії УНР. У цій праці розглянуто причини, хід, обставини співпраці та протиборства між різними течіями і таборами українського визвольного руху, з'ясовано низку питань діяльності Директорії та уряду з налагодження роботи адміністративного апарату та вирішення соціально-економічних проблем (фінансової, аграрної, продовольчої). На окрему увагу заслуговує монографія “Пра-

восвідомість селянства в період Української революції 1917–1920 рр. історичний аспект”¹⁷, де висвітлено специфіку правосвідомості народних мас революційної доби 1917–1920 рр., простежено процес архаїзації суспільно-правових відносин на селі, зумовлений поширенням застосування насильства, руйнуванням адміністративних структур, скасуванням державної юрисдикції.

Професор В.Лозовий також виступив відповідальним редактором та співавтором вступних статей у збірниках документів, таких як “Законодавча база процесу становлення місцевих органів державної влади доби Гетьманату П.Скоโรปадського: збірник документів і матеріалів” (тут зібрано закони, якими керувалися місцеві органи державної влади в процесі становлення у квітні–грудні 1918 р.)¹⁸, та “Діяльність місцевих органів державної влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Скоропадського: збірник документів, матеріалів та світлин” (представлено накази, оголошення, розпорядження, листи і звіти місцевих органів державної влади, що стосуються державотворчої, соціально-економічної та суспільно-політичної сфер життя у квітні–грудні 1918 р.)¹⁹.

Вчений взяв активну участь в організації наукових конференцій, присвячених висвітленню революційної доби 1917–1921 рр., зокрема: “Постать Симона Петлюри в контексті українських національно–визвольних змагань 1917–1921 рр.”, “Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1920 рр.” та “Кам’янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки”. Продовжує керувати підготовкою кандидатських дисертацій, дипломних робіт освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр”, бере активну участь в наукових форумах. З 10 жовтня 2013 р. В.С.Лозовий є членом спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій (спеціальність – 07.00.01 – історія України) у Кам’янець-Подільському національному університетові імені Івана Огієнка.

За активну науково-педагогічну діяльність В.С.Лозового нагороджено нагрудним знаком “За вагомий внесок у розвиток освіти та науки в Кам’янець-Подільському національному університетові імені Івана Огієнка”, численними грамотами, подяками.

Отже, доктор історичних наук, професор Віталій Станіславович Лозовий зробив значний внесок в дослідження Української революції 1917–1920 рр. про що свідчать його ґрунтовні наукові праці, висока оцінка їх провідними вченими України. Він продовжує формувати навколо себе молодих науковців, які під його керівництвом зростають, заглиблюються в проблематику історії України, збагачують історичну науку цінними результатами. З нагоди ювілею наукова спільнота бажає Віталію Станіславовичу міцного козацького здоров’я, творчих успіхів, нових наукових звершень, та дальшого чесного і корисного служіння Українській державі.

Примітки

1. Федьков, О. М. Дослідник національної революції (1917–1920 років (до 50-річчя від дня народження В.С.Лозового) / О. М. Федьков // Освіта, наука і культура на Поділлі:

зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009 – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 314-315.

2. Лозовий, В. С. Ставлення селянства України до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук / В. С. Лозовий. – К., 2010. – 36 с.

3. Лозовий, В. С. Формування селянських спілок в Україні після лютневої революції 1917 р. / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка: зб. / М-во освіти і науки України, Кам'янець-Подільський національний ун-т. – 2009. – Т. 19: Історичні науки. На пошану академіка В.А.Смоля. – С. 300-307; Лозовий, В. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): Монографія / В. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: ПП “Мошак М.І.”, 2008. – 480 с.; Лозовий, В. С. Селянська правосвідомість та суспільно-правове становище в період гетьманату (1918 р.) / В. С. Лозовий // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19-20 травня 2008 р.: 3б. – К.: Видавництво імені Олени Теліги. – 2008. – С. 247-255; Лозовий, В. С. Аграрна політика Директорії УНР / В. С. Лозовий // Укр. іст. журн. – 1997. – Вип. 2, (№ 412). – С. 68-76; Лозовий, В. Аграрна політика уряду Павла Скоропадського і селянство / В. Лозовий // Київська старовина: Наук. істор.-філолог. журн. – 2005. – № 3. – С. 94-106; Лозовий, В. С. Аграрна політика Директорії Української Народної Республіки і її реалізація на Поділлі (1919 р.): навч.-метод. посіб. / Віталій Станіславович Лозовий – Кам'янець-Подільський: Мошак, 2004. – 39 с.; Лозовий, В. Правосвідомість українського селянства та його суспільно-правове становище в період Директорії УНР (1919 р.) / В. С. Лозовий // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: 3б. наук. пр. відділу історії України XIX – початку XX ст. Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 2011. – Вип. XVIII: Приурочений Великій реформі 1861 року. – С. 277-285.

4. Лозовий, В. Селянські органи влади після проголошення Української Народної Республіки / В. Лозовий // Київська старовина: Наук. істор.-філолог. журн. – 2008. – № 2. – С. 72-83; Лозовий, В. Народ і влада: криза адміністративних структур у період Центральної Ради (1917–1918 рр.) / В. Лозовий // Київська старовина: Наук. істор.-філолог. журн. – 2007. – № 3. – С. 108-116; Лозовий, В. Створення волосних земств в Україні (1917) / В. Лозовий // Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. – 2007. – № 6. – С. 14-24; Лозовий, В. С. Створення селянських органів влади в Україні після Лютневої революції 1917 р. / В. С. Лозовий // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 18, Економіка і право. – К.: НПУ, 2007. – Вип. 5. – С. 157-165.

5. Лозовий, В. Продовольча політика П.Скоропадського і селянство / В. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки / [ред. кол.: О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 13. – С. 136-149; Лозовий, В. С. Поділля в період Гетьманату / В. С. Лозовий // Над Дніпром і Віслою. Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність: зб. наук. праць / [під. ред. І. Срібняка, З. Карпуса]. – К. – Торунь, 2003 – 2004. – № 2-3. – С. 83-92; Лозовий, В. С. Селянські органи влади після гетьманського перевороту / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки / [ред. кол.: В. С. Степанков та ін.]. – Кам'янець-

Подільський: Аксиома, 2011. – Т. 21: На пошану професора О.М.Завальнюка. – С. 283-293; Лозовий, В. С. Кам'янець-Подільський в період Гетьманату (травень-грудень 1918 р.) / В. С. Лозовий // Матеріали Х Подільської іст.-краєзн. конф.: [присвяченої 55-й річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні], 26-27 жовтня 2000 р. / [ред. кол.: І. С. Винокур, Л. В. Баженов, Ю. І. Блажевич та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2000. – С. 357-360; Лозовий, В. С. Встановлення гетьманської влади на Поділлі (травень 1918 р.) / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського. Державного педагогічного університету: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп.: [присвяч. 85-й річниці Української національно-демократичної революції], 15-16 квітня 2002 р.: у 2 т. / [ред. кол.: О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк, П. С. Ткачук та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, інформ.-вид. від., 2002. – Т. 1. – С. 96-98; Лозовий, В. С. Перебування австро-угорського окупаційного війська на Поділлі в добу Гетьманату / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Іст. науки / [ред. кол.: В. С. Степанков та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. держ. пед. ун-т, інформ.-вид. відд., 2003. – Т. 11. – С. 186-191; Лозовий, В. С. Продовольче становище в Україні в період гетьманату: політика влади і реакція селянства (1918 рік) / Віталій Лозовий // Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирого: зб наук. пр. / гол. редкол. В. Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 184-196; Лозовий, В. Селянство і проблема сплати податків у період гетьманату Павла Скоропадського (1918 р.) / В. Лозовий // Новий колегіум: Науковий інформаційний журнал. – 2007. – № 1. – С. 36-40.

6. Лозовий, В. С. Політико-адміністративні заходи подільського губерньського старости С.Кисельова по стабілізації ситуації на селі (1918 р.) / В. С. Лозовий // Матеріали ХІІ Подільської іст.-краєзн. конф., 22-23 листопада 2007 р. / [ред. кол.: О. М. Завальнюк, В. І. Войтенко, Л. В. Баженов, та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2007. – Т. 2. – С. 12-22.

7. Лозовий, В. С. Кам'янецька доба Директорії Української Народної Республіки (червень-листопад 1919 року): дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / В. С. Лозовий. – К., 1998. – 188 с.

8. Лозовий, В. С. “Трудовий принцип” чи демократія: вибір політичних засад державотворення в добу Директорії УНР / В. С. Лозовий // Консерватизм і державотворення в Центральній-Східній Європі. – Луцьк, Люблін, 1997. – С. 47-50.

9. Лозовий, В. С. Вищі органи державної влади УНР Кам'янецької доби Директорії (червень-листопад 1919 р.) / В. С. Лозовий // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: наук. зб. – Хмельницький: Богдан, 1995. – С. 141-143.

10. Лозовий, В. С. Місцеві органи влади УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919 р.) / В. С. Лозовий // Матеріали ІХ-ої Подільської істор.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1995. – С. 283-285.

11. Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі 1906–1923 рр. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 28-38.; Лозовий, В. С. Поділля в добу Центральної Ради (Історичний нарис) / В. С. Лозовий – Кам'янець-Подільський, 1999. – 29 с.; Ло-

зовий, В. С. Проблеми політичної культури українського селянства в добу Центральної Ради (1917–1918 рр.) / В. С. Лозовий // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / за ред. О. П. Реєнта. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – Вип. XII. – С. 166-174.

12. Лозовий, В. С. Історична пам'ять як інструмент політичної боротьби Центральної Ради (1917 р.) / В. С. Лозовий // Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять: зб. наук. пр. – К.: ДП “НВЦ “Пріорітети”, 2012. – Вип. 4. – С. 233-242.

13. Лозовий, В. С. Культ Тараса Шевченка і український національно-визвольний рух після люгтневої революції 1917 року / В. С. Лозовий // Постагь Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі: зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький: Вид-во ХІМАУП, 2014. – Вип. 1. – С. 184-189.

14. Поділля в період гетьманату (1918 р.): навч.-метод. посібн. / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: МЕДОБОРИ (ПП Мошак М.І.), 2007. – 36 с.; Лозовий, В. Аграрна політика Директорії Української Народної Республіки і її реалізація на Поділлі (1919 р.): навч.-метод. посіб. / В. С. Лозовий; Кам'янець-Подільський державний університет, каф. іст. Укр. – Кам'янець-Подільський: Мошак, 2004. – 39 с.; Лозовий, В. Естетика: навч. посібн. / ред. В. С. Лозовий. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.

15. Лозовий, В. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): Монографія / В. С. Лозовий – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2008. – 479 с.; Лозовий, В. Фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення: Історичний нарис / В. С. Лозовий, В. С. Щирба, О. М. Рачковський. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 115 с.; Лозовий, В. С. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917–1920 рр. історичний аспект / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-інформаційний відділ, 2011. – 112 с.

16. Лозовий, В. С. Внутрішня і зовнішня політика Директорії УНР (Кам'янецька доба) / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – 224 с.

17. Лозовий, В. С. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917–1920 рр. історичний аспект / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-інформаційний відділ, 2011. – 112 с.

18. Законодавча база процесу становлення місцевих органів державної влади доби Гетьманату П.Скоропадського: зб. док. і матеріал. / [ред. кол. В. С. Лозовий (відп. ред.), В. Г. Байдич, О. М. Завальнюк та ін.]. – Хмельницький: Державний архів Хмельницької області, 2013. – 156 с.

19. Діяльність місцевих органів державної влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Скоропадського: зб. док., матеріал. та світл. / [ред. кол. В. С. Лозовий (відп. ред.), В. Г. Байдич, О. М. Завальнюк та ін.]. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2014. – 310 с.

**А.И.Машталир, В.В.Галатыр, В.В.Гудыма,
В.А.Филинюк, С.В.Маркова, Ю.Н.Лопатовский**

**Научные направления исторических исследований
В.С.Лозового (к 55-летию со дня рождения)**

Рассказывается о жизненном пути и научно-педагогическую деятельность Виталия Станиславовича Лозового, доктора исторических наук, профессора, главного научного сотрудника отдела гуманитарной политики Национального института стратегических исследований при Президенте Украины.

Ключевые слова: научно-педагогическая деятельность, ученый, история.

Одержано 26 травня 2014 року

УДК 378.12(092)

М.С.Солопчук

Леонід Дмитрович Гурман (до 55-річчя з дня народження)

Розповідається про життєвий шлях, тренерську і педагогічну діяльність Леоніда Дмитровича Гурмана – завідувача кафедри легкої атлетики з методикою викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: спорт, тренер, легка атлетика

Не завжди життєвий шлях стелиться так, як мріє і планує людина. Він змалку дуже захоплювався музикою, але не менше любив фізичну культуру й спорт. Ці дві справи не будуть просто захопленням, а реалізуються у професійній діяльності. Так сталося у Леоніда Дмитровича Гурмана – кандидата педагогічних наук, професора, завідувача кафедри легкої атлетики з методикою викладання, Заслуженого тренера України, досвідченого педагога і наставника молоді, який більше 25-ти років працює в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Його добре знають і шанують не тільки в цьому навчальному закладі, але й у місті, області, Україні. Цьогоріч йому виповнилося 55 років.

Життєва дорога Леоніда Дмитровича Гурмана розпочалася на Городоччині. Народився 27 березня 1959 року в с.Немиринці Городоцького району, Хмельницької області. Батько, Дмитро Антонович Гурман, працював водієм. Надзвичайно трудолюбивий чоловік, саме він пізніше розвинув у своїх дітей цю рису.

Адже всього у житті досягав власною працею, оскільки у важкі воєнні та повоєнні роки залишився сиротою. Мати, Антоніна Миколаївна – кваліфікований ветеринарний лікар. Подружжя Гурманів виховало трьох синів: Леоніда, Володимира та Олександра.

У семилітньому віці Леонід вперше переступив поріг Немиринської загальноосвітньої школи. Подібно більшості хлопців-однolitків, з-поміж усіх шкільних предметів вирізняв і любив фізичну культуру. Він брав участь у змаганнях з різних видів спорту на першість школи, району, області, неодноразово здобував перемогу.

Від природи жвавий і активний хлопчина цікавився всім. Це відіграло вирішальну роль у формуванні його світогляду. Позбавлений можливості здобувати освіту в музичній школі, Леонід завдяки природним здібностям та невеликому досвіду з уроків музики, навчився грати самостійно. Ці два зовсім протилежні види діяльності, взаємодіючи, будуть створювати міцну спіраль професійного життя.

Після закінчення восьмирічної школи в 1973 році юнак вступив до культурноосвітнього училища м. Кам'янець-Подільського на відділення народних інструментів. Власне, студентські роки сприяли розвитку самостійності та відповідальності за вчинки. Саме тоді відкрилася нова сторінка життя, що зафіксувала перше професійне становлення юнака. Необхідну роль у цьому відіграв авторитет суворих, але справедливих професіоналів своєї справи: О. Грека, Б. Слюсара, А. Федорова. В училищі, крім того, Леонід не забував про спорт. У цьому велика заслуга викадача фізичного виховання В. Ларкіна. У складі збірної команди з легкої атлетики Леонід брав участь у першості міста та області серед культурноосвітніх училищ.

Три роки промайнули швидко і цікаво. У 1977 році Леоніду Гурману присвоєно кваліфікацію клубного працівника, керівника оркестру народних інструментів. Після закінчення училища він отримав направлення в с. Лісоводи Городоцького району на посаду художнього керівника Будинку культури. Впродовж 1978–1980 рр. Л. Д. Гурман проходив службу в армії, спочатку в м. Вапнярці Одеської області, а потім у авіаційній частині м. Луцька. Після демобілізації вирішив продовжити навчання в Рівненському інституті культури, однак коли подав документи, та в останній момент передумав. Прагнув присвятити життя іншій улюбленій справі – фізичній культурі й спорту. В 1980 році повернувся до Кам'янець-Подільського й вступив до педагогічного університету на факультет фізичного виховання. Під час навчання Леонід Дмитрович успішно займався легкою атлетикою в групі підвищення спортивної майстерності. Цьому сприяли не тільки хороші фізичні дані, але й професійний тренер, кандидат педагогічних наук, доцент А. І. Шинкарюк.

Після закінчення III курсу він проходив практику в оздоровчому таборі на базі школи №16, де зарекомендував себе як організована, товариська, принципова та доброзичлива людина, виявив схильність і природні здібності до педагогічної роботи. За цих обставин Леоніду Гурману було запропоновано посаду в середній загальноосвітній школі №14. Тому молодому вчителю довелося поєднувати навчання за індивідуальним графіком на IV курсі з роботою в школі.

У 1991 році, на запрошення декана С.М.Сінгаєвського, повернувся на рідний факультет фізичного виховання на посаду викладача кафедри легкої атлетики з методикою викладання. Очолював кафедру в ті роки, колишній тренер Леоніда Дмитровича, А.І.Шинкарюк. Викладачі старшої генерації – М.М.Ковальчук, Б.І.Ладиняк, Б.М.Тимошенко, які відверто ділилися з Леонідом Гурманом своїм багатим педагогічним досвідом і глибокими знаннями, відіграли вирішальну роль у становленні кваліфікованого викладача.

Прагнення підвищити свій науково-кваліфікаційний рівень, який відповідав би сучасним вимогам вищої школи, стає для нього пріоритетом. Леонід Гурман успішно складає іспити кандидатського мінімуму, починає працювати над темою кандидатського дослідження. Науковим керівником було призначено кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника, завідувача лабораторії фізичного виховання НДІ педагогіки України М.Д.Зубалія. Уміння об'єктивно осмислювати всі грані науково-дослідної роботи, здатність до точного аналізу опрацьованого матеріалу, вдала реалізація наукового потенціалу, забезпечили йому в 1997 році успішний захист кандидатської дисертації “Педагогічні умови підвищення рівня фізичної підготовленості старшокласників у процесі позакласної роботи”.

У 2002 році Леоніда Дмитровича призначили на посаду завідувача кафедри легкої атлетики з методикою викладання, де він працює і досі.

Л.Д.Гурман виступає генератором продуктивних ідей у роботі кафедри. Він згуртовує навколо себе однодумців, широко підтримуючи ініціативність кожного з них, чітко визначає пріоритетні напрями роботи.

У роботі кафедри доцент Леонід Гурман виділяє такі основні завдання:

- формування високого професійного та загальнокультурного рівня майбутніх вчителів фізичної культури;
- розширення варіативності змісту та методів освіти, засобів навчання;
- ефективне засвоєння інноваційних підходів у сфері освіти;
- систематична участь науково-педагогічних працівників кафедри та студентів у міжнародних, всеукраїнських та університетських наукових конференціях;
- підвищення спортивної майстерності студентів, що спеціалізуються з видів спорту, закріплених за кафедрою.

Результативність та ефективність діяльності Леоніда Дмитровича стали помітними за досить короткий термін перебування на цій посаді. Зросла кількість наукових видань, публікацій у наукових журналах та збірниках. Упродовж останніх 10-ти років науково-педагогічними працівниками кафедри було видано 26 навчально-методичних посібників, 11 методичних рекомендацій, 1 монографія.

Навчально-виховну роботу Л.Д.Гурман поєднує з тренерською. На кафедрі відкривається група підвищення спортивної майстерності з силових видів спорту, в якій тренуються важкоатлети, пауерліфтери, гирьовики. Леонід Дмитрович постійно дбає про вдосконалення спортивної підготовки студентів. Члени груп ПСМ досягають високих спортивних результатів. Чемпіонами України, Універсиади стають: МСУМК Тетяна Мельник та Андрій Мельник, МС

Олександр Кулеша, МСУ Марина Муринець. Остання неодноразово виборювала звання чемпіона світу з гирьового спорту. Вона стала багаторазовою рекордсменкою світу. Проте, найбільших успіхів у спорті досяг вихованець Олександра Антонова та Леоніда Дмитровича ЗМС України, багаторазовий чемпіон та рекордсмен світу серед юніорів і дорослих, чемпіон ІХ Всесвітніх ігор (2013 р.) Вадим Довганюк. За його підготовку Л.Д.Гурману в 2010 році було присвоєне почесне звання “Заслужений тренер України”. Він неодноразово здобуває титул кращого тренера та організатора спортивно-масової роботи в місті та області.

З великою відповідальністю Л.Д.Гурман ставить до роботи на громадських засадах, виконуючи обов’язки президента Федерації легкої атлетики Хмельницької області.

Леонід Дмитрович проводить навчальні курси з легкої атлетики, теорії та методики дитячого та юнацького спорту, керує науково-дослідною роботою студентів факультету фізичної культури (написанням курсових, дипломних та магістерських робіт). Постійно працює над підвищенням власного науково-методичного рівня. Заслуженою винагородою за це стало рішення Атестаційної комісії 16 червня 2005 року про присвоєння вченого звання доцента кафедри легкої атлетики з методики викладання.

У професійному доробку Леоніда Гурмана більше 90 наукових публікацій, серед яких навчально-методичні посібники з грифом МОН: “Лижний спорт”, “Атлетизм в школі”, “Легка атлетика”, навчально-методичні посібники рекомендовані вченою радою університету: “Основні компоненти спортивного тренування”, “Теорія і методика тренування кваліфікованих спортсменів”, “Теорія і методика дитячого та юнацького спорту”, “Метання диска”, “Основи теорії і методики спортивного тренування” тощо.

Варто відзначити, що Л.Д.Гурман нагороджений державними та відомчими нагородами: Почесною грамотою Хмельницького обласного управління з фізичного виховання та спорту МОН України (2004 р.), грамотою за особистий внесок у розвиток фізичної культури і спорту в області, на честь 55-річчя з дня заснування факультету фізичного виховання від начальника управління з питань фізичної культури і спорту Хмельницької облдержадміністрації (2004 р.), Почесною грамотою Міністра України у справах сім’ї, молоді та спорту (2006 р.), грамотами за багаторічну та плідну працю з фізичного виховання підростаючого покоління, підготовку спортсменів високого класу від виконавчого комітету Кам’янець-Подільської міської ради (2007 р.), медалью “За вагомий внесок у розвиток освіти та науки” від ректора Кам’янець-Подільського державного університету О.М.Завальнюка (2007 р.), відзнакою Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту “Почесний працівник фізичної культури та спорту” (2008 р.), відзнакою міського голови “За заслуги перед міською громадою” (2009 р.), почесним званням “Відмінник освіти України” (2009 р.).

Л.Д.Гурман шанований серед колег на факультеті та в університеті як досвідчений кваліфікований викладач-тренер, умілий наставник студентської молоді. Його знають і поважають як цікавого співрозмовника. Він повен творчих ідей

і проєктів, які, завдяки його енергії та наполегливості, звичайно, будуть втілені в життя.

Н.С.Солопчук

Леонид Дмитриевич Гурман (к 55-летию со дня рождения)

Рассказывается о жизненном пути, тренерской и педагогической деятельности Леонида Дмитриевича Гурмана – заведующего кафедрой легкой атлетики с методикой преподавания Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Ключевые слова: спорт, тренер, легкая атлетика.

Одержано 26 травня 2014 року

УДК 7.071.1(092)

Ю.А.Хоптяр, А.Ю.Хоптяр

**Творчі здобутки братів Гжегожевських
(до 35-річчя творчості та 55-річчя від дня народження)**

У статті з'ясовуються основні етапи життя і творчої діяльності відомих співаків, композиторів і педагогів, лауреатів обласної педагогічної премії ім. М.Смотрицького, мистецьких конкурсів і фестивалів, членів Національної всеукраїнської музичної спілки, Національної спілки журналістів України, організаторів фестивалю творчих близнюків “Співучі дзеркала” братів Гжегожевських, як будівничих культури на Поділлі у добу української незалежності.

Ключові слова: брати Гжегожевські, музична справа, культура, самодіяльність, музиканти, музично-педагогічна освіта, ансамблі, музичні інструменти.

Вадим (Владислав) та Євген Гжегожевські народилися на Хмельниччині в селі Солобківці Ярмолинецького району 6 вересня 1959 року. З самого початку свого життя вони зростали в чарівному світі музики, адже здавна, традиційно у родині Гжегожевських любили співати та грати і віддавали цьому виду мистецтва всі найкращі пориви душі та розуму. Тут, на Поділлі, музичну творчість родини Гжегожевських розпочав дідусь Йосип Данилович – регент та органіст Солобковецького костюлу, а його дідусь, у свою чергу, служив трубачем у Війську Польському. Батько Вадима та Євгена – Едуард Йосипович самодіяльний музикант, змалку самотужки освоїв музичну грамоту, адже репресованого Йосипа Даниловича не стало, ще коли Едуарду не виповнилось і 12 років. Едуард

Йосипович був кращим баяністом на селі, тому спочатку навчав хлопчаків грі на баяні, а пізніше, він працював учителем музики у місцевій школі. Понад 50 років батько був музикантом сільського духового оркестру, щоразу беручи участь як в сільських та районних заходах, так і обласних.

Едуард Йосипович був першим вчителем музики і своїх дітей. Саме з його легкої руки здобув музично-педагогічну освіту старший син Віталій, який попрацював спочатку учителем музики, а пізніше – баяністом у військовому ансамблі та Державному ансамблі пісні і танцю “Подільянка” (тепер “Козаки Поділля”) Хмельницької обласної філармонії. Нині він працює педагогом Шарівської дитячої музичної школи.

Мати – Марія Петрівна – змалку навчала синів вишивці. Вона вклдала у розмай кольорів всю душу, чому навчала і дітей, тому хлопцям легко вдавалось впроваджувати мамині задуми. На полях вишивки з’являлись дитячі картини, які ставали подарунками для великої родини.

Саме в такій, зігрітій любов’ю, родинній атмосфері брати Вадим та Євген пізнавали світ мистецтва. Батько змалечку, з трьох років, навчав братів грі на різних музичних інструментах (духових, народних). На той час можна було побачити таку картину: брати ставили баян на табурет і у двох разом вчилися грати, один на одній клавіатурі, а другий підігравав басами на іншій. Потім мінялись місцями... Їм дуже подобалось освоювати батьківський баян “Кремінне”, хоча наука давалась зовсім нелегко.

Паралельно Едуард Йосипович допомагав дітям опановувати духові музичні інструменти (альти і труби). Для цього він подарував, ще до шестирічного віку, Вадиму та Євгену кожному по трубі, навчаючи їх різним мелодіям та азам музичної грамоти. Брати, освоївши репертуар сільського духового оркестру, ще в дошкільному віці почали з батьком, ансамблем грати на різних заходах односельчан. В колективі сільського оркестру старші музиканти навчали чистоті гри та чіткості виконання мелодій, словом шліфували майстерність юних музикантів. Перші заробітки хлопці приносили батькам. Вадим та Євген понад десять років відіграли у сільському духовому оркестрі. Вони надавали музичні послуги людям, брали участь у парадах, концертах різних рівнів.

Коли братам виповнилось п’ять років місцева вчителька, помітивши мистецькі здібності, запропонувала навчатись хореографії. На той час шкільним хореографічним гуртком керувала колишня артистка балету з м.Харкова Галина Євгенівна Тобух. Акомпаніатором працював спочатку батько Едуард Йосипович, а пізніше старший брат Віталій, який також навчався майстерності танцю. Галина Євгенівна, справжній фахівець хореографічної справи, зуміла навчити азам танцю багатьох односельчан. Досі її вихованці, незалежно ким вони стали, з вдячністю згадують наполегливі тренування, на яких відпрацьовувались постанова і рухи. Дитячий ансамбль був постійним учасником обласних конкурсів та олімпіад художньої самодіяльності і навіть виступав у м.Києві. Добрий десяток років сім’я Гжегожевських листувалася з сім’єю Тобухів, що пізніше повернулася до м.Харкова.

У 1972 р., коли Вадим та Євген навчались у п'ятому класі, в с.Солобківцях відкрили філіал Ярмолинецької дитячої музичної школи. Хлопці успішно пройшли відбір на навчання і почали займатись по класу труби у Віталія Прокіповича Колодія. Досвідчений педагог, який був прикладом відповідальності та старанності, помітив хист братів до музики і підбирав для дуету трубачів цікаві мелодії, чим безперечно вніс свій внесок у музичне навчання братів. За таких сприятливих обставин Гжегожевські стали постійними учасниками, а нерідко і переможцями обласних конкурсів юних виконавців на духових інструментах.

У 70-х рр. ХХ ст. великою популярністю користувались гурти “Песняры”, “Самоцветы”, “Смерічка”. Копіюючи пісні популярних ансамблів, Гжегожевські самостійно майстрували електрогітари, а у сільській кузні, за розробленими власними кресленнями, викували деталі до ударних інструментів. Самотужки Вадим з Євгеном опанували гру на гітарі, навчали своїх ровесників і створили шкільний вокально-інструментальний ансамбль “Юність”. Ансамбль був постійним учасником шкільних вечорів, сільських концертів та районних олімпіад дитячої художньої самодіяльності. Під час літніх канікул брати відпочивали у обласному піонерському таборі “Подільянка”, керівництво якого надавало їм безкоштовні путівки, тільки щоб вони грали на вечорах відпочинку.

У 1974 р. директор новоствореного піонерського табору відпочинку “Юність” у с.Шарівка Ярмолинецького району Анатолій Іванович Степанишин запропонував Гжегожевським, які щойно закінчили восьмий клас, стати художніми піонервожатами. Після закінчення навчання у 1976 р. брати починають свій трудовий шлях у середній школі с.Шарівка. Директор Анатолій Іванович призначив Євгена на посаду лаборанта фізичного кабінету, а Вадима – шкільним бібліотекарем. При цьому вони керували ще й гуртками художньої самодіяльності.

З 1977 по 1981 рр. Гжегожевські навчалися в Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті, на педагогічному факультеті, деканом якого на той час був досвідчений і чуйний освітянин, кандидат педагогічних наук, доцент А.С.Хоптяр (1932–2003). Він а також, колектив викладачів завжди з великою повагою та теплотою ставилися до своїх вихованців. І сьогодні брати Гжегожевські з приємністю згадують усіх своїх наставників, у першу чергу, викладачів кафедри музики: самодіяльного композитора, Заслуженого працівника культури України, члена Всеукраїнської музичної спілки Олексія Давидовича Беца, відомого хормейстера Бориса Романовича Ліпмана та інших. Вадим та Євген завдячують усім викладачам за підтримку та розуміння їх улюбленого мистецького заняття, яке забирало чимало часу. Особливо вдячні Гжегожевські своєму деканові і ректору Анатолію Олексійовичу Копилову (1936–2007), які щоразу йшли їм назустріч і створювали умови для участі у конкурсах, фестивалях та концертах різних рівнів.

Під час навчання у вишій вокальній дует братів брав участь у фестивалях та конкурсах художньої творчості міста Кам'янець-Подільського, Хмельницької області, УРСР, СРСР, де неодмінно виборював призові місця, отримував дипломи, грамоти та медалі. Крім того, вони займалися на факультеті громадських

професій, були активними учасниками інститутського хору та духового оркестру, створили студентський вокально-інструментальний ансамбль, який брав участь у концертах та постійно супроводжував студентські вечори відпочинку. Студенти Гжегожевські стали лауреатами республіканського конкурсу комсомольської та молодіжної пісні, фестивалю мистецтв “Молоді голоси”, міського конкурсу молодіжної естрадної пісні “Юність”, дипломантами Всесоюзного фестивалю мистецтв “Кримські зорі”, їх нагороджено грамотами Міністерства освіти України та республіканської Ради профспілок. У 1979 р. дует, побував на гастрольях в м. Тамбові (Росія) та брав участь у Днях культури СРСР в Польщі. Того ж року їм присвоєно першу категорію професійного артиста, що дало змогу брати участь у професійних конкурсах, фестивалях, працювати в концертних програмах разом із знаменитими виконавцями, оркестрами та ансамблями, які організував “Союзконцерт”, а у 1980 р. їх залучили до концертних програмах Олімпіади–80 у м. Києві.

12 грудня 1980 р. в залі обласної Ради профспілок відбувся перший творчий вечір студентів Гжегожевських. Цей захід організував директор будинку творчості профспілок Петро Іванович Войчишен. У програмі творчого звіту перед хмельничанами звучали пісні-переможці конкурсів та фестивалів, музичні твори подільських авторів О.Беца, І.Пустового, М.Балеми, старшого брата Віталія та власні твори Гжегожевських.

У 1981 р., після закінчення вишу Вадим та Євген працювали учителями музики у школах Шарівки, Правдівки, Пасічної, де зарекомендували себе здібними педагогами. Спочатку ними було створено музичну студію, у якій учнів з с.Шарівки та сусідніх сіл вони, разом з старшим братом Віталієм, навчали грі на музичних інструментах; організували поглиблене вивчення музики учнів усіх класів на основі власної адаптованої програми, що базувалися на фольклорі та творчості подільських авторів. Дев’ятикласники за бажанням склали екзамен з музики.

Наприкінці 80-х рр. Гжегожевським присвоїли вищу категорію вчителя та звання вчитель – методист. А 1991 р. вони вибороли обласну педагогічну премію ім. М.Смотрицького, а в наступному році отримали відзнаку “Відмінник освіти України” як переможці районного конкурсу “Вчитель року”. Їх досвід за рекомендацією Міністерства освіти України кіностудія “Укрнаукфільм” зафіксувала у документальному фільмі “Уроки музики братів Гжегожевських”. Згодом обласна телерадіомовна компанія створила музично-документальний фільм “Рід музичний та співучий: Гжегожевські”. Крім цього, для обміну досвідом проводилися республіканські семінари у кабінеті естетичного виховання Шарівської середньої школи, що був створений власними силами братів. Цей кабінет, за підсумками республіканського конкурсу увійшов до трійки кращих в Україні. У 80–90-х рр. Вадим і Євген були лідерами у районних методичних об’єднаннях вчителів естетики, а їх досвід увійшов до збірки досягнень кращих учителів країни, зокрема, у навчально-методичному посібнику “Дзвінкі голоси”. Чимало вихованців братів, які виступали в ансамблях пісні і танцю “Квіти Поділля”,

троїстої музики “Веселинка”, сопілкарів, вокально-інструментальному ансамблі та дитячому духовному оркестрі, здобули перемогу на обласних конкурсах та фестивалях, про що свідчать чисельні нагороди та фотокартки з родинного архіву.

У творчій біографії Гжегожевських цінними є дипломи лауреатів: республіканського телевізійного фестивалю “Сонячні кларнети” (1983 р.), всесоюзного фестивалю творчості, присвяченого 40-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні, (1985), фестивалю народної творчості (1987 р.), республіканських конкурсів польської пісні у Сумах (1988 р.), молодіжної пісні у Миколаєві. Вони брали участь у популярній музичній телевізійній передачі Центрального телебачення “Шире круг” (м.Москва), творчих звітах Хмельниччини у столичному Палаці культури “Україна” у Києві, а неодноразово представляли область на “Виставці досягнень народного господарства України”, за що отримали Почесні відзнаки. У серпні 1987 р. Гжегожевські дарували своє мистецтво ліквідаторам аварії на Чорнобильській атомній станції у концертній програмі для військовослужбовців Одеського військового округу. Це і постійні благодійні виступи для чорнобильців та їх сімей Вадим та Євген у 2011 р. нагороджені ювілейними медалями “25 років героїчного подвигу”.

Музична студія, поглиблене вивчення музики, надихнуло братів до створення у с.Шарівці дитячої музичної школи, яку очолив Євген, а Вадим залишився на посаді заступника директора з виховної роботи загальноосвітньої школи та викладачем музичної школи. Дитячий духовий оркестр учнів школи, який створили та очолювали Гжегожевські, був постійним учасником районних урочистостей, неодноразово виступав у телепрограмі обласного телебачення та телевізійними фестивалі художньої творчості “Подільське намисто”.

Нині родинний ансамбль “Концертний гурт Братів Гжегожевських” має звання “народний, аматорський”, у тому беруть участь, як діти братів Гжегожевських, так і їх онуки. Цей колектив був одним із переможців Міжреспубліканського фестивалю родинних ансамблів (1991 р.), конкурсу Всеукраїнського радіо “Пісня року–96”, Всеукраїнського фестивалю-конкурсу “Мотив для двох сердець” (1999 р.), IV-го фестивалю родинних ансамблів присвяченого, 10-річчю польських організацій в Україні (2002 р.) та Всеукраїнського фестивалю родинної творчості “Родинні скарби України” (2004 р.).

Учасником цього народного колективу окрім синів Руслана, Богдана і Артура, є донька Євгена – Леся, яка набувала фаховості в клубі спортивного бального танцю “Фламінго” (м.Хмельницький). Разом зі своїм партнером Олексієм Мусатовим вона здобула понад 30 медалей всеукраїнського та міжнародного рівнів. Двічі, в 1997 та 2000 рр., родинний ансамбль потрапив до “Книги вшанованих родин України”. Тепер до складу його увійшли дружини синів – Анна, Антоніна, Наталія та онуки – Ростислав, Тетяна, двійнята Аріна і Каріна. На сцені обласної телерадіомовної компанії “Поділля-Центр” в 1997 та у 2007 рр. відбулися творчі вечори братів Гжегожевських під назвою “Ми родом із пісні” та “Мелодії родоцвіту”. Творчі здобутки відомих митців розширювалися, а оригінальні твори

об'єднувалися у збірки пісень. Композитори Гжегожевські випустили дві таких збірки – “Ми родом із пісні” (1995 р.) та “Мелодії родоцвіту” (2000 р.). Поруч з цим, Гжегожевські активно виступають з сольними програмами. З 1996 р. вони солісти Хмельницької державної телерадіомовної компанії, а в 1998 р. їх прийняли до асоціації естрадного мистецтва Національної Всеукраїнської музичної спілки.

У 1999 р. Вадим та Євген пішли на державну службу, очоливши відділи культури та внутрішньої політики Ярмолинецької районної державної адміністрації. Активна творча діяльність в поєднанні з новими посадами сприяли подальшим успіхам. Так, у 2005 р. вони випустили ліцензовані компакт-диск та аудіо-касету “Долі мить жадана”, почали працювати солістами-вокалістами Хмельницької державної обласної філармонії, як професійні артисти вищої категорії.

Ще у 2000 р. працюючи на керівних посадах в районі, Гжегожевські започаткували фестиваль творчих близнюків “Співучі дзеркала”, зуміли представити талант помножений на два... у дзеркальному відображенні. Цей фестиваль у липні 2012 р. відбувся вдесьте. За ці роки “Співучі дзеркала”, окрім Ярмолинець, побували у Києві та Кам'янці-Подільському, де презентували творчість більш як трьох десятків пар талановитих близнюків: вокалістів естрадного, класичного та народного жанрів, артистів естрадного, народного та спортивного танцю, піаністів, домристів, бандуристів, акордеоністів, гітаристів та інших музикантів. У місті Кам'янці-Подільському Гжегожевські вперше в рамках цього фестивалю започаткували його дитячу складову – фестиваль творчих близнюків “Дві крапельки”. Упродовж десяти проведених фестивалів Гжегожевські зустрічали учасників з Києва та Львова, Дніпропетровська та Івано-Франківська, Хмельницького та Кам'янця-Подільського. До них приєднувалися юні таланти з багатьох інших населених пунктів Львівської, Рівенської, Тернопільської, Черкаської, Чернівецької та Хмельницької областей і, навіть, з м. Турін (Польща).

З ініціативи Вадима та Євгена у 2011 р. з'явився Ярмолинецький телепресцентр. На посаду директора-редактора призначено Вадима, а Євген продовжив займати посаду начальника відділу культури Ярмолинецької РДА. Телепресцентр успішно працює, а нещодавно творчою групою телепресцентру створено короткометражний фільм “Співучі дзеркала братів Гжегожевських”, який зайняв третє місце у II-му Регіональному телефестивалі “Сузір'я Надгориння”.

Успішній творчій діяльності братів Гжегожевських завжди сприяла родина. В родині Гжегожевських-Степанишених близько 30 педагогічних працівників, і всі вони висококваліфіковані спеціалісти, більшість отримали вищу педагогічну категорію, нагороджені орденами, медалями та грамотами. Сини Гжегожевських Руслан, Богдан та Артур, закінчили педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, де раніше навчалися їхні батьки. Успіхи педагогічної династії Гжегожевських-Степанишених знають далеко за межами області. Адже Степанишен А.І. – відомий директор Шарівської

Вадим та Євген Гжегожевські

середньої школи, нагороджений орденами Леніна та Знак Пошани, делегат республіканських та Всесоюзного з'їздів учителів. Анатолій Іванович майже 40 років свого життя віддав школі, разом з дружиною Євгеною Аркадіївною передав свій великий педагогічний досвід донькам Тетяні і Валентині (дружини Вадима та Євгена), онукам Руслану, Богдану і Артуру, які, у свою чергу, до родини привели молодих дружин, теж педагогів – Анну, Антоніну та Наталію.

У 2013 р. Вадима та Євгена Гжегожевських прийняли до Національної Спілки журналістів України.

Отже, творчий дует братів Гжегожевських за три з половиною десятиліття творчості здобув високих результатів, став прикладом самовідданої, наполегливої праці на ниві самобутньої української культури, донесення оригінальних естрадних творів до великої аудиторії шанувальників української пісні і їх талановитих виконавців з Подільського краю – Вадима і Євгена Гжегожевських, які 2014 року відзначають своє 55-ліття.

Ю.А.Хоптяр, А.Ю.Хоптяр

**Творческие достижения братьев Гжегожевских
(к 35-летию творчества и 55-летию со дня рождения)**

В статье рассматриваются основные этапы жизни и творческой деятельности известных певцов, композиторов и педагогов, лауреатов областной педагогической премии им. М.Смотрицкого, художественных

конкурсів і фестивалей, членів Національного всеукраїнського музикального союзу, Національного союзу журналістів України, організаторів фестивалю творчих близнеців "Поющие зеркала" братів Гжегожевських, як діячів культури на Подоллі в період української незалежності.

Ключевые слова: братів Гжегожевських, музикальне діло, культура, самодіяльність, музиканти, музикально-педагогічне освітання, ансамблі, музикальні інструменти.

Одержано 24 липня 2014 року

УДК 378.096:796(477.43)

О.М.Завальнюк, М.С.Солопчук

**Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка (1949–2014 рр.):
славне минуле, професійне сьогодні,
перспективне майбутнє**

Йдеться про основні віхи історії факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка від часу його утворення у 1949 р. до наших днів. Названо імена керівників факультету, знаних педагогів та відомих випускників. Вказано на головні досягнення колективу факультету.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, факультет фізичної культури, спорт.

Факультет фізичної культури К-ПНУ імені Івана Огієнка має багате, цікаве і водночас непросте історичне минуле. Його основу було закладено відповідно до наказу Міністерства вищої освіти СРСР від 16 вересня 1949 року. Значний внесок у відкриття факультету зробив новопризначений ректор інституту Іван Зеленюк.

Навчання розпочалося 17 жовтня 1949 року. Факультет розмістився у Старому місті, у навчальному корпусі, де сьогодні працює історичний факультет. Навчальний процес забезпечували викладачі кафедри фізичного виховання (завідувач Людмила Лапустіна). Факультет фізичного виховання очолив Борис Мелентьєв, який одночасно виконував обов'язки декана фізико-математичного факультету. Базу для занять склали спортивний зал і міський стадіон.

У 1953 році відбувся перший випуск – 19 осіб. Випускників направляли на роботу у школи і вищі, комітети у справах фізичної культури і спорту, добровільні спортивні товариства, у колективи фізичної культури заводів і фабрик.

Двома роками раніше було створено кафедру анатомії і фізіології людини, яка стала першим спеціалізованим підрозділом факультету. Її очолив Михайло Фещук. Кафедра забезпечувала викладання таких дисциплін, як органічна, неорганічна хімія, мічурінська біологія, гістологія, ембріологія, анатомія, фізіологія, методика викладання анатомії і фізіології.

Через рік загальноінститутську кафедру фізичної культури поділили на дві: загальної фізичної підготовки (Іван Ракута) та гімнастики і легкої атлетики (завідувач Володимир Яськов). Наступного року кафедру очолив Віталій Палига зв'язку з тим, що з 1953–1954 навчального року Володимир Яськов очолив деканат факультету. У 1954 році кафедру гімнастики і легкої атлетики реорганізували у кафедру гімнастики (завідувач Віталій Палига) і кафедру легкої атлетики та спортивних ігор (Василь Жабенко). Зміни відбулися і в керівництві факультету через те, що Володимир Яськов звільнився з посади за власним бажанням. Виконання обов'язків декана було покладено на завідувача кафедри теорії фізичного виховання і гімнастики Віталія Палигу. 3 7 червня 1954 року колектив факультету очолив Петро Родін. У 1957 р. обов'язки декана виконував Дмитро Цвіркун.

У 1956 році, у зв'язку із закриттям педагогічного училища, його двоповерхове приміщення з флігелем і садом по вул. Гагаріна, 47 перейшло у розпорядження вишу, де і продовжив роботи факультет фізичного виховання. Він отримав свої аудиторії, добре обладнаний спортивний зал, поруч знаходився стадіон. У 1958 році поблизу села Голосків інституту виділили земельну ділянку (парк). Методом народної будівлі тут було створено спортивно-оздоровчий табір на 200 місць.

Упродовж 50-х рр. зростав контингент студентів факультету. Якщо на початку 1950–1951 н.р. тут нараховувалося 66 осіб, то 1954–1955 н.р. – 219, 1955–1956 н.р. – 230, 1957–1958 н.р. – 256. Одним із пріоритетних напрямів роботи факультету було підвищення спортивної майстерності студентів. У квітні 1954 року за наказом ректора були організовані збірні команди з окремих видів спорту: волейболу, баскетболу, спортивної гімнастики, легкої атлетики, плавання, велоспорту, художньої гімнастики. Не забарилися й спортивні результати, які отримали на республіканських змаганнях. Призові місця на спартакіаді педвузів посідали гімнасти, боксери, борці. У листопаді 1959 року випускник факультету 1958 року Борис Рак (Одінцов) став першим майстром спорту у закладі, стрибувши у висоту на 2 м. Тоді ж (з 1955 р. по 1959 р.) в інституті навчався Ігор Турчин, згодом заслужений тренер СРСР, тренер легендарної жіночої гандбольної команди “Спартак” (Київ) та збірної СРСР.

Викладачі факультету займалися науково-дослідною роботою. Над докторською дисертацією працював Геннадій Литвиненко. З середини 50-х рр. взялися за виконання кандидатських дисертацій Віталій Палига, Марія Роботнова, Василь Жабенко. Активно працювали члени студентських наукових гуртків.

Поступальний розвиток факультету фізичного виховання було продовжено у наступні десятиріччя. 6 вересня 1961 рік колектив очолив Петро Родін, а у 1965 р. – Василь Жабенко. У першій половині 70-х рр. факультетом почергово керували Петро Кацедим, Дмитро Цвіркун, Валентин Трошинок. З лютого 1976 року деканом було призначено Анатолія Босенка, а з квітня 1983-го – Станіслава Сінгаєвського.

У той час сталися зміни на кафедрах факультету. У 1965 р. кафедру теорії фізичного виховання було перейменовано на кафедру ТІМФВ. З початку 60-х рр. цей підрозділ очолював Анатолій Босенко, з 1983-го – к.п.н., доцент Михайло Мисів. Кафедру анатомії і фізіології людини очолювали Вера Шейко (до 1963 р.), Надія Литовченко (1963–1968, 1976–1981 рр.), Михайло Квітницький (1968–1976 рр.), Олексій Кучерук (1981–1988 рр.), Дмитро Совтисік (з 1988 р.).

Значні зміни сталися на кафедрі легкої атлетики та спортивних ігор, яку в 1975 році перейменували на кафедру спорту та спортивних ігор. У 1961–1973, 1976–1981 рр. її очолював Василь Жабенко, а у 1973–1976 рр. – Борис Одінцов. 22 червня 1981 р. на базі цієї кафедри з'явилися дві нових – спорту і спортивних ігор (завідувач – Станіслав Сінгаєвський) та легкої атлетики з методикою викладання (Василь Жабенко). Через рік кафедру легкої атлетики з методикою викладання очолив Анатолій Шинкарюк. У 1983 р. завідувачем кафедри спорту і спортивних ігор було призначено Ігора Чуприна, а у 1984 – Едуарда Левицького.

Поступово зростає якісний рівень викладацького складу. Якщо у 1961 р. на факультеті працював лише 1 кандидат наук, то вже 1969 року – 1 доктор наук, професор, 2 кандидати наук, доценти, а у 1987 р. – кількість кандидатів наук зросла до семи.

Кількісно зростає студентський контингент, якщо у 1961 р. тут навчався 201 студент, то вже у 1968 р. – 335, у 1972 р. – 361, а у 1982 р. – 405. Відзначимо, що конкурси на факультеті були одними із найвищих в інституті. Наприклад, у 1985 р. на 73 місця було подано 305 заяв, у 1987 р. на 90 місць – 343 заявки.

Одним із найбільших завдань була підготовка спортсменів високого рівня. Загалом з 1949 р. до 1981 р. на факультеті було підготовлено 79 майстрів спорту, понад 1000 кандидатів у майстри спорту, першорозрядників. Серед студентської молоді факультету поступово зростала частка кваліфікованих спортсменів. Так, якщо у 1977–1978 н.р. тут навчалася 14 майстрів спорту, 25 кандидатів у майстри спорту і 100 першорозрядників, то у наступному навчальному році – їх кількість зросла відповідно до 36, 53 і 139. З 1980 року студенти почали виконувати нормативи МСМК. Серед них – Микола Бородкін (легка атлетика), Сергій Гродський (спортивна гімнастика), Сергій Чижевський (акробатика). Виявом високого авторитету спортсменів було і те, що у 1980 році 4 студенти і 1 викладач стали факелоносцями олімпійського вогню, а 66 студентів склали ескорт.

Подальшому вдосконаленню науково-теоретичної і практичної підготовки майбутніх вчителів значною мірою сприяла організація науково-дослідної роботи. Найбільшого піднесення вона набула у 70–80 рр. Зростала кількість наукових

публікацій підготовлених викладачами факультету, хоча не всі науково-педагогічні працівники обирали теми для досліджень. У 1985 р. сумарний науковий доробок нараховував 250 праць (переважно статті), більшість з яких припали на кафедру анатомії і фізіології людини.

У 70–80-ті рр. викладачі факультету захистили перші кандидатські дисертації. Першою аспіранткою факультету стала випусниця 1959 року Галина Шитківа. Вона успішно закінчила аспірантуру Ленінградського інституту фізичної культури ім. П.Ф.Лесгафта, захистила дисертацію і залишилась там працювати. У 1978 р. кандидатом педагогічних наук став В'ячеслав Хапко, у 1982 р. дисертації захистили Станіслав Сінгаєвський, Анатолій Шинкарюк, Дмитро Совтисік, Борис Тимошенко.

На початку ХХІ ст. на факультеті відбулися структурні зміни. У 2002 р. до складу факультету введено загальноуніверситетську кафедру фізичного виховання. У 2004 р. з кафедри анатомії і фізіології людини виділили кафедру анатомії та валеології, яка увійшла до складу кафедр новоутвореного природничо-економічного факультету. Натомість факультетську кафедру перейменували на кафедру медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації. У 2003 р. факультет перейшов на ступеневу систему підготовки фахівців: бакалавр, спеціаліст, магістр. Збільшилась ліцензія на підготовку фахівців. Відкрито нову спеціальність “Фізична реабілітація”. Зріс кількісний та якісний рівень викладачів факультету.

У 1998 р. на факультеті вперше з'явилися магістранти. Тоді до магістратури вступили 4 особи. У 2003 р. на ОКР магістр зарахували 40 осіб, у 2005 р. – 41, у 2006 р. – 49, у 2007 р. – 26, у 2010 р. – 24, у 2012 р. – 22, 2014 р. – 20 осіб.

Це призвело до збільшення контингенту студентів. Якщо у 1999 р. з відривом від виробництва тут навчалися 184 особи, то вже у 2003 р. – 274, у 2004 р. – 292, у 2005 р. – 320, у 2006 р. – 353, у 2007 р. – 383, у 2008 р. – 389, у 2011 р. – 406, у 2014 р. – 429 осіб.

У 2006–2007 н.р. на факультеті з'явився власний комп'ютерний клас, який посприяв активному використанню інформаційних технологій.

Зросла педагогічна майстерність викладачів факультету. У загальноуніверситетському конкурсі “Викладач року” переможцем стала у 2004–2005 н.р. доцент Евеліна Жигульова. У 2005 р. кращим “Молодим викладачем року” було визнано Геннадія Бесарабчука.

У 2002–2003 рр. на факультеті розпочали роботу науково-дослідні лабораторії: “Гендерні профілактично-оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації” (керівник – Геннадій Єдинак), “Теорії і методики фізичного виховання та спортивного тренування” (керівник – Микола Солопчук). Лише за 3 роки співробітниками лабораторії опублікували 241 наукову працю, у т.ч. 15 навчальних посібників.

На факультеті реалізуються міжнародні наукові проекти. Так, Евеліна Жигульова разом з науковцями Інституту харчування РАМН отримала цінні результати, за що у 2004 р. вже стала лауреатом Державної премії України в галузі

науково-дослідної роботи для молодих вчених. Зросла кількість наукових праць, виданих вченими факультету.

З 2003 р. почав виходити збірник наукових праць. У жовтні 2007 року вперше було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”. Збільшилась кількість викладачів із вченими званнями та науковими ступенями. З 2000 р. по 2014 р. було захищено 17 кандидатських дисертацій.

У 2006 р. на факультеті започаткували студентський науковий збірник. Це суттєво збільшило кількість студентських наукових праць: 2001 р. – 3, 2006 р. – 42, 2014 р. – 110. Зросла кількість студентів, задіяних у написанні дипломних робіт. Якщо у 1991 р. було захищено всього – 9 таких кваліфікованих праць, то у 2001 р. їх нараховувалося 18, 2007 р. – 23, 2013 р. – 91, а 2014 р. – 109 праць.

Студенти факультету досягли серйозних успіхів на республіканському рівні. Так, на Всеукраїнській студентській олімпіаді з теорії і методики фізичного виховання Володимир Трипадуш посів 3 місце (2001 р.), Андрій Заїкін – друге (2004 р.); студентка Ганна Куц у 2003 р. стала переможницею у номінації “Завиявлений високий рівень знань з теорії і методики фізичного виховання”.

Окрему сторінку в історії факультету вписали студенти, випускники і викладачі факультету, які в різні роки успішно виступали на Олімпійських іграх, Чемпіонатах світу, Європи, СРСР, України. Вихованцям факультету до 2014 року вдалося завоювати 15 Олімпійських медалей – 11 золотих, 1 срібну та 3 бронзові, понад 500 медалей різного гатунку – на Чемпіонатах світу та Європи.

Гордістю країни стали студенти і випускники факультету: 4-разова Чемпіонка світу, учасниця Олімпійських ігор в Барселоні (1992 р.) та Атланті (1996 р.) ЗМС з самбо та дзюдо Тетяна Беляєва, 2-разовий чемпіон світу, бронзовий призер олімпійських ігор 1996 р. ЗМС з вільної боротьби Заза Зозіров, учасник зимових Олімпійських ігор (1991, 1994 рр.) Олександр Бортнюк, володар Кубка Світу з боротьби самбо МСУМК Марина Чистякова, учасник Олімпійських ігор (2000, 2004, 2008 рр.), чемпіон світу і Європи в закритих приміщеннях, рекордсмен Європи з бігу на 1500 м ЗМС Іван Гешко, призер чемпіонату світу, дворазовий чемпіон Європи, учасник Олімпійських ігор (2000, 2004, 2008 рр.) ЗМС з дзюдо Геннадій Білодід, 3-разова чемпіонка світу, чемпіонка Олімпійських ігор в Афінах та бронзовий призер в Пекіні з вільної боротьби Ірині Мерлені, переможець Кубка Європи 2003, 2004 рр. на дистанції 5 і 10 тис. метрів, учасник Олімпійських ігор (2008, 2012 рр.) з легкої атлетики МСУМК Василь Магвійчук, срібний призер Олімпійських ігор (2008 р.) з вільної боротьби ЗМС Андрій Стаднік, чемпіон Параолімпійських ігор (2004, 2008 рр.) з футболу ЗМС Віталій Трушев та ін. Значних успіхів спортсмени нашого університету досягли на літніх Універсіадах України: з 19 місяця у 2001 році до 1 – у 2013 році серед 27 університетів, які мають інститути або факультети фізичного виховання і спорту.

З 2008 році факультет бере участь у спортивних студентських іграх України і є переможцем I-их (2008 р.), II-их (2010 р.), III-их (2012 р.) ігор.

Щорічно десятки спортсменів факультету входять до числа кращих в місті,

області, Україні. Так, у 2006 р. Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту України визнало кращим спортсменом України ЗМС Івана Гешка, у 2013 р. – ЗМС Георгія Зантарая, у 2014 р. – студентку 5 курсу, ЗМС Аліну Комашук, яка на щорічній церемонії нагороджена “Спортивний Оскар 2013 р.” стала переможницею у двох номінаціях – “Олімпійська надія” та “Команда року”.

Нині на факультеті навчаються 6 ЗМС, 23 МСУМК, більш як 80 майстрів спорту України. У 2006 та 2008 рр. факультет фізичної культури був нагороджений Почесною грамотою Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту за вагомий внесок у підготовку спортсменів високого класу. Звання “Заслужений тренер України” отримали: Василь Ліщук (2004 р.), Олександр Петров (2005 р.), Олександр Іваськов (2006 р.), Олексій Мельник (2006 р.), Вадим Воронєцький (2008 р.), Андрій Заїкін (2010 р.), Леонід Гурман (2010 р.), Володимир Марчук (2011 р.), Михайло Гуска (2013 р.). “Заслуженими працівниками фізичної культури і спорту України” стали: Микола Солопчук (2006 р.), Олександр Петров (2008 р.), Андрій Заїкін (2013 р.), Вадим Воронєцький (2014 р.). За час навчання в університеті повним кавалером ордену “За заслуги” (I–III ступені) став випускник 2014 року, ЗМС Віталій Трушев. Студент, ЗМС Павло Олійник був нагороджений орденом Данила Галицького, а студентка Тетяна Тарасенко та її тренер Олександр Коваль – медаллю “За працю і звитягу”. Найвищу міську відзнаку “Честь і шана” отримали доцент Олександр Шишкін (2005 р.), професор Микола Солопчук (2009 р.), тренер Вадим Воронєцький (2014 р.), студенти Іван Гешко (2003 р.), Ірині Мерлені (2004 р.), Олена Козлова (2013 р.), Тетяна Ахматєва (2014 р.).

Без сумніву, майбутнє факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ознаменується новими здобутками, вагомим внеском у розвиток фізичної культури і спорту любимої України.

А.М.Завальнюк, Н.С.Солопчук

**Факультет физической культуры Каменец-Подольского
национального университета имени Ивана Огиенко (1949–2014 гг.):
славное прошлое, профессиональное настоящее,
перспективное будущее**

Рассказывается об основных вехах истории факультета физической культуры Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко от момента его образования в 1949 г. до наших дней. Названы имена руководителей факультета, известных педагогов и известных выпускников. Указано на главные достижения коллектива факультета.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, факультет физической культуры, спорт.*

Одержано 24 липня 2014 року

Хроніка наукового і освітнього життя

УДК 001(477.43)“2012/2013”

І.М.Конет, В.С.Кшевецький

Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 роках

Науково-дослідна, дослідно-експериментальна та пошукова робота є пріоритетним напрямом діяльності колективу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та базовим елементом забезпечення фундаментальної підготовки майбутніх фахівців. Вона організовується відповідно до вимог Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність” і “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, Державної національної програми “Освіта. Україна ХХІ століття”, Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, рекомендацій президій НАН України і НАПН України та регламентується комплексом нормативно-правових і інструктивних документів Кабінету Міністрів України та Міністерства освіти і науки України.

Науково-дослідна робота Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка здійснюється за такими пріоритетними напрямками:

- фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України та сталого розвитку суспільства і держави;

- інформаційні та комунікаційні технології;
- раціональне природокористування;
- науки про життя, нові технології профілактики;
- нові речовини і матеріали та ін.

Протягом 2012–2013 рр. в університеті виконувались 4 фундаментальні та 2 прикладні держбюджетні теми. Із державного бюджету на виконання запланованих тем було виділено 731,7 тис. грн.

НДР №1: “Управління процесами формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції”.

Керівник НДР: Петро Сергійович Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор.

Науковий результат, його новизна:

- теоретична концепція і створення технологічної схеми управління і коригування процесами результативного навчання та формування належних компетенцій і світогляду внаслідок опанування змісту фізики як навчального предмета в умовах особистісно заданих цілеорієнтацій;

- технологія бінарних цілеорієнтацій (фізика, методика викладання фізики) як засіб формування цілісного педагогічного кредо майбутнього фахівця.

Значимість отриманих наукових результатів:

- здійснено теоретичне обґрунтування та технологічна інтерпретація концепції методичної системи фахового становлення майбутніх учителів фізики в аспекті професійних компетентностей та світогляду;

- інноваційні технології компетентнісно-світоглядного становлення майбутнього вчителя фізики формувались та одночасно проходили серйозну експертизу внаслідок виконання спільних проєктів кафедри з відповідними міжнародними структурними підрозділами в ході наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів;

- відбулося впровадження (Україна, Болгарія, Росія, Словаччина, Молдова) технологічних схем створення цільових освітньо-професійних програм підготовки майбутнього фахівця;

- спроектована дидактична модель управління дієвою (на компетентнісному та світоглядному рівнях) фаховою підготовкою майбутніх учителів природознавчо-математичної та технологічної освітніх галузей на засадах впровадження особистісно орієнтованих, пошуково-креативних схем навчання відповідно до вимог двоступеневої освіти (бакалавр, магістр);

- створено інноваційні сценарії орієнтування навчального процесу (в аспектах методології, методик та технологій) на досягнення прогнозованих (за критеріями найвищої цінності) професійних якостей майбутнього фахівця.

Практичне застосування:

Результати дослідження були апробовані шляхом проведення та участі у міжнародних, всеукраїнських, регіональних і міжвузівських науково-методичних конференціях та впроваджені в навчальний процес середніх та вищих навчальних закладів України; використані у таких галузях: педагогіка, психологія, методики дисциплін природознавчо-математичної та технологічної освітніх галузей; впроваджені у педагогічних і технічних вищих навчальних закладах I–II та III–IV рівнів акредитації, а також у середніх та вищих закладах освіти України, Росії, Болгарії, Словаччини, Молдови.

НДР №2: “Проблеми історії Поділля середини XVII – початку XX ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти”.

Керівник НДР: Сергій Анатолійович Копилов, доктор історичних наук, професор.

Науковий результат, його новизна:

а) постановка актуальних джерелознавчих та історіографічних проблем; б) з’ясування досягнень істориків, а також дискусійних і недосліджених аспектів даної історіографічної теми; в) вперше проведено всебічний аналіз історіографічних

джерел (зокрема праць учених-істориків, матеріалів їх творчої лабораторії), що дозволяє виявити головні тенденції наукового пошуку та реконструювати історіографічний та джерелознавчий процес у розвитку історичної науки на Поділлі; г) публікація монографії колишнього завідувача кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка М.Б.Петрова "Місто Кам'янець-Подільський у XV–XVII ст.: проблеми соціально-економічного, етнічного, демографічного й історико-топографічного розвитку, міське і замкове управління" (38 др. арк.), переважна більшість матеріалів джерельної бази якої введено до наукового обігу вперше; д) виявлення і систематизація масиву документальних листівок із видами Кам'янець-Подільського кінця XIX – початку XX ст. із музейних, архівних і приватних зібрань України та Російської Федерації; е) виконання порівняльного аналізу описів Поділля кінця XVIII – початку XIX ст. Карла Екстера із фондів відділу рукописів Російської національної бібліотеки та Держархіву Хмельницької області і їх публікація; є) дослідження рукопису "Ведомость городам, местечкам, селениям и деревням Подольской губернии... 1830 г." із фондів відділу рідкісної книги Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та його публікація; ж) формування збірника джерел з історії Кам'янца та його околиць середини й другої половини XVII ст.

Значимість отриманих наукових результатів:

Використання для написання узагальнюючих праць з історії Поділля нового часу, джерелознавства історії України та збірника джерел з історії Кам'янца і його околиць середини й другої половини XVII ст., визначення подальших напрямів дослідження проблем джерелознавства та історіографії історії Поділля.

Практичне застосування:

Результати дослідження уже використовуються й будуть застосовуватися у розробці навчальних курсів і спецкурсів із джерелознавства історії України, історичного краєзнавства, а також у навчальному процесі при викладанні нормативних курсів української історіографії, джерелознавства історії України, спеціальних історичних дисциплін.

НДР №3: "Дослідження сучасного стану стилістичної системи української мови як національної".

Керівник НДР: Людмила Миколаївна Марчук, доктор філологічних наук, професор.

Науковий результат, його новизна:

У дослідженні вперше здійснено комплексний аналіз різних стилів української мови, конкретизовано загальну оцінку категорію, спроектовано її на конструктивні ознаки художнього стилю і стилю масової інформації, досліджено різнорівневі стилістичні засоби в українській мові. У дослідженнях художнього стилю структуровано семантичні поля, асоціативно-семантичні поля; досліджено індивідуальний стиль окремих письменників. У науковому стилі запропоновано терміни, які б відповідали нормам сучасної української літературної мови, проаналізовано причини та нагальність запозичень у термінології, зрегульовано тлумачення вживання окремих термінів.

Значимість отриманих наукових результатів:

Перспектива використання результатів НДР для написання монографій, дисертацій з індивідуального стилю авторів.

Практичне застосування:

Використання спостережень НДР при складанні інноваційних словників сучасної української літературної мови, в курсах викладання лексики в шкільній програмі з української мови, при викладанні розділу “Стилістика” та лінгвістичному аналізі художніх текстів, ряд її положень можуть прислужитися для подальших лексикологічних, стилістичних, лінгвопоетичних досліджень, її результати можуть бути використані у викладанні курсу з культури мовлення та виробленні рекомендацій.

НДР №4: “Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю”.

Керівник НДР: Петро Сергійович Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор.

Науковий результат, його новизна:

1. Участь в XVI Міжнародній виставці навчальних закладів “Сучасна освіта в Україні–2013” у номінації “Впровадження творчих педагогічних розробок та надбань в освітній процес”. За проєкт “Інноваційні технології управління якістю компетентнісного становлення майбутнього вчителя” здобуто золоту медаль і диплом “За високі творчі досягнення в удосконаленні навчально-виховного процесу”.

2. Участь в IX обласному конкурсі науково-дослідних робіт Хмельницької обласної ради в номінації “Підручники і монографії”. Тема роботи: “Тематичний комплект книг: Безпека життєдіяльності; Основи охорони праці; Охорона праці в галузі”. Отримано III премію.

3. Участь в обласному конкурсі науково-дослідних робіт в номінації “Фундаментальні науково-дослідні роботи”. Тема роботи: “Формування професійних компетентностей та світогляду майбутніх учителів фізико-технологічного профілю”. Отримано I премію.

4. Участь в Європейсько-азіатській першості з наукової аналітики в галузі педагогічних наук (м. Лондон, Великобританія). 1-й етап – золотий і срібний дипломи. 2-й етап – золотий і бронзовий диплом. 3-й етап – золотий диплом.

Новизна проєкту полягає в тому, що вперше побудовано дидактичну модель цілеспрямованого управління процесом формування експериментальних умінь на рівнях змістовно-діяльнісних та діялісно-особистісних якостей, в основу чого покладено єдність логіко-раціонального та емоційно-ціннісного в пізнавальній діяльності, а також на основі методологічного, системно-структурного аналізу проблеми, стандартів фізичної, математичної та технологічної освіти виявлена можливість і педагогічна доцільність цілеспрямованого управління процесом формування експериментальних умінь. З цією метою розроблено схеми етапів і результатів формування експериментальних умінь та встановлено характерні взаємозв'язки параметрів засвоєння фізичного й технологічного знання з основними діялісними характеристиками, запропоновано схему для

розробки цільової навчальної програми фізичного навчального експерименту з урахуванням міжпредметних зв'язків і ціннісно-орієнтаційної значущості навчального матеріалу.

Значимість отриманих наукових результатів:

Впровадження та просування на ринок результатів дослідження здійснено у рамках укладених угод про співпрацю з:

- Московським педагогічним державним університетом (Російська Федерація – з 2006 р.);

- Технічним університетом – Варна (Болгарія – з 2011 р.);

- Московським державним університетом технологій і управління (Російська Федерація – з 2007 р.);

- Російським державним педагогічним університетом імені О.І.Герцена (Російська Федерація – з 2009 р.);

- Калузьким державним педагогічним університетом імені К.Е.Цюлковського (Російська Федерація – з 2009 р.);

- Міжнародним академічним Товариством імені Михайла Балудянського (Словаччина – з 2010 р.);

- Молдавським державним університетом (м.Кишинев, Молдова – з 2012 р.).

Результати дослідження використовуються при підготовці фахівців фізико-математичної та технологічної освітніх галузей з усвідомленням необхідності переходу від авторитарних, пояснювально-ілюстративних до пошуково-креативних, творчих технологій навчання, коли на перший план виступає потреба у формуванні суб'єкта-діяча, а не суб'єкта-виконавця, зорієнтованості на власний досвід, пошукову і творчу активність тих, хто навчається.

Практичне застосування:

Результати дослідження апробовані шляхом проведення й участі у міжнародних, всеукраїнських, регіональних і міжвузівських науково-методичних конференціях та впроваджені в навчальний процес середніх і вищих навчальних закладів України; використані у таких галузях: педагогіка, психологія, методики дисциплін природознавчо-математичної та технологічної освітніх галузей; впроваджені у педагогічних і технічних вищих навчальних закладах I–II та III–IV рівнів акредитації, а також у середніх та вищих закладах освіти України, Росії, Болгарії, Словаччини, Молдови.

НДР №5: “Розробка і оптимізація технології отримання масивних, тонкоплівкових та наноструктурних матеріалів на основі сполук систем Pb–Bi(Sb)–Te для термоелектричних перетворювачів енергії”.

Керівники НДР: доктор хімічних наук, професор Д.М.Фреїк (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), співкерівники: доктор фізико-математичних наук, професор С.І.Мудрий (Львівський національний університет імені Івана Франка), кандидат фізико-математичних наук, професор Цезарій Андрійович Криськов (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).

Науковий результат, його новизна:

- виготовлено і апробовано технологічний пристрій зі змінним градієнтом температури для вирощування кристалів (захищено патентом України №78465 на корисну модель від 25.03.2013 р.);

- відпрацьовані температурно-часові умови синтезу телуриду свинцю;

- оптимізовані технологічні режими синтезу легованих сполук телуриду свинцю (захищено патентом України №80799 на корисну модель від 10.06.2013 р.);

- розроблена модель формування та поведінки власних і домішкових дефектів у сполуках телуриду свинцю;

- експериментально підтверджено модель формування та поведінки власних і домішкових дефектів у сполуках телуриду свинцю при дослідженні електрофізичних властивостей сполук;

- досліджено вплив легуючих домішок вісмуту і стибію на термоелектричні параметри сполук;

- відпрацьовані всі технологічні процеси виготовлення віток термоелементів;

- виготовлено дослідний зразок термоелемента й оцінена його термоелектрична ефективність (результати експонувались на 6-й Міжнародній виставці “Високі технології–2013” 15–17 жовтня 2013 р, м.Київ (експозиція відзначена двома дипломами оргкомітету виставки);

- результати досліджень доповідались на 10 Міжнародних та Всеукраїнських наукових конференціях та опубліковані у шести статтях у фахових наукових журналах (з них дві – з імпаکت-фактором).

Значимість отриманих наукових результатів:

- виготовлені нові та модифіковані наявні технологічні пристрої для синтезу напівпровідникових сполук;

- синтезовані сполуки телуриду свинцю згідно календарного плану наукового проекту і передані співвиконавцям;

- відпрацьовані умови холодного пресування віток термоелементів під тиском до 10^8 Па;

- створено та апробовано пристрій електрохімічного осадження металів (мідь, нікель) для формування електричних контактів;

- виготовлено та досліджено параметри дослідного зразка термоелемента.

Практичне застосування:

Виготовлено комплект обладнання для навчальних лабораторних робіт при вивченні властивостей напівпровідників в курсах “Електрика і магнетизм”, “Фізика твердого тіла” (напрямі підготовки “Фізика”) та “Мікроелектроніка” (напрямі підготовки “Професійна освіта. Електроніка”). Результати досліджень використовуються при читанні лекцій у курсах “Молекулярна фізика і термодинаміка”, “Електрика і магнетизм”, “Фізика твердого тіла”, “Фізичні основи мікроелектроніки”.

НДР №6: “Розробка методики сталого використання та збереження біорізноманіття водойм і боліт Поділля”.

Керівник НДР: доктор біологічних наук, професор Лев Сергійович Балашов.

Науковий результат, його новизна:

Проаналізовано літературні джерела, опрацьовані методики досліджень. Опрацьовано картографічний матеріал. Уперше проведено комплексне дослідження ландшафтів, флори і рослинності, фауни прибережно-водних і водних екосистем в межах Поділля. Здійснено 123 експедиційні виїзди з метою обстеження фауни, флори, ландшафтів, забору проб води, аналізу рекреаційного навантаження. Визначено основні модельні об'єкти. Польові дослідження проводилися в період із квітня по листопад 2013 року.

За результатами досліджень фауни складено картосхему обліку чисельності хребетних тварин і комах на штучних водоймах, луках і болотах в басейнах рік Случ, Ікопоть, Південний Буг, Горинь, Серет, Збруч, Смотрич, Жванчик, Тернава, Студениця. Протягом дослідження здійснювались одноденні та багатоденні (експедиційні) виїзди. За період дослідження проведено облік чисельності водно-болотних птахів на болотах і водоймах в межах Хмельницької та Тернопільської областей. Також здійснено відлов комах в межах досліджуваних об'єктів і встановлення їх фауністичного складу. За період експедиції описано та проаналізовано понад 100 водойм різного характеру: риборозвідні ставки, річки, заболочені ділянки ставків і річок, стариці, заплави, водосховища з метою отримання іхтіологічних даних. Складено попередній список видів іхтіофауни, проаналізовано негативні чинники, які впливають на іхтіофауну, виявлені інвазійні види.

Для флористичних оцінок опрацьовано гербарії Кам'янець-Подільського ботанічного саду, НПП "Подільські Товтри", природного заповідника "Медобори", Хмельницького краєзнавчого музею. Зібрано 154 гербарні зразки. Здійснено й оброблено 42 фітоценотичні описи. Створено фітоценотеку. Обстежено прибережно-водні та водні екосистеми р.Дністер, Серет, Збруч, Жванчик, Мукша, Південний Буг, Смотрич, Тернава, Студениця. Досліджено 32 штучні водойми-ставки, сформовані на річках і джерелах, 18 боліт й описано їх флористичний і фітоценотичний склад.

Уперше для Поділля виділено та укладено класифікаційну схему біотопів, визначено рідкісні біотопи відповідно до Директиви 96/43.

Визначено основні види загроз екосистемам. Уперше для Поділля складено класифікаційну схему загроз. Проведено хімічний моніторинг стану води у р.Дністер та її притоках, у ставках. Здійснено 14 заборів проб та їх аналіз. Виявлено тенденції зміни якості води.

Здійснено 5 експедиційних виїздів з метою обстеження ландшафтів й аналізу рекреаційного навантаження (верхів'я р. Тернава та р. Студениця, р.Південний Буг, р.Горинь та р.Серет, р.Смотрич, верхів'я р.Жванчик, р.Нічлава). Досліджено стан меліоративних систем, трансформації ландшафтних структур, стан використання водних екосистем і рекреаційне навантаження.

Створено фототеку (1320 фото). Триває розробка пропозицій щодо впровадження біотехнічних заходів зі збереження популяцій безхребетних і хребетних тварин, флори та рослинності боліт і водойм в умовах сталого природокоористування.

Наукові дослідження підтверджуються методичними підходами, що використовуються в Європейських державах і були висвітлені й обговорені на конференції у Польщі. Відповідно до програм “NATURA -2000” та UNIS описані середовища існування та екосистеми. Дослідження стану екосистем в межах Поділля та проведення екологічного моніторингу здійснюються у відповідності з природоохоронним законодавством (“Закон про охорону навколишнього природного середовища”, “Закон про природно-заповідний фонд”, “Закон про екологічну експертизу”, “Закон про Програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 р.”) та міжнародними конвенціями (Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979).

Значимість отриманих наукових результатів:

Отримані дані використані для “Проекту організації території національного природного парку “Подільські Товтри”, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів” (2012–2013). Дослідження є основою XVI тому Літопису НПП “Подільські Товтри”, XX т. ПЗ “Медобори”.

Результати досліджень після їх завершення та обробки будуть використані для обґрунтування створення водно-болотних угідь міжнародного значення (Вінницька обл. – 2, Тернопільська обл. – 2, Хмельницька обл. – 1).

Матеріали проекту використані для реалізації госпдогвірної теми (договір №52/13 від 05.09.2013 р. та договір №52/13 від 05.09.2013 р.) “Екологічне обстеження прилеглих територій до земель, які використовуються ПАТ “Подільський цемент”, оскільки територія знаходиться поряд з р.Мукша, а на території кар’єру є штучна водойма.

Також результати тематичних досліджень впроваджені у грантовому проекті №3-20.7.13 “Впровадження системи екологічного використання та охорони довкілля в межах територіальної громади м.Кам’янець-Подільський на прикладі Смотрицького каньйону”, для якого використано моніторингові дослідження стану води, флори і фауни р.Смотрич у межах міста.

Практичне застосування:

Матеріали досліджень використовуються при викладанні навчальних курсів “Флора і рослинність Поділля”, “Ботаніка”, “Біологія рослин”, “Недеревні ресурси”, “Лікарські рослини”, “Заповідна справа”, “Екологічний менеджмент” в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Проведення наукових досліджень в університеті організаційно забезпечують вчена рада, ректорат, рада молодих вчених, студентське наукове товариство, а також такі підрозділи: відділ наукової роботи і міжнародних зв’язків, відділ аспірантури і докторантури, деканати та вчені ради факультетів, 40 кафедр, 12 науково-дослідних центрів, 26 науково-дослідних лабораторій, 18 наукових шкіл тощо.

Науково-дослідні Центри:

- Центр мовознавчих студій Інституту української мови НАН України;
- Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України;
- Центр регіональних досліджень;

- Науково-виробничий центр “Фізична лабораторія”;
 - Соціологічний центр;
 - Центр дослідження природи Поділля;
 - Центр огієнкознавства;
 - Міжнародний науковий центр досліджень історії Центральної та Східної Європи;
 - Науково-дослідний центр “Революція в суспільному житті України: проблеми методології, історії та історіографії”;
 - Міжнародний науковий центр досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури;
 - Центр Європейської інформації (на базі наукової бібліотеки університету);
 - Міжнародний науковий центр досліджень процесів націєтворення та регіоналізації у Європі.
- Науково-дослідні лабораторії:
- науково-дослідна археологічна лабораторія;
 - лабораторія напівпровідників;
 - науково-дослідна лабораторія “Управління навчально-пізнавальною діяльністю”;
 - навчально-наукова лабораторія етнології;
 - лабораторія психологічних тренінгів і консультування;
 - науково-дослідна лабораторія організаційної психології;
 - лабораторія історії соціально-педагогічної освіти України;
 - лабораторія теорія і практика початкової освіти;
 - лабораторія “Гендерні профілактично-оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації”;
 - лабораторія психології навчання;
 - лабораторія з дослідження актуальних проблем трансформаційної економіки;
 - лабораторія новітніх освітніх технологій;
 - лабораторія “Історія, теорія і практика музичної інструментально-виконавської освіти”;
 - лабораторія літературного краєзнавства;
 - науково-дослідна лабораторія термоелектрики;
 - навчальна лабораторія мультимедійних засобів та медіа-дизайну;
 - навчально-наукова лабораторія “Сучасні проблеми енергетики”;
 - лабораторія екології;
 - навчально-наукова лабораторія педагогіки і психології вищої школи;
 - лабораторія діалектологічних досліджень;
 - навчально-наукова лабораторія “Фізика наносистем”;
 - науково-дослідна лабораторія теорії і методики фізичного виховання та спортивного тренування;
 - навчально-наукова лабораторія психології здоров’я;
 - лабораторія з визначення ефективності праці;

- лабораторія “Жанри і стилі в історико-літературному процесі”;
- лабораторія “Дидактика історії”.

У діяльності вищого навчального закладу важливою складовою є науково-дослідна робота. Основну роль у цьому відіграють наукові школи, сформовані на факультетах університету.

Наукова школа – це форма організації колективної наукової праці викладачів і співробітників ВНЗ під керівництвом лідера школи, як правило, відомого вченого. Характеризується єдиною дослідною програмою, спільністю наукових поглядів і стилю наукової діяльності в конкретній галузі науки. Лідер є автором програмної концепції – основи для вирішення наукових проблем.

Сьогодні в університеті функціонує 18 наукових шкіл:

1. Аграрна історія України (засновано у 1992 році).

Співкерівники: кандидат історичних наук, професор, І.В.Рибак; доктор історичних наук, професор В.В.Нечитайло.

Учасниками наукової школи опубліковано понад 500 праць (монографій, навчальних та методичних посібників, статей, матеріалів і тез конференцій).

2. Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики (засновано у 1996 році).

Керівник: доктор філологічних наук, професор Л.М.Марчук.

Опубліковано 16 монографій, 48 навчальних посібників; записано, систематизовано й опрацьовано діалектний матеріал досліджуваного ареалу до Лексичного атласу української мови, Загальнослов'янського лінгвістичного атласу та Словника Подільських говірок; опубліковано понад 500 статей, у тому числі в зарубіжних виданнях.

3. Аналітичні та якісні методи в теорії еволюційних рівнянь (засновано у 1993 році).

Керівник: доктор фізико-математичних наук, професор Ю.В.Теплінський.

Здійснено понад 600 публікацій, серед яких 11 наукових монографій, понад 70 навчальних посібників, понад 400 статей у наукових журналах і збірниках наукових праць, 100 тез і матеріалів доповідей на конференціях.

4. Археологія Поділля та Південно-Східної Волині (засновано у 1984 році).

Співкерівники: кандидат історичних наук, професор В.І.Якубовський, доцент А.Ф.Гуцал.

Учасниками наукової школи було відкрито та досліджено кургани доби праслов'ян поблизу с.Дорогоща Ізяславського району Хмельницької області; могильник IX–VII ст. до н.е. та поселення першої половини й середини I тис. н.е. біля с.Бернашівка Могилів-Подільського району Вінницької області, а також унікальний ювелірний комплекс кінця V – початку VI ст. н.е.; здійснено розкопки на території городища передкіфського часу у с.Рудківці у Новоушицькому районі Хмельницької області, а також на території болохівського міста Городища, руїни якого знаходяться навпроти села Теліженці Старосинявського району Хмельницької області й на території і околицях болохівського м.Гнійниці, що в Ізяславському районі біля с.Михнова. У межах Хмельниччини відкрито і дослід-

жено підкурганні могильники скіфського часу VII–V ст. до н.е. поблизу сіл Малинівці, Колодівка, Тарасівка, Теклівка, Шутнівці й Чабанівка (Кам'янець-Подільський район), околицях сіл Спасівка та Іванківці (Городоцький район).

5. Інтегральні методи математичного і комп'ютерного моделювання фізичних та інформаційних процесів (засновано у 1993 році).

Співкерівники: доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України А.Ф.Верлань, доктор технічних наук, професор В.А.Федорчук.

Учасниками наукової школи здійснено розвиток інтегрального методу математичного моделювання динамічних систем; була проведена розробка та обґрунтування методів розв'язування прямих і зворотних задач дослідження електричних кіл; програмних засобів діагностики автономних джерел енергопостачання високотемпературної плазми; засобів контролю герметичності великогабаритних паливних резервуарів; ророблений теоретико-групового підходу в теорії подібності динамічних систем з використанням груп перетворень; створено високопродуктивної методики дослідження довгих ліній електропостачання.

6. Історичне краєзнавство та регіональні дослідження Правобережної України (засновано у 2002 році).

Керівник: доктор історичних наук, професор Л.В.Баженов.

Школою здійснено фундаментальні дослідження історичного краєзнавства і регіональної історії, пам'яткознавства, біографістики, духовної культури Правобережної України XIX–початку XXI ст. Представниками наукової школи підготовлено й опубліковано понад 74 монографії та книг з проблем історичного краєзнавства і регіональної історії Правобережної України.

7. Історія української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.) (засновано у 1993 році).

Співкерівники: доктор історичних наук, професор, академік НАН України В.А.Смолій; доктор історичних наук, професор В.С.Степанков.

Підготовлено 12 докторів історичних наук, 24 кандидати історичних наук, здійснено 2370 публікацій, у тому числі 93 монографії, 35 підручників і навчальних посібників, понад 2240 статей.

8. Літературний текст у контексті культури: проблеми рецепції та інтерпретації (засновано у 1991 році)

Керівник: доктор філологічних наук, професор С.Д.Абрамович.

Підготовлено 12 докторів історичних наук, 24 кандидати історичних наук, здійснено понад 2370 публікацій, включаючи 93 монографії, 35 підручників і навчальних посібників, понад 2240 статей.

9. Проблема традицій та новаторства в літературі: компаративні аспекти (засновано у 1998 році).

Керівник: доктор філологічних наук, професор М.Г.Кудрявцев.

Наукова школа розгалужується у конкретних, індивідуальних дослідженнях, у центрі яких – проза, драматургія, поезія. Краєзнавчий матеріал (культура Поділля, постаті) є однією із важливих ланок проблеми, яка відбита у публікаціях учасників

школи. Духовні та соціально-етичні фактори літератури розглядаються у світлі спадкоємності письменницьких поколінь, передачі естафети утвердження національно-християнських цінностей у літературі (Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, С.Черкасенко, письменники шістдесятницького покоління: Л.Костенко, В.Стус, Б.Олійник та ін.). Проблеми типологічних підходів у національних літературах висвітлюються у розвідках професора М.Г.Кудрявцева “Достоевський і Франко”, “Достоевський і Винниченко”, “Олесь Гончар і Чингіз Айтматов”, “Микола Гоголь у національно-історичному контексті”, “Олександр Пушкін і Леся Українка” тощо.

10. Проблеми естетичного виховання молоді засобами музики у школах різного типу навчання і вищих закладах освіти (засновано у 2005 році).

Керівник: кандидат педагогічних наук, професор М.А.Печенюк.

Учасниками наукової школи опубліковано понад 200 праць, з них 2 монографії, близько 280 статей, 5 навчальних посібників України, 2 програми, 4 методичні розробки.

11. Психолого-педагогічне забезпечення навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають вади психофізичного розвитку (засновано у 2003 році).

Керівник: доктор педагогічних наук, професор С.П.Миронова.

Учасниками школи опубліковано понад 150 наукових праць, з них 82 наукового і 44 навчально-методичного характеру, в тому числі: 3 монографії, 18 навчальних і навчально-методичних посібників, 6 з яких рекомендовано Міністерством освіти і науки України.

12. Розвивальні й оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації (засновано у 2003 році).

Керівник: доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор Г.А.Єдинак.

Здійснено понад 400 публікацій, серед яких монографії, понад 20 навчальних посібників, наукові брошури, понад 300 наукових статей у фахових виданнях і збірниках наукових праць, 50 тез і матеріалів доповідей на конференціях.

13. Сучасні проблеми експериментальної психології (засновано у 2002 році).

Керівник: доктор психологічних наук, професор А.І.Шинкарук.

Здійснено понад 500 публікацій, серед яких 10 наукових монографій, 14 навчальних посібників, 300 статей у наукових журналах та збірниках наукових праць, 48 тез і матеріалів доповідей на конференціях.

14. Сучасні проблеми медико-біологічних дисциплін у вищих закладах освіти (засновано у 1997 році).

Керівник: кандидат біологічних наук, професор П.Д.Плахтій.

Опубліковано понад 400 праць, у т.ч. 6 монографій, близько 300 статей, 2 підручники, 60 навчальних посібників, з них 43 з грифом МОН України, 50 брошур, методичних вказівок.

15. Текст як основна одиниця комунікації (засновано у 1997 році)

Керівник: доктор філологічних наук, професор О.С.Волковинський.

Опубліковано понад 280 праць, у тому числі 5 монографій, 6 навчальних посібників, понад 200 статей у наукових журналах та збірниках наукових праць,

69 тез та матеріалів доповідей на конференціях.

16. Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності (засновано у 1996 році).

Керівник: доктор педагогічних наук, професор П.С.Атаманчук.

Науковою школою ініційовано і проведено за тематикою досліджень 5 всеукраїнські, 6 міжнародних науково-методичних конференцій, міжнародний науковий симпозіум та 4 міжнародні наукові інтернет-конференції; отримано Диплом Міністерства освіти і науки України на Міжнародній виставці "Освіта в Україні"; з 1999 року видається щорічний науково-методичний збірник, внесений до переліку фахових видань України; опубліковано 2 підручники, понад 10 монографій, понад 40 навчально-методичних посібників, збірників задач і вправ з грифами МОН України.

17. Теорія наближень (засновано у 1970 році).

Керівник: кандидат фізико-математичних наук, професор В.О.Гнатюк.

Для задачі найкращої рівномірної апроксимації неперервного багатозначного відображення та задачі найкращої одночасної апроксимації кількох елементів встановлено загальні властивості функціоналу та оператора найкращого наближення; необхідні, достатні умови і критерії екстремального елемента та екстремальної послідовності; співвідношення двоїстості для узагальненої проблеми моментів та побудовано чисельні методи її розв'язування; доведено теореми існування та єдиності екстремального елемента; отримано співвідношення двоїстості; точні порядкові оцінки наближення ір - інтегралів періодичних функцій сумами Рісса, Рогозинського, Зігмунда в метриці, а також асимптотично точні рівності для величин, що характеризують сумісне наближення класів "диференційованих" функцій лінійними середніми частинних сум Фур'є, точні рівності для верхніх граней відхилень лінійних комбінацій згорток з відомими ядрами від тригонометричних многочленів у різних метриках. Розроблено ефективні чисельні методи їх розв'язання; розглянуто різні аспекти сумісного наближення функцій та їх похідних; побудовано чисельні методи розв'язування задачі опуклого програмування в лінійному нормованому просторі.

18. Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. (засновано у 2001 році).

Керівник: доктор історичних наук, професор О.М.Завальнюк.

Учасниками наукової школи опубліковано понад 400 праць (монографій, навчальних посібників та методичних посібників, статей, матеріалів і тез конференцій).

Протягом 2012–2013 рр. довели свою ефективність наукові лабораторії та центри, створені в університеті останніми роками: Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, Центр мовознавчих студій Інституту української мови НАН України, Центр дослідження природи Поділля, Центр огієнкознавства, Міжнародний науковий центр досліджень історії Центральної та Східної Європи, Науково-дослідний центр "Революція в суспільному житті України: проблеми методології, історії та історіографії", Міжнародний науковий центр досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва

й архітектури, науково-дослідні лабораторії археології, етнології, напівпровідників, термоелектрики, історії соціально-педагогічної освіти України, організаційної психології, психології навчання, екомоніторингу, літературного краєзнавства, ефективності праці, управління навчально-пізнавальною діяльністю, психологічного консультування і тренінгу, лабораторії “Теорія та методика фізичного виховання та спортивного тренування”, “Теоретико-методологічні засади дошкільного виховання і початкової освіти”, “Жанри і стилі в історико-літературному процесі”, “Гендерні профілактично-оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації”, “Дидактика історії”, “Історія, теорія і практика музичної інструментально-виконавської освіти”, навчально-наукова лабораторія діалектологічних досліджень, навчально-методична лабораторія новітніх освітніх технологій, науково-навчальна лабораторія екології, навчальна лабораторія мультимедійних засобів та медіадизайну.

Визначними досягненнями історичної науки є напрацювання співробітників науково-дослідної лабораторії дидактики історії (керівник – проф. С.А.Копилов) та науково-дослідного центру історії країн Центральної і Східної Європи (керівник – проф. В.С.Степанков), які проводили різноманітні заходи теоретичного та практичного характеру, спрямовані на вироблення нових підходів до викладання історичних і соціально-політичних дисциплін у вищій та середній школі. Так, на шпальтах всеукраїнських видань були надруковані матеріали щодо викладання проблем всесвітньої історії та історії України; було організовано та проведено 10 круглих столів, науково-практичних конференцій і методичних об’єднань учителів історії та суспільно-гуманітарних дисциплін; було підготовлено до друку науковий збірник. Науково-дослідний центр історії країн Центральної і Східної Європи також упродовж звітного періоду провів наукову конференцію (“Країни Центрально-Східної Європи в умовах постсоціалістичної демократичної трансформації”) і підготував до друку збірника “Проблеми історії країн Центрально-Східної Європи”.

У межах діяльності Центру мовознавчих студій (керівник – проф. Л.М.Марчук) було проведено 1 міжнародну наукову конференцію та 2 круглі столи. Центр сприяє викладанню в університеті на всіх факультетах навчальної дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням”, яка є засобом відтворення найновіших знань (економічних, історико-політичних, культурно-мистецтвознавчих тощо). З цієї дисципліни рекомендовано до друку навчально-методичний посібник, укладачами якого стали учасники Центру мовознавчих студій. Особливу увагу звернено на підвищення культури усного мовлення студентів. Для поглиблення теоретичних знань і практичних навичок студентів Центр забезпечує читання і проведення науково-теоретичних спецкурсів і спецсемініарів.

Для поглиблення теоретичних знань і практичних навичок студентів Центр мовознавчих студій забезпечує читання і проведення науково-теоретичних спецкурсів і спецсемініарів із синтаксису складного речення (проф. Л.М.Марчук, Н.М.Дзюбак), актуальних питань культури сучасного українського мовлення (проф. А.С.Попович), слова в художньому тексті (проф. А.С.Попович), семан-

тичної структури слова (Р.В.Козак), історії лінгвоциду в Україні (доц. Н.П.Шеремета), мовної картини світу (ст. викл. І.С.Беркешук), синтаксичного аналізу на уроках мови в школі (доц. Р.В.Козак). Проводиться активна робота серед студентської та аспірантської молоді, учасники Центру рецензують наукові статті, конкурсні роботи як студентів нашого університету, так і інших вузів. Всі учасники Центру мовознавчих студій були задіяні у проведенні Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт.

Лабораторією діалектологічних досліджень (керівник – проф. Н.Д.Коваленко) упродовж 2013 р. досліджено особливості вживання фразеологізмів у діалектних текстах українських говірок та джерела вивчення подільських говірок, шляхи збагачення сучасної літературної мови за допомогою діалектної лексики; охарактеризовано найголовніші фонетичні та граматичні особливості подільських говірок; проаналізовано зміни у фонетичній структурі подільського говору на основі записів сучасного зв'язного діалектного мовлення та монографічних і лексикографічних досліджень минулого століття. Власноруч записано говірковий матеріал у населених пунктах Західного Поділля, здійснено його систематизацію, виділено різні семантичні типи, відзначено паралельні граматичні моделі. Досліджено реалізацію загальних найменувань на позначення стоячих вод і малих гідрографічних об'єктів (струмків, джерел) у народній географічній термінології західноподільських говірок, виділено типові загальноукраїнські елементи, проаналізовано реалізацію найменувань на позначення частин річки та способу руху води в ній у західноподільських говірках, відзначено нестійкість і коливання значень зафіксованих лексем. визначено ареальну специфіку номінації.

У 2013 році було успішно захищено 10 курсових, 10 дипломних і 3 магістерські роботи на актуальні теми української діалектології. Надруковано: 1 колективну монографію, 2 навчальні посібники, 15 статей.

У 2013 р. навчально-наукова лабораторія етнології (завідувач – В.В.Щегельський) продовжувала роботу над програмною темою “Народна культура Поділля в контексті національного відродження України”. Лабораторія співпрацює з кафедрою фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України, Інститутом народознавства НАН України, Народознавчим центром Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, Львівським національним університетом імені Івана Франка, Центром дослідження історії Поділля Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Державним історико-краєзнавчим заповідником “Межибіж”, Погребищенським краєзнавчим музеєм імені Насті Присяжнюк.

Під час студентської фольклорної практики було записано більше тисячі зразків автентичного аудіо та рукописного фольклорного матеріалу, який невдовзі поповнить нові випуски “Матеріалів навчально-наукової лабораторії етнології”. Зібрано низку предметних свідчень про культуру і побут поселенців цієї місцевості, що обов'язково знайдуть своє місце, прикрасять і збагатять експозиційну залу

лабораторії. Оформлено папки-зшитки народознавчого питальника “Відомості про церковні споруди Поділля” (3 зшитки), а також фотоальбомів (більше 500 фотографій) із діяльності лабораторії. Постійно поповнюються фонди бібліотеки навчально-наукової лабораторії етнології, яка нараховує більше 960 примірників книг народознавчого та довідкового характеру.

У рамках “Дня відчинених дверей” у виставковій залі навчально-наукової лабораторії етнології проведено навчально-пізнавальні екскурсії для учнів шкіл. Також здійснено екскурсії для відвідувачів (учасники конференцій, практик, фестивалів, іноземні делегації, дитячі гуртки, абітурієнти, студенти інших факультетів та ВНЗ і т. д.).

Для туристів нашого міста, організовано та проведено майстер клас із виготовлення “Різдвяної зірки”, конкурс різдвяних “Вертепів” за участю трьох академічних груп I–II курсів факультету української філології та журналістики.

Зроблено електронний реєстр джерел та літератури. З метою покращення методів викладання народознавчих дисциплін на факультеті української філології та журналістики, які завжди удосконалюють співробітники лабораторії етнології, широко використовується сучасна апаратура: кольоровий телевізор, DVD-програвач та цифрова відеокамера тощо. Також було створено web-сайт навчально-наукової лабораторії етнології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Центром огієнкознавства (керівник – проф. Є.І.Сохаська) у 2013 р. опубліковано X випуск наукового збірника “Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія історична та філологічна”, змістом якого є, передусім, сучасна інтерпретація постаті та творчої спадщини Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Збірник приурочений 95-річчю від дня заснування університету (1918 р.). Цьогорічний X випуск вірний традиціям попередніх збірників – продукувати нові ідеї, відкривати нові горизонти у справі подолання стереотипів, сприяти популяризації спадщини та увічнення пам’яті Великого Українця. Цій меті слугують статті О.Н.Сагана, О.В.Огірка, І.О.Старенького, М.С.Тимошика, Т.Й.Франчук та ін.

Прикметною особливістю X-го випуску є вміщення матеріалів, що репрезентують тезу “Іван Огієнко – шевченкознавець”. З прицілом на святкування 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка у рубриці “Першоджерела” вміщені шевченкознавчі розвідки ученого, які мало відомі широкому загалу. Продовжується робота зі складання тематичної бібліографії праць Івана Огієнка.

Упродовж звітного року науково-дослідна лабораторія історії соціально-педагогічної освіти (завідувач – доц. В.А.Гурський) спрямовувала свою діяльність на дослідження історії та історіографії соціально-педагогічної освіти південно-західного регіону України, науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу з проблем педагогіки та методики викладання окремих предметів у вищій школі. Діяльність лабораторії була спрямована на виконання дослідницьких завдань, пов’язаних із дослідженням таких напрямків, як: історія та історіософія соціально-педагогічної освіти; освітньо-виховна діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка як осередку

освіти в Україні педагогічних персоналій; історія корекційної та соціальної педагогіки; розвиток дошкільного та шкільного інтегрованого та інклюзивного навчання дітей; організація науково-дослідницької діяльності студентів, магістрантів, аспірантів, здобувачів, рецензування авторефератів кандидатських, докторських дисертацій та наукових праць; надання науково-методичної допомоги здобувачам з питань дослідження історії соціально-педагогічної освіти. Працюючи над проблемами удосконалення науково-методичного забезпечення викладання предметів психолого-педагогічного, соціального та методичного напрямків, членами лабораторії опубліковано 5 навчальних і навчально-методичних посібників та понад 40 наукових та науково-методичних статей. Члени лабораторії беруть посильну участь у діяльності Української асоціації імені Василя Сухомлинського (Президент асоціації, академік НАПН О. Я. Савченко).

Лабораторія підтримує співробітництво з обласними та районними відділами освіти і науки, вищими навчальними закладами України (Рівненським державним гуманітарним університетом, Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Національним університетом “Острозька академія”, Волинським національним університетом імені Лесі Українки, Чернігівським національним педагогічним університетом імені Т.Г. Шевченка, Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича), а також із вищими навчальними закладами Росії, Білорусії, Польщі.

Навчально-наукова лабораторія психології здоров'я (керівник – доц. А.В. Михальський) упродовж 2013 року забезпечувала умови для проведення практичних занять та лабораторних робіт за курсами та спецкурсами навчального процесу, надавала можливість студентам оволодіти навичками дослідницької роботи та застосовувати набуті знання на практиці при вивченні базових дисциплін, в ході підготовки курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт та у наукових дослідженнях, сприяла оволодінню студентами вміння представляти результати наукових досліджень.

У 2013 році продовжено поповнення банку психодіагностичних методик з психології здоров'я (наявні методики доповнені ще трьома), електронну бібліотеку авторефератів дисертацій (нараховується 32 автореферати) з проблем психології здоров'я, методичних розробок, монографій, підручників і навчальних посібників (понад 70).

У лабораторії створені умови для проведення практичних занять та лабораторних робіт з таких дисциплін, як клінічна психологія, психофармакологія, нейропсихологія та формування здорового способу життя. В навчально-науковій лабораторії забезпечуються умови для оволодіння студентами вміннями та навичками дослідницької роботи та застосування набутих знань на практиці в процесі вивчення базових дисциплін та написанні курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт.

Продовжував плідно працювати Центр дослідження природи Поділля (керівник – проф. М.Д. Матвеев), який займається вивченням флори та фауни

природи Поділля з метою збереження біорізноманіття. Упродовж 2013 року були проведені польові дослідження на території НПП “Подільські Товтри”; обстежено природні екосистеми (ліси, луки, степи, водні, болотні екосистеми); проведено польове вивчення стану екосистем різного рівня трансформації, а також сформованих людиною культурних ценозів (полезахисні смуги, придорожні смуги), техногенних явищ (кар’єри, відвали, сміттєзвалища тощо).

Під час роботи над держбюджетною темою “Розробка методики сталого використання та збереження біорізноманіття водойм і боліт Поділля” проаналізовано літературні джерела з даної тематики та методики проведення польових досліджень. Здійснено експедиційні виїзди по території Хмельницької, Вінницької та Тернопільської областей, під час яких розпочато аналіз фіто- та зоорізноманіття прибережно-водних, водних і болотних екосистем та біотопів модельних об’єктів даної території. Зібрано гербарний матеріал, ентомологічні колекції, проведено дослідження видового складу та чисельності хребетних тварин, розпочато формування бази даних і складання конспекту видів. Охарактеризовано основні напрямки ресурсокористування та проведення біотехнічних заходів водних та болотних екосистем.

Здійснено аналіз матеріалів управління охорони навколишнього середовища у Хмельницькій області. Проведено збір гербарію, колекцій мохів, фотографування та закладання пробних дослідних моніторингових площ. Викладачами кафедри, що беруть активну участь у роботі науково-дослідного “Центру дослідження природи Поділля”, було підготовлено та видано 58 наукових публікацій.

Здійсненням екологічного моніторингу довкілля міста Кам’янець-Подільський та інвазійних і рідкісних видів флори Середнього Придністров’я займалася Лабораторія екологічного моніторингу (керівник – проф. Л.Г.Любінська). Протягом 2013 року були розроблені розділи до “Проекту організації території національного природного парку “Подільські Товтри”, охорони, відтворення та раціонального використання його природних комплексів і об’єктів”, які стосуються напрямків: флора, рослинність, ландшафти, геологія, клімат, моніторинг, управління екосистемами. Для Програми “Охорона навколишнього природного середовища міста Кам’янець-Подільського на 2013–2018 роки” розроблено: “Розділ III. Зелене господарство та природно-заповідний фонд”; “Розділ VII. Розвиток національного природного парку “Подільські Товтри”; “Розділ VIII. Збереження та раціональне використання природно-рекреаційних ресурсів Смотрицького каньйону в межах міста”.

Здійснено екологічний моніторинг ділянки території садів Яна де Вітте м. Кам’янець-Подільського (атмосферного повітря, води та ґрунту, синантропної і природної флори). Продовжено моніторинг стану урбоекосистеми м. Кам’янець-Подільського (антропогенний вплив, стан живої і неживої природи).

Проведено моніторинг індустріальних територій ПАТ “Цементний завод” і розроблено рекомендації щодо охорони і збереження рідкісних видів флори і фауни. Продовжено моніторинг інвазійних видів флори Середнього Придністров’я.

Проведено кліматичні та феноспостереження для рідкісних видів флори НПП “Подільські Товтри” (сону великого, сону чорніючого, горицвіту весняного, шиверекії подільської, астрагалу монпельйського). Проведено моніторинг стану популяції рідкісних видів НПП “Подільські Товтри” (сону великого, сону чорніючого, горицвіту весняного, шиверекії подільської, астрагалу монпельйського, листовика сколопендрового та ін.)

Обстежено стан болотних, прибережно-водних та водних екосистем Поділля (Хмельницька, Тернопільська, Вінницька обл.).

Співробітники Міжнародного наукового центру досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури (керівник – проф. Н.О.Урсу) проводили дослідження образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та архітектури Поділля. Упродовж 2013 року Центр організував та провів: Всеукраїнський науково-практичний творчий семінар “Віш Так”, за результатами якого презентовано виставку живописних творчих композицій учасників семінару; виставку “Первоцвіт. Жіночий погляд”; виставку творчих робіт викладачів кафедри мистецьких дисциплін “73 кв. м гарного настрою і цікавих вражень”; живописний пленер і за його результатами виставку “Осінь у Кам’яні” за участю викладачів кафедри, а також художників із Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська та студентів кафедри; виставку студентських робіт “Особистий погляд” за результатами літнього пленеру.

Основними здобутками наукового центру стали: дисертація Д.В.Костюка на тему “Архітектурно-мистецькі комплекси маєтків XVIII–XIX століть на території Хмельницької області (типологічні, конструктивні, стильові особливості)”; участь викладача С.І.Кляпетури у скульптурному симпозіумі “Галичу 1115 років” (Диплом переможця); у VII Міжнародному симпозіумі скульптури “PETRAMANIA 2013”, (Диплом переможця у номінації “Найоригінальніше розкриття теми”); у Московському фестивалі Снега і Льда “Удивительное рядом”, (м.Москва, Гран-прі). Студенти кафедри Артем Нищун, Марія Сенько, Ольга Якубовська, Тарас Хіцінський взяли участь у мистецькому проєкті “Присутність”, м.Тернопіль. Стратійчук Мар’ян відкрив персональну виставку “Театр живопису”, виставкова зала Картинної галереї, м.Кам’янець-Подільський; Творче об’єднання “Артміх” відкрило виставку “Держись, Хома, іде зима!”, виставкова зала Картинної галереї, м.Кам’янець-Подільський.

Науково-дослідний центр імені М.Д.Леонтовича (керівник – проф. З.П.Яропул) співпрацює з Хмельницьким обласним відділенням Національної музичної спілки України, Інститутом мистецтвознавства, фольклору і етнографії імені М.Рильського (м.Київ). Основними здобутками Центру у 2013 році є проведення 4-х Всеукраїнських конференцій, присвячених подільському композиторові і педагогу М.Леонтовичу; відкриття меморіальної дошки і створення музею композитора, а також публікація статей у різних наукових збірниках.

Основним напрямом діяльності Науково-дослідної лабораторії напівпровідників (керівник – проф. Ц.А.Крисков) є синтез напівпровідникових сполук для оптоелектроніки (As_2S_3 , As_2Se_3), термоелектричних напівпровідникових мате-

ріалів та твердих розчинів на основі телуриду свинцю, p'єзоелектричних матеріалів. У 2013 році в рамках держбюджетного наукового проекту “Синтез, отримання і дослідження термоелектричних властивостей масивних матеріалів на основі сполук систем Pb-Bi(Sb)-Te” для середньо-температурних перетворювачів енергії синтезовані сполуки телуриду свинцю і тверді розчини на їх основі, досліджені їх термоелектричні параметри та виготовлені дослідні зразки термоелементів. Розпочаті роботи з отримання напівпровідникових сполук на основі халькогенідів германію для розробки нового покоління пристроїв “флеш-пам’яті”.

Отримані основні наукові результати: виготовлено та апробовано технологічний пристрій для вирощування кристалів напівпровідникових сполук методом Бріджмені-Стокбаргера (розробка захищена патентом України на корисну модель №78465, зареєстрованого 25.03.2013 р.); синтезовані термоелектричні матеріали на основі телуриду свинцю та скловидні сполуки As_2S_3 і As_2Se_3 ; досліджені термоелектричні властивості стехіометричних та легованих термоелектричних сполук; розроблено технологію отримання легованих сполук телуриду свинцю електронної й діркової провідності (спосіб захищений патентом України на корисну модель №80799, зареєстрованого 10.06.2013 р.); виготовлено дослідні зразки термоелемента і термоелектричного модуля та визначені їх технічні параметри (розробки експонувались на 6-й Міжнародній виставці “Високі технології–2013” (м.Київ, 15-17 жовтня 2013 р.) і відзначені двома дипломами Оргкомітету виставки; розроблена технологія виготовлення сендвіч-структур для фотоструктурних перетворювачів у скловидних халькогенідах і запису інформації в них оптичним методом (результати доповідали на Німецько-Молдавській школі з новітніх напівпровідникових матеріалів для електроніки і фотоніки, м.Кишинів); визначені числові значення показника заломлення скловидних сполук та їх залежність від технологічних умов синтезу. Результати досліджень доповідали на т міжнародних та Всеукраїнських наукових конференціях.

Лабораторія управління навчально-пізнавальною діяльністю (керівник – проф. П.С.Атаманчук) займалася науково-теоретичними дослідженнями з проблеми “Управління навчально-пізнавальною діяльністю”; виробленням та впровадженням інноваційних технологій управління пізнавальною діяльністю (вищі та середні заклади освіти); розробкою та апробацією навчально-методичних посібників, орієнтованих на використання нових засобів та технологій навчання і управління цим процесом.

Здійснено розробку технології прогнозування цілеорієнтацій та управління освітою в умовах особистісно орієнтованого навчання; ініційовано та проведено за тематикою досліджень наукової школи; проведено Міжнародну наукову конференцію “Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю”. У конференції прийняли участь академіки, доктори наук, кандидати наук, досвідчені та молоді науковці, докторанти, аспіранти, пошукувачі з провідних вітчизняних навчальних закладів та академічних установ, науковці з Росії, Словаччини, Молдови; за тематикою наукової школи

здійснено чергове видання щорічного фахового збірника наукових праць. Лабораторія здійснює освітньо-консультативну діяльність щодо підвищення науково-професійного рівня використання нових засобів та технологій навчання і управління пізнавальною діяльністю та вивчення попиту на навчально-методичну і науково-методичну продукцію лабораторії, встановлення ділових зв'язків із видавництвами. У 2013 р. було проведено низку наукових конференцій і видано збірник наукових праць, 3 навчально-методичних посібників, учасниками лабораторії здійснено 220 публікацій.

На кафедрі "Історії України" проведена робота зі створення науково-дослідного центру дослідження процесів націотворення та регіоналізації в Східній Європі, що буде співпрацювати з американським професором історії П.-Р.Магочієм. Водночас, професор В.І.Якубовський тісно співпрацює з археологічною лабораторією при кафедрі історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін, а професори О.М.Завальнюк, В.С.Лозовий, А.Г.Філінюк, С.В.Трубчанинов, доценти А.Б.Задорожнюк, О.Б.Комарніцький, С.В.Олійник систематично співпрацюють із Центром дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині. Так, у звітньому році зусиллями членів кафедри, зокрема професорів А.Г.Філінюка, О.М.Завальнюка, доцента А.А.Заводовського завершено роботу зі створення Міжнародного наукового центру досліджень процесів націотворення та регіоналізації у Європі.

Ректорат, деканати факультетів і кафедри спільно з керівниками науково-дослідних центрів і лабораторій, наукових шкіл домоглися, щоб науково-дослідною роботою займався кожний науково-педагогічний працівник. Упродовж 2012–2013 років до науково-дослідної роботи залучалися всі штатні викладачі. У середньому щорічно за останні три роки в університеті розроблялося 75 комплексних колективних і 448 індивідуальних теми. З-поміж колективних НДР досліджувалося 6 держбюджетних тем і 3 госпдоговірні проекти.

Розробка індивідуальних науково-дослідних тем, яка здійснюється в другій половині робочого дня, передусім орієнтована на написання монографічних праць, навчальних посібників для вищої і загальноосвітньої школи та підготовку докторських і кандидатських дисертацій із найбільш актуальних тем розвитку науки і техніки.

Найбільш ефективними та вагомими у 2012–2013 рр. були такі розробки науково-педагогічних працівників університету:

Петров М. Б. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV–XVIII століть: проблеми соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топонімічного розвитку. Міське і замкове управління / М. Б. Петров. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 480 с.

Уперше в сучасній історіографії на основі аналізу багатоджерельної бази та наукового доробку вчених у комплексі висвітлюються проблеми його соціально-економічного, демографічного, етнічного та історико-топографічного розвитку, розглядається історія міських громад, їхнє самоврядування та замкове укріплення.

Дубінський В. А. Аграрне питання в політичних концепціях українських партій і громадських організацій Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія / В. А. Дубінський, О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори–2006”, 2012. – 256 с.

У монографії вперше в історіографії висвітлено сутність аграрного питання в підросійській Україні наприкінці XIX – початку XX ст. Виділено три основні періоди еволюції аграрних поглядів представників українських політичних партій і громадських організацій, охарактеризовано соціалістичну, націоналістичну та ліберальні моделі розв'язання аграрного питання в зазначений час, висвітлено погляди окремих представників громадсько-політичного руху Наддніпрянщини, що перебували поза партіями.

Боровець І. І. Словацька держава 1939–1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку / Наук. ред. С. В. Віднянський. – Кам'янець-Подільський: ПП “Медобори–2006”, 2012. – 352 с.

У монографії вперше у вітчизняній історичній науці на широкій джерельній базі здійснено комплексне дослідження історичних передумов утворення та особливостей функціонування Словацької держави у 1939–1945 рр.

Агаманчук П. С. Безпека життєдіяльності та методика її вивчення: Навчальний посібник / П. С. Агаманчук, В. В. Мендерецький, О. П. Панчук, О. Г. Чорна. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2012. – 148 с.

Посібник є носієм технології особистісно орієнтованого навчання в курсі безпеки життєдіяльності. Концептуально налаштований на формування належних предметних компетентностей, вироблення ідеології поведінки та забезпечення майбутніх спеціалістів важливим інструментом не лише щоденного безпечного контактування з навколишнім світом, підручник готує до безпечного виконання технологічних процесів різних рівнів складності. Адресується студентам та науково-педагогічним працівникам вищих та середніх навчальних закладів, практичним працівникам освітньої галузі.

Семерня О. М. Основи методології дієвого навчання майбутніх учителів фізики: Монографія. / О. М. Семерня. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – 376 с.

Монографія втілює методологію дієвого навчання в контексті формування компетентісно-світоглядних якостей та індивідуального педагогічного кредо майбутніх фахівців-учителів з фізики. Розрахований на науково-педагогічних працівників, магістрантів, студентів та вчителів фізики.

Дворницька Н. І. Явление словообразовательной суффиксальной синонимии в сравнительно-историческом аспекте / Наталия Дворницкая. – Каменец-Подольский: Издатель ЧП Зволейко Д.Г., 2013. – 264 с.

У монографії вперше системно досліджена проблема формування та еволюції суфіксальної словотвірної синонімії російської та української мов у порівняльно-історичному аспекті. Аналіз мовних явищ ґрунтовно підкріплений ілюстративним матеріалом. Дослідження, насамперед, буде цікава вченим-філологам, викладачам вищів, учителям-мовникам і широкому колу читачів, які цікавляться

проблемами історичного слов'янського мовознавства.

Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: інкорпорація до складу Російської імперії [Текст]: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / А. Г. Філінюк; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К.: [б. в.], 2013. – 400 с.

У роботі комплексно досліджено соціальні перетворення і цивілізаційні зміни у Правобережній Україні на зламі XVIII–XIX ст., зумовлені приєднанням до Російської імперії та розгортанням інкорпораційного курсу царизму. Ґрунтовно вивчено місце регіону в політиці самодержавства; військово-політичне забезпечення російської експансії; шляхи та особливості формування на його території імперського державно-політичного простору і правового поля; здійснення адміністративно-територіального облаштування, впровадження інфраструктури місцевого управління, судочинства та використання геополітичного становища в інтересах метрополії; перенесення на терени Правобережжя імперських виробничих відносин, підпорядкування економічного потенціалу й проведення в господарському секторі організаційно-структурних змін; вектори станової еволюції, соціально-демографічні та етнонаціональні зміни, церковні й етно-релігійні трансформації.

Яцишина І. В. Соціалізація інноваційної економіки [Текст]: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / І. В. Яцишина; Нац. акад. наук України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. – К.: [б. и.], 2013. – 534 с.

У роботі досліджуються проблеми соціальної спрямованості інноваційної економіки. Виявлені ознаки її соціально-економічної природи, упорядковані соціальні чинники формування та структуровані соціальні ефекти. Описана соціальна спрямованість стратегічних документів ЄС і України та проаналізовані тенденції взаємозв'язку інноваційного та соціального розвитку їх національних економік. Акцентовано увагу на особливостях соціального спрямування інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Упродовж 2012–2013 рр. співробітниками університету одержано 14 патентів:

· Патент №72305 на корисну модель “Фрикційний інтегратор сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №73478 на корисну модель “Диференціатор потужних вихідних сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №76233 на корисну модель “Фрикційно-механічний накопичувач інформації контрольованих параметрів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №72305 на корисну модель “Фрикційний інтегратор сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №73478 на корисну модель “Диференціатор потужних вихідних сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №78465 на корисну модель “Пристрій зі змінним градієнтом температури в області кристалізації для вирощування кристалів з розплаву”. Винахідники: Ц.А.Криськов, Т.С.Люба, О.М.Рачковський.

· Патент №80799 на корисну модель “Спосіб отримання легованого термоелектричного плюмбум телуриду”. Винахідники: Ц.А.Криськов, Т.С.Люба, О.М.Рачковський, І.В.Горічок.

· Патент №77139 на корисну модель “Диференціатор теплових сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №78760 на корисну модель “Диференціюючий пневматичний позиціонер систем автоматики”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №80122 на корисну модель “Комбінований фрикційно-механічний інтегратор неелектричних сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №82117 на корисну модель “Пневмо-механічний диференціатор”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент №81360 на корисну модель “Пневматичний диференціатор”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент України №81409 на корисну модель “Двопараметровий диференціатор неелектричних сигналів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

· Патент України №85307 на корисну модель “Фрикційно-механічний інтегратор двох незалежних параметрів”. Винахідники: В.В.Понеділок, А.М.Божок.

Значна робота здійснюється в університеті в напрямку підготовки та видання наукової продукції. Загалом за результатами наукової діяльності колективом університету у 2012–2013 рр. опубліковано понад 5000 одиниць наукових і навчально-методичних праць. Серед публікацій – 66 монографій, 3 підручники, 194 навчально-методичних видань, у тому числі 53 з грифом МОН України, понад 100 збірників наукових праць. Протягом 2012–2013 рр. науково-педагогічними працівниками університету в зарубіжних виданнях з імпаکت-фактором опубліковано 16 статей.

Зросла кількість фахових видань університету, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень: у 2008 році їх було 6, у 2009 р. – 9, у 2011–2012 р. – 12. У 2013 році було завершено роботу з отримання міжнародних наукових серійних номерів (ISSN) для фахових збірників наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Комісія Міжнародного центру ISSN (Париж, Франція), розглянувши аплікаційні форми, надала 12 збірникам університету унікальні ідентифікатори серійних видань, що надасть можливість видавцям, бібліотекарям, науковим працівникам удосконалювати системи обліку, пошуку та замовлення друкованої продукції. Присутність міжнародного серійного номеру підвищує престижність видання, збільшує інтерес до нього з боку потенційних клієнтів і є обов’язковою умовою для внесення збірника чи журналу до наукометричних баз даних (Scopus, Web of Science, Ulrich’s Periodicals Directory, Google Scholar та ін.).

Перелік збірників, що отримали міжнародний серійний номер ISSN:

1. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник: Серія історична та філологічна (Серія KB №14576-3547 ПР від 11.11.2008 р.). ISSN 2309-7086.

2. Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць (Серія KB №14577-3548 ПР від 11.11.2008 р.). ISSN 2309-8384.

3. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки (Серія KB №14583-3554 ПР від 11.11.2008 р.). ISSN 2309-2254.

4. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна (Серія KB №14582-3553 ПР від 11.11.2008 р.). ISSN 2307-4507.

5. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна (Серія KB №16217-4689 ПР від 17.12.2009 р.). ISSN 2309-8341.

6. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки (Серія KB №14660-3631 ПР від 01.12.2008 р.). ISSN 2309-9771.

7. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології" (Серія KB №14574-3545 Р від 11.11.2008 р.). ISSN 2227-6246.

8. Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Фізико-математичні науки (Серія KB №14521-3492 Р від 25.06.2008 р.). ISSN 2309-7108.

9. Математичне та комп'ютерне моделювання. Серія: Технічні науки (Серія KB №14522-3493 Р від 25.06.2008 р.). ISSN 2308-5916.

10. Збірник наукових праць "Педагогічна освіта: теорія і практика" (Серія KB №15071-3643 Р від 24.04.2009 р.). ISSN 2309-9763.

11. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки (Серія KB №14663-3634 ПР від 01.12.2008р.). ISSN 2309-8074.

12. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини (Серія KB №14580-3551 ПР від 11.11.2008 р.). ISSN 2309-8082.

Організація науково-дослідної роботи студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка регламентуються "Положенням про студентське наукове товариство", Статутом університету і організовується на факультетах кафедрями, радою молодих учених і студентським науковим товариством за безпосередньою координацією відділу наукової роботи і міжнародних зв'язків відповідно до плану роботи з метою удосконалення професійної підготовки, виявлення обдарованої у професійному плані молоді.

З 2004 року в університеті активно діє Студентське наукове товариство. З вересня 2013 року його очолює студентка історичного факультету Діана Яблонська. Основною метою діяльності СНТ є всебічне сприяння науковій, винахідницькій та іншій творчій діяльності студентів університету, співпраця з органами студентського самоврядування ВНЗ України, громадськими організаціями (Всеукраїнською студентською радою, Фондом В.Пінчука "Завтра.UA" тощо).

У 2012–2013 рр. СНТ було проведено близько 30 наукових заходів, серед яких міжнародні, всеукраїнські, регіональні, університетські науково-практичні конференції, семінари, круглі столи. Зокрема, члени СНТ брали активну участь у таких заходах: науково-практична конференція "Вища освіта на Поділлі"; Все-

український біологічний форум учнівської та студентської молоді “Дотик природи”; IX Міжнародна конференція студентів та аспірантів “Молодь і поступ біології”, (студентка IV курсу спеціальності “Біологія” природничого факультету Меліксетян Альона виборола третє місце); науково-практична конференція “Події Української революції XVII ст.: оцінки та інтерпретації (до 365-ї річниці від початку)”); семінар із лектором Німецької академічної служби обміну (DAAD) Карлою Брунер; мовні курси в Німеччині (Шуткевич Ольга, студентка V курсу іноземної філології отримала літню стипендію у Німецькій академічній службі обмінів DAAD; Міжнародна літня мовна школа TESOL-Ukraine; круглий стіл, присвячений Дню слов’янської писемності; круглий стіл “Поділля та Кам’янець-Подільський в добу національно-визвольних змагань українського народу під проводом Богдана Хмельницького у середині XVII ст.”; “Шевченківські читання”; I Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих учених “Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців” (студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології І.Л.Луцик нагороджена дипломом I ступеня); зустріч-презентація з відомим американським україністом професором Торонтського університету П.-Р.Магоцієм тощо.

Значними успіхами у 2012 році відзначалась участь студентів у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт.

Згідно з наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1187 від 13.10.2011 року “Про проведення Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у 2011/2012 навчальному році”, №1324 від 18.11.2011 року “Про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади у 2011–2012 навчальному році”, університет призначений базовим для проведення II етапу Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук з української мови, літератури (у т.ч. методики їх викладання) та олімпіади зі спеціальності “Російська мова та література”, в яких взяли участь понад 100 студентів із різних вищих навчальних закладів України.

У 2012 році у відповідні базові вищі навчальні заклади було направлено 17 кращих робіт переможців університетського туру. Четверо з них були нагороджені дипломами.

Зокрема, Дипломами Другого ступеня нагороджені студенти 5 курсу факультету української філології та журналістики: Заводна Любов Петрівна (науковий керівник – А.С.Попович, кандидат філологічних наук, професор); Кашуба Зореслава Сергіївна (науковий керівник – Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови); Паламар Альона (науковий керівник – О.І.Почапська-Красуцька, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики).

Призером II туру Всеукраїнської студентської олімпіади стала студентка 5 курсу факультету іноземної філології Вікторія Володимирівна Чорноброва.

У 2013 р. 30 студентів університету взяли участь у другому етапі Всеукраїнської студентської олімпіади, троє зайняли призові місця (Юлія Спектор, фа-

культет іноземної філології; Анна Сидорчук, факультет української філології та журналістики; Андрій Борціх, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології).

На Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук у 2012–2013 н.р. було направлено 15 робіт. У Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт перемогу серед 120 учасників здобули 2 студентів факультету української філології (Марина Зубик, Лілія Стопнюк).

Наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1076 від 05.10.2012 р. і №46 від 23.01.2013 р. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка був призначений базовим вишем для проведення Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з напрямку “Українська мова, література (в т.ч., методика їх викладання)” і Всеукраїнської олімпіади з напрямку “Корекційна освіта”.

Протягом 2013 року 1 особа отримує стипендію Президента України як переможець I та II Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка; 1 особа – стипендію Президента України як переможець XII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика; 2 особи – стипендії Кабінету Міністрів України; 3 студентів отримали ректорську премію за перемогу у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт та Всеукраїнській олімпіаді.

За підсумками IV національної виставки-презентації “Інноватика в сучасній освіті” Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка став лауреатом конкурсу та нагороджений золотою медаллю у тематичній номінації “Інклюзивна освіта: “Відкрий вікно у світ” та отримав диплом виставки “За активне впровадження інноваційних освітніх технологій”.

Роботу аспірантів і молодих учених університету було відзначено на державному рівні. Так, доцент кафедри історії української літератури та компаративістики В.П.Атаманчук та доцент кафедри методики викладання фізики та ДТОГ О.М.Семерня є стипендіатами Кабінету Міністрів України для молодих вчених; аспірант кафедри зарубіжної літератури І.Ю.Голубішко була стипендіатом академічної стипендії Кабінету Міністрів України.

Інформація про результати наукових досліджень молодих вчених університету систематично відображається у відповідних публікаціях у науковому збірнику “Освіта, наука і культура на Поділлі”, а також на сторінках газети “Студентський меридіан”.

З метою стимулювання подальших наукових досліджень молодих вчених в університеті здійснено низку заходів, зокрема, проведення щорічної наукової конференції молодих вчених, присвяченої річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; опублікування монографій молодих вчених та авторефератів дисертацій аспірантів і здобувачів (коштом університету); відрядження молодих вчених на наукові конференції, школи, семінари (коштом університету); участь молодих вчених у виконанні

держбюджетних науково-дослідних робіт; преміювання аспірантів і здобувачів наукових ступенів у зв'язку із захистом дисертацій і отриманням дипломів кандидатів наук (упродовж року).

Одним із показників наукової роботи університету в цілому та викладачів зокрема є організація й участь у наукових конференціях. Упродовж 2012–2013 рр. у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка було проведено понад 50 наукових конференцій різного рівня.

Значний науковий резонанс мали міжнародні наукові конференції: “Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку”; “Проблеми та перспективи формування ефективних механізмів господарювання”; “Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю”; “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”; “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі”; всеукраїнські наукові конференції “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі”; “Сучасні проблеми теоретичної та практичної біології”; “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”; “Дитяча книжка у сучасному освітньому просторі: реалії і перспективи”; “Микита Годованець в ідейно-естетичному контексті доби”; Міжнародний інтеграційний семінар для студентів, магістрантів та аспірантів “Школа Відкритого Розуму” та багато інших.

У 2012–2013 рр. ректорат, відділ наукової роботи і міжнародних зв'язків, відділ аспірантури і докторантури, деканати факультетів і кафедри, науково-дослідні центри та наукові школи університету провели значну роботу щодо забезпечення високої ефективності наукової діяльності університету.

Водночас в організації науково-дослідної роботи мають місце певні недоліки та не вирішені проблеми. Основні труднощі в організації наукової роботи пов'язані з перехідним періодом від педагогічного до класичного спрямування навчальної і наукової діяльності університету. Для покращення показників наукової і науково-технічної роботи необхідно: 1) зміцнити матеріально-технічну базу наукових досліджень; 2) переглянути академічне навантаження викладачів на користь наукової складової; 3) збільшити обсяги фінансування науково-дослідних проектів за рахунок більш активної участі структурних підрозділів у конкурсному відборі проектів наукових досліджень і розробок за рахунок коштів Державного бюджету, в конкурсних програмах міжнародного співробітництва, а також за рахунок госпдоговірної тематики та отримання субвенцій з обласного бюджету.

УДК 001(477.43)“2013”

І.М.Конет, В.С.Кшевецький

Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році: конференції, круглі столи, семінари

2013 рік позначився для Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка масштабністю проведення наукових заходів.

Так, зокрема, у поточному році було проведено 21 науковий форум, у тому числі 11 міжнародних та 10 всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, низку круглих столів та семінарів.

5–6 березня в університеті відбулася традиційна наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2012 році. У пленарних і секційних засіданнях конференції, які працювали на кожному факультеті і на кожній кафедрі, взяли участь близько 500 доповідачів. За результатами роботи надрукований збірник наукових праць.

3 25 лютого по 15 квітня 2013 року на факультеті іноземної філології проходила I Міжнародна студентська дистанційна інтернет-конференція “Англійська мова в міждисциплінарному контексті безперервної освіти”, у якій брали участь 38 учасників з 8 вищих навчальних закладів України. Інтернет-конференція – це сучасний інструмент інформаційних технологій, який сприяє налагодженню живих комунікацій з потенційними споживачами інформації, охопленню географічно віддаленої аудиторії, економії фінансів і часу.

Дистанційна Інтернет-конференція “English in Interdisciplinary Context of Long-life Education” була організована для ширшого залучення зацікавлених осіб до обговорення важливих проблем специфіки вивчення та викладання англійської мови і літератури у вишах.

Найактивнішу дискусію учасників I Міжнародної студентської інтернет-конференції викликали доповіді: Ліліани Винниченко, студентки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1 місце); Маріанни Заверухи, студентки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Оксани Черниш, студентки Житомирського державного університету імені І.Франка (2 місце); Тараса Квасюка, студента Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Маргарити Гребелюк, студентки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Елеонори Очеретної, студентки Криворізького національного університету (3 місце).

Матеріали Інтернет-конференції опубліковані в електронному вигляді у форматі PDF. Студенти отримали сертифікати учасника конференції та цінні подарунки (американські журнали з методики викладання англійської мови

“ENGLISH TEACHING FORUM”) від Асоціації викладачів англійської мови TESOL-UKRAINE.

12 березня до 199-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка за керівництва професора кафедри історії української літератури та компаративістики Є.І.Сохацької були проведені “Шевченківські читання”. У конкурсі на кращого читця взяли участь студенти факультету української філології та журналістики. Перше місце розділили Наталія Якушина (поезія “Чигрине, Чигрине”) і Марія Кубишин (поезія “Заросли шляхи тернами”). Друге місце посіли Тетяна Бомок (уривок з балади “Причинна”) та Альона Ткачук (уривок з балади “Лілея”).

12 березня 2013 року за ініціативою громадсько-інформаційного видання “Promo Lux” та при підтримці деканату історичного факультету проведено круглий стіл “Юзеф Ролле” (1830–1894 рр.): громадянин міста”. Перед присутніми виступили т.в.о. декана В.Дубінський, головний редактор видання Л.Підгірна (випускниця історичного факультету), доктор історичних наук, професор, академік УАН Л.Баженов, доктор історичних наук, професор кафедри управління персоналом і туризму С.Баженова, кандидат історичних наук, доцент А.Задорожнюк, провідний науковий співробітник НІАЗ “Кам’янець” Г.Осетрова та видавець М.Мошак. Учасниками заходу були також заступник міського голови В.Сукач, секретар міської ради В.Сенюк, представники місцевих ЗМІ, громадськості міста та студенти й викладачі історичного факультету.

За результатами круглого столу підготовлено звернення до міського голови щодо ухвалення рішення про встановлення меморіальної дошки на будинку, де мешкав відомий лікар, меценат, краєзнавець і громадський діяч Ю.Ролле, на вулиці Татарській, 4 у Старому місті.

17–18 квітня 2013 року за підсумками науково-дослідної роботи у 2012–2013 навчальному році відбулася наукова конференція студентів і магістрантів, присвячена 95-й річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, у роботі якої цього року взяло участь понад 1200 студентів у 76 підсекціях (детальніше із програмою конференції можна ознайомитися на офіційному сайті університету). Найефективніше працювали секції іноземної філології, історії, корекційної та соціальної педагогіки і психології, природничих наук, фізико-математичних наук. Кращі доповіді нагороджені грамотами учасників конференції, доповіді – надруковані у збірнику наукових праць.

21–22 травня 2013 року на базі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у співпраці з Інститутом психології імені Г.С.Костюка НАПН України відбулася V Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин”. Основними напрямками роботи конференції були:

- Психологічні підвалини атрибутивних ознак особистості: функції, розвиток, здійснення.
 - Механізми трансформації структурних компонентів діяльності у властивості особистості.
 - Проблеми розвитку, формування, соціалізації особистості.
 - Експериментальні дослідження в психології особистості.
 - Проблеми особистості і міжособистісних взаємин у навчально-виховному процесі.
 - Особливості збереження психічного здоров'я особистості.
 - Психологія міжособистісних взаємин у сфері професійної діяльності.
 - Психологічні механізми становлення цінностей особистості.
 - Актуальні проблеми корекційної психології.
- За матеріалами науково-практичної конференції вийшов друком збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”.

17 червня 2013 року стартувала X конференція міжнародного семінару “Школа відкритого розуму”. Початок цій події поклала угода між Кам’янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та університетом імені Яна Кохановського (Польща, м.Кельце).

Учасниками заходу стали студенти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна, м.Кам’янець-Подільський), університету імені Яна Кохановського (Польща, м.Кельце), академії технічних та гуманітарних наук в Бельсько-Бялій (Польща, м.Бельсько-Бяля), Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка (Україна, м.Кременець), Новгородського державного університету імені Ярослава Мудрого (Росія, м.Великий Новгород), Московського міського педагогічного університету (Росія, м.Москва).

10 вересня 2013 року в актовій залі історичного факультету відбулася науково-практична конференція “Дмитро Донцов – людина, політик і громадський діяч (до 130-річчя від дня народження)”. Зі вступним словом виступив В.Газін, к.і.н., доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу. Після прослуханих доповідей, зокрема “Д.Донцов: штрихи до політичного портрету” (Г.Вонсович, к.і.н., доцент), “Еволюція державницьких поглядів Д.Донцова в еміграції” (С.Трач, аспірант), “Проблема ознак еліти у творчості Д.Донцова (на основі роботи “Дух нашої давнини)”” (С.Калуцький, асистент), відбулася цікава дискусія учасників конференції з висвітлених на ній питань.

Міжнародна наукова конференція “Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю” відбулася 1-2 жовтня 2013 року на базі кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі фізико-математичного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. В роботі конфе-

ренції взяло активну участь 168 учасників, з яких 35 – місцевих та 133 – з інших міст.

Охоплюючи широкий спектр окреслених проблем, конференція працювала у 5-ти напрямках, концептуально об'єднаних ідеологією управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю:

- Дидактика фізики як визначальник пріоритетів і орієнтирів якісного навчання.
- Дидактична модель управління якістю компетентнісного становлення майбутніх учителів фізики.
- Технологічні та методичні аспекти формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічних спеціальностей.
- Методологічні основи розвитку професійної компетентності студентів у процесі вивчення предметів фізико-технологічного спрямування.
- Інноватики формування педагогічного кредо майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю.

Учасниками Міжнародної наукової конференції стали: 3 академіки НАПН України; 2 член-кореспондента НАПН України; 4 академіки АН ВО України; 1 академік АН ВШ України; 2 академіки РАПН; 25 докторів наук; 84 кандидати наук.

Зарубіжжя представляли науковці з вищих навчальних закладів Болгарії, Росії, Молдови, Словаччини, Мексики, які активно співпрацюють з кафедрою методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі багато років.

Однією з важливих науково-практичних подій, що відбувались у цей період, була авторська “зустріч-діалог”, учасниками якої були: авторський колектив шкільного підручника з фізики (переможець конкурсного відбору): академік НАПН України, академік АНВО України, доктор фізико-математичних наук, професор Микола Іванович Шут; доктор педагогічних наук, професор, відмінник освіти України, Людмила Юріївна Благодаренко; член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України Михайло Тадейович Мартинюк. На зустріч з авторами прийшли науково-педагогічні працівники, вчителі, студенти – всього понад 100 осіб.

Крім того учасниками конференції було проведено 5 майстер-класів, які стосувались, зокрема, таких проблем: “Забезпечення наочності в умовах застосування електронних засобів при вивченні фізики” автор – доктор педагогічних наук, професор Богдан Арсентійович Сусь; “Навчально-методичне забезпечення профільного навчання фізики у сучасних середній та вищій школах” автор – доктор педагогічних наук, професор Степан Петрович Величко; “Демонстраційні комп'ютерні моделі як засіб формування фізичних понять” автор – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВО України Володимир Федорович Заболотний; “Гуманізація навчального процесу навчання фізики” автор – кандидат педагогічних наук, професор Віталій Федорович Савченко; “Сучасний вчитель фізики: яким йому бути?” автор – доктор педагогічних наук, професор Олександр Іванович Іваніцький.

4–5 жовтня 2013 року в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка відбулася V Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”. Конференція вже стала невід’ємною частиною наукового життя факультету іноземної філології, університету, країни. Співорганізаторами конференції виступили Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, Єлецький державний університет імені І.О.Буніна (Росія), Природничо-гуманістичний університет імені Яна Кохановського в м.Кельце (Польща).

Підготовку до проведення конференції 2013-го року, координацію та забезпечення її роботи здійснював організаційний комітет, до складу якого входили: С.А.Копилов – ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, І.М.Конет – проректор із наукової роботи, О.В.Кеба – завідувач кафедри германських мов і зарубіжної літератури, Г.М.Нога – вчений секретар Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, В.І.Силантьєва, І.І.Мечникова – завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені, Б.П.Іванюк – завідувач кафедри російської класичної літератури та теоретичного літературознавства Єлецького державного університету імені І.О.Буніна (Росія), О.Лещак – професор Природничо-гуманістичного університету імені Яна Кохановського в м.Кельце (Польща), С.Д.Абрамович – завідувач кафедри слов’янської філології та загального мовознавства Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, П.Л.Шулик – заступник декана з наукової роботи факультету іноземної філології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, А.О.Лаврова, І.Ю.Голубішко, О.Г.Шаповал, Н.В.Ситник, Т.В.Мітроусова – викладачі кафедри германських мов і зарубіжної літератури та кафедри англійської мови.

Заявки на конференцію надійшли від 116 науковців з України і Росії. Матеріали доповідей були опубліковані ще до початку конференції у збірнику “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Випуск 33”, затвердженому як фахове видання.

3-поміж учасників конференції – професори, академіки, 15 докторів наук із України та Росії. На першому пленарному засіданні з вітальним словом до науковців звернувся проректор із наукової роботи проф. І.М.Конет, який ознайомив присутніх з науковими досягненнями працівників університету, зокрема зі здобутками викладачів кафедри германських мов і зарубіжної літератури. Особливу увагу і значний резонанс викликали доповіді доктора філологічних наук професора, завідувача відділу славістики Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України Павла Володимировича Михеда; доктора філологічних наук, професора кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Валентини Іванівни Силантьєвої; доктора філологічних наук професора, завідувача кафедри російської класичної літератури і теоретичного літературознавства Єлецького державного університету імені Й.О.Буніна Бориса

Павлович Іванюка; доктора філологічних наук, професора кафедри зарубіжної літератури Київського національного університету імені Тараса Шевченка Тетяни Василівни Михед; доктора філологічних наук професора, завідувача кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Семена Дмитровича Абрамовича; доктора філологічних наук, професора кафедри української літератури, компаративістики та соціальних комунікацій Київського університету імені Бориса Гринченка Олени Володимирівни Єременко; доктора філологічних наук, завідувача кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Лідії Вікторівни Дербеньової; доктора філологічних наук професора, завідувача кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Олександра Володимировича Кеби. Представлені на двох пленарних засіданнях доповіді цих відомих у науковому світі особистостей стали віддзеркаленням найважливіших актуальних проблем сучасного літературознавства.

Тематика доповідей відзначалася не лише розмаїттям, але й глибиною та важливістю означених проблем. Серед них: поетика в системі літературознавчих категорій; індивідуальні поетики в контексті загально-культурних парадигм; текст, інтертекст, культура; літературні жанри в проєкції історичної та теоретичної поетики; компаративістські та інтертекстуальні виміри літератури; поетика і проблеми сучасної інтерпретації літературно-художніх творів. На секційних засіданнях інтерес і жваву дискусію викликали як доповіді досвідчених науковців, так і дослідження початківців, для яких конференція стала справжнім іспитом і школою, адже поради відомих професорів, безумовно, будуть корисними майбутнім кандидатам та докторам філологічних наук.

Конференція об'єднала науковців різних рівнів (поряд з докторами наук виступали кандидати і "просто" аспіранти, для яких це була перша спроба заявити про себе в науковому світі), різних вікових груп, різних регіонів (Києва, Одеси, Івано-Франківська, Чернівців, Запоріжжя, Бердянська, Ніжина тощо). Показовим стало зростання (порівняно з попередніми роками) інтересу до конференції науковців Сходу та Півдня країни.

V Міжнародна наукова конференція "Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики" засвідчила безумовне зростання як кількісного, так якісного показника філологічної науки. Важливим результатом роботи конференції було прийняття практичних висновків та рекомендацій, в яких віддзеркалилася позиція учасників. На заключному пленарному засіданні 5 жовтня, звітуючи про роботу секцій, керівники підкреслили безперечний успіх конференції.

Основну роботу з підготовки та проведення конференції виконали викладачі кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (завідувач кафедри – Олександр Володимирович Кеба, доктор філологічних наук професор). Учасникам конференції була запропонована також і культурна програма: екскурсія до Націо-

нального історико-архітектурного заповідника “Кам’янець”, екскурсія до міської картинної галереї, після якої учасники конференції мали нагоду познайомитися з поетичною творчістю професорів Семена Дмитровича Абрамовича, Бориса Павлович Іванюка, Валентини Іванівни Силантьєвої, Поліни Львівни Шулик. Проникливі рядки поезій науковців вразили присутніх багатозначністю, глибиною, музичністю.

Завершувалася конференція неформальним спілкуванням організаторів і учасників конференції, які висловили сподівання, що вона матиме значний науковий резонанс.

4–5 жовтня 2013 р. в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка факультет фізичної культури спільно з факультетом фізичної культури і спорту Державного освітнього закладу “Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка” (Придністровська Молдавська республіка) провів VII Всеукраїнську науково-практичну конференцію з міжнародною участю “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”.

У рамках конференції з 23 вересня до 4 жовтня 2013 р. проходив “Тиждень здорового способу життя”. Серед заходів – започатковані у 2012 р. змагання збірних команд студентів факультетів університету з міні-футболу на Кубок ректора Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, змагання першості університету серед збірних команд студентів з пляжного волейболу, зі стрітболу, з силових видів спорту: “російський жим”, “армспорт”, “армліфт”, з оздоровчого бігу під гаслом “Біг заради здоров’я”, з дартсу, з плавання серед студентів 2–3 курсів факультету фізичної культури; спортивно-масовий захід “Веселі старти” для студентів 1 курсу факультету фізичної культури та змагання першості університету з більярду серед науково-педагогічних працівників Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Оргкомітету вдалося повністю реалізувати запланований регламент заходів “Тижня здорового способу життя”, провівши їх на високому рівні, визначити переможців та відзначити їх грамотами, дипломами, кубками від спортивного клубу університету та профкому студентів, аспірантів і докторантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

4 жовтня 2013 р. в конференц-залі головного корпусу університету відбулося пленарне засідання конференції, участь в якому взяли представники різних наукових та спортивних організацій ВНЗ України та з-за кордону, а саме: факультет фізичної культури і спорту (Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка, Придністровська Молдавська республіка); Національна академія педагогічних наук України; Науково-дослідний інститут проблем виховання, лабораторія фізичного розвитку, м.Київ; Національний університет фізичного виховання і спорту України, м.Київ; Інститут фізичного виховання та спорту Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м.Київ; факультет підготовки кадрів спеціальних підрозділів, Національна акаде-

мія внутрішніх справ, м.Київ; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м.Луганськ; Академія наук національного прогресу, м.Київ; Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, м.Київ; Харківський національний університет імені Г.С.Сковороди, м.Харків; федерація пауерліфтингу України, м.Київ; Кам'янець-Подільська міська рада, департамент гуманітарної політики, відділ молоді та спорту, м.Кам'янець-Подільський; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м.Івано-Франківськ; кафедральний собор св. Олександра Невського, м.Кам'янець-Подільський; загальноосвітня І–ІІІ ступенів школа №15, м.Кам'янець-Подільський; фітнес-центр “Нова Будова” м.Кам'янець-Подільський; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м.Дніпропетровськ; Кам'янець-Подільська міська поліклініка №1; педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Кам'янець-Подільське медичне училище; спортивно-оздоровчий комплекс “СВ”, м.Хмельницький тощо. На секційних засіданнях відбулося обговорення проблем та пошук професійних шляхів їх розв'язання.

10 жовтня 2013 року на історичному факультеті була проведена науково-практична конференція “Події Української революції XVII ст.: оцінки та інтерпретації (до 365-ї річниці від початку)”. В її роботі брали участь викладачі та студенти університету, вчителі історії шкіл міста та учні міської гімназії і військового ліцею. Перед присутніми виступили декан історичного факультету, доцент В.Дубінський, доктор історичних наук, професор, академік УАІН В.Степанков, кандидат історичних наук доцент В.Газін, ст. викладач В.Верстюк і студент V курсу спеціальності “Історія” О.Бучковський.

На конференції розглядалися питання типології і періодизації Української революції XVII ст. та висвітлювалися важливі її події: Пилявецька битва 1648 р., Ніжинська “Чорна Рада” 1663 р. та ін. Значний інтерес в учасників викликала доповідь про початок, перебіг і наслідки Віденської битви 1683 року. За результатами конференції підготовлений збірник, який отримують школи м.Кам'янець-Подільського.

16–18 жовтня 2013 року з ініціативи Інституту історії України НАН України та за підтримки історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проведена III Міжнародна наукова конференція “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, міжнародні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”. У її роботі брали участь науковці з Інституту історії України, провідних вищих навчальних закладів України (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Івано-Франківськ, Острогож) та їх колеги з Литви, Польщі, Росії, Білорусі та Молдови.

На конференції студенти історичного факультету зустрілися з відомими дослідниками України членом-кореспондентом НАН України М.Котляром і професором Т.Чухлібом, які презентували свої наукові видання.

18 жовтня учасники конференції відвідали історико-краєзнавчий музей у м.Борщів Тернопільської області та історичну печеру “Вертеба”.

За результатами конференції підготовлений збірник наукових праць.

21-22 жовтня 2013 року відбулася V наукова конференція молодих вчених, присвячена 95-й річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У конференції брали участь понад 150 науково-педагогічних працівників й аспірантів, які працювали у 10 секціях на всіх факультетах університету. Молоді вчені представили здобутки дослідницької роботи, обговорили перспективи та умови підвищення ефективності досліджень, отримали настанови від досвідчених науковців. За результатами роботи конференції опубліковано збірник наукових праць.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут мовознавства імені О.О.Потебні НАН України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка організували і провели 24–25 жовтня 2013 р. V Міжнародну наукову конференцію “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі”.

На пленарному засіданні з вітальним словом до учасників конференції виступив проректор з наукової роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, д.ф-м.н. Іван Михайлович Конет.

На конференції працювали секції:

- Мовна ситуація і мовна політика.
- Філософські аспекти лінгвістичних досліджень.
- Мова засобів масової інформації.
- Мова і культура.
- Соціальне і національне в аспекті художнього сприйняття.
- Українська мова сьогодні. Стан і перспективи розвитку.
- Соціокультурні аспекти в навчанні рідної та іноземної мов.

30 жовтня 2013 р. на історичному факультеті з ініціативи Кам’янець-Подільської міської організації Національної спілки краєзнавців України (голова О.Б.Комарницький), Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України (директор Л.В.Баженов) та за підтримки деканату факультету була проведена науково-практична конференція “Вища освіта на Поділлі (до 95-річчя від заснування Кам’янець-Подільського університету імені Івана Огієнка)”. У її роботі брали участь викладачі й студенти нашого вишу, Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського, Хмельницького національного університету, Подільського державного аграрно-технічного університету, Хмельницького інституту МАУП, Хмельницького інституту конструювання та моделювання швейних виробів, ВНЗ I–II рівня акредитації м.Кам’янець-Подільського, а також наукові працівники НІАЗ “Кам’янець” і Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. На конференції виступили з доповідями доктори історичних наук, професори О.Завальнюк, В.Про-

копчук, Л.Баженов, А.Філінюк, О.Григоренко; кандидати історичних наук, доценти О.Комарніцький, Ю.Блажевич, В.Стецюк, Ю.Зінько, Е.Мельник та інші. Тематика доповідей охоплювала період від історії заснування та поступу вищих навчальних закладів Поділля до історії їх сьогодення.

За результатами конференції видано збірник наукових праць.

14 листопада 2013 року на факультеті іноземної філології відбулася Друга регіональна науково-практична конференція “Методика викладання філологічних дисциплін у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України”. Головна мета конференції передбачала обмін педагогічним досвідом та втілення інтегрованих методик вищої та загальноосвітньої школи у навчальний процес. Ідея проведення цього заходу належить заступнику декана з наукової роботи Поліні Львівні Шулик, її підтримали голова методичної ради факультету Тетяна Михайлівна Петрова, декан факультету Аліса Іванівна Миколайчук і завідувачі кафедр Володимир Пилипович Халупко (кафедра англійської мови), Антоніна Володимирівна Уманець (кафедра іноземних мов), Олександр Володимирович Кеба (кафедра германських мов і зарубіжної літератури), Людмила Олександрівна Іванова (кафедра німецької мови), Семен Дмитрович Абрамович (кафедра слов’янської філології та загального мовознавства), які і склали ядро організаційного комітету конференції.

На пленарному засіданні з вітальним словом до учасників звернулася голова методичної ради факультету Тетяна Михайлівна Петрова. У представлених на пленарному засіданні доповідях кандидата філологічних наук, професора кафедри германських мов і зарубіжної літератури Поліни Львівні Шулик і кандидата філологічних наук, доцента кафедри англійської мови Володимира Пилиповича Халупко були відбиті актуальні проблеми сучасної методики, які викликали значний резонанс і жваву дискусію.

Учасники конференції, з-поміж яких були і викладачі факультету, і вчителі шкіл міста, працювали у чотирьох секціях: “Формування міжкультурної комунікативної компетенції у процесі навчання англійської мови” (керівник В.П.Халупко), “Новітні тенденції методики викладання німецької мови в європейському освітньому просторі” (керівник Л.О.Іванова), “Іноземні мови професійного спрямування” (керівник А.В.Уманець), “Інноваційні шляхи та методи викладання російської мови і світової літератури” (керівник П.Л.Шулик). Тематика доповідей відзначалася не лише розмаїттям, але й глибиною та важливістю означених проблем, яких стосувалися аналіз та сучасна інтерпретація літературно-художніх творів, історія розвитку методичної науки, питання використання варіативних методик, новітніх технологій, комп’ютерної техніки, міжпредметних зв’язків у процесі викладання філологічних дисциплін у навчальних закладах різних рівнів. У виступах учасників конференції та їх обговоренні відбулося прагнення застосувати досягнення методичної науки у практиці викладання. Основні результати досліджень опубліковані у збірнику тез доповідей. Загальне зацікавлення викликала презентація нової науково-методичної продукції викладачів факультету.

Атмосфера неофіційного спілкування та відкритості, що панувала на конференції, сприяла жвавій дискусії. Нові ідеї, які зародилися упродовж роботи, підтверджують значний практичний і науковий резонанс конференції та необхідність її проведення й надалі.

4 січня 2013 року на історичному факультеті був проведений науково-методичний семінар на тему “Проблеми викладання вітчизняної та всесвітньої історії в загальноосвітній школі: питання методології і теорії”. У його роботі брали участь тимчасово виконувач обов’язків декана історичного факультету В.А.Дубінський, доктор історичних наук професор В.С.Степанков і доктор історичних наук професор В.П.Газін, а також представники Кам’янець-Подільського районного відділу освіти, вчителі історії та суспільних дисциплін Кам’янець-Подільського району. На зустрічі розглядалися питання розробки концепції шкільної історичної освіти, змісту й завдань підручників з історії, суперечливі проблеми викладання курсу історії України та зарубіжних країн у школі, а також питання підвищення кваліфікації вчителів історичних дисциплін.

Районному відділу освіти переданий комплект наукової та навчально-методичної літератури, підготовлений викладачами історичного факультету, вчителі отримали збірники матеріалів науково-практичних конференцій з проблем воєнної історії України XVII століття.

28 січня 2013 року за ініціативи кафедри всесвітньої історії та деканату історичного факультету був проведений круглий стіл “П.Ф.Лаптін – людина, вчений, педагог (до 100-річчя від дня народження)”. З доповідями на ньому виступили в.о. ректора професор С.Копилов, професори Л.Баженов та А.Опря. Спогодами про вчителя та колегу поділилися професори В.Степанков, О.Завальнюк, А.Філінюк, доцент А.Суровий і головний редактор газети “Студентський меридіан” А.Гавришук. У роботі круглого столу брали участь також сини професора П.Лаптіна – Леонід і Юрій.

Працівники наукової бібліотеки університету підготували книжкову виставку наукових праць професора та літературу про нього.

Отже, 2013 рік був багатим на різні наукові форуми для колективу викладачів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, про що свідчать проведені наукові та науково-практичні конференції, семінари, круглі столи, опубліковані монографії, підручники, збірники наукових праць, навчальні і навчально-методичні посібники тощо. Сподіваємося, що у 2014 році колектив університету значно примножить вагомі наукові здобутки.

УДК 001(477.43):327 "2012/2013"

І.М.Конет, В.С.Кшевецький

Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 роках

Університет у Кам'янці-Подільському заснований 1 липня 1918 р. відповідно до Закону, прийнятого Радою Міністрів Української держави і затвердженого гетьманом П.П.Скоропадським. 22 жовтня заклад розпочав свою діяльність. Одним із організаторів університету був його перший ректор професор І.Огієнко. З 2008 р. університет має статус національного і носить ім'я Івана Огієнка.

В університеті функціонують 9 факультетів, 39 кафедр, навчально-консультативний центр, центри доуніверситетської підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, редакційно-видавничий відділ, 18 наукових шкіл, 12 науково-дослідних центрів, 26 науково-дослідних лабораторій.

Одним із важливих напрямків діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є розвиток міжнародного співробітництва, забезпечення його інтеграції в міжнародне університетське співтовариство в рамках Болонського процесу та європейської інтеграції України.

У своїй міжнародній діяльності університет діє в полі національного законодавства України в галузі освіти, керуючись відповідними міжнародними і регіональними документами, виробленими в рамках реалізації завдань Болонського процесу. Так, стратегічний курс університету на інтеграцію до загальноєвропейського простору вищої освіти зумовив пріоритетні напрямки міжнародної діяльності, зокрема розробку, участь та організаційне забезпечення проєктів транс'європейського співробітництва, націлених на розвиток, вдосконалення та впровадження нових напрямків академічної діяльності, що відповідають потребам суспільства в процесі глобалізації, розробку механізмів підвищення якості й оцінки якості освіти тощо.

Університет у 2007 році став членом **Євразійської Асоціації Університетів (САУ)** – авторитетної і впливової міжнародної організації вищих навчальних закладів, у яку входять національні університети всіх країн СНД, провідні регіональні університети та вищі навчальні заклади країн Євразійського простору. Протягом семи років своєї діяльності у рамках співпраці з САУ Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка здійснює заходи, спрямовані на практичну реалізацію прогресивних ідей у сфері освіти і науки, збереження та розвиток єдиного освітнього простору та гуманітарного співробітництва, на освоєння світового досвіду реформування вищої освіти в конкретних умовах формування нових держав на пострадянському просторі. Обмін досвідом, творчі дискусії на принципах поваги стали важливим фактором прогресу Університету на Євразійському просторі і в світі.

Кам'янець-Подільський національний університет на З'їздах САУ ініціював, зокрема, розгляд проблем розвитку національної освіти, завдання збереження єдиного освітнього простору і забезпечення рівності університетських дипломів,

розвитку співробітництва університетів-членів Асоціації в галузі освіти та університетської науки, навчально-методичні питання вдосконалення університетської освіти.

Важливий напрямок діяльності Університету в рамках співпраці з Асоціацією – це робота з молоддю і трудовими колективами. Університет є співзасновником Студентської асоціації університетів країн СНД та Євразійської асоціації профспілкових організацій університетів, які регулярно проводять з'їзди та заходи, спрямовані на зміцнення міжнародних зв'язків. Свою співпрацю Університет із Асоціацією здійснює через численні конференції, форуми, міжвузівські зв'язки і контакти тощо.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка є також співзасновником і співорганізатором міжнародних науково-практичних конференцій “Університети і суспільство”, які користуються великим авторитетом серед університетської спільноти та мають широке міжнародне визнання. У конференціях беруть участь більше тисячі професорів і викладачів вузів країн СНД (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Узбекистан, Україна), інших країн, представники Міжнародних організацій. З 2009 року розпочався випуск серії монографій “Євразійські університети ХХІ століття” (“Про освіту. Євразійський простір”, “Про наукові дослідження та наукові школи. Євразійський простір” та ін.).

У січні 2008 року Університет виступив співзасновником **Консорціуму Варшавського та українських університетів**. На щорічних засіданнях представники Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ініціювали та взяли участь в обговоренні таких важливих питань:

- організація спільних щорічних студентських конференцій (почергово в кожному Університеті Консорціуму);
- спільні публікації у журналі “Українська полоністика” та “Вісник Житомирського національного університету”;
- обмін студентами, аспірантами, викладачами;
- видавництво спільного часопису наукових, науково-популярних і дидактичних статей “Дослідження з історії Центральної та Східної Європи. Щорічник” (на базі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка);
- організація щорічної Студентської літньої школи тощо.

Університетом був також підписаний договір з ГО “MultiKultiUA”, що дає змогу Університету брати активну участь в освітніх проєктах, міжнародних волонтерських проєктах, європейських інтеграційних проєктах тощо. Відповідно був розроблений комплекс заходів, починаючи з найменших і закінчуючи комплексними проєктами:

- організація стажувань, волонтерської роботи, допомога у вивченні мови;
- організація академічних обмінів;
- реалізація освітніх та культурних поїздок у межах України та Західної Європи;
- організація культурних і спортивних заходів;
- реалізація літніх таборів, семінарів і конференцій з актуальних тем тощо.

У квітні 2008 року Університет був прийнятий до **Міжнародної Асоціації Університетів (МАУ)**, яка об'єднує університети, інші заклади вищої освіти, національні та регіональні асоціації університетів з усього світу. Загалом 15 структурних підрозділів університету є членами різних міжнародних організацій, що сприяє партнерській діяльності й взаємному вивченню ключових проблем у сфері вищої освіти та їх дослідженню.

Так, членство Університету в Міжнародній асоціації університетів:

- сприяє обміну досвідом і співпраці між університетами;
- підтверджує та захищає академічні цінності й принципи, котрі визначають належне функціонування університетів та інших вищих навчальних закладів;
- сприяє перспективному розвитку і посиленню ролі та функцій Університету в суспільстві;
- представляє проблеми вищої освіти в міжнародних органах (ЮНЕСКО, Світовий банк тощо);
- сприяє кращому розумінню існуючих тенденцій і політики у галузі вищої освіти за допомогою аналізу, досліджень тощо.

На базі Університету проходять регулярні обговорення досягнень, проблем і перспектив вищої освіти, а також обмін професійним досвідом. Практична діяльність Університету в рамках Асоціації полягає у регулярних проведеннях тематичних конференцій, симпозіумів, дослідження питань, пов'язаних з проблемами і тенденціями розвитку вищої освіти, в співпраці з міжнародними організаціями.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка постійно подає широкий спектр інформаційно-аналітичних матеріалів у "Міжнародний довідник університетів", журнал "Система вищої освіти", газету "IAU", збірник аналітичних публікацій "Питання вищої освіти". Інформацію про Кам'янець-Подільський національний університет як повноправного члена МАУ розміщено у щорічному Міжнародному довіднику університетів, базі даних Асоціації по світовим вищим навчальним закладам (<http://www.iau-aiu.net>).

Університет має офіційні угоди про співпрацю із 53 зарубіжними вузами й організаціями світу; є постійним членом Асоціації європейських університетів, Євразійської асоціації університетів, співзасновником Консорціуму Варшавського та українських університетів. Найбільшу кількість договорів заключено з вузами Польщі (15) та Росії (9), Молдови (6); разом із цим маємо договори з Німеччиною, Великобританією, США, Туреччиною, Узбекистаном, Китаєм тощо. На сьогоднішній день головними партнерами для університету є вузи найближчих сусідів – Республіки Польщі, Російської Федерації, Молдови (Варшавський університет, Ягелонський університет, Університет гуманістичних та природничих наук ім. Яна Кохановського в м.Кельце, Вища школа адміністрації в м.Бельсько-Бяла; Слєцький державний університет імені І.О.Буніна; Відділ оптоелектроніки Інститут прикладної фізики АН Молдови). Перелік наукових інституцій та закордонних закладів освіти, з якими укладено двосторонні і багатосторонні договори про співробітництво, подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Навчальний заклад або його підрозділ, з яким підписано угоду про співробітництво	Країна	Головний напрямок співробітництва
Академічне товариство Міхала Балудянського	Польща	Реалізація спільних науково-дослідних програм, проведення наукових і практичних конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів, організація лекцій та проведення семінарських занять
Академія музики, театру та образотворчих мистецтв, м.Кишинів	Молдова	Обмін досвідом та інформацією з питань музики, театру, образотворчого мистецтва, методики викладання, структури і змісту вищої освіти, реалізації дистанційного дворівневого навчання
Академія образотворчого мистецтва Яна Матейки, факультет консервації та реставрації творів мистецтва	Польща	Мистецька діяльність
Академія спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві	Польща	Спільні наукові дослідження, обмін інформацією, студентами, викладачами, створення спільного наукового центру у сфері спеціальної педагогіки
Академія туризму в Анталії	Туреччина	Обмін досвідом та інформацією з питань економіки та туризму, дистанційного дворівневого навчання
Балтійська міжнародна академія	Латвія	Обмін досвідом та інформацією з питань економіки, психології, методики викладання, структури та змісту вищої освіти, реалізації дистанційного дворівневого навчання
Белгородський державний національний дослідницький університет	Росія	Обмін досвідом та інформацією з питань педагогіки, корекційної педагогіки та психології, методики викладання, структури і змісту вищої освіти, реалізації дистанційного дворівневого навчання
Вища Східноєвропейська державна школа, м.Перемишль	Польща	Співпраця у сфері вивчення полоністики, україністики, історії, політології, випуск спільних збірників наукових праць студентів та науково-педагогічних працівників

Вища школа адміністрації в м.Бельсько-Бяла	Польща	Підготовка навчально-методичної, наукової та науково-популярної літератури медико-біологічного циклу
Вища школа туризму і екології, м.Суха-Бескидзька	Польща	Обмін науково-педагогічними та науковими співробітниками, обмін науковими матеріалами, спільна організація курсів, стажувань, конференцій та семінарів, організація спільних магістерських та аспірантських програм, спільні дослідницькі проекти, включаючи державні та фундаментальні дослідження
Відділ оптоелектроніки Інститут прикладної фізики АН Молдови	Молдова	Дослідження властивостей напівпровідникових сполук, розробка пристроїв оптоелектроніки
Гете-інститут у Києві, представник Вальтер Деген	Німеччина	Поповнення наукової бібліотеки навчальною та методичною літературою
Державна вища професійна школа в м.Глогув	Польща	Спільні конференції; видання спільних збірників; обмін бібліотечним фондом; сприяння публікації вчених кафедр у виданнях університетів
Державна вища професійна школа імені Президента Ст. Войцехівського, м.Каліш	Польща	Наукові дослідження, наукове співробітництво; обмін студентами та викладачами
Державна вища професійна школа імені Яна Гродка, м.Санок	Польща	Обмін науковим і дидактичним досвідом, мовне стажування студентів, випуск спільних збірників наукових праць студентів та науково-педагогічних працівників
Державна освітня установа вищої професійної освіти Забайкальський державний гуманітарно-педагогічний університет імені М.Г.Чернишевського	Росія	Спільні конференції; видання спільних збірників; обмін бібліотечним фондом; сприяння публікації вчених кафедр у виданнях університетів, обмін викладачами, молодими ученими та іншими співробітниками університетів для читання лекцій
Духовна семінарія імені Яноша Вешлеї	Угорщина	Педагогічна, дослідницька, наукова робота, обмін студентами та викладачами
Євроакадемія	Естонія	Історія і політичні науки, охорона довкілля, економічні і філологічні науки (перекладознавство)

Єлецький державний університет імені І.О.Буніна	Росія	Організація і проведення спільних наукових семінарів, науково-практичних конференцій; підготовка спільних науково-дослідних проєктів
Жешівський університет	Польща	Спільні наукові дослідження, обмін працівниками, студентами та досвідом, видання спільного збірника наукових праць
Заклад освіти “Білоруський державний педагогічний університет імені Максима Танка”	Білорусь	Спільні конференції, видання спільних збірників; обмін бібліотечним фондом; сприяння публікації вчених кафедр у виданнях університетів; обмін викладачами, молодими ученими
Інститут ботаніки Ягелонського університету	Польща	Обмін професорсько-викладацьким складом; спільна організація курсів, стажувань, конференцій та семінарів; спільні дослідницькі проєкти з охорони природи та навколишнього середовища
Інститут внутрішніх вод імені І.Д.Папаніна	Росія	Освіта і наука: обмін викладачами, студентами
Калузький державний педагогічний університет імені К.Е.Цюлковського	Росія	Встановлення співробітництва в галузі фізико-математичних наук і методик їх викладання між університетами на умовах взаємних інтересів
Краківський педагогічний університет імені Комісії Національної освіти	Польща	Обмін викладачами, студентами, проведення пленерів
Краснодарська крайова громадська організація “Співдружність Кубань–Україна”	Росія	Спільна наукова, дослідницька, педагогічна робота
Магнітогорський державний університет, педагогічний факультет	Росія	Науково-дидактична співпраця у сфері педагогіки
Міжнародна громадська організація “Український центр “Співробітництво”	Молдова	Розробка спільних проєктів і удосконалення раніше започаткованих; проведення круглих столів, симпозіумів, семінарів та інших заходів, а також сприяння в організації й підготовці

Молдовський державний університет	Молдова	Співпраця та розвиток зв'язків в сфері вищої освіти, науки та культури, обмін експертами, вченими, викладачами, студентами, а також інформацією та науковими матеріалами в сфері вищої освіти і наукової діяльності
Московський державний технологічний університет технологій та управління	Росія	Спільні конференції; видання спільних збірників; обмін бібліотечним фондом; сприяння публікації вчених кафедр у виданнях університетів
Німецька академічна служба обміну студентів і викладачів (ДААД), лектор-координатор Клавдія Претор	Німеччина	Стипендійні програми
Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка	Молдова	Обмін викладачами для читання лекцій та ведення педагогічної роботи, обмін навчально-методичною літературою і інформацією з навчальних планів і програм
Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка, факультет педагогіки і психології	Молдова	Обмін методичними матеріалами і співробітництво в організації наукових обмінів в рамках семінарів, конференцій, круглих столів, майстер-класів
Редакція газети "Англія"	Велико-британія	Проходження практики студентами
Російський державний педагогічний університет імені О.І.Герцена	Росія	Спільні конференції; видання спільних збірників; обмін бібліотечним фондом; сприяння публікації вчених кафедр у виданнях університетів
Саратовський державний університет імені М.Г.Чернишевського	Росія	Організація і проведення спільних наукових семінарів, науково-практичних конференцій, симпозіумів; підготовка і реалізація спільних науково-дослідних проектів; обмін досвідом, викладачами, молодими ученими, студентами
Словацький сільськогосподарський університет, м.Нітра	Словацьчина	Обмін науково-педагогічними та науковими співробітниками, обмін науковими матеріалами, спільна організація курсів, стажувань, конференцій та семінарів, організація спільних магістерських та аспірантських програм, спільні дослідницькі проекти

Спеціальна школа для глибоко-розумово-відсталих дітей м.Стальова Воля	Польща	Проходження практики студентів, обмін науковими та навчально-методичними розробками у сфері спеціальної педагогіки
TESOL, підрозділ “TESOL-Ukraine”	США	Підвищення професійної кваліфікації викладачів, обмін досвідом в застосуванні інноваційних методів викладання англійської мови
Ташкентський державний технічний університет	Узбекистан	Науково-освітній, гуманітарний
Ташкентський університет інформаційних технологій	Узбекистан	Науково-освітній, гуманітарний
Технічний університет – Варна	Болгарія	Співпраця у сфері фізико-математичних наук і методик їх викладання. Стажування студентів, аспірантів, викладачів, обмін публікаціями, організація спільних конференцій, семінарів, виконання спільних наукових проєктів
Технологічний університет Люлео	Швеція	Обмін студентами, обмін викладачами
Університет гуманістичних та природничих наук імені Яна Кохановського, м.Кельце	Польща	Наукові дослідження, проведення семінарів в рамках “Школи Відкритого Розуму” з випуском збірників наукових праць
Університет імені Миколая Коперніка	Польща	Наукова, мистецтвознавча діяльність, обмін студентами, літня школа
Університет Флориди	США	Навчальний, культурний взаємообмін, проходження практики студентами
Утенський вищий учбовий заклад	Литва	Обмін досвідом та інформацією з питань економіки, психології, методики викладання, структури і змісту вищої освіти, реалізації дистанційного дворівневого навчання
Факультет мистецтвознавства Університету Миколая Коперніка в Торуні	Польща	Мистецька діяльність
Художня школа Наталії Гебертсбауер	Німеччина	Обмін досвідом та інформацією з питань музики, театру, образотворчого мистецтва, методики викладання, структури і змісту вищої освіти

Центр Східної Європи Варшавського університету	Польща	Науковий, (видання спільного збірника наукових праць “Дослідження історії країн Центральної та Східної Європи”)
Цзилінський педагогічний університет	Китай	Обмін досвідом та інформацією з питань мистецтва, філології, журналістики, історії, права, математики, фізики, економіки, психології, екології, фізкультури, туризму, методики викладання, структури і змісту вищої освіти
Чуваський державний педагогічний університет імені І.Я.Яковлева	Росія	Науково-педагогічне співробітництво, надання освітніх послуг, організація навчального і культурно-виховного процесу, підвищення кваліфікації співробітників, зміцнення науково-методичних зв'язків

У 2012 р. стан міжнародного співробітництва обговорювався на засіданнях вченої ради (“Стан міжнародної співпраці університету в сфері наукової діяльності та завдання з його поглиблення” (протокол №6 від 31.05.2012 р.), “Міжнародні зв'язки факультету фізичної культури” (протокол №10 від 24.10.2012 р.)) та ректорату університету (“Використання кафедрою англійської мови міжнародних зв'язків для проведення навчальних практик та виконання навчальних програм” (протокол №6 від 14.06.2012 р.), “Міжнародні зв'язки кафедри іноземних мов, кафедри фізики” (протокол №8 від 11.10.2012 р.)).

Упродовж 2012 року продовжувалася практика підписання угод із зарубіжними навчальними закладами та освітніми організаціями. Так, були підписані угоди з Вищою школою адміністрації м.Бельско-Бяла (Польща), Ташкентським державним технічним університетом (Узбекистан), Ташкентським університетом інформаційних технологій (Узбекистан).

Університет співпрацював із 86 зарубіжними організаціями 18 країн світу. Основна увага зосереджувалася на використанні міжнародного співробітництва у навчальному процесі. Цьому сприяли контакти із 45 зарубіжними навчальними закладами та освітніми організаціями 11 країн світу (США, Швеція, Італія, Німеччина, Словаччина, Угорщина, Естонія, Білорусь, Молдова, Росія та Польща). Серед них віділимо: TESOL в Україні, Британська рада, Німецька служба академічних обмінів, Французький мовно-культурний центр в Україні, Асоціація молоді та культури (м.Шарльо, Франція), Краснодарська крайова громадська організація “Співдружність Кубань-Україна” тощо.

За останні п'ять років Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка став активним учасником та бенефіціаром великих міжнародних проектів, представлених у таблиці 2.

Таблиця 2.

№ з/п	Напрямок співпраці	Партнер (державна, організація, інститут, установа та ін.)	Назва проекту, програми
1.	Природоохоронна діяльність	Фонд “Дарвінівська ініціатива”, фонд Фулбрайта	Грант “Моніторинг кажанів в Україні”
2.	Освіта, наука	Технічний університет, Міжнародне академічне товариство ім. М.Балудянського (Словаччина)	Педагогічна дослідницька наукова діяльність
3.	Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини	Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка, факультет фізичної культури і спорту (Молдова)	Спільні наукові дослідження “Науково-методичні основи фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи та студентів ВНЗ в сучасних умовах реформування освіти”; Спільний міжнародний науковий збірник “Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту і здоров’я людини”
4.	Психологія	Жешівський університет (Польща)	Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин у ХХІ столітті на тлі українсько-польських досліджень
5.	Корекційна освіта	Жешівський університет (Польща)	Соціальні патології у виховному середовищі: загрози, профілактика, виховання, освіта, соціальна робота
6.	Наука, мистецтвознавство	Відділ міжнародних програм, м.Торунь (Польща)	Наукове співробітництво
7.	Гуманітарні науки	Гуманістично-природничий університет імені Яна Кохановського, м.Кельце (Польща)	Міжнародний інтеграційний семінар для студентів, магістрантів і аспірантів “Школа Відкритого Розуму”
8.	Журналістика	Університет Флориди (США)	Круглий стіл у режимі онлайн з проблем сучасної американської журналістики

9.	Українська філологія	Бендери український ліцей (Молдова)	Методичне забезпечення викладання української мови
10.	Філологія	Вища державна професійна школа імені Яна Гродка, м.Санок (Польща)	Спільні наукові дослідження “Проблеми філології та культури: Україна-Польща”. Збірник наукових праць українських та польських вчених
11.	Гуманітарні науки	Жешівський університет (Польща)	Спільні наукові дослідження “Гуманітарні студії: Україна-Польща”
12.	Філологія	Вища державна професійна школа імені Яна Гродка, м.Санок (Польща); Жешівський університет (Польща)	Спільні наукові дослідження “Національно-культурний аспект вивчення українистики і полоністики”
13.	Наукова діяльність	Забайкальський державний гуманітарно-педагогічний університет ім. М.Г.Чернишевського, м.Чита (Росія)	Обмін публікаціями
14.	Наукова діяльність	Центр Східної Європи Варшавського університету, м.Варшава (Польща)	Створення спільного збірника наукових праць з дослідження історії країн Центральної і Східної Європи в рамках діяльності Консорціуму університетів України і Варшавського університету
15.	Наукова діяльність	Академія спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, м.Варшава (Польща)	Створення і діяльність Міжнародного центру зі спеціальної педагогіки
16.	Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини	Агентство США з міжнародного розвитку	Проект покращення планування сім’ї та репродуктивного здоров’я в Україні
17.	Освіта, наука	Інститут педагогіки Жешівського університету (Польща)	Переклад, рецензування та видання наукових праць українською мовою працівників Інституту педагогіки Жешівського університету
18.	Методика викладання фізики	Академічне товариство Міхала Балудяньського (Словаччина)	Впровадження прогресивних методів вищої освіти

Підписані угоди відкрили нові можливості для проходження стажувань, практик, навчання. Продовжувалася практика пленерів спільно з Краківським університетом імені Комісії Народної Освіти. За взаємною згодою на ній побувало 18 осіб (викладачі та студенти). За результатами пленерів у картинній галереї м. Кам'янець-Подільського була організована виставка кращих робіт під гаслом "Краків–Кам'янець-Подільський очима молодих художників".

Здійснювалось проходження зарубіжної практики з технології туристичної діяльності студентами 2–3 курсів напряму підготовки "Туризм". Протягом березня студенти пройшли практику у трьох європейських країнах (Польщі, Чехії та Німеччині). На підставі договору про співпрацю із туроператорською фірмою "Гюрсс-Інтур" (Туреччина) було організовано проходження виробничої практики студентів напряму підготовки 6.140103 "Туризм" у Румунії–Болгарії (жовтень 2012 р.).

Багатосторонні контакти дозволили розширити географію міжнародних зв'язків, що позначилось на інтенсивності міжнародних відряджень. У 2012 році науково-педагогічними працівниками та студентами їх виконано 231. З цього числа з метою наукової роботи та наукового стажування відбулося 8 відряджень; 115 – з метою участі у конференціях, з'їздах та ін.; 31 студент здійснив частковий курс навчання або навчався на мовних курсах.

Популярністю серед викладачів та студентів користуються літні та зимові школи. У 2012 році науковці університету брали участь у науковому таборі Жешівського університету (м. Жешів, Польща) – 5 осіб, літній школі з юдаїки (м. Санкт-Петербург, Росія) – 3 особи, міжнародній зимовій школі (м. Великий Новгород, Росія) – 1 особа. Так, студентка-магістрантка факультету іноземної філології Вікторія Гаврилюк з 7 січня по 1 квітня 2012 р. перебувала на стажуванні в м. Фленсбург (Німеччина), в народній школі Данії Jaguplund Højskole (Яруплунд Хойсколе). Це стажування здійснювалось на основі виграного гранту. Метою школи є обмін досвідом через мовний компонент взаємодії різних культур і менталітетів. Викладання предметів здійснювалось англійською, німецькою і датською мовами. 24 учасники школи представляли Україну (17 осіб), Латвію, Польщу, Росію, Казахстан, Білорусь. Перед учасниками школи виступали різні політичні та культурно-освітні діячі. Після закінчення стажування Вікторія Гаврилюк отримала 2 сертифікати: перший – про проходження поглибленого курсу німецької мови, другий засвідчує вивчення таких навчальних курсів, як основи демократії, політичний діалог, етнокультура тощо.

Викладачі Оксана Ткач, Оксана Константинів, Олена Белова та Олена Смолина здобули наукові стипендії ЮНЕСКО для участі у літній школі Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської (м. Варшава, Польща).

Згідно угоди між Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та Краківським педагогічним університетом ім. Комісії Народної Освіти (Польща) було взято курс на розвиток студентського фестивального руху. Завдяки попереднім домовленостям досягнуто згоди про проведення щорічних студентських фестивалів. З часом масштаби таких фестивалів розрослися.

15–19 червня 2012 р. студентський академічний хор “Мелос” узяв участь та здобув перемогу на XIII міжнародному конкурсі-фестивалі “Сонце, радість, краса”, який проходив у місті Несебр (Болгарія), виборовши у номінації академічний хоровий спів диплом I ступеня. Лауреатом диплому II ступеня у номінації академічний вокал стала студентка IV курсу педагогічного факультету Наталія Коняхіна (клас доцента Л.В.Мартинюк), грамотою за майстерність та участь у номінації класична музика, фортепіано нагороджена студентка II курсу педагогічного факультету Анастасія Ярова (клас ст.викладача А.В.Боршуляк). Також Грамотою-сертифікатом за творчі успіхи та високі досягнення в роботі, представлений на конкурсі, нагороджена художній керівник академічного хору “Мелос” Любов Василівна Мартинюк.

З 16 по 18 травня 2012 р університетський хор “Благовіст” у кількості 22 особи (керівник Зиновій Яропуд) брав участь у 31 Міжнародному фестивалі духовної музики “Хайнувка–2012”, (м.Білосток, Польща). Виступ хору був високо оцінений польською стороною. За виступ на фестивалі хор відзначений дипломом III ступеня у номінації “Регіональні хори”.

Основною метою участі університету у фестивалях є: забезпечення можливості для знайомства та плідного спілкування студентів і викладачів різних країн; зацікавлення учасників фестивалів національною історією, культурою та традиціями; активізація навчального, наукового, культурного співробітництва між студентами різних вузів Європи та світу; ознайомлення студентських делегацій з різними країнами світу з природними, історичними та культурними пам’ятками мультикультурної співпраці різних народів в історичній перспективі.

Міжнародне співробітництво активно використовується у роботі зі здібними студентами. Воно підвищує мотивацію до навчання та бажання до науково-технічної творчості. Це засвідчує реалізація Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, аспірантів та докторантів “Школа Відкритого Розуму”. Основна мета школи – інтелектуальне виховання майбутніх науковців, діячів освіти та культури, формування політичних постатей та свідомих громадян. “Школа Відкритого Розуму” виховує здібну молодь, здатну відстоювати свої погляди, аргументувати відповіді, формулювати питання, знаходити ефективні методи розв’язання проблем, обмінюватися досвідом і отримувати нові знання. Це засвідчив останній 9-й семінар “Різномірність культурного простору: історія і перспектива” в межах проекту, який проходив на базі Університету гуманістично-природничих наук імені Яна Кохановського (Польща). Окрім господарів, у роботі семінару брали участь студенти і аспіранти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Гуманістично-природничого університету імені Яна Кохановського в Кельце (Польща), Новгородського державного університету імені Ярослава Мудрого (Росія). Палкі дискусії точилися навколо 32 доповідей. Критичні зауваження та пропозиції щодо удосконалення наукових робіт учасники отримали від професора Олега Лещака і доцента Ришарда Стефанського Кельського Гуманістично-природничого університету імені Яна Кохановського. Конференція проходила нетипово, динамічно, у гострих диску-

сіях, в яких присутні мали нагоду не лише слухати доповідача, але й висловлюватися, переконувати або спростовувати сказане.

Упродовж року продовжувалося міжнародне наукове співробітництво. За 2012 рік науково-педагогічні працівники університету виконали 43 проекти і гранти міжнародних організацій, фондів: у сфері освіти і науки – 10, гуманітарних наук – 5, філології – 5, культури і мистецтва – 8, педагогіки – 4, природоохоронній сфері – 3, фізкультури і спорту – 3, в сфері соціальної педагогіки, корекційної роботи – 5.

За профілем підготовки фахівців науково-педагогічні працівники університету опублікували 103 наукові праці у зарубіжних виданнях.

У 2012 році на базі університету були проведені такі міжнародні конференції:

1) X Міжнародна наукова конференція Західноукраїнського орнітологічного товариства “Динаміка популяцій птахів” (16–19 лютого);

2) XVII Міжнародна конференція викладачів англійської мови TESOL-Україна (15–16 березня);

3) I Міжнародна науково-практична конференція студентів і магістрантів (19–20 березня);

4) Міжнародна наукова конференція, присвячена 95 річниці початку Української національно-демократичній революції 1917–1920 рр. (березень-травень);

5) VI міжнародна науково-практична конференція “Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку” (2–3 квітня);

6) V Міжнародна наукова конференція “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації” (4–5 квітня);

7) III Міжнародна науково-практична конференція з проблем дитячої книги “Читання в контексті розвитку інформаційного суспільства” (17–18 квітня);

8) Міжнародна науково-практична конференція “Формування ефективних механізмів господарювання в умовах ринкової економіки: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення” (19–20 квітня);

9) Міжнародна студентська орнітологічна конференція “Орнітологічні дослідження в Україні” (23–25 квітня);

10) Міжнародна науково-практична конференція “Інструментальне мистецтво у вищій школі: проблеми і перспективи професійної підготовки” (25–26 квітня);

11) XIII Міжнародна орнітологічна школа семінар (25–27 квітня);

12) Міжнародний круглий стіл центру американо-британських досліджень “Ксенофобія, расова та етнічна дискримінація і англомовний світ” (27 квітня);

13) Міжнародна наукова конференція “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі” (квітень);

14) Міжнародний інтеграційний семінар для студентів, магістрантів, аспірантів “Школа відкритого розуму” Інформаційне суспільство: проблеми правди і фальші (29 квітня – 6 травня);

15) IV Міжнародна конференція “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” (22–23 травня);

16) Міжнародна інтернет-конференція в режимі відеозв'язку “Інновації в навчанні фізики: національний і міжнародний досвід” (15 травня – 10 жовтня);

17) Міжнародна науково-практична конференція “Етносвідомість у полікультурному просторі” (травень);

18) Міжнародний симпозіум скульптури “PETRAMENIA” (травень-червень);

19) Міжнародна конференція “Теорія наближення функцій та її застосування”, присвячена 70-річчю з дня народження члена-кореспондента НАН України, професора О.І.Степанця (1942–2007) (28 травня – 3 червня);

20) Подільські читання: Біологія. Географія. Екологія з міжнародною участю (31 травня – 1 червня);

21) Міжнародна науково-практична конференція “Микола Леонтович та сучасна освіта і культура” (12–13 грудня).

Особливо масштабною була XVII Міжнародна науково-практична конференція TESOL-Ukraine “Англійська мова в глобалізованому світі” 15–16 березня 2012 р. Її проведення підтримав Відділ преси і освіти Посольства США в Україні. У роботі взяли участь 22 науковці із 7 країн світу (США, Канади, Великобританії, Ірландії, Фінляндії, Молдови, Республіки Білорусь). Україну представляли науковці 40 вишів і 18 загальноосвітніх закладів. Всього зареєструвалося 360 учасників, 225 з яких взяли участь особисто. У рамках конференції працювало 32 семінари та круглі столи, 6 секцій. Із пленарними доповідями виступили аташе з питань вивчення англійської мови Відділу преси і освіти Посольства США в Україні Френсіс Вестбург, доктор філологічних наук Гелена Кертаін (Університет Вісконсін, США), Дункан Крістлоу (Кембріджський університет, Великобританія).

Майстер-класи, презентації, круглі столи відображали широкий спектр досліджень у галузі лінгвістики, дискурсознавства, лінгвометодики, комп'ютерної лінгвістики та лінгвометодики з впровадження новітніх інформаційних технологій, соціолінгвістики, перекладознавства, літературознавства. Також для учасників конференції було презентовано виставку літератури (Кембрідж Юніверсіті Прес, Лонгман Пірсон Едукейшн).

В університеті активно працюють Центр американо-британських студій, Центр європейської інформації, Міжнародна орнітологічна школа-семинар “Раритетна орнітофауна”, Міжнародний науковий центр досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури.

Міжнародний науковий центр досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури очолює доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва і реставрації творів мистецтва Н.О.Урсу. Напрями наукової діяльності центру наступні:

- створення необхідної бази для наукових досліджень у сфері мистецтвознавства, культурології, історії архітектури;

- реалізація творчих проектів викладачів кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва у рамках дослід-

ження образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та архітектури Поділля;

- проведення науково-практичних симпозіумів, семінарів, конференцій, круглих столів тощо;
- сприяння підвищенню якості підготовки наукових робіт у рамках вказаної тематики, що виконуються у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка;
- впровадження результатів наукових досліджень у навчально-виховний процес, а також у процес реставрації творів мистецтва;
- видання наукових праць (збірників наукових праць за результатами конференцій, монографій, підручників, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій).

Заходи, проведені Центром упродовж 2012 року:

а) організовано та проведено II Міжнародну Інтернет-конференцію “Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору”, у якій взяли участь усі викладачі кафедри, були запрошені науковці з вітчизняних вищих навчальних закладів, а також науковці із Польщі, Росії (Кам'янець-Подільський, 26–28 жовтня 2012 року);

б) організовано та проведено Всеукраїнський науково-практичний творчий семінар “ВішТак”, за результатами якого презентовано виставку живописних творчих композицій учасників семінару (11–17 лютого 2012 року);

в) організовано та проведено виставку студентських робіт Краків–Кам'янець за результатами літнього пленеру (4–15 жовтня 2012 року).

За результатами II Міжнародної Інтернет-конференції “Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору” опубліковано збірник наукових праць.

Активно використовує міжнародні зв'язки при впровадженні інноваційних технологій, компетентісно-світоглядного становлення майбутнього вчителя фізики кафедра методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі. Студенти активно залучаються до виконання спільних проектів кафедри з відповідними міжнародними структурними підрозділами Московського педагогічного державного університету (Росія – з 2006 р.); Технічного університету–Варна (Болгарія – з 2011 р.); Московського державного університету технологій і управління (Російська Федерація – з 2007 р.); Російського державного педагогічного університету імені О.І.Герцена (Росія – з 2009 р.); Калузького державного педагогічного університету імені К.Е.Цюлковського (Росія – з 2009 р.); Міжнародного академічного Товариства імені Михайла Балудянського (Словаччина – з 2010 р.).

У 2012 р. університет відвідало 114 іноземців, 50 із них за прямими угодами. Вони представляли 19 країн світу. Найчастіше відвідували університет представники США – 11 делегацій, Польщі – 9, Росії – 9, Молдови – 3, Білорусії – 3.

На різноманітних творчих, наукових конкурсах, міжнародних олімпіадах представники університету у 2012 році здобули 16 дипломів і 2 золоті медалі,

І срібну медаль. Результативність праці науковців університету була представлена на міжнародних виставках. Так, золоту медаль XV Ювілейної Міжнародної виставки навчальних закладів “Сучасна освіта в Україні–2012” (15–17 лютого 2012 р.), диплом “Лідер сучасної освіти України” (вища освіта), а також диплом за високі творчі досягнення в удосконаленні змісту навчально-виховного процесу національної системи освіти в Україні університет здобув за багаторічну інноваційну педагогічну діяльність з модернізації освіти в Україні. Ректору О.М.Завальному оголошено подяку за плідну організаційну і творчу роботу з удосконалення навчально-виховного процесу в національній системі освіти України.

Організатори Третьої Міжнародної виставки “Сучасні заклади освіти–2012” (1–3 березня 2012 р.) відзначили університет золотою медаллю та дипломом за участь в номінаціях “Міжнародне співробітництво закладів освіти і наукових установ” (проректор з міжнародних відносин, зв’язків з державними органами влади, самоуправління та засобами масової інформації В.О.Савчук, професор кафедри слов’янської філології та загального мовознавства О.С.Волковинський) та “Інклюзивна освіта: від рівних прав до рівних можливостей” (доцент кафедри логопедії та спеціальних методик Н.С.Гаврилова, асистенти кафедри логопедії та спеціальних методик О.В.Константинов, О.І.Швець).

У 2012 р. активним було і міжнародне спортивне життя. Спортсмени університету взяли участь в 39 змаганнях на Чемпіонатах Європи і Світу, де вибороли 40 медалей – 6 золотих, 8 срібних і 13 бронзових.

Серед конкретних прикладів міжнародні співпраці у 2013 р. варто назвати наступні найпотужніші заходи. Так, 7 липня 2013 у рамках угоди про співпрацю відбулася **Міжнародна літня мовна школа TESOL-Ukraine** для студентів 1–4 курсів факультету іноземної філології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, що проводиться деканом “London Kingdom College” (м.Лондон, Великобританія), директором міжнародного мовного центру Aceskills International, UK професором Джулією Авсюкевич (Ph.D.) та фахівцем з питань вивчення американської англійської мови п. Майлзом Арбаклом (США) на базі Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України (м.Севастополь) спільно з Центром американо-британських студій (директор – декан факультету іноземної філології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Аліса Миколайчук).

Щорічне проведення Міжнародної літньої мовної школи TESOL-Ukraine сприяє підвищенню якості професійно-предметних знань майбутніх вчителів-філологів, поглибленню їх соціокультурної компетенції.

24–25 жовтня 2013 р. Кам’янець-Подільський університет імені Івана Огієнка відвідала лектор **Німецької академічної служби обміну (DAAD)** Каті Бруннер, яка зустрілася зі студентами та викладачами кафедри німецької мови і представила стипендіальні програми DAAD для студентів університету. Студенти факультету іноземної філології, української філології та журналістики, історичного, економічного та фізико-математичного факультетів написали сертифікований

он-лайн тест з німецької мови, який дав їм можливість брати участь у програмах академічного обміну DAAD.

З 9 по 30 червня 2013 р. у м.Пряшів (Словацька Республіка) проходила **Міжнародна літня школа русинської мови та культури “Studium Carpatho-ruthenorum – 2013”**. Слухачі та науковці-педагоги відвідали лекції та семінари з русинської мови, літератури, історії, етнографії, які вели відомі науковці-русинознавці США, Канади, Сербії, Польщі, Словацької Республіки та України, мали змогу ознайомитися з автентичною русинською культурою на Пряшівщині, побувати на справжньому русинському весіллі, відвідати Пряшівський русинський театр імені І.Духновича тощо. У роботі літньої школи взяли участь керівник відділу навчально-виховної роботи та гуманітарної освіти кандидат історичних наук, доцент Анастасій Заводовський та аспірант кафедри історії України Михайло Забродський.

Протягом 16–21 червня 2013 року на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проходила десята наукова конференція в межах Міжнародного Інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів “Школа Відкритого Розуму”. Тема конференції: **“Різномірність культурного простору: історія і перспектива”**. Конференція відбулась завдяки підтримці ректорату Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, студентського профкому Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Борщівського обласного краєзнавчого музею (Україна, м.Борщів), Університету імені Яна Кохановського (Польща, м.Кельце), Центру східної культури (Польща, м.Кельце), Альманаху *Studia Methodologica* (Україна, м.Тернопіль). На конференції виступали студенти, магістранти й аспіранти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна), Університету імені Яна Кохановського в м.Кельце (Польща), Академія технічних та гуманітарних наук в м.Бельсько-Бяла (Польща), Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Т.Г.Шевченка (Україна), Новгородського державного університету імені Ярослава Мудрого (Росія, м.Великий Новгород), Московського міського педагогічного університету (Росія, м.Москва). Конференція стала свідченням укорінення традиційно-усталених цінностей Школи Відкритого Розуму. Такими стали: діалогічність, проблемність викладу, виражена толерантність, критичність будь-якої позиції, методологічна визначеність і цілеспрямованість інтенсивних наукових пошуків. Усе це слугує досягненню головної мети діяльності Школи Відкритого Розуму – інтелектуальному вихованню майбутніх учених, активних громадян суспільства і високорозвинених особистостей.

25 квітня 2013 року на історичному факультеті відбулася зустріч з відомим американським україністом професором Торонтського університету (Канада) Павлом-Робертом Магочієм, на якій було презентоване ґрунтовне дослідження з історії України “Україна: історія її земель та народів” (Ужгород, 2012, 906 с.). Дискусія виникла з важливих питань історії України – національної самоіден-

тифікації карпаторусинів, перспектив розвитку української історичної науки тощо. У зустрічі брали участь Валерій Падяк (викладач Пряшівського університету, Словаччина), викладачі та студенти історичного факультету, науковці музею-заповідника, вчителі історії міста та представники місцевих ЗМІ.

Досвід міжнародного співробітництва у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка засвідчує великі потенційні можливості цього напрямку у вдосконаленні навчального процесу. Напрацювання останніх років дозволяють зробити висновок про формування певної системи міжнародного співробітництва, яка включає в себе такі компоненти:

- проведення спільних наукових і науково-технічних досліджень;
- організація міжнародних наукових і науково-технічних конференцій, симпозиумів, конгресів, семінарів, "круглих столів";
- участь у міжнародних освітніх і наукових програмах;
- участь у програмах двостороннього та багатостороннього обміну студентами, аспірантами, науково-педагогічними і науковими працівниками;
- відрядження за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи на основі прямих договорів університету із зарубіжними вищими навчальними закладами та отриманих грантів;
- створення спільних наукових центрів, лабораторій;
- випуск спільних щорічників наукових праць;
- участь в студентських олімпіадах, творчих конкурсах, пленерах.

В історичному вимірі формування системи міжнародних зв'язків в університеті можна поділити на декілька етапів. Кожен із них вимагав наукового осмислення, вирішення проблеми включення різних механізмів, бо міжнародні зв'язки за своїм характером і змістом, способами і напрямками, завданнями і виконавцями являють собою унікальний комплекс. Цей комплекс ефективний тоді, коли він ставить конкретні завдання на конкретний період з обов'язковим аналізом як досягнутого, так і прогалин. Саме через практику проходить апробація прийомів і методів та наступність завдань. Будь-яку форму або напрям міжнародного співробітництва можна розкласти на такі етапи:

- постановка проблеми або завдання;
- накопичення знань через теоретичне осмислення;
- пошук виконавців, які вміють працювати в команді і знають свої завдання;
- пошук партнера з вивченням його можливостей та механізмів об'єднання зусиль;
- прийняття рішення з визначенням виконавців, формуванням громадської думки про необхідність ведення цієї роботи;
- здійснення контролю (як проміжного, так і підсумкового).

Вагомими є здобутки Університету у реалізації спільних із зарубіжними колегами проєктів з актуальних проблем розвитку освіти. Так, за результатами **рейтингу ефективності спеціальних досліджень (Universities special (field-specific) research effectiveness ranking (USRER))** у сфері педагогічних наук Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка посів

перше місце в національній першості з наукової аналітики (Міжнародна академія наук і вищої освіти, Лондон, Великобританія). До складу наукової групи увійшли: доктор педагогічних наук професор П.С.Атаманчук, кандидат педагогічних наук доцент А.М.Кух, кандидат філологічних наук доцент В.П.Атаманчук, кандидат педагогічних наук доцент О.М.Ніколаєв, асистент Є.М.Дінділєвич, асистент М.О.Роздобудько. З детальними результатами дослідження можна ознайомитися на сайті освітнього проекту <http://iashe.eu/system-iashe-rankings>.

Потужним заходом, що сприяє налагодженню ефективного обміну викладачами, студентами, учнями з метою підвищення їх професійного рівня, отримання подвійного диплому тощо є діяльність у рамках **Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів “Школа Відкритого Розуму”**.

Здійснення цього проекту розпочалося ще у вересні 2008 року, коли делегація студентів, магістрантів, аспірантів та докторантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відвідала польське місто Кельце. Учасники делегації брали активну участь у роботі I-го міжнародного інтеграційного семінару для студентів, аспірантів та докторантів “Етнокультурні міфи та упередження в науці, освіті та суспільному житті”, який відбувся 2–7 вересня 2008 року. До когорти молодих науковців з університетів-ініціаторів проекту також приєдналися окремі представники Львівського національного університету імені Івана Франка та Севастопольського міського гуманітарного університету. У травні 2009 року проводився II-й міжнародний інтеграційний семінар для студентів, магістрантів і аспірантів у межах того ж тематичного циклу. До його роботи, окрім студентів, магістрантів і аспірантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Гуманістично-Природничого Університету імені Яна Кохановського в Кельцах, також долучилися молодіжні делегації Севастопольського міського гуманітарного університету та Лодзинського університету (Польща).

Ці дві події довели життєдайність двосторонньої угоди між Кам’янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та Гуманістично-Природничим Університетом імені Яна Кохановського в Кельце щодо інтенсифікації співпраці задля формування молодіжної інтелектуальної еліти. Було закладено певні традиції, у відповідності до яких узвичаєними стали дворазові щорічні проведення наукових заходів у межах проекту “Школа Відкритого Розуму”: у травні – в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, у вересні – в Гуманістично-Природничому Університеті імені Яна Кохановського в Кельце.

У межах проекту передбачено продовження віковичних традицій європейської університетської освіти. Основна форма науково-інтелектуального спілкування в межах проекту – це діалог. Деяко незвичною для сьогодення є регламентна конфігурація проголошення результатів наукових досліджень: проблемні питання доповіді одразу стають предметом дискусій чи обговорення, уточнюючі питання задаються по ходу повідомлення. Тому немає хронометрично впорядкованого

регламенту виступу. Промови завершувались тоді, коли було вичерпано потенційну проблемність дослідження або чітко визначені подальші перспективи наукових пошуків у тій чи іншій ділянці. Така форма дозволяє максимально зосередитись на об'єктах та предметах досліджень, спонукає до аргументованого реагування на запитання чи заперечення, ініціює плюралізм поглядів і відвертість їхнього відстоювання.

Учасники семінарів мають також можливість ознайомитись із особливостями історичного розвитку окремих регіонів України та Польщі, долучитися до унікальних національних проявів слов'янських культур. Традиційним в межах проекту стало проведення вечорів української, польської, російської культур. Такі вечори організовуються виключно силами учасників семінарів, що надає їм можливість проявити себе як різнобічно розвинені особистості.

Реалізація проекту відбувається за підтримки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, студентського профкому Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради, Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Кам'янець-Подільської міської друкарні, Гуманістично-Природничого університету імені Яна Кохановського в Кельце, Адміністрації Свентокшиського воєводства, органів міського самоврядування міст Сташова та Хенціни, Лодзинського університету та інших установ й організацій.

У перспективних планах розвитку проекту "Школа Відкритого Розуму" передбачено розширення кола учасників насамперед за участі представників різних вузів Росії, Словаччини, Чехії та інших країн.

У рамках підписаних угод та виконання спільного проекту з природоохоронної діяльності 21–23 липня 2013 р. була проведена комплексна експедиція, в якій брали участь викладачі кафедр біології та методики її викладання і географії та екології природничого факультету Микола Матвеев, Мар'ян Тарасенко, Максим Козак, Ігор Касіяник, Володимир Самар. Було обстежено водойми в долинах річок Південний Буг і Горинь Хмельницького, Волочиського, Теофіпольського, Білогірського районів Хмельницької та в долинах річок Горинь і Серет Ланівського, Збарзького, Зборівського і Тернопільського районів Тернопільської областей. Досліджувана територія розміщена за межами та в контактній зоні із басейном р. Дністер. Це обумовлює відносно неглибокий вріз водотоків та збереженість реліктових вирівняних елементів рельєфу. Вказані чинники зумовили розвиток заболочення на заплавах річок, яке активізувалося внаслідок створення системи антропогенних водних об'єктів.

Метою проекту було встановлення сучасних особливостей розвитку геоморфологічних процесів в умовах системи природокористування, яка функціонує у регіоні, та визначення заходів щодо покращення геоекологічного стану водноболотних угідь для потреб охорони природи. Також було визначено видовий склад та місця поширення рідкісних видів флори і фауни водно-болотних угідь регіону. Під час дослідження були зареєстровані рідкісні для України види тва-

рин: кулик-довгоніг, косар, коровайка, медична п'явка, карась золотистий та ін. Знайдено нові місця угруповань із домінуванням плавуна щитолостого, а також регіонально-рідкісні види вищої водної флори: латаття сніжно-біле, глечики жовті, стрілолист стрелолистий, латаття біле та ін.

5 жовтня 2013 року відбувся спільний виїзд в долину річки Мукша (околиці с.Тарасівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.) науковця НПП "Подільські Товтри" М.В.Дребета, викладачів природничого факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка М.О.Тарасенка, А.В.Ліщук та студентів II курсу для участі в проєкті **"Міжнародні дні осінніх спостережень за птахами (EuroBirdwatch–2013)"**.

Мета проєкту – привернути увагу людей до світу птахів та до проблем збереження місць їх проживання. Суть заходу – дізнатися, скільки та яких птахів за певний проміжок часу можна зустріти в різних куточках європейського континенту. Головним завданням днів спостережень є перепис усіх птахів, побачених за будь-який проміжок часу у ці дні, та опрацювання результатів цих спостережень у національних координаційних центрах. Загалом, упродовж одного дня спостережень, бірдатхівці облікували 4563 особини птахів, які належать до 7 рядів (Пеліканоподібні, Лелекоподібні, Соколоподібні, Сивкоподібні, Голубоподібні, Дятлоподібні та Горобцеподібні). За результатами проєкту з природоохоронної діяльності Л.Г.Любінська, професор кафедри біології та методики її викладання, взяла участь у міжнародній науковій конференції **"Право, адміністративне та екологічне планування розвитку річкових долин"**, яка відбулася у Вищій школі адміністрування в Бельсько-Бяла спільно з Польською академією наук, Товариством польських гідрологів і регіональним управлінням водного господарства у Кракові під патронатом Сілезького воєводства, і виступила з доповіддю "Характеристика пониззя р.Смотрич (Україна)".

Участь у програмних проєктах не лише сприяє розвитку наукового потенціалу університету, підвищенню якості освіти, адміністрування, але й виступає додатковим джерелом фінансування наукової й освітянської діяльності навчального закладу.

Багаторічна наукова співпраця академічних середовищ України й Польщі у вигляді спільних науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів дала поштовх до появи спільного наукового проєкту. Важливим імпульсом для цього став конкурс, оголошений управлінням освіти, молоді та спорту Кам'янець-Подільської РДА на кращий проєкт **"Освіта, виховання, соціальна робота"**.

Кафедра соціальної педагогіки й соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, яку очолює кандидат педагогічних наук, доцент Людмила Мельник, виграла конкурс. Проєкт було закінчено в зазначений термін. Координувала роботу доцент Вікторія Лічкевич, яка займалася ще й перекладом текстів з польської на українську та навпаки.

Ректор університету професор Сергій Копилов запросив до співпраці в проєкті з польської сторони габілітованого доктора, надзвичайного професора, завідувача кафедри соціальної педагогіки Жешівського університету (Польща)

Марка Палоха як керівника проекту, ад'юнкта цієї ж кафедри, доктора гуманітарних наук Беату Зембу як заступника та інженера інформативних технологій з Краківської політехніки Аделіну Зембу. З української сторони проект очолила Людмила Мельник. Активну участь у цій роботі взяли науковці: Віталій Співак – кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету корекційної та соціальної педагогіки й соціальної роботи К-ПНУ імені Івана Огієнка; Світлана Миронова – доктор педагогічних наук, професор К-ПНУ імені Івана Огієнка; Олександр Пушкар – магістр педагогічної освіти, аспірант кафедри методики викладання іноземних мов Київського національного лінгвістичного університету та інші. Результатом цієї співпраці стала книга статей, яку польська сторона видала власним коштом.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка також продовжує видавничу співпрацю із науковим товариством Російської Федерації. Так, професор кафедри слов'янської філології С.С.Петровська у співавторстві з доцентом М.М.Черніковим за рекомендацією Міністерства освіти Російської Федерації опублікувала “Збірник диктантів з російської мови для 7 класів” у російському видавництві “Дрофа”. Доцент кафедри психології освіти, праці і управління В.М.Федорчук є автором низки статей у російському енциклопедичному виданні “Психология общения”.

Монографія “Елементи математичної теорії еволюційних рівнянь у банахових просторах” професора, завідувача кафедри диференціальних рівнянь ЧЧЧЧЧЧЧЧ була видана друком у Сінгапурі в рамках проекту “World Scientific Series”. Професор кафедри української мови Н.Д.Коваленко і доцент кафедри української мови Б.О.Коваленко увійшли до колективу авторів монографії “Вода” в славянській фразеології і пареміології” (Будапешт, 2013).

Отже, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка впродовж 2012–2013 років повною мірою забезпечував процес інтеграції України в міжнародний освітній, науковий та культурний простір. Встановлення та розвиток міжнародних зв'язків університету імені Івана Огієнка з вищими навчальними закладами, державними і недержавними організаціями України, держав ближнього та дальнього зарубіжжя є одними з пріоритетних напрямків діяльності університету. Основною метою міжнародного співробітництва є розширення контактів у сфері спільного виконання науково-практичних проєктів, проведення науково-практичних конференцій, семінарів, видання спільних збірників. Саме це дає можливість розширювати кордони міжнародного співробітництва, підвищувати ефективність співпраці та зміцнювати існуючі відносини.

УДК 53:001(477.43)“2013”

П.С.Атаманчук, І.М.Конет

Міжнародний форум науковців

1–2 жовтня 2013 року на базі кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася міжнародна наукова конференція “Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю”, присвячена 95-річчю від дня заснування університету.

Координував роботу конференції міжнародний програмний комітет у складі:

Сергій Анатолійович Копилов, доктор історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Іван Михайлович Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Петро Сергійович Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Олександр Іванович Ляшенко, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті НАПН України (м.Київ, Україна);

Микола Іванович Шут, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м.Київ, Україна);

Петро Іванович Самойленко, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент РАО, член-кореспондент НАПН України, професор Московського державного університету технологій та управління (м.Москва, Росія);

Михайло Тадейович Мартинюк, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м.Умань, Україна);

Міхал Вархола, доктор філософії, професор машинобудівного факультету Кошицького технічного університету, Президент академічного товариства імені М.Балудянського (м.Кошице, Словаччина);

Костянтин Георгійович Нікіфоров, доктор фізико-математичних наук, професор, академік РАПН, проректор з науково-дослідної роботи Калузького державного педагогічного університету імені К.Е.Цюлковського (м.Калуга, Росія);

Валентина Захарівна Нікорич, доктор наук, професор, конференціар кафедри прикладної фізики і інформатики Молдавського державного університету імені Т.Г.Шевченка (м.Кишинів, Молдова).

У роботі конференції брали участь викладачі та наукові співробітники вищих навчальних закладів України, науковці з Росії, Молдови, Болгарії, Словаччини, Мексики. Серед учасників конференції академіки НАПН України, АНВО України, АНВШ України, РАО, РАПН, 28 докторів наук, професорів, понад 80 кандидатів наук, а також докторанти, аспіранти, здобувачі наукових ступенів, магістри, вчителі.

1 жовтня 2013 року о 9.30 конференція розпочала свою роботу в актовій залі головного корпусу університету.

Її відкрив Іван Михайлович Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка доповіддю про наукову діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. З вітальним словом до учасників конференції звернулася Світлана Володимирівна Старченко, начальниця управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради.

Далі конференція продовжила свою роботу в режимі двох пленарних засідань. З цікавими, змістовними науковими доповідями виступили:

Микола Іванович Шут, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Петро Сергійович Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Михайло Тадейович Мартинюк, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Людмила Юріївна Благодаренко, доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної та прикладної фізики Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Віталій Федорович Савченко, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та методики викладання фізики Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка;

Валентина Захаріївна Нікорич, доктор наук, професор, конференцар кафедри прикладної фізики і інформатики Молдавського державного університету імені Т.Г. Шевченка;

Степан Петрович Величко, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики та методики її викладання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Богдан Арсентійович Сусь, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної і теоретичної фізики Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут";

Вадим Владиславович Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Іван Михайлович Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Володимир Федорович Заболотний, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики і методики викладання фізики, астрономії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Юрій Михайлович Орищин, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики Національного лісотехнічного університету України;

Ігор Тимофійович Богданов, доктор педагогічних наук, професор кафедри фізики та методики викладання фізики Бердянського державного педагогічного університету;

Сергій Леонтійович Яблочников, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики Вінницького фінансово-економічного університету.

2 жовтня конференція продовжила роботу у режимі секційних засідань. Працювали дві секції:

Секція 1. Дидактична модель управління якістю компетент-нісного становлення майбутніх учителів фізики. Керівники секції: Петро Сергійович Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Микола Іванович Шут, доктор фізико-математичних наук, професор, дійсний член НАГПН України, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики Фізико-математичного інституту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; Аркадій Миколайович Кух, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Секретар секції Тетяна Петрівна Поведа, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Секція 2. Інноватики формування педагогічного кредо майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю. Керівники секції: Іван Михайлович Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Михайло Тадейович Мартинюк, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАГПН України, завідувач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; Вадим Владиславович Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор, професор

кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Секретар секції Роман Миколайович Білик, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Активну участь у роботі секцій брали викладачі, співробітники, докторанти, аспіранти і здобувачі нашого університету: Вікторія Петрівна Агаманчук, Роман Миколайович Білик, Сергій Васильович Грабовський, Антоніна Олександрівна Губанова, Євген Михайлович Дінділевич, Сергій Іванович Дмитрук, Сергій Миколайович Килимник, Цезарій Андрійович Криськов, Аркадій Миколайович Кух, Аркадій Миколайович Кух, Оксана Михайлівна Кух, Марина Олександрівна Мясковська, Олексій Михайлович Ніколаєв, Ірина Василівна Оленюк, Вадим Вікторович Осіпов, Олександр Миколайович Павлюк, Олег Петрович Панчук, Руслан Анатолійович Поведа, Тетяна Петрівна Поведа, Леонід Іванович Пташник, Олег Михайлович Рачковський, Максим Олегович Роздобудько, Оксана Миколаївна Семерня, Олена Аркадіївна Смалько, Людвіг Октав'янович Смержевський, Юрій Людвігович Смержевський, Олег Олександрович Смутко, Михайло Васильович Торчук, Інна Анатоліївна Чайковська, Оксана Григорівна Чорна, Олександр Володимирович Шевчук, Віктор Сергійович Шуліка, Олеся Вікторівна Щирба, Віктор Самуїлович Щирба.

Визначальною особливістю конференції стали важливі науково-практичні події. 2 жовтня в конференц-залі головного корпусу університету відбулась зустріч-діалог з авторами шкільного підручника з фізики – переможцями Всеукраїнського конкурсного відбору: М.І.Шутом, доктором фізико-математичних наук, професором, академіком НАПН України, заслуженим діячем науки і техніки України; Л.Ю.Благодаренко, доктором педагогічних наук, професором, відмінником освіти України, двічі Соросівським вчителем; М.Т.Мартинюком, доктором педагогічних наук, професором, членом-кореспондентом НАПН України, заслуженим працівником освіти України. Учасниками зустрічі були науково-педагогічні працівники, студенти та магістранти університету, вчителі. Зустріч пройшла в дружній та невимушеній обстановці; було розкрито особливості побудови представленого підручника, внесок кожного автора, дано ґрунтовні відповіді на всі запитання учасників зустрічі.

Новизною конференції стало створення умов для проведення серії майстер-класів провідними методистами України для студентів 2–4 курсів фізико-математичного факультету. Задля цього в роботі конференції 2 жовтня було заплановано проведення майстер-класів за такою тематикою: “Забезпечення наочності в мовах застосування електронних засобів при вивченні фізики” (Б.А.Сусь, доктор педагогічних наук, професор, автор понад 20 навчальних і науково-методичних посібників з питань теорії та методики навчання у вищій школі); “Навчально-методичне забезпечення профільного навчання фізики у сучасних середній та вищій школах” (С.П.Величко, доктор педагогічних наук, професор,

автор понад 50 навчальних посібників, з яких 37 видані з грифом МОН України); “Демонстраційні комп’ютерні моделі як засіб формування фізичних понять” (В.Ф.Заболотний, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВО України, автор підручника з методики навчання фізики, підручника з загальної фізики, електронного засобу навчального призначення “Фізика 7”, посібника з історії фізики); “Гуманізація навчального процесу навчання фізики” (В.Ф.Савченко, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології та методики викладання фізики Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, лауреат державної премії України в галузі освіти в номінації “Навчальні посібники”, автор шкільних підручників з фізики “Фізика-7”, “Фізика-8”, “Фізика-9”, “Фізика-10”, “Фізика-11”, відмінник народної освіти України); “Сучасний вчитель фізики: яким йому бути?” (О.І.Іваницький, доктор педагогічних наук, професор, член спеціалізованої вченої ради з теорії та методики професійної освіти, автор посібника “Технології навчання фізики”).

Виголошені доповіді відповідали високому науково-методичному рівню, відображали нові результати досліджень щодо технологій активного навчання фізики в національних системах освіти й охоплювали широкий спектр теоретичних проблем та практичних і методичних розробок, які набувають особливої актуальності у зв’язку з тенденцією розробки стандартів освіти.

Вагомі результати інноваційного характеру оприлюднили аспіранти, докторанти та здобувачі, які плідно працюють у галузі методики навчання фізики. Особливої уваги заслуговують напрацювання фундаментального характеру в галузі прогнозування підготовки фахівців в галузі фізики та астрономії, інтеграції освітніх систем.

Значна частина зусиль учасників конференції спрямовувалась на розробку теоретичних і методологічних аспектів побудови дидактичної моделі управління якістю компетентнісного становлення майбутніх учителів фізики, широкого обговорення серед науковців та практичних працівників освіти України набули інноватики формування педагогічного кредо майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю.

На основі історичного і всесвітнього досвіду запропоновано конкретні схеми удосконалення навчального процесу, практичного розв’язання актуальних проблем підготовки педагогічних кадрів. Обговорювались проблеми дидактики фізики вищої школи, диференціація навчання, модульна система навчання та рейтингом система оцінювання знань. Ряд матеріалів містять аналіз і розкривають можливості сучасних технологій, засобів та підходів у фаховій підготовці спеціалістів на інтегративній основі.

Особливої уваги заслуговують доповіді щодо інновацій в якісному становленні майбутнього вчителя фізики та сучасних підходів відносно використання мультимедійних засобів на заняттях з фізики.

Конференція визнала актуальною проблему інноваційних технологій управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю. Значна частина доповідей торкалася проблем узгодженості у конструюванні

змісту навчальних предметів як визначального чинника забезпечення якості базової фізичної освіти, теоретичних і методичних засад реалізації інтегративного галузево-функціонального підходу до підготовки вчителів природничо-наукових дисциплін, особливостей процесу вдосконалення методичної термінології з фізики, сучасних курсів з фізики для профільної школи, застосування елементів безперервної стратегії інноваційного розвитку в сучасній системі вищої освіти.

Учасники конференції відзначили високий рівень доповідей представників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, де склалася наукова школа з методики викладання фізики (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВО України, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін техногічної освітньої галузі П.С.Агаманчук).

З аналізу доповідей на пленарних засіданнях, у ході науково-методичних дискусій, обміну думками та усвідомлення того, що глобальна мета фізичної освіти для сучасних умов суспільного розвитку полягає в забезпеченні засвоєння наукових і прикладних основ фізики на рівні інтелектуального, світоглядного, духовно-культурного та творчого збагачення особистості, учасники конференції вважали за доцільне зробити такі висновки:

1. Україна, перебуваючи на шляху підписання угоди про асоційоване членство в Європейському союзі, підписавши Болонську Хартію про створення єдиного освітнього простору відкрила шляхи до міжнародного співробітництва, в тому числі у галузі фізики та техногічної освітньої галузі. Глобальну мету цього процесу в аспектах збагачення особистості майбутнього фахівця інтелектуальними, світоглядними, прикладними та духовно-культурними здобутками можна описати за наявності дієвого прогнозу фізичної освіти, що має трьохчленну структуру: мета → стандарт → управління, – і відображає спосіб активної адаптації людини до часової структури буття.

2. Система підготовки освітянських кадрів в галузі фізики та техногічної освітньої галузі повинна розглядатися як складова загальної системи психолого-педагогічної і науково-освітньої підготовки, ґрунтуватися на традиціях педагогічної перспективи розвитку загальної середньої і вищої освіти.

3. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах як синтез професійно значимих знань і професійно значущих особистісних якостей майбутнього вчителя фізики має пролягати через формування ціннісного відношення до майбутньої професійної педагогічної діяльності.

4. Структурно-функціональний склад безперервної стратегії інноваційного розвитку в сучасній системі вищої освіти має розглядатися в реальному педагогічному процесі у взаємозв'язку і взаємодії всіх компонентів між собою, вона має бути орієнтована на запити сучасної школи, і покликана готувати фахівців, здатних реалізувати альтернативні варіанти навчання і виховання школярів, а також самостійно здобувати професійні знання і уміння. Підготовка вчителя фізики з університетською освітою повинна бути орієнтована переважно на фізико-математичний, фізико-інженерний, інженерно-техногічний профілі.

5. Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю повинні вбудовуватися в основну освітню програму на основі змістовного перетину програм. Дидактична модель управління якістю компетентнісного становлення майбутніх учителів фізики повинна містити навчально-методичний комплекс, в який входять програми нормативних і спеціальних курсів, педагогічної практики, а також підручники і навчальні посібники зі всіх компонентів даної моделі.

6. Механізми реалізації системи методичної підготовки вчителя фізики повинні ґрунтуватися на раціональних технологіях відбору змісту навчання, використання оптимальних технологій і прийомів організації теоретичного, практичного навчання і дослідницької діяльності. Основою інноваційної діяльності майбутнього вчителя є фундаментальна загальнонаукова підготовка студентів, яка сприяє перенесенню теоретичних знань і практичних умінь з сфери спеціальної в сферу методичної підготовки.

7. Необхідним чинником поглиблення теоретичної, практичної підготовки і організації дослідницької діяльності в умовах дефіциту часу на освоєння освітньої програми повинна стати керована самостійна робота, яка є “наскрізним” компонентом, що проходить через всю систему професійно-методичної підготовки. Орієнтиром має бути цільова програма засвоєння змісту пізнавальних задач методичного характеру.

8. Виходячи з принципу єдності дослідження і навчання, основою процесу методичної підготовки студентів-фізиків повинна стати дослідницька стратегія навчання, направлена на формування вчителя-дослідника.

9. Для визначення рівня сформованості базових компетенцій майбутнього фахівця – вчителя фізико-технологічного профілю, – необхідна спеціальна система критеріїв і показників, заснована на вимогах до якості підготовки випускника.

За результатами роботи конференції у видавництві “Аксіома” опубліковано збірник матеріалів конференції, а у видавництві університету “Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна”, включений до Переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук.

Для учасників конференції було організовано екскурсії до Хотинської фортеці та історико-архітектурного заповідника м. Кам’янець-Подільського.

УДК 94(474.5)“13/17”:002.5

В.В.Газін, В.А.Дубінський

III Міжнародна наукова конференція істориків-литуаністів у Кам'янці-Подільському

Аналізується робота Міжнародної конференції істориків-литуаністів, яка вже втретє традиційно проходила на базі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у жовтні 2013 року. Подається короткий зміст доповідей і повідомлень, оголошених на конференції, та їх обговорення, йдеться про різні заходи, що проводилися в рамках роботи конференції.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, міжнародна конференція, Велике князівство Литовське, Інститут історії України НАН України, литуаністика, доповідь.

16–19 жовтня 2013 р. на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася III Міжнародна наукова конференція “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнародні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”. Організаторами наукового форуму стали Інститут історії України Національної академії наук України та історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Слід відзначити, що проведення даного наукового форуму стало вже доброю традицією, коли через рік, восени до Кам'янця-Подільського з'їжджаються дослідники історії Великого князівства Литовського, щоб поділитися своїми науковими досягненнями в царині історії Литви, зокрема, литовсько-українських відносин.

Міжнародний статус конференції був аж ніяк не номінальним. До Кам'янця-Подільського прибули вчені з Литви, Польщі, Росії, Білорусії. Вперше на форумі був присутній представник Молдови. Власне українську литуаністику представляли історики з Києва, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Миколаєва, Острога та Кам'янця-Подільського.

На відкритті конференції учасників наукового форуму привітав ректор Кам'янець-Подільського національного університету, доктор історичних наук, професор Сергій Копилов.

Від Інституту історії України НАН України слово мав член-кореспондент Національної академії наук України Микола Котляр, який передав найтепліші привітання учасникам конференції від директора Інституту академіка Валерія Смоля і його побажання плідної праці, а також підкреслив, що йому особливо приємно очолити групу вчених головної наукової установи України з дослідження вітчизняної історії, брати участь у даній конференції та відвідати Кам'янець-Подільський, де він народився і який вважає своєю малою батьківщиною.

Незперечно істиною є теза, що успіх будь-якої справи на п'ятдесят відсотків залежить від її початку. Вона цілком стосується і цієї конференції, робота якої

розпочалася з доповіді члена-кореспондента НАН України Миколи Котляра на тему “Південна Русь і Литва в ранньому середньовіччі (до кінця XIII ст.)”. Відзначимо, що перше засідання, відбувалося в залі засідань університету за присутності доволі широкій аудиторії, представленій аспірантами, магістрантами та студентами історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка. Доповідь одного з метрів сучасної української історичної науки, в якій він зупинився на проблемі формування литовської державності та стосунках литовських князів з правителями Русі, викликала захоплення та щирі аплодисменти аудиторії.

Надалі учасники конференції впродовж двох робочих днів (16 та 17 жовтня) торкнулися різноманітних аспектів історії Великого князівства Литовського та українсько-литовських відносин протягом XIV – середини XVIII ст. Робота проходила надзвичайно інтенсивно. Доповіді, дискусії, обговорення проблем Великого князівства Литовського в перервах у режимі “брейк-кави” тощо. Окремі з виголошених доповідей спробуємо проаналізувати.

Під час першого засідання, на якому головував М.Котляр, учасники конференції акцентували увагу на питаннях історії Литви періоду раннього середньовіччя. Відзначимо, що уже традиційно, на конференціях, організованих українськими литуаністами, особливий інтерес викликають доповіді нащадків великих князів литовських, представників власне Литви. Так, професор Гедимінас Вайткевічус темою своєї доповіді обрав проблему виникнення столиці ВКЛ і сучасної Литви міста Вільно (Вільнюса). Зокрема, він означив, що роком виникнення першого поселення на місці сучасної литовської столиці можна вважати 1271 р. (перша письмова згадка датується 1323 р.). На його думку, першими поселенцями стала громада “ратного толку”, очевидно бігли військові ватажки зі своїми людьми, які не витримали натиску християнських сусідів (саме в цей період здійснювалися активні походи правителів Галицько-Волинської держави проти литовських племен ятвягів).

Представниця Миколаєва Оксана Господаренко у своїй доповіді “Антигенузька політика Мамаєва як фактор литовсько-ординського зближення” спростувала поширену тезу про довготривалі союзні відносини між Золотою Ордою та ВКЛ у другій половині XIV ст. (існує думка, що результат відомої битви на Синіх Водах був зумовлений союзом Мамаєва з Ольгердом, який завдяки цьому й отримав можливість розгромити незалежних від хана Мамаєва правителів). На думку дослідниці, активізація політики Мамаєва на зближення з ВКЛ була зумовлена його прагненням протидіяти впливові Венеції та Генуї в чорноморському регіоні та створити умови для розвитку балто-чорноморської торгівлі.

У ході другого засідання (ведучий – Гедимінас Вайткевічус) інтерес у колег викликала доповідь Бориса Черкаса на тему “Посилання на пожалування великих князів литовських в контексті визначення правомірності володіння українським населенням земель у Північному Причорномор’ї”. Зокрема, на основі джерел він акцентує увагу на існуванні традиції у представників українського козацтва аргументувати свої права на володіння Північним Причорномор’ям правовими актами, наданими у свій час ще литовськими князями, зокрема Вітовтом.

Білоруський історик Олег Лицкевич проаналізував достовірність фрагменту “Повести о Подольє” стосовно невідбувшогося шлюбу між подільським князем Костянтином Коріатовичем та дочкою польського короля Казимира. А Ірина та Костянтин Хромови у доповіді на тему: “Місцеві монети-наслідування другої половини XIV ст. на литовсько-ординських прикордонних територіях” проаналізували основні наслідування джучидським монетам і шляхи трансформації їх в удільні випуски.

Третє засідання, модератором якого був Олег Дзярновіч розпочалося з доповіді Вітаса Янкаускаса “Хто обрав великим князем литовським Швитригайла?”. Зазначивши, що дана проблема є своєрідною “білою плямою” історії (джерела переважно дають інформацію стосовно кола представників литовської еліти, які вже офіційно визнали владу Швитригайла), він дійшов висновку, що головну роль в обранні наступника князя Вітовта відіграли представники династії. Значний інтерес викликала доповідь Владислава Берковського стосовно питання формування європейського економічного макрорегіону в період середніх віків та раннього нового часу. На його думку, формування економіки практично усіх країн Європи відбувалося під дією двох основних чинників – моря та сусідньої Азії. Також заслуговує уваги висновок, що одним з рушіїв економічного прогресу західноєвропейського регіону став процес її децентралізації, рисами якого стали плюралізм та політична різнобарвність. Саме це кардинально відрізняло Західну Європу від Східної, де відчувався вплив імперських стандартів (візантійських чи монгольських).

Надалі Васілій Воронін та Андрій Гурбик у своїх доповідях звернули увагу, відповідно, на боротьбу Великого князівства Литовського за державний суверенітет у 20-х роках XVI ст. та на основні причини й поетапність запровадження аграрної реформи на українських та білоруських землях ВКЛ у XVI ст. Зокрема, як зазначив В.Воронін, у 20-ті роки яскраво проявилось прагнення ВКЛ отримати власного монарха (великого князя чи навіть короля), який не був би одночасно королем польським. У 1526 р. навіть було розроблено проект перетворення ВКЛ у королівство, який, однак, так і не було реалізовано. Також доповідач звернув увагу, що саме в 20–30-х роках XVI ст. було складено другий звід білорусько-литовського літописання, поява якого в значній мірі була зумовлена прагненням литовських магнатів створити міцнішу ідеологічну основу для відстоювання й укріплення державного суверенітету Великого князівства Литовського. А.Гурбик, акцентуючи увагу на важливості всебічного й детального дослідження проблем, пов’язаних з підготовкою й етапами проведенням аграрної реформи на українських та білоруських землях у XVI ст., наголосив, що актуальність зазначених питань зумовлена не тільки необхідністю переосмислення загальних оцінок реформи, але й потребою висвітлення особливостей проведення волочної поміри в Україні та на власне білоруських і литовських землях ВКЛ. На думку доповідача, основною метою аграрної політики правителів ВКЛ на підвладних землях було примноження державної казни за рахунок підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. При цьому він звернув увагу, що апробація

теоретичних підходів до аграрної реформи тривала кілька десятиліть, відбувалася поетапно й включала вироблення ряду великокнязівських юридичних актів. Зважаючи на різнобій у термінології, що стосується, зокрема, аграрної тематики, який спостерігається у вітчизняній історіографії останніх десятиліть, на думку А. Гурбика, слід використовувати традиційний для робіт литовських, білоруських та українських учених-аграріїв і загальноновживаний у сучасній фаховій літературі термін “аграрна реформа”. Під останнім розуміється система заходів великокнязівського уряду ВКЛ, яка включала облік та поміру землі; кадастр волочних наділів згідно з якістю ґрунту й відповідне оподаткування останніх; інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та вдосконалення трипільної сівозміни культур; створення фільваркових господарств та забезпечення останніх трудовими ресурсами; зміну форм поземельної ренти; реформування органів місцевої адміністрації й самоврядування; перепланування просторової локації сільських поселень.

Доповідь білоруського вченого Александра Довнар “Казацкие отряды на господарской службе в Чечерском и Пропойском замках в 1562-1573 гг. (состав, обеспечение)” стосувалася питань формування оборонної системи східних кордонів Великого князівства Литовського в ході Лівонської війни. При цьому він акцентував увагу на ролі Чечерського й Пропойського замків в системі укріплень ВКЛ, а також найманих козацьких загонів, які складали ядро їх оборони.

У ході вечірнього засідання, на якому головував Дмитро Вирський, було заслухано п’ять доповідей. Українські історики представили на розгляд колег такі теми: Дмитро Вирський торкнувся питання дискусії 1564 р. між Ротундусом та Оріховським про волю і неволю в ВКЛ; Петро Кулаковський акцентував увагу на становищі Звенигородського повіту в литовську добу; Андрій Блануца здійснив аналіз документів книги записів №49 Литовської метрики у контексті дослідження соціально-економічних реформ у Великому князівстві Литовському в 60-х роках XVI ст., Дмитро Ващук, відповідно, джерелознавчий аналіз 235-тої книги судових справ Литовської метрики, а Віктор Атаманенко – Волинських інвентарів середини XVI ст.

Соціально-економічна тематика домінувала і під час наступного засідання, на якому головував Борис Черкас. Зокрема, Владислав Безпалько за активним матеріалом охарактеризував особливості селянського святкового одягу на Волині останньої третини XVI ст. При цьому заслуговує на увагу його висновок, що, зокрема, по одягу, який зберігався в домах селян можна зробити висновок стосовно їхньої заможності. На думку вченого, селянин, що працював на землі, “підданий” того чи іншого феодала, мав усі передумови жити заможнo. Адже земельний наділ – двориче, волока чи їх частина – був достатньо великим, щоб господарювання на ньому приносило прибутки.

Білоруський дослідник Алег Дзярнович проаналізував місце таких дифініцій як мова та етнічність у книговидавничих практиках першодрукарів Великого князівства Литовського в XVI ст., а молдавський вчений Валентин Константінов, відповідно, політику Речі Посполитої по відношенню до Молдавії на початку XVII ст.

Засідання, яке проходило під головуванням Тараса Чухліба, позначилося тим, що були заслухані три доповіді молодих представників науково-педагогічного цеху Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. На обговорення колег були представлені доповіді Олександра Юги на тему: “Ставлення литовської еліти до розгортання національно-визвольної боротьби на теренах України в 1648 році: постановка проблеми”, Володимира Верстюка стосовно воєнних дій 1648–1649 рр. на теренах Великого князівства Литовського в оцінці М.Костомарова та Сергія Калуцького, яка стосувалася висвітлення В.Липинським Лоевської битви 1649 р. Зокрема, Олександр Юга окреслюючи проблему ставлення литовської еліти до подій Української національної революції (на його думку вона продовжує залишатися поза увагою істориків), акцентував увагу на тому, що литовці, виходячи зі своїх інтересів, політичної традиції зайняли досить відмінну позицію (більш нейтральну) щодо українських подій, ніж та, яка була характерна для поляків.

Насамкінець доволі цікавим видався останній блок конференції. Саме тоді були заслухані доповіді відомих вчених-дослідників історії Української національної революції XVII ст. З нетерпінням учасники конференції, а також присутні на засіданнях науковці та студенти-історики К-ПНУ імені Івана Огієнка чекали на доповідь доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова. Традиційно, Валерій Степанович вкрай скрупульозно підбирає тематику доповіді, яка завжди відрізняється своєю актуальністю, пронизана свіжими думками та містить цілком нові наукові висновки. Отже, в даному випадку доповідь відомого українського історика була присвячена аналізу інформаційної цінності “Табірного щоденника” Я.Радзивілла як джерела вивчення українсько-литовських відносин влітку 1653 року. При цьому доповідачем було зазначено, що комплекс питань, пов’язаний зі з’ясуванням українсько-литовських відносин у період гетьманату Б.Хмельницького (1648–1657 рр.), належить до найменш досліджених в українській і польській історіографіях українсько-річпосполитського протистояння середини XVII ст. А джерелознавчий аспект українсько-литовських відносин взагалі не ставав предметом спеціального вивчення. Саме у цьому, на думку В.Степанкова, полягає цінність “Табірного щоденника” литовського польного гетьмана князя Я.Радзивілла. Власне аналіз даного джерела дозволив довести тезу, що з кінця 1652 – початку 1653 рр. у політиці короля Яна Казимира та Я.Радзивілла стосовно козацької України окреслилися відмінності. І якщо перший прагнув знищення української держави й повернення в Україні до становища напередодні 1648 р., то Радзивілл здійснював кроки для того, щоб порозумітися з українським гетьманом на основі статей Білоцерківського договору.

Не менш цікавою виявилася доповідь доктора історичних наук Тараса Чухліба, який заслужено вважається одним з провідних українських козакознавців та фахівців з дослідження історії Української козацької держави XVII ст. Цього разу Тарас Васильович зупинився на аналізі особливостей політики гетьмана Івана Самойловича щодо Великого князівства Литовського. Власне в центрі доповіді був так званий Засожський конфлікт, який виник між Українським гетьманом

та Великим князівством Литовським у 1683–1686 рр. і вчинив великий вплив на процес укладення Вічного миру 1686 р. між Річчю Посполитою та Московським царством. Доповідач звернув увагу, що серед пунктів, які представив лівобережний гетьман царським послам напередодні переговорів з поляками, була вимога, щоб територія Засожжя була офіційно передана Українському гетьманатові. А у 1684 р. за наказом Самойловича Засожжя було зайняте українськими військами. Надалі це питання гостро стояло під час підготовки та укладення Вічного миру 1686 р.

Також під час заключного засідання були заслухані доповіді Володимира Газіна, яка стосувалася аналізу позиції литовської еліти в період російсько-польської війни 1654–1667 рр. За приклад було взято тодішнього польного литовського гетьмана Вінцента Корвіна Госевського, а також науковців з Польщі Яцека Дрозда (тема доповіді: “Велике князівство Литовське перед «козацькою проблемою» в 1657–1696 рр. (в добу «Руїни» по смерті Богдана Хмельницького)”) та Анджея Глві (тема доповіді: “Проблема ясиру в діяльності Речі Посполитої. Переговори комісарів делегації польсько-литовської з османськими й татарськими урядовцями під Кам’янцем-Подільським в 1699 р.”).

У рамках конференції сталася ще одна вельми цікава подія. На історичному факультеті відбулася презентація монографії відомого українського вченого, автора низки праць з історії Української національної революції XVII ст., міждержавних відносин цього періоду, провідного наукового співробітника Інституту історії України НАН України, доктора історичних наук Тараса Чухліба “Відень 1683: Україна-Русь у битві за «золоте яблуко» Європи”, що побачила світ 2013 року у видавництві “КЛІО”. Автор монографії в захоплюючій формі розповів студентам та магістрантам історичного факультету про нові факти з історії “битви народів”, зокрема, про участь у ній українців. Відзначимо, що традиційно їх роль значно применшувалася в історіографії. Також своєю оцінку книги Тараса Васильовича Чухліба представили авторитетні науковці та викладачі К-ПНУ імені Івана Огієнка Валерій Степанков та Анатолій Філінюк.

Також у ході конференції було презентовано українсько-білоруський науковий проєкт на тему “Соціально-економічні реформи в Білорусі і Україні в XVI–XVIII ст.”, який здійснюється за сприяння й фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України.

Загалом, як це відзначали практично всі учасники, науковий форум виправдав найкращі сподівання. Високий рівень доповідей, жваві дискусії та обмін думками засвідчили значний інтерес як самих учасників, так і всіх присутніх до проблем, покладених в основу тематики наукової конференції.

Слід відзначити, що за три дні перебування в Кам’янці учасники конференції отримали можливість ознайомитися з архітектурою та історичним минулим нашого міста, а також побувати в одному з найкрасивіших містечок Західного Поділля – Борщеві, де відвідали красназвичай музей та історичну печеру “Вертеба”.

Підсумовуючи результати III Міжнародної наукової конференції “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціо-

нальні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”, слід наголошувати, що, по-перше, проведення подібних заходів уже стало традиційним, що є не тільки велими почесно для університету, що приймав литuanістів, і міста Кам’янець-Подільського, а й слугує виявом поглиблення наукової співпраці академічних і вишівських істориків та зарубіжних дослідників; по-друге, підняті тут питання, дискусії, якими супроводжувались практично всі доповіді та повідомлення її учасників, стали прикладом конструктивного вивчення історії ВКЛ, українсько-литовських взаємин тощо. Насамкінець, подібні наукові конференції сприяють зростанню авторитету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та, зокрема наукових шкіл, що функціонують на його базі.

Volodymir Gazin, Volodymir Dubinskiy

III International scientific conference of researchers of the history of the Grand Duchy of Lithuania in Kamianets-Podilsky

It is the analyzes work of the third international conference of researchers of Lithuanian history, that was held at the Faculty of History of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University in October 2013. This article gives a brief descriptions of presentations and reports, announced on her activities carried out during its operation.

Keywords: *Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, international conference, the Grand Duchy of Lithuania, Institute of History of Ukraine, researchers of Lithuanian history, report.*

В.В.Газин, В.А.Дубинский

III Международная научная конференция историков-литуанистов в Каменце-Подольском

Анализируется работа Международной конференции историков-литуанистов, которая уже в третий раз проходила на базе исторического факультета Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко в октябре 2013 года. Подается краткое содержание докладов и сообщений, оглашенных на конференции, а также их обсуждения. Сообщается о мероприятиях, которые проходили во время работы конференции.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, международная конференция, Великое княжество Литовское, Институт истории Украины НАН Украины, литуанистика, доклад.*

УДК 519.6:001(477.43)“2014”

*І.М.Конет***Моделюємо, прогнозуємо, оптимізуємо!**

4–5 квітня 2014 року на фізико-математичному факультеті Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася VI Міжнародна наукова конференція “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації”.

Організовує такі наукові форуми упродовж багатьох років кафедра інформатики (завідувач – доктор технічних наук, професор В.А.Федорчук) у співпраці з науковцями Інституту математики НАН України, Інституту кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”, Академії наук вищої школи України, Міжнародного інституту прикладного системного аналізу (Австрія), Ташкентського державного технічного університету (Узбекистан), Люблінського технологічного університету (Польща), Університету Вітаутаса Великого (Литва), Okan University (Istanbul, Turkish).

4.04.2014 року о 10.00 конференція розпочала свою роботу в навчальному корпусі фізико-математичного факультету. Вступне слово і доповідь на тему “Наукова діяльність фізико-математичного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році” виголосив І.М.Конет, голова оргкомітету конференції, доктор фізико-математичних наук, професор, академік АН ВШ України, завідувач кафедри алгебри і математичного аналізу, проректор з наукової роботи.

Регламент роботи конференції передбачав доповіді на пленарному засіданні (до 30 хв.) та секційному засіданні (до 10 хв.). Робочими мовами конференції були: українська, російська, англійська.

З цікавими і змістовними доповідями з тематики конференції на пленарному засіданні виступили доктор технічних наук, професор, академік АН ВШ України І.В.Бейко (Національний технічний університет України), доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України А.Ф.Верлань (Інститут проблем моделювання в енергетиці імені Г.Є.Пухова НАН України), доктор технічних наук, професор П.І.Ковальчук (Інститут водних проблем і меліорації НААН України), доктор фізико-математичних наук, професор, академік АН ВШ України С.Д.Івасишен (Національний технічний університет України) та доктор фізико-математичних наук, професор, академік АН ВШ України І.М.Черевко (Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича).

З 15.00 конференція продовжила свою роботу в режимі пленарних засідань. Відповідно до програми працювали 5 секцій:

1. Методи і алгоритми оптимізації та оптимального керування

Керівники секції: І.В.Бейко, доктор технічних наук, професор, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”; В.С.Щирба,

кандидат фізико-математичних наук, професор кафедри інформатики, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

2. Методи математичного моделювання і прогнозування

Керівники секції: І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; В.К.Ясинський, доктор фізико-математичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

3. Системний аналіз і прийняття рішень

Керівники секції: О.Є.Коваленко, кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник, Інститут проблем математичних машин і систем НАН України; О.В.Слободянюк, кандидат технічних наук, доцент, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

4. Математичне та комп'ютерне моделювання у прикладних задачах

Керівники секції: А.Ф.Верлань, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, Інститут проблем моделювання в енергетиці імені Г.Є.Пухова НАН України; В.А.Федорчук, доктор технічних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

5. Інформаційні технології в освіті

Керівники секції: В.В.Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; А.М.Кух, кандидат педагогічних наук, професор, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

З доповідями і повідомленнями виступили 66 осіб, серед яких 10 докторів наук, 25 кандидатів наук. Вони представляли науково-дослідні інститути національної та галузевих академій наук (Інститут математики НАН України, Інститут кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України, Інститут прикладних проблем механіки і математики імені Я.С.Підстригача НАН України, Інститут проблем математичних машин і систем НАН України, Інститут проблем моделювання в енергетиці імені Г.Є.Пухова НАН України, Інститут водних проблем і меліорації НААН України) і провідні ВНЗ України (Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Національний університет "Львівська політехніка", Вінницький національний технічний університет, Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського та ін.).

За матеріалами роботи конференції у редакційно-видавничому відділі університету опубліковано збірник "Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації": тези доповідей VI міжнародної наукової конференції / [редкол.: І.М.Конет (голова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 204 с.

Кращі доповіді учасників конференції будуть опубліковані як статті у збірниках

наукових праць “Математичне та комп’ютерне моделювання. Серія: фізико-математичні науки” і “Математичне та комп’ютерне моделювання. Серія: технічні науки”, які включені до переліку фахових наукових видань України, в яких можуть публікуватися результати кандидатських і докторських дисертацій.

Для учасників конференцій було організовано екскурсію вулицями давнього, але вічно молодого Кам’янця-Подільського.

УДК 001(477.43)“2013”

І.М.Конет, В.С.Кшевецький

Звітна наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам’янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2012–2013 навчальному році

Відповідно до програми 5–6 березня 2013 року проведено звітну наукову конференцію викладачів, докторантів і аспірантів за підсумками НДР у 2012 – 2013 навчальному році. 5 березня конференція відбувалася в режимі секційних засідань у навчальних корпусах факультетів університету. Працювало 12 секцій: економічних дисциплін; історії, корекційної та соціальної педагогіки і психології; української філології, журналістики та педагогіки; іноземної філології; мистецьких дисциплін; педагогіки та методик дошкільної і початкової освіти; природничих наук; теорії, історії музики та інструментального виконавства; теорії мовознавства і методики його викладання в початковій школі; фізико-математичних наук; фізичної культури. 6 березня проведено пленарні засідання, на яких підведено підсумки роботи секцій і підсекцій та намічено перспективні плани НДР у 2013–2014 навчальному році.

Секція історії

На історичному факультеті в рамках секції Історії (керівники – В.С.Степанков, доктор історичних наук, професор; В.А.Дубінський, кандидат історичних наук, доцент; секретар – В.В.Газін, кандидат історичних наук, доцент) працювали 8 підсекцій, які було сформовано відповідно до тематики наукових досліджень кафедр історичного факультету та наукових інтересів викладачів: давньої і середньовічної історії України (керівник – В.І.Якубовський, кандидат історичних наук, професор; секретар – С.А.Тимків, аспірант); нової історії України (керівник – А.Г.Філінюк, кандидат історичних наук, професор; секретар – С.А.Сидорук, кандидат історичних наук, ст. викладач); новітньої історії України (керівник – О.М.Завальнюк, доктор історичних наук, професор; секретар – В.А.Філінюк, аспірант); регіональної історії (керівник – А.Л.Глушковецький, кандидат істо-

ричних наук, доцент; секретар – А.І.Машталір, аспірант); всевітньої історії (керівник – В.П.Газін, доктор історичних наук, професор; секретар – О.А.Юга, ст. викладач); історіографії та джерелознавства (керівник – Л.В.Баженов, доктор історичних наук, професор; секретар – А.А.Теліга, аспірант); філософських дисциплін (керівник – А.В.Найчук, кандидат філософських наук, доцент; секретар – М.П.Плахтій, кандидат філософських наук, доцент); політології та соціології (керівник – В.В.Нечитайло, доктор історичних наук, професор; секретар – О.В.Віннічук, кандидат політичних наук, асистент).

Загалом у роботі конференції взяли участь 87 викладачів, докторантів та аспірантів історичного факультету. Конференція традиційно для історичного факультету пройшла в дусі конструктивізму та викликала загальний інтерес наукової спільноти.

Робота підсекції *Давньої і середньовічної історії України* пройшла в умовах обміну думками вузького кола наших фахівців-археологів. Зокрема, було піднято цікаві питання, які стосувалися церковного будівництва в Київській Русі наприкінці X–XI ст. (доцент О.Л.Баженов); археологічного дослідження Кам'яця-Подільського у 2012 р. (доцент А.Ф.Гуцал) та відповідних археологічних досліджень середньовічного Губина (професор В.І.Якубовський). Асистент В.А.Гуцал торкнувся питання наукової спадщини відомого вченого засновника археологічної школи нашого університету професора І.С.Винокура.

Продуктивністю відзначилася робота підсекції *Нової історії України*. У її роботі було заявлено 12 доповідей, тематика яких охоплювала проблеми минулого України від сорокових років XVII до початку XX ст. З доповідями виступили 11 учасників, у тому числі професори В.С.Степанков, А.Г.Філінюк, О.М.Федьков, доценти А.О.Гуменюк, В.А.Дубінський, В.В.Газін, ст. викладач С.А.Сидорук, аспіранти М.П.Забродський, Р.І.Майор, Р.В.Йолтуховський, А.Ю.Хоптяр, здобувач Ю.В.Сербалюк. Доповіді торкалися важливих проблем нової доби, які поки що не знайшли належного відтворення в науковій літературі. Найбільший інтерес викликали доповіді професорів В.С.Степанюова, А.Г.Філінюка, О.М.Федькова. Змістовними, аргументованими та багатими на джерела відзначались доповіді доцента В.А.Дубінського, старшого викладача С.А.Сидорука, аспіранта А.Ю.Хоптяра та ін. Практично після кожної доповіді відбувались дискусії, що засвідчило підвищений інтерес учасників засідання до проблем, яким вони присвячені.

У роботі підсекції *Новітньої історії України* взяли участь 16 осіб: доктор історичних наук, професор О.М.Завальнюк, доктор історичних наук, професор В.С.Лозовий, кандидат історичних наук, професор А.В.Опря, кандидат історичних наук, доцент Е.М.Мельник, аспіранти А.Л.Донець, В.А.Філінюк, К.І.Терещук та ін.

Особливий інтерес викликала доповідь проф. Олександра Михайловича Завальнюка на тему “М.П.Кравчук – приват-доцент Київського державного українського університету (1918–1920 рр.)”. Також значні дискусії викликали доповіді А.Л.Донець на тему “Українська Народна Республіка: спроби співпраці

з європейськими університетами у 1920 році”, А.В.Опрі на тему “Церковна революція 1917 р. на Волині”, В.І.Адамовського “Діяльність органів державної влади України щодо реабілітації жертв політичних репресій”.

Тринадцять доповідей було заслухано під час роботи підсекції *Регіональної історії*. Усі вони відзначалися актуальністю та аргументованістю висновків. Серед них особливий інтерес та запитання колег викликали доповіді професора В.С.Прокопчука на тему “Родина Красинських у долі Дунаївців”, аспіранта А.І.Машталіра “Відзначення роковин Т.Шевченка у Кам’янець-Подільському державному українському університеті у добу Директорії УНР”. Також колеги схвально оцінили доповідь доцента кафедри історії країни А.Б.Задорожняка, який акцентував увагу на проблемі становища ремісників Поділля у XIX ст. (за матеріалами Державного архіву Хмельницької області).

У теплій робочій атмосфері пройшла робота підсекції *Всесвітньої історії*. Відповідно до специфіки проблематики, що відповідає такому напрямку історичного дослідження, колеги торкнулися вельми широкого кола питань. Це і “українська проблема” на засіданнях сейму Речі Посполитої на початку 1652 року (О.А.Юга), і “штаби” як специфічний тип гарнізонів російської імператорської армії на території Царства Польського (В.Б.Стецюк), і внесок товариства “Дешева кухня” у справу навчання української бідної шкільної молоді в Перемишлі (Л.М.Коваль), і світ у нульові роки (проф. В.П.Газін).

Тематика роботи підсекції *Історіографії та джерелознавства*, хоча й відзначається певною своєрідністю (нібито доволі прісний матеріал), однак її робота не оминула доволі гострої дискусії, яка, зокрема, стосувалася різних питань українського націтворення та відображення цього процесу в джерелах та історіографії. Серед виголошених доповідей особливий інтерес присутніх викликали ті, що стосувалися імідж-образу “Україна” в російській літературі XIX ст. (А.А.Заводовський, кандидат історичних наук, доцент); україністики в діяльності Краківської історичної школи (Л.В.Баженов, доктор історичних наук, професор); документів органів державної безпеки при вивченні історії Словацької держави (І.І.Боровець, кандидат історичних наук, ст. викладач); історико-географічних досліджень в Україні в першій половині XX ст. (С.В.Грубчанінов, кандидат історичних наук, професор); радянських істориків про студентство педагогічних навчальних закладів України (О.Б.Комарницький, кандидат історичних наук, доцент); академіка С.Д.Космінського та П.Ф.Лаптіна (С.А.Копилов, доктор історичних наук, професор).

Серед проблем, піднятих під час роботи підсекції *Філософських дисциплін*, інтерес колег викликала, зокрема, та, що стосувалася політичного в суспільстві постмодерну (А.В.Найчук, кандидат філософських наук, доцент); вищих жіночих курсів (М.П.Плахтій, кандидат філософських наук, доцент); зв’язку інформаційних процесів та культурного спаду людства (С.О.Волковинський, кандидат філософських наук, старший викладач); принципу мультикультурності як складової міжкультурної взаємодії (Г.В.Сулятицька, кандидат філософських наук, старший викладач).

Насамкінець, традиційно конструктивно та цікаво пройшла робота підсекції *Політології та соціології*. У доповідях колег було піднято актуальні проблеми, які безпосередньо торкаються суспільно-політичного життя сучасної України. Це і електоральний протест як форма політичного конфлікту (Т.В.Білецька, кандидат соціологічних наук, доцент), і феномен “локальної демократії” у політичній теорії заходу (Г.Б.Вонсович, кандидат історичних наук, доцент), і особливості модернізації політичних систем транзитивного типу (С.Г.Вонсович, кандидат політичних наук, доцент), і темпоральність онтології політики і влади (О.Р.Городецький, кандидат філософських наук, доцент), і геополітичний вектор української держави (Т.В.Ігнат'єва, кандидат історичних наук, доцент), і основні етапи еволюції виборчої системи в Україні (В.В.Кобильник, кандидат політичних наук, доцент), і зміни Кам'янець-Подільської представницької еліти у результаті місцевих виборів (В.Ю.Маркітантов, кандидат політичних наук, доцент), і національні держави і демократизація (В.В.Нечитайло, доктор історичних наук, професор), і соціальний стереотип як чинник деформації суспільної свідомості (О.В.Рибшун, кандидат соціологічних наук, доцент).

Учасники конференції після обговорення запропонованих ними проблем внесли свої пропозиції. Так, керівник підсекції, професор А.Г.Філінюк запропонував, щоб надалі керівники підрозділів забезпечували участь усіх заявлених у програмі дослідників. Водночас, майже одностайно учасники конференції наполягли на тому, щоб такі заходи проводити як Дні науки в університеті, що дало б можливість залучити до обговорення наукових проблем загал студентів і магістрантів. Крім того, учасники висловлювали побажання проводити пленарні засідання, на яких підводити підсумки роботи конференції та виявляти більшу організованість для своєчасного опублікування наукових збірників за її підсумками.

Секція Української філології, журналістики та педагогіки

Конференція на факультеті української філології та журналістики про-ходила у два етапи: робота у секціях, а також на підсумковому пленарному засіданні.

У роботі конференції взяли участь 62 доповідачі. Секція “Української філології, журналістики та педагогіки” (керівники – Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор; Б.О.Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент; секретар – Н.П.Шеремета, кандидат філологічних наук, доцент) складалася із таких підсекцій: *Української діалектології* (керівник – Н.Д.Коваленко, кандидат філологічних наук, професор; секретар – Ю.С.Головатюк, аспірант); *Лексики та методики викладання української мови* (керівник – А.С.Попович, кандидат філологічних наук, професор; секретар – С.Р.Товкайло, асистент); *Мовної прагматики та історії української мови* (керівник – Я.М.Чопик, кандидат філологічних наук, доцент; секретар – Д.В.Гурська, аспірант); *Лінгвостистики та синтаксису української мови* (керівник – Ю.О.Маркітантов, кандидат філологічних наук, професор; секретар – О.В.Книш, аспірант); *Історії, теорії української літератури та компаративістики* (керівник – М.Г.Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор; секретар – Л.І.Починок, кандидат філологічних

наук, доцент); *Педагогіки* (керівник – Т.Й.Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар – В.О.Заремба, асистент); *Журналістики* (керівник – О.С.Волковинський, доктор філологічних наук, професор; секретар – О.М.Бикова, асистент).

Виголошені доповіді вирізнялися актуальністю, науковою новизною, логічністю і самостійністю висновків, а також можливістю їх практичного застосування під час підготовки до лекційних/практичних/семінарських занять, під час написання курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт, кандидатських і докторських дисертацій. Окремі доповіді викликали жваві дискусії через контраверсійність висновків та отриманих результатів.

На підсумковому пленарному засіданні за присутності декана факультету, доцента кафедри української мови Ю.О.Маркігантова, керівників секції та підсекцій було підведено підсумки роботи секцій, відзначено новизну та актуальність виголошених доповідей, а також прийнято ухвалу вважати роботу підсекцій факультету української філології та журналістики задовільною і надалі практикувати розподіляти виступи науковців факультету на підсекції відповідно до кола наукових зацікавлень (за умови, звичайно, що їхня кількість не буде меншою від 5 осіб), оскільки це дає можливість дослідникам розширити коло власних наукових інтересів, а також досягнути глибину існуючих наукових досліджень із конкретної галузі.

Також, зважаючи на позмінну роботу факультетів української філології та журналістики й іноземної філології, керівники підсекцій висунули пропозицію не регламентувати час початку проведення секційних засідань, оскільки факультет української філології та журналістики, який працює в другу зміну, змушений був перенести роботу секцій на 10.00, аби не порушувати навчальний процес.

Секція Іноземної філології

Наукова конференція підбила підсумки НДР викладачів, докторантів та аспірантів факультету іноземної філології у 2012 р. і засвідчила зростання якісного показника цієї роботи. Учасники працювали в секції Іноземної філології, яка складалася із 11 підсекцій. Основні напрямки досліджень визначалися як проблематикою колективних тем, які розробляються на кафедрах факультету, так і проблемами індивідуальних наукових розвідок. У роботі підсекцій використовувалися різні форми роботи, що сприяло виникненню дискусій та ґрунтовному обговоренню проблем.

Літературознавці працювали в трьох підсекціях (*Зарубіжної літератури, Російської літератури, Теорії літератури та порівняльного літературознавства*). Із заявлених у програмі 30 учасників, з доповідями у підсекціях виступили 22, з них 12 – аспірантів. Тематика доповідей засвідчує розмаїття наукових інтересів учасників конференції. У центрі уваги опинилися проблеми структури літературного твору та художнього образу, проблема жанрів та їх модифікацій, засоби художньої виразності, поетика епітету в індивідуальній художній системі письменника, методики аналізу архітекtonіки вірша із застосуванням статистичних методів, специфіка компаративного аналізу. Значна кількість доповідей була

присвячена дослідженню поетики творчості окремих письменників. Жваву дискусію і інтерес викликали доповіді професорів О.В.Кеби, С.Д.Абрамовича. Приємно вражає зростання наукового рівня досліджень аспірантів, молодих викладачів.

Проблемам функціонування й викладання російської мови і загального мовознавства була присвячена робота підсекції *Російської мови*. В роботі підсекції взяли участь усі заявлені у програмі учасники. Ґрунтовністю та глибиною відрізнялися виступи як досвідчених науковців – професорів С.С.Петровської, Т.П.Білоусової, доцентів Н.І.Дворницької, І.Є.Боднар, Л.О.Варік.

Викладачі німецької мови працювали у підсекції *Міжкультурних та соціолінгвістичних факторів у навчанні німецької мови*. Доповіді викладачів та аспірантів відзначалися новизною і актуальністю і засвідчили як широку інтересів науковців, так і їх високий фаховий рівень. Доповіді учасників були присвячені різним аспектам мови та мовлення: лінгвокультурологічному, комунікативному та когнітивному. Дидактичні проблеми навчання німецької та латинської мов аналізувалися у доповідях викладачів і аспірантів кафедри німецької мови, (Г.Г.Братиці, Т.В.Боднарчук, Т.В.Зданюк, О.С. Шмирко, Ю.А.Крецької, Т.В.Калинюк, Т.В.Сторчової).

Широкий спектр мовознавчих, літературознавчих, методичних проблем розглядався викладачами кафедри англійської мови на засіданнях трьох підсекцій: *Семантики та мовної концептуалізації світу*, *Методичних аспектів викладання філологічних дисциплін*, *Філологічного аналізу тексту*.

У роботі підсекції *Семантики та мовної концептуалізації світу* взяли участь 9 доповідачів, які представили свої наукові доробки з актуальних проблем семантики та мовної концептуалізації, зокрема увага зверталася на тендерні особливості дискурсу, проблеми трактування концепту, концептуалізацію образу людини, адаптацію запозичень, проблему лакунарності, масової комунікації, особливості мови у світлі сучасної теорії навчання та ін. Робота підсекції була успішною та пройшла на належному науковому рівні. Усі учасники мали можливість виступити, відбувалася жвава дискусія.

Інтереси учасників підсекції *Методичних аспектів викладання філологічних дисциплін*, де було заслухано 7 доповідей, зосередилися на актуальних проблемах викладання філологічних дисциплін: теоретичних та практичних аспектах організації навчання студентів англійської лексики у режимі самостійної роботи, проблемах мовленнєвого спілкування у стандартних/нестандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних та інших чинників. Основним висновком усіх виступів стала думка, що методичні аспекти викладання філологічних дисциплін базуються на синтезі мовних, комунікативних, когнітивних, прагматичних, соціокультурних, психологічних чинників.

У підсекції *Філологічного аналізу тексту* виступили 10 учасників. Жваву дискусію викликали всі доповіді, адже в них знайшли відображення актуальні для сучасної філологічної царини питання: ономастичний потенціал тексту,

інтертекстуальні зв'язки в художніх творах, проблеми поетики літературних творів. Підсекція гармонійно поєднала дослідження як мовознавчого, так і літературознавчого спрямування. Виступи засвідчили високий рівень наукових доробків, глибинність досліджуваних проблем, їх актуальність, досить цікавим виявився вибір фактичного матеріалу. На засіданні мала місце і жвава дискусія, і бесіда евристичного характеру, що свідчило про зацікавленість учасників у запропонованих темах.

Доповіді викладачів та аспірантів кафедри іноземних були заслухані у підсекціях *Мовні явища в аспекті інтерпретації та перекладу, Актуальні проблеми лінгвістики та викладання іноземних мов, Теорія і методика викладання іноземних мов*. Усі виступи відзначалися новизною і актуальністю, були цікавими, змістовними, аргументованими. Особливий інтерес викликали доповіді, представлені кандидатом філологічних наук О.О.Попадинець.

Важливим результатом роботи конференції було прийняття практичних висновків та рекомендацій, в яких відображено позицію учасників. Звітна конференція показала, що викладачі факультету іноземної філології ведуть плідну науково-дослідну роботу, розробляють актуальні проблеми, що мають вагомое теоретичне й практичне значення. Результати їх досліджень відображено у фахових наукових збірниках та у збірниках наукових праць університету.

Разом з тим конференція засвідчила певні недоліки в її організації та проведенні. Перш за все це стосується термінів проведення конференції, публікації її матеріалів. Обговорення результатів конференції на пленарному засіданні дає підстави для визначення *наступних пропозицій* щодо організації й проведення звітної конференції за підсумками НДР викладачів, докторантів та аспірантів у 2013 р. та поліпшення НДР:

- 1) проводити конференцію в спеціально визначений для цього день (наприклад, День науки);
- 2) урізноманітнити форми проведення звітних конференцій;
- 3) ширше використовувати мультимедійні засоби;
- 4) запрошувати на конференцію вчителів та викладачів навчальних закладів різних типів з метою обміну досвідом викладання предметів;
- 5) для ефективного проведення конференції здійснювати друк матеріалів до початку конференції;
- 6) вивчати і впроваджувати досвід організації та проведення Інтернет-конференцій;
- 7) аспірантам другого та третього років навчання активізувати роботу над темами дисертаційних досліджень;
- 8) молодим викладачам більш чітко окреслити рамки проблематики наукових досліджень та притримуватися їх;
- 9) у доповідях більше звертати увагу на прикладний характер дослідження та його практичне застосування;
- 10) звертати більше уваги на використання у науковій роботі результатів досліджень сучасних зарубіжних лінгвістів та літературознавців;

11) використовувати результати наукових досліджень для написання науково-методичних посібників та розробок для спецкурсів з мовознавчих та літературознавчих дисциплін.

Секція Фізико-математичних наук

Секція фізико-математичних наук працювала у складі 7 підсекцій: методики навчання фізики та трудового навчання; формування фізико-технологічних компетентностей в процесі професійного навчання студентів; диференціальних, різницевих та інтегральних рівнянь; методики викладання математики; алгебри та математичного аналізу; інформатики, фізики.

Підсекція *Методики навчання фізики та трудового навчання* (керівник – П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор, академік АНВО України; секретар – Р.М.Білик) працювала у складі 14 осіб, було виголошено 12 доповідей. Робота підсекції проходила згідно заявленої програми. Було заслухано практично всіх доповідачів із вказаної тематики. Їх автори – викладачі та аспіранти кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі (П.С.Атаманчук, Р.М.Білик, О.М.Семерня, М.О.Роздобудько, І.А.Чайковська).

Розпочав роботу підсекції доктор педагогічних наук, професор, академік АНВО України П.С.Атаманчук з темою “Результативне навчання фізиці як феномен управління цим процесом”. В обговоренні доповідей взяли активну участь всі члени підсекції. Завершила роботу підсекції аспірант Н.В.Форкун з доповіддю “Використання управлінських впливів для результативного навчання механіки в старших класах”. Найбільшу увагу привернула доповідь аспірантів І.А.Чайковської “Особливості створення та використання інструктивних матеріалів з лабораторного фізичного практикуму” та канд. пед. наук, доцента О.М.Семерні “Майбутній вчитель фізики як ідеолог фізичної картини світу”.

Підсекція *Формування фізико-технологічних компетентностей в процесі професійного навчання студентів* (керівник – О.П.Панчук, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар – М.О.Роздобудько, асистент кафедри МВФ та ДТОГ) працювала у складі 12 осіб, було виголошено 8 доповідей. Тематика доповідей стосувалась таких напрямків: методичні особливості проведення навчань з питань цивільного захисту населення і територій (В.В.Мендерещкий, д-р пед. наук, професор); використання інформаційних технологій у формуванні професійних компетенцій майбутніх учителів фізики (І.В.Оленюк, кандидат педагогічних наук, доцент). Кращими визнані доповіді: “Загально-наукові компетентності як основний чинник визначення обсягу і рівня знань з фізики” (М.М.Торчук, аспірант); “Навчальний фізичний експеримент як засіб підвищення професійної компетентності молодшого спеціаліста аграрно-промислового виробництва” (О.О.Смутко, аспірант).

На підсекції *Диференціальних, різницевих та інтегральних рівнянь* (керівник – Ю.В.Теплінський, д-р. фіз-мат. наук, професор; секретар – М.А.Михацький, канд. фіз-мат. наук, доцент.) було заслухано п’ять доповідей із вказаної тематики. Робота підсекції проходила згідно заявленої програми. Їх автори – переважно викладачі кафедри диференціальних рівнянь та методики викладання

математики (Ю.В.Теплінський, М.А.Михацький, П.І.Авдеюк, С.О.Кріль). Доповіді та їх обговорення активно залучили всіх учасників підсекції. Пропонуються для відзначення доповіді д-р. фіз.-мат. наук, професора Ю.В.Теплінського “Інваріантні тори диференціально-різницевоїх систем” та канд. фіз.-мат. наук, доцента П.І.Авдеюка “Засвоєння курсу “Математична логіка і теорія алгоритмів” за допомогою графічних методів”.

На підсекції *Методики викладання математики* (керівник – Л.О.Сморжевський, канд. пед. наук, професор; секретар – Ю.Л.Сморжевський, канд. пед. наук, доцент) було заслухано 5 доповідей. Доповіді присвячені проблемам методики використання наочності при вивченні різних геометричних тіл в шкільному курсі геометрії. Кращою визнана доповідь канд. пед. наук, доцента кафедри диференціальних рівнянь та прикладної математики Ю.Л.Сморжевського “Про методику використання наочності при вивченні теми “Коло і круг. Геометричні побудови” у курсі геометрії 7 класу”.

Підсекція *Алгебри та математичного аналізу* (керівник – І.Б.Ковальська, кандидат фізико-математичних наук, доцент; секретар – У.В.Гудима, кандидат фізико-математичних наук, доцент.) була представлена 9 доповідями. Тематика доповідей стосувалася таких тем: умови екстремальності елемента для задачі найкращої несиметричної апроксимації компактнзначного відображення (В.О.Гнатюк, канд. фіз.-мат. наук, професор кафедри алгебри і матаналізу); унікальним орієнтованим графам (О.В.Зеленський, кандидат фізико-математичних наук, старший викладач). Найкращою визнано доповідь кандидатів фізико-математичних наук, доцентів Н.М.Сорич та В.А.Сорич, “Сумісне наближення класів-інтегралів в метриці”. До значимих можна віднести виступ канд. фіз.-мат. наук, доцента І.Б.Ковальської “Наближення диференційованих функцій узагальненими сумами Зігмунда в інтегральній метриці” та асистента Т.В.Думанську “Проблемна ситуація – один із шляхів активізації студентів-економістів до вивчення вищої математики”.

Робота підсекції *Інформатики* (керівник – В.А.Федорчук, доктор техн. наук, професор; секретар – О.А.Смалько, канд. пед. наук, доцент) проходила згідно заявленої програми. Тематика доповідей стосувалася моделювання динаміки енергетичної силової установки на основі інтегрального подання її елементів. Було заслухано 17 доповідей із вказаної проблематики. Їх авторами є викладачі кафедри інформатики і методики викладання інформатики (В.А.Федорчук, В.А.Іванюк, О.Б.Розумовська, О.А.Смалько, К.С.Чевська, О.М.Кух, В.В.Понеділок, М.О.Мястковська та ін.). Доповіді та їх обговорення активно залучили всіх учасників підсекції. Найкращими визнати доповіді: В.С.Щирби, канд. фіз.-мат. наук, доцента “Векторно-матричні операції з розрідженими даними”, В.А.Іванюка, к.т.н., доцента кафедри інформатики “Побудова математичних моделей на основі інтегральних рядів Вольтерри”, О.В.Слободянюка, к.т.н., доцента кафедри інформатики “Аналіз підходів якісної оцінки відеоданих”.

Під час роботи підсекції *фізики* (керівник – Ц.А.Криськов, канд. фіз.-мат. наук, доцент; секретар – А.О.Губанова, канд. фіз.-мат. наук, доцент) заслухано 5

доповідей. Після дискусії кращими визнані доповіді викладачів кафедри: С.В. Оп-тасюка, “Дослідження електрохімічних конденсаторів методом хронопотенціометрії”, Ц.А. Криськова “Оптимізація оптичних параметрів халькогенідних скловидних сполук для створення елементів волоконної оптики”, Т.С. Люби “Дослідження деяких фізичних параметрів телуриду свинцю та твердих розчинів з вісмутом і стибієм на його основі”.

Перед початком роботи конференції було заплановано для обговорення 62 доповіді. Вдалось заслухати 55 доповідей. Зміст усіх заслуханих доповідей оформлено у вигляді статей і подано до друку в університетський збірник.

Пропозиції:

- У перспективі варто розробити систему преміювання кращих досліджень.
- Виконання наукових досліджень експериментального характеру вимагає значних затрат часу, тому варто хоча б частково враховувати цей час в ході планування навчального навантаження викладачів.
- Проведення наукових конференцій подібного рангу на нашу думку варто було б доцільніше організувати та проводити в першій половині робочого дня.
- Звернути увагу на організацію та умови проведення незалежного тестування з фізики, зокрема, на раціонально-логічне та почуттєво-ціннісне начало учня, а не тільки контролювання репродуктивної складової навчального процесу з фізики.
- Варто подумати над колективною співпрацею в ході дослідження споріднених проблемам.
- Покращити матеріально-технічну забезпеченість кафедри методики викладання фізики з метою підвищення якості сприйняття методичного матеріалу виступів фахівців на конференції та семінарах.

Секція Корекційної та соціальної педагогіки і психології

На факультеті корекційної та соціальної педагогіки і психології у ході роботи секції (керівники – С.П. Миронова, доктор педагогічних наук, професор; Н.С. Гаврилова, кандидат психологічних наук, доцент; секретар – Н.М. Дідик, асистент) було заслухано наукові доповіді, що стосувалися проблем корекції, діагностики, соціального супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку; загальної, педагогічної психології та психології особистості; психології освіти і праці; соціальної педагогіки і соціальної роботи. Робота була організована у семи підсекціях.

У ході роботи підсекцій кращими визнано такі доповіді: “Особливості формування вимови голосних звуків мовлення у дітей” (Н.С. Гаврилова, кандидат психологічних наук, доцент); “До питання про посилення ефективності естетичного виховання в учнів старших класів з порушенням інтелектом” (В.Е. Левицький, кандидата педагогічних наук, доцент); “Особливості корекційної роботи з дітьми, які мають порушення пізнавальної діяльності, в інклюзивних закладах” (С.П. Миронова, доктор педагогічних наук, професор); “Психологічна корекція взаємостосунків у сім’ї, що виховує дитину з вадами розвитку” (О.В. Ко-

ган, кандидат педагогічних наук, доцент); “Дослідження довільності поведінки розумово відсталих учнів” (М.П.Матвеева, кандидат психологічних наук, доцент); “Особливості впровадження методики педагогічного стимулювання у виховний процес спеціальної школи” (О.М.Вержиховська, кандидат педагогічних наук, доцент); “Основні чинники формування внутрішньої картини здоров’я” (А.В.Михальський, кандидат медичних наук, доцент); “Поняття конфлікту та основні теоретичні підходи до його вивчення” (І.Л.Рудзевич, кандидат психологічних наук, доцент); “Межові психічні порушення у хворих на туберкульоз, ускладнений вірусним гепатитом” (В.П.Молев, кандидат медичних наук, доцент); “Просвітницька діяльність Миколи Пирогова в Україні” (В.А.Гурський, кандидат педагогічних наук, доцент); “Психохронометричні дослідження на Україні в другій половині ХХ ст.” (Т.О.Богущка, кандидат біологічних наук, доцент); “Психологічні аспекти соціальної роботи” (Л.П.Мельник, кандидат педагогічних наук, доцент); “Особливості психологічного консультування осіб з депресивними станами та суїцидальними намірами” (В.І.Співак, кандидат педагогічних наук, доцент); “Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, які мають обмежені функціональні можливості” (О.М.Пріданнікова, кандидат педагогічних наук, доцент); “Особливості впровадження художніх технік в прикладні методики соціальної роботи” (О.М.Опалюк, кандидат педагогічних наук, доцент); “Становлення у структурі історичної свідомості студента” (Т.В.Дуткевич, кандидат психологічних наук, професор); “Сучасні підходи до оцінювання ефективності тренінгу” (В.М.Федорчук, кандидат психологічних наук, доцент); “Психологічне забезпечення розвитку професійної ідентичності студентів-психологів” (О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент); “Вплив рівня самоактуалізації на особистісно-професійне зростання майбутнього спеціаліста” (Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент); “Рівні креативності у майбутніх менеджерів освіти” (В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент); “Психологія гендерного виховання підростаючої особистості” (Г.П.Татарова-Осика, кандидат психологічних наук, доцент) та ін.

Висловлено такі пропозиції:

- до проведення звітної наукової конференції варто залучати учителів і методистів зі шкіл міста та району;
- конференцію проводити в першій половині дня;
- до участі у конференції залучати студентів випускних курсів та співавторів.

Секція Економічних дисциплін

Робота секції проходила під керівництвом кандидата економічних наук, доцента П.А.Стрельбичького. Секція охоплювала роботу трьох підсекцій: “Економічної теорії”, яку очолювала кандидат економічних наук, доцент І.В.Яцишина; “Економіки підприємства” – кандидат економічних наук, професор М.І.Каньоса; “Управління персоналом і туризму” – кандидат педагогічних наук, доцент Н.Ю.Олійник.

У роботі підсекції *Економічної теорії* взяли участь 6 осіб, серед них 2 доценти, 2 старших викладачів і 2 асистенти. Усі доповіді висвітлюють актуальні

проблеми політичної економії, макроекономіки, мікроекономіки та сучасних економічних теорій.

У виступі кандидата економічних наук, доцента І.В. Ящишиної акцент було зроблено на визначенні соціальної ефективності регіональної державної інноваційної політики. Старший викладач Н.І.Мозолюк темою свого дослідження обрала обґрунтування інституціональних змін та їх вплив на поведінку господарюючого суб'єкта. Доцент В.С.Поліщук темою свого виступу обрав особливості нарахування й сплати окремих видів доходів. Асистент О.П.Свідер свій виступ присвятив причинам й структурним змінам державного боргу України за останні роки. Дослідженням економічного потенціалу України займалась старший викладач О.М.Тігаренко Підсистема генерування і розповсюдження знань як складова НІС України знайшла своє відображення у тезах асистента кафедри В.Б.Буторіної. Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді І.В.Ящишиної, О.П.Свідера.

У роботі підсекції *Економіки підприємства* із 9 запланованих взяли участь 9 осіб: професор, 1 доцент, 2 кандидати економічних наук, 3 старші викладачі, 2 асистенти.

Розглядалися актуальні проблеми, які стосуються формування якості робочої сили, особливостей функціонування суб'єктів господарювання. Досить цікавою була доповідь кандидата економічних наук, професора М.І.Каньоси на тему "Роль іміджу керівника у функціонуванні підприємства". В ній запропоновані конкретні пропозиції щодо формування іміджу керівника підприємства. Ця доповідь викликали жваве обговорення, яке іноді переходило у дискусію. Особливої уваги заслуговує доповідь зроблена кандидатом економічних наук, старшим викладачем В.Ю.Лисаком про передумови формування поняття "людський капітал". Старший викладач, кандидат економічних наук О.К.Кушнір у доповіді розкрила особливості етичної бізнес-діяльності в Україні. Шляхи удосконалення планування прибутку підприємства на сучасному етапі зробив спробу розкрити у доповіді старший викладач А.П.Бурковський. Ця тема також є продовженням попередніх досліджень автора. Продовжив тематику у своїй доповіді "Ризик та його вплив на прибуток підприємства" старший викладач О.М.Рибчинський. У доповіді старшого викладача О.С.Олійник розкрито розвиток та функціонування агроформувань. Доцент Л.О.Матвейчук акцентувала увагу використанні електронних послуг Федеральної податкової служби Росії. Заслуговують на увагу доповіді молодих науковців Н.В.Вишні про економічну, демографічну та продовольчу безпеку України, В.Р.Чаплінського про роль інтелектуального капіталу як важливого чинника економічного розвитку. Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді М.І.Каньоси, В.Ю.Лисака.

У роботі підсекції *Управління персоналом і туризму* взяли участь 8 науково-педагогічних працівників (3 доценти, 1 кандидат економічних наук, 1 кандидат географічних наук, 1 кандидат історичних наук, 1 старший викладач, 1 асистент). У виступі кандидата економічних наук, доцента П.А.Стрельбіцького, акцент було зроблено на фінансуванні соціального захисту і соціального забезпечення

в Україні. Доцент Н.Ю.Олійник запропонувала доповідь на тему “Роль інтерактивних технологій у підготовці майбутніх педагогів”, у якій запропонувала використання інтерактивних технологій щодо засвоєння економічних знань. Доцентом І.А.Андрейцевою здійснено критичну оцінку податкової системи України та її структури за сучасних умов. Визначено проблемні питання та запропоновано шляхи їх розв’язання. Зацікавила присутніх доповідь “Кам’янець-Подільський – туристичний центр Поділля”, висвітлена Б.О.Опрєю, кандидатом історичних наук, асистентом. Старший викладач, кандидат географічних наук, І.І.Ковтуник репрезентувала результати дослідження на тему “Поняття про туристичний регіон” з метою підвищення якості функціонування туристичного бізнесу. Особливої уваги заслуговує доповідь зроблена кандидатом економічних наук, старшим викладачем Н.В.Кузовенковою про значення людського фактору для удосконалення організації праці. З доповіддю “Винагорода персоналу на основі моделі компетенцій” виступила старший викладач Л.П.Дитко, яка зробила спробу проаналізувати зміни рівня якості життя найманих працівників. Асистент О.В.Рарок у доповіді “Стан та оцінка ефективності функціонування малих підприємств на селі” окреслив місце малого бізнесу в економічній системі України. Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді І.А.Андрейцевої, Б.О.Опрі.

Усі доповіді обговорювалися. По закінченню обговорення прийнято рекомендації та висловлено пропозиції:

1. На такі й аналогічні конференції запрошувати викладачів інших навчальних та наукових закладів регіону.
2. Практикувати підготовку доповідей у співстворстві зі студентами-відмінниками випускного курсу, що сприятиме краще й глибше залучати їх до наукової роботи.
3. Конференцію проводити, починаючи з 3-ї пари, і долучати до участі у ній старшокурсників.

Секція Природничих наук

Робота проводилась в одній секції Природничих наук, яка включала 4 підсекції – “Біології”, “Фізіології та валеології”, “Географії та картографії” і “Екології”. Було зроблено 26 доповідей, що свідчить про чисельні дослідження у різних напрямках природничих наук.

Слід відмітити кращі доповіді виголошені на конференції. Так, у підсекції *Біології* вразили своєю науковою новизною й актуальністю доповідь М.Д.Матвєєва, М.О.Тарасенка та М.В.Дребета “Орнітоценози гідрологічного заказника місцевого значення “Грабарівський” та М.І.Козака “Вища водна флора та рослинність гідрологічного заказника місцевого значення “Грабарівський”. Обидві роботи представлені в рамках держдоговірної теми кафедри біології та методики її викладання “Розробка методики сталого використання та збереження біорізноманіття водойм і боліт Поділля”.

У підсекції *Фізіології та валеології* кращими визнано доповіді П.Д.Плахтія “Профілактика і лікування захворювань передміхурової залози продуктами

бджільництва” та А.М.Сьомки “Роль папіло-вірусної інфекції у виникненні уrogenітальних онкологічних захворювань”.

Петро Данилович Плахтій у своїй доповіді вказав на ефективність використання продуктів бджільництва у профілактиці та лікуванні захворювань передміхурової залози.

У роботі Анатолія Михайловича Сьомки відмічена визначальна роль папіло-вірусної інфекції в уrogenітальних захворюваннях та їх супутнє значення в прояві венеричних хвороб та методів їх діагностики та профілактики.

У підсекції *Географії та картографії* кращими визнані доповіді І.П.Касіяники “Ландшафтне різноманіття урочищ “стінки” в межах НПП “Подільські Товтри” та О.В.Мисюкевич “Етапи антропогенної трансформації лісових фітоценозів Хмельницького обласного регіону”.

Так, Ігор Петрович Касіяник здійснив аналіз структури урочищ в межах НПП “Подільські Товтри”, а також дав оцінку динаміки їх трансформації протягом останнього століття. Ольга Володимирівна Мисюкевич на прикладі лісових фітоценозів Хмельницької області продемонструвала етапи їх антропогенної трансформації.

У підсекції *Екології* цікавою доповіддю була “Еколого-економічні аспекти утилізації відходів (на прикладі села Пилипківці, Новоушицького району Хмельницької області)” М.В.Вальчук та В.А.Колодій та “Сучасні аспекти екологічної генетики” О.І.Любинського.

Загалом усі доповіді були цікавими, змістовними і викликали здорову наукову полеміку.

Секції педагогічного факультету

Робота звітної конференції проходила у 4 секціях і 14-ти підсекціях.

Всього у роботі конференції взяло участь 86 викладачів і аспірантів (секція теорії та методик дошкільної і початкової освіти – 21; теорії мовознавства і методики його викладання у початковій школі – 18; Мистецьких дисциплін – 35; теорії, історії музики та інструментального мистецтва – 12).

Керівники секцій:

· Теорії та методик дошкільної і початкової освіти – кандидат педагогічних наук, доцент Л.Б.Попова.

· Теорії мовознавства і методики його викладання у початковій школі, кандидат філологічних наук, професор В.С.Карпалюк.

· Мистецьких дисциплін – доктор мистецтвознавства, професор Н.О.Урсу.

· Теорії, історії музики та інструментального мистецтва кандидат педагогічних наук, професор В.М.Лабунець.

Ухвала та пропозиції секцій:

Усі повідомлення та доповіді викладачів і аспірантів схвалити; відмітити активну наукову роботу викладачів, чітку організацію та проведення конференції. У звітному 2012 році на факультеті надруковано три збірники наукових праць “Педагогічна освіта: теорія і практика” (10–12 випуски), 2 студентських збірники за матеріалами звітної конференції студентів і магістрантів.

Пропагувати результати наукових досліджень викладачів серед учителів міста і району на всеукраїнських та міжнародних наукових форумах (секція Теорії та методик дошкільної і початкової освіти, керівник кандидат педагогічних наук, доцент Л.Б.Попова).

Рекомендувати статті викладачів до друку у збірнику наукових праць за результатами звітної наукової конференції викладачів і аспірантів університету (секція “Теорії мовознавства і методика його викладання у початковій школі”).

Викладачі кафедри теорії, історії музики і гри на музичних інструментах науково-дослідну роботу спрямовують на забезпечення єдності наукової та навчально-методичної діяльності й поліпшення якості підготовки фахівців. Наукова діяльність відзначається позитивними результатами, динамізмом і спрямованістю на вирішення актуальних проблем й впровадження результатів НДР у практику. Така робота позитивно позначилася на кількісних та якісних показниках наукової діяльності кафедри (19 місце у рейтингу наукової роботи професорсько-викладацького складу кафедр університету).

Секція Фізичної культури

На факультеті фізичної культури було проведено звітну наукову конференцію викладачів, докторантів та аспірантів факультету фізичної культури в рамках університетської конференції за підсумками НДР у 2012 р. На факультеті працювала секція Фізична культура, якою керував к.п.н., професор М.С.Солопчук та секретар, заступник декана з наукової роботи та інформатизації освіти, ст. викладач Г.В.Бесарабчук.

Робота секції проходила у 5-ти підсекціях: Теорії і методики фізичного виховання; Легкої атлетики і методики викладання; Спорту і спортивних ігор; Медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації; Фізичного виховання.

На конференції були представлені результати наукових досліджень з таких спеціальностей: 24. Фізичне виховання та спорт; 24.00.01 Олімпійський і професійний спорт; 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення; 13. Педагогічні науки; 13.00.02 Теорія та методика навчання (з галузей знань); 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти.

Результати, які були представлені на конференції, стосувалися спеціальностей Теорія і методика виховання, Теорія і методика професійної освіти, Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення.

Засідання підсекцій проходили в аудиторіях головного корпусу університету. В роботі підсекцій було представлено 46 доповідей, над якими працювали співробітники факультету, розробляючи колективні та індивідуальні наукові теми. Серед учасників конференції були 6 професорів, 19 кандидатів наук, 10 доцентів, 15 старших викладачів, 15 викладачів, 1 докторант, 5 аспірантів.

Аналіз доповідей дозволяє зробити висновок, що наукові дослідження, які проводяться викладачами, докторантами та аспірантами факультету фізичної культури є актуальними, охоплюють широкий спектр проблем вдосконалення навчально-тренувального процесу з видів спорту, проблем дефіциту рухової

активності школярів сучасної загальноосвітньої школи, проблеми профілактики неінфекційних захворювань, що пов'язані зі способом життя, особливостями харчування та фізичною активністю, проблеми безпеки учасників реабілітаційних програм при різноманітних захворюваннях різних вікових груп.

У кожній підсекції, за результатами даних протоколів секретарів підсекцій, було визначено кращі доповіді.

Учасники конференції внесли такі пропозиції щодо покращення науково-дослідної роботи викладачів та студентів факультету фізичної культури та університету: для забезпечення більш якісного рівня науково-дослідної роботи викладачів і студентів факультету фізичної культури забезпечити галузеву науково-дослідну та проблемну лабораторії діагностичним обладнанням.

УДК 001(477.43)“2012/2013”

І.М.Конет, В.С.Кшевецький

Звітна наукова конференція студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2012–2013 навчальному році

Відповідно до розпорядження ректора 17–18 квітня 2013 року відбулася наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2012–2013 навчальному році, присвячена 95-й річниці від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 17 квітня конференція проходила в режимі секційних засідань у навчальних корпусах факультетів університету. Працювало 16 секцій.

18 квітня проведено пленарні засідання на факультетах, на яких було підведено підсумки роботи секцій і підсекцій та намічено перспективні плани НДРС на 2013–2014 навчальний рік. На конференції відповідно до програми планувалося заслухати понад 1000 доповідей, більшу частину з яких і було виголошено.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

На факультеті під час конференції працювали 3 секції (історії; філософських дисциплін; політології і соціології).

Секція історії (керівник – В.А.Дубінський, кандидат історичних наук, доцент; секретар – В.В.Газін, кандидат історичних наук, доцент) працювала в такому форматі:

- підсекція *Археології, античної історії та середньовіччя* (керівник – В.І.Якубовський, к.і.н., професор; секретар – Я.Я.Семчук, студентка 2 курсу історичного факультету).

- підсекція *Нової історії України* (керівник – В.Б.Стецюк, к.і.н., доцент; секретар – Т.М.Трусова, студентка 5 курсу історичного факультету).
 - підсекція *Новітньої історії України* (керівник – С.В.Олійник, к.і.н., доцент; секретар – В.В.Пагор, магістрант 6 курсу історичного факультету).
 - підсекція *Проблеми українського націєтворення* (керівник – А.А.Заводовський, к.і.н., доцент; секретар – М.П.Забродський, аспірант).
 - підсекція *Всесвітньої історії (від найдавніших часів до початку ХХ ст.)* (керівник – І.І.Боровець, к.і.н., ст. викладач; секретар – В.О.Жук, студентка 3 курсу історичного факультету).
 - підсекція *Всесвітньої історії (новітній період)* (керівник – І.А.Опря, к.і.н., доцент; секретар – А.Р.Топункова студентка 4 курсу історичного факультету).
 - підсекція *Історії Росії (ХVI–ХVIII ст.)* (керівник – Ю.А.Хоптяр, к.і.н., професор; секретар – Я.Я.Семчук, студентка 2 курсу історичного факультету).
 - підсекція *Регіональної історії* (керівник – П.В.Кліщинський, к.і.н., старший викладач; секретар – І.О.Александрова, магістрантка 6 курсу історичного факультету).
 - підсекція *Історіографії, джерелознавства, етнографії та методики викладання історії* (керівник – В.В.Газін, к.і.н., доцент; секретар – І.А.Шиманська, студентка 5 курсу історичного факультету)
- Секція філософських дисциплін** (керівник – М.П.Плахтій, кандидат філософських наук, доцент; секретар – С.С.Бевзюк, студентка 2 курсу педагогічного факультету) працювала в такому форматі:
- підсекція *Історія філософії* (керівник – М.П.Плахтій, кандидат філософських наук, доцент; секретар – С.С.Бевзюк, студентка 2 курсу педагогічного факультету).
 - підсекція *Проблем філософії* (керівник – С.О.Волковинський, кандидат філософських наук, старший викладач; секретар – М.І.Журавель, студентка 2 курсу історичного факультету).
- Секція політології і соціології** (керівник – Т.В.Білецька, к.соц.н., доцент; секретар – Т.М.Споденюк, студентка 4 курсу історичного факультету).

Робота конференції на історичному факультеті засвідчила декілька важливих моментів, на яких варто звернути увагу.

По-перше, було задекларовано 203 доповіді, що засвідчило значний інтерес студентства до участі в науковій конференції, а також доволі ефективну роботу викладачів факультету та функціонування наукових гуртків і проблемних груп, які працюють на факультеті. Окремі студенти висловили бажання взяти участь у роботі декількох підсекцій, що говорить про доволі широкі наукові інтереси студентства, бажання охопити широкий спектр тем, пропонованих викладачами.

По-друге, керівництво підсекціями, поряд зі зніманнями й досвідченими професорами, здійснювали молоді викладачі, які отримували безцінний досвід проведення подібних заходів, організації наукової дискусії тощо.

По-третє, вагому участь у підготовці та проведенні конференції взяло студентське наукове товариство історичного факультету (голова – магістрант Вален-

тин Пагор). Зокрема, саме за його рекомендаціями було визначено секретарів підсекцій. Вважаємо, що саме активізація діяльності СНТ має перспективи також у подальшій організації подібних наукових заходів.

По-четверте, відзначимо, що традиційно конференція на історичному факультеті пройшла надзвичайно продуктивно (абсолютну більшість задекларованих доповідей було оприлюднено). Практично всі доповіді викликали інтерес аудиторії та жваву дискусію, під час якої студенти обмінювалися думками стосовно піднятих проблем.

Також вельми приємно, що уже напередодні конференції, а також у найближчі дні після її проведення студенти активно подавали свої матеріали для друку в збірник наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету.

Звичайно, були певні проблеми, з якими зіткнулися організатори у цьому році під час проведення конференції.

По-перше, цього разу конференція припала на вкрай несприятливий час. Через ущільнення навчального процесу робота конференції відбувалася в умовах навчального процесу, що призвело до нестачі аудиторного фонду (окремі підсекції змушені були працювати на кафедрах історичного факультету). Водночас частина студентів (1 курс) не могли взяти участь у конференції через необхідність присутності на заняттях.

По-друге, конференція співпала з сесією на заочному відділенні, що також спричинило проблеми з аудиторіями.

По-третє, уже традиційною проблемою постає необхідність ділити аудиторії з природничим факультетом, на якому заняття відбуваються в другу зміну, у той час, коли саме було призначено роботу конференції.

Укінці роботи конференції учасниками було визначено кращі доповіді та висловлено пропозиції стосовно вдосконалення проведення конференції в наступні роки.

Підсекція Археології, античної історії та середньовіччя:

1. Ігнат'єв Іван Петрович, студент 5 курсу історичного факультету.

2. Тимофійко Сергій Олегович, студент 3 курсу історичного факультету.

Підсекція Нової історії України:

1. Трусова Тетяна Михайлівна, студентка 5 курсу історичного факультету.

2. Рендюк Віталій Олександрович, магістрант 6 курсу історичного факультету.

3. Хаснуліна Антоніна Миколаївна, студентка 1 курсу історичного факультету.

Підсекція Новітньої історії України:

1. Солодка Любов Володимирівна, студентка 4 курсу історичного факультету.

2. Пітик Ольга Вікторівна, студентка 4 курсу історичного факультету.

3. Дячинський Дмитро Вікторович, студент 5 курсу історичного факультету;

Линник Віталій Вікторович, студент 4 курсу історичного факультету.

Підсекція Всесвітньої історії (від найдавніших часів до початку XX ст.):

1. Дмитрук Анастасія Михайлівна, студентка 1 курсу історичного факультету.

2. Жук Віта Олександрівна, студентка 3 курсу історичного факультету.

Підсекція Всесвітньої історії (новітній період):

1. Бучковський Олександр Володимирович, студент 4 курсу історичного факультету.

2. Бойко Тетяна Володимирівна, студентка 4 курсу історичного факультету.

3. Слободян Іванна Вікторівна, магістрантка 6 курсу історичного факультету.

Підсекція *Історії Росії (XVI–XVIII ст.)*:

1. Остапов Артур Віталійович, студент 2 курсу історичного факультету;

Королюк Ольга Миколаївна, студентка 2 курсу історичного факультету.

2. Подгородецька Вікторія Ігорівна, студентка 2 курсу історичного факультету.

3. Горіцька Катерина Василівна, студентка 2 курсу історичного факультету.

Підсекція *Регіональної історії*:

1. Марціник Мар'яна Володимирівна, студент 1 курсу історичного факультету.

2. Александрова Ілона Олександрівна, магістрантка 6 курсу.

3. Боднарчук Вікторія Сергіївна, студентка 1 курсу історичного факультету.

Підсекція *Історіографії, джерелознавства, етнографії та методики викладання історії*:

1. Яблонська Діана Русланівна, студентка 3 курсу історичного факультету.

2. Яжук Яна Сергіївна, студентка 3 курсу історичного факультету.

3. Паламарчук Інна Петрівна, магістрантка 6 курсу історичного факультету;

Пиріг Ігор Олександрович, магістрант 6 курсу історичного факультету.

Підсекція *Історії філософії*:

1. Матяш А.В., студентка 2 курсу педагогічного факультету.

2. Бевзюк С.С., студентка 2 курсу педагогічного факультету.

3. Степанова М.В., студентка 3 курсу педагогічного факультету.

Підсекція *Проблем філософії*:

1. Політанський С., Костенко В., студенти 2 курсу фізико-математичного факультету.

2. Холод Анатолій Андрійович, студент 2 курсу історичного факультету.

3. Ясінчук Т.А., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Секція *Політології і соціології*:

1. Гнидок Олександр Анаtolійович, студент 2 курсу історичного факультету.

2. Фешук Ігор Вікторович, студент 4 курсу історичного факультету; Галушак Володимир Степанович, студент 5 курсу історичного факультету.

3. Сулейманова Лідія Володимирівна, студентка 4 курсу історичного факультету; Павлюк Олена Олександрівна, студентка 3 курсу спеціальності "Політологія"

Серед пропозицій, які прозвучали від учасників конференції, були такі:

1. Для проведення звітних наукових конференцій студентів і магістрантів виділяти окремий день.

2. Передбачати програмою не більше 10–12 доповідей у підсекціях, щоб усі доповідачі мали на свої виступи 10–15 хвилин.

3. Залучати до участі в конференції студентів інших вишів і студентів заочної форми навчання.

Отже, конференція засвідчила позитивні тенденції, які характеризують стан науково-дослідної роботи студентів на історичному факультеті. Все більше студентів, починаючи вже з 1–2 курсу, починають активно включатися в науково-дослідну роботу, охоче беруть участь у різноманітних конференціях (окремі цього року відбувалися власне за ініціативи студентів), у заходах, зініційованих студентським науковим товариством, у написанні конкурсних робіт та статей до збірників.

Хочеться відзначити доволі серйозну тематику, якою займаються студенти, що сприяє зростанню рівня кваліфікаційних робіт (бакалаврських, дипломних, магістерських), які захист яких проходить на історичному факультеті.

ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

У студентській науковій конференції на факультеті української філології та журналістики взяли участь 180 студентів та магістрантів; працювало 3 секції (10 підсекцій). Керівниками було призначено: Л.М.Марчук, доктор філологічних наук, професор; І.С.Беркешук, кандидат філологічних наук, доцента; Б.О.Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент; Н.Д.Коваленко, кандидат філологічних наук, професор; А.С.Попович, кандидат філологічних наук, професор; В.В.Присакар, кандидат педагогічних наук, доцент; М.Г.Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор; Л.І.Починок, кандидат філологічних наук, доцент; Г.Й.Насмінчук, кандидат філологічних наук, професор; Н.О.Лаврусевич, кандидат педагогічних наук, доцент; О.А.Рарицький, кандидат філологічних наук, доцент; О.І.Почапська-Красуцька, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент.

Загалом, було заслухано 150 доповідей. Судячи з протоколів засідань секцій, усі доповіді викликали неабияке зацікавлення і жваву дискусію.

За підсумками роботи секцій таємним голосуванням усіх присутніх кращими доповідачами визнано таких студентів: Ганна Миколаївна Бахновська, Тетяна Богданівна Бомок, Анастасія Іванівна Валькова, Людмила Михайлівна Вальчишин, Наталя Костянтинівна Гарматюк, Аліна Михайлівна Гніздовська, Тетяна Вікторівна Григорчук, Ірина Василівна Гринішина, Наталія Франківна Данчук, Світлана Сергіївна Денисюк, Олексій Олександрович Довгий, Тетяна Миколаївна Житнюк, Інна Болеславівна Карвацька, Зореслава Сергіївна Кашуба, Ольга Вікторівна Кашук, Ліна Анатоліївна Кобельник, Дмитро Борисович Коваленко, Валентина Петрівна Ковальчук, Антоніна Валеріївна Кшановська, Наталія Юріївна Лалак, Ольга Валеріївна Майборода, Ірина Юріївна Мельник, Вікторія Анатоліївна Рикун, Віта Валеріївна Слободян, Лїлія Григорівна Стопнюк, Ірина Петрівна Сторожко, Ігор Олександрович Тимошенко, Леся Миколаївна Храбровська, Анастасія Валеріївна Шевчук, Наталія Миколаївна Шкула.

Пропозиція факультету: об'єднати у часі проведення конференції на усіх факультетах, оскільки окремі студенти беруть участь у роботі кількох секцій.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Наукова конференція підбила підсумки НДР студентів та магістрантів факультету іноземної філології у 2012–2013 навчальному році і засвідчила зростання як кількісного, так і якісного показника цієї роботи. Учасники секції іноземної

філології (керівник – П.Л.Шулик, кандидат філологічних наук, професор; секретар – Р.В.Невмержицька, студентка 3 курсу факультету іноземної філології) працювали у 13 підсекціях. Основні напрямки досліджень визначалися як проблематикою колективних тем, які розробляються на кафедрах факультету, так і проблемами індивідуальних наукових розвідок (курскових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт). У роботі підсекцій використовувалися різні форми роботи, що сприяло виникненню дискусій та ґрунтовному обговоренню проблем.

Засідання літературознавчих підсекцій продемонструвало зростання інтересу студентів до літературознавчих проблем, достатню наукову зрілість студентів 4–5 курсів. Показово те, що у роботі підсекцій взяла участь студенти перших-третьох курсів, чії доповіді справили приємне враження і глибиною думки, і науковою новизною. Тематика доповідей засвідчила розмаїття наукових інтересів учасників конференції. У центрі уваги опинилися проблеми як російської, так і зарубіжної літератури, історії та теорії літератури, поетики, структури літературного твору та художнього образу, проблема жанрів та їх модифікацій, засоби художньої виразності, специфіка компаративного аналізу. Значну кількість доповідей було присвячено дослідженню поетики творчості окремих письменників. Приємно вражає зростання наукового рівня досліджень студентів та магістрантів. Було відзначено кращі доповіді.

Мовознавчі підсекції представили дослідження, що відповідають актуальним проблемам сучасної лінгвістики: найскладнішим процесам сучасної російської мови, особливостям перекладу та концептуального аналізу творів, історичному та сучасному коментарям фонетичних процесів тощо – повністю узгоджені із сучасними досягненнями в різних галузях мовознавства. У своїх виступах студенти продемонстрували вільне володіння матеріалом і достатній рівень самостійності своїх досліджень.

Викладачами кафедри німецької мови було організовано роботу у двох підсекціях (підсекція *Сучасних підходів у методиці навчання німецької мови*, підсекція *Соціолінгвістичного та міжкультурного аспектів дослідження німецької мови*). Основна увага зосереджена на подальшій розробці актуальних мовознавчих проблем у межах германістики. Зокрема, розглянуто питання інтерпретації художнього тексту, функціональні та дискурсивні аспекти у дослідженні сучасної німецької мови, основні тенденції розвитку сучасної німецької мови, англіцизми у сучасній німецькій мові. У підсекції Соціолінгвістичного та міжкультурного аспектів дослідження німецької мови виступили всі заявлені у програмі студенти, в доповідях яких відбилися результати їх досліджень з лексикології, діалектології, історії німецької мови тощо.

Проблеми англійської мови та загального мовознавства розглядалися у чотирьох підсекціях (підсекція *Когнітивних, семантичних та прагматичних аспектів мови. Мова та дискурс*; підсекція *Лінгводидактичних, стилістичних, фонетичних, лексичних та словотворчих особливостей мовних одиниць*; підсекція *Літературознавчих аспектів художнього тексту*; підсекція *ESP*

текстів та особливостей їх перекладу). Студенти обговорювали результати досліджень, що стосувалися лінгвокультурних особливостей дискурсу, конотативності лексичних одиниць у тексті, мови інтернету, гендерного аналізу тексту, стилістичних особливостей ідіостилю.

Дослідження студентів та магістрантів відзначалися новизною та актуальністю; в них розглядалися лексико-граматичні трансформації в межах англо-українського перекладу, особливості науково-технічних текстів та їх переклад тощо. Усі виголошені на засіданні доповіді були рекомендовані до друку в щорічному збірнику матеріалів наукової конференції.

До роботи у підсекціях *Англійської мови, Німецької мови, Іноземних мов* було залучені студентів різних факультетів. І хоча іноземна мова не є їх профільюючим предметом, їм вдалося продемонструвати свої знання і зацікавленість предметом. Основними напрямками їх досліджень були: актуальні проблеми лінгвістики, історичного, культурного, економічного життя.

Робота у підсекціях показала, що критерієм якісної наукової продукції є зворотній зв'язок з аудиторією, коли доповідачі та слухачі творять єдиний науково-пізнавальний простір. Запитання, зворотні коментарі, пояснення, що мали місце під час обговорення доповідей, красномовно підтверджують це. Істотною перевагою як при презентації виступу, так і при його сприйнятті є використання мультимедійних засобів, що, з однієї сторони, значно полегшує подання та візуальне сприймання матеріалу, а, з іншої, вимагає значно більше зусиль, вміння і навичок для ефективного використання. Підсумки роботи ще раз засвідчили, що студентська науково-практична конференція є єдиною, безальтернативною формою репрезентації сформованих вміння та навичок науково-дослідної роботи.

Загалом усі студенти та магістранти продемонстрували достатній рівень виконання своєї науково-дослідної роботи. Більшість доповідей засвідчили глибоку обізнаність студентів щодо стану дослідження проблем у сучасній науці, належний рівень їх методологічної підготовки, вміння представити найцінніші результати їх дослідницької роботи.

Цьогорічна конференція на факультеті іноземної філології засвідчила значну активність у науковій роботі студентів 4 та 5 курсів, що є запорукою високого рівня наукової підготовки майбутніх магістрантів. Доповіді студентів супроводжувались презентаціями, що сприяло загальному розумінню представленої проблеми та досягнутих результатів.

Розмаїття тем дещо ускладнювало формування підсекцій та зацікавленості широкої аудиторії в обговоренні представлених робіт. Але цев свою чергу, свідчить про широке коло наукових інтересів студентів та їх керівників, що може виявитись значним потенціалом для участі студентів у всеукраїнських та міжнародних конференціях у майбутньому.

До публікації в університетський збірник були рекомендовані статті студентів та магістрантів:

1. Бербенчук Наталії Петрівни, студентки 4 курсу.
2. Боднарчук Анни Сергіївни, студентки 4 курсу.

3. Гаврилук Анастасії Олегівни, студентки 4 курсу.
4. Гаджієвої Ельміри Тофіківни, студентки 3 курсу.
5. Косило Оксани МIRONІВНИ, студентки 4 курсу.
6. Лавринюк Вікторії Олександрівни, студентки 4 курсу.
7. Ліщишиної Катерини Федорівни, студентки 4 курсу.
8. Масловської Оксани Леонідівни, студентки 5 курсу.
9. Мосендз Анастасії Петрівни, студентки 4 курсу.
10. Невмержицької Романи Валеріївни, студентки 3 курсу.
11. Нешути Оксани Володимирівни, студентки 3 курсу.
12. Ніжинського Віталія Сергійовича, студента 5 курсу.
13. Осійчук Анни Савутівни, студентки 4 курсу.
14. Пашковської Катерини Павлівни, студентки 4 курсу.
15. Примак Мар'яни Юріївни, студентки 4 курсу.
16. Сенюк Ольги Олександрівни, студентки 4 курсу.
17. Сімко Юрія Руслановича, студента 4 курсу.
18. Слободяна Андрія Володимировича, студента 3 курсу.
19. Чорнобрової Вікторії Володимирівни, магістрантки.

Обговорення результатів конференції на пленарному засіданні дає підстави для визначення таких пропозицій щодо організації і проведення наукової конференції студентів та магістрантів:

- проводити конференцію в спеціально визначений для цього день, вільний від занять (наприклад, День науки);
- урізноманітнити форми проведення звітних конференцій;
- ширше застосовувати сучасні комп'ютерні технології;
- забезпечити роботу кожної із підсекцій мультимедійним обладнанням;
- при оцінюванні студентських доповідей викладачам кафедри звертати увагу на обов'язкове врахування вимог, що ставляться до робіт такого типу, а саме: науковий характер дослідження, творчий підхід та новизну, особистий внесок студента в досліджувану проблематику, вміння самостійно окреслити проблему і пов'язати її з актуальністю досліджуваного питання, його практичним застосуванням;
- зобов'язати викладачів, незалежно від того, чи є вони науковими керівниками студентських дослідницьких робіт, активніше брати участь у роботі підсекцій з метою сприяння подальшому конструктивному обговоренню та об'єктивного розподілу призових місць;
- активніше залучати студентів молодших курсів до науково-дослідної роботи;
- залучати до участі в конференції учнів-членів МАН;
- запровадити практику проведення міжвузівських студентських конференцій;
- впроваджувати досвід організації та проведення студентських наукових інтернет-конференцій.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Секція фізико-математичних наук працювала у складі 7 підсекцій: інновацій у навчанні фізиці та дисциплін технологічної освітньої галузі; диферен-

ціальних, різницевих та інтегральних рівнянь; математичного аналізу; методики математики; фізики; інформатики; інформаційних технологій.

У роботі підсекції *Інновації в навчанні фізиці та дисциплін технологічної освітньої галузі* (керівник – П.С.Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор; секретар – О.А.Цюпа, магістрантка фізико-математичного факультету) взяли участь 23 студенти.

У роботі підсекції *Диференціальних, різницевих та інтегральних рівнянь* (керівник – Ю.В.Теплінський, доктор фізико-математичних наук, професор; секретар – К.О.Зелінська, магістрант фізико-математичного факультету) взяли участь 9 студентів. Заплановано 6 доповідей, заслухано – 7.

Підсекція *Математичного аналізу* (керівник – І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор; секретар – Ю.С.Лавренюк, магістрантка фізико-математичного факультету) працювала у складі 24 осіб. Було представлено 20 доповідей, виголошено – 19.

Підсекція *Методики математики* (керівник – Ю.Л.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар – Л.Я.Щипанська, магістрант фізико-математичного факультету) працювала у складі 16 осіб. Було представлено 14 доповідей, виголошено – 8.

У роботі підсекції *Фізики* (керівник – Ц.А.Криськов, кандидат фізико-математичних наук, доцент; секретар – Б.І.Циканюк, студент 4 курсу фізико-математичного факультету) із заявлених 33 доповідей було виголошено 24.

У підсекції *Інформатики* (керівник – В.А.Федорчук, кандидат технічних наук, професор; секретар – Н.С.Мігіна, студентка 4 курсу фізико-математичного факультету) було заявлено 23 доповіді, а заслухано 15. Загалом у роботі взяли участь 25 студентів.

У роботі підсекції *Інформаційних технологій* (керівник – О.А.Смалько, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар – О.О.Попович, студентка 5 курсу фізико-математичного факультету) було заявлено 18 доповідей, заслухано 10. Загалом у роботі підсекції роботи взяли участь 22 студенти.

Перед початком роботи конференції було заплановано для заслуховування 146 доповіді. Вдалось заслухати 91 доповідь. Кращі доповіді виголосили:

Левицький Ігор Миколайович, студент 2-го курсу.

Жук Павло Анатолійович, студент 2-го курсу.

Мазяр Ростислав Миколайович, студент 2-го курсу.

Цюпа Оксана Андріївна, студентка 6-го курсу.

Предиткевич Микола Миколайович, студент 5-го курсу.

Корейба Тетяна Сергіївна студентка, 5-го курсу.

Нарольський Павло Володимирович, студент 5-го курсу.

Ковальчук Едуард Олександрович, студент 5-го курсу.

Маначина Олена Вадимівна, студентка 5-го курсу.

Вовк Наталія Петрівна, студентка 5-го курсу.

Пукас Іванна Леонідівна, студентка 6-го курсу.

Яремчук Ярослав Васильович, студент 6-го курсу.

Пупен Анастасія Вікторівна, студентка 6-го курсу.
Будус Аліна Володимирівна, студентка 6-го курсу.
Зелінська Оксана В'ячеславівна, студентка 6-го курсу.
Керничний Олексій Петрович, студент 5-го курсу.
Чекман Богдана Володимирівна, студентка 6-го курсу.
Козловська Анжеліка Василівна, студентка 6-го курсу.
Мітякова Тетяна Сергіївна, студентка 5-го курсу.
Боднар Геннадій Якович, студент 5 курсу.
Щипанська Леся Йосипівна, студентка 6-го курсу.
Кравченко Валентина Михайлівна, студентка 6-го курсу.
Закіров Марат Ільдусович, студент 6-го курсу.
Циканюк Богдан Ігорович, студент 4-го курсу.
Костанюк Микола Михайлович, студент 5 курсу.
Чорна Світлана Петрівна, студентка 6-го курсу.
Гришук Віолетта Анатоліївна, студентка 6-го курсу.
Вжишкевич Галина Андріївна, студентка 6-го курсу.
Ярчевська Аліна Вікторівна, студентка 5-го курсу.
Стрілецька Лариса Михайлівна, студентка 5 курсу.
Зозуляк Микола Орестович, студент 4-го курсу.
Кулик Володимир Володимирович, студент 4-го курсу.
Яковчук Євгеній Олегович, студент 4-го курсу.
Мариніна Наталія Іванівна, студентка 3-го курсу.
Гелега Оксана Олександрівна, студентка 3-го курсу.
Хомюк Наталія Сергіївна, студентка 5-го курсу.
Фугорська Оксана Миколаївна, студентка 3-го курсу.

Доповіді оформлено у вигляді статей і подано до друку до університетського та факультетського збірників.

Зауваження та пропозиції:

- Не практикувати проведення наукових конференцій у переддень і в перший тиждень після великих свят, тому що це створює значні проблеми в організації та якісній підготовці студентів до виступів.

- У майбутньому узаконити відповідними розпорядженням ректора університету не лише дату, але й час проведення наукових конференцій. Це унеможливить різні підходи до призначення часу проведення наукових конференцій різними кафедрами, факультетами та й окремими науковими керівниками.

СЕКЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ

У ході роботи підсекції *Загальної та практичної психології* було заслухано 6 доповідей, які були присвячені теоретичним та практичним дослідженням у галузі загальної та практичної психології

Студентка 4 курсу Н.Данко (“Психологічні детермінанти формування ціннісних орієнтацій в юнацькому віці”) дослідила проблему формування ціннісних орієнтацій у юнацтва, а також його роль у формуванні переконань та світогляду

молодшої особистості. Студент 5 курсу О.О.Боднар (“Психологічні чинники, які впливають на формування майбутнього психолога”) розкрив психологічні основні чинники, що впливають на формування майбутнього психолога. Студентка 4 курсу О.В.Трачевська виступ присвятила аналізу психологічних чинників адаптації дітей раннього віку до умов ДНЗ. Вона розкрила особливості психологічної адаптації дитини до умов ДНЗ.

Студентка 4 курсу А.В.Ординат у доповіді на тему “Особливості рефлексії як форми самопізнання особистості майбутніх психологів” торкнулася проблеми рефлексії, зумовленої тенденціями сучасної психолого-педагогічної науки. Студентка 3 курсу О.Горох у доповіді “Особливості структури групових психологічних тренінгів” охарактеризувала груповий психологічний тренінг як метод у сучасній психологічній науці. Студентка 4 курсу А.М.Лисик розробила програму тренінгу для розвитку комунікативної компетенції майбутніх учителів.

Під час роботи підсекції *Соціальної педагогіки і соціальної роботи* було заслухано 38 студентів. Найкращими було визнано доповіді: “Технології соціально-психологічних чинників відновлення функцій батьківства в осіб які були позбавлені батьківських прав” І.П.Мальованої (розкриваються технології соціально-психологічних чинників відновлення функцій батьківства в осіб, які були позбавлені батьківських прав); “Самоменеджмент соціального працівника” Ю.В.Зальовської (розкриті основні аспекти сутності самоменеджменту у соціальній роботі і його значення у повсякденній діяльності соціального працівника); “Соціально-педагогічний аналіз проблеми сімейного насилля” В.Д.Котової (розкривається проблема насилля в сім’ї, його види та аналіз явища сімейного насилля у контексті соціально-педагогічної проблематики).

Під час роботи підсекції *Логопедії та спеціальних методик* було заслухано 10 доповідей. Виступили: Грищенко А.В., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка розглянула особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. Шайдуліна К.Р., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, з доповіддю на тему: “Особливості розвитку інтонаційно-мелодичного боку мовлення у дошкільників з порушеннями мовлення”. Добрянська К.С., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології у доповіді розглянула порушення розумового розвитку у дошкільників з ЗНМ. Пастух Г.П., магістрантка 6 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. У своїй доповіді магістранта розкрила питання про формування діалогічного мовлення у дошкільників з ЗНМ шляхом використання казки. Борціх А., студент 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, який свій виступ присвятив темі “Характеристика етапів становлення корекційної освіти на Поділлі”. Мейдич Т.І., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка присвятила свій виступ темі: “Особливості організації роботи соціального педагога в спеціальній школі-інтернаті для розумово відсталих дітей”. Мейдич О.М., студент 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка у доповіді розкрила форму-

вання комп'ютерної грамоти в розумово відсталих школярів. Ратушна О.О., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. У своїй доповіді студентка розкрила специфіку роботи з розумово відсталими школярами над не стандартними арифметичними задачами. Богданова С.М., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології з доповіддю на тему: "Розвиток мовлення у дітей допоміжної школи на уроках читання української мови".

У роботі підсекції *Психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи* було заслухано 13 доповідей. Зеленецька І.В., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка розглянула питання корекційної спрямованості навчально-виховної роботи у спеціальному дошкільному закладі. У доповіді вона звернула увагу на характеристику спеціального дошкільного виховання та корекційну спрямованість навчально-виховної роботи з розумово відсталими дошкільниками. Сухідько О.С., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, з доповіддю на тему: "Особливості формування народознавчих уявлень та понять у розумово відсталих учнів". У ході доповіді обгрунтовано методики вивчення рівня прояву знань з народознавства в учнів спеціальної школи та подано порівняльну характеристика рівня сформованості народознавчих уявлень і понять у розумово відсталих учнів молодших і старших класів. Ледней О. магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, у доповіді розглянула питання корекції моральних знань у розумово відсталих молодших школярів. У доповіді показано стан проблеми морального розвитку, виховання та вихованості нормально розвинених і розумово відсталих молодших школярів; встановлено особливості морального виховання розумово відсталих молодших школярів; вивчено ефективні методи формування моральних знань у них.

Вербуховська І.О., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, у своїй доповіді розкрила питання корекції довготривалої пам'яті у розумово відсталих підлітків на уроках української мови та особливості формування прийомів запам'ятовування і відтворення у розумово відсталіх підлітків у навчально-виховному процесі. Вовчук О.Д., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, яка свій виступ присвятила темі: "Корекція колективних взаємовідносин у підлітків з розумовою відсталістю". Студентка представила обгрунтування методики соціометричного дослідження класного колективу розумово відсталіх учнів, проаналізувала вивчення міжособистісних стосунків розумово відсталіх школярів в період переходу від молодшого до старшого шкільного віку та подала динаміку розвитку колективу класу (на прикладі Гвіздецької загальноосвітньої спеціальної школи-інтернат). Дубограй С.М., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, присвятила доповідь проблемі організації процесу виховання розумово відсталі дитини в сім'ї, яка розкривала питання структурних компонентів процесу виховання дитини у сім'ї, теоретико-практичні основ роботи спеціальної школи з сім'ями, а також характеристики і напрямків вихо-

вання розумово відсталих дітей в сім'ї. Курковська О.В., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, у своїй доповіді подала теоретичні основи розвитку рухових дій та навичок у розумово відсталих дошкільників, показала характеристика рухливої гри як основного засобу розвитку моторики у даній категорії дітей; обґрунтувала основні моделі становлення рухових дій та навичок у розумово відсталих дітей

Глазкова С.В., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології у доповіді охарактеризувала рівень прояву навичок спілкування у розумово відсталих молодших школярів, показала можливості використання системи методик на уроках читання та ознайомлення з довкіллям, у позакласній виховній роботі. Новаковська В.В., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, проаналізувала теоретичні основи екологічного виховання розумово відсталих учнів, показано педагогічне забезпечення проблеми екологічного виховання, зокрема форми, методи, прийоми з екологічного виховання, які можливо використати в практичній діяльності.

Хованець Н.В., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, присвятила доповідь аналізу основних положень розвитку лексичної сторони усного мовлення у розумово відсталих учнів, що розкриває зміст головних понять, термінів, положень розвитку даного процесу. Демідчик О.Ф. студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, свій виступ присвятила темі "Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки", що розкриває теоретичні аспекти проблеми самореалізації та становлення особистості жінки в професійній сфері та пропонує тренінг особистісного розвитку, який сприяє підвищенню рівню самоповаги, самоприйняття, скерованості на самоактуалізацію загалом, коригує рівень соціальної тривоги, покращує психологічне самопочуття жінки, підвищує мотивацію до подальшого розвитку особистості.

Пантелімонова О.О, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, доповідала про проблему впливу дошлюбних статевих стосунків на подальший розвиток сім'ї. Свій виступ студентка присвятила аналізу основних детермінант статевої соціалізації сучасної молоді та статево-рольовій ідентифікації; шляхом опитування та тестування студенткою досліджено основні тенденції дошлюбних статевих стосунків у сучасній молоді та проведено їх аналіз. Палько С.М., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології, виступала з доповіддю на тему "Особливості психокорекції тривожності у дітей молодшого шкільного віку" розкрив проблеми тривожності у психології, причини тривожності молодших школярів, аналіз концептуальних наукових праць вітчизняних і зарубіжних психологів, що досліджували різні аспекти даної проблеми.

Кращими у підсекції *Психології освіти та Психології праці та управління* визнані доповіді: 1. Махиборода Мирослава Романівна – студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. 2. Белінська Наталія Станіславівна – студентка 4 курсу факультету корекційної та соціальної педа-

гоїки і психології. 3. Кадиш Юлія Валеріївна – студентка 4 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.

Пропозиції: 1. Роботу студентської наукової конференції бажано розпочинати у першій половині дня – з 10 години.

2. На факультетах розробити для заохочення систему матеріального стимулювання кращих студентських доповідей.

3. Продовжити практику публікації кращих студентських статей у загальноуніверситетському збірнику наукових праць студентів та магістрантів.

4. Для ефективного проведення наукової конференції використовувати мультимедійні проектори для презентабельності виступів студентів.

СЕКЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

На факультеті працювали 3 підсекції: економічної теорії (керівник – М.О.Гофман, кандидат економічних наук, старший викладач); економіки підприємства (керівник – М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор) та управління персоналом і туризму (керівник – П.А.Стрельбицький, кандидат економічних наук, доцент). У роботі наукової конференції взяли участь студенти економічного і фізико-математичного факультетів. Було заслухано 46 доповідей. Виступи учасників відзначалися логічною побудовою, змістовним викладом матеріалів досліджень, обґрунтованістю висновків та мали прикладний характер.

Кращими були визнані студентів:

Каденюк Віта Юріївна, студентка 3 курсу економічного факультету;

Мостова Оксана Василівна, студентка 3 курсу економічного факультету;

Пухайло Тарас Юрійович, студент 1 курсу економічного факультету;

Сокальська Юлія Олегівна, студентка 4 курсу економічного факультету;

Попович Максим Михайлович, студент 3 курсу економічного факультету;

Барілова Катерина Сергіївна, студентка 4 курсу економічного факультету;

Бацура Анастасія Сергіївна, студентка 3 курсу економічного факультету;

Литвиненко Андрій Павлович, студент 3 курсу економічного факультету;

Бурковський Павло Анатолійович, студент 5 курсу економічного факультету;

Мандзюк Альона Володимирівна, студентка 4 курсу економічного факультету;

Атаманюк Юлія Володимирівна, студентка 5 курсу економічного факультету;

Круглик Юлія Іванівна, студентка 1 курсу економічного факультету;

Палійчук Галина Василівна, студентка 4 курсу економічного факультету;

Козачишин Сергій Віталійович, студент 3 курсу економічного факультету;

Руссу Кристина Григорівна, студентка 3 курсу економічного факультету;

Ісламов Дмитро Васильович, студент 3 курсу економічного факультету;

Іванова Катерина Олександрівна, студентка 3 курсу економічного факультету;

Сірацький Олег Іванович, студент 5 курсу фізико-математичного факультету.

Рекомендації:

• Розробити систему матеріального стимулювання кращих студентських доповідей.

• Продовжити практику публікування кращих студентських статей у загальноуніверситетському збірнику наукових праць студентів та магістрантів.

• Для ефективного проведення наукової конференції забезпечити мультимедійними проекторами, що сприятиме презентабельності наукових досліджень студентів.

СЕКЦІЯ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Наукова конференція студентів та магістрантів за підсумками НДР у 2012–2013 році на природничому факультеті проводилась в одній секції Природничих наук, яка включала наступні підсекції – “Біології”, “Фізіології та валеології”, “Екології”, “Географії та картографії” і “Методики навчання”. Було заявлено 79 доповідей, що свідчить про чисельні дослідження у різних напрямках природничих наук. Кращі доповіді, виголошені на конференції, нагороджені грамотами:

Підсекція *Біології №1*

I місце – Новак Володимир Володимирович (магістрант) за доповідь на тему “Особливості осінньої орнітофауни агробіотопів Хмельницького Побужжя”.

II місце – Пилявська Наталія Миколаївна (студентка 5 курсу) за доповідь на тему “Оцінка фітотоксичності ґрунтів на території м. Кам’янець-Подільського”.

III місце – Граневська Наталія Анаголіївна (студентка 4 курсу) за доповідь “Біоморфологічні та еколого-географічні особливості видів роду *Elaeagnus* L. у флорі Староушицької округи Хмельницької області”.

Також було висловлено подяки Водоп’яновій Юлії Олександрівні (студентка 4 курсу) за доповідь “Вища водна флора долини річки Смотрич в межах м. Городок” і Різнику Володимиру Володимировичу (магістрант) за доповідь “Аналіз насінневої продуктивності *Gypsophilla altissima* в межах Кам’янецького Придністер’я”.

Підсекція *Біології №2*

I місце – Орлова Катерині Вікторівні (студентка 4 курсу) – за доповідь “Гніздова поведінка сорокопуда тернового (*Lanius collurio* L.) в умовах Кам’янецького Придністров’я”.

II місце – Лисюк Валентин Михайлович (студент 5 курсу) за доповідь “Аналіз біотопів гідрологічного заказника “Святе озеро” та його околиць”.

III місце – Головата Марина Олександрівна (студентка 4 курсу) за доповідь на тему “Біотопічні особливості мохоподібних м. Кам’янець-Подільського”.

Подяки висловлено Якімовій Ользі Михайлівні (студентка 5 курсу) – за доповідь “Аналіз дендрофлори с. Маків”.

Підсекція *Географії та картографії*

I місце – Гонюк Лілія Олександрівна (студентка 5 курсу) “Туристично-рекреаційний потенціал річки Жванчик”.

II місце – Миколук Роман Олексійович (студент 5 курсу) “Рослинництво Волочиського р-ну”.

III місце – Шинківська Ірина Василівна (студентка 5 курсу) за доповідь “Туризм та рекреація в системі господарства Підгаєцького району Тернопільської області”.

Подяки висловлено студенткам 4 курсу Трофанюк Катерина Василівна за доповідь “Демографічна ситуація Красилівського району Хмельницької області” і Королюк Інна Василівна – “Структура ПТК нижньої течії річки Студениця”.

Підсекція *Екології №1*

І місце – Яцишена Єлизавета Олександрівна (студентка 5 курсу) за доповідь “Оцінка рівнів забруднення повітряного басейну м.Кам’янець-Подільського методом флюктуючої асиметрії”.

ІІ місце – Бурима Тетяна Василівна (студентка 5 курсу) за доповідь “Екологічна оцінка стану навколишнього середовища Віньковецького району Хмельницької області”.

ІІІ місце – Козак Андрій Анатолійович, (студент 5 курсу) за доповідь “Оцінка системи поводження з небезпечними відходами (люмінесцентними лампами і елементами живлення) на локальному рівні”.

Подяку висловлено студенткам 5 курсу Вакарчук Ірині Дмитрівні за доповідь “Оцінка рівня хімічного забруднення ґрунтів НПП «Подільські Товтри» та Мельник Галині Миколаївні – “Оцінка рівня пилового забруднення атмосферного повітря об’їзної дороги м.Кам’янець-Подільського та прилеглих територій”.

Підсекція *Екології №2*

І місце – Лискун Анастасія Геннадіївна (студентка 4 курсу) за доповідь “Моніторинг забруднення атмосферного повітря підприємства видобувної галузі ДП “Гірник””.

ІІ місце – Процюк В’ячеслав Анатолійович (студент 4 курсу) за доповідь “Оцінка стану навколишнього середовища за наявністю та видовим різноманіттям лишайників”.

ІІІ місце – Ганаба Дмитро Васильович (студент 4 курсу) за доповідь “Екологічний контроль якості дитячого молочного харчування”.

Подяки висловлено студентам 4 курсу Поліщук Юлії Василівні за доповідь “Екологічна характеристика водних ресурсів Кам’янець-Подільського району Хмельницької області” та Олійнику В’ячеславу Сергійовичу – “Гідро-екологічна оцінка руслового комплексу р.Смотрич в межах ППЗЗ “Смотрицький каньйон”.

Підсекція *Методики навчання*

І місце – Вапнична Оксана Павлівна (магістрантка) за доповідь “Застосування комп’ютерних технологій та інтернет-ресурсів у навчально-виховному процесі студентів природничих напрямків підготовки”.

ІІ місце – Белінська Марина Миколаївна (студентка 5 курсу) за доповідь “Формування дослідницьких компетентностей учнів у процесі гурткової роботи Кам’янець-Подільським еколого-натуралістичним центром учнівської молоді”.

ІІІ місце – Гаврилук Валентина Гнатівна (магістрантка) за доповідь “Предметно-тематична спрямованість навчальних інтересів студентів на заняттях з географічних дисциплін”.

Подяки висловлено студенткам 4 курсу Дужак Ангеліні Володимирівні за доповідь “Методика використання творчих завдань на уроках біології” та Цапівій Віті Віталіївні – “Методика формування пізнавальних інтересів учнів при вивченні біології”.

Підсекція *Фізіології та валеології*

І місце – Андрухівський Володимир Анатолійович (магістрант) за доповідь

“Ефективність використання методики і занять на профілакторі Євмінова з метою оптимізації функцій хребта в учнів 8-х класів”.

І місце – Шендибило Інна Вікторівна (студентка 3 курсу) за доповідь “Неврологічні прояви вертеброгенної патології”.

В кожній підсекції були присутні викладачі – наукові керівники студентів, студенти молодших курсів.

Конференція пройшла успішно, доповіді студентів супроводжувались демонстрацією відеопрезентацій. Високою була активність студентів, задавали багато запитань доповідачам. Студентів, доповіді яких були відмічені як кращі, рекомендовано до участі у V регіональній молодіжній науково-практичній конференції “Молоді дослідники – Природі Поділля”, яка відбулася 18 квітня 2012 року у приміщенні офісу НПП “Подільські Товтри”. Учасниками цієї конференції були також школярі міста та району.

Загалом конференція відбулася успішно, доповіді були цікавими, змістовними і викликали дискусії, що свідчить про зацікавленість слухачів до досліджень.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Робота проходила у 4 секція і у 19 підсекціях, заслухано 224 повідомлення.

За підсумками НДР у звітному 2012–13 н.р. видруковано два випуски збірника студентських публікацій педагогічного і мистецького напрямів:

Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 9. – Кам’янець-Подільський: ТОВ “Друк-Сервіс”. – 280 с. (умовн. друк. арк. 16,3), 87 статей.

Збірник наукових праць студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 6. – Кам’янець-Подільський: ТОВ “Друк-Сервіс”. – 348 с. (умовн. друк. арк. 20,23), 97 статей.

Всього 184 статті, 36, 53 друк аркушів

Робота студентів факультету у проблемних групах і наукових гуртках зростає і кількісно, і якісно. Нараз на факультеті працює 63 творчих гуртки, у яких займається біля 500 студентів.

Питання організації НДРС виноситься на розгляд вченої ради університету. Здобутками НДРС є те, що щороку друкуються збірки статей за підсумками конференцій; студенти беруть участь у творчих звітах колективів, конференціях, олімпіадах у мистецьких конкурсах і змаганнях.

У проблемних групах та наукових гуртках студенти вчаться працювати з науково-методичною літературою, збагачують лексику, оволодівають науковою і професійною термінологією, готують наукові повідомлення, реферати. Студенти беруть участь у всеукраїнських олімпіадах і міжнародних творчих змаганнях і виборують призові місця. Так, студенти Альона Москалова (4 курс) та Тетяна Глубовська (4 курс) стали дипломантами всеукраїнської олімпіади з педагогіки в Ялті (керівник М.С.Гордій); Вадим Горобець (студент 5 курсу), Вадим Стефанець (студент 1 курсу) – переможцями (1 місце) Всеукраїнського фестивалю

снігових скульптур “Казкова країна Буковель” у номінації “Снігова скульптура. За пластичне рішення” (10–12.02.2012 р., Буковель, (керівник – викладач кафедри С.І.Кляпетура); Ірина Римар (студентка 4 курсу), Ігор Захаров (студент 4 курсу) стали володарями Гран-прі Першого студентського фестивалю снігової скульптури “Кам’янець Сніжний”; Віталій Рудь (студент 3 курсу), Марія Сидоренко (студентка 3 курсу), Микола Небесний (студент 3 курсу) зайняли 1 місце на Першому студентському фестивалі снігової скульптури “Кам’янець Сніжний” (куратор проекту – С.І.Кляпетура, викладач кафедри). 20–26.02.2012 р., м.Кам’янець-Подільський). Вадим Горобець (студент 5 курсу), Олена Кулик (студентка 5 курсу), Віталій Горбатюк (студент 5 курсу) зайняли 3 місце на названому конкурсі.

Студентка 1 курсу Оксана Маслюк стала дипломантом Всукраїнського фестивалю патріотичної творчості “Червона калина” (Рівне); лауреатом міжнародного конкурсу “Золоті береги вічності”, номінація “Естрадій спів”, 2 місце, (жовтень, Мелітополь). Студентки Юлія Брух (2 курс, номінація “Академічний спів”, 2 місце) та Оксана Турик (1 курс, номінація “Академічний спів”, 1 місце), та студентка 3 курсу Тетяна Разім (номінація “Естрадій спів”, 3 місце) стали лауреатами міжнародного конкурсу “Золоті береги вічності” (Мелітополь).

У наукових студентських конференціях, які проводяться в університеті, бере значна участь студентів і педагогічного факультету. Кращі повідомлення відзначаються конкурсною комісією, рекомендуються до друку у наукових збірниках факультету, в університетському збірнику студентських наукових робіт. Студенти музичних спеціальностей виступають з концертними програмами на Всеукраїнських фестивалях художньої творчості. Так, студент 5 курсу О.М.Вознюк 24–25 листопада 2012 року став володарем Гран-Прі Всеукраїнського конкурсу вокалістів “Bel Canto” серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (Київ); а також володарем срібної медалі Международного фестивалю вокально-хорового конкурсу (10–15 грудня 2012 року Рим (Італія).

Студенти факультету беруть участь у всеукраїнських і міжнародних конференціях, мають публікації. Окрім творчих змагань у звітному 2012 р. О.М.Вознюк опублікував статті (“Витоки українського пісенного мистецтва”) у збірці матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів “Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень”, 14–15 травня 2012 р., Волинський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк); “Пісенний фольклор у системі української освіти і культури” (у збірці матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції “Молоді науковці Поділля: здобутки та перспективи досліджень”, 19–20 березня 2012 року); “Народна пісня – невід’ємна частина культури українського народу” у збірці матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (25–26 квітня 2012 р., м.Київ, Асоціація навчальних закладів України приватної форми власності, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Європейський університет).

Пропозиції: відмітити роботу організаторів конференції; продовжувати проводити тематичні конференції, які активізують науково-дослідницьку роботу студентів, спонукають до публікацій наукових досліджень; залучати до (пасивної) участі студентів різних курсів, особливо молодших.

СЕКЦІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

На факультеті фізичної культури працювало 3 підсекції: “Методики фізичного виховання різних груп населення”; “Оптимізації процесу тренувальної та змагальної діяльності спортсменів із видів спорту”; “Медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації”.

У роботі секції *Фізичної культури* взяло участь 84 студенти. З доповідями виступило 72 студенти і магістранти. Аналіз доповідей і повідомлень дозволяє зробити висновок, що спрямованість досліджень – актуальна, охоплює широкий спектр проблем з фізичної реабілітації, фізичного виховання та спортивного тренування дітей різного шкільного віку і студентської молоді. До друку подано 80 статей.

На пленарному засіданні було відзначено грамотами і подяками кращі доповіді студентів та магістрантів:

1 місце – Ахметєва Тетяна Григорівна, магістрантка 1 курсу факультету фізичної культури; Дейнега Сніжана Олександрівна, студентка 5 курсу факультету фізичної культури; Макарчук Діана Олександрівна, студентка 5 курсу факультету фізичної культури.

2 місце – Пиндик Олена Олександрівна, студентка 3 курсу факультету фізичної культури; Гуменюк Ольга Олександрівна, студентка 3 курсу факультету фізичної культури; Рогулько Андрій Васильович, студент 5 курсу факультету фізичної культури; Колодка Олександр Вікторович, студент 3 курсу факультету фізичної культури.

3 місце – Терещук Тетяна Іванівна, студентка 4 курсу заочної форми навчання факультету фізичної культури; Божко Денис Валентинович, магістрант 1 курсу факультету фізичної культури; Балабан Ярослав Ігорович, студент 3 курсу факультету фізичної культури; Загоруйко Валентина Олександрівна, студентка 3 курсу факультету фізичної культури.

Подяка: Войціцька Катерина Володимирівна, студентка 3 курсу факультету фізичної культури; Стасюк Крістіна Валеріївна, студентка 5 курсу факультету фізичної культури; Мала Г.В., студентка 2 курсу історичного факультету; Калашнік Ірина Анатоліївна, студентка 3 курсу факультету фізичної культури; Поліпчук Григорій Михайлович, студент 3 курсу факультету фізичної культури; Ліпковський Віталій Вікторович, студент 4 курсу заочної форми навчання факультету фізичної культури.

Загалом конференція пройшла на належному науковому рівні, за високої активності студентів, що проявлялось не тільки в подачі інформації, але й у дискусії між слухачами та доповідачами.

Пропозиції:

- У наступному році передбачити тематику наукових досліджень, спрямо-

ваних на підвищення якості навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

- Більш коректно і відповідально відноситись до написання та оформлення наукових статей.
- Для кращого сприйняття слухачами доповідачам використовувати мультимедійні засоби.
- Відзначати кращі доповіді студентів та магістрантів на пленарному засіданні університету.
- Зобов'язати всіх наукових керівників разом з виконавцями бути присутніми на секційних засіданнях конференції.

Отже, студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 навчальному році мали солідні здобутки на науковій ниві, про що свідчать проведені конференції, публікації та нагороди. Сподіваємось, що і в наступному навчальному році студентство університету матиме прекрасні наукові напрацювання.

УДК 001(477.43)“2013”

І.М.Конет, В.С.Кшевецький

П'ята конференція молодих вчених

21–22 жовтня 2013 року вп'яте проведено конференцію молодих вчених, присвячену 95-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Відповідно до програми конференції працювало 11 секцій: економічних дисциплін (керівник – кандидат економічних наук, доцент І.В.Ящишина); історії (керівники – кандидат історичних наук, доцент В.А.Дубінський, кандидат історичних наук, доцент В.В.Газін); мовознавства (керівник – кандидат філологічних наук, доцент А.І.Миколайчук); літературознавства (керівник – кандидат філологічних наук, доцент В.С.Кшевецький); журналістики (керівник – доктор філологічних наук, професор О.С.Волковинський); корекційної та соціальної педагогіки і психології (керівник – кандидат психологічних наук, доцент В.І.Співак); мистецьких дисциплін (керівник – доктор мистецтвознавства, професор Н.О.Урсу); педагогіки, теорії та практики дошкільної і початкової освіти (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент І.Ю.Лебідь); природничих наук (керівник – кандидат біологічних наук, доцент М.Д.Матвєєв); фізико-математичних наук (керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач І.М.Білик); фізичної культури, спорту і здоров'я людини (керівник – кандидат педагогічних наук, професор М.С.Солопчук).

У роботі секції *Економічних дисциплін* взяли участь 10 молодих викладачів, серед них – 5 кандидатів наук і 5 асистентів. Усі доповіді висвітлювали актуальні проблеми політичної економії, макроекономіки, мікро-економіки та сучасних економічних теорій.

Асистент В.Б.Буторіна темою свого дослідження обрала роль чинників економічного зростання та пріоритети інноваційного розвитку регіону. Обговорено роль персоналу в стратегічному розвитку підприємства у виступі к.е.н. В.Ю.Лисак. Низка запропонованих до розгляду виступів стосувалася таких проблем: роль інформаційних технологій в економічному просторі (к.е.н. О.К.Кушнір); стан розвитку інтелектуального капіталу в Хмельницькій області (В.Р.Чаплінський); музеологія як фактор оптимізації розвитку музейної справи (к.і.н. Б.О.Опря); мотиваційний механізм управління персоналом підприємств (О.П.Стрельбіцька) та ін. Особливості управління внутрішнім і зовнішнім середовищем у туризмі розкрила у своєму виступі кандидат географічних наук І.І.Ковтуник. Кандидат економічних наук, асистент Н.В.Кузовенкова запропонувала доповідь на тему “Сучасні засоби організаційного впливу на трудову поведінку людей”, у якій проаналізувала особливості роботи працівника. Старшим викладачем Л.П.Дитко проведено дослідження зайнятості у регіоні як фактор формування трудового доходу. Зацікавило присутніх також питання динаміки та прогнозування розвитку малих підприємств на селі, висвітлене асистентом О.В.Парок.

Пропозиції:

- до наукової конференції варто залучати студентів старших курсів, що сприятиме розвитку навичок публічних виступів, ведення наукової дискусії та стане в нагоді під час захисту випускових робіт;
- доцільно запровадити форму проведення конференції як інтернет-конференції, що сприятиме залученню ширшого кола учасників й ефективності наукових диспутів.

Секція *Історії* працювала у складі 2 підсекцій: *підсекція історії* (керівник – І.І.Боровець, кандидат історичних наук, старший викладач) і *підсекції політології, соціології та філософських дисциплін* (керівник – О.В.Рибшун, кандидат соціологічних наук, доцент).

Загалом на історичному факультеті в роботі конференції взяли участь 20 молодих вчених, серед яких представлено молоді викладачі (11 чол.) й аспіранти (9 чол.). Безпосередньо під час роботи підсекцій свої доповіді виголосили 15 чоловік. З різних причин (заняття згідно розкладу, стан здоров'я тощо) низка учасників конференції, які подали матеріали, не змогли оприлюднити результати своєї наукової роботи.

Подали свої доповіді та взяли участь у дискусіях підсекції історії: О.А.Юга (“Позиція кийвського воєводи Адама Киселя щодо розв’язання “української проблеми” в 1649–1650 рр.”), С.С.Калуцький (“Археографічна діяльність В.Липинського”), В.В.Верстюк (“Участь українських полків у воєнних діях на теренах ВКЛ в 1654 р. в оцінці М.Костомарова”), М.П.Забродський (“Статті Адольфа Добрянського в часописах “Новый Свет” як історичне джерело”), Р.І.Майор

(“Зародження русофільського руху в Закарпатті: проблема датування”), к.і.н. В.Б.Стецюк (“Кореспонденція журналу “Розвідник” як джерело з історії російської військової присутності на Правобережній Україні (1893–1914 рр.)”), М.І.Гончар (“Проблема матеріального забезпечення духовенства на сторінках “Подольских епархиальных ведомостей”); к.і.н., доц. А.Л.Глушковецький (“Депутат Державної Думи Російської імперії від Подільської губернії П.М.Балашов”), к.і.н. П.В.Клищинський (“Стан економіки на Поділлі в роки Першої світової війни”), к.і.н. І.І.Боровець (“Оцінки Словацької держави в 1939–1945 рр.: сучасний історіографічний дискурс”), О.М.Кух (“Фінська тематика на сторінках газети “Рада” (1906–1911 рр.)”), Д.В.Трембовецький (“Штати Законодавчої управи Канцелярії Народного Військового міністерства Директорії УНР на 10 січня 1919 року”), К.І.Терещук (“Становище шкільних бібліотек м.Кам’янця-Подільського у 1919–1920 рр.”), О.М.Бачинська (“Театральне життя в Кам’янці-Подільському у добу гетьманату П.Скоропадського”), А.Р.Олещук (“Польща – “адвокат” України в Європі”), А.А.Теліга (“П.Клименко як дослідник економічної історії України XVIII століття”).

Усі наукові доповіді, які були виголошені на засіданні підсекції, мали достатньо високий рівень, викликали інтерес аудиторії, про що свідчить велика кількість запитань до доповідачів та жвава дискусія.

У роботі підсекції *політології, соціології та філософії* взяли участь кандидат політичних наук, доцент В.В.Кобильник, кандидат політичних наук, доцент В.Ю.Маркітантов, кандидат політичних наук, старший викладач О.В.Віннічук, кандидат соціологічних наук, доцент О.В.Рибщун. Доповіді були присвячені актуальним політологічним проблемам сучасності. Зокрема, В.В.Кобильник акцентував увагу присутніх на процесі євроінтеграції як чиннику успішного транзиту в Україні. В.Ю.Маркітантов у своїй доповіді зупинився на особливостях використання виборчих технологій. Цікавими були виступи О.В.Рибщуна “Сучасна українська соціологія: тенденції розвитку” і О.В.Віннічука “Праксеологічний аспект дослідження політичних ризиків в Україні”.

Після завершення роботи підсекцій було сформовано висновки та пропозиції щодо проведення подальших конференцій молодих вчених: робота підсекцій була проведена на високому організаційному та науковому рівнях, доповіді відзначалися глибиною дослідження, змістовною та логічною довершеністю. Характерними рисами розглядуваних проблем є їх наукова новизна та актуальність.

Пропозиції:

- зробити обов’язковою присутність всіх дослідників, чий доповіді включені до програми конференції та внесені до порядку денного засідання підсекції;
- частіше проводити подібні наукові конференції, щоб молоді дослідники мали змогу обмінюватися думками й напрацюваннями, отримували досвід публічних виступів та дискусій.

Молоді викладачі та аспіранти *факультетів іноземної філології, української філології і журналістики* працювали в чотирьох підсекціях. Основні напрямки досліджень визначалися як проблематикою колективних тем, так і

проблемами індивідуальних наукових (у більшості дисертаційних) розвідок. У діяльності підсекцій використовувалися різні форми роботи, що сприяло виникненню дискусій та ґрунтовному обговоренню проблем.

У роботі підсекції “Літературознавства” взяли участь 9 осіб: аспіранти М.Б.Волошук, О.О.Кремінська, Л.П.Расевич, Д.Хохель, Н.М.Яковлева, А.С.Сімаковська, Т.Левчук, О.Чайковська, к.ф.н., доцент В.С.Кшевецький. У центрі уваги опинилися проблеми структури літературного твору та художнього образу, проблема жанрів та їх модифікацій, засоби художньої виразності, специфіка компаративного аналізу. Значна кількість доповідей була присвячена дослідженню поетики творчості окремих письменників. Присмтно вражає зростання наукового рівня досліджень аспірантів, молодих викладачів. Серед кращих були відзначені доповіді: Н.Яковлевої “Міфологема шляху та хронопоп зустрічі у романі Джозефа Конрада “Серце п'їтьми”, Д.Хохель “Парні повтори епітетних структур у текстах С.Кларк і Г.Пагутяк”.

Підсекція “Німецької мови” була представлена доповідями 6 викладачів кафедри німецької мови. Особливістю роботи цієї підсекції було те, що тематика виступів була досить різноплановою. Вона була присвячена дослідженням у галузі мовознавства, літературознавства та дидактики. Різноманітні лінгвістично-дидактичні аспекти досліджувались впродовж всього звітного періоду. Всі доповіді були підготовлені на достатньому науковому рівні, актуальність поставлених проблем підтверджувалась жвавою дискусією. Кращими були відзначені доповіді: к.ф.н., старшого викладача О.О.Добринчук “Аналіз засобів художньої виразності при характеристиці образу Єлени Прекрасної у п’єсі Гуго фон Гофманстала “Єгипитська Єлена”, к.ф.н., доцента Г.В.Фоміної “Окремі аспекти соціолінгвістичного підходу до проблеми німецьких антропонімів”.

Викладачі кафедри англійської мови працювали у підсекції “Англійської мови”. У роботі підсекції взяли участь 6 доповідачів, які представили свої наукові доробки із семантичних, лексичних та фонетичних аспектів мови (І.А.Свідер, О.М.Литвинюк, Н.Г.Коваль), проблем глобалізації та масової комунікації (Т.Л.Гурман), когнітивного та психологічного підходу у лінгвістиці та літературознавстві (Н.І.Фрасинюк, Т.В.Мітроусова).

Всі учасники конференції виступили із доповідями, відбулася жвава дискусія, задавалися питання. Виступи молодих науковців: О.М.Литвинюк, Н.І.Фрасинюк, Т.В.Мітроусової та Т.Л.Гурман відзначені як такі, що викликали найбільший інтерес та увагу присутніх.

Підсекція “Актуальних проблем методики викладання іноземної мови” об’єднала молодих вчених, в центрі уваги яких опинилися актуальні питання проблем методики викладання англійської мови, підготовки майбутніх вчителів англійської мови, методів та форм навчання майбутніх фахівців. У роботі підсекції взяли участь 5 осіб. Зокрема, Т.М.Толкова досліджувала особливості підготовки магістрів педагогічної освіти у дослідницьких університетах США; О.О.Попадинець розглядала сучасні підходи до навчання професійної англійської мови студентів неспеціальних факультетів; О.А.Трофименко проаналізувала методичні аспекти профе-

сійної підготовки майбутнього вчителя в умовах міжкультурної комунікації; А.А.Крук розглянула аспектний підхід до навчання англійської мови професійного спрямування; О.В.Моштак досліджувала внутрішньомотиваційні принципи при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням. Усі представлені доповіді були змістовними та відзначалися актуальністю й новизною.

Важливим результатом роботи конференції було прийняття практичних висновків та рекомендацій, в яких відображено позицію учасників. Звітна конференція показала, що молоді викладачі факультету іноземної філології ведуть плідну науково-дослідну роботу, розробляють актуальні проблеми, що мають вагомое теоретичне та практичне значення. Результати їх досліджень відображено у фахових наукових збірниках та у збірниках наукових праць університету.

Разом з тим, конференція засвідчила певні недоліки в її організації та проведенні. Обговорення результатів конференції на пленарному засіданні дає підстави для визначення таких пропозицій щодо організації та проведення наукової конференції молодих вчених:

1) надалі впроваджувати практику проведення наукових конференцій молодих вчених;

2) виділяти окремий день для проведення конференції молодих вчених;

3) урізноманітнити форми проведення конференції;

4) молодим викладачам більш чітко окреслити рамки проблематики наукових досліджень та притримуватися їх;

5) у доповідях більше уваги приділяти постановці питання та аналізу сучасних наукових джерел, актуальності досліджень та їх важливості на сучасному етапі розвитку науки;

6) ширше використовувати мультимедійні засоби;

7) залучати провідних фахівців до роботи конференції;

8) запрошувати на конференцію студентів випускних курсів.

Секція *Корекційної та соціальної педагогіки і психології* працювала у складі 6 підсекцій: логопедії та спеціальних методик; соціальної педагогіки і соціальної роботи; психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи; корекційної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку в умовах корекційної та інклюзивної освіти; загальної та практичної психології; психології освіти.

У ході роботи секції було заслухано наукові доповіді, що стосувалися проблем корекції, діагностики, соціального супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку.

У виступі асистента О.В.Чопік розглянуто проблему адаптації дітей з вадами опорно-рухового апарату до навчання в інклюзивному класі; к.пс.н. Н.С.Гевчук розглянула сучасні проблеми підготовки старшокласників до шлюбно-сімейних стосунків; асистент Т.І.Сметанюк розкрила теоретичні аспекти менеджменту самоорганізації учнівського колективу; асистент Ж.В.Мельник звернула увагу на зародження самосвідомості особистості у ранньому дитинстві; к.пс.н. Н.М.Дідик у виступі визначила ефективність проведення тренінгу, розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Варто зазначити, що робота секції пройшла на належному науково-теоретичному рівні, усі доповіді були змістовними та актуальними й відповідали напрямам дослідження молодих учених.

Робота V наукової конференції молодих вчених *на педагогічному факультеті* проходила у 2 секціях: “Мистецьких дисциплін” (2 підсекції), “Педагогіки, теорії та практики дошкільної і початкової освіти”.

У підсекціях на факультеті було заслухано 22 доповіді.

Молоді вчені педагогічного факультету подали доповіді у збірник наукових праць. Тематика досліджень молодих учених факультету актуальна і відповідає профілю основних напрямів підготовки педагогічних кадрів у руслі сучасних вимог. Результативність і масштаби впровадження результатів НДР перевіряються у ході науково-дослідницької роботи викладачів. Наукові та навчально-методичні дослідження, творчі роботи викладачів кафедр факультету сприяють підвищенню ефективності навчального процесу, удосконаленню змісту навчання з урахуванням сучасного стану розвитку науки і педагогічних технологій. Усі виступи, виголошені на конференції, відповідають профілю дисциплін, які вони викладають, наслідки наукової роботи впроваджуються у навчальний процес.

Виголошені доповіді як складові індивідуальних і колективних тем є результатом роботи у творчих лабораторіях, науково-дослідних центрах, які функціонують на факультеті: лабораторія “Теорія і практика дошкільної і початкової освіти” на кафедрі педагогіки і методики дошкільної і початкової освіти (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л.Б.Попова); творча лабораторія вчителів початкових класів на кафедрі математики і природознавства з методикою викладання (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Р.В.Моцик); науково-дослідний центр “Історія, теорія і практика музичної інструментально-виконавської освіти” на кафедрі теорії, історії музики і гри на музичних інструментах (керівник – кандидат педагогічних наук, професор В.М.Лабунець); науково-дослідний; центр на кафедрі методики музичного виховання, вокалу і хорового диригування (керівник – кандидат педагогічних наук, професор З.П.Яропуд); міжнародний науковий центр досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури на кафедрі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва і реставрації творів мистецтва (керівник – доктор мистецтвознавства, професор Н.О.Урсу).

У звітах про роботу підсекцій відзначається, що усі доповіді молодих учених викликали зацікавленість колег, й висловлено такі пропозиції:

1. Проведення конференції молодих учених сприяє активізації їх науково-дослідницької роботи та проведення конференцій спонукає їх до публікації наукових досліджень.

2. Молодим науковцям варто обирати теми для виступів, максимально наближені до дисциплін, які вони викладають.

3. Розглянути можливість подання матеріалів конференції у вигляді тез, оскільки стаття, як правило, виходить за межі 4-х сторінок, а тези міститимуть основні позиції.

У наукова конференція молодих вчених *на природничому факультеті* проходила в одній секції природничих наук, яка включала 2 підсекції – “Біологія” і “Географія та екологія”. Було виголошено 9 доповідей.

Роботи, представлені у підсекції “Біологія”, стосувалися досліджень флори та фауни, а також питань організації та проведення навчального процесу і самостійної роботи студентів ВНЗ. Зокрема, у доповіді Н.В.Рубановської “Нове місце-знаходження популяції *Allium ursinum* L. та її моніторинг” проаналізовані нові місця та умови зростання цибулі ведмежої в широколистяних буково-грабових лісах Західного Поділля. Н.В.Казанішена в доповіді “Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках хімії” визначила особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках хімії. Доповідач здійснила аналіз структури інформаційно-комунікаційних технологій. В.А.Колодій в роботі “Організація самостійної роботи студентів вищого навчального закладу в умовах КМСОНП” охарактеризувала етапи організації самостійної роботи студентів відповідно вимогам КМСОНП та вказала на форми її проведення.

В підсекції “Географія та екологія” І.П.Касіяник у доповіді “Інфраструктура пригодницького туризму в Подільському Придністер’ї (на матеріалах Тернопільської та Хмельницької областей)” проаналізував умови формування та розвитку пригодницького туризму досліджуваного регіону. Охарактеризував його структуру та перспективи розвитку відповідно до специфіки Подільського регіону. О.В.Мисюкевич, С.С.Придеткевич та В.М.Самар в доповіді “Психоемоційна дія на людину лісових антропогенних ландшафтів Придністер’я (в адміністративних межах Хмельницької області)” проаналізували основні напрямки впливу лісових антропогенних ландшафтів в умовах Хмельницького Придністер’я. В.В.Шаравара у виступі “Проблеми моніторингу земель і його відповідність сучасним вимогам екобезпеки” визначив основні проблеми моніторингу земель, а також проаналізував відповідність моніторингу ґрунтів сучасним вимогам безпеки, вказавши на його недоліки та шляхи підвищення ефективності.

Загалом усі доповіді були цікавими, змістовними і викликали здорову наукову полеміку.

Секція фізико-математичних наук працювала у складі 2 підсекцій: математики та інформатики; фізики та методики її викладання.

Підсекція *фізики та методики її викладання* (керівник – М.В.Беркешук, кандидат фізико-математичних наук, доцент) працювала у складі 14 осіб. Тематика доповідей стосувалась таких напрямків: дослідження властивостей композиційних матеріалів з полімерною матрицею (М.В.Беркешук, кандидат фізико-математичних наук, доцент); міжпредметні зв’язки як засіб формування професійних компетенцій майбутніх фахівців технологічного профілю (Р.М.Білик, кандидат педагогічних наук; С.М.Діндлевич); формування технічного мислення майбутніх вчителів фізики (С.В.Грабовський, С.А.Муравський, В.В.Осіпов, В.С.Шуліка); технологія синтезу та механізми легування сурмою телуриду свинцю PbTe:Sb (Т.С.Люба); Люмінесцентні властивості полікристалічного ZnS легуваного Mn (С.В.Оптасюк, кандидат фізико-математичних наук, доцент);

методичні особливості проведення навчального фізичного експерименту у вищих навчальних закладах (М.О.Роздобудько, О.О.Смутко, Форкун, І.А.Чайковська, О.В.Шевчук).

У підсекції *математики та інформатики* (керівник – О.В.Слободянюк, кандидат технічних наук, доцент) було заслухано 14 доповідей. Тематика доповідей стосувалася теореми двоїстості для задачі найкращої у розумінні Ліпшицевої функції рівномірної апроксимації абстрактної функції скінченновимірним підпростором (У.В.Гудима, кандидат фізико-математичних наук, доцент); особливостей викладання математики на економічному факультеті (Т.В.Думанська); допустимих сагайдаків латинських квадратів (О.В.Зеленський, кандидат фізико-математичних наук); побудови передатних функцій приймача теплового потоку на основі диференціально-різницевої моделі (В.А.Іванюк, кандидат технічних наук, доцент); методики вивчення основних подій роботи з мишкою і клавіатурою в курсі “Основи інформаційних технологій” (Г.В.Кудрявцева); дослідження точності числової реалізації різних форм математичних моделей елементарних ланок електричних кіл (О.І.Махович); експериментальних досліджень ефективності навчання студентів фізичних спеціальностей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (М.О.Мястковська); тепловий диференціатора (В.В.Понеділок); психологічних аспектів впливу кольорних схем на кінцевих користувачів у веб-дизайні (О.В.Слободянюк, кандидат технічних наук, доцент; В.М.Романюк); методики використання наочності при вивченні ознак подібності прямокутних трикутників і теореми Піфагора в курсі геометрії 8 класу (Ю.Л.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, доцент); використання хмарних технологій у навчанні студентів (В.П.Татауров); обробки зображень засобами Scilab (К.С.Чевська); методика використання обчислювальної техніки на уроках геометрії (Т.О.Шамрай); допоміжних операцій для роботи з розрідженими матрицями в методі внутрішньої точки (О.В.Щирба).

Зміст усіх заслуханих доповідей оформлено у вигляді статей і подано до друку в університетський збірник.

Пропозиції:

1. Залучити до участі у конференції зовнішніх аспірантів, молодих вчених з інших вищих навчальних закладів, а також магістрантів і студентів старших курсів.
2. Підвищити наукову мотивацію молодого вченого інноваційними засобами, розробивши і впровадивши систему преміювання кращих доповідей.

На факультеті *фізичної культури* для належної організації та проведення наукового форуму було створено оргкомітет в складі 10 осіб, серед яких 2 професори, 3 заслужених працівники фізичної культури і спорту України, 6 кандидатів наук, 3 доценти, 3 Заслужених тренери України. Очолив секцію М.С.Солопчук, кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини, декан факультету фізичної культури. Секретарем секції став Г.В.Бесарабчук, старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу.

Органітет визначив назву секцій та підсекцій конференції, а саме: секція отримала назву “Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини”. В рамках роботи секції було створено 2 підсекції: “Фізичне виховання”, “Спорт”.

У перший день роботи конференції, 21 жовтня 2013 року, проводилися реєстрація учасників конференції та засідання підсекцій. Було зареєстровано 13 учасників конференції, молодих вчених факультету фізичної культури, віком до 35 років, тематика виступів яких була розподілена згідно наукових напрямків роботи підсекцій.

Для належної організації роботи секції і підсекцій було визначено керівників і секретарів секції і підсекцій: по підсекції “Фізичне виховання” керівник – С.М.Бабюк, кандидат педагогічних наук, доцент; секретар – Г.П.Ковальчук, кандидат педагогічних наук, старший викладач; по підсекції “Спорт” керівник О.П.Петров, доцент; секретар – М.В.Зубаль, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент.

Розпочали роботу підсекції о 14 год. 30 хв. На засіданнях заслухали доповіді молодих вчених факультету щодо результатів науково-дослідної роботи за їх індивідуальною темою. Повний варіант їхніх досліджень представлений у формі наукових статей. Робота підсекцій носила науково-практичний дискусійний характер, слово для виступу надавали всім учасникам засідання. Наукові виступи були актуальними, науково обґрунтованими і носили практичний характер. Було рекомендовано відмітити таких учасників: Н.І.Судак, А.О.Боднар.

Протягом другого дня роботи конференції, 22 жовтня 2013 року, на факультеті фізичної культури проводилося пленарне засідання конференції, на якому були підведені підсумки роботи секції фізичного виховання, спорту і здоров’я людини.

Загалом за підсумками проведеної п’ятої конференції молодих вчених винесено таку ухвалу:

1. Проведення щорічної конференції молодих вчених сприяє активізації науково-дослідницької роботи та стає звітом про здійснену наукову роботу; спонукає до публікації наукових досліджень, пошуку і поповнення дослідницького матеріалу й створення науково-методичної продукції.

2. Усі доповіді учасників конференції молодих вчених вважати актуальними і виголошеними на високому науковому та фаховому рівні.

3. Ширше використовувати у роботі підсекцій мультимедійні засоби.

4. Залучати до участі у роботі конференції магістрантів та студентів випускних курсів.

5. Запровадити практику відзначення грамотами виконавців найкращих наукових робіт на факультетах.

6. Активізувати підготовку молодими вченими матеріалів до друку з метою випуску “Збірника наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка” до початку проведення конференції.

За матеріалами роботи конференції у видавничому відділі університету буде опубліковано “Збірник наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 5”.

УДК 796:378(477.43)“2013”

М.С.Солопчук, А.В.Заїкін, В.Б.Воронецький, Д.М.Солопчук

Спортивні здобутки спортсменів університету в 2013 році: досягнення, підсумки, проблеми

2013 рік став черговою сходинкою у спортивному житті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Студенти-спортсмени взяли участь у багатьох спортивних форумах, зокрема у IX Всесвітніх іграх, XXVII літній Всесвітній Універсіаді, чемпіонатах світу та Європи, Кубках світу та етапах Кубка світу, турнірах серії “А”, чемпіонатах і Кубках України, XI літній Універсіаді, чемпіонатах студентської ліги зі спортивних ігор та інших змаганнях.

У 2013 року спортсмени університету на міжнародних змаганнях завоювали 45 медалей різного гатунку, з них – 15 золотих, 13 срібних та 17 бронзових.

Одним із найфеєричніших виступів року, можна назвати виступ студентки IV курсу факультету фізичної культури Заслуженого майстра спорту України Аліни Комашук, яка у серпні стала чемпіонкою світу з фехтування серед жінок у командній першості, додавши перед цим до скарбнички університету ще одну золоту медаль з квітневого чемпіонату світу серед юніорів в особистій першості. Крім того у щорічній церемонії нагородження “Спортивний Оскар 2013 р.” Аліна Комашук стала переможницею у двох номінаціях: “Олімпійська надія” та “Команда року”.

Борець вільного стилю Заслужений майстер спорту України Павло Олійник завоював золото континентальної першості та бронзу чемпіонату світу серед чоловіків. На чемпіонаті Європи з дзюдо троє студентів (Ірина Кіндзерська, Георгій Зантарая та Ньябалі Кеджау) вибороли бронзові нагороди. У далекій Бразилії на чемпіонаті світу серед чоловіків заслужений майстер спорту України Георгій Зантарая виборов бронзову медаль. Уперше в історії українського дзюдо чоловіча збірна України завоювала бронзову медаль на чемпіонаті світу серед юніорів в командній першості. До складу збірної входять студент III курсу Владислав Діденко та студент II курсу Віктор Макуха.

Приємно відзначити перемогу на чемпіонаті світу з самбо, який проходив у м. Санкт-Петербург (Росія), заслуженого майстра спорту України Світлани Яр'омко. До речі, Світлана вперше стала чемпіонкою світу на змаганнях такого рівня.

Відзначились також представники силових видів спорту. Так, магістранти факультету фізичної культури заслужені майстри спорту України Тетяна Ахматєва та Вадим Довганюк стали чемпіонами світу з пауерліфтингу. Звання чемпіонки світу з гирьового спорту виборола майстер спорту України Марина Муринець. Золото чемпіонату Європи з пауерліфтингу здобув майстер спорту України міжнародного класу Андрій Андрущенко.

Студентка I курсу, майстер спорту України Кристина Санькова здобула срібну та бронзову нагороду на Кубку світу зі спортивної гімнастики, який проходив у місті Осієк (Хорватія). А от майстер спорту України міжнародного класу, студентка III курсу факультету фізичної культури Катерина Баєва виборола на

Кубку світу зі спортивної акробатики у Португалії для факультету бронзову нагороду.

Учасник XXX літньої Олімпіади майстер спорту України міжнародного класу Сергій Куліш став срібним та бронзовим призером Кубка світу з кульової стрільби, встановивши рекорд світу серед юніорів. Почин колеги по команді на міжнародних змаганнях підтримав і Олексій Хабаров (студент факультету української філології та журналістики), який завоював срібну нагороду у м.Нітра (Словаччина).

Не залишились осторонь і представники “королеви спорту” – легкої атлетики. Студентка II курсу факультету фізичної культури майстер спорту України Марина Бех виборола бронзову нагороду на чемпіонаті Європи серед молоді в Італії.

Визначною подією став виступ футболістів з наслідками ДЦП на Інтерконтинентальному кубку в Іспанії. В ньому взяли участь студенти факультету фізичної заслужений майстер спорту України Віталій Трушев та майстер спорту України міжнародного класу Олександр Девлиш у складі національної збірної команди України, яка здобула перемогу в цих змаганнях.

Але найважливішим міжнародним спортивним стартом 2013 року стали ІХ Всесвітні ігри, що проходили у Колумбії, в м.Калі, у яких взяли участь вісім студентів факультету фізичної культури.

Першою завоювала медаль заслужений майстер спорту України з сумо Світлана Ярбома. В чому ж феномен цієї дужої спортсменки? Вона пройшла досить складний шлях до своєї медалі, подекуди буквально “зубами вириваючи” перемогу в суперників. Здолавши японку Юкку Уету та американку Шарлот Сосанто, Світлана у третьому раунді наштовхнулася на легендарну росіянку Анну Жигалову, дев’ятиразову чемпіонку світу, дворазову чемпіонку Всесвітніх ігор, переможницю Всесвітніх ігор з єдиноборств, 14-разову чемпіонку Європи. Суперниця, впевнено крокуючи до чергового титулу, відсунула вбік нашу спортсменку. Зате Світлані пощастило виграти боротьбу “за абсолютку”. Це коли збираються усі суматори, які беруть участь у кількох виснажливих поєдинках, що проводяться практично один за одним. З 47-ми спортсменів цієї 24-річній дівчині вдалося стати бронзовим призером ІХ Всесвітніх ігор.

Далі наші спортсмени перемогли у змаганнях з пауерліфтингу та спортивної акробатики. У середній вазі срібло виборола заслужений майстер спорту України Тетяна Ахмамєєва. Дівчина розпочинала готуватися до ІХ Всесвітніх ігор із травмою, відтак тренери збірної команди України спочатку не були впевнені в тому, що Тетяна залікує травму і полетить до Колумбії. Вона була шостою в номінації, але омріяну медаль таки виборола. Тетяна планує завершити спортивну кар’єру, тому доклала грандіозних зусиль, аби стати срібною призеркою. У змаганнях жінок-пауерліфтерів свій статус фаворита підтвердила Олена Козлова, заслужений майстер спорту України, здобувши прогнозовану золоту медаль. 255 кг у присіданні, 150 кг у жимі і 240 кг у своїй коронній тязі становій дозволили Олені завоювати чемпіонський титул із загальним результатом 645 кг. Зазначимо, що спортсменка серйозно травмувалася на розминці, але, дякуючи лікарям

збірних команд України, змогла відновити свою фізичну форму до початку змагань і завоювала золото. Рівно опівночі за київським часом 31 липня виступав магістрант факультету фізичної культури майстер спорту України міжнародного класу Вадим Довганюк. Його перемога була для української команди непередбаченою, вона далася спортсмену нелегко, адже поруч були серйозні суперники. Вадим виборов золото і став чемпіоном серед важковаговиків, встановивши новий світовий рекорд – 322,5 кг у жимі лежачи, 390 кг у присіданні і 317,5 кг у тязі. У сумі він набрав 1030 кг. До речі, тренером золотого медаліста Всесвітніх ігор з пауерліфтингу Вадима Довганюка є заслужений тренер України Олександр Антонов, випускник нашого вишу.

Приємно, що ще одним чемпіоном ІХ Всесвітніх ігор у Калі став студент магістратури факультету фізичної культури заслужений майстер спорту України у стрибках на батуті Віктор Кифоренко. До найбільшої перемоги у своєму житті він йшов довгі 15 років. Спортсмен для свого виступу обрав ефективну тактику: у відбірному раунді не робив стрибків із захмарним коефіцієнтом складності, натомість показав відмінну чіткість виконання, хоча його програма виступу виглядала найскладнішою з-поміж усіх учасників. Тож висока оцінка за технічне і впевнене виконання вивела нашого спортсмена на чільний рядок турнірної таблиці. Вже у фіналі змагань на акробатичній доріжці склалася унікальна ситуація. Два спортсмени, наш Віктор Кифоренко і китасець Люю Жанг, показали абсолютно однаковий результат – 77,3 бала за дві вправи. Відтак, обидва піднялися на найвищу сходинку п'єдесталу, але золото від цього менш цінним не стало. Срібло не вручали, а бронзову медаль отримав британець Крістоф Віллертон.

1 серпня на Всесвітніх іграх у Калі завершилися змагання зі спортивної акробатики. В останньому виді програми – чоловічій групі – бронзу у напруженій боротьбі виборола українська четвірка, серед учасників якої були й наші студенти – Олександр Нелеп і Андрій Козинко. Діапазон складності та різноманітність акробатичних вправ вражали. Складнощі полягали у тому, що спортсменам, окрім силових якостей, водночас треба було показати свої хореографічні уміння. Артистизм також оцінювався. Насправді у Калі боротися за золото було нереально – китайці і росіяни одразу показали, що сьогодні вони беззаперечні лідери у світовій спортивній акробатиці. Українці впевнено посіли третю сходинку. Надзвичайно приємно відзначити, що з усієї кількості медалей, які завоювали українські спортсмени, сім вибороли студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, тобто кожна четверта медаль дісталася студентам нашого вишу. За загальною кількістю медалей Україна поділила 5–6-ті місця з Німеччиною.

Нашим молодим спортсменам Вадиму Довганюку, Олександру Нелепу та Андрію Козинку було присвоєне звання заслужених майстрів спорту України. Також за підсумками виступу на ІХ Всесвітніх іграх Олені Козловій було вручено орден княгині Ольги III ступеня, а Вадиму Довганюку та Віктору Кифоренку – орден “За заслуги” III ступеня, почесне звання “Заслужений працівник з фізичної культури та спорту” отримав кандидат педагогічних наук, доцент А.В. Заїкін.

Вагомий внесок до скарбнички нагород університету внесли спортсмени університету і на всеукраїнських змаганнях.

Левову частку нагород принесли представники спортивної акробатики та гімнастики Віктор Кифоренко, Дмитро Залізник, Данііл Марчук, Володимир Діордієнко, Катерина Баєва, Олена Орлова, Микита Єрмак, Василь Гавардзін, Марина Костюченко, Анна Вержбицька, Мирослав-Денис Піка.

Порядували нагородами і представники кульової стрільби (С.Куліш, Т.Тарасенко, В.Григоренко, Д.Чаусов, А.Савельєва), дзюдо (Г.Зантараєва, І.Кіндзерська, Н.Кеджау, І.Макуха, С.Ярьомка та ін.), вільної боротьби (П.Олійник, С.Радулов, Л.Сагалюк, Л.Литвинчук, Ю.Лавренюк та ін.), боротьби на поясах (А.Орін, О.Жижанов, Н.Крамар), тхеквондо (С.Чайка, А.Горгулько, В.Кривіцька), боксу (С.Холшевник, А.Ковальська, В.Кисилейчук, Т.Шапран, Д.Лазарев, В.Ветошкін, М.Селіванов), легкої атлетики (М.Бех, М.Якимчук, М.Медвідь, М.Стремедлівський, В.Загоруйко, О.Каяфа) та силових видів спорту (О.Кулеша, Д.Петров, Т.Ахмамєєва, О.Козлова, В.Довганюк, А.Андрущенко, М.Муринець) та ін.

У 2013 році відзначилася чоловіча збірна команда університету з волейболу, яка втретє поспіль стала переможцем Вищої студентської ліги України, а жіноча збірна команда університету з волейболу стала чемпіоном обласних змагань.

XI літня Універсіада України проводиться згідно з Єдиним календарним планом спортивних змагань України на 2013 рік з метою стимулювання розвитку фізичної культури та спорту у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації та підготовки до XXVII Всесвітньої літньої Універсіади й інших міжнародних змагань. Основна мета проведення Універсіади – залучення якомога більшої кількості студентів до занять фізичною культурою і спортом. Проводяться ці змагання у три етапи: спочатку вищі навчальні заклади проводять Універсіаду серед факультетів свого вишу і відправляють переможців змагань для участі в другому етапі – регіональному. На третьому етапі змагаються збірні команди областей, які мають можливість виставляти по дві команди з видів спорту та спортсменів поза збіркою, які приносять залікові очки своїм вищим навчальним закладам.

Підвищена увага з боку ректорів до розвитку фізичного виховання в навчальних закладах є значною мірою результатом плідної роботи Спортивної студентської спілки України, очолюваної академіком Василем Кременем. Велику допомогу в організації, проведенні та суддівстві Універсіади надавали спортивні федерації України, керівники факультетів фізичного виховання і спорту, завідувачі кафедр фізичного виховання та спорту вищих навчальних закладів.

Змагання Універсіади України проходили серед студентів АР Крим, 24 областей України, міст Києва та Севастополя. Участь взяли понад 170 вищих навчальних закладів України. До участі в змаганнях III етапу допускалися студенти ВНЗ III–IV рівнів акредитації денної форми навчання незалежно від відомчої підпорядкованості і форм власності, випускники ВНЗ 2012 і 2013 років денної форми навчання. Вік учасників – 29 років і молодші.

XI літня Універсіада України проходила з комплексним заліком для Кримського республіканського, обласних, Київського та Севастопольського міських

відділень фізичного виховання та спорту за трьома групами, які розподіляються згідно загальної чисельності студентів. Хмельницька область увійшла до II групи разом з Автономною Республікою Крим, Вінницькою, Івано-Франківською, Миколаївською, Полтавською, Рівненською, Тернопільською та Черкаською областями.

Спортсмени збірних команд областей давали паралельний залік вищим навчальним закладам III–IV рівнів акредитації відповідно до категорій, визначених положенням про XI літню Універсіаду України 2013 року:

1 категорія – це університети, академії та інститути фізичної культури і спорту (НУФВСУ, ЛДУФК, ХДАФК, ДДІФКС, ДДІЗФВС);

2 категорія – педагогічні ВНЗ, які мають факультети або інститути фізичного виховання і спорту;

3 категорія – ВНЗ, у яких нараховується понад 10000 студентів;

4 категорія – ВНЗ, де кількість студентів коливається від 5000 до 10000 осіб;

5 категорія – ВНЗ, які мають від 2000 до 5000 студентів;

6 категорія – ВНЗ, із кількістю студентів до 2000 осіб.

Фінальні змагання універсіади проводилися за умови, що від території або ВНЗ на змагання заявлено не менше 6 команд з виду спорту. Усі види спорту, включені до програми XI літньої Універсіади України, були поділені на дві групи. До першої групи включили 20 видів спорту, змагання з яких проводилися за рахунок Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України: бадмінтон, бокс, боротьба вільна та греко-римська, боротьба на поясах, боротьба самбо, важка атлетика, веслування академічне, веслування на байдарках і каное, волейбол пляжний, гімнастика спортивна, гімнастика художня, дзюдо, легка атлетика, плавання, стрільба кульова, стрибки у воду, теніс, теніс настільний, фехтування, шахи. До другої групи увійшли 9 видів спорту, змагання з яких проводилися за рахунок відряджаючих організацій із зарахуванням очок до загальнокомандного заліку областям та ВНЗ: баскетбол (чоловіки і жінки), волейбол (чоловіки і жінки), регбі-7 (чоловіки і жінки), футбол (чоловіки і жінки), хокей на траві (чоловіки і жінки).

Спортсмени КПНУ імені Івана Огієнка вже всьоме взяли участь у змаганнях літніх Універсіад України. Дані про участь спортсменів в Універсіадах 2001–2013 рр. подані у таблиці 1.

Як зазначалося вище, у фінальних змаганнях XI літньої Універсіади України 2013 року брали участь студентські збірні команди областей. З цієї метою з лютого по травень була проведена XI літня Універсіада Хмельницької області серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації 2013 року. У програму універсіади було включено 7 видів спорту, а саме: баскетбол (чоловіки), волейбол (чоловіки і жінки), волейбол пляжний (чоловіки+жінки), шахи, теніс настільний, легка атлетика, футбол (чоловіки). У змаганнях взяли участь 11 вищих навчальних закладів області III–IV рівнів акредитації.

Змагання проводилися на кращих спортивних аренах Хмельницького, Кам'янець-Подільського національних університетів та Подільського державного

Таблиця 1.
 Результати виступів спортсменів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в загальнокомандному заліку на V–XI літніх Універсиадах України (2001–2013 рр.)

Рік проведення і номер Універсиади	Кількість спортсменів, що брали участь у фінальних змаганнях	Кількість очок, що вибороли студенти КПНУ		Кількість завойованих очок на одного студента	Місце університету в загальнокомандному заліку	
		Хмельницька область	Університет		Серед ВНЗ 2 категорії	Серед усіх ВНЗ України
2001 – V	56	3030	530	9,5	19	58
2003 – VI	117	5813	1693	14,5	13	29
2005 – VII	184	8065	3080	16,7	7	15
2007 – VIII	188	7984	3565	19	4	10
2009 – IX	81	2108	894	11,03	6	15
2011 – X	32	2486	1137	35,5	4	14
2013 – XI	148	6439	5576	37,6	1	5

аграрно-технічного університету. У фінальних змаганнях брали участь 434 спортсмени, з них: МСУ – 7, КМСУ – 34, I-го спортивного розряду – 121, II розряду – 98 та 174 – III спортивного розряду. У комплексному заліку обласної Універсиади серед вищих навчальних закладів за підсумками 5 кращих результатів для кожного ВНЗ призерами стали: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Хмельницький національний університет і Подільський державний аграрно-технічний університет.

У загальнокомандному заліку XI літньої Універсиади області студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка зайняли перші місця у змаганнях з баскетболу (чоловіки), волейболу (чоловіки і жінки), легкої атлетики, пляжного волейболу (чоловіки) та футболу (чоловіки); другі місця – з шахів та настільного тенісу. Всього нашим спортсменам було нараховано 3264 очки із 5-ти залікових видів (відрив від найближчого суперника склав майже 600 очків).

Проведена XI літня Універсиада області показала і ряд суттєвих недоліків, зокрема:

- лише 3 ВНЗ (КПНУ, ХНУ, ПДАТУ) забезпечили участь команд у всіх 9-ти представлених видах спорту, 2 ВНЗ (ХУУП і ХГПА) – у 8-ми, а Хмельницький економічний університет і Національна академія Державної прикордонної служби України – тільки в одному виді;

- Хмельницький інститут МАУП третій рік поспіль не бере участі в обласних змаганнях серед студентів.

У стартах I і II етапів XI літньої Універсиади України взяло участь понад 600

тисяч студентів-спортсменів. У попередніх і фінальних змаганнях Універсиади з 28 видів програми, що проводились у 32 містах України, взяло участь понад 4000 студентів. Змагання проводилися як етап підготовки до XXVII Всесвітньої Універсиади і в багатьох видах спорту брали участь найсильніші спортсмени України, які показали високих низку спортивних результатів.

У складі збірних команд територій взяли участь студенти-спортсмени 172 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації незалежно від відомчої підпорядкованості та форм власності. Студенти-спортсмени КПНУ імені Івана Огієнка були представлені у студентській збірній команді Хмельницької області у 14 видах спорту першої групи (бокс, боротьба вільна та греко-римська, боротьба на поясах, самбо, важка атлетика, веслування на байдарках і каное, волейбол пляжний, гімнастика спортивна, дзюдо, легка атлетика, стрільба кульова, теніс настільний, фехтування, шахи) та 6 – другої (баскетбол (чоловіки і жінки), волейбол (чоловіки і жінки), регбі-7 (чоловіки), футбол (чоловіки)).

Виступ студентів-спортсменів університету в змаганнях XI літньої Універсиади України 2013 року став з найкращих за всю його історію. Завойовано 72 медалі: 20 золотих, 33 срібних та 19 бронзових (табл. 2).

Таблиця 2.

Підсумки участі спортсменів університету по видам спорту в XI літній Універсиаді України 2013 року

Вид спорту	Кількість спортсменів	Призові місця, які посіли студенти			Всього очок	Всього медалей	Місце серед ВНЗ II категорії	Місце серед усіх ВНЗ
		1	2	3				
Бокс	4	2	1		130	3	2	7
Боротьба вільна	15	4	2	1	405	7	1	3
Боротьба на поясах	8	1	3	5	472	9	1	2
Самбо	8	1	2		194	3	1	5
Важка атлетика	7	1	1		291	2	3	8
Веслування	1	1		1	65	2	9	26
Волейбол пляжний	4	-	-	-	106	-	2	2
Гімнастика спортивна	7	4	2	3	835	9	2	3
Дзюдо	10	1	2	1	253	4	1	6
Легка атлетика	15	1	2	2	540	5	1	9
Стрільба кульова	6	3	4	5	743	13	1	2
Теніс настільний	1	1	1	1	95	2	1	14
Фехтування	1	1	1		67	2	4	12
Шахи	3				138	-	2	17
Баскетбол (чоловіки)	10				63		2	12
Баскетбол (жінки)	7				84		6	14
Волейбол (чоловіки)	12		12		396	12	2	2
Волейбол (жінки)	10				180		4-6	6
Регбі-7	1				33		1	12
Футбол (чоловіки)	18				378		3	5

Коротко розглянемо результати виступів студентів-спортсменів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у видах спорту, в яких вони брали участь.

Бокс. XI літня Універсіада України 2013 року стартувала зі змагань із боксу.

Змагання проводилися 1–7 березня 2013 року у м. Івано-Франківську. У змаганнях взяли участь 199 спортсменів з 23 областей України, міст Києва та Севастополя.

Збірна студентська команда Хмельницької області на цих змаганнях була представлена 8 спортсменами. 4 спортсмени представляли ХНУ, 4 – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, це майстри спорту Оганисян Мгер, Ветошкін В'ячеслав, Селіванов Михайло, майстер спорту України міжнародного класу Лазарев Денис.

Після чотирьох перемог у фінал змагань увійшли боксери Михайло Селіванов, Дмитро Лазарев та Мгер Оганисян. У фінальному двобої зі срібним призером Олімпійських ігор (Лондон, 2012 р.), чемпіоном світу Заслуженим майстром спорту Денисом Берінчіком (Київ) наш боксер Мгер Оганисян продемонстрував гарні бійцівські якості, але поступився більш досвідченому боксеру з рахунком 2:3 і виборов срібну нагороду. Боксери Денис Лазарев та Михайло Селіванов у фінальних поєдинках перемогли відповідно майстра спорту Едуарда Рибалко (Донецьк) та майстра спорту Назара Поварчука (Івано-Франківськ) і стали чемпіонами XI Універсіади України. Усі три фіналіста є кандидатами на участь в XXVIII Всесвітній універсіаді (Казань, Росія) у складі збірної студентської команди України.

У підсумку змагань за областями Хмельницька область виборола 179 очок і посіла 8 місце серед усіх областей II групи. З-поміж вищих навчальних закладів Кам'янець-Подільський національний університет зі 130 очками посів 2 місце серед університетів, які мають факультети або інститути фізичного виховання і спорту, та 7 – серед усіх вищих навчальних закладів України. Команду до змагань готував тренер Володимир Приходько.

Баскетбол (жінки). Загальні змагання з баскетболу серед жіночих команд в залік XI літньої Універсіади України 2013 року проходили з 28 по 31 березня в місті Києві. Усього в змаганнях взяли участь 12 областей, які були поділені на три зони. Хмельниччина потрапила в першу зону разом з командами Вінницької, Житомирської областей та м. Києва. Її команда складалася із 12 спортсменок (7 студенток КПНУ та 5 – ХНУ). За підсумками змагань команда Хмельниччини поступилася командам Вінницької області та м. Києва, перемогла команду Житомирської області, і посіла третє місце в зоні, не потрапивши до фінальної частини баскетбольного турніру Універсіади. Баскетболістки вибороли 84 очка і посіли 6 місце серед ВНЗ II групи та 14 – серед усіх вищих навчальних закладів України. Жіночу баскетбольну команду готував до змагань тренер Станіслав Телебей.

Кульова стрільба. 1–5 квітня 2013 року у Львові в рамках XI літньої Універсіади України серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації прохо-

дили змагання з кульової стрільби. У змаганнях взяли участь 119 спортсменів з 15 регіонів України. Свої збірні на змаганнях представили вищі навчальні заклади АР Крим, Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Івано-Франківської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей та м.Київ.

За підсумками змагань загальну перемогу у командному заліку серед областей вибороли спортсмени Дніпропетровської області (927 очок), друге місце – Хмельницької (845 очок), а третіми стали спортсмени АР Крим (779 очок). У своїй групі Хмельницька область посіла I місце.

У першості з-поміж вищих навчальних закладів перемогу святкували вихованці Львівського державного університету фізичної культури (777 очок), на другому місці опинилися спортсмени нашого університету, які набрали 743 очки. Між університетами з факультетами та інститутами фізичного виховання і спорту Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка посів I місце.

В особистій першості чемпіоном змагань став майстер спорту України міжнародного класу Сергій Куліш, який виборов срібну та бронзову медалі. Майстер спорту України міжнародного класу Тетяна Тарасенко завоювала 1 срібну і 2 бронзові нагороди, майстер спорту України міжнародного класу Олесь Щерба – бронзову. У командній першості спортсмени університету вибороли 2 золоті, 2 срібні та 2 бронзові нагороди. У загальному підсумку студентів-спортсменів університету вибороли 12 медалей: 3 золоті, 4 срібні та 5 бронзових. Команду до змагань готував тренер-викладач кафедри фізичного виховання Олександр Коваль.

Боротьба на поясах. 3-4 по 7 квітня 2013 року в рамках XI літньої Універсіади України серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації в Палаці спорту “Будівельник” (м.Черкаси) відбулися змагання з боротьби на поясах Алиш (вільний і класичний стилі). У змаганнях взяли участь 152 спортсмени з 20 вищих навчальних закладів 18 областей України та м.Київ.

За підсумками змагань Хмельницька область (була представлена спортсменами нашого університету) посіла у загальнокомандній першості 2 місце, виборовши 490 очок. З-поміж вищих навчальних закладів університет у загальнокомандній першості посів 2 місце, а у II категорії університетів з факультетами або інститутами фізичного виховання і спорту – 1 місце.

У особистому заліку заслужений майстер спорту Світлана Ярьомка виборола 1 місце у ваговій категорії +78 кг та 2 місце – у абсолютній ваговій категорії; студент Владислав Медведюк став срібним призером Універсіади у вільному та класичному стилях; бронзові медалі вибороли Олексій Жижанов, Андрій Орін (вільний і класичний стилі), Софія Нужица і Наталя Крамар.

Команду до змагань готували тренери Заслужений тренер України Михайло Гуска та тренер Василь Мазур.

Вільна та греко-римська боротьба. 5-8 квітня 2013 року у Львові в рамках XI літньої Універсіади України відбулися змагання з вільної та греко-римської

боротьби, у яких взяли участь 179 учасників (125 чоловіків та 54 жінки) з 61 вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації 24 областей, міст Києва та Севастополя. Хмельницька область на цих змаганнях була представлена двома командами. Перша (15 осіб) була сформована зі студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, друга – зі студентів Хмельницького національного університету. За підсумками змагань перша команда області посіла 3 загальнокомандне місце з-поміж усіх областей України, друга команда була п'ятою. Серед областей II групи команди посіли відповідно 1 та 2 місце.

З-поміж вищих навчальних закладів з факультетами та інститутами фізичного виховання та спорту наш університет посів 1 місце, з-поміж усіх вишів – 3-є, набравши 405 очок. Вперед вийшли два спеціалізовані університети: Національний університет фізичного виховання і спорту України (661 очко) та Львівський державний університет фізичної культури (613 очок).

В особистій першості чемпіонами Універсиади стали майстер спорту Любомир Литвинчук (55 кг), майстер спорту України міжнародного класу Любомир Сагалюк (96 кг), майстер спорту Ганна Урода (63 кг), майстер спорту Юлія Лавренюк (72 кг). Срібні нагороди вибороли майстер спорту України міжнародного класу Наталія Пульковська (48 кг), майстер спорту Ольга Корольчук. Бронзову нагороду отримав майстер спорту Гліб Кутей (96 кг).

До підсумкового результату внесок зробили: Ольга Гриб (55 кг) – 5 місце (25 очок), Вікторія Лановик (63 кг) – 8 місце (19 очок), Олег Литвинчук (55 кг) – 11 місце (14 очок), Ігор Васишин (66 кг) – 5 місце (25 очок), Дмитро Рочняк (74 кг) – 7 місце (21 очко), Сергій Кречун (120 кг) – 12 місце (вільна боротьба) (13 очок) – 8 місце (греко-римська боротьба) (19 очок), Олег Іванов (120 кг) – 16 місце (9 очок), Олександр Савков (74 кг) – 16 місце (греко-римська боротьба) (9 очок).

До змагань команду готували заслужений тренер України Олександр Шишкін та тренер-викладач Ірина Райтаровська.

Шахи. З 7 по 12 квітня 2013 року у Львові, в університеті “Львівська політехніка” відбулися змагання з шахів у залік XI літньої Універсиади України серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. У змаганнях взяли участь 88 учасників (хлопців – 44, дівчат – 44) з 22 областей та 32 ВНЗ України.

Суперництво відбувалося за швейцарською системою: класичне, швидко, бліц. У складі збірної команди Хмельницької області взяли участь троє студентів університету: Владислав Ткач (природничий факультет), Аліна Бакалова (фізико-математичний факультет), Віта Поліщук (педагогічний факультет). За підсумками змагань Хмельницька область набрала 183 очки і посіла 14 місце, університет з 138 очками – 17 місце серед усіх ВНЗ та друге – за II категорією ВНЗ.

Команду до змагань готував старший викладач кафедри фізичного виховання Василь Венгрин.

Настільний теніс. З 16 по 21 квітня 2013 року у м.Нова Каховка Херсонської області відбулися змагання з настільного тенісу у заліку XI літньої Універсиади України.

У них взяли участь 24 команди з різних областей України, які представляли спортсмени-студенти, і 48 ВНЗ за категоріями. Склад команди за положенням про ХІ літню Універсіаду України з настільного тенісу 2 чоловік+2 жінки. Система проведення змагань в командних та особистих змаганнях за олімпійською двомінусною системою розіграшу з 1 по 16 місце. Змагання проводились в 7-х розрядах:

- 1) В особистому розряді чоловіків.
- 2) Командні змагання серед чоловіків.
- 3) Командні змагання серед жінок.
- 4) В парному розряді серед чоловіків.
- 5) В парному розряді серед жінок.
- 6) В змішаному парному розряді.
- 7) В особистому розряді жінок.

Хмельницьку область представляли спортсмени Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Павло Бердник студент I курсу факультету фізичної культури (МСУ), Подільського державного аграрно-технічного університету Євгенія Петрук (КМСУ), Хмельницького національного університету Іван Архіпов (КМСУ) і Світлана Мельник (КМСУ). Команді нараховувались очки в залежності від зайнятого місця в кожному розряді за допомогою спеціальної таблиці нараховування очок. В особистому розряді Павло Бердник посів 3 місце (30 очок), поступившись у півфіналі майстру спорту України міжнародного класу Євгену Прищепі. У командному чоловічому розряді Павло Бердник і Іван Архіпов посіли 2 місце (66 очок), Іван Архіпов відповідно до положення про змагання ХІ літньої Універсіади України і нормативних вимог виконав норматив майстра спорту України. В командному розряді жінки Євгенія Петрук і Світлана Мельник посіли 15 місце (20 очок), парні змагання чоловіків – 7 місце (42 очка), парні змагання жінок – 10 місце (30 очок), змішаний розряд Павло Бердник і Євгенія Петрук – 14 місце (22 очка). У підсумку команда Хмельницької області набрала 210 очок, посівши 8 місце в ХІ літній Універсіаді України з настільного тенісу і I місце у своїй групі. За результатами першості серед ВНЗ за категоріями Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у II категорії посів III місце, набравши 95 очок, і 14 місце із 48 ВНЗ України.

Самбо. Змагання відбулися Харкові 18–20 квітня 2013 року у легкоатлетичному манежі Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського “ХАІ”.

У них взяли участь 170 спортсменів (95 чоловіків та 75 жінок) з Полтавської, Харківської, Львівської, Чернівецької, Тернопільської, Хмельницької, Луганської, Черкаської, Волинської, Житомирської, Київської, Одеської, Дніпропетровської, Донецької, Вінницької, Рівненської областей та АР Крим із 21 вищого навчального закладу України. За підсумками змагань команда Хмельницької області, яка була представлена студентами Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, посіла I місце серед педагогічних вишів, які мають факультети фізичної культури, та VI місце – 3-поміж 21 вишу України, набравши 204 очка.

У ваговій категорії до 80 кг Іванна Макуха стала чемпіонкою Універсиади і виборола право виступати на Всесвітній універсиаді з боротьби самбо у Казані; у категорії до 74 кг срібним призером Універсиади став Петро Кузьмін; у категорії до 100 кг срібло виборов – Владислав Діброва.

За підсумками змагань спортсмени університету набрали в особистій першості: Валентин Копилов – 62 кг – 21 очка; Петро Кузьмін – 74 кг – 33 очка; Максим Сас – 82 кг – 15 очок; Олексій Носенко – 82 кг – 16 очок; Андрій Орін – 90 кг – 25 очок; Владислав Діброва – 100 кг – 33 очка; Наталія Крамар – 72 кг – 25 очок; Іванна Макуха – 80 кг – 36 очок.

Команду самбістів до змагань готували Заслужений тренер України Михайло Гуска та тренер Василь Мазур.

Фехтування. 3 15 по 24 квітня 2013 року у Львові проводилися змагання в залік XI літньої Універсиади України. У складі збірної команди Хмельницької області у цих змаганнях брала участь заслужений майстер спорту України, чемпіонка світу студентка III курсу факультету фізичної культури Аліна Комашук, яка виборола перше місце в особистому заліку та друге – в командному заліку, і внесла до скарбнички збірної Хмельниччини 67 очок. Серед вищих навчальних закладів університет у загальнокомандній першості посів 12 місце, а у другій категорії університетів з факультетами або інститутами фізичного виховання і спорту – 4 місце.

Регбі-7. 3 25 по 27 квітня 2013 року в м.Ужгород проводилися фінальні змагання з регбі-7. У цих змаганнях взяли участь команди з 8 областей та м.Київ. У складі збірної команди Хмельницької області брав участь студент III курсу факультету фізичної культури Мирослав Шуляк. Команда посіла друге місце, поступившись у фіналі збірній команді Харківщини. З 33 очками, які виборов Мирослав Шуляк, університет посів 1 місце серед ВНЗ II категорії та 12 – серед всіх вищих навчальних закладів.

Дзюдо. 3 26 до 29 квітня 2013 року у спортивному комплексі Сумського державного університету 211 студентів-дзюдоїстів з 21 регіону України, які представляли 57 вищих навчальних закладів, виборювали медалі у 16 вагових категоріях. Команда Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка була представлена 10 студентами-спортсменами факультету фізичної культури.

У групі педагогічних ВНЗ II категорії (які мають факультети або інститути фізичного виховання і спорту) команда посіла 1 місце (253 очка), серед 57 ВНЗ України – 6 місце. Призерами змагань стали: Іванна Макуха (78 кг) – 1 місце, Світлана Ярємка (+78 кг) – 2 місце, Світлана Ярємка (ABC) – 2 місце, Владислав Діброва (100 кг) – 3 місце.

До підсумкового результату свій внесок зробили: Владислав Діброва (ABC) – 5 місце (25 очок), Сергій Котенко (73 кг) – 7 місце (21 очко), Владислав Діденко (66 кг) – 7 місце (21 очко), Віктор Макуха (81 кг) – 13 місце (12 очок), Максим Сас (81 кг) – 17 місце (8 очок), Валентин Копилов (60 кг) – 17 місце (8 очок) і Віктор Кошавцев (73 кг) – 19 місце (6 очок).

Команду підготували Заслужений тренер України О.П.Шишкін, тренер І.В.Райтаровська, Заслужений тренер України М.Б.Гуска.

Спортивна гімнастика. Упродовж чотирьох днів (10–14 травня 2013 року) у спортивному залі Республіканського вищого училища фізичної культури проходив турнір зі спортивної гімнастики за програмою ХІ літньої Універсиади України. За нагороди змагалися студенти-гімнасти тринадцяти вузів України з Луганської, Хмельницької, Харківської, Донецької, Івано-Франківської, Черкаської областей, а також Києва.

Найкращі вітчизняні гімнасти приїхали до столиці позмагатися за нагороди студентської Універсиади, захистити спортивну честь свого навчального закладу і, звісно, здобути путівки на Всесвітню Універсиаду у Казані (Російська Федерація). Загальнокомандну перемогу серед регіонів здобула київська команда міста Київ, яка набрала 1156 балів. До трійки призерів також увійшли гімнасти Луганської (881,5 бала) і Хмельницької областей (835 балів).

Серед вищих начальних закладів відзначилися: перша категорія – Національний університет фізичного виховання і спорту України – 968 балів, друга – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка – 881,5 бала, четверта – Донецький національний медичний університет імені М.Горького – 404,5 бала.

У жіночому турнірі чемпіонкою за програмою кандидатів у майстри спорту стала студентка Луганського національного університету імені Т.Г.Шевченка Вікторія Малахова (40,967 бала). А ось турнір за програмою майстра спорту виборола представниця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Марина Костюченко (52,833 бала). Переможцями на окремих снарядах стали Євгенія Шаповалова (ДНМУ імені М.Горького – опорний стрибок), Марина Костюченко (К-ПНУ імені Івана Огієнка – вправи на брусах і колоді), Вікторія Шуркова (КНТЕУ – вільні вправи).

Серед чоловіків за програмою кандидатів у майстри спорту золоту медаль з багатоборства виграв студент Харківського національного університету будівництва та архітектури Єгор Большаков (71,2 бала). У програмі майстрів спорту переконливу перемогу здобув студент столичного Національного університету фізичного виховання і спорту України Олег Верняєв (86,6 бала).

Цікавою була боротьба за медалі і в окремих вправах. Тут відзначилися студенти ЛНУ імені Т.Шевченка Олександр Супрун та Ігор Радивілов, студент НУФВСУ Віктор Степаненко, студент КІНУ імені Івана Огієнка Микита Єрмак, студент Національної академії внутрішніх справ України Петро Пахнюк.

Чемпіони і призери нагороджені медалями та дипломами Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України. Переможців нагороджували голова Комітету з фізичного виховання та спорту МОН України, член НОК України Євген Баженов і директор Республіканського вищого училища фізичної культури Володимир Тібабішев.

Спортсмени-гімнасти набрали 835 очок і посіли друге місце серед ВНЗ II категорії та третє місце серед усіх вищих навчальних закладів України.

До підсумкового результату свій внесок зробили: Олена Орлова – 95,5 очка, Марина Костюченко – 174 очки, Микита Єрмак – 162, Віталій Арсентьев – 148,5, Василь Гавадзін – 104, Ілля Єгоров – 16 очок. Студент Ілля Єгоров виступив лише на одному приладі, де отримав травму, яка не дала йому змоги брати подальшу участь у змаганнях.

Веслування на байдарках та каное. З 16 по 19 травня у Дніпропетровську відбулися змагання з веслування на байдарках та каное у залік ХІ літньої Універсіади України серед вищих навчальних закладів ІІІ–ІV рівнів акредитації. У складі збірної команди Хмельницької області взяла участь випускниця факультету фізичної культури 2012 року, майстер спорту України Катерина Лісова. Загалом за перемогу боролися спортсмени з 40 вищих навчальних закладів 15 областей України. За підсумками змагань Катерина Лісова посіла 1 місце (500 м – байдарка двійка), 3-є місце (500 м – байдарка четвірка) та 4 місце (200 м – байдарка четвірка).

Легка атлетика. З 14 по 18 травня у Ялті відбулася ХІ літня Універсіада з легкої атлетики серед вищих навчальних закладів ІІІ–ІV рівнів акредитації, у якій взяли участь 466 осіб. За команду легкоатлетів Хмельницької області виступили 14 студентів факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, вихованці тренерів О.М.Вергуша, М.М.Ковальчука та заслуженого тренера України В.В.Ліщука. Спортсмени-легкоатлети набрали 540 очок і посіли 9 загальнокомандне місце, а у своїй ІІ категорії ВНЗ – І місце. Чемпіоном ХІ літньої Універсіади України з бігу на 1500 м став майстер спорту України студент п'ятикурсник Віктор Приходько. Срібну нагороду з бігу на 10000 м виборов майстер спорту України Олександр Жулінський та майстер спорту України міжнародного класу Олег Каяфа (біг на 800 м), бронзовим призером з бігу на 10000 м став першокурсник Максим Якимчук та студентка ІІІ курсу Валентина Загоруйко (метання диска).

До підсумкового результату свій внесок зробили: Марина Бех (стрибки в довжину, потрійних стрибок – 5 місце, 62 очки), Ольга Вергуш (метання диска – 8 місце, 19 очок), Валентина Загоруйко (штовхання ядра – 4 місце, 27 очок), Ірина Калашнік (метання списа – 7 місце, 23 очки), Михайло Стремедлівський (штовхання ядра – 7 місце, 23 очки), Андрій Рогулько (біг 100 м – 22 місце, 3 очки), Григорій Подліпчук (біг 100 м – 20 місце, 12 очок, біг 200 м – 11 місце, 12 очок), Михайло Медвідь (біг 800 м – 8 місце, 25 очок, біг 1500 м – 7 місце, 21 очко, всього 46 очок), Віталій Капітанець (біг 5000 та 10000 м – 11 та 9 місця, 28 очок).

Студенти-спортсмени Сергій Топорков, Шеріф Ель-Шеріф Усман та Михайло Нижній отримали травми і, на жаль, не брали участі у змаганнях.

Важка атлетика. З 20 по 24 травня у Скадовську відбулася ХІ літня Універсіада з важкої атлетики серед вищих навчальних закладів ІІІ–ІV рівнів акредитації, у якій взяли участь 129 осіб. Хмельницька область була представлена двома командами. За першу виступили студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які в загальному заліку посіли 8 місце серед

усіх вищих навчальних закладів України та 3-є – між вищими навчальними закладами II категорії, набравши 291 очко.

Чемпіоном XI літньої Універсиади України з важкої атлетики став майстер спорту України Олександр Кулеша. Друге місце виборів майстер спорту України Дмитро Петров, четверте – Руслан Войтов, п'яте – Богдан Попек і сьоме – Денис Загородній.

Баскетбол (чоловіки). 26 травня 2013 року у Львові завершилися зональні змагання XI літньої Універсиади України з баскетболу серед чоловіків, які відбувалися 21–26 травня у палаці спорту “Галичина”. За вихід до фінальної частини змагань боролися студентські збірні Львівської, Тернопільської, Волинської, Хмельницької областей та м.Київ. У змаганнях взяли участь студентські збірні команди Національного університету “Львівська політехніка” (Львівська область), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Волинська область), Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Хмельницька область), Національного університету фізичного виховання і спорту України (м.Київ), Тернопільського національного економічного університету (Тернопільська область). За підсумками змагань команда Хмельниччини, на жаль, програла усі ігри своїм суперникам та посіла останнє місце в зоні. Як наслідок, вона здобула 63 очки і посіла 2 місце серед ВНЗ II категорії та 12-е – серед усіх вищих навчальних закладів України. До фінальної частини змагань потрапила команда господарів – збірна Національного університету “Львівська політехніка”, яка отримала перемогу над усіма суперниками, та збірна команда Тернопільської області.

До змагань команду готував тренер Станіслав Телебей.

Волейбол (жінки). Зональні змагання з волейболу серед жіночих команд в залік XI літньої Універсиади України 2013 року відбулися 22-28 травня у Вінниці в спортивному залі медичного університету.

Як і в будь-якому ігровому виді спорту, всі збірні команди областей були поділені на зони. Команда Хмельницької області, яка складалася з 12 спортсменок (10 із КПНУ, 2 – з ХНУ), потрапили в зону разом із командами Тернопільської, Вінницької та Львівської областей. Волейболістки Хмельниччини з рахунком 3:0 перемогли збірну команду Львівської області, 0:3 поступилися Тернопільській області та 2:3 – Вінницькій і, посівши, таким чином, третє місце в групі, не потрапили до фінальної частини. Спортсменки набрали 180 очок і посіли 4–6 місце серед ВНЗ II категорії та 6 – 3-між усіх вищих України.

Команду до змагань готував старший викладач кафедри фізичного виховання Валерій Дорощ.

Волейбол пляжний (жінки). Змагання з пляжного волейболу в залік XI літньої Універсиади України 2013 року відбулися 4–7 червня в Одесі, на спортивних майданчиках пляжу “Аркадія”. У цьому турнірі взяли участь 26 команд з 19 областей України, які представляли 33 вищих навчальних заклади України. Хмельницька область була представлена двома командами: перша була сформована на базі нашого університету (Світлана Бабуріна, Олена Антошук). За підсум-

ками змагань вона посіла 9–12, друга команда – 13–16 місця. Команду з пляжного волейболу до змагань готував старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор Валерій Дорош.

Волейбол пляжний (чоловіки). У змаганнях серед чоловічих команд Хмельниччина представляла дві пари: перша – Сергій Ісаєнко, Андрій Стороженко; і друга – Богдан Матушак, Дмитро Шоркін. Перша команда до фіналу перемогла усіх своїх суперників, а у фіналі поступилася чемпіонам Універсиади – команді Запорізької області і посіла 4 місце. За підсумками змагань перша команда була другою серед вищів II категорії та четвертою – з-поміж усіх ВНЗ України. Серед областей другої групи Хмельниччина посіла перше місце. Команду до змагань готував доцент кафедри спорту і спортивних ігор Євген Козак.

Волейбол (чоловіки). У змаганнях XI літньої Універсиади України з волейболу серед чоловічих команд взяли участь 16 областей та дві команди з Києва, які були поділені на чотири зони. Команда Хмельницької області, яка складалася зі студентів КПНУ імені Івана Огієнка, потрапила в третю зону разом зі збірними Запорізької, Чернівецької, Дніпропетровської та Вінницької областей, де перемогла усіх своїх суперників, і вийшла у фінальну частину волейбольного турніру, який був проведений з 11 по 14 червня 2013 року в Чернігові. У фіналі вона перемогла збірні команди Харківської та Рівненської областей з однаковим рахунком 3:0, поступившись лише господарям – 2:3, і посіла друге місце, набравши 396 очок. За підсумками змагань чоловіча волейбольна команда була другою серед вищів II категорії та усіх вищих навчальних закладів України. За команду виступали Ігор Коваліков, Андрій Стороженко, Сергій Ісаєнко, Михайло Главчук, Іван Слинчук, Михайло Сенюшка, Олександр Жуматій, Андрій Перепада, Дмитро Шоркін, Юрій Петунін, Володимир Ільницький, Богдан Матушак.

Команду до змагань готував доцент кафедри спорту і спортивних ігор Євген Козак.

Футбол (чоловіки). У змаганнях XI літньої Універсиади України з футболу (чоловіки) брали участь 25 збірних команд областей, Автономної Республіки Крим, Києва та Севастополя.

Команди були розподілені на чотири зональні групи по 6-7 команд. Наш колектив, який представляв Хмельницьку область, потрапив до 3 групи разом з командами Житомирської, Київської, Рівненської, Сумської областей та міста Києва. Змагання проходили у м. Ірпінь з 26 по 31 травня 2013 року, за коловою системою, де перші дві команди отримували право участі у фіналі. У підсумку зональних змагань наші волейболісти посіли перше місце і разом з командою Києва, яка виборола II місце, потрапила у фінал. Фінальні змагання проходили у Білій Церкві з 9 по 13 червня 2013 р. Тут змагалися 8 команд, які були розподілені на 2 групи. Наша команда разом із командами Волинської, Івано-Франківської областей та Києва потрапили до групи "А". Групу "Б" сформували збірні: Полтавської, Сумської, Одеської та Львівської областей. Змагання у групах відбувалися за коловою системою. Потім проводилися стикові ігри. У підсумку наша команда посіла 7 місце. Варто зазначити, що вона вперше за час проведення

таких змагань потрапила до фінальної частини. За сумою набраних очок університет посів третє місце серед ВНЗ II категорії та сьоме – серед усіх ВНЗ України.

Футбольну команду до змагань готував Заслужений тренер України доцент О.П.Петров.

Загалом Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка виборов 72 медалі. У таблиці 3 подано рейтинг 10-ти найбільш успішних видів спорту в університеті за кількістю завойованих медалей та набраних очок.

Таблиця 3.

Рейтинг видів спорту, які брали участь в XI літній Універсіаді України 2013 року

№ з/п	Вид спорту	Кількість медалей	Сума очок
1	Гімнастика спортивна	9	835
2	Стрільба кульова	13	743
3	Легка атлетика	5	540
4	Боротьба на поясах	9	472
5	Боротьба вільна	7	405
6	Волейбол (чоловіки)	12	396
7	Футбол (чоловіки)	-	378
8	Важка атлетика	2	291
9	Дзюдо	4	253
10	Самбо	3	194

Відповідно до рейтингу видів спорту, що принесли найбільшу кількість медалей та очок, варто відзначити індивідуальні здобутки наших студентів. Десять найбільш успішних спортсменів подано у таблиці 4.

Таблиця 4.

Найвищий індивідуальний рейтинг спортсменів університету за набраною сумою очок на XI літній Універсіаді України 2013 року

№ з/п	Прізвище, ім'я	Спортивний розряд	Вид спорту	Сума очок
1	Костюченко Марина	МСУМК	Гімнастика спортивна	174
2	Куліш Сергій	МСУМК	Стрільба кульова	167
3	Єрмак Микита	МСУМК	Гімнастика спортивна	162
4	Тарасенко Тетяна	МСУМК	Стрільба кульова	156
5	Арсеньєв Віталій	МС	Гімнастика спортивна	148,5
6	Щерба Олеся	МСУМК	Стрільба кульова	144
7	Ярьомка Світлана	ЗМС	Дзюдо, боротьба на поясах	135
8	Григоренко Владислав	МСУМК	Стрільба кульова	132
9	Гавадзін Василь	МС	Гімнастика спортивна	104
10	Савельєва Анастасія	МСУМК	Стрільба кульова	99

Також був визначений рейтинг спортсменів, які завоювали найбільшу кількість медалей з видів спорту. У п'ятірку потрапили спортсмени з шести видів спорту (табл. 5).

Таблиця 5.

Найвищий індивідуальний рейтинг спортсменів університету за кількістю завойованих медалей на XI літній Універсіаді України 2013 року

№ з/п	Прізвище, ім'я	Спортивний розряд	Вид спорту	Кількість медалей
1	Костюченко Марина	МСУМК	Гімнастика спортивна	5 (3з, 2с)
2	Макуха Іванна	МСУМК	Дзюдо, самбо	2 (2з)
3	Ярьомка Світлана	ЗМС	Дзюдо, боротьба на поясах	4 (1з, 3с)
4	Куліш Сергій	МСУМК	Стрільба кульова	3 (1з, 1с, 1б)
5	Комашук Аліна	ЗМС	Фехтування	2 (1з, 1с)

Варто відзначити роботу тренерів, що підготували найбільш успішних спортсменів, які принесли у скарбничку університету найбільшу суму очок у XI літній Універсіаді України. Десять тренерів, спортсмени яких вибороли найбільшу суму очок, подано у таблиці 6.

Таблиця 6.

Найвищий індивідуальний рейтинг тренерів з видів спорту, спортсмени яких вибороли найбільшу суму очок в XI літній Універсіаді України 2013 року

№ з/п	Прізвище, ім'я	Вид спорту	Сума очок
1	Марчук Володимир	Гімнастика спортивна	835
2	Коваль Олександр	Стрільба кульова	743
3	Гуска Михайло	Боротьба на поясах	478
4	Козак Євген	Волейбол	472
5	Шишкін Олександр	Боротьба вільна	396
6	Петров Олександр	Футбол	378
7	Райтаровська Ірина	Дзюдо	331
8	Гурман Леонід	Важка атлетика	291
9	Ліщук Василь	Легка атлетика	271
10	Вергуш Олег	Легка атлетика	269

У зв'язку з цим визначено і рейтинг кафедр факультету фізичної культури за кількістю набраних очок в XI літній Універсіаді України 2013 року. Перше місце зайняла кафедра спорту і спортивних ігор, яка набрала 2622 очка, друге місце – кафедра теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини (1775 очків), третє місце – кафедра легкої атлетики з методикою викладання (831 очко), четверте місце – кафедра фізичного виховання (348 очок).

У 2013 році основною спортивною подією для світового студентства стала XXVII Всесвітня літня Універсіада, яка проводилась з 6 по 17 липня в Казані (Росія). Позмагатися за 351 комплект медалей різного ґатунку з 26 видів спорту приїхали майже 13000 спортсменів з понад 160 країн світу. Серед учасників студентської Олімпіади було майже 370 спортсменів з України, які виборювали призові місця у 23 видах спорту.

Вагомий внесок у підготовку студентської збірної України зробили 90 вищих навчальних закладів. Особливо плідно, за словами голови Комітету з фізичного виховання та спорту МОН України Євгена Баженкова, попрацювали в Національному університеті фізичного виховання та спорту України, делегувавши до студентської команди 67 спортсменів. На високому рівні підготували атлетів у Львівському державному університеті фізичної культури (23 спортсмени), Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (21 спортсмен), Тернопільському національному економічному університеті (18 спортсменів), Миколаївському національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова (15 спортсменів).

На рахунку української збірної – 77 медалей (12 золотих, 29 срібних і 36 бронзових), що забезпечило їй сьоме загальнокомандне місце. Вклад у медальну скарбничку збірної України зробили студенти нашого університету. Срібну нагороду з вільної боротьби виборив у ваговій категорії до 96 кг заслужений майстер спорту України Павло Олійник, бронзову нагороду з кульової стрільби – майстер спорту України міжнародного класу Тетяна Тарасенко.

На XXVII Всесвітній літній Універсіаді в Казані спортсмени виявили самовідданість та волю до перемоги, піднесли міжнародний авторитет України. Чемпіони та призери Універсіади, а також їхні тренери отримали державні нагороди. Студент факультету фізичної культури заслужений майстер спорту України срібний призер XXVII Всесвітньої літньої Універсіади з вільної боротьби Павло Олійник був нагороджений орденом Данила Галицького. Студентку факультету фізичної культури майстра спорту України міжнародного класу, бронзову призерку XXVII Всесвітньої літньої Універсіади з кульової стрільби Тетяну Тарасенку та її тренера викладача кафедри фізичного виховання Олександра Гнатовича Ковалю нагороджено медаллю “За працю і звитягу”.

Наприкінці грудня в приміщенні Хмельницької обласної ради проводиться щорічну церемонію нагородження кращих спортсменів, тренерів та організаторів зі спортивно-масової роботи. За підсумками 2013 року в номінаціях були представлені студенти та викладачі нашого вишу. Зокрема:

Кращі спортсмени з олімпійських видів спорту

1. Аліна Комашук, ЗМСУ з фехтування
2. Павло Олійник, ЗМСУ з вільної боротьби

Кращі спортсмени з неолімпійських видів спорту

1. Вадим Довганюк, ЗМСУ з пауерліфтингу
2. Олена Козлова, ЗМСУ з пауерліфтингу
3. Тетяна Ахмаметєва, ЗМСУ з пауерліфтингу

4. Ганна Гончар, МСУМК з пауерліфтингу
5. Марина Муринець, МСУ з гирьового спорту

Країці спортсмени юніори з олімпійських видів спорту

1. Марина Бех, МСУМК з легкої атлетики
2. Олександр Кулеша, МСУ з важкої атлетики
3. Сергій Чайка, МСУ з тхеквондо

Країці спортсмени з інваспорту

1. Віталій Грушев, ЗМСУ з футболу
2. Олександр Девлиш, МСУМК з футболу

Країці тренери

1. Вадим Воронєцький, ЗТУ з пауерліфтингу
2. Андрій Закін, ЗТУ з пауерліфтингу

Місто Кам'янець-Подільський також відзначило спортивних героїв 2013 року, ними стали:

Країці спортсмени з олімпійських видів спорту

1. Аліна Іванівна Комашук, ЗМСУ з фехтування, студентка IV курсу факультету фізичної культури – чемпіонка XI літньої Універсиади (м.Львів), чемпіонка світу в командній першості м.Будапешт (Угорщина), чемпіонка світу серед юніорів м.Парег (Хорватія), срібна призерка чемпіонату Європи.

2. Павло Станіславович Олійник, ЗМСУ з вільної боротьби, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон Європи, м.Тбілісі (Грузія); срібний призер XXVII літньої Всесвітньої Універсиади, м.Казань (Росія); бронзовий призер чемпіонату світу м.Будапешт (Угорщина).

3. Георгій Малхазович Зантарая, ЗМСУ з дзюдо, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – бронзовий призер чемпіонату Європи, м.Будапешт (Угорщина); бронзовий призер чемпіонату світу, м.Ріо-де-Жанейро (Бразилія);

4. Сергій Володимирович Куліш, МСМК з кульової стрільби, студент III курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібний та бронзовий призер чемпіонатів України (м.Львів), переможець фіналу Кубка України (м.Львів), чемпіон XI літньої Універсиади (м.Львів) чемпіон Кубка світу (м.Мюнхен), рекордсмен світу та Європи серед юніорів м.Гранาดา (Іспанія).

5. Тетяна Анаголівна Тарасенко, МСУМК з кульової стрільби, студентка III курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібна та бронзова призерка чемпіонатів України (м.Львів), срібна та бронзова призерка XI літньої Універсиади (м.Львів), бронзова призерка XXVII Всесвітньої літньої Універсиади (м.Казань).

6. Семен Іванович Радюлов, МСУМК з вільної боротьби, студент I курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – бронзовий призер XXVII літньої Всесвітньої Універсиади, м.Казань (Росія); учасник ЧС.

7. Кеджау Францискович Ньябалі, МСУМК з дзюдо, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон відкритого Кубку України, м.Суми; бронзовий призер чемпіонату Європи, м.Будапешт (Угорщина);

8. Владислав Володимирович Діброва, МСУ з дзюдо, студент 3 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібний призер Чемпіонату України, м.Луганськ; бронзовий призер XI Універсиади, м.Суми; срібний призер Кубку Європи, м.Оренбург (Росія).

9. Владислав Миколайович Діденко, МСУ з дзюдо, студент 4 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон України U21, м.Луцьк; чемпіон України, м.Луганськ; бронзовий призер Кубку Європи (U-21), м.Пакш (Угорщина); бронзовий призер чемпіонату світу (командний) (U-21), м.Любляна (Словенія).

10. Денис Дмитрович Лазарев, МСУМК з боксу, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон XI літньої Універсиади (м.Івано-Франківськ) учасник чемпіонату світу (Казахстан) та Всесвітньої Універсиади (м.Казань), член збірної команди з боксу “Українські атамани” (WBS).

Кращі спортсмени з неолімпійських видів спорту

1. Вадим Володимирович Довганюк – ЗМСУ з пауерліфтингу, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон IX Всесвітніх Ігор м.Калі, (Колумбія), чемпіон світу з пауерліфтингу серед чоловіків м.Ставангер (Норвегія).

2. Олена Володимирівна Козлова – ЗМСУ з пауерліфтингу, магістрантка факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка IX Всесвітніх Ігор м.Калі (Колумбія).

3. Віктор Петрович Кифоренко – ЗМУ зі стрибків на батуті (акробатична доріжка), студент магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон України в командній та особистій першості (м.Миколаїв) переможець IX Всесвітніх ігор м.Калі (Колумбія), учасник чемпіонату світу, м.Софія (Болгарія), учасник Кубку світу м.Луле (Португалія).

4. Тетяна Григорівна Ахматєва – ЗМСУ з пауерліфтингу, магістрантка факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібна призерка IX Всесвітніх Ігор м.Калі, (Колумбія), чемпіонка світу серед жінок з жиму лежачи м.Каунас (Литва), срібна призерка чемпіонату світу серед жінок м.Ставангер (Норвегія).

5. Олександр Дмитрович Нелеп – ЗМСУ зі спортивної акробатики, студент V курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон України (м.Вінниця), переможець Кубку України (м.Вінниця), бронзовий призер IX Всесвітніх ігор м.Калі (Колумбія), срібний та бронзовий призер Чемпіонату Європи м.Ліссабон (Португалія).

6. Андрій Володимирович Козинко – ЗМСУ зі спортивної акробатики, студент I курсу факультету фізичної культури – чемпіон України (м.Вінниця), переможець Кубка України (м.Вінниця), бронзовий призер IX Всесвітніх ігор м.Калі (Колумбія), срібний та бронзовий призер Чемпіонату Європи м.Ліссабон (Португалія).

7. Світлана Миколаївна Ярьомка – ЗМСУ з сумо, студентка 5 курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – бронзова призерка IX Всесвітніх ігор з сумо м.Калі (Колумбія); чемпіонка світу з боротьби самбо м.Санкт-Петербург (Росія), срібна призерка II Всесвітніх ігор з єдиноборств з сумо м.Санкт-Петербург (Росія).

8. Марина Ростиславівна Муринець – МСУ з гирьового спорту, студентка 5 курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка України з гирьового спорту (довгий цикл) (м.Тернопіль), чемпіонка України з гирьового спорту серед студентів (м.Нікополь), чемпіонка світу з гирьового спорту м.Лутракі (Греція).

9. Анна Сергіївна Вержбицька – МСУ зі спортивної акробатики, студентка II курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка України (м.Вінниця), переможниця Кубка України (м.Вінниця) бронзова призерка Чемпіонату Європи м.Ліссабон (Португалія).

Кращі спортсмени юніори з олімпійських видів спорту

1. Віктор Вікторович Макуха – МСУ з дзюдо, студент 2 курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон України U21 (м.Луцьк); чемпіон II Всеукраїнського командного турніру (м.Київ); бронзовий призер Кубка Європи U-21 (м.Київ); бронзовий призер чемпіонату світу в командному заліку (U-21) м.Любляна (Словенія).

2. Марина Олександрівна Бех – МСУМК з легкої атлетики, студентка 2 курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка України зі стрибків у довжину (м.Ялта), срібна призерка чемпіонату Європи з легкої атлетики серед юніорів м.Рієті (Італія), учасниця командного чемпіонату Європи, суперліга м.Гейтсхед (Англія), учасниця чемпіонату Світу з легкої атлетики м.Москва (Росія).

3. Сергій Сергійович Чайка – МСУ з тхеквондо, студент 3 курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – переможець турніру класу “А”, переможець кубку України (м.Харків), учасник чемпіонату світу м.Пуєбло (Мексика).

4. Анна Олексіївна Горгулько – МСУМК з тхеквондо, студентка I курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка України серед юніорів (м.Харків), переможниця турніру класу “А” (м.Харків).

5. Олександр Миколайович Кулеша – МСУ з важкої атлетики, студент 5 курсу факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка – чемпіон України з важкої атлетики серед чоловіків та молоді (м.Скадовськ).

6. Віталій Віталійович Арсеньєв – МСУ зі спортивної гімнастики – чемпіон та срібний призер Чемпіонату України серед юніорів та молоді (м.Кіровоград).

7. Максим Михайлович Якимчук – КМСУ з легкої атлетики, студент 2 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон України з бігу на 10000 м (м.Ялта), учасник чемпіонату Європи м.Рієті (Італія), чемпіон України з кросу серед юніорів (м.Біла Церква), учасник чемпіонату Європи з кросу м.Белград (Сербія).

Кращі спортсмени юніори з неолімпійських видів спорту

1. Ганна Володимирівна Гончар – МСУМК з пауерліфтингу, студентка 1 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібна призерка чемпіонату світу серед жінок з зимової лежачи м.Каунас (Литва).

2. Олександр Олександрович Марчук – КМСУ з самбо, студент 1 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібний призер чемпіонату Європи серед молоді з бойового самбо (м.Одеса).

3. Наталія Василівна Крамар – МСУ з боротьби кураш, студентка 3 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка України, бронзова призерка XI літньої Універсиади, учасниця чемпіонату світу м.Ізмір (Туреччина).

4. Олексій Юрійович Жижанов – МСУ з боротьби кураш, студентка 3 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон України, срібний та бронзовий призер XI літньої Універсиади, учасник чемпіонату світу м.Ізмір (Туреччина).

5. Тетяна Іванівна Шлопко – КМСУ з пауерліфтингу, студентка 2 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіонка України з пауерліфтингу серед дівчат (м.Коломия).

6. Олександр Миколайович Дзекан – КМСУ з боротьби кураш, студент 1 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібний призер чемпіонату України серед юніорів з боротьби кураш (м.Хмельницький).

Кращі спортсмени з інваспорту

1. Віталій Євгенович Трушев – ЗМСУ з футболу, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – володар Інтерконтинентального Кубка CPISRA (Іспанія).

2. Олександр Васильович Девлиш – МСУМК з футболу, магістрант факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – володар Інтерконтинентального Кубка CPISRA (Іспанія).

3. Сергій Анатолійович Котенко – МСУ з дзюдо, студент 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – срібний призер чемпіонату Європи

м.Егер (Угорщина).

4. Юрій Вікторович Царук – КМСУ з легкої атлетики, студент 5 курсу факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – чемпіон та бронзовий призер чемпіонату України (м.Ялта).

Кращі тренери

1. Володимир Миколайович Марчук – заслужений тренер України зі стрибків на акробатичній доріжці (тренер ЗМСУ В.Кифоренка, ЗМСУ О.Нелепа, ЗМСУ А.Козинка, МСУ А.Вержицької, МСУМК Л.Пантелло, МСУМК К.Басвої, МСУ М.Єрмака, МСУ Х.Санькової).

2. Вадим Борисович Воронєцький – заслужений тренер України з пауерліфтингу (тренер ЗМСУ Т.Ахмаметової, ЗМСУ О.Козлової, МСУМК Г.Гончар, КМСУ Т.Шлопко).

3. Андрій Володимирович Заїкін – заслужений тренер України з пауерліфтингу (тренер ЗМСУ О.Козлової).

4. Олександр Гнатович Коваль – тренер з кульової стрільби (тренер МСУМК С.Куліша, МСУМК Т.Тарасенка).

5. Михайло Богданович Гуска – заслужений тренер України з боротьби самбо (тренер ЗМСУ С.Ярьомки, МСУ Н.Крамар, МСУ О.Жижанова).

6. Василь Володимирович Ліщук – заслужений тренер України з легкої атлетики (тренер МСУМК Н.Лулу, МСУМК О.Каяфи, КМСУ М.Якимчука, КМСУ В.Капітанця).

7. Євген Павлович Козак – тренер з волейболу (чоловіки) (фіналісти XI літньої Універсиади України).

8. Валерій Устинович Дорош – тренер з волейболу (жінки) (чемпіони та володарі Кубка області).

9. Олег Миколайович Вергуш – тренер з легкої атлетики (тренер МСУ М.Бех)

10. Володимир Миколайович Приходько – тренер з боксу (тренер МСУМК Д.Лазарева, МСУМК А.Комашук).

Кращі судді

1. Сергій Миколайович Потапчук – суддя національної категорії з тхеквондо.

2. Богдан Іванович Ладиняк – суддя I категорії з легкої атлетики.

3. Вадим Миколайович Гоншовський – суддя I категорії з легкої атлетики.

4. Андрій Олександрович Петров – арбітр другої ліги ПФЛ з футболу.

5. Станіслав Михайлович Телебей – суддя II категорії з баскетболу.

Кращі організатори

1. Леонід Дмитрович Гурман – завідувач кафедри легкої атлетики з методикою викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

2. Олександр Петрович Петров – завідувач кафедри спорту і спортивних ігор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

3. Геннадій Володимирович Бесарабчук – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Спортивні здобутки студентів тісно переплітаються зі спортивно-масовими заходами, що проходять у стінах Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Одним із таких заходів у 2013 році став "Тиждень здорового способу життя", який передував проведенню VII Всеукраїнської конференції з міжнародною участю "Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти". Упродовж "Тижня" (23 вересня – 4 жовтня) викладачі факультету фізичної культури організували для студентів вишу змагання з найбільш популярних серед студентства видів спорту оздоровчої спрямованості. 1 жовтня відбувся фізкультурний масовий захід "Веселі старту", у якому взяли участь першокурсники. Ще цікавіше феєричне дійство чекало на всіх у другій половині дня. Саме тоді розпочалися "Богатирські ігри", в яких чи не найактивнішу участь взяли дівчата. Поки частина спортсменів демонструвала своє силове вміння у російському жимі, армрестлінгу, армліфтингу, інші учасники розважалися у справжніх богатирських забавах: пиляли стовбур пилюкою, билися подушками, долали дистанцію з коромислом на плечі, тягли справжній автомобіль на мотузці та закидали автомобільні шини на кілок. Усі – й глядачі, й учасники змагань – отримали позитивні емоції.

На другий день студенти та викладачі факультету фізичної культури взяли участь у відкритій першості з оздоровчого бігу. Організований захід привабив не лише школярів, а й представників міської влади, які також долучилися до змагань у парку. "Біг заради здоров'я" мав нагадати кам'ячанам, що регулярні заняття оздоровчим бігом можуть суттєво вплинути на тривалість і якість нашого життя. Чоловіки бігли дистанцію у 2000 м, жінки – 1000 м, науково-педагогічні працівники – 1000 м. Того ж дня відбулися фінальні змагання першості університету серед збірних команд факультетів з пляжного волейболу, стріт-болу та дартсу.

Наступного дня у фітнес-центрі "Нова Будова" студенти 2-3 курсів факультету фізичної культури змагались з плавання, на тренувальній базі за свій заповітний кубок ректора з міні-футболу боролися збірні команди студентів факультетів вишу. Ще одним спортивним партнером заходу був більярдний клуб "Техас". У його сучасній залі науково-педагогічні працівники університету демонстрували свою майстерність у цьому виді спорту.

Вже у п'ятницю, 4 жовтня на усіх учасників VII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю "Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти" чекали цікаві моменти. Здавалося, що наш факультет намагався на увесь рік вперед зарядити усіх неймовірною тягою до фізичної культури і спорту. У фойє першого поверху університету можна було продегустувати запашний трав'яний чай, зважитися, виміряти тиск, ознайомитися з інформаційними стендами та переглянути тематичні відеоролики, які яскраво ілюстрували, що потрібно робити для того, аби бути здоровим тощо. Ось такою була інформаційно-пізнавальна акція "Наш вибір – здоровий спосіб життя", яку провели медичні працівники, студенти медичного коледжу, представники громадських організацій та студенти нашого вишу.

У фойє другого поверху була можливість ознайомитися із виставкою наукових праць викладачів факультету фізичної культури, яка вражала різноманіттям тематики. Пленарне засідання конференції, на якому з доповідями виступили вчені, вчителі шкіл, фітнес-тренери, психологи, представники духовенства та медичні працівники з багатьох українських міст та близького зарубіжжя, проходило у конференц-залі університету. Після її завершення гості та учасники конференції поринули з головою у запальні ритми “Zumba Fitness Party”. Розважальну танцювальну фітнес-програму, яка базувалася на латиноамериканській танцювальній культурі, представили професійні інструктори. Площа біля центрального корпусу університету перетворилася на справжній танцювально-спортивний майданчик. Цікава та яскрава спортивно-розважальна програма “Молодь обирає здоров’я” чекала згодом на гостей у актовій залі. Там почесними грамотами і медалями нагородили переможців змагань.

Після “Тижня здорового способу життя” для студентів, викладачів і гостей вишу стартувало свято, присвячене 95 річниці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, у якому активну участь брали вже школярі. Зокрема, 8 жовтня 2013 року відбулися відкриті змагання зі стрибків на батуті (акробатичній доріжці) серед школярів м. Кам’янець-Подільського. У змаганнях були задіяні майже 50 спортсменів різних вікових категорій, школярі 1996 р.н. та молодші, вихованці ДЮСШ №1. 10 жовтня відбулися змагання з легкої атлетики та силових видів спорту. Школярі бігали, стрибали, метали спис і ядро. Вони мали можливість показати кращі результати також з армліфтингу, армспорту та жиму.

На тренувальній базі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, за сприяння викладачів і студентів факультету фізичної культури, був проведений чемпіонат міста серед школярів з міні-футболу. Найактивнішими були учні СЗОШ №2, СЗОШ №3, СЗОШ №6, НВК №8, НВК №9, СЗОШ №13, СЗОШ №15, міська гімназія (близько 150 учасників).

Отже, можемо сміло стверджувати, що 2013-й рік став успішним спортивним роком для Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Цей успіх ми пов’яжемо з належним рівнем профорієнтаційної роботи на факультеті фізичної культури та в університеті загалом і цілеспрямованим, успішним тренувальним процесом.

УДК 378.091.12:613.8

М.С.Солопчук, Г.В.Бесарабчук, Д.М.Солопчук

**VIII Всеукраїнська науково-практична
конференція з міжнародною участю
“Формування здорового способу життя студентської
та учнівської молоді засобами освіти”**

3–4 жовтня 2014 року на базі факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка науковці з різних куточків України, Молдови та Росії активно і творчо обговорювали актуальні проблеми формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді.

Організаторами наукового форуму були Міністерство освіти і науки України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, державний заклад “Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка (м.Тирасполь) Придністровська Молдовська Республіка (Молдова).

Організаційний комітет очолював С.А.Копилов, доктор історичних наук, професор. Підготовка до конференції здійснювалася під керівництвом декана факультету фізичної культури нашого університету кандидата педагогічних наук, професора М.С.Солопчука.

3 23 вересня по 3 жовтня 2014 року, згідно з програмою конференції, було проведено “Тиждень здорового способу життя” в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Великих зусиль у проведенні комплексного заходу доклали колектив факультету фізичної культури, спортивний клуб “Буревісник”, профспілка студентів, аспірантів та докторантів університету. До програми тижня було додано велику кількість рекомендаційних фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів, які згідно з планом проведення були розподілені за діями.

Тиждень здорового способу життя в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка розпочався 23.09.2014 р. з проведення змагань відкритої першості університету з паркового волейболу серед збірних команд студентів факультетів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, у змаганнях взяли участь збірні команди курсів факультету фізичної культури та збірні команди факультетів університету.

24 вересня продовжувалися змагання відкритої першості університету з паркового волейболу серед збірних команд студентів факультетів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

25 вересня проходили півфінальні змагання відкритої першості факультету фізичної культури з паркового волейболу серед збірних команд студентів факультетів нашого вишу, та розпочалися змагання першості факультету фізичної культури з плавання серед студентів 3–4 курсів факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (фітнес-центр “Нова Будова”).

26 вересня були проведенні фінальні змагання відкритої першості університету з паркового волейболу серед збірних команд студентів факультетів університету.

29 вересня відкриття змагань з міні-футболу за кубок ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка серед збірних команд студентів факультетів університету; відкриття і проведення спортивно-масового заходу "Веселі старты" для студентів I курсів факультетів нашого вишу.

30 вересня відкриття і проведення змагань відкритої першості університету серед збірних команд студентів факультетів університету з кульової стрільби; відкриття і проведення змагань кубка університету серед збірних команд студентів факультетів університету з настільного тенісу; продовження проведення змагань з міні-футболу за кубок ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка серед збірних команд студентів факультетів університету; проведення відкритої першості з кросового бігу серед студентів університету "Біг заради здоров'я".

1 жовтня продовження змагань відкритої першості університету серед збірних команд студентів факультетів університету з кульової стрільби; проведення змагань з міні-футболу за кубок ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка серед збірних команд студентів факультетів університету; відкриття та проведення змагань першості університету серед збірних команд студентів факультетів з стрітболу.

2 жовтня проведення фінальних змагань з міні-футболу за кубок ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка серед збірних команд студентів факультетів університету. Відкриття та проведення змагань першості університету з силових видів спорту серед студентів факультетів університету ("руський жим", "армспорт", "арм-ліфт"); проводилися фінальні змагання першості університету серед збірних команд студентів факультетів університету з стрітболу; проведення спортивно-розважальної програми "Богадирські забави" серед студентів та викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

У перший день конференції, 3 жовтня 2014 року, з 8.00 до 9.15 год. на другому поверсі головного корпусу університету проводилась реєстрація учасників. Було зареєстровано 128 осіб, з яких 12 мають ступінь доктора наук, 16 – кандидата наук, а також докторанти, аспіранти вищих навчальних закладів України. Серед них представники ВНЗ III–IV рівнів акредитації та науководослідних установ України: Інституту з проблем виховання АПН України (м.Київ), Національного університету фізичного виховання і спорту України (м.Київ), Інституту фізичного виховання та спорту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м.Київ), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (м.Харків), Національної академії внутрішніх справ (м.Київ); Запорізького національного університету; Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (м.Івано-Франківськ); Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; фізкультурно-спортивного клубу "СВ", м.Хмельницький; управління освіти і

науки Кам'янець-Подільської міської ради, Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів №7, Кам'янець-Подільського ліцею №18; Кафедрального Олександро-Невського Собору, м.Кам'янець-Подільський та наші партнери з наукових установ близького і далекого зарубіжжя: Придністровського державного університету імені Т.Г.Шевченка, Тираспіль, Придністровська Молдавська Республіка, а також представники вищів міста, студенти та магістранти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

VIII Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю розпочалася о 8.00 год. з проведення інформаційно-пізнавальної акції “Наш вибір – здоровий спосіб життя”, яку провели медичні працівники, представники громадських організацій та студенти напряму підготовки “Здоров’я людини” факультету фізичної культури нашого університету. Студенти першого курсу взяли участь в акції під назвою “Маршрут безпеки”, яку цікаво провели вчитель основ здоров’я, фасилітатори цього проекту на чолі з головою методоб’єднання вчителів основ здоров’я м.Кам’янець-Подільського С.В.Байготою. Інформаційний матеріал був розміщений на стендах та представлений у вигляді мультиплікаційної презентації. Акція тривала до 12.00 год. І у ній взяли участь більше 350 студентів університету.

У конференц-залі головного корпусу університету о 9.15 год. розпочалося пленарне засідання, яке тривало до 10.45 год. До участі в роботі пленарного засідання з вітальним словом було запрошено проректора з навчально-педагогічної роботи Василя Володимировича Кобильника, кандидата політичних наук, доцента, начальника управління освіти та науки Кам'янець-Подільської міської ради Світлану Володимирівну Старченко, декана факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Миколу Сергійовича Солопчука, кандидата педагогічних наук, професора, Заслуженого працівника фізичної культури і спорту України.

Пленарне засідання вела Євеліна Олександрівна Жигульова, кандидат біологічних наук, доцент, лауреат Державної премії для молодих учених в галузі науки і техніки. На пленарному засіданні було заслухано наукові доповіді провідних учених України, представників вищих загальноосвітніх навчальних закладів та релігійних і громадських організацій.

Розпочав пленарне засідання декан факультету фізичної культури, кандидат педагогічних наук, професор, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України Микола Сергійович Солопчук із доповіді на тему: “Факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – 65 років”, у якій висвітлив основний зміст діяльності факультету впродовж усіх періодів історичного шляху, починаючи від заснування і завершуючи сьогоднішнім. У своїй доповіді Микола Сергійович розкрив події і факти, що вплинули на розвиток факультету, назвав імена тих людей, які самовіддано і наполегливо працювали на благо факультету, докладали багато зусиль до його розвитку, підвищення авторитету в університеті, регіоні і країні. Значний інтерес викликали списки спортсменів та спортивних команд, які стали чемпіонами та при-

зерами міжнародних та всеукраїнських змагань, студентів які виступили на Олімпійських іграх. Доповідач Валентина Володимирівна Абрамова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гімнастики та спортивних одноборств факультету фізичної культури і спорту Придністровського державного університету імені Т.Г.Шевченка (м.Тирасполь), Придністровська Молдовська Республіка (Молдова) у своїй доповіді “Здоров’я орієнтована шкільна освіта в Придністров’ї: стан, проблеми і шляхи її вирішення” наголосила на актуальних та концептуальних проблемах здоров’язбереження учнів загальноосвітніх навчальних закладів республіки, вказала на можливі шляхи реалізації комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. Розкрила об’єктивні критерії оцінки стану їх здоров’я, рівень фізичного розвитку та фізичної підготовленості.

Марина Олександрівна Чистякова, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров’я людини Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у своєму виступі на тему “Вплив тренувальної діяльності на здоров’я спортсменок, які спеціалізуються з дзюдо”. Наголосила на проблемах у жіночому спорті, зокрема врахуванню морфологічних, функціональних та психологічних, особливостей спортсменок, які спеціалізуються у дзюдо.

У доповіді припускається, що однією з основних причин погіршення здоров’я спортсменок є фізичні навантаження, які базуються на основі загальноприйнятої методики побудови тренувань для чоловіків.

Вирішення цієї актуальної проблеми, з нашого погляду, можливе за допомогою планування тренувального навантаження відповідно до функціональних можливостей організму спортсменок, що сприятиме збереженню їхнього здоров’я.

Протоієрей Тарасій Забудько, клірик Кафедрального Собору Олександра Невського, м.Кам’янець-Подільський у темі доповіді “Біблія як джерело здорового способу життя” наголосив, що головною причиною багатьох хвороб Біблія вважає гріхи – вчинки людини, пов’язані з неприйняттям релігійних цінностей. Біблія засуджує надмірне вживання алкоголю і пияцтво, однак вона не засуджує помірного споживання спиртного. Поміркованість у споживанні як напоїв, так і їжі є однією з основних вимог Бога. Багато уваги Біблія приділяє питанням гігієни, санітарії. Використовуючи тексти Святого письма та їх трактування, доповідач науково довів, що Біблія є для кожної людини основним джерелом для формування здорового способу життя.

У своєму виступі “Маршрут безпеки” Людмила Миколаївна Андрухненко, психолог ЗОШ І–ІІІ ступенів №12 (м.Кам’янець-Подільський), фасилітатор інтерактивної навчально-просвітницької виставки з питань репродуктивного здоров’я, профілактики ВІЛ/СНІДУ і ПСШ детально розкрила та наочно продемонструвала сучасний стан реалізації проекту, його загальні положення, його мету та завдання, особливості його реалізації, принципи та передумови впровадження, форми та методи роботи, основні заходи, адміністративно-управлінську діяльність та діяльність педагогічного колективу, особливості співпраці

із громадськістю та закладами сприяння здоров'ю і представила учасників програми на прикладі проекту маршруту.

Доповідач наголосила на тому, що проект “Маршрут Безпеки” (The Join-in-Circuit) – це інтерактивний профілактичний освітній інструмент, який було розроблено Німецькою Федеральною агенцією просвіти в галузі охорони здоров'я (BZGA) у співпраці з Німецьким товариством міжнародної співробітництва (GIZ) для профілактичної роботи з молоддю і впроваджується в ФРН з 1994 року в якості національної кампанії. Починаючи з 2002 року програму було адаптовано відповідно до місцевого контексту групою міжнародних експертів та успішно впроваджено більше ніж у 20 країнах світу як компонент національних програм первинної профілактики ВІЛ/СНІДу. На території України програма була адаптована протягом 2010–2011 років і отримала назву “Маршрут безпеки”. “Маршрут Безпеки” – це сучасний комунікативний інструмент з питань репродуктивного здоров'я та безпосередньо націлений на профілактику ВІЛ/СНІДу та ІПСШ. Він поєднує ряд комунікаційних та тренінгових напрацювань з інтерактивними іграми в рамках мобільного заходу. Це мандрівка найважливішими питаннями репродуктивного здоров'я та сексуальності. Основний набір складається з п'яти станцій, на кожній з яких висвітлюється актуальна тема з життя молоді. Кожній із тем відповідає окрема станція “Маршруту безпеки”: станція “Шляхи передачі ВІЛ”, станція “ВІЛ/СНІД: питання і відповіді”, станція “Поруч з тобою”, станція “Захист від ВІЛ, ІПСШ та засоби контрацепції”, станція “Твоє життя – твій вибір”. Теми, які висвітлюються в “Маршруті Безпеки” допомагають пов'язати власні життєві ситуації та досвід учасників з особистим ризиком інфікування ВІЛ та ІПСШ.

Наступний доповідач, Світлана Володимирівна Гук, аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, сертифікований інструктор програм PILATES, PORT-DE-BRAS, ZUMBA, Health Educator L.A.F. Specialist Program level 2 (спеціаліст 2 рівня в сфері здоров'я) м.Хмельницький, яка розкрила у своїй доповіді тему “Використання методу “Пілатесу” у здоров'є-зберігаючій діяльності студентської молоді”, в ході якої було розглянуто нові підходи до збереження здоров'я студентської молоді в сучасній соціокультурній ситуації, які є пріоритетним завданням системи загальної вищої освіти в галузі фізичного виховання. Сьогодні головною проблемою залишається відсутність пріоритету культури здоров'я в суспільстві, в структурі підготовки студентів до їх майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим актуальним стає виховання культури здоров'я у студентів вищих шкіл, формування в них прагнення до здоров'ятворення. Культура здоров'я у студентської молоді повинна формуватися протягом усього навчання в навчальному закладі і розуміти вироблення ціннісних, словесних, діяльнісно-практичних підстав збереження і зміцнення здоров'я.

Як наголосила доповідачка, актуальність проблеми формування здоров'я у студентської молоді обумовлена тим, що до сього часу практично відсутні програмно-методичне забезпечення, науково-теоретична і методологічна база основних її педагогічних аспектів. Останні спостереження за станом здоров'я

студентської молоді дозволяють зробити висновок про те, що у студентів недостатньо вироблені установки і ціннісні орієнтації на самовдосконалення в галузі фізичної культури. Науковці вказують на погіршення стану здоров'я будівної функції фізичного виховання у вишах, що заняття з фізичного виховання не забезпечують міцної бази для формування здоров'я студента. Здоров'єзберігаючі технології в освіті – спосіб організації та послідовних дій в ході навчально-виховного процесу, реалізації освітніх програм на основі всебічного врахування індивідуального здоров'я молоді, що вчиться, особливостей її вікового, психофізичного, духовно-морального стану і розвитку. Головними напрямками здоров'єзберігаючої діяльності вищих освітніх установ є:

- раціональна організація навчального процесу відповідно до санітарних норм та гігієнічних вимог;
- проведення щорічної диспансеризації студентів;
- раціональна організація рухової активності студентів, що включає передбачені програмою заняття з фізичного виховання, динамічні зміни та активної паузи в режимі дня, а також спортивно-масову роботу.

Завершувала роботу пленарного засідання Евеліна Олександрівна Жигульова, кандидат біологічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров'я людини, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з доповіддю на тему: "Психолого-педагогічні засади формування культури здоров'я молоді". Доповідь присвячена питанням розкриття основ культури здоров'я молоді, яку складають насамперед їх уявлення про загальнопланетарну спільність людей, єдність людини, суспільства й природи, їхню духовно-фізичну гармонію. Цього можна досягти тільки за умови, що людина змінить ціннісне ставлення до самої себе й навколишнього світу на засадах ноосфери (В.Вернадський). Швидкі перетворення в соціально-економічному розвитку суспільства й способі життя людини чинять сильний вплив на особистість і призводять до глибоких змін у її фізичному, психічному й духовному станах. Неприятливі соціально-економічні умови сучасної України, важка екологічна ситуація, інформаційне перенасичення та інтенсифікація навчального процесу викликають тенденції до погіршення здоров'я дітей і учнівської молоді. Здоров'я цієї вікової групи особливо важливе, тому що, за оцінкою фахівців, приблизно 75% хвороб дорослих є наслідком умов життя в дитячі та юнацькі роки. Майже 90% дітей, учнів, студентів мають відхилення в здоров'ї, а більше 50% – незадовільну фізичну підготовку.

Доповідач наголосила, що сучасні умови розвитку українського суспільства висувають нові вимоги до системи освіти та виховання підростаючого покоління. Діти й молодь значно раніше інших категорій населення відчують наслідки деформації суспільства, гостро переживають своєю соціальною незахищеністю, прискорене падіння духовності, зростання психічної нестабільності та фізичної слабкості. Перегляд стратегії, змісту, методичного забезпечення навчально-виховного процесу, стану здоров'я дітей і молоді, який погіршується з кожним роком, вимагає змін у ставленні шкільної системи освіти до цієї проблеми.

Україні необхідне покоління з високим рівнем освіченості, культури й здоров'я, здатне сприймати загальнолюдські цінності, творчо, продуктивно та довго діяти в будь-якій галузі соціальної практики.

Доповідач акцентував увагу на тому, що Національною доктриною розвитку освіти передбачено оперативну зміну змісту освіти на основі новітніх педагогічних і технологічних досягнень. Згідно з нею школа повинна виконувати освітні, виховні, культуротворчі та аксіологічні функції. Культура особистості молодшої людини відображає рівень його розвитку, який відбивається у світогляді, системі цінностей, характері діяльності та спілкування, поведінці й способі життя, багатстві здібностей і творчих сил. Культура здоров'я є складовою частиною загальнокультурного розвитку особистості й складається з духовного, психічного, фізичного компонентів. Наукові дослідження з формування культури здоров'я школярів у галузі педагогічної, культурологічної й валеологічної освіти та виховання, на жаль, страждають обмеженістю, фрагментарністю, що не дає можливості представити цілісну картину наукових поглядів на цю проблему. Теоретичні пошуки шляхів розвитку шкільного фізкультурного й валеологічного навчання та виховання також недостатньо сприяли ефективності формування культури здоров'я молоді.

По закінченню пленарного засідання для учасників конференції та студентської молоді факультету фізичної культури й університету був проведений тренінг на тему "Проти дія стигми та дискримінації ВІЧ-інфікованих людей" С.В.Байгогою, вчителем основ здоров'я ЗОШ І–ІІІ ступенів №12 (м.Кам'янець-Подільський), керівником методоб'єднання вчителів основ здоров'я м.Кам'янець-Подільського в ауд.210 центрального корпусу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Після закінчення тренінгу для учасників конференції та студентської молоді факультету фізичної культури та університету, в якості практичної складової конференції, було організовано та проведено спортивно-розважальну програму "Молодь обирає здоров'я" та підведення підсумків "Тижня здорового способу життя" в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

З 11.10 до 12.05 на площі перед входом в університет спортсмени, що займаються паркурком – команда "Лакі Мен" в складі Олександра Просандєєва і Сергія Дудко та інших виступили з привітальною програмою та С.В.Гук, яка є сертифікованим інструктор програм PILATES, PORT-DE-BRAS, ZUMBA, Health Educator L.A.F. Specialist Program level 2, разом із 4 ліцензованими фітнес-тренерами Н.Гук, О.Гук, Я.Дерепа та Тетяни Крушинської, провела "ZUMBA FITNESS PARTY" – єдину танцювальну фітнес-програму, яка базується на латиноамериканській танцювальній культурі, в якій одночасно брали участь більше 150 студентів.

З 12.15 до 13.45 в актовій залі університету було проведено спортивно-розважальну програму "Молодь обирає здоров'я", до якої долучилися студенти, фітнес-тренери фітнес-центру "Нова-Будова" нашого міста та фітнес-тренери з м.Хмельницького. У заході брали участь студенти факультету фізичної культури

та університету, які демонстрували свої таланти і можливості, а саме: шоу-балет “Малена”, в складі студенток 5 курсу факультету фізичної культури нашого університету, інструкторів з аква-аеробіки та групових аеробних програм спортивно-оздоровчого комплексу “СВ” (м.Хмельницький) сестер Гук Олени та Наталі зі святковим танцювальним подарунком і хореографом Яною Дерепую; майстри спорту України зі спортивної акробатики, чемпіони України, призери Кубка України зі спортивної акробатики Надія Котляр, Олена Каракуць та Катерина Білоконь з акробатичним етюдом, майстри спорту України зі спортивної акробатики, чемпіони України, володарі Кубка України зі спортивної акробатики Денис Піка та Катерина Білоконь з акробатичним етюдом, з новим функціональним тренінгом на приладі “БОСУ” з елементами крос фіту виступила сертифікований тренер центру “Нова-Будова” Оксана Шиманська, студенти факультету фізичної культури Катерина Войціцька та Денис Лемешев із акробатичним етюдом. Продемонстрували свої вміння у вуличній силовій гімнастиці Street Workout (SW) (стріт-воркаут) збірна команда студентів нашого університету.

За програмою заходу було проведено нагородження з міні-футболу за Кубок ректора Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка серед збірних команд факультетів університету, зі стрітболу, за спортивно-масовий розважальний захід “Веселі старти”, з паркового волейболу, кульової стрільби, дартсу, настільного тенісу, плавання та було реалізовано програму з оздоровчого бігу “Біг заради здоров’я” в міському парку, силових видів спорту.

Протягом другого дня роботи конференції, 4 жовтня 2014 року, проводилися засідання секцій. Роботу секції проводили з 09.30 год. до 12.30 год. згідно визначених напрямів і тематики конференції в аудиторіях університету.

У конференц-залі університету працювала секція 1 “Психолого-педагогічні та медико-біологічні проблеми здорового способу життя і стану здоров’я студентів у процесі фізичного виховання й спортивного тренування в освітніх закладах”. Керівником секції було призначено Е.О.Жигульову, кандидата біологічних наук, доцента кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров’я людини Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Секретарем секції було призначено В.А.Зданюка, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров’я людини Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Згідно програми конференції в цій секції було подано 22 теми доповідей, над якими працювало 28 науковців.

В аудиторії 210 головного корпусу університету працювала секція 2 “Науково-методичні, соціально-економічні й організаційні засади здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів та застосування засобів освіти для впровадження здоров’єзберігаючих освітніх технологій, олімпійської освіти у фізичне виховання школярів”. Керівником секції було призначено С.М.Бабюка, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри теорії і методики фізичного виховання та здоров’я людини Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Секретарем секції призначено М.В.Прозара,

кандидата наук з фізичного виховання і спорту, старшого викладача кафедри спорту і спортивних ігор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. В програмі по даній секції було подано 25 наукових тем для доповідей, над якими працювало 33 науковці. Робота секцій носила науково-практичний, дискусійний характер, слово для виступу надавали і науковцям, і аспірантам, і вчителям фізичної культури ЗНЗ м.Кам'янець-Подільського. Наукові виступи були актуальними, науково обґрунтованими.

Всі учасники конференції подали свої наукові статті, які були оформлені згідно з вимогами Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 "Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України" з урахуванням необхідних структурних елементів. Матеріали конференції будуть надруковані у Збірнику наукових праць "Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти" випуск №4.

Для учасників конференції також організували культурний відпочинок, зокрема екскурсію старовинними історичними місцями Поділля та Буковини. Наступна ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю планується на 2015 р.

Рецензії та бібліографія

Ю.А.Хоптяр

Байдич В. Г. В боротьбі за віру: римо-католицька церква в Україні (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.) [Текст] : [монографія] / В. Г. Байдич; Держ. архівна служба України, Держ. архів Хмельн. обл., Хмельн. обл. орг. архівістів та дослідників Поділля “Поклик віків”. – Хмельницький : Мельник А. А., 2014. – 479 с. – (Праці Держ. архіву Хмельн. обл.). – Бібліогр.: с. 207-243.

Україна, ставши на шлях становлення та розвитку дійсно суверенної і незалежної держави, неухильно орієнтується на визнані світовою спільнотою демократичні та гуманістичні за своїм змістом і спрямованістю міжнародні стандарти. В умовах сьогодення розвиток держави має будуватися на глибоких знаннях історичного минулого, злагоді, організації і здійсненні діяльності органів і посадових осіб у повній відповідності з правовими настановами. Важливого значення, в зв'язку з цим, набуває переосмислення історичного минулого, врахування уроків історичної правди.

З огляду на це дослідження В.Г.Байдича “В боротьбі за віру: римо-католицька церква в Україні (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.)” є надзвичайно актуальним, оскільки виказана проблематика підлягає певній переоцінці у підходах та інтерпретаціях.

В роботі автор комплексно і ґрунтовно здійснив висвітлення зазначеної проблеми. Даний аргумент проглядається із чіткої структури рецензованого дослідження, що побудоване відповідно до складного плану і включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки, іменний та географічний покажчики.

Для досягнення поставленої мети та завдань важливе значення має вірне обрання методів дослідження. Автор з цим завданням впорався, оскільки дослідження проблеми здійснювалося на принципах історизму, об'єктивізму з урахуванням ціннісного виміру, системності та структурної функціональності. В ході дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні історичні методи: узагальнення і систематизації, порівняльного аналізу, системно-функціонального дослідження та інші.

Дана праця виконувалася в умовах свободи наукового пошуку, тобто інтелектуальної автономії – незалежно від політичних, релігійних, ідеологічних авторитетів. Автор намагався чітко аргументувати свою позицію, подаючи надійні та достовірні факти, при цьому пояснюючи той контекст, з якого ці факти взяті. Зрозуміло, що на рівні інтерпретацій історична реконструкція не може бути стовідсотковим відтворенням минулих подій, тому наукова об'єктивність історика має ціннісне навантаження. Неможливо відтворювати історію на принципах ціннісної нейтральності: випадок такого етичного релятивізму у межах радикального постмодернізму демонструють сучасні політики Росії. Потрібно розуміти, що образ реальності кожного з нас просякнута історичними уявленнями, тому репрезентація реальності, створена інтелектуалами, руками політиків та військових перетворюється на саму реальність. Отже, визнання поваги до прав і свобод людини та громадянина, унікальності історичних процесів кожного народу, рівноцінності їх культур, прав на самовизначення стали, як видно з дослідження, базовими цінностями для автора.

Безумовно позитивним здобутком тривалої роботи є те, що автор вперше здійснив вдалу спробу комплексного висвітлення життя римо-католицької церкви в Україні за антицерковної партійно-державної політики, а також відносин між римо-католицькою церквою і владою у середині 40-х – першій половині 60-х рр. XX ст. В монографії на основі широкої документальної бази, значна частина якої вперше вводиться до наукового обігу, досліджується проблема римо-католицької церкви в Українській РСР у контексті державно-церковних відносин в СРСР. Одночасно, залучивши значний масив архівного, документального матеріалу, чисельні монографічні роботи авторів XX–XXI ст., статистичні матеріали, періодичну пресу, автору вдалось створити ґрунтовне та суцільне полотно відповідного історичного процесу у визначений період. Джерелознавчу базу роботи склали джерела кількох видів. До першого увійшли історичні праці, які є не лише історіографічним джерелом, але й історичним джерелом. Викладені в них факти несуть цінну інформацію щодо процесів та подій, історичних осіб та їх діяльності. Одночасно потрібно ретельно інтерпретувати такі джерела з точки зору критичного аналізу їх змісту, їх достовірності, особливостей авторських тлумачень, впливу на них оточуючого світу та, у нашому випадку, ідеологічних вподобань та конструкцій.

Окремим видом історичних джерел стали мемуари та спогади учасників подій. Вони дозволяли встановити чисельні факти, що не відобразилися в інших видах джерел, але мали серйозне значення для реконструкції подій. Мемуарам та спогадам властива суб'єктивність, тому здійснювався критичний аналіз їх достовірності з встановленням місця, яке займали автори у історичних подіях, їх обізнаності з ними. Інформація, що міститься у цих джерелах, обов'язково порівнювалася з іншими відомостями.

Оскільки методологія дослідження спрямована на аналіз діяльності РКЦ, автор протягом кількох років виявляв та опрацьовував архівні матеріали семи архівів України: Центрального державного архіву вищих органів влади та управ-

ління, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Вінницької, Житомирської, Івано-Франківської, Тернопільської та Хмельницької областей.

Слід зазначити, що вивчення істориками, у тому числі автором нових документів з розсекречених архівних справ дозволяє стверджувати, що дослідження різних пластів історіографії питань партійно-державної політики щодо релігійної церкви в СРСР і, зокрема, в УРСР, передусім РКЦ від середини 1940-х рр. і до середини 1960-х рр. відкрили перспективу реконструювати основні напрями цієї політики відносно РКЦ, внутрішні та зовнішні фактори, що впливали на цю політику.

В зв'язку з цим автор слушно зазначає, що визначальним у формуванні ставлення керівництва країни до РКЦ були складні, позадипломатичні відносини між СРСР і Ватиканом. Керівний центр світового католицизму, якому підпорядковувалися і українські католики, правлячий режим сприймав як активний антикомуністичний чинник, що діяв від імені західних держав і мав на меті підірвати довіру віруючих в середині країни до радянської влади, зменшити результативність її впливу на суспільство, а відтак і послабити позиції лідера світового комунізму. Влада намагалася реалізувати різні антиватиканські проекти (створення так званої Римо-католицької автокефалії, зменшення чисельності і активності священиків РКЦ), які не досягли своєї стратегічної мети – встановлення повного контролю за життям радянських римо-католиків з боку держави, розриву зв'язків цієї церкви з Ватиканом.

Потрібно підкреслити, що в роботі звертається особлива увага на становище РКЦ в українських землях під час “хрущовської відлиги” (1953–1957 рр.) та вплив політики лібералізації на життя РКЦ у зазначений період. Крім того, в дослідженні знайшла своє відображення також діяльність РКЦ у період нової антирелігійної кампанії радянського режиму у 1958 – першій половині 1960-х рр.

Неприхований інтерес викликають наведені у праці узагальнені матеріали у висновках про те, що загалом приклад виживання, який подала РКЦ в Україні під час репресій, переслідувань і адміністративного тиску з боку радянського партійно-державного апарату у вказаний період, засвідчив, з одного боку авантюризм і утопічність авторитарної радянської комуністичної пропаганди на побудову суспільства без релігії, злочинність радянської практики з втілення в життя цих ідей, а з іншого – колосальну витривалість і жертвовність римо-католиків України в боротьбі за свої права.

Не може не звернути на себе увагу яскравий ілюстративний матеріал. Значна кількість фотодокументів надає роботі особливого колориту, привертає мимовільну увагу. Серед такого матеріалу розташовані як сучасні фото, так і унікальні, раритетні знімки, що ніби трансформують глядача у ті часи, робить його учасником подій.

Важливим моментом у рецензованому виданні виступає ще й те, що воно має не тільки науково-публіцистичний характер, але й довідниково-інформаційний. Такий стан речей дозволяє широко застосовувати роботу в умовах сього-

дення, в практичній площині активом як центральних, так і місцевих органів влади.

Загалом робота виконана на високому рівні є корисною і своєчасною. Дане видання зацікавить досить широкий загал читачів, всіх хто цікавиться вітчизняною історією. В цілому монографія В.Г.Байдича відповідає вимогам, що висуваються до робіт такого ґтибу, вміщує ряд елементів наукової новизни, є корисною і своєчасною.

Ю.А.Хоптяр

Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938) [Текст] : [монографія] / Валерій Васильєв ; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – 375 с.

В період проголошення та становлення незалежної України, історичною наукою звертається особлива увага на об'єктивне та всебічне висвітлення процесів, пов'язаних з вітчизняною історією. Переосмислення існуючої творчої спадщини дослідниками різних шкіл і напрямків, введення до наукового обігу нового джерельного матеріалу, сприяє всеохоплюючому аналізу історичних процесів. Розбудова суверенної держави передбачає діяльність спрямовану на створення об'єктивної історичної правди, вимагають глибокого розуміння вітчизняної історії.

З огляду на це дослідження В.Ю.Васильєва “Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938)” є надзвичайно актуальним, оскільки вказана проблематика підлягає певній переоцінці у підходах та інтерпретаціях.

Рецензована монографія виявилася досить комплексним та ґрунтовним дослідженням. Чітка структура роботи, що побудована відповідно до складного плану і включає вступ, сім розділів, висновки, список використаних джерел та літератури, дозволяє досягти визначеної мети та завдань.

Методи дослідження робіт такого ґтибу відіграють визначальне значення для досягнення поставленої мети та завдань, тому автор їх ретельно добрав. Від так основним методом дослідження було обрано аналіз інтерактивних дій, персональних та інституційних конфліктів у відносинах центр-субцентр влади у процесі розробки та прийняття політичних рішень, їх реалізації, оцінки ситуації, що виникала у ході реалізації, коригування політичного курсу. Складовою аналізу

стало вивчення діяльності партійно-радянських, силових та інших органів, контролю центру влади за виконанням рішень субцентром влади, комунікацій та обміном інформацією у ході виконання політичних рішень, реагування суспільства тощо. Оскільки більшовицькі вожді були високо ідеологічно вмотивованими політичними акторами, особлива увага зверталася на обґрунтування тих чи інших рішень, співвідношення ідеологем та їх інструменталізацію під час реалізації політичного курсу, коригування його окремих аспектів. Аналіз здійснювався на принципах історизму, об'єктивізму з урахуванням ціннісного виміру, системності та структурної функціональності.

Підготовка монографії відбувалася за умов інтелектуальної автономії – незалежно від різноманітних, часто однобічних впливів і є цілком самостійним дослідженням.

Перевагою роботи виступає те, що автор вперше здійснив комплексне розкриття динаміки відносин між політичним керівництвом УРСР і СРСР. В монографії на основі широкої документальної бази, значна частина якої вперше вводиться до наукового обігу, досліджуються не публічні аспекти політичного курсу Кремля в радянській Україні в період між двома світовими війнами. Одночасно, залучивши значний масив архівного, документального матеріалу, чисельні монографічні роботи авторів ХХ–ХХІ ст., статистичні матеріали, періодичну пресу, автору вдалося створити ґрунтовне та суцільне полотно відповідного історичного процесу у визначений період. Джерелознавчу базу роботи склали джерела кількох видів. До першого увійшли історичні праці, які є не лише історіографічним джерелом, але й історичним джерелом. Викладені в них факти несуть цінну інформацію щодо процесів та подій, історичних осіб та їх діяльності.

Мемуари та спогади учасників подій, які досить часто залучені до аргументації автора, дозволили встановити чисельні факти, що не відобразилися в інших видах джерел, але мали серйозне значення для реконструкції подій. Мемуарам та спогадам властива суб'єктивність, тому здійснювався критичний аналіз їх достовірності з встановленням місця, яке займали автори у історичних подіях, їх обізнаності з ними.

Так як методологія дослідження спрямована на аналіз здебільшого не публічних відносин між керівниками Компартії, автор протягом кількох років виявляв та опрацьовував архівні матеріали восьми архівів України, США, Росії.

Підкреслимо, що вивчення істориками, у тому числі автором нових документів з розсекречених архівних справ, суттєво змінило уявлення про радянську державу – вона почала сприйматися як об'єкт соціальної історії через дослідження її діючих акторів, функціонування апаратів та бюрократії, форм переговорів та конфліктів, які відбувалися у процесі управління. Мова йде про відмову від використання терміну “держава” в якості деперсоніфікованої форми, що нав'язує власну волю. Напроти, її необхідно розглядати як середовище постійної напруги та протиріч, конфліктів і їх вирішення. Нові праці істориків різних країн світу довели, що з точки зору управління природа диктатури була “полікратичною” – управлінські функції здійснювали партійні органи різного рівня,

урядовий апарат та радянські органи (зрозуміло, що вони були зрощені в умовах диктатури), господарський апарат, керівництво ВНК-ОДПУ-НКВС, Червоної армії тощо. Проте, на відміну від ліберально-демократичних режимів, усі інститути та шаблі управління об'єднувалися у високо централізованій системі управління, яку очолювало політбюро Компартії, а керівники загальнодержавних інститутів репрезентували їх інтереси на вищому партійно-державному рівні. Зі зміною пріоритетів у політиці керівництва Компартії змінювалась структура та обсяг управлінських функцій партійно-державних інститутів.

В зв'язку з цим автор слушно зазначає, що корисною для подальшого розуміння динаміки диктатури, дій керівництва Компартії та їх наслідків є констатація факту, з яким згодні усі історики: 1930-ті рр. були періодом формування сталінізму, коли тривали серйозні конфлікти між двома логіками функціонування влади. З одного боку, існувала логіка адміністративно-командної системи – представників державного апарату, який ускладнювався, ставав різномірним, та був вимушеним контролювати усе більше сфер життя суспільства, що чинило опір режиму. Це була бюрократична логіка індустріальної держави, в основі якої – принципи компетентності, професіоналізму. З іншого, – логіка Й.Сталіна і його групи, в основі якої була деспотично-поліцейська концепція влади, що руйнувала усі політичні, професійні, особисті зв'язки, котрі були джерелами солідарності бюрократії. Американський історик М.Левін характеризував такі конфлікти як “інституційну параною”, що складала сутність сталінізму. Він описав її як почуття безсилля, що розвивається у вузькому колі вищого керівництва, а потім у лідера цього керівництва. Чим сильніше центральна влада, тим сильніше це почуття безсилля.

В унісон часу звучить в роботі думка про те, що в цілому, образ сталінської держави як суворо дисциплінованої структури, яка була в змозі нав'язати свою волю суспільству, у наш час розглядається як помилковий. Добре відомі недоліки в організації сталінського партійно-радянського апарату, його внутрішні розбіжності та відсутність контролю за його діяльністю, особливо в сільській місцевості. Керівництвом країни усвідомлювалась необхідність корегування політики у відповідь на соціальний опір. Доцільно зауважити, що радянська держава, як будь-яка інша, діяла не у “вакуумі”, але вона завжди спрямовувалася вищим політичним керівництвом, яке було глибоко ідеологічно вмотивованим. Якщо мова йдеться про ліберально-демократичні політичні режими та суспільства, то за них сильна, ефективна держава розвивається як координуючий центр з метою зміцнення суспільного порядку, збереження єдності країни, регулювання конфліктів між соціально-політичними групами, мобілізації ресурсів для розвитку суспільства і його захисту. Утім, тоталітарна радянська держава знищує ринкову економіку, намагається витіснити її плановою з метою побудови “безкласового” комунізму та “підведення під себе” відповідних безтоварних економічних відносин (переконливе логічне обґрунтування цього зробив С.Кульчицький). У такій ситуації держава породжує проблеми розподілення ресурсів та планування. Вона не в змозі забезпечити ефективне та справедливе розподілення, а пануючі

органи приречені на помилки. Тому завжди існують проблеми управління, що породжують численні конфлікти між його структурами та між ними й суспільством. Таке бачення держави обумовлює ефективність дослідження балансу, що коливався, між центральним керівництвом та інституціональною автономією у кожній специфічній сфері політики. Конкретно-історичне вивчення нюансів такого балансу дозволяє подолати певну схоластичність “тоталітарних” та “ревізійських” підходів. Особливо це стосується відносин між центром влади в державі та регіональними субцентрами. Нині існує значна кількість літератури присвяченої взаємовідносинам центру та регіонів в останні роки існування Російської імперії та радянську добу. Важливим для розуміння проблематики є погляд на історію Російської імперії, а потім СРСР крізь конфлікт доцентрових та відцентрових тенденцій. Відцентрові тенденції породжувалися національними та етнічними групами, які намагалися послабити владу центру, домагалися більшої автономії для провінційних центрів та столиць. Крім того, вони відображали тиск селянських громад, організацій робітників на структуру управління. Доцентрові тенденції бажали зберегти владу в центрі держави шляхом розширення повноважень центральних органів управління, встановити контроль над національними групами, регіональними центрами та громадами. Домінуючу роль грали відцентрові сили у періоди послаблення центральної влади: в роки революційної кризи 1905–1906 рр.; революцій та громадянських війн 1917–1921 рр.; горбачовських реформ та розпаду комуністичної держави 1985–1991 рр. Але були часи різкого загострення доцентрових тенденцій, виняткового зосередження влади. Найбільш яскраво такі тенденції проявилися наприкінці 1920-х – першій половині 1950-х рр., тобто в, так звану, епоху Сталіна. Між “хвилями” граничної централізації влади та її дезінтеграції існували роки відносної рівноваги: існування царської імперії після 1906 р.; часи непу 1920-х рр.; ера реформ М.Хрушова наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр.

Особлива увага в роботі звертається на процеси формування компартійно-радянського субцентру влади в Україні, конфлікти між керівництвом УСРР і РСФРР у процесі створення СРСР, посилення контролю Й.Сталіна за діяльністю керівництва КП(б)У і при цьому автору вдалося уникнути однобічності та шаблонності. Монографія насичена фактичним та аналітичним матеріалом, що зконцентрований в розділах які відображають різні історичні аспекти відносин центра-субцентра державної влади. Автор наголошує, що для розробки даної проблематики важливе значення має твердження С.Кульчицького про “субцентр влади” в радянській Україні. Зважаючи на зрозумілу й коректну характеристику радянської влади, як олігархічної диктатури керівництва Компартії, термін “субцентр влади” дозволяє логічно пояснити процес делегування владно-управлінських функцій комуністичними вождями партійно-радянським структурам в радянській управлінській системі. Цей процес обумовлювався, перш за все, складним характером держави та суспільства.

Крім того, в дослідженні знайшли своє відображення як позитивні здобутки, так і трагічні періоди етнокультурного геноциду в роки голодоморів, масових

беззаконь та політичних репресій в Україні.

Підвищений інтерес викликають наведені у праці узагальнені матеріали у висновках про те, що загалом аналіз динаміки відносин центр-субцентр влади у 1917–1938 рр. свідчить, що Кремль не міг допустити, щоб субцентр влади в Україні мав реальні широкі владно-управлінські повноваження і це підтверджувалося вивченням участі керівників КП(б)У у процесах вироблення та ухвалення політичних рішень вождями ВКП(б) стосовно України, тощо.

Довідниково-інформаційний характер роботи, що доповнює її науково-публіцистичний стиль дозволяє широко застосовувати її в умовах сьогодення, на практиці органами управління різних рівнів.

В цілому робота виконана на високому рівні є подією в дослідженні вітчизняної історії. Дане видання зацікавить досить широке коло читачів від вищої до загальноосвітньої школи. Загалом монографія В.Ю.Васильєва відповідає вимогам, що висувуються до робіт такого рангу, вміщує ряд елементів наукової новизни, є своєчасною і практичною.

В.С.Прокопчук, Г.В.Гайшук

**Показчик змісту двадцяти випусків наукового збірника
«Освіта, наука і культура на Поділлі»**

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: А. О. Копилов (відп. ред.), О. М. Завальнюк (заст. відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 1998. – Т. 1. – 232 с.

1. Копилов А. О. Виступ на презентації Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету 22 жовтня 1997 року. – С. 3–8.
2. Завальнюк О. М. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919, 1920–1921 рр.). – С. 9–20.
3. Прокопчук В. С. Краєзнавство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918–1921 рр.). – С. 20–28.
4. Мельник Е. М. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та втрати (1921–1930 рр.) / Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк. – С. 28–40.
5. Суровий А. Ф. З історії Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (1930–1933 рр.) / А. Ф. Суровий, Ф. А. Петляк. – С. 40–50.
6. Гавришук А. П. З історії Кам'янець-Подільського учительського інституту (1939–1944 рр.). – С. 51–56.
7. Баженов Л. В. Кам'янець-Подільський університет – вогнище слов'янської науки і культури. – С. 57–59.
8. Пархоменко В. М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – С. 59–65.
9. Войтенко В. І. Освіта Хмельниччини: стан, проблеми і тенденції розвитку. – С. 66–69.
10. Філінюк А. Г. Освіта Поділля на рубежі XVIII – XIX ст. – С. 70–79.
11. Малий В. В. Освітній рівень подолян наприкінці XIX ст. (за даними Все-російського перепису населення 1897 р.). – С. 79–83.
12. Качковський О. Б. Освіта на Поділлі в XIX ст. – С. 83–90.
13. Щур Л. О. Культура Поділля в другій половині XIX – початку XX ст. – С. 90–96.
14. Сесак І. В. З історії Кам'янець-Подільської маріїнської жіночої гімназії (1867–1917 рр.). – С. 97–105.
15. Хоптяр Ю. А. Запровадження загальної початкової освіти та розширення мережі шкільних навчальних закладів м. Кам'янець-Подільського (1907–1914 рр.). – С. 106–109.
16. Телячий Ю. В. Центральна рада та українське шкільництво (березень 1917–квітень 1918 рр.). – С. 110–119.
17. Собчинська М. М. Розвиток початкової освіти на Поділлі (1917–1920 рр.). – С. 119–126.
18. Суровий А. Ф. Загальноосвітня школа на Поділлі в 1920-ті роки. – С. 127–136.
19. Струманський В. П. Розбудова школи нового часу на теренах Поділля в 1920–1930 рр. – С. 136–144.
20. Хоптяр А. С. Ліквідація неписьменності. – С. 144–150.
21. Алещенко М. І. Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут в

середині 1950-х – 1990-х роках / М. І. Алещенко, І. С. Гикавий. – С. 150–158.

22. Радіоненко В. А. Місцеві ради і розвиток освіти на Хмельниччині у 1960–1970 рр. – С. 159–164.

23. Федорчук Е. І. Розвиток гуманістичних тенденцій в освіті на сучасному етапі / Е. І. Федорчук, В. М. Федорчук. – С. 165–170.

24. Котоній О. К. Проблеми та перспективи розвитку закладів освіти у м. Кам'янці-Подільському. – С. 170–177.

25. Ківільша О. К. Про датування та атрибуцію пам'яток архітектури м. Кам'янця-Подільського у “Словнику пам'яток історії і культури Хмельницької області” / О. К. Ківільша, М. Б. Петров. – С. 177–183.

26. Романюк В. Г. Виховний потенціал спілкування студентів з експозицією музею історії навчального закладу / В. Г. Романюк, Л. В. Романюк. – С. 183–188.

27. Кошель О. М. З історії української автокефальної православної церкви на Кам'янецьчині. – С. 189–190.

28. Баженова С. Е. Ю. А. Ролле. Сторінки життя та творчості. – С. 191–197.

29. Баженов Л. В. Архієпископ, ректор, учений (дослідник Поділля Митрофан Сіماشкевич) / Л. В. Баженов, О. М. Кошель. – С. 197–201.

30. Рибак І. В. Родина Ге і школа в Осламові. – С. 202–203.

31. Мацько В. П. Іван Огієнко – провісник національної освіти. – С. 204–208.

32. Копилов С. А. П. Клепацький: Кам'янецький період діяльності (1919–1921 рр.). – С. 209–213.

33. Кушнір Б. М. Фольклорист і лексикограф І. І. Гурін. – С. 214–219.

34. Копилов А. О. З когорти сподвижників [про І. С. Зеленюка]. – С. 220–225.

35. Трубочанінов С. В. Л. А. Коваленко. Доля українського інтелігента. – С. 226–230.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (гол.), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, Оіюм, 2002. – Т. 2. – 272 с.

36. Завальнюк О. М. Подільські бібліотеки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – С. 3–15.

37. Баженов Л. В. Революційні мотиви у творчості представників “української школи” в польській літературі 20 – 40-х рр. ХІХ ст. / Л. В. Баженов, С. Е. Баженова. – С. 16–21.

38. Гаврилюк С. В. Реконструкція пам'яток церковної архітектури Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. – С. 22–32.

39. Ковальчук В. Г. Колядки і шедрівки Ушицького повіту в працях П. П. Чубинського. – С. 33–35.

40. Третяк Л. В. Підготовка вчительських кадрів для початкових шкіл Поділля на початку ХХ століття / Л. В. Третяк, Т. І. Конькова. – С. 36–39.

41. Комарніцький О. Б. Стан освіти в містечках Подільської губернії в період української революції (1917–1920 рр.). – С. 40–49.

42. Савчук В. О. Науково-кращезнавче вивчення Поділля у 20-х рр. ХХ ст. – С. 50–53.

43. Олійник С. В. Професійна підготовка і питання загальної освіти галицьких стрільців на теренах Поділля. – С. 54–56.

44. Суrowsий А. Ф. Підготовка учительських кадрів на Поділлі в 1920-х роках. –

С. 57–71.

45. Олійник Ю. В. Функціонування освіти Кам'янець-Подільської області періоду окупаційного режиму (липень 1941 – березень 1944 р.). – С. 72–80.

46. Баженова С. Е. Витоки музеїв на Поділлі. – С. 81–84.

47. Пожоджук Д. Поезія етикету в житті та побуті українців. – С. 85–92.

48. Сваричевський А. В. Освітнянські традиції Поділля і “Педагогічний вісник”: журналу 5 років. – С. 93–97.

49. Берега А. Є. Стан та перспективи кадрової політики в навчальних закладах області. – С. 98–101.

50. Шевчук Ж. А. Мовна політика в Україні 60-х – початку 90-х рр. XX ст. в дослідженнях та документах. – С. 102–108.

51. Сесак І. В. З історії національних початкових шкіл Поділля (друга половина XIX ст. – початок XX ст.) / І. В. Сесак, В. В. Сіркізюк. – С. 109–114.

52. Кротик Н. Л. Проблема єврейської національної школи 20 – 30-х років XX ст. у дослідженнях і джерелах. – С. 115–121.

53. Макарова О. В. Освітні заклади Кам'янець-Подільського очима емігранта. [Василь Гарбар]. – С. 122–131.

54. Шологон Л. І. Українське педагогічне товариство та розвиток гімназійної освіти в Галичині на початку XX століття. – С. 132–140.

55. Коваль В. В. Кам'янець-Подільське товариство дошкільного виховання ім. Песталотці (за матеріалами періодичних видань 1919 року). – С. 141–146.

56. Сесак І. В. З історії Кам'янець-Подільського середнього технічного училища (1903–1919 рр.). – С. 147–157.

57. Островська М. Ф. Спогади про бібліотеку пединституту. – С. 158–160.

58. Григоренко О. П. Національна академія прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького – висококваліфікована кузня офіцерських кадрів / О. П. Григоренко, В. О. Григоренко. – С. 161–166.

59. Воронюк Л. А. Кам'янець-Подільська СШ № 5: історія і сучасність / Л. А. Воронюк, І. С. Чернецький. – С. 167–170.

60. Троян А. Школи нового типу: сходинки зростання. – С. 171–174.

61. Сохаська Є. І. Одержимий соборністю. Омелян Огоновський – чільний діяч “Просвіти” (1889 – 1894). – С. 175–178.

62. Зваричук Е. О. Єпископ Ф. Мацкевич та його роль в розбудові церковної освіти на Поділлі (1809–1842 рр.). – С. 179–183.

63. Нестеренко В. А. Життя та діяльність С. М. Іваницького – складний та тернистий шлях українського інтелігента. – С. 184–189.

64. Лозовий В. С. Никіфір Григорій – український освітній, громадський та політичний діяч. – С. 190–194.

65. Завальнюк О. М. В. Г. Клепатський – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.). – С. 195–201.

66. Костриця М. Ю. Академік М. М. Паламарчук – уродженець Хмельниччини. – С. 202–204.

67. Алещенко М. І. Репресовані викладачі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту / М. І. Алещенко, В. А. Нестеренко. – С. 205–210.

68. Телячий Ю. В. В. М. Георгієвський – директор Кам'янець-Подільського

вчительського інституту (1942 – 1943 pp.). – С. 211–213.

69. Щур О. Т. Воював байкою [про М. Годованця]. – С. 214–222.

70. Алещенко М. І. Світочі аграрної науки і освіти Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту (1960–1980 pp.). – С. 223–228.

71. Козельський І. Д. Ернест Маліновський – герой республіки Перу. – С. 228–230.

72. Турівний В. П. Гуманітарна освіта в системі політичної соціалізації молоді Поділля. – С. 231–239.

73. Решетовська В. Формування соціально-політичної компоненти зростаючої особистості засобами історичної освіти. – С. 240–245.

74. Федорчук В. М. Модульно-рейтингова система навчання у вищому навчальному закладі як засіб підвищення ефективності професійно-педагогічної діяльності викладача. – С. 246–252.

75. Ганаба С. О. Методи використання структурно-логічних схем на уроках історії. – С. 253–257.

76. Шевченко Т. Б. Творча діяльність на уроках історії і правознавства. – С. 258–260.

77. Дубінський В. А. Творчий успіх вчителя з Кам'янца-Подільського [В. Б. Машгалер]. – С. 261–264.

78. Чернецький І. С. Перші кроки інтелектуальних ігор "IQ". – С. 265–267.

Освіта, наука та культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 3. – 288 с.

79. Завальнюк О. М. І. І. Огієнко: штрихи до портрета видатного українського діяча / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – С. 3–27.

80. Завальнюк О. М. Х. М. Лебідь-Юрчик і Кам'янець-Подільський державний український університет. – С. 28–34.

81. Філінюк А. Г. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського державного університету на межі ХХ – ХХІ століть. – С. 35–62.

82. Савчук В. О. З досвіду організації міжнародних зв'язків в Кам'янець-Подільському державному університеті. – С. 63–70.

83. Заводовський А. А. Виховна робота у Кам'янець-Подільському державному університеті та шляхи її оптимізації у майбутньому. – С. 71–80.

84. Слободянюк П. Я. Мовно-літературні проблеми в культурологічній практиці громадянського виховання підростаючого покоління / П. Я. Слободянюк, К. П. Слободянюк. – С. 81–87.

85. Баженов О. Л. Духовна культура населення давньоруського Пониззя (IX – XIII ст.). – С. 88–109.

86. Расщупкін О. І. Біскупи та капітула Кам'янець-Подільської дієцезії у XIV – XVIII ст. – С. 110–122.

87. Баженова С. Е. Кременецький лицей – осередок романтичного регіоналізму. – С. 123–126.

88. Мельник Е. М. Кам'янець-Подільська жіноча гімназія С. О. Славутинської (1901–1921 pp.). – С. 127–138.

89. Комарніцький О. Б. Єврейська національна школа в містечках Правобережної України 1917–1918 pp. – С. 139–149.

90. Телячий Ю. В. Інтелекція Поділля в культуротворчих процесах періоду гетьманату П. Скоропадського сторінками журналу “Село” (1918 р.). – С. 150–154.

91. Нестеренко В. А. Українське вчительство Поділля в 1920–1930-ті роки : суспільно-політичний портрет. – С. 155–164.

92. Завальнюк О. М. Освітнянські ниви Євфимія Січінського. – С. 165–177.

93. Логвіна В. Л. М. С. Грушевський, Є. Й. Січінський та В. Ю. Січинський: перехрестя долі. – С. 178–184.

94. Стельмах В. В. До історії родини Ференгольців. – С. 184–189.

95. Алещенко М. І. Професор В. П. Храневич – відомий вчений-зоолог Поділля / М. І. Алещенко, В. А. Нестеренко. – С. 190–196.

96. Третяк Л. В. Світлий пам’яті Григорія Костюка. – С. 197–200.

97. Алещенко М. І. Академік Олена Семенівна Алексєєва. – С. 201–204.

98. Берега В. Є. В. Д. Красицький – реформатор освітнянської галузі на зорі новітнього українського державотворення. – С. 205–207.

99. Григоренко О. П. Радомир Іванович Сілін – педагог, ректор, людина / О. П. Григоренко, В. О. Григоренко. – С. 208–216.

100. Урсу Н. О. Життя, забарвлене талантом [про Юрія Федоровича Юрчика]. – С. 217–222.

101. Баженов Л. В. Початок ХХІ століття: стан і перспективи розвитку краєзнавства на Хмельниччині. – С. 223–232.

102. Колотило Т. І. Традиційні обрядодії для самозбереження від градобою на Поділлі. – С. 232–240.

103. Кушнір В. Г. Тип народної ікони в Південно-Східному Поділлі. – С. 241–246.

104. Данілов І. В. Невідома фортеця Волино-Подільського порубіжжя. – С. 247–257.

105. Макарова О. В. Популяризація історії України, пам’яток історії та культури Поділля у діяльності видавництва “Оіум”. – С. 258–263.

106. Слободянюк П. Я. Архівні установи в системі краєзнавчого руху. – С. 264–270.

107. Олійник Ю. В. Становлення та розвиток архівної справи на Хмельниччині у 20–30-х роках ХХ ст. / Ю. В. Олійник, В. В. Олійник. – С. 271–273.

108. Олійник Ю. В. Кам’янець-Подільський обласний державний історичний архів в роки окупації. – С. 274–277.

109. Рибак І. В. Матеріали Кам’янець-Подільського міського державного архіву про К. Широцького / І. В. Рибак, Л. А. Іваневич. – С. 277–285.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Оіум, 2004. – Т. 4. – 376 с.

110. Даниленко В. М. Кам’янець-Подільський державний український університет у добу Директорії УНР (1918–1920 рр.) : з хроніки подій / В. М. Даниленко, Ю. В. Телячий. – С. 3–21.

111. Завальнюк О. М. М. Т. Герашенко – професор Кам’янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.). – С. 22–30.

112. Алещенко М. І. Сільськогосподарський факультет при Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.) / М. І. Алещенко, В. А. Нестеренко. – С. 31–40.

113. Коцюк В. Д. Українська влада і розвиток початкової та середньої освіти на Поділлі у 1917–1919 рр. / В. Д. Коцюк, І. В. Рибак. – С. 41–47.
114. Мельник Е. М. Українські середні навчальні заклади на Поділлі в 1917–1920 рр. – С. 48–67.
115. Комарніцький О. Б. Просвітницько-освітній рух у містечках Подільської губернії в 1917–1918 рр. – С. 68–78.
116. Кучеров Г. Г. Журнал “Село” як джерело вивчення сільських “Просвіт” Поділля (1918–1919 рр.). – С. 79–87.
117. Урсу Н. О. Базилікальні храми домініканського ордену на подільських землях у XVII – XIX ст. – С. 88–97.
118. Іваневич Л. А. Дещо з історії українських театрів XVII – XVIII ст. – С. 98–104.
119. Зваричук Е. О. Богословський факультет Кам’янець-Подільського державного українського університету. – С. 105–110.
120. Галамай О. М. Передумови та причини перенесення центру Подільської єпархії з Кам’янца-Подільського до Вінниці. – С. 111–116.
121. Бабенко Л. Л. Спецслужби і релігійний рух на Поділлі у 20-х роках XX ст. – С. 117–128.
122. Олійник Ю. В. Діяльність архієпископа АПЦ Діонісія Дамаскіна на Поділлі в роки Другої світової війни. – С. 129–137.
123. Трембіцький А. М. Митрофан Симашкевич : хроніка життєвих і творчих шляхів (1845 – 1930 рр.). – С. 138–146.
124. Баженова С. Е. Співець Поділля Маурицій Гославський. – С. 147–150.
125. Завальнюк О. М. До біографії, наукових зв’язків та здобутків Ю. П. Філя / О. М. Завальнюк, А. М. Трембіцький. – С. 151–163.
126. Григоренко О. П. Професор В. П. Ройзман – видатний представник наукової еліти нашої держави. – С. 164–170.
127. Малий В. В. Кам’янець-Подільська російська публічна бібліотека (1866–1890 рр.) / В. В. Малий, О. Б. Комарніцький. – С. 171–182.
128. Хоптяр Ю. А. З історії бібліотечної справи у Ярмолинецькому районі (20-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.). – С. 183–190.
129. Соломонова Т. Р. Книговидавничий репертуар Поділля: цільове призначення видань (друга половина XIX – початок XX ст.). – С. 191–199.
130. Гальчак С. Д. Архівна справа на Вінниччині в роки німецько-фашистської окупації. – С. 200–211.
131. Болтанюк П. А. Освіта, культура і духовне життя єврейської громади м. Кам’янець-Подільського у XIX – на початку XX ст. / П. А. Болтанюк, О. М. Федьков. – С. 212–220.
132. Нестеренко В. А. Культурно-освітній розвиток поляків Поділля на початку XX ст. – С. 221–230.
133. Баженов Л. В. Часопис “Тригоднік Подольські” як джерело з історії та суспільно-політичного життя Поділля на початку XX ст. – С. 231–238.
134. Якубовський В. І. Історико-культурний розвиток населення історичного м. Губина. – С. 239–247.
135. Шабаліна А. В. Стилі – пам’ятки письма в історії Болохівської землі. – С. 248–252.

136. Осетрова Г. О. Палаці Кам'янець-Подільського у світлі історичних матеріалів. – С. 253–263.

137. Задорожнюк А. Б. Подільські архітектори XIX ст. – С. 264–270.

138. Макарова О. В. Селянське господарство подолян-переселенців удома і в місцях нового оселення (кінець XIX – початок XX ст.). – С. 271–288.

139. Петров М. Б. Кам'янець-Подільський XIV – XVIII ст. у науковому доробку Ю. Сіцинського. – С. 289–297.

140. Кошель О. М. Роль “Подольских епархиальных ведомостей” і “Волинских епархиальных ведомостей” у становленні і розвитку історичних регіональних досліджень. – С. 298–306.

141. Костиця М. Ю. Науково-краєзнавча діяльність етнографічної секції товариства дослідників Волині (1900–1920 рр.). – С. 307–312.

142. Сесак І. В. Педагогічні навчальні заклади Поділля на початку XX ст. – С. 313–319.

143. Суровий А. Ф. Роль профспілок та інших громадських організацій Поділля в розвитку освіти у 1920-х роках / А. Ф. Суровий, О. С. Марчак – С. 320–328.

144. Стецюк В. Запровадження шкіл фзн у Кам'янець-Подільській області. – С. 329–332.

145. Григорчук П. С. Сільські культурно-освітні заклади на Поділлі у 50–60-ті роки XX ст. / П. С. Григорчук, І. М. Романюк. – С. 333–338.

146. Григоренко О. П. Фізична культура і спорт на Хмельниччині : сторінки історії / О. П. Григоренко, В. О. Григоренко. – С. 339–346.

147. Турівний В. П. Соціально-економічна ефективність модернізації системи освіти (за матеріалами Поділля). – С. 347–354.

148. Савчук В. О. Міжнародна і культурно-освітня праця Кам'янець-Подільського державного університету у 2003 р. – С. 355–359.

149. Філінюк А. Г. В. М. Шайнога – авторитетний педагог і організатор освітянської галузі Хмельниччини. – С. 360–368.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 5 : Матеріали круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – XXI ст.”. – 376 с.

150. Комарницький О. Б. Документи державного архіву Хмельницької області про стан освіти в містечках Подільської губернії у добу української революції. – С. 3–13.

151. Лозовий В. С. Сільське вчителство і влада у період Гетьманату (1918 р.). – С. 14–21.

152. Коваль В. В. Преса УНР 1919 року про культурно-освітнє життя Кам'янець-Подільського / В. В. Коваль, Г. В. Гайшук. – С. 22–32.

153. Кучеров Г. Г. Робота сільських “Просвіт” Подільської губернії щодо забезпечення населення літературою (1917–1923 рр.). – С. 33–43.

154. Олійник С. В. Діяльність бюро пропаганди (пресової квартири) Української Галицької армії на Поділлі (літо 1919 – весна 1920 рр.). – С. 44–51.

155. Буравченков А. О. Становище подільських шкіл за польського окупаційного режиму (1919–1920 рр.) / А. О. Буравченков, Е. М. Мельник. – С. 52–63.

156. Нестеренко В. А. Українсько-польські культурно-релігійні відносини на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 64–79.
157. Сесак І. В. Духовні навчальні заклади Поділля православного відомства у другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 80–90.
158. Урсун О. Мистецька спадщина домініканського ордену на Волині (XVII – XIX ст.). – С. 91–104.
159. Зваричук Е. О. Громадсько-благодійницька діяльність римо-католицького духовенства на Поділлі на початку XX ст. – С. 105–108.
160. Завальнюк О. М. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам’янець-Подільського державного українського університету : хроніка діяльності (1918 р.). – С. 109–145.
161. Трембійський А. М. Євтимій Сіцинський і Стефан Таранушенко (до історії співпраці на ґрунті дослідження народного мистецтва Поділля). – С. 146–154.
162. Рибак І. В. Видатний подільський садівник О. О. Шмідт. – С. 155–160.
163. Островий В. М. В. О. Гериневич : хроніка життя та діяльності (1883–1949 рр.). – С. 161–176.
164. Телячий Ю. В. Подолянин В. П. Затонський: останній рік життя / Ю. В. Телячий, М. М. Коваль. – С. 177–186.
165. Іваневич Л. А. Подільський поет і письменник української діаспори Америки (літературно-краєзнавча розвідка) [Василь Дубина]. – С. 187–197.
166. Гальчак С. Д. Зародження краєзнавства у Східному Поділлі. – С. 198–211.
167. Прокопчук В. С. Творці й діяльні члени українського комітету краєзнавства. – С. 212–234.
168. Петров М. Б. Кам’янецьке ремесло XVI – першої половини XIX ст. у науковому доробку П. В. Клименка / М. Б. Петров, А. Б. Задорожнюк. – С. 235–246.
169. Сохацька Є. І. Український прорив: подільська “Просвіта” на сторінках “Ради” (1908 – 1914 рр.). – С. 247–261.
170. Заводовський А. А. Преса початку XX ст. як джерело дослідження становлення української ідеології, національної освіти, церкви і культури на Поділлі. – С. 262–271.
171. Григоренко О. П. Хмельницький національний університет – перший вищий навчальний заклад в місті Хмельницькому. – С. 272–281.
172. Алешенко М. І. Подільська державна аграрно-технічна академія (1995–2004 рр.) / М. І. Алешенко, В. А. Радіоненко. – С. 282–288.
173. Олійник Ю. В. Функціонування театрів та просвітянських товариств у Кам’янець-Подільській області в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). – С. 289–294.
174. Слободянюк П. Я. Стан і проблеми художньо-творчого аматорства на Хмельниччині в добу незалежності України : порівняльний аналіз. – С. 295–304.
175. Лобко О. А. Родинні архіви Потоцьких, Строганових та Щербатових, пов’язані з Поділлям. – С. 305–312.
176. Макарова О. В. Довідкові видання для подільських переселенців. Кінець XIX – початок XX ст. – С. 313–317.
177. Соломонова Т. Р. Відділ рідкісних книг бібліотеки Кам’янець-Подільського державного університету: особливості формування фонду. – С. 318–325.
178. Берека В. Є. [Рецензія]. – С. 326–328. – Рец. на кн.: Дарманський М. М. 80 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницького педучилища, педколеджу,

гуманітарно-педагогічного інституту / М. М. Дарманський, Ю. В. Телячий, Л. Ф. Шумлянська. – Хмельницький : Поділля, 2001. – 132 с. : іл.

179. Гуменюк А. О. [Рецензія] / А. О. Гуменюк, А. Ф. Суровий. – С. 329–336. – Рец. на кн.: Бахмат М. Подільський державний аграрно-технічний університет / М. Бахмат, М. Алещенко. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 256 с.

180. Скляренко Є. М. Видатна постать історії [Тронько Петро Тимофійович] / Є. М. Скляренко, В. О. Савчук. – С. 337–348.

181. Баженов Л. В. Уроки професора І. С. Винокура / Л. В. Баженов, М. Ю. Костриця, В. С. Прокопчук. – С. 349–360.

182. Завальнюк О. М. Вершини професора Л. В. Баженова / О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк. – С. 361–368.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 6 : Матеріали другого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – 376 с.

183. Телячий Ю. В. Культурно-освітнє життя Поділля в період Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) : з хроніки подій. – С. 3–9.

184. Мельник Е. М. Вища початкова школа на Поділлі в добу української революції (1917–1920 рр.). – С. 10–25.

185. Стецюк В. Б. Культурно-просвітницька діяльність земств Поділля у 1917–1920 рр. – С. 26–39.

186. Коваль В. В. Заходи повітових земств із поліпшення соціально-економічного становища подільських учителів у 1918 р. – С. 40–46.

187. Лозовий В. С. Селянство та інтелігенція в добу української революції 1917–1921 рр. – С. 47–54.

188. Струкевич О. К. Політична культура як об'єкт дослідження історика раннього нового часу. – С. 55–70.

189. Сохацька Є. І. “Камінь возопіють...” (“Рада” (1913 р.) про законопроект єп. Никона в оборону української мови). – С. 71–79.

190. Завальнюк О. М. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету : хроніка діяльності (1919 р.). – С. 80–121.

191. Островий В. М. В. О. Геринович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1923–1928 рр.). – С. 122–133.

192. Баженова С. Є. М. Грабовський – представник “української школи” в польській літературі 40–60-х рр. XIX ст. – С. 134–139.

193. Баженов Л. В. Подоляни брати Сільвестр і Михайло Гогоцькі – паралелі життя і творчості. – С. 140–145.

194. Нестеренко В. А. О. І. Кільчевський – активний діяч українського просвітницького руху на Поділлі. – С. 146–154.

195. Іваневич Л. А. Кость Широцький – науковець, громадсько-просвітницький та педагогічний діяч : історіографічний огляд праць першої третини XX ст. – С. 155–164.

196. Григоренко О. П. Михайло Войнаренко – науковець, педагог, особистість / О. П. Григоренко, О. В. Діденко. – С. 165–178.

197. Трембіцький А. М. Є. Й. Сіцінський як дослідник подільської церкви. – С. 179–190.
198. Комарницький О. Б. “Подольские епархиальные ведомости” як джерело вивчення церковної історії Поділля (за матеріалами неофіційної частини) / О. Б. Комарницький, Н. В. Макогончук. – С. 191–203.
199. Савчук В. О. Краєзнавчий рух міста Кам’янець-Подільського у 1921–1923 рр. – С. 204–213.
200. Прокопчук В. С. Всеукраїнська спілка краєзнавців та її осередки на Правобережній Україні. – С. 214–230.
201. Петров М. Б. Кам’янець-Подільський епохи Середньовіччя та ранньої доби у науковому доробку Я. Р. Дашкевича. – С. 231–241.
202. Рибак І. В. Етнографічні надбання Костя Широцького / І. В. Рибак, Л. А. Іваневич. – С. 242–251.
203. Зваричук Е. О. Римо-католицька та польська освіта на Поділлі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). – С. 252–259.
204. Слободянюк П. Я. Соціально-культурне життя польської меншини на Хмельниччині у другій половині ХХ ст. – С. 260–266.
205. Лисий А. К. До історії Вінницького реального училища. – С. 267–272.
206. Єсюнін С. М. Проскурівські реальне та комерційне училища на початку ХХ ст. – С. 273–279.
207. Суровий А. Ф. Професійно-технічна освіта на Поділлі (1920-ті роки). – С. 180–293.
208. Сесак І. В. Професійна освіта на Поділлі на початку ХХ ст. – С. 294–305.
209. Баженов Л. В. Подільська “Просвіта” у дослідженнях вітчизняних істориків / Л. В. Баженов, Г. Г. Кучеров. – С. 306–318.
210. Алещенко М. І. Інститут механізації і електрифікації сільського господарства Подільського державного аграрно-технічного університету (1966–2006 рр.). – С. 319–326.
211. Соломонова Т. Р. Книговидання у маєтках польської шляхти Поділля: польське, єврейське, старообрядницьке (ХVІІ – перша третина ХІХ ст.). – С. 327–337.
212. Трубочанінов С. В. Плани подільських маєтків кінця ХVІІІ – ХІХ ст. як джерело з історичної топографії краю. – С. 338–343.
213. Бабюх В. А. “Чистки” бібліотечних фондів як форма політичної цензури 1920–1930-х рр. в Україні. – С. 344–353.
214. Олійник Ю. В. Преса Хмельниччини в роки окупації: становлення та діяльність (1941–1944 рр.). – С. 354–359.
215. Даниленко В. М. [Рецензія]. – С. 360–362. – Рец. на кн.: Слободянюк П. Я. Педагоги Хмельниччини – жертви сталінських репресій / П. Я. Слободянюк, Ю. В. Телячий, Ю. С. Чемерис. – Ч. 1. – Хмельницький : ПП “Прометей”, 2005. – 288 с. : іл.
216. Завальнюк К. В. [Рецензія]. – С. 363–364. – Рец. на кн.: Дровозюк С. І. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20 – 30-х рр. ХХ століття : історіографічний нарис / С. І. Дровозюк. – Вінниця : О. Власюк, 2005. – 364 с.
217. Баженов Л. В., Кошель О. М. [Рецензія]. – С. 365–366. – Рец. на кн.: Прокопчук В. С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження й розквіту / В. С. Прокопчук. – Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 573 с.

218. Трубчанінов С. В. [Рецензія]. – С. 367–368. – Рец. на кн.: Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918 – 2005 рр.) : історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – вид. 3-є, доопрац. і доповн. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 172 с.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.] – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 7 : Матеріали третього круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – 416 с.

219. Лозовий В. С. Поширення провітницьких осередків в українському селі в період Центральної Ради (1917 р.). – С. 3–11.

220. Коваль В. В. Створення інституту комісарів народної освіти та його діяльність на Поділлі (1917–1919 рр.). – С. 12–27.

221. Мельник Е. М. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.). – С. 28–35.

222. Олійник С. В. Джерела про культурно-освітню діяльність Української Галицької армії на Поділлі (липень 1919 – травень 1920). – С. 36–48.

223. Стеньгач Н. О. Історія в системі шляхетської ідеології Речі Посполитої XVII століття. – С. 49–53.

224. Макарова О. В. Політика царизму та прояви антисемітизму на Поділлі на початку 80-х років XIX століття. – С. 54–58.

225. Сохацька Є. І. Підтримка подолян боротьби за створення Львівського українського університету (за матеріалами “Ради” 1910–1913 рр.). – С. 59–69.

226. Місінкевич І. І. Реабілітація освітян Поділля в 1950-х роках. – С. 70–80.

227. Турівний В. П. Культурно-ідеологічні засади українського державного будівництва в сучасній політичній трансформації подільського регіону. – С. 81–90.

228. Баженова С. Е. Світоглядні основи романтизму в польській літературі 20–40-х рр. XIX ст. – С. 91–97.

229. Завальнюк О. М. І. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету : хроніка діяльності (1920 р.). – С. 98–133.

230. Подолян В. В. Участь Й. Волошиновського у поширенні кооперативної освіти серед населення Поділля на початку XX століття. – С. 134–144.

231. Телячий Ю. В. Подільський період життя й діяльності П. І. Холодного (1918–1920 рр.) : з хроніки подій / Ю. В. Телячий, Г. О. Куриленко. – С. 145–154.

232. Нестеренко В. А. “Червоний” ректор Ф. А. Кондрацький. – С. 155–163.

233. Лациба В. Родіон Андрійович Скалицький: доля таланту за тоталітаризму / В. Лациба, О. Струкевич. – С. 164–177.

234. Григоренко О. П. Генерал Борис Олексієнко – перший ректор Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – С. 178–185.

235. Іваневич Л. А. К. Широцький – дослідник Подільського гончарства й кахлярства. – С. 186–193.

236. Прокопчук В. С. Роль громадських організацій і творчих спілок у краєзнавчому русі Правобережної України доби незалежності. – С. 194–205.

237. Колотило Т. І. “Громові стрілки” та “Божий палець” в етнології подолян. – С. 206–215.
238. Петров М. Б. Історико-топографічний розвиток кварталів української громади Кам’янець-Подільського XV – XVIII ст. – С. 216–233.
239. Філінюк А. Г. Особливості розвитку культури міст і містечок Правобережної України наприкінці XVIII – в першій третині XIX століття. – С. 234–254.
240. Коляструк О. А. До характеристики повсякденного життя інтелігенції Кам’янець-Подільського у середині 20-х рр. XX ст. – С. 255–261.
241. Сесак І. В. Гімназійна освіта на Поділлі: становлення, розвиток, історіографія та джерельна база (друга половина XIX – початок XX століття). – С. 262–269.
242. Іваневич В. С. До історії розвитку мистецько-промислових шкіл Поділля на початку XX століття. – С. 270–277.
243. Посвістак О. А. Соціально-правовий стан освітньої інтелігенції Поділля в 20-х роках XX ст. – С. 278–286.
244. Гальчак С. Д. Стан освіти на Вінниччині під час німецької окупації (1941–1943 рр.). – С. 287–302.
245. Олійник Ю. В. Театральні заклади Хмельниччини в роки нацистської окупації (за матеріалами часописів). – С. 303–308.
246. Слободянюк П. Я. Культурно-освітня робота в Україні: реформації повосенного періоду 1945–1950-х рр (за матеріалами журналу “Соціалістична культура”). – С. 309–317.
247. Комарніцький О. Б. Кам’янець-Подільський державний педагогічний інститут в умовах державної незалежності України (1991–1997 рр.) / О. Б. Комарніцький, О. В. Лошній. – С. 318–338.
248. Микитишин В. Діяльність “Просвіти” міста Хмельницького в часи державної незалежності України / В. Микитишин, Т. Слободянюк. – С. 339–344.
249. Баюк М. І. Українське книгодрукування та періодична преса Поділля на початку XX століття. – С. 344–356.
250. Стецюк В. Б. Видавнича діяльність земств Поділля. – С. 357–366.
251. Савчук В. О. Унікальне краєзнавче видання 1921 року у м. Кам’янець-Подільському. – С. 367–373.
252. Сохацька Є. І. [Рецензія]. – С. 374–377. – Рец. на кн.: Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – 495 с.
253. Савчук В. О. [Рецензія]. – С. 378–381. – Рец. на кн.: Гальчак С. Д. Краєзнавство Східного Поділля / С. Д. Гальчак. – Вінниця : Книга-Вега ВАТ “Віноблдрукарня”, 2005. – 144 с. : іл.
254. Савчук В. О. [Рецензія]. – С. 382–384. – Рец. на кн.: Літопис Кам’янець-Подільського індустріального технікуму : [кол. монографія] / А. А. Чорний, А. О. Лаврова, М. М. Сагановський та ін.; [за заг. ред. А. А. Чорного]. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2005. – 244 с.; Лаврова А. О. Життя, віддане “Індустрії”. До 60-річчя від дня народження Анатолія Артемовича Чорного : нарис / А. О. Лаврова. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2006. – 136 с.
255. Прокопчук В. С. [Рецензія]. – С. 385–387. – Рец. на кн.: Сесак І. В. Освіта

на Поділлі: у 2-х ч. / І. В. Сесак. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1999. – Ч. 2 : Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. – 184 с.

256. Красуцький М. І. Анастолій Олексійович Копилов / М. І. Красуцький, В. С. Степанков. – С. 388–398.

257. Степанков В. С. Володимир Прокопович Газін. – С. 399–408.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8 : Матеріали четвертого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – 456 с.

258. Мельник Е. М. Українська школа і польський окупаційний режим на Поділлі: проблема виживання (1919–1920 рр.). – С. 3–9.

259. Олійник С. В. Національно-політично-просвітня діяльність Української Галицької армії серед населення Поділля (1919–1920 рр.). – С. 10–15.

260. Грицюк М. І. Преса як джерело культурно-мистецького життя Кам'янця-Подільського у 1919 році. – С. 16–22.

261. Коваль В. В. Участь подільського учительства у державотворчих, політичних і освітніх процесах (1917–1920 рр.). – С. 23–34.

262. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.) у спогадах його колишніх студентів. – С. 35–45.

263. Гандзюк В. О. Газета “Народна воля” про національно-патріотичні настрої подолян у 1917 році. – С. 46–55.

264. Комарницький О. Б. Часописи української революції 1917–1920 рр. як важливе джерело вивчення освітніх процесів у містечках Подільської губернії. – С. 56–61.

265. Стеньгач Н. О. Еволюція терміну “антимурале” у системі шляхетської ідеології Речі Посполитої. – С. 62–70.

266. Трубочанінов С. В. Політико-культурні зв'язки між Кам'янцем-Подільським і Прагою (XVI – XX ст.). – С. 71–75.

267. Блажевич Ю. І. Православна церква Поділля в умовах інкорпорації краю в систему Російської імперії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). – С. 76–97.

268. Заводовський А. А. Українська преса і формування національної самоідентичності подолян на початку XX ст. – С. 98–107.

269. Лозовий В. С. Проблеми політичної культури українського селянства у добу Центральної Ради (1917–1918 рр.). – С. 108–120.

270. Нестеренко В. А. Політика радянської влади щодо релігійної освіти етнічних меншин на Правобережній Україні у 1920-ті роки. – С. 121–133.

271. Нечитайло В. В. Журнал “Экономическая жизнь Подолии” як джерело вивчення становлення господарств фермерського типу в Подільській губернії. – С. 134–141.

272. Кравченко П. М. Сільська інтелігенція Поділля в 20-х роках XX ст. за документами державного архіву Вінницької області / П. М. Кравченко, І. П. Мельничук, В. І. Петренко. – С. 142–148.

273. Олійник Ю. В. Становище вчительства Хмельниччини в роки нацистської окупації. – С. 149–156.

274. Гальчак С. Д. Стан освіти у Північній “Трансністрії” (1941–1943 рр.). – С. 157–168.

275. Місінкевич Л. Л. Реабілітація жертв сталінських репресій на Поділлі у 1987–1989 роках. – С. 169–183.
276. Трембiцький А. М. Володимир Чехівський – державний і громадсько-просвітницький діяч (до 130-річчя з дня народження). – С. 184–204.
277. Трембiцький А. А. Віктор Приходько – державний, громадсько-просвітницький і культурний діяч (120-річчя від дня народження). – С. 205–225.
278. Рекрут В. П. Дмитро Маркович: сторінки біографії (1918 – початок 1919 рр.). – С. 226–233.
279. Островий В. М. Наукова та громадсько-політична діяльність В. О. Геринювача в роки української революції (1917–1920 рр.) / В. М. Островий, Ю. В. Телячий. – С. 234–248.
280. Костриця М. Ю. Михайло Щербань: учений-метеоролог, кліматолог, організатор географічної науки і освіти (до 85-річчя від дня народження). – С. 249–255.
281. Петров М. Б. Кам'янець-Подільський XV – XVIII ст. у польській історіографії XIX – початку XXI ст. (соціально-економічний та історико-топографічний аспекти). – С. 256–268.
282. Баженова С. Е. Україна в історико-краєзнавчих творах Ю. І. Крашеського. – С. 269–285.
283. Прокопчук В. С. Український комітет краєзнавства : з хроніки діяльності. – С. 286–04.
284. Маярчак С. П. Поняття “місто” у контексті вивчення епохи Київської Русі. – С. 305–307.
285. Колотило Т. І. Про вихор в етнології подолян. – С. 308–316.
286. Щегельський В. В. Про народне викликання дощу під час засухи на Поділлі. – С. 317–323.
287. Сесак І. В. Тульчинське єпархіальне училище сторінки історії (1867–1917 рр.). – С. 324–337.
288. Алещенко М. І. Комітети незаможних селян і запровадження початкового загального всеобучу (1924–1933 рр.) / М. І. Алещенко, В. А. Радіоненко, А. Ф. Суrowsий. – С. 338–345.
289. Слободянюк П. Я. Кадровий потенціал клубних закладів України у 50–80-х рр. XX ст.: стан і проблеми формування. – С. 346–355.
290. Баженов Л. В. [Рецензія]. – С. 356–358. – Рец. на кн.: Завальнюк О. М. Нариси з історії Кам'янець-Подільського / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Львів: Центр Європи, 2006. – 136 с. : іл.
291. Гавришук А. П. Книга про університет в особах. – С. 359–367. – Рец. на кн.: Кам'янець-Подільський державний університет в особах / твор. задум та заг. ред. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2003. – Т. 1. – 796 с.
292. Суrowsий А. Ф. [Рецензія]. – С. 368–372. – Рец. на кн.: Кам'янець-Подільський державний університет в особах / твор. задум та заг. ред. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2005. – Т. 2. – 928 с.
293. Прокопчук В. С. [Рецензія]. – С. 373–377. – Рец. на кн.: Баженов Л. В. Alma mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – початку XXI століть) : [наукове видання] / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2005. – 416 с.

294. Завальнюк О. М. Краєзнавець, дослідник, педагог (до 85-річчя Б. М. Кушніра). – С. 378–389.

295. Філінюк А. Г. Невтомний дослідник і популяризатор історії та культури українського народу (до 70-річчя від дня народження академіка НАН України Микола Мушинки). – С. 390–401.

296. Суровий А. Ф. Учений, літератор, педагог (до 65-ліття від дня народження В. В. Нечитайла). – С. 402–407.

297. Винокур І. С. Археологу А. Ф. Гуцалу – 60 / І. С. Винокур, М. Б. Петров. – С. 408–413.

298. Баженов Л. В. Другий Міжнародний конгрес українських істориків у Кам'янець-Подільському / Л. В. Баженов, А. Г. Філінюк. – С. 414–427.

299. Рибак І. В. Кам'янець-Подільський форум молодих археологів / І. В. Рибак, А. Ф. Гуцал. – С. 428–435.

300. Комарницький О. Б. “Кам’янецька хроніка” у джерелознавстві історії України на історичному факультеті класичного університету. – С. 436–444.

301. Макарова Л. В. Вивчення мемуарів у курсі джерелознавства всесвітньої історії на історичному факультеті. – С. 445–449.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.] – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9 : Матеріали п’ятого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – 512 с.

302. Філінюк А. Г. Яскравий слід видатного педагога і талановитого вченого. [Про Коваленка Леоніда Антоновича]. – С. 3–15.

303. Кошель О. М. Василь Якович Гречулевич – священник, дяч українського національного відродження. – С. 16–19.

304. Трембцький А. М. Життєві і творчі шляхи Анатолія Свидницького в дослідженнях Ю. Філя та В. Герасименка / А. М. Трембцький, А. А. Трембцький. – С. 20–30.

305. Островий В. М. Поділля в працях В. О. Гериневича. – С. 31–41.

306. Нечитайло В. В. Дмитро Ісаєвич: вчений-економіст, політик, провідник української державницької ідеї (сторінки діяльності в Українській Центральній раді). – С. 42–47.

307. Кушнір Б. М. Географ, педагог, дослідник (до 100-річчя Леоніда Степановича Кульчицького). – С. 48–55.

308. Романюк І. М. “Далекі світи” Галини Журби / І. М. Романюк, Ю. Ю. Головіна. – С. 56–60.

309. Стеньгач Н. О. Устрій Речі Посполитої у працях польських публіцистів та істориків в епоху бароко (XVII ст.). – С. 61–68.

310. Григоренко О. П. Деякі аспекти російщення населення Поділля в період становлення православної Подільської єпархії в перші десятиліття XIX ст. / О. П. Григоренко, В. В. Чупира. – С. 69–78.

311. Опря І. А. Православно-церковний рух на Поділлі на початку XX ст. – С. 79–87.

312. Посвістак О. А. Деякі проблеми співвідношення політичної та професійної підготовки культурно-освітньої і наукової інтелігенції Поділля у 20-х рр. XX ст. у контексті тиску владних структур на суспільство. – С. 88–96.

313. Місінкевич Л. Л. Репресії інтелігенції Поділля в 30-ті роки XX ст. та шляхи її реабілітації. – С. 97–108.
314. Пилипенко О. Є. Міжнародні наукові зв'язки українських вчених з іноземними вченими у другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 109–125.
315. Сесак І. В. Реальна освіта на Поділлі в кінці XIX – на початку XX ст. – С. 126–141.
316. Поташнікова Г. В. Підвищення освітнього і фахового рівня працівників митних установ Правобережної України кінця XIX – початку XX ст. – С. 142–147.
317. Лисий А. К. З історії жіночої освіти у Вінниці (1900–1919). – С. 148–154.
318. Телячий Ю. В. Видавничий рух на Поділлі в добу Центральної ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). – С. 155–167.
319. Стецюк В. Б. Джерела про культурно-просвітницьку діяльність земств Поділля (1917–1920 рр.). – С. 168–176.
320. Грицюк М. І. Українська преса про середні навчальні заклади Поділля 1917–1920 рр. – С. 177–189.
321. Нестеренко В. А. Польська та єврейська національна освіта на Поділлі в період української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. – С. 190–202.
322. Лозовий В. С. Соціокультурний та цивілізаційний підходи як методологічна основа дослідження взаємин селянства та влади в період української революції 1917–1921 рр. – С. 203–212.
323. Мельник Е. М. Кам'янець-Подільська українська державна гімназія ім. С. Руданського (1918–1920 рр.). – С. 213–229.
324. Олійник С. В. Мистецтво в культурно-освітній та національно-політичній діяльності Української Галицької армії на Поділлі. – С. 230–235.
325. Коваль В. В. Дворічні педагогічні курси при Кам'янець-Подільському державному українському університеті (лютий – червень 1919 р.). – С. 236–242.
326. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: драматичний фінал за радянської доби (січень–травень 1921 р.). – С. 243–252.
327. Суровий А. Ф. Проскурівський педагогічний технікум (1920-ті рр.). – С. 253–264.
328. Коляструк О. А. Реалії повсякдення науково-освітньої інтелігенції Поділля у 20-х рр. XX ст. – С. 265–275.
329. Савчук В. О. Кам'янець-Подільський як центр науково-краснознавчого руху Поділля першої половини 20-х років XX ст.: проблеми формування та діяльності. – С. 276–286.
330. Гринько А. І. Вищі навчальні заклади Хмельниччини в роки голодомору 1932–1933 рр. – С. 287–300.
331. Прохоренко О. Соціально-побутове становище викладачів вищої школи УРСР в перше післявоєнне десятиліття (1945–1955 рр.). – С. 301–311.
332. Слободянюк П. Я. Культурно-освітня робота в системі пануючої ідеологізації 1950–1980-х років (на матеріалах Хмельницької області). – С. 312–317.
333. Єсюнін С. М. Медичне страхування міст Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX століття. – С. 318–330.
334. Олійник Ю. В. Доля медичних закладів Хмельниччини в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). – С. 331–337.
335. Петров М. Б. Акти органів державного управління XV – XVIII ст. – важливе джерело для дослідження соціально-економічних, демографічних, етнічних та історико-

топографічних аспектів Кам'янець-Подільського. – С. 338–357.

336. Берковський В. Г. Матеріали фонду 166 ЦДАВО України як джерело до історії освіти на Кам'яниччині (20–30-ті роки ХХ ст.). – С. 358–369.

337. Соломонова Т. Р. Колекція стародруків музею Подільського церковного історико-археологічного товариства: склад, провенієнції. – С. 370–379.

338. Трембiцький А. М. Екслібриси подільської родини Сіцинських-Сичинських. – С. 380–392.

339. Задорожнюк А. Б. Подільські цехи – школи ремісничого навчання у ХІХ – на початку ХХ ст. – С. 393–402.

340. Хоптяр Ю. А. Родина Орловських і Ярмолинці наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. – С. 403–412.

341. Колотило Т. Весільна перепустка на Поділлі / Т. Колотило, В. Щегельський. – С. 413–418.

342. Філінюк А. Г. Невтомна праця на користь Україні, історичній науці та історичному краєзнавству: штрихи до портрета Віктора Савчука. – С. 419–429.

343. Радіоненко В. А. Дороги і творчі звершення Михайла Алещенка / В. А. Радіоненко, А. Ф. Суrowsий. – С. 430–436.

344. Коваль В. В. Іван Васильович Сесак: дослідник, краєзнавець, педагог (до 50-річчя від дня народження). – С. 437–441.

345. Савчук В. О. Видання про Кам'янець-Подільський державний український університет в іменах / В. О. Савчук, І. В. Рибак. – С. 442–446. – Рец на кн.: Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918 – 1921 рр.). – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 632 с.

346. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. [Рецензія]. – С. 446–449. – Рец на кн.: Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні / М. М. Дарманський. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 384 с.

347. Савчук В. О. Освіта, наука і культура Хмельниччини у світлі статистики. – С. 450–451. – Рец на кн.: Статистичний щорічник Хмельницької області за 2005 рік / за ред. В. В. Скальського. – Хмельницький, 2006. – 414 с.

348. Телячий Ю. В. [Рецензія]. – С. 452–453. – Рец на кн.: Горбоватий В. П. У містечку над Збручем : історико-краєзнавчий нарис / В. П. Горбоватий. – Львів : Тріада Плюс, 2004. – 204 с.

349. Савчук В. О. Унікальне мистецьке видання з історії Поділля. – С. 454–455. – Рец на кн.: Мишковський М. К. Цариця Поділля і Волині / М. К. Мишковський. – Вінниця, 2006. – 76 с.

350. Слободянюк П. Я. “Подільська шевченкіана” М. Кульбовського. – С. 455–459. – Рец на кн.: Кульбовський М. Подільська шевченкіана / М. Кульбовський. – Хмельницький : Цюпак, 2006. – Кн. 2. – 134 с.

351. Васків М. С. Конференція “Творчість Володимира Свідзінського: доба і контекст”. – С. 460–467.

352. Прокопчук В. С. “Петро Іванович Холодний (1976–1930 рр.): життя в ім'я України” : [круглий стіл]. – С. 468–471.

353. Прокопчук В. С. Історична бібліографія: шлях до вузівської аудиторії. – С. 472–483.

354. Команіцький О. Б. “Обзоры Подольской губернии” як статистичне джерело

освітнього життя Подільської губернії у середині 80-х рр. XIX – на початку XX ст. – С. 484–493.

355. Макарова Л. В. З досвіду вивчення художньої літератури в курсі джерелознавства всесвітньої історії. – С. 494–499.

356. Трубочанінов С. В. Проблеми викладання історичної географії на історичних факультетах. – С. 500–503.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.] – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10 : Матеріали шостого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – 520 с.

357. Сохацька Є. І. Національно-державницький аспект релігійних проповідей митрополита Іларіона (Івана Огієнка). – С. 3–15.

358. Копилов С. А. Из епістолярної спадщини Івана Огієнка (листи до академіка О. Шахматова та професора О. Соболевського). – С. 16–21.

359. Філінюк А. Г. Брати Гогоцькі і національно-культурне відродження в Правобережній Україні. – С. 22–27.

360. Кошель О. М. Василь Васильович Гречулевич – один із фундаторів жіночої освіти на Поділлі та Волині у 60–80-х рр. XIX ст. – С. 28–32.

361. Кузіна Б. С. Маловідомі подвижники подільської споживчої кооперації. – С. 33–39.

362. Коваль В. В. Аркадій Животко : кам'янецькі сторінки біографії. – С. 40–51.

363. Трубочанінов С. В. Військовий мандрівник Леонід Артамонов. – С. 52–62.

364. Трембіцький А. М. Просопографічна проблема вивчення подільської родини Солухи – Приходька – Герасименка – Філя / А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький. – С. 63–71.

365. Островий В. М. Постать В. О. Гериновича у працях подільських дослідників (1991–2007 рр.). – С. 72–77.

366. Григоренко О. П. Ректор Хмельницького національного університету професор Микола Скиба – видатний організатор вищої освіти на Поділлі. – С. 78–88.

367. Петров М. Б. Польська громада Кам'янця-Подільського XV – XVIII ст. (адміністративно-правовий та соціальний аспекти). – С. 89–106.

368. Стеньгач Н. О. Епоха бароко в Речі Посполитій XVII ст.: “Століття рукописів та самотніх авторів”. – С. 107–114.

369. Баженова С. Е. Події Коліївщини у баченні Ю. Словацького на підставі поетичної драми “Срібний сон Саломеї”. – С. 115–120.

370. Лубчинський А. К. Прояви вільнодумництва та церковної непокори на Поділлі в XIX ст. – С. 121–126.

371. Грицюк М. І. Український Червоний Хрест на Поділлі: основні напрямки діяльності (весна 1918 – осінь 1920 рр.). – С. 127–134.

372. Телячий Ю. В. Українські уряди і розбудова культурно-освітньої сфери на Поділлі за Директорії УНР (1919–1920 рр.). – С. 135–142.

373. Олійник С. В. Культурно-мистецьке життя подолян в добу Директорії УНР (1919–1920 рр.). – С. 143–149.

374. Лозовий В. С. Документи Центрального державного архіву вищих органів

влади та управління України як джерело до вивчення ставлення селянства до влади Директорії УНР у період її перебування на Поділлі (1919–1920 рр.). – С. 150–159.

375. Савчук В. О. Нищення Кам'янець-Подільського краєзнавства у першій половині 30-х рр. XX ст. – С. 160–168.

376. Олійник Ю. В. Культурно-освітня політика окупаційного режиму в Україні 1941–1944 рр. (на матеріалах Хмельниччини). – С. 169–177.

377. Слободянюк П. Я. Культурний і культурно-спортивний комплекс в системі ідеологізації духовно-культурного життя України у 80-х роках XX століття (на матеріалах Хмельниччини). – С. 178–186.

378. Нечитайло В. В. Вивчення політичної культури в курсі політології (за матеріалами діяльності політичних і громадських організацій Хмельницької області). – С. 187–193.

379. Хоптяр Ю. А. Культурне життя Ярмолинеччини на початку ХХІ ст. – С. 194–198.

380. Баженов Л. В. Матеріали про розвиток краєзнавчого руху та історико-регіональних досліджень на Хмельниччині (2001–2007 рр.). – С. 199–213.

381. Касап Ж. Б. Передумови створення давньосховища старожитностей у Кам'янці-Подільському. – С. 214–217.

382. Якубовський В. І. Археологічні джерела про матеріальну і духовну культуру середньовічного Губина. – С. 218–228.

383. Олійник І. В. Проблема гендерної диференціації у селянському господарстві Подільської губернії на початку ХХ ст. – С. 229–238.

384. Хіхляч Б. М. Василянські школи на Поділлі: становлення, діяльність, ліквідація (XVIII – перша третина XIX ст.). – С. 239–248.

385. Сесак І. В. Жіночі духовні училища православного відомства на Поділлі у другій половині XIX – на початку ХХ ст. – С. 249–254.

386. Щур Л. О. Євреї та навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на початку ХХ ст. – С. 255–263.

387. Сесак І. В. Учителі гімназій міста Кам'янця-Подільського на початку ХХ ст. / І. В. Сесак, Ю. І. Сесак. – С. 264–270.

388. Мельник Е. М. Кам'янець-Подільська українська державна селянська дівоча гімназія : проблема виживання (1919–1920 рр.). – С. 271–280.

389. Стецюк В. Б. Кам'янець-Подільська військова юнацька школа: передумови створення, організація та початковий етап існування. – С. 281–288.

390. Завальнюк О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.). – С. 289–299.

391. Суровий А. Ф. Вінницький інститут народної освіти (1920-ті рр.). – С. 300–306.

392. Гринько А. І. Діяльність закладів середньо-спеціальної, професійно-технічної та партійної освіти Хмельниччини під час голодомору 1932–1933 рр. – С. 307–321.

393. Комарницький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання (педінституту) у першій половині 30-х рр. ХХ ст.: соціальний та національний склад, партійність, настрої і участь у політичних кампаніях. – С. 322–333.

394. Гандзюк В. О. Театральне мистецтво у провінційній пресі Поділля 1917 року. – С. 334–345.

395. Нестеренко В. А. Часопис “Червоний кордон” як джерело вивчення історії

культури та освіти на Поділлі у 1920–1930-ті рр. – С. 346–358.

396. Посвістак О. А. Газета “Червоний кордон” про ставлення радянського режиму до наукової і культурно-освітньої інтелігенції Кам’яниччини у 20–30-х рр. ХХ ст. – С. 359–364.

397. Чубіна Т. Д. Театр Потоцьких у Тульчині: основні віхи. – С. 365–377.

398. Прокопчук В. С. Етапи розвитку історичної бібліографії. – С. 378–395.

399. Баженов Л. В. [Рецензія]. – С. 396–399. – Рец. на кн.: Рибак І. В. Хмельниччина. Наш край в історії України : навчальний посібник / І. В. Рибак. – Кам’янець-Подільський : Сисин О. В., 2007. – 260 с.

400. Комарницький О. Б. [Рецензія]. – С. 400–405. – Рец. на кн.: Хмельниччина: дивокрай : науково-краєзнавче видання / редкол.: В. Войтенко (гол. ред.), Л. Баженов, Ю. Блажевич, І. Винокур та ін. – Кам’янець-Подільський, 2004. – № 1–2. – 112 с.

401. Радіон С. Від заборон до розквіту краєзнавства. – С. 406–407. – Рец. на кн.: Прокопчук В. С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту / В. С. Прокопчук. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – 600 с.

402. Завальнюк О. М. Професійний історик, наставник молоді, громадянин-патріот (до 60-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної діяльності академіка В. С. Степанкова) / О. М. Завальнюк, А. Г. Філінюк. – С. 408–425.

403. Завальнюк О. М. Народився бути істориком (до 60-річчя від дня народження професора А. В. Опрі) / О. М. Завальнюк, І. А. Опря. – С. 426–434.

404. Гавришук А. П. Учитель і наставник молоді (до 70-річчя від дня народження В. А. Радіоненка) / А. П. Гавришук, А. Ф. Суворий. – С. 435–440.

405. Гавришук А. П. Подвижництво на ниві українського народознавства (до 55-річчя від дня народження Т. І. Колотила) / А. П. Гавришук, А. Ф. Суворий. – С. 441–449.

406. Копилов С. А. Конференція істориків-литуанців / С. А. Копилов, В. В. Газін. – С. 450–456.

407. Газін В. В. Міжнародний науковий семінар з проблем соціальної історії / В. В. Газін, А. Б. Задорожнюк. – С. 457–461.

408. Прокопчук В. С. Міжнародна науково-практична конференція з питань бібліотекознавства / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – С. 462–466.

409. Марчук Л. М. II Міжнародна науково-практична конференція “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі” / Л. М. Марчук, Ю. О. Маркітантов. – С. 467–469.

410. Завальнюк О. М. II Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми корекційної педагогіки і психології” / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – С. 470–477.

411. Савицька О. В. В центрі уваги – духовність [про Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Духовність у становленні та розвитку особистості”]. – С. 478–480.

412. Солопчук М. С. Всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” / М. С. Солопчук, Г. В. Бесарабчук. – С. 481–485.

413. Завальнюк О. М. Захист кандидатської дисертації А. Б. Задорожнюком / О. М. Завальнюк, М. Б. Петров. – С. 486–493.

414. Копилов С. А. Практична підготовка студентів-істориків до інноваційної діяльності (з досвіду роботи історичного факультету Кам’янець-Подільського держав-

ного університету) / С. А. Копилов, В. А. Дубінський. – С. 494–506.

415. Трубочанінов С. В. Вивчення методів наукового картографування історичного минулого (на прикладі карт “Геродотової Скіфії”). – С. 507–510.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11 : Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам’янець-Подільського національного університету”. – 520 с.

416. Завальнюк О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам’янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.). – С. 3–19.

417. Комарніцький О. Б. До питання про самоорганізацію студентів Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. Б. Комарніцький, Н. В. Макогончук. – С. 20–31.

418. Кух О. М. Викладання юдаїки та орієнталістики у Кам’янець-Подільському українському університеті (1918–1921 рр.). – С. 32–36.

419. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам’янець-Подільського національного університету: історія й сьогодення / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – С. 37–59.

420. Савчук В. О. Міжнародне співробітництво Кам’янець-Подільського національного університету у 2003–2007 роках: пошук альтернативи в умовах глобалізації. – С. 60–79.

421. Маркітантов Ю. О. Факультет української філології та журналістики Кам’янець-Подільського національного університету: поступ вперед / Ю. О. Маркітантов, В. Б. Стецюк. – С. 80–97.

422. Копилов С. А. Історичний факультет Кам’янець-Подільського національного університету: збереження традицій – запорука успішного поступу в майбутнє / С. А. Копилов, В. В. Газін. – С. 98–119.

423. Лозовий В. С. Фізико-математичний факультет Кам’янець-Подільського національного університету: курсом зростання (1918–2008 рр.) / В. С. Лозовий, В. С. Щирба. – С. 120–135.

424. Солопчук М. С. Факультет фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету: історія і сучасність / М. С. Солопчук, О. Б. Комарніцький. – С. 136–154.

425. Каньоса П. С. Педагогічний факультет: кроки зростання / П. С. Каньоса, А. Ф. Суровий. – С. 155–179.

426. Філінюк А. Г. Зміни в національно-культурній сфері Поділля на межі XVIII – XIX століть та їх особливості. – С. 180–189.

427. Соломонова Т. Р. Книжкова торгівля на Поділлі першої половини XIX ст. – С. 190–197.

428. Єсюнін С. М. Культурно-освітнє середовище міст Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 198–218.

429. Островий В. М. Місто Кам’янець-Подільський 1909 року очима галицьких просвітян. – С. 219–224.

430. Кравчук О. М. Діяльність владних структур української держави на Поділлі

у національно-культурній сфері (1918 р.) / О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк. – С. 225–240.

431. Гандзюк В. О. Концептуальні підвалини розвитку освіти та культури на Поділлі в добу гетьманату (за матеріалами газет 1918 р.). – С. 241–247.

432. Телячий Ю. В. Збірник наукових праць “Освіта, наука і культура на Поділлі” як джерело дослідження культуротворчих процесів у роки української революції (1917–1920). – С. 248–254.

433. Кучеров Г. Г. Жванецька “Просвіта” на Поділлі: заснування, діяльність, досвід (1918–1921 рр.). – С. 255–262.

434. Алещенко М. І. Робітничий факультет при Кам’янець-Подільському сільсько-господарському інституті (1922–1930 рр.) / М. І. Алещенко, А. Ф. Суrowий, В. А. Радіоненко. – С. 263–269.

435. Гринько А. І. Школа Хмельниччини в роки голодомору 1932–1933 рр.: організаційний, навчальний, кадровий і матеріальний аспекти. – С. 270–285.

436. Олійник Ю. В. Засоби та форми нацистської пропаганди в рейхскомісаріаті “Україна” (на матеріалах генеральної округи Волинь – Поділля). – С. 286–296.

437. Гальчак С. Д. Умови життя та праці подільських репатріантів – представників міської і сільської інтелігенції в повоєнному радянському суспільстві. – С. 297–307.

438. Блажевич Ю. І. Церковне будівництво та конфесійні трансформації у Подільській православній єпархії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). – С. 308–320.

439. Опря Б. О. Роль православного духовенства у розвитку початкової духовної освіти на Поділлі наприкінці XIX – на початку XX ст. – С. 321–327.

440. Опря І. А. Особливості розвитку православно-католицьких відносин на Поділлі на початку XX ст. – С. 328–334.

441. Нестеренко В. А. До питання про українізацію православної церкви на Поділлі у 1920-ті роки. – С. 335–347.

442. Лозовий В. С. Етнокультурне буття та світоглядні настанови українського селянства на початку XX ст. – С. 348–355.

443. Колотило Т. І. Про одолян-зілля у світоглядності подільського етноregionу. – С. 356–363.

444. Сидорук С. А. Рекрутчина як суспільне явище у народнопоетичній творчості подолян. – С. 364–373.

445. Щегельський В. В. Палиця як традиційний предмет у дитячих іграх пастухів на Поділлі. – С. 374–384.

446. Трембіцький А. М. Мистецька діяльність Василя Тропініна в дослідженнях Є. Січинського та К. Широцького. – С. 385–392.

447. Адамський В. Р. Юхим Січинський: перша хвиля репресій. – С. 393–404.

448. Коваль В. В. Ю. О. Щириця – освітній діяч Поділля. – С. 405–416.

449. Касап Ж. Б. Історико-культурна спадщина Кам’янець-Подільського та її охорона в діяльності і працях Олександра Прусевича (до 130-річчя від дня народження вченого). – С. 417–423.

450. Логвіна В. Л. Історія та архітектурні пам’ятки Кам’янець-Подільського в творчості Володимира Січинського. – С. 424–429.

451. Степанков В. С. Микола Григорович Кукурудзюк. – С. 430–439.

452. Завальнюк О. М. Півстоліття на ниві освіти України (до 70-річчя від дня

народження А. Ф. Суругого). – С. 440–453.

453. Філінюк А. Г. З любов'ю до Поділля і захопленням до історичного краєзнавства: Ю. І. Блажевич. – С. 454–463.

454. Степанков В. С. Микола Борисович Петров. – С. 464–483.

455. Завальнюк О. М. Творчий шлях до вершин науки та педагогічної діяльності Анатолія Григорович Філінюка / О. М. Завальнюк, М. Б. Петров. – С. 484–496.

456. Телячий Ю. В. Слободянюк Петро Якович (до 60-річчя від дня народження). – С. 497–506.

457. Комарницький О. Б. [Рецензія]. – С. 507–512. – Рец. на кн.: Хмельниччина: Дивокрай : науково-краєзнавче видання / редкол.: О. Завальнюк (гол. ред.), Л. Баженов, Ю. Блажевич, І. Винокур та ін. – Кам'янець-Подільський, 2005. – № 1–2. – 104 с.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2008. – Т. 12 : Матеріали восьмого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”. – 520 с.

458. Завальнюк О. М. Святкування відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету – велика подія національно-освітнього життя України. – С. 3–24.

459. Макогончук Н. В. Матеріальне становище подільського студентства (1918–1920 рр.). – С. 25–33.

460. Кеба О. В. Наука в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: 1991–2008 рр. / О. В. Кеба, А. Г. Філінюк. – С. 34–56.

461. Марчишина А. А. Факультет іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету: реалізація державної освітньої політики / А. А. Марчишина, С. В. Олійник. – С. 57–79.

462. Матвеев М. Д. Природничий факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / М. Д. Матвеев, А. Б. Задорожнюк, Н. В. Казанішена, Н. М. Гордій. – С. 80–102.

463. Ящишина І. В. Економічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / І. В. Ящишина, Е. М. Мельник. – С. 103–118.

464. Співак В. І. Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології в структурі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / В. І. Співак, А. Л. Глушковецький. – С. 119–137.

465. Михальський А. В. Факультет психології як навчальний підрозділ Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / А. В. Михальський, О. А. Юга. – С. 138–152.

466. Мельник Е. М. Становище Кам'янець-Подільської середньої технічної школи: (березень 1917 – квітень 1918 р.). – С. 153–167.

467. Михайлик А. О. Нестерівська загальноосвітня школа I–III ступенів: історична перспектива / А. О. Михайлик, О. В. Чешневський. – С. 168–175.

468. Гудима В. В. Освітня діяльність органів самоврядування Поділля в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.). – С. 176–183.

469. Олійник Ю. В. Радянська пропаганда на території Хмельниччини в роки

нацистського окупаційного режиму (1941–1944 рр.). – С. 184–191.

470. Слободянюк П. Я. Бібліотеки Хмельниччини: тернистий шлях розвитку в системі ідеологічних цінностей (1917–1991 рр.). – С. 192–199.

471. Прокопчук В. С. Пам'яткоохоронна діяльність – важливий напрям шкільного краєзнавства. – С. 200–214.

472. Філінюк А. Г. Етнорелігійні перетворення на Поділлі наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XIX століття. – С. 215–229.

473. Філінюк А. Г. Вплив церковно-релігійного чинника на особливості виконання рекрутської повинності населення Поділля / А. Г. Філінюк, С. А. Сидорук. – С. 230–244.

474. Лозовий В. С. Соціокультурні настанови українського селянства і аграрний закон Центральної ради. – С. 245–255.

475. Барташук О. Ю. Трансформації родинних форм святкової комунікації в циклі календарної звичаєвості подолян (20–30-ті рр. XX ст.). – С. 256–269.

476. Якубовський В. І. Укріплення Південного і Південно-Східного майданів Губинського городища за матеріалами розкопок 2007 р. – С. 270–274.

477. Прокопчук В. С. Н. В. Молчановський: життя і наукова діяльність. – С. 274–282.

478. Трембцький А. А. Діяльність Кості Солухи на лікарській ниві. – С. 283–311.

479. Трембцький А. М. Освітньо-педагогічна діяльність Володимира Чехівського. – С. 312–333.

480. Телячий Ю. В. Творча праця М. П. Годованця в роки української революції (1917–1920). – С. 334–339.

481. Савчук В. О. Концептуалізація краєзнавства як науки в неопублікованих працях В. О. Гериновича. – С. 340–351.

482. Григоренко О. П. Професор Євген Свіргунець – фундатор розвитку фізичної культури і спорту Хмельницького національного університету. – С. 352–362.

483. Савчук В. О. Євген Михайлович Скляренко. – С. 363–365.

484. Завальнюк О. М. Вчений, педагог, людина (до 60-річчя від дня народження доктора історичних наук, професора О. П. Григоренка). – С. 366–373.

485. Марчук Л. М. Людина, науковець, організатор (до 60-річчя від дня народження доцента Я. М. Чопика). – С. 374–382.

486. Завальнюк О. М. Творчий шлях до вершин науки та педагогічної діяльності Богдана Івановича Андрусишина / О. М. Завальнюк, В. С. Лозовий. – С. 383–386.

487. Стецюк В. Б. Періодичні видання Подільського губернського земства (1907–1920 рр.). – С. 387–396.

488. Посвістак О. А. Культурно-освітня і наукова інтелігенція Поділля в 20–30-х роках XX ст. у матеріалах Центрального державного архіву громадських об'єднань України м. Києва. – С. 397–405.

489. Комарницький О. Б. Журнал “Студент революції” про подільське студентство середини 20-х рр. XX ст. – С. 406–414.

490. Коваль В. В. Становище народного вчителства Поділля в період гетьманату П. Скоропадського (за матеріалами журналу “Село”). – С. 415–422.

491. Кух О. М. “Бібліографія євреїв на Україні” Р. Кнопінга – неопублікована праця 1919 року. – С. 423–429.

492. Григоренко О. П. Джерела до історії Хмельницького національного університету: аналіз археологічних видань. – С. 430–437.

493. Кеба О. В. Звітна наукова конференція викладачів, докторантів та аспірантів університету за підсумками науково-дослідної роботи у 2007–2008 навчальному році / О. В. Кеба, І. М. Конет. – С. 438–445.

494. Баженов Л. В. Всеукраїнський науковий форум до 75-річчя голодомору у Кам'янці-Подільському. – С. 446–450.

495. Савчук В. О. IV з'їзд національної спілки краєзнавців України. – С. 451–453.

496. Любінська Л. Г. Міжнародна конференція “Актуальні проблеми ботаніки та екології” у Кам'янці-Подільському / Л. Г. Любінська, М. М. Рябий. – С. 454–457.

497. Конет І. М. Наукові конференції “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації”. – С. 458–460.

498. Атаманчук П. С. Міжнародні Інтернет-конференції з проблем дидактики фізики / П. С. Атаманчук, І. М. Конет. – С. 461–463.

499. Солопчук М. С. II Всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” / М. С. Солопчук, Г. В. Бесарабчук. – С. 464–470.

500. Рарицький О. А. Актуальні проблеми регіональної журналістики в Україні : підсумки наукової конференції. – С. 471–474.

501. Прокопчук В. С. Науково-краєзнавча конференція в Дунаївцях Науково-краєзнавча конференція в Дунаївцях [“Дунаєвечина в контексті історії України”, 18 вересня 2008 року]. – С. 475–477.

502. Сохацька Є. І. Вшановуючи славного земляка (Про урочисту академію, присвячену Мелетію Смотрицькому). – С. 478–484.

503. Гринішина І. І. Відомий і невідомий Микита Годованець (до 115-ої річчя від дня народження) : [літературні читання]. – С. 485.

504. Резнічук Л. В. Євгену Паранюку – 85! : [міжнародні читання “Євген Паранюк: людина, дослідник і меценат України та української діаспори”]. – С. 486–487.

505. Філінюк Л. Ф. Круглий стіл з питань бібліотечної діяльності. – С. 488–189.

506. Конет І. М. Звітна наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2007–2008 навчальному році / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 490–493.

507. Рибак І. В. Друга міжнародна студентська конференція “Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи” / І. В. Рибак, А. Ф. Гуцал, В. А. Гуцал. – С. 494–503.

508. Нечитайло В. В. Стрімкі кручі селянської долі (спроба соціального аналізу подій, висвітлених у романі В. Горбатюка “Кручі”). – С. 504–509.

509. Макарова Л. В. [Рецензія]. – С. 510–511. – Рец. на кн.: Трубочанінов С. В. Історико-географічні дослідження / С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський : Оіном, 2008. – Т. 1. – 104 с. + 16 с. іл.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіном, 2009. – Т. 13 : Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – 524 с.

510. Баюк М. І. Участь громадських організацій, об'єднань, інтелігенції Поділля в культурно-освітніх перетвореннях 1917–1920 рр. – С. 3–19.

511. Телячий Ю. В. Фонди державного архіву Хмельницької області як джерело

дослідження культуротворчої діяльності інтелігенції в роки української революції (1917–1920). – С. 20–24.

512. Машталір А. І. Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917–1920 рр. – С. 25–31.

513. Мельник Е. М. Кам'янець-Подільська середня технічна школа за Гетьманщини (травень–грудень 1918 р.). – С. 32–40.

514. Адамський В. Р. Інститут політичного комісара в структурі Кам'янець-Подільського державного українського університету. – С. 41–55.

515. Гудима В. В. Курси з підготовки волосних інструкторів-інформаторів при Кам'янець-Подільському університеті (1919 р.). – С. 56–61.

516. Завальнюк О. М. Формування і діяльність наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.). – С. 62–72.

517. Опря Б. О. Жіноча духовна освіта на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 73–77.

518. Завадська І. М. Поширення сільськогосподарських знань на Поділлі (1890–1914 рр.). – С. 78–82.

519. Баженов Л. В. Основні етапи діяльності подільських “Просвіт” у 1906–1923 рр. / Л. В. Баженов, Г. Г. Кучеров. – С. 83–91.

520. Стецюк В. Б. Проскурівський підвідділ Російського імператорського военно-історичного товариства (1911–1914 рр.). – С. 92–99.

521. Коваль В. В. Учителство початкових шкіл Поділля: підготовка, освітній рівень, соціально-економічне становище, професійна і політична діяльність (1900–1914 рр.). – С. 100–116.

522. Нестеренко В. А. Діяльність курсів українознавства на Поділлі та Південно-Східній Волині у 1920-ті рр. – С. 117–127.

523. Савчук В. О. Історико-краєзнавчі дослідження Поділля на сторінках часописів всеукраїнського етнографічного товариства (друга половина 20-х рр. XX ст.). – С. 128–136.

524. Комарницький О. Б. Навчальна діяльність студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у 20-ті – першій половині 30-х рр. XX ст. / О. Б. Комарницький, Л. М. Бабій. – С. 137–158.

525. Островий В. М. Навчальний процес у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти у 1923–1928 рр. – С. 159–173.

526. Олійник Ю. В. Вищий навчальний заклад у Кам'янці-Подільському в добу нацистської окупації (1941–1943 рр.). – С. 174–183.

527. Слободянюк П. Я. Проблеми кадрового забезпечення культосвітніх закладів Хмельниччини у 1960–1980-х роках. – С. 184–188.

528. Баженова С. Е. Україна у творчості М. Чайковського. – С. 189–198.

529. Трембцький А. М. Науково-богословська діяльність Володимира Чехівського. – С. 199–213.

530. Трембцький А. А. Життєві і творчі шляхи подільського драматурга й актора Фадея Рутковського в дослідженнях Юхима Філя (до 140-річчя від дня народження). – С. 214–221.

531. Григоренко О. П. Семен Михайлович Ганжуров – перший ректор Хмельницького національного університету. – С. 222–227.р

532. Завальнюк О. М. І. В. Рибак: професійний історик і наставник молоді / О. М.

Завальнюк, Ю. А. Хоптяр. – С. 228–236.

533. Нечитайло В. В. Поет і час: громадянські мотиви у творчості Миколи Федунця. – С. 237–244.

534. Комарницький О. Б. Коваль Володимир Васильович. – С. 245–249.

535. Завальнюк О. М. Олександр Петрович Реєнт: історик високої проби / О. М. Завальнюк, О. Є. Лисенко. – С. 250–257.

536. Завальнюк О. М. Петро Сергійович Агаманчук (до 70-річчя від дня народження) / О. М. Завальнюк, І. М. Конет. – С. 258–266.

537. Нечитайло В. В. Т. І. Сурова: творча робота на ниві освіти і науки / В. В. Нечитайло, Л. Б. Попова. – С. 267–278.

538. Баженов Л. В. Покликаний служити освіті, науці, культурі і людям. Професору Віктору Степановичу Прокопчуку – 65! – С. 279–289.

539. Суrowий А. Ф. Трудівник на ниві освіти і науки (до 60-річчя від дня народження В. В. Присакара) / А. Ф. Суrowий, С. М. Дмитрієв. – С. 290–300.

540. Тепліньський Ю. В. Людвіг Октав'янович Сморжевський (до 60-річчя від дня народження) / Ю. В. Тепліньський, І. М. Конет. – С. 301–306.

541. Іванов В. Ф. З. П. Яропуд: з роси та води... (до 60-річчя від дня народження) / В. Ф. Іванов, А. Ф. Суrowий. – С. 307–313.

542. Федьков О. М. Дослідник національної революції 1917–1920 років (до 50-річчя від дня народження В. С. Лозового). – С. 314–315.

543. Колотило Т. І. Пісенний архетип про пару закоханих голубів з етнології подолян. – С. 316–326.

544. Якубовський В. І. Археологічні ознаки культури населення середньовічного міста Губина (XII – XIII ст.). – С. 327–336.

545. Задорожнюк А. Б. Старий Кам'янець: від сзуйтського колегіуму до історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (архітектурний і освітній аспекти). – С. 337–346.

546. Щегельський В. В. Народні весняні ігри та забави у “Трудах...” П. Чубинського та сучасні їх віддзеркалення на Поділлі. – С. 347–358.

547. Макарова Л. В. Документальні поштові листівки кінця XIX – початку XX ст. – важливе джерело вивчення культури та побуту подолян. – С. 359–365.

548. Іваневич Л. А. Часопис “Жінка” про народну вишивку українців Поділля. – С. 366–370.

549. Орловський Л. О. Видатні постаті єврейської громади Поділля в другій половині XIX – XX ст. – С. 371–380.

550. Кліщинський П. В. Громадська діяльність подільського православного духовенства в роки Першої світової війни. – С. 381–385.

551. Ігнатенко М. М. Українське селянство: побутова та культурно-освітня сфера (1991–1997 рр.). – С. 386–394.

552. Баграшук О. Ю. Календарні свята в умовах державної незалежності України (на матеріалах Хмельниччини). – С. 395–403.

553. Борисевич С. О. Законодавче регулювання аграрних відносин в Правобережній Україні після січневого повстання 1863 р. – С. 404–412.

554. Ромащенко В. В. Протистояння автономістів-федералістів та самостійників за вплив на українське вояцтво (березень–травень 1917 р.). – С. 413–418.

555. Лозовий В. С. Джерела вивчення проблеми ставлення селянства до влади в період Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). – С. 419–426.
556. Суровий А. Ф. Участь профспілок Поділля у культурно-масовій роботі серед трудящих у 1920-х роках / А. Ф. Суровий, В. Й. Жезіцький. – С. 427–436.
557. Посвістак О. А. Витоки і першопричини репресивної політики щодо культурно-освітньої і наукової інтелігенції Поділля в кінці 20-х – 30-х роках ХХ ст. – С. 437–443.
558. Кеба О. В. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка у 2008 році / О. В. Кеба, І. М. Конет. – С. 444–457.
559. Конет І. М. Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2008 році: конференції, круглі столи, семінари / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 458–467.
560. Андрейцева І. А. II міжнародна науково-практична конференція “Соціально-економічний розвиток України в ХХІ столітті: проблеми, пріоритети і перспективи”. – С. 468–474.
561. Лабунець В. М. Всеукраїнська науково-практична конференція “Інструментальне мистецтво у вищій школі: проблеми і перспективи професійної підготовки”. – С. 475–478.
562. Солопчук М. С. Всеукраїнська науково-практична конференція “100 років спорту на Поділлі: історичні витоки, сучасний стан та перспективи розвитку” / М. С. Солопчук, Г. В. Бесарабчук. – С. 479–484.
563. Комарницький О. Б. [Рецензія]. – С. 485–490. – Рец на кн.: Хмельниччина: Дивокрай : науково-краєзнавче видання / редкол.: О. Завальнюк (гол. ред.), Л. Баженов, О. Григоренко та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – № 1 ; 2008. – № 1. – 104 с.
564. Прокопчук В. С. [Рецензія]. – С. 491–494. – Рец. на кн.: Баженова С. Е. Від романтизму до реалізму. “Українська школа” в польській літературі 20 – 90-х років ХІХ ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників : монографія / С. Е. Баженова ; відп. ред. Добржанський О. В. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2009. – 400 с.
565. Печенюк М. А. [Рецензія]. – С. 495–498. – Рец. на кн.: Іванов В. Тадеуш Ганицький (1844 – 1937) : монографія / В. Іванов. – Вінниця : МВГО “Розвиток”, 2007. – 124 с. : іл.
566. Прокопчук В. С. Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині (1941 – 1944). – С. 499–502. – Рец на кн.: Нацистський окупаційний режим на Хмельниччині, 1941 – 1944 : документи і матеріали / Хмельниц. облдержадмін. ; Кам'янець-Под. нац. ун-т ім. Івана Огієнка ; Держархів Хмельн. обл. ; [упоряд.: М. П. Вавринчук, О. М. Завальнюк, П. Я. Слободянюк та ін. ; редкол.: О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – 576 с.
567. Баженов Л. В. [Рецензія]. – С. 503–506. – Рец на кн.: Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежності України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 768 с.
568. Прокопчук В. С. Бібліографічний опис літератури: зміни відповідно до нового держстандарту. – С. 507–514.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.] – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – 528 с.

569. Прокопчук В. С. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування – до наших днів. – С. 3–39.
570. Сесак І. В. Освітні заклади Поділля у другій третині XIX ст. – С. 40–52.
571. Кучеров Г. Г. Бібліотека-читальня у містечку Печарі Подільської губернії (1908–1913 рр.). – С. 52–64.
572. Терещук К. Л. Подільські бібліотеки у національному відродженні України. – С. 65–72.
573. Завальнюк О. М. Навчальний процес у Київському і Кам'янець-Подільському українських університетах: проблема якісної організації (1918–1920 рр.). – С. 73–104.
574. Гудима В. В. Культурно-просвітницька діяльність Подільської губернської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.). – С. 104–113.
575. Мельник Е. М. Діяльність Кам'янець-Подільської середньої технічної школи за Директорії УНР (кінець 1918 – кінець 1920 рр.). – С. 114–122.
576. Трембіцький А. М. Діяльність Українського клубу в Кам'янці-Подільському (1919–1920 рр.) / А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький. – С. 122–143.
577. Суворий А. Ф. Технікуми Поділля в 1920-х роках. – С. 147–171.
578. Рекрут В. П. Становлення кооперативної освіти на Поділлі у 20-х роках XX ст. – С. 172–184.
579. Комарницький О. Б. Студентство Вінницького інституту народної освіти у першій половині 20-х рр. XX ст. – С. 185–197.
580. Адамський В. Р. Становлення науково-дослідної роботи в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. – С. 197–212.
581. Кравчук О. М. Освітняні Поділля в українських навчальних закладах міжвоєнної ЧСР (1920–1939 рр.) / О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк. – С. 213–227.
582. Григоренко О. П. Випускники Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – викладачі кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Хмельницького національного університету. – С. 228–242.
583. Жалюк О. П. Культурно-освітня робота на Поділлі: постсоціалістичні тенденції. – С. 243–253.
584. Кух О. М. Сходознавець А. І. Снесарєв: Кам'янець-Подільський період життя / О. М. Кух, В. Б. Стецюк. – С. 254–260.
585. Телячий Ю. В. Державотворча та літературна діяльність кам'яничанина А. О. Постоловського в роки Української революції (1917–1920 рр.). – С. 261–265.
586. Островий В. М. Праця В. О. Гериновича в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти (соціального виховання) (лютий 1929 – червень 1932 рр.). – С. 265–282.
587. Завальнюк О. М. Науково-педагогічна та організаторська діяльність ректора Хмельницького національного університету професора М. Є. Скиби / О. М. Завальнюк, О. П. Григоренко. – С. 282–296.
588. Гудима В. В. Танасій Іванович Колотило (пам'яті науковця) / В. В. Гудима,

В. В. Щегельський. – С. 296–305.

589. Теплінський Ю. В. Володимир Володимирович Мойко (до 60-річчя від дня народження) / Ю. В. Теплінський, І. М. Конет. – С. 306–307.

590. Завальнюк О. М. Олександр Володимирович Кеба (до 50-річчя від дня народження та 25-річчя науково-педагогічної діяльності) / О. М. Завальнюк, І. М. Конет. – С. 307–309.

591. Копилова М. С. Правове регулювання відносин у вірменській громаді Кам'яця-Подільського (XVI – XVII ст.). – С. 310–321.

592. Опря Б. О. Церковні літописи як джерело історії повсякденності православного парафіяльного духовенства Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 321–327.

593. Яценко О. В. Кооперативна періодика як джерело вивчення історії кооперації Поділля у 1917–1920 роках. – С. 328–334.

594. Баюк М. І. Місце церковно-релігійної політики у процесах національно-культурного відродження Поділля в період УНР. – С. 335–346.

595. Савчук В. О. Пам'ятки церковної старовини Поділля у контексті історико-краєзнавчого руху кінця 20-х – 30-х років XX ст.: проблема збереження. – С. 347–359.

596. Лозовий В. С. Освіта, вірування та національна свідомість українського селянства на початку XX століття. – С. 360–366.

597. Олійник С. В. Мемуарні джерела про діяльність Української Галицької армії на Поділлі. – С. 376–376.

598. Бачинська О. М. Культурно-освітня сфера та конфесійне життя в містах Поділля за Української держави П. Скоропадського / О. М. Бачинська, С. В. Трубчанінов. – С. 377–384.

599. Нестеренко В. А. Бібліотечна справа на Поділлі у контексті політичних процесів 1920–1930-х рр. – С. 385–395.

600. Машталір А. І. Шевченкіана у періодичних виданнях Поділля у 1919–1920 рр. – С. 396–401.

601. Посвістак О. А. Освітяни Поділля в 1932–1933 рр.: ставлення до політики голодомору. – С. 402–409.

602. Гринько А. І. Учителство Поділля і Волині у 1932–1933 р.: від несприйняття голодомору до критики радянської системи. – С. 410–418.

603. Олійник Ю. В. Духовенство УАПЦ і УПЦ в роки нацистської окупації (на матеріалах Хмельниччини). – С. 418–427.

604. Ігнащенко М. М. Проблеми розвитку культурно-освітньої та соціальної сфери в сучасному українському селі. – С. 427–437.

605. Атаманчук П. С. Наука управління якістю підготовки фахівця / П. С. Атаманчук, І. М. Конет. – С. 438–443.

606. Миронова С. П. IV Міжнародна науково-практична конференція “Стан і перспективи розвитку корекційної освіти”. – С. 444–448.

607. Бикова О. М. Вшановуючи славетного земляка (до 120-річчя від дня народження М. Драй-Хмари) / О. М. Бикова, А. В. Тимофєєв. – С. 448–453.

608. Лозовий В. С. Всеукраїнська наукова конференція “Кам’янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки”. – С. 454–456.

609. Солопчук М. С. Третя Всеукраїнська науково-практична конференція “Фор-

мування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” / М. С. Солопчук, Г. В. Бесарабчук, Д. М. Солопчук. – С. 457–463.

610. Кеба О. В. Наукова конференція викладачів, докторантів та аспірантів університету за підсумками НДР у 2008–2009 навчальному році / О. В. Кеба, І. М. Конет. – С. 463–482.

611. Конет І. М. Наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2008–2009 навчальному році / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 482–485.

612. Кеба О. В. Конференція молодих вчених університету / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 485–491.

613. Федьков О. М. Спецрада істориків Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: перші позитивні результати. – С. 492–499.

614. Прокопчук В. С. Університетські персоналії. – С. 500–503. – Рец на кн.: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в особах / творч. задум та заг. ред. О. М. Завальнюка. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 3. – 1008 с.

615. Слободянюк П. Я. “Подільська шевченкіана” М. Кульбовського. – С. 503–507. – Рец на кн.: Кульбовський М. Подільська шевченкіана / М. Кульбовський. – Хмельницький : Цюпак, 2006. – кн.: 2. – 134 с.

616. Брицький П. П. Книга про буковинських емігрантів. – С. 507–510. – Рец. на кн.: Ботушанський В. М. Еміграція з Буковини (60-ті роки XIX – початок XX ст.) : монографія / В. М. Ботушанський, Г. В. Чайка. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 384 с.

617. Глушковецький А. Л. [Рецензія]. – С. 511–517. – Рец на кн.: Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 220 с.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 15 : Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. – 496 с.

618. Завальнюк О. М. Кам’янець-Подільський учительський інститут в роки Великої Вітчизняної війни / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук. – С. 3-31.

619. Сесак І. В. Педагогічні курси на Поділлі (1903–1916 рр.). – С. 32–39.

620. Завальнюк О. М. Періодичні видання науковців, студентів і управлінців Кам’янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація (1918–1920 рр.). – С. 40–51.

621. Олійник С. В. Театрально-музичне життя на Поділлі в період Директорії УНР. – С. 52–62.

622. Комарницький О. Б. Студентство Кам’янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична діяльність (на матеріалах газети “Червоний кордон”). – С. 63–77.

623. Адамський В. Р. Кам’янець-Подільський інститут теоретичних наук: структура, завдання та організація навчально-наукового процесу. – С. 78–102.

624. Суровий А. Ф. Виховна робота в загальноосвітніх школах Поділля в 1920-х рр. – С. 103–120.

625. Савчук В. О. Історико-краєзнавчі дослідження народного мистецтва Поділля

у контексті здобутків українського краєзнавства 20-х рр. ХХ ст. – С. 121–130.

626. Рекрут В. П. Кооперативна освіта на Поділлі у першій половині 30-х років ХХ століття. – С. 131–145.

627. Григоренко О. П. Розвиток фізичної культури і спорту в Хмельницькому національному університеті / О. П. Григоренко, О. В. Мозолук. – С. 146–156.

628. Жалюк О. П. Культурно-освітня робота в Україні у 1991–2010 рр.: особливості долавання кризових явищ (на матеріалах Поділля). – С. 157–165.

629. Савчук В. О. Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2008–2009 роках: форми, напрями, результати. – С. 166–179.

630. Донець А. Л. Малівецька школа: трьохсотлітня освітянська традиція / А. Л. Донець, О. Г. Онишук. – С. 180–189.

631. Заводовський А. А. Студентський клуб “Сапсан” Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (до 15-річчя створення). – С. 190–198.

632. Баженов Л. В. Граф Ігнацій Сцибор-Мархоцький в українській та польській історіографії ХІХ – початку ХХІ ст. – С. 199–208.

633. Баженова С. Е. Леонард Совінський і Поділля. – С. 209–213.

634. Єсюнін С. М. Кам'янецький період життя Євгена Онацького. – С. 214–220.

635. Телячий Ю. В. Мистецька творчість художника-подолянина Миколи Бурачека в роки Української революції (1917–1920). – С. 221–227.

636. Трембiцький А. М. Історик Української Автокефальної Православної Церкви Олена Чехівська (Січинська). – С. 228–247.

637. Островий В. М. Професор В. О. Геринович під тиском радянської карально-репресивної системи в 30 – 40-х рр. ХХ ст. – С. 248–269.

638. Трембiцький А. А. Подолянин Леонід Філь – чільний громадсько-просвітницький діяч української діаспори. – С. 270–285.

639. Дуганець В. І. Вчений Семен Сербін: слід на землі (до 100-річчя від дня народження) / В. І. Дуганець, А. В. Рудь, М. І. Алещенко. – С. 286–293.

640. Макарова Л. В. Професор Іон Винокур – науковець, наставник і людина (до 80-річчя від дня народження) / Л. В. Макарова, С. В. Трубочанінов. – С. 294–302.

641. Копилов С. А. Василь Васильович Малій. – С. 303–312.

642. Завальнюк О. М. Юрій Володимирович Теплінський (до 60-річчя від дня народження та 30-річчя науково-педагогічної діяльності) / О. М. Завальнюк, І. М. Конет. – С. 318.

643. Завальнюк О. М. Юрій Васильович Телячий / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук. – С. 319–326.

644. Березіна І. В. Синагога як знакова складова старожитнього подільського зодчества. – С. 327–333.

645. Опря Б. О. “Бунти” семінаристів в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Подільській духовній семінарії. – С. 334–339.

646. Кузовенков Д. І. З історії Проскурівської церковної філії Братства “Діяльно-Христова Церква” у 20-х роках ХХ ст. – С. 340–348.

647. Стецюк В. Б. Медичне забезпечення залоги Кам'янець-Подільського (1914–1920 рр.). – С. 349–355.

648. Кліщинський П. В. Благодійна діяльність на території Подільської губернії в роки Першої світової війни. – С. 356–363.

649. Лозовий В. С. Діяльність просвітянських бібліотек на селі в період Української революції (1917 р.). – С. 364–369.

650. Баюк М. І. Духовні процеси на Поділлі як важливий чинник національно-культурного відродження регіону у 1917–1919 рр. – С. 370–381.

651. Буравченко Д. А. Культурне життя УНР у Кам'янецький період доби Директорії. – С. 382–390.

652. Машталір А. І. Подільський педагогічний журнал “Освіта” про Т. Г. Шевченка (1919 р.). – С. 391–397.

653. Савицька О. В. II Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин”. – С. 398–402.

654. Верлань А. Ф. IV Міжнародна наукова конференція “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації” / А. Ф. Верлань, І. М. Конет, В. А. Федорчук, В. С. Щирба. – С. 403–406.

655. Співак В. І. Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в загальношкільському, національному та соціокультурному контексті: підсумки II Всеукраїнської наукової конференції. – С. 407–411.

656. Конет І. М. Всеукраїнський науковий семінар з диференціальних рівнянь. – С. 412–414.

657. Рарицький О. А. П'яті Липівські читання у Кам'янці-Подільському. – С. 415–419.

658. Кеба О. В. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році / О. В. Кеба, І. М. Конет. – С. 420–435.

659. Конет І. М. Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році: конференції, круглі столи, семінари / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 436–445.

660. Кеба О. В. Звітна наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів університету за підсумками НДР у 2009–2010 навчальному році / О. В. Кеба, І. М. Конет. – С. 446–464.

661. Конет І. М. Звітна наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2009–2010 навчальному році / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 464–473.

662. Сюдюков І. “Невдалий” гетьман. Злеті і падіння Павла Тетері. – С. 474–476. – Рец. на кн.: Газін В. В. Павло Тетеря : соціально-політичний портрет / В. В. Газін. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 196 с.

663. Григоренко О. П. Про книгу О. М. Завальнюка, В. С. Прокопчука, А. П. Гавришука “Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни”, або що криється за хронікою університету воєнної доби? – С. 477–483. – Рец. на кн.: Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної війни / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, А. П. Гавришук. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – 448 с. : іл.

664. Комарницький О. Б. [Рецензія]. – С. 484–487. – Рец на кн.: Рибак І. В. Зіньків від найдавніших часів до сьогодення : наукове видання / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2010. – 160 с. : іл.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16 : Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”, 22 жовтня 2010 року. – 608 с.

665. Філінюк А. Г. Двадцять років у поступі і трансформаціях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (до 20-річчя створення кафедри історії України). – С. 3–29.

666. Філінюк А. Г. Розвиток освіти та освітніх закладів на Поділлі наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття / А. Г. Філінюк, А. М. Боднар. – С. 30–42.

667. Опря Б. О. Чоловічі православні духовні училища на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX ст. – С. 43–50.

668. Айвазян О. Б. Бібліотеки Подільської єпархії наприкінці XIX – на початку XX ст. – С. 51–63.

669. Лисий А. К. З історії вінницьких навчальних закладів (1901–1916 рр.). – С. 64–70.

670. Криськов А. А. Процес поширення агротехнічних знань на Поділлі у другій половині XIX століття. – С. 71–77.

671. Сесак І. В. Роль земських установ Правобережної України у поширенні сільськогосподарських знань, нових машин і знарядь виробництва (1904–1917 рр.). – С. 78–90.

672. Калитко С. Л. Початкова і середня освіта на Поділлі у 1917 – навесні 1918 рр. за спогадами В. Приходька / С. Л. Калитко, О. М. Кравчук. – С. 91–103.

673. Мельник Е. М. Доля Кам'янець-Подільської російської чоловічої гімназії у 1917–1920 рр. – С. 104–115.

674. Баюк М. І. Періодична преса, видавнича та бібліотечна справи на Поділлі у 1917–1920 рр. – С. 116–131.

675. Терещук К. Л. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Подільського регіону в 1918–1919 рр. – С. 132–137.

676. Кучеров Г. Г. Становлення і діяльність сільських “Просвіт” Подільської губернії у 1918–1919 рр. (за матеріалами часопису “Життя Поділля”). – С. 138–149.

677. Кух О. М. Контакти керівництва Кам'янець-Подільського державного українського університету з українськими чинниками у Фінляндії (1918–1922 рр.). – С. 150–154.

678. Завальнюк О. М. Студентський контингент українських університетів у 1918–1920 рр. – С. 154–172.

679. Комарницький О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у другій половині 20-х рр. XX ст.: на матеріалах газети “Червоний кордон”. – С. 173–185.

680. Адамський В. Р. Доля професорсько-викладацької корпорації богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету за доби комунізму. – С. 186–195.

681. Гринько А. І. Становище Кам'янець-Подільського та Вінницького інститутів соціального виховання у 1932–1933 рр. (за документами Центрального державного архіву вищих органів влади, управління України). – С. 196–205.

682. Григоренко О. П. Науково-дослідна робота колективу Хмельницького національного університету в сучасних умовах. – С. 206–224.

683. Трембiцький А. А. Особистісно-індивідуальний світ членів родини Приходьків / А. А. Трембiцький, А. М. Трембiцький. – С. 225–247.

684. Трембiцький А. М. Родина Чехівських в українському історико-культурному просторі. – С. 248–263.

685. Телячий Ю. В. Степан Грещенко – життя “за волю рідного краю”. – С. 264–267.

686. Кравчук О. М. Виходець з Поділля Ігнаці Ян Падеревський: митець і політик (1860–1941 рр.) / О. М. Кравчук, Л. С. Козельчук, Л. В. Кравчук. – С. 268–282.

687. Алещенко М. І. Академік Олена Семенівна Алексеєва. – С. 282–285.

688. Калитко С. Л. Микола Кравець: людина, вчений, патріот / С. Л. Калитко, О. М. Кравчук. – С. 286–294.

689. Прокопчук В. С. Професор П. П. Брицький (до 80-річчя від дня народження). – С. 295–312.

690. Прокопчук В. С. Історик-аграрник, краєзнавець, педагог [Іван Васильович Рибак]. – С. 313–321.

691. Якубовський В. І. Про давньоруську ковальську культуру виготовлення предметів з чорного металу (за матеріалами розкопок укріпленого поселення біля с. Городище під Шепетівкою). – С. 322–328.

692. Лозовий В. С. Аграрний фактор духовної та матеріальної культури українського селянства (кінець XIX – початок XX ст.). – С. 329–338.

693. Маринін І. Г. Особливості демографічної структури населення південно-західного Поділля та їх впливи на формування традиційної музичної культури (XIX – початок XXI ст.). – С. 339–356.

694. Слободянюк П. Я. Фестивалі, конкурси, свята на Поділлі: новітні пошуки розвитку в умовах незалежної України / П. Я. Слободянюк, О. П. Жалюк. – С. 357–368.

695. Гавришук А. П. Історико-краєзнавчий музей у Чабанівці. – С. 369–383.

696. Машталір А. І. Ім'я Тараса Шевченка у житті українських навчальних закладів, дошкільних установ і педагогічної громадськості у 1917–1920 рр. – С. 384–392.

697. Трубочанінов С. В. Розвиток кінематографу за Української держави гетьмана П. Скоропадського (на матеріалах Правобережної України) / С. В. Трубочанінов, О. М. Бачинська. – С. 393–399.

698. Олійник С. В. Відзначення 2-ї річниці І Універсалу Української Центральної Ради на Поділлі як важливий чинник підвищення національної свідомості українців. – С. 400–405.

699. Стецюк В. Б. Культурне життя залоги Кам'янця-Подільського (1919 р.). – С. 406–411.

700. Галайбіда А. М. Часопис “Селянська Громада” як захисник національних інтересів українців у 1919 році. – С. 412–419.

701. Посвістак О. А. Адаптація “старої” науково-педагогічної інтелігенції до нових соціально-політичних умов в Україні у першій половині 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалі Поділля). – С. 420–429.

702. Савчук В. О. Краєзнавство Поділля наприкінці 20-х – у 30-х рр. ХХ ст.: причини згорання та занепаду (за матеріалами регіональних періодичних видань) / В. О. Савчук, В. А. Байдукова. – С. 429–441.

703. Олійник Ю. В. Театральне життя Хмельниччини в роки німецької окупації. – С. 442–448.

704. Заводовський А. А. Від дискусії про доцільність залучення студентів до охорони правопорядку – до справ (досвід взаємодії студентського формування “Сапан” з правоохоронними органами Кам’янецьчини у 1995–2010 рр.). – С. 449–455.

705. Жалюк О. П. Культурно-освітня робота у формуванні національної свідомості подолян на початку ХХІ ст. – С. 456–464.

706. Конет І. М. Хроніка наукового життя Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році: конференції, круглі столи, семінари / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 465–486.

707. Попова Л. Б. Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти”. – С. 486–490.

708. Телячий Ю. В. Третя Міжнародна науково-практична конференція “Етновиховний простір сучасних закладів освіти в умовах глобалізації: стан і перспективи” (м. Хмельницький, 15–16 квітня 2010 р.). – С. 491–497.

709. Гуцал А. Ф. Археологічна конференція на пошану І. С. Винокура. – С. 498–506.

710. Рибак І. В. III Міжнародна студентська археологічна конференція “Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи” / І. В. Рибак, В. А. Гуцал. – С. 507–512.

711. Калитко С. Л. Друга Міжнародна науково-практична конференція “Краєзнавство: Історичний досвід та перспективи розвитку” / С. Л. Калитко, В. І. Петренко. – С. 513–520.

712. Прокопчук В. С. Міжнародна науково-практична конференція [“Роль і функції бібліотек вищих навчальних закладів у контексті модернізації освіти”, 7–8 жовтня 2010 року] / В. С. Прокопчук, О. В. Веселовська. – С. 520–523.

713. Марчук Л. М. Пленум наукової координаційної ради “Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності”. – С. 524–528.

714. Конет І. М. Вагоме досягнення наукової школи П. С. Атаманчука. – С. 529–534.

715. Солопчук М. С. IV всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” / М. С. Солопчук, Г. В. Бесарабчук, Д. М. Солопчук. – С. 535–539.

716. Кеба О. В. Друга конференція молодих вчених університету / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 540–554.

717. Перерва В. С. Документи з фондів Російського державного історичного архіву – важливе джерело вивчення церковнопарафіяльної освіти Поділля ХІХ – початку ХХ ст. – С. 555–566.

718. Кришук Б. С. Збірник наукових праць “Освіта, наука і культура на Поділлі” про педагогічну та культурно-освітню діяльність товариства “Просвіта”. – С. 567–574.

719. Нечитайло В. В. Апологія свободи і справедливості (за драмою подолянина Б. Гришука “Нерон”). – С. 575–581.

720. Телячий Ю. В. З історії створення П. І Холодним картини “Казка про дівчину і паву”. – С. 582–590.

721. Іваневич Л. А. З історії перевидань “Українського орнаменту” Ольги Косач. – С. 591–596.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: П. Т. Тронько (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2011. – Т. 17 : Пам’яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – 592 с.

722. Завальнюк О. М. Пам’яті академіка Петра Тимофійовича Тронька / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук. – С. 3–11.

723. Перерва В. С. Учні церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії ХІХ – початку ХХ ст.: спроба спектрального аналізу. – С. 12–20.

724. Стецюк В. Б. Підготовчі школи для офіцерських дітей на Поділлі на початку ХХ століття. – С. 21–27.

725. Григоренко О. П. Проскурівське комерційне училище на початку ХХ ст. / О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін. – С. 27–31.

726. Лозовий В. С. Становлення та діяльність першої Подільської Просвіти (1906–1907 рр.). – С. 31–39.

727. Кравчук О. М. Подільська “Просвіта” 1908–1914 рр. у спогадах В. Приходька / О. М. Кравчук, Н. М. Марценюк. – С. 40–64.

728. Адамський В. Р. Фізико-математичний факультет Кам’янець-Подільського національного університету: перші кроки в освітньому просторі. – С. 64–77.

729. Терещук К. Л. Україномовна книжкова продукція і бібліотеки Поділля в добу Української революції. – С. 78–84.

730. Нестеренко В. А. Російські навчальні заклади Поділля у 20–30 роки ХХ ст. – С. 84–94.

731. Пагор В. В. Кам’янець-Подільський медичний технікум: проблема підготовки якісних кадрів (1930–1935 рр.). – С. 95–102.

732. Прокопчук В. С. Грані співпраці [українсько-польські зв’язки наукової бібліотеки Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка]. – С. 103–114.

733. Жалюк О. П. Організаційно-методична діяльність в системі клубних закладів Поділля. – С. 114–121.

734. Прокопчук В. С. Наукова бібліотека Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності України : хроніка, факти / В. С. Прокопчук, В. М. Бунда. – С. 121–146.

735. Слободянюк П. Я. Інноваційні економічні процеси в гуманітарній сфері: проблемно-критичний аспект / П. Я. Слободянюк, О. П. Жалюк. – С. 147–153.

736. Донець А. Л. До питання про ідею скликання Всеукраїнського студентського конгресу. – С. 154–159.
737. Трембiцький А. А. З історії життя студентів Кам'янець-Подiльського державного українського університету (1919–1920). – С. 160–170.
738. Комарницький О. Б. Студентство Кам'янець-Подiльського педагогічного технікуму у першій половині 1930-х рр. – С. 171–193.
739. Гандзюк В. О. Дмитро Маркович – громадський діяч, редактор, публіцист. – С. 194–201.
740. Єсюнін С. М. Брати Смоличі у Кам'янці-Подiльському. – С. 201–207.
741. Нестеренко В. А. Михайло Васильович Курневич / В. А. Нестеренко, Т. Г. Совецька. – С. 207–212.
742. Телячий Ю. В. Від Катеринослава до Кам'янця-Подiльського : маловідомі сторінки біографії поетеси Галі Мазуренко (1919–1920 рр.). – С. 213–217.
743. Нестеренко В. А. І. А. Любарський – визначний провідник політики “українізації” на Поділлі. – С. 218–230.
744. Трембiцький А. М. Життєві і творчі шляхи та мистецька спадщина полянина Олексі Повстенка. – С. 230–252.
745. Шоробура І. М. Подолянин Тадеуш Левовицький – видатний польський учений, педагог / І. М. Шоробура, Ю. В. Телячий. – С. 253–261.
746. Маринін І. Г. Вокально-хорова творчість композитора Олексія Беца у контексті розвитку музичної культури південно-західного Подiлля (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). – С. 262–283.
747. Завальнюк О. М. Людина творчої вдачі (І. М. Конет) / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук. – С. 284–299.
748. Завальнюк О. М. Юрію Анатолійовичу Хоптяру – 50. – С. 300–306.
749. Хоптяр Ю. А. Олег Григорович Погорілець. – С. 307–313.
750. Алещенко М. І. Валерію Анатолійовичу Нестеренку – 45! – С. 314–318.
751. Машталір А. І. Відзначення Шевченківських роковин в Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст. – С. 319–329.
752. Гудима В. В. Освітньо-професійна підготовка співробітників місцевих органів влади Подiлля в добу Директорії УНР. – С. 329–339.
753. Маркова С. В. Освітньо-виховна система УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст. як чинник легітимізації правлячого режиму / С. В. Маркова, К. І. Алілуйко. – С. 340–349.
754. Гринько А. І. Викладачі Кам'янець-Подiльського інституту соціального виховання – жертви тоталітарного режиму у 1932–1933 рр. – С. 350–360.
755. Іваневич Л. А. Політичні репресії у житті Н. В. Суворової. – С. 360–367.
756. Нелюбов О. Р. Специфіка взаємодії політичної та культурної еліт в Україні на рубежі ХХ століття. – С. 368–376.
757. Заводовський А. А. Історія собору Олександра Невського у Кам'янці-Подiльському. – С. 377–386.
758. Задорожнюк А. Б. Храм Олександра Невського в історії та планувальній структурі Кам'янця-Подiльського. – С. 386–396.
759. Старенький І. О. Репресії проти церкви на Кам'янеччині в 30-х рр. ХХ ст. – С. 390–403.

760. Біницька К. М. Міжнародна науково-практична конференція “Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти”. – С. 404–409.

761. Телячий Ю. В. Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури (міжнародна науково-практична конференція, м. Хмельницький, 17–18 березня 2011 р.) / Ю. В. Телячий, І. М. Шоробура. – С. 409–411.

762. Кеба О. В. Наукова діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 412–433.

763. Атаманчук П. С. Міжнародний форум з інноваційних освітніх технологій / П. С. Атаманчук, І. М. Конет. – С. 434–440.

764. Кеба О. В. Звітна наукова конференція викладачів, докторантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 440–464.

765. Конет І. М. Звітна наукова конференція студентів та магістрантів університету за підсумками НДР у 2010–2011 навчальному році / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 465–503.

766. Конет І. М. Про результативність студентської наукової роботи у Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (2010–2011 н. р.). – С. 503–518.

767. Завальнюк О. М. Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам’янець-Подільського державних українських університетів (1917–1921 рр.). – С. 519–536.

768. Олійник С. В. Пам’ятна книга Української Галицької Армії: організація написання та реалізація задуму. – С. 537–544.

769. Трембiцький А. А. Історія української освіти XV – XVIII ст. у працях Юрія Гасцького / А. А. Трембiцький, А. М. Трембiцький. – С. 544–558.

770. Присяжнюк Ю. П. Українська освіта як історична система: методологічні орієнтири досліджень. – С. 558–568.

771. Лозовий В. С. [Рецензія]. – С. 569–573. – Рец. на кн.: Свято відкриття Кам’янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 280 с.

772. Завальнюк О. М. Актуальні підручники / О. М. Завальнюк, І. М. Конет. – С. 754–759. – Рец на кн.: Атаманчук П. С. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі : підручник для студ. вищих навч. закладів / П. С. Атаманчук, О. І. Ляшенко, В. В. Мендерецький, О. М. Ніколаєв. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 292 с. : іл.

773. Григоренко О. П. Внесок у краєзнавчу скарбницю. – С. 580–583. – Рец на кн.: “Наукові записки Центру мархоцькознавства” / уклад. В. Захар’єв ; гол. ред. Л. В. Баженов. – Хмельницький : Заколотний М. І. ; Миньківці на Ушиці, 2011. – Т. 3. – 240 с. : фото.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: О. П. Реснт (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – Т. 18 : Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”, 22 жовтня 2011 року. – 592 с.

774. Сесак І. В. Навчальні заклади на Поділлі наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. – С. 3–15.

775. Мельник Е. М. Подільська духовна семінарія. – С. 16–28.

776. Перерва В. С. Церковно-шкільна “революція” у Подільській єпархії другої половини XIX ст.: головні події та виконавці. – С. 29–39.

777. Кучеров Г. Г. “Просвіта” с. Глібів Ушицького повіту Подільської губернії (1918–1919 рр.). – С. 39–47.

778. Покалюк В. В. Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут на початку 20-х рр. XX ст. – С. 47–57.

779. Савчук В. О. Музейництво Поділля у другій половині 1930-х років: особливості розвитку і результативність. – С. 57–66.

780. Заводовський А. А. Розвиток студентського самоврядування у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: теоретичні засади і їх реалізація (1991–2011 рр.). – С. 66–94.

781. Атаманчук П. С. Міжнародне наукове співробітництво кафедр фізико-математичного факультету (2009–2011 рр.) / П. С. Атаманчук, І. М. Конет, В. С. Щирба. – С. 95–108.

782. Савчук В. О. Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році. – С. 109–120.

783. Конет І. М. З досвіду діяльності науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007–2011 рр.) / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 121–130.

784. Волковинський О. С. “Школа Відкритого Розуму” Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: проблемно-тематичний дискурс / О. С. Волковинський, В. О. Савчук. – С. 131–143.

785. Григоренко О. П. Музей історії Хмельницького національного університету – центр культурно-освітньої роботи у вихованні молоді. – С. 144–161.

786. Жалюк О. П. Творчо-комерційна діяльність закладів культури клубного типу на Вінниччині і Хмельниччині на початку XXI ст. – С. 161–170.

787. Озімовська Л. П. Поділля у творчості Міхала і Яна Греймів (друга половина XIX – початок XX ст.). – С. 171–176.

788. Старенький І. О. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Йосиповича Грейма. – С. 177–182.

789. Рекрут В. П. Музезнавча діяльність Іполита Зборовського у 1902–1909 роках. – С. 183–196.

790. Кравчук О. М. Культурно-освітня діяльність В. Приходька на Поділлі в добу гетьманату 1918 р. / О. М. Кравчук, Н. М. Мельник – С. 196–206.

791. Телячий Ю. В. Подільський період Остапа Вишні (1919–1920 рр.). – С. 207–214.

792. Островий В. М. Участь ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти В. О. Гериновича у розв'язанні питань матеріально-технічної бази вузу (1923–

1928 pp.) – С. 215–242.

793. Алещенко М. І. Гордість вітчизняної науки (академік О. В. Квасницький). – С. 242–246.

794. Зваричук Е. О. Лубнін Олександр Федорович – директор Кам'янець-Подільського харчового технікуму. – С. 247–249.

795. Маринін І. Г. Народньо-інструментальне мистецтво Південно-Західного Поділля: реформаторські ідеї музиканта-педагога Петра Леонтієва. – С. 250–257.

796. Гавришук А. П. Микола Тихоліз і муніципальний духовий оркестр Кам'яниччини. – С. 257–280.

797. Степанков В. С. Вчений і педагог (до 75-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна). – С. 281–291.

798. Степанков В. С. Учений, ректор, педагог: портрет особистості (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка) / В. С. Степанков, О. Б. Комарницький. – С. 292–312.

799. Завальнюк О. М. Едуард Михайлович Мельник – педагог, наставник студентської молоді, дослідник освітніх процесів доби Української революції. – С. 312–323.

800. Машталір А. І. Вплив постаті Т. Г. Шевченка на піднесення національної свідомості українців у 1917–1920 pp. – С. 324–334.

801. Олійник С. В. Діяльність Відділу для освіти при Команді етапу Української Галицької армії на території Поділля. – С. 335–340.

802. Лозовий В. С. Влада Директорії Української Народної Республіки очима населення Правобережної України (1918–1920 pp.). – С. 340–349.

803. Трембцький А. А. Кривавий Йорданський святвечір 1922 року в Кам'янці-Подільському. – С. 349–355.

804. Посвістак О. А. Політика щодо упокорення і радянізації подільської інтелігенції як вияв політичного конфлікту в 20–30-х pp. ХХ ст. – С. 356–363.

805. Маркова С. В. Еволюція стану громадянської думки та соціальної стратифікації в українському селі у 20–30-ті pp. ХХ ст. – С. 364–376.

806. Якубовський В. І. Про сільську округу Болохівської землі. – С. 377–387.

807. Сербалюк Ю. В. Благодійна та освітньо-виховна діяльність закладів Відомства установ імператриці Марії у Кам'янці-Подільському наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. – С. 388–402.

808. Рибак І. В. Подільський селянин у повсякденному житті в доколгоспний період: хата, двір, село. – С. 403–423.

809. Трубочанінов С. В. Територіальна і міська геральдика Поділля: історія та сучасний стан. – С. 424–440.

810. Газін В. В. “Історія та особа: особа в історії” – наукова конференція, присвячена 75-річчю від дня народження професора А. О. Копилова / В. В. Газін, В. А. Дубінський. – С. 441–445.

811. Співак В. І. III Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика”. – С. 446–449.

812. Кеба О. В. III Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики” / О. В. Кеба, П. Л. Шулик. – С. 450–456.

813. Солопчук М. С. V Всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”

/ М. С. Солопчук, М. В. Зубаль, Д. М. Солопчук. – С. 456–461.

814. Сич В. М. I Всеукраїнський конгрес з організаційної та економічної психології “Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні”. – С. 462–467.

815. Конет І. М. Хроніка наукового життя Кам’янець-Подільського національного університету імена Івана Огієнка у 2011 році: конференції, круглі столи, семінари / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 467–484.

816. Кеба О. В. Третя конференція молодих вчених університету / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 484–501.

817. Конет І. М. Регіональна науково-практична конференція “Наукові досягнення студентів – рідному університету” / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 501–504.

818. Гаврилов О. В. Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку. – С. 504–510.

819. Газін В. В. Наукове життя істориків Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / В. В. Газін, А. Г. Філінюк. – С. 511–524.

820. Завальнюк О. М. Журнал “Нова думка” як джерело до вивчення діяльності Кам’янець-Подільського державного українського університету (1920 р.). – С. 525–535.

821. Комарницький О. Б. Матеріали фондів Держархіву Хмельницької області як джерело до вивчення партійного життя, полігосвітньої та громадсько-політичної діяльності студентства Кам’янець-Подільського інституту народної освіти. – С. 536–560.

822. Пагор В. В. Часопис “Червоний кордон” про медичну освіту Поділля середини 20-х – кінця 30-х рр. XX ст. – С. 561–569.

823. Прокопчук В. С. ОУН і УПА на Поділлі в світлі опублікованих джерел. – С. 570–580.

824. Трембцький А. М. Історія Поділля та музеєзнавство в епістолярній спадщині відомих істориків України Є. Сідинського, Д. Яворницького, М. Рудинського. – С. 580–587.

825. Григоренко О. П. Видання про новітню історію Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – С. 588–596. – Рец на кн.: Прокопчук В. С. Від університету педагогічного – до університету національного (2001–2011 рр.) : Дослідження. Документи / В. С. Прокопчук, О. Б. Комарницький. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – 680 с.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: О. П. Реєнт (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2012. – Т. 19 : 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. – 536 с.

826. Завальнюк О. М. Іван Огієнко – організатор і керівник Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.). – С. 3–31.

827. Прокопчук В. С. Є. І. Сохацька – дослідниця наукового спадку І. І. Огієнка. – С. 32–40.

828. Блажевич Ю. І. Організація та функціонування духовної освіти в Подільській

православній єпархії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX ст.). – С. 41–55.

829. Земський Ю. С. Освіта селян в польському, російському та українському проєктах середини XIX ст. з облаштування Правобережної України. – С. 56–65.

830. Сербалюк Ю. В. Повітові та сільські попечительства дитячих притулків на Поділлі і наприкінці XIX – на початку XX ст. – С. 66–74.

831. Айвазян О. Б. Вплив бібліотек подільського товариства “Просвіта” на активізацію культурно-освітнього життя краю у 1906–1914 рр. – С. 74–79.

832. Стецюк В. Б. Особовий склад прокурівського підвідділу Російського військово-історичного товариства (1911–1914 рр.) / В. Б. Стецюк, Ю. А. Козицька. – С. 80–87.

833. Мельник Е. М. Кам’янець-Подільська учительська семінарія (1913–1920 рр.). – С. 88–95.

834. Комарницький О. Б. Громадсько-політична діяльність та повсякденне життя студентської молоді Вінницького педагогічного технікуму (20–30-ті XX ст.). – С. 95–112.

835. Покалюк В. В. Часопис “Червоний кордон” про Кам’янець-Подільський сільськогосподарський інститут середини 20-х – першої половини 30-х рр. XX ст. – С. 113–123.

836. Пагор В. В. Вінницький медичний інститут: кадри, студентський контингент, матеріальна база (1934–1939 рр.). – С. 123–134.

837. Топольницька Г. Ю. Хмельницький обласний музично-драматичний театр імені Г. І. Петровського : сторінки історії (1931–1945 рр.). – С. 134–142.

838. Місінкевич Л. Л. Шлях до визнання (до 20-річчя заснування Хмельницького університету управління та права). – С. 143–152.

839. Прокопчук В. С. Академік НАН України Петро Тимофійович Тронько: погляд зблизка (з щоденникових записів). – С. 153–179.

840. Гудима В. В. Михайло Куриленко – губернський комісар Директорії УНР, освітній та громадсько-політичний діяч Поділля у 1917–1920 рр. – С. 179–187.

841. Трембіцький А. М. Митець Петро Холодний і його картина “Ой у полі жито...” / А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький. – С. 187–202.

842. Телячий Ю. В. Професор-хмельничанин Валентин Садовський: гриф секретності знятий. – С. 203–209.

843. Легун Ю. В. Творчий спадок Ігоря Губаржевського / Ю. В. Легун, О. М. Кравчук. – С. 209–225.

844. Григоренко О. П. Професор В. Б. Рудницький – видатний представник вітчизняної технічної науки. – С. 226–236.

845. Маринін І. Г. Науково-дослідницькі та творчо-мистецькі орієнтири професійно-педагогічної діяльності професора Лабунця Віктора Миколайовича. – С. 237–243.

846. Солопчук М. С. Олександр Петрович Петров (до 50-річчя від дня народження). – С. 244–247.

847. Каньоса П. С. Сподвижниця подільського мистецтвознавства (Наталія Олексіївна Урсу). – С. 247–254.

848. Лозовий В. С. Політика історичної пам’яті Центральної Ради (1917 р.). – С. 255–262.

849. Кучеров Г. Г. Діяльність “Просвіти” у с. Могильній Гайсинського повіту

(1917–1918 pp.). – С. 263–270.

850. Машгалір А. І. Могила Т. Г. Шевченка у Каневі: спроби впорядкування та екскурсійна привабливість (1918 р.). – С. 271–280.

851. Бачинська О. М. Кам'янець-Подільський Український національний хор за доби гетьманату П. Скоропадського. – С. 281–288.

852. Олійник С. В. Театральний серпень 1919 року (до історії мистецького життя Поділля в добу Директорії УНР). – С. 289–294.

853. Кух О. М. Фінляндія на сторінках кам'янецької преси 1919–1920 pp. – С. 294–302.

854. Хіхляч Б. М. Книжковий репертуар в уніатській церковній практиці на Поділлі у XVIII ст. – С. 303–318.

855. Перерва В. С. “Царські дні” в церковних богослужіннях Подільської єпархії XIX – початку XX ст. – С. 319–328.

856. Стецюк В. Б. Полкові храми Поділля наприкінці XIX – на початку XX ст.: історичний та архітектурний аспекти. – С. 328–333.

857. Старенький І. О. Вивчення старожитностей і створення археологічної карти Подільської губернії (60-ті pp. XIX ст. – 1901 р.). – С. 333–339.

858. Шевчук В. В. Стан наукового вивчення легенд та переказів із Поділля на рубежі XX століття. – С. 339–350.

859. Рибак І. В. Подільський селянин у повсякденному житті в доколгоспний період: гігієна, харчування, праця. – С. 351–366.

860. Іваневич Л. А. Наукова розробка проблеми дослідження традиційного народного одягу українців Поділля (20–80-ті pp. XX ст.). – С. 366–380.

861. Жалюк О. П. Діяльність клубних закладів Вінниччини з відродження та збереження української традиційної культури у сучасних умовах. – С. 380–389.

862. Семенчук С. О. Язичницькі святилища ранньосередньовічної доби в Середньому Подністров'ї. – С. 390–397.

863. Кеба О. В. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2011 році / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 398–420.

864. Бесарабчук Г. В. VI Всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” / Г. В. Бесарабчук, М. С. Солопчук. – С. 420–428.

865. Кеба О. В. Звітна наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів університету за підсумками НДР у 2011–2012 навчальному році / О. В. Кеба, І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 428–444.

866. Конет І. М. Міжнародна науково-практична конференція “Молоді науковці Поділля: здобутки та перспективи досліджень” / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 444–448.

867. Телячий Ю. В. Всеукраїнська науково-практична конференція “Духовні витоки Поділля: жінки в історії краю” (м. Хмельницький, 1 березня 2012 р.). – С. 448–450.

868. Конет І. М. V Міжнародна наукова конференція “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації” / І. М. Конет, В. А. Федорчук, В. С. Щирба. – С. 451–452.

869. Конет І. М. Звітна наукова конференція студентів та магістрантів універ-

ситету за підсумками НДР у 2011–2012 навчальному році / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 453–468.

870. Конет І. М. IV міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 468–473.

871. Конет І. М. Міжнародна конференція “Теорія наближення функцій та її застосування”. – С. 473–475.

872. Конет І. М. Міжнародна конференція “Диференціальні рівняння та їх застосування” / І. М. Конет, Ю. В. Теплінський. – С. 475–478.

873. Прокопчук В. С. Всеукраїнська науково-практична конференція [Степан Сірополко – освітянин, науковець, бібліотекознавець] / В. С. Прокопчук, О. В. Веселовська. – С. 478–481.

874. Конет І. М. Організація та результати науково-дослідної роботи студентів у 2011–2012 навчальному році / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва. – С. 481–486.

875. Мілясевич І. В. Фахові періодичні видання Волинської губернії XIX – початку XX століття. – С. 487–495.

876. Кух О. М. “Українська старовина” – перший історичний часопис Поділля (1919 р.) / О. М. Кух, В. Б. Стецюк. – С. 496–502.

877. Хоптяр Ю. А. Цікаве краєзнавче дослідження. – С. 503–508. – Рец. на кн.: Літкевич В. С. Історія села П’ятничани (1493 – 1960) / В. С. Літкевич. – К., 2011. – 252 с.

878. Комарницький О. Б. [Рецензія]. – С. 508–511. – Рец на кн.: Підгурний І. С. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія / І. С. Підгурний, Н. О. Урсу. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 232 с.

879. Прокопчук В. С. Українські Помпеї на Поділлі / В. С. Прокопчук, І. О. Старенький, Н. В. Крик. – С. 512–514.

880. Др. Назарук О. До Бакоти : вражіння з подорожі до українських Помпеїв. – С. 515–525.

Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць / [редкол.: О. П. Реєнт (голова), О. М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2013. – Т. 20 : 95-річчю заснування Кам’янець-Подільського державного українського університету присвячується. – 608 с.

881. Завальнюк О. М. Взаємодія громадського і державного чинників – основна умова заснування Кам’янець-Подільського університету. – С. 3-21.

882. Адамський В. Р. Університетське будівництво доби Української революції 1917–1920 рр.: погляд В. К. Приходька. – С. 22-35.

883. Смірнов М. А. Освітні заклади містечка Браїлова другої половини XIX – початку XX ст. – С. 36-43.

884. Олійник С. В. Становище вчительства Тернопілля в умовах освітньої політики російської окупаційної влади в період Першої світової війни. – С. 44-49.

885. Бачинська О. М. Театральне життя на Поділлі у добу гетьманату П. Скоропадського. – С. 50-61.

886. Мельник Е. М. Дунаєвська приватна (державна) змішана гімназія у 1918–

1920 рр. – С. 62-68.

887. Кучеров Г. Г. Русько-Фільварецька “Просвіта” та досвід її роботи. – С. 68-73.

888. Завальнюк О. М. Доля кам’янецьких вишів у 1920–1930-х рр. (за спогадами Павла Покутського) / О. М. Завальнюк, А. М. Трембіцький. – С. 74-84.

889. Покалюк В. В. Архівні документи про Кам’янець-Подільський технікум цукроваріння (сільськогосподарський технікум імені Карла Лібкнехта). – С. 85-90.

890. Пагор В. В. Вінницький фармацевтичний технікум – перший вищий медичний навчальний заклад Поділля (20-ті рр. ХХ ст.). – С. 91-99.

891. Комарніцький О. Б. Документи Державного архіву Вінницької області про студентство педагогічних навчальних закладів Хмельниччини у 1920-ті – першій половині 1930-х рр. – С. 100-112.

892. Будзей О. В. “Подоланин” в інформаційному просторі Хмельниччини (1992–2012 рр.). – С. 113-127.

893. Конет І. М. Наукова діяльність фізико-математичного факультету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010–2011 роках. – С. 128-139.

894. Лозовий В. С. Напрями реформування сучасної вищої освіти в Україні. – С. 140-145.

895. Жалюк О. П. Реалізація державних та обласних молодіжних програм клубними закладами Вінниччини в сучасних умовах. – С. 145-152.

896. Захар’єв В. А. Кароль Сцібор-Мархоцький: гідний син батька-реформатора. – С. 153-163.

897. Рекрут В. П. Маловідомі сторінки життя та діяльності музеєзнавця І. Ч. Зборовського в 1902–1917 роках. – С. 164-171.

898. Хоптяр А. О. Творчі зв’язки родини Грінченків з Кам’янець-Подільським державним українським університетом / А. О. Хоптяр, Ю. А. Хоптяр. – С. 171-175.

899. Трембіцький А. М. Члени відомих українських родин Січинських-Чехівських-Січинських-Шандорів і Солухи-Приходьків-Герасименка-Філа в Українській республіканській капелі (березень 1919 – липень 1920). – С. 175-210.

900. Гуцул І. А. В. Гагенмейстер як яскрава особистість та його внесок у розвиток мистецько-освітньої справи Кам’яниччини. – С. 211-217.

901. Зінько О. В. Мистецька спадщина українського художника ХХ ст. з Поділля Ф. З. Коновалюка. – С. 218-224.

902. Трембіцький А. А. Письменниця-подоланка Ольга Мак – гордість української діаспори Бразилії та Канади / А. А. Трембіцький, А. М. Трембіцький. – С. 225-241.

903. Трубочанінов С. В. Видатний історико-географ з Поділля Федір Петрунь. – С. 242-250.

904. Кравчук О. М. Чехословацьчина міжвоєнного періоду в спогадах подоланина В. Приходька. – С. 251-256.

905. Сохацька Є. І. Співці подільської землі: Наталя Кашук, Афанасій Коляновський і Петро Фаренюк. – С. 257-268.

906. Байдич В. Г. Надія Мороз (Кравчук) – педагогічна гордість Хмельниччини. – С. 268-280.

907. Степанков В. С. Образ істинного професора (кілька штрихів до портрета

- П. Ф. Лаптіна з нагоди 100-річчя від дня його народження). – С. 281-284.
908. Баженов Л. В. Професор С. Д. Бабишин – відомий освітній і краєзнавчий діяч України та Хмельниччини (до 95-річчя вченого-педагога). – С. 284-289.
909. Завальнюк О. М. Півстоліття на ниві вищої освіти України (до 75-річчя А. Ф. Суrowого) / О. М. Завальнюк, А. П. Гавришук. – С. 289-303.
910. Маринін І. Г. Сценічно-інтерпретаторська діяльність Михайла Сембрата в контексті культурно-музичного життя Кам'яниччини (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) (до 75-річчя з дня народження). – С. 304-310.
911. Гавришук А. П. Берегиня духовних скарбів (до 65-річчя від дня народження Тамари Костянтинівни Прокопчук). – С. 310-318.
912. Завальнюк О. М. Професору Анатолію Григоровичу Філінюку – 60. – С. 318-335.
913. Комарницький О. Б. Краєзнавець Олег Будзей (до 60-річчя від дня народження). – С. 335-343.
914. Суrowa Т. І. Лідія Іванівна Ярохно (Проказюк) / Т. І. Суrowa, А. Ф. Суrowий. – С. 343-353.
915. Гавришук А. П. В. Г. Паньков: вчений, педагог, видавець (до 55-річчя від дня народження). – С. 354-364.
916. Степанков В. С. Ректору Копилову Сергію Анатолійовичу – 50. – С. 365-376.
917. Григоренко О. П. Володимир Захар'єв: краєзнавець, журналіст, учений (до 50-річчя від дня народження) / О. П. Григоренко, С. В. Трубочанінов. – С. 376-386.
918. Григоренко О. П. Єсунін Сергій Миколайович – історик, краєзнавець, музеєзнавець. – С. 387-392.
919. Хоптяр А. Ю. Пропагандистська та агітаційна діяльність Партії соціалістів-революціонерів у Правобережній Україні (1902–1905 рр.). – С. 393-403.
920. Лозовий В. С. Політика історичної пам'яті Центральної Ради (1917 р.). – С. 404-411.
921. Філінюк А. Г. Зміни у сфері освіти в період Центральної Ради та їх вплив на селянство Наддніпрянської України. – С. 412-418.
922. Крик Н. В. Роль місцевих органів самоврядування та громадських організацій у забезпеченні української школи підручниками та посібниками в добу гетьманату (квітень–грудень 1918 р.). – С. 419-426.
923. Машталір А. І. Постать Т. Шевченка в історичній пам'яті українського народу в добу революції 1917–1920 рр. (методологічний аспект). – С. 426-434.
924. Приказюк О. О. Ідеологічні засади повстанського руху під проводом Н. О. Григор'єва. – С. 435-441.
925. Тітова Н. В. Особливості здійснення політики “українізації” та “коренізації” на Поділлі 1920-х – початку 1930-х років. – С. 442-451.
926. Ісакова І. А. Допомога державних та громадських структур Поділля, щодо покращення культурно-освітньої роботи серед українців Кубані (20-ті – поч. 30-х рр. ХХ ст.). – С. 452-460.
927. Шевчук В. В. Особливості поетики історико-героїчних переказів Поділля. – С. 461-471.
928. Щегельський В. В. Трагізм долі української жінки в жартівливих піснях з

Поділля. – С. 472-476.

929. Прокопчук В. С. Відзначення 900-річчя хрещення Русі на Поділлі / В. С. Прокопчук, І. О. Старенький. – С. 476-482.

930. Стецюк В. Б. З історії військової музики на Поділлі: наказ про солдатські пісні 1894 р. – С. 483-488.

931. Іваневич Л. А. Особливості класифікації складових народного костюма українців Поділля XIX – початку XX століття. – С. 489-501.

932. Маркова С. В. Соціально-демографічна характеристика українського соціуму наприкінці XIX – на початку XX ст. – С. 502-509.

933. Олійник М. П. Прояви чудес та оновлення ікон на Поділлі в 1923 році та боротьба влади з цими явищами. – С. 509-519.

934. Маринін І. Г. Народно-інструментальне мистецтво і характеристика музичних народних інструментів Південно-Західного Поділля (на прикладі ансамблю троїстих музик Олексія Беца). – С. 520-534.

935. Рибак І. В. Соціально-культурна та побутова інфраструктура подільського села на завершальному етапі радянського будівництва: проблеми та труднощі розвитку (60–80-ті роки XX ст.) / І. В. Рибак, І. А. Скворцова. – С. 535-547.

936. Козловська М. П. Образи-символи в українському сучасному сакральному мистецтві (аналіз творчих копозицій Д. Болякова та Б. Негоди). – С. 548-553.

937. Атаманчук П. С. Міжнародна наукова інтернет-конференція “Інновації в навчанні фізики: національний та міжнародний досвід”. – С. 554-555.

938. Солопчук М. С. Спортивні досягнення студентів-спортсменів за 2012 рік: здобутки, проблеми, перспективи / М. С. Солопчук, В. Б. Воронецький, А. В. Заїкін, Д. М. Солопчук. – С. 556-571.

939. Задорожнюк А. Б. Дипломуємо науковців-істориків / А. Б. Задорожнюк, Л. В. Баженов. – С. 570-588.

940. Телячий Ю. В. Всеукраїнська науково-практична конференція “Духовні витоки Поділля: педагоги в історії краю” (м. Хмельницький, 21 березня 2013 р.). – С. 589-591.

941. Галус О. М. Наукова робота як пріоритетний напрям функціонування Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії / О. М. Галус, Ю. В. Телячий. – С. 591-597.

Наші автори

Адамський Віктор Романович (м.Хмельницький), викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, перший заступник голови Хмельницької обласної ради.

Атаманчук Петро Сергійович (м.Кам'янець-Подільський), доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заслужений працівник освіти України.

Бачинська Олеся Михайлівна (м.Кам'янець-Подільський), аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Бесарабчук Геннадій Володимирович (м.Кам'янець-Подільський), старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Блажевич Юрій Іванович (м.Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, голова Хмельницької міської організації Національної спілки краєзнавців України.

Воронецький Вадим Борисович (м.Кам'янець-Подільський), викладач кафедри медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заслужений тренер України.

Газін Володимир Володимирович (м.Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гайшук Галина Валеріївна (м.Кам'янець-Подільський), бібліограф I категорії бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Галатир Віталій Вікторович (м.Хмельницький), кандидат історичних наук, науковий співробітник Державного архіву Хмельницької області.

Говоровська Ольга Олександрівна (м.Переяслав-Хмельницький), доктор філософії, докторант Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Гудима Вадим Валерійович (м. Кам'янець-Подільський), здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Донець Анастасія Леонідівна (м. Кам'янець-Подільський), аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Дубінський Володимир Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Завальнюк Олександр Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор кафедри історії України, заслужений працівник освіти України.

Заїкін Андрій Володимирович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заслужений тренер України.

Захар'єв Володимир Анатолійович (м. Хмельницький), краєзнавець, журналіст, науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею.

Земзюліна Наталія Іванівна (м. Черкаси), доктор історичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Земський Юрій Сергійович (м. Біла Церква), доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету.

Іваневич Лілія Анатоліївна (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, докторант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського.

Кароєва Тетяна Робертівна (м. Вінниця), кандидат історичних наук, доцент, докторант Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.

Комарницький Олександр Борисович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, голова Кам'янець-Подільської міської організації Національної спілки краєзнавців України.

Конет Іван Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), доктор фізико-математичних наук, професор кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Копилов Сергій Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Крик Назар Васильович (м. Кам'янець-Подільський), провідний бібліотекар абонементу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кунанець Наталія Едуардівна (м. Львів), доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, доцент кафедри інформаційних систем та мережі, заступник директора НТБ Національного університету "Львівська політехніка".

Кшевцький Володимир Сергійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Лозовий Віталій Станіславович (м. Київ), доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України.

Лопатовський Юрій Миколайович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маркова Світлана Василівна (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент, докторант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маишталір Андрій Іванович (м. Тернопіль), кандидат історичних наук, провідний фахівець Тернопільського медичного університету.

Мельник Едуард Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Олійник Сергій Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Олінер Світлана Іванівна (м. Хмельницький), здобувач кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Опря Богдана Олексіївна (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, старший викладач кафедри туризму та економічної теорії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Опря Ігор Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Пагор Валентин Віталійович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Покалюк Вадим Вікторович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Прокончук Віктор Степанович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін, директор бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заслужений працівник освіти України.

Рекурт Валерій Пилипович (м. Київ), кандидат історичних наук, референт Національної спілки краєзнавців України.

Слободянюк Петро Якович (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, заслужений працівник культури України.

Солопчук Дмитро Миколайович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Солопчук Микола Сергійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, професор, декан факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заслужений працівник фізичної культури і спорту України.

Сохацька Євгенія Іванівна (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, професор кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка.

Старенький Ігор Олександрович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Степченко Ольга Петрівна (м. Київ), кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувача відділом фондів рукописної спадщини Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Телячий Юрій Васильович (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Трембіцький Анатолій Михайлович (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника "Межибіж".

Трубчанінов Сергій Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Філінюк Анатолій Григорович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Філінюк Вадим Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Хоптяр Андрій Юрійович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Хоптяр Юрій Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Шевчук В'ячеслав Володимирович (м. Кам'янець-Подільський), викладач кафедри журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Широка Ольга Миколаївна (м. Хмельницький), аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Щур Сергій Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Our authors

Victor Adamskyj (Khmelnysky), Lecturer of the Department of Social Sciences of Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy, the First Assistant of the Head of Khmelnytsky Regional Body.

Petro Atamanchuk (Kamianets-Podilskyi), Doctor of Philological Science, Professor, Head of the Department of Methodology of Teaching Physics and Subjects of Technological Educational Branch of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Honored Worker of Education of Ukraine.

Olesya Bachynska (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Gennady Besarabchuk (Kamianets-Podilskyi), Senior Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Physical Education of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Yuriy Blazhevych (Khmelnysky), Candidate of Historical Science, Assistant Professor of the Department of Social Sciences of Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy, Head of the Khmelnytsky City Organization of the National Union of Regional Ethnographers of Ukraine.

Anastasia Donets (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Volodymir Dubinskiy (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Assistant Professor of the Department of World History, Dean of the Faculty of History of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Anatoly Filinyuk (Kamianets-Podilskyi), Doctor of Historical Science, Professor, Head of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Vadym Filinyuk (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Galina Gajshuk (Kamianets-Podilskyi), Bibliographer of the First Category of the Library of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Vitaly Galaty (Khmelnysky), Candidate of Historical Science, Scientific Coworker of the State Archive of Khmelnytsky Region.

Volodymir Gazin (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Assistant Professor of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Olga Govorovska (Pereyaslav-Khmelnysky), Doctor of Philosophy, Doctoral Student of the Pereyaslav-Khmelnysky Grygoriy Skovoroda State Pedagogical University.

Vadym Gudyma (Kamianets-Podilskyi), Applicant of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Liliya Ivanevich (Khmelnysky), Candidate of Historical Science, Doctoral Student of M.T.Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology.

Teĭana Karoyeva (Vinnytsya), Candidate of Historical Science, Assistant Professor, Doctoral Student of the Vinnytsya M.Kotsiubynsky State Pedagogical University.

Andriy Khoptyar (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Yuri Khoptyar (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Professor of the Department of Archives, Special Historical and Law Sciences of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Olexander Komarnitskyi (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Assistant Professor, Doctoral Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Head of Kamyanets-Podilsky City Organization of the National Union of Regional Ethnographers of Ukraine.

Ivan Konet (Kamianets-Podilskyi), Doctor of Physical and Mathematical Science, Professor of the Department of Differential Calculus and Applied Mathematics, Pro-Rector of the Scientific Work of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Sergiy Kopylov (Kamianets-Podilskyi), Doctor of Historical Science, Professor of the Department of World History, Rector of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Nazar Kryk (Kamianets-Podilskyi), Leading Librarian of Subscription of the Faculty of History of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Volodymir Kshevetsky (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Philological Science, Assistant Professor, Dean of the Faculty of Foreign Philology of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Natalia Kunanets (Lviv), Doctor of Science in Social Communication, Senior Scientific Coworker, Assistant Professor of the Department of Information System and Network, Deputy Derector of the STL of National University "Lviv Polytechnic".

Yuri Lopatovskiy (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Vitaly Lozovyi (Kiev), Doctor of Historical Science, Leading Scientific Coworker of National Institute of Strategic Investigations be the President of Ukraine.

Svitlana Markova (Khmelnysky), Candidate of Historical Science, Assistant Professor, Doctoral Student of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Andriy Mashtalir (Ternopil), Candidate of Historical Science, Leading Specialist of Ternopil Medical University.

Eduard Melnyk (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Assistant Professor of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Sergiy Olijnyk (Kamianets-Podilskyi), of Historical Science, Assistant Professor of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Svitlana Oliper (Khmelnysky), Applicant of the Department of World History of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Bohdana Oprya (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Senior Lecturer of the Department of Tourism and Economy Theory of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Igor Oprya (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Assistant Professor of the Department of World History of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Valentyn Pahor (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Vadym Pokalyuk (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Victor Prokopchuk (Kamianets-Podilskyi), Doctor of Historical Science, Professor of the Department of Archives, Special Historical and Law Sciences, Director of the Library of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Honored Worker of Education of Ukraine.

Valery Rekrut (Kiev), Candidate of Historical Science, Adviser of the National Union of Regional Ethnographers of Ukraine.

Sergiy Shchur (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Vjatcheslav Shevchuk (Kamianets-Podilskyi), Lecturer of the Department of Journalism of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Olga Shyroka (Khmelnysky), Postgraduate Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Petro Slobodyanyuk (Khmelnysky), Candidate of Historical Science, Assistant

Professor of Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy, Honored Worker of Culture of Ukraine.

Evgenia Sokhatska (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Philological Science, Professor of the Department of History of Ukrainian Literature of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Laureate of Ivan Ogienko All-Ukrainian Reward.

Dmytro Solopchuk (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Pedagogical Science, Assistant Professor, Head of the Department of Physical Education of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Mykola Solopchuk (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Pedagogical Science, Professor, Dean of the Faculty of Physical Culture of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Honored Worker of Physical Culture and Sport of Ukraine.

Igor Starenky (Kamianets-Podilskyi), Postgraduate Student of the Department of Archives, Special Historical and Law Sciences of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Olga Stepchenko (Kiev), Candidate of Historical Science, Senior Scientific Coworker, Head of the Department of Written Heritage Funds of Manuscript Institute of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Yurii Teliachyi (Khmelnytsky), Candidate of Historical Science, Assistant Professor, Pro-Rector of Scientific and Pedagogical Works of Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy.

Anatoly Trembitsky (Khmelnytsky), Candidate of Historical Science, Assistant Professor of Khmelnytsky Institute of Interregional Academy of Personnel Management, Deputy Director of Scientific Work of the State Historical and Cultural Preserve "Medzhybizh".

Sergiy Trubchaninov (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Historical Science, Assistant Professor, Doctoral Student of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Vadym Voronetsky (Kamianets-Podilskyi), Lecturer of the Department of Medical and Biological Basis of Physical Education and Physical Rehabilitation of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Honored Coach of Ukraine.

Volodymir Zaharyew (Khmelnytsky), Regional Ethnographer, Journalist, Scientific Coworker of the Khmelnytsky Regional Museum of Regional Ethnography.

Andriy Zaikin (Kamianets-Podilskyi), Candidate of Pedagogical Science, Assistant Professor of the Department of Medical and Biological Basis of Physical Education and Physical Rehabilitation of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Honored Coach of Ukraine.

Olexander Zavalniuk (Kamianets-Podilskyi), Doctor of Historical Science, Professor of the Department of History of Ukraine of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Honored Worker of Education of Ukraine.

Yuriy Zemsky (Bila Tserkva), Doctor of Historical Science, Assistant Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Sciences of Bila Tserkva National Agrarian University.

Natalia Zemzyulina (Cherkasy), Doctor of Historical Science, Assistant Professor, Director of the Education and Scientific Institute of History and Philosophy of Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University.

Наши авторы

Адамский Виктор Романович (г.Хмельницкий), преподаватель кафедры общественных дисциплин Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии, первый заместитель председателя Хмельницкого областного совета.

Атаманчук Петр Сергеевич (г.Каменец-Подольский), доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой методики преподавания физики и дисциплин технологической образовательной отрасли Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, заслуженный работник образования Украины.

Бачинская Олеся Михайловна (г.Каменец-Подольский), аспирантка кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Бесарабчук Геннадий Владимирович (г.Каменец-Подольский), старший преподаватель кафедры теории и методики физического воспитания Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Блажевич Юрий Иванович (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, доцент кафедры общественных дисциплин Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии, председатель Хмельницкой городской организации Национального союза краеведов Украины.

Воронецкий Вадим Борисович (г.Каменец-Подольский), преподаватель кафедры медико-биологических основ физического воспитания и физической реабилитации Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, заслуженный тренер Украины.

Газин Владимир Владимирович (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Гайшук Галина Валериевна (г.Каменец-Подольский), библиограф I категории библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Галатыр Виталий Викторович (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, научный сотрудник Государственного архива Хмельницкой области.

Говоровская Ольга Александровна (г.Переяслав-Хмельницкий), доктор

философии, докторант Переяслав-Хмельницкого государственного педагогического университета имени Григория Сковороды.

Гудыма Вадим Валериевич (г.Каменец-Подольский), соискатель кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Донец Анастасия Леонидовна (г.Каменец-Подольский), аспирантка кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Дубинский Владимир Анатольевич (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории, декан исторического факультета Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Завальнюк Александр Михайлович (г.Каменец-Подольский), доктор исторических наук, профессор кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, заслуженный работник образования Украины.

Заикин Андрей Владимирович (г.Каменец-Подольский), кандидат педагогических наук, доцент кафедры медико-биологических основ физического воспитания и физической реабилитации Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, заслуженный тренер Украины.

Захарьев Владимир Анатольевич (г.Хмельницкий), краевед, журналист, научный сотрудник Хмельницкого областного краеведческого музея.

Земзюлина Наталья Ивановна (г.Черкассы), доктор исторических наук, доцент, директор Учебно-научного института истории и философии Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого.

Земский Юрий Сергеевич (г.Белая Церковь), доктор исторических наук, доцент, заведующий кафедрой общественно-гуманитарных дисциплин Белоцерковского национального аграрного университета.

Иваневич Лилия Анатольевна (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, докторант Института искусствоведения, фольклористики и этнологии имени М.Т.Рыльского.

Кароева Татьяна Робертовна (г.Винница), кандидат исторических наук, доцент, докторант Винницкого государственного педагогического университета имени М.Коцюбинского.

Комарницкий Александр Борисович (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент, докторант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, председатель Каменец-Подольской городской организации Национального союза краеведов Украины.

Конет Иван Михайлович (г.Каменец-Подольский), доктор физико-математических наук, профессор кафедры дифференциальных уравнений и прикладной математики, проректор по научной работе Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Копылов Сергей Анатольевич (г.Каменец-Подольский), доктор исторических наук, профессор кафедры всемирной истории, ректор Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Крик Назар Васильевич (г.Каменец-Подольский), ведущий библиотекарь абонементов исторического факультета Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Кунанец Наталья Эдуардовна (г.Львов), доктор наук по социальным коммуникациям, старший научный сотрудник, доцент кафедры информационных систем и сетей, заместитель директора Научно-технической библиотеки Национального университета “Львовская политехника”.

Кшевецкий Владимир Сергеевич (г.Каменец-Подольский), кандидат филологических наук, доцент, декан факультета иностранной филологии Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Лозовый Виталий Станиславович (г.Киев), доктор исторических наук, ведущий научный сотрудник Национального института стратегических исследований при Президенте Украины.

Лопатовский Юрий Николаевич (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры истории Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Маркова Светлана Васильевна (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, доцент, докторант Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Машиалир Андрей Иванович (г.Тернополь), кандидат исторических наук, ведущий специалист Тернопольского медицинского университета.

Мельник Эдуард Михайлович (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Олійник Сергей Васильевич (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Олипер Светлана Ивановна (г.Хмельницкий), соискатель кафедры всемирной истории Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Опря Богдана Алексеевна (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры туризма и экономической теории Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Опря Игорь Анатольевич (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Пагор Валентин Витальевич (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Покалюк Вадим Викторович (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенка.

Прокopcук Виктор Степанович (г.Каменец-Подольский), доктор исторических наук, профессор кафедры архивоведения, специальных исторических и правоведческих дисциплин, директор библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, заслуженный работник образования Украины.

Рекрут Валерий Филиппович (г.Киев), кандидат исторических наук, референт Национального союза краеведов Украины.

Слободянюк Петр Якович (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, доцент Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии, заслуженный работник культуры Украины.

Солопчук Дмитрий Николаевич (г.Каменец-Подольский), кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой физического воспитания Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Солопчук Николай Сергеевич (г.Каменец-Подольский), кандидат педагогических наук, профессор, декан факультета физической культуры Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, заслуженный работник физической культуры и спорта Украины.

Собацкая Евгения Ивановна (г.Каменец-Подольский), кандидат филологических наук, профессор кафедры истории украинской литературы и компаративистики Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, лауреат Всеукраинской премии имени Ивана Огиенко.

Старенький Игорь Александрович (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры архивоведения, специальных исторических и правоведческих дисциплин Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Степченко Ольга Петровна (г.Киев), кандидат исторических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом фондов рукописного наследия Института рукописей Национальной библиотеки Украины имени В.И.Вернадского.

Телячий Юрий Васильевич (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, доцент, проректор по научно-педагогической работе Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии.

Трембицкий Анатолий Михайлович (г.Хмельницкий), кандидат исторических наук, доцент Хмельницкого института Межрегиональной Академии управления персоналом, заместитель директора по научной работе Государственного историко-культурного заповедника “Меджибож”.

Трубчанинов Сергей Васильевич (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, доцент, докторант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Филинюк Анатолий Григорьевич (г.Каменец-Подольский), доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Филинюк Вадим Анатольевич (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Хоптяр Андрей Юрьевич (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Хоптяр Юрий Анатольевич (г.Каменец-Подольский), кандидат исторических наук, профессор кафедры архивоведения, специальных исторических и правоведческих дисциплин Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Шевчук Вячеслав Владимирович (г.Каменец-Подольский), преподаватель кафедры журналистики Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Широкая Ольга Николаевна (г.Хмельницкий), аспирантка кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Щур Сергей Анатольевич (г.Каменец-Подольский), аспирант кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Зміст

ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Філінюк А.Г. Тарас Шевченко та історична пам'ять українського народу....	7
Прокопчук В.С. Тарас Шевченко і Поділля	21
Завальнюк О.М. Ушанування Тараса Шевченка колективом Кам'янець-Подільського університету в контексті державних меморіальних заходів у 1919–1920 рр.	31
Олійник С.В. Постать Т.Шевченка в культурно-освітній та національно-пропагандистській діяльності Української Галицької армії на Поділлі	50

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ПОДІЛЛЯ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Захар'єв В.А. Театралізовані дійства та розвиток музичного мистецтва у “Миньковецькій державі”	56
Каросєва Т.Р. Читацькі уподобання подільських селян у 1850–1880 рр.	70
Опря Б.О., Опря І.А. Діти православного духовенства та їх освіта на Поділлі (60-ті роки ХІХ – початок ХХ ст.)	81
Мельник Е.М. Становлення національної початкової і середньої школи в Україні в добу Української Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.)	93
Адамський В.Р. Заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація	102
Донець А.Л. Студенти і вдосконалення роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського університету (1918–1920 рр.)	118
Комарніцький О.Б. Студентство педагогічних навчальних закладів УСРР у другій половині 1920-х рр.: формування контингенту (на матеріалах Правобережної України)	129

Говоровська О.О. Антропологічні аспекти інформатизації вищої освіти	141
Лозовий В.С. Перспективні форми розвитку міжнародних зв'язків українських вищих навчальних закладів	152

ІДЕОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА ТА КУЛЬТУРА

Земський Ю.С. Недільні школи Українського Правобережжя середини ХІХ ст. – об'єкт протистояння інтересів громадськості та імперської влади	161
Кунанець Н.Е. Вплив бібліотек монастирів на розвиток соціальних комунікацій західноукраїнських земель	177
Щур С.А. “Подільська дружина” – терористична організація семінаристів Подільської духовної семінарії 80-х рр. ХІХ ст.	185
Земзюліна Н.І. Участь учнівської і студентської молоді в діяльності організації політичних партій у Подільській губернії на початку ХХ ст.	193
Оліпер С.І. Польська періодика Правобережної України (1905–1914 рр.): між цензурою та політичними таборами	202
Бачинська О.М. Порядок отримання дозволів на культурно-мистецькі заходи за гетьманату П.Скоропадського (на прикладі Поділля)	214
Слободянюк П.Я. Поняття “українське національно-культурне відродження” та його зв'язок з діяльністю клубних закладів.	226

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Трембіцький А.М. Часопис “Нотатки з мистецтва” (Філадельфія) об'єднання мистців українців в Америці про життєві шляхи і творчу діяльність мистців-подолан	234
Іваневич Л.А. Історіографія питання про традиційний стрій українців Поділля (1990-ті рр. – початок ХХ ст.)	257
Крик Н.В. Джерела про забезпечення шкіл України навчально-методичною літературою у 1917–1920 рр.	276
Покалюк В.В. Архівні джерела про сільськогосподарські виші Правобережної України на початку 20 рр. ХХ ст.: структурні зміни, формування викладацького та студентського складу	285
Пагор В.В. Архівні джерела про становлення вищої медичної освіти Правобережної України в 1920-х рр.: фінансово-матеріальний аспект	293
Широка О.М. Архівні документи державних органів влади та управління як джерело вивчення становища церкви та релігійних організацій на Поділлі у 20-х рр. ХХ ст.	301

Шевчук В.В. Подільська легенда як форма відображення історизму: теоретичний аспект висвітлення	314
Трубчанінов С.В. Дослідження історичної географії Поділля та Південної Волині у 1920-х – на початку 1930-х років	320

ДІЯЧІ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ І НАУКИ НА ПОДІЛЛІ

Блажевич Ю.І. Князь Костянтин-Василь Острозький – захисник українського православ'я	334
Сохацька Є.І. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) – літературознавець і літературний критик за сторінками “Віри й Культури” (1953–1967 рр.)	344
Телячий Ю.В. Просвітницька діяльність холмщака Володимира Островського на Поділлі (1917–1921 рр.)	370
Рекрут В.П., Степченко О.П. “Артільний батько” Левитський Микола Васильович на Поділлі	376
Старенький І.О. Дмитро Ващук: історик та педагог	386

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Копилов С.А., Конет І.М. Професор педагогіки (до 75-річчя від дня народження П.С.Атаманчука)	394
Завальнюк О.М., Конет І.М. Зоряний час професора В.С.Прокопчука (до 70-річчя від дня народження)	400
Завальнюк О.М. Унікальна жінка, яка змінила свій факультет (до ювілею професора П.С.Каньоси)	417
Завальнюк О.М. Академік АНВО України О.В.Кеба: зразкове служіння українській освіті й науці (до 55-річчя від дня народження)	427
Машталір А.І., Галатир В.В., Гудима В.В., Філінюк В.А., Маркова С.В., Лопатовський Ю.М. Наукові напрямки історичних досліджень В.С.Лозового (до 55-річчя від дня народження)	436
Солопчук М.С. Леонід Дмитрович Гурман (до 55-річчя з дня народження)	444
Хоптяр Ю.А., Хоптяр А.Ю. Творчі здобутки братів Гжегожевських (до 35-річчя творчості та 55-річчя від дня народження)	448
Завальнюк О.М., Солопчук М.С. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1949–2014 рр.): славетне минуле, професійне сьогодні, перспективне майбутнє	455

ХРОНІКА НАУКОВОГО І ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ

Конет І.М., Кшевецький В.С. Наукова діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 роках	461
Конет І.М., Кшевецький В.С. Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2013 році: конференції, круглі столи, семінари	489
Конет І.М., Кшевецький В.С. Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2012–2013 роках	500
Атаманчук П.С., Конет І.М. Міжнародний форум науковців	523
Газін В.В., Дубінський В.А. III Міжнародна наукова конференція істориків-литуаністів у Кам'янці-Подільському	530
Конет І.М. Моделюємо, прогнозуємо, оптимізуємо!	537
Конет І.М., Кшевецький В.С. Звітна наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2012–2013 навчальному році	539
Конет І.М., Кшевецький В.С. Звітна наукова конференція студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2012–2013 навчальному році	554
Конет І.М., Кшевецький В.С. П'ята конференція молодих вчених	573
Солопчук М.С., Заїкін А.В., Воронецький В.Б., Солопчук Д.М. Спортивні здобутки спортсменів університету в 2013 році: досягнення, підсумки, проблеми	582
Солопчук М.С., Бесарабчук Г.В., Солопчук Д.М. VIII Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”	608

РЕЦЕНЗІЇ ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Хоптяр Ю.А. Байдич В. Г. В боротьбі за віру: римо-католицька церква в Україні (середина 1940-х – перша половина 1960-х рр.) [Текст] : [монографія] / В. Г. Байдич; Держ. архівна служба України, Держ. архів Хмельн. обл., Хмельн. обл. орг. архівістів та дослідників Поділля “Поклик віків”. – Хмельницький : Мельник А. А., 2014. – 479 с. – (Праці Держ. архіву Хмельн. обл.). – Бібліогр.: с. 207-243.	617
Хоптяр Ю.А. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938) [Текст] : [монографія] /	

Валерій Васильєв ; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – 375 с.	620
Прокопчук В.С., Гайшук Г.В. Показчик змісту двадцяти випусків наукового збірника «Освіта, наука і культура на Поділлі»	625
Наші автори	673
Our authors	678
Наши авторы	683
Зміст	688
Contents	693
Содержание	698
Вимоги до статей	703

Contents

IT IS DEVOTED TO THE 200TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF TARAS SHEVCHENKO

Anatoly Filinyuk. Taras Shevchenko and Ukrainian people's historical memory	7
Victor Prokopchuk. Taras Shevchenko and Podillia	21
Olexander Zavalniuk. The honoring of Taras Shevchenko by Kamianets'-Podil'sky university staff in the context of public memorial events in 1919–1920	31
Sergiy Olijnyk. T. Shevchenko's figure in cultural, educational and national-propagandistic activity of Ukrainian Galician Army in Podillya region	50

THE DEVELOPMENT OF THE CULTURAL AND EDUCATIONAL SPHERE OF PODILLYA: PAGES OF HISTORY

Volodymir Zaharyew. Theatrical performances and the development of music in "Myn'kovets'ky state"	56
Tetiana Karoyeva. Reading preferences peasants Podillia in the 1850-1880-s	70
Bohdana Oprya, Igor Oprya. Children Orthodox clergy and their education on the Podillia (60 years of XIX – early XX century)	81
Eduard Melnyk. The formation of national primary and secondary schools in Ukraine during the Ukrainian Central Rada (March 1917 – April 1918)	93
Victor Adamskyj. The foundation of the Theological faculty of Kamyanets-Podil'skyi State Ukrainian University: concept and realization	102
Anastasia Donets. The students and the improvement of work of the Library of Kamjanets-Podil'skyi university (the 1918–1920s)	118
Olexander Komarnitskyi. Students of teacher training institutions of USSR in the second half of the 1920s, forming of contingent (based on materials of Right-Bank Ukraine)	129

Olga Govorovska. Anthropological aspects informatization of higher education	141
Vitaly Lozovyi. Perspective forms of development of international relations for Ukrainian higher educational institutions	152

IDEOLOGY, POLITICS AND CULTURE

Yuriy Zemsky. Sunday schools of Right-bank Ukraine in the middle XIX century are an object opposition of interests to public and imperial power	161
Natalia Kunanets. Influence of the monastery libraries in the development of social communications of Western Ukraine	177
Sergiy Shchur. "Podillya union" is a terroristic organization of Podillya theological seminary students of the 80s of the XIXth century	185
Natalia Zemzyulina. The participation of pupils and students in the activities of the youth organizations of political parties in the Podillia province in the early XX century	193
Svitlana Oliper. The polish publications of the Right-Bank Ukraine (1905–1914): between of censorship and political groups	202
Olesya Bachynska. The order of receiving of permissions for the cultural and art measures in the time of Hetmanat of P.Skoropadsky (on the example of Podillya)	214
Petro Slobodyanyuk. National-Cultural Revival of Ukraine and its Connection with the Activity of Club Establishments	226

HISTORIOGRAPHY, STUDYING OF SOURCES AND METHODOLOGY

Anatoly Trembitsky. Manuals of the annuals Ukrainian artists in America Association "The Notes of Art" (Philadelphia) as for lives and creative work of artists from Podillya	234
Liliya Ivanevich. The Historiography of study The Ukrainians from Podillia traditional attire during The Times of independence of Ukraine	257
Nazar Kryk. Sources on the providing the schools in Ukraine educational-methodical literature in the 1917–1920	276
Vadym Pokalyuk. Archival sources of agricultural universities of Right-Bank Ukraine in the early 1920s of XX century .: structural changes, the formation of teachers and students	285
Valentyn Pahor. Archival sources on the formation of higher medical education in Right-Bank Ukraine in the 1920s .: financial and material aspect	293

Olga Shyroka. Archive sources of the state body of authority and administration as a source of studying the condition of church and religious organizations on Podillia in 1920's	301
Vjatcheslav Shevchuk. The legend of Podillia as a form of reflection on historicism: theoretical aspect coverage	314
Sergiy Trubchaninov. The study of historical geography of Podillia and Southern Volyn in the 1920s – early 1930s	320

WORKERS OF EDUCATION, CULTURE AND SCIENCE ON PODILLYA

Yuriy Blazhevych. Prince Constantine-Basil of Ostrog as an Advocate of Ukrainian Orthodoxy	334
Evgenia Sokhatska. Ivan Ohienko (Bishop Ilarion) – literary scholar and literary critic for the pages “Faith and Culture” (1953–1967)	344
Yurii Teliachyi. Educating Activity of Kholm region dweller Volodymyr Ostrovskiy in Podillia Region (1917–1921)	370
Valery Rekrut, Olga Stepchenko. “Artel Father” Levytskyi Mykola Vasylyovych in Podillya	376
Igor Starenky. Dmytry Vashchuk: historian and teacher	386

OUR HEROES OF AN ANNIVERSARY

Sergiy Kopylov, Ivan Konet. Professor of Pedagogy (it is devoted to the 75 th anniversary of the birth of P.S.Atamanchuk)	394
Olexander Zavalniuk, Ivan Konet. An hour of triumph of Professor V.S.Prokopchuk (it is devoted to the 70 th anniversary of the birth)	400
Olexander Zavalniuk. The unique woman who changed her faculty (it is devoted to the anniversary of Professor P.S.Kanjosa)	417
Olexander Zavalniuk. Academician of ASPD of Ukraine O.V.Keba: a perfect ministry to the Ukrainian education and science (it is devoted to the 55 th anniversary of the birth)	427
Andriy Mashtalir, Vitaly Galatyr, Vadym Gudyma, Vadym Filinyuk, Svitlana Markova, Yuri Lopatovsky. The scientific directions of historical investigations of V.S.Lozyovj (it is devoted to the 55 th anniversary of the birth)	436
Mykola Solopchuk. Leonid Dmytrovych Gurman (it is devoted to the 55 th anniversary of the birth)	444
Yuri Khoptyar, Andriy Khoptyar. Creative achievements of brothers Gzhegozhevski (it is devoted to the 35 th anniversary of their creation and to the 55 th anniversary of the birth)	448

- Alexander Zavalniuk, Mykola Solopchuk.** The faculty of Physical Education of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University (1949–2014): famous past, professional present time, perspective future 455

CHRONICLE OF THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL LIFE

- Ivan Konet, Volodymir Kshevetsky.** Scientific activity of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University in 2012–2013 years 461
- Ivan Konet, Volodymir Kshevetsky.** Chronicle of the scientific life of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University in 2013: conferences, round tables, seminars 489
- Ivan Konet, Volodymir Kshevetsky.** International activity of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University in 2012–2013 years 500
- Petro Atamanchuk, Ivan Konet.** International forum of scientists 523
- Volodymir Gazin, Volodymir Dubinskiy.** III International scientific conference of researchers of the history of the Grand Duchy of Lithuania in Kamianets-Podilsky 530
- Ivan Konet.** We model, forecast and optimize! 537
- Ivan Konet, Volodymir Kshevetsky.** The report scientific conference of theaters, doctoral students and postgraduate students of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University by the results of SRW in 2012-2013 educational years 539
- Ivan Konet, Volodymir Kshevetsky.** The report scientific conference of students and masters of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University by the results of SRW in 2012-2013 educational years 554
- Ivan Konet, Volodymir Kshevetsky.** The 5th conference of young scientists 573
- Mykola Solopchuk, Andriy Zaikin, Vadym Voronetsky, Dmytro Solopchuk.** Sport achievements of sportsmen of the University in 2013: improvements, results, problems 582
- Mykola Solopchuk, Gennady Besarabchuk, Dmytro Solopchuk.** VIII Allover Ukraine Scientific and Practical Conference with international participation “The formation of the healthy way of life of the student and pupil youth by the means of education” 608

OPINION AND BIBLIOGRAPHY

- Yuri Khoptyar.** Bajdych V.G. In fight for the faith: Rome-Catholic Church in Ukraine (the middle of 1940 – the first part of 1960 years.) [Text]: [monography] / V.G.Bajdych; State archive service of Ukraine, State archive of Khmelnytsky

region, Khmel'n. regional body of archiving people and investigators of Podillya "Poklyk vikiv". – Khmelnytsky: Melnyk A.A., 2014. – 479 p. – (Works of the State archive of Khmel'n. region). – bibliography: p. 207-243.	617
Yuri Khoptyar. Vasylyev B. Political leadership of USSR and USSR: dynamics of relations centre-subcentre of power (1917–1938) [Text]: [monography] / Valerij Vasiljev; NAS of Ukraine, Univ-ty of the History of Ukraine. – K.: Univ-ty of the History of Ukraine NAS of Ukraine, 2014. – 375 p.	620
Victor Prokopchuk, Galina Gajshuk. Contents guide of twenty issues of the scientific collection "Education, science and culture on Podillya"	625
Our authors in Ukrainian	673
Our authors in English	678
Our authors in Russian	683
Contents in Ukrainian	688
Contents in English	693
Contents in Russian	698
Conditions of writing of the article	703

Содержание

К 200-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Филинюк А.Г. Тарас Шевченко и историческая память украинского народа	7
Прокопчук В.С. Тарас Шевченко и Подолье	21
Завальнюк А.М. Чествование Тараса Шевченко коллективом Каменец-Подольского университета в контексте государственных мемориальных мероприятий в 1919–1920 гг.	31
Олійник С.В. Фигура Т.Шевченко в культурно-образовательной и национально-пропагандистской деятельности Украинской Галицкой армии на Подолье	50

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЫ ПОДОЛЬЯ: СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ

Захарьев В.А. Театрализованные представления и развитие музыкального искусства в “Миньковецком государстве”	56
Кароева Т.Р. Читательские предпочтения подольских крестьян в 1850–1880 гг.	70
Опря Б.А., Опря И.А. Дети православного духовенства и их образование в Подолии (60-е годы XIX – начало XX в.)	81
Мельник Э.М. Становление национальной начальной и средней школы в Украине в период Украинской Центральной Рады (март 1917 – апрель 1918)	93
Адамский В.Р. Основание богословского факультета Каменец-Подольского государственного украинского университета: замысел и реализация	102
Донец А.Л. Студенты и усовершенствование работы библиотеки Каменец-Подольского университета (1918–1920 гг.)	118
Комарницкий А.Б. Студенчество педагогических учебных заведений УССР во второй половине 1920-х гг.: формирование контингента (на материалах Правобережной Украины)	129

Говоровская О.А. Антропологические аспекты информатизации высшего образования	141
Лозовый В.С. Перспективные формы развития международных связей украинских высших учебных заведений	152

ИДЕОЛОГИЯ, ПОЛИТИКА И КУЛЬТУРА

Земский Ю.С. Воскресные школы Украинского Правобережья середины XIX в. – объект противостояния интересов общественности и имперской власти	161
Кунанец Н.Э. Влияние библиотек монастырей на развитие социальных коммуникаций западноукраинских земель	177
Щур С.А. “Подольская дружина” – террористическая организация семинаристов Подольской духовной семинарии 80-х гг. XIX в.	185
Земзюлина Н.И. Участие ученической и студенческой молодёжи в деятельности организаций политических партий в Подольской губернии в начале XX в.	193
Олипер С.И. Польская периодика Правобережной Украины (1905–1914 гг.): между цензурой и политическими группировками	202
Бачинская О.М. Порядок получения разрешений на культурно-удожественные мероприятия в период гетманата П.Скоропадского (на примере Подолья)	214
Слободянюк П.Я. Понятие “украинское национально-культурное возрождение” и его связь с деятельностью клубных учреждений	226

ИСТОРИОГРАФИЯ, ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И МЕТОДОЛОГИЯ

Трембицкий А.М. Журнал “Нотатки з мистецтва” (Филадельфия) объединения художников украинцев в Америке о жизненном пути и творческой деятельности художников-подолян	234
Иваневич Л.А. Историография вопроса о традиционной одежде украинцев Подолья (1990-е гг. – начало XX в.)	257
Крик Н.В. Источники об обеспечении школ Украины учебно-методической литературой в 1917–1920 гг.	276
Покалюк В.В. Архивные источники о сельскохозяйственных вузах Правобережной Украины в начале 20х гг. XX в.: структурные изменения, формирование преподавательского и студенческого состава	285
Пагор В.В. Архивные источники о становлении высшего медицинского образования Правобережной Украины в 1920-х гг.: финансово-материальный аспект	293

Широкая О.Н. Архивные документы государственных органов власти и управления как источник изучения положения церкви и религиозных организаций на Подолии в 20-х гг. XX ст.	301
Шевчук В.В. Подольская легенда как форма отображения историзма: теоретический аспект освещения	314
Трубчанинов С.В. Исследования исторической географии Подолии и Южной Волыни в 1920-х – начале 1930-х годов	320

ДЕЯТЕЛИ ОБРАЗОВАНИЯ, КУЛЬТУРЫ И НАУКИ НА ПОДОЛЬЕ

Блажевич Ю.И. Князь Константин-Василий Острожский – защитник украинского православия	334
Сохацкая Е.И. Иван Огиенко (митрополит Илларион) – литературовед и литературный критик по страницам “Веры и Культуры” (1953–1967 гг.)	344
Телячий Ю.В. Просветительская деятельность холмщака Владимира Островского на Подолье (1917–1921 гг.)	370
Рекрут В.Ф., Степченко О.П. “Артельный батька” Левитский Николай Васильевич на Подолии	376
Старенький И.А. Дмитрий Ващук: историк и педагог	386

НАШИ ЮБИЛЯРЫ

Копылов С.А., Конет И.М. Профессор педагогики (к 75-летию со дня рождения П.С.Атаманчука)	394
Завальнюк А.М., Конет И.М. Звездное время профессора В.С.Прокопчука (к 70-летию со дня рождения)	400
Завальнюк А.М. Уникальная женщина, которая изменила свой факультет (к юбилею профессора П.С.Каньосы)	417
Завальнюк А.М. Академик АНВО Украины А.В.Кеба: образцовое служение украинскому образованию и науке (к 55-летию со дня рождения)	427
Машталир А.И., Галатыр В.В., Гудыма В.В., Филинюк В.А., Маркова С.В., Лопатовский Ю.Н. Научные направления исторических исследований В.С.Лозового (к 55-летию со дня рождения)	436
Солопчук Н.С. Леонид Дмитриевич Гурман (к 55-летию со дня рождения)	444
Хоптяр Ю.А., Хоптяр А.Ю. Творческие достижения братьев Гжегожевских (к 35-летию творчества и 55-летию со дня рождения)	448

Завальнюк А.М., Солопчук Н.С. Факультет физической культуры Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко (1949–2014 гг.): славное прошлое, профессиональное настоящее, перспективное будущее	455
---	-----

ХРОНИКА НАУЧНОЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ЖИЗНИ

Конет И.М., Кшевецкий В.С. Научная деятельность Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко в 2012–2013 годах	461
Конет И.М., Кшевецкий В.С. Хроника научной жизни Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко в 2013 году: конференции, круглые столы, семинары	489
Конет И.М., Кшевецкий В.С. Международная деятельность Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко в 2012–2013 годах	500
Атаманчук П.С., Конет И.М. Международный форум ученых	523
Газин В.В., Дубинский В.А. III Международная научная конференция историков-литуанистов в Каменце-Подольском	530
Конет И.М. Моделируем, прогнозируем, оптимизируем!	537
Конет И.М., Кшевецкий В.С. Отчетная научная конференция преподавателей, докторантов и аспирантов Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко по итогам НИР в 2012–2013 учебном году	539
Конет И.М., Кшевецкий В.С. Отчетная научная конференция студентов и магистрантов Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко по итогам НИР в 2012–2013 учебном году	554
Конет И.М., Кшевецкий В.С. Пятая конференция молодых ученых	573
Солопчук Н.С., Заикин А.В., Воронецкий В.Б., Солопчук Д.Н. Спортивные достижения спортсменов университета в 2013 году: достижения, итоги, проблемы	582
Солопчук Н.С., Бесарабчук Г.В., Солопчук Д.Н. VIII Всеукраинская научно-практическая конференция с международным участием “Формирование здорового способа жизни студенческой и учащейся молодежи средствами образования”	608

РЕЦЕНЗИИ И БИБЛИОГРАФИЯ

Хоптяр Ю.А. Байдыч В. Г. В борьбе за веру: римо-католическая церковь в Украине (середина 1940-х – первая половина 1960-х гг.) [Текст] :	
--	--

[монографія] / В. Г. Байдыч; Госуд. архивная служба України, Госуд. архив Хмельн. обл., Хмель. обл. орг. архівистів і дослідників Подолья "Зов веков". – Хмельницький : Мельник А. А., 2014. – 479 с. – (Роботи Госуд. архива Хмельн. обл.). – Библиогр.: с. 207-243	617
Холтяр Ю.А. Васильев В. Политическое руководство УССР и СССР: динамика отношений центр-субцентр власти (1917–1938) [Текст] : [монографія] / Валерий Васильев ; НАН України, Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. – 375 с.	620
Прокопчук В.С., Гайшук Г. В. Указатель содержания двадцати выпусков научного сборника "Образование, наука и культура на Подолье"	625
Наші автори	673
Our authors	678
Наши авторы	683
Зміст	688
Contents	693
Содержание	698
Требования к статьям	703

Вимоги до статей

Стаття, повідомлення чи рецензія подаються мовою оригіналу (українською, російською, англійською, польською) у електронному варіанті у вигляді файлу, який виконаний в текстовому редакторі MS Word for Windows, на диску чи електронною поштою. Стаття повинна відповідати загальним вимогам до наукових статей у фахових виданнях.

Вимоги для оформлення тексту: шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5. Рисунки й таблиці оформляються згідно з ДСТУ.

Відповідальність за зміст, точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора).

Розташування структурних елементів статті

- УДК;
- ініціали та прізвище автора (авторів) (мовою оригіналу);
- назва статті мовою оригіналу;
- анотація (1800–2400 знаків) мовою оригіналу;
- ключові слова мовою оригіналу;
- текст статті (обсяг – 12–24 тис. знаків, як виняток – не більше 40 тис. знаків);
- список використаних джерел і літератури;
- ім'я та прізвище англійською мовою;
- назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою;
- ініціали та прізвище російською мовою;
- назва статті, анотація та ключові слова російською мовою.

Посилання на джерела в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 145], де 5 – номер джерела за списком використаних джерел, 145 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [2; 4; 9] або [3, с. 42; 8, с. 55; 11, с. 350]. Посилання на архівні джерела – [8, арк. 258, 231 зв].

Список використаної літератури складається відповідно до вимог таких стандартів: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”; ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 “Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання”; ДСТУ 3582–97 “Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила”; ГОСТ 7.12–93 “Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила”.

До статті додаються

Відомості про автора (авторів): прізвище, ім'я, по-батькові, вчений ступінь, вчене звання, посада і місце роботи, службова і домашня адреси з поштовим індексом, контактний телефон, e-mail.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

ISSN 2309-8384

Наукове фахове видання

Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2014. – Т.21: Присвячено 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. – 704 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ №20176-9976 ПР від 5.07.2013 р.,
видане Державною реєстраційною службою України

Підписано до друку 8.12.2014 р. Формат 64x80 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 40,92. Обл.-вид. арк. 55. Наклад 200 прим.

Редактор С. Трубчанінов
Коректор О. Бачинська

Приватне видавництво “Оіум”

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ХЦ №009 від 12.10.2000 р.
м.Кам'янець-Подільський, пров. Михайлівський, 8/4,
тел. (03849) 9-08-14 oium@meta.ua